

CONFERENCE BOOK

BURSA 5. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi

11 - 13 Temmuz 2025
Bursa

ACADEMIA

SEMANTIC SCHOLAR

www.bursakongresi.org

ISBN :978-625-5694-01-0

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

BURSA 5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
JULY 11-13, 2025
BURSA

Edited By
ASSIS. PROF DR. GÜLTEKİN GÜRCAY

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conferences : Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Hülya Çiçek
 Prof. Dr. Ali Bilgili
 Prof. Dr. Naile Bilgili
 Prof. Dr. Başak Hanedan
 Prof. Dr. Hajar Huseynova
 Prof. Dr. Dwi Sulisworo
 Prof. Zain Musa
 Prof. Dr. Sameer Jain
 Prof Yakup Babayev
 Prof. Dr. Suyatno
 Prof. Dr. Hasan Akan
 Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
 Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak
 Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
 Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
 Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın
 Assoc. Prof. Dody Hartanto
 Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
 Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
 Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
 Assoc Prof. Dr. Feran Aşur

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
 Assoc. Prof. İvaylo Staykov
 Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
 Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
 Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
 Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık
 Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz
 Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları
 Assist. Prof. İhwan Ghazali
 Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
 Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
 Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracıgan
 Assist. Prof. Dr. Songül ATAĞ
 Lecturer Mehmet Nuri Ödük
 Dr. Fatih İ. Kurşunmaden
 Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
 Dr. Dadash Mehravari
 Dr. Gültekin Gürçay
 Dr. Aynurə Əliyeva
 Dr. Amaneh Manafidizajı

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2025 ©

CONFERENCE ID

BURSA
5TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
JULY 11-13, 2025
BURSA

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan- Venezuela – Peru-Colombia-Mexico -Chile-Brazil- Argentina- South –
Korea – Iran- Czech Republic- Canada- Romania- Malaysia- Italy- China- South Africa-
Indonesia- Thailand- Bangladesh- India- Kenya- Netherlands- Lithuania – Serbia- Poland-
Armenia- Portugal- Russia- Ghana- France- Sweden- Pakistan- Bulgaria- Greece- Egypt-
Ukraine- Morocco- Nigeria- Taiwan- Japan- Israel- Georgia- Germany- Tunisia- Oman-
Lebanon -Spain

PRESENTATION
Oral and Poster presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
At the conference, 79 papers were presented by participants from Turkey and 113 papers
by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

Issued: 15.08.2025
ISBN: 978-625-5694-01-0

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Türkiye
Prof. Dr. Ika Maryani - Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncioğulları - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
Assoc. Prof. Ali Vandshoari - İran
Assist. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
Dr. Ayşe Baran - Türkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
JULY 11 - 13, 2025–
BURSA

NO : AC- 5S - 2025. 458B– 2066

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

20/08/2025

İLGİLİ MAKAMA

Bursa 5. Uluslararası Sosyal Ve Beşeri Bilimler kongresi, 11-13 Temmuz 2025 tarihlerinde Bursa’da 48 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 192 bildirinin 79’u Türkiye’den, 113’ü ise farklı 48 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarısından fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

www.akademikongre.org Prof. Dr. Naile Bilgili

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hemşirelik Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-98978265-100-1174800
Konu : Dilekçe(Prof. Dr. Naile
BİLGİLİ)

19.02.2025

Sayın Prof. Dr. Naile BİLGİLİ
Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı Başkanlığı - Öğretim Üyesi

İlgi : 17.02.2025 tarihli ve E-87008936-100- 1173474 sayılı yazı.

İlgi dilekçenizde belirttiğiniz "Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında Sağlık Bilimleri Temel Alanı'nda gerçekleştirilecek olan madde 8'in Bilimsel Toplantı başlığı altındaki b bendi" uyarınca, Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>) tarafından 2025 yılında düzenlenecek olan bilimsel etkinliklerde görev alma talebiniz konusunda bilgilendirildim.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sultan AYAZ ALKAYA
Dekan

Belge Doğrulama Kodu :BSCMHSP653

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Emniyet Mahallesi Bandırma Caddesi No :6/1 06560 Yenimahalle/ANKARA
Tel:0 (312) 202 20 00 Faks:0 (312) 221 32 02
İnternet Adresi :<http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Onur Akın
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:0312 216 26 27

**BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND
ENGINEERING
JULY 11 - 13, 2025
BURSA**

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr., Reyhan DEMİR ÖVEZ	1	Ahmet Güneştekin'in "Yoktunuz" Sergisi Üzerinden Bellek, Mitoloji ve Mekânsal Diyalog: Çağdaş Sanatta Felsefi Bir Yorum	Doç. Dr., Reyhan DEMİR ÖVEZ
		2	A BODY AT THE LIMIT OF VISUAL AESTHETICS: HERVÉ GUIBERT, AIDS AND THE VIOLATION OF REPRESENTATION	Assoc. Professor. EREN GÖRGÜLÜ
		3	THE AESTHETIC TRANSFORMATION OF FAILED PHOTOGRAPHY: 'FLAWED PHOTOGRAPHY' IN GELOY CONCEPCION'S PHOTOGRAPHIC PRACTICE	Assoc. Professor. EREN GÖRGÜLÜ
		4	KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE MÜKEMMELİYETÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Selahattin AKPINAR Doç. Dr. Hande BABA KAYA Dr. Öğretim Üyesi Öznur AKPINAR Kübra ZENGİN
		5	SPORCULARIN BİLİŞSEL ESNEKLİK VE ZİHİNSEL DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hande BABA KAYA Prof. Dr. Selahattin AKPINAR Dr. Öğretim Üyesi Öznur AKPINAR Serhat KESER
		6	YETİŞKİNLERİN TRAVMA SONRASI BÜYÜME PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğr. Merve Nur KORKMAZ Prof. Dr. Kemal ÖZTEMEL
		7	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DÜRTÜSELLİK İLE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr.Öğr.Üyesi Ercan ARAS
		8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BENLİK SAYGISI İLE YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr.Öğr.Üyesi Ercan ARAS

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. SONGÜL TÜMKAYA	1	AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRIMARY SCHOOL STUDENTS' MOTIVATION TOWARDS MATHEMATICS, SENSE OF ACHIEVEMENT, AND ATTITUDES TOWARDS MOBILE APPLICATIONS	Prof. Dr. SONGÜL TÜMKAYA
		2	AN EXAMINATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL WORK RELATIONS	Prof. Dr. SONGÜL TÜMKAYA
		3	ÖĞRETMENLERDE AŞIRI İLETİŞİM YÜKÜNÜN YABANCILAŞMAYA ETKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI	Doç. Dr. EMİNE ATALAY Yüksek Lisans Öğrencisi NESRİN ÇETİN TEKELİ MEHMETCAN TEKELİ
		4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MERHMET DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLAR İÇİN KULLANDIKLARI MUTLULUK ARTIRICI STRATEJİLERİN İNCELENMESİ	Öğretmen, Ceylan GÜNGÖR Prof. Dr., İkbāl Tuba ŞAHİN SAK
		5	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALAN VE ALMAYAN ÇOCUKLARIN EMPATİ KURMA BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Öğretmen, FIRAT MATUR Prof. Dr. RAMAZAN SAK
		6	YAZILI SINAVLARDA GÜVENİRLİK ANALİZLERİNİN GENELLENEBİLİRLİK KURAMI İLE BİREY, MADDE VE DEĞERLENDİRİCİ VARYANSLARININ İNCELENMESİ	Arş. Gör. Bahtiyar DİLDEĞMEZ
		7	INTERACTION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MAP LITERACY: A STUDY ON GRADUATE GEOGRAPHY STUDENTS	İsmail Emin YAPAN Assoc. Prof. Dr. Cennet ŞANLI
		8	5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPINDA YER ALAN GÖRSELLERİN 2024 TASLAK SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDAKİ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, KORAY GİRGİN Doç. Dr., DAVUT GÜREL
		9	USE OF FOLK BELIEFS IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: NARRATIVE-BASED APPROACHES WITH EXAMPLES FROM ARDAHAN FOLK CULTURE	Dr. Elvan SALTAŞ KORKMAZ
		10	CURSES AND EUPHEMISTIC EXPRESSIONS IN ARDAHAN FOLK NARRATIVES: THEIR USE IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE THROUGH CULTURAL MEMORY AND LINGUISTIC CODES	Dr. Elvan SALTAŞ KORKMAZ

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğretim Üyesi Yasin KARADENİZ	1	FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF SATISFACTION OF INDIVIDUALS WITH THEIR HOUSES WITH THE PARTIAL PROPORTIONAL ODDS MODEL	Asst. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER Prof. Dr. Ömer ALKAN
		2	RESEARCH OF FACTORS AFFECTING INDIVIDUALS' YOUTUBE USE IN TÜRKİYE	Prof. Dr. Ömer ALKAN Asst. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER
		3	INEQUALITY PRODUCTION IN MODERN CAPITALISM AND THE POLITICAL ECONOMY OF INEQUALITY	Doç. Dr. Leyla Firuze ARDA Dr. Fatma Esra Soylu
		4	THE EFFECT OF TRADE OPENNESS ON BUDGET BALANCE: EVIDENCE FROM HIGH-INCOME AND MIDDLE-INCOME COUNTRIES	Dr. Öğretim Üyesi Yasin KARADENİZ
		5	DEMOCRATIC DECLINE IN THE U.S. AND INTERNATIONAL RELATIONS	Dr. Öğr. Üyesi Volkan KALENDER
		6	THE EXPANSION OF PRESIDENTIAL POWER IN THE UNITED STATES	Dr. Öğr. Üyesi Volkan KALENDER
		7	THE ROLE OF UAVS IN MODERN WARFARE	Dr. ELİF ASİYE BAŞER Assoc. Prof. Dr. MESUT ŞÖHRET

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr., AYDANUR AYDIN	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN SURGICAL NURSING: SUSTAINABLE SOLUTIONS FOR ALL	Assoc. Prof. Dr., AYDANUR AYDIN
		2	IN PURSUIT OF DIGITAL TRANSFORMATION: TECHNOLOGY-BASED APPLICATIONS AND FUTURE PERSPECTIVES IN NURSING CARE	Assoc. Prof. Dr., AYDANUR AYDIN
		3	NUTRITIONAL STATUS AND FOOD SECURITY IN ELDERLY INDIVIDUALS IN THE POST-DISASTER PERIOD	Asst. Prof., Mehmet ÇAVDAR
		4	EFFECT OF PLANT-BASED DIET QUALITY ON GUT MICROBIOTA AND LOW-GRADE INFLAMMATION	Asst. Prof., Mehmet ÇAVDAR
		5	A Psychiatrist's Perspective on Incarcerated Patients: An Evaluation	Ass. Prof. Dr. Fatma Gül Helvacı ÇELİK
		6	PRESENCE OF MICROPLASTICS IN FOOD AND POSSIBLE EFFECTS OF DIETARY INTAKE ON FOOD SAFETY	Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOĞUÇ Arş. Gör. Büşra HÖKELEK
		7	PSYCHOBOTICS AND DEPRESSION	Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOĞUÇ Arş. Gör. Büşra HÖKELEK

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi	1	SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS	Dr. Leila Haddad
		2	EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA	Dr. Priya Mehta Dr. Arjun Desai
		3	IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND'S PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Dr. Somchai Rattanapong
		4	GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES	Dr. Ainhua Etxebarria Dr. Rajiv Kumar
		5	THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY	Dr. Farid Al-Mansouri Dr. Li Na
		6	ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES	Prof. Dr. Helena Novak
		7	NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS	Dr. Omar Al-Farouq
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN	Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi	1	TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Amina Yusuf Dr. Samuel Okeke
		2	ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY	Dr. Farid Rahman
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION	Lucia Moretti Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi
		4	MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD	Carlos Mendoza Elena García
		5	INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION-MAKING	Dr. Ahmed El-Sayed
		6	EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Ivan Dimitrov
		7	ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS	Hiroto Tanaka Kenji Nakamura
		8	INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS	Dr. Maria Rossi

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Helena Schmidt	1	A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS	Rui Santos Fernando Oliveira
		2	IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS	Dr. Anjali Mehta
		3	ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY	Dr. Olufemi Adeyemi
		4	URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS	Dr. Farid Al-Mansouri
		5	TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS	Dr. Youssef El-Khatib
		6	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS	Dr. Aisha Al-Harthy
		7	MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES	Dr. Karim Ben Saad Dr. Laurent Dupont
		8	EUROPE'S INFLUENCE IN LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE: A STUDY OF ITS ROLE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	Assoc. Prof. Dr. Helena Schmidt
		9	MIGRATION PATTERNS AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO OUT-MIGRATION IN GEORGIA	Nino Giorgadze

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Mariana Costa	1	ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE	Thabo Mokoena, Sipho Dlamini, Naledi Khumalo
		2	MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA	Nurul Aisyah, Faridah Hassan, Lim Wei Jie,
		3	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Fatemeh Hosseini
		4	INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS	Dr. João Pereira, Dr. Mariana Costa
		5	HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS	Li Wei, Chen Ming
		6	COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLLEXIC LEARNERS	Assoc. Prof. Dr. Rachel Stein
		7	ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN	Kenji Nakamura
		8	UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES	Dr. Eleni Papadopoulou
		9	THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR	Dr. Faisal Ahmed

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Lucia Cirelli	1	CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA	Wei Zhang
		2	EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY	Liang Chen Mei Lin
		3	COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES	Assoc. Prof. Dr. Anan Phongchai
		4	ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS	Assoc. Prof. Dr. Ahmad Zulkifli Dr. Nurul Huda
		5	BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS	Dr. Siti Aishah
		6	THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY	Assoc. Prof. Dr. Tao Guang Dr. Lucia Cirelli
		7	EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY	Teresa Ju Chang Wu
		8	ADVANCING AN EFFICIENT FRAMEWORK FOR SECURE MOBILE APPLICATION DESIGN, DEVELOPMENT, AND UTILIZATION	Mohamed Serhan Rachida Abdelghani Rabeb Benharref

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assis. Prof. Fatima Adebayo	1	EXAMINING THE IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY ON WOMEN'S WELL-BEING IN LAGOS	Assis. Prof. Fatima Adebayo
		2	ANALYZING THE ABUSE OF LEGAL AUTHORITY WITHIN LOCAL COMMUNITIES	Kwame Mensah
		3	THE INTERPLAY BETWEEN SOCIAL STRUCTURES, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN MARGINALIZATION	Ali Rezaei
		4	KNOWLEDGE TRANSFER AND TRANSLATION OF TECHNICAL DOCUMENTATION ACROSS BORDERS	Dr. Leila Hassan
		5	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART ON TEXTILE DESIGN IN MOROCCO	Amina Benali
		6	NAVIGATING COMPLEX SYSTEM ARCHITECTURES: MODELS, STRUCTURES, AND DYNAMIC ADAPTATIONS	Jean-Pierre Dubois Sophie Leclerc
		7	ASSESSING THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN PROMOTING LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE GLOBALLY	Dr. Isabelle Moreau
		8	PATTERNS AND DRIVERS OF EMIGRATION FROM UKRAINE	Assoc. Prof. Dr. Olena Shevchenko
		9	A COMPREHENSIVE EVALUATION OF OPEN DATA PORTALS AS EMERGING PUBLIC E-SERVICES	Jan Novák

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Amaneh M	1	An Examination of the Impact of Mothers' Reward and Punishment Responses to the Behaviors of Their 3–6-Year-Old Preschool Children on the mother–Child Relationship	Yüksek Lisans Öğrencisi Dilek NARMANLI Doç. Dr. Yaşar BARUT Araş. Gör. Emre DEMİRTAŞ Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		2	SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ ELEŞTİREL RUMİNASYON DÜZEYLERİNİN YORDAYICISI OLARAK OLUMSUZ DEĞERLENDİRİLME KORKULARININ İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Merve DAĞ Doç. Dr. Yaşar BARUT Araş. Gör. Emre DEMİRTAŞ Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PRESCHOOL CHILDREN'S EPISTEMIC CURIOSITY LEVELS AND CREATIVITY LEVELS	Yüksek Lisans Öğrencisi Nisa DAMAT Doç. Dr. Yaşar BARUT Araş. Gör. Emre DEMİRTAŞ Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		4	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS PERCEPTIONS OF THEIR SOCIAL MEDIA IMAGE AND THEIR EMOTIONAL REGULATION SKILLS	Yüksek Lisans Öğrencisi Şule Betül KIRIM Doç. Dr. Yaşar BARUT Araş. Gör. Emre DEMİRTAŞ Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		5	THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AND SOCIAL IMPACT OF SPORTS ON UNIVERSITY STUDENTS	Lisans Öğrencisi Hamzeh KARZOUN Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		6	EXPLORING SPORT SCIENCES STUDENTS' ATTITUDES TOWARD ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND METAVERSE AWARENESS	Yüksek Lisans Öğrencisi Nuray TEMİZ Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		7	POST-CRYOPRESERVATION MORPHOLOGICAL EVALUATION OF BULL SPERM: A COMPARATIVE STUDY OF DIFF QUICK ® AND PAPANICOLAOU ® STAINING METHODS	Dr. Burcu ESİN

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doktor Öğretim Üyesi, YASİN AKINCI	1	Coaches are aware of the importance of health education in the formation of young people in football A descriptive study on the coaches of football schools – Algeria	D. Marouf Said, D. Zamam AbdelRahman, Prof. Saadaoui Mohamed, D. Amina djaafar,
		2	EXAMİNİNG THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SELF-EFFİCACY LEVELS OF FOOTBALL PLAYERS COMPETİNG İN AMATEUR FOOTBALL TEAMS İN MUŞ PROVİNCİ AND THE CAUSES OF SPORTS İNJURİES	Dr. Lecturer Harun KOÇ
		3	REVIEW OF BODY POSTURE ASSESSMENT METHODS: SYSTEMATIC REVIEW	Müge Gözde İNAN Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Özden YURDAKUL Dr. Öğr. Üyesi Barış BAYDEMİR
		4	EXAMINATION OF OCCUPATIONAL SATISFACTION LEVELS OF RECREATIVE SPORTS COACHES IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES	Karbuse ŞENKAL Associate. Prof. Dr., Turan ÇETİNKAYA
		5	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNDE EKRAN SÜRESİ VE BOYUN AĞRISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Doktor Öğretim Üyesi, YASİN AKINCI
		6	İLKÖĞRETİM 5. SINIF ÖĞRENCİLERİNDE MÜFREDAT DIŞI FUTBOL ÇALIŞMALARININ BENLİK SAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doktor Öğretim Üyesi, YASİN AKINCI
		7	Race Analysis of Speed Variables Based on the Results of the Women's 100m at the Paris 2024 Olympic Games	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar
		8	Analysis of Paris 2024 Olympic Games 110 m Hurdles Competition on the Basis of Speed Variables	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Öğr. Gör. Dr. EMRAH DURGUT	1	FARKLI BAĞLAYICI TÜRLERİNİN SERAMİK DUVAR KAROSU BÜNYESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Öğr. Gör. Dr. EMRAH DURGUT
		2	EFFECT OF PLASTIC WASTE ON PROPERTIES OF CONCRETE	Dr. DEMET YAVUZ
		3	A STUDY ON THE USE OF DEWATERED MARBLE SLUDGE WASTE IN THE PRODUCTION OF GARDEN CONCRETE KERBS	Prof. Dr., Lütfullah GÜNDÜZ Assist. Prof. Dr., Şevket Onur KALKAN
		4	USE OF MARBLE QUARRY DIAMOND WIRE SAW SIZING POWDER IN CEMENT BASED SELF-LEVELING SCREED MORTAR	Prof. Dr., Lütfullah GÜNDÜZ Assist. Prof. Dr., Şevket Onur KALKAN
		5	YAZARLAR GÖZÜNDEN BİR “YER”İN DÖNÜŞÜMÜ: BAB-I ALİ	Mimar, Muhammet Bahadırçan Günay Doç. Dr, Yasemen SAY ÖZER
		6	ANTOSİYANİN YANSIMA İNDEKSİ (ARI): GELİŞİMİ, TEKNİK TEMELLERİ VE PEYZAJ PLANLAMASINDAKİ ROLÜ	Dr.Öğr.Üyesi,Talha Aksoy

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Olcay TURAN	1	TREATİSES AND SCİENTİFİC HERİTAGE OF QUSHAYRİ	Assistant professor, Davronbek Kodirov
		2	USE OF TRIBULUS IN ANCIENT TIMES	Doç. Dr. Olcay TURAN
		3	DEMETER VE PERSEPHONE MİTİNİN TARIMSAL DÖNGÜLERLE İLİŞKİSİ	Elif İmre ERSOY
		4	LEONOR FİNİ'NİN GÖRSEL KOZMOSUNDA BEDEN VE TEHLİKE	Elif İmre ERSOY
		5	Cultural Reflections Of The Military And Charitable Legacy Of The Ottoman Prince Suleyman Pasha	YL.Öğrenci Canan Taş
		6	KAZI ALANLARINDA AFET FARKINDALIĞI: ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASINA YÖNELİK BİR BAKIŞ	Lütfiye ALKAN
		7	SÜREYYA AĞAOĞLU AND THE CHILDREN'S FRIENDS ASSOCIATION: THE CONSTRUCTION OF CHILD RIGHTS AND CIVIL SOCIETY IN EARLY REPUBLICAN TURKEY	Research Assistant Dr. Elif Aşçı

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Amir Hosseini	1	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE QUIZ PLATFORMS IN ENHANCING STUDENT ENGAGEMENT	Lina Ahmed
		2	ANALYSIS OF LEARNING OUTCOMES IN ELECTRICAL ENGINEERING CURRICULA: A STUDY FOCUSING ON CIRCUIT THEORY	Dr. Samuel Ochieng
		3	DISTANCE EDUCATION AND CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM A GREEK UNIVERSITY CASE STUDY	Prof. Dr. Eleni Papadopoulos
		4	IDENTIFYING STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT EMOTIONAL WELL-BEING THROUGH FEEDBACK ANALYSIS	Maria Petrova Anjali Singh
		5	TEACHERS' ATTITUDES TOWARD INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS	PhD Candidate Kiran Sharma
		6	ADVANCING INTERNATIONAL SERVICE LEARNING THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS FOR SUSTAINABILITY	Dr. Michael Johnson
		7	IMPLEMENTING FLIPPED CLASSROOM MODELS TO ENHANCE FRENCH LANGUAGE LITERACY IN HIGHER EDUCATION	Dr. Sofia Larsson
		8	THE IMPACT OF FLIPPED CLASSROOMS ON ATTENTIVE READING SKILLS IN FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE	Faridah Ahmad Dr. Amir Hosseini
		9	MOTION GRAPHICS AS A TOOL FOR ENHANCED TRAINING OF PRESCHOOL CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS	Assoc. Prof. Dr. Amir Hosseini

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Ricardo Silva	1	EVALUATING THE EFFECT OF CLASS PARTICIPATION ON ACADEMIC PERFORMANCE: A CASE STUDY OF MECHANICAL ENGINEERING STUDENTS IN SOUTH AFRICA	Dr. Thandiwe Mokoena
		2	ENHANCING CIVIL ENGINEERING LABORATORY LEARNING THROUGH INTERACTIVE DIGITAL TOOLS	Assoc. Prof. Dr. Miguel Fernandez Dr. Lucia Alvarez
		3	DEVELOPING AUTONOMOUS LEARNING AGENTS USING SEQUENTIAL CONSTRUCTIVIST MODELS	Jean-Luc Moreau Sophie Dubois
		4	ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES EDUCATION IN PUBLIC UNIVERSITIES IN GHANA	Dr. Kwame Mensah
		5	MODELING TECHNOLOGICAL ADOPTION IN BUSINESS STUDENTS: A STUDY FROM COLOMBIA	Carlos Ramirez Maria Gomez
		6	INTERCULTURAL STRATEGIES FOR SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN HIGHER EDUCATION: A PILOT STUDY IN PERU	Ana Lucia Torres Jorge Castillo
		7	DESIGNING ITERATIVE SELF-CORRECTION FRAMEWORKS FOR EDITORIAL WORKFLOWS	Ivan Kuznetsov Olga Smirnova
		8	IMPLEMENTING REALISTIC SIMULATION METHODS IN BRAZILIAN MEDICAL EDUCATION CURRICULA	Prof. Dr. Ricardo Silva

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Magdalena Kowalczyk	1	THE EVOLUTION OF JUDICIAL PRINCIPLES IN SOUTHEAST ASIAN LEGAL SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Ananda Suphakit
		2	RELIGIOUS FREEDOM AND EMPLOYEE RIGHTS: A CRITICAL ANALYSIS OF PORTUGUESE CONSTITUTIONAL LAW	Maria Fernandes
		3	CERTIFICATION PROCEDURES AND GOVERNMENT ACCOUNTABILITY IN ARMENIA	Aram Petrosyan
		4	EFFECTIVE GOVERNANCE MODELS WITHIN THE EUROPEAN UNION: PRINCIPLES AND PRACTICES	Dr. Magdalena Kowalczyk
		5	THE ROLE OF CONSERVATIVE WOMEN'S GROUPS IN SHAPING U.S. FOREIGN POLICY	Assoc. Prof. Dr. Emily Carter
		6	AUTOPSY STUDY ON ABDOMINAL TRAUMA IN ROAD ACCIDENT VICTIMS: MORPHOLOGICAL AND RISK ANALYSIS	Marko Jovanović
		7	IMPLEMENTING THE EUROPEAN FORENSIC SCIENCE VISION 2020: STRATEGIC APPROACHES IN LITHUANIA	Eglė Petrauskaitė Vidmantas Šimkus Snieguolė Vaitkevičiūtė
		8	MODERNIZING THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK: STRATEGIC FRAMEWORKS AND FUTURE DIRECTIONS	Sigitė Žukauskaitė
		9	STRATEGIES FOR THE REVITALIZATION OF THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK	Dr. Nadia Al-Farouq

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Supaporn Chaiyasit	1	EXAMINING ADDITIONAL PREDICTORS OF DIETARY INTENTIONS IN TYPE 2 DIABETES PATIENTS	James Mwangi
		2	THE INFLUENCE OF LEARNING PREFERENCES ON CREATIVE IDEA GENERATION IN EDUCATIONAL SETTINGS	Nurul Huda
		3	EFFECTS OF COGNITIVE-BEHAVIORAL THERAPY AND SELF-CONCEPT INTERVENTIONS ON RESILIENCE AND AGGRESSION IN MALAYSIAN AT-RISK YOUTH	Mohammed Al-Farouq
		4	LIFESTYLE ANALYSIS OF GOVERNMENT EMPLOYEES IN THE ROYAL HOUSEHOLD DEPARTMENT: A BANGKOK CASE STUDY	Dr. Supaporn Chaiyasit
		5	THE IMPACT OF MEDITATIVE TRATAKA PRACTICE ON ANXIETY REDUCTION AMONG ADOLESCENTS	Anjali Desai
		6	IMPLEMENTATION OF SUFFICIENCY ECONOMY PRINCIPLES BY URBAN LEADERS IN BANGKOK: PERFORMANCE AND STRATEGIC ACTIVITIES	Assoc. Prof. Dr. Somchai Niran
		7	NEUROPLASTICITY AND ITS ROLE IN LIFE REHABILITATION AND RENEWAL	Leila Farahani
		8	PEER-BASED INTERVENTIONS TO ADDRESS SOCIAL COMMUNICATION CHALLENGES IN ADOLESCENTS WITH AUTISM: A LITERATURE REVIEW AND FUTURE DIRECTIONS	Christine Cole

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Marcela López	1	CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH	Dr. Farhana Akter
		2	STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND	Dr. Kanya Chaiyaporn
		3	THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY	Carlos Mendes
		4	FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS	Ratih Wulandari Dewi Kartika Sari Putri
		5	EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL	Assoc. Prof. Dr. Marcela López
		6	EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN	Thandiwe Ndlovu
		7	INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA	Li Wei Zhang Feng
		8	CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH	Dr. Farhana Akter

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Eui Jun Jeong,	1	INTELLIGENT ENERGY CONSUMERS: EXPLORING THE INTENTIONS BEHIND EMBRACING INNOVATIVE CONSUMPTION PATTERNS	Dr. Cecilia Kamila, Vincenzo Perri Corvello
		2	GENDER DISPARITIES IN MATHEMATICS ANXIETY AMONG STUDENTS	Wern Lin Yeo, Choo Kim Tan, Sook Ling Lew
		3	UTILIZING THE MMSE-2:EV FOR DIAGNOSTIC INSIGHTS IN COGNITIVE IMPAIRMENT: CASE STUDIES AND MONITORING	Cornelia- Munteanu Eugenia
		4	EXAMINING STUDENTS' BRAIN ELECTRICAL RESPONSES TO TEACHER'S EMOTIONAL CUES	Dr. Hye Rim Lee
		5	PERSONALITY TRAITS AND COMPULSIVE GAMING: EXPLORING THE INFLUENCE OF THE BIG FIVE	Assoc. Prof. Dr. Eui Jun Jeong,
		6	PARENTING APPROACHES AND HOUSEHOLD COMMUNICATION DYNAMICS AMONG COLLEGE STUDENTS	Lecture Pegah Farokhzad
		7	UTILIZING EMOTICONS IN COURTEOUS EXPRESSIONS OF GREETINGS AND APPRECIATION	Dr. Zuzana Komrsková

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 11 Temmuz / July 11, 2025 / 15:30 – 13:70 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assis. Prof. Dr. Carolina Alves	1	COMPETENCY-BASED EDUCATION FOR PROCUREMENT SPECIALISTS IN CANADA	Dr. Samuel Dubois
		2	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR AN EMERGING MARKET: A CASE STUDY OF BRAZIL	Dr. Isabella Oliveira Dr. Rafael Costa
		3	IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS ON PROFITABILITY OF BRAZILIAN PHARMACEUTICAL FIRMS	Assis. Prof. Dr. Carolina Alves
		4	THE EFFECT OF MOTIVATION, TRUST, AND CULTURAL DIVERSITY ON KNOWLEDGE SHARING VIA EMAIL IN ARGENTINA	Dr. Ricardo Gomez
		5	FACTORS INFLUENCING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN A DEVELOPING ECONOMY: EVIDENCE FROM CHILE	Dr. Valentina Morales
		6	CHALLENGES IN IMPLEMENTING ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS IN MEXICAN CORPORATIONS	Elena Rodriguez
		7	STRATEGIC PLANNING OF SUSTAINABLE SUPPLY CHAINS WITH RISK MITIGATION IN COLOMBIA	Catalina Vargas Andrés Herrera
		8	ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY INFLUENCING CORPORATE GOVERNANCE IN MULTI-LEVEL MARKETING COMPANIES: A CROSS-SECTIONAL STUDY IN PERU	Sofía Guzmán
		9	FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM VENEZUELA	Javier Castillo

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr., EMİNE KAMBUR	1	SPORTS INDUSTRY, SPORTS CULTURE AND PERSONALITY: VIEW FROM BANDIRMA PERSPECTIVE	Doç. Dr., EMİNE KAMBUR
		2	Yapay Zekâ Destekli Karar Sistemlerinin KOBİ’lerde Stratejik Yönetim Süreçlerine Etkisi	Dr. Öğrenci, NURCAN MEŞHURTÜRK
		3	BIBLIOMETRICAL ANALYSIS OF STUDIES ON PHYGITAL MARKETING	Dr. Öğr. Üyesi Kübra ÇELİK
		4	DIGITAL MARKETING IN HEALTHCARE: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZÜHAL KILIÇ Dr. Öğr. Üyesi, Sait SÖYLER
		5	TARIMSAL FAALİYETLER MUHASEBESİ İÇERİKLİ MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: DERGİPARK ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr., İLKNUR ERGÜN

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi, FEHİME ŞEYMA KÖSE	1	LINGUISTIC EXPRESSION OF RELIGIOUS AND ETHNIC VALUES IN ARTISTIC TEXT (ON THE EXAMPLE OF THE ANALYSIS OF THE AXIOLOGICAL PAIR OF “HALAL” AND “HARAM”)	Assoc. Prof. Shakhnoza Khudaykulova
		2	KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN CENNET VE CEHENNEM MEFHUMLARINA BAKIŞI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rumeysa BAŞGÜLCÜ YETİŞ Prof. Dr. , Atilla BATUR
		3	CHRISTOPH RANSMAYR’İN “DIE LETZTE WELT” (SON DÜNYA) ROMANINDA OVIDIUS’UN METAMORFOZLARININ YENİDEN YAZIMI	Dr. Öğr. Üyesi , FEHİME ŞEYMA KÖSE
		4	THE RAKHSHIYA PRESENTED BY ÇERKEŞŞEYHİZADE MEHMED TEVFİK EFENDİ TO SULTAN ABDÜLAZİZ: A COMPARATIVE STUDY OF THE MANUSCRIPT AND PRINTED COPIES	Dr. Züleyha HAYAL
		5	DİVAN EDEBİYATI VE HALK EDEBİYATINDA GEÇEN HAYVANLARIN MUKAYESESİ	Yüksek Lisan Öğrencisi, İlknur VURAL Prof. Dr., Atilla BATUR
		6	Clerkship and Organization in State Institutions in the Novels The Institute for the Adjustment of Clocks and The Madonna in the Fur Coat	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Melike Meryem BERKMAN
		7	The Theme of Death in Adil Erdem Bayazıt’s Poetry	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Melike Meryem BERKMAN
		8	ŞİİR VE İDEOLOJİ: AYDINLIK DERGİSİ’NDEKİ İDEOLOJİK ŞİİRLERİN ANALİZİ (1921-1925)	Dr., FATMA NESİBE ÇOLAK
		9	REFLECTIVE SKILL: “NOW SHE WAS HERE”	Graduate Student Ebru YAZICI PhD Gül KARAHAN ÇOBAN

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY	1	GENÇLERDE GELECEK KAYGISININ NEDEN OLDUĞU PSİKOSOSYAL SORUNLAR	Sosyal Hizmet Uzmanı Çağla TÜRKMEN Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY
		2	GENÇ KADINLARDA SOSYAL MEDYA KAYNAKLI AKRAN BASKISI	Sosyal Hizmet Uzmanı Çağla TÜRKMEN Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY
		3	ENGELLİ AİLELER İÇİN YENİ BİR NEFES: GÜNDÜZ BAKIM REHABİLİTASYON VE AİLE DANIŞMA MERKEZLERİ	Prof.Dr.ESRA ÇALIK VAR Sosyal Hizmet Uzmanı, AYBEN BURAN
		4	BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE 1900 YILINDAN İTİBAREN MEYDANA GELEN AFETLER	Yüksek Lisans Öğrencisi Erhan UZUNOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Erdem GÜNDOĞDU

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Fatih SARAÇOĞLU Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU	1	Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkının Uluslararası ve Ulusal Hukukta Konumuna Dair Genel Bir Değerlendirme	İlhan SÖZER
		2	CLIMATE COMMITMENTS IN CONFLICT WITH INVESTMENT LAW: A CASE STUDY OF THE ENERGY CHARTER TREATY	Dr. Öğr. Üyesi, ÖZGE DEMİRDELEN Av., ŞEVVAL CEYHAN
		3	TAXATION IN THE FUEL SECTOR	Prof. Dr. Fatih SARAÇOĞLU Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU
		4	ACTIVITIES OF THE REVENUE ADMINISTRATION TO PREVENT LOSSES AND EVASIONS OF FUEL TAXES IN TURKIYE	Prof. Dr. Fatih SARAÇOĞLU Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU
		5	UNITED NATIONS CONVENTION ON BIOLOGICAL DIVERSITY	Dr. Öğr. Üyesi Selcen Nur KIŞLA
		6	FUNCTIONING OF THE LEGAL PROCESS AND IMPLEMENTATION PRINCIPLES IN TRADEMARK INVALIDITY CASES	Bilim Uzmanı, MEHMET YILDIZ Prof. Dr. ERHAN GÜMÜŞ Prof. Dr. AHMET TUNÇ
		7	THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT'S INVESTIGATION INTO THE STATE OF PALESTINE: CURRENT DEVELOPMENTS AND LEGAL DEBATES	Assistant Professor Dr. BURCU BAYTEMİR KONTACI

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL	1	ALVIN TOFFLER AND HIS WORK ANALYSIS OF THE INFORMATION SOCIETY	Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL Abdulkadir KÖK NESRİN TOPAK
		2	DANİEL BELL'İN BİLGİ TOPLUMU VE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNE YAKLAŞIMI	Prof.Dr.YUSUF YURDİGÜL NESRİN TOPAK ABDULKADİR KÖK
		3	Masuda'nın Bilgi Toplumu Anlayışı	Prof.Dr. Yusuf Yurdagül Meltem Uğuz
		4	ÇİZGİ ROMANLARDA KÜYERELLEŞME; MANGALAR	NURSENA BESNİLİ Doç. Dr. Öğr. Üyesi ATİYE GÜNER
		5	DISNEY'S GOLDEN AGE: REBIRTH WITH PIXAR	Suida Dursun

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE	1	MEVDUDÎ'YE GÖRE NÜBÜVVET VE VAHİY	Doç. Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE
		2	THE ROLE OF DREAMS IN TASAWWUF PRACTICE ACCORDING TO ONE OF THE SUFI AUTHORS, SHAHÂBEDDİN AL-SUHRAWARDÎ	Asst. Prof., Derviş Dokgöz
		3	KUR'AN-I KERÎM'DE İNZAR VE USLÛBU	Öğretmen, Basri Çetin
		4	KUR'AN-I KERÎM'DE İNZAR	Öğretmen, Basri Çetin

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç.Dr.Ahmet YILMAZ	1	AKLIN IŞIĞINDA İNANÇ: LOCKE'UN DİNDE RASYONALİTE ARAYIŞI	Doktora Öğrencisi, Rojan Çiltepe
		2	METHODOLOGICAL INQUIRIES: LAKATOS' SCIENTIFIC RESEARCH PROGRAMS	Doç. Dr., Serdar SAYGILI Hatice Aydın YENİCE
		3	EPISTEMIC BREAK: THE ANATOMY OF SCIENTIFIC REVOLUTIONS WITH KUHN	Doç. Dr., Serdar SAYGILI Merve Karadağ
		4	GÜNDELİK YAŞAMDA DEVLETİN VATANDAŞLAR ÜZERİNDEKİ OTORİTE İNŞASININ İNCELENMESİ	Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ
		5	AN ANALYSIS OF THE CONCEPT OF POWER THROUGH THE PERSPECTIVES OF ZYGMUNT BAUMAN AND MICHEL FOUCAULT	Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ
		6	ÇAĞIN SORUNLARI KARŞISINDA ALBERT CAMUS VE JEAN-PAUL SARTE: VAROLUŞÇULUK, İDEOLOJİ VE GÜNCEL SİYASET BAĞLAMINDA BİR DOSTLUĞU ÖYKÜSÜ	Doç.Dr.Ahmet YILMAZ
		7	ALBERT CAMUS VE SİYASİ DÜŞÜNCE: BİLİNÇLİ BİR BAŞKALDIRI ETİĞİ, ADALET VE ÖLÇÜ ARASINDA	Doç.Dr.Ahmet YILMAZ
		8	4. INDUSTRIAL REVOLUTION AND RELATIONAL SOCIOLOGY	Doç. Dr., Mustafa SOLMAZ
		9	CHARACTERISTICS OF MODERN AND POSTMODERN ART	Dr. Fatih Furkan ALPDOĞAN Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ
		10	Yapısöküm Siyasetinin Kamusal Alan İnşası	Öğr. Gör. Dr. Enes Berhudan KÖKERER

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Jing Wei	1	ANALYSIS OF PAYMENT DELAYS AND THEIR IMPACT ON THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN MALAYSIA	Siti Nur Aisyah
		2	EVALUATING THE PROGRESS OF MANUFACTURING CONTROL SYSTEMS IN LIBYA'S INDUSTRIAL SECTOR	Muna Al-Faraj
		3	COMPARATIVE STUDY OF ENVIRONMENTAL REPORTING IN THE CHEMICAL INDUSTRY: GRI STANDARDS APPLICATION	Dr. Emily Thompson
		4	DESIGN AND BLAST RESISTANCE ANALYSIS OF SINGLE-STORY CONTROL FACILITIES IN PETROLEUM REFINERIES	Khaled Al-Mahdi Omar Farouk
		5	IMPACT OF BUSINESS MODEL INNOVATION ON CORPORATE VALUATION: A DYNAMIC FRAMEWORK	Wei Zhang Li Mei Jian Liu
		6	THE ROLE OF ALIGNMENT IN BOOSTING SERVICE INNOVATION PERFORMANCE: A NEW CONCEPTUAL MODEL	Chun-Hua Lin Mei-Ying Huang Yu-Fen Wu
		7	PROMOTING LOW-CARBON TRANSITION IN CHINA'S TRADITIONAL MANUFACTURING INDUSTRIES	Jing Wei
		8	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INTEGRATED TQM AND LEAN MANUFACTURING IN MALAYSIAN AUTOMOTIVE INDUSTRY	Farah Aziz Noraini Hassan Ahmad Zulkifli
		9	THE EFFECTS OF MERGERS AND ACQUISITIONS ON CONSUMER WELFARE: EVIDENCE FROM INDIA'S MANUFACTURING SECTOR	Dr. Anil Kumar Ravi Shankar

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Ogunduyile O. Oluwgbenga	1	ASSESSING THE QUALITY STANDARDS OF HOSPITAL PHARMACIES IN THERAPEUTIC CENTERS ASSOCIATED WITH KERMANSHAH UNIVERSITY OF MEDICAL SCIENCES, IRAN	Dr. Gharehbagh V.Hamishhekar , H.Aghababa
		2	OPTIMIZING VISIBLE LIGHT COMMUNICATION SYSTEMS THROUGH NATURAL LIGHT INTEGRATION	Mahmoud H. Aly, Ivan Andonovic, Moustafa Beshr
		3	INTEGRATING WIRELESS BODY AREA NETWORKS WITH WEB SERVICES: REVOLUTIONIZING UBIQUITOUS HEALTHCARE PROVISIONING THROUGH ARCHITECTURE	Dr. Ogunduyile O. Oluwgbenga
		4	DYNAMIC BRAIN WAVE ACQUISITION AND PSYCHOACOUSTIC ANALYSIS IN REAL TIME	Dipali SShweta , ingh Mahajan , Bansal Rashima
		5	ENHANCING COMBAT EFFECTIVENESS IN NEW GENERATION FIGHTER PLANES THROUGH HUMAN FACTORS CONSIDERATIONS	Binoy Bhargavan
		6	CONSTRUCTING AN INTEGRATED RELATIONAL DATABASE UTILIZING SWISS NUTRITION NATIONAL SURVEY AND HEALTH DATASETS FOR DATA MINING OBJECTIVES	Helena Einsele , Dr. Jenzer Farshideh
		7	CAN EEG TESTING AID IN BRAIN TUMOR IDENTIFICATION?	M. Sharanreddy, P. K. Kulkarni
		8	EXAMINING THE HAZARDS OF INADEQUATE MEDICAL WASTE MANAGEMENT PRACTICES ON HUMAN HEALTH AND THE ENVIRONMENT: A REVIEW OF LITERATURE	Babanyara Ibrahim, Garba Bogoro., M. Y.Abubakar,

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Emily Carter	1	ANALYSIS OF SOIL STABILIZATION TECHNIQUES USING ORGANIC ADDITIVES IN SEMI-ARID REGIONS	Dr. Fatima Zahra Dr. Karim Benali Dr. Amina El-Mansouri
		2	CLOUD-BASED DEVELOPMENT FRAMEWORKS FOR ADVANCED CONSTRUCTION MANAGEMENT SOFTWARE	Assoc. Prof. Dr. Min-Jae Park
		3	NUMERICAL MODELING OF ELECTROMAGNETIC FIELDS IN COMPLEX MATERIALS USING FINITE ELEMENT ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Carlos Mendoza Dr. Lucia Fernandez
		4	THERMAL PERFORMANCE EVALUATION OF ECO-FRIENDLY INSULATION MATERIALS IN WOODEN BUILDINGS	Dr. Lars Jensen Mette Sørensen
		5	MULTI-CRITERIA ANALYSIS OF SAFETY MANAGEMENT PRACTICES IN CONSTRUCTION PROJECTS	Wei Zhang Mei Lin
		6	STABILITY ENHANCEMENT OF FUNCTIONALLY GRADED COMPOSITE PIPES UNDER FLUID FLOW CONDITIONS	Nabil Haddad Leila Mansour
		7	STRUCTURAL OPTIMIZATION OF BRIDGE LAUNCHING SYSTEMS USING INCREMENTAL LAUNCHING METHODS	Dr. Jun Li Dr. Qiang Wu Dr. Fang Zhao
		8	EVALUATING ENVIRONMENTAL FOOTPRINTS THROUGH MATERIAL FLOW ANALYSIS IN MANUFACTURING INDUSTRIES	Assoc. Prof. Dr. Emily Carter
		9	SIMULATION OF SPRINGBACK EFFECTS IN ADVANCED HIGH-STRENGTH STEELS FOR AUTOMOTIVE APPLICATIONS	Assoc. Prof. Dr. Siphon Ndlovu Dr. Thabo Mbeki

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Mariam Syakirah Dr. Brenda Lawson	1	SYNTHESIS OF MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS FOR SELECTIVE REMOVAL OF PHARMACEUTICAL CONTAMINANTS FROM WATER	Anna Müller Clara Schmidt
		2	REMOVAL OF PENTACHLOROPHENOL THROUGH COMBINED ADSORPTION AND BIODEGRADATION TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Nurul Huda Assoc. Prof. Dr. Faridah Hassan
		3	FORMULATION AND CHARACTERIZATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING PROBIOTIC LACTOBACILLUS STRAINS	Dr. Supaporn Chaiyaporn Nattaporn Srisuk
		4	EFFECT OF SERICIN CONCENTRATION ON THE PHYSICAL PROPERTIES OF SILK-BASED FILMS	Dr. Asad Khan Dr. Mahmood Iqbal
		5	VALIDATION OF A NOVEL RP-HPLC METHOD WITH FLUORESCENT DETECTION FOR NORFLOXACIN ANALYSIS	Nattawut Charoensuk Phong Aramwit
		6	ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF PLUMERIA ALBA FLOWER EXTRACTS AGAINST PATHOGENIC BACTERIA	Dr. Mahmoud El-Sayed Dr. Ghulam Rasool
		7	PROACTIVE DETECTION OF FALSE POSITIVE ALERTS IN DRUG-DRUG INTERACTION SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Mariam Syakirah Dr. Brenda Lawson
		8	COMPARATIVE STUDY OF ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL HEXANE EXTRACTS OF GINGER (ZINGIBER OFFICINALE)	Dr. Hsuan-Ling Yang Dr. Yan-Jie Huang
		9	NEUROPROTECTIVE EFFECTS OF CLITORIA TERNATEA ROOT EXTRACT ON LEARNING AND MEMORY ENHANCEMENT	Dr. Tahereh Naji Dr. Mahsa Jassimi

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Samuel Nkosi	1	BRAIN IMAGING CLASSIFICATIONS RELATED TO MATHEMATICS LEARNING AND PRACTICE	Dr. Carlos Silva Dr. Mariana Costa Dr. Rafael Oliveira
		2	THE IMPACT OF MOTIVATION, SELF-EFFICACY, AND MATHEMATICAL IDENTITY ON STUDENT PERFORMANCE	Dr. Amina Hassan Dr. Khalid Al-Farsi
		3	STUDENTS' PERCEPTIONS OF MATHEMATICS EDUCATION: A CROSS-SECTIONAL STUDY AMONG SENIOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN LAGOS STATE, NIGERIA	Chinedu Okafor
		4	ASSESSING TEACHERS' BELIEFS IN MATHEMATICS EDUCATION USING A FUZZY LOGIC MODEL	Dr. Kwame Boateng
		5	ENHANCING NON-MATHEMATICS UNDERGRADUATE STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS MATHEMATICS THROUGH TECHNOLOGICAL INTERVENTIONS	Dr. Samuel Nkosi
		6	ENHANCING ELEMENTARY MATHEMATICS LEARNING THROUGH EDUCATIONAL VIDEO GAMES: EXPLORING STUDENT ENGAGEMENT, PERFORMANCE, AND TEACHER-STUDENT DYNAMICS	Dr. Mei-Ling Chen Dr. Wei Zhang
		7	FINITE-SUM OPTIMIZATION WITH ADAPTIVE SMOOTHNESS AND LOOPLESS VARIANCE REDUCTION TECHNIQUES	Dr. Elena Volkova Dr. Dmitry Petrov
		8	A THEORETICAL FRAMEWORK FOR A STATIC COSMOLOGICAL MODEL BASED ON QUANTUM VACUUM PROPERTIES	Dr. Anastasia Viktor
		9	ESTIMATION OF FUNCTIONAL RESPONSE MODELS USING SUPERVISED FUNCTIONAL PRINCIPAL COMPONENT ANALYSIS	Dr. Yuki Tanaka Dr. Min-Seok Lee Assoc. Prof. Dr. Hana Kim

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğr. Üyesi Özge UÇAR	1	LEGUME ROTATION IN ORGANIC FARMING: EFFECTS ON SOIL HEALTH AND MICROBIOTA	Dr. Öğr. Üyesi Özge UÇAR
		2	VERMİKOMPOST PRİMİNG UYGULAMALARININ YEM BEZELYESİ [Pisum sativum ssp. arvense (L.) Poir.] BİTKİSİNİN ÇİMLENMESİNE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Semih AÇIKBAŞ Doç. Dr. Mehmet Arif ÖZYAZICI
		3	SİNİR OTU (Plantago ovata L.) BİTKİSİNE FARKLI KURAKLIK SEVİYELERİNİN ÇİMLENME ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ	Doç. Dr. Gülen ÖZYAZICI Dr. Öğr. Üyesi Semih AÇIKBAŞ Doç. Dr. Mehmet Arif ÖZYAZICI
		4	Effect of Salinity on Yield and Development in Oilseed Crops	Aynur BİLMEZ ÖZÇINAR

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Amaneh	1	DOUBLE-LAYER PLASMONICS THROUGH METAL(Ag)-METAL OXIDE (ZnO) BILAYER THIN FILMS SAFETY LABELS	Dr. Öğr. Üyesi Sami PEKDEMİR Salih BİTGEN
		2	ÇİMENTO DÖNER FIRIN KALSİNATÖRLERİNDE AKIŞKANLAŞTIRMA	Uğur ÇALI Prof. Dr. Saliha ERENTÜRK
		3	DİŞLİ TASARIM PARAMETRELERİNİN DİŞ DİBİ GERİLMESİNE ETKİSİNİN SAYISAL İNCELENMESİ	Makine Mühendisi, MUSTAFA KIRAÇ Doç. Dr. Oğuz DOĞAN
		4	NUMERICAL ANALYSIS FOR FLUID FLOW AND CONVECTIVE HEAT TRANSFER CHARACTERISTICS OF ALUMINIUM OXIDE-GRAPHENE OXIDE HYBRID NANOFLUID FLOW ALONG A SQUARE MINICHANNEL	Res. Asst. Bahaddin TOPAK Assoc. Prof. Dr. Cuneyt UYSAL
		5	EFFECTS OF AIR POLLUTION AND CLIMATE CONDITIONS ON HISTORICAL	Yüksek Lisans Öğrencisi, YUNUS EMRE LEBLEBİCİ
		6	DEVELOPMENT OF A CNN MODEL FOR AUTOMATIC DETECTION OF ANATOMICAL STRUCTURES IN THE EYE	Ahmed Hassan Saleh Hassan Farag ELKASSASS Oğuzhan GÜNEŞ Op. Dr. Ahmet Taha KARAKUZU, Prof. Dr. Halil Erdem ÖZEL Doç.Dr. Turab SELÇUK

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Öğr. Gör. Dr. Ayşe KARATAŞ	1	EXISTENCE OF SOLUTIONS FOR BOUNDARY VALUE PROBLEMS OF FRACTIONAL DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH MULTI-TERM FRACTIONAL INTEGRAL CONDITIONS	MELDA SAHİLLİ
		2	FERMATEAN NEUTROSOPHIC SOFT ROUGH SETS	Dr. Aysun Benek Prof. Dr. Taha Yasin Öztürk Assoc. Prof. Adem Yolcu
		3	FERMATEAN NEUTROSOPHIC SOFT ROUGH TOPOLOGICAL SPACES	Dr. Aysun Benek Prof. Dr. Taha Yasin Öztürk Assoc. Prof. Adem Yolcu
		4	Multiparameter Deformations of Bowen-Series Maps	Öğr. Gör. Dr. Ayşe KARATAŞ
		5	VALIDITY CLASSIFICATION OF TEXT-BASED LOGICAL ARGUMENTS USING DEEP LEARNING AND BERT MODELS	Dr. SÜMEYRA BEDİR GÖRKEM LALE MUHAMMED ZAKİR DEMİREL
		6	YALIN SİSTEM TASARIMI İÇİN SİMÜLASYON DESTEKLİ DEĞER AKIŞ HARİTALAMA UYGULAMASI	Hayal KARA Doç. Dr. Ömer Faruk EFE
		7	KOLTUK MONTAJ HATTININ ERGONOMİK OLARAK DENGELENMESİ: REBA ENDEKSİ TABANLI MATEMATİKSEL MODELLEME VE PYTHON İLE OPTİMİZASYON	Betül İrem KARAKAŞ Doç. Dr. Ömer Faruk EFE
		8	ÇOK DEPOLU ESNEK ÇOK KOMPARTIMANLI ARAÇ ROTALAMA PROBLEMİ	Arş. Gör., Ozan İbrahim Ethem BAĞRIYANIK Prof. Dr. İsmail KARAOĞLAN

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Özlem Ergül Erkeç	1	EMERGENCY INTERVENTION APPROACHES IN MUSCULOSKELETAL INJURIES: CURRENT APPLICATION OF RICE PROTOCOL	Asist. Prof. Dr. GÖKHAN TAŞKIN
		2	THE IMPACT OF EDUCATIONAL LEVEL AND GENDER ROLES ON FAMILY PLANNING ATTITUDES: IMPLICATIONS FOR WOMEN'S HEALTH AND THE ROLE OF MIDWIVES	Yüksek Lisans Öğrencisi, HİLAL KABAKÇI Dr. Öğr. Üyesi AYŞE ÇUVADAR
		3	THE ROLE OF PILATES IN PREGNANCY: IMPACTS ON MATERNAL AND FETAL WELL-BEING	Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA İPEK Dr. Öğr. Üyesi AYŞE ÇUVADAR
		4	NEUROPROTECTIVE EFFECTS OF GHRELIN	Assoc. Prof. Dr. Özlem Ergül Erkeç
		5	CASE REPORT: ENDOCROWN RESTORATION OF TWO MANDIBULAR MOLARS WITH EXTENSIVE TISSUE LOSS	Arş. Gör. BİLAL AYAZ Dr. Öğr. Üyesi GÜLŞAH AKYILDIZ
		6	DİŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ UZMANLIK ÖĞRENCİLERİNİN KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. SENA SAKIN ULUBAY Arş. Gör. EMİNE ŞURANUR AYAZ Öğr. Gör. İREM OKUMUŞ
		7	EXERCISE SAFETY AND HEALTH CARE APPROACHES IN CHILDREN WITH CHRONIC DISEASES	Assistant Professor, MUSA ÖZSAVRAN
		8		

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Öğr. Gör. Dr. Sedat OKUT	1	The Effect of a Six-Week In-Season Training Period on Certain Hematological Parameters in Amateur Football Players	Öğr. Gör. Dr. Sedat OKUT
		2	An Examination of Job's Finding Anxiety Levels Among Physical Education and Sports Teaching Students in Terms of Various Variables	Master's Student Efkan BİBERLİ
		3	EXAMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS' RISKY BEHAVIOR SITUATIONS IN TERMS OF SPORTING AND DIFFERENT VARIABLES	Öğr. Gör. Dr. Bülent TATLISU Doç. Dr. İzzet UÇAN Yükseklisans Öğrencisi Davut CEYLAN
		4	EXAMINING THE SELF-DISCLOSURE BEHAVIOR OF UNIVERSITY STUDENTS IN TERMS OF SPORT AND DIFFERENT VARIABLES	Öğr. Gör. Dr. Bülent TATLISU Doç. Dr. İzzet UÇAN Yükseklisans Öğrencisi Tuba KOYUNCUOĞLU TATLISU
		5	EXAMINATION OF U12 MALE BASKETBALL COACHES' BEHAVIORS DURING PRACTICES THROUGH SYSTEMATIC OBSERVATION METHOD: THE ÇANAKKALE EXAMPLE	ALPEREN AKIN ALDIRMAZ Dr. AHMET YAPAR
		6	Gender-Based Evaluation Of Badminton-Specific Agility Performance	Berk AVCI Doç. Dr. Aksel ÇELİK

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Öğr. Üyesi Ebru CEVİZ	1	A STUDY ON THE SWIMMING SKILLS OF STUDENT ATHLETES	Onur PİÇAKCI Osman İMAMOĞLU Faruk ALBAY Akın Deniz DİNNEN
		2	THE ESPORTS INDUSTRY IN A DIGITALIZING WORLD AND IN TURKEY	Onur PİÇAKCI Faruk ALBAY
		3	Exercise Addiction and Healthy Lifestyle Levels in Taekwondo Athletes	Asst. Prof. Dr. Serkan KIZILCA, Abdurrahman KARADAĞLI
		4	FARKLI GERME PROTOKOLLERİNİN KADIN YÜZÜCÜLERDE SÜRAT, ANAEROBİK GÜÇ VE ÇEVİKLİK ÜZERİNE AKUT ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Ebru CEVİZ Doç. Dr. Harun GENÇ
		5	Relative Back Muscle Strength and Pull-Up Performance in Adult Males	Hatice GÜNGÖREN, Prof. Dr. Asiye Filiz ÇAMLIGÜNEY

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Asst. Prof. Dr. Begüm İLBAY VATAN	1	BİR DİJİTAL ÜRÜNÜN E-TİCARET PLATFORMUNDAKİ YOLCULUĞU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mesut OĞUZ Doç. Dr., Kazım KILINÇ
		2	BIBLIOMETRIC AND THEMATIC ANALYSIS OF ACADEMIC PUBLICATIONS RELATED TO QUALITY 4.0	Funda YİĞİT POLAT Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ
		3	A LITERATURE REVIEW ON DIGITAL WELLBEING AND DIGITAL BURNOUT IN THE TOURISM SECTOR	Asst. Prof. Dr. Begüm İLBAY VATAN
		4	INVESTIGATION OF HOTEL MANAGERS' PERSPECTIVES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ROBOT USE: THE CASE OF SIVAS PROVINCE	M.A. Student, Zeynep Tuğba ÇAVDAR Prof. Dr. Şükran KARACA
		5	VIOLENCE IN HEALTH AND THE PLACE OF RECONCILIATION IN TURKEY	Sinan ÖZDEMİR Dr.Öğr.Üyesi, Abdullah MISIRLIOĞLU

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Nadia El-Sayed	1	OPTIMAL TIMING FOR COLOSTRUM IMMUNOGLOBULIN ABSORPTION IN NEWBORN CAMELS: CORRELATION WITH CORTISOL AND THYROXIN LEVELS	Dr. Fatima Al-Mansouri Dr. Khaled Al-Harbi Dr. Youssef Benali
		2	DEVELOPMENTAL CHANGES IN THE DUODENAL MUCOSA AND SUBMUCOSA OF RABBITS	Dr. Nadia El-Sayed Dr. Omar Khalil
		3	EVALUATION OF TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN, AND DPT VACCINE AS MITOGENS IN AVIAN T-LYMPHOCYTE PROLIFERATION	Assoc. Prof. Dr. Samuel Okoro
		4	ASSESSMENT OF POTATO VARIETIES FOR CHIPS AND FRENCH FRIES PRODUCTION USING MICROWAVE-VACUUM DRYING TECHNOLOGY	Inga Jansons Kristaps Ozols Marta Kalnina Tatjana Ziedina
		5	SALT TOLERANCE IN TISSUE-CULTURED DATE PALM VARIETIES UNDER CONTROLLED ENVIRONMENTAL CONDITIONS	Dr. Hassan Al-Mulla Dr. Khalil Al-Farsi
		6	IMPACT OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON MILK YIELD IN INTENSIVELY MANAGED DAIRY CATTLE: A STUDY FROM NORTHEASTERN ROMANIA	Dr. Elena Popescu Dr. Mihai Ionescu Dr. Carmen Georgescu
		7	EFFECTS OF OVERFEEDING ON PRODUCTIVITY, FOIE GRAS QUALITY, BLOOD PARAMETERS, AND MORTALITY IN TWO BREEDS OF DUCKS	Dr. Mona El-Sayed Dr. Ahmed Mahrous
		8		

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Haruto Yamamoto	1	IMPACT OF TRAINING INTENSITY ON PHYSICAL FITNESS PARAMETERS AMONG U-17 FEMALE BASKETBALL ATHLETES IN KENYA	Dr. Amina Mwangi Assis. Prof. Dr. Joseph Kamau
		2	THE IMPACT OF DAILY WALKING HABITS ON SLEEP QUALITY AMONG JAPANESE HIGH SCHOOL STUDENTS	Dr. Haruto Yamamoto
		3	ADVANCED PEDAGOGICAL APPROACHES TO IMPROVE BALANCE AND MOTOR SKILLS IN ADOLESCENTS	Lucia Fernández Mateo García
		4	ANALYZING THE INFLUENCE OF BODY ART ON ATHLETIC PERFORMANCE AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE	Dr. Moussa Traoré
		5	FROM TWEETS TO TOUCHDOWNS: FORECASTING NFL SUCCESS THROUGH SOCIAL MEDIA SENTIMENT ANALYSIS	Prof. Dr. Marcus Johnson Dr. Emily Carter
		6	SOUTH AFRICAN SOCCER DEVELOPMENT: ANALYZING LOCAL PRACTICES WITHIN A GLOBAL FRAMEWORK FOR MASS AND ELITE ATHLETE PROGRESSION	Dr. Thabo Mbeki Prof. Dr. Sipho Dlamini Dr. Naledi Khumalo
		7	ANALYSIS OF PHYSICAL AND BIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ELITE KENYAN LONG-DISTANCE RUNNERS	Dr. Samuel Kiprotich Assoc. Prof. Dr. Grace Wanjiku
		8	EFFECTS OF WATER IMMERSION ON THERMOREGULATION AND RECOVERY IN ATHLETES TRAINING IN HIGH-TEMPERATURE ENVIRONMENTS	Ayesha Khan Imran Siddiqui Sara Malik

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Leila Farhadi	1	A COMPARATIVE ANALYSIS OF SVM-BASED CRITERIA IN EVOLUTIONARY METHODS FOR GENE SELECTION AND MICROARRAY DATA CLASSIFICATION	Dr. Rajiv Kumar Dr. Kenji Nakamura
		2	EFFICACY OF SELECTED OIL-BLENDED PLANT EXTRACTS AGAINST AFRICAN CATFISH PESTS: DERMESTES MACULATUS AND NECROBIA RUFIPES	Assoc. Prof. Dr. Chinedu Okeke
		3	IMMUNOGENIC ADHESIN VIBRIO ALGINOLYTICUS 49 KDA: ITS ROLE IN MOLECULAR EXPRESSION OF MHC ON RECEPTORS OF HUMPBAC GROUPE CROMILEPTES ALTIVELIS	Dr. Putu Arya
		4	IDENTIFICATION, CHARACTERIZATION, AND PRODUCTION OF PHYTASE FROM ENDOPHYTIC FUNGI	Siti Nurhaliza Rina Dewi Nina Kusuma Gita Pratiwi
		5	PETIOLE AND LEAF EXPLANTS OF PURPLE FAN FLOWER (SCAEVOLA AEMULA R. BR. CV. 'PURPLE FANFARE'): DIRECT AND INDIRECT SOMATIC EMBRYOGENESIS	Dr. Ananya Sharma
		6	MOLECULAR BASIS OF HELICOBACTER PYLORI DNAK RESISTANCE TO ANTIMICROBIAL PEPTIDE PYRRHOCORICIN	Dr. Farah Naz Dr. Elena Petrova
		7	MICROBIAL COMMUNITIES OF AMMONIA-OXIDIZING ARCHAEA AND BACTERIA IN ENRICHED NITRIFYING ACTIVATED SLUDGE	Dr. Nattapong Chaiyasit Dr. Somchai Wongsā
		8	BIOMIMETIC COATING SURFACE DERIVED FROM HUMAN ELASTIN TO SUPPORT CELL GROWTH	Dr. Antonella Rossi
		9	OCCURENCE AND PARASITE-HOST RELATIONSHIP OF LIGULA INTESTINALIS IN SATTARKHAN LAKE (EAST AZERBAIJAN, IRAN): A FIELD REPORT	Prof. Dr. Leila Farhadi

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Giorgi Lomidze	1	IMPACT OF DYNAMIC CAPABILITIES ON INNOVATION PERFORMANCE IN COMPANIES	Dr. Jelena Markovic
		2	A HYBRID PSO-NM ALGORITHM FOR NELSON-SIEGEL-SVENSSON MODEL CALIBRATION	Ms. Student Nadia El-Fahmi Dr. Karim Benali Dr. Samira Haddad
		3	EFFECTS OF FLUCTUATING OIL PRICES ON THE EXPANSION OF RENEWABLE ENERGY	Omar Al-Mansouri
		4	LEAN HEALTHCARE IMPLEMENTATION: BARRIERS AND ENABLERS IN THE COLOMBIAN HEALTH SYSTEM	Assoc. Prof. Dr. Catalina Gómez Juan Carlos Morales
		5	IDENTIFYING CHALLENGES IN LEAN MANUFACTURING ADOPTION IN INDIAN INDUSTRIES	Dr. Rajesh Kumar
		6	PROMOTING LOCAL ECONOMIES THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT INITIATIVE AND CUSTOMER SATISFACTION	Siti Nurhaliza Ahmad Fauzi
		7	ANALYSIS OF FACTORS LEADING TO THE DECLINE OF ENGINEERING FIRMS DURING THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS	Prof. Dr. Giorgi Lomidze
			MODELS OF CONSUMER BEHAVIOR AND THE ROLE OF EMOTIONAL FACTORS IN PURCHASE DECISIONS	Miguel Fernandez

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Khalid Al-Mutairi	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID PROFILE OF ELATERIOSPERMUM TAPOS, PALM OIL, AND SOYBEAN OIL	Nurul Aisyah Wei Jun Tan Azman Hassan
		2	EFFECTS OF NATIVE AND MODIFIED YAM STARCHES ON THE PHYSICAL PROPERTIES AND STABILITY OF EMULSIONS	Siti Noor Aini Shanthi Rajan
		3	OPTIMIZATION OF PHENOLIC COMPOUND EXTRACTION FROM AVICENNIA MARINA USING RESPONSE SURFACE METHODOLOGY V. Lakshmi	V. Lakshmi Jamila Thompson R. Rajendran
		4	CHEMICAL AND BIOLOGICAL CHARACTERIZATION OF LOCAL COWPEA SEED PROTEIN FROM THE ASIR REGION	Assoc. Prof. Khalid Al-Mutairi
		5	EFFECTS OF DGAT1 AND BETA-KAPPA CASEIN GENOTYPES ON MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED HOLSTEIN CATTLE	Areej Al-Hassan Niran Duangchai Pongpat Mernkrathok
		6	CASEIN MICELLE DISPERSION UNDER VARYING NACL CONCENTRATIONS: PARTICLE SIZE AND STRUCTURAL EVOLUTION	Rashid Hussain Claire Dupont Joël Scherrer
		7	DEVELOPMENT OF SAFE READY-TO-EAT RAW OYSTER MEAT USING IRRADIATION TECHNOLOGY	Pattama Ratana Pongtep Wilaiporn
		8	IMPACT OF PRETREATMENT METHODS ON PHENOLIC CONTENT, VITAMIN C, AND ANTIOXIDANT ACTIVITY IN DRIED DILL	Ruta Galoburda Zanda Krūma
		9	MOLECULAR MOBILITY CHARACTERIZATION OF WATER SPECIES IN FOODS USING VISUALIZATION TECHNIQUES	Dr. Yasuyuki Konishi Masayoshi Kobayashi

BURSA 5th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS JULY 11 - 13, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 12 Temmuz / July 12, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Siti Nurhaliza	1	SHED SNAKE SKINS: A NATURAL RESOURCE FOR BIOMIMETIC MEMBRANES – ADVANCING PERMEATION STUDIES AND DRUG DELIVERY	Dr. Anahit Petrosyan Dr. Vahan Grigoryan Dr. Aram Avetisyan
		2	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Dr. Mariam Sargsyan Assoc. Prof. Dr. Lilit Hakobyan
		3	INVESTIGATING THE EFFECTS OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG PROPERTIES AND ITS IMPLICATIONS FOR PET IMAGING APPLICATIONS	Dr. Rajesh Kumar Dr. Anil Sharma Lecturer Deepak Verma
		4	ENDOPHYTES AS A NEW SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS: ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES	Assoc. Prof. Dr. Siti Nurhaliza
		5	FROM CONCEPT TO REALITY: THE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON MOLDING	Dr. Nguyen Van Minh PhD Candidate Tran Thi Hoa
		6	THE ROLE OF EXERCISE IN IMPROVING SEXUAL PERFORMANCE AND SEMEN QUALITY OF SAHIWAL BULLS: A PRACTICAL GUIDE FOR BREEDERS	Assoc. Prof. Dr. Kittipong Chaiyaporn Dr. Niran Sorrachaitawat
		7	INVESTIGATING THE IMPACT OF DIETARY HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS CHARACTERISTICS, IMMUNE RESPONSE, AND ANTIOXIDANT STATUS OF BROILER CHICKENS	Siriporn Thongchai Chaiwat Srisawat
		8		

Contents

Ahmet Güneştekin'in "Yoktunuz" Sergisi Üzerinden Bellek, Mitoloji ve Mekânsal Diyalog: Çağdaş Sanatta Felsefi Bir Yorum	1
BAŞARISIZ FOTOĞRAFIN ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ: GELOY CONCEPCION'UN FOTOĞRAF PRATİĞİNDE 'KUSURLU FOTOĞRAF'	11
THE AESTHETIC TRANSFORMATION OF FAILED PHOTOGRAPHY: 'FLAWED PHOTOGRAPHY' IN GELOY CONCEPCION'S PHOTOGRAPHIC PRACTICE	12
GÖRSEL ESTETİĞİN SINIRINDA BİR BEDEN: HERVÉ GUIBERT, AIDS VE TEMSİLİN İHLALİ	20
A BODY AT THE LIMIT OF VISUAL AESTHETICS: HERVÉ GUIBERT, AIDS AND THE VIOLATION OF REPRESENTATION	21
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE MÜKEMMELİYETÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	29
SPORCULARIN BİLİŞSEL ESNEKLİK VE ZİHİNSEL DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	44
YETİŞKİNLERİN TRAVMA SONRASI BÜYÜME PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	59
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DÜRTÜSELLİK İLE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	67
ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ	77
AN EXAMINATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL WORK RELATIONS	77
İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONU, BAŞARI DUYGUSU VE MOBİL UYGULAMA TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ.....	86
ÖĞRETMENLERDE AŞIRI İLETİŞİM YÜKÜNÜN YABANCILAŞMAYA ETKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI.....	94
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALAN VE ALMAYAN ÇOCUKLARIN EMPATİ KURMA BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	115
YAZILI SINAVLARDA GÜVENİRLİK ANALİZLERİNİN GENELLENEBİLİRLİK KURAMI İLE BİREY, MADDE VE DEĞERLENDİRİCİ VARYANSLARININ İNCELENMESİ	140
HARİTA OKURYAZARLIĞINDA YAPAY ZEKA ETKİLEŞİMİ: COĞRAFYA LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	152
5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPINDA YER ALAN GÖRSELLERİN 2024 TASLAK SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDAKİ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	167
ARDAHAN HALK ANLATILARINDA BEDDUA VE ÖRTMECE SÖZLERİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI: KÜLTÜREL BELLEKTEN DİLSEL ETKİLEŞİME	198
HALK İNANIŞLARININ YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI: ARDAHAN HALK KÜLTÜRÜNDEN ÖRNEKLERLE ANLATI TEMELLİ YAKLAŞIMLAR.....	201
RESEARCH OF FACTORS AFFECTING INDIVIDUALS' YOUTUBE USE IN TÜRKİYE	204
TÜRKİYE'DE BİREYLERİN YOUTUBE KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ARAŞTIRILMASI.....	205
FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF SATISFACTION OF INDIVIDUALS WITH THEIR HOUSES WITH THE PARTIAL PROPORTIONAL ODDS MODEL.....	214

KİSMİ ORANTILI OLASILIK MODELİ İLE BİREYLERİN OTURDUKLARI KONUTTAN MEMNUNİYET DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	215
MODERN KAPİTALİZMDE EŞİTSİZLİK ÜRETİMİ VE EŞİTSİZLİĞİN POLİTİK EKONOMİSİ	224
TİCARET AÇIKLIĞININ BÜTÇE DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ORTA VE YÜKSEK GELİRLİ ÜLKELERDEN KANITLAR	226
THE EFFECT OF TRADE OPENNESS ON BUDGET BALANCE: EVIDENCE FROM HIGH-INCOME AND MIDDLE-INCOME COUNTRIES	227
THE EXPANSION OF PRESIDENTIAL POWER IN THE UNITED STATES.....	228
DEMOCRATIC DECLINE IN THE U.S. AND INTERNATIONAL RELATIONS.....	229
THE ROLE OF UAVS IN MODERN WARFARE.....	230
MODERN SAVAŞTA İNSANSIZ HAVA ARAÇLARININ ROLÜ	232
ANTİKÇAĞDA TRİBOLOS KULLANIMI	253
DEMETER VE PERSEPHONE MİTİNİN TARIMSAL DÖNGÜLERLE İLİŞKİSİ.....	263
LEONOR FİNİ'NİN GÖRSEL KOZMOSUNDA BEDEN VE TEHLİKE	264
OSMANLI ŞEHZADESİ SÜLEYMAN PAŞA'NIN ASKERİ VE HAYRİ MİRASININ KÜLTÜREL YANSIMALARI ...	265
KAZI ALANLARINDA AFET FARKINDALIĞI: ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASINA YÖNELİK BİR BAKIŞ..	275
SÜREYYA AĞAOĞLU VE ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇOCUK HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN İNŞASI	286
SÜREYYA AĞAOĞLU AND THE CHILDREN'S FRIENDS ASSOCIATION: THE CONSTRUCTION OF CHILD RIGHTS AND CIVIL SOCIETY IN EARLY REPUBLICAN TURKEY.....	287
SPOR ENDÜSTRİSİ, SPOR KÜLTÜRÜ VE KİŞİLİK: BANDIRMA PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ AÇISI	298
Yapay Zekâ Destekli Karar Sistemlerinin KOBİ'lerde Stratejik Yönetim Süreçlerine Etkisi.....	300
The Effect of Artificial Intelligence Supported Decision Systems on Strategic Management Processes in SMEs	301
FİJİTAL PAZARLAMA ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	302
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTAL PAZARLAMA: SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI.....	311
TARIMSAL FAALİYETLER MUHASEBESİ İÇERİKLİ MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: DERGİPARK ÖRNEĞİ	326
KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN CENNET VE CEHENNEM MEFHUMLARINA BAKIŞI	337
CHRISTOPH RANSMAYR'İN "DIE LETZTE WELT" (SON DÜNYA) ROMANINDA OVIDIUS'UN METAMORFOZLARININ YENİDEN YAZIMI	348
ÇERKEŞŞEHİZÂDE MEHMED TEVFİK EFENDİ'NİN SULTAN ABDÜLAZİZ'E TAKDİM ETTİĞİ RAHŞİYE: YAZMA VE BASMA NÜSHA MUKAYESESİ	349
DİVAN EDEBİYATI VE HALK EDEBİYATINDA GEÇEN HAYVANLARIN MUKAYESESİ	365
Adil Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Ölüm Teması.....	377
Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Kürk Mantolu Madonna Romanlarında Devlet Kurumunda Memurluk ve Örgütlenme.....	390
ŞİİR VE İDEOLOJİ: AYDINLIK DERGİSİ'NDEKİ İDEOLOJİK ŞİİRLERİN ANALİZİ (1921-1925).....	402

YANSITMA BECERİSİ: “ŞİMDİ BURADAYDI”	403
REFLECTİVE COMPETENCE: ŞİMDİ BURADAYDI (NOW SHE WAS HERE)	404
GENÇ KADINLARDA SOSYAL MEDYA KAYNAKLI AKRAN BASKISI	418
GENÇLERDE GELECEK KAYGISININ NEDEN OLDUĞU PSİKOSOSYAL SORUNLAR.....	429
ENGELLİ AİLELER İÇİN YENİ BİR NEFES: GÜNDÜZ BAKIM REHABİLİTASYON VE AİLE DANIŞMA MERKEZLERİ	442
BATI KARADENİZ BÖLGESİ’NDE 1900 YILINDAN İTİBAREN MEYDANA GELEN AFETLER	443
Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkının Uluslararası ve Ulusal Hukukta Konumuna Dair Genel Bir Değerlendirme	444
İKLİM TAAHHÜTLERİNİN ULUSLARARASI YATIRIM HUKUKUYLA ÇATIŞMASI: ENERJİ ŞARTI ANLAŞMASI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME.....	445
TÜRKİYE’DE AKARYAKIT VERGİLERİNİN KAYIP VE KAÇAKLARINI ÖNLEMeye YÖNELİK GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI FAALİYETLERİ	462
AKARYAKIT SEKTÖRÜNDE VERGİLEME	478
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK SÖZLEŞMESİ	494
MARKANIN HÜKÜMSÜZLÜĞÜ DAVALARINDA HUKUKİ SÜRECİN İŞLEYİŞİ VE UYGULAMA ESASLARI ...	496
ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN FİLİSTİN DEVLETİ SORUŞTURMASI: GÜNCEL SÜREÇ VE HUKUKİ TARTIŞMALAR.....	512
THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT’S INVESTIGATION INTO THE STATE OF PALESTINE: CURRENT DEVELOPMENTS AND LEGAL DEBATES.....	513
DANİEL BELL’İN BİLGİ TOPLUMU VE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNE YAKLAŞIMI	514
ALVİN TOFFLER VE ÇALIŞMALARIYLA BİRLİKTE	522
BİLGİ TOPLUMU ANALİZİ	522
MASUDA’NIN BİLGİ TOPLUMU ANLAYIŞI	536
MASUDA’S UNDERSTANDING OF INFORMATION SOCIETY	536
ÇİZGİ ROMANLARDA KÜYERELLEŞME; MANGALAR.....	542
DISNEY’S GOLDEN AGE: REBIRTH WITH PIXAR.....	552
DISNEY’İN ALTIN ÇAĞI: PİXAR’LA YENİDEN DOĞUŞ	553
MEVDUDÎ’YE GÖRE NÜBÜVVET VE VAHİY.....	554
MUTASAVVIF MÜELLİFLERDEN ŞEHÂBEDDİN ES-SÜHREVERDÎ’YE GÖRE TASAVVUF YAŞAMINDA RÜYANIN ROLÜ.....	562
KUR’AN-I KERİM ÜSLUBUNDA KÖTÜLÜKLERDEN SAKINDIRMADA ETKİLİ OLAN UNSURLAR.....	570
KUR’AN-I KERİM’DE İNZAR.....	572
AKLIN IŞIĞINDA İNANÇ: LOCKE’UN DİNDE RASYONALİTE ARAYIŞI.....	573
METODOLOJİK ARAYIŞLAR: LAKATOS’UN BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMLARI	574
EPISTEMİK KOPUŞ: KUHN’LA BİLİMSEL DEVRİMLERİN ANATOMİSİ	588
GÜNDELİK YAŞAMDA DEVLETİN VATANDAŞLAR ÜZERİNDEKİ OTORİTE İNŞASININ İNCELENMESİ	599

ZYGMUNT BAUMAN VE MICHEL FOUCAULT'NUN GÖRÜŞLERİYLE İKTİDAR KAVRAMININ İNCELENMESİ	609
ALBERT CAMUS VE SİYASİ DÜŞÜNCE: BİLİNCİLİ BİR BAŞKALDIRI ETİĞİ, ADALET VE ÖLÇÜ ARASINDA ...	618
ÇAĞIN SORUNLARI KARŞISINDA ALBERT CAMUS VE JEAN-PAUL SARTRE: VAROLUŞÇULUK, İDEOLOJİ VE GÜNCEL SİYASET BAĞLAMINDA BİR DOSTLUĞU ÖYKÜSÜ	628
4. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ	637
MODERN VE POSTMODERN SANATIN ÖZELLİKLERİ	646
BİR DİJİTAL ÜRÜNÜN E-TİCARET PLATFORMUNDAKİ YOLCULUĞU	654
KALİTE 4.0'A İLİŞKİN AKADEMİK YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK VE TEMATİK ANALİZİ	672
A LITERATURE REVIEW ON DIGITAL WELLBEING AND DIGITAL BURNOUT IN THE TOURISM SECTOR ..	681
OTEL YÖNETİCİLERİNİN YAPAY ZEKÂ VE ROBOT KULLANIMINA YÖNELİK BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ	696
TÜRKİYE'DE SAĞLIKTA ŞİDDET VE UZLAŞTIRMANIN YERİ	705
SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS	707
EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA	708
IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND'S PUBLIC SECTOR	709
GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES	710
Dr. Ainhoa Etxebarria Department of Cognitive Neuroscience, University of the Basque Country, Spain	710
THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY.....	711
Dr. Farid Al-Mansouri Department of Psychology, Wuhan University, China.....	711
ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES.....	712
Prof. Dr. Helena Novak Faculty of Law, Charles University, Czech Republic	712
NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS	713
COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN	714
Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi Department of Developmental Psychology, University of Tehran, Iran.....	714
TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS	715
ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY	716
RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION	717
MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD	718
INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION-MAKING.....	719

EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	720
ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS	721
INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS.....	722
A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS.....	723
IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN’S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS.....	724
ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY	725
URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS	726
TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS ..	727
Dr. Youssef El-Khatib Department of Translation Studies, American University in Cairo, Egypt	727
THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS	728
MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES	729
Dr. Karim Ben Saad Department of Computer Science, University of Tunis El Manar, Tunisia	729
EUROPE’S INFLUENCE IN LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE: A STUDY OF ITS ROLE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	730
MIGRATION PATTERNS AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO OUT-MIGRATION IN GEORGIA	731
Nino Giorgadze Department of Demography, Tbilisi State University, Georgia	731
ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE	732
MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA.....	733
Nurul Aisyah Department of Environmental Science, University of Malaya, Malaysia	733
EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	734
Dr. Fatemeh Hosseini Department of Clinical Psychology, University of Tehran, Iran.....	734
INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS	735
HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS	736
COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLIXIC LEARNERS.....	737
ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN	738
UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES	739
THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR	740

CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA	741
EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY.....	742
COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES.....	743
ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS	744
BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS	745
THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY	746
EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY	747
ADVANCING AN EFFICIENT FRAMEWORK FOR SECURE MOBILE APPLICATION DESIGN, DEVELOPMENT, AND UTILIZATION	748
EXAMINING THE IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY ON WOMEN'S WELL-BEING IN LAGOS	749
ANALYZING THE ABUSE OF LEGAL AUTHORITY WITHIN LOCAL COMMUNITIES.....	750
THE INTERPLAY BETWEEN SOCIAL STRUCTURES, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN MARGINALIZATION	751
KNOWLEDGE TRANSFER AND TRANSLATION OF TECHNICAL DOCUMENTATION ACROSS BORDERS ...	752
THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART ON TEXTILE DESIGN IN MOROCCO.....	753
NAVIGATING COMPLEX SYSTEM ARCHITECTURES: MODELS, STRUCTURES, AND DYNAMIC ADAPTATIONS.....	754
ASSESSING THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN PROMOTING LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE GLOBALLY	755
PATTERNS AND DRIVERS OF EMIGRATION FROM UKRAINE	756
A COMPREHENSIVE EVALUATION OF OPEN DATA PORTALS AS EMERGING PUBLIC E-SERVICES	757
EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE QUIZ PLATFORMS IN ENHANCING STUDENT ENGAGEMENT	758
ANALYSIS OF LEARNING OUTCOMES IN ELECTRICAL ENGINEERING CURRICULA: A STUDY FOCUSING ON CIRCUIT THEORY	759
Dr. Samuel Ochieng Department of Electrical Engineering, University of Nairobi, Kenya	759
DISTANCE EDUCATION AND CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM A GREEK UNIVERSITY CASE STUDY.....	760
IDENTIFYING STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT EMOTIONAL WELL-BEING THROUGH FEEDBACK ANALYSIS	761
TEACHERS' ATTITUDES TOWARD INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS	762
ADVANCING INTERNATIONAL SERVICE LEARNING THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS FOR SUSTAINABILITY.....	763

IMPLEMENTING FLIPPED CLASSROOM MODELS TO ENHANCE FRENCH LANGUAGE LITERACY IN HIGHER EDUCATION	764
Dr. Sofia Larsson Department of French Studies, Lund University, Sweden	764
THE IMPACT OF FLIPPED CLASSROOMS ON ATTENTIVE READING SKILLS IN FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE.....	765
MOTION GRAPHICS AS A TOOL FOR ENHANCED TRAINING OF PRESCHOOL CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS.....	766
EVALUATING THE EFFECT OF CLASS PARTICIPATION ON ACADEMIC PERFORMANCE: A CASE STUDY OF MECHANICAL ENGINEERING STUDENTS IN SOUTH AFRICA.....	767
ENHANCING CIVIL ENGINEERING LABORATORY LEARNING THROUGH INTERACTIVE DIGITAL TOOLS .	768
DEVELOPING AUTONOMOUS LEARNING AGENTS USING SEQUENTIAL CONSTRUCTIVIST MODELS	769
ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES EDUCATION IN PUBLIC UNIVERSITIES IN GHANA	770
Dr. Kwame Mensah Department of Economics, University of Ghana, Ghana	770
MODELING TECHNOLOGICAL ADOPTION IN BUSINESS STUDENTS: A STUDY FROM COLOMBIA	771
INTERCULTURAL STRATEGIES FOR SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN HIGHER EDUCATION: A PILOT STUDY IN PERU	772
DESIGNING ITERATIVE SELF-CORRECTION FRAMEWORKS FOR EDITORIAL WORKFLOWS.....	773
IMPLEMENTING REALISTIC SIMULATION METHODS IN BRAZILIAN MEDICAL EDUCATION CURRICULA	774
THE EVOLUTION OF JUDICIAL PRINCIPLES IN SOUTHEAST ASIAN LEGAL SYSTEMS.....	775
RELIGIOUS FREEDOM AND EMPLOYEE RIGHTS: A CRITICAL ANALYSIS OF PORTUGUESE CONSTITUTIONAL LAW	776
CERTIFICATION PROCEDURES AND GOVERNMENT ACCOUNTABILITY IN ARMENIA.....	777
EFFECTIVE GOVERNANCE MODELS WITHIN THE EUROPEAN UNION: PRINCIPLES AND PRACTICES....	778
THE ROLE OF CONSERVATIVE WOMEN’S GROUPS IN SHAPING U.S. FOREIGN POLICY	779
AUTOPSY STUDY ON ABDOMINAL TRAUMA IN ROAD ACCIDENT VICTIMS: MORPHOLOGICAL AND RISK ANALYSIS	780
IMPLEMENTING THE EUROPEAN FORENSIC SCIENCE VISION 2020: STRATEGIC APPROACHES IN LITHUANIA	781
MODERNIZING THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK: STRATEGIC FRAMEWORKS AND FUTURE DIRECTIONS	782
STRATEGIES FOR THE REVITALIZATION OF THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK	783
EXAMINING ADDITIONAL PREDICTORS OF DIETARY INTENTIONS IN TYPE 2 DIABETES PATIENTS	784
THE INFLUENCE OF LEARNING PREFERENCES ON CREATIVE IDEA GENERATION IN EDUCATIONAL SETTINGS	785
EFFECTS OF COGNITIVE-BEHAVIORAL THERAPY AND SELF-CONCEPT INTERVENTIONS ON RESILIENCE AND AGGRESSION IN MALAYSIAN AT-RISK YOUTH	786
LIFESTYLE ANALYSIS OF GOVERNMENT EMPLOYEES IN THE ROYAL HOUSEHOLD DEPARTMENT: A BANGKOK CASE STUDY.....	787

THE IMPACT OF MEDITATIVE TRATAKA PRACTICE ON ANXIETY REDUCTION AMONG ADOLESCENTS.....	788
IMPLEMENTATION OF SUFFICIENCY ECONOMY PRINCIPLES BY URBAN LEADERS IN BANGKOK: PERFORMANCE AND STRATEGIC ACTIVITIES.....	789
NEUROPLASTICITY AND ITS ROLE IN LIFE REHABILITATION AND RENEWAL	790
PEER-BASED INTERVENTIONS TO ADDRESS SOCIAL COMMUNICATION CHALLENGES IN ADOLESCENTS WITH AUTISM: A LITERATURE REVIEW AND FUTURE DIRECTIONS	791
CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH	792
STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND	793
THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY.....	794
FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS.....	795
EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL	796
EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN	797
INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA	798
INTELLIGENT ENERGY CONSUMERS: EXPLORING THE INTENTIONS BEHIND EMBRACING INNOVATIVE CONSUMPTION PATTERNS	799
GENDER DISPARITIES IN MATHEMATICS ANXIETY AMONG STUDENTS	800
UTILIZING THE MMSE-2:EV FOR DIAGNOSTIC INSIGHTS IN COGNITIVE IMPAIRMENT: CASE STUDIES AND MONITORING.....	801
EXAMINING STUDENTS' BRAIN ELECTRICAL RESPONSES TO TEACHER'S EMOTIONAL CUES.....	802
PERSONALITY TRAITS AND COMPULSIVE GAMING: EXPLORING THE INFLUENCE OF THE BIG FIVE.....	803
PARENTING APPROACHES AND HOUSEHOLD COMMUNICATION DYNAMICS AMONG COLLEGE STUDENTS	804
UTILIZING EMOTICONS IN COURTEOUS EXPRESSIONS OF GREETINGS AND APPRECIATION	805
COMPETENCY-BASED EDUCATION FOR PROCUREMENT SPECIALISTS IN CANADA	806
DEVELOPING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR AN EMERGING MARKET: A CASE STUDY OF BRAZIL	807
IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS ON PROFITABILITY OF BRAZILIAN PHARMACEUTICAL FIRMS.....	808
THE EFFECT OF MOTIVATION, TRUST, AND CULTURAL DIVERSITY ON KNOWLEDGE SHARING VIA EMAIL IN ARGENTINA	809
FACTORS INFLUENCING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN A DEVELOPING ECONOMY: EVIDENCE FROM CHILE	810

CHALLENGES IN IMPLEMENTING ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS IN MEXICAN CORPORATIONS	811
STRATEGIC PLANNING OF SUSTAINABLE SUPPLY CHAINS WITH RISK MITIGATION IN COLOMBIA	812
ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY INFLUENCING CORPORATE GOVERNANCE IN MULTI-LEVEL MARKETING COMPANIES: A CROSS-SECTIONAL STUDY IN PERU	813
FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM VENEZUELA	814
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MERHAMET DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLAR İÇİN KULLANDIKLARI MUTLULUK ARTIRICI STRATEJİLERİN İNCELENMESİ.....	815

Ahmet Güneştekin’in “Yoktunuz” Sergisi Üzerinden Bellek, Mitoloji ve Mekânsal Diyalog: Çağdaş Sanatta Felsefi Bir Yorum

Doç. Dr., Reyhan DEMİR ÖVEZ

Adnan Menderes Üniversitesi, rdemir@adu.edu.tr - 0000-0002-5728-1734

ÖZET

Ahmet Güneştekin’in sanatsal pratiği, Anadolu ve Mezopotamya mitolojilerinden beslenen simgesel bir dil üzerine inşa edilmiştir. Sanatçının erken dönem eserlerinde görülen göz alıcı renk paleti, girift motifler ve yoğun simgesellik, anlatısal bir yoğunluk yaratırken, aynı zamanda kültürel hafızayı yeniden biçimlendirme çabasını görünür kılar. Ahmet Güneştekin’in 2025 yılında Roma Ulusal Modern ve Çağdaş Sanat Müzesi(La Galleria Nazionale d’Arte Moderna e Contemporanea)’nde açtığı “Yoktunuz”(Eravate Assenti) sergisi, sanatçının önceki dönem çalışmalarından farklı olarak mekân ile doğrudan bir ilişki kurarak kolektif bellek, unutulma/hatırlama ve kültürel silinme/çürüme vb. temalarını merkeze alır. Daha önceki sergilerinde sıkça karşılaştığımız renkli, içe dönük ve çok katmanlı kompozisyonlarından farklı olarak, “Yoktunuz” mekâna duyarlı ve politik bir bağlamda yeniden kurgulanmış olmasına rağmen duygusal yoğunluğu yüksek bir anlatı sunar. Sergideki “Hafıza Tepesi”, binlerce lastik ayakkabı ile yapılmış dev bir yerleştirmedir ve zorla yerinden edilen hayatların sessiz bir anıtı şeklinde yorumlanabilir. “Kayıp Alfabe” ise kaybolmuşluğun bireysel, toplumsal ve dilsel olarak yasını tutar gibidir. Bu eserler, sanatçının önceki üretimleri ile içeriksel süreklilik barındırır da, anlatım biçimi olarak yeni bir döneme de işaret eder. Güneştekin, bu sergisinde yalnızca izleyiciye kendi hikâyesini anlatmakla kalmaz; mekânla, sanat tarihiyle ve toplumsal hafızayla bağ kurarak izleyici ile eleştirel bir diyalogu paylaşır. Bir çok çağdaş sanatçı gibi sanatı, yalnızca estetik değil, aynı zamanda politik ve felsefi bir eylem alanı ve aracı olarak konumlandırır.

Roma’da gerçekleşen bu sergi, sanatçının hem estetik hem de felsefi bir söylemle çağdaş sanat sahnesinde kendine özgü bir yer edindiğini ortaya koyar. Bu çalışmada Güneştekin’in “Yoktunuz” sergisi üzerinden bellek, mitoloji ve mekânsal bağlamda değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Ahmet Güneştekin, Yoktunuz, mekânsal bellek, mitoloji, felsefi sanat yorumu, çağdaş politik sanat

Memory, Mythology and Spatial Dialogue through Ahmet Güneştekin's "Never There" Exhibition: A Philosophical Interpretation in Contemporary Art

Assoc. Prof. Dr., Reyhan DEMİR ÖVEZ

Adnan Menderes University, rdemir@adu.edu.tr - 0000-0002-5728-1734

ABSTRACT

Ahmet Güneştekin's artistic practice is built on a symbolic language nourished by Anatolian and Mesopotamian mythologies. The striking color palette, intricate motifs and intense symbolism seen in the artist's early works create a narrative density while also making visible his efforts to reshape cultural memory. Ahmet Güneştekin's "Never There" exhibition, which opened at the National Museum of Modern and Contemporary Art (La Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea) in Rome in 2025, unlike the artist's previous works, establishes a direct relationship with the space and focuses on themes such as collective memory, forgetting/remembering and cultural erasure/decay, etc. Unlike the colorful, introspective and multi-layered compositions that we frequently encountered in his previous exhibitions, "Never There" (Eravate Assenti) offers a narrative with a high emotional intensity despite being sensitive to the space and re-constructed in a political context. "Reminiscence Bump" in the exhibition is a giant installation made of thousands of rubber shoes and can be interpreted as a silent monument to the lives forcibly displaced. "The Lost Alphabet", on the other hand, seems to mourn the loss in individual, social and linguistic terms. Although these works have a content-based continuity with the artist's previous productions, they also point to a new period in terms of narrative. In this exhibition, Güneştekin not only tells the audience his own story; He shares a critical dialogue with the audience by establishing a connection with the place, art history and social memory. Like many contemporary artists, he positions art not only as an aesthetic but also as a political and philosophical field and tool of action.

This exhibition held in Rome reveals that the artist has gained a unique place in the contemporary art scene with both an aesthetic and philosophical discourse. In this study, evaluations will be made in the context of memory, mythology and space through Güneştekin's "Never There" exhibition.

Keywords: Ahmet Güneştekin, Never There, spatial memory, mythology, changing art interpretation, contemporary political art.

1. GİRİŞ

1966 yılında Batman’da doğan Ahmet Güneştekin, 1981 yılında girdiği Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’ni 1986’da bırakmıştır. Uzun yıllar Tahtakale’de esnafılık ve tasarım faaliyetleri yürütmüş, 1997 yılında Beyoğlu’nda sanat atölyesi açmıştır. Coşkun Aral ve Yaşar Kemal ile farklı dönemlerde çeşitli çalışmalar yapmış ve belgeseller çekmiştir. Farklı sanatçılar ile iller bazında sergiler açmış, çocuklarla sanatsal çalışmalar yapmıştır. 2014 yılında New York’taki Marlborough Gallery ile yaptığı çalışmalar ve sergiler ile uluslararası alanda kendisini ifade etmeye başlamıştır.

2022 yılında kültürel diyalogu geliştirmek, çocukların ve gençlerin sanat eğitimine erişimini genişletmek, farklı disiplinlerde sanatsal üretimlerini desteklemek amacıyla Güneştekin Vakfı’nı kurmuştur(<https://ahmetgunestekin.com/biyografi/>).

Güneştekin’in “Yoktunuz” sergisi, Roma Ulusal Modern ve Çağdaş Sanat Müzesi’nde 1 Temmuz 2025’te açılmış ve 28 Eylül’e kadar ziyaretçilere sunulmuştur. Yıldız Holding ve Arkas Lojistik’in destekleriyle gerçekleşmekte olan bu sergi, Türk çağdaş sanatının uluslararası alandaki temsilcilerinden olan Güneştekin’in önceki çalışmalarının yanında, bellek, mitoloji ve mekânsal diyalog/iletişim temaları etrafında şekillendirdiği eserlerini bir araya getirmektedir. Bu çalışma, araştırmacı tarafından izlenen eserlerden “Alfabe Lahitleri”, “Yoktunuz” enstalasyonu, “Hafıza Tepesi” ve “Yedi Gözlü Güneş”i incelenmekte; bu eserlerin bellek, mitoloji ve mekânsal diyalog kavramlarıyla ilişkisini değerlendirirken, sanatçının önceki eserleriyle olan bağlarını da ortaya koymaktadır.

2. BELLEK, MİTOLOJİ VE MEKÂNSAL DİYALOG BAĞLAMINDA “YOKTUNUZ”

Ahmet Güneştekin’in sanatsal yolculuğu, Anadolu ve Mezopotamya mitolojisinden beslenen bir hafıza katmanına yaslanırken aynı zamanda doğup büyüdüğü topraklarda yaşayan bireylerin elinden alınan değerleri sorgulayan ve onlara uzanan, varoluş kaynaklarına dönmeyi ve bağlantı kurmayı hedefleyen bir kurguda odaklanır. Akademik sanat eğitimini tamamlamamasına rağmen, Güneştekin’in çalışmaları küratöryel düzenlemelerle bir bellek mimarisi kurar. Sanatçının “Yoktunuz” sergisinden seçilen eserler üzerinden yola çıkarak Jung’un kolektif bilinçdışı kavramı, Lefebvre’in "Mekânın Üretimi" ve Jameson’un “postmodern anlatılar teorisi” çerçevesinde değerlendirilebilir.

2.1. Alfabe Lahitleri

“Alfabe Lahitleri”, Roma Ulusal Modern ve Çağdaş Sanat Müzesi’nin neoklasik salonunda, Antonio Canova’nın Herkül ve Lika heykeliyle birlikte sergilenen anıtsal bir eserdir. Eser, taş ve kağıt malzemelerle oluşturulmuş heykelsi bir yerleştirmedir. Yıldız Holding tarafından müzenin kalıcı koleksiyonuna bağışlanmıştır.

Görsel 1. Alfabe Lahitleri, enstalasyon, 2024 versiyonu.

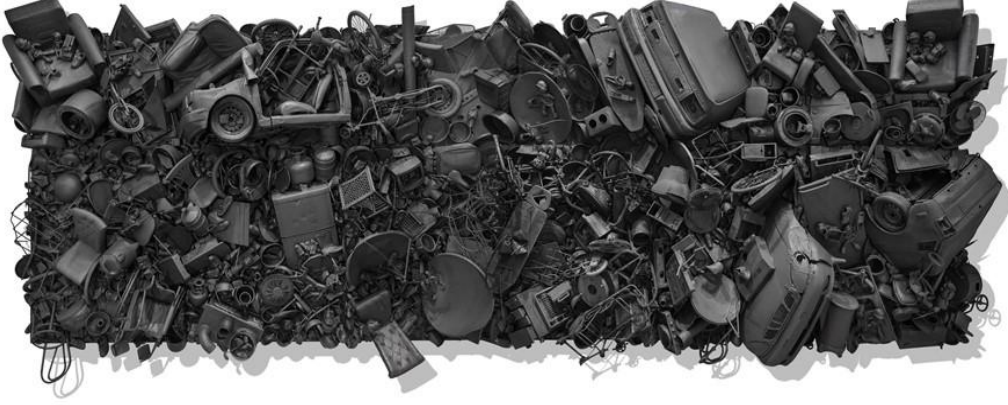
Eser, Güneştekin'in malzeme kullanımındaki ustalığını yansıtır. Taş insanlık tarihinin en eski kayıtlarının tutulduğu bir hafıza alanıdır. Taş ve diğer malzemelerin birleşimi, hem dayanıklılığı hem de kırılganlığı ifade eder. “Alfabe Lahitleri”, kaybolan, susturulan ya da asimile edilen dillerin temsili olarak Güneştekin'in kültürel hafızaya dair somut eleştirilerinden biridir. Dilin kaybı, bir mitin ve belleğin kaybıdır. Bu eser, Lefebvreci anlamda mekânın politikleşmesini de sağlar. Bu eser, kültürel yok oluşun anıtı olarak izleyiciye sunulur. Lahitlerin soğuk, ağır ve mezar taşını andıran yapısı, dillerin ve kültürlerin yok oluşunu sert bir şekilde izleyicinin yüzüne vurur. Küratörler Sergio Risaliti ve Paola Marino'nun rehberliğinde, eserin mekânsal yerleşimi, neoklasik salonun görkemli mimarisiyle diyalog kurar.

“Alfabe Lahitleri”, Güneştekin'in “Kayıp Alfabe” sergisiyle bağlantılı olarak, dilin ve sözün kayboluşuna dair bir ağıt olarak okunabilir. Sanatçı, “Her kaybolan alfabe, sözün ve sesin buharlaşması anlamına gelir” diyerek, eserin yok olmuş dillere ve kültürlerle işaret ettiğini belirtir (Güneştekin, 2025, Oggusto).

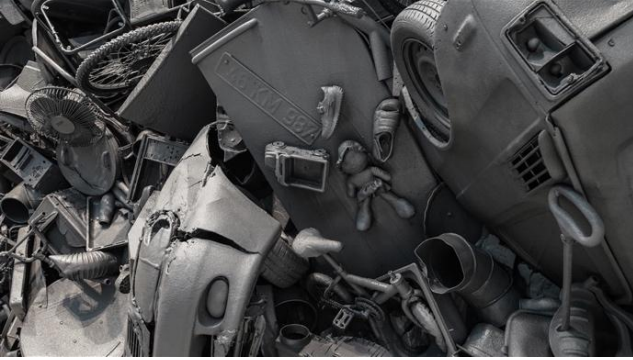
Mitolojik açıdan, alfabeler insanlığın kolektif belleğinin taşıyıcılarıdır ve bu eser, Gılgamış Destanı'ndaki tufan gibi evrensel anlatılarla bağ kurar. Mekânsal diyalog bağlamında, eserin Canova'nın klasik heykeliyle aynı alanda yer alması, geçmişle günümüz arasında bir köprü kurar. “Kayıp Alfabe” sergisi, “Alfabe Lahitleri”nin kavramsal temelini oluşturur. Her iki çalışma da kayıp dillere ve kültürel belleğe odaklanır. “Yoktunuz”, sergisi, bu kavramsal temayı daha anıtsal ve evrensel bir boyuta taşımaktadır. “Alfabe Lahitleri”, estetik açıdan etkileyici bir çalışma olmasının yanı sıra, kayıp kültürel miras üzerine derin bir sorgulama sunar. Sanatçının önceki “Kayıp Alfabe” sergisiyle olan bağı, onun dil ve bellek temalarına olan tutarlı ilgisini gösterir. Ancak, eserin neoklasik bir salonda sergilenmesi, çağdaş sanatın klasikle diyalogunu güçlendirirken, bazı izleyiciler için bu kontrast fazla dramatik bulunabilir.

2.2. Yoktunuz (Enstalasyon)

Sergiye adını veren “Yoktunuz”, enstalasyonu, neoklasik salonda yer alan ve çok katmanlı bir yerleştirme olarak tasarlanmış bir eserdir. Eser, farklı hazır malzemelerden(metal, kumaş, bronz) bir araya getirilmiş, kayıp ve yokluk temalarını işler. Görsel olarak, parçalanmış ve yeniden birleştirilmiş gibi görünen bu malzeme ve yapılar izleyiciyi içine çeken kaotik bir atmosfer yaratır.

Görsel 2. Yoktunuz, 2017, Karışık Teknik, 450 x 1200 x 150 cm (genişletilmiş 2023)

Görsel 3-4. Yoktunuz, detay.

Enstalasyon, Güneştekin'in malzeme çeşitliliğini ve disiplinlerarası yaklaşımını yansıtır. Metal ve kumaşın kontrastı, sertlik ve yumuşaklık arasında bir gerilim yaratır. Mekânsal düzenlemesi, izleyiciyi eserin etrafında dolaşmaya, içeri bakmaya, yaklaştırmaya ve uzaklaştırmaya, farklı açılardan deneyimlemeye teşvik eder. Hem alımlayıcı ile diyalog hem de mekânsal boyuttaki diyalogun örneğidir.

“Yoktunuz”, kolektif belleğin yok oluşuna ve insanlık tarihindeki kayıplara işaret eder. “Kolektif bilinçdışı bir kaynaktır. Geçmişin bellek izlerini taşısa da, aynı zamanda aslında bireye değil de genel olarak insanlığa ait olan yaratıcı tohumları ihtiva eder. Kişisel

bilinçdışından zuhur eden "beni alakadar eder"; kolektif bilinç dışından zuhur edenlerse genel insanlıkla ilişkilidir ve dolayısıyla bu mânâda “beni âlâkadar eder değil”dir(Jung,2022:135). Güneştekin bu kolektif bilinçdışı yansımasını izleyicide alakalı düzeye çekme telaşındadır. Sanatçı, mitolojik anlatılardan esinlenerek, insanlığın kayıp hikayelerini yeniden kurgular. Eser, “yokluk” kavramını, hem fiziksel hem de duygusal bir boşluk olarak ele alır.

Mekânsal diyalog açısından, enstalasyonun neoklasik salonda yer alması, tarihsel bir mekânla çağdaş sanat arasında bir gerilim ve uyum yaratır. Lefebvre’nin mekânsal pratik, mekân temsilleri ve temsil mekânları şeklindeki üçlü sınıflandırmasının bu eserde sorgulanabildiğini söylemek mümkündür(Bknz: Lefebvre, 2007). Güneştekin’in mitler kaynaklı yapıbozum döngüsü üzerindeki vurgusu, bu eserin mitolojik bir yeniden inşa süreci olarak okunabileceğini gösterir. Mitolojik bozum ve yeniden inşa kavramlarına dayanarak "yokluk" temsili, izleyiciyi deneyimsel bir sorgulamaya davet eder. Sanatçının “Hafıza Odası” (2019) sergisiyle bağlantısı, yokluk ve bellek temalarının devamlılığını gösterir; her iki sergi de nesnelerin duygusal ve sosyal derinliği sorgular.

Görsel 5. Neoklasik salon- La Galleria Nazionale d’Arte Moderna e Contemporanea - 2025

2.3. Hafıza Tepesi

“Hafıza Tepesi”, binlerce lastik ayakkabıdan oluşan anıtsal bir enstalasyondur ve klasik savaş tablolarının sergilendiği bir salonda yer alır. Lastik ayakkabılar, düzensiz bir yığın halinde istiflenmiş, bazıları yıpranmış ve deforme olmuş bazıları içi kırmızıya boyanmıştır. Bu da esere dokunaklı bir gerçeklik katar. Eser, hazır nesne kullanımının güçlü bir örneğidir ve Marcel Duchamp’ın Pisuar’ına benzer bir anti-sanat tavrını yansıtır(Kalin, 2021). Lastik ayakkabıların seçimi, coğrafya kaynaklı hem sıradanlığı hem de derin kişisel anlamları ifade eder. Mekânsal olarak, eserin savaş tablolarıyla aynı alanda yer alması, tarihsel trajedilerle

çağdaş kayıplar arasında bir diyalog kurar. Renk ve doku kontrastları, eserin hem kaotik hem de hüzünlü bir atmosfer yaratmasını sağlar.

Görsel 6. Hafıza Tepesi, Enstalasyon, 500 x 500 x 300 cm, 209 versiyonu

Görsel 7-8. Hafıza Tepesi, Enstalasyon, 500 x 500 x 300 cm, La Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea -2025

Postmodern kültür- tüm sınıf tarihi boyunca olduğu gibi, kültürün altında yatan kan, işkence, ölüm ve şiddetin beslendiği ya da bir biçimde ifade edildiği bir üstyapı olarak eksiksiz metalaştırılmanın tüketimidir(Bknz. Jameson, 2022:33) Güneştekin bu yerleştirmesinde, mitolojik bir anlatıdan ziyade, modern trajedilere odaklanır ve toplumsal hafızayı somut bir şekilde görselleştirir. “Hafıza Tepesi”, Güneştekin’in kişisel ve kolektif belleğe olan vurgusunu ve kültürel üstyapıyı oluşturan trajedileri yansıtır. Sanatçı, lastik ayakkabıların “yokluk duygusunu” ifade ettiğini belirtir: “Çocukluğumdan tanıdığım bir nesne. Êzîdîler’in Şengal’de

başlayan sürgününde, Roboski’de, Soma’da, Hrant Dink’in katledildiği yerde”(Güneştekin, 2025, Oggusto).

Mekânsal diyalog açısından, savaş tablolarıyla olan kontrast, eserin tarihsel ve güncel acılar arasında bir bağ kurmasını sağlar. “Hafıza Tepesi”, duygusal etkisiyle öne çıkan bir toplumsal eleştiri sunar. Duchamp'vari "hazır nesne" mantığıyla çalışılırken, modern trajedilerin kolektif temsilini somutlar.

Sanatçının “Hafıza Odası” sergisiyle bağlantısı, nesnelerin belleği taşıma gücüne olan inancını gösterir. Ancak, eserin yoğun duygusal yükü ve özellikle Güneştekin’in koku vurgusu, bazı izleyiciler için rahatsız edici olabilir, bu da onun etkisini artırır. Hafıza Odası (2019) sergisinde de nesneler üzerinden bellek politikalarını sorgulayan Güneştekin, bu temayı daha anıtsal bir ölçeğe taşır.

2.4. Yedi Gözlü Güneş

“Yedi Gözlü Güneş”, müzenin kalıcı koleksiyonuna dahil edilen bir heykel çalışmasıdır. Metalden oluşan bu eser, yedi gözü simgeleyen dairesel formlarla ve karmaşık girift desenlerle dikkat çeker. Eser, müzenin giriş bölümüne konuşlandırılmıştır ve hem çevre ile hem de izleyicisi ile dinamik bir ilişki kurar.

Görsel 9. Yedi Gözlü Güneş, Güneş Taşı Serisi, Metal 270 x 173 x 164 cm, 2023 versiyonu

Görsel 10. Yedi Gözlü Güneş- Metal 270 x 173 x 164 cm-2025, La Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea

Heykel, Güneştekin’in mitolojik ve sembolik diline vurgu yapar. Yedi sayısı, birçok kültürde kutsal ve evrensel bir anlam taşır; bu eserde, gözler bilgeliği ve evrensel bakışı temsil eder.

Jung'un mitik arketiplerinden biri olan güneş ve göz sembolizmi de, kolektif gözetim ve bilgeliğin sembolik temsili halini alır(Jung, 2009).

“Yedi Gözlü Güneş”, mitolojik bir sembol olarak güneşi ve gözü birleştirerek, evrensel bilinci ve kolektif hafızayı sorgulayan bir diğer eserdir. Sanatçının mitlere olan ilgisi, “mitlerin gündelik yaşama sızması ve onunla birleşme şekli” üzerine odaklanır(Kultursanat, 2025). Mekânsal diyalog açısından, eserin açık alanda yer alması, onun evrensel temalarını daha geniş bir bağlama taşır. Güneştekin'in Konstantiniyye Serisi(2019)'ndeki sembolik anlatımlarla paralellik göstererek benzer bir evrensel anlatı dilini paylaşır.

SONUÇ

“Yoktunuz” sergisi, Güneştekin'in sanat anlayışında yeni bir evreyi temsil eder. Hafıza, kimlik ve mekân etrafında kurgulanan eserler, hem yerel hem de evrensel tartışmalara katkı sunar. Bu bağlamda, sergi çağdaş sanatın hem estetik hem de felsefi bir eylem alanı olduğunu gösterir. Sergi, çağdaş sanatın estetik, felsefi ve politik boyutlarını kullanarak Postkolonyal bir çerçeve ile sanatçının "Kürt kimliği" vurgusunu yeniden değerlendirir. Güneştekin'in “Yoktunuz” sergisi politik anlamları olan yerleştirmeler sunsa da bu anlamlar bazen fazla öngörülü ve didaktik olarak yorumlanabilir.

Sanatçı, önceki üretimlerinden farklı olarak bu sergide mekânla daha bilinçli bir ilişki kurarak, sanat tarihine ve kültürel belleğe doğrudan müdahale eder. “Hafıza Tepesi” ve “Alfabe Lahitleri” gibi eserler, izleyiciyi yalnızca görmeye değil; düşünmeye, hatırlamaya ve yas tutmaya çağırır. “Alfabe Lahitleri” ve “Yoktunuz”, kayıp dillere ve kültürel yokluğa odaklanırken, “Hafıza Tepesi” modern trajedileri anıtsallaştırır. “Yedi Gözlü Güneş” ise mitolojik sembolizmle evrensel bir bakış açısı sunar.

Sanatçının “Hafıza Odası” ve “Kayıp Alfabe” gibi önceki sergileriyle olan bağı, onun bellek ve mitolojiye olan tutarlı ilgisini ortaya koyar. Mekânsal diyalog, eserlerin müzenin tarihsel mimarisiyle kurduğu ilişkiyle güçlenir ve küratöryel dokunuşlar ile izleyiciyi geçmişle günümüz arasında bir yolculuğa çıkarır. “Yoktunuz” sergisi, Türk çağdaş sanatının uluslararası alandaki etkisini artırırken, Güneştekin'in evrensel sorunlara yerel bir duyarlılıkla yaklaşma yeteneğini sergiler. “Yoktunuz” bu canlandırıcı gücüyle izleyicileri tarih, hafıza ve insanlıkla yüzleşmeye davet eder.

KAYNAKÇA

<https://ahmetgunestekin.com/biyografi/> (Erişim tarihi: Temmuz 2025)

Jameson, F. *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. Çev. Cem Gönenç, İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Jung, C. G. *Bilinç ve Bilinçdışı*, Çev. Adem Beyaz, Şeref Canverdi, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2022.

Jung, C. G. *İnsan ve Sembolleri*. Çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2009.

Kalin, S. 20. YY'dan 21. YY'a kadar sanat yapıtının yeniden üretimi ve anlam ilişkisi: "Pisuvâr" örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 2021. <https://doi.org/10.29228/ASOS.49729>

Kayıp Alfabe- Ahmet Güneştekin. İBB Kültür Sanat. <https://kultursanat.istanbul/haberler/kayip-alfabe-ahmet-gunestekin> (Erişim Tarihi Temmuz 2025)

Lefebvre, H. *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Sanatçı sohbetleri: Ahmet Güneştekin. Oggusto. <https://www.oggusto.com/sanat/sanatci/sanatci-sohbetleri-ahmet-gunestekin> (Erişim Tarihi: Temmuz 2025)

BAŞARISIZ FOTOĞRAFIN ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ: GELOY CONCEPCION’UN FOTOĞRAF PRATİĞİNDE 'KUSURLU FOTOĞRAF'

Doç. EREN GÖRGÜLÜ

Kırklareli Üniversitesi, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

ÖZET

Fotoğraf tarihi boyunca ‘başarısız’ olarak sınıflandırılan imgeler (bulanık, yanlış pozlanmış, çerçeve dışına taşan, teknik hatalar içeren ve fotoğrafçıdan kaynaklı kusurlar içeren) oldukça uzun bir süre sanatsal değeri olmayan, işlevsel olarak hatalı, estetik anlamda kusurlu ve teknik yetersizliklerin ürünü olarak görülmüştür. Kusurlu olarak nitelendirilen ve fotoğrafik kayıt için her zaman dışarıda bırakılarak elenmesi ve/veya göz ardı edilmesi, modernist fotoğraf anlayışının kompozisyon bütünlüğü, temsil odaklı ve teknik doğruluğa dayalı normlarıyla bağlantılı olmuştur. Postmodern estetik yaklaşımlarla birlikte başarısız olarak görülen fotoğraflara ait marjinal konum sorgulanmaya başlanmıştır. Postmodern sanatçılar tarafından eleştirel ve yaratıcı anlatılara dâhil edilerek yeniden değerlendirilen başarısız fotoğraflar, çağdaş sanat pratiklerinde yeni bir ifade aracına dönüşmüştür. Bu çalışma, Filipinli fotoğraf sanatçısı Geloy Concepcion’un Things You Wanted to Say But Never Did (Söylemek İstediğin Ama Asla Söylemediğin Şeyler) başlıklı projesi etrafında şekillenen kusurlu fotoğraf estetiğinin sanatsal bir potansiyele nasıl dönüştüğünü sorgulamaktadır. Concepcion, teknik olarak kusurlu addedilebilecek fotoğrafları, kişisel anlatılar ve anonim metinlerle birleştirerek görsel-psikolojik bellek alanı oluşturmaktadır. Başarısız fotoğrafın kavramsal yeniden okunması çerçevesinde sanatçının fotoğrafları kusurun estetikleşmesine katkı sağlamak ve sosyal fotoğraf anlamında yeniden dolaşıma sokulmaktadır. Yaşadığımız dijital çağın arşiv mantığı ve veri bolluğu içerisinde kusurlu/başarısız imgelerin tekrar dolaşıma girmesi, aynı zamanda bir bellek politikası işlevi görmektedir. Görsel belleğin kırık, eksik ve kesinlik doğasına dair eleştirel bir yorum sunan sanatçının fotoğrafları kavramsal bir olanak olarak okunabilir. Çağdaş fotoğraf sanatında görsel düşüncenin dönüşümünü simgeleyen kavramsal bir fikir olarak kusurlu fotoğraf kavramı; estetik teori, görsel kültür çalışmaları ve fotoğraf felsefesi perspektiflerinden ele alınmakta; kusurun yalnızca bir teknik eksiklik değil, anlam üretiminde bir strateji olarak nasıl işlediğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Başarısız Fotoğraf, Kusur, Geloy Concepcion.

THE AESTHETIC TRANSFORMATION OF FAILED PHOTOGRAPHY: ‘FLAWED PHOTOGRAPHY’ IN GELOY CONCEPCION’S PHOTOGRAPHIC PRACTICE

Assoc. Professor. EREN GÖRGÜLÜ

Kırklareli University, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

SUMMARY

Throughout the history of photography, images classified as "failed"—those that are blurred, poorly exposed, off-frame, technically flawed, or marked by the photographer’s own errors—have long been regarded as lacking artistic value, functionally defective, aesthetically flawed, and the product of technical inadequacy. These so-called defective photographs have typically been excluded or dismissed in photographic practice, reflecting the norms of modernist photography that prioritize compositional integrity, representational clarity, and technical precision. With the emergence of postmodern aesthetic approaches, the marginal status of failed photographs has come under critical scrutiny. Re-evaluated by postmodern artists and incorporated into critical and creative visual narratives, failed images have been transformed into new modes of expression within contemporary art practices. This study examines how the aesthetic of photographic failure acquires artistic potential through the work of Filipino photographer Gelay Concepcion and his project *Things You Wanted to Say But Never Did*. Concepcion combines technically flawed images with personal narratives and anonymous texts to construct a visual-psychological space of memory. Within the framework of a conceptual re-reading of photographic failure, his images contribute to the aestheticization of imperfection and reintroduce flawed photographs into circulation as vehicles of social meaning. In the context of our digital age—characterized by an archival logic and an overabundance of visual data—the recirculation of failed images also functions as a politics of memory. Concepcion’s photographs offer a critical reflection on the fractured, incomplete, and uncertain nature of visual memory, and may be interpreted as conceptual propositions. As a marker of the transformation of visual thought in contemporary photography, the concept of the failed photograph is examined through the lenses of aesthetic theory, visual culture studies, and the philosophy of photography. This approach aims to demonstrate that failure is not merely a technical shortcoming, but a deliberate strategy in the production of meaning.

Keywords: Photograph, Failed Photograph, Defect, Gelay Concepcion.

GİRİŞ

Postmodern düşünce, sanat ve temsil araçlarını modern düşünce biçimlerinin dışına taşıyarak kusurlu, eksik ya da konvansiyonel olmayan formların estetik bir değer atfetmiştir. Dolayısıyla fotoğrafik üretim biçiminin başlangıcından bugüne hep var olan ancak çok üzerinde durulmayan bir konu olan kusurlu fotoğraf (odak dışı, bulanık, kadraj hatası olan, aşırı pozlanmış, az pozlanmış ya da teknik açıdan “başarısız” sayılabilecek görüntüler) postmodern sanatta estetik açıdan değerli ve anlamlı nesneler haline gelmiştir. Görüntüdeki kusurlar, görsel bir eksiklik olarak değil, duygusal bir yarık veya geçmişle şimdi arasında kurulacak ani bir çağrışımı tetikleyebilmektedir. Gelay Concepcion’un *Things You Wanted to Say But Never Did* (Söylemek İstediyim Ama Asla Söylemediğim Şeyler) adlı çalışması özellikle bu kusurlu imgelere odaklanmakta ve fotoğrafın eksik kalmış sessizliğini görselleştirmeyi amaçlamaktadır. Concepcion gibi çağdaş sanatçılar, kusurlu fotoğrafları metinsel anlatılarla birleştirmekte, boşluğu estetik bir avantaja dönüştürmekte ve kişisel itirafların kusurlu görüntülerle buluşmasında postmodern görsel anlatı örneği sunmaktadır. Bireysel ve kolektif duyguların ifade edilemeyen yönlerini fotoğraf aracılığıyla ortaya koyan bu proje, sanatçının Instagram üzerinden takipçilerine yönelttiği ‘Söylemek isteyip de hiç söyleyemedikleriniz nelerdir?’ sorusuyla hayat bulmuştur. Concepcion, kendisine gelen anonim yanıtları kendi arşivindeki bulanık, teknik olarak kusurlu, odak dışı ve pozlama problemi olan fotoğraflarla birleştirerek yeni bir anlatı formu oluşturmuştur. Estetik normlara uymayan, içerik ya da teknik açıdan başarısız olarak kategorize edilen görüntülerin yeniden değerlendirilmesi üzerine özgün bir yaklaşım sunan bu fotoğraflar, estetik bir dönüşüm alanını temsil etmektedir. Bu alan geçmişte, özellikle analog fotoğraf üretim hatalarının üzerine bireylerin o an ifade edemediği ya da bastırılmış düşüncelerinin metinsel ifadelerini kapsamaktadır. Nitekim böylesi bir yöntemin izleyiciye sunduğu sözel ve görsel anlatı, hibrid bir formda buluşmakta ve imgelerle duygular arasında güçlü bir bağ kurulmasına katkı sağlamaktadır.

BAŞARISIZ FOTOĞRAFIN ESTETİK DÖNÜŞÜMÜ

Fotoğrafın netlik, kompozisyon, ışık, kadraj ve teknik doğruluk gibi normlarla değerlendirildiği modernist yaklaşımlarda, bu normlara uymayan görseller “kusurlu ve başarısız” olarak sınıflandırılmıştır. Modernist elemanın ardından geriye kalan fotoğraflar (flu, yanlış pozlanmış, görüntü bozulmaları olan, hatalı kadraja sahip) sanat dışına itilmiş ve oluşturulan arşivlerden de uzak tutulmuştur. Ancak postmodern ve kavramsal sanat anlayışlarıyla birlikte bu dışlanan fotoğraf türü, eleştirel bir zeminde yeniden düşünmeyi olanaklı hale getirmiştir. Fotoğrafların kusurlu görünümelerini kabul eden ve onu bir ifade aracına dönüştüren kavramsal tutum, çağdaş fotoğrafta görsel etik ve anlatı politikalarında ortaya çıkan bir estetik paradigmaya yön vermektedir. Ian Haydn Smith’e göre; “Kavramsal fotoğrafçılık, biçimin ya da tasvirin ötesinde fikirleri keşfetmeye yönelik bir akımdır” (Smith, 2018:39). Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte başarısız fotoğrafların tekrardan dolaşıma girmesi daha da kolaylaşmıştır. Bu tür imgeler sadece bir estetik tercih olarak değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve bireysel belleğin eksik, bozuk, yıpranmış ve bastırılmış katmanlarını da gün yüzüne çıkaran bir inşa sürecini vurgu yapmaktadır. Dijital çağın yaratmış olduğu görsel bolluk içerisinde, başarısız imgelerin kendi bağlamlarından koparılıp ve üstlerine yeni bir yazı katmanı eklenerek tekrar dolaşıma sokulması aynı zamanda yeni bir bellek yaratımını olarak da görmek mümkündür. John Fiske’ye göre “...sözcükler okumamızı yönlendirirler. Bize kimi

zaman fotoğrafın niçin çekildiğini söyler ve çoğu zamanda onu nasıl okumamız gerektiğini belirtirler” (Fiske, 2019: 215-216). Başarısız fotoğrafın sanat alanında yeniden değerlendirilmesi, görsel kültür içerisindeki ‘kusur’ kavramına yönelik eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Bulanıklık, ışık patlamaları, kadraj kayması gibi teknik ‘hatalar’, temsilin sabit doğasına karşı alternatif anlam katmanları sunmaktadır. Başarısız olarak kodlanan imgenin ortaya çıkarttığı yeni duyumsama biçimleri, hem görsel hem de yazı katmanının bir arada nasıl işlevsel olabileceğini tartışmaya açmaktadır. Peter de Bolla’ya göre; “Dinleme ve bakma eylemlerine oranla, okuma çok daha müdahalecidir. Okuma, zorunlu olarak anlam çıkarmayı da kapsar” (Bolla, 2012:92). Dolayısıyla görsel alana eklemlenen yazı ile birlikte hiç ortaya çıkmamış hikâyeler hayat bulmakta, söylenemeyen ve görsel olarak ifade edilemeyen şeyler yazı tarafından ikinci bir katman yüzeyi yaratmaktadır. Birincil düzeyde fotoğraf üzerine eklenen yazma eylemi, yaşanmamış olay örgüsünün olası potansiyel varlığına karşı öncelikle doğrusal bir bellek, ikincil düzeyde ise görselin birincil düzeyde elde ettiği kazanımla birlikte ifade edilmeyi önceleyen otomatik bir bellek yaratmaktadır. Mary Price, fotoğrafa eşlik eden yazı alanı ‘gerekli’ olarak görmektedir; “Adına ister altıyazı ekleme, ister başlık atma, ister betimleme deyin, bakan kişinin hem anlamaya hem de görmeye yöneltildiği şeyi sözcüklerle belirtme edimi, resim için gerekli olduğu kadar fotoğraf içinde gereklidir” (Price, 2014:17). François Soulages ise yazının fotoğrafa kattığı yeni anlamlar üzerinde durmaktadır; “O halde yazı, fotoğrafı zenginleştirir, ontolojik zayıflığından kurtarır ve böylece özgün ve zengin bir fotoğrafik yapıtı mümkün kılar; işte fotoğraf/yazı diyalektiği, sekanslar ve hikâyeler” (Soulages, 2020:307).

Fotoğraf bir anlamda yazma eylemini aktif eden önemli araçlardan birisidir. Christine Ulivucci, fotoğrafın düşünsel zemininde ilerlediği *Fotoğrafların Anlattığı* adlı kitabında görüntülerin zamansal katmanları ve duygulanım etkilerini analiz etmektedir. Kitabının daha ilk sayfalarında imge ve kelimelerle ilgili kısımda başarısız fotoğrafın dönüşümü üzerine Hervé Guibert örneğinden bahseder. Ulivucci, Guibert’in bir söyleşide annesiyle çekilmiş muğlak bir fotoğrafın hakkındaki düşüncelerine yer verir; “Yazıyı tetikleyen şey aslında başarısız fotoğraflar oldu, çekememiş olduğum fotoğraflar, baskıdan çıktığında üzerindeki görüntünün görünmediği, hayalet fotoğraflar. Ben de bu fotoğraflarla vermek istediğim duyguyu yeniden hissetmek için yazmaya çalıştım” (Ulivucci, 2023:24). Kusurlu imgeler sadece estetik bir ifade aracı olarak değil, aynı zamanda hem kişisel belleğin hem de toplumsal belleğin eksik, kırık ve kesintili doğasına dair eleştirel bir yorum getirmektedir. Yanı sıra başarısız fotoğraf teknik bir arıza olmaktan çok, sanat pratiğinin ve görsel düşüncenin ortak noktada bulunduğu bir dönüşüme işaret eden kavramsal bir olanak sunmaktadır. Nitekim bu ‘eksik’ görüntüler teknik mükemmellikten ziyade üst üste yığılmış duygusal dokunuşlarla izleyiciyi etkilemektedir. Fotoğrafın belgeleyici doğasının ötesine geçen başarısız fotoğraflar aynı zamanda özlemin, pişmanlıkların, sevginin, nefretin ve kişisel travmaların görsel anlatı içinde oluşturulan psiko-sosyal bir alan yaratmaktadır. Böylesi bir yaklaşım, geleneksel estetik normların çok daha ötesinde fotoğrafın sadece bir temsil aracı olmadığını, aynı zamanda psikolojik bir ifade biçimi olduğunu da ortaya koymaktadır. Yine Ulivucci’ye göre; “Fotoğraflar hataları bize çok değerli ipuçları verir, fotoğrafı çekerken ya da tabederken başımıza gelen kazalar, banyo esnasındaki *lapsuslar*, hepsi anlamlıdır [...] Fotoğraf başarısızlıklarıyla kendini ele verirken bizi de sabit imgenin elinden kurtarır” (Ulivucci, 2023:173).

Başarısızlık hikâyeleri sadece fotoğraflık anlamda değil, insan ilişkilerinin de başarısızlığı üzerine odaklanmaktadır. Hayatın yarattığı kırılğan alanda söylenemeyen sözler, ikincil bir katman olarak fotoğrafın alanını istila etmektedir. Sanatçının fotoğraf pratiğinde yer alan estetik kaygı sadece kompozisyon, ışık ya da teknik başarı üzerinden değil; izleyicide uyandırdığı samimi bir empati, yaşattığı zamansal süreç ve kurduğu diyalog üzerinden tanımlanmaktadır. Bu diyalogun yarattığı yeni görüntü ortamında izleyici pasif bir izleyici olmaktan çıkartılıp, aktif bir katılımcıya dönüşmektedir. İzleyicinin fotoğrafa dâhil olması, eksikliğin ya da başarısızlığın görsel anlatıdaki yıkıcı etkisini dönüştürmektedir. Görsel düşüncenin yazı aracılığıyla dönüşümünü simgeleyen kavramsal bir nesne olarak kusurlu fotoğraflar, sanatçıya kişisel bir ifade alanı sunmaktadır.

KIRILGAN BELLEKLER VE GÖRSEL İTİRAFLAR

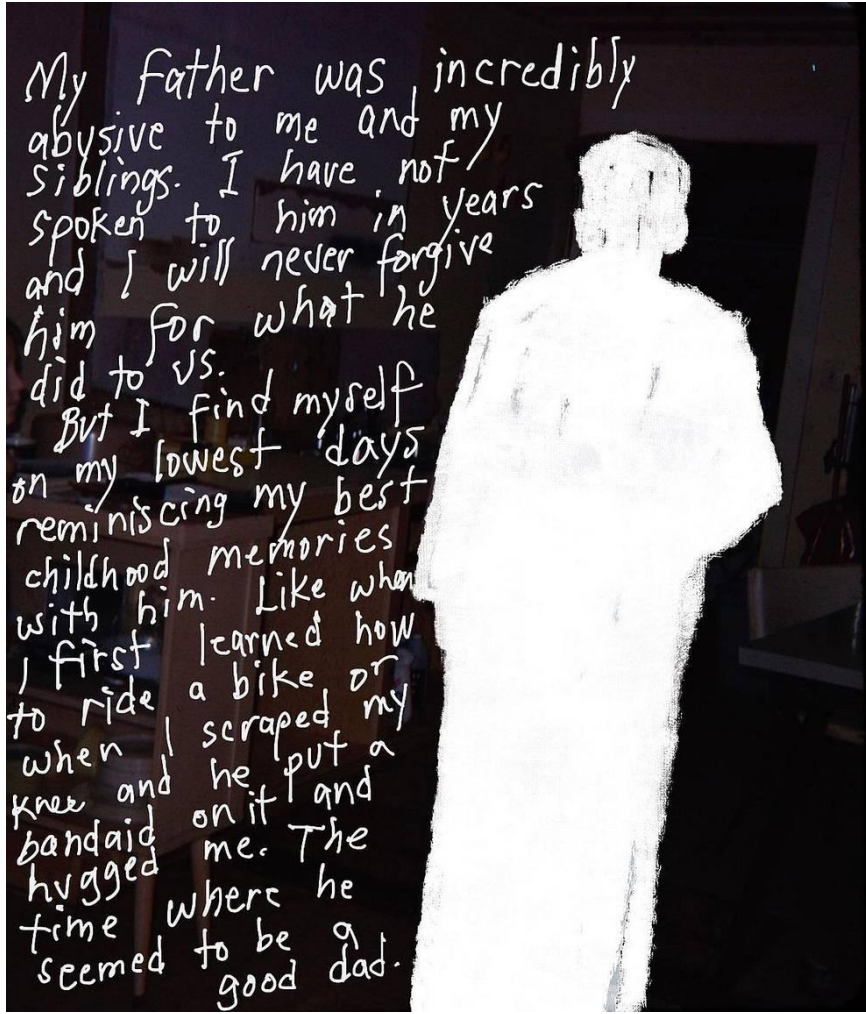
Concepcion, tanımadığı insanlarla bağ kurmanın yollarını aramaktadır. Sanatçı, projeye ilgili olarak kişisel web adresinde katılımcılara şu mesajı vermektedir; “İnsanların her zaman söylemek istedikleri ancak bunu yapmaya cesaret edemedikleri şeyleri ifade edebilecekleri bir projedir. Bu proje, insanların deneyimleri aracılığıyla birbirleriyle bağlantı kurmasını ve böylece kimsenin yalnız hissetmemesini amaçlamaktadır. Her not için, aynı şeyi yaşayan en az bir kişi vardır” (Concepcion, 2025).

İlk olarak sanatçı, kendi başarısız fotoğrafları üzerine içsel yüklerle dolu ifadeler eklemiştir. Zamanla genişleyen proje sanatçının Instagram hesabı üzerinden paylaştığı bir form ile daha çok insana ulaşmaya başlamıştır. Bir türlü dile getirilemeyen, cesaret edilemeyen ve yanlış anlaşılmaktan korkulan zamanlara ait geçmiş yaşanmışlıklardan beslenen proje, aynı zamanda çoğu zaman ‘kötü’ olarak nitelendirilen ya da artık bir anlam taşımadığı düşünülen eski fotoğrafların da gönderilmesiyle kapsamı genişlemiştir. Sanatçının projeye katılım çağrısı tam olarak ‘kusurlu’ kelimesiyle özdeş fotoğrafları kapsamaktadır. “Hep atmayı veya göstermeyi istemediğiniz fotoğraflarınız (tercihen 35mm filme çekilmiş), o kadar güzel veya ilginç olmadığını düşündüğünüz, bulanık, odak dışı, yanlışlıkla çekilmiş, çok fazla veya az pozlanmış vb. fotoğraflar. Her zaman unutmayı, bırakmayı veya hatırlamayı istemediğiniz anıları olan fotoğraflarınız varsa (Hiç insan yüzü görünmeyen), bana gönderin” (Zhang, 2021). Kimi zaman unutulmak istenen kimi zamansa belki de hiç unutulmayan anılara dair görüntülerin yer aldığı bu projede, özellikle analog fotoğraf anlayışıyla üretilmiş ve insan yüzü içermeyen fotoğraflar tercih edilmektedir. Kimliğin açık olduğu görüntülerde ise fotoğraf yüzeyi karalanarak veya çizilerek kimlik tanınmaz hale getirilmektedir. El yazısının eşlik ettiği bu fotoğraflar hem anonim hikâyeler anlatmakta hem de izleyiciyi sessiz bir ortak olmaya davet etmektedir. Böylesi bir katılımda izleyici izleyen konumundan çıkarılarak üretim yapan bir birey haline getirilmektedir. Çağdaş sanatında önemli yaklaşımlarından olan pasif izleyiciyi esere dâhil etme ve izleyiciyi eserin bir parçası yapma fikri, şeylerin hem kişisel hem de ortak olduğu bir bağ kurma biçimini vurgulamaktadır.

Proje, dijital çağda karşımıza çıkan bastırılmış duygulara, anlatılamamış travmalara ve söylenemeyen sözlere görsel bir alan açmaktadır. Psikolojik bir sınırdan yer alan bu fotoğraflar, geçmişte kalmış bir anının bugüne taşınmasına yardımcı olmakta ve normal bir ilişkide insanlara söyleyemeyeceğimiz sözleri de içerisinde barındırmaktadır. “Dile getirmek istediğimiz ama yapamadığımız şeyler, çünkü bunu yapacak cesaretimiz yok, çünkü kulağa çılgınca gelebilir, çünkü bunun için çok geç veya çünkü birilerini incitebiliriz” (Zhang, 2021).

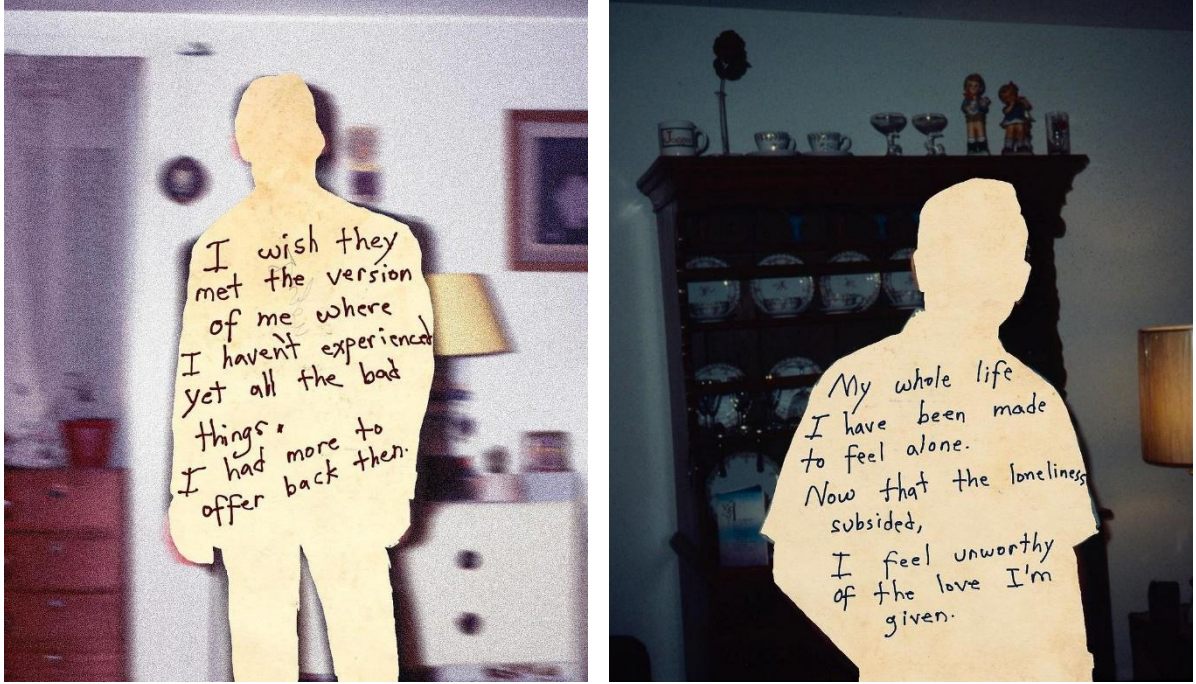
Görsel 1’de yer alan fotoğraf estetik bir bütünlükten ziyade duygusal kırılmaların izini sürmektedir. Fotoğrafın merkezinde, silinmiş veya kazınarak yok edilmiş bir erkek figürü yer almaktadır. Bu figürün çevresine yazılmış metin, seyirciye hem görsel hem kişisel bir itirafta bulunmaktadır: *My father was incredibly abusive to me and my siblings... (Babam bana ve kardeşlerime karşı inanılmaz derecede kötü davranıyordu). Metinsel ve görsel eksikliğin boşluk üzerine kuruluğu bu fotoğraf, bir babanın kötü davranışları sebebiyle fotoğrafik yüzeyden silinmesini temsil etmektedir. Baba figürünün silinmiş ve kazınmış olması, onun hem fiziksel varlığına hem de duygusal etkisine yönelik çelişkili bir yaklaşıma dikkat çekmektedir. Babaya ait olanı hem hatırlatan hem de silen bu görsel, bedensel varlığın izini beyaz bir hayalete çevirip neredeyse görünmez kılarken, metin bu hayaleti yeniden çağırmaktadır. Ortaya çıkan bu çelişki, babanın yaratmış olduğu çift yönlü travmanın doğasını yansıtmaktadır. Unutma arzusu ile hatırlama zorunluluğu arasındaki gerilim izleyiciyi fotoğrafın içerisine çekmektedir.*

Görsel 1. Gelay Concepcion, Things You Wanted to Say But Never Did.

Fotoğrafik yüzey üzerindeki el yazısı, dijital görsel kültürün steril yapısına karşı içsel bir karşı duruşun ifadesi olarak belirmekte ve anonim itiraftın samimiyetini arttırmaktadır. Anlatının ortaya çıkardığı çocukluk anıları iyi ve kötü kutupları arasında salınırken, izleyiciye belleğin çelişkili ve parçalı yönünü hatırlatmaktadır. Travmatik anıların geçmişle kurduğu inkâr

edilemez bağlantı Marianne Hirsch'in *postmemory* kavramıyla da ilişkilendirilebilir. Her ne kadar anlatı birinci tekil şahıs tarafından yazılmış olsa da, anonimliği ve kolektif bir platform üzerinden paylaşım yapması, bu tür bireysel travmaların kuşaklararası aktarımını ve toplumsal bir bellek arşivine dönüşümünü mümkün kılmaktadır. Hirsch'e göre ; "Fotoğraflar, hayaletimsi hortlaklar, çok özel hatırlama araçlarıdır, çünkü onlar bellek ile post-bellek arasındaki ve ayrıca, farklı olsalar da, bellek ile unutma arasındaki uçta yer alırlar" (Hirsch, 1997:22). Fotoğrafın bellek ve unutma arasında kurmuş olduğu bu bağlantı, geçmiş ile her an karşılaşma durumumuzu temsil ederken, kusurun güzelliğini, belirsizliğin derinliğini ve kırılganlığın gücünü açığa çıkartmaktadır. Görüntü yüzeyindeki boşluk, sessizlikten ziyade bastırılmış çılgınlardan oluşmakta ve bu sebeple de izleyiciyle empatik bir düzlemde buluşmaktadır.

Görsel 2. Gelay Concepcion, Things You Wanted to Say But Never Did.

Zedelenmiş bir benliğin görüntüsü sunan Görsel 2'ki fotoğraflar, bellek, yoksunluk ve duygulanımsal bir alanda kesişmekte, sanatçının pratiğinde görülen biçimsel bozukluklar olarak travmanın fotoğraf yüzeyi üzerindeki beden arayışlarını temsil etmektedir. Fotoğrafların merkezinde insan silüeti biçiminde kesilmiş bir insan boşluğu ve bu boşluğu dolduran elle yazılmış kişisel bir metin yer almaktadır. Fotoğraftaki ifadeler kişisel pişmanlıkları, kırılgan zaman deneyimlerini, benliğin parçalanmış tarihini ve nostalji yüklü alternatif bir geçmiş arzusu içermektedir. Siluetin yokluğu, imgede bir varlıktan çok bir eksiklik olarak belirlemektedir. Figürün boşluğu, fotoğrafın öznesini görünmez kılmakta ve bu öznenin yaşantısını neredeyse silinmiş bir geçmiş gibi sunmaktadır. Orada olması gereken ama artık olmayan şeyin varlığı, görünenin görünmezliğinde kaybolmaktadır. Fotoğrafa bakan izleyici için boş bırakılan figür ne tamamlanabilir ne de geri çağırılabilir bir benlik halini temsil etmektedir. Fotoğrafların arka planı sırada sıradan bir evin iç mekânına işaret eder; çekmeceler, abajur, fincanlar ve seramik eşyalar. "Geçmişimize dair anıları olayın geçtiği mekân, orada

bulunan kişiler ve eşyalar gibi birçok detayıyla birlikte hatırlarız” (Mamus ve Karadöller, 2023:186). Ev ortamının yarattığı hatırlama biçimine yardım eden bu gündelik nesneler mekânın, kişisel tarihin ve yaşanan travmaların sessiz tanıkları olarak konumlanmaktadır. Renklerde yaşanan parazitlenme ve fotoğrafın grenli yapısı proje içinde yer alan fotoğraflar gibi hem estetik bir karar hem de zihinsel bulanıklığın, netliğini yitirmiş anların görsel bir izdüşümü olarak görülebilir. Görüntünün teknik kusurlarının ortaya çıkardığı eksiklikler geçmişle bugün arasında bir köprü görevi gören belleğin yıpranmış ve bozulmuş olduğuna işaret etmektedir. Görsel yapı ile metinsel anlatı arasındaki ilişki, bu fotoğraflarda belirgin bir biçimde heterotopik bir alan yaratmaktadır. Geçmiş ve şimdi arasındaki bu aradalıkta yer alan fotoğrafın üzerindeki yazı geçmişteki bir benliği idealize ederken görsel boşluk ise bu benliğin artık var olmadığını kanıtlamaktadır. “Yaşanmış olan geçmişte kalır ya da derinlere gömülür, fakat fotoğraflara eşlik eden yazılarla aniden alevlenir” (Leslie, 2019: 48). Fotoğrafın öznesi yalnızca kaybolmamış, aynı zamanda travmatikte olsa bir şekilde hatırlanan ancak asla geri getirilemeyecek bir benliğe dönüşmüştür. Fotoğraf, görsel anlatının içerisinde yalnızca görüleni değil, artık görünmeyeni de kapsayabileceğini izleyiciye göstermektedir.

SONUÇ

Geleneksel fotoğraf anlayışında teknik kusurlar, estetik değer dışı bırakılmış, netlik, kompozisyon ve kadraj gibi normatif kriterlerle ölçülerek arşiv dışına itilmiştir. Ancak postmodern sanatla birlikte bu anlayış ters yüz olmuş; eksiklik, bozulma ve başarısızlık kategorileri yeniden düşünülerek birer anlatı imkânına dönüşmüştür. Gelayo Concepcion’un fotoğraf pratiği bu dönüşümün hem kavramsal hem de estetik bağlamda nasıl gerçekleştiğini tartışır. Bu tartışma yalnızca fotoğraf tarihi açısından değil, aynı zamanda çağdaş görsel kültürde bellek, travma ve temsil arasındaki ilişkiler açısından da verimli bir zemin sunmaktadır. Kusurlu fotoğraf burada teknik bir arızadan ziyade görsel düşüncenin ve kişisel belleğin çatlaklarından sızan bir ifade biçimi olarak belirmektedir. Concepcion’un *Things You Wanted to Say But Never Did* adlı projesinde, bireysel itirafların teknik olarak “başarısız” fotoğraflarla buluşması, hem estetik normlara hem de temsil politikalarına karşı sessiz ama etkili bir direniş biçimi sunmaktadır. Bu projedeki her bir görüntü, modernist mükemmeliyetçilik anlayışının karşısına, duygu yüklü bir görsel kırılma yerleştirmektedir. Bu anlamda başarısız fotoğraf, çağdaş sanatın yalnızca teknik değil, etik ve duymasal boyutlarını da açığa çıkarmaktadır. Kusur, burada travmanın izini sürmekte, unutulmuş ya da bastırılmış olanı görünür kılmaktadır. Fotoğraf yüzeyindeki gren, ışık hatası ya da figürün silinmişliği, bireyin belleğindeki boşluklarla örtüşmektedir. Sonuç olarak, kusurlu fotoğrafın estetik dönüşümü, çağdaş görsel kültürde yeni bir bellek politikasına, yeni bir temsil etiğine işaret etmektedir. Kusur, artık silinmesi gereken bir hata değil; tam tersine, imgede yaşamış olanın, yitmiş olanın ve asla tamamlanamayacak olanın sembolü hâline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Bolla, P., *Sanat ve Estetik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Fiske, J., *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Pharmakon Yayınevi, Ankara, 2019.
- Hirsch, M., *Family Frames Photography; Narrative and Postmemory*, Harverd University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1997.
- Leslie, E., *Walter Benjamin Fotoğraf Yazıları*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2019.
- Mamus, E. ve Karadöller, D. Z., *Anıları Zihinde Canlandırma*, İçinde: Hayatı Hatırlamak, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2023.
- Price, M., *Fotoğraf Çerçevelediği Gizem*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Smith, I., H., *Fotoğrafın Kısa Öyküsü*, Hep Kitap, İstanbul, 2018.
- Soulage, F., *Fotoğrafın Estetiği*, Espas Yayınları, İstanbul, 2022.
- Ulivucci, C., *Fotoğrafların Anlattığı Aile Belleğini Yeniden Okumak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

İNTERNET KAYNAKÇA

- Concepcion, G., Things You Wanted to Say But Never Did, <https://www.geloyconcepcion.com/things-you-wanted-to-say-but-never-did>, 2025 (Erişim Tarihi: 10.04.2025).
- Zhang, M., Photographer Asks Strangers What They Wanted to Say But Never Did, <https://petapixel.com/2021/05/06/photographer-asks-strangers-what-they-wanted-to-say-but-never-did/>, 2021 (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

GÖRSEL ESTETİĞİN SINIRINDA BİR BEDEN: HERVÉ GUIBERT, AIDS VE TEMSİLİN İHLALİ

Doç. EREN GÖRGÜLÜ

Kırklareli Üniversitesi, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

ÖZET

İnsanlığın 1980’lerin başlarında tanıştığı HIV/AIDS salgını, sadece biyolojik bir kriz değil aynı zamanda temsil biçimlerinin, mahremiyetin ve görsel normların sorgulandığı politik, toplumsal, sanatsal ve kültürel kırılma anı olarak tezahür etmiştir. Fransız yazar ve fotoğrafçı Hervé Guibert’in AIDS hastalığı süresi boyunca ürettiği fotoğrafik işler, hasta bedenin temsili bağlamında estetik ve politik boyutlar taşımaktadır. Sanatçının gerek kendi bedenine gerekse başkalarının bedenlerine yönelttiği fotoğrafik bakış, bu dönemde ortaya konan görsel estetiğin sınırlarını temsil etmektedir. Hasta bedenin nasıl gösterileceği veya nasıl sunulacağına dair yerleşik algıların radikal bir şekilde sarsıldığı bu tarihsel aralıkta Guibert’in fotoğrafları bedeni yalnızca bir hastalık belirtisi ya da tıbbi bir nesne olarak değil, aynı zamanda kırılğanlığın, arzunun ve yok oluşun taşıyıcısı olarak ifade edilmektedir. Sanatçının kendisini ölüme yaklaşan bir beden gibi fotoğraflaması, onu hem özne hem de nesne konumuna yerleştirmekte ve ürettiği fotoğrafları varoluşsal tanıklık pratiği haline getirmektedir. Guibert’in fotoğrafik yaklaşımı Roland Barthes’ın Camera Lucida’da geliştirdiği ‘punctum’ kavramıyla da ilişkilendirilebilir: izleyiciyi ansızın sarsan, kişisel ve öznellik yüklü bir imge etkisi. Klasik portre anlayışının dışına çıkan Guibert’in estetik dili; teşhir, gizleme ve kurgu arasında gerilimli bir alan yaratarak izleyici şaşırtmaktadır. Bedenin tüm çıplaklığıyla sunumu sadece teşhirci bir yaklaşım değil aynı zamanda temsili yapı bozuma uğratan bir jest olarak görülebilir. Fotoğrafın bir görsel hafıza olarak sanatçının pratiğinde ölümle yüzleşme aracı olarak işlev görmesi, O’nun otoportrelerinde ve hasta beden temsillerinde açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla Guibert’in fotoğrafları sadece AIDS döneminin görsel bir kaydı değil, aynı zamanda hasta bedenin temsili üzerine yürütülen oldukça geniş bir etik/estetik tartışmalar bağlamında da düşünülmeyi hak etmektedir. Çalışma, Hervé Guibert’in fotoğrafik üretimini, temsilin sınırlarında gezinen, estetik olduğu kadar politik de olan bir beden pratiği olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Hervé Guibert, Beden, Ölüm, AIDS.

A BODY AT THE LIMIT OF VISUAL AESTHETICS: HERVÉ GUIBERT, AIDS AND THE VIOLATION OF REPRESENTATION

Assoc. Professor. EREN GÖRGÜLÜ

Kırklareli University, erengorgulu@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6475-7948

SUMMARY

The HIV/AIDS epidemic, which humanity encountered in the early 1980s, emerged not merely as a biological crisis but as a moment of political, social, artistic, and cultural rupture—one that challenged forms of representation, privacy, and visual norms. The photographic works produced by French writer and photographer Hervé Guibert during the course of his illness with AIDS bear significant aesthetic and political dimensions in the context of representing the diseased body. Guibert's photographic gaze—directed both at his own body and at the bodies of others—articulates the boundaries of the visual aesthetic that took shape during this period. In this historical interval, when prevailing perceptions of how the ill body should be displayed or presented were radically disrupted, Guibert's photographs convey the body not merely as a symptom of illness or a medical object, but also as a vessel of fragility, desire, and disappearance. By photographing himself as a body approaching death, the artist positions himself simultaneously as subject and object, transforming his photographic practice into one of existential testimony. Guibert's photographic approach can be associated with Roland Barthes's notion of *punctum* in *Camera Lucida*—an image effect that pierces the viewer, loaded with personal and subjective resonance. Departing from conventional portraiture, Guibert's aesthetic language unsettles the viewer by creating a tension-filled space between exposure, concealment, and artifice. The presentation of the body in its full nudity may be seen not merely as an exhibitionist gesture, but as one that deconstructs the very framework of representation. Within Guibert's practice, photography functions as a visual memory and as a medium of confrontation with death, a dynamic particularly evident in his self-portraits and representations of the ailing body. Thus, Guibert's photographs deserve to be considered not only as a visual record of the AIDS era, but also within the broader ethical and aesthetic debates surrounding the representation of the ill body. This study aims to analyze Hervé Guibert's photographic production as a bodily practice that navigates the boundaries of representation—one that is as political as it is aesthetic.

Keywords: Photography, Hervé Guibert, Body, Death, AIDS.

GİRİŞ

1980’li yıllarda AIDS salgını, insanlığın karşılaştığı ciddi bir tıbbi sorun olmasının yanı sıra aynı zamanda söylemsel ve görsel bir kriz olarak da şekillenmiştir. Milan Kundera’nın da belirttiği üzere; “Yüzyılımızın seksenli yıllarında, cinsel ilişkiden geçen ve başlangıçta eşcinseller arasında kılıç sallayan AIDS adlı bir salgın hastalık dünyayı kasıp kavurmaktaydı” (Kundera, 2024:18). O yıllara damgasını vuran AIDS krizi, özellikle eşcinsel erkek bedeninin medya üzerindeki temsil biçimleri farklılık göstermektedir. Kimi zaman görünmez kılınan, kimi zamansa patolojik ve tehditkâr bir imge olarak algılanmıştır. Hal Foster’a göre çağdaş sanat 1960 sonrası dönemde bir dizi dönüşümden geçmektedir. O’na göre yaşananlar “...birçok sanatçı ve eleştirmenin arzu, hastalık ve AIDS’i birer sanat alanı olarak gördüğü noktaya doğru bir dönüşüm”dür (Foster, 2017:243-244). Fransız yazar ve fotoğrafçı Hervé Guibert, izleyiciye sunduğu hasta bedeninde AIDS’i temsiline olanak ve sınırlılıklarını sorgulayan bir estetik eksen olarak ele almaktadır. Guibert’in hem edebi hem de fotoğrafik üretimi, görünürlüğün politik ve etik sınırlarını ihlal eden bir anlatı biçimi sunmaktadır. Sanatçının imgeleri, bedeni sadece arzusun ya da hastalığın nesnesi olarak değil, aynı zamanda kırılğan bir tanıklık olanı olarak işlev görür. Guibert’in görsel estetiğini, AIDS bağlamında ‘sınırların ihlali’ olarak okumak mümkündür. O’nun fotoğrafik üretimi, bedensel çözülme, ölümün görünürlüğü ve mahremiyetin kamusalılığı arasındaki sınırları bulanıklaştırır. Renata Salecl’e göre sanat ölüm konusuyla sürekli olarak ilgilenmiştir; “Sanat, ölüme ilişkin bize bir iç görü sunabilir, Sanat ölümlülük ve ölümsüzlük meseleleriyle tarih boyunca özel olarak ilgilenmiştir” (Salecl, 2022:49). Özellikle 1980’lerin sonlarında AIDS’in hem biyopolitik bir kriz hem de temsili krize dönüştüğü bir tarihsel bağlamda Guibert, estetik stratejileri aracılığıyla heteronormatif görsel rejimlere ve sessizlik politikalarına karşı bir müdahalede bulunur. Bu çalışma, Guibert’in görsel üretimini queer estetik, beden ve otoportre kavramları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

QUERR ESTETİK ve AIDS

Seçkin Tercan, *Fotoğrafta Beliren Öteki Bir Tutkunun Öyküsü* adlı kitabının ilk sayfalarını ‘*Fotoğrafta Queer Suretler*’ adlı bölümüne ayırır. Tercan’a göre “Norm dışı olanın, her türlü kimlik tanımlamasının ötesinde görünür olabildiği öncül alanlardan biri olarak sanat; aynı zamanda queer bireyin varoluşuna imkan tanıyan bir eylem biçimidir” (Tercan, 2024:13). Fransız halkının AIDS krizine karşı bakışını kökten değiştiren bir figür olarak (1992’de yazdığı ‘*To The Friend Who Did Not Save My Life*’ adlı romanıyla tanınır) Guibert’in AIDS üzerine kurguladığı fotoğrafik üretimi, AIDS’in görsel temsili anlamında queer estetiğin radikal bir örneğini sunmaktadır. Ancak burada belirtilen estetik kavram yalnızca biçimsel bir tercih olmaktan öte hem etik hem de politik bir sorumluluk olarak görülmelidir. Dolayısıyla sanatçının fotoğrafları şeffaf, geçirgen ve bir tür yaralı olma durumunu ifade etmektedir. “Yakın bir geçmişe sahip olsa da AIDS’in sanattaki yansımaları ve varlığı diğer salgınların yanında çok katmanlı yoğun bir yapıya sahiptir” (Tercan, 2024:81). Sanatçın otoportreleri, yaralanarak temsil edilen bir özne konumunda yer almaktadır. Onun çalışmaları aynı zamanda Amerikalı sanat tarihçi, eleştirmen ve AIDS aktivisti olan John Douglas Crimp’in ‘*aids ve temsilin kültürü*’ bağlamında da geliştirdiği fikirlerle örtüşmektedir. Climp’e göre AIDS dönemi sanatçıları yapmış oldukları çalışmalarıyla normatif temsil rejimlerine karşı alternatif bir görsel dil geliştirmiş ve uygulamışlardır. Bundan dolayı Guibert’in fotoğrafları, 80’li yılların oluşturduğu bu alternatif dilin Fransız sanatı içindeki en güçlü örneklerinden birini

sunmaktadır. “Douglas Crimp, AIDS kültür politikasının liberal-hoşgörölü bir pratiğini, söz konusu fotoğraf ve video belgelerinin görünüşte acıma ve sempati uyandırmayı amaçladığı açıkça ortaya çıkan noktaya kadar izler” (Yaman, 2022:140). Sanatçının görsel estetiği fiziksel ve kültürel sınırların ihlali olarak görülebilir. Bedensel olarak AIDS’in Guibert’in vücudunda yarattığı değişim, bütünlük, kontrol düşünceleri ve normatif güzellikle uyuşmadığı için temsile direnç göstermektedir. Bu direncin meydana getirdiği uyuşmaz durum ise Guibert’in estetik stratejisinin bir dönüşümü olarak sunulmaktadır.

Terry Barrett, *Sanatı Eleştirmek Günceli Anlamak* adlı kitabında eşcinsel, biseksüel ve lezbiyen bireylerin politik eylemlerinde kullanacakları stratejileri post-yapısalcı kuramlarda aradıklarından bahseder. Barrett’e göre “Queer kavramı, eşcinselleri asimilasyon ve baskı aracılığıyla toplum içinde görünmez hale getirmek isteyenlere karşı bir duruşun ifadesidir” (Barrett, 2014:84). Barrett, *Fotoğrafı Eleştirmek İmgeleri Anlamaya Giriş* kitabında ise Queer teorisinin “1980’lerin ortasında, akademik camia içindeki edebiyat ve kültür eleştirisi çalışmalarından doğdu ve feminist teori ile Fransız düşünürler Michel Foucault ve Derrida’nın çalışmalarından etkilendi”ğini (Barrett, 2017:243) düşünür. AIDS’in görünmezleştirildiği bu yıllarda görsel tanıklık üretmenin ve temsilin sınırlarında dolaşarak ne gösteren ne de gizleyen bir yapı sunan fotoğraflar beden politikalarının, queer estetiğinin ve tanıklık kavramlarının kesişmesiyle önem kazanmaktadır. Sebla Selin Ok’a göre “1990 sonrası görünür olmaya başlayan queer söylemi, ayrıcalıklı kılınan beden politikalarına karşı duruşun en cesur söylemlerinden biri olarak kabul edilebilir” (Ok, 2016:206).

TEMSİL EDİLEMEYENİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Kendini belgeleyen bir sanatçı olarak otobiyografik tanıklık oluşturan ve bedenini görsel bir çözülme üzerinde gösteren Guibert, teşhisin ardından yaşadığı fiziksel dönüşümleri, ölüm ile olan ilişkisini ve toplumun hastalık ile kurduğu mesafeyi estetik/etik boyutlarıyla işlemektedir. Kevin Robins’e göre “Ötekilerle bedensel varlıklar olarak karşı karşıya gelmekteyiz: Bir başkasını tanımak, ötekiyle bir dizi anlamlı ilişki sonucunda belirli bir özü veya tarzı tanımlamakla değil bedenle temasa geçmekle olur” (Robins, 2020:68). Bedenin merkeze alındığı fotoğrafların yansımada çözülme anları sessiz ve dokunaklı imgelerle temsil edilmektedir. Örneğin, ev içi mekânlar, açık pencereler, boş sandalyeler gibi nesneleştirilmiş imgeler hastalığın ve ölümün doğrudan gösteremediği anları sembolize etmek için kullanılmıştır. Fotoğrafların temsil edilme biçimi doğrudanlıktan ziyade suskunluk ve eksiltme ile ifade edilir; fotoğraf, olanı değil, artık ol(a)mayanı göstermektedir. O’nun fotoğraflarında hastalık durumu doğrudan gösterilmek yerine dolaylı bir boşluk alanı olarak sunulmaktadır. Net olmayan yüzler, karanlıkta eriyen bedenler ve nesnelerin eksikliği gibi durumlar sıkça izleyiciyle buluşmaktadır. Böylelikle mahremiyetin hem korunup hem de ihlal edilmesi mahremiyetin kamusal alana taşınmasına ve izleyicinin estetik/etik bir sorumlulukla baş başa kalmasına sebep olmaktadır. Guibert’n fotoğraflarında yansıtmaya çalıştığı estetik form sadece bir sanat pratiği değil aynı zamanda bir yaşam ve ölüm biçimidir. Salecl, HIV virüsünün ortaya çıkmasıyla Batı’da tehlike algısının değiştiğinden bahseder. Salecl’e göre “İnsanlara yönelik nihai tehlike olarak bombanın yerinin virüs almış gibi görünmeye başlamış, vücutta aynı anda

hem muhtemel bir kurban hem de bu iç tehlikeye karşı müthiş bir savaşçı olarak algılanır hale gelmiştir” (Salecl, 2022:16).

Görsel 1. Hervé Guibert, *Sienne (Siena)*, 1979.

Guibert'in görsel 1'deki siyah-beyaz fotoğrafı sıradan bir iç mekân içerisinde olağandışı, gizemli ve ontolojik yoğunluk barındırmaktadır. Açık pencerenin yaratmış olduğu açıklık ve içeriye taşıdığı ışık huzmeleri, masaya eğilmiş çıplak bir bedeni aydınlatırken, beden üzerinden yükselen duman benzeri formun görünümü hem metafizik bir buharlaşmayı hem de fiziksel çözünüşü çağrıştırmaktadır. Sanki birazdan bu çıplak beden tamamen buharlaşacak ve bu dünyadan ayrılıp gidecek gibi durmaktadır. François Soulages, fotoğrafçı Hervé Rabot'tan alıntılıdığı ifadesinde nü beden hakkında şöyle söylemektedir; “Beden-İstirap, nü ve ilişki demektir, giyinmiş, sosyalleşmiş, makyajlanmış bedenden daha radikal olan nü” (Soulages, 2022:139). Fotoğrafın oluşturduğu atmosfer yalnızca AIDS açısından bedenin yitirilişini belgelemekle kalmaz, aynı zamanda temsilin sınırlarına yerleşen bir estetik eşliğinin de inşa edilmesine yardımcı olur. İzleyiciyi adeta terk edilmişlik ve yalnızlık anının bir röntgencisi olarak konumlandıran Guibert, yüzü görünmeyecek şekilde masaya yaslanmış, anonimleşmiş bir figür olarak temsili askıya almaktadır. Fotoğrafın formel yapısı sanatçıyı sadece özne olarak yerleştirmekle kalmaz aynı zamanda O'nu bir tanık ve fail olarak görüntü içerisine yerleştirir. Guibert'in bu fotoğrafı görünürlüğün fotoğrafı olmaktan ziyade görünürlüğün eksilmesi üzerine ontolojik bir bakış açısı sunmaktadır. Işığın ve dumanın birlikte bir bedeni işaret ettiği bu görüntüde beden artık bir varlık imgesi olmaktan çok bir yokluk imgesine dönüşmüştür. Sanatçının otoportrelerindeki ifade biçimi genel anlamda dramatik, tanınmaya direnen ve buna rağmen görünürlüğe zorlanan hasta bedenin normatif temsile sığmayan ve bu temsilden taşan bir varoluş hikâyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gösterilemez olanı göstermeye, ifade edilemez olanı fotoğraf aracılığıyla ifade etmeye çalışan sanatçı, bedenin varlığını fotoğraf

yüzeyinde çözmekte ve bedeni bir duman gibi atmosfere karıştırmaktadır. Emma Jacob, Guibert'in fotoğraf hakkındaki düşüncelerini şu şekilde paylaşır; "Fotoğrafçı olmaya her zaman karşı koyacağım: Bu çekim beni korkutuyor, hızla deliliğe dönüşebilir gibi görünüyor, çünkü her şey fotoğraflanabilir, her şey fotoğraflanması ilginç ve tek bir günlük hayattan binlerce an, binlerce küçük yüzey çıkarılabilir ve bir kez başladığınızda neden durasınız ki?" (Jacob, 2025). Dolayısıyla fotoğraf üretmekten korkan bir insanın ölüme yaklaştıkça kendi görüntüsü üzerinden bir temsil sunması varoluşsal bir soruna karşı çözüm üretememenin bir karşılığı olarak belirmektedir. Yanı sıra fotoğrafik görüntüye kaynaklık eden ışık kullanımı klasik bir *chiaroscuro*'yu çağrıştırmakla birlikte bir vahiy imgesinden çok bir çözülüşün ifadesi olmuştur. Kendi dünyasını ve mahremiyetini radikal bir biçimde açık hale getirerek sunan sanatçı bedensel kapalılığı ve gizemin sınırlarını fotoğrafla ifade etmeyi denemiştir. Bu fotoğraf hastalıklı bir bedenin görsel dokümantasyonu gibi görünse de fotoğrafı felsefi bir düşünme nesnesi haline getirme çabasının ürünü olarak sunmaktadır. Fotoğraf hem zamansal (ölüme yaklaşan beden) hem de mekânsal (içeriye ama dışarıya açılan bir pencere) olarak bu dünyadan geçmekte olan bir varlığın izlerini taşımaktadır.

Görsel 2. Hervé Guibert, *Autoportrait (Self-portrait)*, 1976.

İç içe geçmiş bir mahremiyetin yalnızlıkla ifade edildiği bu otoportrede (görsel 2), görsel temsilin hem koruyucu hem de ihlal edici doğası bir arada yer almaktadır. Yine basit bir iç mekânda siyah-beyaz olarak çekilmiş bu ân, cibinlik benzeri ince bir tülün ardında kitap okuyan yarı çıplak bir bedeni göstermektedir. Judith Butler'a göre "Beden ölümlülük, yaralanabilirlik, faillik belirtir" (Butler, 2018:41). Sanatçının yaşantısına çevrilmiş mahrem bir âna bakma fırsatı bulan izleyici, aynı anda bu bakışı filtreleyen bir nesne ile karşılaşmaktadır. Mahremiyetin temsilini ve sınırlandırılmasını aynı anda gösteren bu fotoğraf, izleyiciyi Barthes'ın *studium* ve *punctum* ayrımı üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Tülün arkasında hayalet gibi beliren beden

görünmezliği, dokunulmazlığı ve ulaşılmazlığı bu fotoğrafı görme/temsil arasındaki gerilime yerleştirerek onu imgede cisimleştirmektedir. Koruyucu bir bariyer ve aynı zamanda bir teşhir alanını olarak fotoğrafı kapsayan tül perde, bedenin çıplaklığını hem görünür kılmakta hem de erotik bir hava katmaktadır. Tül nesnesi çıplak bedeni bir izlek olarak katmanlı bir yapıya sokmakta, beden/görüntü, gerçeklik/temsil ve çıplaklık/mahremiyet arasındaki geçişkenliklere izin veren bir ara yüz olarak işlev görmektedir. Fotoğrafın izleyiciye sunduğu bir diğer önemli katman ise yatalak bedenin AIDS hastalığına yakalanan Guibert üzerindeki etkisine ait görsel bir metafor oluşturmaktadır. Yatak burada bir yandan iyileşmenin mekânı olarak sunulurken diğer yandan ise çözülmenin mekânı olarak yer almaktadır. Estetik, erotik ve sağlık konularının kesiştiği bir konumda yer alan fotoğraf, izleyiciye karşı hem kendini açmakta hem de geri çekmenin bir sunumunu gerçekleştirir. Sanatçı görüntüde net olarak görünmese de çevresindeki objeler ve bedenin duruşu özyaşamsal bir anlatının merkezinde yer almaktadır. Fotoğrafın katmanlı anlamı onu sadece bir otoportre olarak değil, aynı zamanda bir günce parçası, kırılğan yaşamın ifadesi ve geçici anları temsil eden bir tanıklık biçimidir.

Görsel 3. Hervé Guibert, Le fiancé, circa 1980.

Guibert'in fotoğraflarında ontolojik bir perde işlevi gören tül nesnesi, bedenin temsili ile görsel bir estetik arasında yer alarak teatral bir etki taşımaktadır. Fotoğraf, sanatçının tüm bedenin örten ve neredeyse görünmez hale getiren katmanlı bir tül aracılığıyla mahremiyetin dokusunu incelikle sorgulamaktadır. Tül, burada hem bedene yapılan bakışı kesen optik bir engel hem de sanatçının kimliğini, bedenini ve hastalığını sergileyen bir anlatı düzeneği olarak işlev görmektedir. Her ne kadar tüm beden tül aracılığıyla kaplanıp mahremiyeti sorgulayan bir yapıya bürünse de öznenin yüzünün kısmen açık olması yalıtılmışlığı açığa çıkartmaktadır. Tül,

özneye izleyici arasında hem mesafe hem de tensel bir arzu nesnesi haline gelmektedir. Fotoğrafın kompozisyonu ve teatral niteliği çağdaş queer estetikle de iç içe geçmektedir. Guibert'in *Le fiancé* adlı bu otoportresi gelinliğe göndermede bulunan örtüsü ile toplumsal cinsiyetin sabitliğini de ironik bir şekilde sorgulamaktadır. Maskülen bedenin feminen bir temsil ile özdeşleştirilmesi, sanatçının normatif kodlarına ve cinsel kimliğine karşı görsel bir itirazı gündeme getirmektedir. Öznenin AIDS'le birlikte deneyimlediği ölümün yakınlığı fotoğraf yüzeyinde zamansal bir gerilim yaratmaktadır. Tül nesnenin beden üzerinde kurduğu estetik yüzey görünümü oldukça katmanlı bir anlam bütünlüğü sunmaktadır. Bir kefen ve ölüm perdesi olarak işlev gören bu nesne, bedenin görünürlüğünü sınırlandıran bir malzeme olarak yine bedenin yok oluşuna işaret etmektedir. Barthes'ın '*her fotoğraf bir ölümdür*' önermesi sanatçının bu otoportresinde gerçeklik kazanmaktadır. Jale Nejdet Erzen'e göre "Postmodern sanatçıların çoğunun ölüm, insan anatomisi, iç organlar, cinsellik gibi konulara eğilim göstermektedir" (Erzen, 2020:70). Dolayısıyla Guibert'in bu otoportresi izleyiciye sadece bir öz-temsil sunmakla kalmaz aynı zamanda örtmenin, arzunun, ölümün ve görmenin iç içe geçtiği felsefi bir düğüm noktası meydana getirir. Ölüm ile yaşamı birbirine dolayan bir ara yüz haline gelen tül nesnesi bu yönüyle fotoğrafın hem etik hem de estetik sorgulama alanını yani bedeni görünürlük bakımından sorgulamaktadır.

SONUÇ

Hervé Guibert'in fotoğraf pratiği, temsil politikalarına radikal bir müdahale niteliği taşır; burada hastalık, kırılma ve arzu ile işaretlenmiş beden, hem direnişin hem de ifşanın mekânı haline gelmektedir. Estetik yenilik ile politik aciliyetin kesişiminde konumlanan Guibert'in çalışmaları, görünürlük/görünmezlik, özne/nesne, teşhir/gizleme arasındaki normatif sınırları sarsarak baskın görsel rejimlere meydan okumaktadır. Sanatçının otoportreleri ve hasta beden temsilleri, fotoğrafı yalnızca kişisel bir çöküşün değil, aynı zamanda kolektif belleğin ve etik bir düşünümün taşıyıcısı olan varoluşsal bir tanıklık alanına dönüştürmektedir. AIDS'in kamusal söylemde sıklıkla sessizlik ya da patolojikleştirme ile karşılandığı bir dönemde, Guibert'in görsel dili silinmeyi reddetmektedir. Onun imgeleri acıyı klinik bir şekilde belgelemeye çalışmaz; aksine temsile direnenin şiirselliğini bedenler. Queer kuramı ve otobiyografik kırılmalardan beslenen estetik stratejileri aracılığıyla Guibert, heteronormatif görsel kodları yerinden eder ve bedeni hem özne hem de tanık olarak yeniden düşünmeye olanak tanır. Tül, gölge ve kısmi görünürlük gibi katmanlı unsurların kullanımı, bedeni hem kutsal hem dünyevi, hem kırılma hem meydan okuyan, hem kaçışkan hem de aşırı derecede mevcudiyet sahibi bir hâle getirmektedir.

Guibert'in çalışmaları, fotoğrafı yalnızca bir temsil aracı olarak değil; yaşam ile ölüm, bellek ile silinme, varlık ile yokluk arasındaki bir eşik olarak düşünmeye davet etmektedir. Sonuç olarak onun imgeleri salt estetik nesneler olmaktan çıkarak, görmenin imkânsızlığı ve zorunluluğu ile yüzleşen felsefi jestlere dönüşmektedir. Nihayetinde Guibert'in fotoğrafik mirası, bakışın etiğini, bedenin politikasını ve sanatın kriz anlarında dönüştürücü gücünü yeniden düşünmemizi talep etmektedir.

KAYNAKÇA

- Barrett, T., *Sanatı Eleştirmek Günceli Anlamak*, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2014.
- Barrett, T., *Fotoğrafı Eleştirmek İmgeleri Anlamaya Giriş*, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2017.
- Butler, J., *Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü*, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.
- Erzen, J. N., *Çoğul Estetik*, Metis Yayınları, İstanbul, 2020.
- Foster, H., *Gerçeğin Geri Dönüşümü Yüzyılın Sonunda Avangard*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Jacob, E., *Defining Identity*, <https://aestheticamagazine.com/defining-identity/>, 2025. (Erişim Tarihi: 28 Mart 2025)
- Kundera, M., *Yavaşlık*, Can Yayınları, İstanbul, 2024.
- Ok, S. S., *Fotoğrafın Belleğinde Acının Tasviri*, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2016.
- Robins, K., *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Salecl, R., *Kayı Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022.
- Soulage, F., *Fotoğrafın Estetiği*, Espas Yayınları, İstanbul, 2022.
- Tercan, S., *Fotoğrafta Beliren Öteki Bir Tutkunun Öyküsü*, Espas Yayınları, İstanbul, 2024.
- Yaman, N. S., *Kültürel Çalışmalar Üzerine*, 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2022.

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE MÜKEMMELİYETÇİLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Selahattin AKPINAR

Düzce Üniversitesi, selahatinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

Doç. Dr. Hande BABA KAYA

Düzce Üniversitesi, handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588

Dr. Öğretim Üyesi Öznur AKPINAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, oznurakpinar@kmu.edu.tr- 0000-0003-0812-3534

Kübra ZENGİN

Düzce Üniversitesi, kubraa1717@gmail.com- 0009-0004-3320-1172

ÖZET

Kişilik özellikleri, bireylerin çevresel uyaranlara verdiği tepkileri ve yaşamla başa çıkma biçimlerini belirlerken; mükemmeliyetçilik, bireyin kendisinden veya çevresinden beklentilere yönelik algı ve tutumlarını şekillendiren önemli bir kişilik yapısı olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın amacı, ergen bireylerin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma grubu, spor lisesi (n=115) ve diğer lise türlerinde (n=88) eğitim gören toplam 204 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Beş Faktör Kişilik Ölçeği (Horzum ve ark., 2017) ile Çocuk-Ergen Mükemmeliyetçilik Ölçeği-Kısa Formu (Yıldırım ve Balcı Çelik, 2022) kullanılmıştır. Verilerin analizinde kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, dışadönüklük kişilik özelliği ile sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, nörotiklik kişilik özelliği ile mükemmeliyetçilik toplam puanı, sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ve kendine özgü mükemmeliyetçilik alt boyutları arasında da pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Bu sonuçlar, nörotik kişilik özelliği gösteren öğrencilerin genel mükemmeliyetçilik düzeylerinin daha yüksek olduğunu; dışadönük öğrencilerin ise sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik eğilimlerinin belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, kişilik özelliklerinin ergen bireylerde mükemmeliyetçilik eğilimlerinin belirlenmesinde önemli bir değişken olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Özellikleri, Mükemmeliyetçilik, Beş Faktör Kişilik.

GİRİŞ

Kişinin çevresiyle geliştirdiği ilişkisel yapıyı, düşünce biçimini, duygusal tepkilerini ve davranışlarını şekillendiren kişilik özellikleri, Psikoloji alanında yürütülen pek çok araştırmada temel değişkenlerden biri olarak yer almaktadır (Burger, 2014). Kişilik, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren özgün yapısal bir örüntüdür ve bu özellikler zaman içinde önemli ölçüde tutarlı bir yapı gösterir (McCrae & Costa, 1999). Beş Faktör Kişilik Modeli (Big Five Personality Traits), kişiliğin yapısını açıklamada en yaygın kullanılan kuramsal çerçevelerden

biridir ve dışadönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk (özdenetimlilik), deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik (nörotiklik) olmak üzere beş temel boyuttan oluşur (Goldberg, 1993).

Dışadönüklük, yumuşak başlılık, sorumluluk (özdenetimlilik), deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik (nörotiklik). Goldberg'e (1993) göre dışadönüklük, bireyin sosyal ilişkilerde ne derece girişken, konuşkan ve enerjik olduğunu ifade ederken; yumuşak başlılık, başkalarına karşı yardımsever, sıcak ve uyumlu olma eğilimini göstermektedir. Sorumluluk, bireyin planlı, organize ve disiplinli olma düzeyini ifade ederken; deneyime açıklık, bireyin yeni deneyimlere, fikirlere ve sanatsal ya da entelektüel uyarıcılara karşı açık olma düzeyini yansıtmaktadır. Son olarak nörotiklik, bireyin stres, kaygı ve duygusal istikrarsızlık gibi olumsuz duygusal durumlara ne ölçüde yatkın olduğunu göstermektedir (Goldberg, 1993). Bu beş temel boyut, bireyin kişilik yapısının bütüncül bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Günümüzde kişilik yapısıyla ilişkili olarak öne çıkan temel psikolojik özelliklerden biri de mükemmeliyetçiliktir. Mükemmeliyetçilik, bireyin kendisine ve çevresine yönelik yüksek düzeyde beklenti içinde olması ve bu beklentilerin karşılanmasına yönelik olarak bireyde oluşan içsel zorlayıcılık ile tanımlanmaktadır (Frost et al., 1990). Mükemmeliyetçilik yapıcı (uyumlu) ve yıkıcı (uyumsuz) olmak üzere iki boyutta ele alınmakta; yapıcı mükemmeliyetçilik hedefe yönelik çalışmayı ve başarıyı teşvik ederken, yıkıcı mükemmeliyetçilik bireyin benlik algısına zarar verebilmekte ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Flett & Hewitt, 2002).

Ergenlik dönemi, bireyin hem kişilik gelişimi hem de başarı ve kimlik arayışları açısından kritik bir evredir. Bu dönemde özellikle lise öğrencilerinde başarıya yönelik baskı, sosyal karşılaştırmalar ve geleceğe dair kaygılar gibi faktörler, mükemmeliyetçilik eğilimlerini artırabilir (Hamachek, 1978). Özellikle sportif faaliyetlere katılan öğrencilerde başarı ve rekabet ortamı, mükemmeliyetçilik düzeylerini ve kişilik yapısını etkileyen önemli bir çevresel faktör olarak görülmektedir (Stoeber et al., 2007).

Bu bağlamda, sporla uğraşan bireylerde kişilik özelliklerinin ve mükemmeliyetçilik düzeylerinin birbirini nasıl etkilediği önemli bir araştırma konusudur. Nitekim literatürde sporcuların daha yüksek özdenetim, dışadönüklük ve deneyime açıklık düzeylerine sahip oldukları ve bu özelliklerin mükemmeliyetçilikle pozitif yönde ilişkili olabileceği ifade edilmektedir (Madigan et al., 2016). Bununla beraber, yüksek mükemmeliyetçilik düzeyinin sporcularda tükenmişlik, kaygı ve düşük öz saygı gibi olumsuz sonuçlara da neden olabileceği görülmektedir (Hill et al., 2011).

Bu araştırma, lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır hem psikolojik özellikler arası ilişkiyi anlamaya hem de sporla ilişkili değişkenlerin bu ilişkideki rolünü ortaya koymaya yönelik önemli katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

H1: Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasında anlamlı ilişki vardır

H2: Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeylerinde spor yapma durumuna göre fark vardır

H3: Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeylerinde cinsiyete göre fark vardır

H4: Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeylerinde okul türüne göre fark vardır

H5: Lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeylerinde yaşa göre fark vardır

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Öğrencilerin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama yöntemi var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007). Nicel araştırmada amaç; bireylerin toplumsal ve sosyal davranışlarını anket gibi benzer araçlar yoluyla nesnel bir biçimde ölçerek sayısal verilerle açıklamaktır (Çepni, 2007).

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmaya 115 spor lisesi ve 88 diğer lise okul türlerinde eğitim gören toplamda 204 öğrenci katılmıştır. Araştırma örneklerini seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Uygun örnekleme yöntemi zaman, para ve iş gücü açısından araştırmacının kolay şekilde katılımcılara ulaşmasına olanak sağlayan yöntemdir (Büyüköztürk, 2012). Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel bilgilerinin yüzde frekans dağılımları tablo1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgi Dağılımları

Faktör	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	105	51,7%
	Erkek	98	48,3%
Yaş	14,00	38	18,7%
	15,00	34	16,7%
	16,00	64	31,5%
	17,00	67	33,0%
	18,00	31	15,1%
Spor yılı	1-3yıl	26	12,8%
	4-6yıl	54	26,6%
	7-9yıl	53	26,1%
	Yok	70	34,5%
Branş	Takım sporları	90	44,3%
	Bireysel sporlar	44	21,7%
	Savunma sporları	69	34,0%

Aktif spor yapma durumu	Evet	134	66,0%
	Hayır	69	34,0%
Sportif başarı (şampiyonluk vb.)	Yok	159	78,3%
	Var	44	21,7%
Okul türü	Spor lisesi	115	56,7%
	Diğer	88	43,3%

Tablo 1’de katılımcıların kişisel bilgi dağılımları incelenmiş, katılımcıların %51,7’sinin (n=105) “Kadın”, %31,5’inin (n=64) “16” yaş grubunda olduğu, %26,1’inin (n=53) 7-9 yıl süresince spor yaptığı, %44,3’ünün (n=90) takım sporlarında bir branşı olduğu, %66’sının (n=134) aktif olarak spor yaptıkları, %21,7’sinin (n=44) sportif başarısının olduğu, %56,7’sinin (n=115) spor lisesinde okuduğu görülmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, katılımcıların gönüllü katılımı esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları hakkında ön bilgi verilmiş; araştırmaya katılmak isteyen bireylerden yazılı onam alınmıştır. Ölçek formları, yüz yüze şekilde uygulanmıştır. Çalışma başlamadan önce, araştırmanın etik ilkelere uygunluğu değerlendirilmiş ve Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan gerekli izin alınmıştır (Etik Kurul Karar No: 210, Tarih: 30/04/2025). Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.

2.3.1. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu; öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, spor branşı, aktif spor durumu, sportif başarısı ve okul türü gibi sorulardan oluşmaktadır.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Rammstedt ve John (2007) tarafından geliştirilen Beş Faktör Kişilik Ölçeği’nin Türkçe’ye uyarlama çalışması Horzum ve ark., (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek 10 maddeden ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; dışadönüklük, yumuşakbaşlılık, özdenetimlilik, nörotiklik ve deneyime açıklık olarak isimlendirilmiştir. İlgili alt boyutlardan alınan puanın artması kişinin o boyuttaki kişilik özelliği düzeyinin arttığını göstermektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve minimum ki-kare değerinin ($\chi^2=46.139$, $N=25$, $p=0.00$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri RMSEA=.062, GFI=.96, AGFI=.91, CFI=.98, NFI=.97 ve SRMR=.035 olarak bulunmuştur. Uyum indekslerine ait ölçütler dikkate alındığında mükemmel uyum elde edilmiştir. Bu uyum indeksleri ölçeğin Türkçe formunun kabul edilebilir değerlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ölçme aracı için yapılan açımlayıcı faktör analizinde beş faktörlü yapının toplam varyansın %88.4’ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçme aracının güvenirlik analizinde ise kişilik yapılarındaki beş faktörü için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı değerleri sırasıyla

dışadönüklük .88, yumuşak başlılık .81, öz denetimlilik .90, nörotiklik.85 ve deneyime açıklık için .84 olduğu bulunmuştur.

Çocuk-Ergen Mükemmeliyetçilik Ölçeği-Kısa Form (ÇEMÖ-KF):

Öğrencilerim mükemmeliyetçilik düzeylerini belirlemek için Çocuk-Ergen Mükemmeliyetçilik Ölçeği-Kısa Formu (ÇEMÖ-KF) kullanılmıştır. Flett ve ark. (2001) tarafından geliştirilen Bento ve ark., (2020) tarafından kısa form haline getirilen çocuk-ergen mükemmeliyetçilik ölçeği-kısa formunun Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Yıldırım ve Balcı Çelik (2022) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .80, alt boyutlarının ise .81 ile .80 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2/sd= 2.87$, GFI= .956, AGFI= .924, CFI= .956, RMSEA= .072, RMR =.045). DFA sonuçlarına göre madde faktör yükleri .48 ile .81 arasında değişirken AFA sonuçlarına göre maddelere ilişkin faktör yükleri .55 ile .88 arasında yer almıştır. AFA ve DFA sonuçlarına göre ölçeğin orijinal yapısıyla uyumlu olarak iki faktöre sahip olduğu anlaşılmıştır. Yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğu görülen ÇEMÖ-KF'nin Türk kültürü için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .83 alt boyutlarından sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik boyutunun Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .82 ve kendine özgü mükemmeliyetçilik Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilere SPSS 26.0 programında betimsel istatistiksel işlemler (aritmetik ortalama ve standart sapma) uygulanmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek tablo 2’de gösterilmektedir. Verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek parametrik testler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi ve one-way ANOVA testi uygulanmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi olarak 0.05 kullanılmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Mean	sd	Çarpıklık	Basıklık
Dışadönüklük	203	5,837	1,153	-,457	.900
Yumuşak başlılık	203	6,891	1,197	,456	,417
Öz denetimlilik	203	5,832	1,286	,331	,809
Nörotiklik	203	6,837	1,566	-,008	-,211
Deneyime açıklık	203	6,472	1,287	,032	-,274
Mükemmeliyetçilik	203	33,325	6,205	-,380	-,555
Sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik	203	16,556	4,456	-,610	-,009
Kendine özgü mükemmeliyetçilik	203	16,768	2,849	-,617	-,305

BULGULAR

Tablo 3. Kişilik Özellikleri ve Mükemmeliyetçilik Düzeyinin Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
Dışadönüklük	Kadın	105	5,971	,985	1,840	201	,067
	Erkek	98	5,693	1,161			
Yumuşak başlılık	Kadın	105	6,885	1,129	-,073	201	,942
	Erkek	98	6,898	1,272			
Öz denetimlilik	Kadın	105	5,819	1,191	-,154	201	,878
	Erkek	98	5,846	1,387			
Nörotiklik	Kadın	105	6,771	1,456	-,621	201	,536
	Erkek	98	6,908	1,681			
Deneyime açıklık	Kadın	105	6,400	1,237	-,899	201	,369
	Erkek	98	6,561	1,316			
Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Kadın	105	32,371	6,233	-2,290	201	,023*
	Erkek	98	34,346	6,041			
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Kadın	105	15,990	4,327	-1,885	201	,061
	Erkek	98	17,163	4,535			
Kendine Özgü Mükemmeliyetçilik	Kadın	105	16,381	3,017	-2,021	201	,045*
	Erkek	98	17,184	2,609			

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre mükemmeliyetçilik toplam puanı $t(204)=-2,290$, $p<.05$ ile kendine özgü mükemmeliyetçilik $t(204)=-2,021$, $p<.05$ alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Erkeklerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin ($X=34,34$) ile kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinin ($X=17,18$) kadınların mükemmeliyetçilik düzeylerinden ($X=32,37$) ve kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinden ($X=16,38$) yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Kişilik Özellikleri ve Mükemmeliyetçilik Düzeyinin Aktif Spor Yapma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

	Aktif spor yapma durumu	N	Mean	sd	t	df	p
Dışadönüklük	Evet	134	5,791	1,164	-,852	201	,395
	Hayır	69	5,927	,896			
Yumuşak başlılık	Evet	134	6,798	1,261	-1,549	201	,123
	Hayır	69	7,072	1,047			
Öz denetimlilik	Evet	134	5,753	1,259	-1,217	201	,225
	Hayır	69	5,985	1,333			
Nörotiklik	Evet	134	7,022	1,605	2,371	201	,019*
	Hayır	69	6,478	1,430			
Deneyime açıklık	Evet	134	6,462	1,284	-,235	201	,814
	Hayır	69	6,507	1,267			
Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Evet	134	35,052	5,587	5,983	201	,000*
	Hayır	69	29,971	6,002			
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Evet	134	17,649	4,137	5,168	201	,000*
	Hayır	69	14,434	4,313			
Kendine Özgü Mükemmeliyetçilik	Evet	134	17,403	2,618	4,641	201	,000*
	Hayır	69	15,536	2,893			

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların kişilik özelliklerinin aktif spor yapma durumu değişkenine göre nörotiklik alt boyutunda aktif spor yapanların lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Aktif spor yapma değişkenine göre mükemmeliyetçilik toplam puanı ve sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ve kendine özgü mükemmeliyetçilik alt boyutunda aktif spor yapanların lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Aktif spor yapanların yapmayanlara göre mükemmeliyetçilik düzeylerinin daha yüksek olduğu ve nörotiklik kişilik özelliğini daha fazla gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 5. Kişilik Özellikleri ve Mükemmeliyetçilik Düzeyinin Sportif Başarı Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

	Sportif	N	Mean	sd	t	df	p
başarı							
Dışadönüklük	Hayır	159	5,912	1,021	1,880	201	,062
	Evet	44	5,568	1,246			
Yumuşak başlılık	Hayır	159	6,924	1,209	,743	201	,458
	Evet	44	6,773	1,158			
Öz denetimlilik	Hayır	159	5,837	1,205	,083	201	,934
	Evet	44	5,818	1,559			
Nörotiklik	Hayır	159	6,805	1,585	-,559	201	,577
	Evet	44	6,955	1,508			
Deneyime açıklık	Hayır	159	6,453	1,266	-,530	201	,597
	Evet	44	6,568	1,318			
Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Hayır	159	32,245	6,203	-4,983	201	,000*
	Evet	44	37,227	4,429			
SosyalKaynaklı	Hayır	159	15,880	4,509	-4,282	201	,000*
Mükemmeliyetçilik	Evet	44	19,000	3,284			
Kendine Özgü Mükemmeliyetçilik	Hayır	159	16,364	2,873	-3,975	201	,000*
	Evet	44	18,227	2,239			

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların kişilik özelliklerinin sportif başarı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Sportif başarı değişkenine göre mükemmeliyetçilik toplam puanı $t(204)=-4,983$, $p<.05$ ile sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $t(204)=-3,975$, $p<.05$ ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $t(204)=-4,282$, $p<.05$ alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Sportif başarısı olan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri ($X=37,22$) ve sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ($X=19,00$) ile kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinin ($X=18,22$), sportif başarısı olmayan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri ($X=32,24$) ve sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ($X=15,88$) ile kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinden ($X=16,36$) yüksek olduğu görülmektedir. Yani sportif başarısı olan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Kişilik özellikleri ve mükemmeliyetçilik düzeyinin okul türü durumuna göre t-testi sonuçları

	Okul	N	Mean	sd	t	df	p
Türü							

Dışadönüklük		Spor lisesi	115	5,843	1,181	,091	201	,928
		Diğer	88	5,829	,937			
Yumuşak başlılık		Spor lisesi	115	6,869	1,281	-,299	201	,765
		Diğer	88	6,920	1,085			
Öz denetimlilik		Spor lisesi	115	5,808	1,330	-,301	201	,764
		Diğer	88	5,863	1,233			
Nörotiklik		Spor lisesi	115	7,000	1,665	1,69	201	,091
		Diğer	88	6,625	1,408	8		
Deneyime açıklık		Spor lisesi	115	6,504	1,238	,338	201	,736
		Diğer	88	6,443	1,329			
Mükemmeliyetçilik (Toplam)		Spor lisesi	115	35,382	5,039	5,82	201	,000
		Diğer	88	30,636	6,574	4		
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik		Spor lisesi	115	17,991	3,472	5,62	201	,000
		Diğer	88	14,682	4,902	7		
Kendine Özgü Mükemmeliyetçilik		Spor lisesi	115	17,391	2,677	3,66	201	,000
		Diğer	88	15,954	2,876	8		

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin kişilik özelliklerinin okul türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Okul türü değişkenine göre mükemmeliyetçilik toplam puanı $t(204)=5,824$, $p<.05$ ile sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $t(204)=5,627$, $p<.05$ ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $t(204)=3,668$, $p<.05$ alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Spor lisesinde okuyan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri ($X=35,38$) ve sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ($X=17,99$) ile kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinin ($X=17,39$), diğer liselerde okuyan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeyleri ($X=30,63$) ve sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ($X=14,68$) ile kendine özgü mükemmeliyetçilik düzeylerinden ($X=15,95$) yüksek olduğu görülmektedir. Spor lisesinde okuyan öğrencilerin diğer liselerde okuyan öğrencilere göre mükemmeliyetçilik düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Kişilik Özellikleri ve Mükemmeliyetçilik Düzeylerinin Branş Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Dışadönüklük	Guruplararası	1,115	2	,557	,475	,622	-
	Grupları içi	234,521	200	1,173			
	Toplam	235,635	202				
Yumuşak başlılık	Guruplararası	5,129	2	2,564	1,803	,167	-
	Grupları içi	284,487	200	1,422			
	Toplam	289,616	202				
Öz denetimlilik	Guruplararası	1,529	2	,764	,459	,632	-
	Grupları içi	332,777	200	1,664			
	Toplam	334,305	202				

Nörotiklik	Guruplararası	13,941	2	6,971	2,894	,058	-
	Gruplariçi	481,694	200	2,408			
	Toplam	495,635	202				
Deneyime açıklık	Guruplararası	,619	2	,310	,189	,828	-
	Gruplariçi	328,031	200	1,640			
	Toplam	328,650	202				
Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Guruplararası	1175,452	2	587,726	17,802	,000*	a-c, b-c
	Gruplariçi	6603,090	200	33,015			
	Toplam	7778,542	202				
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	454,634	2	227,317	12,780	,000*	a-c, b-c
	Gruplariçi	3557,465	200	17,787			
	Toplam	4012,099	202				
Kendine özgü Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	169,401	2	84,701	11,518	,000*	a-c, b-c
	Gruplariçi	1470,717	200	7,354			
	Toplam	1640,118	202				

a= takım sporları b= bireysel sporlar c= spor branşı yok

Tablo 7 incelendiğinde kişilik özelliklerinin branş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Mükemmeliyetçilik toplam puanında $F(2,200) = 17.802$, $p < .01$. ve ölçeğin alt boyutlarında sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $F(2,200) = 12.780$, $p < .01$. ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $F(2,200) = 11,518$, $p < .01$. anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, bireysel ($X = 34.58$) ve takım sporu yapan ($X = 35.88$) öğrencilerin spor yapmayan ($X = 30.04$) öğrencilere göre mükemmeliyetçilik düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Kişilik özellikleri ve mükemmeliyetçilik düzeylerinin yaş değişkenine göre ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Dışadönüklük	Guruplararası	13,711	3	4,570	4,098	,008*	a-c
	Gruplariçi	221,924	199	1,115			
	Toplam	235,635	202				
Yumuşak başlılık	Guruplararası	,848	3	,283	,195	,900	-
	Gruplariçi	288,768	199	1,451			
	Toplam	289,616	202				
Öz denetimlilik	Guruplararası	6,830	3	2,277	1,384	,249	-
	Gruplariçi	327,475	199	1,646			
	Toplam	334,305	202				
Nörotiklik	Guruplararası	8,645	3	2,882	1,178	,319	-
	Gruplariçi	486,990	199	2,447			
	Toplam	495,635	202				
Deneyime açıklık	Guruplararası	1,972	3	,657	,400	,753	-
	Gruplariçi	326,678	199	1,642			
	Toplam	328,650	202				
	Guruplararası	966,998	3	322,333	9,417	,000*	a-d, c-d

Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Grupları	6811,544	199	34,229			
	Toplam	7778,542	202				
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	474,703	3	158,234	8,902	,000*	a-d, b-d, c-
	Grupları	3537,396	199	17,776			d
	Toplam	4012,099	202				
Kendine özgü Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	106,241	3	35,414	4,594	,004*	a-d
	Grupları	1533,877	199	7,708			
	Toplam	1640,118	202				

a=14, b=15, c=16, d=17

Tablo 8 incelendiğinde kişilik özelliklerinden; dışadönük kişilik $F(3,199)=4.09$, $p<.01$. alt boyutunda anlamlı fark olduğu görülürken diğer alt boyutlarda yaşa göre anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Yaş değişkenine göre anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre 14 ($X= 5.47$) yaşındaki öğrencilerin 17 ($X=5.77$) yaşındaki öğrencilere göre dışadönük kişilik özelliği gösterdiği söylenebilir. Mükemmeliyetçilik toplam puanında $F(3,199)=9.41$, $p<.01$. ve ölçeğin alt boyutlarında sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $F(3,199)=8.90$, $p<.01$ ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $F(3,199)=4.59$, $p<.01$. yaş düzeyine göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, 14 yaşındaki ($X= 36.65$) öğrenciler ile 16 yaşındaki ($X= 33.98$) öğrencilerin 17 yaşındaki ($X= 30.56$) öğrencilerden mükemmeliyetçilik toplam puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik alt boyutunda; 14 yaşındaki ($X= 18.52$) öğrenciler ile 15 yaşındaki ($X=17.32$) ve 16 ($X=17.14$) yaşındaki ($X=33.98$) öğrencilerin 17 yaşındaki ($X= 14.49$) öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Kendine özgü mükemmeliyetçilik alt boyutunda; 14 yaşındaki ($X=18.13$) öğrencilerin 17 yaşındaki ($X=16.07$) öğrencilerden daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. 14 yaşında 17 yaşa göre dışadönük kişilik özelliğinin daha fazla görüldüğü ve 14-16 yaş aralığında 17 yaşa göre mükemmeliyetçiliğin daha yüksek puan aldığı görülmektedir.

Tablo 9. Kişilik Özellikleri ve Mükemmeliyetçilik Düzeylerinin Spor Yılı Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Dışadönüklük	Guruplararası	4,232	3	1,411	1,213	,306	-
	Grupları	231,404	199	1,163			
	Toplam	235,635	202				
Yumuşak başlılık	Guruplararası	4,496	3	1,499	1,046	,373	-
	Grupları	285,120	199	1,433			
	Toplam	289,616	202				
Öz denetimlilik	Guruplararası	2,267	3	,756	,453	,716	-
	Grupları	332,039	199	1,669			
	Toplam	334,305	202				
Nörotiklik	Guruplararası	13,127	3	4,376	1,805	,148	-
	Grupları	482,509	199	2,425			
	Toplam	495,635	202				
Deneyime açıklık	Guruplararası	,713	3	,238	,144	,933	-
	Grupları	327,937	199	1,648			

	Toplam	328,650	202				
Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Guruplararası	1084,403	3	361,468	10,746	,000	a-d, b-d ,
	Gruplarıçi	6694,138	199	33,639			c-d
	Toplam	7778,542	202				
Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	411,611	3	137,204	7,583	,000	b-d , c-d
	Gruplarıçi	3600,487	199	18,093			
	Toplam	4012,099	202				
Kendine özgü Mükemmeliyetçilik	Guruplararası	192,889	3	64,296	8,841	,000	a-d, b-d ,
	Gruplarıçi	1447,229	199	7,273			c-d
	Toplam	1640,118	202				

a= 1-3yıl b= 4-6yıl c= 7-9yıl d= 0 yıl

Tablo 9 incelendiğinde kişilik özellikleri ile spor yılı değişkeni arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Mükemmeliyetçilik toplam puanında $F(3,199)=10.76, p<.01$. ve ölçeğin alt boyutlarında sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $F(3,199)=7.58, p<.01$ ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $F(3,199)=8.84, p<.01$. spor yılı değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacı ile yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre, spor yapmayan ($X= 30,17$) öğrencilere göre spor yılı 1-3 yıl ($X= 35,07$) olan, 4-6 yıl olan ($X= 34,51$) ve 7-9 yıl ($X= 35,41$) olan öğrencilerin mükemmeliyetçilik toplam puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik alt boyutunda; spor yapmayan ($X= 14,64$) öğrencilere göre spor yılı 4-6 yıl olan ($X= 17,55$) ve 7-9 yıl ($X= 17,92$) olan öğrencilerin daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Kendine özgü mükemmeliyetçilik alt boyutunda; spor yapmayan ($X= 15,52$) öğrencilere göre spor yılı 1-3 yıl ($X= 18,23$) olan, 4-6 yıl olan ($X= 16,96$) ve 7-9 yıl ($X= 17,49$) olan öğrencilerin daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Öğrencilerin spor yapma yılları arttıkça mükemmeliyetçilik düzeylerinin arttığı söylenebilir.

Tablo 10. Kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyi korelasyon sonuçları

		Mükemmeliyetçilik (Toplam)	Sosyal Kaynaklı Mükemmeliyetçilik	Kendine Özgü Mükemmeliyetçilik
Dışadönüklük	r	,111	,157	,003
	p	,056	,021*	,970
Yumuşak başlılık	r	,104	,055	,016
	p	,183	,122	,555
Öz denetimlilik	r	,081	,064	,076
	p	,268	,292	,594
Nörotiklik	r	,234	,211	,197
	p	,001*	,002*	,007*
Deneyime açıklık	r	,057	,056	,037
	p	,313	,217	,475

Tablo 10'da öğrencilerin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, Sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik ile dışadönüklük kişilik özelliği arasında pozitif yönde anlamlı ilişki $r=0,157, p<0.05$ olduğu görülmektedir. Nörotiklik kişilik özelliği ile mükemmeliyetçilik toplam puanı $r=0,234, p<0.05$, sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik $r=0,211, p<0.05$

ve kendine özgü mükemmeliyetçilik $r=0,197$, $p<0.05$ alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Nörotik kişilik özelliği gösteren öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin yüksek olduğu ve dışadönük kişilik özelliği gösteren öğrencilerinde sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet değişkeni açısından mükemmeliyetçilikte ve özellikle kendine özgü mükemmeliyetçilik alt boyutunda erkek öğrencilerin daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Bu sonuç, erkek bireylerin başarı odaklılık ve kontrol arayışıyla ilgili içsel baskılarının daha belirgin olabileceğini göstermektedir (Flett ve Hewitt, 2002).

Branş değişkenine göre, spor yapan öğrencilerin mükemmeliyetçilik düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, sporun özellikle rekabet ortamında bireyde yüksek standart belirleme ve hataya tahammülsüzlük gibi eğilimleri artırabileceğini desteklemektedir (Hill ve ark., 2015). Benzer şekilde, spor yapma süresi arttıkça mükemmeliyetçilik puanlarının yükselmesi, spora uzun süreli katılımın bireyin başarı algısı ve beklentilerini şekillendirdiğine işaret etmektedir.

Yaş değişkenine göre 14-16 yaş gruplarının 17 yaş grubuna kıyasla daha yüksek mükemmeliyetçilik düzeyine sahip olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç, ergenliğin orta döneminde bireylerin kimlik gelişimiyle birlikte daha yüksek başarı ve onay ihtiyacı duyduklarını düşündürmektedir (Stoeber ve Otto, 2006).

Ayrıca, nörotiklik ile tüm mükemmeliyetçilik türleri arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgu, mükemmeliyetçiliğin duygusal dengesizlik ve olumsuz değerlendirilme kaygısıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Dunkley ve ark., 2003). Dışadönüklük ile sosyal kaynaklı mükemmeliyetçilik arasındaki pozitif ilişki ise sosyal çevre beklentilerine daha açık bireylerin bu yönde daha hassas olduklarını düşündürmektedir.

Bu araştırmada lise öğrencilerinin kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, cinsiyetin özellikle kendine özgü mükemmeliyetçilik üzerinde etkili olduğu, erkek öğrencilerin bu alanda daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Bu durum, toplumsal rollerin ve erkek bireylerin başarıya yönelik yönlendirilmesinin bir yansıması olabilir (Flett ve Hewitt, 2002).

Ayrıca, spor yapan öğrencilerin ve spor yapma süresi uzun olanların, yapmayanlara göre daha yüksek mükemmeliyetçilik puanlarına sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, sporun yapısı gereği bireylerde yüksek standartlar geliştirmeye katkı sağladığını göstermektedir (Stoeber ve Otto, 2006). Yaş değişkenine göre ise 14 ve 16 yaş grubundaki öğrenciler, 17 yaş grubuna göre

daha yüksek mükemmeliyetçilik düzeyi göstermiştir. Bu durum, yaş ilerledikçe başarı odaklı tutumların değişebileceğine işaret etmektedir.

Son olarak, nörotiklik kişilik özelliği ile mükemmeliyetçilik arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuç, duygusal kırılganlığın ve olumsuz değerlendirilme kaygısının, bireylerin yüksek standartlar geliştirmesinde etkili olabileceğini ortaya koymaktadır (Dunkley ve ark., 2003).

Genel olarak, kişilik özellikleri ile mükemmeliyetçilik arasında belirli boyutlarda anlamlı ilişkiler bulunmakta ve bireysel özellikler kadar sosyal ve çevresel faktörlerin de mükemmeliyetçilik üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda, eğitimcilerin ve rehberlik uzmanlarının öğrencilerin kişilik yapılarını dikkate alarak onların psikolojik gelişimini desteklemeleri önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Burger, J. M. *Personality* (9th ed.). Cengage Learning. 2014.

Flett, G. L., & Hewitt, P. L. Perfectionism and maladjustment: An overview of theoretical, definitional, and treatment issues. In G. L. Flett & P. L. Hewitt (Eds.), *Perfectionism: Theory, research, and treatment* (pp. 5–31). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10458-001>. 2002.

Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C., & Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14(5), 449–468. 1990. <https://doi.org/10.1007/BF01172967>.

Goldberg, L. R. The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48(1), 26–34, 1993. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.1.26>

Hamachek, D. E. Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology: A Journal of Human Behavior*, 15(1), 27–33, 1978.

Hill, A. P., Hall, H. K., & Appleton, P. R. (2011). Perfectionism and athlete burnout in junior elite athletes: The mediating role of coping tendencies. *Anxiety, Stress & Coping*, 23(4), 415–430. 2011. <https://doi.org/10.1080/10615806.2010.541542>

Madigan, D. J., Stoeber, J., & Passfield, L. (2016). Perfectionism and training performance in junior athletes: The mediating role of motivation. *Journal of Sports Sciences*, 34(8), 700–706. 2016. <https://doi.org/10.1080/02640414.2015.1068441>

McCrae, R. R., & Costa, P. T. Jr. A Five-Factor theory of personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., pp. 139–153). Guilford Press. 1999.

Stoeber, J., Otto, K., Pescheck, E., Becker, C., & Stoll, O. Perfectionism and competitive anxiety in athletes: Differentiating striving for perfection and negative reactions to imperfection. *Personality and Individual Differences*, 42(6), 959–969. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.006>. 2007.

Bento, C., Pereira, A. T., Azevedo, J., Saraiva, J., Flett, G. L., Hewitt, P. L., & Macedo, A. Development and validation of a short form of the Child–Adolescent Perfectionism Scale. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 38(1), 26-36. 2020.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi. 1-360. 2012.

Çepni, S. Performansların değerlendirilmesi. Ölçme ve değerlendirme içinde, 196-234. 2007.

Flett, G. L., & Hewitt, P. L. When does conscientiousness become perfectionism. *Current Psychiatry*, 6(7), 49. 2007.

Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. Beş faktör kişilik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması adaptation of big five personality traits scale to Turkish culture. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398-408. 2017.

Karasar, Niyazi. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayınları, Ankara. 2007.

Yıldırım, O. & Balcı-Çelik, S. Child-adolescent perfectionism scale-short form: The Turkish adaptation, validity, and reliability study, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 23(1), 01-19. 2022. DOI: 10.17679/inuefd.858685

Dunkley, D. M., Blankstein, K. R., Halsall, J., Williams, M., & Winkworth, G. The relation between perfectionism and distress: Hassles, coping, and perceived social support as mediators and moderators. *Journal of Counseling Psychology*, 50(3), 361–373. 2003. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.3.361>

Flett, G. L., & Hewitt, P. L. *Perfectionism: Theory, research, and treatment*. American Psychological Association. 2002.

Hill, A. P., Mallinson-Howard, S. H., & Jowett, G. E. Multidimensional perfectionism in sport: A meta-analytical review. *Sport, Exercise, and Performance Psychology*, 4(2), 132–144. 2015. <https://doi.org/10.1037/spy0000035>

Stoeber, J., & Otto, K. Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 295–319. 2006. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_2

Dunkley, D. M., Blankstein, K. R., Halsall, J., Williams, M., & Winkworth, G. The relation between perfectionism and distress: Hassles, coping, and perceived social support as mediators and moderators. *Journal of Counseling Psychology*, 50(3), 361–373, 2003. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.3.361>

Flett, G. L., & Hewitt, P. L. *Perfectionism: Theory, research, and treatment*. American Psychological Association. 2002.

Stoeber, J., & Otto, K. Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 295–319, 2006. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_2.

SPORCULARIN BİLİŞSEL ESNEKLİK VE ZİHİNSEL DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hande BABA KAYA

Düzce Üniversitesi, handebabakaya@duzce.edu.tr - 0000-0002-9281-2588

Prof. Dr. Selahattin AKPINAR

Düzce Üniversitesi, selahatinakpinar@duzce.edu.tr - 0000-0002-1676-4465

Dr. Öğretim Üyesi Öznur AKPINAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, oznurakpinar@kmu.edu.tr- 0000-0003-0812-3534

Serhat KESER

Düzce Üniversitesi, serhatkeser2002@hotmail.com- 0009-0004-4858-6925

ÖZET

Sporcuların yoğun antrenman, performans baskısı ve rekabetin getirdiği stresle başa çıkabilmeleri, hem zihinsel dayanıklılık hem de bilişsel esneklik gibi psikolojik beceriler ile ilişkilidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, aktif olarak spor yapan üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın çalışma grubu rastgele örnekleme yöntemine göre belirlenen aktif spor yapan toplamda 204 sporcudan oluşmaktadır. Sporcuların bilişsel esneklik düzeylerini belirlemek için Türkçe geçerlik ve güvenirliği Altınkol (2011) tarafından yapılan Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ) ve zihinsel dayanıklılık düzeyini belirlemek için ise Nevzat Erdoğan (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Zihinsel Dayanıklılık Ölçeği (ZDÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizler sonucunda sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna göre bilişsel esneklik düzeyi yükseldikçe zihinsel dayanıklılık düzeyinin de yükseldiği yorumu yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Bilişsel Esneklik, Zihinsel Dayanıklılık

ABSTRACT

The ability of athletes to cope with intense training, performance pressure and stress caused by competition is associated with psychological skills such as both mental endurance and cognitive flexibility. In this context, the aim of the study is to Decipher the relationship between cognitive flexibility and mental endurance levels of university students who actively participate in sports. The study group of the study consists of a total of 204 athletes engaged in active sports, determined according to the random sampling method. The Turkish validity and reliability of the Cognitive Flexibility Scale (BEÖ), conducted by Altınkol (2011), and the Mental Endurance Scale, adapted to Turkish by Nevzat Erdoğan (2016), were used to determine the cognitive flexibility levels of athletes. In the analysis of the data, Pearson correlation analysis was applied to examine the relationship between cognitive flexibility and mental endurance. Dec. As a result of the analyses, it was found that there is a Decently positive and significant relationship between the cognitive flexibility levels of athletes and their mental endurance levels. Accordingly, it can be interpreted that as the level of cognitive flexibility increases, the level of mental endurance also increases.

Keywords: Sports, Cognitive Flexibility, Mental Endurance

GİRİŞ

Günümüzde spor performansını yalnızca sportif yetenek ya da beceriyle açıklamak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü performans, sadece fiziksel yeterlilikle değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılık ve zihinsel beceri kapasitesiyle de yakından ilişkilidir. Nitekim sporda performans, sporcunun aktivite sırasında göstermiş olduğu fizyolojik, biyomekanik ve psikolojik verim olarak tanımlanmaktadır (Konter, 2003). Sporcular, antrenman ve özellikle rekabetin yoğun yaşandığı müsabaka süreçlerinde; fiziksel zorlukların yanı sıra stres, kaygı, baskı, başarısızlık, beklenti ve belirsizlik gibi çeşitli psikolojik engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle günümüzde teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte medya ve taraftar baskısının da sporcular üzerinde ciddi psikolojik etkiler yarattığı açıkça görülmektedir. Bu tür durumlarda sporcuların mevcut potansiyellerine ne ölçüde karşılık verebildiği, performans açısından kritik bir mesele haline gelmektedir. Sporcu, potansiyeline uygun bir performans mı sergileyecektir, yoksa bu potansiyelin altında mı kalacaktır? Bu soru, yalnızca fiziki yeterliliği değil; stres ve kaygı gibi durumlarda bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık gibi psikolojik faktörleri de gündeme getirmektedir. Söz konusu kavramlar, sportif performans üzerindeki etkileri bakımından gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Bilişsel esneklik kavramı öncelikle Spiro ve Jeng (1990) tarafından “bireyin değişen durumlardan kaynaklı taleplere uygun tepki verebilme konusunda sahip olduğu bilgilerini spontane olarak yeniden yapılandırabilme yeteneği” olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan, aynı değişken Martin ve Rubin (1995), Martin ve Anderson (1998) ve Martin, Anderson ve Thweatt (1998) tarafından “bireyin, verilen her duruma uygun seçeneklerin ve ulaşılabilir alternatiflerin olduğunun farkında olması; esnek olmaya istekli olma ve duruma uyum sağlayabileceğine ve esnek olabileceğine yönelik kendini yetkin hissetmesi” olarak daha ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır.

Bilişsel esneklik kişinin oluşan yeni ve beklenmedik koşullar sonucunda bilişsel süreçlerini o koşullara uyum sağlayabilmek için düzenleyebilme becerisidir (Canas ve ark. 2003). Bilişsel esneklik, bireyin zor durumlarla baş ederken bu durumları yönetilebilir olarak algılama eğilimi, yaşamlarında karşılaşılabilecekleri durumları veya tepkileri alternatif bulabilecekleri şekilde algılama becerisi ve çok sayıda çözüm üretebilme becerisi ile ilgilidir (Asıcı & İkiz, 2015). Diğer bir tanımla bilişsel esneklik, sürekli değişen iç ve dış görev taleplerine yanıt olarak çalışma depolamasını, dikkati ve yanıt seçimini değiştirme kapasitesidir (Deák & Wiseheart, 2015). Bireylerin bilişsel esnekliğinin düzeyleri arttıkça; stres ve depresyon düzeylerinin azaldığını, eleştirel düşünebilme, sosyal yetkinlik ve problem çözme becerilerinin arttığını ve böylelikle genel olarak değerlendirildiğinde bilişsel esnekliğin olumlu psikolojik nitelikler ile pozitif, olumsuz niteliklerle negatif yönde ilişkisinin olduğu görstermektedir (Altunkol, 2011; Bilgin, 2009; Çuhadaroglu, 2011). Bilişsel olarak esnek olduğunu belirten bireylerin aynı zamanda kendilerine çok fazla güvendikleri ve kendilerini hazır cevap, dikkatli, anlayışlı olarak gördükleri belirtilmektedir (Martin ve Anderson, 1996, 1998). Bu kişiler aynı zamanda, düşük bilişsel esneklik düzeyine sahip kişilerden daha yüksek bir yetkinlik inancına ve öz-gözlem becerisine sahiptirler (Martin ve Rubin, 1995). Bu beceri, sporcuların saha içi ve saha dışı karar verme süreçlerinde kritik bir rol oynayabilir. Karadağ’ın (2023) bireysel ve takım sporcuları

üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, bilişsel esneklik düzeylerinin sportif öz güven ve başarı motivasyonu ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada, bilişsel esnekliğin sportif performansın psikolojik bileşenlerinden biri olarak, sporcunun sahadaki karar alma süreçlerini ve stresle başa çıkma becerisini güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Bu bulgular, bilişsel esnekliğin sadece akademik ya da klinik alanda değil, sportif başarıda da belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Zihinsel dayanıklılık ise sportif başarıda önemli rol oynayan diğer bir psikolojik özelliktir (Chen ve Cheesman, 2013; Weinberg, Butt ve Culp, 2011). Zihinsel dayanıklılık bireyin stresli durumlar karşısında duygusal kontrolünü koruyabilme, motivasyonunu sürdürebilme ve performansını istikrarlı bir şekilde devam ettirebilme yeteneğidir (Clough et al., 2002). Sporda zihinsel dayanıklılıktan ilk bahseden kişi spor psikoloğu James Loehr'dir (Peke, 2020). Antrenörler bireysel başarıya ulaşmak için zihinsel dayanıklılığın en önemli özellik olduğunu ifade etmektedirler (Driska, Kamphoff ve Armentrout, 2012; Gould, Hodge, Peterson ve PetlichkofF, 1987). Bahsedilen zihinsel dayanıklılıkla ilgili çalışmalarla beraber, zihinsel dayanıklılığın kavramsal çerçevesini belirlemek için son 15 yıldır bilimsel araştırmalar yürütülmektedir (Clough ve ark., 2002; Gould ve ark., 2002; Gucciardi ve ark., 2008; Jones ve ark., 2007; Thelwell ve ark., 2005). Araştırmacılar bu çalışmalar sonucunda henüz net bir kavramsal çerçevede uzlaşılamamasına rağmen, literatürde bazı kavramsal tanımlar daha fazla destek görmektedir. Zihinsel dayanıklılığı, "genel olarak, yarışma, antrenman ve diğer bazı koşullarda, sporcuların zihinsel gereksinimlerinde rakiplerinden daha iyi başa-çıkma; özel olarak da, rakiplerinden daha fazla görevine odaklı, kendine güvende ve baskı altında kontrollü olmayı ve bunları sürdürebilmelerini sağlayan doğal veya gelişmiş psikolojik güçtür" diye tanımlamışlardır (Jones ve ark., 2007). Zihinsel dayanıklılığın ölçülmesi, sporcularının psikolojik performanslarını değerlendirmek ve geliştirmek açısından önemlidir (Durand-Bush ve Salmela, 2002). Özellikle rekabet düzeyi yüksek sporlarda, zihinsel dayanıklılık, sporcunun başarıyı sürdürebilmesinde belirleyici bir unsur haline gelmiştir.

Yukarıda bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık kavramının kuramsal temellerine ilişkin verilen açıklama ve tanımlamalar birlikte değerlendirildiğinde, bu kavramların bireysel başarı, stresle başa çıkma ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri çeşitli çalışmalarda vurgulanmıştır. Fakat sporcular özelinde iki değişkeninde birlikte ele alındığı çalışmalar sınırlıdır.

Sporcular, yoğun antrenman programları, performans baskısı ve rekabet ortamının getirdiği stresle sürekli başa çıkmak zorundadır. Bu süreçte bireyin psikolojik dayanıklılığı kadar, değişen durumlara uyum sağlama ve alternatif çözüm yolları üretme becerisi de önem kazanır. Bilişsel esneklik, bireyin bu tür değişken durumlara zihinsel olarak uyum sağlayabilmesini sağlarken, zihinsel dayanıklılık da duygusal olarak ayakta kalabilme kapasitesini ifade eder. Her iki kavram da sporcunun psikolojik sağlamlığı açısından kritik öneme sahiptir. Fakat önceki paragrafta değindiğimiz üzere bu iki değişkenin birlikte ele alındığı, özellikle sporcuları odağına alan çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda, bilişsel esneklik düzeyi yüksek sporcuların zihinsel dayanıklılıklarının da yüksek olabileceği varsayımı, dikkat çekici bir araştırma sorusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle spor yapan bireylerin bilişsel esneklik ve zihinsel

dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin ne düzeyde olduğu sorusu, yanıtlanmayı bekleyen önemli bir araştırma problemidir.

Bu çalışmanın amacı, aktif olarak spor yapan üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, sporcuların sahip oldukları bilişsel esneklik düzeyinin zihinsel dayanıklılık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığı analiz edilecektir.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın hipotezleri şunlardır:

H1: Sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında ilişki vardır.

H2: Sporcuların cinsiyet değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H3: Sporcuların yaş değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H4: Sporcuların aktif spor yapma yılı değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H5: Sporcuların branş değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H6: Sporcuların sportif başarı değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

H7: Sporcuların algılanan ekonomik durum değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama yöntemi var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2007). Nicel araştırmada amaç; bireylerin toplumsal ve sosyal davranışlarını anket gibi benzer araçlar yoluyla nesnel bir biçimde ölçerek sayısal verilerle açıklamaktır (Çepni, 2007).

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmaya aktif spor yapan toplamda 204 sporcu dahil edilmiştir. Araştırma örneklerini seçkisiz örnekleme yöntemlerinden rastgele örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Rastgele örnekleme yöntemini, evrendeki her bir bireyin örnekleme seçilme şansının eşit ve bağımsız olduğu bir süreçtir (Büyüköztürk, 2012). Araştırmaya katılan sporcuların kişisel bilgilerinin yüzde frekans dağılımları tablo1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgi Dağılımları

Faktör	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	109	45,0
	Erkek	133	55,0
Yaş	17-20 yaş	126	52,1
	20-23 yaş	95	39,3
	24 yaş ve üzeri	21	8,7
Aktif spor yapma yılı	1-3yıl	68	28,1
	4-6yıl	123	50,8
	7-9yıl	51	21,1
Branş	Takım sporları	137	56,6
	Bireysel sporlar	105	43,4
Sportif başarı (şampiyonluk vb.)	Var	86	35,5
	Yok	156	64,5
Algılanan ekonomik durum	Kötü	21	8,7
	Orta	171	70,7
	İyi	50	20,7
Toplam		242	100

Tablo 1’de katılımcıların kişisel bilgi dağılımları gösterilmektedir. Katılımcıların %55’inin (n=133) “Erkek”, %52,1’inin (n=126) “17-20” yaş grubunda olduğu, %50,8’inin (n=123) 4-6 yıl süresince aktif spor yaptığı, %56,6’sının (n=137) takım sporlarında bir branşı olduğu, %64,5’inin (n=156) sportif başarısının olmadığı, %70,7’sinin (n=171) ekonomik durumlarını orta seviye olarak nitelendirdikleri görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, katılımcıların gönüllü katılımı esasına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılara çalışmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları hakkında ön bilgi verilmiş; araştırmaya katılmak isteyen bireylerden yazılı onam alınmıştır. Ölçek formları, yüz yüze şekilde uygulanmıştır. Çalışma başlamadan önce, araştırmanın etik ilkelere uygunluğu değerlendirilmiş ve Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan gerekli izin alınmıştır (Etik Kurul Karar No: 209, Tarih: 30/04/2025). Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu; öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, spor branşı, aktif spor durumu, sportif başarısı ve algıladıkları ekonomik durumları gibi sorulardan oluşmaktadır.

Bilişsel Esneklik Ölçeği

Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ) toplam 12 maddeden oluşan ve kişinin bilişsel esneklik düzeyini belirleyebilmek amacıyla geliştirilmiş (Martin ve Rubin, 1995) 6’lı Likert tipi derecelendirmenin (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Biraz Katılmıyorum, 4- Biraz Katılıyorum, 5- Katılıyorum, 6- Kesinlikle Katılıyorum) kullanıldığı bir ölçektir. Toplam puan her bir maddeye verilen yanıtların toplanmasıyla elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek

en düşük puan 12 iken, en yüksek puan 72'dir. Yüksek puanlar yüksek düzeyde bilişsel esnekliği gösterirken, düşük puanlar, düşük düzeyde bilişsel esnekliği göstermektedir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliğini Altınkol (2011) yapmıştır. Ölçek, orijinalinde ve kullanıldığı diğer çalışmalarda alt ölçek şeklinde değil toplam puan alınarak kullanılmaktadır. Türkçe formunda maddeler incelendiğinde; 1. 5. ve 9. maddeler seçeneklerin farkında olma boyutunda, 2., 3., 6. ve 11. maddeler isteklilik boyutunda, 4., 7., 8., 10. ve 12. maddeler ise öz yeterlik boyutuna alınabilir. Ancak orijinal formda olduğu gibi Altınkol (2011)'in yaptığı çalışmada da alt ölçek şeklinde değil, toplam puan alınarak kullanılmasının daha uygun olacağı bildirilmiştir. Bilişsel Esneklik Ölçeği'nin güvenilirliğini sınamak amacıyla hesaplanan iç tutarlık Cronbach alfa katsayısının .81 olduğu bulunmuştur.

Zihinsel Dayanıklılık Ölçeği

Bu araştırmada bireylerin zihinsel dayanıklılık düzeylerini belirlemek amacıyla, Clough ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen ve Nevzat Erdoğan (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Zihinsel Dayanıklılık Ölçeği (ZDÖ) kullanılmıştır. Ölçek, tek boyutlu bir yapıya sahip olup, beşli Likert tipi (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum) toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Katılımcıların ölçekten alabilecekleri puanlar 11 ile 55 arasında değişmekte, yüksek puanlar bireylerin zihinsel dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Erdoğan (2016), ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışmaları sonucunda yapı geçerliğini doğrulayıcı faktör analiziyle ortaya koymuş, ölçeğin iç tutarlık katsayısını (Cronbach Alpha) .86 olarak raporlamıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilere SPSS 26.0 programında betimsel istatistiksel işlemler (aritmetik ortalama ve standart sapma) uygulanmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek tablo 2'de gösterilmektedir. Verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilerek parametrik testler kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bilişsel esneklik ile zihinsel dayanıklılık arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi ve değişkenler arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla Independent Samples T-testi ve One-Way ANOVA testi uygulanmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Mean	sd	Çarpıklık	Basıklık
Zihinsel Dayanıklılık	242	41,13	10,34	-1,111	.636
Bilişsel Esneklik	242	55,79	8,34	-,639	1,157

BULGULAR

Çalışmanın birinci hipotezi (H1) olan “sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında ilişki vardır” ifadesi kapsamında yapılan korelasyon analizinin sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 3. Sporcuların Bilişsel Esneklik ve Zihinsel Dayanıklılık Arasındaki Korelasyon Sonuçları

		(1)	(2)
Zihinsel dayanıklılık(1)	r	1	,352*
	p		,001
Bilişsel esneklik (2)	r	,352*	1
	p	,001	
	N	242	242

Tablo 3 incelendiğinde sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir, $r=0,352$, $p<.01$. buna göre bilişsel esneklik düzeyi yükseldikçe zihinsel dayanıklılık düzeyinin de yükseldiği söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2=0,12$) dikkate alındığında zihinsel dayanıklılık düzeyindeki toplam varyansın %12'sinin bilişsel esneklik düzeyinden kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışmanın demografik değişkenleri ile bilişsel esneklik düzeyleri ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır (H2-H7) hipotezleri kapsamında yapılan analizler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Sporcuların Bilişsel Esneklik ve Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	sd	t	df	p
Zihinsel Dayanıklılık	Kadın	109	43,046	8,056	2,637	240	,007
	Erkek	133	39,564	11,695			
Bilişsel Esneklik	Kadın	109	56,147	7,757	-,596	240	,552
	Erkek	133	55,504	8,815			

Tablo 4 incelendiğinde sporcuların cinsiyet değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyinde $t(240)=-,596$, $p>.05$ anlamlı farklılık göstermediği, zihinsel dayanıklılık düzeyinde $t(240)=2,637$, $p<.05$ ile ise anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre kadınların ($X=40,04$) erkeklere ($X=39,56$) oranla zihinsel dayanıklılık düzeylerinin anlamlı oranda yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin yaş değişkenine göre ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Zihinsel Dayanıklılık	Guruplararası	34,667	2	17,333	,161	,852
	Guruplarıçi	25755,102	239	107,762		
	Toplam	25789,769	241			
Bilişsel Esneklik	Guruplararası	83,590	2	41,795	,598	,551
	Guruplarıçi	16696,079	239	69,858		

Toplam	16779,669	241

a=17-20 yaş, b=21-23 yaş, c=24 ve üzeri yaş

Tablo 8 incelendiğinde yaş değişkenine göre zihinsel dayanıklılık düzeyinde $F(2,239)=,161$, $p>.05$. ve bilişsel esneklik düzeyinde $F(2,239)=,161$, $p>.05$. anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin aktif spor yılı değişkenine göre ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Zihinsel Dayanıklılık	Guruplararası	529,560	2	264,780	2,505	,084	-
	Gruplarıçi	25260,209	239	105,691			
	Toplam	25789,769	241				
Bilişsel Esneklik	Guruplararası	51,147	2	25,573	,365	,694	-
	Gruplarıçi	16728,523	239	69,994			
	Toplam	16779,669	241				

a=1-5 yıl, b=6-10 yıl, c=11 ve üzeri yıl

Tablo 6 incelendiğinde aktif spor yılı değişkenine göre zihinsel dayanıklılık düzeyinde $F(2,239)=2,505$, $p>.05$. ve bilişsel esneklik düzeyinde $F(2,239)=,365$, $p>.05$. anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Sporcuların Bilişsel Esneklik ve Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin Branş Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

	Branş	N	Mean	sd	t	df	p
Zihinsel Dayanıklılık	Takım Sporları	137	41,5620	10,01753	,738	240	,461
	Bireysel Sporlar	105	40,5714	10,77913			
Bilişsel Esneklik	Takım Sporları	137	56,0730	8,45632	,595	240	,553
	Bireysel Sporlar	105	55,4286	8,22152			

Tablo 7 incelendiğinde sporcuların branş değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyinde $t(240)=-,595$, $p>.05$ ve zihinsel dayanıklılık düzeyinde $t(240)=,738$, $p>.05$ anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 8. Sporcuların Bilişsel Esneklik ve Zihinsel Dayanıklılık Düzeylerinin Sportif Başarı Değişkenine Göre T-Testi Sonuçları

	Sportif Başarı	N	Mean	sd	t	df	p
Zihinsel Dayanıklılık	Var	86	40,6977	11,38737	-,484	240	,629
	Yok	156	41,3718	9,75256			
Bilişsel Esneklik	Var	86	55,5233	8,42647	-,373	240	,709
	Yok	156	55,9423	8,32194			

Tablo 8 incelendiğinde sporcuların sportif başarı değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyinde $t(240) = -0,373$, $p > .05$ ve zihinsel dayanıklılık düzeyinde $t(240) = -0,484$, $p > .05$ anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Tablo 9. Sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin algıladıkları ekonomik durum değişkenine göre ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Zihinsel Dayanıklılık	Guruplararası	122,610	2	61,305	,571	,566	-
	Gruplarıçi	25667,158	239	107,394			
	Toplam	25789,769	241				
Bilişsel Esneklik	Guruplararası	44,762	2	22,381	,320	,727	-
	Gruplarıçi	16734,908	239	70,021			
	Toplam	16779,669	241				

a=kötü, b=orta, c=iyi

Tablo 9 incelendiğinde sporcuların algıladıkları ekonomik durum değişkenine göre zihinsel dayanıklılık düzeyinde $F(2,239) = ,571$, $p > .05$. ve bilişsel esneklik düzeyinde $F(2,239) = ,320$, $p > .05$. anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

TARTIŞMA

Araştırmanın birinci hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında ilişki vardır hipotezi doğrulanmış zihinsel dayanıklılığın %12'sini açıklamıştır. Bilişsel esneklik ile zihinsel dayanıklılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu bulguyu destekler nitelikte üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri de yüksek bulunmuştur (Yelpaze, 2020). Ayrıca bilişsel esnekliği yüksek olanların kendine daha fazla güven duydukları ve iyimser bir bakışa sahip oldukları belirtilmektedir (Doğan-Laçın ve Yalçın, 2019). Sonuç olarak farklı çözüm yollarını görebilen ve uygulayabilen insanların değişken duygu durumlarında da zihinsel olarak dayanıklı olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ikinci hipotezi olan sporcuların cinsiyet değişkenine göre bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı fark vardır hipotezinde sporcuların cinsiyetlerine göre bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığını, ancak zihinsel dayanıklılık düzeylerinde kadın sporcuların erkek sporculardan anlamlı biçimde daha yüksek puan aldığını göstermiştir. Bu sonuç, literatürde kadın sporcuların duygularını düzenleme, stresle başa çıkma ve zihinsel stratejileri daha etkin kullanabildiklerine ilişkin bulgularla paraleldir (Cowden, 2016; Nicholls et al., 2009). Örneğin Nicholls ve ark. (2009), kadın sporcuların başa çıkma stratejilerinde bilişsel yeniden yapılandırma ve problem çözmeye daha fazla odaklandığını, bu durumun zihinsel dayanıklılığı destekleyebileceğini göstermiştir. Benzer şekilde Cowden (2016) da kadın sporcuların öz-farkındalık ve duygusal düzenleme becerileri sayesinde daha yüksek zihinsel dayanıklılık puanları alabileceğini vurgulamaktadır.

Araştırmanın üçüncü hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin yaş değişkenine göre incelendiğinde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aynı şekilde sporcuların zihinsel dayanıklılık düzeylerini incelemek üzerine yapılan bir çalışmada, sporcuların yaş düzeyleri ile zihinsel

dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığını belirtmişlerdir (Kalkavan ve ark., 2017). Çalışmamızdan farklı sonuç bulan çalışmalarda mevcuttur. Yapılan çalışmada sporcuların yaş değişkenine göre zihinsel dayanıklılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit etmişlerdir. Bulgulara göre yaş düzeyi arttıkça zihinsel dayanıklılık düzeyinde artış olduğu ifade edilmektedir (Yıldız, 2017; Marchant ve ark., 2009).

Araştırmanın dördüncü hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin aktif spor yılı değişkenine göre incelenmesinde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bazı çalışmalar, daha uzun spor geçmişine sahip sporcuların rekabetçi baskılarla daha iyi başa çıkabildiklerini ve zihinsel dayanıklılıklarının geliştiğini ileri sürmektedir (Gucciardi, Gordon, & Dimmock, 2009; Mahoney et al., 2014). Çalışmamızda ulaştığımız sonuç, spor yaşantısının süresinin bu psikolojik özelliklerin gelişiminde tek başına belirleyici olmadığını düşündürmektedir.

Araştırmanın beşinci hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin branş değişkenine göre incelenmesinde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan çalışmalarda zihinsel dayanıklılığın bireysel ve çevresel etmenlerin etkileşimiyle şekillendiği, yalnızca branşa bağlı olarak farklılık göstermediği vurgulanmaktadır (Fletcher & Sarkar, 2016). Bilişsel esnekliğin ise bireyler arası farklar, yaşam deneyimleri ve psikolojik beceri eğitimiyle geliştiği; spor branşının doğrudan bir etkisinin sınırlı olabileceği ifade edilmektedir (Moore, 2019). Bu sebeple branş ayrımı yerine sporcuların bilişsel ve zihinsel dayanıklılığını farklı değişkenlere göre araştırılması önerilmektedir.

Araştırmanın altıncı hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin sportif başarı değişkenine göre incelenmesinde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esnekliğin performans üzerinde önemli bir rolü olduğu vurgulanmakla birlikte, bu özelliklerin tek başına sportif başarıyı belirlemediği belirtilmektedir (Weinberg & Gould, 2023). Bu sonuç, sportif başarının doğrudan bu psikolojik becerilerle birebir ilişkili olmayabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmanın yedinci hipotezi olan sporcuların bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeylerinin algıladıkları ekonomik durum değişkenine göre incelenmesinde zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatürde, zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esnekliğin gelişimi bireysel, çevresel ve sosyal faktörlerin etkileşimine bağlıdır (Fletcher & Sarkar, 2016). Sosyoekonomik kaynakların bazı dolaylı etkileri olsa da, psikolojik dayanıklılık ve esneklik daha çok kişisel başa çıkma stratejileri, sosyal destek, antrenman deneyimleri ve psikolojik beceri eğitimi ile ilişkilidir (Weinberg & Gould, 2023). Bu sonuç, bu iki psikolojik özelliğin yalnızca sosyoekonomik algılarla açıklanamayacağını göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, üniversite düzeyinde aktif olarak spor yapan bireylerin bilişsel esneklik ve zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular, sporcuların bilişsel esneklik düzeyleri ile zihinsel dayanıklılık düzeyleri arasında düşük düzeyde de olsa pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, bireylerin bilişsel esneklikleri arttıkça zihinsel dayanıklılık düzeylerinin de yükseldiğini göstermektedir. Sporcuların zihinsel performansları ile ilgili bu bulgu, özellikle stresli ve belirsiz durumlarla başa çıkma sürecinde her iki değişkenin birlikte değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Araştırmada cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular, kadın sporcuların zihinsel dayanıklılık düzeylerinin erkek sporculara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu, bilişsel esneklik düzeylerinde ise cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir. Bu durum, kadın sporcuların duygusal düzenleme ve bilişsel başa çıkma stratejilerini daha etkin kullanabilmelerine bağlanabilir.

Yaş, aktif spor yılı, branş türü, sportif başarı durumu ve algılanan ekonomik durum gibi demografik değişkenlerin hem bilişsel esneklik hem de zihinsel dayanıklılık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, bu psikolojik yapıların sadece bireyin yaşantısal veya demografik özellikleriyle değil; aynı zamanda kişisel deneyimler, başa çıkma becerileri, psikolojik destek süreçleri ve motivasyonel faktörlerle şekillenebileceğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sporcuların bilişsel esneklik düzeylerinin zihinsel dayanıklılık üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceği; ancak bu ilişkinin tek başına yeterli olmadığı, diğer psikososyal faktörlerin de etkili olabileceği söylenebilir. Araştırma bulguları, sporcuların performanslarını desteklemek amacıyla hem zihinsel dayanıklılık hem de bilişsel esneklik becerilerini geliştirmeye yönelik psikolojik beceri eğitimlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, gelecek çalışmalarda nitel veri toplama tekniklerinden yararlanarak bu ilişkiyi daha derinlemesine incelemek, farklı yaş grupları ve spor düzeylerine göre karşılaştırmalar yapmak önerilebilir. Ayrıca psikolojik beceri gelişimini destekleyen müdahale programlarının etkilerini test eden deneysel çalışmalar da alanyazına önemli katkılar sağlayacaktır.

ÖNERİLER

Farklı yaş gruplarındaki sporcular (örneğin; lise, yetişkin, elit düzey) arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Nicel verilerin yanında nitel yöntemlerle (görüşmeler, gözlemler) desteklenen araştırmalarla daha derinlemesine veri elde edinilebilir. Zihinsel dayanıklılık düzeylerinin cinsiyete göre belirlenmesi farklı değişkenlerle bakılarak detaylı veri analizi yapılabilir.

KAYNAKÇA

Altunkol, F. Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklikleri ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. 2011.

Asıcı E. ve İkiz FE. Mutluluğa giden bir yol: Bilişsel esneklik. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1:191-211, 2015.

Bilgin, M. Developing a cognitive flexibility scale: Validity and reliability studies. Social Behavior and Personality, 37(3), 343-354. 2009. <https://doi.org/10.2224/sbp.2009.37.3.343>

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Atıf İndeksi. 1-360, 2012.

Canas JJ, Quesada FJ, Antoli A, Fajardo I. Cognitive flexibility and adaptability to environmental changes in dynamic complex problem-solving tasks. Ergonomics, 46:482-501, 2003.

Cowden, R.G. Competitive performance correlates of mental toughness in tennis: A preliminary analysis. Perceptual and Motor Skills, 123(1), 341- 360, 2016.

Chen, M. A., and Cheesman, D. J. Mental toughness of mixed martial arts athletes at different levels of competition. Perceptual & Motor Skills, 116, 905-917. 2013.

Clough P, Earle K., Sewell D Mental Toughness: The Concept and Its Measurement. In Cockerill I, Solutions in Sport Psychology. 1st ed. (p. 32-45). London: Thomson. 2002.

Çepni, S. Performansların değerlendirilmesi. Ölçme ve değerlendirme içinde, 196-234, 2007.

Çuhadaroğlu A. Bilişsel esnekliğin yordayıcıları (Doktora tezi). Ankara, Ankara Üniversitesi. 2011.

Deák, G. O., & Wiseheart, M. Cognitive flexibility in young children: general or task-specific capacity? Journal of Experimental Child Psychology, 138, 31-53, 2015. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.04.003>.

Doğan Laçın, B. G. ve Yalçın, İ. (2019). Üniversite öğrencilerinde özyeterlilik ve stresle başa çıkma stratejilerinin bilişsel esnekliği yordama düzeyleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(2), 358-371.

Durand-Bush N, Salmela JH. The development and maintenance of expert athletic performance: Perceptions of world and olympic champions. Journal of Applied Sport Psychology, 14(3): 154-171, 2002.

Erdoğan, N. Zihinsel Dayanıklılık Ölçeği (ZDÖ): Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Sport Culture and Science*, 4(Special Issue 2), 652-664, 2016.

Fletcher, D., & Sarkar, M. Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 21(2), 123-133, 2016. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000245>

Gould D, Dieffenbach K., Moffett A. Psychological characteristics and their development in Olympic champions. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(3): 172-204, 2002.

Gucciardi DF, Gordon S, Dimmock JA. Towards an understanding of mental toughness in Australian football. *Journal of Applied Sport Psychology*, 20(3): 261-281, 2008.

Jones G, Hanton S, Connaughton A framework of mental toughness in the world's best performers. *The Sport Psychologist*, 21(2): 243-264, 2007.

Karadağ, C. C. *Bireysel ve takım sporcularında bilişsel esneklik, sportif öz güven ve spora özgü başarı motivasyonunun incelenmesi*. Aksaray Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8(3), 221-240, 2023.

Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara. 2007.

Konter, E. *Spor psikolojisi uygulamalarında yanılgılar ve gerçekler (Birinci Baskı)*. Ankara: Dokuz Eylül Yayınları. 2003.

Martin, M. M. ve Anderson, C. M. The Cognitive Flexibility Scale: Three validity studies. *Communication Reports*, 11, 1-9, 1998.

Martin, M. M. ve Anderson, C.M. Communication traits: A cross-generational investigation. *Communication Research Reports*, 13, 58-67, 1996.

Martin, M. M. ve Rubin, R. B. A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623-626, 1995.

Martin, M. M., Anderson, C. M. ve Thweatt, K. S. Aggressive communication traits and their relationship with the cognitive flexibility scale and the communication flexibility scale. *Journal of Social Behavior and Personality*, 13(3), 34-45, 1998.

Nicholls, A. R., Polman, R. C., Levy, A. R., & Backhouse, S. H. Mental toughness in sport: achievement level, gender, age, experience, and sport type differences. *Personality and Individual Differences*, 47(1), 73-75, 2009.

Peke, K. *Oryantiring Katılımcılarının Spora Bağlılıkları ve Zihinsel Dayanıklılıklarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 50-62, 2020.

Spiro, R. J. ve Jehng, J. C. Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the nonlinear and multidimensional traversal of complex subject matter. In Nix, D. and Spiro, R.

J., (Eds.), *Cognition, education, and multimedia: Exploring ideas in high technology* (pp: 163-205). Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1990.

Thelwell R, Weston N, Greenlees I. Defining and understanding mental toughness within soccer. *Journal of Applied Sport Psychology*, 17(4): 326-332, 2005.

Yelpaze, İ. Cognitive flexibility as a predictor of psychological resilience of university students: The mediating role of self compassion. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 106–125, 2020. <https://doi.org/10.17556/erziefd.631767>

Weinberg, R., Butt, J., and Culp, B. Coaches' view of mental toughness and how it is built. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 9, 156-172, 2011.

Weinberg, R. S., & Gould, D. *Foundations of sport and exercise psychology* (8th ed.). Human Kinetics. 2023.

YETİŞKİNLERİN TRAVMA SONRASI BÜYÜME PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğr. Merve Nur KORKMAZ

Gazi Üniversitesi,

korkmazmerve031@gmail.com - 0009-0005-0041-3248

Prof. Dr. Kemal ÖZTEMEL

Gazi Üniversitesi,

oztemel@gazi.edu.tr - 0000-0002-8068-3897

ÖZET

Bu çalışma yetişkinlerde travma sonrası büyüme ve alt boyutları (başkalarıyla ilişkiler, yeni fırsatlar, yaşamın değerini anlama, manevi değişim ve kişisel güç) ile demografik değişkenlerden cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyoekonomik düzey ve yaş (beliren yetişkinlik ve beliren yetişkinlik sonrası) arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma grubunu 18-65 yaş aralığındaki kişiler (Kadın=282, Erkek=95) oluşturmaktadır. Araştırma grubunun belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun (erişilebilene) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın yöntemi ilişkisel tarama modelidir. Veriler Kişisel Bilgi Formu ve Travma Sonrası Büyüme Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde gruplar arası farkları incelemek için T-Testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırma bulguları travma sonrası büyüme toplam ve alt boyut puanlarında cinsiyete ve yaşa göre anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermiştir. Eğitim düzeyinin de travma sonrası büyüme toplam ve alt boyut puanları (yaşamın değerini anlama değişkeni hariç) üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sadece yaşamın değerini anlama değişkeninde eğitim düzeyi açısından anlamlı bir fark bulunmuş ve bu farkın lise ve altı ile lisansüstü grupları arasında olduğu görülmüştür. Sosyoekonomik düzey açısından bakıldığında ise travma sonrası büyüme toplam puanı ile manevi değişim ve başkalarıyla ilişkiler alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bulgular ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Travma sonrası büyüme, manevi değişim, yeni fırsatlar, yaşamın değerini anlama, başkalarıyla ilişkiler, kişisel güç, demografik değişkenler.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BENLİK SAYGISI İLE YAŞAM DOYUMU DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Dr.Öğr.Üyesi, Ercan ARAS

Iğdır Üniversitesi, ercanaras0104@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1361-3212>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ile yaşam doyumu düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan anne-baba tutumu; bağımlı değişkenleri ise benlik saygısı ve yaşam doyumdur. Bu araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinde yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 301 kadın ve 116 erkek olmak üzere toplam 417 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Bu araştırma tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Uygun örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Veri toplama işlemleri online olarak yürütülmüştür. Araştırmada kişisel bilgi formu, İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu ve benlik saygılarının orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, yaşam doyumu ile benlik algısı arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma bulguları alan yazın doğrultusunda tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu, Üniversite Öğrencileri

GİRİŞ

Son zamanlarda pozitif psikoloji yaklaşımı ile birlikte, bireyin olumlu yanları ön plana çıkmıştır. Bireyin olumlu yanlarından bir tanesi de yaşam doyumdur. Yaşam doyumu, bireyin hayattan beklentilerinin ne düzeyde karşılandığına bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur (Neugarte, Havighurst ve Tobin, 1961). Yaşam doyumu kavramı ilk kez 1961 yılında Neugarten'in tanımıyla literatürde yer almıştır. Yaşam doyumu, bireyin sahip olduğu yaşam ile istediği yaşam arasındaki karşılaştırmaları yapma durumudur (Yıldız ve Baytemir, 2016). Yaşam doyumu genel anlamda, bireyin yaşamında elde ettiği doyum ya da memnuniyet olarak ifade edilebilir.

Yaşam doyumu ile ilişkili bazı faktörler bulunmaktadır. Benlik saygısı yaşam doyumunu etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Benlik saygısı, bireyin kendisiyle ilgili yaptığı değerlendirmelere bağlı olarak ortaya çıkan bir hayranlık durumudur. Buna bağlı olarak, bireyin kendisiyle ilgili olumlu ya da olumsuz algıları benlik saygısının oluşmasında etkili olmaktadır (Özbey ve Köyceğiz-Gözeler, 2020). Benlik saygısı tanımları üzerinde tam bir

bütünlük bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bireyin kendisine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmeleri olarak tanımlanabilir. Benlik saygısı, genel olarak bireyin kendisinden ne düzeyde memnun olduğu ile ilgilidir (Güneri-Yöyen, 2017).

Bu kapsamda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan anne-baba tutumuna göre incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerine dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırma modeli olarak tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modelleri mevcut durumu olduğu gibi ve değiştirmeden ortaya koymayı amaçlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2019). Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri ile yaşam doyumu düzeyleri incelenmiş ve cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan anne-baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Iğdır Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. Bu çalışmada uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada 301 kadın ve 116 erkek olmak üzere toplam 417 üniversite öğrencisi katılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi araştırmacıya zaman, para ve işgücü açısından kolaylık sağlayan bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2019).

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veriler, çevirim içi yolla elde edilmiştir. Bu kapsamda araştırmacı tarafından ölçek soruları ve demografik değişkenler Google form aracılığıyla hazırlanmış ve katılımcılara ulaştırılmıştır. Bu aşamadan sonra katılımcılardan aydınlatılmış onam alınarak gönüllü olanların katılım sağlaması istenmiştir. Katılımcılarla verilerin sadece bilimsel araştırma kapsamında kullanılacağı bilgisi paylaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, algılanan anne-baba tutumu vb. demografik bilgiler yer almaktadır.

İki boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği

Benlik Saygısı Ölçeği, Tafarodi ve Swann (2001) tarafından geliştirilmiş ve 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması Doğan (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li liker tipinde bir ölçektir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan puan 16 ile 80 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça benlik saygısı düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Yaşam Doyumu Ölçeği

Yaşam Doyumu Ölçeği Diener vd., (1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5 maddeden oluşan ve 5’li likert tipi bir ölçme aracıdır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları Dağlı ve Baysal (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekten alınan puan arttıkça yaşam doyumunun arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu araştırmada ise Cronbach Alpha katsayısı .87 olarak bulunmuştur

Veri Analizi

Bu araştırmada veri analizleri IBM SPSS Statistics 27 programı ile gerçekleştirilmiştir. Normallik varsayımları için skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerleri incelenmiştir. Verilerin analizinde bağımsız iki gruba ilişkin puan ortalamaları karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi; üç veya daha fazla bağımsız gruba ait puan ortalamalarını karşılaştırmak için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA), değişkenlerin birbiri ile ilişkileri ortaya koymak için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	301	72.2
	Erkek	116	27.8
Sınıf Düzeyi	1.sınıf	248	59.5
	2.sınıf	62	14.9
	3.sınıf	42	10.1
	4.sınıf	65	15.6
Algılanan Anne-Baba Tutumu	Demokratik	208	49.9
	Otoriter	155	37.2
	İlgisiz	54	12.9
Toplam		417	100

Tablo 1. İncelendiğinde, araştırmaya toplam **417 üniversite öğrencisi** katılmıştır. Katılımcıların **%72.2’si (n = 301) kadın, %27.8’i (n = 116) erkektir**. Sınıf düzeylerine göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların **%59.5’i (n = 248) 1. sınıf, %14.9’u (n = 62) 2. sınıf, %10.1’i (n = 42) 3. sınıf ve %15.6’sı (n = 65) 4. sınıf öğrencisidir**. Öğrencilerin anne-baba tutumuna ilişkin algıları değerlendirildiğinde, **%49.9’u (n = 208) ebeveynlerinin demokratik, %37.2’si (n = 155) otoriter ve %12.9’u (n = 54) ilgisiz bir tutum sergilediğini** belirtmiştir.

Tablo 2. Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	N	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
Yaşam Doyumu	417	13.43	4.63744	.163	-.541
Benlik Saygısı	417	49.61	6.13256	-.264	1.450

Bu araştırmada verilerin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Buna göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal aralıkta olduğu ortaya çıkmıştır. George ve Mallery (2016), bir veri setinde bulunan çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre araştırma verilerinin normal dağıldığı söylenebilir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Puan Ortalamalarının Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Yaşam Doyumu	Kadın	301	13.2857	4.74883	-1.052	.293
	Erkek	116	13.8190	4.33108		
Benlik Saygısı	Kadın	301	49.7143	6.12357	.551	.582
	Erkek	116	49.3448	6.17443		

Tablo 3. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve yaşam doyumu puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre, katılımcıların benlik saygısı puanları ($t(415) = -1.052, p = .293$), yaşam doyumu ($t(415) = 551, p = .582$) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Tüm değişkenlerde p değerlerinin .05'ten büyük olması, gruplar arasında bu değişkenlere ilişkin anlamlı bir fark olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Puan Ortalamalarının Tek yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	Sınıf Düzeyi	N	X	Ss.	Sd	F	p
Yaşam Doyumu	1	248	13.50	4.65141			
	2	62	12.29	4.49184	3/413	3.382	.018
	3	42	12.71	4.38003			
	4	65	14.74	4.62762			
Benlik Saygısı	1	248	49.65	5.83032			
	2	62	48.92	7.38918	3/413	.952	.415
	3	42	48.93	3.74422			
	4	65	50.55	7.11080			

Tablo 4. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve yaşam doyumu puan ortalamalarının sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{413} = 3.382, p < .05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi uygulanmış ve 4.sınıf öğrencilerinin yaşam doyumu puan ortalamasının ($X = 14.74$), 2.sınıf öğrencilerin puan ortalamasından ($X = 12.29$) daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{413} = .952, p > .05$).

Tablo 5. Algılanan Anne-Baba Tutumuna Göre Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Puan Ortalamalarının Tek yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	ABT	N	X	Ss.	Sd	F	p
Yaşam Doyumu	Demokratik	208	14.26	4.17144			
	Otoriter	155	13.56	4.91629	2/414	20.970	.001
	İlgisiz	54	9.89	3.88352			
Benlik Saygısı	Demokratik	208	49.57	5.97940			
	Otoriter	155	49.90	6.15680	2/414	.516	.597
	İlgisiz	54	58.93	6.13256			

ABT: Anne-Baba Tutumu, $p < .05$

Tablo 5. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve yaşam doyumu puan ortalamalarının algılanan anne-baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, benlik saygısı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{414} = .516$, $p < .05$). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu puan ortalamalarının algılanan anne-baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, yaşam doyumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi uygulanmış ve anne-baba tutumunu demokratik olarak algılayan üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu puan ortalaması ($X = 14.26$), anne-baba tutumunu ilgisiz olarak algılayan üniversite öğrencilerine göre ($X = 9.89$) daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2
Yaşam Doyumu	—	
Benlik Saygısı	.36**	—

** : $p < .001$

Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre; yaşam doyumu ile benlik saygısı arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($r = .36$, $p < .001$). Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında Büyüköztürk'ün (2018) belirttiği ölçütlere göre, .00–.29 arası düşük, .30–.69 arası orta ve .70–1.00 arası yüksek düzeyde ilişki olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ile yaşam doyumu düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan anne-baba tutumuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca benlik saygısı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, benlik saygısı ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki ortaya

çıkıştır. Bu araştırma sonucu ile paralellik gösteren çalışmaların olduğu görülmektedir (Çivitçi, 2007; Diener ve Diener, 2009; Gül, 2020). Nitekim; Moksnes ve Espnes (2013) benlik saygısı arttıkça yaşam doyumunun arttığını ortaya koymuştur. Buna göre, benlik saygısının yaşam doyumunun artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Çetinceli ve Acar (2022) benlik saygısının yaşam doyumunu yordayan bir faktör olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alan yazında benlik saygısı ile yaşam doyumunu arasında pozitif ilişkilerin olduğunu ortaya koyan başka araştırmaların da olduğu göze çarpmaktadır (Avar-Böğrek, 2019; Dilmaç ve Ekşi, 2008; Yiğit, 2010). Buna göre mevcut araştırma sonuçları ile alan yazın sonuçlarının örtüştüğü görülmektedir. Bu kapsamda üniversitelerin rehberlik ve psikolojik danışmanlık merkezlerince yaşam doyumunun artması için benlik saygısını artıracak çalışmalar yapılabilir. Bu anlamda psiko-eğitilere ve sosyal destek hizmetlerine ağırlık verilebilir.

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan anne-baba tutumuna göre benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Yaşam doyumunu düzeyleri arasında ise cinsiyete göre anlamlı bir fark ortaya çıkmamışken, sınıf düzeyi ve algılanan anne-baba tutumuna göre anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Alan yazın incelendiğinde benzer sonuçların olduğu görülmektedir. Nitekim, Ünal, (2015); Kaçay, 2015; Ergün, 2016; Gençay, 2009). Yaptıkları çalışmalarda kadınların yaşam doyumlarının erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Mevcut araştırma sonucu ile örtüşen çalışmaların da olduğu görülmektedir. Örneğin; Küçükkeskin (2021) ve Özkara vd., (2015) yaşam doyumunun cinsiyete göre değişmediğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü, eğitim düzeyinin artması, kadın ve erkeklerin yaşam alanlarındaki benzeşmenin artması gibi nedenlerle açıklanabilir. Bu durum, yaşam doyumunu etkileyen diğer değişkenlerin (örneğin; psikolojik sağlık, sosyal destek, aile yapısı) daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir. Bu araştırma sonuçları, bir devlet üniversitesi ile sınırlıdır. Diğer araştırmalarda, benlik saygısı ve yaşam doyumuna yönelik daha geniş örneklem grupları ile çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Avar Böğrek, E.(2019).Benlik saygısı ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkide sınav kaygısının aracı rolü(Yayınlanmamış YüksekLisan Tezi).Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (24. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E. Ç., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çetinceli, K., & Acar, Ö. F. (2022). Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki: Lojistik Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Vizyoner Dergisi*, 13(34), 412-425. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.960133>
- Çivitci, A. (2007). Çok boyutlu Öğrenci Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (26).
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59). <https://doi.org/10.17755/esosder.263229>

- Diener, E., & Diener, M. (2009). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. In *Culture and well-being* (pp. 71-91). Springer, Dordrecht
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Dilmaç, B., & Halil, E. (2008). Meslek yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşam doyumları ve benlik saygılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 279-289.
- Doğan, T. (2011). İki boyutlu benlik saygısı: Kendini sevme ve Öz-yeterlik Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36 (162), 126-137.
- George, D., & Mallery, P. (2016). *Frequencies. In IBM SPSS Statistics 23 step by step* (pp. 115-125). Routledge.
- Gül, T. (2020). Geçmişte çocuk işçiliği deneyimi olan üniversite öğrencilerinin benlik saygılarının ve yaşam doyumlarının öz-belirleme kuramı çerçevesinde araştırılması [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Güneri Yöyen, E. (2017). Childhood trauma and self-respect. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 267-282.
- Moksnes, U. K. ve Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents-gender and age as potential moderators. *Quality of Life Research*, 22(10), 2921-2928.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., & Tobin, S. S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*, 16, 134–143. <https://doi.org/10.1093/geronj/16.2.134>
- Özbey, S. ve Köyceğiz Gözeler, M. (2020). A study on the effect of the social skill education on the academic self respect and problem solving skills of the pre-school children. *International e-Journal of Educational Studies*, 4(8), 176-189.
- Tafarodi, R. W & Swann, W. B. (2001). Twodimensional self-esteem: Theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31, 653-673.
- Yıldız, M. A. ve Baytemir, K. (2016). Evli bireylerde evlilik doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılığı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 67-80.
- Yiğit, H.(2010). Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DÜRTÜSELLİK İLE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Dr.Öğr.Üyesi, Ercan ARAS

Iğdır Üniversitesi, ercanaras0104@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1361-3212>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin dürtüsellik ve sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan sosyo-ekonomik düzey (SED); bağımlı değişkenleri ise dürtüsellik ve sosyal görünüş kaygısıdır. Bu araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinde yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 294 kadın ve 119 erkek olmak üzere toplam 413 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Veri toplama işlemi çevirim içi yoluyla yürütülmüştür. Katılımcılardan aydınlatılmış onam alınmıştır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Görünüş Kaygısı ve Dürtüsellik Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans (ANOVA) testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Buna göre, üniversite öğrencilerinin dürtüsellik ve sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, sosyal görünüş kaygısı ile dürtüsellik arasında orta düzeyde, anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre sosyal görünüş kaygısı ile dürtüsellik düzeyinin birbiri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu durum dürtüsellik arttıkça sosyal görünüş kaygısının arttığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırma bulguları alan yazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dürtüsellik, Sosyal Görünüş Kaygısı, Üniversite öğrencileri.

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsan toplum içinde diğer insanların üzerinde olumlu bir etki bırakmak ister ve bu yönde bir çaba sarf etmektedir. Birey bu etkiyi artırmak için diğer insanlarla daha çok iletişime geçmektedir (Yousefi vd., 2009). Ancak, bazı insanların toplum içinde bir etki oluşturamadığı ve sosyal olarak bir kaygı içinde oldukları görülmektedir (Yaman vd., 2008). Birey dışarıda, sosyal ortamlarda, kalabalıklarda diğer insanlar tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirileceğini düşünmekte ve kaygılanmaktadır. Bireyin sosyal ortamda kendinden hoşnut olmaması sosyal görünüş kaygısı kavramı olarak ifade edilmektedir (Özcan vd., 2013). Sosyal görünüş kaygısı, bireyin diğer kişiler tarafından olumsuz değerlendirileceğine dair korkuları sonucunda ortaya çıkmaktadır (Gautreau vd., 2015). Sosyal görünüş kaygısı, sosyal kaygının bir türü olarak ifade edilir. Hart vd., (2008)'e göre sosyal görünüş kaygısı, bireyin fiziksel görünüşüne ilişkin başkaları tarafından nasıl değerlendirileceğine ilişkin yaşadıkları kaygı olarak tanımlanır. Genellikle sosyal görünüş kaygısı yüksek bireyler, olumsuz

değerlendirileceğini düşünerek kaygılanmaktadır. Öyle ki bu durum, bireyin sosyal iletişim korkusu yaşamasına ve iletişim kurmaktan uzaklaşmasına neden olabilmektedir.

Sosyal görünüş kaygısının bazı durumlarda arttığı düşünülmektedir. Bu durumlardan bir tanesi dürtüselliktir. Dürtüsellik, bireyin düşünmeden hareket etme, ani kararlar alma ve davranışlarının sonuçlarını yeterince öngörememe eğilimini ifade eden bilişsel ve davranışsal bir özelliktir. Özellikle üniversite öğrencileri gibi bireyler için dürtüsellik, gelişimsel olarak önemli bir risk faktörü olarak öne çıkmaktadır. Bu dönem, bireyin kimlik gelişimi, akademik sorumluluklar, sosyal ilişkiler ve bağımsız yaşamla başa çıkma gibi çeşitli zorluklarla karşılaştığı kritik bir evredir. Araştırmalar, üniversite öğrencilerinde yüksek düzeyde dürtüselliğin, akademik başarısızlık, madde kullanımı, riskli cinsel davranışlar, sosyal uyum sorunları ve psikolojik sıkıntılarla (örneğin anksiyete, depresyon) ilişkili olduğunu göstermektedir (Billieux et al., 2021; Stanford vd., 2009). Ayrıca yeme bozuklukları ve sosyal kaygı gibi sorunlarda da dürtüselliğin belirleyici bir değişken olduğu vurgulanmaktadır (Spinella, 2007). Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin dürtüsellik düzeylerinin anlaşılması ve yönetilmesi hem koruyucu ruh sağlığı uygulamaları hem de akademik ve sosyal uyumu destekleyen müdahale programları açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ile dürtüsellik düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak tasarlanmıştır. Tarama modelleri mevcut durumu olduğu gibi ve değiştirmeden ortaya koymayı amaçlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2019). Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin dürtüsellik düzeyleri ile sosyal görünüş kaygıları incelenmiş ve cinsiyet, sınıf düzeyi, algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Iğdır üniversitesinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile yapılmıştır. Bu çalışmada uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yönteminin kullanıldığı çalışmada 294 kadın ve 119 erkek olmak üzere toplam 413 üniversite öğrencisi katılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi araştırmacıya zaman, para ve işgücü açısından kolaylık sağlayan bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2019).

Verilerin Toplanması

Bu çalışmadaki veriler çevirim içi yolla elde edilmiştir. Bu kapsamda araştırmacı tarafından ölçek soruları ve demografik değişkenler Google form aracılığıyla hazırlanmıştır. Bu aşamadan sonra katılımcılardan aydınlatılmış onam alınarak gönüllü olanların katılım sağlanması istenmiştir. Katılımcılarla verilerin bilimsel araştırma kapsamında kullanılacağı bilgisi paylaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, algılanan sosyo-ekonomik düzey vb. demografik bilgiler yer almaktadır.

Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği

Ölçek Hart vd., (2008) yılında geliştirilmiş ve Doğan (2010) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılmıştır. 16 madden oluşan ölçek tek boyutlu ve 5’li likert bir yapıya sahiptir. Ölçek bireylerin sosyal görünüş kaygılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ölçeğin birinci maddesi ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça, bireyin sosyal görünüş kaygısının arttığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Dürtüsellik Ölçeği

Ölçek Spinella (2007) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması ise Tamam, Güleç ve Karataş (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek 15 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, 4’lü likert tipindedir. Alt boyutlar dikkat dürtüsellliği, motor dürtüsellik ve plan yapmama şeklindedir. Alt boyutlar 5’er maddeden oluşmaktadır. Plan yapmama 1, 5, 6, 11 ve 15. maddeler; motor dürtüsellliği 4, 10, 12, 13 ve 14. maddeler; dikkat dürtüsellliği 2,3,7,8 ve 9. maddelerden oluşmaktadır. Ölçek puanları 4 ile 60 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça, dürtüsellğin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Veri Analizi

Bu araştırmada veri analizleri IBM SPSS Statistics 27 programı ile gerçekleştirilmiştir. Normallik varsayımları için skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerleri incelenmiştir. Verilerin analizinde bağımsız iki gruba ilişkin puan ortalamalarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi; üç veya daha fazla bağımsız gruba ait puan ortalamalarını karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA), değişkenlerin birbiri ile ilişkilerini ortaya koymak için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	294	71.2
	Erkek	119	28.8
Sınıf Düzeyi	1.sınıf	239	57.9
	2.sınıf	63	15.3
	3.sınıf	44	10.7
	4.sınıf	67	16.2
Sosyo-ekonomik Düzey	Kötü	84	20.3
	Orta	292	70.7
	İyi	37	9.0

Anne-Baba Tutumu	Demokratik	210	50.8
	Otoriter	154	37.3
	İlgisiz	49	11.9
Toplam		413	100

Tablo 1. incelendiğinde, araştırmaya toplam 413 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların % 71.2’si (n=294) kadın, % 28.8’i (n=119) erkektir. Sınıf düzeyine göre dağılım incelendiğinde, katılımcıların % 57.9’unun (n=239) 1. sınıf, % 15.3’ünün (n=63) 2. sınıf, % 10.7’sinin (n=44) 3. sınıf ve % 16.2’sinin (n=67) 4. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların algıladıkları sosyo-ekonomik düzeye bakıldığında, % 20.3’ü (n=84) sosyo-ekonomik düzeyini “kötü”, % 70.7’si (n=292) “orta” ve % 9’u (n=37) “iyi” olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin anne-baba tutumlarına ilişkin algıları incelendiğinde ise, % 50.8’i (n=210) anne-baba tutumunu “demokratik”, % 37.3’ü (n=154) “otoriter” ve % 11.9’u (n=49) “ilgisiz” olarak ifade etmiştir.

Tablo 2. Puan Ortalamaları, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler	N	Ort.	Ss.	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal Görünüş Kaygısı	413	32.27	11.98888	.98	.28
Dürtüsellik	413	35.74	4.93212	.32	.20

Bu araştırmada verilerin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Buna göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal aralıkta olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 2. incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin .20 ile .98 arasında olduğu hesaplanmıştır. George ve Mallery (2016), bir veri setinden bulunan çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre araştırma verilerinin normal dağıldığı söylenebilir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Sosyal Görünüş Kaygısı ve Dürtüsellik Puan Ortalamalarının Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Sosyal Görünüş Kaygısı	Kadın	294	31.9150	11.60424	-.955	.340
	Erkek	119	33.1597	12.89855		
Dürtüsellik	Kadın	294	35.7755	4.96169	.255	.799
	Erkek	119	35.6387	4.87771		

Tablo 3. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucuna göre, katılımcıların sosyal görünüş kaygısı puanları ($t(411) = -.955, p = .340$), Benlik saygısı ($t(411) = .255, p = .799$) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Tüm değişkenlerde p değerlerinin .05’ten büyük olması, gruplar arasında bu değişkenlere ilişkin anlamlı bir fark olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Buna göre cinsiyet göre üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik düzeylerinin değişmediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Sosyal Görünüş Kaygısı ve Dürtüsellik Puan Ortalamalarının Tek yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	Sınıf Düzeyi	N	X	Ss.	Sd	F	p
Sosyal Görünüş Kaygısı	1	239	32.53	12.02894			
	2	63	33.35	13.06579	3/409	1.829	.141
	3	44	33.84	13.62956			
	4	67	29.31	9.06577			
Dürtüsellik	1	239	35.82	4.95861			
	2	63	35.48	5.35470	3/409	.080	.971
	3	44	35.73	4.71200			
	4	67	35.70	4.65805			

Tablo 4. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik puan ortalamalarının sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, sosyal görünüş kaygısı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{409} = 1.829$, $p > .05$). Benzer şekilde üniversite öğrencilerinin dürtüsellik puan ortalamaları arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{409} = .080$, $p > .05$). Buna göre üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik düzeylerini etkilemediği söylenebilir.

Tablo 5. Sosyo-ekonomik Düzeye Göre Sosyal Görünüş Kaygısı ve Dürtüsellik Puan Ortalamalarının Tek yönlü Varyans (ANOVA) Sonuçları

Değişkenler	SED	N	X	Ss.	Sd	F	p
Sosyal Görünüş Kaygısı	Kötü	84	36.29	13.96171			
	Orta	292	31.77	11.48975	2/410	8.636	.001
	İyi	37	27.16	7.86876			
Dürtüsellik	Kötü	84	36.11	5.55589			
	Orta	292	35.69	4.86824	2/410	.415	.660
	İyi	37	35.27	3.88479			

SED: Sosyo-ekonomik Düzey, $p < .05$

Tablo 5. İncelendiğinde, üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik puan ortalamalarının sosyo-ekonomik düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, sosyal görünüş

kaygısı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır ($F_{410} = 8.636$, $p < .05$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi uygulanmış ve sosyo-ekonomik düzeyinin kötü olarak algılanan üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı puan ortalamasının ($X = 36.29$), sosyo-ekonomik düzeyini orta ($X = 31.77$) ve iyi ($X = 27.16$) olarak algılayan öğrencilere göre yüksek çıkmıştır.

Üniversite öğrencilerinin dürtüsellik puan ortalamalarının sosyo-ekonomik düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans (ANOVA) testi sonuçlarına göre, dürtüsellik puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır ($F_{410} = .415$, $p > .05$). Buna göre üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeyinin sosyal görünüş kaygısını etkilediği, dürtüsellik düzeylerini etkilemediği söylenebilir.

Tablo 6. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2
Sosyal Görünüş Kaygısı	—	
Dürtüsellik	.32**	—

** : $p < .001$

Tablo 6. İncelendiğinde, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre; sosyal görünüş kaygısı ile dürtüsellik arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($r = .32$, $p < .001$). Korelasyon katsayılarının yorumlanmasında Büyüköztürk'ün (2018) belirttiği ölçütlere göre, .00–.29 arası düşük, .30–.69 arası orta ve .70–1.00 arası yüksek düzeyde ilişkili olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve algılanan sosyo-ekonomik düzeye göre incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada cinsiyete göre üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik düzeylerinin farklılaşmadığı ortaya çıkmıştır. Alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma sonuçları ile farklılık gösteren çalışmalar olduğu görülmektedir. Örneğin; Üstüner (2023) yaptığı çalışmada kızların sosyal görünüş kaygılarının erkeklerden daha fazla olduğunu; Öngören (2015) ise, erkeklerin sosyal görünüş kaygılarının kızlardan daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Erkeklerde bu oranın daha yüksek olduğunu belirten farklı çalışmalar da vardır (Kılıç, 2015). Bunun yanı sıra, mevcut araştırma sonucu ile örtüşen araştırmalar da bulunmaktadır (Şimşir vd., 2019). Nitekim, Ürün ve Şafak-Öztürk (2020) yaptığı çalışmada benzer sonuca ulaşmış ve cinsiyete göre sosyal görünüş kaygıları arasında herhangi bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu durum erkek ve kadınların sosyal görünüşlerini önemseyiş şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, modern toplumlarda erkeklerin de fiziksel görünüme ilişkin kaygıları artmıştır. Sosyal medyada erkek bedenine dair idealize edilmiş imgelerin yaygınlaşması, erkeklerde de sosyal görünüş kaygısını artırabilir. Bu durum, kadınlarla aradaki

farkın kapanmasına neden olmuş olabilir (Barlett et al., 2008; Griffiths et al., 2018). Ayrıca, kültürel yapıya bağlı olarak erkeklerin de dış görünüşe dair kaygılarını ifade etmesi artık daha normalleşmiş olabilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu, üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygısı ve dürtüsellik düzeyleri sınıf düzeyine göre değişmemektedir. Benzer şekilde, üniversite öğrencilerinin dürtüsellik düzeyleri algılanan sosyo-ekonomik düzeyine göre değişmediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, sosyo-ekonomik düzeyini kötü olarak algılayan üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları, sosyo-ekonomik düzeyini orta olarak algılayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Alan yazın incelendiğinde mevcut araştırma sonucundan farklı çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin; Pehlivan vd., (2017) ve Kılıç (2015) yaptıkları çalışmalarda sosyo-ekonomik düzeye göre sosyal görünüş kaygılarının değişmediğini ortaya koymuşlardır. Ancak, alan yazında mevcut araştırma sonucu ile örtüşen çalışmalar da bulunmaktadır. Alımcı (2018) yaptığı çalışmada düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin sosyal görünüş kaygılarının çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Alemdağ (2013) yaptığı çalışmada mevcut araştırma sonucunu doğrulamaktadır. Bu durum sosyo-ekonomik düzeye göre bireyin sosyal görünüş kaygılarının azaldığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu bulgular, sosyo-ekonomik düzeyin bireyin beden algısı ve sosyal çevreyle kurduğu ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Nitekim, literatürde sosyo-ekonomik düzeyin psikolojik iyi oluş, benlik saygısı ve beden imajı gibi kavramlarla yakından ilişkili olduğu sıkça vurgulanmaktadır (Cash ve Smolak, 2011; McLaren ve Kuh, 2004). Düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireyler, toplumsal beklentilere uyum sağlama konusunda daha fazla baskı hissedebilir; bu durum sosyal görünüşe dair kaygıların artmasına neden olabilir. Ayrıca, bu bireyler güzellik standartlarına ulaşmak için gerekli olan kaynaklara erişimde güçlük yaşayabilirler. Bu durum, kendilerini toplumun idealize edilmiş beden imajlarından uzak görmelerine ve sosyal ortamlarda olumsuz değerlendirilme endişesi yaşamalarına neden olabilir (Puhl ve Heuer, 2009). Öte yandan, daha yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip bireyler, hem fiziksel görünümünü iyileştirmeye yönelik daha fazla imkâna sahip olmakta, hem de sosyal beceriler açısından daha donanımlı olmaktadır. Bu durum, sosyal kabul görme ihtiyacını daha az tehdit altında hissetmelerine ve sosyal görünüş kaygılarının daha düşük olmasına katkıda bulunabilir (Swami et al., 2010). Bu bağlamda, araştırma bulguları sosyo-ekonomik düzeyin sosyal görünüş kaygısı üzerinde belirleyici bir faktör olabileceğini göstermekte; bireylerin bu tür kaygılarının sadece bireysel değil, aynı zamanda yapısal ve çevresel faktörlerle de şekillendiğine işaret etmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise sosyal görünüş kaygısı ile dürtüsellik arasında pozitif, orta düzeyde ve anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durum, sosyal görünümüne dair olumsuz değerlendirilme korkusu yaşayan bireylerin, düşünmeden hareket etme, ani karar alma ya da duygularını kontrol etmekte zorlanma gibi dürtüsel davranışlara daha yatkın olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal görünüş kaygısı, bireyin başkaları tarafından fiziksel görünüşü üzerinden değerlendirilme endişesi yaşamaları olarak tanımlanır (Hart et al., 2008). Bu tür bir kaygı, bireyin sosyal ortamlarda sürekli kendini gözlemlemesine, bedenine odaklanmasına ve bu durumla başa çıkmak için sağlıksız davranışlara yönelmesine neden olabilir. Nitekim, bazı bireyler bu

kaygıyla baş etmek adına anlık rahatlama sağlayan ancak uzun vadede olumsuz sonuçlar doğuran dürtüsel tepkiler sergileyebilir (Kearns et al., 2018). Alan yazında sosyal görünüş kaygısının yüksek olduğu bireylerin, özellikle olumsuz duygularla baş etmekte zorlandıkları ve bu duyguların etkisiyle ani ve düşüncesiz tepkiler verme olasılıklarının arttığı belirtilmiştir (Claes et al., 2010). Örneğin, yeme bozuklukları, kompulsif alışveriş ya da sosyal geri çekilme gibi dürtüsel eğilimler, sosyal görünüm kaygısıyla ilişkilendirilmiştir (Fischer et al., 2008). Bu araştırma bulgusu, sosyal görünüş kaygısının yalnızca duygusal ve sosyal özelliklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireyin davranışsal düzenlemeleriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Dürtüsellik gibi öz-düzenleme problemleri, sosyal görünüm algısındaki bozulma ile birlikte artış gösterebilir; bu da bireyin genel psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyebilir.

KAYNAKÇA

Alemdağ, S., & Öncü, E. (2015). Öğretmen adaylarının fiziksel aktiviteye katılım ve sosyal görünüş kaygılarının incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3(3), 287–300. <https://doi.org/10.14486/IJSCS291>

Alımcı, D. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı ve sosyal görünüş kaygıları ile kendine saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi].

Barlett, C. P., Vowels, C. L., & Saucier, D. A. (2008). Meta-analyses of the effects of media images on men's body-image concerns. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(3), 279–310. <https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.3.279>

Billieux, J., Van Der Linden, M., & Rochat, L. (2008). The role of impulsivity in actual and problematic use of the mobile phone. *Applied Cognitive Psychology*, 22(9), 1195–1210. <https://doi.org/10.1002/acp.1429>

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (24. baskı). Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (26. baskı). Pegem Akademi.

Cash, T. F., & Smolak, L. (Eds.). (2011). *Body image: A handbook of science, practice, and prevention* (2nd ed.). Guilford Press.

Claes, L., Vandereycken, W., & Vertommen, H. (2010). Impulsivity-related traits in eating disorder patients. *Personality and Individual Differences*, 48(6), 692–697. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.01.005>

Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151–159.

Fischer, S., Settles, R. F., Collins, B., Gunn, R. L., & Smith, G. T. (2008). The role of negative urgency and expectancies in problem drinking and disordered eating: Testing a model of comorbidity in pathological and at-risk samples. *Psychology of Addictive Behaviors*, 22(1), 122–135. <https://doi.org/10.1037/0893-164X.22.1.122>

Gautreau, C. M., Sherry, S. B., Mushquash, A. R., & Stewart, S. H. (2015). Is self-critical perfectionism an antecedent of or a consequence of social anxiety, or both? A 12-month, three-wave longitudinal study. *Personality and Individual Differences*, 82, 125–130. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.03.005>

George, D., & Mallery, P. (2016). Frequencies. In *IBM SPSS Statistics 23 step by step* (pp. 115–125). Routledge.

Griffiths, S., Murray, S. B., Krug, I., & McLean, S. A. (2018). The contribution of social media to body dissatisfaction, eating disorder symptoms, and anabolic steroid use among sexual minority men. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(3), 149–156. <https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0375>

Hart, T. A., Flora, D. B., Palyo, S. A., Fresco, D. M., Holle, C., & Heimberg, R. G. (2008). Development and examination of the Social Appearance Anxiety Scale. *Assessment*, 15(1), 48–59. <https://doi.org/10.1177/1073191107306673>

Kearns, M., Whittle, E. L., & Baillie, A. J. (2018). The relationship between body image concerns and body-focused repetitive behaviors in a non-clinical sample. *Body Image*, 27, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2018.07.001>

Kılıç, M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].

McLaren, L., & Kuh, D. (2004). Women's body dissatisfaction, social class, and social mobility. *Social Science & Medicine*, 58(9), 1575–1584. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00355-0](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00355-0)

Öngören, B. (2015). Sosyolojik açıdan sağlıklı beden imgesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(34), 25–45.

Özcan, H., Subaşı, B., Budak, B., Çelik, M., & Diğerleri. (2013). Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Journal of Mood Disorders*, 3(3), 107–113. <https://doi.org/10.5455/jmood.20130507015148>

Pehlivan, Z., Ada, E. N., & Öztaş, G. (2017). Ev kadınlarının sosyal görünüş kaygıları ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(1), 11–23.

Puhl, R. M., & Heuer, C. A. (2009). The stigma of obesity: A review and update. *Obesity*, 17(5), 941–964. <https://doi.org/10.1038/oby.2008.636>

Spinella M. (2007). Normative data and a short form of the Barratt Impulsiveness Scale. *The International journal of neuroscience*, 117(3), 359–368. <https://doi.org/10.1080/00207450600588881>

Stanford, M. S., Mathias, C. W., Dougherty, D. M., Lake, S. L., Anderson, N. E., & Patton, J. H. (2009). Fifty years of the Barratt Impulsiveness Scale: An update and review. *Personality and Individual Differences*, 47(5), 385–395. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.04.008>

Swami, V., Mada, R., Tovée, M. J., & Furnham, A. (2010). An investigation of the impact of television viewing on self-esteem and body image in adolescent girls. *European Eating Disorders Review*, 18(6), 447–455. <https://doi.org/10.1002/erv.1006>

Şimşir, Z., Seki, T., & Dilmaç, B. (2019). Sosyal görünüş kaygısında cinsiyet farklılıkları: Bir meta analiz çalışması. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 615–637.

Tamam, L., Güleç, H., & Karataş, G. (2013). Barratt Dürtüsellik Ölçeği Kısa Formu (BIS-11-KF) Türkçe uyarlama çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 50, 130–134.

Ürün, Ö. D., & Şafak Öztürk, C. (2020). Yetişkin bireylerde sosyal görünüş kaygısı ile sosyal kaygı, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 37–45.

Üstüner, A. (2023). *Instagram bağımlılık düzeyi ile sosyal görünüş kaygısı ve kırılğan narsisizm arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi].

Yousefi, B., Hassani, Z., & Shokri, O. (2009). Reliability and factor validity of the 7-item Social Physique Anxiety Scale (SPAS-7) among university students in Iran. *World Journal of Sport Sciences*, 2(3), 201–204.

ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ AN EXAMINATION OF TEACHERS' PROFESSIONAL WORK RELATIONS

Prof. Dr. Songül TÜMKAYA

Çukurova Üniversitesi, stumkaya@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0140-4640

ÖZET

Okulda insan ilişkilerini “yönetim-öğrenci ilişkileri”, “öğretmen-öğrenci ilişkileri”, “öğrenci-öğrenci ilişkileri” ve “okul-çevre-öğrenci ilişkileri” olmak üzere değişik boyutlarda ele almak mümkündür. Kurulan ve sürdürülen bu ilişkilerin şekli okullardaki eğitimin niteliğine ve öğrencilerin gösterdikleri akademik başarılarına etki etmektedir. Okullardaki yönetim, öğretmenler, eğitici olmayan çalışanlar ve öğrenciler yönelik ilişkinin niteliği, okuldaki mesleki çalışma ilişkisinin düzeyini belirler. Mesleki çalışma ilişkilerinin olumlu olması, insan ilişkilerini ve işbirliğini etkileyerek okulun değerler sistemini ve okul kültürünü belirler. Bu nedenle araştırma, öğretmenlerin çalıştıkları kurumda algıladıkları mesleki çalışma ilişkilerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2023-2024 Eğitim Öğretim yılında Türkiye’de farklı illerde çalışmakta olan 185 kadın, 129 erkek olmak üzere toplam 314 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 42 maddeden oluşan “Okullarda Mesleki Çalışma İlişkileri” ölçeği kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi ile yapılan çalışmada Mesleki İlişkiler Ölçeği’ ile elde edilen verilerin frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri belirlenmiş, bağımsız değişkenler arasındaki farkı karşılaştırmak için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis analizleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin; öğretmen-yönetici ilişkileri ve öğretmen-okuldaki diğer personel ilişkileri düzeylerinin “sıklıkla”, öğretmen-öğretmen ilişkileri düzeylerinin ise “bazen” düzeyinde olduğu bulunmuştur. Bu sonuç öğretmenlerin orta düzeyde olumlu mesleki çalışma ilişkileri algısına sahip olduklarını göstermiştir. Öğretmenlerin; cinsiyet, hizmet süresi ve görev türü değişkenlerinin mesleki ilişkiler algı düzeyi üzerinde etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, İlkokul, Mesleki İlişkiler

ABSTRACT

It is possible to address human relations in schools in various dimensions such as “administration-student relations,” “teacher-student relations,” “student-student relations,” and “school-environment-student relations.” The form of these relationships, established and maintained, impacts the quality of education in schools and the academic success of students. The quality of the relationships between school administration, teachers, non-teaching staff, and students determines the level of professional working relationships within the school. Positive professional working relationships influence interpersonal relationships and collaboration, shaping the school's ethos and culture. For this reason, this research was

conducted to examine the professional work relations perceived by teachers in their institutions in terms of various variables. The study group of the research consists of a total of 314 teachers, including 185 women and 129 men, working in different provinces of Turkey during the 2023-2024 academic year. The “Professional Work Relations in Schools” scale, consisting of 42 items, was used as the data collection tool in the study. In this study, conducted with the relational survey method, frequency, percentage, arithmetic mean, and standard deviation values of the data obtained through the Professional Relations Scale were determined, and Mann Whitney U and Kruskal Wallis analyses were conducted to compare the differences between independent variables. As a result of the research, it was found that the levels of teacher-administrator relations and teacher-other school staff relations were at the level of “frequently,” while teacher-teacher relations were at the level of “sometimes.” This result showed that teachers have a moderate level of positive perception of professional work relations. It was determined that the variables of teachers’ gender, length of service, and type of duty had no effect on the level of perception of professional relations.

Keywords: Teacher, Primary School, Professional Relations

GİRİŞ

Okul; yönetici, öğretmen, diğer personeller ve öğrencilerden oluşan bir topluluktur. Topluluk içinde insanların çeşitli ilişkiler içinde olması kaçınılmazdır. Çünkü insanlar doğaları gereği birbirleri ile ilişki ve iletişim kurma ihtiyacı hissederler. Okul iklimini en çok etkileyen faktörlerden biri olan bireyin doyum etkeni, özellikle yönetici- öğretmen arası ilişkilerin, öğretmenler arası ilişkilerin ve öğretmen-öğrenci ilişkilerinin nasıl algılandığı ile ilgilidir.

Peters (1982)’e göre insan ilişkileri, insan insana ve yetişkin yetişkine ilişkilerdir. Çünkü örgütte bulunan insanlar yetişkin birer insandır. Bu nedenle duygusallıktan uzak ve mantık dâhilinde olmalıdır. İnsan ilişkileri empati, ilgi, dostluk, güven, hoşgörü, saygınlık, adalet, “biz” olma becerisi ve insanın kendi kendini bilme gücüne sahip olmasını gerektirir (Akt. Kılbaş, 2018). Bu gerekliliklerden birinde meydana gelen aksaklık, örgüt içinde bulunan kişilerin ilişkisinin sarsılmasına ve çatışma ortamı oluşmasına neden olabilir. Çatışma ise örgütlerde çok istendik bir durum değildir. Çünkü çatışma durumu iş stresi, mesleki ve örgütsel aidiyet duygusunda azalma, işten kaytarma, kişilerarası düşmanlık, iş veriminde ve üreticilikte azalma gibi birçok olumsuz duruma da neden olabilmektedir. Sonuç olarak bu durum kısır bir döngü gibi yine okula yansıyacak ve okulun amacına ulaşmasını sekteye uğratacaktır.

Örgütsel bir iklimin oluşmasında ve örgüt içerisindeki ilişkilerin güçlenmesinde başrolün örgüt yöneticilerinde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü etkili bir örgüt lideri, sağlıklı bir okul iklimi oluşması için kişilerarası ilişkileri planlayarak çoğaltır; yanlış ve kötü niyetli davranışları önleyecek şekilde davranışlar ortaya koyar (Kılbaş, 2018). Yöneticilerin yapılacaklar listesinin en başında, çalışanları daha iyi performans göstermeleri için motive ederek performanslarını artırmak ve onları desteklemek olmalıdır. Yöneticiler çalışanları iyi tanımalı, onların zayıf ve güçlü yanlarını iyi gözlemlemeli ve buna göre hareket etmelidir. Öğretmenler ile iletişimlerini

daima iyi tutmalı, mutlaka okul içerisinde yapılacak işler ile ilgili amaçlarını açık ve net şekilde ortaya koymalıdır (Kiral, 2020; Çınkır ve Çetin;2010).

İletişim sürecinin iyi işlenmediği örgütlerde sağlıklı insan ilişkilerinden ve dolayısıyla da bireyler arasındaki uyum, işbirliği, düzen ve ortak amaçlardan bahsedilemez. Bu nedenle kurumlarda her şeyden önce sağlıklı ve etkin iletişimi sağlamak gerekir. Örgüt yöneticileri bunu başardığı takdirde örgütü arzulanan amaçlarına ulaştırmış olurlar (Güler, 2006).

Örgütlerde yönetici ve öğretmenler arasındaki ilişkilerin kalitesi, iletişim ve etkileşim şekli ile yakından ilgilidir. Yöneticilerin iletişim şekli, destekleyici iletişim (ahlaki destek, sosyal destek, teşvik, tanıma ve onaylama), direktif iletişimi (görevin tamamlanması ve uygunluğun kazanılması amacıyla görevlerle ilgili bilgi veya talimatların paylaşılması), kültürel iletişim (örgütsel değerler, hedefler, misyonlar ve tercih edilen şeyler yapma yollarıyla ilgili bilgilerin paylaşılması) ve demokratik iletişim (karar alma sürecine katılımı içeren etkileşimler) olmak üzere dört farklı yönde gözlenmektedir (De Nobile, 2016). İletişimde meydana gelen yanlış anlamalar, iletişime kapalılık, iletişim yükünün fazla olması, iletişim dilinin şekli ve örgüt içinde alınan kararlara dâhil edilmemek mesleki ilişkilerde aksaklıklar çıkmasına ve ilişkilerin bozulmasına neden olabilecek temel faktörlerdendir.

Şaşı (2008) araştırmasında, okul müdürlerinin makamlarından dolayı duruşlarının hep ciddi olduğu, sosyal ilişkilerde çalışanlarla yeterli diyaloga girmedikleri, öğretmenlerin dilek ve şikâyetlerine yeterince çözüm üretmedikleri, öğretmenlerin de isteklerine çözüm üretilmeyeceğini düşündükleri için iletişimden koptukları sonucuna ulaşmıştır. Yöneticilerin öğretmenleri sadece dinlemesi etkili bir yol değildir; aynı zamanda onların görüş ve önerilerinin dikkate alınması ve değerlendirilmesi de gerekmektedir (Uğurlu, 2008).

Rajesh ve Suganthi (2013) öğretmenlerin yöneticilerin kişilerarası iletişim becerileri ile ilgili memnuniyetlerini incelemek amacıyla yaptıkları bir çalışmada, öğretmenlerin kişilerarası iletişim becerilerinden duydukları memnuniyetin, işteki memnuniyetlerinin artmasını da sağladığını ortaya koymuşlardır. Toropova, Myrberg ve Johnsson (2020) hem okul çalışma koşullarının hem de meslektaşlar arası işbirliğinin iş doyumu üzerinde etkisi olduğunu vurgulamaktadırlar. Çünkü işbirliği kişilerarasında güven ortamı oluşmasında etkilidir. Meslektaşlar arası ilişkilerin zayıf olmasının ve idareci tarafından desteklenmiyor olmanın iş stresi üzerinde etkisi olduğu da literatürde tespit edilen diğer bir noktadır (De Nobile, 2016; Eser ve Bedel, 2017). Örgüt ortamında öğretmenlerin fikirlerinin dikkate alınmaması, yöneticilerin personeli desteklememesi, çalışanlar arasındaki gruplaşmaların varlığı, öğretmenler arasındaki ilişkilerin türü ve düzeyi, idare ve öğretmenlerin birbirleri arasındaki güven ile bu güvenin düzeyi ve iletişimin açık olma durumu örgüt içinde destek hissinin düzeyi hakkında bize bilgi vermektedir (Favero, Meier ve O'Toole Jr., 2016; Köse, 2015).

Örgütlerde kişi sayısı çoğaldıkça da kişilerarası ilişkilerde zayıflama söz konusu olabilir. Kalabalık içinde bireyler doğal gruplaşma davranışı göstermekte ve birbirleri ile yeterince etkileşim içinde bulunamamaktadırlar. Yöneticiler ise aynı anda hem iş yükü ile baş etmek, hem de kalabalık çalışan grubunun artan isteklerini dinlemek ve karşılamak noktasında yetersizlik hissedebilmektedir.

Toka (2019) yapmış olduğu araştırmada örgüt içerisinde bireylerin sahip oldukları önyargıların da ilişkiler üzerinde olumsuz etki bırakabileceği bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmasında erkek öğretmenlerin kadın yöneticilere karşı daha çok önyargılı olduklarını tespit etmiştir. Cinsiyetçi davranış ve önyargılar tıpkı bir perde gibi bireylerin gerçekleri görmesine engel olan ilişki engellerindendir.

Örgütlerdeki bireylerin dini inanç düzeyleri, siyasi görüşleri ve sendikalaşma durumları da ilişkileri etkileyen diğer bir faktördür. Bireylerin farklı görüşlere saygı duymaması, farklılıklara karşı esneklik gösterememesi, kendine benzer görüş ve inançlara sahip insanlarla ilişki kurmak istemesi örgüt içinde ilişkilerde kutuplaşmaya neden olabilmektedir. Nitekim Aksoy ve Sarpkaya (2020) yapmış oldukları araştırmada yöneticilerin eleştiriye açık olmamalarının, siyasi ve sendikal yapılanmaların örgüt içinde iletişim sorunlarına neden oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Özetle mesleki ilişkilerde en önemli ilişki ölçütünün, yönetim ve öğretmenler arasında gerçekleşen ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü okuldaki işlerin sağlıklı yürütülmesi için her iki unsurun da birbirine ihtiyacı vardır. Bireylerin yönetim ile kurduğu olumlu iletişim, desteklenme, saygı ve güven duygusu okul iklimine olumlu yansyarak, örgütün varmak istediği noktaya daha kolay varmasını sağlayabilecektir. Yöneticilerin ise öğretmenlerle olan ilişki problemlerini çözmede etkili liderlik vasıfları göstererek uzlaşmacı bir yol izlemesi, baskıcı tavırlardan uzak durması önemlidir

Bir eğitim örgütü olarak okulların temel amacı; örgütün paydaşları olan yönetici, öğretmen, personel, öğrenci ve veli ile etkileşim içinde olarak, birlikte verimli bir süreç geçirmektir. Bu sürecin etkisini artıracak en önemli faktörlerden biri de bu paydaşlar arasındaki olumlu ilişkilerdir. Kişilerin örgüt içerisinde karşılaştıkları olumsuz durumlar, çalışanın performansını doğrudan etkileyerek örgütün amacına daha zor şekilde ulaşmasına ve hatta ulaşamamasına dahi neden olabilir. Bu durum çalışanların mesleki stres seviyelerini ve mesleğe duyulan aidiyetini de olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Okulda olumlu bir örgüt ikliminin oluşmasında insan ilişkilerinin önemi özellikle altı çizilmesi gereken bir noktadır. Bu nedenle bu araştırmada öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri ile mesleki aidiyet algıları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve ayrıca öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri ile mesleki aidiyet algı düzeylerinin cinsiyet, kıdem ve okuldaki görev türüne göre değişip değişmediğini anlamak amaçlanmaktadır. Bu amaçla araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkilerinde, cinsiyetlerine, kıdemlerine ve okuldaki görev türlerine göre;

- 1) Öğretmen-yönetici boyutunda anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 2) Öğretmen-öğretmen boyutunda anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3) Öğretmen-okuldaki tüm personel boyutunda anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkilerinin sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koymak amacıyla nicel araştırma desenlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Örneklem

Araştırmanın katılımcıları, 2023-2024 Eğitim Öğretim yılında Türkiye’de farklı illerde çalışmakta olan 185 kadın, 129 erkek olmak üzere toplam 314 öğretmenden oluşmaktadır.

2.3.Veri Toplama Ölçekleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak Çınkır ve Çetin (2010) tarafından hazırlanan “Okullarda Mesleki Çalışma İlişkileri” ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek 42 madde ve 5’li Likert tipinde bir ölçektir. Öğretmen-yönetici, Öğretmen- öğretmen ile Öğretmen- okuldaki diğer personel ile ilişkiler olarak adlandırılan üç alt boyutu bulunmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik olan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis analizleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bulgular alt amaçlara göre sırasıyla verilmiştir. Tablo 1’de araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkilerinde cinsiyetlerine göre; öğretmen-yönetici, öğretmen-öğretmen ve öğretmen-okuldaki tüm personel boyutunda anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan Mann Whitney U-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo1. Cinsiyete Göre Öğretmenlerin Mesleki Çalışma İlişkileri

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalama	Sıra Toplam	U	p
Öğretmen-Yönetici	Kadın	185	155.87	28836.50	11631	.703
	Erkek	129	159.83	20618.50		
Öğretmen-Öğretmen	Kadın	185	155.22	28715.50	11510	.593
	Erkek	129	160.77	20739.50		
Öğretmen- okuldaki tüm personel	Kadın	185	153.63	28421.00	11216	.365
	Erkek	129	163.05	21034.00		

Tablo 1’de görüldüğü üzere, kadın ve erkek öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri ölçeğinin “Öğretmen-Yönetici” (U=11631, p>.05), “Öğretmen-Öğretmen” (U=11510, p>.05) ve “Öğretmen-Okuldaki Tüm Personel” (U=11216, p>.05) alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Kadın ve erkek öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri algı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmamasına rağmen ölçek ortalamalarına göre erkek öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri algısının kadın öğretmenlere göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkileri ölçeğinden aldıkları

puanların mesleki kıdeme göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan Kruskal Wallis analizi sonuçları Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2. Mesleki Kıdeme Göre Öğretmenlerin Mesleki Çalışma İlişkileri

Alt Boyutlar	Mesleki Kıdem Süresi	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Öğretmen-Yönetici	0-5 yıl arası	72	168.75	4	3.01	.555
	6-10 yıl arası	76	163.51			
	11 ila 15 yıl arası	78	151.60			
	16-20 yıl arası	43	142.56			
	21 ve üstü	45	153.86			
Öğretmen-Öğretmen	0-5 yıl arası	72	128.90	4	9.56	.048
	6-10 yıl arası	76	168.36			
	11 ila 15 yıl arası	78	167.29			
	16-20 yıl arası	43	160.19			
	21 ve üstü	45	165.40			
Öğretmen-Okuldaki Tüm Personel	0-5 yıl arası	72	147.76	4	3.40	.493
	6-10 yıl arası	76	172.04			
	11 ila 15 yıl arası	78	152.24			
	16-20 yıl arası	43	151.66			
	21 ve üstü	45	163.23			

Tablo 2’ye göre mesleki ilişkiler ölçeği sıra ortalamalarının mesleki kıdem süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H analizi sonucunda “Öğretmen-Yönetici” ($X^2 = 3.01$, $p > .05$) ve “Öğretmen- Okuldaki Tüm Personel” ($X^2 = 3.40$, $p > .05$) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı; “Öğretmen-Öğretmen” alt boyutunda ($X^2 = 9.56$, $p < .05$) anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sıra ortalamalarını göz önüne aldığımızda ise en düşük ortalamanın 0-5 yıl arası (128.90) kıdeme sahip olanlarda olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki çalışma ilişkilerinde okuldaki görev türüne göre; öğretmen-yönetici, öğretmen-öğretmen ve öğretmen-okuldaki tüm personel boyutunda anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak amacıyla yapılan Mann Whitney U- testi sonucu Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Okuldaki Görevine Göre Öğretmenlerin Mesleki Çalışma İlişkileri

Alt Boyutlar	Görev Türü	N	Sıra Ort.	Sıra Toplam	U	p
Öğretmen-Yönetici	Yönetici	68	164.30	11172.50	7901	.485
	Öğretmen	246	155.62	38282.50		
Öğretmen-Öğretmen	Yönetici	68	154.00	10472.00	8126	.719
	Öğretmen	246	158.47	38983.00		
Öğretmen-okuldaki tüm personel	Yönetici	68	169.26	11510.00	7564	.227
	Öğretmen	246	154.25	37945.00		

Tablo 3'te görüldüğü üzere, yönetici ve öğretmen olarak görev yapanların mesleki çalışma ilişkileri ölçeğinin “Öğretmen-Yönetici” ($U=7901$, $p>.05$), “Öğretmen-Öğretmen” ($U=8126$, $p>.05$) ve “Öğretmen-Okuldaki Tüm Personel” ($U=7564$, $p>.05$) alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Sıra ortalamaları dikkate alındığında yöneticilik yapan katılımcıların “Öğretmen-Yönetici” ($\bar{x} = 164.30$) ve “Öğretmen-Okuldaki Tüm Personel” (“Öğretmen- Okuldaki Tüm Personel” =169.26) alt boyutlarında ortalamalarının öğretmenlik yapan katılımcıların ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. “Öğretmen-Öğretmen” alt boyutunda ise öğretmenlik yapanların sıra ortalamasının ($\bar{x} = 158.47$) yöneticilik yapanlardan yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre; yöneticilerin “Öğretmen- Yönetici” ve “Öğretmen-Okuldaki Tüm Personel” alt boyutlarında öğretmenlere göre daha olumlu; “Öğretmen-Öğretmen” alt boyutunda ise öğretmenlerin daha olumlu bir mesleki çalışma ilişkileri algılarına sahip oldukları söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğretmenlerin çalıştıkları örgütte algıladıkları mesleki çalışma ilişkilerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgulara göre; mesleki ilişkiler puanları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ortalama puanlar dikkate alındığında erkek öğretmenlerin (155.10) kadın öğretmenlere (153.49) nazaran daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Sancar (2010) çalışmasında cinsiyete göre mesleki ilişkiler düzeyinde farklılık olmadığını belirtirken, Uğurlu (2008) ve Ergenekon (2019) erkek öğretmenlerin yönetim ile daha iyi ilişki içinde olduğuna; Çınkır ve Çetin (2010) ise kadınların okuldaki mesleki çalışma ilişkilerinin daha olumlu olduğuna yönelik bulgulara ulaşmıştır. Bu konuda genelleme yapabilmek için daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

Bulgulara göre mesleki ilişkiler algısı ile mesleki kıdem değişkeni arasında öğretmenler arası ilişkilerde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=.048$). Sıra ortalama puanları göz önüne alındığında 0-5 yıl arası hizmet süresine sahip olan öğretmenlerin ($\bar{x}=128.90$) öğretmen-öğretmen ilişkileri alt boyutunda en düşük ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Sancar (2010) da 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin yönetim ile daha çok sorun yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu konuda yeni öğretmenlerin daha idealist olmaları ve daha dinamik bir enerjiye sahip olmaları nedeniyle yönetimin iletişim algısına yönelik olumlu veya olumsuz ilişkiler geliştirebildikleri yorumunu yapabiliriz. Uğurlu (2008) ise kıdem ile mesleki ilişkiler arasında bir ilişki olmadığını belirtmektedir. Cinsiyet ve hizmet süresi değişkenlerine yönelik farklı bulguların olması nedeniyle bu değişkenlere yönelik daha fazla çalışma yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Okuldaki görev türü değişkenine göre mesleki ilişkilerde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak öğretmen-yönetici ilişkileri düzeyinde yöneticilik yapanların (164.30) puan ortalaması, öğretmenlere (155.62) göre daha yüksek ve okuldaki diğer personeller ile olan ilişki boyutunda yöneticiler (169.26), öğretmenlerden (154.25) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bunda yönetimde çalışanların yanlı bir bakış açısı ile doldurmuş olmaları etken neden olabilir. Diğer bir bakış açısıyla yönetici ve öğretmen arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen,

ortalamların farklılığı öğretmenlerin ön yargılarından da kaynaklı olabilir. Toka (2019) yapmış olduğu araştırmada örgüt içerisinde bireylerin sahip oldukları önyargıların da ilişkiler üzerinde olumsuz etki bırakabileceği bulgusuna ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy, V., & Sarpkaya, R. (2020). Fen liselerinde yönetici öğretmen ilişkilerinde karşılaşılan sorunlar (Ege Bölgesi örnekleme). *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 31-60.

Çınkır, Ş. & Çetin, S.K. (2010). Öğretmenlerin okullarda mesleki çalışma ilişkileri hakkında görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 16(3), 353-371.

De Nobile, J. (2016). Organisational communication and its relationships with occupational stress of primary school staff in Western Australia. *Australia Educational Resource*, 43, 185–201.

Ergenekon, Ö. (2019). *Bağımsız anaokullarında yöneticilerin iletişim becerilerinin ör - güt iklimine etkisi (Diyarbakır ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Eser, Ş., Bedel, E.F. (2017). İş doyumu, meslektaş ilişkileri ve okul idaresi desteği: okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir araştırma. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21, 72-79.

Favero, N., Meier, O'Toole, K.J., & L.J., Jr. (2016). Goals, trust, participation and feedback: linking internal management with performance outcomes. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 327–343.

Güler, A. (2006). *İlköğretim okullarında öğretmen-yönetici ilişkilerinde sorun yaratan konular*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılbaş, Ş. (2018). *Okul yönetimi ve önderlik*. Akademisyen Kitabevi.

Kiral, B. (2020). The relationship between the empowerment of teachers by school administrators and organizational commitments of teachers. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 7(1), 248-265.

Köse, A. (2015). *İşe angaje olma ile örgütsel destek algısı ve örgüt iklimi arasında ilişki (Kahramanmaraş ili örneği)*.Yayınlanmamış doktora tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rajesh, J. I., & Suganthi, L. (2013). The satisfaction of teachers with their supervisors' interpersonal communication skills in relation to job burn-out and growth satisfaction in southern India. *Management in Education*, 27(4), 128–137.

Sancar, E. (2010). *Öğretmen ve yönetici ilişkilerinde yaşanan engeller (İstanbul-Kağıthane ilçesi örneği)*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şaşı, M. (2008). *Ortaöğretim kurumlarındaki öğretmen ve diğer personelin okul müdürüyle iletişimlerinde karşılaştıkları yönetsel sorunlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toka, R. (2019). *Okul ilişkilerinde öğretmenlerin ön yargıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Toropova, A., Myrberg, E. & Johansson, S. (2020). Teacher job satisfaction: the importance of school working conditions and teacher characteristics, *Educational Review*, DOI: 10.1080/00131911.2019.1705247

Uğurlu, S. (2008). *İlköğretim kurumlarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin yönetici-öğretmen ilişkileri ile ilgili algılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONU, BAŞARI DUYGUSU VE MOBİL UYGULAMA TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PRIMARY SCHOOL STUDENTS' MOTIVATION TOWARDS MATHEMATICS, SENSE OF ACHIEVEMENT, AND ATTITUDES TOWARDS MOBILE APPLICATIONS

Prof. Dr. Songül TÜMKAYA

Çukurova Üniversitesi, stumkaya@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0140-4640

ÖZET

Matematik öğrencilerin korku, kâbus, kaygı, stres vb. sözcüklerle ifade ettiği bir ders olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle öğrenciler genellikle matematik dersine mesafeli yaklaşma, bu derse ilişkin olumsuz tutum, duygu ve düşünceler geliştirme gibi davranışlar göstererek özgüvenlerini yitirmektedirler. İlkokuldan başlayarak ortaya çıkan bu durum öğrencilerin daha sonraki eğitim yaşamları süresince de devam edebilmektedir. Bu tür, olumsuz tutum ve inançlar, ileri düzeydeki matematik konularından ve dersinden uzaklaşma eğilimli yaratabilmektedir. Eğitim açısından önemli olan duygu ve tutumlar, araştırma konusu olarak önemini sürdürmektedir. Öğrencilerin matematiğe yönelik performans ve başarı düzeylerinin istenileni karşılayamaması öğretmenlerin, bu derse ayrı bir önem vermesini zorunlu kılmaktadır. Öğrenme ve başarıyı arttıran önemli etkenlerden biri olan mobil uygulamalar ve motivasyonun öneminden yola çıkılarak bu çalışmada cinsiyete göre dördüncü sınıf ilkökul öğrencilerinin matematik dersine yönelik motivasyonu, başarı duyguları ve mobil uygulama tutum düzeyleri ile değişkenler arasındaki korelasyonun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma dördüncü sınıfta okuyan ve tesadüfi olarak seçilen toplam 413 ilkökul öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmada veriler “Başarı Duyguları Ölçeği”, “Matematik Dersi Motivasyon Ölçeği” ve “Dijital Okuryazarlık Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Çalışmada analizler için bağımsız gruplar t testi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kız öğrencilerin matematik dersine yönelik kaygı düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Araştırmada öğrencilerin matematik dersine yönelik motivasyonlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde değişmediği tespit edilmiştir. Mobil uygulamaları kullanım açısından erkek öğrenciler lehine bir sonuç belirlenmiştir. Öğrencilerin başarı duygusu ile motivasyonları arasında orta, mobil uygulama tutumu arasında ise düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Matematik, Başarı Duygusu, Motivasyon, Mobil Uygulama Tutumu.

ABSTRACT

Mathematics can be perceived by students as a subject associated with words like fear, nightmare, anxiety, and stress. For this reason, students often develop behaviors such as keeping a distance from mathematics, forming negative attitudes, feelings, and thoughts toward the subject, and consequently lose their self-confidence. This situation, which starts as early as primary school, may continue throughout their later educational lives. Such negative attitudes and beliefs may lead to a tendency to avoid advanced mathematics topics and courses. Emotions

and attitudes, which are important in terms of education, continue to be a significant subject of research. The fact that students' performance and achievement levels in mathematics do not meet expectations makes it necessary for teachers to give special attention to this subject. Based on the importance of mobile applications and motivation, which are among the key factors that enhance learning and success, this study aims to examine the motivation, feelings of achievement, and attitudes toward mobile applications of fourth-grade primary school students toward mathematics, as well as the correlation between these variables in terms of gender. For this purpose, the study was conducted with a total of 413 randomly selected fourth-grade primary school students. Using the relational survey model, data were collected through the "Feelings of Success Scale," "Mathematics Motivation Scale," and "Digital Literacy Scale." For the analyses, independent samples t-test and Pearson Product-Moment Correlation were used. The analyses revealed that female students had significantly higher levels of anxiety toward mathematics compared to male students. The study also found that students' motivation toward mathematics did not differ significantly by gender. In terms of using mobile applications, the results favored male students. There was a moderate correlation between students' feelings of success and motivation, and a low level of correlation between their feelings of success and attitudes toward mobile applications.

Keywords: Primary School, Mathematics, Sense of Achievement, Motivation, Attitude Towards Mobile Applications.

1. GİRİŞ

Öğrencilerin öğrenmek durumunda oldukları temel derslerden biri olan matematik, pek çok öğrenci tarafından aynı zamanda zor bir ders olarak da görülmektedir (Yenilmez, 2010). Bu algı, öğrencilerde matematik dersine karşı olumsuz tutumların oluşmasına yol açmaktadır. Çeşitli araştırma sonuçları, bu durumun birçok toplumda yaygın olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, matematik eğitimi, öğretimi ve öğrenimi konularının ayrıntılı şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir (Demirgören, 2010).

Toplumsal açıdan yararlı kabul edilen matematik eğitimi, öğrenciler tarafından çoğunlukla yararlı bulunmamaktadır. Öğrenciler, matematiği genellikle korku, kaygı, kabus ve stres gibi kelimelerle ifade etmektedirler. Bu nedenle öğrenciler, matematikten uzaklaşarak, derste başarısız olacaklarına dair olumsuz tutum, duygu ve düşünceler geliştirip özgüvenlerini kaybetmektedirler. Bu durum, ilkokuldan başlayarak öğrencilerin eğitim hayatlarının devamında da sürmekte ve etkisini korumaktadır (Baykul, 2003). Bu şekilde olumsuz tutum ve inançlara sahip bireyler, ileri düzey matematik derslerinden ve konularından kaçınma eğiliminde olmaktadır (Simpkins ve ark., 2006).

Eğitim açısından önemli görülen duygu ve tutumlar, son yıllarda dikkate değer bir araştırma alanı hâline gelmiş ve özellikle yeni çalışmalarda başarı duygusunun önemine vurgu yapılmıştır (Camacho Morles, Slemple, Oades, Morrish ve Scoular, 2019; Respondek, Seufert ve Nett, 2019). Öğrencilerin matematik dersindeki performans ve başarılarının istenilen seviyede olmaması, öğretmenlerin bu derse özel olarak daha fazla önem vermesini gerekli kılmaktadır.

Öğrenme ve başarıyı artıran temel unsurlardan biri olan motivasyonun (Wolters ve Rosenthal, 2000) etkisinden hareketle bu çalışmada, cinsiyete göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik motivasyonları, başarı duyguları ve mobil uygulama tutum düzeyleri ile bu değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Çalışma, ilişkisel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür.

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Adana ilinde dördüncü sınıfta öğrenim gören ve rastgele seçilen toplam 413 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin 204'ü kız, 209'u ise erkek öğrencidir.

2.3. Veri Toplama Ölçekleri

Başarı Duyguları Ölçeği – Ergenlik Öncesi Öğrenciler İçin

Bu çalışmada, Peixoto ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Takunyacı ve Karadağ (2020) tarafından uyarlanan “Başarı Duyguları Ölçeği – Ergenlik Öncesi Öğrenciler İçin” kullanılmıştır. Ergenlik öncesi öğrencilerin matematik dersine ve sınavlara yönelik başarı duygularını ölçmek amacıyla hazırlanan bu ölçeğin iki versiyonu bulunmakta; bu çalışmada sadece derse yönelik duygular versiyonu tercih edilmiştir. 24 maddeden oluşan bu ölçek; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık, kaygı, hoşlanma ve gurur duygularını içermektedir. 5’li Likert tipi ölçekle değerlendirme yapılmakta; maddeler “1) Hiç katılmıyorum, “5) Tamamen katılıyorum”a kadar derecelendirilmektedir ve her duyguya ilişkin dört maddenin ortalaması alınarak puanlama yapılmaktadır.

İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencileri İçin Matematik Dersi Motivasyon Ölçeği

Öğrencilerin matematiğe yönelik motivasyonlarını belirlemek amacıyla Balantekin ve Oksal (2014) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. 14 maddeden oluşan ve 5’li Likert ölçekle hazırlanan bu araç; Dışsal Motivasyon, Motivasyonsuzluk ve İçsel Motivasyon olmak üzere üç faktörden meydana gelmektedir. Ölçekte sadece faktör bazında puanlama yapılmakta, toplam puan alınmamaktadır.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği

Şahin ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen ölçek toplam 16 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; kullanım amacı, teknik bilgi ile gizlilik ve güvenlik bilgisi şeklinde adlandırılmaktadır. Ölçek 3’lü Likert tipinde “katılmıyorum”, “kararsızım” ve “katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada bağımsız gruplar t testi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1’de cinsiyete göre öğrencilerin motivasyon türleri sunulmuştur.

Tablo1. İlkokul Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Motivasyonlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Motivasyon	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	p
Dışsal Motivasyon	Kız	204	10.90	4.15	-1.557	.117
	Erkek	209	11.59	4.72		
Motivasyonsuzluk	Kız	204	9.13	4.16	.400	.689
	Erkek	209	8.96	4.49		
İçsel Motivasyon	Kız	204	12.18	1.78	.756	.450
	Erkek	209	12.04	1.93		

Tablo1’de de görüldüğü gibi araştırmada öğrencilerin matematik dersine yönelik motivasyonlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde değişmediği tespit edilmiştir ($p>.05$). Tablo 2’de ilkökul öğrencilerinin cinsiyete göre matematik dersi başarı duygularına ilişkin t testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2. İlkokul Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Matematik Dersi Başarı Duygularına İlişkin t Testi Sonuçları

Matematik Dersine Yönelik Başarı Duyguları	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	p
Sıkılma	Kız	204	6.40	3.34	-.225	.822
	Erkek	209	6.48	3.99		
Umutsuzluk	Kız	204	6.25	2.69	-.631	.528
	Erkek	209	6.43	3.25		
Kaygı	Kız	204	6.19	2.71	-.785	.433
	Erkek	209	6.42	3.33		
Kaygı	Kız	204	9.70	3.42	2.438	.015
	Erkek	209	8.86	3.61		
Hoşlanma	Kız	204	16.52	3.32	-1.664	.097
	Erkek	209	17.08	3.47		
Gurur	Kız	204	16.66	3.23	-.308	.758
	Erkek	209	16.76	3.62		

Yapılan analizler sonucunda ilkökul öğrencilerinin matematik dersine yönelik başarı duygularının yalnızca “kaygı” duygusu açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark gösterdiği belirlenmiştir. Kız öğrencilerin matematik dersine yönelik kaygı düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur ($t_{411} = 2.438$, $p < .05$). Matematik dersine yönelik; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık, hoşlanma ve gurur duyguları açısından ise cinsiyete göre anlamlı bir fark saptanmamıştır. Tablo 3’de ilkökul öğrencilerinin cinsiyete göre mobil uygulama tutumlarına ilişkin t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. İlkokul Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Mobil Uygulama Tutumlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Mobil Uygulama	Cinsiyet	N	X	Ss.	t	p
Kullanım Amacı	Kız	204	13.76	2.45	-2.061	.040
	Erkek	209	14.28	2.59		
Teknik Bilgi	Kız	204	10.09	2.43	-2.659	.008
	Erkek	209	10.74	2.49		
Gizlilik ve Güvenlik	Kız	204	9.15	1.92	-1.253	.211
	Erkek	209	9.39	1.88		

İlkokul öğrencilerinin cinsiyete göre mobil uygulamalarına ilişkin kullanım amacı ($t_{411} = -2.061$, $p < .05$) ve teknik bilgi ($t_{411} = -2.659$, $p < .05$) açısından tutumlarının anlamlı bir şekilde değiştiği saptanmıştır. Tablo 4’de ilkökul öğrencilerinin matematik dersine yönelik başarı duyguları, motivasyon ve mobil uygulama tutumları arasındaki ilişki sunulmuştur.

Tablo 4. İlkokul Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Başarı Duyguları, Motivasyon ve Mobil Uygulama Tutumları Arasındaki İlişki

Matematik Dersine Yönelik Başarı Duyguları	Dışsal Motivasyon	Motivasyonsuzluk	İçsel Motivasyon	Kullanım Amacı	Teknik Bilgi	Gizlilik ve Güvenlik
Sıkılma	.300**	.679**	.079	.088	-.007	.037
Umutsuzluk	.371**	.552**	-.031	.061	-.064	-.082
Kızgınlık	.297**	.575**	.068	.078	-.041	-.009
Kaygı	.273**	.427**	.298**	.171**	-.019	.040
Hoşlanma	-.266**	-.600**	.283**	-.052	.071	.063
Gurur	-.232**	-.480**	.400**	-.019	.105*	.108*

** $p < .01$, * $p < .05$

Matematik dersine yönelik; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık ve kaygı duyguları ile dışsal motivasyon faktörü arasında pozitif yönde orta düzeyde, hoşlanma ve gurur duygularıyla ise negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Matematik dersine yönelik; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık ve kaygı duyguları ile motivasyonsuzluk faktörü arasında pozitif yönde orta düzeyde, hoşlanma ve gurur duygularıyla ise negatif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. İçsel motivasyonun ise yalnızca kaygı, hoşlanma ve gurur duyguları ile pozitif yönde orta düzeyde bir ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Analizler sonucunda, öğrencilerin matematik dersine yönelik başarı duygularında sadece “kaygı” duygusunun cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Kız öğrencilerin kaygı düzeyleri erkek öğrencilere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Diğer duygular olan sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık, hoşlanma ve gurur açısından cinsiyete göre anlamlı bir fark görülmemiştir. Benzer şekilde, çeşitli araştırmalarda da kız öğrencilerin erkeklere göre daha yüksek matematik kaygısı yaşadıkları belirlenmiştir (Else-Quest, Hyde ve Linn, 2010). Kaygının psikolojik sağlık, öğrenme davranışları, öz-düzenleme ve akademik başarı üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle bu durum kız öğrencilerin cesaretini kırabilmektedir (Diener, 2000; Pekrun, Goetz, Titz ve Perry, 2002; Zeidner, 1998). Çalışmalar, matematik kaygısının, kariyer seçimini ve yaşam boyu öğrenmeyi olumsuz etkilediğini, ayrıca bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik gibi alanlarda kadınların daha az temsil edilmesine yol açtığını göstermektedir (Eccles, 2012; Halpern ve ark., 2007; Wigfield, Battle, Keller ve Eccles, 2002; Wirtz, Kruger, Napa Scollon ve Diener, 2003). Bazı araştırmalarda, kız öğrencilerin matematikle ilgili öz-yeterlik ve yetenek algılarının erkeklerden anlamlı derecede daha düşük olduğu bulunmuştur (Goetz, Frenzel, Hall ve Pekrun, 2008). Bu sonuçlar, düşük öz-yeterlik algısının kaygıyı artırdığını, dolayısıyla matematik kaygısı ile öz-yeterlik arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, öğrencilerin matematik dersine yönelik motivasyonlarının cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediği belirlenmiştir. Önceki bazı araştırmalarda ise farklı bulgular elde edilmiştir. Örneğin Martin (2004), kız öğrencilerin öğrenmeye odaklanma, uyum sağlama, etkili çalışma yöntemi, zorluklara karşı direnç ve istek duyma gibi boyutlarda erkeklerden daha iyi olduklarını; erkeklerin ise kendi kendini yönlendirme konusunda daha başarılı olduklarını ifade etmiştir. Dede ve Yaman'ın (2007) çalışmasında, ortaokul öğrencilerinde tüm faktörlerde kız öğrencilerin motivasyon puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer biçimde Britner ve Pajares (2001) tarafından yapılan bir araştırmada da kız öğrencilerin motivasyon seviyelerinin genel olarak erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Matematik dersine yönelik; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık ve kaygı duyguları ile dışsal motivasyon arasında pozitif ve orta düzeyde, hoşlanma ve gurur duyguları ile ise negatif ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca; sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık ve kaygı duyguları ile motivasyonsuzluk arasında pozitif ve orta düzeyde; hoşlanma ve gurur duyguları ile ise negatif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. İçsel motivasyonun ise yalnızca kaygı, hoşlanma ve gurur duyguları ile pozitif ve orta düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu

sonuçlar; matematik başarısına dair olumsuz duyguların (sıkılma, umutsuzluk, kızgınlık, kaygı) artmasının dışsal motivasyonu ve motivasyonsuzluk eğilimini artırdığını, olumlu duyguların (hoşlanma, gurur) artmasının ise bunları azalttığını göstermektedir. Ancak kaygı ile içsel motivasyon arasında da pozitif bir ilişki saptanmıştır. Bu da belli bir seviyedeki kaygının öğrencilerde içsel motivasyonu artırabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Balantekin, Y., & Oksal, A. (2014). İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencileri için matematik dersi motivasyon ölçeği. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 3(2), 102-113.
- Baykul, Y. (2003). Matematik öğretimi ve bazı sorunlar. Matematikçiler Derneği. <https://www.matder.org.tr/matematik-ogretimi-ve-bazi-sorunlar/> adresinden 10.07.2024 tarihinde indirilmiştir.
- Britner, S.L. & Pajares, F. (2001). Self-efficacy beliefs, motivation, race, and gender in middle school science. *Journal of Women and Minorities in Science and Engineering*, 7(4), 271-285.
- Camacho-Morles, J., Slep, G. R., Oades, L. G., Morrish, L., & Scoular, C. (2019). The role of achievement emotions in the collaborative problem-solving performance of adolescents. *Learning and Individual Differences*, 70, 169-181.
- Dede, Y. & Yaman, S. (2008). Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitim Dergisi*, 2(1), 19-37.
- Demirgören, D. (2010). *İzmir ili öğretmen lisesi öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve kullandıkları öğrenme stratejileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being. *American Psychologist*, 55, 34-43.
- Eccles, J. (2012). Expectancy-value theory and gendered academic and occupational choices. Paper presented at the 2012 annual meeting of the American Educational Research Association, Vancouver, British Columbia, Canada.
- Else-Quest, N.M., Hyde, J.S. & Linn, M.C. (2010). Cross-national patterns of gender differences in mathematics: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(1), 103.
- Goetz, T., Frenzel, A.C., Hall, N.C. & Pekrun, R. (2008). Antecedents of academic emotions: Testing the internal/external frame of reference model for academic enjoyment. *Contemporary Educational Psychology*, 33(1), 9-33.
- Halpern, D.F., Benbow, C.P., Geary, D.C., Gur, R., Hyde, J.S. & Gernsbacher, M.A. (2007). The science of sex differences in science and mathematics. *Psychological Science in the Public Interest*, 8, 1-51.
- Martin, A.J. (2004). Scholl motivation of boys and girls: Differences of degree, differences of kind, or both? *Australian Journal of Psychology*, 56, 133-146.
- Peixoto, F., Mata, L., Monteiro, V., Sanches, C. & Pekrun, R. (2015). The achievement emotions questionnaire: Validation for pre-adolescent students. *European Journal of Developmental Psychology*, 12(4), 472-481.

Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. & Perry, R.P. (2002). Academic emotions in students' self-regulated learning and achievement: A program of qualitative and quantitative research. *Educational Psychologist*, 37, 91–105.

Respondek, L., Seufert, T., & Nett, U. E. (2019). Adding previous experiences to the person-situation debate of achievement emotions. *Contemporary Educational Psychology*, 58, 19-32.

Simpkins, S.D., Davis-Kean, P.E. & Eccles, J.S. (2006). Math and science motivation: A longitudinal examination of the links between choices and beliefs. *Developmental Psychology*, 42(1), 70-83.

Şahin, A., Asal-Özkan, R. & Turan, B.N. (2022). İlkokul öğrencilerine yönelik dijital okuryazarlık ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10(3), 619-630.

Takunyacı, M., & Karadağ, B. (2020). Turkish Adaptation of Achievement Emotions Questionnaire for Pre-Adolescents (AEQ-PA) towards Mathematics. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 6(4), 206-218.

Wigfield, A., Battle, A., Keller, L.B. & Eccles, J.S. (2002). Sex differences in motivation, self-concept, career aspiration, and career choice: Implications for cognitive development. In A. McGillicuddy-De Lisi and R. De Lisi (Eds.), *Advances in applied developmental psychology. Biology, society, and behavior: The development of sex differences in cognition*, 21, 93-124. Westport, CT, US: Ablex Publishing.

Wirtz, D., Kruger, J., Scollon, C.N. & Diener, E. (2003). What to do on spring break? The role of predicted, on-line, and remembered experience in future choice. *Psychological Science*, 14(5), 520-524.

Wolters, C. A., & Rosenthal, H. (2000). The relation between students' motivational beliefs and their use of motivational regulation strategies. *International journal of educational research*, 33(7-8), 801-820.

Yenilmez, K. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik umutsuzluk düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(38), 307-317.

Zeidner, M. (1998). *Test Anxiety: The State of the Art*. New York: Springer.

ÖĞRETMENLERDE AŞIRI İLETİŞİM YÜKÜNÜN YABANCILAŞMAYA ETKİSİ: SİSTEMATİK DERLEME ÇALIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, NESRİN ÇETİN TEKELİ¹

Tarsus Üniversitesi, 240938001@tarsus.edu.tr-0009-0005-6175-2606

Öğrt. (Meb) , MEHMETCAN TEKELİ²

mehmetcantekeli80@gmail.com-0009-0007-3203-6728

Doç. Dr. EMİNE ATALAY³

Tarsus Üniversitesi, emineatalay@tarsus.edu.tr-0009-0006-6302-8918

Özet

Bu sistematik derleme çalışmasının amacı, öğretmenlerin maruz kaldığı aşırı iletişim yükünün mesleki yabancılaşma üzerindeki etkilerini inceleyen ulusal ve uluslararası literatürü analiz etmektir. Çalışma kapsamında, 2007–2024 yılları arasında yayımlanmış 20 akademik makale belirli ölçütlere göre seçilmiş ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Derlenen çalışmalar; iletişim yükünün öğretmenlerin kuralsızlık, yalıtılmışlık, güçsüzlük, anlamsızlık, ve kendine yabancılaşma gibi yabancılaşma boyutlarıyla ilişkisini ele almaktadır. Literatür taraması, öğretmenlerin mesai saatleri dışında aşırı iletişime maruz kalmalarının hem profesyonel hem de kişisel yaşamlarında olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Özellikle Covid-19 salgını sırasında uzaktan eğitime geçilmesi ve teknolojik iletişim araçlarının yaygınlaşması, öğretmenlerin mesai saatleri dışında da iş ile ilgili taleplerle karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu durum, öğretmenlerin stres düzeylerini artırmakta, iş-yaşam dengesini bozmakta ve kişisel yaşamlarına yeterince zaman ayıramamalarına yol açmaktadır. Bu çalışmada ayrıca, aşırı iletişim yüküne maruz kalmanın iş tatmini, motivasyon ve genel yaşam kalitesi üzerinde önemli etkiler yarattığı vurgulanmıştır. Psikolojik sağlık açısından ise bu durum, tükenmişlik ve yabancılaşma gibi sonuçlara yol açabilmektedir. Araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin aşırı iletişim yükü algıları sınıf rehber öğretmenliği ve cinsiyet görevine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir; ancak medeni durum, kıdem ve çalışılan eğitim kademesi açısından bu algılarda anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Özellikle kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde iletişim yükü algıladıkları ve sınıf rehber öğretmenlerinin bu yükü daha fazla hissettikleri görülmektedir. Ayrıca, özel okullarda çalışan öğretmenlerin, kamu okullarındaki meslektaşlarına göre daha fazla iletişim talebiyle karşılaştıkları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, bazı kırsal bölgelerde dijital iletişimin daha işlevsel olduğu, öğretmen-veli iş birliğini olumlu etkilediği ve şehirlerdeki olumsuzlukların aksine öğretici olabildiği de vurgulanmıştır. Bu bulgular doğrultusunda , öğretmenlerin mesai dışı zamanlarını koruyacak şekilde düzenlemeler yapılması hem öğretmenlerin psikolojik sağlığını korumak hem de iş verimliliğini artırmak için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Aşırı İletişim Yükü, Yabancılaşma, Sistematik Derleme, Eğitimde İletişim

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra mobil cihazların yaygınlaşması, bireylerin her zaman ve her yerden erişilebilir olmasını sağlamıştır. Özellikle akıllı telefonlar ve tabletler, çalışanların mesai saatleri dışında da ulaşılabilir olmasına neden olan en yaygın cihazlar arasında yer almaktadır (Yıldız, 2024: 278). Bu sürekli olarak erişilebilir olma durumu, bazı olumsuz algıları da beraberinde getirmiştir (Stephens, Mandhana, Kim, Li, Glowacki ve Cruz, 2017; Harper, 2013). Sürekli erişilebilirlik nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklar, bireylerin mesleklerine ve toplumsal rollerine yabancılaşmasına sebep olabilmektedir. Bu durum, iş ve özel hayat arasındaki sınırları belirsizleştirerek bireylerde tükenmişlik hissine yol açabilmektedir.

Teknolojinin hızlı gelişimi ve değişimi, yüz yüze iletişimden teknolojik araçlarla iletişime geçişi mümkün kılmıştır. Zaman ve mekân sınırlamaları olmadan daha kolay iletişim kurulabilmesi, insanların teknolojik araçları daha fazla tercih etmelerine yol açmıştır. Ancak, çalışanlarla iletişim kurmak isteyen bireyler, çoğu zaman mesai saatlerini göz önünde bulundurmamaktadır. Bu durum, çalışanların mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim taleplerine yanıt verme zorunluluğunu sorgulamaktadır. Ulaşılabilir olmama hakkı, çalışanların mesai saatleri dışında işle ilgili iletişim taleplerine yanıt verme zorunluluğunun olmadığını ifade eder. Bazı ülkelerde yasal düzenlemelerle desteklenen bu hak, öğretmenler açısından iş-yaşam dengesinin ve psikolojik sağlamlığının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum, bireylerin iş memnuniyetini ve bağlılıklarını artırabileceği gibi, akademik kurumların genel verimliliği ve etkinliği üzerinde de olumlu etkiler yaratabilir (Atalay & Doğan, 2024: 196).

İletişim Yükü Kavramı

İletişim, Türk Dil Kurumu tarafından ‘*duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, iletişim*’ olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, özellikle medya ve dijital iletişim araçları, bireylerin günlük yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır (Acuner, 2019, s. 49). Bu bağlamda, öğrenciler ve veliler, öğretmenlere mesai saatleri dışında da ulaşmak istemekte; okul yönetimi ve meslektaşlar ise öğretmenlerden her an erişilebilir olmalarını beklemektedir. Sosyal medya platformları ve anlık mesajlaşma uygulamaları aracılığıyla kurulan kesintisiz iletişim, öğretmenlerin özel yaşamları ile iş hayatları arasındaki sınırların bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, öğretmenlerin iş-yaşam dengesi kurmalarını zorlaştırmakta; aynı zamanda Meier (1963) tarafından ilk kez tanımlanan “aşırı iletişim yükü” (communication overload) kavramını gündeme getirmektedir. Sürekli olarak aşırı iletişim yüküne maruz kalan bireyler, zamanla mesleklerine karşı yabancılaşma eğilimi göstermektedir.

Aşırı İletişim Yükü Psikolojik Etkileri

Eğitim hizmetleri de hizmet sektörünün bir parçasıdır. İnsanların doğru bilgi, davranış ve beceri kazanmalarını sağlamaya yönelik çalışmaları içermektedir. Eğitim hizmetleri bir süreci kapsamakta ve insanlarla yoğun bir şekilde iletişim kurmayı gerektirmektedir. Ayrıca eğitim ortamlarında bireyler arasında zaman zaman rekabet gözlenebilmektedir. Bu rekabetçi

ortamdan dolayı çalışanların hissiyatları iletişim kurdukları bireylerin memnuniyet aracına dönüşebilmektedir (İyem & Yıldız, 2017: 11).

Stres, bireylerin belirli bir durumun gerekliliklerini karşılayamayacaklarını düşündüklerinde verdikleri bilişsel bir tepkidir. Bu tepkiye, yetersiz yanıt verilmesi halinde ciddi olumsuz sonuçların ortaya çıkacağı kaygısı eşlik etmektedir. (Tarafdar vd., 2007). Mesai saatleri gözetilmeksizin öğretmenlerle sürekli iletişime geçilmesi, onların diğer rolleriyle ilgili sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanmasının bir nedenidir. Çalışanların işi ve diğer rolleri arasında uyumsuzluk yaşaması, rollerinin gerektirdiği tüm sorumlulukları yerine getirmeye gayret ederken aşırı rol yükü altında kalmasına sebep olacaktır (Alparslan vd., 2018: 147). Bu durum, öğretmenlerin stres düzeylerinin artmasına yol açmaktadır.

Yöneticiler için motivasyonu yüksek, iş yerinde memnun, başarılı ve mutlu çalışanlarla çalışmak, örgütsel başarıya ulaşmada kritik bir faktördür (Bektaş & Erkal, 2018: 443). Ancak, çalışanlarla sürekli olarak teknolojik iletişim araçları üzerinden iletişim kurulması, onların iş-yaşam dengesini bozmakta ve teknostresi artırmaktadır. Teknostres, teknoloji kullanımının yoğun olduğu sektörlerde çalışan bireylerin maruz kaldığı bir stres türüdür (Özdoğan & Tekin, 2023: 1787).

İletişim Yükünü Azaltacak Yöntemler

İş hayatında meydana gelen çeşitli değişiklikler nedeniyle, çalışanlar iş ve özel yaşamları arasında denge kurmakta zorlanabilmektedir. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın da vurguladığı üzere, çalışma sürelerine ilişkin düzenlemeler, çalışanların temel kişilik haklarını güvence altına almayı amaçlayan hükümler niteliğindedir. Bu nedenle, söz konusu hakların titizlikle korunması ve etkin biçimde hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır (Hüseyinli & Ünal, 2024: 49). Bazı ülkelerde, çalışanların mesai saatleri dışında işle ilgili e-postalara veya mesajlara yanıt verme zorunluluğunu ortadan kaldıran politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar, çalışanların iş tatminini artırmayı ve kişisel refahlarını korumayı amaçlamaktadır.

Çalışanların ulaşılabilir olmama hakkını güvence altına almak için farklı ülkelerde çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Çalışanların aşırı iletişim nedeniyle karşılaştıkları olumsuz durumlardan dolayı Avrupa'da Almanya ve Fransa gibi ülkeler başta olmak üzere, birçok ülke çalışanlara ulaşılama hakkı tanımıştır ve mesai saatleri dışında mesleki faaliyetleri ile ilgili bağlantısını kesme hakkı sunmuştur (Kaya, 2024: 233). Almanya'da, "bağlantıyı kesme hakkı" kapsamında işletmeler, çalışanların mesai saatleri dışında erişilebilir olma zorunluluğunu kaldırarak düzenlemeler uygulamıştır. Bazı şirketler belirli saatler dışında yanıt beklentisini kaldırırken, diğerleri gecikmeli e-posta sistemleriyle bu hakkı korumuştur (Yıldız, 2024: 276). Benzer uygulamaların, öğretmenlerin iş-yaşam dengesi kurabilmesi açısından çalışma hayatına entegre edilmesi faydalı olacaktır.

Esnek ve uzaktan çalışma uygulamaları, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte ortaya çıkmış ve bu teknolojiler çalışma şartlarında kolaylık ve esneklik sağlamıştır. Ancak, bu gelişmelerin dezavantajı, çalışanın 'aşırı iletişime' maruz kalması durumudur. İletişim teknolojilerinin kullanımıyla birlikte, çalışanların mesai saatleri dışında da sürekli işle meşgul olmaları, e-postalara ve telefon aramalarına yanıt vermeleri, bireyin dinlenme sürecini

engellemekte ve bu durum stres, anksiyete bozuklukları, kronik yorgunluk ve tükenmişlik sendromu gibi psikososyal risklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 2022 yılında düzenlenen 110. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda önemli bir karar alarak, çalışanların güvenli ve sağlıklı bir çalışma alanına sahip olma hakkını temel işçi hakları arasına eklemesiyle sonuçlanmıştır (Yangın & Mutluer, 2021: 509).

Avrupa Birliği, çalışanların ulaşılabilir olmama haklarını tanıyan çeşitli planlamalar yapılması konusunda üye devletlere çağrıda bulunmuştur. Ülkemizde bu hakkın tanınması ile ilgili şu ana dek herhangi bir çalışma söz konusu değildir (Kaya, 2024: 237). Ülkemizde, çalışanların fizyolojik ve psikolojik sağlıklarının yanı sıra pozitif psikolojik sermayelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi adına mesleki sorumlulukların ve sınırların net bir şekilde belirlenmesine, ayrıca ulaşılabilir olmama hakkına ilişkin kapsamlı yasal ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yabancılaşma Kavramı

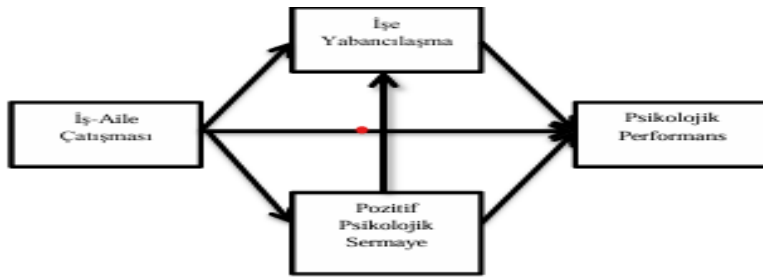
Yabancılaşma, bireyin ruh sağlığı açısından normal durumlardan farklı davranışlar sergilemesi, sosyolojik bağlamda ise bireyin kendisini ve içinde yaşadığı topluma karşı hissettiği aidiyetsizlik duygusu olarak tanımlanmaktadır (İyem vd., 2019: 171). Hoşgörür'e (1977) göre ise yabancılaşma, çalışanların kendilerini ifade etme ve kişisel ihtiyaçlarını karşılama imkânı bulamadıklarında yaşadıkları çaresizlik ve güçsüzlük hissidir. Toplumda büyük bir önem atfedilen hedefleri, idealleri veya amaçları küçümseme, onlara uyum sağlayamama ya da benimseyememe durumu kültürel yabancılaşma olarak adlandırılmaktadır (Cevizci, 1999: 1051). Sosyal psikolojide bu anormal duygu, bireyin içinde yaşadığı topluma ve çevreye uyum sağlamaması, diğer insanları yadsıması olarak açıklanmaktadır (Atalay & Doğan, 2024: 188). Öğretmenlerin işlerine aşırı yoğunlaşması, sosyal ve özel hayatındaki rollerine yeterince zaman ayıramamalarına ve bu rollerini ihmal etmelerine dolayısıyla ailesine ve sosyal çevresine yabancılaşmasına, iş ve yaşamındaki uyumun bozulmasına neden olabilmektedir. Uyumun tahribatı sonucunda çalışanlarda anormal benlik gelişimi oluşabilir ve bundan dolayı çalışanlar olağandışı davranışlar gösterebilir (Yıldız, 2017: 33). Yabancılaşma davranışı, Seeman'ın (1959) kuramına göre beş alt boyutta ele alınmaktadır. Bu boyutlar, anlamsızlık, kuralsızlık, toplumsal izolasyon, güçsüzlük ve bireyin kendine karşı yabancılaşması olarak kategorize edilmektedir.

Güçsüzlük, bireyin yaşam koşulları karşısında etkili olamaması, davranışlarını kontrol edememesi ve sahip olduklarıyla ilgili sonuçları değiştirecek gücü kendinde bulamaması durumunu ifade eder. **Anlamsızlık**, bireyin yaşam şartlarıyla baş edebilme bilgi ve becerisinden yoksun olduğunu hissetmesi, eylemleriyle hedefleri arasında bağ kuramaması ve neye inanacağını bilememesiyle ortaya çıkar. **Kuralsızlık**, bireyin toplumun yerleşik kurallarına karşı gelmesi ve toplumsal değerlerle çelişen davranışlar sergilemesi durumudur. **Yalıtılmışlık**, bireyin kendisini toplumdan soyutlaması, toplumsal amaç ve inançların kendisi açısından herhangi bir anlam taşıyamaması hâlidir. **Kendine yabancılaşma** ise bireyin kendi benliğinden uzaklaşması, sosyal yapıya uyum sağlayamaması ve örgüt içerisinde kendini ifade edememesi şeklinde tanımlanır (Seeman, 1959; akt. Şimşek vd., 2012: 55).

Yabancılaşmanın Sosyal ve Psikolojik Boyutları

Öğretmenlerin mesai saatleri sonrasında iş ile ilgili aşırı iletişime maruz kalmaları, öğretmenlerin iş-yaşam dengesine ilişkin algılarının yüksek düzeyde olmasına yol açmaktadır. Bu algılar; iş-yaşam dengesi; kişisel hayatı göz ardı etme, bireyin kendisine vakit ayıramaması ve yaşamın yalnızca işle sınırlı hale gelmesi gibi unsurları kapsamaktadır (Ay & Bostancı, 2023: 89). Bu bağlamda, kendine zaman ayıramayan ve yaşamını ihmal eden bireyler, zamanla hem kendilerine hem de topluma yabancılaşacaktır. Yabancılaşma, bireyin nesnelere veya insanlara karşı uzaklaşmasıyla ortaya çıkan ve insan doğasından kaynaklanan bir olgudur. Bu durum, itaatsizlik, kıskançlık, rekabet ve saldırganlık gibi olumsuz etkiler yaratabilir (Atalay & Doğan, 2024).

Öğrencilerinin bireysel özelliklerini önemseyen, onların ihtiyaçlarına cevap verebilen, öğrenci-veli ve diğer paydaşlarla sağlıklı ve verimli iletişim kurabilen deneyim ve tecrübe sahibi öğretmenlerin başarı algısı daha yüksektir (Aydın & Aslan, 2024: 196). Başarı duygusunu tatmin etme isteği, çalışanların işe daha fazla yoğunlaşmasına neden olabilir; ancak, işe gereğinden fazla odaklanmak, sosyal ve özel yaşam alanlarının ihmal edilmesine yol açabilir.

Şekil 1. İş- Aile çatışması, Pozitif Psikolojik Sermaye, Psikolojik Performans, İşe Yabancılaşma, Arasındaki İlişki

Kaynak (Akdoğan & Aydemir, 2018: 1997)

Akdoğan & Aydemir (2018) üniversite çalışanları üzerinde yapmış olduğu çalışmaya göre, iş - aile çatışmaları ile öz yeterlilik, psikolojik dayanıklılık, iyimserlik gibi pozitif psikolojik sermaye bileşenleri, işe yabancılaşmayı etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Çalışmanın bulguları, bireylerde pozitif psikolojik sermaye düzeyinin yüksek olmasının, işe yabancılaşma gibi olumsuz durumların azaltılmasında ve iş-yaşam dengesinin korunmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, öğretmenlerin iş-yaşam dengesini olumsuz etkileyebilecek durumlardan kendilerini koruyabilmeleri hem iş performansları hem de örgütsel bağlılıkları açısından büyük önem taşımaktadır (Akdoğan & Aydemir, 2018: 2008).

İş Yerindeki Yabancılaşma

İşe yabancılaşma, genel olarak bireyin çalışmaya karşı motivasyon ve bağlılık hissetmemesi olarak tanımlanmaktadır (Aydemir & Akdoğan, 2018: 1996). İşe yabancılaşma, bireyin işine karşı duyduğu ilgi ve bağlılığın zamanla azalması ve duygusal ya da zihinsel olarak işinden uzaklaşması durumunu ifade etmektedir; bu durum ise, bireyin iş yaşamında karşılaştığı zorluklarla başa çıkma becerilerini etkin bir şekilde kullanmasını ve pozitif örgütsel davranışları

destekleyen psikolojik kaynaklardan yararlanmasını güçleştirebilmektedir. Yabancılaşma neticesinde çalışma ortamında, çalışan ile örgüt arasındaki ilişki zayıflar, sağlıklı iletişim kurulamaz hale gelir ve birey kendini dışlanmış hissederek. (Karadaş & Özgün, 2023: 97). Bu da işte daha az verimlilik, düşük motivasyon ve ilgisizlik şeklinde kendini gösterir. İş yeri kültürü, işin içeriği, çalışma saatleri, çalışanların katılım düzeyi ve özerklik gibi unsurlar, işe yabancılaşmayı etkileyen etmenler arasında yer almaktadır (Gayretli, 2023: 37). Çalışanların işe katılım göstermesi, iş yerinde kendilerini değerli hissetmelerini sağlarken; çalışma saatlerinin ve iş tanımının belirsizliği ise çalışanların işine yabancılaşmalarına yol açmaktadır. Yabancılaşma, sadece siyasal ve ekonomik temelli ilişkilerdeki bozulmalarla sınırlı olmayıp, tüm ilişkilerdeki bozulmayı ifade eder. Bu bozulmanın sonucu olarak, bireyler kendilerine ve benliklerine uygun olmayan bir şekilde yaşamak zorunda kalabilirler (Tuna & Yeşiltaş, 2014: 108).

Öğretmenler ve İletişim Yükü

Öğretmenlerin en önemli amacı, öğrencilerinin başarılı ve etik değerlere sahip ideal bireyler olarak yetişmesini sağlamaktır (Demir Sarier, 2020: 3). Bu amaç, öğretmenlerin işlerine yönelik motivasyonlarını artırmaktadır. Etkili iletişim becerileri, her türlü meslekî ilişkileri ve insan ilişkilerini güçlendirme ve kolaylaştırma özelliğine sahip olabilir (Uğurlu, 2013: 52). Yüksek motivasyonla çalışan öğretmenler, daha özverili bir şekilde görevlerini yerine getirirken, aşırı iletişim yüküne maruz kaldıklarında mesleklerine yabancılaşabilir ve iş-yaşam dengelerini kurmakta zorlanabilirler. Modern toplumda yabancılaşmaya neden olan etkenleri ortadan kaldırmak ve bireyin kendini gerçekleştirmesini ya da özgürleşmesini engelleyen koşulları gidermek için çaba göstermek gerekmektedir (Cevizci, 1999: 1131). Çağımızda çeşitli programlar, mobil uygulamalar, sosyal ağ platformları ve dijital iletişim hizmeti sunucuları aracılığıyla iş görüşmeleri, toplantılar ve resmi yazışmalar dijital ortamda eş zamanlı olarak çevrim içi gerçekleştirilmektedir (Uğurlu & Doğan, 2023: 8). Bu durum, çalışanların işlerini daha kolay yapmalarını ve zaman ile mekândan bağımsız olarak rahat ortamlarda çalışmalarını sağlar. Ancak, dijitalleşme süreci aynı zamanda çalışanların rollerinde belirsizlik ve karmaşa yaşamasına da yol açabilmektedir.

Öğretmenlerin İletişim İhtiyaçları

Gerekli bilginin insanlar arasında üretilmesi ve iletilmesi, sağlıklı bir iletişim ortamı gerektirir (Uğurlu, 2013: 52). İnsanlar, sosyal hayatlarında ve iş ortamlarında verimli bir şekilde çalışabilmek için iletişim kurmak zorundadırlar. Sosyal beceriler kapsamında değerlendirilen iletişim becerileri; empati kurma, sözlü ve sözsüz ifadeleri etkili kullanma, etkin dinleme, uygun geri bildirimde bulunma ve beden dilini doğru kullanma gibi, birbirleriyle yakından ilişkili birçok unsuru içermektedir (Nacar & Tümkaya, 2011: 496). Buna bağlı olarak, okul yöneticilerinin öğretmenlere yönelik destekleyici liderlik sergilemeleri, öğretmenlerin okul ortamında daha sosyal, açık ve etkileşim odaklı bireyler olarak yer almalarına katkı sunabilmektedir (Çankaya & Aküzüm, 2010: 55). Bu bağlamda, öğretmenlerin okul liderleriyle sağlıklı ve etkili bir iletişim kurmaları hem kendi aralarındaki etkileşimi güçlendirmek hem de iş motivasyonlarını artırmak açısından oldukça önemlidir.

Eğitimde İletişim Yükü

Çağımızda ise teknolojik araçların yoğun kullanılması, öğretmenlerin aşırı iletişim yüküne maruz kalmasına sebebiyet vermektedir. Sürekli ulaşılabilir olma mesleklerinin bir parçası olarak görülebilmektedir. Milli eğitim bakanlığı tarafından öğretmenlerin çalışma saatleri ile ilgili (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2022) düzenlemeler yapılmıştır. Belirlenen bu saatler öğretmenin asli görevini yerine getirmeleri için belirlenmiş zaman dilimleridir. Çalışma saatleri dışında, öğretmenler işlerine ilişkin bilgi akışını WhatsApp, e-mail, telefon ve diğer iletişim kanalları aracılığıyla devam ettirmektedir. Öğretmenlerin çalışma saatleri, görev ve sorumlulukları kanun yönetmelik vs. ile düzenlenmiş olmasına rağmen, bu bilgi akışının yoğun bir şekilde devam etmesi öğretmenlerde mesleki sorumlulukları ile ilgili belirsizlik hissine sebep olmaktadır. Belirsizlik hissi, bireylerin özellikle iş motivasyonu, mesleki doyumu ve iş sadakati üzerinde olumsuz etkilerinin söz konusu olmasıdır (Atalay & Doğan, 2024: 195). Bireylerde yaşanan belirsizlik hissi toplumsal rollerinin anlamını kaybetmesi ile sonuçlanacaktır.

Öğretmenlerin Karşılaştığı İletişim Zorlukları

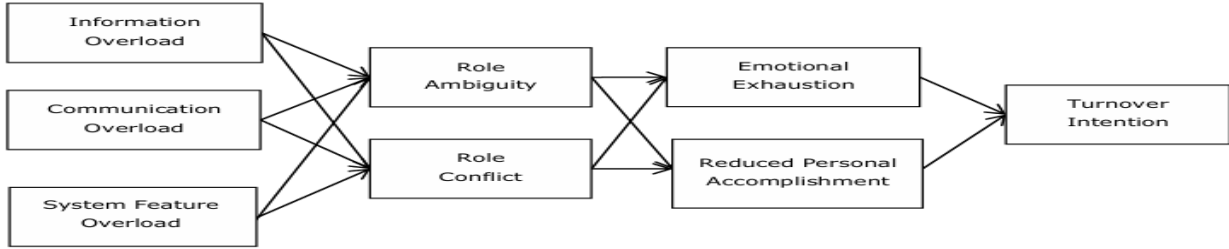
İnsanlar, bilgi, düşünce ve duygularını günlük ve iş yaşamlarında iletişim araçlarıyla paylaşmaktadır (Yıldız & Öztürk, 2020: 558). Öğretmenler de mesai saatleri sonrasında idareciler ve veliler tarafından işle ilgili aramalara maruz kalabilmektedir. Bazı öğretmenler, mesai sonrası işle ilgili iletişim kurulmasının strese neden olduğunu düşünmektedir. Bu durum, çalışanların iş, özel hayat ve aileleri arasında bir denge kurma ve bunu sürdürülebilir hale getirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır (Boz & Gözen, 2023). İletişimin sınırlarını ortadan kaldırması, bireylerin her türlü bilgiye erişebilmesini sağlamış ve bu da onları mevcut konum ve durumlarından daha iyilerine yönelmeye teşvik etmiştir (Yıldırım, 2017: 759). Öğretmenler de mesai saatleri sonrasında idareciler ve veliler tarafından işle ilgili aramalar alabilmektedir. Bazı öğretmenler, mesai sonrası iş ile ilgili iletişim kurulmasının strese neden olduğunu düşünmektedir. Ancak bazı çalışanlar, mesai saatleri dışında gelen iletişim taleplerini doğal karşılamakta ve bundan rahatsızlık duymamaktadır (Yıldız, 2024: 282).

Literatür Örnekleri

Aşağıdaki literatür örnekleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aşırı iletişim yükünün yabancılaşma davranışı üzerindeki etkisiyle ilgili çalışmaların çoğunlukla Covid-19 salgın dönemiyle sınırlı kaldığı ve aşırı iletişim yükünün yabancılaşmayı etkilediği görülmektedir. Özbek (2022) tarafından yapılan çalışmaya göre, Covid-19 salgını sürecinde eğitim çalışanlarının yoğun olarak ‘iletişim yükü’ altında olduklarında motivasyonlarının ve iş performanslarının oldukça yüksek seviyelere ulaştığı ortaya konmuştur. Yüksek motivasyona sahip bir çalışanın, örgütün hedeflerine ulaşmasında daha etkili bir rol oynayabileceği bilinmektedir.

Dilekçi ve Limon (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin aşırı iletişim yüküne ilişkin algılarının hem ölçeğin tüm maddelerinde hem de genel olarak "ara sıra" düzeyinde olduğu belirlenmiştir (Dilekçi & Limon, 2020: 243). Göktaş ve Şahin (2023) tarafından yapılan çalışmada ise, öğretmenlerin algıladıkları ‘aşırı iletişim yükü’ ile mesleki doyumları arasında zayıf ama anlamlı bir negatif ilişki bulunmuştur. Ayrıca, aşırı iletişim yükü,

cinsiyet ve sınıf rehber öğretmenliği görevi açısından anlamlı farklar gösterirken; kıdem, medeni durum ve çalışılan okul kademesi açısından ise herhangi bir farklılık

gözlemlenmemiştir (Şahin & Göktaş, 2023).

Sekil 2. Aşırı Bilgi Yüklenmesi, Aşırı İletişim Yüklenmesi , Sistem Özellik Aşımı(Teknolojik Yük Fazlalığı), Rol Belirsizliği, Rol Çatışması , Duygusal Tükenmişlik ve Azaltılmış Kişisel Başarı , İş Değiştirme Niyeti Üzerinde Etkisi

Kaynak : (Cho, Lee, & Kim, 2019: 8).

Cho ve arkadaşlarının (2019) yapmış olduğu araştırmaya göre, bilgi aşırı yüklenmesi ve teknolojik yük fazlalığı, çalışanların rol belirsizliği ve rol çatışması yaşamasına neden olarak duygusal tükenmişliği ve kişisel başarı hissini azaltmaktadır. Bu faktörler, çalışanların işten ayrılma niyetini önemli ölçüde yükseltmektedir. Çalışanların sürekli bağlantıda olma zorunluluğu, iş ve özel hayat dengesini bozarak tükenmişlik ve işten ayrılma niyetini artırmaktadır.

Son olarak, Erail ve arkadaşları (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, öğretmenlerin motivasyonunu azaltan unsurlar ile iletişim ve ilişkisel sorunların, dikkat çeken temel temalardan biri olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler, dışsal faktörler, çalışma koşulları ve iş ortamının tükenmişlik düzeylerini artırdığını ifade etmişlerdir. Özellikle iş yükü, iletişim eksiklikleri ve yönetim desteği yetersizliği gibi etkenlerin öğretmenlerde tükenmişliği artırdığı tespit edilmiştir. (Erail vd., 2024: 689-690). Ayrıca, öğretmenlerin sürekli olarak mesai saatleri dışında da çalışmak zorunda kalması ve iş-yaşam dengesinin sağlanamaması, tükenmişlik hissini daha da pekiştirmektedir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin yabancılaşma deneyimlerini etkileyen önemli bir faktör olduğu ve öğretmenlerin iş performansı, motivasyonu, tükenmişlik düzeyleri ve mesleki doyumları üzerinde doğrudan etkilerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yazar-yazarlar/yıl	Çalışmanın konusu	Çalışmanın amacı	Örneklem	Çalışmanın yöntemi	Sonuçlar
Abdullah ÖZBEK (2022)	Öğretmenlerin algıladıkları aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin iş performansı	Bu çalışma öğretmenlerin yaşadığı aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin iş performansları ve	Araştırmada, 2020 ve 2021 eğitim ve öğretim yılında farklı kademe ve türlerde görev yapan 382	Korelasyon analizi	Araştırmalar, öğretmenlerin aşırı iletişim yükü altında olduklarında bile motivasyonlarının ve iş performanslarının oldukça yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Yüksek motivasyona sahip

	nsı ve motivasyonlarına etkisinin Covid- 19 salgını açısından incelenmesi	motivasyonlarına etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır.	öğretmene ulaşılmıştır.		bir çalışan ise, örgütün hedeflerine daha etkili ve verimli bir şekilde ulaşmasına katkı sağlayabilir (Özbek, 2022).
Ümit DİLEKÇİ, İbrahim LİMON (2020)	Covid-19 salgını bağlamında öğretmenlerin algıladıkları “aşırı iletişim yükü” düzeylerinin incelenmesi	Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgını sürecinde öğretmenlerin algıladıkları “aşırı iletişim yükü” düzeylerini belirlemektir.	Türkiye’nin farklı illerinde görev yapan ve uygun örnekleme yöntemiyle seçilen (Mertens, 2010; Patton, 2015) 150 öğretmen yer almaktadır.	Faktör analizi	Araştırmaya katılan öğretmenlerin, aşırı iletişim yüküne ilişkin algılarının hem ölçeğin tüm maddelerinde hem de genel olarak “ara sıra” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Demografik değişkenler açısından yapılan karşılaştırmalarda ise cinsiyet, okul türü ve mesleki kıdemin, öğretmenlerin algıladıkları iletişim yükü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür (Dilekçi & Limon, 2020).
Zeynep ŞAHİN, Mehmet GÖKTAŞ (2023)	Pandemi (salgın) sürecinde öğretmenlerin algıladığı aşırı iletişim yükü ile mesleki doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Çalışmada salgın sürecinde öğretmenlerin algıladığı aşırı iletişim yükünün mesleki doyumla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.	Araştırmanın örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılında farklı kademelerde görev yapan 294 öğretmen oluşturmaktadır.	Araştırmada korelasyonel araştırma deseni kullanılmıştır. (Betimsel istatistikler, T-testi, regresyon analizi)	Öğretmenlerin algıladıkları aşırı iletişim yükü ile mesleki doyumları arasında zayıf ama anlamlı bir negatif ilişki bulunmuştur. Aşırı iletişim yükü, cinsiyet ve sınıf rehber öğretmenliği görevi açısından anlamlı farklar gösterirken; kıdem, medeni durum ve çalışılan okul kademesine göre ise bir farklılık gözlemlenmemiştir (Şahin & Göktaş, 2023).

Mehmet YAPICI (2011)	Eğitim ve yabancılaşma	Bu çalışma, yabancılaşma kavramını betimleyerek eğitim kurumlarının bireyin kendisine, diğer bireylere ve insanlığa yabancılaşmasındaki rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.	Eğitim kurumları	Betimleyici yöntem	Eğitimde yabancılaşmanın çözülmesi, öncelikle okulun ve okulun bireyin yaşamındaki etkilerinin analiz edilmesiyle mümkündür. Okulun yarattığı yabancılaşma, tek tip ve kitlesel bir yapıya sahip olup, bireysel yabancılaşmadan daha etkili, örgütlü ve kasıtlı bir biçimdedir (Yapıcı, 2011).
Sadi YILMAZ & Pınar SARKAYA (2009)	Eğitim kurumlarındaki yabancılaşma ve yönetimi	Bu çalışmanın amacı, eğitim örgütlerindeki yabancılaşmayı irdelenmek ve az çalışılmış olan bu konuya dikkat çekmektir.	Eğitim kurumları	Betimleyici yöntem	Eğitim kurumlarında öğretmenlerin yabancılaşmasına dair yapılan araştırmalar, öğretmenlerin genellikle en çok güçsüzlük, ardından yalıtılmışlık ve okula yabancılaşma yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Yılmaz & Sarpkaya, 2009).
Faizlat Titilayo ADEJUMOBİ ve Rasheed Kola OJİKUTU (2013)	Nijerya'nın Lagos eyaletindeki okul iklimi ve öğretmen iş performansı	Çalışma, Lagos Eyaletindeki ortaokullar arasında okul iklimi ile öğretmen iş performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir.	Lagos eyaletini altı eğitim bölgesine ayıran çok aşamalı bir küme örnekleme tekniği, 1804 öğrenci, 238 öğretmen ve 18 Müdürden oluşan bir örneklem vermiştir.	Çalışma için ilişkisel tarama araştırma deseni benimsenmiştir.	Okul politikaları ile öğretmenlerin iş performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, okullarda uygulanan liderlik tarzı ile öğretmen iş performansı arasında da anlamlı bir ilişki mevcuttur. Okullarda kullanılan motivasyon stratejileri ile öğretmenlerin iş performansı arasında da benzer şekilde anlamlı bir ilişki gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra,

					öğretmen morali ile iş performansı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Adejumobi & Ojikutu , 2013).
Ünal DENİZ, Mehmet Akif ERDENER (2016)	Öğretmenlerin iş motivasyonlarını etkileyen etmenler	Bu sebeple bu araştırmada da öğretmenlerin mevcut iş motivasyon düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir	2015-2016 eğitim-öğretim yılında Bursa ve Balıkesir illerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan 87 okuldaki 2000 öğretmen oluşturmaktadır.	Çalışma için ilişkisel tarama araştırma deseni benimsenmiştir.	Öğretmenlerin algılarına göre, ilkokul, ortaokul ve lisede görev yapan öğretmenlerin iş motivasyonu, cinsiyet ve kıdem gibi demografik faktörlere göre anlamlı bir farklılık göstermemekle birlikte; öğretmenlerin eğitim düzeyleri ve kişisel duyguları açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir (Deniz & Erdener , 2016).
Monideepa TARAFDAR, Qiang TU, Bhanus. RAGU-NATHAN VE T.S. RAGU-NATHAN (2007)	Teknostresin rol stresi ve üretkenlik üzerindeki etkisi	Bu makalenin amacı, bilgi ve bilgisayar teknolojisi (BİT)- yani "teknostres"- tarafından yaratılan stresin rol stresi ve bireysel üretkenlik üzerindeki etkilerini araştırmaktır.	Veriler, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iki kamu sektörü kuruluşunda çalışan 233 kişiden oluşmaktadır .	Faktör analizi	Bu makale, Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT) kullanımının, iş yükü, kişisel yaşam ve mahremiyeti ihlal etme, teknoloji karmaşıklığıyla başa çıkamama, iş güvenliğini artıran teknolojiler ve teknolojik belirsizlik korkusu gibi beş farklı biçimde teknolojik stres (techno-stress) yaratabileceğini göstermektedir (Taraftar vd., 2007).
Serkan ERAİL, Derya ERAİL, Bülent ÇİÇEK, Turcan	Öğretmenlerin tükenmişlik yaşamaları	Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin tükenmişlik	Araştırmanın çalışma grubunu 15öğretmen oluşturmuştu	Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerin	Bu araştırma, öğretmenlerin tükenmişlik yaşamalarına neden olan okul içi unsurları incelemiştir.

YILDIRIM (2024)	ina neden olan okul içi unsurlar	yaşamlarına neden olan okul içi unsurları incelemektir.	r. Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yaklaşımı kullanılarak seçilmiştir.	den durum çalışması kullanılmıştır.	Sonuç olarak, iş yükü, iletişim eksiklikleri ve yönetim desteği yetersizliği gibi faktörlerin tükenmişliği artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, okul yönetiminin öğretmenlere destek sağlaması, iş yükünü dengelemesi ve eğitim desteği sunmasının tükenmişlik sorununu azaltabileceği vurgulanmıştır (Erail vd., 2024).
Tuncay PEKTAŞ, Mustafa YAŞAR, Tayyip CAN (2023)	Eğitim ortamları nda çalışanları n iş doymu ve yabancıla şma ilişkisi: öğretmen ler üzerine bir araştırma	Bu araştırma, eğitim ortamlarında çalışanların iş doymu ve yabancılaşma arasındaki ilişkiyi öğretmenler üzerinde derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.	Öğretmenler	Örnek vakalar ve araştırmalar	Öğretmenlerin iş doymu ve yabancılaşma deneyimleri, eğitim kurumlarında iş performansı, öğrenci başarıları ve işten ayrılma niyetleri gibi önemli sonuçlar üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Pektaş vd., 2023).
Anne-Mari KUUSIMÄKI, Lotta UUSITALO- MALMIVAAR A, Kirsi TIRRI (2019)	Finlandiya 'da Dijital İletişim Konusund a Ebeveyn ve Öğretmen lerin Görüşleri	Finli ebeveynlerin ve öğretmenlerin dijital iletişimin (DC) ortaklıklarını nasıl desteklediğine ilişkin görüşlerini araştırmak	Finlandiyalı ebeveynlerin (N 1123) ve öğretmenler den (N 118) oluşturmaktadır.	Faktör analizi, ANOVA	Bu araştırmanın sonucuna göre, öğretmenlerin ve velilerin dijital iletişimle ilgili görüşlerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar, dijital iletişimin iş birliği sağlama ve geri bildirim verme konusunda daha faydalı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, veliler, çocuklarıyla ilgili yeterince teşvik edici geri

					bildirim alamadıklarını, öğretmenler ise mesajların daha anlaşılabilir olduğunu ifade etmiştir. (Kuusimäki vd., 2019).
Chinenye Christiana OBADİMEJİ, Afolakemi Olasumbo OREDEİN (2022)	Dijital Liderlik ve Nijerya'da Kamu İlkokul Öğretmenlerinin İş Performansında İletişim Stilleri	Bu çalışmanın amacı, dijital liderlik ve iletişim tarzlarının (pasif iletişim tarzı, iddialı iletişim tarzı, agresif iletişim tarzı ve pasif-agresif iletişim tarzı) Oyo Eyaletindeki devlet ilköğretim öğretmenlerinin iş performansı üzerindeki etkisini incelemektir.	Üç senatörlük bölgesinden toplam altı yüz kırk üç (643) katılımcı katıldı	ANOVA	Bu çalışma, dijital liderlik ve iletişim tarzlarının, devlet okullarındaki ilköğretim öğretmenlerinin iş performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Obadimeji vd., 2022).
Hüseyin ŞİMŞEK, Refik BALAY, A. Salih ŞİMŞEK (2012)	İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinde Mesleki Yabancılaşma	Sınıf öğretmenlerinin mesleğe yabancılaşma düzeyleri ile bunu etkileyen değişkenleri belirlenmek amacıyla yapılmıştır.	Araştırmaya yansız örnekleme yoluyla toplam 340 sınıf öğretmeni katılmıştır.	ANOVA	Araştırmada elde edilen bulgulara göre, sınıf öğretmenlerinin yabancılaşmasına etki eden faktörler, genellikle sosyo-demografik özellikler ve çalıştıkları okul ortamına ilişkin faktörlerden kaynaklanmaktadır(Şimşek vd., 2012).
Wahid Ahmad DAR (2023)	Aml audible? Teacher's alienation with online teaching	Bu makale, öğretmenlerin çevrimiçi eğitim sırasında yaşadığı yabancılaşma	Keşmir üniversitelerinde ve kolejlerinde görev yapan öğretmenlerin (n = 20)	Tematik bir analiz yaklaşımına dayalı olarak, nitel veriler kullanılmıştır.	Bu çalışma, çevrimiçi eğitim sürecinde öğretmenlerin yabancılaşma hissini, özellikle kontrol eksikliği, yakınlık kaybı, geri bildirim eksikliği ve

	Duyulabilir miyim? Öğretmenin çevrimiçi öğretimiyle yabancılaşması	hissini anlamayı ve açıklamayı amaçlamaktadır.	eşzamanlı çevrimiçi öğretim hakkındaki anlatılarını ortaya çıkarmaktadır.		öğretimin anlam kaybı gibi unsurlar üzerinden incelemiştir. Sonuç olarak, çevrimiçi eğitimin öğretmenlerde pedagojik ve duygusal zorlukları artırdığı vurgulanmıştır (Dar, 2023).
Taner ATMACA, Erdal YILDIRIM, Turgay ÖNTAŞ (2021)	Kamuya Açılan Sınıf: Mesleki Mahremiyet ve Uzaktan Eğitimde Gözetlenme	Bu çalışmanın amacı Covid-19 salgını ile yaygınlaşan uzaktan ve dijital eğitim-öğretim faaliyetleri esnasında ortaya çıkan mahremiyet ihlali algısı ve dijital gözetime ilişkin öğretmenlerin deneyimlerini ve görüşlerini ortaya çıkarabilmektir.	Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde ve illerinde çalışan toplamda 24 öğretmenle	Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, nitel araştırma yaklaşımı içinde yer alan bütüncül tekli durum deseni, Araştırmanın çözümlenmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır.	Bu çalışma, Covid-19 sürecinde uzaktan eğitimin öğretmenlerin mesleki mahremiyet algısını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Sonuçlara göre, gözetlenme ve denetlenme durumları öğretmenlerde yabancılaşma, kaygı ve mesleki özgüven kaybına yol açmıştır. Özellikle velilerin eğitim sürecine müdahaleleri ve dijital ortamların şeffaflığı mesleki mahremiyet üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Atmaca vd., 2021).
Shamshu BAHRIA , Ali FAUZI, Nur Syazwani AHMAD	Bu çalışma, mobil anlık mesajlaşma (MIM) uygulamalarının iş yönetiminde yarattığı iletişim yükünü ölçmek	Bu çalışmanın amacı, teknostres fenomenini ele alarak, özellikle iş yerinde iletişim yükünün nasıl değerlendirilebileceğini araştırmaktır.	Bu ölçek, uzman görüşleri ile doğrulandıktan sonra 200 MBA öğrencisi üzerinde test edilmiştir.	Mobil anlık mesajlaşma (MIM) uygulamalarının iş yönetiminde yarattığı iletişim yükünü ölçmek için özel bir ölçek geliştirme yöntemi kullanılmıştır.	Bu çalışmanın sonuçları, mobil anlık mesajlaşma (MIM) uygulamalarının iş yerinde iletişim yükü oluşturduğunu ve bunun çalışanlar üzerinde teknostres etkisi yarattığını göstermektedir (Bahri, Fauzi & Ahmad, 2020).

	için özel bir ölçek geliştirme yi konu almaktadır.				
Luminita Hurbean, Louie H.M. Wong, Carol XJ Ou , Robert M. Davison, Octavian Dospinescu(2025)	Anlık mesajlaşma, kesintiler, stres ve iş performansını konu almaktadır.	Bu çalışmanın amacı, anlık mesajlaşma (IM) kullanımının iş performansı üzerindeki etkilerini araştırmaktır.	Bu çalışmanın örneklemi, 416 çalışan profesyoneldir ve oluşmaktadır.	Bu çalışmada kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) yöntemi kullanılmıştır.	Bununla birlikte, IM kullanımının doğrudan iş performansını olumsuz etkilemediği, aksine çalışanların iletişim ve iş birliği yeteneklerini geliştirdiği belirlenmiştir (Hurbean, Wong, Ou, Davison, & Dospinescu, 2025).
Jaehee CHO, Dina Inman RAMGOLAM, Kimberly Mary SCHAEFER & Anu Nadina SANDLIN(2011)	İletişim aşırı yüklenmesi ve kanal eşzamanlılığının kimlik ve iş memnuniyeti üzerindeki etkisi üzerine bir incelenmeyi konu almaktadır.	İletişim yükünün, çalışanların örgütsel kimlikleriyle olan bağlarını ve işlerinden aldıkları memnuniyeti nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır.	Bu çalışmanın örneklemi, Güneybatı'daki büyük bir kamu kurumu olan SWU'daki çalışanlardan oluşmaktadır. Çalışmaya toplamda 903 çalışan katılmıştır ve yanıt oranı %60,2 olarak belirlenmiştir.	Doğrulayıcı faktör analizi (CFA) ve yapısal eşitlik modellemesi (SEM)	İletişim aşırı yükü, çalışanlarda bunalmışlık hissine yol açabilir, bu durum örgüte bağlılık ve iş memnuniyetini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, yavaş iletişim kanalları da çalışanların örgütle olan ilişkilerini farklı şekillerde etkileyebilir(Cho, Ramgolam, Schaefer, & Sandlin, 2011).
Jaehee CHO, H. Erın LEE , Haeyeon KIM(2019)	İletişim odaklı aşırı yüklenmenin mobil anlık mesajlaşmada rol stresörleri,	Bu çalışmanın amacı, organizasyonel mobil anlık mesajlaşma hizmetlerinin (MIM'ler) kullanımı ile ilgili algılanan aşırı yükün, rol	Bu çalışmanın örneklemi, Araştırma kapsamında Güney Kore'de 434 ofis çalışanıdır.	Çevrimiçi anket, regresyon	Bu araştırmanın sonuçları, mobil anlık mesajlaşma hizmetlerinin (MIMs) aşırı kullanımının çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerini doğrulamaktadır. Çalışma, bilgi aşırı yüklenmesi ve sistem özellikleri aşırı yüklenmesinin,

	tükenmişlik ve iş yerinde işten ayrılma niyetine etkilerini konu almaktadır.	belirsizliği ve rol çatışması gibi rol odaklı stresörlerin aracı etkisi yoluyla çalışanlarda tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile nasıl ilişkilendiğini açıklayabilen bir model geliştirmek ve test etmektir			çalışanların rol belirsizliği ve rol çatışması yaşamasına neden olduğunu göstermiştir. Bu stres faktörleri, duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı hissini azalması gibi tükenmişlik belirtilerini artırarak, çalışanların işten ayrılma niyetini yükseltmiştir (Cho, Lee, & Kim, 2019).

Tartışma ve Sonuç

Bu sistematik derleme çalışmasında, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı aşırı iletişim yükünün mesleki yabancılaşma üzerindeki etkisini ortaya koyan ulusal ve uluslararası 20 akademik çalışma incelenmiştir. Bulgular doğrultusunda, aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin mesleki doyumunu ve aidiyet hissini olumsuz etkilediği, bu durumun da öğretmenlerde yabancılaşma duygusunu artırdığı saptanmıştır. Literatürde özellikle yoğun yazılı iletişim talepleri, sürekli dijital bağlantıda kalma zorunluluğu, yönetsel bildirimlerin fazlalığının, öğretmenlerin iş yükünü artırarak iletişimden kaynaklı psikolojik baskı yaşamasına neden olduğu vurgulanmaktadır.

Çalışmaların çoğunda, aşırı iletişim yükünün; duygusal tükenmişlik, işe yabancılaşma, değersizlik hissi, motivasyon kaybı, kurumsal bağlılıkta azalma ve mesleği sorgulama gibi sonuçlarla ilişkili olduğu görülmüştür. Özellikle yöneticilerin açık olmayan iletişim tarzları, tekrarlayan, sık ve ani bilgi paylaşımları öğretmenlerin kendilerini baskı altında hissetmesine ve yabancılaşmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca bazı çalışmalarda öğretmenlerin yaş, kıdem, okul türü ve öğrenci sayısı gibi demografik değişkenlere göre iletişim yükünü ve yabancılaşmayı farklı düzeylerde deneyimlediği belirtilmiştir. Genç, deneyimsiz, özel okullarda ve şehirde çalışan öğretmenlerin, yüksek iletişim baskısı hissettikleri; buna karşın destekleyici okul iklimi, etkili liderlik ve açık iletişim kültürünün yabancılaşmayı azaltıcı bir faktör olduğu ortaya konmuştur.

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin yabancılaşma deneyimlerini etkileyen önemli bir faktör olduğu ve bunun öğretmenlerin iş performansı, motivasyonu, tükenmişlik düzeyleri ve mesleki doyumları üzerinde doğrudan etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Ancak özellikle eğitim sektöründe, öğretmenlerin aşırı iletişim yüküne maruz kalmasının yabancılaşma üzerindeki etkisini doğrudan ele alan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu ve mevcut çalışmaların büyük ölçüde COVID-19 salgın dönemine odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda elde edilen verilerin dönemsel koşullarla sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, alanyazında söz konusu ilişkinin farklı bağlamlarda,

daha geniş örneklerle ve uzun vadeli etkiler göz önünde bulundurularak incelenmesine duyulan gereksinimi ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, eğitim yöneticilerinin öğretmenlerin iletişim yükünü azaltacak stratejiler geliştirmesi; görev ve sorumlulukların adil şekilde dağıtılması, dijital iletişimde sınırların belirlenmesi ve öğretmen destek sistemlerinin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarını ve mesleki motivasyonlarını korumak adına, iletişim yükünün sürdürülebilir bir düzeye indirilmesi kritik bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

Öneriler

Bu sistematik derleme çalışmasının bulgularından hareketle, öğretmenlerde aşırı iletişim yükünün yabancılaşmayı artırdığı ve bu durumun mesleki doyum ile iş performansını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Eğitim kurumlarında iletişim yönetimi, açık, anlaşılır ve öğretmenlerin iş yükünü artırmayacak şekilde planlanmalıdır. Gereksiz ve tekrarlayıcı iletişim taleplerinden kaçınılmalıdır.

Dijital iletişim araçlarının kullanımı için okul ve kurum bazında sınırlar ve kurallar belirlenmeli, öğretmenlerin sürekli erişilebilir olma baskısı azaltılmalıdır.

Okul yöneticileri, öğretmenlerin iş yükünü dengeli dağıtmalı ve iletişim yoğunluğu ile öğretmen motivasyonu arasındaki ilişkiyi dikkate almalıdır.

Aşırı iletişim yükü ile yabancılaşma arasındaki ilişkiyi daha net ortaya koymak amacıyla **nicel ve nitel yöntemlerle yürütülen derinlemesine araştırmalar** yapılmalıdır.

Bu konudaki farkındalığı artırmak için öğretmen yetiştirme programlarında **iletişim yükü yönetimi** ve **mesleki stresle başa çıkma becerileri** üzerine eğitimlere yer verilmelidir.

Kaynakça

- Acuner, Ş. A. (2019). Kadın çalışanların kariyer geliştirme sürecinde karşılaştıkları sorunlar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 35-52.
- Adejumobi, F. T., & Ojikutu, R. K. (2013). School organizational climate and teacher job performance in Lagos State, Nigeria.
- Alparslan, A., Öztürk, M., & Çarıkçı, İ. H. (2018). Çift Kariyerli Akademisyenlerin İş Yeri ve Evdeki İyi Oluşları Üzerine Bir Saha Araştırması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 145-155.
- Atalay, E., & Doğan, A. (2024). Akademisyenlerde yabancılaşma ölçeği: Araştırma görevlileri örneği. *Asya Studies*, 8(28), 187-198.
- Atmaca, T., Yıldırım, E., & Öntaş, T. (2021). Kamuya açılan sınıf: Mesleki mahremiyet ve uzaktan eğitimde gözetlenme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 5004–5032.
- Ay, D. & Bostancı, A. B. (2023). Öğretmenlerin iş-yaşam dengesi algılarının psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerindeki rolü. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 81-96.

- Aydemir, C., & Akdoğan, A. A. (2018). İş-aile çatışmasının psikolojik performans üzerindeki etkisi: İşe yabancılaşma ve pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1993-2012.
- Aydın, F., & Aslan, M. (2024). Öğretmen kimliği algıları ve öğretmen kimlik algılarının demografik değişkenlere göre değişimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 59(59), 171-204.
- Bahri, S., Fauzi, A., & Ahmad, N. S. (2020). A communication overload scale for use with mobile instant messaging in work management. *Digital Business*, 1(1), 100003.
- Bektaş, M., & Erkal, P. (2018). Toksik yönetici davranışları ölçeğinin geçerlilik ve güvenirliği çalışması. *Ege Academic Review*, 18(3), 435-444.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Cho, J., Lee, H. E., & Kim, H. (2019). Effects of communication-oriented overload in mobile instant messaging on role stressors, burnout, and turnover intention in the workplace. *International Journal of Communication*, 13, 1743–1763.
- Cho, J., Ramgolam, D. I., Schaefer, K. M., & Sandlin, A. N. (2011). The rate and delay in overload: An investigation of communication overload and channel synchronicity on identification and job satisfaction. *Journal of Applied Communication Research*, 39(1), 38-54. <https://doi.org/10.1080/00909882.2010.536847>
- Çankaya, İ. H., & Aküzüm, C. (2010). İlköğretim okullarında öğretmenlerin iletişim kurma düzeyleri ile yöneticilerin destekleyici liderlik rolleri arasındaki ilişki. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 49-57.
- Çobanoğlu, F., Şarkaya, S. S., & Sertel, G. (2019). İş-yaşam dengesi: Öğretmen ve yöneticiler üzerinde bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 1-1
- Dar, W. A. (2023). Am I audible? Teacher's alienation with online teaching. *Power and Education*, 15(2), 184–198.
- Demir Sarier, M. (2020). *Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Deniz, Ü., & Erdener, M. A. (2016). Öğretmenlerin iş motivasyonlarını etkileyen etmenler. *Sosyal bilimlerde stratejik araştırmalar* (ss. 29-41). Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Erail, S., Erail, D., Çiçek, B., & Yıldırım, T. (2024). Öğretmenlerin tükenmişlik yaşamalarına neden olan okul içi unsurlar. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 4(2), 679-693.
- Gayretli, Ş. (2023). İşe yabancılaşma kariyer tatmini etkiler mi? *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 9(3).

- Harper, R. (2013). The texture of our business. *Mobile Media & Communication*, 1(1), 141-146. <https://doi.org/10.1177/2050157912460033>
- Hoşgörür, V. (1997). *Eğitim işgörenlerinin örgütsel tutumları (Samsun ili merkez ortaöğretim okulları örneği)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hurbean, L., Wong, L. H. M., Ou, C. X. J., Davison, R. M., & Dospinescu, O. (2025). Instant messaging, interruptions, stress, and work performance. *Information Technology & People*, 38(1), 249-278. <https://doi.org/10.1108/ITP-09-2022-0656>
- Hüseyin, B. O. Z., & Gözen, E. (2023). *İş-yaşam dengesi açısından işgörenin ulaşılama hakkı*. Akademisyen Kitabevi.
- Hüseyinli, N., & Ünal, E. (2024). Avrupa Birliği Adalet Divanı kararı ışığında, Türk iş hukukunda çalışma sürelerinin kayıt altına alınması. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 44-71.
- İyem, C., & Yıldız, F. Z. (2017). Gökyüzündeki gösteri: Kabin memurlarının duygusal emek süreçlerine yönelik bir araştırma. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-22.
- İyem, C., Yıldız, F. Z., & Öztürk, D. G. (2019). İbn Haldun'un emek anlayışı: Marx ile karşılaştırmalı bir inceleme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 167-186.
- Karadaş, H., & Özgün, N. (2023). Öğretmenlerin örgütsel stres ile işe yabancılaşma düzeylerinin incelenmesi. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 8(1), 93-112.
- Kaya, T. (2024). İşçinin ulaşılabilir olmama hakkı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(1), 233-269.
- Kuusimäki, A. M., Uusitalo-Malmivaara, L., & Tirri, K. (2019). Parents' and teachers' views on digital communication in Finland. *Education Research International*, 2019(1), Article 8236786.
- Meier, R. L. (1963). Communications overload: Proposals from the study of a university library. *Administrative Science Quarterly*, 7(4), 521-544.
- Nacar, F. S., & Tümkaya, S. (2011). Sınıf öğretmenlerinin iletişim ve kişilerarası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2), 493-511.
- Obadimeji, C. C., & Oredein, A. O. (2022). *Digital leadership and communication styles on job performance of public primary school teachers in Nigeria*. **Science**, 10(1), 1-11.
- Özbek, A. (2022). *Öğretmenlerin algıladıkları aşırı iletişim yükünün öğretmenlerin iş performansı ve motivasyonlarına etkisinin COVID-19 salgını açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi).
- Özdoğan, B., & Tekin, Ö. E. (2023). Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarında teknostres ve demografik değişkenler açısından etkileri. *Mali Çözüm Dergisi*, 33, 1787-1814.

Pektaş, T., Yaşar, M., & Can, T. (2023). Eğitim ortamlarda çalışanların iş doyumu ve yabancılaşma ilişkisi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 568-587.

Stephens, K. K., Mandhana, D. M., Kim, J. J., Li, X., Glowacki, E. M., & Cruz, I. (2017). Reconceptualizing communication overload and building a theoretical foundation. *Communication Theory*, 27(3), 269-289. <https://doi.org/10.1111/comt.12116>

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 22.05.2025)

Şahin, Z., & Göktaş, M. (2023). Pandemi sürecinde öğretmenlerin algıladığı aşırı iletişim yükü ile mesleki doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-10.

Şimşek, H., Balay, R., & Şimşek, A. S. (2012). İlköğretim sınıf öğretmenlerinde mesleki yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53–72.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Millî Eğitim Bakanlığı yönetici ve öğretmenlerinin ders ve ek ders saatlerine ilişkin esaslar* (Yayımlanma No: 10144051).

Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, B. S., & Ragu-Nathan, T. S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of Management Information Systems*, 24(1), 301-328.

Tuna, M., & Yeşiltaş, M. (2014). Etik iklim, işe yabancılaşma ve örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 105-117.

Uğurlu, C. T. (2013). Öğretmenlerin iletişim becerisi ve empatik eğilim davranışlarının çocuk sevmeye düzeyleri üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 51-61.

Uğurlu, H. Ü. A., & Doğan, A. (2023). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm ve dijitalleşen işe alım işlevi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(45), 1-16.

Yangın, D. D., & Mutluer, M. K. (2021). Avrupa Adalet Divanı'nın çağrıya hazır bekleme süresinin nitelendirilmesine ilişkin yaklaşımı: DJ v Radiotelevizija Slovenija C-344/19, RJ v Stadt Offenbach am Main C-580/19 ve MG v Dublin City Council C-214/20 kararları çerçevesinde değerlendirmeler. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 481-512.

Yapıcı, M. (2011). Eğitim ve yabancılaşma. *Journal of Human Sciences*, 8(1).

Yıldırım, B. (2017). The relationship between principals' leadership practices and teachers' work-life balance. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 755-767.

Yıldız, F. Z. (2017). *Duygusal emek ve yabancılaşma ilişkisi: Kabin memurları örneği* (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).

Yıldız, F. Z. (2024). Aradığınız kişiye şu an ulaşamıyor: Çalışanların ulaşılabilir olmama haklarına ilişkin nitel bir araştırma. *Sosyal Mucit Academic Review*, 5(2), 270-292.

Yıldız, F. Z., & Öztürk, D. G. (2020). Bir işten çıkarma sebebi olarak sosyal medya: Örnek olay çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(27), 555-572.

Yılmaz, S., & Sarpkaya, P. (2009). Eğitim örgütlerinde yabancılaşma ve yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 314-333.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALAN VE ALMAYAN ÇOCUKLARIN EMPATİ KURMA BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Öğretmen, Fırat MATUR

Van İl Milli Eğitim Müdürlüğü, firatmaturr65@gmail.com - 0009-0001-5459-4364

Prof. Dr., Ramazan SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ramazansak@yyu.edu.tr - 0000-0002-7504-9429

ÖZET

Çocukların sağlıklı ve olumlu ilişkiler kurmasında büyük katkı sağlayan sosyal becerilerden biri de empatidir. Empati kişilerin kendilerini karşılarında bulunan kişilerin yerine koyup onların perspektifiyle olaylara ve durumlara bakabilmesi, doğru anladığı duygu ve düşünceleri karşısında bulunan bireylere hissederek anlatabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Okul öncesi dönemde bulunan çocuklara kazandırılması düşünülen sosyal becerilerinin başında empatik beceriler gelmektedir. Bu nedenle bu araştırmada okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı bu araştırmanın çalışma grubunu 98'i okul öncesi eğitim alan ve 65'i okul öncesi eğitim almayan okul öncesi dönem çocukları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu “Çocuklarda Empati Bölümü Ölçeği” kullanılmıştır. Veri analizi için, iki gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, üç ve daha fazla gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda; okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati düzeylerinin okul öncesi eğitim almayan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati düzeyleri cinsiyetlerine, davranışsal empati düzeyleri cinsiyetlerine, ailedeki çocuk sayısına ve anne yaşına, bilişsel empati düzeyleri ise anne eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılıklar göstermiştir. Okul öncesi eğitim almayan çocukların duygusal empati düzeyleri adadillerine ve baba eğitim düzeylerine, davranışsal empati düzeyleri adadillerine, annenin yaşına, babanın yaşına ve ebeveynlerinin evlilik sürelerine, bilişsel empati düzeyleri ise adadillerine göre anlamlı farklılıklar göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Empati, duygusal empati, bilişsel empati, davranışsal empati, okul öncesi eğitim.

1. GİRİŞ

Öğretilmesi ve öğrenilmesi gereken bir iletişim becerisi olan empati, bireyler arasındaki ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde büyük bir öneme sahiptir. Empati kişilerin kendilerini karşılarında bulunanların yerine koyup onların perspektifiyle olaylara ve durumlara bakabilmesi, doğru anladığı duygu ve düşünceleri karşısındaki kişiye hissederek anlatılabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 1975). Empatinin bireylerin kendilerini bilmesi, anlaması ve bu yeteneğini bir başka bireyin duygularını deneyimleme olarak tanımlandığını görmekteyiz (Goleman, 2019). Eisenberg ve Strayer'e göre ise empatinin tanımı insanoğlunun duygusallığından dolayı kendisinin duygusuna benzer tepkiler vermesi olarak anlamlandırılmaktadır (Buntürk, 2023). İçinde bulunduğumuz toplumda empati "diğergamlık ve altruizmle" tanımlanmaktadır. Bu belirtilen kavramlar kişilerin kendi faydasına olanı bir başkasının da faydasına olacak şekilde gözetmesi ve karşıda bulunan bireylerden herhangi bir menfaat beklemeden onlara yardımcı olmasıdır (Tarhan, 2011).

Empati kavramının anlaşılmasının güç olma sebebi ise karmaşık bir yapıya sahip olmasıdır (Mısırlı, 2007). İnsanlar arası ilişkilerde temel olan empatinin olmaması, kişilerin duygu yönünden eksik olduğu söylenilebilir (Lupton, 2002). Araştırmalar, empatik becerilerin somut işlemler döneminin öncesinde görüldüğünü ortaya koymaktadır. Sosyal-duygusal yaklaşımını savunanlar, bebeklerde empatik tepki gösteren davranışların görüldüğünü belirtmişlerdir (Eisenberg & Strayer, 1987; Fenichel, 1945; Hoffman, 1987; McDougall, 1908; Simner, 1971; Sullivan, 1953). Bilişsel açıdan empatik tepkilerin geliştirilebilmesi için, bireyin somut işlemler döneminde bulunması gerekliliği vurgulanmış olup, daha önceki evrelerde duyuşsal empati becerilerinin gelişebileceğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, çocuğun karşısındaki bireyin duygusal durumunu algılayabilme yeteneğine erken dönemlerde de odaklanılmıştır (Hoffman, 1984). Empati gelişimini araştıran bilim insanları, kendilerine özgü modeller geliştirmişlerdir. Bu modeller arasında, Feshbach (1975, 1978) ve Hoffman'ın (1987) empati gelişimi üzerine kurdukları modeller öne çıkmaktadır. Bu iki model, empatiyle ilgili kavramları anlamaktan öte empatinin gelişimini de açıklamaktadır. Ayrıca, Davis (1980) tarafından geliştirilen model de empati konseptiyle ilgili olup, Feshbach (1978) ve Hoffman'ın (1987) modelleri gibi hem empati kavramlarını hem de empatinin gelişimini ele almaktadır (Özer, 2016).

İletişimin kolaylaşmasını sağlayan ve bireylerin birbirlerine yaklaşmasına destek veren empati, bireylerin anlaşılmasına ve değerli hissetmelerine katkı sağlamaktadır. Empati, insanların ve toplumların refah düzeylerinin yükselmesine, mutlu ve huzurlu olmasına fayda sağlamaktadır (Demir, 2019). Empati becerileri yüksek düzeyde bulunan kişilerin karşısındaki bireylere sevecen, hoşgörülü ve onları oldukları gibi kabullendikleri görülmektedir. Özsaygısı yüksek ve ruhsal gelişimi olumlu olan kişilerin empati kurma becerisinin yüksek olduğu anlaşılmıştır (Kalliopuska, 1992). Çocuklar empati becerisine yeterli miktarda sahip oldukları zaman daha fazla kabul görmekte ve psiko-sosyal açıdan ise daha çok problemin üstesinden gelmektedirler (Mountrose, 2000). Empati becerisi gelişmiş çocukların; saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu, yardımsever ve ahlaki yargılarının ise gelişmiş oldukları belirtilmektedir (Ersoy ve Köşger, 2016). Duygusal ve bilişsel empati beceri düzeyi yüksek olan çocukların zorbalık davranışlarında kendilerinin haklı olduklarını düşünmelerinin ve güç kullanma eğilimlerinin düşük olduğu yapılan araştırmalar sonucunda belirtilmiştir (Toprak, 2019). Akranları ile empati kuran çocuklar sınıf ortamında yardımsever ve iş birliğinde bulunma gibi prososyal davranışları empati kurma becerisi düşük olan çocuklardan daha fazla göstermektedirler

(Roberts ve Strayer, 1996). Empati kurma becerisini kazanmış çocuklar yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların birçoğu ile baş edebilen ve toplumsal ortamlarda sevilmetedirler (Akbaş ve Temiz, 2016).

Başta okul olmak üzere aile ve sosyal çevre çocuğun erken yaştan başlayarak empati becerisini geliştirmek için sorumluluk almalıdır. Son dönemlerde yapılan araştırmaların bir kısmı okul öncesi dönemde bulunan çocukların empati becerilerini erken yaşta kazanabileceğini söylerken bir diğer kısmı ise bu dönemde bulunan çocukların empati kurmak için yeteri bilişsel düzeyde olmadığını savunmaktadır (Kahraman, 2007). Ayrıca bu dönemdeki çocukların aldıkları okul öncesi eğitiminin empati kurma becerilerini olumlu yönde destekleyerek katkıda bulunulması ve ileriki hayatında akranlarına göre sosyal-duygusal yönden daha gelişmiş olacakları düşüncesi bulunmaktadır (Özer, 2016). Kişiler arası ilişkilerin pozitif yönlü desteklenmesi için empati kurma becerilerinin kazandırılması gerekmektedir. Çocukların empati kurma becerilerini erken yaşlarda geliştirmeleri önemlidir. Sosyal bir varlık olan insanın, hayatının her noktasında önemli olan empati kurma becerisinin kazandırılmasında okul öncesi dönemde verilen eğitimin etkisi merak konusu olmuştur.

Bu araştırmada, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bu çalışmada üzerinde durulan temel problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: Okul öncesi eğitim alma durumunun okul öncesi dönem çocuklarının empati kurma becerileri üzerinde bir etkisi var mıdır? Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocuklarının empati kurma becerileri ne düzeydedir?

Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri cinsiyetlerine, yaşlarına, ailedeki çocuk sayısına, anadillerine, anne eğitim düzeyine, baba eğitim düzeyine, annelerinin yaşlarına, babalarının yaşlarına, ebeveynlerinin evlilik sürelerine ve oturdukları eve göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, okul öncesi eğitimi alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerini karşılaştırmalarına yönelik nicel yöntemde tasarlanarak ve tarama modeli kullanılarak yapılmış bir çalışmadır. Genel tarama modeli, insan gruplarını arasında bulunan farklılıkların nedenlerini ve sonuçlarını katılımcılarına ve sonuçlarına herhangi bir müdahalede bulunmadan, örneklem belirlenerek çalışılan ve evrene genellenerek hazırlanmış araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014; Karasar, 2009). Bu araştırmada tarama deseni kullanılarak; çocuklar için empati bölümü ölçeğinden elde edilen puanların, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerini çocuğun yaşı, cinsiyeti, okul öncesi eğitime devam etme süresi, kardeş sayısı, çocukların ana dili, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, annenin yaşı, babanın yaşı, evlilik süresi, oturulan ev değişkenlerine göre karşılaştırarak incelemek amaçlanmıştır.

2.1. Çalışmanın Örneklemi

Bu çalışmada amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yönteminde gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlardan oluşabilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014). Bu araştırmada ölçüt olarak okul öncesi eğitim basamağında olan ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ve okul öncesi eğitim almayan okul öncesi dönem çocukları araştırmanın örneklemini oluşturmuştur (Büyüköztürk vd., 2014). Araştırmanın örneklemini ise 2023-2024 eğitim öğretim yılı içerisinde Van ili, Erciş ilçesinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı anaokullarının ve ilkökul bünyesinde bulunan anasınıflarında eğitim alan 98 çocuk ve Van ili, Erciş ilçesinde okul öncesi eğitimi almayan 65 çocuk, toplamda ise 163 çocuktan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımına ilişkin bilgilere Çizelge 1’de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		N	%
Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Okul Öncesi Eğitim Alan	98	60,1
	Okul Öncesi Eğitim Almayan	65	39,9
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	88	54,0
	Erkek	75	46,0
Çocuğun Yaşı	4 Yaş	37	22,7
	5 Yaş	55	33,7
	6 Yaş	71	43,6
Çocuk Sayısı	1	60	36,8
	2	37	22,7
	3	28	17,2
	4 ve üzeri	38	23,3
Annenin Yaşı	25 yaş ve altı	33	20,2
	26-30	35	21,5
	31-35	53	32,5
	36-40	42	25,8
Babanın Yaşı	30-35	78	47,9
	36-40	48	29,4
	41 yaş ve üzeri	37	22,7
Annenin Eğitim Durumu	İlkokul	62	38,0
	Ortaokul	33	20,2
	Lise	36	22,1
	Üniversite	32	19,6
Babanın Eğitim Durumu	İlkokul	46	28,2
	Ortaokul	33	20,2
	Lise	34	20,9
	Üniversite	50	30,7
Çocuğun anadili	Türkçe	91	55,8
	Kürtçe	72	44,2
Ebeveynin Çocuğa Yakınlık Durumu	Anne	120	73,6
	Baba	43	26,4
Yaşanılan ev	Müstakil ev	96	58,9
	Apartman dairesi	67	41,1
Evlilik Süresi	7 yıl ve aşağısı	49	30,1

	8-14 yıl arası	72	44,2
	15 yıl ve üzeri	42	25,8
Medeni Durum	Evli	158	96,9
	Boşanmış	5	3,1

Çalışmaya katılan 163 okul öncesi dönem çocuğundan 98'i (%60,1) okul öncesi eğitim almışken, 65'i (%39,9) okul öncesi eğitim almamıştır. Çalışmaya katılan çocukların 88'ini (%54) kız çocukları oluştururken, 75'ini (%46) erkek çocukları oluşturmaktadır. 6 yaşında olan çocuklar katılımcı çocukların çoğunluğunu oluşturmaktadır (n=71, %43,6). Ailedeki toplam çocuk sayısına bakıldığında çocuk sayısı 1 olan katılımcıların çoğunlukta oldukları görülmektedir (n=60, %36,8). Annelerin yaşları incelendiğinde en yüksek dağılımın 31-35 (n=53, %32,5) yaş aralığında olduğu söylenebilir. Babaların yaşları incelendiğinde ise en yüksek dağılımın 30-35 (n=78, %47,9) yaş aralığında olduğu söylenebilir. Annelerin eğitim durumu incelendiğinde annelerin en çok ilköğretim mezunu oldukları görülmektedir (n=62, %38). Babaların eğitim durumu incelendiğinde ise babaların en çok üniversite mezunu oldukları görülmektedir (n=50, %30,7). Katılımcı çocuklardan 91'inin (%55,8) anadili Türkçe iken, 72'sinin anadili Kürtçedir (%44,2). Çocuklar için empati ölçeğini dolduran ebeveynlerden 120'si (%73,6) anne iken, 43'ü (%26,4) babalardan oluşmaktadır.

Katılımcıların yaşadıkları ev incelendiğinde müstakil evde oturan katılımcıların (n=96, %58,9) apartmanda oturan katılımcılardan (n=67, %41,1) daha fazla oldukları söylenebilir. Katılımcı çocukların ebeveynlerinin evlilik sürelerine bakıldığında en çok 8-14 yıl aralığında (n=72, %44,2) evli oldukları söylenebilir. Katılımcı çocukların ebeveynlerinin tamamına yakını evliyken (n=158, %96,9) beş ebeveyn boşanmıştır (n=5, %3,1).

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada Kişisel Bilgi Formu ve Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği ile veriler toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formunda, araştırmacı tarafından geliştirilen formda katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, kardeş sayısı, anadil, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ebeveynlerin yaşı, evlilik süresi, oturlan ev değişkenlerine ilişkin sorular bulunmaktadır.

Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği, çocukların empati düzeylerini ve bölümlerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Empathy Section Scale for Children (ESSC) Ölçeği, Dinç Altun vd. (2018) tarafından "Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeği" olarak Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, çocuklara doğrudan uygulanmamakta, 3-7 yaş arasında çocuğu olan anne ve babanın verdiği bilgilere dayanmaktadır. Ölçeğin orijinal formu 27 maddeden oluşmuştur. Türkçe formu ise yapılan çalışmalardan sonra 14 maddeden oluşan bir ölçek hazırlanmıştır. Ölçekte, maddelerin çocuklarına uygunluklarına göre anne-babalardan kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum gibi 4'lü derecelendirme yapımları istenmiştir. Ölçek, 14 madden oluşan üç alt boyutlu bir ölçektir. Ölçeğin ilk 5 maddesi birinci alt boyutta (Duygusal Empati), sonraki 5 maddesi ikinci alt boyutta (Davranışsal Empati) ve son dört maddesi üçüncü alt boyutta (Bilişsel Empati) yer almaktadır. Ölçek puanlamasında, "en az empatik olan iki işaretleme 0 puan, kısmen empatik olan işaretleme 1 puan ve en çok empatik olan işaretleme 2 puan" olarak değerlendirilmiştir. Ölçekte alınabilecek puanlar 0-28

arasında değişmektedir. Ölçekte ters ve düz maddeler bulunmaktadır. Ters ve düz maddelerin bulunmasından dolayı alınan puanların yüksek olması çocuğun empati düzeylerinin düşük ve puanın düşük olması ise empati düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Alınan puan arttıkça empati düzeyinin azaldığı ve puan azaldıkça empati düzeyinin arttığı görülmektedir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeğinin Türkçe formunun Cronbach Alpha değeri .73 olarak hesaplanmıştır (Dinç Altun vd., 2018).

2.3. Veri Analizi

SPSS-27 paket programı kullanılarak çalışmanın verileri analiz edilmiştir. Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeğini düzgün bir şekilde dolduran 163 katılımcıya ait veriler analize dahil edilmiştir. Veri analizinde parametrik ya da non-parametrik testlerden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle parametrik testlerin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı test edilmiştir. Normal dağılımın sağlanıp sağlanmadığının test edilmesi için Kolmogorow-Smirnov testi, Skewness ve Kurtosis değerleri ile Histogram, Q-Q grafiği incelenmiştir. Çizelge 2’de verinin normalliğine ilişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri ile Kolmogorov-Smirnov test sonucu yer almaktadır.

Çizelge 2. Verinin Normalliğine İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri, Kolmogorov-Smirnov

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu		Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnov
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal Empati	2,016	5,452	,000
	Davranışsal Empati	1,477	1,646	,000
	Bilişsel Empati	1,021	,829	,000
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal Empati	1,056	1,488	,000
	Davranışsal Empati	,755	,196	,002
	Bilişsel Empati	,626	-,145	,000

Normallik varsayımının bir ölçüsü olarak çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında olması beklenmektedir (Morgan vd., 2004, s.50). Hem okul öncesi eğitim alan hem de okul öncesi eğitim almayan çocukların Çocuklar İçin Empati Bölümü ölçeğine ait skewness ve kurtosis değerlerinin alt boyutların bazılarında sağlamasına rağmen bütün alt boyutlarda bu şartı sağlamadığı görülmektedir. Ayrıca Çocuklar İçin Empati Bölümü ölçeğinin üç alt boyutlarına ait Kolmogorov-Smirnov sonucunun normallik varsayımı için gerekli $p > .05$ şartını sağlamadığı görülmektedir. Özetle Kolmogorow-Smirnov testi ($p > .050$), Skewness ve Kurtosis değerleri birlikte değerlendirildiğinde verinin normal dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın verileri alt problemlere göre non-parametrik testler tercih edilerek analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler için öncelikle betimsel analizler yapılmış daha sonrasında ise demografik değişkenlere göre karşılaştırmalar yapılmıştır. İki gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, üç ve daha fazla gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bulguların raporlanmasında araştırma soruları dikkate alınmıştır.

3.1. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocuklarının empati kurma becerileri ne düzeydedir?

Aşağıdaki Çizelge 3’te çalışmaya katılan okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeğinin üç alt boyutundan aldıkları ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Çizelge 3. Çocukların Empati Kurma Becerileri

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	n=163	n	$\bar{X}$	Ss
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal Empati	98	,81	1,26
	Davranışsal Empati	98	1,39	1,85
	Bilişsel Empati	98	1,53	1,46
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal Empati	65	2,38	1,96
	Davranışsal Empati	65	2,81	2,22
	Bilişsel Empati	65	2,61	1,87

Çizelge 3 incelendiğinde çalışmaya katılan okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların Çocuklar İçin Empati Bölümü Ölçeğinin üç alt boyutundan aldıkları ortalamalarının şu şekilde olduğu görülmektedir: okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati ortalamalarının çok düşük olduğu dolayısıyla duygusal empati düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Davranışsal empati ve bilişsel empati düzeylerinin de düşük olduğu ve buna bağlı olarak empati becerilerinin yüksek olduğu söylenebilir. Okul öncesi eğitim almayan çocukların ise duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati ortalamalarının yükseğe yakın olduğu diğer bir ifadeyle bu üç alt boyuta ilişkin empati düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir.

3.2. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 4. Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Okul Öncesi Eğitim Alma Durumlarına Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Empati Becerileri	Okul Öncesi Eğitim	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Duygusal Empati	Alan	98	65,04	6374,00	1523,000	,000
	Almayan	65	107,57	6992,00		
Davranışsal Empati	Alan	98	68,81	6743,00	1892,000	,000
	Almayan	65	101,89	6623,00		
Bilişsel Empati	Alan	98	70,73	6931,50	2080,500	,000
	Almayan	65	98,99	6434,50		

Çizelge 4 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuklarının empati kurma becerilerinin okul öncesi eğitim alma durumlarına göre ölçeğin üç alt boyutunda da anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati sıra ortalamaları 65,04 iken okul öncesi eğitim almayan çocukların duygusal empati sıra ortalamaları 107,57’dir ($U=1523,000$, $p<.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları 68,81 iken okul öncesi eğitim almayan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları 101,89’dur ($U=1892,000$, $p<.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların bilişsel empati sıra ortalamaları 70,73 iken okul öncesi eğitim almayan çocukların bilişsel empati sıra ortalamaları 98,99’dur ($U=2080,500$, $p<.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati sıra ortalamaları okul öncesi eğitim almayan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati sıra ortalamalarından istatistiksel olarak

anlamlı bir şekilde daha düşüktür ($p<.05$). Diğer bir ifadeyle okul öncesi eğitim alan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati düzeyleri almayanlardan daha yüksektir.

3.3. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 5. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Cinsiyetlerine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	Kız	49	44,26	2168,50	943,500	,038
		Erkek	49	54,74	2682,50		
	Davranışsal	Kız	49	43,60	2136,50	911,500	,029
		Erkek	49	55,40	2714,50		
	Bilişsel	Kız	49	45,60	2234,50	1009,500	,160
		Erkek	49	53,40	2616,50		
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	Kız	39	31,60	1232,50	452,500	,457
		Erkek	26	35,10	912,50		
	Davranışsal	Kız	39	31,81	1240,50	460,500	,528
		Erkek	26	34,79	904,50		
	Bilişsel	Kız	39	29,40	1146,50	366,500	,056
		Erkek	26	38,40	998,50		

* $p < .05$

Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin cinsiyetlerine göre ölçeğin duygusal ve davranışsal empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p<.05$), bilişsel alt boyutta ise anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$) belirlenmiştir. Okul öncesi eğitim alan çocuklardan kızların duygusal empati sıra ortalamaları 44,26 iken erkek çocukların duygusal empati sıra ortalamaları 54,74'tür ($U=943,000$, $p<.05$). Benzer şekilde okul öncesi eğitim alan çocuklardan kızların davranışsal empati sıra ortalamaları 43,60 iken erkek çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları 55,40'tır ($U=911,500$, $p<.05$). Diğer bir ifadeyle okul öncesi eğitim alan kız çocuklarının duygusal ve davranışsal empati düzeyleri erkeklerinkinden daha yüksektir.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin cinsiyetlerine göre ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

3.4. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 6. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Yaşlarına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Çocuğun Yaşı	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	4	10	46,40	2	1,059	,589	-
		5	34	53,01				
		6	54	47,86				
	Davranışsal	4	10	59,80	2	3,965	,138	-
		5	34	42,85				
		6	54	51,78				
	Bilişsel	4	10	62,05	2	5,238	,073	-
		5	34	54,37				
		6	54	44,11				
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	4	27	31,65	2	,774	,679	-
		5	21	35,93				
		6	17	31,53				
	Davranışsal	4	27	35,46	2	,807	,668	-
		5	21	31,40				
		6	17	31,06				
	Bilişsel	4	27	28,54	2	2,875	,237	-
		5	21	37,43				
		6	17	34,62				

* $p < .05$

Çizelge 6 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin çocuğun yaşına göre ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

3.5. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri ailedeki çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 7. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Ailedeki Çocuk Sayısına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Çocuk Sayısı	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	1	39	48,67	3	,912	,822	-
		2	26	47,17				
		3	16	54,44				
		4 ve üzeri	17	50,32				
	Davranışsal	1	39	45,71	3	8,891	,031	D-C
		2	26	52,58				
		3	16	64,78				
		4 ve üzeri	17	39,12				
	Bilişsel	1	39	48,79	3	,657	,883	-
		2	26	49,83				
		3	16	46,22				
		4 ve üzeri	17	53,71				

Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	1	21	28,29	3	2,039	,564	-
		2	11	34,91				
		3	12	34,63				
		4 ve üzeri	21	35,79				
	Davranışsal	1	21	34,17	3	2,190	,534	-
		2	11	32,91				
		3	12	38,46				
		4 ve üzeri	21	28,76				
	Bilişsel	1	21	29,07	3	2,700	,440	-
		2	11	30,91				
		3	12	32,75				
		4 ve üzeri	21	38,17				

A=1, B=2, C=3, D=4 ve üzeri

Çizelge 7 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin ailedeki çocuk sayısına göre ölçeğin duygusal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), ancak davranışsal empati alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=3, n=98)= 8,891, p<.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; ailesinde 4 ve üzeri sayıda çocuk bulunan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile ailesinde 3 çocuk bulunan çocukların davranışsal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ailesinde 4 ve üzeri sayıda çocuk bulunan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları (39,12) ailesinde 3 çocuk bulunan çocukların davranışsal empati sıra ortalamalarından (64,78) anlamlı şekilde daha düşüktür. Diğer bir ifadeyle ailesinde 4 ve üzeri sayıda çocuk bulunan çocukların davranışsal empati düzeyleri ailesinde 3 çocuk bulunan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha yüksektir.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin ailedeki çocuk sayısına göre ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

3.6. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anadillerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 8. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Anadillerine Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Anadil	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	Türkçe	66	49,68	3279,00	1044,000	,918
		Kürtçe	32	49,13	1572,00		
	Davranışsal	Türkçe	66	45,84	3025,50	814,500	,052
		Kürtçe	32	57,05	1825,50		
	Bilişsel	Türkçe	66	49,06	3238,00	1027,000	,820
		Kürtçe	32	50,41	1613,00		
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	Türkçe	25	26,20	655,00	330,000	,019
		Kürtçe	40	37,25	1490,00		
	Davranışsal	Türkçe	25	24,50	612,50	287,500	,004

	Kürtçe	40	38,31	1532,50		
Bilişsel	Türkçe	25	25,66	641,50	316,500	,012
	Kürtçe	40	37,59	1503,50		

Çizelge 8 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin anadillerine göre ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin anadillerine göre ölçeğin üç alt boyutunda da anlamlı farklılık göstermiştir. Okul öncesi eğitim almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların duygusal empati sıra ortalamaları 26,20 iken anadili Kürtçe olan çocukların duygusal empati sıra ortalamaları 37,25'tir ($U=330,000$, $p<.05$). Okul öncesi eğitim almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların davranışsal empati sıra ortalamaları 24,50 iken anadili Kürtçe olan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları 38,31'dir ($U=287,500$, $p<.05$). Okul öncesi eğitim almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların bilişsel empati sıra ortalamaları 25,66 iken anadili Kürtçe olan çocukların bilişsel empati sıra ortalamaları 37,59'dur ($U=316,500$, $p<.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati sıra ortalamaları anadili Kürtçe olan çocukların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati sıra ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha düşüktür ($p<.05$). Diğer bir ifadeyle okul öncesi eğitim almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati düzeyleri anadili Kürtçe olanlardan daha yüksektir.

3.7. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 9. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Anne Eğitim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Anne Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	İlkokul	31	51,56	3	,546	,909	-
		Ortaokul	17	46,71				
		Lise	27	48,07				
		Üniversite	23	50,46				
	Davranışsal	İlkokul	31	50,74	3	,674	,879	-
		Ortaokul	17	51,18				
		Lise	27	45,91				
		Üniversite	23	50,80				
	Bilişsel	İlkokul	31	54,00	3	14,654	,002	B-C B-D
		Ortaokul	17	67,79				
		Lise	27	37,11				
		Üniversite	23	44,46				
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	İlkokul	31	34,39	3	7,081	,069	-
		Ortaokul	16	39,69				
		Lise	9	29,44				

	Üniversite	9	19,89				
	İlkokul	31	32,98				
	Ortaokul	16	37,53				
Davranışsal	Lise	9	37,06	3	5,119	,163	-
	Üniversite	9	20,94				
	İlkokul	31	37,50				
	Ortaokul	16	31,63				
Bilişsel	Lise	9	31,72	3	5,556	,135	-
	Üniversite	9	21,22				

A=İlkokul, B=Ortaokul, C=Lise, D=Üniversite

Çizelge 9 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin anne eğitim durumuna göre ölçeğin duygusal ve davranışsal empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), bilişsel empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=3, n=98)= 14,654, p<0.5$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; anne eğitim durumu ortaokul mezunu olan çocukların bilişsel empati düzeyleri ile anne eğitim durumu lise ve üniversite mezunu olan çocukların bilişsel empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Annesi ortaokul mezunu olan çocukların bilişsel empati sıra ortalamaları 67,79 annesi lise mezunu olan çocukların sıra ortalamalarından 37,11 ve annesi üniversite mezunu olan çocukların sıra ortalamalarından 44,46 yüksektir. Diğer bir ifadeyle annesi ortaokul mezunu olan çocukların bilişsel empati düzeyleri annesi lise ve üniversite mezunu olan çocukların bilişsel empati düzeylerinden daha düşüktür.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerileri anne eğitim durumuna göre ölçeğin duygusal, davranışsal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

3.8. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 10. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Baba Eğitim Durumuna Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Baba Eğitim Durumu	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	İlkokul	19	60,39	3	7,690	,053	-
		Ortaokul	16	39,75				
		Lise	25	43,82				
		Üniversite	38	51,89				
	Davranışsal	İlkokul	19	59,32	3	3,206	,361	-
		Ortaokul	16	47,25				
		Lise	25	47,94				
		Üniversite	38	46,57				
	Bilişsel	İlkokul	19	59,47	3	5,209	,157	-
		Ortaokul	16	39,41				
		Lise	25	52,14				
		Üniversite	38	47,03				
	Duygusal	İlkokul	27	30,30	3	12,118	,007	B-D

Okul Öncesi Eğitim Almayan	Davranışsal	Ortaokul	17	44,88	3	4,028	,258	-
		Lise	9	33,89				
		Üniversite	12	21,58				
		İlkokul	27	36,13				
		Ortaokul	17	34,82				
		Lise	9	32,83				
	Bilişsel	Üniversite	12	23,50	3	4,481	,214	-
		İlkokul	27	37,52				
		Ortaokul	17	33,76				
		Lise	9	29,33				
		Üniversite	12	24,50				

A=İlkokul, B=Ortaokul, C=Lise, D=Üniversite

Çizelge 10 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerileri baba eğitim durumuna göre ölçeğin duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin baba eğitim durumuna göre ölçeğin davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), duygusal empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. [$\chi^2(sd=3, n=65)= 12,118, p<0.5$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; baba eğitim durumu ortaokul mezunu olan çocukların duygusal empati düzeyleri ile baba eğitim durumu üniversite mezunu olan çocukların duygusal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Babası ortaokul mezunu olan çocukların duygusal empati sıra ortalamaları 44,88 babası üniversite mezunu olan çocukların sıra ortalamalarından 21,58 yüksektir. Diğer bir ifadeyle babası ortaokul mezunu olan çocukların duygusal empati düzeyleri babası üniversite mezunu olan çocukların duygusal empati düzeylerinden daha düşüktür.

3.9. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri annelerinin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 11. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Annelerinin Yaşlarına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Annenin Yaşı	n	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	25 ve altı	17	46,09	3	1,878	,598	-
		26-30	24	48,06				
		31-35	35	48,20				
		36-40	22	55,77				
	Davranışsal	25 ve altı	17	59,53	3	7,920	,048	A-D
		26-30	24	47,17				
		31-35	35	53,80				
		36-40	22	37,45				
	Bilişsel	25 ve altı	17	54,74	3	2,949	,400	-
		26-30	24	41,75				
		31-35	35	49,91				

Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	36-40	22	53,25	3	1,493	,684	-
		25 ve altı	16	36,19				
		26-30	11	36,32				
		31-35	18	31,61				
		36-40	20	29,88				
	Davranışsal	25 ve altı	16	43,09	3	8,326	,040	A-D
		26-30	11	35,27				
		31-35	18	31,06				
		36-40	20	25,43				
		25 ve altı	16	36,09				
	Bilişsel	26-30	11	35,50	3	1,797	,616	-
		31-35	18	28,31				
		36-40	20	33,38				

A=25 ve altı, B=26-30, C=31-35, D=36-40

Çizelge 11 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin annelerinin yaşlarına göre ölçeğin duygusal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0.05$), davranışsal empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=3, n=98)= 7,920, p<0.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları (59,53) anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların sıra ortalamalarından (37,45) yüksektir. Diğer bir ifadeyle anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha düşüktür.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin annelerinin yaşlarına göre ölçeğin duygusal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), davranışsal empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=3, n=65)= 8,326, p<0.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları (43,09) anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların sıra ortalamalarından (25,43) yüksektir. Diğer bir ifadeyle anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha düşüktür.

3.10. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri babalarının yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 12. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Babalarının Yaşlarına Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Babanın Yaşı	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
	Duygusal	30-35	46	48,29	2	,394	,821	-

Okul Öncesi Eğitim Alan	Davranışsal	36-40	30	51,87	2	3,309	,191	-
		41 ve üzeri	22	48,80				
		30-35	46	51,93				
	Bilişsel	36-40	30	52,47	2	,380	,827	-
		41 ve üzeri	22	40,36				
		30-35	46	48,89				
Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	36-40	18	34,81	2	,828	,661	-
		41 ve üzeri	15	29,27				
		30-35	32	33,73				
	Davranışsal	36-40	18	30,39	2	11,835	,003	A-C
		41 ve üzeri	15	20,60				
		30-35	32	40,28				
	Bilişsel	36-40	18	33,17	2	,489	,783	-
		41 ve üzeri	15	35,70				
		30-35	32	31,64				

A=30-35, B=36-40, C=41 ve üzeri

Çizelge 12 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin babalarının yaşlarına göre ölçeğin duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin babalarının yaşlarına göre ölçeğin duygusal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), davranışsal empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=2, n=65)= 11,835, p<0.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; baba yaşı 30-35 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile baba yaşı 41 ve üzeri aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Baba yaşı 30-35 aralığında olan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları (40,28) baba yaşı 41 ve üzeri aralığında olan çocukların sıra ortalamalarından (20,60) yüksektir. Diğer bir ifadeyle baba yaşı 30-35 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri baba yaşı 41 ve üzeri aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha düşüktür.

3.11. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri ebeveynlerinin evlilik sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 13. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Ebeveynlerinin Evlilik Sürelerine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Evlilik Süresi	N	Sıra Ort.	Sd	χ^2	p	Fark
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	7 yıl ve aşağısı	26	51,08	2	,429	,807	-
		8-14 yıl arası	53	49,88				
		15 yıl ve üzeri	19	46,29				
	Davranışsal	7 yıl ve aşağısı	26	54,77	2	4,112	,128	-
		8-14 yıl arası	53	50,73				

Okul Öncesi Eğitim Almayan	Bilişsel	15 yıl ve üzeri	19	38,87	2	,177	,915	-
		7 yıl ve aşağısı	26	49,54				
		8-14 yıl arası	53	50,30				
		15 yıl ve üzeri	19	47,21				
	Duygusal	7 yıl ve aşağısı	23	35,07	2	1,154	,562	-
		8-14 yıl arası	19	29,21				
		15 yıl ve üzeri	23	34,07				
		7 yıl ve aşağısı	23	39,09				
	Davranışsal	8-14 yıl arası	19	35,82	2	7,546	,023	A-C
		15 yıl ve üzeri	23	24,59				
		7 yıl ve aşağısı	23	31,15				
		8-14 yıl arası	19	32,18				
	Bilişsel	15 yıl ve üzeri	23	35,52	2	,687	,709	-

A=7 yıl ve aşağısı, B=8-14 yıl arası, C=15 yıl ve üzeri

Çizelge 13 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin ebeveynlerinin evlilik sürelerine göre ölçeğin duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin ebeveynlerinin evlilik sürelerine göre ölçeğin duygusal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$), davranışsal empati alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$\chi^2(sd=2, n=65)=7,546, p<0.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; ebeveynlerinin evlilik süreleri 7 yıl ve aşağısında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile ebeveynlerinin evlilik süreleri 15 yıl ve üzerinde olan çocukların davranışsal empati düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ebeveynlerinin evlilik süreleri 7 yıl ve aşağısında olan çocukların davranışsal empati sıra ortalamaları (39,09) ebeveynlerinin evlilik süreleri 15 yıl ve üzerinde olan çocukların sıra ortalamalarından (24,59) yüksektir. Diğer bir ifadeyle ebeveynlerinin evlilik süreleri 7 yıl ve aşağısında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ebeveynlerinin evlilik süreleri 15 yıl ve üzerinde olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha düşüktür.

3.12. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri oturdukları eve göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Çizelge 14. Okul Öncesi Eğitim Alan ve Almayan Çocukların Empati Kurma Becerilerinin Oturdukları Eve Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Okul Öncesi Eğitim Alma Durumu	Empati	Oturulan Ev	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Okul Öncesi Eğitim Alan	Duygusal	Müstakil ev	46	47,63	2191,00	1110,000	,486
		Apartman dairesi	52	51,15	2660,00		
	Davranışsal	Müstakil ev	46	52,53	2416,50	1056,500	,292
		Apartman dairesi	52	46,82	2434,50		
	Bilişsel	Müstakil ev	46	51,07	2349,00	1124,000	,596
		Apartman dairesi	52	47,63	2660,00		

Okul Öncesi Eğitim Almayan	Duygusal	Apartman dairesi	52	48,12	2502,00	263,000	,075
		Müstakil ev	50	35,24	1762,00		
	Davranışsal	Apartman dairesi	15	25,53	383,00	280,500	,136
		Müstakil ev	50	34,89	1744,50		
	Bilişsel	Apartman dairesi	15	26,70	400,50	256,000	,060
		Müstakil ev	50	35,38	1769,00		
	Duygusal	Apartman dairesi	15	25,07	376,00	256,000	,060
		Müstakil ev	50	35,38	1769,00		

Çizelge 14 incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin oturdukları eve göre ölçeğin duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin oturdukları eve göre ölçeğin duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda okul öncesi eğitim alan çocukların davranışsal empati, duygusal empati ve bilişsel empati düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Okul öncesi eğitim almayan çocukların ise davranışsal empati, duygusal empati ve bilişsel empati düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi dönemindeki çocukların bu dönemde okul öncesi eğitim alması duygusal, davranışsal ve bilişsel empati becerilerini artırdığı bir gerçektir. Okul öncesi eğitim çocukları sosyal çevrede daha fazla uyarıcıyla karşı karşıya getirdiği için çocukların empati kurma becerisine daha fazla katkı sağladığı düşünülmektedir. Türkiye'de yapılan araştırmalarda da okul öncesi eğitimi alan ve almayan çocukların empati kurma beceri düzeylerinin karşılaştırılması amacıyla yapmış olduğumuz çalışmaya benzer sonuçlar elde edilmiş olduğu görülmektedir. Ersay ve Koca (2022) çalışmalarında erken çocukluk döneminin empati becerilerinin gelişmesi için kritik bir dönem olduğunu belirtmişlerdir. Bu dönemde çocukların sosyal ilişkileri, yaşadıkları duygusal deneyimler, öğretmenlerin ve anne-babaların rol modelliği, kullandıkları dil ve sağladıkları rehberlik gibi faktörler, çocuklarda empati becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Kahraman ve Akgün (2008) okul öncesi dönemde verilen empati eğitiminin çocukların empati becerilerini artırarak fayda sağladığı sonucuna varmışlardır. Gültekin Akduman ve diğerleri (2015) okul öncesi eğitimi alan çocukların sosyal-duygusal olarak geliştiğini; duygu ve davranış olarak çevrelerine karşı farkındalıklarının arttığını belirtmişler. Akbaş ve Temiz (2015) yaptıkları araştırmada empati beceri düzeylerinin gelişmesinde okul öncesi dönem eğitiminin etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kuyucu (2012) ve Kale (2012) okul öncesi dönemde alınan eğitim süresinin fazla olmasının çocukların duygusal tepki tercihlerini ve duyguları anlama düzeylerini farklılaştırdığını belirtmişlerdir. Karadeniz (2022) yaptığı araştırmada okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arası çocukların empati beceri düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma beceri düzeyleri almayanlardan daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Okul öncesi eğitim alan çocuklara yönelik uygulanan eğitim programında; iş birliği kurma gerektiren etkinliklerin olması, çocukların oynadıkları oyunlarda kurdukları sosyal ilişkiler vb. etkinlik sayılarının fazla olmasının bu dönem çocuklarının empati kurma beceri düzeylerinin artmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu sebeple okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma beceri düzeyleri arasında anlamlı bir fark oluştuğunu düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma beceri düzeylerinin almayanlardan daha yüksek olduğu sonucuna benzer sonuçlara rastlanmıştır. Özbal ve Gönen (2023) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi eğitimi alan çocuklara verilen empati eğitim programının çocukların empati beceri düzeylerinin artmasına katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Ata Doğan'ın (2023) yaptığı araştırma sonucuna göre okul öncesi dönemde bulunan 5 yaş çocuklarına yönelik uygulanan Oyun Temelli Empati Programının arkadaşlık ilişkilerine, empati beceri düzeylerine ve duyguları yönetmesine olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Özer (2016) yaptığı araştırmada okul öncesi eğitim alan çocuklara yönelik uygulanan eğitim programının çocukların empatik ve prososyal becerilerine katkısının olduğunu belirlemiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda okul öncesi eğitim alan kız çocuklarının duygusal ve davranışsal empati düzeyleri erkek çocuklarından yüksek olduğu; ancak bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Buna göre, çocukların eğitim alma durumlarının cinsiyetler arasında anlamlı bir fark oluşturduğu düşünülmektedir. Türkiye'de yapılmış çalışmalara bakıldığında, bu bulguyu destekleyen ve desteklemeyen birçok araştırmanın olduğu görülmektedir. Örneğin, bazı araştırmalarda cinsiyet değişkenine göre çocukların empati becerilerinin anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Akaydın ve Akduman, 2016; Buntürk, 2023; Ersay ve Koca, 2022; Karadeniz, 2022). Yapılmış bazı çalışmalarda ise kız çocukların empati beceri düzeylerinin erkek çocukların empati beceri düzeylerinden yüksek olduğu belirlenmiştir (Arıkoç, 2019; Çetin, 2008; Taner Derman, 2013).

Araştırmanın dördüncü alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin çocuğun yaşına göre duygusal, davranışsal ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durumun nedeni olarak, araştırmada 4-6 yaşında bulunan çocukların yaşlarının birbirine yakınlığından dolayı olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de yapılan araştırmalara bakıldığında araştırmada elde ettiğimiz bulguları destekleyen ve desteklemeyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu bulguyu destekleyen çalışmalara örnek olarak şu çalışmalar gösterilebilir: Akaydın ve Akduman, 2016; Taner Derman vd., 2020. Ersay

ve Koca (2022) tarafından yapılan araştırma ise bu bulgunun tersi bir sonucu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın beşinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri ailedeki çocuk sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin ailedeki çocuk sayısına göre ölçeğin duygusal ve bilişsel empati alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediği ancak davranışsal empati alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ailesinde 4 ve üzeri sayıda çocuk bulunanların davranışsal empati düzeyleri ailesinde 3 çocuk bulunan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre, ailede kardeş sayısının artmasının çocuklarda empati kurma becerisini olumlu yönde artırdığı düşünülmektedir. Okul öncesi eğitim alan çocukların kardeş sayısının fazla olması, kardeşler arasındaki sosyal ilişkilerin niteliğini artırdığı ve bu durumun çocuklardaki empati kurma becerisini artırdığı düşünülebilir. Okul öncesi eğitim almayan çocukların empati kurma becerilerinin ailedeki çocuk sayısına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalara bakıldığında araştırma sonucumuzdan farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle çocukların kardeş sayısının empati beceri düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Taner Derman vd., 2020; Ersay ve Koca, 2022; Küçükkaragöz vd., 2011; Özer, 2016).

Araştırmanın altıncı alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anadillerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerileri düzeylerinin anadillerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okul öncesi eğitimi almayan çocuklardan anadili Türkçe olanların empati kurma beceri düzeylerinin anadili Kürtçe olanlardan daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye’de yapılmış çalışmalara bakıldığında okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların anadilleri değişkeni bağlamında ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan ele aldığımız bu bulgunun bundan sonra yapılacak olan alanyazın çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın yedinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri anne eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerilerinin anne eğitim durumuna göre duygusal ve davranışsal empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği, bilişsel empati düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Annesi lise ve üniversite mezunu olan çocukların annesi ortaokul mezunu olan çocukların bilişsel empati düzeylerinden yüksek olduğu görülmüştür. Okul öncesi eğitim almayan çocukların ise anne eğitim durumuna göre empati kurma becerileri anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Okul öncesi eğitim alan çocukların anne eğitim düzeyi arttıkça empati kurma becerilerinin arttığı görülmektedir. Okul öncesi eğitim alan çocukların annelerinin çocukların eğitimini desteklediği düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde, araştırma sonucuna benzer sonuçlar olduğu görülmektedir. Ersay ve Koca (2022) yaptıkları araştırma sonucuna göre anne eğitim durumu lise ve üstü olan çocukların empati kurma beceri düzeylerinin annesi ilkökula hiç gitmemiş ya da terk etmiş çocukların empati kurma beceri düzeylerinden yüksek olduğu görülmüştür. Taner

Derman ve diğerlerinin (2020) çalışmasında duygusal ve bilişsel empati düzeylerinin anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Lisans mezunu annelerin çocuklarının duygusal ve bilişsel empati düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Taner Derman (2013) ve Köse (2019) tarafından yapılan araştırmaların sonucuna göre, çocukların empati kurma becerileri üzerinde annelerin eğitim düzeyinin anlamlı farklılıklar oluşturduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın sekizinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma becerileri baba eğitim durumuna göre duygusal empati, davranışsal empati ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu durumun sebebi, araştırmanın yapıldığı bölgede babaların farklı illerde çalışmasından dolayı, çocukların eğitimiyle genellikle annelerin ilgilenmesi olarak düşünülebilir. Okul öncesi eğitim almayan çocukların davranışsal empati ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği ancak duygusal empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Babası ortaokul mezunu olan çocukların duygusal empati düzeyleri babası üniversite mezunu olan çocukların duygusal empati düzeylerinden daha düşük olduğu belirtilmiştir. Baba eğitim durumu arttıkça daha bilinçli bir şekilde çocuk yetiştirmesi beklenmektedir. Bunun da çocuktaki empati kurma becerilerini olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde bu bulguyu destekleyen ve desteklemeyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda baba eğitim durumuna göre çocukların empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir (Ersay ve Koca, 2022; Karadeniz, 2022; Özer, 2016; Taner Derman vd., 2020). Buntürk’ün (2023) yaptığı araştırmada baba eğitim durumunun çocukların davranışsal empati ve duygusal empati düzeyinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı ancak bilişsel empati düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğunu belirlemiştir. Araştırma sonucuna göre baba eğitim durumu önlisans ve üstü olan çocukların bilişsel empati düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Buntürk’ün (2023) çalışmasının bulguları bu araştırma sonucunu desteklemektedir.

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri annelerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri annelerinin yaşlarına göre davranışsal empati becerilerinde anlamlı bir farklılık gösterirken duygusal empati ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların anne yaşı 25 ve altı aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri ile anne yaşı 36-40 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedeni olarak, anne yaşının yükselmesiyle annelerin olgunlaşması ve daha bilinçli bir şekilde çocuk yetiştirmesi olduğu düşünülebilir. Türkiye’de yapılan araştırmalar incelendiğinde bu bulgunun tersi sonuçlar olduğu görülmektedir. Taner Derman ve diğerleri (2020) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre anne yaşının çocukların bilişsel empati, davranışsal empati ve duygusal empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Özer (2016), Taner Derman (2013) ve Doğanay Koç (2017) tarafından yapılan araştırmaların

sonuçlarına göre çocukların empati beceri düzeyleri anne yaşı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Araştırmanın onuncu alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri babaların yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim almayan çocukların babalarının yaşlarına göre duygusal empati ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık yokken davranışsal empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Baba yaşı 41 ve üzeri aralığında bulunan çocukların davranışsal empati düzeyleri baba yaşı 30-35 aralığında olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden daha yüksektir. Buna göre, baba yaşının yükselmesiyle babaların deneyimli olmaları, görmüş geçirmiş olmaları ve daha bilinçli bir şekilde çocuk yetiştirmesi olduğu düşünülebilir. Türkiye’de yapılmış araştırmalar incelendiğinde araştırma sonucuna göre farklı sonuçların olduğu görülmüştür. Özer (2016) baba yaşı değişkeninin çocukların empati becerileri düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olmadığını belirlemiştir. Doğanay Koç (2017) çocukların babalarının yaşı değişkenine göre empati düzeylerinin anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varmıştır. Yaş aralığı 30-34 olan babaların çocuklarının empati düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda babanın yaşı arttıkça çocukların empati beceri düzeylerinin azaldığı söylenilmiştir. Taner Derman (2013) ile Ersay ve Koca (2022) araştırmalarında empati beceri düzeylerinin çocuğun baba yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varmışlardır. Ayrıca bir başka çalışma olan Taner Derman ve diğerleri (2020) tarafından yapılan araştırmada da baba yaşının çocukların bilişsel empati, davranışsal empati ve duygusal empati düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır.

Araştırmanın on birinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri ebeveynlerin evlilik süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan çocukların ebeveynlerinin evlilik sürelerine göre empati düzeylerinin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi eğitim çocukların ebeveynlerinin çocuk yetiştirmeye yönelik olan deneyim eksikliğini ortadan kaldırdığı düşünülmektedir. Ancak okul öncesi eğitim almayan çocukların ebeveynlerinin evlilik süresine göre duygusal empati ve bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık göstermediği ama davranışsal empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ebeveynlerinin evlilik süresi 7 yıl ve aşağısında olan çocukların davranışsal empati düzeyleri evlilik süresi 15 yıl ve üzeri olan çocukların davranışsal empati düzeylerinden düşüktür. Ebeveynlerin evlilik süresi arttıkça davranışsal empati düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Bu duruma bakıldığında evlilik süresi arttıkça ebeveynlerin hayat tecrübesinin artması, çocuk yetiştirme konusunda daha bilinçli oldukları düşünülmektedir. Türkiye’de yapılmış çalışmalara bakıldığında okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin ebeveynlerin evlilik süresi değişkeni bağlamında ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu bulgunun bundan sonra yapılacak olan alanyazın çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın on ikinci alt problemi, okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerileri oturdukları eve göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde oluşturulmuştur. Okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerinin

oturdıkları eve göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Bundan çıkaracağımız sonuç, müstakil ya da apartmanda oturma çocukların empati kurma becerisine doğrudan bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Buna göre, günümüzde park ve bahçelerin sayıca fazla olması ve çocukların bu alanlarda kurdukları arkadaşlık ilişkilerinden dolayı oturdıkları evin empati kurma becerilerini etkilemediği düşünülmektedir. Türkiye’de yapılmış çalışmalara bakıldığında okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma becerilerini oturdıkları ev değişkeni bağlamında ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu bulgunun bundan sonra yapılacak olan alanyazın çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Mevcut araştırmanın verileri Van ilinin Erciş ilçesinden toplanmıştır. Türkiye’nin farklı bölgelerinde benzer çalışmalar yapılabilir. Araştırmada kullanılan Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeği ile birlikte farklı ölçekler veya veri toplama araçları kullanılabilir. Araştırmada kullanılan nicel yöntemlerle birlikte nitel yöntemlerle de veri toplanarak benzer çalışmalar yapılabilir. Araştırmada okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların empati kurma beceri düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Yapılacak başka çalışmalarda okul öncesi eğitim alma durumu farklı değişkenler ile inceleyerek de çalışmalar yapılabilir. Okul öncesi eğitim alan çocukların empati kurma beceri düzeylerini farklı sosyoekonomik düzeye sahip olan ailelerin bulunduğu bölgelerde de benzer değişkenlerle inceleyerek araştırmalar yapılabilir.

Ebeveynlere yönelik empati kurma becerileri eğitimi programı uygulayarak çocukların empati beceri düzeylerinin artması sağlanabilir. Okul öncesi öğretmenlerine çocukların duygularını dışa vurmalarını destekleyecek eğitimler verilerek çocuğun duygu ve düşüncelerini paylaşmasına destek verilebilir. Okul öncesi eğitim programında yer alan sosyal beceri kazanımlarına yönelik etkinliklere daha fazla yer verebilir. Ebeveynlerin okul öncesi eğitim dönemiyle ilgili farkındalıkları artırılarak çocukların akranları ile sosyal ilişkiler kurması ile empati kurma beceri düzeyleri artırılabilir. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin empati becerilerini geliştirecek eğitim programları uygulanarak çocukların empati kurma becerileri artırılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Akaydın, D., & Akduman, G. G. (2016). 6 yaş grubu çocukların duygusal zekâ düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1353-1360.
- [2] Akbaş, B., & Temiz, G. (2015). 60-66 aylık çocukların empati beceri düzeylerinin anne empati beceri düzeyi açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 106-112.
- [3] Arıkoç, B. (2019). *Okul öncesi dönemde duygusal zekâ ve empati ile ahlaki ve sosyal kural bilgisi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- [4] Buntürk, T. (2023). *Okul öncesi dönem çocuklarının empati bölümü düzeyleri ile duygu ifade etme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Bursa Uludağ Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi

- [5] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- [6] Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10(85). http://www.uv.es/~friasnav/Davis_1980.pdf
- [7] Demir, B. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empatiye dayalı etkinliklerin öğrencilerin tarihsel empati becerilerine ve başarılarına etkisi*. Sakarya Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- [8] Dinç Altun, Z., Değerli, F. İ., Çıkrıkçı, N., & Kınık, Ö. (2018). Çocuklar için Empati Bölümü Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 153-168. DOI: 10.21764/maeuefd.309234
- [9] Doğanay Koç, E. (2017). *Okul öncesi eğitime devam eden 60 ay ve üzeri çocukların anne bağlanma stillerinin; empatik, duygusal ve sosyal beceri düzeylerine etkisinin incelenmesi*. Gazi Üniversitesi: Tezsiz yüksek lisans projesi.
- [10] Eisenberg N., & Strayer J. (1990). Critical issues in the study of empathy. (Editors Esinberg N, Strayer J.). *Empathy And Its Development*. Cambridge University Press; 3-13.
- [11] Ersay, E., & Koca, A. (2022). 60-72 aylık erken çocukluk dönemindeki çocukların empati becerilerinin incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 8(95).
- [12] Ersoy, E. G. ve Köşger, F. (2016). Empati: tanımı ve önemi. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38(2), 9-17.
- [13] Feshbach, N. D. (1975). Empathy in children: Some theoretical and empirical considerations. *The Counseling Psychologist*, 5(2), 25-30.
- [14] Feshbach, N. D. (1978). Studies of empathic behavior in children. *Progress in Experimental Personality Research*, 8, 1-47.
- [15] Goleman, D. (2019). *Duygusal zekâ*. (Çev. Yüksel, B. S.). Varlık Yayınları
- [16] Gültekin Akduman, G., Günindi, Y., & Türkoğlu, D. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeyleri ile davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 8(37).
- [17] Hoffma, M. L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. (Eds. N. Eisenberg ve J. Strayer), *In Empathy and Its Development* 47-80. New York: Cambridge University Press.
- [18] Hoffman, M. L. (1984). Interaction of affect and cognition in empathy. (Eds. Izard, C. Kagan, E. J. & Zajonc, R. B.). *Emotions, Cognition, And Behavior*, 103-131. Cambridge: Cambridge University Press
- [19] Kahraman, H. (2007). *Empatik beceri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empatik becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi*. Mersin Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

- [20] Kahraman, H. ve Akgün S. (2008). Empati becerileri eğitiminin okul öncesi dönemdeki çocukların empati becerilerine ve sorun davranışlarına etkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 15-24.
- [21] Kale, K. Ü. (2012). *Okul öncesi eğitimin ve diğer değişkenlerin ilköğretim 1. Sınıf öğrencilerinin duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine etkisi*. Selçuk Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- [22] Kalliopuska, M. (1992). Holistic empathy education among preschool and school children. *Verbal Statement, International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man*, Prague.
- [23] Karadeniz, E. (2022). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 48-72 ay çocukların duygu düzenleme ile empati becerilerinin incelenmesi*. Pamukkale Üniversitesi: Tezsiz yüksek lisans projesi.
- [24] Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (20. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- [25] Köse, D. (2019). *Anne baba tutumlarının, çocukta benlik saygısı ve empati gelişimi ile ilişkisinin incelenmesi*. İstanbul Aydın Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- [26] Kuyucu, Y. (2012). *Duygu anlama becerileri farklı düzeydeki çocukların (60-72 ay) akranlarına karşı gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerinin incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- [27] Küçükkaragöz, H., Akay, Y., & Canbulat, T. (2011). Bir grup ilköğretim öğrencisinin bazı psiko-sosyal değişkenlere göre empatik beceri düzeyleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 88-100.
- [28] Lupton, D. (2002). *Duygusal yaşantı*. (Çev: Mustafa Cemal), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Birinci Basım.
- [29] McDougall, W. (1908). *An introduction to social psychology*. London: Methuen Miller, P. A., & de Haar, M. A. J. o. (1997). Emotional, cognitive, behavioral, and temperament characteristics of high-empathy children. *Motivation and Emotion*, 21(1), 109-125.
- [30] Mısırlı, İ. (2007). *Genel ve Teknik İletişim* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- [31] Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W., & Barrett, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*. Psychology Press.
- [32] Mountrose, P. (2000). *Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- [33] Özbal, G. Ö., & Gönen, M. (2023). Okul öncesi dönem çocuklarında empati ve prososyal davranışların geliştirilmesine yönelik deneysel bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 48(215).
- [34] Özer, G. (2016). *Empati eğitim programının anaokulu çocuklarının empatik ve prososyal becerilerine etkisinin incelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- [35] Roberts, W., & Strayer, J. (1996). Empathy, emotional expressiveness, and prosocial behavior. *Child Development*, 67(2), 449-470.

- [36] Rogers C. R. (1975). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. (Çev. F. Akkoyun). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 103-124
- [37] Simner, M. L. (1971). Newborn's response to the cry of another infant. *Developmental Psychology*, 5(1),136.
- [38] Taner Derman, M. (2013). Çocukların empati beceri düzeylerinin ailesel etmenlere göre belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(1), 1365 1382.
- [39] Taner Derman, M., Türen, Ş. ve Buntürk, T. (2020). Okul öncesi çocukların empati bölümleri ile annelerinin ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 336-368. <https://doi.org/10.24130/eccd.jecs.1967202042188>
- [40] Toprak, S. (2019). *Algılanan anne-baba izlemi ve empatik eğilimin ilkokul öğrencilerinin zorbalık eğilimi üzerindeki yordayıcı rolleri*. Bahçeşehir Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

YAZILI SINAVLARDA GÜVENİRLİK ANALİZLERİNİN GENELLENEBİLİRLİK KURAMI İLE BİREY, MADDE VE DEĞERLENDİRİCİ VARYANSLARININ İNCELENMESİ

Arş. Gör. Bahtiyar DİLDEĞMEZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, bahtiyar.dildegmez@erzincan.edu.tr

0009-0009-4854-2232

ÖZET

Bu araştırmada, Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde yazılı sınavların güvenilirliğini incelemek amacıyla betimsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Simülasyonla üretilen veri setinde otuz beş öğrenci, beş madde ve iki değerlendiriciden oluşan çapraz $b \times m \times d$ deseni kullanılmıştır. Varyans bileşenleri, Genellenebilirlik Çalışması aracılığıyla kestirilmiş; ardından farklı madde ve değerlendirici kombinasyonları için Genellenebilirlik (Ep^2) ve Phi (Φ) katsayıları Karar Çalışması kapsamında hesaplanmıştır. Analizlerde toplam varyansın en büyük kısmının yüzde kırk dört virgöl bir ile maddelerden kaynaklandığı; bunu yüzde yirmi altı virgöl sekiz ile öğrenciler arası farkların izlediği, değerlendirici etkisinin ise yüzde yedi virgöl dokuz düzeyinde kaldığı belirlenmiştir. Kişi-madde, kişi-değerlendirici ve madde-değerlendirici etkileşimleriyle artık hata bileşenlerinin toplam katkısının yüzde yirmi bir virgöl iki olduğu saptanmıştır. Mevcut koşullarda Ep^2 ve Φ katsayılarının sırasıyla sıfır nokta seksen bir ile sıfır nokta doksan arasında değiştiği; madde ve değerlendirici sayılarının artırılması durumunda her iki katsayının da sıfır nokta doksan beş düzeyine ulaştığı görülmüştür. Göreceli ve mutlak hata varyanslarının artan madde ve değerlendirici sayılarıyla anlamlı biçimde azaldığı gözlemlenmiştir. Bulgular, sınav güvenirlığının öncelikle madde niteliğine bağlı olduğunu, değerlendirici etkisinin ise görece sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu bulgular, Genellenebilirlik Kuramı'nın çoklu hata kaynaklarını ayırıştırarak sınav tasarımını optimize etmede güçlü bir yöntem sunduğunu ortaya koymakta; gerçek verilerle ve farklı desenlerle desteklenecek ek çalışmaların güvenirligi daha da artırabileceğini işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genellenebilirlik kuramı, yazılı sınav güvenirligi, varyans bileşenleri, ölçme ve değerlendirme

Abstract

In this study, a descriptive approach was adopted to examine the reliability of written exams within the framework of Generalizability Theory. A cross- $b \times m \times d$ design consisting of thirty-

five students, five items, and two evaluators was used in the simulation-generated data set. Variance components were estimated using the Generalizability Study; subsequently, Generalizability (E_p^2) and Phi (Φ) coefficients were calculated for different item and rater combinations within the Decision Study. The analyses revealed that the largest portion of the total variance, 44.1%, was attributable to the items, followed by 26.8% due to differences between students, while the rater effect remained at 7.9%. It was determined that the total contribution of the residual error components due to person-item, person-rater, and item-rater interactions was 21.2%. Under current conditions, the E_p^2 and Φ coefficients were found to vary between 0.81 and 0.90, respectively; when the number of items and evaluators was increased, both coefficients reached 0.95. It has been observed that relative and absolute error variances decrease significantly with increasing numbers of items and evaluators. The findings indicate that test reliability is primarily dependent on item quality, while the evaluator effect remains relatively limited. These findings demonstrate that Generalizability Theory offers a powerful method for optimizing test design by separating multiple sources of error; further studies supported by real data and different designs could further increase reliability.

Keywords: Generalizability theory, written test reliability, variance components, measurement and evaluation

Giriş

Eğitimde ölçme ve değerlendirme, öğrenme süreçlerinin ve çıktılarının nesnel, geçerli ve güvenilir biçimde saptanmasını sağlayan hayati bir bileşendir (Furkan & Kayri, 2019; Özçelik, 2016). Ölçme, bireydeki bir özellik ya da davranışı nicel birimlerle ifade ederken; değerlendirme, bu ölçüm sonuçlarını önceden tanımlanmış ölçütlere göre yorumlama sürecidir (Baykul, 2021). Dolayısıyla bu ikili süreç, hem öğretim etkinliklerinin etkililiğini izlemek hem de öğrencilerin gelişimlerini sistemli biçimde ortaya koymak açısından kritik bir rol oynar (Çetin, 2020). Öğretmenler bu süreçten elde ettikleri verilerle öğrencilerin eksiklerini belirleyebilir, öğretim yöntemlerini gözden geçirebilir ve programlarını iyileştirebilir (Furkan & Kayri, 2019).

Uzun yanıtlı yazılı sınavlar, öğrencilerin yalnızca bilgi düzeylerini değil, aynı zamanda üst düzey bilişsel becerilerini de ortaya koymaları bakımından yaygın şekilde tercih edilmektedir (Çetin, 2020). Ancak bu sınavların hem kapsam hem de yapı geçerliğini sağlaması ve ölçüm hatalarını en aza indirmesi büyük önem taşır (Furkan & Kayri, 2019; Baykul, 2021). Güvenirlilik,

bir testin farklı zamanlarda, ortamlarda veya değerlendiriciler tarafından uygulandığında tutarlı sonuçlar verme derecesidir (Baker, 2016). Sistematik ve tesadüfi ölçüm hatalarının (Koğar, 2021) yönetilememesi hâlinde, öğrencilerin gerçek başarılarını yansıtan puanlar elde etmek güçleşir (Erkuş et al., 2020; Koğar & Koğar, 2022).

Klasik Test Kuramı'nda (KTK) gözlenen puan X , gerçek puan T ve hata terimi E 'nin toplamı olarak ifade edilir ($X = T + E$) (Baker, 2016). KTK'nın güvenirlik katsayısı, gözlenen varyans içindeki gerçek varyans oranını temsil eder (Erkuş et al., 2020). Ne var ki KTK, öğrencinin ruh hâli, sınav ortamı veya madde zorluk dağılımı gibi çoklu hata kaynaklarını tek bir birleşik hata terimine indirger (Koğar, 2021). Bu kısıt, karmaşık ölçme durumlarında ayrıntılı hata analizi yapılmasını güçleştirir (Baker, 2016; Koğar & Koğar, 2022) ve yazılı sınavların hangi bileşenler nedeniyle güvenirlik sorunu yaşadığını tam olarak ortaya koyamaz.

Cronbach ve arkadaşlarının geliştirdiği Genellenebilirlik Kuramı (GK), KTK'nın bu yetersizliğini aşarak çok-yüzeyle hata kaynaklarını eşzamanlı biçimde analiz etmeyi mümkün kılar (Cronbach et al., 1963; Brennan, 2001). GK, gözlem puanını evren puanı ile maddeler, puanlayıcılar ve oturumlar gibi fasetlere ait hata bileşenlerine ayırır (Shavelson & Webb, 1991). Bu yaklaşımda desen—fasetlerin çapraz ($p \times i \times r$) ya da yuvalanmış şekilde örgütlenmesi—varyans bileşenlerinin doğru tahmini için belirleyicidir (Brennan, 2001; Cardinet, Johnson & Pini, 2009). Genellenebilirlik Çalışması (G-Çalışması) varyans bileşenlerini ortaya koyarken, Karar Çalışması (D-Çalışması) bu bileşenleri kullanarak madde ve puanlayıcı sayısı gibi tasarım parametrelerini optimize eder (Shavelson & Webb, 1991; Brennan, 2001).

GK'nın sağlık ve eğitim başta olmak üzere geniş bir uygulama yelpazesi vardır. Monteiro et al. (2019) Objective Structured Clinical Examination uygulamalarında puanlayıcı tutarlılığını artırmak için GK'dan yararlanırken, Smith & Paige (2019) klinik senaryolardaki değerlendirici uyumunu analiz etmiştir. Eğitim alanında Deniz & Ilıcan (2021) farklı zorluk düzeyindeki maddelerin eklenmesinin g ve Φ katsayılarına etkisini, Özen & Deniz (2016) ise öz- ve öğretmen değerlendirmeleri arasındaki tutarlılığı incelemiştir. Standart belirleme bağlamında Kara & Kelecioğlu (2015), öğretmen ve uzman puanlarının kesme puanı üzerindeki etkisini GK ile analiz etmiştir. Simülasyon temelli çalışmalarda Güler (2011), GK'nın hata kaynaklarını ayırtırmadaki üstünlüğünü; Atılgan (2005) ise puanlayıcılar arası güvenirlikte çapraz ve yuvalanmış desenlerin avantajlarını ortaya koymuştur.

Literatür, özellikle uzun yanıtı yazılı sınavlarda puanlayıcı öznelliğinin ve madde özelliklerinin güvenirlik üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışma yazılı sınavların güvenirliğini Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde derinlemesine incelemeyi,

varyans bileşenlerini ayrıştırarak hangi hata kaynaklarının güvenilirliği olumsuz etkilediğini belirlemeyi ve G-Çalışması bulgularına dayanarak D-Çalışmaları yoluyla sınav tasarımını iyileştirmeye yönelik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Spesifik olarak çalışma (i) yazılı sınavların genellenebilirlik katsayısını (g), (ii) phi katsayısını (Φ) hesaplayacak ve (iii) madde ile puanlayıcı sayılarındaki olası değişimlerin sınav güvenirliliği üzerindeki etkilerini modelleyecektir. Böylece yazılı sınavlarda hata kaynaklarına yönelik hedefe yönelik müdahaleler önerilerek hem sınıf içi ölçme uygulamalarına hem de ölçme-değerlendirme literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, yazılı sınavların güvenirliliğini Genellenebilirlik Kuramı perspektifinden değerlendirmek üzere gerçekleştirilmiş betimsel nitelikli bir incelemedir. Betimsel tarama deseni, araştırmacının herhangi bir müdahalede bulunmaksızın mevcut durumu, olguyu, bireyleri ya da nesneleri olduğu gibi saptayarak sistemli biçimde gözlemlemesine, veri toplamasına ve elde edilen bilgileri çözümlemesine olanak tanıyan bir yaklaşımdır. Bu yöntem, geçmişteki ya da hâlihazırdaki koşulları ayrıntılı biçimde ortaya koymak ve bu koşulların karakteristik özelliklerini belirlemek amacıyla kullanılır (Karasar, 2020).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 35 öğrenci 2 değerlendirici ve 5 maddeden oluşan simülasyon (üretilmiş yapay veri) veriden oluşmaktadır. Her bir katılımcıya ilişkin değerlendirme sonuçları çapraz desen ($p \times i \times r$) (p =kişi, i =madde, r =puanlayıcı) kapsamında analiz edilmiştir (Brennan, 2001).

Verilerin Analizi

Toplanan veriler, Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Öncelikle, varyans bileşenleri tahmin edilmiş ve ardından G katsayısı ile Φ (phi) katsayısı hesaplanmıştır. Analizlerde, R programı kullanılmıştır (Brennan, 2001). Elde edilen sonuçlar, ölçüm araçlarının güvenirlilik düzeyini artırmaya yönelik öneriler geliştirmek için değerlendirilmiştir. Çalışmada çapraz desen kullanılmış olup, varyans bileşenlerinin puanlayıcılar, maddeler ve bireyler üzerindeki etkileri ayrı ayrı analiz edilmiştir (Huebner& Lucht, 2019).

Bulgular

Bulgularda ilk olarak, Genellenebilirlik Kuramı'na dayalı olarak, 35 öğrencinin 5 madde üzerinden 2 değerlendirici tarafından değerlendirildiği çaprazlanmış $b \times m \times d$ (birey $\times$ madde $\times$ değerlendirici) deseni kullanılmıştır. Analiz sonuçları, varyans bileşenleri ve bunların yüzdelik katkılarını içermekte olup Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Öğrenci, madde, puanlayıcı ve bunların etkileşimine dayalı varyans analizi sonuçları

Varyans Kaynağı	SD	Kareler Toplamı	Ortalama Kareler	Varyans	Yüzde
b	34	618,19	18,18	1,98	26,8
m	3	704,31	234,77	3,26	44,1
d	1	86,91	86,91	0,58	7,9
bm	102	205,44	2,01	0,65	8,8
bd	34	35,34	1,04	0,08	1,1
md	3	15,34	5,11	0,13	1,7
bmd	102	72,41	0,71	0,71	9,6

Tablo 1'e göre, ölçümdeki en büyük varyans kaynağı %44,1 ile madde varyansıdır. Bu sonuç, kullanılan maddelerin özelliklerinin ve yapısal farklılıklarının, öğrencilerin ölçüm puanları üzerindeki etkisinin oldukça belirgin olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, maddeler arasındaki varyans, toplam ölçüm varyansının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kişiler arasındaki varyansa baktığımızda, %26,8 ile ikinci büyük varyans kaynağı olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu bulgu, öğrencilerin bireysel farklılıklarının ölçüm sonuçları üzerinde güçlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Buradan, ölçüm aracının bireysel farklılıkları etkili bir şekilde ayırt edebildiği söylenebilir. Değerlendiriciler arasındaki varyans ise toplam varyansın yalnızca %7,9'unu oluşturmaktadır. Bu bulguya dayanarak, değerlendiriciler arasındaki tutarlılığın yüksek olduğu ve değerlendirici kaynaklı hataların ölçüm sürecine minimum düzeyde yansıdığı söylenebilir.

Etkileşim kaynaklı varyanslar incelendiğinde, kişi-madde etkileşimi (bm) toplam varyansın %8,8'ini açıklarken, kişi-değerlendirici (bd) ve madde-değerlendirici (md) etkileşimleri sırasıyla %1,1 ve %1,7 oranında varyansı açıklamaktadır. Etkileşim varyanslarının görece düşük olması, bu etkileşimlerin ölçüm sürecindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, toplam varyans içindeki artık (bmd) varyans yüzdesi %9,6 olarak bulunmuştur. Bu durum, ölçüm sürecinde modellenemeyen rastlantısal hataların ve açıklanmayan varyansların ölçme süreci yansıdığını göstermektedir. Tablo 2'de verilen farklı

madde (n_m) ve değerlendirici (n_d) sayıları ile hesaplanan varyans değerleri, ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini değerlendirmek için kullanılan Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde yorumlanmıştır.

Tablo 2: Farklı madde ve puanlayıcı sayılarına göre varyans değerleri

n _m	n _d	b	m	d	bm	bd	md	bmd
4	1	1,98	0,82	0,58	0,16	0,08	0,03	0,18
5	1	1,98	0,65	0,58	0,13	0,08	0,03	0,14
6	1	1,98	0,54	0,58	0,11	0,08	0,02	0,12
7	1	1,98	0,47	0,58	0,09	0,08	0,02	0,10
8	1	1,98	0,41	0,58	0,08	0,08	0,02	0,09
9	1	1,98	0,36	0,58	0,07	0,08	0,01	0,08
10	1	1,98	0,33	0,58	0,07	0,08	0,01	0,07
4	2	1,98	0,82	0,29	0,16	0,04	0,02	0,09
5	2	1,98	0,65	0,29	0,13	0,04	0,01	0,07
6	2	1,98	0,54	0,29	0,11	0,04	0,01	0,06
7	2	1,98	0,47	0,29	0,09	0,04	0,01	0,05
8	2	1,98	0,41	0,29	0,08	0,04	0,01	0,04
9	2	1,98	0,36	0,29	0,07	0,04	0,01	0,04
10	2	1,98	0,33	0,29	0,07	0,04	0,01	0,04
4	3	1,98	0,82	0,19	0,16	0,03	0,01	0,06
5	3	1,98	0,65	0,19	0,13	0,03	0,01	0,05
6	3	1,98	0,54	0,19	0,11	0,03	0,01	0,04
7	3	1,98	0,47	0,19	0,09	0,03	0,01	0,03
8	3	1,98	0,41	0,19	0,08	0,03	0,01	0,03
9	3	1,98	0,36	0,19	0,07	0,03	0,00	0,03
10	3	1,98	0,33	0,19	0,07	0,03	0,00	0,02
4	4	1,98	0,82	0,15	0,16	0,02	0,01	0,04
5	4	1,98	0,65	0,15	0,13	0,02	0,01	0,04
6	4	1,98	0,54	0,15	0,11	0,02	0,01	0,03
7	4	1,98	0,47	0,15	0,09	0,02	0,00	0,03
8	4	1,98	0,41	0,15	0,08	0,02	0,00	0,02
9	4	1,98	0,36	0,15	0,07	0,02	0,00	0,02
10	4	1,98	0,33	0,15	0,07	0,02	0,00	0,02
4	5	1,98	0,82	0,12	0,16	0,02	0,01	0,04
5	5	1,98	0,65	0,12	0,13	0,02	0,01	0,03
6	5	1,98	0,54	0,12	0,11	0,02	0,00	0,02
7	5	1,98	0,47	0,12	0,09	0,02	0,00	0,02
8	5	1,98	0,41	0,12	0,08	0,02	0,00	0,02
9	5	1,98	0,36	0,12	0,07	0,02	0,00	0,02
10	5	1,98	0,33	0,12	0,07	0,02	0,00	0,01

Tablo 2’de farklı madde ve puanlayıcı sayılarına göre varyans bileşenleri değerlendirilerek ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini incelenmektedir. Bulgulara baktığımızda, madde (m) ve

değerlendirici (d) kaynaklı varyansların, artan madde ve değerlendirici sayısı ile azaldığı görülmektedir. Bu bulgu, ölçüm sürecine daha fazla madde ve değerlendirici eklenmesinin, hata kaynaklarını azalttığını ve ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini artırdığını göstermektedir. Etkileşim varyansları incelendiğinde, birey-madde etkileşim varyansının (bm), birey-değerlendirici (bd) ve madde-değerlendirici (md) etkileşim varyanslarının artan madde ve değerlendirici sayıları ile azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu eğilim, ölçüm sonuçlarının hem göreceli hem de mutlak güvenilirliğinin arttığını ortaya koymaktadır. Özellikle artık (bmd) varyansındaki azalma, ölçüm sonuçlarının daha geniş bir genellenebilirlik sağladığını ve hata kaynaklarının etkisinin minimize edildiğini göstermektedir. Tablo 3'te verilen farklı madde (n_m) ve değerlendirici (n_d) sayıları ile hesaplanan genellenebilirlik ve phi katsayıları, ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini değerlendirmek için kullanılan Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde yorumlanmıştır.

Tablo 3: Farklı madde ve puanlayıcı sayılarına göre güvenilirlik ve Phi değerleri

Madde Sayısı	Değerlendirici Sayısı	Göreceli Hata Varyansı ($\sigma^2(\delta)$)	Genellenebilirlik Katsayısı (E_p^2)	Mutlak Hata Varyansı ($\sigma^2(\Delta)$)	Phi Katsayısı (Φ)
4	1	0,45	0,81	2,43	0,81
4	2	0,31	0,87	2,29	0,86
4	3	0,26	0,88	2,24	0,88
4	4	0,24	0,89	2,22	0,89
4	5	0,22	0,9	2,2	0,9
5	1	0,38	0,84	2,36	0,84
5	2	0,26	0,89	2,24	0,88
5	3	0,21	0,9	2,19	0,9
5	4	0,19	0,91	2,17	0,91
5	5	0,18	0,92	2,16	0,92
6	1	0,33	0,86	2,31	0,86
6	2	0,22	0,9	2,2	0,9
6	3	0,18	0,92	2,16	0,92
6	4	0,16	0,92	2,14	0,93
6	5	0,15	0,93	2,13	0,93
7	1	0,29	0,87	2,27	0,87
7	2	0,19	0,91	2,17	0,91
7	3	0,16	0,93	2,14	0,93
7	4	0,14	0,93	2,12	0,93
7	5	0,13	0,94	2,11	0,94
8	1	0,27	0,88	2,25	0,88
8	2	0,17	0,92	2,15	0,92
8	3	0,14	0,93	2,12	0,93

8	4	0,13	0,94	2,11	0,94
8	5	0,12	0,94	2,1	0,94
9	1	0,25	0,89	2,23	0,89
9	2	0,16	0,93	2,14	0,93
9	3	0,13	0,94	2,11	0,94
9	4	0,12	0,94	2,1	0,94
9	5	0,11	0,95	2,09	0,95
10	1	0,23	0,9	2,21	0,9
10	2	0,15	0,93	2,13	0,93
10	3	0,12	0,94	2,1	0,94
10	4	0,11	0,95	2,09	0,95
10	5	0,10	0,95	2,08	0,95

Tablo 3'teki bulgulara, ölçüm sürecinin farklı madde ve değerlendirici sayıları ile güvenilirlik açısından nasıl bir artış gösterdiği verilmiştir. Bu doğrultuda, göreceli hata varyansı ($\sigma^2(\delta)$), genellenebilirlik katsayısı (E_p^2), mutlak hata varyansı ($\sigma^2(\Delta)$) ve Phi katsayısına (Φ), madde ve değerlendirici sayılarına göre karşılaştırmalı sonuçlarına yer edilmiştir. Elde edilen bulgular, ölçüm güvenilirliği açısından incelendiğinde; göreceli hata varyansı ($\sigma^2(\delta)$), ölçüm sonuçlarındaki birey dışı hataların etkisini temsil etmekte olup, madde ve değerlendirici sayısındaki artışla birlikte bir azalma göstermektedir. Bu durum, daha fazla madde ve değerlendiricinin ölçüm sonuçlarının göreceli hata kaynaklarının azalmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Örneğin, madde sayısı 4 ve değerlendirici sayısı 1 olduğunda $\sigma^2(\delta)$ değeri 0,45 olarak gözlenirken, madde sayısı 10 değerlendirici sayısının 5'e çıkarılmasıyla bu değer 0,22'ye kadar düşmektedir. Genellenebilirlik katsayısı (E_p^2), ölçüm sonuçlarının genellenebilirliğini temsil eden bir katsayı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular, genellenebilirlik katsayısının madde ve değerlendirici sayılarının artırılmasıyla birlikte düzenli bir şekilde yükseldiğini göstermektedir. Özellikle madde sayısının artırılması genellenebilirlik katsayısında daha belirgin bir iyileşmeye yol açmaktadır. Örneğin, 4 madde ve 1 değerlendirici durumunda E_p^2 değeri 0,81 iken, 10 madde ve 5 değerlendirici kombinasyonunda bu değer 0,95'e ulaşmaktadır. Bu bulgu, ölçüm sürecine daha fazla madde eklenmesinin ölçüm sonuçlarının genellenebilirliğine olan olumlu etkisini vurgulamaktadır.

Mutlak hata varyansı ($\sigma^2(\Delta)$), ölçüm sonuçlarındaki genel hata kaynaklarının bir göstergesidir. Elde edilen değerler, hem madde hem de değerlendirici sayısındaki artışla birlikte bu varyansın azaldığını göstermektedir. Bu durum, ölçüm sürecinde artan madde ve değerlendirici sayısının, hata kaynaklarının ölçüm üzerindeki etkisini azaltarak güvenilirliği artırdığını ortaya koymaktadır. Örneğin, madde sayısı 4 ve değerlendirici sayısı 1 olduğunda ($\sigma^2(\Delta)$) değeri 2,43 iken, 10 madde ve 5 değerlendirici ile bu değer 2,08'e kadar gerilemektedir. Mutlak hata

varyansına dayalı güvenilirlik ölçütü olan Phi katsayısına (Φ) baktığımızda, bu katsayının da madde ve değerlendirici sayılarındaki artışla birlikte anlamlı bir şekilde iyileştiğini göstermektedir. Özellikle, 4 madde ve 1 değerlendirici durumunda Φ değeri 0,81 iken, 10 madde ve 5 değerlendirici ile bu değer 0,95'e kadar yükselmektedir. Bu durum, ölçüm sürecine daha fazla madde ve değerlendirici eklenmesinin mutlak anlamda güvenilirliği artırmada etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, genellenebilirlik kuramına dayalı bu analiz, ölçüm sonuçlarının .80 üzerinde ve güvenilir olduğu görülmektedir (Brennan, 2001). Ayrıca güvenilirliğini artırmak için madde ve değerlendirici sayılarının amaca uygun olarak artırılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada, simülasyon veri kullanılarak Genellenebilirlik Kuramı çerçevesinde güvenilirlikleri ele alınarak, madde ve değerlendirici varyanslarının ölçüm sonuçlarına etkileri analiz edilmiştir. Bulgular, eğitimde kullanılan yazılı sınavların güvenilirliklerinin artırılmasında Genellenebilirlik Kuramı kapsamında kullanılan güvenilirlik değerlerinin önemini ortaya koymaktadır. Birey, madde ve değerlendiriciden oluşan çaprazlanmış desen sonucu incelendiğinde ortaya çıkan varyans değerleri içerisinde en büyük varyans kaynağının maddeler (%44,1) olduğu görülmüştür. Maddeler arasındaki varyansın yüksek olması, kullanılan maddelerin sınav sonuçlarına etkisini göstermektedir. Webb, Shavelson ve Haertel (2006), maddelerin yapısal özelliklerinin ölçüm güvenilirliği üzerindeki etkisini vurgulamış ve genellenebilirlik analizleri aracılığıyla, maddelerin varyansının ($\sigma^2=0.11$) diğer varyans bileşenlerine göre düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, maddelerin yapısal özelliklerinin ölçme aracını hazırlama sürecinde dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Maddelerin kapsam geçerliliği ve içeriği, sınav sonuçlarının güvenilirliğini doğrudan etkilemesi sebebiyle, bu özelliklerin titizlikle ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Monteiro et al., 2019; Güler, 2011).

Bulgularda dikkat çeken bir diğer varyans kaynağı ise öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklar olduğu görülmüştür (%26,8). Deniz ve Ilıcan (2021), tarafından yapılan çalışmada bireyler arası varyansın toplam varyans içerisindeki payının önemli olduğu belirtilmiştir (22.50% - 26.30%). Bu bulgudan hareketle bireysel farklılıkların özellikle açık uçlu sınavlarda güvenilirlik analizlerinde dikkate alınması gerektiğini söylenebilir. Bulgulardaki birey-madde etkileşim varyansının (%8,8) görece düşük olması, sınavın farklı öğrenci grupları arasında yeterli ölçüm tutarlılığı sağladığını göstermektedir. Değerlendiriciye ilişkin varyans yüzdesi incelendiğinde

(%7,9) değerlendiriciler arasındaki tutarlılığın yüksek olduğunu söylenebilir. Değerlendiricilerin tutarlı puanlamalar yapması, güvenilirlik katsayılarının artmasında kritik bir rol oynamaktadır. Monteiro ve arkadaşlarının (2019) çalışması, değerlendirme süreçlerinde standartlaştırılmış rubriklerin kullanımının tutarlılığı artırmada etkili olduğunu göstermiştir. Artık varyans (%9,6) değerine baktığımızda ise, ölçüm sonuçlarına rastlantısal hataların etkisi olduğunu görülmektedir. Smith ve Paige (2019)'ın, yaptığı çalışmada hata varyansı 14,5 olarak elde edilmiş ve sınav süreçlerindeki kontrol edilemeyen faktörlerin ölçüm güvenilirliği üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Güler'in (2011) simülatif veri ile 125 öğrenci 18 madde ve 4 puanlayıcı olarak gerçekleştirdiği benzer bir çalışmada, bu tür varyansların daha geniş örneklemelerle analiz edilmesinin önemini vurgulamıştır. Sonuç olarak, bu çalışma, yazılı sınavların güvenilirliğini artırmak için madde ve değerlendirici sayılarının artırılmasının, genellenebilirlik ve phi katsayılarını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Eğitimde kullanılan ölçüm araçlarının güvenilirlik değerlerini arttırmak için Genellenebilirlik Kuramı'nın sağladığı istatistiksel yöntemlerin, karar alma süreçlerinde daha yaygın bir şekilde kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre şu öneriler verilebilir;

Bu araştırmada simülatif veri kullanılmıştır. Benzer çalışmanın gerçek bir veri seti ile yapılması önerilebilir.

Bu çalışma 35 birey, 4 madde ve 2 değerlendirici ile simülatif veri üretilerek gerçekleştirilmiştir. Farklı sayıda birey, madde ve değerlendirici sayıları ile benzer çalışmalar yapılması önerilebilir.

Bu çalışmada birey, madde ve değerlendirici ile çaprazlamış desen kullanılmıştır. Yuvalanmış desen ile benzer çalışmalar yapılarak sonuçsal karşılaştırmalar yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Arıkan, S., Çelen, Ü., Gülleroğlu, H. D., Gültekin, S., Kilmen, S. & Demir, S. B. (2024). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Anı Yayıncılık.
- Atılğan, H. (2005). Genellenebilirlik kuramı ve klasik test kuramına göre ölçme güvenirliği karşılaştırması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(1), 35-42.
- Baker, F. B. (2016). *Madde Tepki Kuramının Temelleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baykul, Y. (2021). *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulaması*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Brennan, R. L. (2001). *Generalizability theory*. Springer.

- Cardinet, J., Johnson, S. & Pini, G. (2009). *Applying generalizability theory using EduG*. Routledge.
- Cronbach, L. J., Gleser, G. C., Nanda, H. & Rajaratnam, N. (1963). *The dependability of behavioral measurements: Theory of generalizability for scores and profiles*. Wiley.
- Çetin, B. (2020). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Anı Yayıncılık.
- Deniz, K. Z. & Ilican, E. (2021). Comparison of G and Phi coefficients estimated in generalizability theory with real cases. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 8(3), 583–595. <https://doi.org/10.21449/ijate.948677>.
- Doğan, N., Aksu, G., Bıkmaz Bilgen, Ö., Yakar, L., Gündeğer, C., Uyar, Ş. & Başokçu, T. O. (2023). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Erkuş, A., Sünbül, Ö., Yılmaz, S. & Aşiret, S. (2020). *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme II: Ölçme Araçlarının Psikometrik Nitelikleri ve Ölçme Kuramları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Furkan, M. & Kayri, Y. (2019). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güler, N. (2011). Genellenebilirlik kuramı ve klasik test kuramı: Simülatif bir karşılaştırma. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 76-92.
- Huebner, A. & Lucht, M. (2019). Generalizability theory in R. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 24(5).
- Huebner, A. & Lucht, M. (2019). Generalizability theory in R. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 24(5), 1-18.
- Kara, Y. & Kelecioğlu, H. (2015). Kesme puanlarının belirlenmesinde genellenebilirlik kuramının kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 91-102.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (36. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Koğar, H. & Koğar, E. Y. (2022). *Mplus ve R ile İleri Düzey Psikometri Uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Koğar, H. (2021). *R ile Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri: Klasik Test Kuramı, Faktör Analizi ve Madde Tepki Kuramı Uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Monteiro, S. Sullivan, G. M. & Chan, T. M. (2019). Generalizability theory made simple(r): An introductory primer to G-studies. *Journal of Graduate Medical Education*, 11(4), 365-369.
- Özçelik, D. A. (2016). *Ölçme ve Değerlendirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Smith, G. S. & Paige, D. D. (2019). A study of reliability across multiple raters when using the NAEP and MDFS rubrics to measure oral reading fluency. *Reading Psychology*, 40(1), 34-69. <https://doi.org/10.1080/02702711.2018.1555361>.

Vispoel, W. P., Morris, C. A. & Kilinc, M. (2018). Using generalizability theory to assess the reliability of student evaluations of teaching. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(2), 236-248.

Webb, N. M., Shavelson, R. J., & Haertel, E. H. (2006). Reliability coefficients and generalizability theory. *Handbook of Statistics*, 26, 1–45. [https://doi.org/10.1016/S0169-7161\(06\)26004-8](https://doi.org/10.1016/S0169-7161(06)26004-8).

HARİTA OKURYAZARLIĞINDA YAPAY ZEKA ETKİLEŞİMİ: COĞRAFYA LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İsmail Emin YAPAN

Pamukkale Üniversitesi, eminyapanakademi@gmail.com,

<https://orcid.org/0009-0006-7455-1368>

Doç. Dr. Cennet ŞANLI

Pamukkale Üniversitesi, cennet2011@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3285-0950>

ÖZET

Yapay zekânın harita yorumlama gibi karmaşık bilişsel becerilere katkısı günümüzde artan bir ilgiyle araştırılmaktadır. Ancak bu konudaki bilgi birikimimiz henüz oldukça sınırlıdır. Bu nedenle yapılan çalışmada coğrafya lisansüstü öğrencilerinin harita okuryazarlığında ChatGPT-4o (ChatGPT Plus) ile kurdukları etkileşim sırasında sordukları soruları incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu coğrafya alanında yüksek lisans düzeyinde öğrenim gören 4 (2 Erkek ve 2 Kadın) öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemi esas alınmıştır. Öğrencilerin CBS dersi almış olması ve ChatGPT-4o kullanma deneyimlerinin bulunması ölçüt kabul edilmiştir. Uygulama sürecinde öğrencilere araştırmacılar tarafından hazırlanan harita verilmiş ve haritayı yorumlamak için ChatGPT-4o sordukları sorular ekran kaydı ve yazılı çıktılar yoluyla online olarak toplanmıştır. Uygulama ortalama 20-25 dakika sürmüştür. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle “soru türü” ve soruların “bilişsel düzeyi”, “kavramsal kapsamı” ve “stratejik işlev” bakımından çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin ChatGPT-4o uygulamasına ağırlıklı olarak “açık uçlu soru” sorduğu, ChatGPT-4o’u “açıklama” ve “doğrulama” amacıyla kullandıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin sorularının bilişsel düzeyde ağırlıklı olarak “analiz ve değerlendirme” basamağında olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular ChatGPT-4o’nin öğrencilerin coğrafi düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmede anlamlı bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin harita okuryazarlığını geliştirmeye yönelik süreçlerde bu teknolojilerin pedagojik açıdan işlevsel bir öğrenme aracı olarak kullanılabileceği ifade edilebilir. Araştırmanın sonuçlarına dayanarak harita okuryazarlığının geliştirilmesinde yapay zekâ destekli etkileşimli ortamların planlı ve amaçlı biçimde coğrafya öğretimine entegre edilmesi önerilmiştir. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklemlemlerle farklı sınıf düzeylerinde benzer çalışmalar yapılması ve öğrencilerin ChatGPT-4o etkileşim biçimlerinin öğrenme çıktıları üzerindeki etkilerinin incelenmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Öğretimi, Harita okuryazarlığı, Yapay zekâ, ChatGPT-4o

INTERACTION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MAP LITERACY: A STUDY ON GRADUATE GEOGRAPHY STUDENTS

İsmail Emin YAPAN

Pamukkale University, eminyapanakademi@gmail.com,

<https://orcid.org/0009-0006-7455-1368>

Assoc. Prof. Dr. Cennet ŞANLI

Pamukkale University, cennet2011@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3285-0950>

ABSTRACT

The contribution of artificial intelligence to complex cognitive skills such as map interpretation has become an increasingly prominent subject of academic inquiry. However, the current body of knowledge on this topic remains limited. Accordingly, this study aimed to examine the questions generated by geography graduate students during their interaction with ChatGPT-4o (ChatGPT Plus version) in the context of map literacy. To achieve this aim, a case study design-one of the qualitative research methods-was employed. The study group consisted of four graduate students (2 male, 2 female) enrolled in a geography program. Participants were selected through purposive sampling, with the criteria that they had completed a GIS course and had prior experience using ChatGPT Plus. During the research process, a map prepared by the researchers was presented to the students, and the questions they posed to ChatGPT-4o throughout the map interpretation task were collected online via screen recordings and written transcripts. Each session lasted approximately 20- 25 minutes. The data were analyzed using descriptive analysis in terms of question type, cognitive level, conceptual scope, and strategic function. The findings revealed that students predominantly asked open-ended questions and used ChatGPT-4o mainly for purposes of verification and explanation. Most of the questions were classified at the “analyzing” and “evaluating” levels of cognitive complexity. These results suggest that ChatGPT-4o has significant potential to support the development of students’ geographical reasoning and inquiry skills. It may serve as a pedagogically functional learning tool in the development of map literacy. Based on the findings, it is recommended that AI-supported interactive environments be systematically integrated into geography education. Future studies should explore similar interactions across larger and more diverse sample groups and examine the impact of ChatGPT-4o on long-term learning outcomes.

Keywords: Geography Teaching, Map literacy, Artificial intelligence, ChatGPT-4o

Giriş

Harita okuryazarlığı, bireylerin haritalar aracılığıyla mekâna ilişkin bilgi üretme, yorumlama ve eleştirel değerlendirmeler yapabilme becerisini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Bu beceri aracılığıyla coğrafi olaylar, olgular ve süreçler arasındaki ilişkiler kavranabilir (Akkuş, 1990; Avcı, 2025; Eser-Ünaldı, 2012; Demiralp, 2006; McClure, 1992; Wiegand, 2006) ve problem çözme yetkinlikleri gelişerek mekânsal sorunlara çözüm üretilebilir (Balcı, 2015; Duman & Girgin, 2007; Kara, vd., 2018; Koç & Bulut, 2014; Şanlı & Kırkeser, 2025; Milson, 2007; Wood, 1992). Bu nedenle, harita okuryazarlığı bireylerin coğrafi unsurları kavramasında temel bir epistemolojik araç olarak kabul görür.

Harita okuryazarlığı; “okuma, anlama, açıklama, kullanma, işlem yapabilme, analiz etme, yorumlama ve değerlendirme” gibi bilişsel ve işlevsel düzeylerdeki beceriler bütününe ifade etmektedir (Balcı & Yıldırım, 2023). Bu bileşenler, bireylerin harita bilgisini sadece pasif olarak algılamasının ötesine geçerek, onu etkin bir şekilde analiz edebilmesini ve coğrafi karar süreçlerine entegre edebilmesini mümkün kılar. Harita okuryazarlığı; harita sembollerinin anlamlandırılması, yön ve mesafe algısının geliştirilmesi, ölçek kavramının doğru şekilde kullanılması ve konumsal karar alma süreçlerinin yürütülmesi gibi bileşenleri içerir (Akengin, vd., 2016; Kartal, 2016; Koç & Çifçi, 2016; Kuzey, 2016; Sönmez & Aksoy, 2013)

Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin eğitim alanına entegrasyonu, harita okuryazarlığının dijital dönüşümüne yeni bir ivme kazandırmıştır. Özellikle dil modelleme tabanlı araçlar kullanıcıların karmaşık mekânsal verileri sorgulama, analiz etme ve yorumlama süreçlerini destekleyerek (Ioanid & Andrei, 2025; Yalçın, 2024) coğrafi düşünme becerilerinin gelişimine önemli katkılar sunmuştur (Van Staden, 2025). Bu tür araçlar öğrencilerin coğrafi kavramlara ilişkin yanıtlarını dilsel olarak analiz edebilmekte, kavram yanlışlarını tespit ederek anlık ve özelleştirilmiş geri bildirim sağlamaktadır (Knox, 2020; Pashkova & Demianenko, 2024). Ayrıca bu sistemler büyük veri setlerini kısa sürede işleyebilme potansiyelleri sayesinde, mekânsal örüntülerin tanımlanması, coğrafi süreçlerin neden-sonuç ilişkilerinin kavranması ve harita yorumlama becerilerinin geliştirilmesi gibi alanlarda öğrencileri desteklemektedir (Wilby & Esson, 2024; Zhao, vd., 2021; Zhou, 2023). Yapılan araştırmada öğrencilerinin harita yorumlama sürecinde YZ destekli bir dil model olan GPT-4o Plus ile kurduğu etkileşim ele alınmıştır. Özellikle harita okuma gibi kavramsal düşünme ve yorumlama gerektiren konularda öğrencilerin sorduğu sorular onların bilişsel düzeylerini ve öğrenme yaklaşımlarını yansıtmaktadır.

ChatGPT, OpenAI tarafından geliştirilen bir doğal dil işleme (NLP) modelidir. Bu model insan benzeri metin üretme, soruları yanıtlama, metin özetleme ve daha birçok dilsel görevi gerçekleştirebilme yeteneğine sahiptir (OpenAI, 2023). GPT-4o sürümü, OpenAI tarafından 13 Mayıs 2024 tarihinde duyurulmuş olup, ismindeki "o" harfi "omni" kelimesinden gelmektedir. (OpenAI, 2024a). Önceki GPT-4 sürümünün aksine GPT-4o modeli ücretsiz kullanıcılar tarafından da kullanılabilir. Ancak ücretsiz sürümde kullanıcılar belirli bir günlük mesaj sınırıyla karşı karşıyadır. Ücretli kullanıcılar (ChatGPT Plus aboneleri) daha fazla kapasiteye öncelikli erişime ve gelişmiş özelliklere sahiptir (OpenAI, 2024b; Wikipedia, 2024). Araştırma kapsamında öğrencilerin kesintisiz çalışmaları için ChatGPT-4o Plus sürümü tercih edilmiştir.

Bu kapsamında araştırmada coğrafya lisansüstü öğrencilerin harita okuryazarlığında ChatGPT-4o ile etkileşimleri sırasında yönelttikleri coğrafi soruların analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultusunda aşağıdaki dört soruya cevap aranmıştır.

Öğrencilerin sordukları coğrafi soruların türü nedir?

Öğrencilerin sordukları coğrafi soruların bilişsel düzeyde dağılımı nasıldır?

Öğrencilerin sordukları coğrafi soruların stratejik işlevi nedir?

Öğrencilerin sordukları coğrafi soruların kavramsal içeriği nasıldır?

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışma yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması bir olay, süreç, ortam veya sistemin detaylı ve kapsamlı biçimde ele alındığı araştırma yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2014). Araştırmanın çalışma grubunu coğrafya alanında yüksek lisans düzeyinde öğrenim gören 4 (2 Erkek ve 2 Kadın) öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemi esas alınmıştır. Öğrencilerin CBS dersi almış olma ve ChatGPT-4o kullanma deneyimlerin bulunması ölçüt kabul edilmiştir. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Demografik Veriler	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Yaş	22	24	21	27
Cinsiyet	Kadın	Kadın	Erkek	Erkek
Daha önce mekânsal düşünme eğitimi aldınız mı?	Hayır	Hayır	Evet	Evet
Daha önce CBS eğitimi aldınız mı?	Evet	Evet	Evet	Evet
Yapay zekâ destekli araçları (ChatGPT, Google Bard vb.) daha önce eğitim amacıyla kullandınız mı?	Evet	Evet	Evet	Evet
Dijital harita kullanma sıklığınız nedir? (Google Maps, Yandex, Open Street Map vb.)	Her gün	Her gün	Hergün	Her gün

Araştırma sürecinde araştırmacılar tarafından hazırlanan çalışma yaprağı aracılığıyla veriler toplanmıştır (Ek. 1). Çalışma yaprağı iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğrencilerin demografik bilgileri ve amaçlı örneklem grubunu belirlemeye yönelik sorgulayıcı maddeler; ikinci bölümde öğrencilerin ChatGPT-4o ile etkileşimde izleyecek adımları açıklayan yönerge bulunmaktadır. Uygulama sürecinde öğrencilere araştırmacılar tarafından hazırlanan harita verilmiş ve haritayı yorumlamak için ChatGPT-4o sordukları sorular ekran kaydı ve yazılı çıktılar yoluyla online olarak toplanmıştır. Uygulama ortalama 20-25 dakika sürmüştür. Araştırma kapmasında toplam 89 soru (Ö1: 21, Ö2: 22, Ö3: 20, Ö4: 26) betimsel analiz yöntemiyle belirlenen dört kriter “soru türü, bilişsel düzey, stratejik işlev ve kavramsal içerik” bağlamında incelenmiştir. Soru türü, öğrencilerin ChatGPT-4o’ya yönelttikleri ifadelerin

yapısal özelliklerine göre; bilişsel düzey Anderson ve Krathwohl'un (2001) geliştirdiği Yenilenmiş Bloom Taksonomisinin (YBT) bilişsel basamakları esas alınarak; kavramsal kapsam, öğrencilerin sorduğu sorularda yer alan coğrafi kavramların kullanıldığı literatüre göre “morfoloji, yükselti-eğim, hidrografiya, doğal afetler, beşerî coğrafya, kartografiya, jeomorfolojik süreç, enerji coğrafyası” ; stratejik işlev ise soruların hangi amaçla “bilgi isteme, doğrulama, problem çözme, yönlendirme” ChatGPT-4o yöneltildiği göre çözümlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Betimsel analizde ele alınan kriterler

1.SORU TÜRÜ		Açık uçlu, Doğru -Yanlış, Kısa Cevaplı vb. gibi	
2. YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİ	Bilişsel Düzey	Tanım	Öğrenci Sorularından Örnekler
	Hatırlama	Temel kavramları hatırlama ve tanıma	Haritada yön bulmaya yarayan araç nedir ve nasıl kullanılır?
	Anlama	Harita üzerindeki bilgileri açıklama	Haritanın kuzey kesiminde yer alan uzun aralıklı izohipsler burada bir platonun veya geniş düzlüklerin olduğunu mu gösterir?
	Uygulama	Harita bilgisini pratikte kullanma	Haritada kullanılan ölçek ve yön oku yardımıyla yaklaşık olarak Kağızman'dan Arpaçay'a olan kuş uçuşu mesafeyi tahmin ediniz.
	Analiz Etme	Harita öğeleri arasındaki ilişkileri inceleme ve ayırt etme	Güneş panelleri ve rüzgâr gülleri için en uygun yerleri belirleyiniz?
	Değerlendirme	Harita verilerine dayanarak karar verme ve yargıda bulunma	Yükselti basamaklarının dağılımı göz önünde bulundurularak, bölgedeki potansiyel mikroklimatik zonların oluşumuna katkı sağlayan faktörleri değerlendiriniz?
	Yaratma	Yeni bir harita tasarımı, çözüm ya da öneri geliştirme	Verilen topografya haritası yeniden oluşturunuz?
3. STRATEJİK İŞLEV	Açıklama	Harita üzerinden doğrudan bir bilgiye ulaşmak için sorulan sorular	Harita üzerindeki yerleşim alanlarını dikkate alarak Kağızman'ın çevresindeki hangi yerleşimlerle ulaşım ilişkisi daha kuvvetlidir? Neden?
	Doğrulama	Öğrencinin kendi varsayımını test etmek için sorduğu sorular	Kağızman havzasında Aras Nehri ve yan kollarının akış yönleri, topoğrafik eğim ve jeomorfolojik yapı ile uyumlu değil mi?
	Problem Çözme	Haritayı kullanarak bir karar verme ya da çözüm üretme çabası	Bölgede demiryolu ulaşımının sağlanabilmesi için hangi kesimlerde tünel ve viyadük çalışmalarının daha fazla yapılması gerekir?
	Yorumlama	Karmaşık verileri anlamlandırmak veya açıklamak için sorulan sorular	Aras Nehri ve bağlı dere sistemlerinin dağılımı üzerinden hareketle, bölgenin su kaynakları potansiyelini doğal ve beşerî kullanım açısından analiz ediniz.?
4.KAVRAMSAL İÇERİK		Morfoloji, Yükselti-Eğim, Hidrografiya, Doğal Afetler, Beşerî Coğrafya, Kartografiya, Jeomorfolojik Süreç, Enerji Coğrafyası	

Yukarıda tabloda yer alan 4 kriter dikkate alınarak yapılan analize ilişkin örnek soru analizi Tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. Örnek Soru Analizleri

Soru Örneği	Soru Türü	Bilişsel Düzey	Stratejik İşlev Türü	Kavramsal Kapsam
Aras Nehri ve yan kollarının akış yönleri, topoğrafik eğim ve jeomorfolojik yapı ile olan ilişkisini değerlendiriniz? (Ö3)	Açık uçlu	Değerlendirme	Açıklama	Hidroğrafya, Morfoloji, Jeomorfolojik Süreç
Kağızman ilçe merkezi 1400 metre ile 1600 metre aralığında yer almaktadır ifadesi sence doğru mudur? (Ö2)	Doğru -Yanlış	Analiz	Doğrulama	Kartografya Yükselti
Haritada Kağızman ile komşu ilçe sınırları (Diyadin, Selim, Eleşkirt) arasındaki mesafeleri hesaplayınız. (Ö4)	Kısa Cevaplı	Uygulama	Problem Çözme	Kartografya

Araştırmanın geçerliliği yönelik; verilerin doğrudan kayıt altına alınması ve araştırmacılar tarafından çifte kontrol sürecinden geçirilmesi; güvenilirliğine yönelik kodlama sürecinin iki araştırmacı tarafından bağımsız yapılması ve ortaya çıkan bulgular karşılaştırılması önlemlerini alınmıştır. Kodlar arası uyum sağlanamadığı durumlarda fikir birliği sağlayıncaya kadar görüşme yapılmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmacılar arası uyumu belirlemek amacıyla Miles & Huberman (1994) tarafından önerilen güvenilirlik katsayısı hesaplama yöntemi kullanılarak uzlaşma düzeyi 0,89 bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulguların doğruluğunu ve tutarlılığını artırmak amacıyla ise veri analizinde şeffaflık sağlanmış ayrıca analiz aşamaları ayrıntılı biçimde raporlanmıştır.

Bulgular

1. Soru türü

Araştırmanın birinci sorusu kapsamında öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o'a sorduğu coğrafi sorularının türü analiz edilmiştir. Tablo 4 de sonuçlar verilmiştir.

Tablo 4. Soru türü analizi

Soru Türü	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Açık Uçlu	13 (%61.9)	13 (%59.1)	12 (%60.0)	15 (%57.7)
Doğru-Yanlış	2 (%9.5)	2 (%9.1)	2 (%10.0)	3 (%11.5)
Kısa Cevaplı	6 (%28.6)	7 (%31.8)	6 (%30.0)	8 (%30.8)
Toplam	21 (%100.0)	22 (%100.0)	20 (%100.0)	26 (%100.0)

Tablo 3’te incelendiğinde öğrencilerin sorularının ağırlıklı olarak açık uçlu olduğu görülmektedir (Ö1: %61.9, Ö2: %59.1, Ö3: %60, Ö4: %57.7). Kısa cevaplı sorular ise %28.6 ile %31.8 arasında değişirken, doğru-yanlış soruları %9.1 ile %11.5 arasında kullanılmıştır.

2. Soruların bilişsel düzeyi

Araştırmanın ikinci sorusu kapsamında öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o’a sorduğu coğrafi sorular YBT göre analiz edilmiştir. Tablo 5’ de sonuçlar verilmiştir.

Tablo 5. Soruların YBT göre dağılımı

YBT	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Hatırlama	2 (%9.5)	2 (%9.1)	2 (%10)	3 (%12)
Anlama	5 (%23.8)	4 (%18.2)	4 (%20)	2 (%8)
Uygulama	2 (%9.5)	3 (%13.6)	2 (%10)	4 (%16)
Analiz	7 (%33.3)	7 (%31.8)	5 (%25)	6 (%24)
Değerlendirme	5 (%23.8)	5 (%22.7)	7 (%35)	9 (%36)
Yaratma	-	1 (%4.5)	-	1 (%4)
Toplam	21	22	20	26

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin YBT göre soru dağılımının analiz (%24 -%33.3) ve değerlendirme (%22.7 - %36) düzeylerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Anlama düzeyindeki sorular ise %8 ile %23.8 arasında değişmekte olup, uygulama ve hatırlama yönelik soru sayısı düşük oranlarda (%9.1 - %16) kalmış ve yaratma düzeyinde oldukça sınırlı (%0 - %4.5) oranda soru sorulmuştur.

3. Stratejik işlevi

Araştırmanın üçüncü sorusu kapsamında öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o’a sorduğu coğrafi sorularının stratejik işlevi analiz edilmiştir. Tablo 6’da sonuçlar verilmiştir.

Tablo 6. Soruların stratejik işlevi

Stratejik İşlev	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Açıklama	8 (%38.1)	9 (%40.9)	8 (%40.0)	10 (%38.5)
Doğrulama	6 (%28.6)	7 (%31.8)	6 (%30.0)	8 (%30.8)
Problem Çözme	3 (%14.3)	3 (%13.6)	3 (%15.0)	4 (%15.4)
Yorumlama	3 (%14.3)	3 (%13.6)	3 (%15.0)	4 (%15.4)
Toplam	21	22	20	26

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin sorularının stratejik işlev türleri açısından değerlendirildiğinde, açıklama (%38,1-%40,9) ve doğrulama (%28,6-%31,8) türündeki soruların diğer türlere kıyasla daha yüksek oranlarda olduğu belirlenmiştir. Problem çözme ve yorumlama türündeki sorular ise %13,6 ile %15,4 arasında değişen oranlarda yer almıştır.

4. Kavramsal içerik

Araştırmanın dördüncü sorusu kapsamında öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o'a sorduğu coğrafi sorularının kavramsal içeriği analiz edilmiştir. Tablo 7'de sonuçlar verilmiştir.

Tablo 7. Sorularının kavramsal içeriği

Kategori	Kavramlar (Genel)	Kavramlar (Özgün)	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4
Morfoloji	Dağ, Plato, Vadi, Yamaç, Sırt, Düzlük	Dik yamaç, Sarp yamaç, Alüvyal tabanlı vadi	✓	✓	✓	✓
Yükselti-Eğim	Yükselti, Eğim, İzohips, Ortalama eğim	İzohips sıklığı, İzohips aralığı (200 m)	✓	✓	✓	✓
Hidrografiya	Akarsu, Nehir, Dere, Drenaj Ağı, Taşkın	Sillik Deresi, Zaraplı, Karabağ, Hoşap, Karakale	✓	✓	✓	✓
Doğal Afetler	Heyelan, Erozyon, Sel, Taşkın riski	Jeomorfolojik risk	✓	✓		✓
Beşerî Coğrafiya	Yerleşim, Tarım, Sanayi, Ulaşım	Mera, Yaylacılık, Orman ekosistemi, Enerji kaynakları	✓	✓	✓	✓
Kartografiya	Ölçek, Lejant, Yön Oku, Tematik Semboller	Simgelerin standardizasyonu, CBS, Harita doğruluğu			✓	✓
Jeomorfolojik Süreç	Tektonik yükselme, Flüvyal aşındırma	Jeomorfolojik evrim, Mikroklimatik zonlar				✓
Enerji Coğrafiyası	Güneş panelleri, Rüzgâr türbinleri	Kombine enerji kullanımı			✓	✓

Tablo 7 incelendiğinde dört öğrencinin sorularında yer alan coğrafi kavramların farklı kategorilere dağıldığı ve bu kategorilerin kullanım yoğunluklarının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Tüm öğrencilerin sorularında en yoğun kullanılan kavramlar “morfoloji, yükselti-eğim, hidrografiya ve beşerî coğrafiya” kategorilerine aittir. “Doğal afetler” kategorisindeki kavramlar ise Ö3 dışındaki öğrenciler tarafından kullanılmıştır. “Kartografiya” ve “enerji coğrafiyası” kategorilerine ait kavramlar yalnızca Ö3 ve Ö4 öğrencilerinin sorularında yer alırken, “jeomorfolojik süreçler” ile ilgili kavramlar sadece Ö4 öğrencisinin sorularında görülmektedir.

Tartışma

Bu araştırmada coğrafiya lisansüstü öğrencilerinin harita yorumlama sürecinde YZ destekli bir dil modeli olan ChatGPT-4o ile gerçekleştirdikleri etkileşimlerde sordukları sorular analiz edilmiş ve bu doğrultuda dört araştırma sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmada ilk olarak öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o'ya yönelttikleri coğrafi sorular “türü” bakımından analiz edilmiştir. Öğrencilerin ChatGPT-4o etkileşiminde ağırlıklı olarak “açık uçlu soru” kullandığı görülmüştür. Açık uçlu sorular, öğrencilere düşüncelerini özgürce ifade etme ve farklı bakış açıları geliştirme imkânı tanınması nedeniyle eleştirel düşünme ve kavramsal gelişimi desteklemektedir (Gülbetekin, vd., 2019; Quansah, 2018). Bu bağlamda açık uçlu sorularla öğrencilerin harita yorumlama sürecinde karmaşık bilgileri analiz etme ve değerlendirme eğilimlerini geliştirmeleri mümkündür. Literatürdeki

araştırmalarda açık uçlu soruların öğretim sürecinde sıklıkla öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini sorgulamak amacıyla tercih edildiği raporlanmıştır (Busser, 2014). Öğrenciler, ChatGPT-4o etkileşiminde kısa cevaplı soru türünü ise orta düzeyde, doğru- yanlış soruları nispeten daha az düzeyde kullanmıştır. Yüksek lisans düzeyindeki öğrenciler derinlemesine analiz ve eleştirel düşünme gerektiren bilişsel süreçlere odaklandıkları için bu soru türlerini daha az tercih etmiş olabilirler. Bu soru türleriyle bilişsel boyutta alt düzey düşünme becerileri sorgulanmaktadır (Puthiaparampil & Rahman, 2020). Bu nedenle öğrencilerin soru türlerinin akademik beklenti ve bilişsel gelişim düzeyleri ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada ikinci olarak öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o’ya yönelttikleri coğrafi soruların “bilişsel düzeyi” YBT göre analiz edilmiştir. Araştırma kapsamındaki öğrenci sorularının bilişsel düzeyde çoğunlukla “analiz ve değerlendirme” basamağında olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu öğrencilerin, topografik harita okumada coğrafi veriler arasındaki ilişkileri anlamaya yönelik, neden-sonuç ilişkileri ortaya koyan, çözümleme yapabilen ve değerlendirebilen sorular sorduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte araştırmada dikkat çeken bir bulgu, “yaratma” düzeyine karşılık gelen soru sayısının oldukça sınırlı olmasıdır. Öğrenciler özgün bilgi üretme, harita tasarımı yapma ve yaratıcı çözüm geliştirme gibi üst düzey bilişsel süreçleri destekleyen sorular sorma konusunda yeterli değildirler. Nitekim yalnızca iki öğrencinin ChatGPT-4o’yu bu doğrultuda kullandığı gözlemlenmiştir. YZ destekli öğrenme ortamlarının öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmede etkili olduğu (Ouyang, vd., 2024; Wu, vd., 2025) dikkate alındığında, bu alanda verilecek eğitimlerle öğrencilerin yeterliliğin sağlanabileceği öngörülmektedir.

Araştırmada üçüncü olarak öğrencilerin harita yorumlama sürecinde ChatGPT-4o’ye yönelttikleri coğrafi soruların “stratejik işlevi” analiz edilmiştir. Öğrencilerin sohbet botuna en çok “açıklama ve doğrulama” amacıyla soru yönelttiği görülmüştür. Bu bulgu öğrencilerin harita okuma sürecinde mevcut bilgilerini derinleştirme ve pekiştirme çabasında olduğuna işaret etmektedir. ChatGPT-4o ile etkileşimler öğrenciler için bilgi edinme, anlam kurma ve bilişsel pekiştirme fırsatları sunmaktadır (Knox, 2020). Harita okuma sürecinde öğrenciler harita üzerindeki yükseklik, eğim ve yer şekilleri gibi unsurları anlamlandırmaya odaklanarak mekansal bilgilerini geliştirmeyi amaçlar (Akengin, vd., 2016; Balcı & Yıldırım, 2023; Kartal, 2016; Koç & Çifçi, 2016).

Öğrencilerin harita okuma sürecinde özellikle her bir harita unsuruna ilişkin daha fazla açıklama talep etmeleri, çalışmanın doğasına uygun ve beklenen bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Bu bulgu öğrencilerin temel kavramları anlamlandırma ve haritanın bileşenlerine yönelik bilgi ihtiyacını yansıtmaktadır. Ancak problem çözme ve yorumlama gibi üst düzey bilişsel becerilere yönelik soruların oldukça sınırlı sayıda kalması, öğrencilerin derinlemesine düşünme süreçlerini yeterince etkinleştiremediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumun hem öğrencilerin bireysel farklılıklardan hem de ChatGPT-4o ile harita yorumlamaya yönelik pedagojik potansiyelinin tam olarak keşfedilememiş olmasından kaynaklanıyor olabilirliği düşünülmektedir. Literatürde YZ destekli araçların coğrafya eğitiminde nasıl, ne amaçla ve hangi düzeyde kullanılacağına ilişkin bilgilerimiz oldukça yetersiz olduğu güncel çalışmalarda vurgulanmaktadır (Rakuasa, 2023; Şanlı, 2025; Van Staden, 2025). Bu manada

YZ teknolojilerinin coğrafya eğitimine entegre edilebilmesi için yalnızca bu araçlara erişim ve kullanım imkânı sunmanın yeterli olmadığı; aynı zamanda bu teknolojilerin pedagojik bağlamda nasıl kullanılacağına da sistematik biçimde öğretilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmada son olarak öğrencilerin ChatGPT-4o ile etkileşimlerinde yönelttikleri coğrafi sorular “kavramsal içerik” bakımından analiz edilmiştir. Öğrencilerin sorularında sıklıkla “morfoloji, yükselti-eğim, beşeri coğrafya, hidrografyaya” ilişkin genel kavramları kullanma eğiliminde olduğu saptanmıştır. Topografik haritalarda sıkça karşılaşılan temel terimlerin harita yorumunda belirleyici olması, öğrencilerin bu terimler etrafında yoğunlaşan sorular üretmiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte “jeomorfolojik süreçler, doğal afetler, kartografya ve enerji coğrafyası” gibi alanlarda kavram kullanımında öğrenciler arasında belirgin farklılıklar da gözlemlenmiştir. Özellikle bazı öğrencilerin topografik harita okurken ileri düzey teknik bilgi içeren kavramları kullanarak soru sorması (Ö3, Ö4); bu öğrencilerin bireysel özellikleri ve mekansal düşünme eğitimi almış olmalarıyla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Literatürde, mekansal düşünme becerisi yüksek bireylerin harita okuma konusunda daha yetkin olduklarına ilişkin bulgular bulunmaktadır (Arıkan, 2025; Şanlı & Jo, 2020). Bu becerisi gelişmiş bireylerin, mekân tanımlarken daha karmaşık ve özgün terminoloji kullanma yetisine sahip oldukları ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada coğrafya lisansüstü öğrencilerin YZ destekli bir dil modeli olan ChatGPT-4o ile harita yorumlama sürecinde gerçekleştirdikleri etkileşimlerde sorduğu coğrafi sorular çok boyutlu olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin etkileşimlerinde ağırlıklı olarak “açık uçlu sorular” kullandığı; bu sorularda çoğunlukla “analiz ve değerlendirme” düzeyinde bilişsel süreçleri sorguladıkları görülmüştür. Araştırma bulgularına göre öğrenciler ChatGPT-4o’ı en çok “açıklama” ve “bilgiyi doğrulama” amacıyla kullanmaktadır. Kavramsal içerik bağlamda ise hazırladıkları sorularda “morfoloji, yükselti-eğim, beşeri coğrafya, hidrografyaya” kategorilerine ilişkin genel kavramları sıklıkla kullanma eğilimi göstermişlerdir. Bu sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin ChatGPT-4o ile harita okuryazarlığının geliştirilmesinde yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerinin desteklenmesi ve YZ teknolojilerinin coğrafya eğitimine etkili biçimde entegre edilebilmesi için pedagojik içerikli eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bununla birlikte araştırmanın yalnızca dört lisansüstü öğrencisiyle gerçekleştirilmiş olması elde edilen sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda daha geniş örneklemle çalışılması önerilmiştir. Ayrıca bu çalışmada öğrencilerin ChatGPT-4o ile etkileşim süreçleri analiz edilmiş; sohbet botundan alınan yanıtların niteliğine yönelik ayrıntılı bir çözümleme yapılmamıştır. Gelecek araştırmalarda ChatGPT-4o’nun verdiği yanıtların harita okuryazarlığı ve coğrafi bilgi açısından değerlendirilmesi önerilmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmada uzman görüşlerine başvurduğumuz **Prof. Dr. Adnan PINAR**’a , **Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğan BULDUR**’a ve **doktora öğrencisi Hasan AKPINAR**’ a değerli katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Akengin, H., Tuncel, G., & Cendek, M. E. (2016). Öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Marmara Coğrafya Dergisi* , 34, 61-69.

Akkuş, A. (1990). Harita Bilgisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi

Anderson, L.W. (Ed.), Krathwohl, D.R (Ed.), Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R.E., Pintrich, P.R, Rath, J., & Wittrock, M.C. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom’s Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman.

Arıkan, A. (2025). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mekânsal düşünme becerilerine dair algıları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 34(1), 169-188. <https://doi.org/10.51800/ecd.1616895>

Avcı, M. (2025). Sosyal bilgiler dersinde harita okuryazarlığı ve önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 40-50. <https://doi.org/10.58201/utsobilder.1525886>

Balcı, A. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafi arazi uygulamalarındaki harita okuryazarlıklarını tespiti yönelik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 16-35.

Balcı, A., & Yıldırım, S. (2023). Sosyal bilgiler öğretiminde harita okuryazarlığı. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)* 50, 146-163. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1360766>

Busser, C. D. (2014). Down to earth: contemplative thinking exercises for geography education. *Review of International Geographical Education Online*, 4(3), 221-234.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Demiralp, N. (2006). Coğrafya eğitiminde harita ve küre kullanım becerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4 (3), 323-343

Duman, B. & Girgin, M. (2007). Eğitim fakültesi öğrencilerinin harita okuryazarlığına ilişkin görüşleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (17), 185-202.

Eser Ünal, Ü. (2012). Eğitim fakültesi öğrencileri ve öğretmenler için harita bilgisi ve uygulamaları. Ankara: Gazi Kitabevi

Gülbetekin, M., Kan, A., & Karabağ, S. (2019). Coğrafya eğitiminde açık uçlu sorular, in *Current Debates on Social Sciences Human Studies* (pp. 374-385). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Ioanid, A., & Andrei, N. (2025). ChatGPT in education: challenges in local knowledge representation of romanian history and geography. *Education Sciences*, 15(4), 511. <https://doi.org/10.3390/educsci15040511>

Kara, H., Sezer, A. & Şanlı, C. (2018). Ortaöğretim coğrafya kitaplarında haritaların kullanımı. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 1-20

- Kartal, F. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinin harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Knox, J. (2020). Artificial intelligence and education in China. *Learning, Media and Technology*, 45(3), 298-311. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1754236>
- Koç H. & Bulut İ. (2014). Gestalt kuramının öğrencilerin harita okuma ve yorumlama beceri düzeyleri üzerine etkisini belirlemeye yönelik bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30(1), 1-19
- Koç, H., & Çifçi, T. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının harita okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 9-20.
- Kuzey, M. (2016). Ortaokul öğrencilerinin harita ve yön okuryazarlığı üzerine bir inceleme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum
- McClure, R. W. (1992). A conceptual model for map skills curriculum development based upon a cognitive field theory philosophy. (Unpublished Doctoral Dissertation), Oklahoma State University, Oklahoma.
- Milson, A. J. (2007). Learning and teaching with maps. *The Professional Geographer*, 59(2), 282–284. https://doi.org/10.1111/j.1467-9272.2007.00612_9.x
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- OpenAI. (2023). *Introducing ChatGPT*. Erişim adresi: <https://openai.com/blog/chatgpt>
- OpenAI. (2024a). *Introducing GPT-4o: OpenAI's new flagship model*. Erişim adresi: <https://openai.com/index/gpt-4o-and-more-tools-to-chatgpt-free>
- OpenAI. (2024b). *ChatGPT Product Page*. Erişim adresi: <https://openai.com/chatgpt>
- opportunities. *Sinergi International Journal of Education*, 1(2), 75-83. <https://doi.org/10.61194/education.v1i2.71>
- Ouyang, Z., Liu, G., & Sha, L. (2024). Research on employee training innovation in the context of artificial intelligence. *Scientific and Social Research*. <https://doi.org/10.26689/ssr.v6i2.6230>
- Pashkova, A., & Demianenko, S. (2024). Artificial intelligence as a tool of the modern teacher. *Constructive Geography and Rational Use of Natural Resources*, 5(2), 52-58. <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.5.2.-7/8>
- Puthiaparampil, T., & Rahman, M. (2020). Very short answer questions: a viable alternative to multiple choice questions. *BMC Medical Education*, 20(1), 1-8.
- Quansah, F. (2018). Traditional or performance assessment: What is the right way to assessing learners. *Research on Humanities and Social Sciences*, 8(1), 21-24. <https://www.iiste.org/Journals/index.php/RHSS/article/view/40787>
- Rakuasa, H.(2023). Integration of artificial intelligence in geography learning: challenges and opportunities. *Sinergi International Journal of Education*, 1(2), 75-83.
- Şanlı, C., (2025). Artificial intelligence in geography teaching: Potentialities, applications, and challenges. *International Journal of Current Education Studies (IJCES)*, 4(1), 47-76. <https://doi.org/10.46328/ijces.170>
- Şanlı, C. & Jo, I. (2020). Examining preservice geography teachers' dispositions to teach spatial thinking skills, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(11), 2069-2102.

- Şanlı, C. & Kırkeser, S. (2025). Mekânsal düşünme becerisinin 2024 coğrafya dersi öğretim programındaki yeri ve program bileşenleriyle ilişkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 14(1), 197-210. <https://doi.org/10.30703/cije.1514088>
- Sönmez, Ö. F. ve Aksoy, B. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilköğretim programlarında harita becerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 269-288
- Van Staden, C. J. (2025). *Geography's* interpretation of topographic maps and orthophotographs, adoption prediction, and learning activities to promote responsible use of this chatbot in classrooms. *JoGEA*, 8, 16-32. <https://doi.org/10.46622/jogea.v8i1.5442>
- Wiegand, P. (2006). *Learning and teaching with maps*. New York: Routledge.
- Wikipedia. (2024). *ChatGPT*. Erişim adresi: <https://en.wikipedia.org/wiki/ChatGPT>
- Wilby, R.L. & Esson, J. (2024) AI literacy in geographic education and research: Capabilities, caveats, and criticality. *The Geographical Journal*, 190(1), e12548. <https://doi.org/10.1111/geoj.12548>
- Wood, D. (1992). *The power of maps*. New York: The Guilford.
- Wu, Z., Halim, H. A., & Saad, M. R. (2025). Impact of AI-Supported Multimodal Learning Environments on EFL Students' Critical Thinking and Self-Regulation. *Proceedings of the International Conference on Modern Research in Education, Teaching and Learning*, 4(1), 23-33. <https://doi.org/10.33422/icmetl.v4i1.769>
- Yalçın, A. (2024). Yapay zekâ destekli dil işleme modeli olan chatgpt'nin sosyal bilgiler dersi ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 136-152. <https://doi.org/10.47770/ukmead.1485504>
- Zhao, B., Zhang, S., Xu, C., Sun, Y., & Deng, C. (2021). Deep fake geography? When geospatial data encounter Artificial Intelligence. *Cartography and Geographic Information Science*, 48(4), 338-352. <https://doi.org/10.1080/15230406.2021.1910075>
- Zhou, T. (2023). Application of artificial intelligence in geography. in proceedings of the international conference on software engineering and machine learning. *Journal of Physics: Conference Series*, 2646 (1), 012006. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2646/1/012006>

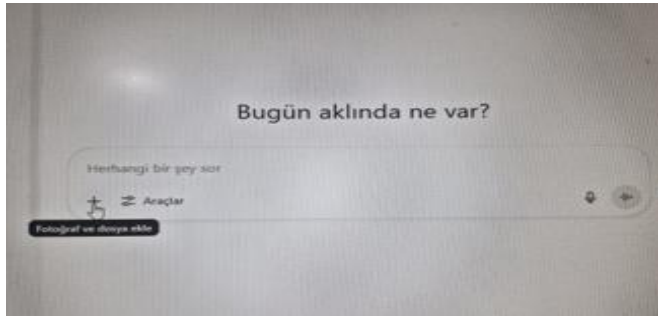
Ek. 1: Çalışma Yaprağı

ÇALIŞMA YAPRAĞI

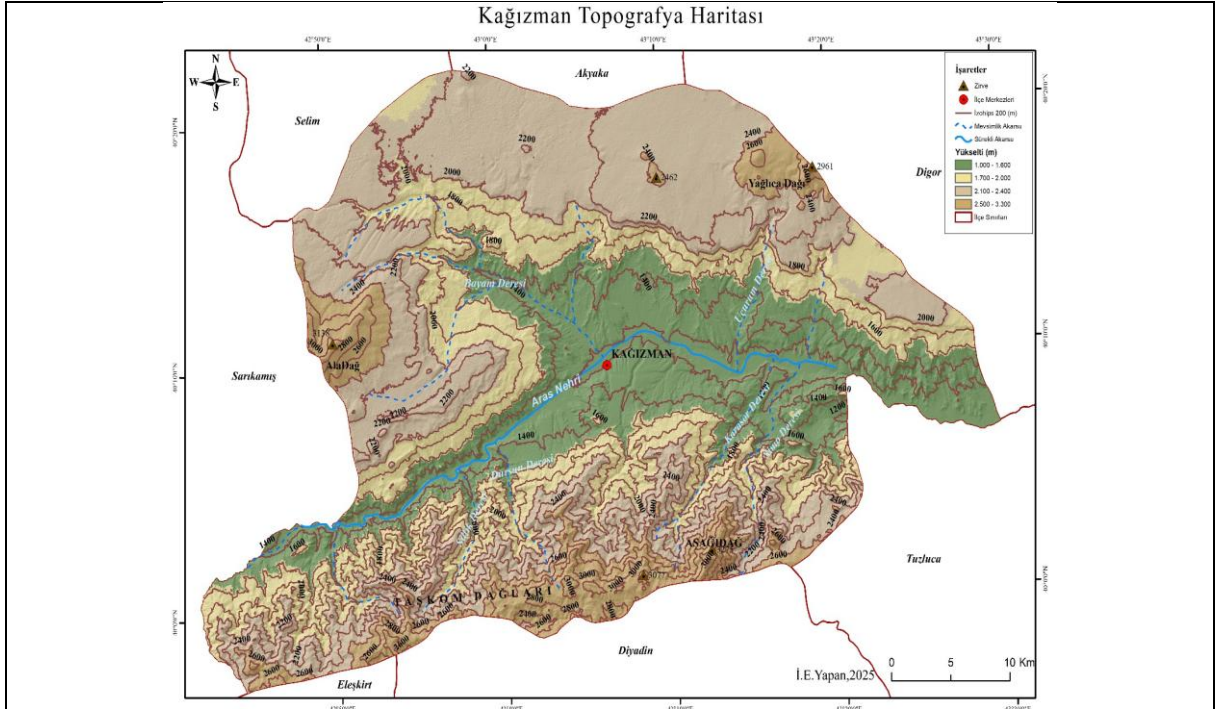
Değerli Katılımcı,

Bu araştırmanın amacı harita okuryazarlığı sürecinde ChatGPT-4o’a sorduğunuz soruları incelemektir. Sizden ChatGPT-4o ile etkileşiminizde aşağıdaki haritayı yorumlamak için sorduğunuz soruları bizimle paylaşmanız istenmektedir. Elde edilen veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacak, gizlilik ilkeleri titizlikle korunacaktır.

Katkılarınız için teşekkür ederiz.

I. BÖLÜM
Demografik bilgiler
1. Yaşınız:
2. Cinsiyetiniz:
☐ Kadın ☐ Erkek
3. Daha önce harita okuryazarlığı veya mekânsal düşünme eğitimi aldınız mı?
☐ Evet ☐ Hayır
4. Yapay zekâ destekli araçları (ChatGPT, Google Bard vb.) daha önce eğitim amacıyla kullandınız mı?
☐ Evet ☐ Hayır
5. Dijital harita kullanma sıklığınız (Google Maps, Yandex, OpenStreetMap vb.):
☐ Her gün
☐ Haftada birkaç kez
☐ Ayda birkaç kez
☐ Nadiren
☐ Hiç kullanmıyorum
II. BÖLÜM
Yönerge: Aşağıdaki süreci izleyerek süreci tamamlayınız.
1. Öncelikle Süreci Kayıt Altına Almayı Unutmayınız! (Ekran kaydı veya ekran görüntüsü)
2. ChatGPT’ye aşağıda verdiğimiz “Kağızman Topografya Haritasını” dosya ekle ikonundan yükleyiniz?

3. Bu haritayı yorumlamak için ChatGPT sohbet ekranına soru yazınız?

Kağızman ilçe merkezi ortalama kaç metre yükseltide?

4. Haritayı yorumlamak için sorduğunuz soruları “aşağıya” yazınız? (istediğiniz sayıda soru sorabilirsiniz?)

5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA YER ALAN GÖRSELLERİN 2024 TASLAK SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI'NDAKİ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, KORAY GİRGİN

Milli Eğitim Bakanlığı, koray_1991@hotmail.com- 0009-0005-0235-3648

Doç. Dr., DAVUT GÜREL

Bartın Üniversitesi, gureldavut@gmail.com- 0000-0003-2309-9202

ÖZET

Bu çalışma 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerlerin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellere yansıma durumlarını analiz etmek amacıyla yapılmış ve ‘‘Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Görsellerin 2024 Taslak Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’ndaki Değerler Açısından İncelenmesi’’ başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Toplamı bir arada tutan en önemli unsurlar arasında o toplum tarafından benimsenmiş değerler yer almaktadır. Bu değerlerin bireylere aileden başlayarak özellikle eğitim öğretim döneminde doğru bir şekilde aktarılması çok önemlidir. Bu sebeple hazırlanan eğitim programlarında da değerler eğitime yer verilmekte ve belirlenen değerlerin bireylere kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu değerlerin bireylere aktarılmasında sosyal bilgiler eğitimi önemli bir yere sahiptir. Sosyal bilgiler dersi doğası gereği bireyi ve toplumu konu edinen bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada doküman analiz yöntemi kullanılmış olup, Türkiye’de devlet okullarında okutulan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görseller 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan 20 değer açısından incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda göstergebilimsel araştırma yöntemi olan Peirce’nin semiyotik üçgeni kullanılmış ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görseller analiz edilerek değerlerin görsellerle temsil edilme durumu ortaya koyulmuştur. Araştırmada 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan bazı değerlerle ilgili daha fazla görselle yer verildiği, bazı değerlerle ise az görselle yer verildiği tespit edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellerle en fazla ilişkili değerler duyarlılık, tasarruf ve sorumluluk değerleri olmuştur. 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programına göre hazırlanan 5. sınıf ders kitabında en az görselle ilişkili olan değerlerin ise mütevazılık ve sabır olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellerin 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerleri dengeli olarak yansıtmadığı sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Sosyal Bilgiler, Değerler, 2024 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı.

INVESTIGATION OF THE IMAGES IN THE 5TH GRADE SOCIAL STUDIES COURSE BOOK IN TERMS OF THE VALUES IN THE 2024 DRAFT SOCIAL STUDIES CURRICULUM PROGRAM

Abstract

This study was conducted to analyze the reflection of the values in the 2024 Social Studies Curriculum on the visuals in the 5th grade social studies textbooks. Among the most important elements that hold society together are the values adopted by that society. It is very important that these values are conveyed to individuals correctly, starting from the family, especially during the education period. For this reason, values education is included in the training programs prepared and it is aimed to provide individuals with the determined values. Social studies education has an important place in transferring these values to individuals. Social studies course, by its nature, appears as a course that focuses on individuals and society. Document analysis method was used in the research, and the visuals in the 5th grade social studies textbook taught in public schools in Turkey were examined in terms of 20 values included in the 2024 Social Studies Curriculum. For the purpose of the research, Peirce's semiotic triangle, a semiotic research method, was used and the visuals in the 5th grade social studies textbook were analyzed to reveal the representation of values through visuals. In the research, it was determined that the 5th grade social studies textbook included more visuals about some values in the 2024 Social Studies Curriculum, and less visuals about some values. As a result of the research, the values most associated with the visuals in the 5th grade social studies textbook were sensitivity, thrift and responsibility. In the 5th grade textbook prepared according to the 2024 Social Studies Curriculum, it was determined that the values least associated with visuals were modesty and patience. Based on these results, it was concluded that the visuals in the 5th grade social studies textbook do not reflect the values in the 2024 Social Studies Curriculum in a balanced way.

Keywords: Social Studies, Values, 2024 Social Studies Curriculum.

1. GİRİŞ

Farklı düşüncelere sahip insanların bir arada yaşayabilmelerini sağlayan en önemli unsurlardan biri toplum tarafından kabul görmüş değerlerdir. Dünya üzerindeki devletler, aile ve eğitim kurumları eliyle doğrudan ve dolaylı metotlar uygulayarak toplumun genç üyelerine kültürel miras eğitimi yoluyla kültür aktarımı yapmaktadır (Gürel ve Çetin, 2018). Bu bağlamda insanları bir arada tutan kültürel unsur ve değerlerin gelecek nesillere aktarılması her ne kadar okul çağından önce başlasa da bu değerlerin temel olarak bireylere aktarılması ilköğretim çağında gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple ilköğretim seviyesindeki ders programlarının ve eğitim süreçlerinde kullanılacak olan ders araç gereçlerinin doğru şekilde hazırlanması ayrı bir önem arz etmektedir. Bu derslerden biri de şüphesiz ilköğretim düzeyinde verilen sosyal bilgiler dersidir.

Sosyal bilgiler dersi bireyin toplumsallaşma sürecine katkıda bulunan temel derslerden biridir. Toplumu oluşturan bireylere davranış biçimlerini, örf, adet, gelenek ve değerleri kazandırmada en etkili ders olarak karşımıza sosyal bilgiler dersi çıkmaktadır (MEB, 2018). Sosyal bilgiler dersi öğrencilere kazandırmayı hedeflediği değerlerle, kişinin ilk olarak ailesinden sonraki kültürlenme ortamı olan eğitim kurumuna geçmesinden dolayı bireyin kültürel gelişim sağlanmasına yönelik önemli görevler edinmektedir (Gürel ve Çetin, 2018).

Ders kitabının kaliteli bir şekilde görsellerle donatılmış olması öğrencinin hayal gücünü, yaratıcı düşünmesini ve estetik duygusunun gelişmesinde etkili olmaktadır (Memişoğlu ve Karacabey, 2021). Konu ile ilgili olarak Kara (2012) kitaplarda yer alan görsel materyallerin sadece bir resim olmanın ötesinde yazılanlar ile tutarlılık gösteren ve böylece dersi daha da zenginleştiren araçlar olduğunu belirtmektedir. Görsellerin metinle kullanılması ya da metin olmadan sadece görsellerin kullanılması öğrenme süreçlerini büyük oranda etkilemektedir. Daha verimli bir öğrenme için öğrenme süreçlerinde resim, fotoğraf, film, animasyon, harita vb. görsellerin kullanılması büyük önem arz etmektedir (Karaca, 2021). İlköğretim seviyesindeki ders kitaplarında, fotoğrafların, görsel resimlerin ve haritaların kullanılması, bu öğelerin metin içerisinde doğru yerlere yerleştirilmesi öğrencilerin daha çabuk hatırlamalarını ve kalıcı öğrenmeleri hızlandırmaktadır (Aksoy ve Sönmez, 2012). Görsellerin bulunmadığı uzun metinleri okuyan kişilerde bunalma durumu ortaya çıkmaktadır. Sadece uzun metinlerden oluşan anlatımlarda kişiler fotoğraflı anlatıma göre daha az etkilenmektedir. Öğrenme öğretme süreçlerinde kullanılan görsel öğelerin öğrenmelerde kalıcılığı sağladığı bilinmektedir (Kayak, 2018). Uzun, Aktaş ve Albayrak (2010) çalışmasında eğitimde resimlemenin önemli olduğunu ve resimlemelerle birlikte konunun daha iyi öğrenilerek öğrenmelerin de kalıcı hale geldiğini savunmuştur. Ders kitaplarında kullanılacak görsellere yer verilirken öğretim programları dikkate alınmalıdır.

Programlar ulaşılması istenen hedefleri, bu hedefler için belirlenen ilkelere göre düzenlenecek kapsamı, uygulanabilecek doğru yöntemleri, destek veren araç ve gereçleri ve ulaşılacak istenen hedeflere ne kadar ulaşıldığını gösteren değerlendirme kriterlerini içermektedir (Gözütok, 2003). Program hedeflerinin gerçekleşmesini sağlayan araç ve gereçlerden ders kitaplarının doğru şekilde hazırlanması gerekmektedir. Şahin (2014) çalışmasında farklı yayınevlerince oluşturulan ders kitaplarındaki renklerde, görsellerin boyutlarında, görsellerde bulunan öğelerin

konumlarında ve görsellerin seçiciliğinde etkili olan kalitede benzer sorunlar yaşandığını ifade etmiştir. Dursun ve Eşgi (2014) inceledikleri kitapları basan yayın evlerinin görsellerde öğrenci seviyesine uyma, kitap tasarımında bütünlük, amaca uygun çizgi kullanma, tasarım konusunda denge ilkesine uyma, amaca uygun renk kullanma, görsel boyutlarını amaca uygun kullanma, bütünlük ve görsel devamlılığı sağlama, estetik kapak tasarımı, dayanıklı kitap kapağı, kitapta kullanılan kâğıt kalitesi ve baskının düzgün şekilde yapılması konularına dikkat etmediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla gerek MEB gerekse özel yayın evleri tarafından hazırlanan Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerlere ne ölçüde yer verdiği ve bu yer verilen değerlerin hangi yöntemlerle öğretilmeye çalışıldığı dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Böylece program tarafından istenilen hedeflere ulaşılması daha hızlı şekilde gerçekleştirilebilir.

Pek çok araştırmacı tarafından ulaşılan sonuçlara göre hem öğretim programlarının ders kitaplarına yeteri kadar yansıtılmadığı hem de ders kitaplarının öğretim programlarına değerler bağlamında tam olarak uygun olmadığı tespit edilmiştir (Erbaş, 2021). Örneğin Kuzucu (2018) yaptığı araştırmada öğretim programında yer alan aile birliğine önem verme değerine yeteri kadar yer verilmediğini ifade ederek gerekli etkinliklerle bu değerlerin tam olarak yansıtılması gerektiğini belirtmiştir. Güçlü (2019) ise yaptığı çalışmada ise 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında programda belirtilen değerlerin görsel olarak çok az şekilde yansıtıldığını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değer incelemeleri ile ilgili çalışma sayısı artış gösterse de ders kitaplarında yer alan görsellerin istenilen değerleri aktarma konusundaki çalışmalar Özkan (2017), Erbaş (2021), Toraman ve Memişoğlu (2022), Tokmak ve Aktaş (2022) gibi araştırmalarla sınırlıdır. Yapılan çalışma ile bu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak ilköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında hangi görsellerin yer aldığı ve bu görsellerin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerleri yansıtırma durumlarının ne olduğu da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hangi değerler yer almaktadır ve bunların öğrenme alanlarına dağılımları nasıldır?
2. 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programına göre hazırlanan sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan görsellerde öne çıkan değerler hangileridir?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan göstergebilimsel yöntem kullanılmıştır. Göstergebilimsel analiz biçimi olarak verilerin analizinde Charles Sanders Peirce'nin göstergebilimsel çözümlemelerde kullanılan semiyotik üçgeni kullanılmıştır.

Göstergebilim farklı işitsel, görsel ve resim, fotoğraf, sinema gibi devinimsel dizgileri, sanat faaliyetlerini, insanlar arası ilişkileri düzenleyen kuralları, kişilerin davranış şekillerini vb. içeren geniş bir alana sahiptir (Bayav, 2006). Dilbilimsel çalışmalarla ortaya çıkan göstergebilim, göstergelerle oluşturulan bir söylemi gözlemlemeyi, betimlemeyi ve

çözümlemeyi amaç edinir. Bu sebeple toplum hayatında anlamlı bütün oluşturan dizgeler göstergebilimin alanına girer (Karanfil, 2020). Bu anlamda “dilbilim” ve “iletişim” bilimlerinin yanı sıra göstergelerin analiz edilmesi amacıyla “göstergebilim” geliştirilmiştir (Yılmaz, 2016). Yalın bir tanım olarak göstergebilim Türkçede gösterge dizgelerinin işleyişinin bilimsel bir yöntemle analiz edilmesi ya da betimlenmesi olarak ifade edilebilir (Rifat, 2009: 12).

Göstergebilimle ilgili pek çok kuram ve yöntem olmasına karşın bunlardan ilk ve en önemlilerinden olan, genel bir gösterge kuramı ortaya çıkarmak için uğraşan ve John Locke’un semiyotik terimini kullanan Amerikalı Charles Sanders Peirce (1839-1914) karşımıza çıkmaktadır (Kasım, 2004). Peirce’ye göre bir gösterge ya da representamen, bir birey için, herhangi bir şeyi, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla karşılaşmasıdır. Kişiye yönelik olmaktadır. Yani o kişinin zihninde aynı değerde bir gösterge ya da daha üstün bir gösterge ortaya çıkarır. Ortaya çıkardığı bu gösterge birinci göstergenin yorumlayıcı (interperant) olarak ifade edilebilir. Bu gösterge de nesnenin (object) yerine geçebilir. Peirce’nin gösterge (representamen), yorumlayan ve nesne kavramları en önemli üçlü ayrımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Rifat, 2009: 30-31).

2.2 Araştırma Materyali

Araştırmada materyal olarak 2023-2024 eğitim öğretim yılında MEB tarafından oluşturulan komisyonlarca yazılmış olması ve MEB yayınlarınca basılmış olması sebebiyle ilköğretim 5. sınıflar için Ol, Yılmaz, Demirezer, Polat, Akpınar, Evin ve Çelebi, Yabansu (2024) tarafından yazılan sosyal bilgiler ders kitapları seçilmiştir. Araştırmada seçilen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görseller, sosyal bilgiler öğretim programında bulunan değerler yönünden incelenerek değerlere ne şekilde yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan değerler 5. sınıflar için Adalet, Aile Bütünlüğü, Çalışkanlık, Dostluk, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Mahremiyet, Merhamet, Mütevazılık, Özgürlük, Sabır, Sağlıklı Yaşam, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Temizlik, Vatanseverlik ve Yardımseverlik değerleridir.

2.2 Verilerin Toplanması ve Analizi

Yapılan bu çalışmada veriler, Charles Sanders Peirce’nin göstergebilimsel çözümlemelerde kullanılan semiyotik üçgeninden de yararlanılmıştır. Bu aşamada gösteren, gösterilen ve yorumlayıcı kısımları ele alınarak semiyotik üçgen oluşturulmuş ve ders kitaplarındaki görseller incelenmiştir. Yapılan araştırmada 2024-2025 eğitim öğretim yılından itibaren Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca onaylanıp tüm ülkede okutulan sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde yer alan görseller ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler (5. sınıflar için 2024 yılında yayınlanan 20 adet değer) incelenmiştir.

3. BULGULAR

2024 yılı Taslak Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerler şu şekildedir:

Çizelge 1. 5. Sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler

Değerler	
1. Adalet	11. Özgürlük
2. Aile Bütünlüğü	12. Sabır
3. Çalışkanlık	13. Sağlıklı Yaşam
4. Dostluk	14. Saygı
5. Duyarlılık	15. Sevgi
6. Dürüstlük	16. Sorumluluk
7. Estetik	17. Tasarruf
8. Mahremiyet	18. Temizlik
9. Merhamet	19. Vatanseverlik
10. Mütevazılık	20. Yardımseverlik

Yukarıda 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan ve adalet değeri ile başlayıp toplamda yirmi adet değer yer aldığı çizelge verilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanlarına göre verilmesi hedeflenen değerler aşağıdaki çizelgede verilmiştir:

Çizelge 2. 5. sınıf sosyal bilgiler öğrenme alanları ve verilmesi hedeflenen değerler

Öğrenme Alanı	Değer
Birlikte Yaşamak	Çalışkanlık, Sevgi, Sorumluluk, Vatanseverlik, Yardımseverlik
Evimiz Dünya	Duyarlılık, Temizlik, Vatanseverlik
Ortak Mirasımız	Sevgi, Vatanseverlik
Yaşayan Demokrasimiz	Adalet, Duyarlılık, Sorumluluk, Vatanseverlik, Yardımseverlik
Hayatımızdaki Ekonomi	Tasarruf, Vatanseverlik
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Mahremiyet, Özgürlük, Tasarruf

Çizelgeye bakıldığında en fazla vatanseverlik değerine yer verildiği görülmektedir (Çizelge 2). Bununla birlikte Aile Bütünlüğü, Dostluk, Dürüstlük, Estetik, Merhamet, Mütevazılık, Sabır, Sağlıklı Yaşam ve Saygı değerlerine ise hiç yer verilmediği tespit edilmiştir.

Çizelge 3. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellerin öğrenme alanlarına göre değerlerle ilişkilendirilmesi

Değerler	Öğrenme Alanları						
	Birlikte Yaşamak	Evimiz Dünya	Ortak Mirasımız	Yaşayan Demokrasi	Hayatımızdaki Ekonomi	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	Toplam (F)
Adalet	-	-	1	8	-	-	9

Aile Bütünlüğü	2	-	1	-	2	-	5
Çalışkanlık	-	-	1	4	13	-	18
Dostluk	2	-	2	-	-	-	4
Duyarlılık	13	12	55	4	11	4	99
Dürüstlük	-	-	-	1	-	6	7
Estetik	-	2	12	1	4	-	19
Mahremiyet	1	-	-	-	-	6	7
Merhamet	1	-	-	1	-	-	2
Mütevazılık	-	1	-	-	-	-	1
Özgürlük	3	1	-	14	3	-	21
Sabır	1	-	-	-	-	-	1
Sağlıklı Yaşam	1	1	-	10	7	6	27
Saygı	1	1	-	3	1	-	6
Sevgi	2	-	-	-	3	-	5
Sorumluluk	13	5	1	8	1	-	28
Tasarruf	1	1	-	-	53	5	60
Temizlik	-	13	-	1	5	1	20
Vatanseverlik	2	1	-	-	1	-	4
Yardımseverlik	15	1	-	3	-	-	19
Toplam	58	39	73	59	104	29	360

Yukarıdaki tabloda 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan değerlerin öğrenme alanlarına göre 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellerle ilişkilendirilme durumları verilmiştir. Ders kitabında yer alan toplamda 360 görsel öğretim programında yer alan değerlerle ilişkilendirilmiştir. Aşağıda ilk öğrenme alanı olan “Birlikte Yaşamak” öğrenme alanında yer alan görsellerin öğretim programında yer alan görsellerle ilişkilendirilmesine yer verilmiştir.

3.1 Birlikte Yaşamak Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi

Aile Bütünlüğü ve Sağlıklı Yaşam değerleri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 12’de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 1. Aile Bütünlüğü ve Sağlıklı Yaşam Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 1'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Bir masada kahvaltı yapan aile	Anne, baba, çocuk, tabaklar, çay bardağı, yiyecekler	Aileyi oluşturan anne, baba ve çocukların bir arada kahvaltı yapması aile birliğine önem verildiğini gösterir. Güne enerjik başlayabilmek için sabah kahvaltısı çok önemlidir.

Dostluk değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 24'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 2. Dostluk Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 2'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Kıbrıs Barış Harekâtı görseli	Türk bayrağı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bayrağı, "Kıbrıs Barış Harekâtı 50'nci Yıl" yazısı, o dönemi gösteren film şeridi	Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin her alanda birlikte hareket etmesi bu iki ülkenin aralarındaki dostluğun ve bağların ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir.

Duyarlılık değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 25'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 3. Duyarlılık Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 3'ün Gösterebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Bir çubukla suyun içindeki renklerin düzenlenmesi	Bir su ve içinde bulunan renkler, çubuk	Önemli kültürel değerlerimizden olan ebru sanatı günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Mahremiyet ve Yardımseverlik değerleri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 34'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 4. Mahremiyet ve Yardımseverlik Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 4'ün Gösterebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Sadaka taşı	Taş, taş içerisinde bulunan bir oyuk	Kimsenin özel durumunu ortaya çıkarmadan ihtiyacı olan insanlara yardım amaçlı koyulan bu taşlar toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır.

Özgürlük ve Vatanseverlik değerleri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 24'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 5. Özgürlük ve Vatanseverlik Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 5'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Rauf Denktaş	Rauf Denktaş, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Bayrağı	Rauf Denktaş gibi pek çok vatansever uzun yıllar Kıbrıs adasının özgürlüğü için mücadele etmişlerdir.

Sabır değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 40'ta bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 6. Sabır Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 6'nın Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Öğrencinin sınıfta el kaldırması	Sınıf, biri el kaldırmış iki öğrenci, bir öğretmen, akıllı tahta ve akıllı tahtada görünen iki kişi	Sınıfta öğrenci olarak bir şey söylenmek istendiğinde el kaldırarak söz hakkı istenmeli ve söz hakkı verilinceye kadar sabırla beklenmelidir.

Saygı değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 33'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 7. Saygı Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 7'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Küçüklerin büyüklerinin elini öpmesi	Küçük bir erkek kız çocuk, yaşlı bir kadın ve erkek	Kültürümüzde küçükler saygıdan dolayı büyüklerinin elini öper.

Sevgi değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 15'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 8. Sevgi Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 8'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Dedenin torununa sarılması	Yaşlı bir adam ve küçük bir erkek çocuk	Bir dedenin torununa gülümseyerek sarılması ona sevgiyle yaklaştığını gösterir.

Sorumluluk değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 17'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 9. Sorumluluk Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 9'un Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Okula giden bir kız çocuğu	Bir kız çocuğu, okul çantası, okul binası, diğer öğrenciler	Okula zamanında gitmek eğitim çağındaki bireylerin en önemli sorumlulukları arasındadır.

Tasarruf değeri ile ilgili örnek olarak Birlikte Yaşamak öğrenme alanında sayfa 34'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 10. Tasarruf değeri ile ilgili görsel

Görsel 10'un Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Kıyafet dönüşüm kutusu	Üzerinde Kızılay amblemi ve kırmızı beyaz renklerin olduğu kutu.	Kullanılmayan kıyafetler geri dönüşüme kazandırılrsa büyük oranda tasarruf sağlanmış olunur.

3.2 Evimiz Dünya Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi

Duyarlılık ve Estetik değerleri ile ilgili örnek olarak Evimiz Dünya öğrenme alanında sayfa 60'ta bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 11. Duyarlılık ve Estetik Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 11'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Efes Antik Kenti	Efes Antik Kentinde ayakta kalan yapılar, sütunlar	Önceki dönemlere ait olan ve estetik bir değere sahip olan bu antik kentin korunması için kültürel mirasa duyarlı olunması gerekmektedir.

Mütevazılık, Özgürlük ve Vatanseverlik değerleri ile ilgili örnek olarak Evimiz Dünya öğrenme alanında sayfa 82'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 12. Mütevazılık, Özgürlük ve Vatanseverlik Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 12'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Mehmet Akif Ersoy	Mehmet Akif Ersoy'a ait bir fotoğraf	Bu vatanın özgürlüğü için mücadele eden Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşını yazması ve bunu milletimize armağan etmesi onun ne kadar mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunu da göstermektedir.

Sağlıklı Yaşam ve Tasarruf değeri ile ilgili örnek olarak Evimiz Dünya öğrenme alanında sayfa 66'da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 13. Sağlıklı Yaşam, Tasarruf ve Sorumluluk Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 13'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Sınıfta oturan erkek bir öğrenci	TEMA tişörtü, çocuğun elindeki su tasarrufu ile ilgili görsel, sınıftaki öğrenciler	Doğal kaynakları temiz ve israf etmeden kullanmak hepimizin görevidir.

Saygı değeri ile ilgili örnek olarak Evimiz Dünya öğrenme alanında sayfa 83'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 14. Saygı Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 14'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Mustafa Kemal ve çevresindekiler	Mustafa Kemal, iki asker, dört kadın, kadınların ellerindeki bayraklar	Mustafa Kemal'in başka ülkelerin bayraklarını yerden kaldırtması başka milletlere saygı göstermesiyle ilgilidir.

Yardımseverlik değeri ile ilgili örnek olarak Evimiz Dünya öğrenme alanında sayfa 74’te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 15. Yardımseverlik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 15’in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Arama kurtarma çalışması yapan görevliler	Yıkılmış bir bina, arama kurtarma görevlileri, moloz yığınları	Deprem gibi doğal afetlerde zor durumda kalan insanlara yardımda bulunmak onların hayata tutunması için çok önemlidir.

3.3 Ortak Mirasımız Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi

Adalet değeri ile ilgili örnek olarak Ortak Mirasımız öğrenme alanında sayfa 131’de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 16. Adalet Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 16’nın Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Hammurabi kanunları	Hmmurabi kanunlarının yazılı olduğu bir tarihi eser	O dönemde toplum düzeni için kanunların insanlar üzerinde uygulanması adaletli olmakla ilişkilendirilebilir.

Aile Bütünlüğü ve Sorumluluk değerleri ile ilgili örnek olarak Ortak Mirasımız öğrenme alanında sayfa 100’de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 17. Aile Bütünlüğü ve Sorumluluk Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 17’nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Bir annenin çocuklarına madalya göstermesi	Anne, bir erkek ve bir kız çocuk, madalya	Aile bireylerinin bir arada olması aile bütünlüğünü gösterir. Aile yadigârı bir eserin korunması aile bireylerinin sorumluluğundadır.

Çalışkanlık ve Duyarlılık değerleri ile ilgili örnek olarak Ortak Mirasımız öğrenme alanında sayfa 106’da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 18. Çalışkanlık ve Duyarlılık Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 18’in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Çay toplayan işçiler	Çay torbasını tutan bir adam, çay dolduran bir kadın, çay kesme	Özellikle Karadeniz Bölgesinde birçok emek harcanarak çay üretimi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra geçmişten gelen uzaktaki insanlarla ıslıkla anlaşma

makası, ıslık çalan bir kadın yönteminin hala kullanılması bu mirasın varlığını sürdürmektedir.

Dostluk değeri ile ilgili örnek olarak Ortak Mirasımız öğrenme alanında sayfa 134’da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 19. Dostluk Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 19’un Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Kadeş Antlaşması	Kadeş Antlaşması’nın yazılı olduğu bir tarihi eser	O dönemde iki medeniyet arasında barış yapılması aralarında savaşların ve düşmanlığın bittiğini gösterir.

Estetik değeri ile ilgili örnek olarak Ortak Mirasımız öğrenme alanında sayfa 104’te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

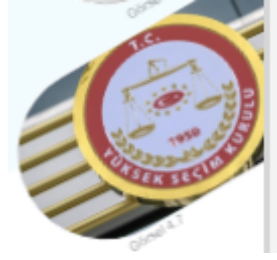

Görsel 20. Estetik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 20’nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Kommagene Krallığı’na ait eserler	1 heykel ve heykelin etrafındaki taşlar	Sanatsal özelliği olan yapılar estetik değere sahiptir.

3.4 Yaşayan Demokrasimiz Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi

Adalet değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 15’te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 21. Adalet Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 21’in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Yüksek seçim kurulu logosu	Eşit kollu terazi, ay ve yıldız, ‘‘T.C. Yüksek Seçim Kurulu’’ yazısı	Terazi simgesi adalet ve dengeyi temsil etmektedir.

Çalışkanlık değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 24’te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 22. Çalışkanlık Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 22’nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Marangoz	Bir marangoz, kalem, kâğıt, masa üzerindeki ahşaptan yapılmış malzemeler	Marangozun işini dikkatlice yapması ve gerekli emeği vermesi yapacağı ürünlerin düzgün olması açısından çok önemlidir.

Duyarlılık değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 28’de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 23. Duyarlılık Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 23'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Elinde bir bitki tutan çocuk	Doğadaki çocuklar, giyilmiş çocukların üzerindeki beyaz tişörtler ve şapkalar, elde tutulan bir bitki	Çocukların belli projelerle çevre bilici kazanmaları çevreye karşı duyarlılık göstermeleri açısından çok önemlidir.

Estetik, Sorumluluk ve Duyarlılık değerleri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 40'ta bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 24. Estetik, Sorumluluk Ve Duyarlılık Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 24'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Bayraklarla sokağa çıkmış insanlar	Bir araya toplanmış insan topluluğu, bayraklar, büyük bir bina	Arkada duran büyük binanın estetik bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Uygur Türklerine karşı yapılan insan hakları ihlallerinin protesto edilmesi bu

soruna karşı sorumlu ve
duyarlı olduğunu
göstermektedir.

Özgürlük değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 44'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 25. Özgürlük Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 25'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Megafona konuşan bir çocuk	Kız çocuk, megafon	Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü vardır.

Sağlıklı Yaşam değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 37'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 26. Sağlıklı Yaşam Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 26'nın Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Sebze yiyen bir çocuk	Erkek çocuk, bir tabak ve üzerindeki sebzeler, çatal	Bize faydalı olan gıdaların tüketilmesi sağlıklı bir yaşamımızın olmasına destek sağlar.

Saygı değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 40'ta bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 27. Saygı Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 27'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Ders çalışmayan bir kız	Yeşil bir kitap, kitabı başının üzerine koymuş bir kız	Toplumda düzen içerisinde ve huzurlu yaşayabilmek için haklarımıza saygılı olmalıyız.

Temizlik değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 50'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 28. Temizlik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 28'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Temiz suya akıtılan kirli su	Büz, temiz bir suya akan kirli su	Atıkların doğaya plansız olarak salınması ile çevre kirliliği meydana gelmektedir.

Yardımseverlik değeri ile ilgili örnek olarak Yaşayan Demokrasimiz öğrenme alanında sayfa 56'da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 29. Yardımseverlik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 29'un Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Darüşşafaka'nın Logosu	Darüşşafaka, EĞİTİM KURUMLARI, 1863	Darüşşafaka ihtiyacı olan çocuklara eğitimleri için yardımcı olmaktadır.

3.5 Hayatımızdaki Ekonomi Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi

Aile Bütünlüğü ve Sevgi değerleri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 85'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 30. Aile Bütünlüğü ve Sevgi Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 30'un Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Aile	Anne, baba ve çocuk	Aile bireylerinin bir arada olması aile birliğine önem verildiğini ve anne, baba ve çocuğun birbirlerine sarılması sevgi ile bağlı olduklarını göstermektedir.

Çalışkanlık değeri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 95'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 31. Çalışkanlık Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 31'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Sebze meyve satan esnaf	İki kadın, meyveler, sebzeler, kefe	Geçimlerini sağlamak için kadınların esnaflık yapması çalışkanlık değeri ile ilişkilidir.

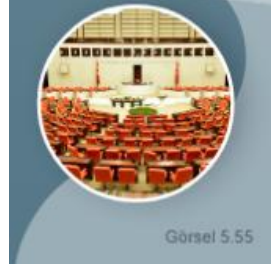
Duyarlılık, Estetik Vatanseverlik değerleri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 106'da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 32. Duyarlılık, Estetik ve Vatanseverlik Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 32'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Çanakkale Şehitleri Abidesi	Şehitler Abidesi, Çanakkale boğazı	Çanakkale şehri tarihi mekânlarla doludur. Bunlardan biride şehitlik abidesinin bulunduğu alandır. Vatan uğruna canlarını feda eden askerlerimizin sembolü olan bu abide yapı itibari ile estetik bir özelliğe sahiptir.

Özgürlük değeri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 105'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 33. Özgürlük değeri ile ilgili görsel

Görsel 33'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
TBMM'nin içi.	Konuşma kürsüsü, iki adet Türk bayrağı, koltuklar, masalar	TBMM halkın özgür iradesini temsil eder.

Sağlıklı Yaşam ve Tasarruf değerleri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 73'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 34. Sağlıklı Yaşam ve Tasarruf Değerleri İle İlgili Görsel

Görsel 34'ün Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Doğadaki dünya küresi	Dünya küresi, yeşil bitkiler	Doğal kaynaklar insan yaşamı için çok önemlidir. Bu sebeple her ne olursa olsun israf edilmemelidir.

Temizlik değeri ile ilgili örnek olarak Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında sayfa 78'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 35. Temizlik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 35'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Çeşitli torbalar içerisindeki meyve ve sebzeler	Poşet içerisindeki havuç, bez çanta ve içerisindeki brokoli ve diğer sebzeler, file ve içerisindeki sebzeler.	Çevreye zararlı ve tek kullanımlık torbalar çevre kirliliğinin sebep olmaktadır.

3.6 Teknoloji ve Sosyal Bilimler Öğrenme Alanında Bulunan Görsel Değer İlişkisi
Duyarlılık değeri ile ilgili örnek olarak Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında sayfa 145'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 36. Duyarlılık Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 36'nın Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Kız ve erkek öğrenciler	Beyaz renk proje kıyafeti ve şapka giymiş öğrenciler,	Temiz çevre ile ilgili yapılan projeler duyarlılık kazandırmada çok önemli bir yere sahiptir.

Dürüstlük ve Mahremiyet değerleri ile ilgili örnek olarak Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında sayfa 134'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 37. Dürüstlük ve Mahremiyet Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 37'nin Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Sanal ortamdaki ayak izleri	İki ayak izi, veri tabanı	Sanal ortamları kullanırken dikkatli olunmazsa özel bilgilerimiz kötü niyetli kişiler tarafından kötü amaçlar için kullanılabilir.

Sağlıklı Yaşam değeri ile ilgili örnek olarak Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında sayfa 138'de bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 38. Sağlıklı Yaşam Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 38'in Göstergebilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Yeşilay'ın Logosu	Hilal, YEŞİLAY, TÜRKİYE BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİM PROGRAMI	Yeşilay zararlı maddelerin bağımlılığına karşı mücadele ederek insanların sağlıklı bir şekilde yaşamaları için uğraşmaktadır.

Tasarruf değeri ile ilgili örnek olarak Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında sayfa 135'te bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 39. Tasarruf Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 39'un Göstergebilimsel Üçgeni		

Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Biri tam dolu olan biri tam dolu olmayan bulaşık makinaları	İki adet bulaşık makinası, tabaklar, kaşıklar	Bulaşık makinaları tam dolduğunda çalıştırılırsa daha az su harcanmış olur.

Temizlik değeri ile ilgili örnek olarak Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında sayfa 126’da bulunan aşağıdaki görsel ilişkilendirilebilir;

Görsel 40. Temizlik Değeri İle İlgili Görsel

Görsel 40’ın Göstergibilimsel Üçgeni		
Gösteren	Gösterilen	Yorumlayıcı
Otomobil	Otomobil, egzozdan çıkan gaz	Fosil yakıtların çok fazla kullanılması havanın kirlenmesine sebep olur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Toplumsal yaşamın sağlıklı olarak sürdürülebilmesi o toplumda yaşayan bireylerin toplumsal yaşama uyum sağlamaları ile mümkün olabilmektedir. Bireylerin topluma uyum sağlamalarında en önemli etkenlerden biri o toplum tarafından kabul görmüş değerlerin bireylere düzgün şekilde aktarılmasıdır. Değer aktarımı ailede başlar ve eğitim öğretim süreçlerinde devam eder. Bu sebeple yapılan çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan, “Korza Yayıncılık” tarafından hazırlanan 2024 yılından itibaren beş yıl süre ile okullarda okutulacak olan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsellerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen değerlere (Adalet, Aile Bütünlüğü, Çalışkanlık, Dostluk, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Mahremiyet, Merhamet, Mütevazılık, Özgürlük, Sabır, Sağlıklı Yaşam, Saygı, Sevgi, Sorumluluk, Tasarruf, Temizlik, Vatanseverlik ve Yardımseverlik) ne şekilde yer verildiği incelenmiştir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde 2024 yılı 5. sınıf SBÖP’de ise 9 değere doğrudan ya da dolaylı olarak kazanımlarda hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Kılıç (2012) tarafından yapılan çalışmada da kazanımla yeterli düzeyde ilişki kurulamayan değerler

olduğunun tespit edilmesi araştırmanın daha önce yapılmış olan çalışma tarafından desteklendiğini göstermektedir.

2024 yılı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında yeni sosyal bilgiler öğretim programına göre Korza Yayıncılık tarafından hazırlanan 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerde de öne çıkan değer duyarlılıktır. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında da toplam 99 görsel duyarlılık değeri ile ilişkilidir. Duyarlılık değerinden sonra sırasıyla 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabındaki görsellerle en fazla ilişkili değerler tasarruf (60) ve sorumluluk (28) değerleri olmuştur. Bu araştırma sonuçları ile tutarlı olarak; Topkaya (2011), Kuş, Meray ve Karatekin (2013), Bayrak (2021) ve Irmak (2021) de ders kitaplarında en sık yer verilen değerlerden birinin duyarlılık olduğunu belirtmişlerdir.

5. Sınıf sosyal bilgiler der kitabında 20 değer içerisinden görsellerle en az ilişkili olan değerlerin mütevazılık ve sabır olduğu tespit edilmiştir. Özkan (2017), Uçar ve Çetinkaya (2021), Demirel (2022) ve Yılmaz ve Yıldırım (2023) tarafından yapılan çalışmalarda ders kitaplarında en az yer verilen değerlerden birinin sabır olduğu tespit edilmiştir. Öğretim programındaki değerlerin incelenen ders kitaplarında yer alan görsellerle ilişkili olma durumlarına bakıldığında 5. sınıf ders kitabında toplam 360 görselin değerlerle ilişkili olduğu görülmüştür.

Görsellerle ilişkili değerler öğrenme alanlarına göre incelendiğinde değerlerin öğrenme alanlarına göre dengeli dağılmadığı sonucu da ortaya çıkmıştır. Programda yer alan değerlerden bazıları belli öğrenme alanlarında yer alan görsellerle ilişkilendirilebilmiş iken bazı öğrenme alanlarında yer alan görseller ise bazı değerlerle hiç ilişkilendirilememiştir. Bununla birlikte bazı değerlerin ise belli öğrenme alanlarında daha fazla görselle ilişkilendirildiği sonucuna da ulaşılmıştır. Bu durum görsellerin öğrenme üzerindeki etkililiği göz önüne alındığında tüm değerlerin istenilen düzeyde bireylere aktarılmasını olumsuz yönde etkileyebilir. Araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- SBÖP'deki bütün değerlere kazanımlarda yer verilmesine dikkat edilmelidir.
- Değer aktarımının daha iyi yapılabilmesi adına sosyal bilgiler ders kitabında yer alacak görsellerin SBÖP'de verilen değerlere göre seçilmesine dikkat edilmelidir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında değer aktarımına yardımcı olan görsellerin öğrenme alanlarına göre dengeli şekilde seçilmesine dikkat edilmelidir.
- SBÖP'de yer alan değerlerin her birine yönelik görsellerin sosyal bilgiler ders kitaplarında yer almasına dikkat edilmelidir.
- Araştırmada 2024 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan 20 değer ele alınmıştır. Konu ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılar bu değerler dışındaki barış vb. değerleri de kapsayan bir araştırma yapabilir.
- Görsellerin öğrenme üzerindeki etkililiği ve bu kapsamada değer aktarımındaki rolü düşünüldüğünde ders kitaplarında yer alacak görsel sayısının yeterli olmasına dikkat edilmelidir.
- Ders kitaplarında yer alan görsellerin değer aktarımındaki yeterliliği konusunda öğretmen görüşlerine yer verilebilir.

KAYKAÇA

Aksoy, B. ve Sönmez, Ö. F. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki metin ve görsellerde harita becerileri/harita becerileri sosyal bilgiler ders kitaplarındaki resim ve metinler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (48), 65-79.

Bayav, D., *Resimde Göstergebilim, Çocuk Resimlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi (İlköğretim 8.Sınıf)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Bayrak, B. (2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki soruların öğrenme alanlarında yer alan değerler açısından incelenmesi. Turkish Studies-Educational Sciences, 16(1).

Demirel, G., *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Kök Değerler*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın, 2022.

Dursun, F. ve Eşgi, N. (2014). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, 21-34.

Erbaş, A. A. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programındaki değerlerin sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımaları. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11(1), 23-40.

Gözütok, D. (2003). Türkiye’de Program Geliştirme Çalışmaları. Milli Eğitim Dergisi, 160, 44-64.

Gürel, D. ve Çetin, T. (2018). Sosyal bilgiler dersi ve kültür aktarımında edindiği rol üzerine bir inceleme. Anadolu Eğitim Liderliği Ve Öğretim Dergisi, 6(2), 22-40.

Irmak, B., *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Bağlamında Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2021.

Kara, C. (2012). Çocuk kitabı seçiminde resimlemelerle ilgili olarak ebeveynin dikkat etmesi gereken başlıca unsurlar. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1(1), 225-232.

Karaca, O. D., *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında görsel okuryazarlık uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2021.

Karanfil, M., *Okul Öncesi Çocuklarının Farklı Temalarla Yaptıkları Resimlerin Göstergebilimsel Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale, 2021.

Kasım, M., *Görsel Bir İletici Olarak Basın Reklamlarında Fotoğrafın Kullanımı*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.

Kayak, S. (2018). Ders kitaplarında kullanılan görsellerin yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre öğrenmeye katkısına yönelik öğretmen görüşleri. *International Journal of Field Education*, 4(1), 57-69.

Kılıç, A. (2012). İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler ders programındaki değerlerin kazanımla ilişkisi ve öğrenci çalışma kitaplarında yer alma düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1593-1612.

Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.

Kuzucu, C., *İlkokul 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık Ve Demokrasi İle Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Temel İnsani Değerler Açısından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2018.

Memişoğlu, H. ve Karacabey, İ. (2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarında görsel kullanım durumunun incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(65), 92-105.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (<http://ttkb.meb.gov.tr/program.aspx>).

Özkan, Z. S., *Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Metin ve Görsellerin Değerler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2017.

Rifat, M., *Göstergebilimin ABC'si*, Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.

Uçar, F. H. ve Çetinkaya, S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291.

Uzuner, S., Aktaş, E. ve Albayrak, L. (2010). Türkçe 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının görseller (illüstrasyonlar) açısından değerlendirilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 721-733.

Tokmak, A. ve Aktaş, V. (2022). Değerler eğitimi üzerine ders kitabı görsellerinin incelenmesi: sosyal bilgiler dersi 5. sınıf örneği. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 70-90.

Topkaya, Y., *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2011.

Toraman, K. D. ve Memişoğlu, H. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki edebi ürün ve görsellerin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 8(2), 198-217.

Yılmaz, A. H., *Türklerde Ölüm Anlayışının Çağdaş Türk Resminde Gösterge Bilimsel Açıdan İncelenmesi*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta, 2016.

Yılmaz, Z. ve Yıldırım, H. İ. (2023). Fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından incelenmesi üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(2), 933-958.

ARDAHAN HALK ANLATILARINDA BEDDUA VE ÖRTMECE SÖZLERİN YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI: KÜLTÜREL BELLEKTEN DİLSEL ETKİLEŞİME

Dr. Elvan SALTAŞ KORKMAZ

Bağımsız Araştırmacı, saltaselvan@gmail.com,

ORCID: 0000-0001-9894-8518

ÖZET

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yalnızca sözcük ve dil bilgisi aktarımına değil, aynı zamanda Türk kültürünün düşünsel yapılarının ve sözlü mirasının tanıtımına da olanak sağlamalıdır. Bu bağlamda, sözlü kültür ürünleri olan beddua ve örtmece ifadeler; hem dilin pragmatik boyutlarını hem de toplumun sembolik belleğini yansıttıkları için güçlü bir öğretim materyali potansiyeline sahiptir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında bu konu üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında, Ardahan yöresinden derlenen “Zürriyetsiz kalasın”, “Eteğine döl düşmesin”, “Ocağında dikenler bite”, “Teneşirlere gelesin”, “Bohçan düğlü kala” gibi beddua örnekleri ele alınacaktır. Bu bedduaların doğurganlık, ölüm, ailevi süreklilik, soyun devamı ve toplumsal dışlanma temaları etrafında kültürel kodlar olarak değerlendirilmiştir. Bu ifadeler, Mircea Eliade’nin kutsal zaman ve mekân anlayışı, Mary Douglas’ın kirlilik ve dilsel sınır ihlali kuramı ile Arnold van Gennep’in geçiş ritüelleri modeli çerçevesinde çözümlenmiştir. Çalışmada kullanılan bedduaların Ardahan yöresine ait olması ve farklı metotlarla ele alınması, çalışmaya özgünlük kazandırarak diğer çalışmalardan ayrılmıştır. Ardahan sözlü kültür geleneklerinin en fazla olduğu illerden biridir. Bölgenin dağlık ve engebeli olması, Kışların uzun ve sert olması, bölge halkının hayvancılığa bağlı tarım yaparak geçimlerini sağlaması halkı kadercı bir yapıya sevk etmiştir. Bütün durumlar yöre halkının karakterini ve kültürlerini etkilemiştir. Çalışmamızda ele aldığımız bedduaları ve örtmece sözleri bu düşünce yapısıyla yorumlayarak sunmaya çalıştık.

Ayrıca araştırma, bu bedduaların A2–B1 düzeyindeki yabancı öğrencilere deyim öğretimi, anlatı temelli içerik üretimi ve bağlam analizi yöntemiyle nasıl sunulabileceğini örneklerle ortaya koymaktadır. Yapılandırılan öğretim yaklaşımı, hem dilin kültürel derinliğini öğretmeyi amaçlamakta hem de öğrencinin Türkçeye duygusal bağ kurmasını sağlamaktadır. Bu özgün

yöntem, yerel halk kültürünün çağdaş dil öğretimi süreçleriyle bütünleşmesini sağlayarak hem pedagojik çeşitliliğe hem de kültürel mirasın korunmasına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ardahan, beddua, örtmece söz, kültürel bellek, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi

CURSES AND EUPHEMISTIC EXPRESSIONS IN ARDAHAN FOLK NARRATIVES: THEIR USE IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE THROUGH CULTURAL MEMORY AND LINGUISTIC CODES

ABSTRACT

Teaching Turkish as a foreign language should not be limited to the transmission of vocabulary and grammar; it must also enable learners to access the conceptual structures and oral heritage of Turkish culture. In this context, oral cultural products such as curses and euphemistic expressions have strong pedagogical potential as they reflect both the pragmatic dimensions of language and the symbolic memory of society.

Although there are studies on this subject within the field of teaching Turkish as a foreign language, this paper focuses specifically on curse expressions collected from the Ardahan region, such as “May you be barren,” “May no seed fall into your lap,” “May thorns grow in your hearth,” “May you end up on the mortuary slab,” and “May your bridal bundle remain tied.” These curses are evaluated as cultural codes surrounding themes of fertility, death, familial continuity, lineage, and social exclusion. They are interpreted through the theoretical lenses of Mircea Eliade’s sacred time and space, Mary Douglas’s theory of pollution and linguistic boundary violations, and Arnold van Gennep’s rites of passage model.

The regional origin of the curses and the methodological diversity of this study distinguish it from previous research. Ardahan is one of the richest provinces in terms of oral traditions. Its mountainous geography, long and harsh winters, and reliance on livestock farming have shaped a fatalistic worldview among locals, influencing both their character and cultural expressions. The curses and euphemisms examined in this study are interpreted through that lens.

The research presents examples of how these expressions can be taught to A2–B1 level learners using idiomatic instruction, narrative-based materials, and contextual analysis. This original

approach aims to integrate local folk culture into contemporary language teaching while enhancing pedagogical variety and contributing to the preservation of cultural heritage.

Keywords: Ardahan, curse expressions, euphemism, cultural memory, teaching Turkish as a foreign language

HALK İNANISLARININ YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI: ARDAHAN HALK KÜLTÜRÜNDEN ÖRNEKLERLE ANLATI TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Dr. Elvan SALTAŞ KORKMAZ

saltaselvan@gmail.com -

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9894-8518>

ÖZET

Halk inanışları, bireylerin dünyayı anlamlandırma çabasında akıl ile mitin, gözlem ile sezginin iç içe geçtiği kültürel bir haritadır. Bu harita bazen bir ocak taşında saklanır, bazen bir rüyanın sembollerinde açığa çıkar. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde halk inanışlarının kullanımı, dilin ötesinde kültürel bir derinlik kazandırma potansiyeli taşır. Bu inanışlar, yalnızca iletişimsel değil; sosyo-kültürel yönleriyle de öğrenene Türk toplumunun değerlerini, korkularını ve umutlarını anlamlandırma fırsatı sunar.

Özellikle deyim ve atasözü öğretimi, anlatı temelli etkinlikler, drama çalışmaları ve bağlamlı içerik üretiminde halk inanışları doğal bir içerik kaynağıdır. Öğrenen birey, dilin kültürle olan ilişkisini hissederek Türkçeye karşı empatik bir bağ geliştirir. Bu çalışma, Ardahan yöresine özgü halk inanışlarının yabancılara Türkçe öğretiminde nasıl değerlendirilebileceğini ele almaktadır. Geçiş dönemi ritüelleri (doğum, evlilik, ölüm), hayvanlar, bitkiler ve nesnelerle ilgili inanışlar; Nevruz, Hıdırellez gibi özel günlere dair kültürel öğeler örneklenmiştir.

Ardahan, sözlü kültür bakımından oldukça zengin bir bölge olup; masal, efsane, mani, beddua ve inanç motifleri yöre halkının gündelik yaşamında aktif olarak yaşatılmaktadır. Bu öğeler, söz varlığı öğretimi, deyimsel ifade analizi ve içerik temelli etkinliklerde özgün malzemeler sunmaktadır. Çalışmada, A2–B1 düzeyine uygun öğretim materyalleri geliştirilmiş; bu içeriklerin anlatı temelli yaklaşımlarla nasıl sunulabileceği tartışılmıştır. Sonuç olarak, Ardahan halk kültürünün yerel dinamikleri, çağdaş dil öğretimiyle buluşarak hem kültürel mirasın korunmasına hem de pedagojik çeşitliliğin artırılmasına katkı sunmaktadır. Bu çalışma aracılığıyla öğrenciler, Türkiye'nin en doğusunda yer alan Ardahan yöresine özgü halk inanışlarını tanıma fırsatı bulacak ve kendi kültürel arka planlarında yer alan inanç sistemleriyle bu öğeleri karşılaştırma imkânı edineceklerdir. Böylece öğretim süreci yalnızca dilsel değil;

kültürlerarası farkındalık açısından da zenginleştirilmiş bir öğrenme deneyimine dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ardahan, halk inanışları, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, kültür temelli öğretim

USE OF FOLK BELIEFS IN TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS: NARRATIVE-BASED APPROACHES WITH EXAMPLES FROM ARDAHAN FOLK CULTURE

ABSTRACT

Folk beliefs form a cultural map in which reason and myth, observation and intuition intertwine in the human effort to make sense of the world. This map may be hidden in a hearthstone or revealed through the symbols of a dream. In teaching Turkish as a foreign language, the integration of folk beliefs offers learners a depth that goes beyond linguistic structures. These beliefs serve not only communicative functions but also provide socio-cultural insights into the values, fears, and hopes of Turkish society.

Particularly in idiom and proverb instruction, narrative-based activities, drama practices, and contextual content development, folk beliefs offer a rich and authentic source of material. Learners develop an empathetic connection to Turkish by experiencing the relationship between language and culture. This study explores how folk beliefs specific to the Ardahan region can be utilized in teaching Turkish to non-native speakers. Examples include transitional rituals (birth, marriage, death), beliefs related to animals, plants, and objects, as well as cultural elements tied to special days such as Nevruz and Hıdırellez.

Ardahan is a region rich in oral traditions, where tales, legends, manis, curses, and symbolic beliefs are actively maintained in daily life. These elements provide original materials for vocabulary instruction, idiomatic analysis, and content-based activities. The study presents instructional materials designed for A2–B1 level learners and discusses how these can be delivered through narrative-based approaches. Ultimately, the local dynamics of Ardahan’s folk culture intersect with contemporary language teaching, contributing to both the preservation of cultural heritage and the diversification of pedagogical practices.

Through this study, learners will gain insight into the folk beliefs of one of Turkey’s easternmost regions and have the opportunity to compare them with belief systems from their

own cultural backgrounds—transforming the learning process into a linguistically and interculturally enriched experience.

Keywords: Ardahan, folk beliefs, teaching Turkish as a foreign language, culture-based instruction

RESEARCH OF FACTORS AFFECTING INDIVIDUALS' YOUTUBE USE IN TÜRKİYE

Prof. Dr. Ömer ALKAN

Department of Econometrics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Atatürk
University

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3814-3539

Asst. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER

Department of Econometrics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Atatürk
University

seyda.unver@atauni.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-2310-4545

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the factors affecting the YouTube usage of individuals in Türkiye using Binary Logistic Regression Analysis using micro data sets of the Household Information Technologies Usage Survey conducted by the Turkish Statistical Institute in 2023. When the model results are examined, it is seen that the variables of age, gender, education level, Instagram usage status, mobile phone ownership, income level, household size and region are significant. An individual between the ages of 25-34 is 4.4% less likely to use YouTube compared to the reference group. An individual between the ages of 35-44 is 10% less likely to use YouTube compared to the reference group. An individual between the ages of 45-54 is 14% less likely to use YouTube compared to the reference group. An individual between the ages of 55-64 is 24.6% less likely to use YouTube compared to the reference group. According to Table 3, an individual in the 65 and above age group is 36.8% less likely to use YouTube compared to the reference group. The study found that men are more likely to use YouTube than women. 50.1% of employed individuals stated that they use YouTube. According to the study, the probability of individuals using YouTube decreases as age increases. The probability of using YouTube increases as the level of education increases. The probability of using YouTube decreases as the household size increases. According to the study, individuals in the Eastern region are less likely to use YouTube than individuals in the Western region. Individuals who own a mobile phone are more likely to use YouTube than individuals who do not own a mobile phone. It has been determined that an individual who uses Instagram is more likely to use YouTube than an individual who does not use Instagram.

Keywords: YouTube Usage, Binary Logistic Regression, Türkiye, TÜİK, Household Information Technologies Usage Survey

TÜRKİYE’DE BİREYLERİN YOUTUBE KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ARAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Ömer ALKAN

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

ORCID NO: 0000-0002-3814-3539

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÜNVER

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

seyda.unver@atauni.edu.tr,

ORCID NO: 0000-0002-2310-4545

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2023 yılında yapılmış olan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın mikro veri setlerinden yararlanılarak Binary Lojistik Regresyon Analizi ile Türkiye’de bireylerin YouTube kullanımında etkili olan faktörleri belirlemektir. Model sonuçları incelendiğinde yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, Instagram kullanma durumu, cep telefonu sahipliği, gelir düzeyi, hanehalkı büyüklüğü ve bölge değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. 25-34 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %4,4 daha azdır. 35-44 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %10 daha azdır. 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %14 daha azdır. 55-64 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %24,6 daha azdır. Çizelge 3’e göre, 65 ve üzeri yaş grubundaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %36,8 daha azdır. Çalışmada erkeklerin kadınlara göre YouTube kullanma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışan bireylerin %50,1’i YouTube kullandığını belirtmiştir. Çalışmaya göre, yaş arttıkça bireylerin YouTube kullanma olasılığı azalmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça YouTube kullanma olasılığı artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça YouTube kullanma olasılığı azalmaktadır. Çalışmaya göre Doğu bölgesindeki bireylerin batı bölgesindeki bireylere göre YouTube kullanma olasılığı daha azdır. Cep telefonu sahibi olan bireylerin cep telefonu sahibi olmayan bireylere göre YouTube kullanma olasılığı daha fazladır. Instagram kullanan bir bireyin Instagram kullanmayan bir bireye göre YouTube kullanma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: YouTube kullanımı, Binary Lojistik Regresyon, Türkiye, TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması

1. GİRİŞ

Bilgiyi ses ve görüntü ile etkileşimli bir şekilde yoğuran yeni medya ağ tabanlı ve merkezi olmayan yapısıyla yeni bir iletişim çağını oluşturmuştur (Aydoğan, 2012). İnternet ve mobil ağlar yardımıyla oluşturulan yeni nesil medya düzeninde geleneksel medyanın aksine yayın organları tamamen dijital ortamlardan oluşmaktadır (Karaçorlu & Bulut, 2024).

21. yüzyılda yüz milyonlarca internet kullanıcısının yalnızca içerik tüketmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi içeriklerini de üreten ve yayınlayan bireylere dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Kullanıcıların sosyal ağlarda paylaşım yaparken daha aktif ve katılımcı roller üstlendiği bu süreçte, Web 2.0’ın metin tabanlı birçok etkinliği çoklu ortamlarla zenginleştirdiği dikkate alındığında, içerik hareketliliğinin büyük bir bölümünün videolar tarafından oluşturulduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde YouTube, dünyanın en büyük kullanıcı tarafından üretilen içerik yayın platformu olarak kabul görmektedir (Wattenhofer, Wattenhofer, & Zhu, 2021).

YouTube 2005 yılında ABD’de kurulan çevrimiçi video paylaşım ve sosyal medya platformudur. Platform, kullanıcılarına video izleme, yükleme, paylaşma, paylaşılan videoları beğenme, yorumlama gibi imkânlar sunmaktadır. YouTube’un ilk yıllarında genel olarak video klipler, televizyon klipleri, müzik videoları, gezi videoları, video bloglar ve kısa özgün videolar gibi içerikler yayınlanırken son yıllarda büyük bir ivmeyle eğitim videoları da yayınlanmaktadır (Karaçorlu & Bulut, 2024). YouTube, Google firmasına ait bir markadır ve kullanıcı hesabı açmak için gmail hesabına sahip olmak gereklidir. YouTube’da bulunan içerikler genel olarak bireysel hesaplar tarafından yüklense de kurumsal firmalar da YouTube ile ortaklık programları yapıp içeriklerini platforma yüklemektedirler. Zamanla bireysel hesaplarından YouTube’u aktif olarak paylaşım yapmak gayesi ile kullanan kişiler “Youtuber” olarak adlandırılmıştır (Çoban, 2021).

Sosyal medya araçlarının kullanıcılarına sundukları kullanım kolaylığı, güvenlik uygulamaları, içerik üretme yeterliliği vb. gibi çeşitli faktörlerin farklılığı ya da kullanıcının ilgili araca dönük sahip olduğu olumlu algı gibi nedenler araçların kullanım motivasyonlarını da etkilemektedir (Aktan E., 2018). Bu araştırma, bu gerekçeyle, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2023 yılında yapılmış olan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın mikro veri setinden yararlanarak Binary Lojistik Regresyon Analizi ile Türkiye’de bireylerin YouTube kullanma durumlarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Veri

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2023 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması, hanelerde ve bireylerde sahip olunan bilgi ve iletişim teknolojileri ile bunların kullanımları hakkında bilgi derlemek amacıyla 2004 yılından itibaren uygulanmakta olup, söz konusu teknolojilerin kullanımı hakkında bilgi veren temel veri

kaynağıdır. Verilerin elde edilmesinde iki aşamalı tabakalı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması'na 2023 yılında katılan 24770 bireyin verisi kullanılmıştır.

2.2. Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni, bireyler YouTube kullanıyorsa 1 ve kullanmıyorsa 0 kodunu alan bireylerin YouTube kullanma durumudur. Bu çalışmaya alınacak bağımsız değişkenler, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması'nda mevcut olan ve literatür araştırması sonucu öne çıkan değişkenlerdir. Çalışmanın bağımsız değişkenleri yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu, cep telefonu sahipliği, hanehalkı büyüklüğü, gelir düzeyi, Instagram kullanım durumu ve bölgedir.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adı altında Türkiye, Düzey 1'de 12 bölgeye ayrılmıştır. Çalışmada bu bölgeler batı, orta ve doğu bölgeleri şeklinde gruplandırılmıştır (Ünver & Alkan, 2021). Bu bölgeler ve bu bölgelerde yer alan iller Çizelge 1'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Çizelge 1. İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-Düzey 1

Bölge	Kod	Düzey 1	İller
Batı bölgesi	TR1	İstanbul	İstanbul
	TR2	Batı Marmara	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale
	TR3	Ege	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
	TR4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Orta bölge	TR5	Batı Anadolu	Ankara, Konya, Karaman
	TR6	Akdeniz	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
	TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
	TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Doğu bölgesi	TR9	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
	TRA	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
	TRB	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
	TRC	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Ordinal ve nominal değişkenler, modele alınacak bütün değişkenlere ilişkin kategorilerin etkilerinin gözlemlenmesi amacıyla kukla değişken olarak tanımlanmıştır (Ünver, 2025; Alkan, 2017).

2.3. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel çıkarımın temel alanlarından biri, istatistiksel hipotezlerin test edilmesidir (Ünver, Alkan & Oktay, 2024). Verileri analiz etmek için SPSS 20 ve Stata 14 programları kullanılmıştır. Bireylerin YouTube kullanımıyla ilişkili faktörler Binary lojistik regresyon analizi ile belirlenmiştir.

Binary lojistik regresyon, bağımlı değişkenin iki durumlu seçenekli olduğu durumlarda bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesinde kullanılan bir istatistik analiz yöntemidir (Alkan, Küçükoğlu & Ünver, 2024; Alkan, Özar & Ünver, 2021).

3. Tartışma

3.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Türkiye’de bireylerin YouTube kullanma durumunda etkili olabilecek faktörlere ilişkin bulgular Çizelge 1’de gösterilmiştir. Çalışan bireylerin %50,1’i YouTube kullandığını belirtmiştir. Çizelge 1’e göre 65 yaş üzeri gruptaki bireylerin %3’ü YouTube kullandığını belirtmiştir. Ayrıca çalışmaya batı bölgesinden katılanların %41,1’i YouTube kullanmaktadır.

Çizelge 1. Değişkenlere ait bulgular

Değişkenler		YouTube Kullanım Durumu			
		Hayır		Evet	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	4752	56,2	7774	47,6
	Erkek	3702	43,8	8542	52,4
Eğitim düzeyi	Bir okul bitirmede	1778	21	352	2,2
	İlkokul	4007	47,4	3387	20,8
	Ortaokul	1006	11,9	3068	18,8
	Lise	1041	12,3	4874	29,9
	Üniversite	622	7,4	4635	28,4
Çalışma durumu	Hayır	6293	74,4	8149	49,9
	Evet	2161	25,6	8167	50,1
Cep telefonu sahipliği durumu	Hayır	879	10,4	168	1
	Evet	7575	89,6	16148	99
Gelir düzeyi	1.gelir düzeyi (en küçük)	2700	31,9	2040	12,5
	2.gelir düzeyi	1865	22,1	3079	18,9
	3.gelir düzeyi	1670	19,8	3426	21
	4.gelir düzeyi	1290	15,3	3631	22,3
	5.gelir düzeyi (en yüksek)	929	11	4140	25,4
Hanehalkı büyüklüğü	1-3	4910	58,1	7628	46,8
	4-5	2361	27,9	6852	42
	6 ve üstü	1183	14	1836	11,3
Bölge	Batı	2897	34,3	6705	41,1
	Orta	2750	32,5	5297	32,5

	Doğu	2807	33,2	4314	26,4
Yaş	16-24	484	5,7	3525	21,6
	25-34	639	7,6	4159	25,5
	35-44	1271	15	3871	23,7
	45-54	1636	19,4	2823	17,3
	55-64	2290	27,1	1449	8,9
	65+	2134	25,2	489	3
Instagram Kullanım durumu	Hayır	6842	80,9	3370	20,7
	Evet	1612	19,1	12946	79,3

3.2. Model Tahmini

Çalışmada yer alan bireylerin YouTube kullanma durumunu etkileyen faktörleri belirlemek için binary lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Tahmin edilen model ve marjinal etki sonuçları Çizelge 3’te verilmiştir. Çizelge 3 incelendiğinde; analiz sonuçlarına göre yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, Instagram kullanma durumu, cep telefonu sahipliği, gelir düzeyi, hanehalkı büyüklüğü ve bölge değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada binary lojistik regresyon modeline alınacak olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiştir. Varyans enflasyon faktör (VIF) değerleri 5 ve üzerinde olanların orta derecede, 10 ve üzeri olanların ise yüksek derecede çoklu doğrusal bağlantıya sebep olduğu düşünülmektedir (Ünver, Alkan & Oktay, 2023; Ünver, 2025). Bu çalışmada, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişken bulunmamaktadır.

Çizelge 3. Tahmin edilen model ve marjinal etki sonuçları

Değişkenler	YouTube Kullanım Durumu				
	β	S.H	M.E	S.H	VIF
Cinsiyet (referans kategorisi: kadın)					
Erkek	0,178 ^a	0,041	0,022 ^a	0,005	1,29
Eğitim düzeyi (referans kategorisi: bir okul bitirmede)					
İlkokul	0,745 ^a	0,075	0,116 ^a	0,012	3,52
Ortaokul	1,075 ^a	0,084	0,164 ^a	0,014	3,15
Lise	1,306 ^a	0,083	0,196 ^a	0,014	3,97
Üniversite	1,663 ^a	0,090	0,242 ^a	0,014	4,01
Çalışma durumu (referans kategorisi: hayır)					
Evet	-0,011	0,046	-0,001	0,006	1,61
Cep telefonu sahipliği durumu (referans kategorisi: hayır)					
Evet	1,561 ^a	0,107	0,223 ^a	0,017	1,10
Gelir düzeyi (referans kategorisi: 1.gelir düzeyi (en küçük))					

2.gelir düzeyi	0,183 ^a	0,056	0,024 ^a	0,007	1,74
3.gelir düzeyi	0,251 ^a	0,056	0,033 ^a	0,008	1,81
4.gelir düzeyi	0,385 ^a	0,06	0,050 ^a	0,008	1,9
5.gelir düzeyi (en yüksek)	0,597 ^a	0,065	0,077 ^a	0,008	2,11
Hanehalkı büyüklüğü (referans kategorisi: 1-3)					
4-5	-0,059	0,043	-0,007	0,005	1,31
6 ve üstü	-0,251 ^a	0,061	-0,032 ^a	0,008	1,30
Bölge (referans kategorisi: batı)					
Orta	-0,071	0,043	-0,009	0,005	1,26
Doğu	-0,186	0,047	-0,023 ^a	0,006	1,40
Yaş (referans kategorisi: 16-24))					
25-34	-0,353 ^a	0,078	-0,044 ^a	0,01	2,01
35-44	-0,760 ^a	0,074	-0,10 ^a	0,009	2,14
45-54	-1,030 ^a	0,076	-0,140 ^a	0,01	2,2
55-64	-1,687 ^a	0,080	-0,246 ^a	0,011	2,32
65+	-2,383 ^a	0,080	-0,368 ^a	0,015	2,20
Instagram kullanım durumu (referans kategorisi: hayır)					
Evet	1,852 ^a	0,0382	0,309 ^a	0,007	1,53

^ap <.01; ^bp <.05; ^cp <.10

25-34 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %4,4 daha azdır. 35-44 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %10 daha azdır. 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %14 daha azdır. 55-64 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %24,6 daha azdır. Çizelge 3'e göre, 65 ve üzeri yaş grubundaki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %36,8 daha azdır. Erkek olan bir bireyin kadın olan bir bireye göre YouTube kullanma olasılığı %2,2 daha fazladır.

İlkokul mezunu olan bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %11,6 daha fazladır. Ortaokul mezunu olan bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %16,4 daha fazladır. Lise mezunu olan bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %19,6 daha fazladır. Üniversite mezunu olan bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %24,2 daha fazladır. Cep telefonu sahibi olan bir bireyin cep telefonu sahibi olmayan bir bireye göre YouTube kullanma olasılığı %22,3 daha fazladır. 2.gelir düzeyindeki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %2,4 daha fazladır. 3.gelir düzeyindeki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %3,3 daha fazladır. 4.gelir düzeyindeki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %5 daha fazladır. 5.gelir düzeyindeki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %7,7 daha fazladır. Hanehalkı büyüklüğü 6 ve üstü kişi olanların referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %3,2 daha azdır. Doğu bölgesindeki bir bireyin referans gruba göre YouTube kullanma olasılığı %2,3 daha azdır. Instagram kullanan bir bireyin Instagram kullanmayan bir bireye göre YouTube kullanma olasılığı %30,9 daha fazladır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, TÜİK tarafından 2023 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'nın mikro veri setleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı Binary Lojistik Regresyon Analizi kullanılarak Türkiye'de bireylerin YouTube kullanma durumlarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Analiz sonuçlarına göre yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, Instagram kullanma durumu, cep telefonu sahipliği, gelir düzeyi, hanehalkı büyüklüğü ve bölge değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çalışmada erkeklerin kadınlara göre YouTube kullanma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Önceki bir çalışmada ise Kadın katılımcılarla, erkek katılımcıların YouTube kanalını ziyaret etme aralıklarının oransal bakımdan birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir (İlhan & Aydoğdu, 2019).

Çalışmaya göre, yaş arttıkça bireylerin YouTube kullanma olasılığı azalmaktadır. Benzer sonuçların elde edildiği çalışmalar mevcuttur (Briggs & Baker, 2012; Correa ve diğerleri., 2010). Bu durum, yaşlı bireylerin yeni teknoloji veya sosyal medyayı kullanma olasılıklarının düşük olduğu yönündeki mevcut bulgularla açıklanmaktadır (Correa vd., 2010).

Eğitim düzeyi arttıkça YouTube kullanma olasılığı artmaktadır. Önceki bir çalışmaya göre günümüz eğitim ekosistemi öğrenmede ve öğretmede artık Bilim 2.0 safhasına geçiş yapmıştır (Anbaroğlu, Kocaman, Uğurlu & Demir 2017). Ayrıca Birçok üniversite kurumsal YouTube kanallarının oluşması için Google ile anlaşma imzalamıştır (Karaçorlu & Bulut, 2024)

Cep telefonu sahibi olan bireylerin cep telefonu sahibi olmayan bireylere göre YouTube kullanma olasılığı daha fazladır. Gelir düzeyi arttıkça YouTube kullanma olasılığı artmaktadır. Önceki çalışmalarda bu durum yüksek gelirli bireylerin daha yüksek niteliklere ve yeni teknolojilere sahip olma olasılığının daha yüksek olmasına dayandırılmıştır (Akman & Mishra, 2010). Hanehalkı büyüklüğü arttıkça YouTube kullanma olasılığı azalmaktadır. Doğu bölgesindeki bireylerin batı bölgesindeki bireylere göre YouTube kullanma olasılığı daha azdır. Instagram kullanan bir bireyin Instagram kullanmayan bir bireye göre YouTube kullanma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

YouTube, kullanıcılarına video izleme, video yükleme, bir kanal sahibi olma gibi olanaklar sağlamaktadır. Ayrıca, içerikler diğer sosyal medya platformlarında da paylaşılabilmekte ve kullanıcılar herhangi bir içerikle ilgili olarak yorum yapabilmekte ve birbirleriyle iletişime geçebilmektedir. Eğitimden eğlenceye, müzikten sinema/dizi filmlerine, oyundan sağlığa kadar çok farklı kategoride kullanıcılarına zengin bir içerik sunan YouTube, bu yönüyle aynı zamanda bir dijital video arşivi hizmeti de sunmaktadır. Çalışmamızın, YouTube kullanımı ile demografik ve sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye ve bu ilişkide yer alabilecek temel faktörlere genel bir bakış sağlayarak mevcut literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, bu bulgular bilgilendirme kampanyaları aracılığıyla genel halkı bilgilendirmek için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Akman I & Mishra A. (2010). Gender, age and income differences in internet usage among employees in organizations. *Computers in Human Behavior*; 26(3):482-90.
- Aktan, E. (2018). Instagram Kullanıcılarının Kullanım Motivasyonları ve Instagram Takip Davranışlarının İncelenmesi . *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*;9(33), DOI: 10.5824/1309-1581.2018.3.008.x .
- Alkan, Ö. (2017). Türkiye’de Gençlerin Tütün Kullanımında Cinsiyet Farklılıklarının Araştırılması . *Bağımlılık Dergisi*;18(2), 35-45.
- Alkan, Ö., Özar, Ş., & Ünver, Ş. (2021). Economic violence against women: A case in Turkey. *PLoS ONE*, 16(3): e0248630, 1-23.
- Alkan, Ö., Küçükoğlu, U., & Ünver, Ş. (2024). Comparison of factors affecting Turkish citizens’ search for online health information before and during the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*;24(2054), 1-11.
- Anbaroğlu, B., Sultan Kocaman, S., Uğurlu, A. ve Demir, N (2017, Mayıs). Sivil bilim: mobil çağda bilimsel süreçlerin gelişimine yeni bir yaklaşım. 19. Akademik Bilişim Konferansı, Aksaray Üniversitesi, Aksaray.
- Aydoğan, F. v. (2012). Alternatif medya olarak yeni medya;18. *Akdeniz* , 58-69.
- Briggs, D., & Baker, S. A. (2012). From the criminal crowd to the “mediated crowd”: The impact of social media on the 2011 English riots. *Safer Communities*, 11, 40–49
- Correa, T., Hinsley, A. W., & De Zuniga, H. G. (2010). Who interacts on the Web? The intersection of users’ personality and social media use. *Computers in Human Behavior*;26, 247-253.
- Çoban, E. (2021). Sosyal medyada benlik inşası ve mahremiyet algısı üzerine sosyolojik bir araştırma: youtuber’lar örneği. *Yayımlanmamış doktora tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- İlhan, E., & Aydoğdu, A. (2019). Youtube Kullanıcılarının Kullanım Motivasyonlarının İncelenmesi . *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*;7(2), 1131-1153.
- Karaçorlu, A. T., & Bulut, M. (2024). YOUTUBE’un Eğitim Amaçlı Kullanımı. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi* ;10(2), 81-95.
- Wattenhofer, M., Wattenhofer, R., & Zhu, Z. (2021). YouTube Sosyal Ağı. *Uluslararası AAI Web ve Sosyal Medya Konferansı Bildirileri*, 354-361.
- Ünver, Ş., Alkan, Ö., & Oktay, E. (2024). Physical Intimate Partner Violence Against Pregnant Women in Türkiye: A PopulationBased Study. *Sage Open*;14(2), 1-15.

Ünver, Ş., Alkan, Ö., & Oktay, E. (2023). Online Giyim Alışverişi Kararlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Cinsiyet Farklılıkları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 9-23.

Ünver, Ş. (2025). Investigating Factors Affecting Absenteeism Due To Health . *Journal Of Management And Economics Research* ;23(1), 177-195.

Ünver, Ş. (2025). Investigation of Factors Affecting Satisfaction with Educational Services in Türkiye Using Partial Proportional Odds Model. *Trends in Business and Economics*, 39(1),40-51

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-Commerce Use at Different Educational Levels: Empirical Evidence from Turkey. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*;12(3), 40-49.

FACTORS AFFECTING THE LEVEL OF SATISFACTION OF INDIVIDUALS WITH THEIR HOUSES WITH THE PARTIAL PROPORTIONAL ODDS MODEL

Asst. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER

Department of Econometrics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ataturk
University

seyda.unver@atauni.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-2310-4545

Department of Econometrics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ataturk
University

Prof. Dr. Ömer ALKAN

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-3814-3539

ABSTRACT

This study used the data of the Life Satisfaction Survey conducted by the Turkish Statistical Institute in 2023. The aim of this study is to determine the factors affecting the level of satisfaction of individuals with their homes with the Partial Proportional Odds model. The sampling method of the study is 2-stage stratified cluster sampling. In the estimated model, it is seen that the variables of age, education level, monthly household income, marital status, property status of the home and household size are significant. According to the findings of the study, it is seen that an individual who has not completed school is 16% more likely to be very satisfied/satisfied with the home they live in, and 6.7% more likely to be moderately satisfied, compared to the reference group. It is seen that the probability of high school graduates being very satisfied/satisfied with the home they live in is 2.3% more and the probability of being moderately satisfied is 1.1% less compared to the reference group. It is seen that the probability of an individual between the ages of 55-64 being very satisfied/satisfied with the residence they live in is 7.9% lower and the probability of being moderately satisfied is 2.4% higher compared to the reference group. According to the Partial Proportional Odds Model, it is seen that individuals in the category of unpaid family workers are less likely to be satisfied with the residence they live in than individuals who do not work. It is seen that individuals who own the residence they live in are more likely to be very satisfied with the residence they live in than individuals who do not own the residence they live in. It has been determined that married individuals are more likely to be satisfied with the residence they live in than single individuals. In the study, it has been determined that the probability of being satisfied with the residence they live in decreases as the age of the individuals decreases.

Keywords: Partial Proportional Odds Model, Satisfaction, Life Satisfaction Survey, TÜİK

KISMİ ORANTILI OLASILIK MODELİ İLE BİREYLERİN OTURDUKLARI KONUTTAN MEMNUNİYET DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Seyda ÜNVER

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

seyda.unver@atauni.edu.tr,

ORCID NO: 0000-0002-2310-4545

Prof. Dr. Ömer ALKAN

Atatürk Üniversitesi, Türkiye

ORCID NO: 0000-0002-3814-3539

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2023 yılında yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının verileri kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Kısmi Orantılı Olasılık modeli ile bireylerin oturdukları konuttan memnuniyet düzeyini etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmanın örnekleme yöntemi 2 aşamalı tabakalı küme örneklemesidir. Tahmin edilen modelde yaş, eğitim düzeyi, aylık hane geliri, medeni durum, konutun mülkiyet durumu ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmanın bulgularına göre bir okul bitirmemiş bir bireyin referans grup ile kıyaslandığında oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %16 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının %6,7 daha fazla olduğu görülmektedir. Lise mezunlarının referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %2,3 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %1,1 daha az olduğu görülmektedir. 55-64 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %7,9 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %2,4 daha fazla olduğu görülmektedir. Kısmi Orantılı Olasılık modeline göre ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kategorisindeki bireylerin çalışmayan bireylere göre oturduğu konuttan memnun olma olasılığının daha az olduğu görülmektedir. Oturdukları konutun sahibi olan bireylerin oturdukları konutun sahibi olmayan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun olma olasılığının daha fazla olduğu görülmektedir. Evli olan bireylerin bekar olan bireylere göre oturduğu konuttan memnun olma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada bireylerin yaşları azaldıkça oturduğu konuttan memnun olma olasılığının azaldığı tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Kısmi Orantılı Olasılık Modeli, Memnuniyet, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, TÜİK

GİRİŞ

İnsanların en özel anlarını paylaştığı, mahrem alan olarak kabul edilen konut, geçmişten günümüze kavramsal boyutuna ek olarak fiziki yapısı ile de birçok evreden geçmiştir. İnsanoğlunun ilk başlardaki amacı barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik korunaklı bir yapıya sahip olabilmek iken günümüzde gelişen mimari ile birçok sosyal donatının ve imkânın proje kapsamına dâhil edilmesi ile lüks olarak lanse edilen Toplu Yapılar, tüketicileri “Konforlu ve

Ayrıcalıklı Yaşam Alanları” sloganıyla çekmeyi başarmış ve günümüzde konut sadece bir ihtiyaç değil, aynı zamanda da bir statü haline gelmiştir (İlgen & Yozgat, 2023).

Yaşam kalitesi kavramı, toplumların ve yaşamın modernleşmesi ile birlikte gündeme gelen bir konu olup hem eğitim, meslek, gelir gibi kişisel özellikleri; hem de kentsel olanaklar, su ve hava kirliliği, konutun koşulları gibi yaşanılan çevrenin özelliklerini kapsamaktadır (Çetin, 2024). Freud’un da dediği gibi; birey yaşamında bir mutluluk arayışı içindedir. Hayatını sorunsuz kılabilmek için çaba gösterir. Bu çabanın karşılığında bireysel ve sosyal yaşantısından memnun olma gayesi bulunmaktadır. Çabalar, genellikle güvenlik ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasıyla ardından geçinme ve “daha iyi hayat” için yaşamı geliştirme yönünde seyreder. Bu durum sosyal ilişkilerin oluşmasına ve geliştirilmesine aynı zamanda bir arada yaşamayı gerekli kılan unsurların toplumsallaşmaya evrilmesine neden olur. Böylece bireysel yaşam tatmini, toplumsal yaşamın da refahını sağlar. Bu bağlamda yaşam kalitesi, önce bireysel ve ardından toplumsal refaha erişmek olarak düşünülmektedir (Batal, 2024). Konutlar o toplumun, toplumdaki bireylerin dünya görüşünü, yaşam biçimini yansıtan birer ayna gibidir. Yaşam biçimi bir anlamda değer yargıları, öncelikler, tercihler, zaman ve kaynakların neye ne kadar harcandığı ile ilişkili olarak tanımlanır. Kısaca yaşam biçimi, tüketim alışkanlıkları ve konut tercihleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur (Demirbaş & Zorlu, 2024). Küreselleşme, medya, reklam ve sosyal onay olgusu gibi ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok faktörün etkisiyle şekillenen ve yaygınlaşan (Hatipler, 2017; Köksalan, 2021) tüketim kültürü, kullanıcının konuttan beklentilerini belirleyen önemli faktörlerden biridir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2023 yılında yapılmış olan Yaşam Memnuniyeti Araştırması’nın mikro veri setinden yararlanarak Kısmi Orantılı Olasılık modeli ile bireylerin oturdukları konutlarından memnuniyet düzeyini etkileyen faktörleri belirlemektir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Veri

Bu çalışmada TÜİK tarafından 2023 yılında yayınlanan Yaşam Memnuniyeti Araştırması’na ilişkin veri seti kullanılmıştır. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının kapsamına Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan 18 ve daha üzeri yaş grubundaki hanehalkı fertleri alınmaktadır.

Bu çalışmada Yaşam Memnuniyeti Araştırması anketine katılan 18 yaş ve üzeri 9595 bireyin verileri kullanılmıştır.

2.2. Değişkenler

Modelin bağımlı değişkeni “Oturduğunuz konuttan memnun musunuz?” (Çok memnun/Memnun; Orta, Memnun değil/Hiç memnun değil) sorusuyla ölçülen bireylerin oturdukları konuttan memnun olma düzeyidir.

2.3. Bağımsız Değişkenler

Bu çalışmaya alınacak bağımsız değişkenler, Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda mevcut olan ve literatür araştırması sonucu öne çıkan değişkenlerdir. Çalışmanın bağımsız değişkenleri cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, yaş, işteki durum, konutun mülkiyet durumu, hanehalkı büyüklüğü ve aylık hane geliridir.

Ordinal ve nominal değişkenler, modele alınacak tüm değişkenlere ait kategorilerin etkilerini gözlemlemek amacıyla kukla değişken olarak tanımlanmıştır (Ünver, 2024; Alkan, Özar & Ünver, 2021).

2.4. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel çıkarımın temel alanlarından biri, istatistiksel hipotezlerin test edilmesidir (Ünver, Alkan & Oktay, 2024). Verilerin analizinde SPSS 20 ve Stata 15 programlarından yararlanılmıştır. Sıralı bir forma sahip olan bağımlı değişken söz konusu olduğu zaman, sıralı tercih modelleri kullanılmaktadır (Alkan & Ünver, 2022). Bu çalışmada da alternatif sıralı tercih modellerinden Kısmi Orantılı Olasılık modeli kullanılmıştır.

3. TARTIŞMA

3.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Çizelge 1'de eğitim düzeyi değişkeni incelendiğinde çalışmaya katılan lise mezunu olan bireylerin %23'ünün oturduğu konuttan çok memnun/memnun olduğu görülmektedir. Evli olan bireylerin %72,3'ünün oturduğu konuttan çok memnun/memnun olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Değişkenlere ait bulgular

Değişkenler	Oturulan KonuttanMemnuniyet Düzeyi		
	Çok memnun/Memnun	Orta	Memnun değil/Hiç memnun değil
Cinsiyet			
Kadın	3981(0,4)	572(53,4)	493(56,3)
Erkek	3667(0,4)	500(46,6)	382(43,7)
Eğitim düzeyi			
Bir okul bitirmeyen	696(9,1)	146(13,6)	140(16,0)
İlkokul	2447(32,0)	282(26,3)	247(28,2)
İlköğretim	1011(13,2)	142(13,2)	108(12,3)
Lise	1759(23,0)	235(21,9)	202(23,1)
Üniversite	1735(22,7)	267(24,9)	178(20,3)
Medeni durum			
Bekar	2122(27,7)	350(32,6)	287(32,8)
Evli	5526(72,3)	722(67,4)	588(67,2)
Yaş			
24 ve altı (18-24)	740(0,1)	144(13,4)	105(12,0)
25-34	1312(0,1)	226(21,1)	212(24,2)
35-44	1626(0,2)	263(24,5)	204(23,3)

45-54	1523(0,1)	187(17,4)	160(18,3)
55-64	1220(0,1)	136(12,7)	123(14,1)
65+	1227(0,1)	116(10,8)	71(8,1)
İşteki durum			
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan	2680(35,0)	393(36,7)	301(34,4)
İşveren / kendi hesabına çalışan	624(8,2)	90(8,4)	57(6,5)
Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan	94(1,2)	5(0,5)	7(0,8)
Çalışmıyor	4250(55,6)	584(54,5)	510(58,3)
Hanehalkı büyüklüğü			
1-3	4340(56,7)	573(53,5)	471(53,8)
4-5	2733(35,7)	373(34,8)	300(34,3)
6 ve üstü	575(7,5)	126(11,8)	104(11,9)
Aylık hane geliri			
1. gelir düzeyi	1133(14,8)	170(15,9)	193(22,1)
2. gelir düzeyi	1314(17,2)	221(20,6)	179(20,5)
3. gelir düzeyi	1117(14,6)	160(14,9)	139(15,9)
4. gelir düzeyi	1656(21,7)	213(19,9)	149(17,0)
5. gelir düzeyi	2428(31,7)	308(28,7)	215(24,6)
Konutun mülkiyet durumu			
Ev sahibi değil	2544(33,3)	512(47,8)	492(56,2)
Ev sahibi	5104(66,7)	560(52,2)	383(43,8)

3.2. Model Tahmini

Çalışmada Kısmi Orantılı Olasılık modeli kullanılmıştır. Tahmin edilen model sonuçları Çizelge 2’de verilmiştir. Çizelge 2 incelendiğinde; tahmin edilen modelde yaş, eğitim düzeyi, aylık hane geliri, medeni durum, konutun mülkiyet durumu ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Tahmin edilen model

Değişkenler	Güven Aralığı (%95)				
	Katsayı	Standart Hata	z	Alt sınır	Üst sınır
Cinsiyet (referans: kadın)					
Erkek	0,083	0,074	1,12	-0,062	0,229
Eğitim düzeyi (referans: üniversite)					
Bir okul bitirmeyen	0,862 ^a	0,137	6,29	0,594	1,131
İlkokul	0,070	0,100	0,69	-0,128	0,267
İlköğretim	-0,151	0,106	-1,42	-0,359	0,057
Lise	-0,157 ^c	0,093	-1,69	-0,340	0,025
Aylık hane geliri (referans:1. gelir düzeyi (en düşük))					

2. gelir düzeyi	-0,306 ^a	0,104	-2,95	-0,508	-0,102
3. gelir düzeyi	-0,358 ^a	0,111	-3,23	-0,576	-0,141
4. gelir düzeyi	-0,607 ^a	0,105	-5,77	-0,814	-0,401
5. gelir düzeyi (En yüksek)	-0,583 ^a	0,108	-5,42	-0,794	-0,372
Medeni durum (referans: bekar)					
Evli	-0,123 ^c	0,073	-1,69	-0,266	-0,020
Yaş (referans: 65+)					
24 ve altı (18-24)	1,196 ^a	0,151	7,91	0,900	1,493
25-34	1,150 ^a	0,135	8,52	0,886	1,415
35-44	0,994 ^a	0,130	7,67	0,740	1,248
45-54	0,708 ^a	0,125	5,65	0,463	0,954
55-64	0,678 ^a	0,129	5,24	0,424	0,931
İşteki durum (referans: çalışmıyor)					
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan	-0,054	0,084	-0,64	-0,218	0,110
İşveren / kendi hesabına çalışan	0,044	0,120	0,36	-0,192	0,280
Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan	-0,530	0,377	-1,41	-1,270	0,209
Konutun mülkiyet durumu (referans: ev sahibi değil)					
Ev sahibi	-0,683 ^a	0,064	-10,68	-0,809	-0,558
Hanehalkı büyüklüğü (referans: 1-3)					
4-5	-0,081	0,067	-1,21	-0,211	0,050
6 ve üstü	-0,353 ^a	0,109	3,26	0,141	0,566

^ap<.01; ^bp<.05; ^cp<.10

Çalışmada Kısmi Orantılı Olasılık modeline alınacak olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiştir. Varyans enflasyon faktör (VIF) değerleri 5 ve üzerinde olanların orta derecede, 10 ve üzeri olanların ise yüksek derecede çoklu doğrusal bağlantıya sebep olduğu düşünülmektedir (Alkan, Küçükoglu, & Ünver, 2024; Ünver, Alkan, & Oktay, 2023). Bu çalışmada, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişken bulunmamaktadır. VIF değerleri Çizelge 3'te görülmektedir.

Çizelge 3'te verilen Kısmi Orantılı Olasılık modeline göre bir okul bitirmemiş bir bireyin referans grup ile kıyaslandığında oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %16 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının %6,7 daha fazla olduğu görülmektedir. Lise mezunlarının referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %2,3 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %1,1 daha az olduğu görülmektedir. Evli olan bireylerin bekar olan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %1,9 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %0,9 daha az olduğu görülmektedir.

24 ve altı yaş grubundaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %16,4 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %8,3 daha fazla olduğu görülmektedir. 25-34 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %15,6 daha az, orta derecede

memnun olma olasılığının ise %8 daha fazla olduğu görülmektedir. 35-44 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %12,9 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %6,7 daha fazla olduğu görülmektedir. 45-54 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %8,4 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %4,5 daha fazla olduğu görülmektedir. 55-64 yaş aralığındaki bir bireyin referans gruba göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %7,9 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %2,4 daha fazla olduğu görülmektedir.

Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kategorisindeki bir bireyin çalışmayan bir bireye göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %7,2 daha az olduğu görülmektedir. Oturdıkları konutun sahibi olan bireylerin oturdukları konutun sahibi olmayan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %11,2 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %3,4 daha az olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü sayısı 6 ve üstü olan bireylerin hanehalkı büyüklüğü sayısı 1-3 kişi olan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %6 daha az, orta derecede memnun olma olasılığının ise %2,7 daha fazla olduğu görülmektedir. Aylık geliri 2.gelir düzeyinde olan bir bireyin aylık geliri 1. Gelir düzeyinde olan bir bireye göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %5,5 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %2,4 daha az olduğu görülmektedir. Aylık geliri 4.gelir düzeyinde olan bir bireyin aylık geliri 1. Gelir düzeyinde olan bir bireye göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %10,1 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %4,7 daha az olduğu görülmektedir. Aylık geliri 5.gelir düzeyinde olan bir bireyin aylık geliri 1. Gelir düzeyinde olan bir bireye göre oturduğu konuttan çok memnun/memnun olma olasılığının %9,8 daha fazla, orta derecede memnun olma olasılığının ise %4,5 daha az olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Marjinal Etkiler

Oturulan Konuttan Memnuniyet Düzeyi					
Değişkenler	Çok Memnun/Memnun		Orta		VIF
	M.E	Standart Hata	M.E	Standart Hata	
Cinsiyet (referans: kadın)					
Erkek	-0,013	0,012	0,006	0,005	1,35
Eğitim düzeyi (referans: üniversite)					
Bir okul bitirmeyen	-0,160 ^a	0,027	0,067 ^a	0,010	1,93
İlkokul	-0,010	0,016	0,005	0,008	2,36
İlköğretim	0,022	0,015	-0,011	0,008	1,57
Lise	0,023 ^c	0,014	-0,011 ^c	0,007	1,75
Aylık hane geliri (referans:1. gelir düzeyi (en düşük))					
2. gelir düzeyi	0,055 ^a	0,019	-0,024 ^a	0,008	1,95
3. gelir düzeyi	0,063 ^a	0,020	-0,028 ^a	0,009	1,84
4. gelir düzeyi	0,101 ^a	0,018	-0,047 ^a	0,008	2,20

5. gelir düzeyi (En yüksek)	0,098 ^a	0,019	-0,045 ^a	0,008	2,86
Medeni durum (referans: bekâr)					
Evli	0,019 ^c	0,012	-0,009 ^c	0,005	1,36
Yaş (referans: 65+)					
24 ve altı (18-24)	-0,164 ^a	0,021	0,083 ^a	0,010	2,31
25-34	-0,156 ^a	0,017	0,080 ^a	0,009	2,74
35-44	-0,129 ^a	0,015	0,067 ^a	0,008	2,92
45-54	-0,084 ^a	0,014	0,045 ^a	0,007	2,32
55-64	-0,079 ^a	0,015	0,024 ^b	0,010	1,85
İşteki durum (referans: çalışmıyor)					
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan	0,008	0,013	-0,004	0,006	1,74
İşveren / kendi hesabına çalışan	-0,007	0,019	0,003	0,009	1,26
Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan	0,072 ^c	0,044	-0,036	0,023	1,02
Konutun mülkiyet durumu (referans: ev sahibi değil)					
Ev sahibi	0,112 ^a	0,011	-0,034 ^a	0,008	1,08
Hanehalkı büyüklüğü (referans: 1-3)					
4-5	0,012	0,010	-0,006	0,005	1,30
6 ve üstü	-0,060 ^a	0,019	0,027 ^a	0,009	1,21

^ap<.01; ^bp<.05; ^cp<.10

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, TÜİK tarafından 2023 yılında yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na katılan 9595 bireyin verisi kullanılmıştır. Çalışmada Kısmi Orantılı Olasılık modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yaş, eğitim düzeyi, aylık hane geliri, medeni durum, konutun mülkiyet durumu ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çalışmaya göre eğitim seviyesi arttıkça bireylerin oturduğu konuttan memnun olma olasılığının azaldığı tespit edilmiştir. Türkiye'de yapılan önceki bir çalışmada farklı eğitim seviyesine sahip bireylerin farklı beklentileri ve algılanan hizmet kalitesi değeri olduğu ve eğitim düzeyindeki artışın hem devlet hem de özel sektör kuruluşlarında daha yüksek gelir seviyesi ile yeniliklere ve memnuniyete yönelik daha fazla algı anlamına geldiği tespit edilmiştir (Ünver ve Alkan, 2021).

Evli olan bireylerin bekar olan bireylere göre oturduğu konuttan memnun olma olasılığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada bireylerin yaşları azaldıkça oturduğu konuttan memnun olma olasılığının azaldığı tespit edilmiştir. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kategorisindeki bireylerin çalışmayan bireylere göre oturduğu konuttan memnun olma olasılığının daha az olduğu görülmektedir. Oturdıkları konutun sahibi olan bireylerin oturdukları konutun sahibi olmayan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun olma olasılığının daha fazla olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü sayısı 6 ve üstü olan bireylerin hanehalkı büyüklüğü sayısı 1-3 kişi olan bireylere göre oturduğu konuttan çok memnun olma olasılığının daha az olduğu görülmektedir. Gelir

artıkça bireylerin oturdukları konuttan çok memnun olma olasılıklarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Zamanla konuttan beklentiler ve konutun ifade ettiği anlamlar değişime uğrayınca, konut alanlarının yönetiminde de günün gereklerine uygun yönetim modelleri uygulamak, beklentileri doğru algılayarak hizmet yelpazesini ona göre oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özellikle lüks konut projeleri ile yaşam alanları, kişilerin yaşam tarzlarını ve statülerini yansıtırken, modern yönetim anlayışı ile bu beklentileri karşılayabilmek firmaların ana görevleri arasında olmalıdır.

Bu çalışma, hemen her çalışmada olabileceği gibi birkaç sınırlamaya sahiptir. İlk olarak, bu çalışmadaki verilerin ikincil verilerden oluştuğu ve istatistik analiz için gerekli olan değişkenler veri setinde var olan değişkenlerden oluştuğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca veriler kesitsel olduğundan, bireylerin oturduğu konuttan memnuniyet durumu ile ilgili sosyoekonomik faktörler arasında kesin nedensel bir ilişki çıkarılamamaktadır.

KAYNAKÇA

Alkan, Ö., Küçükoğlu, U., & Ünver, Ş. (2024). Comparison of factors affecting Turkish citizens' search for online health information before and during the COVID-19 pandemic. *BMC Public Health*;24(2054), 1-11.

Alkan, Ö., Özar, Ş. & Ünver, Ş. (2021). Economic Violence Against Women: A case in Turkey. *PLoS ONE*, 16(3): e0248630, 1-23.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2022). Tobacco Smoke Exposure Among Women in Turkey and Determinants. *Journal of Substance Use*, 27(1), 43-49.

Batal, S. (2024). Kentsel yaşam kalitesi nedir ve Türkiye’de kentsel yaşam kalitesi ve Türkiye’de ölçülebilirliği. *Turkish Studies - Economy*; 19(4), 1187-1214.

Çetin, D. A. (2024). An Application to Measure the Urban Quality of Life in Uşak City Center. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*;5(1), 53-90.

Demirbaş, Ü. S., & Zorlu, T. (2024). Değişen yaşam biçimleri çerçevesinde konut tercihlerinin tüketim kültürü ile ilişkisi: Trabzon ili örneği. *Modular Journal*; 7(1-2), 138-159.

Hatipler, M. (2017). Neoliberalizmin öteki yüzü: Yoksulluğun küreselleşme kaldırıcı. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 77–87.

Köksalan, N. (2021). Tüketim kültürünün yaygınlaşmasında sosyal onayın rolü: Kavramsal bir inceleme. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 27–39.

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-Commerce Use at Different Educational Levels: Empirical Evidence from Turkey. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*;12(3), 40-49.

Ünver, Ş., Alkan, Ö., & Oktay, E. (2023). Online Giyim Alışverişi Kararlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye’de Cinsiyet Farklılıkları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 9-23.

Ünver, Ş., Alkan, Ö., & Oktay, E. (2024). Physical Intimate Partner Violence Against Pregnant Women in Türkiye: A Population Based Study. *Sage Open*;14(2), 1-15.

Ünver, Ş. (2024). Investigation of factors affecting tobacco and e-cigarette use in Turkey. *Journal of Substance Use*, 30(1), 181–188

MODERN KAPİTALİZMDE EŞİTSİZLİK ÜRETİMİ VE EŞİTSİZLİĞİN POLİTİK EKONOMİSİ

Doç. Dr. Leyla Fırzuze ARDA

Amasya Üniversitesi

Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

leyla.ozalp@amasya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9654-8043>

Dr. Fatma Esra SOYLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

fesrag@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3183-1179>

ÖZET

Dünya ekonomisi yaklaşık son 30-40 yıldır gelir eşitsizliğindeki uçurumun yeniden yükseldiği bir döneme girmiştir. Bu çalışma, modern kapitalizmin yapısal dinamikleri çerçevesinde gelir eşitsizliğinin kökenlerini ve yarattığı sosyoekonomik sonuçları eleştirel bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Özellikle sermaye birikimi ve servet yoğunlaşması süreçlerinin, küresel ölçekte eşitsizliği nasıl derinleştirdiği üzerinde durulmaktadır. Çalışma, emek ve sermaye gelirleri arasındaki artan kutuplaşmayı merkeze alarak, bu sürecin toplumsal tabakalaşma üzerindeki etkilerini incelemektedir. Piketty' nin (2014) " $r > g$ " (sermaye getirisi $>$ ekonomik büyüme) teorisi temelinde, servetin tarihsel olarak nasıl belirli ellerde yoğunlaştığı ve bu sürecin küresel eşitsizliği nasıl derinleştirdiği incelenmektedir. Küresel eşitsizliğin genel eğilimine dair bir görünüm sunan eşitsizlik verileri, 1980-2022 döneminde birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomide en zengin %1'lik kesimin gelirden aldığı payın önemli ölçüde arttığını buna karşılık en alt %50'lik kesimin payının ise belirgin şekilde azaldığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan küresel eşitsizlik eğilimleri, servet dağılımındaki adaletsizliğin gelir dağılımına kıyasla çok daha keskin olduğunu göstermektedir ve dahası emek geliri eşitsizliklerinin yükselen genel eşitsizlik eğilimini açıklamak konusunda yetersiz kaldığını da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir eşitsizliği, Emek geliri, Sermaye geliri, Sermaye birikimi

INEQUALITY PRODUCTION IN MODERN CAPITALISM AND THE POLITICAL ECONOMY OF INEQUALITY

ABSTRACT

The global economy has entered a period in which the gap in income inequality has been widening again over the past approximately 30-40 years. This study critically analyzes the origins and socioeconomic consequences of income inequality within the structural dynamics of modern capitalism. It particularly focuses on how capital accumulation and wealth concentration processes have deepened inequality on a global scale. The study examines the effects of this phenomenon on social stratification by centering on the growing polarization between labor and capital incomes.

Building on Piketty's (2014) " $r > g$ " (return on capital > economic growth) theory, the research investigates how wealth has historically concentrated in specific hands and how this process has exacerbated global inequality. Inequality data providing an overview of global trends reveal that between 1980 and 2022, the income share of the top 1% increased significantly in many developed and developing economies, while the share of the bottom 50% declined markedly. Furthermore, global inequality trends indicate that wealth inequality is far more acute than income inequality, and labor income disparities alone are insufficient to explain the rising general inequality trend.

Keywords: Income inequality, Labor income, Capital income, Capital accumulation

TİCARET AÇIKLIĞININ BÜTÇE DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ORTA VE YÜKSEK GELİRLİ ÜLKELERDEN KANITLAR

Dr. Öğretim Üyesi Yasin KARADENİZ

Amasya Üniversitesi, yasin.karadeniz@amasya.edu.tr - 0000-0003-3087-3729

Özet

Ticaret açıklığının kamu sektörü üzerindeki etkisi, çoğunlukla hükümetin büyüklüğü açısından ele alınmıştır. Bir dizi ampirik çalışma, artan ticaret açıklığının hükümet büyüklüğünün genişlemesine yol açtığı yönündeki görüşü destekleyen bulgular sunmaktadır (Cameron, 1978; Rodrik, 1998; Shelton, 2007; Epifani & Garcia, 2009; Ram, 2009; Lin vd., 2014). Bu çalışmalar, uluslararası ticarete daha fazla entegre olan ekonomilerin dış şoklara karşı daha savunmasız hale geldiğini ve hükümetlerin sosyal ve ekonomik bir sigorta işlevi üstlenerek rollerini genişletmeye yöneldiğini ileri sürmektedir. Bu bakış açısı literatürde genellikle “telafi hipotezi” olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, sınırlı sayıda ampirik çalışma, ticaret açıklığının hükümetin büyüklüğünü azaltabileceğini savunmaktadır. “Verimlilik hipotezi” olarak bilinen bu alternatif görüşe göre, artan ticaret entegrasyonu vergi tabanlarının hareketliliğini artırarak hükümetlerin büyük kamu harcamalarını sürdürme kapasitesini sınırlamaktadır (Garrett, 2001; Liberati, 2007; Leibrecht vd., 2011; Tekin vd., 2023).

Bununla birlikte, ticaret açıklığının kamu sektörünün bir diğer önemli göstergesi olan bütçe dengesi üzerindeki etkisi yeterince araştırılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmada 2002-2019 dönemi yıllık verileri kullanılarak 45 orta gelirli ve 40 yüksek gelirli ülke için ticaret açıklığının bütçe dengesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bütçe dengesi değişkeni olarak, bütçe gelirleri ile bütçe giderleri farkının gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı kullanılmıştır. Ticaret açıklığı ise ihracat ve ithalat toplamının GSYH’ye oranı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca büyüme oranı ve enflasyon değişkenleri modele kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Veriler, Dünya Bankası ve IMF veri tabanlarından derlenmiştir.

Ekonometrik yöntem olarak Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen İki Aşamalı Sistem GMM yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçları, hem yüksek gelirli hem de orta gelirli ülkelerde ticaret açıklığının bütçe dengesi üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, daha açık ekonomilerin daha yüksek bütçe açıklarına sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Açıklık, Bütçe Dengesi, Dinamik Panel Veri Analizi

THE EFFECT OF TRADE OPENNESS ON BUDGET BALANCE: EVIDENCE FROM HIGH-INCOME AND MIDDLE-INCOME COUNTRIES

Dr. Öğretim Üyesi Yasin KARADENİZ

Amasya Üniversitesi, yasin.karadeniz@amasya.edu.tr - 0000-0003-3087-3729

Abstract

The effect of trade openness on the public sector has primarily been examined in terms of government size. A number of empirical studies provide evidence supporting the notion that greater trade openness leads to an expansion in the size of government (Cameron, 1978; Rodrik, 1998; Shelton, 2007; Epifani & Garcia, 2009; Ram, 2009; Lin et al., 2014). These studies suggest that economies more exposed to international trade become increasingly vulnerable to external shocks, prompting governments to expand their role as a form of social and economic insurance. This perspective is commonly referred to as the “compensation hypothesis.” Conversely, a limited number of empirical studies argue that trade openness may, in fact, reduce the size of government. This alternative view, known as the “efficiency hypothesis,” posits that increased trade integration enhances the mobility of tax bases, thereby limiting governments’ capacity to sustain large public sectors (Garrett, 2001; Liberati, 2007; Leibrecht et al., 2011; Tekin et al., 2023).

However, the effect of trade openness on another important indicator of the public sector—fiscal balance—has received relatively little attention in the literature. Therefore, this study investigates the impact of trade openness on budget balance using annual data from 2002 to 2019 for 45 middle-income and 40 high-income countries. The budget balance variable is defined as the ratio of the difference between government revenues and expenditures to gross domestic product (GDP), while trade openness is measured by the ratio of total exports and imports to GDP. Additionally, the growth rate and inflation are included as control variables in the models. The data are compiled from the World Bank and IMF databases.

The econometric methodology employed is the two-step System GMM estimator developed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998). The results of the analysis indicate that trade openness has a negative effect on budget balance in both high- and middle-income countries. This finding implies that more open economies tend to experience larger budget deficits.

Keywords: Budget Balance, Trade Openness, Dynamic Panel Data Analysis

THE EXPANSION OF PRESIDENTIAL POWER IN THE UNITED STATES

Dr. Öğr. Üyesi Volkan KALENDER

Kütahya Dumlupınar University

Volkan.Kalender@dpu.edu.tr - 0000-0001-8471-856x

ABSTRACT

In contrast to popular belief, the U.S. President is restricted in his / her powers. The constitutional restrictions on the federal government in general and the executive in particular stem from the notion that separation of powers and checks and balances are required to prevent one group to have all the power.

Still, presidential power expanded over time. George Washington's self-restricted executive is a thing of the past. Presidents have started to use more than those expressed powers of the Constitution by the second half of the 19th century, but the real turning point in the expansion of presidential power has come during the FDR presidency. This power expansion is quite natural as well; as the U.S. has become a world power and the federal government expanded, presidential power expansion followed suit. Moreover, modern emergencies call for fast reactions, and the executive branch, and especially the president, is seen as the only body to take immediate action against those emergencies.

The expansion of presidential power manifests itself in executive orders. The number of executive orders issued by presidents varies, but they have become an integral part of presidential action.

Expansion of presidential power is natural; however, it is also an issue of concern. There have been signs of erosion in democratic norms and institutions in the last two decades. Strong-leaders are seen as the solution to all problems, and we witness both the public and legislatures defer to these powerful executives. It is imperative to restrain the executive, and bring back checks and balances even in the spheres of foreign policy and national security, domains where it is generally accepted that the executive should have sole power.

Keywords: U.S. Presidency, Presidential Powers, Power Expansion, Executive Order.

DEMOCRATIC DECLINE IN THE U.S. AND INTERNATIONAL RELATIONS

Dr. Öğr. Üyesi Volkan KALENDER

Kütahya Dumlupınar University

Volkan.Kalender@dpu.edu.tr - 0000-0001-8471-856x

ABSTRACT

There has been growing concerns about the future of democracy in the last two decades. Freedom House has been reporting consecutive years of decline in aggregate freedom scores since 2006. These freedom scores are used as a measure of democracy as well, and the future of democracy does not look so bright.

The decline in freedom scores, and therefore democracy, is alarming. More alarming, and the main argument of this paper, is the decline in U.S. freedom scores. The U.S. is the most powerful country in the world, and at the least, acts as an anchor of basic rules of interactions both domestically and internationally. The decline in its freedom scores represents a breakaway from its position as the model for freedom around the globe. The two potential U.S. rivals, China and Russia, are authoritarian states with very low freedom scores. Combined with democratic backsliding, a process of regime change toward autocracy, across the globe, the U.S. democratic decline does not speak well for the future of freedom.

In this regard, the discourse and policies of the Trump administration so far has been discouraging. The U.S. has switched from multilateralism to unilateralism, distanced itself from international organizations, and employed a not-so-diplomatic discourse. Domestically, President Trump advocates an increase in executive power and tries to circumvent checks and balances. Academic institutions are pressured to behave in accordance with Trump's policies, and groups of people against the administration are demonized. Moreover, President Trump is pursuing these policies with the support of an electoral majority.

Therefore, it is likely that we will find ourselves in a more conflictual international environment in the coming years. It is important to defend the freedoms we the people have acquired over centuries.

Keywords: Democracy, Democratic Decline, the U.S., Trump Administration

THE ROLE OF UAVS IN MODERN WARFARE

Dr. ELİF ASİYE BAŞER

Independent Researcher,

Trakya University

Social Sciences Institute

Graduate of International Relations (PhD), Edirne, Türkiye

ea.baser77@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-9058-7401

Assoc. Prof. Dr. MESUT ŞÖHRET

Gaziantep University,

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of International Relations, Gaziantep, TURKIYE

sohretmesut@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0003-4052-9286

ABSTRACT

The terms UAV, Unmanned Aerial Vehicle (UAV), and Remotely Piloted Aircraft (RPA) refer to aircraft systems that operate autonomously or remotely via a control system via artificial intelligence, without an onboard human pilot. These platforms are used by a wide range of actors, from government militaries and private companies to non-governmental organizations, for a variety of purposes, including tactical warfare, commercial services, public safety, and scientific research. Although initially developed for reconnaissance missions, UAV technology has rapidly evolved into a versatile tool with applications in both civilian and military domains. On the civilian side, UAVs are used in advertising, aerial photography, precision agriculture, fire surveillance, cultural heritage documentation, and even law enforcement. On the military side, UAVs have emerged as critical tools for surveillance, force projection, and precision targeting in asymmetric conflict and modern warfare, particularly in counterterrorism operations.

Perhaps the most controversial and transformative use of drone technology lies in targeted killing, where UAVs are often used to eliminate high-value targets in areas beyond declared war zones. This practice has led to extensive discussions about the erosion of norms

surrounding sovereignty, legality, and the use of force. The strategic appeal lies in the ability of drones to project power without endangering the lives of local personnel and to operate in geopolitically sensitive or inaccessible environments. As early as 1994, scholars and strategic analysts noted that in almost every war of the 20th century, drone technology demonstrated latent military potential that was only fully exploited by technologically advanced states. It was also emphasized that authoritarian regimes or technologically disadvantaged actors were often unable to operationalize such systems, thus creating a technological asymmetry—a gap that increasingly defined the strategic balance between technologically dominant powers and their less well-equipped opponents. This asymmetry continued into the 21st century, positioning drones not only as a tool of war but also as a symbol of technological hegemony.

This study examines the impacts of UAV technology on modern warfare today and the transformations this technology has brought about in military strategies. Within the scope of the study, how UAVs change conflict dynamics, their operational advantages in the field, and their role in states' defense policies were analyzed. In addition, predictions were made about how UAV technology could be used in possible future armed conflicts. A qualitative method was adopted in the research, and a document analysis based on literature review was conducted. In the light of academic studies, international reports, strategy documents, and official data on the subject, the tactical and strategic effects of UAVs were addressed in a multidimensional manner. The findings show that unmanned systems are increasingly taking a central position in war doctrines and will be decisive in shaping the security paradigms of the future.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicles, Modern Warfare Strategies, Transformation of Contemporary Warfare, Future Warfare Systems, Future of Unmanned Aerial Vehicles

MODERN SAVAŞTA İNSANSIZ HAVA ARAÇLARININ ROLÜ

Dr. ELİF ASİYE BAŞER

Bağımsız Araştırmacı,

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler (PhD) Mezunu, Edirne, Türkiye

ea.baser77@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-9058-7401

Doç. Dr. MESUT ŞÖHRET

Gaziantep Üniversitesi,

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Gaziantep, Türkiye

sohretmesut@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0003-4052-9286

ÖZET

İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Uzaktan Kumandalı Uçak (UKU) terimleri, yapay zeka aracılığıyla bir kontrol sistemi aracılığıyla, yerleşik bir insan pilot olmadan otonom veya uzaktan çalışan uçak sistemlerini ifade eder. Bu platformlar, hükümet ordularından ve özel şirketlerden hükümet dışı kuruluşlara kadar çok çeşitli aktörler tarafından taktik savaş, ticari hizmetler, kamu güvenliği ve bilimsel araştırma dâhil olmak üzere çeşitli amaçlar için kullanılır. Başlangıçta keşif görevleri için geliştirilmiş olsa da, İHA teknolojisi hızla hem sivil hem de askeri alanlarda uygulamaları olan çok yönlü bir araca dönüşmüştür. Sivil tarafta, İHA'lar reklamcılık, hava fotoğrafçılığı, hassas tarım, yangın gözetimi, kültürel miras dokümantasyonu ve hatta kolluk kuvvetlerinde kullanılmaktadır. Askeri tarafta, İHA'lar asimetrik çatışmalarda ve modern savaşta, özellikle terörle mücadele operasyonlarında gözetim, kuvvet projeksiyonu ve hassas hedefleme için kritik araçlar olarak ortaya çıkmıştır.

Belki de drone teknolojisinin en tartışmalı ve dönüştürücü kullanımı, İHA'ların genellikle ilan edilen savaş bölgelerinin ötesindeki alanlarda yüksek değerli hedefleri ortadan kaldırmak için kullanıldığı hedefli öldürmede yatmaktadır. Bu uygulama, egemenlik, yasallık ve güç kullanımıyla ilgili normların aşınması hakkında kapsamlı tartışmalara yol açmıştır. Stratejik çekicilik, insansız hava araçlarının yerel personelin hayatlarını tehlikeye atmadan güç yansıtmaya

ve jeopolitik olarak hassas veya erişilemez ortamlarda faaliyet gösterme yeteneğinde yatmaktadır. 1994 gibi erken bir tarihte, akademisyenler ve stratejik analistler, 20. yüzyılın hemen her savaşında, insansız hava aracı teknolojisinin yalnızca teknolojik olarak gelişmiş devletler tarafından tam olarak sömürülen gizli askeri potansiyel gösterdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, otoriter rejimlerin veya teknolojik olarak dezavantajlı aktörlerin genellikle bu tür sistemleri işlevsel hale getiremediği ve böylece teknolojik bir asimetri yarattığı vurgulanmıştır; bu boşluk, giderek teknolojik olarak baskın güçler ile daha az donanımlı rakipleri arasındaki stratejik dengeyi tanımlamaktadır. Bu asimetri 21. yüzyılda da devam etmiş ve insansız hava araçlarını yalnızca bir savaş aracı olarak değil, aynı zamanda teknolojik hegemonyanın bir sembolü olarak konumlandırmıştır.

Bu çalışma, İHA teknolojisinin günümüz modern savaşları üzerindeki etkilerini ve bu teknolojinin askeri stratejilerde getirdiği dönüşümleri incelemektedir. Çalışma kapsamında İHA'ların çatışma dinamiklerini nasıl değiştirdiği, sahadaki operasyonel avantajları ve devletlerin savunma politikalarındaki rolleri analiz edilmiştir. Ayrıca, İHA teknolojisinin olası gelecekteki silahlı çatışmalarda nasıl kullanılabileceği konusunda öngörülerde bulunulmuştur. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş ve literatür taramasına dayalı döküman analizi yapılmıştır. Konuyla ilgili akademik çalışmalar, uluslararası raporlar, strateji belgeleri ve resmi veriler ışığında İHA'ların taktik ve stratejik etkileri çok boyutlu bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, insansız sistemlerin savaş doktrinlerinde giderek daha merkezi bir konuma geldiğini ve geleceğin güvenlik paradigmasını şekillendirmede belirleyici olacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Araçları, Modern Savaş Stratejileri, Çağdaş Savaşın Dönüşümü, Geleceğin Savaş Sistemleri, İnsansız Hava Araçlarının Geleceği.

1. INTRODUCTION

As the traditional perception of war is increasingly replaced by an increasingly complex, layered, and multidimensional understanding of conflict, the nature of war is transforming not only in terms of actors but also in terms of time, space, and technology. When considered within the framework of new-generation wars, the history of warfare appears to have followed a process of evolution, extending from primitive, unarmed means of conflict to armed humans, and then to dehumanized and autonomous warfare systems (Erdağ, 2020, pp. 3–22).

This transformation is the product not only of technological advancement but also of radical shifts in the normative and legal frameworks of warfare. Particularly as a result of advances in military technology, the distinction between military and civilian is increasingly blurred, giving rise to the phenomenon of asymmetric warfare that defines contemporary forms of conflict. The increasing influence of non-state actors, the emergence of hybrid forms of warfare, and the conduct of war without "front lines" are significant indicators of this transformation.

Another fundamental factor in the structural transformation of warfare is global advances in communication and transportation technologies. In a globalized world, increased information flow and mobility have stretched both the temporal and spatial boundaries of warfare, enabling conflicts to be initiated more rapidly and to produce devastating effects much more quickly. In this context, speed has become not only a tactical but also a strategic force multiplier. The dominance of speed in the battlespace shortens decision-making processes, increases responsiveness, and highlights the direction of warfare as a determining factor (Klare, 2019, pp. 1–15). Today, when "war" is mentioned, it encompasses not only physical conflicts but also cyber warfare, electronic warfare, UAV/drone warfare, nuclear deterrence, and space-based conflicts (Öztürk, 2021, pp. 225–262). This necessitates that the concept of war be considered within a much broader, more dispersed, and multi-actor framework.

Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) are simply a pilotless flying machine that is either autonomously controlled by an onboard computer system or remotely controlled by skilled operators on the ground. UAVs are a subset of unmanned aerial systems in the broadest sense. As such, the term UAV encompasses the UAV itself and all necessary and associated ground controllers, satellites, radio systems, and all additional equipment associated with the operation and use of these aircraft.

The rapid proliferation of Unmanned Aerial Systems, especially armed drones and autonomous air platforms, in recent years has led to a radical transformation in modern war doctrines and international security architecture. These vehicles, which are remotely controlled or can

perform tasks with artificial intelligence-supported algorithms, without the physical presence of the pilot, not only offer technical superiority, but also reshape the nature of war, its logistical infrastructure and psychological effects. These technologies offer a low-cost, highly effective and highly suitable tool source for asymmetric war conditions for both states and non-state armed groups.

The effects of UAVs on the battlefield are not limited to physical destruction, but also serve as psychological pressure tools aimed at strategic targets. It is possible to say that unmanned systems have a direct impact on the course of war, especially in the Russia-Ukraine War, the Libyan Civil War, and important conflicts such as the Karabakh War between Azerbaijan and Armenia. UAV attacks on critical infrastructures, energy facilities, and civilian settlements have changed the center of war both materially and psychologically; they have made the concept of “psychological warfare” more visible in modern conflict environments.

On the other hand, the fact that UAV technology is not only a state monopoly has made the security architecture much more fragile. The access of non-state actors – terrorist organizations, armed militia groups, criminal networks – to these technologies questions traditional security concepts such as airspace security and border control. This situation goes beyond the concept of “vertical asymmetry” in the security paradigm and gives rise to the phenomenon of “horizontal technology equalization”; it reveals that military capacity and strategic influence are not only in the state monopoly.

At this point, UAV technologies have surpassed the boundaries of the classical security paradigm and are playing a decisive role in multidimensional security areas such as hybrid wars, low-intensity conflicts and the fight against terrorism. These developments necessitate examining the role of UAVs in modern wars. The rapid transformation in defense technologies in recent years has fundamentally affected the nature of the war environment. One of the most striking elements of this change is the placement of Unmanned Aerial Vehicles systems at the center of military planning and operational concepts.

This article aims to analyze the impact of unmanned aerial systems on the modern security environment from a multidimensional perspective. In this context, not only the tactical effects of UAVs, but also their psychological warfare capacity, their impact on non-state actors and their structural consequences for the international security balance will be evaluated.

2. THE EMERGENCE OF UAVS AS A COMBAT VEHICLE

The first examples of unmanned aerial vehicles (UAVs) in the military field date back to the beginning of the 20th century, especially the 1930s. During this period, the Queen Bee, a vehicle developed by the British Royal Navy, is considered one of the early representatives of UAV technology. Designed with radio control, the Queen Bee could reach speeds of approximately 160 km/h and could be safely landed on the ground for reuse when necessary. However, the main purpose of the Queen Bee was not to attack, but to be used as an aerial target for British pilots' shooting and targeting training. In this respect, the Queen Bee shows that unmanned systems were initially adopted more as training and simulation tools (Scheve, 1970).

Photo 1: First UAV the Queen Bee Prime Minister Winston Churchill visited a launch site at the Weybourne Anti-Aircraft Artillery Range on the Norfolk coast on 6 June 1941

Source: (Cole, 2014)

This vehicle, a radio-controlled variant of the De Havilland DH.82B Tiger Moth, was primarily designed as a target drone (Baig, 2023). With the British introducing the Queen Bee to the United States, the term “drone” was established in the US Navy (Pounds, 2024) and continued with the Curtiss N2C-2, which was produced as an emergency requirement in 1937. The US carried out its first mass production with the Radioplane OQ-2; more than 9,400 of these vehicles were produced, becoming critical elements of air defense training (Blom, 2010, p.47).

During the Second World War, drones were not directly used as missiles and remained in training purposes. In 1946, recon drones were converted to collect radioactive data, and in the following years, they became the basis for prototype UAVs in surveillance, border security and patrol missions. However, despite the developments after the Cold War, drone technology remained in the background for several decades due to the inability to develop systems (Sterling, 2011).

One of the most significant advances in the strategic and operational use of unmanned aerial vehicles (UAVs) was made by the United States during the Cold War. During the 1960s and 1970s, the United States conducted over 34,000 surveillance and reconnaissance flights with the AQM-34 Ryan Firebee. Launched from a parent aircraft and controlled in flight by human operators, these UAVs were deployed primarily to gather strategic intelligence over China, North Vietnam, and other Eastern Bloc territories. Another system developed during this period, the Lightning Bug, was dropped from high altitudes via C-130 cargo planes and performed its mission at altitudes close to the ground. Control of these vehicles was often provided by the manufacturers' engineers using joystick systems. This situation is noteworthy in that it shows early examples of both military and civil-private sector cooperation in the operational control of unmanned systems (Scheve, 1970).

In the late 1970s and 1980s, there was a significant change in the center of gravity of UAV technology. The Scout and Pioneer systems, developed by Israel in particular, pioneered lighter, glider-type, modular-structured, and low-radar-sign UAVs. The Scout model revolutionized tactical-level reconnaissance activities with its 360-degree terrain imaging capacity and live video transmission capability. Thanks to its small size, these vehicles could be produced at lower costs and were less visible to air defense systems (Singer, 2009).

In the 1970s and 1980s, while the US lost interest in unmanned aerial vehicles for intelligence gathering and surveillance (it preferred to invest time and money in satellites and high-resolution imaging), Israel quickly filled the gap in the US and pioneered the development of unmanned aerial vehicles in a short time, and managed to produce several different surveillance unmanned aerial vehicles. (Yenne, 2010, p. 22). This technological success of Israel was soon adopted by the United States. The United States procured Pioneer systems from Israel and actively used them in more than 300 missions in the 1991 Gulf War (The psychological impact of UAVs on the battlefield was concreted in at least one documented case, when Iraqi soldiers attempted to surrender using a Pioneer UAV. This situation is important in terms of showing

that UAVs can be used not only for intelligence and targeting, but also as a psychological warfare element (Frantzman, 2019).

The success of the Israeli-developed Gnat unmanned aerial vehicle in intelligence and reconnaissance missions encouraged General Atomics to develop a more advanced system based on this platform. Accordingly, the RQ-1 Predator, a larger and longer-range UAV that also integrated satellite link technology, was designed and made its first flight in June 1994 (Parsch, 2024). The Predator reached operational capacity in just one year and was deployed in a real combat environment for the first time in 1995 as part of the NATO air operation in Bosnia-Herzegovina. This development represented the beginning of UAVs becoming not only passive observation tools but also active elements of the battlefield.

Photo 1: The Amber UAV, considered the grandfather of Predators

Source: (Parsch, 2024).

The Predator's second important mission on the battlefield was carried out over Kosovo as part of Operation Allied Force in 1999. In these missions, the Predators demonstrated high success in detecting and locating enemy elements. However, a weakness that became apparent at the operational level was the time inconsistency between target information and armed intervention. In other words, there was a synchronicity problem between the data provided by the UAV and the armed platforms that would react to this data (Jordan and Wilkins, 2009, p.37). The technology developed to solve this problem included the integration of a laser target designator into the Predator system. Thanks to this innovation, UAV operators can now instantly and precisely transmit the target to other armed aircraft by directly “illuminating” the target (laser designation). Thus, the Predator has transformed from a system that only makes

observations to a more integrated and effective combat vehicle that performs target acquisition and designation functions (Whittle, 2011, p. 13-14).

The evolution of the Predator constitutes a historical turning point in the transition of UAV technology from a passive observer to an active combat component; it also demonstrates how timing, coordination and precision have become determining factors in modern warfare doctrines.

Perhaps the most significant advancement in unmanned aerial vehicle technology has been the equipping of the Predator with air-launched guided missiles. “The development program was initiated in 2000, and in February 2001, an AGM-114C Hellfire laser-guided anti-armor missile was fired for the first time from an RQ-1L equipped with a wing-mounted missile launcher and AN/AAS-52(V) laser designator. In February 2002, these RQ-1Ls equipped to launch Hellfires were renamed MQ-1Ls. The corresponding Predator system was also designated MQ-1B. Other missiles and guided weapons, including the FIM-92 Stinger air-to-air missile, have also been evaluated and/or used operationally on the MQ-1L. Since 2001, the RQ/MQ-1 has been widely used in US operations in Afghanistan and Iraq, including armed ground attack missions conducted by MQ-1Ls” (Parsch, 2024).

Photo 2: First Armed UAV General Atomics MQ-1L Predator A

Source: General Atomics MQ-1L Predator A, National Air and Space Museum,

https://airandspace.si.edu/collection-objects/general-atomics-mq-1l-predator/nasm_A20040180000

The first armed drones appeared in 2001 and were used in Afghanistan and Yemen (Bergen et al., 2019). Since then, the US military, as well as Israel, China, Turkey, Iran, and thirty other countries have armed UAVs. Today, in addition to 90 countries possessing armed or unarmed UAVs, non-state actors and terrorist organizations such as the Houthis, ISIS, Hezbollah, and many other groups possess UAVs and actively use them in terrorist attacks (Karataş, 2020, p.56)

3. THE ROLE OF UAVS IN MODERN WARFARE ENVIRONMENTS

One of the most striking elements of the transformation in military technology in the 21st century is undoubtedly the increasing effectiveness and widespread use of Unmanned Aerial Vehicles systems in the war environment. Today, these platforms have gone beyond being systems for reconnaissance or surveillance purposes only; they have become high-tech, multi-role warfare vehicles with their versatile mission capacity. They are equipped with advanced hardware and technological components that enable them to undertake different types of missions in the modern battlefield. These systems can operate in integration with many platforms and payloads, such as radar detection and tracking capabilities, laser designation, electromagnetic attack systems, air-to-ground missile carrying capacity and high-impact explosive munitions.

In this respect, UAVs have entered the inventory of not only a few major powers but also the armed forces of many states today, and have become strategic assets that can work in coordination with land and air elements. From an operational perspective, UAVs are generally actively used in the following missions:

Intelligence gathering

Reconnaissance and target acquisition,

Surveillance

Close air support

Cargo and ammunition logistics

Establishment or temporary support of communication systems.

Recent developments, especially in artificial intelligence (AI) and machine learning technologies, have enabled these systems to be equipped with not only reactive but also predictive decision-making mechanisms. This technological evolution has enabled UAVs to reach the capacity to perform complex missions with high strategic value, such as:

Aerial refueling

Strategic bombardment and long-range attack

Integration with command-control systems

Electronic warfare

Suppression and neutralization of enemy air defense systems (Hoehn, Sayler & DeVine, 2022, p. 1-9).

In today's rapidly evolving warfare environment, Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), thanks to their high-precision strike capabilities and advanced technological components, have become a decisive factor not only in tactical but also in strategic decision-making. These platforms are reshaping states' maneuverability, power projection strategies, and positioning against enemy elements on the battlefield. Therefore, UAVs are not only changing the face and scope of modern warfare, but also transforming its nature. Compared to conventional weapon systems, UAVs stand out as systems with high operational availability thanks to their lower production and maintenance costs, less technical complexity, and relatively easy procurement processes. These features have made UAVs an attractive and accessible platform not only for major powers but also for medium-sized states and non-state actors. (Rogers, 2023).

This proliferation is a direct result of the advanced military capabilities possessed by UAVs. They can combine multiple functions, such as target tracking, high-precision strikes, electronic warfare, coordinated operations with cyberattacks, and intelligence-based guidance, within a single platform (Gusterson, 2017, p.1-29). This comprehensive functionality has transformed them from mere "aircraft" into multi-role combat systems. In addition to the strategic importance of UAVs, their dual-use technology also has critical implications for international security (Tucker, 2024). These systems, which can be used in both military and commercial domains, are largely exempt from the restrictive effects of export control regimes, enabling them to spread both directly and indirectly through global supply chains. This paves the way for the proliferation of UAVs not only among states but also among non-state actors, further complicating the nature of armed conflicts (Kallenborn, 2022, p.92-94).

Therefore, UAV technologies transcend conventional warfare doctrines and have a transformative impact on asymmetric warfare dynamics. Access to these systems, particularly

by irregular actors, is disrupting the balance of power in conflict zones and redefining the concept of "technologically-enabled asymmetric threat" in security literature (Warchal and Piotrkowski, 2023, p. 582).

The radical changes in technology in recent years, particularly advancements in artificial intelligence (AI), machine learning, automation, and robotic systems, are considered harbingers of a paradigmatic shift in defense and security policies. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), a central element of this transformation, are leading the way in restructuring not only warfare technologies but also military doctrines, power projection strategies, and international security architecture. Views that UAVs will have transformative effects on states' military force structure, organizational structure, and operational planning, both today and in the near future, are increasingly appearing in the war and security studies literature (Wilcox, 2016). This technology offers a shift away from the classical war paradigm, reducing reliance on manpower and minimizing operational risks.

The active use of UAVs, particularly in the ongoing Ukraine-Russia War, the Libyan Civil War, and the Karabakh conflict, clearly demonstrates the decisive role these vehicles play in the course of military operations. In these conflicts, UAVs have become key elements providing tactical superiority through their functions, including high-precision attacks, neutralization of air defense systems, and instant intelligence sharing on targets on the ground.

The ability of UAVs to fly, particularly at low speeds and altitudes, reduces their radar visibility and allows them to more easily evade enemy air defense systems. This increases their ability to infiltrate enemy airspace and launch precise attacks, thus creating asymmetric advantages. Compared to traditional air platforms, this flexibility of UAVs increases their strategic value in terms of destructive operations, psychological warfare, and surprise attacks.

In this context, it's safe to say that UAV technologies are not just a technical advancement, but also a structural element transforming the nature of warfare. The intensity, duration, and nature of military operations are being directly reshaped by how they are used. This confronts us with the reality that UAVs are increasingly positioned within strategic doctrine as a primary strike force, not merely a support element.

With the evolving technological infrastructure, particularly advances in artificial intelligence, data processing, sensor networks, and autonomous systems, the transformative impact of unmanned aerial vehicles (UAVs) in military and security spheres has reached a level of capacity that reshapes the military doctrine, force structure, and organizational architecture of states not only at the tactical but also at the strategic level. Considering the numerous conflict

areas where UAVs are effectively deployed in today's warfare environment, it is clear that these systems are radically changing the structure of military operations, increasing operational efficiency and providing significant tactical advantages to military actors. UAVs offer more effective and flexible solutions compared to conventional air assets, particularly in terms of functions such as mobility, target acquisition, instant intelligence transmission, and pinpoint strikes (Tuna, 2024, p.188-189).

The low-altitude and low-speed flight capabilities of these systems reduce radar visibility, significantly reducing the likelihood of evading detection by enemy air defense systems. These characteristics of UAVs provide states with a significant advantage, particularly in offensive operations. These capabilities on the ground also transform UAVs into tools of direct attack and deterrence, not merely supporting elements; this signals a structural shift in the nature of warfare. Furthermore, the development of UAV technology is having a transformative impact not only on state-centric strategies but also on regional and international security architecture. Issues such as cross-border operations, counterterrorism operations, hybrid warfare doctrines, and new forms of deterrence are now being directly shaped by the capabilities offered by UAVs. Therefore, the proliferation of these systems is not only a technological advancement but also a transformation of power politics, security strategies, and conflict patterns (Calcara vd., 2022, ss.796-797)

In this context, the speed, flexibility, and effectiveness provided by new-generation warfare technologies—especially autonomous systems, UAVs, and cyber weapons—are completely transforming the nature of warfare. This transformation, coupled with the capacity to produce high impact at low cost, offers actors an asymmetric advantage over their opponents and renders conventional warfare obsolete. Furthermore, this evolution in warfare technologies has radically altered not only their application methods but also the terminology of warfare.

4. ADVANTAGES OF UNMANNED AERIAL VEHICLES OVER OTHER COMBAT TECHNOLOGIES

Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) have become prominent platforms among warfare technologies at the strategic and operational levels over the last two decades. The security paradigm of the 21st century has entered a new era, characterized by technological innovations. In this context, UAVs are being used effectively not only for reconnaissance and surveillance, but also in a wide range of areas, including attack, border security, and electronic warfare. Compared to traditional warfare technologies, UAVs offer modular and low-cost solutions that

can adapt to rapidly changing conflict conditions (Singer, 2009). In this respect, UAVs have some advantages and disadvantages compared to traditional war technologies. These are as follows:

Operational Risk Reduction: UAVs significantly reduce the physical risk to human pilots by removing personnel from hostile airspace. Unlike manned aircraft, they are remotely piloted or autonomous, enabling dangerous missions without endangering lives. Factors such as not requiring a pilot, being remotely commanded, and being equipped with autonomous features significantly reduce the logistical burden and human resource dependency of these vehicles. In this respect, UAVs are no longer merely tactical elements supporting conventional air power; they have become systems that can be decisive in strategic decision-making processes. As further analyses emphasize, UAVs have begun to acquire a unique doctrinal identity as a strategic tool, becoming a key element shaping the battlefield, particularly in low-intensity conflict zones. For example: During USA operations in Afghanistan and Iraq, UAVs like the MQ-1 Predator were used extensively in high-threat zones without risking pilot lives. These risks of technological exploitation, however, may be offset by the reduced risk to personnel and the attendant decreased demand for retaliatory strikes. Some analysts argue that UAS mitigate the risk of potential escalation (Horowitz, 2016).

Cost Efficiency: Compared to manned fighter jets, UAVs have substantially lower acquisition, maintenance, and operational costs. The much lower production and operational costs of these vehicles compared to traditional combat air platforms have made them an accessible force multiplier for both state actors and non-state armed groups (Calcara et al., 2022, p. 136). In addition to that, the average cost per flight hour for UAVs. Manned fighter jets are 10 times more expensive than UAVs. (Karataş, 2020, p.59)

Table 1: Average Costs per Flight Hour of Some Aircrafts

Aircraft	Per Hour Flight Cost
F-22	\$ 33.500
F-35A	\$ 28.400
F-16	\$ 8.000
F-15 C	\$ 23.000
Blackhawk Helicopter	\$ 5.200
Predator B	\$ 3.200
TAI-ANKA	\$ 1.000
Global Hawk	\$ 30.000

Source: (Karataş, 2020, p.59)

Thus, UAVs serve as an equalizing technology in terms of military power projection in the modern warfare environment. Furthermore, the ability to effectively use UAV systems with less extensive training processes stands out as a critical parameter that facilitates their international proliferation and simultaneously erodes power asymmetry (Davis et al., 2014, p. 12).

Precision Targeting and Surveillance: Equipped with high-resolution cameras, radar, and laser targeting systems, UAVs offer real-time situational awareness and precision engagement capabilities. In this respect, the UAVs are equipped with high-resolution cameras, infrared sensors, and laser designators, their targeting accuracy is extremely high. Laser designators can illuminate targets and allow them to be precisely engaged by other airborne units (Whittle, 2014). This provides preemptive strike power, particularly in combating asymmetric threats. Moreover, micro-UAV and nano-UAV models, which have recently gained prominence in military R&D activities, not only further minimize their visual and electromagnetic footprints but also enhance their reconnaissance and surveillance capabilities, aiming for high effectiveness with low visibility (Russo, et. all, 2025). Because many of these new-generation systems are developed within the framework of the swarm UAV concept, they push the response of air defense systems to the limit against multiple targets.

Long-Term Mission Execution: UAVs have the ability to remain in the airspace for hours, especially during reconnaissance and surveillance missions. The UAVs can be designed to successfully perform missions by remaining airborne for extended periods. Furthermore, regardless of certain circumstances, they can perform maneuvers for over 30 hours without needing any airborne resupply. For example The US-made RQ-4 Global Hawk model UAV currently holds a leading position in this field. With an altitude capacity of 60,000 feet and an endurance of 32 hours, this model is a leader in strategic reconnaissance and intelligence.

Photo 3: RQ-4 Global Hawk model UAV

Source: (Karabulut, 2025)

In addition to that it is envisioned that research in this area will enable the development of UAVs capable of sustaining missions for days, weeks, or even months through more effective use of solar energy.

The Technology That Defeats Radar Systems: Thanks to their technical capabilities and design advantages, Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) are increasingly presenting an effective and stealthy threat profile against modern air defense systems. One of the primary reasons for this superiority is undoubtedly the much smaller size of UAVs compared to traditional combat aircraft, making them more difficult to detect by advanced radar systems. In particular, their low radar cross-section (RCS), low-altitude flight, and low-speed profile play a decisive role in UAVs' ability to overcome modern integrated air defense systems. One of the most striking features of high-altitude UAVs is their ability to evade detection systems. Their advanced equipment allows them to fly stably even in adverse weather conditions, providing significant advantages in terms of stealth and security. Furthermore, the small radar signature and quiet operation of UAVs make them difficult to detect by traditional radar systems. This provides a significant advantage over conventional aircraft in engaging enemy targets. Indeed, current air defense systems were primarily developed to counter crewed combat aircraft. Because these systems focus on larger, faster, and higher-altitude platforms, they may be limited in detecting UAVs with their micro-size and low thermal signatures. (Yuan, et al., 2024, p.1-2). Furthermore, the advanced flight control systems of UAVs give them maneuverability capabilities, such as sharp changes in direction, sudden altitude losses, or climbs that are

impossible for a manned aircraft. (Hoehn, Sayler & DeVine, 2022, p. 9). Faced with these technical advantages, many states have been compelled to develop next-generation air defense solutions to counter the threats posed by UAVs. Technologies such as electromagnetic jammers, laser weapons, directed energy systems, and artificial intelligence-assisted detection algorithms are among the solutions developed to counter the growing influence of UAVs. In this context, the development of UAV technology not only enhances offensive capabilities but also presents itself as a pressure factor forcing revisions to defensive architectures. Thus, UAVs are redefining the balance of air power not only at the operational level but also at the doctrinal and strategic level

Temporal Dominance: With technological advancements, the range and payload capacity of UAVs have increased. While UAVs can conduct overseas operations via satellite communication, they are also increasingly equipped with weapons. UAVs possess temporal dominance. Because they continuously monitor their targets, they can attack at will (Zegart, 2017: 22). This is not the case with manned fighter jets, as pilots have limited time to locate and attack the target. In other words, this feature allows UAVs to carry out longer missions compared to traditional fighter jets, allowing them to carry out tasks such as target tracking and intelligence gathering for weeks (Kreps, 2016, p. 25). Thanks to their long-term airborne capabilities, UAVs also provide accurate target acquisition and real-time imaging of the battlefield, expanding armies' freedom of movement in the battlespace (Davis et al., 2014, p. 11).

Long-Range Strike Capability: One scenario proposed for the future is that the concept of close combat will disappear as a result of UAVs increasing the long-range precision strike capacity of armies (Kreps and Zenko, 2014, p. 68-70). In this sense, assertive arguments have also been put forward that UAVs will significantly transform the nature of land forces, eliminating close range on the modern battlefield and causing changes in existing force structures (Persuasion, 2021; Shaw, 2013, p. 536).

5. CONCLUSION

Today, the acceleration of technological advances has led to radical transformations in the structural nature of modern warfare, and the integration of autonomous and semi-autonomous weapons systems into military strategies, in particular, has brought about a significant shift in international security architecture. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), one of the most critical

components of these systems, play an active role not only in reconnaissance and intelligence operations but also in direct offensive and defensive activities.

The effectiveness of UAVs on the modern battlefield is evident in their multifaceted advantages, including their ability to execute long-endurance missions, minimize the risk of human casualties, and cost-effectiveness. These features have paved the way for the restructuring of both conventional, asymmetric, and hybrid warfare doctrines, positioning UAVs among "game-changer" technologies.

Indeed, various conflicts in recent years—notably the Libyan Civil War, the 2020 Nagorno-Karabakh War, and the Russo-Ukrainian War that began in 2022—have clearly demonstrated the central role UAVs play in increasing operational efficiency and achieving tactical superiority on the battlefield. In these wars, UAVs have profoundly impacted conflict dynamics by providing functions such as high-resolution imaging, real-time target acquisition, precision strikes, and real-time monitoring of enemy movements. The use of high-tech UAVs in combat environments has accelerated decision-making processes for politicians and soldiers, altered the spatial and temporal dimensions of warfare, and redefined the traditional concept of air superiority. In this context, UAVs are considered not only an instrumental technology but also a force that re-opens the nature and boundaries of warfare.

During a war, UAVs not only do not endanger the lives of their operators but also exert significant influence on military and political decision-making, allowing for the lowering of political and military thresholds for the use of force. More importantly, UAVs controlled via satellite links and sensors have made possible the implementation of different forms of warfare, such as remote warfare and precision warfare, thus creating a corrosive effect on mutual deterrence.

While arguments claiming that unmanned aerial vehicles (UAVs) have fundamentally transformed the nature of warfare and international security strategies have gained widespread acceptance in recent years, these approaches also face significant criticism. These criticisms argue that UAV technology cannot single-handedly transform military power balances or the nature of warfare. One of the fundamental arguments of these critical approaches is that UAVs are not war-winning tools, but rather should be considered support elements relegated to specific tactical roles. While UAVs provide high-resolution imaging and target acquisition, they lack the ability to create decisive outcomes on a large scale. Their low-altitude and low-speed operation makes them vulnerable to advanced air defense systems and limits their effectiveness in high-threat environments (Davis et al., 2014, p. 11-13). Furthermore, the accident rate for

UAVs is 100 times higher than that of manned aircraft. The unacceptably high civilian casualty rate is quite striking (Byman, 2013). In this context, some critical approaches argue that UAV technology should be considered an evolutionary continuation of air power, rather than representing a radical transformation in the battlefield. This view positions the development of UAVs within the historical continuum of warfare technologies, such as reconnaissance aircraft, as a modern extension; it defines them as a link in evolution, not a rupture.

While there are current criticisms of the effectiveness of unmanned aerial vehicles (UAVs) in modern warfare, future technological projections demonstrate that these vehicles have the potential to create a much more profound transformation in military doctrines. The integration of artificial intelligence (AI) technologies into weapon systems, in particular, is making UAVs increasingly important not only as operational but also as strategic force multipliers.

The ability of AI algorithms to instantly process environmental data during flight, enhance situational awareness, and analyze target-related data in real time reduces UAVs' dependence on human intervention in decision-making, making these systems more autonomous, faster, and more accurate. This development not only increases tactical efficiency but also decentralizes the command-and-control chain, triggering a shift in the structural nature of warfare.

The increasing capabilities of AI-UAVs are transforming them from mere intelligence, surveillance, and target acquisition tools into fully-fledged attack platforms. Even more striking is the ongoing research and development of AI-UAV systems capable of carrying nuclear weapons. This demonstrates that unmanned systems can be used not only in tactical but also in strategic security areas such as nuclear deterrence, raising new ethical, legal, and geopolitical debates. The development of AI-powered UAVs paves the way for the proliferation of systems that can adapt more quickly to the battlespace, are more unpredictable, and are more lethal. These tools not only push the boundaries of human-machine interaction but also usher in a new multi-actor, multi-layered conflict regime that will be central to future war doctrines.

Modern warfare is now conducted through hybrid operations based on multi-dimensional, fast-paced, low-cost, yet high-destructive tools. Strategic targets are no longer struck by large platforms, but rather by drones, precision-guided munitions, and cyber-devices. This transformation is not only at the tactical level; it is also reshaping countries' defense doctrines, foreign policies, and even their internal security strategies. UAVs and missile systems are no longer merely tools of war; they have become strategic elements that convey geopolitical messages, redefine deterrence, and shape the course of war.

REFERENCES

- Baig, S. (2023). History Series: The Queen Bee, <https://www.vertiq.co/blog/4c6h1aasu7s03jvny9iuemud8r6aag> (Accessed Date: 7 July 2025)
- Blom, J. D., (2010). Unmanned Aerial Systems: A Historical Perspective, Occasional Paper 37, Combat Studies Institute Press US Army Combined Arms Center Fort Leavenworth, Kansas,
- Byman, D. L. (2013). Why Drones Work: The Case for Washington’s Weapon of Choice, <https://www.brookings.edu/articles/why-drones-work-the-case-for-washingtons-weapon-of-choice/> (Accessed Date: 10 July 2025)
- Calcara, A., Gilli, A., Gilli, M. ve Zaccagnini I. (2022). “Will the Drone Always Get Through? Offensive Myths and Defensive Realities”. Security Studies. 31 (5): 791-825.
- Cole, C. (2014). de-havilland-dh82b-queen-bee, <https://dronewars.net/de-havilland-dh82b-queen-bee/> (Accessed Date: 11 July 2025)
- Erdağ, R. (2020). “Savaş ve Çatışmanın Değişen Yapısı: Silahların İnsansızlaştırılması” . Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 22 (1) , 3-22.
- Frantzman, S. J. (2019). How Israel Became a Leader in Drone Technology, <https://www.meforum.org/how-israel-became-a-leader-in-drone-technology> (Accessed Date: 8 July 2025)
- General Atomics MQ-1L Predator A, National Air and Space Museum, https://airandspace.si.edu/collection-objects/general-atomics-mq-1l-predator/nasm_A20040180000 (Accessed Date: 8 July 2025)
- Gusterson, H. (2017). Drone: Remote Control Warfare, Cambridge and Massachusetts: The MIT Press
- Hoehn, J. R., Sayler, K. and Devine, M. (2022). Unmanned Aircraft Systems: Roles, Missions, and Future Concepts. R47188 Washington: Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/weapons/R47188.pdf> (Accessed Date: 8 July 2025)
- Horowitz, M. (2016) “Separating Fact from Fiction in the Debate over Drone Proliferation,” International Security, 41 (2): 7-42
- Jordan D. and Wilkins B. (2009). Unmanned Aerial Vehicle Operations since the 1980s, in Air Power: UAVS: The Wider Context, RAF Directorate of Defence Studies.
- Karabulut, Y. (2025). Dünyanın en güçlü insansız hava araçlarına (İHA) sahip ülkeler: Türkiye kaçınıcı sırada?, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-en-guclu-insansiz-hava-aracarina-ih-sahip-ulkeler-turkiye-kacinci-sirada,GAQOfCq1yk6WubFY0mG33Q/bC3-LWkr60OUocsHFOJFZg> (Accessed Date: 10 July 2025)
- Karataş, İ (2020). The Evolution of Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) and Their Similarities With Proxy Groups, The Academic Elegance, 7 (14), pp.53-69

- Kallenborn, Z. (2022). InfoSwarms: Drone Swarms and Information Warfare, Parameters 52 (2), 87- 102, <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3154>
- Klare, M. T. (2019) “An ‘Arms Race in Speed’: Hypersonic Weapons and the Changing Calculus of Battle” Arms Control Association,
- Kreps, S. (2016). Drones: What Everyone Needs to Know. Oxford: Oxford University Press.
- Kreps, S. and Zenko, M. (2014). “The Next Drone Wars: Preparing for Proliferation”. Foreign Affairs. 93/2: 68–79.
- Öztürk, H. B. (2021). “Değişen Karakteri Bağlamında Savaşla İlgili Kavramların Yeniden Sınıflandırılması”. SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 31 (2), 225-262.
- Parsch, A. (2024). General Atomics RQ/MQ-1 Predator MQ-1C Gray Eagle, https://www.designation-systems.net/dusrm/app2/q-1.html?utm_source=chatgpt.com (Accessed Date: 8 July 2025)
- Persuasion (2021). Droning On in the Middle East, <https://www.persuasion.community/p/droning-on> (Accessed Date: 10 July 2025)
- Pounds, P. (2024). A Drone by Any Other Name, <https://stories.uq.edu.au/eait/ingenuity/a-drone-by-any-other-name/index.html> (Accessed Date: 7 July 2025)
- Rogers, J. (2023). Precision: A History of American Warfare, Manchester, UK: Manchester University Press.
- Russo, J., Woods, D., Vermeer, M. J. D., Jackson, B. A. (2025). Countering the Emerging Drone Threat to Correctional Security, RAND Cooperation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR100/RR108-21/RAND_RRA108-21.pdf (Accessed Date: 9 July 2025)
- Scheve, T. (1970). How the MQ-9 Reaper Works, <https://science.howstuffworks.com/reaper.htm> (Accessed Date: 7 July 2025)
- Shaw, I.G.R. (2013). “Predator Empire: The Geopolitics of US Drone Warfare”. Geopolitics. 18 (3): 536-559.
- Singer, P. W. (2009). *Wired for war: The robotics revolution and conflict in the 21st century*. Penguin Press.
- Sterling, B. (2011). Droneboat Diplomacy and Its Downsides, <https://www.wired.com/2011/04/droneboat-diplomacy-and-its-downsides/> (Accessed Date: 7 July 2025)
- Tucker, P. (2024). “US-Made Jam-Resistant Drones Helped Ukrainians Cut Through Russia EW” <https://www.defenseone.com/technology/2024/10/usmade-jam-resistant-drones-are-helping-ukrainians-cut-through-russia-ew/400735/> (Accessed Date: 9 July 2025)

Tuna, F. (2024). Increasing drones' combat effectiveness: An alternative analysis for integration into comprehensive military and technological systems. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 25 (46): 187-204.

<https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1336111>

Warchal, A. and Piotrkowski, K. (2023). Information and Modern Technologies as an Asymmetric Threat to State Security. Philosophical Perspective, *Journal of Modern Science*, 53 (4): 578 – 591. <https://doi.org/10.13166/jms/175514>

Whittle, R. (2011). *Predator's Big Safari*, Mitchell Paper 7, Mitchell Institute Press,

Whittle, R. (2014). *Predator: The secret origins of the drone revolution*. New York: Henry Holt and Company

Wilcox, L. (2016). Embodying algorithmic war: Gender, race, and the posthuman in drone warfare. *Security Dialogue*, 48(1), 11–28. <https://doi.org/10.1177/0967010616657>

Yenne, B. (2010). *Birds of Prey: Predators, Reapers and America's Newest UAVs in Combat*, Specialty Press,

Yuan, C.; Ma, D.; Jia, Y.; Zhang, L. (2024). Stealth Unmanned Aerial Vehicle Penetration Efficiency Optimization Based on Radar Detection Probability Model. *Aerospace*, 11 (7), 561. <https://doi.org/10.3390/aerospace11070561>

Zegart, A. (2017). *Cheap Fights, Credible Threats: The Future of Armed Drones and Coercion*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3050228 (Accessed Date: 10 July 2025)

ANTİKÇAĞDA TRIBOLOS KULLANIMI

Doç. Dr. Olcay TURAN

Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

olcayturan@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-8093-9143

ÖZET

Savaş mefhumu insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik verilerin sağlamış olduğu bilgiler bağlamında tarih boyunca hasım tarafların mücadelede üstünlüğü elde etmek gayesiyle yeni silahlar ve taktikler geliştirdikleri ya da var olanları modernize ettikleri görülmektedir. Özellikle atın evcilleştirilmesinden bir süre sonra ortaya çıkan süvari sınıfının savaşlarda belirleyici bir rol üstlenmeye başlamasıyla birlikte söz konusu sınıfın etkisini azaltmak gayesiyle yeni silahlar geliştirilmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan silahlardan biri olan tribolos, gerçek anlamıyla tarihin ilk mayınıdır. Diğer silah sistemleri ile karşılaştırıldığında üretimi ve nakli oldukça kolay olup, herhangi bir eğitim gerekmeksizin sıradan bir asker tarafından rahatlıkla kullanılabilir. Adı geçen silah dört sivri uçtan oluşan, toprağa yerleştirildiğinde uçlardan biri daima yukarıya bakan ve bilhassa süvariye karşı kullanıldığında tehlikeli bir silahtır. Bahsi geçen silah antikçağ boyunca pek çok önemli savaşta kullanılmıştır. Tarihi kayıtlar vasıtasıyla tribolosun ilk olarak Peloponnesos Savaşı içerisinde vuku bulan Sicilya Seferi esnasında Atinalı komutan Nikias tarafından Syrakusai'ye karşı başarıyla kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. MÖ 331 tarihinde Pers Kralı III. Dareios ile Aleksandros arasında meydana gelen Gaugamela Savaşı sırasında III. Dareios, daha önceki muharebelerde elde ettiği deneyim ışığında Makedonia ordusunun en etkili vurucu unsurlarından biri olan süvari kuvvetinin etkisini azaltmak gayesiyle triboloslardan istifade etmiştir. Romalılar ise ilk kez MÖ 279 tarihinde meydana gelen Asculum Savaşı esnasında Epiros Kralı Pyrrhos'un süvari kuvvetlerini etkisiz hale getirmek amacıyla triboloslardan yararlanmışlardır. Vegetius Renatus, Romalıların Seleukos Kralı III. Antiokhos ve Pontos Kralı VI. Mithridates'in süvari kuvvetlerini etkisiz hale getirmek için triboloslardan yararlandıkları bilgisini aktarmıştır. Bahsi geçen muharebelere ek olarak MS 217 tarihinde cereyan eden Nisibis Savaşı esnasında Macrinus komutasındaki Romalılar, IV. Artabanus komutasındaki Parth ordusunun saldırılarını savuşturmak amacıyla söz konusu silahı başarıyla kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler : Tribolos, Peloponnesos, Gaugamela, Asculum, Nisibis.

USE OF TRIBULUS IN ANCIENT TIMES

ABSTRACT

The concept of war is an integral part of human history. In the context of the information provided by written sources and archaeological data, it is seen that throughout history, opposing sides have developed new weapons and tactics or modernized existing ones in order to gain superiority in the struggle. Especially after the domestication of the horse, when the cavalry class emerged and began to play a decisive role in wars, new weapons were developed in order to reduce the influence of this class. One of the weapons that emerged in this context, the tribulus, is literally the first mine in history. Compared to other weapons systems, it is very easy to manufacture and transport, and can be used easily by an ordinary soldier without any training. The weapon in question is a weapon consisting of four pointed tips, one of which always points upwards when thrown to the ground, and it is particularly dangerous when used against cavalry. The weapon in question was used in many important battles throughout antiquity. It is understood from historical records that the tribulus was first used successfully against the Syracuse by the Athenian commander Nicias during the Sicilian Campaign of the Peloponnesian War. During the Battle of Gaugamela between the Persian King Darius III and Alexander the Great in 331 BC, Darius III used the tribulus in order to reduce the effectiveness of the cavalry force, one of the most effective striking elements of the Macedonian army, in the light of the experience he had gained in previous battles. The Romans first used tribulus during the Battle of Asculum in 279 BC to neutralize the cavalry forces of King Pyrrhus of Epirus. Vegetius Renatus reported that the Romans used tribulus to neutralize the cavalry forces of the Seleucid King Antiochus III and Pontic King Mithridates VI. In addition to the aforementioned battles, during the Battle of Nisibis in 217 AD, the Romans under the command of Macrinus successfully used the weapon in question to repel the attacks of the Parthian army under the command of Artabanus IV.

Key Word: Tribulus, Peloponnese, Gaugamela, Asculum, Nisibis.

1. GİRİŞ

Savaşın tanımı ve doğasıyla ilgili olarak günümüze kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. (Sun Tzu, 2008, s. 42; Pl. Pol., 373; Cic. Off. I. 34; Montesquieu, 2017, 154; Rousseau, 2013, s. 9-10; Hobbes, 1992, s. 93) Bununla beraber teknolojiye meydana gelen gelişmelerle bağlantılı olarak orduların silah envanterinde ve bu durumla ilişkili olarak

kullanılan taktikler dolayısıyla da stratejilerde önemli değişim ve dönüşümler yaşanmış, söz konusu durumla bağlantılı olarak da savaşın tanımı da değişmiştir. (Jomini, 2013, s. 355; Clausewitz, 1999, s. 19-37) Savaş her ne kadar katıksız bir şiddet eylemi olsa da tarihsel süreç içerisinde cereyan eden her tür çatışmayı savaş kapsamı içerisinde değerlendirmek mümkün görülmemektedir. Kişiler ya da topluluklar arasında meydana gelen şiddet eylemleri savaş olarak değerlendirilmemektedir. Bir çatışmanın savaş olarak yorumlanabilmesi için siyasi yapılar arasında meydana gelmesi gerekir ki böylelikle şiddet meşruiyet kazanarak yasal bir zemin üzerine oturabilir. Netice olarak savaş, sıradan bir suç olmaktan çıkarak hasımların çeşitli anlamlar yükledikleri, tinsel tarafı ön plana çıkan politik bir fiile dönüşür. (Bartholomees, 2012, s. 79-80)

Tarih boyunca her siyasi yapı politik ya da ekonomik hedeflere ulaşmak için savaşı bir vasıta olarak kullanmış ve mücadelede galip tarafta yer almak gayesiyle sahip oldukları tüm imkân ve olanakları azami oranda sarf etmiş, bu durumun bir neticesi olarak da devletlerarasında silahlanma yarışı ortaya çıkmıştır. Temel olarak silah, herhangi bir menzilden canlı ve cansız varlıkları tesirsiz hale getiren araçların umumi ismidir. (Kaya, 1986, s. 7) Zihinde çağrıştırdığı imgelem bağlamında silah kelimesi yıkımla eş anlamlı bir çağrışım meydana getirir de aynı zamanda teknolojik inkişafa da zemin hazırlamıştır. Silahlar temelde saldırı ve savunmaya ek olarak hasım tarafı caydırmak ve zihnine korku salmak amacıyla kullanılmıştır. (Arı, 2001, s. 383) Daha öncede ifade edildiği üzere hasım taraflar yeni ortaya çıkan bir silah sistemini etkisini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak gayesiyle bir takım tedbirler alma zorunluluğu hissetmişler ve netice olarak silahlanma yarışı ortaya çıkmıştır. (Intriligator and Brito, 2000, s. 46)

Atın evcilleştirilmesiyle neredeyse eş zamanlı olarak Ön Asya’da yer alan siyasi yapılar atı savaş alanlarında bir kuvvet çarpanı olarak kullanmaya başlamışlardır. Konu bu bağlamda değerlendirildiğinde başlangıçta savaş arabalarının sonrasında ise süvari kuvvetlerinin hareket kabiliyeti ve temas sırasında süvarinin etki gücünü azaltmak gayesiyle çeşitli silahlar geliştirilmiştir. Tarihsel kayıtlar savaşlarda binek hayvanlarından istifade eden ilk toplumun Sümerler olduğunu göstermektedir. Ur Standardı ve Lagaş Akbabalar Anıtı gibi tarihsel kayıtlar bu durumu açıkça göstermektedir. (Raccidi, 2013, s. 184) Özellikle Bronz Çağı’nda atlar tarafından çekilen savaş arabaları orduların bel kemiğini oluşturmuş ve çoğu durumda muharebelerin gidişatını doğrudan etkilemiştir. (Howard, 2011, s. 21-51) Bununla beraber savaş arabaları yapısından kaynaklanan bir takım kusurlardan ötürü zaman içerisinde

kullanımdan kalkmış ve yerini süvariye bırakmıştır. İlk olarak II. Aurnasirpal ve II. Sargon'un hâkimiyetleri sırasında Assurlular gerçek anlamıyla süvari sınıfının temelini atmışlardır. (Gabriel, 2002, s. 130) Takip eden zaman zarfında teknolojide yaşanan değişim ve dönüşümlerden azami oranda istifade eden süvari sınıfı orduların en etkili vurucu unsurlarından biri haline gelmiştir. Eskiçağ tarihi özelinde değerlendirildiğinde siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerden ötürü süvari kuvvetleri Doğu Dünyası'nda Batıya oranla daha yaygın olarak kullanılmıştır. Hellen ve Roma dünyasında ise piyade sınıfı uzun bir süre boyunca temel askeri birim olarak kalmıştır. (Hunt, 2008, s. 117-119; Sekunda, 2008, s. 344-347, 352-354; Sabin, 2008, s. 422-425)

2. ANTİKÇAĞDA TRİBOLOS KULLANIMI

Muharebe alanlarında etkin bir şekilde kullanılmaya başlayan süvari sınıfının etkisini azaltmak amacıyla ortaya çıkan silahlardan biri olan *tribolos*, dört sivri uçtan ibaret olup, yere bırakıldığında her daim bir ucunun yukarıya baktığı öldürücü bir silahtır. Muharebe sahalarına ek olarak askeri garnizonlarda yapılan kazılarda *tribolos* ait pek çok örnek bulunmuştur. (Boon, 1972, s. 6; Southern and Dixon, 2000, s. 166) Ele geçen örnekler bağlamında ismi zikredilen silah yaklaşık olarak 23 gr ağırlığındadır. Binek hayvanlarının toynaklarına saplanması ve aynı zamanda çıkarılmasını da zorlaştırmak için ok başı formunda imal edilen *tribolos*un uç kısımlarının uzunlukları da birbirine eşit şekilde imal edilmiştir. Günümüze ulaşabilen *tribolos* örneklerinin ortalama 4. 6, 4. 8, 4. 9 ve 4. 3 cm uzunluğa sahip olduğu görülmektedir. MÖ V. asırda Kırım'da gün yüzüne çıkartılan kemikten yapılmış *tribolos* emsallerinin ise 10-20 cm uzunluğundadır. (Ffoulkes, 1940, s. 3) İlk kara mayını olan *tribolos*, özellikle varlığından haberdar olmayan düşmana karşı kullanıldığında düşmanın büyük kayıplara uğramasına sebebiyet verebilir hatta savaşın sonucuna bile tesir edebilirdi. (Javakhishvili and Tsurtsumia, 2012, s. 416) Kentlerin ve müstahkem mevkilerin savunulmasında da *tribolos*lardan istifade edilmiştir. (Procop. Bell. 7. 24. 15; Southern and Dixon, 2000, s. 166 Üretimi ve nakliyesi oldukça kolay olan *tribolos*u her hangi bir özel eğitim almamış olan sıradan askerler bile rahatlıkla kullanmışlardır. Adı geçen silahın kullanımı hakkında eskiçağ yazarları önemli bilgiler aktarmışlardır.

MS II. yüzyıl yazarlarından Polyainos, *tribolos*un tarihte ilk kez MÖ 431-401 yılları arasında Sparta ve Atina ile onlara bağlı müttefikler arasında vuku bulan Peloponnesos Savaşı esnasında kullanıldığını belirtmiştir. MÖ 415-413 yıllarında yaşanan Sicilya Seferi sırasında Atinalı komutan Nikias, Syrakousai süvarisini etkisiz kılmak için söz konusu silahtan

yararlanmıştı. Polyenos, Atinalıların Olympia’da konuşlandıkları esnada Nikias’ın askerlerine gece karanlığında ordugâhın önünde yer alan düzlüğe *tribolos*ların yerleştirilmesini emrettiği bilgisini aktarmıştır. Sabah olduğunda Syrakousai komutanı Ekphantos, kendine bağlı süvari kuvvetiyle saldırmışsa da *tribolos*ların atların toynaklarına saplanmasıyla ötürü Syrakousailılar ağır bir yenilgiye uğramışlardır. Atinalı *peltastes*lerin kendi silahlarından etkilenmemesi için Nikias, adamlarına sert tabanlı sandaletler vermiştir. Sonuç olarak *tribolos*lardan etkilenmeyen Atinalı *peltastes*ler geri çekilmeyi başaramayan Syrakousai süvarisinin büyük kısmını imha etmişlerdir. (Polyain. Strat. 1. 39. 2)

MÖ 331 tarihinde meydana gelen Gaugamela Savaşı’nda *tribolos*un kullanıldığı konusunda bilgiler de bulunmaktadır. Savaş konusunda bilgiler veren Polyenos ve Quintus Curtius Rufus, Perslerin Makedonia ordusunun en önemli vurucu güçlerinden biri olan süvari kuvvetlerini etkisiz hale getirmek gayesiyle *tribolos*lardan yararlandıkları bilgisini aktarmışlardır. Konu ile ilgili olarak Polyenos şu bilgileri nakletmiştir:

“Arbela Savaşında Darius, iki kamp arasında bulunan alana triboloslar yerleştirdi. Aleksandros bunu fark ettiğinde sağ kanadı öne çıkardı ve ordusuna tribolosların bulunduğu zeminin etrafından geçerek sağa doğru eğimli olarak onu takip etmesini emretti. Onun kaçtığını düşünen Persler, manevrayı karşılamak için harekete geçtilerse de hatlarını zayıflattılar. Bunu gören Aleksandros, Parmenion’un da desteğini alarak, triboloslarla çevrili, düşmanın zayıflamış hatlarına saldırdı, onları kargaşaya sürükledi ve bozguna uğrattı”. (Polyain. Strat. IV. 3. 17)

Gaugamela Savaşı sırasında *tribolos* kullanıldığına dair bilgi veren bir diğer kaynak olan Curtius Rufus’un konu ile ilgili aktarımları ise şu şekildedir:

“Henüz mızrak menziline girmemişlerdi ki, Bion ismindeki bir kaçak son hızla Aleksandros’un yanına gelerek Dareios’un düşmanın süvarilerini göndereceğine inandığı yere triboloslar yerleştirdiğini bildirdi ve kendi adamlarının triboloslardan sakınabilmeleri için yerin açık bir şekilde işaretle belirlendiğini söyledi. Aleksandros, firarinin korunmaya alınması için emir verdikten sonra generallerini bir araya topladı ve gördüklerini anlatarak, onlara belirlenen kısımdan kaçınmaları ve süvariye tehlike hakkında bilgilendirmeleri konusunda uyardı”. (Curt. IV. 13. 36; Glover, 1950, s. 7)

Söz konusu bilgiler bağlamında tehlikeli bir silah olduğu aşikâr olan *tribolos*un varlığı hakkında bilgi elde eden Aleksandros, muhtemelen uygulamayı planladığı taktikte değişikliğe

gitmiş ve uyguladığı yeni savaş planı ona zaferi getirmiştir. Gaugamela Savaşı'nda Persler, Makedonia süvari kuvvetini etkisiz kılmak için *tribolostan* yaralanmayı arzulamışlarsa da başarılı olamamışlardır.

Tarihsel kayıtlardan MÖ III. yüzyıldan itibaren Romalıların askeri operasyonlarda *tribolos*ları kullandıkları anlaşılmaktadır. Epeiros Kralı Pyrrhos ile Roma arasında MÖ 279 tarihinde meydana gelen Asculum muharebesi esnasında Romalıların *tribolos*lardan istifade ettikleri görülmektedir. Halikarnassoslu Dionysios söz konusu muharebede Pyrrhos'un 8000'den fazla süvari ve 19 tane file sahip olduğu bilgisini aktarmış olup, Romalıların özellikle fillere karşı *tribolos*lardan yararlandıklarını ifade etmiştir. Dionysios, Romalıların özellikle filleri durdurmak için özel vagonlar tasarladıklarını; dört tekerlekli olan bu vagonların üzerinde yer alan düzenekler vasıtasıyla üzerinde bulunan silahları rahatlıkla istenen yöne hareket ettirdiklerini belirtmiştir. Söz konusu silahlara ek olarak vagonlarda okçuları, taş atıcılar ve demirden yapılmış *tribolos* atan sapancıların bulunduğu bilgisini aktarmıştır. (Dion. Hal. XX. 1; Head, 1982, s. 331) MÖ 52 yılında Vercingetorix komutasındaki Galyalılar Alasia'da kuşatan Caesar, Bellum Gallicum'da *tribolos*ları kullandığına dair bir bilgi aktarmamışsa da Alasia'da yapılan kazılar neticesinde Romalıların *tribolos*ları kullandığını gösteren çok sayıda buluntu ortaya çıkartılmıştır. (Bishop and Coulston, 2006, s. 39-70)

Flavius Vegetius Renatus'da Romalıların Seleukos Kralı III. Antiokhos ve Pontos Kralı Mithridates'e karşı yürütülen mücadeleler sırasında *tribolos*ları kullandıklarını belirtmiştir. Renatus, adı geçen krallar tarafından kullanılan savaş arabalarının başlangıçta Roma saflarında büyük bir endişeye sebebiyet verse de sonrasında savaş arabalarının sahip olduğu dezavantajlardan istifade etmek suretiyle Romalıların üstünlüğü ele geçirdiğini belirtmiştir. Renatus ayrıca *tribolos*ların Romalılar tarafından nasıl kullanıldığına ek olarak adı geçen silahın yapısı konusunda da bilgiler aktarmıştır. (Veg. Mil. III. 24)

MS 217 tarihinde cereyan eden Nisibis Savaşı sırasında Romalılar V. Artabanus'un komutasındaki Parth ordusuna karşı *tribolos*lardan yararlanmışlardır. Konu ile ilgili bilgi veren Herodianus, Parthların süvariye ek olarak tek hörgüçlü develeri kullanmak suretiyle Romalılara kayıplar verdirdiklerini belirtmiştir. Bununla beraber Romalılar süvarinin meydana getirdiği tehdidi bertaraf etmek için sahte ricat taktiğini kullandığını ve geri çekilirlerken de arkalarına *tribolos*lar yerleştirdiklerini ifade etmiştir. Kumla kaplı savaş alanında süvariler açısından görünmez olan *tribolos*lar, Parthların ağır kayıplar vermesine sebebiyet vermiştir. (Herodian. IV. 15. 2-3)

Geç Antikçağ'da süvarinin rolünün giderek artmasıyla birlikte *tribolos*lardan istifade edilmeye devam edilmiştir. (Macdonald, 2006, s. 30) Procopius, MS 546 tarihinde Ostragot Kralı Baduila'ya karşı Roma'yı savunan Belisarius'un *tribolos*lardan yararlandığını belirtmiştir. (Procop. Bell. III. 24; VII. 24.19-22) Strateji Üzerine Anonim Bizans İncelemesi (Tres Tractatus Byzantini De Re Militari, 1985, 22. 12;58. 18; 90. 25-30; 100. 53; 114. 22, 23, 26; 116. 33; 262. 17, 19) ve Mauricius'un Strategikon adlı çalışmasında *tribolos*un kullanımı konusunda bilgiler yer almaktadır. (Maur. Str. XIII, XII. 22; Caprioli, 2020, s. 222; Southern and Dixon, 2000, 132-133)

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atın evcilleştirilmesini müteakip süvari sınıfının muharebe meydanlarında etkin bir güç olarak ortaya çıkması sonrasında söz konusu tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla yeni silahlar geliştirilmiştir ki bunlardan biri tarihin ilk mayını olarak nitelendirilebilecek olan *tribolos*tur. Üretimi, nakliyesi ve kullanımı oldukça kolay bir silah olan *tribolos* herhangi özel bir eğitimden geçirilmeyen sırdan neferler bile rahatlıkla kullanabilir. Aynı zamanda etki-maliyet analizi yapıldığında oldukça ekonomik bir silah olduğu da görülmektedir. Söz konusu temelde silah süvarileri etkisiz kılmak gayesiyle tasarlanmış olsa da aynı zamanda hasım tarafın kuvvetlerine karşı savunma hattı tesis etmek, düşmanı evvelden tespit edilmiş atış sahalarına yönlendirmek veya düşmanı oyalamak gayesiyle de kullanılmıştır. Yukarıda da izah edildiği üzere *tribolos*, eskiçağ tarihi içerisinde meydana gelen pek çok önemli muharebede etkin bir şekilde kullanılmış ve savaşta etkisini pek çok kez kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

Arı, T., *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Bartholomees, J. B., Continuity and Change in War, *US Army War Collage Guide to National Security Issues: Theory of War and Strategy*, ed., J. B. Bartholomees, US Army War Collage, 2012.

Bishop, M. C. and Coulston, J. C., *Roman Military Equipment*, Oxbow Books, Oxford, 2006.

Boon, George C., *Isca, the Roman Legionary Fortress at Caerleon*, National Museum of Wales Press, 1972.

Caprioli, Mattia., Equestrian Military Equipment of the Eastern Roman Armies in the Sixth and Seventh Century, *The Materiality of the Horse*, ed., Miriam A. Bibby and Brian G. Scott, Trivent Publishing, Budapest, 2020.

Cicero, *De Officiis*, trans., M. T. Griffin-E. M. Atkins, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

Clausewitz, C., *Savaş Üzerine*, çev., F. Çeliker, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

Dionysios Alexandrou Halikarnasseus, *Rhomaïke Arkhaiologia*, trans., E. Cary, The Loeb Classical Library, London, 1937.

F. Macdonald, Knights, *Castles and Warfare in the Middle Ages*, World Almanac Library, New York, 2006.

Ffoulkes, C., Pallisadoes and Other Defences, *Journal of Society for Army Historical Research*, 1940, 19(73).

Flavius Vegetius Renatus, *De Re Militari*, ed., N.P. Milner, Liverpool University Press, Liverpool, 1997.

Gabriel, Richard A., *The Great Armies of Antiquity*, Greenwood Publishing Group, Westport, 2002.

Glover, R. F., Some Curiosities of Ancient Warfare, *Greece and Rome*, 19(55), 1950.

Head, D., *Armies of the Macedonian and Punic Wars*, Wargames Research Group Ltd., Cambridge, 1982.

Herodian, *Tes Meta Markon Basileias Historiai (History of the Empire)*, trans., C. R. Whittaker, The Loeb Classical Library, London, 1969.

Hobbes, T., *Liviathan*, çev., S. Lim, YKY, İstanbul, 1992.

Howard, D., *Bronze Age Military Equipment*, Pen and Sword Books, South Yorkshire, 2011.

Hunt, P., Military Forces, *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed., Philip Sabin, Hans Van Wees and Michael Whitby, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Intriligator, Micheal D. and Brito, Dagobert T., Arms Race, *Defence and Peace Economics*, 11, 2000.

J. J. Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, çev., Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Javakhishvili, I. and Tsurtsumia, M., “ΤΡΙΒΟΛΟΣ: Byzantine Landmine”, *Byzantion*, 82, 2012.

Jomini, A. H., *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*, çev., T. Büyükonat, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Kaya, M., *Silah Bilgisi*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 1986.

Maurice, *Strategikon*, trans., George. T. Dennis, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.

Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev., Berna Günen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Platon, *Politeia (Devlet)*, çev., Sabahattin Eyüpoğlu-M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1999.

Polyainos, *Strategemata*, trans., P. Krentz and E. L. Wheeler, Ares Publishers, Chicago, 1994.

Procopius, *De Bellis*, trans., H. B. Dewing, The Loeb Classical Library, London, 1914.

Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*, trans., J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1946.

Raccidi, M., Wagons and Carts in the 3rd Millennium BC Syrian Jazirah: A Study Through the Documentation, *Chasing Chariots*, ed., Andre J. Weldmeijer and Salima Ikram, Sidestone Press, Leiden, 2013.

Sabin, P., Land Battles, *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed., Philip Sabin, Hans Van Wees and Michael Whitby, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Secunda, N., Military Forces: Land Forces, *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, ed., Philip Sabin, Hans Van Wees and Michael Whitby, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Southern, P. and Dixon, K. R., *The Late Roman Army*, Routledge, New York, 2000.

Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev., A. Demir, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Tres Tractatus Byzantini De Re Militari, trans., George T. Dennis, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 1985.

DEMETER VE PERSEPHONE MİTİNİN TARIMSAL DÖNGÜLERLE İLİŞKİSİ

Elif İmre ERSOY

Sanat Tarihi Bilim Uzmanı, iersoy99@gmail.com-0000-0002-2894-1270

ÖZET

Bu çalışma, Antik Yunan mitolojisinin temel mitlerinden olan Demeter ve Persephone anlatısının tarımsal döngülerle olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Mitlerin, yalnızca kültürel anlatılardan ibaret olmayıp aynı zamanda toplumsal hafıza ve doğa olayları gibi pratiklerle iç içe geçmiş sembolik sistemler olduğunun kabulü ile ele alınan mitin antik dünya içerisinde işlevi tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Jung'un mitleri insan ruhunun kaotik dünyada anlam üretme çabası olarak yorumlayan yaklaşımı teorik arka plan olarak kabul edilmiştir.

Demeter'in, bereket ve tarımın tanrıçası olarak doğurganlıkla da ilişkilendirilmesi, kızı olan Persephone'nin yeraltına inişi ve dönüşü üzerinden mevsimsel değişimlerin ve tarımsal üretimin açıklanması mitin Antik Yunan toplumu açısından işlevsel bir model sunduğunu gösterir niteliktedir. Özellikle Eleusis Ritüelleri çerçevesinde şekillenen Demeter kültü, mitin yalnızca dinsel değil aynı zamanda ekonomik ve toplumsal bağlamda da merkezi bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Çalışma, Demeter ve Persephone mitini doğa-insan ilişkisi, kadın bedeni ve üretim metaforları bağlamında yeniden değerlendirerek söz konusu anlatının antik dönem içerisinde çok katmanlı yapısına ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Demeter, Persephone, Tarım, Mit, Eleusis Gizemleri

LEONOR FINI’NİN GÖRSEL KOZMOSUNDA BEDEN VE TEHLİKE

Elif İmre ERSOY

Sanat Tarihi Bilim Uzmanı, iersoy99@gmail.com-0000-0002-2894-1270

ÖZET

Bu çalışma Leonor Fini’nin 1953 tarihli “Le Bout du Monde (Dünyanın Sonu)” adlı eserini ikonografik ve feminist kuram çerçevesinde incelemektedir. Sanat içerisinde kadınların genellikle temsil edilen “güzel” bedenler olarak yer aldığı ve üretim süreçlerinden dışlandığı göz önüne alındığında, Fini’nin çalışması bu normatif temsil biçimlerine karşı geliştirilmiş özgün ve eleştirel bir görsel dildir. Sürrealist estetikten beslenen eserinde Fini, klasik sürrealizmin eril bakışını yeniden üreten yapısından ayırır. Eserdeki kadın figürü erotize edilmemiş; aksine gizemli, özerk ve hatta tehditkâr bir dişil arketip olarak izleyiciye sunulmuştur. Figür, pastoral görünümlü bir kompozisyon içinde doğayla bütünleşmiş, sınırları belirsiz bir özneye dönüşmüştür. Bu haliyle figür hem mitolojik hem de psikanalitik düzlemde Lilith ya da Hekate gibi karakterleri çağrıştırmaktadır.

Çalışmada, Helene Cixous’nun “kadının kendi bedeniyle yazması” fikri temel kuramsal eksenini oluşturmaktadır. Cixous’ya göre ataerkil dil ve temsil sistemleri içerisinde kadınlar ifade alanı bulmakta zorlanırlar bu bağlamda Fini’nin görsel dili dişil yazıyı görsel düzlemde kuran örneklerden biri olarak görülmektedir. Ayrıca Luce Irigaray’nın kadın bedenine yönelik çoğulcu ve sabitlenemez özne anlayışı da Fini’nin figürüyle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

İkonografik analiz ve feminist teori birlikte kullanarak yapılan çözümleme “Dünyanın Sonu” adlı eserin yalnızca sürrealist bir eser olmadığını, aynı zamanda kadın bedeninin ve öznelliğinin bir temsiline dair yerleşik kabulleri sorgulayan ve dönüştüren bir sanat pratiği sunduğunu göstermektedir. Fini’nin figürü hem özneleşmiş hem de patriyarkal bakışı ters yüz eden bir varlık olarak konumlanır.

Sonuç olarak bu çalışma, Leonor Fini’nin eserinin feminist sanat açısından taşıdığı özgün önemi ortaya koyarken, Türkiye’de az çalışılmış sanatçının daha geniş bağlamda ele alınmasının faydalı olacağını savunmaktadır. Feminist sanat okumasına katkı sağlayacak bu yaklaşım, sanat tarihinin eleştirel ve disiplinlerarası bir yaklaşımla nasıl derinleştirilebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Leonor Fini, Le Bout du Monde, ikonografik çözümleme, feminist sanat

OSMANLI ŞEHZADESİ SÜLEYMAN PAŞA’NIN ASKERİ VE HAYRİ MİRASININ KÜLTÜREL YANSIMALARI*

*Cultural Reflections Of The Military And Charitable Legacy Of The Ottoman Prince
Suleyman Pasha*

Yüksek Lisans Öğrenci, Canan TAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

cnn1773@gmail.com.- ORCID ID : 0000-0002-1459-9232.

ÖZ

Osmanlı Devleti’nin ikinci sultanı Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa, gaza faaliyetlerinde önemli askerî başarılar kazanmış şehzadelerden biridir. Bilhassa Karesi Beyliği’nin ilhakıyla birlikte Marmara kıyılarında Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesinde önemli rol oynamış ve bölgenin idareciliğini de üstlenmiştir. Bu vazifesi sırasında Rumeli fetihlerinin altyapısını oluşturacak girişimlere başlamış, bir süre sonra Gelibolu’daki Cinbi (Tzympe) Kalesi’nin ele geçirilmesiyle Osmanlıların Balkanlara yönelik ilerleyişinin yolunu açmıştır.

Süleyman Paşa’nın Rumeli’nin fethindeki rolü, Osmanlı tarihinin unutulmayan hadiselerindendir. Bu bağlamda Osmanlı padişahları onun bıraktığı mirasa sahip çıkmış; Bolayır’daki türbesini sık sık ziyaret ederek şehzadenin hatırasını yaşatmaya ve mirasını korumaya özen göstermişlerdir.

Bilindiği üzere başta tarihi kronikler olmak üzere pek çok kaynakta şehzadenin öncülüğündeki Osmanlı askerlerinin Rumeli’ye “sallarla geçişi” anlatılmış; bu efsanevi olay, görsel sanatlarda ve edebî eserlerde sıkça işlenmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin çözülme sürecine girdiği 19. Yüzyılda bu tür temsillerin sayısı belirgin şekilde artmıştır.

Bu çalışmada, başta Osmanlı padişahları olmak üzere farklı aktörlerin Süleyman Paşa’nın tarihî mirasına gösterdiği ilgiyle verdikleri değer, “kültürel miras” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman paşa, Gelibolu, Kültürel Miras, Rumeli Fethi.

ABSTRACT

Suleyman Pasha, the son of Orhan Gazi, the second sultan of the Ottoman Empire, was one of the princes who gained important military achievements in the expedition activities. In particular, he played an important role in the establishment of Ottoman sovereignty on the Marmara coast with the annexation of the Karesi Principality and undertook the administration of the region. In this capacity, he started initiatives that would lay the groundwork for the conquests in Rumelia, and after a while, he paved the way for the Ottoman advance towards the Balkans with the capture of Cinbi (Tzympe) Castle in Gallipoli.

Süleyman Pasha's role in the conquest of Rumelia is one of the most memorable events in Ottoman history. In this context, the Ottoman sultans embraced his legacy; they took care to keep the memory of the prince alive and protect his legacy by frequently visiting his tomb in Bolayır.

As is known, many sources, especially historical chronicles, tell the story of the Ottoman soldiers led by the prince “crossing Rumelia on rafts”; this legendary event is frequently depicted in visual arts and literary works. Especially in the 19th century, when the Ottoman Empire was in the process of dissolution, the number of such representations increased significantly.

In this study, the interest and value given to the historical legacy of Süleyman Pasha by different actors, especially the Ottoman sultans, are discussed within the framework of the concept of “cultural heritage”.

Keywords: Süleyman pasha, Gallipoli, Cultural Heritage, Conquest of Rumelia.

GİRİŞ

Süleyman Paşa, Orhan Gazi'nin (1324-1362) büyük oğludur¹. Babası ile Anadolu'daki gaza faaliyetlerinde bulunmuş, başarılarından ötürü yeni fethedilen yerlere uç beyi olarak

---

*Bu makale; Doç. Dr. M. Mesut ÖZEKMEKÇİ danışmanlığında hazırlandığı İmparatorluk Döneminden Cumhuriyet Dönemine Vakıf Kültürü: Gazi Süleyman Paşa Vakfı Bolayır Örneği başlıklı Yüksek Lisan Tezinden üretilmiştir.

¹ Feridun Emecen, “*Süleyman Paşa*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.94

atanmıştır². Balıkesir merkezli Karesi Beyliği'nin (1345-46) Osmanlı topraklarına katılmasından sonra ise bu bölgeye idareci tayin edilmiştir.³

Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişteki rolü tarihsel belgelerde ve Osmanlı kroniklerinde anlatıldığı gibi zamanla edebi metinler, şiirler ve görsel sanatlarda milli kahramanlık anlatıları içinde sembolleştirilmiştir. Bu çerçevede Süleyman Paşa'nın yalnızca askerî bir figür değil, aynı zamanda bir kültürel miras taşıyıcısı, bir hatıra mekânın merkezi ve Osmanlı kolektif hafızasının yapıtaşı haline gelmiştir.

1. ŞEHZADE SÜLEYMAN VE GAZİLERİN RUMELİ FETHİNİN ESERLERDE İŞLENİŞİ

Osmanlı kroniklerinden Ahmedî'nin İskender-Nâme isimli eserinde şehzadenin yiğitliği, cömertliği ve siyaset bilgisi ve İslam için yaptıkları öne çıkarılmaktadır. Ayrıca şehzadenin vefatıyla babası Orhan Gazi'nin bu ölümden duyduğu derin üzüntü anlatılmaktadır.⁴

Enverî'nin Düstûrnâme'sinde Şehzadenin Rumeli'den önce fethettiği yerlerden sonra Rumeli'ye geçişi ve oradaki faaliyetleri anlatılmaktadır.⁵

Âşık Paşazâde'nin kroniğinde; Süleyman Paşa'nın Rumeli fethi öncesindeki başarılarına değinilmektedir. Öte yandan Rumeli'nin sallarla geçiş efsanesi de bu kronikte anlatılanlarla ilişkilidir.⁶

Klasik döneme ait olanlar dışında 19. yüzyıldan itibaren şehzadenin faaliyetleriyle ilgili müstakil eserlerin yazıldığı görülmektedir. İlk olarak Müstecâbizâde İsmet'in H.1314/M.1898 yılında *Dâstân-ı Zafer* başlıklı şiiri zikredilebilir. Mesnevi nazım biçiminde ve aruz vezniyle

---

² Halil İnalcık, "Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1" İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.2022. s.45

³ Feridun Emecen, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi 1300-1600" İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2022, s.21-22.

⁴<https://kygm.ktb.gov.tr/TR-700/iskendername39den-secmeler.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2025).

⁵ Enveri, Düstûrnâm-i Enveri Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1465), (haz. Necdet Öztürk), Kitapevi, İstanbul 2003, s.23-27.

⁶ Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi Çeviri ve Günümüz Diline Aktarım: (Çev. Kemal Yavuz –M.A.Yekta Saraç), MAS Matbaacılık A.Ş., İstanbul 2003, s.105-110

yazılan şiirin tamamı 100 beyitten oluşmaktadır. Giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sonrasında Şehzade Süleyman ve gazilerin kahramanlığı ile Rumeli'nin fethine yer verilmektedir. Son beyitlerde ise Şehzade Süleyman'ın vefatı ve türbesinin ziyaret edilmesi öne çıkarılarak türbenin vatana dair kutsal şeylerin toplandığı bir yer olarak tarif edilmektedir.⁷

Konuyla ilgili bir başka eser Nedim isimli yazara aittir. *Bolayır* başlığı taşıyan şiiri 1331/M.1915 İkdâm matbaasında basılmış, “Büyük Osmanlı Şehzadesi Süleyman Paşa'ya” ifadesiyle şehzadeye atfedilmiştir. Süleyman Paşa'nın altı asır önce gelerek Rumeli'ye akın düzenlemesini, sahiline ayak basmasını, deresinden abdest alıp çayırlarında namaz kılmasını, düzlerinde ordu kurarak cenge girmesini betimleyerek bu tarihi süreci okuyucunun zihninde canlandırmaktadır. Devamında ise, Balkan savaşlarında (1912-1914) türbenin zarar görmesi nedeniyle duyulan derin üzüntü dile getirilir. Şiir, Şehzade Süleyman'ın hatırasının ölümsüzlüğü ve onun şahsında Türk milletinin korkusuzluğu ve kahramanlığına atıf yapmaktadır.⁸

Bolayır şiirinin esasında dönemin ruhuna uygun olarak milliyetçilik gibi farklı kavramlardan da bahsetmektedir. Bilindiği üzere Balkanlar'da ulusların milli uyanış sürecine girmeleriyle bir zamanlar Osmanlı tebaası olan milletler bağımsızlıklarını kazanmıştır. Osmanlı yönetimi, bu kopuşları engellemek amacıyla çeşitli ideolojiler üzerinden siyasi hamleler yapmaya çalışmış 1839'da Tanzimat Fermanıyla siyaseten Osmanlıcılık politikasını benimsemiştir. Balkan Savaşları ise kesin olarak bu politikanın aranan kan olmadığını göstermiş ve akabinde Türkçülük düşüncesi geçmişe göre daha da önem kazanmaya başlamıştır.⁹ Bu çerçevede Süleyman Paşa ve gazilerinin Rumeli fethi, millet, vatan, bayrak ve Ey Türk! Seslenişiyse o dönemde yeni yeni filizlenen ve güçlenmeye başlayan Türk milliyetçiliği düşüncesini de yansıtmaktadır.

I. Dünya savaşının (1914-1918) Osmanlı İmparatorluğunu derinden etkilediği herkesin malumudur. Harbiye Nezareti, Çanakkale'deki kahramanlıkları anlatarak halkın motivasyonu

---

⁷ Ayşe Sağlam, “20.Yüzyılda Yaşayan Bir Şairin Dilinden Rumeli Zaferi: Müstecâbizâde İsmet'in Dâstân-ı Zafer Manzumesi” XVIII. Türk Tarih Kongresi C.XII (Ed.Semiha Nurdan, Muhammed Özler)Türk Tarih Kurumu Ankara 2018, s.87-98

⁸ <http://www.muteferriqa.com>, Erşim Tarihi 27.02.2024.

⁹ Halil, İncalcık. “Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.309-310

arttırmak adına cephede yaşananları kamuoyuna aktarmayı amaçlamıştır. Bunun için bir *Edebi Heyet oluşturulmuştur*.

Heyet 11 Temmuz 1915 tarihinde yola çıkmış ve cepheye geçmeden önce 14 Temmuz'da Süleyman Paşa'nın türbe ve haziresini ziyaret etmişlerdir.¹⁰ Heyette bulunanlardan; İbrahim Alâettin Gövsa'nın kaleme aldığı "*Çanakkale İzleri*" isimli şiir kitabının başlangıcında "Süleyman Paşa Kabrinde" şiiri yer almaktadır.¹¹

Öte yandan Mehmet Emin Yurdakul "*Ordunun Destanı*" adıyla bu gezideki izlenimlerini kitaplaştırmıştır. Yurdakul dizelerinde şehzadenin salla ve yine kırk yoldaşı ile Rumeli'ne geçişini efsanevi anlatıma dayandırarak anlatmayı tercih etmektedir.¹²

Düz yazı, şiir dışında Süleyman Paşa'nın Rumeli mirasını resim sanatına yansıtanlar da mevcuttur. Nazmi Ziya, Halim Bey, Halid Naci, Hasan Rıza ve Münif Fehim Özarman gibi ressamlar fetih sürecini sallarla geçiş efsanesi üzerinden görselleştirmişlerdir.¹³

2. PADİŞAHLARIN, ATALARININ MİRASINA SAHİP ÇIKMALARI

Süleyman Paşa'nın hatırasının yüzyıllar geçmiş olsa da Osmanlı yöneticilerinin ve halkının hafızasında canlı olduğu görülmektedir. Rumeli'de yapılan çeşitli eserlere Süleyman Paşa'nın ismi uygun görülmüş, paşanın hatırasına sahip çıkan kişiler, padişahlar tarafından ödüllendirilmiştir.

Örneğin Sofulu kazasında R.1304/M.1888 yılında yapılmış olan köprüye Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın adı verilmiştir. Sultan, köprünün yapımına nezaret eden Edirne Valisinin "Sanayi Madalyası" ile onurlandırılmasını bildirmiştir.¹⁴

Aynı yıla ait bir başka belgede, Gelibolu Mutasarrıfı Nuri Paşa, Ecdat mirası olan Gazi Süleyman Paşa Türbesi'nin eksiklerinin giderilmesi amacıyla önemli bir gayret sarf ettiği

---

¹⁰ Mustafa Selçuk. "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri". *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 1/2, 2012, s.195-242

¹¹ Gül Sarıdiken. "Türk Resminde Hamasî Konulu Resimler: Şehzade Süleyman Paşa'nın Salla Rumeli'ye Geçiş" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 26, 2019, s.404.

¹² Sarıdiken, 2019. a.g.m.,s.405

¹³ Sarıdiken, 2019. a.g.m.,s.395

¹⁴ Mustafa Budak, Önder Bayır, Ahmet Zeki İzgöer, "*Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*" T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Daire Başkanlığı Yayın Nu:107, *Düzey Matbaacılık, İstanbul* 2019, s.348-349.

anlaşılmaktadır. Nuri Paşa'nın bu çabaları, II. Abdülhamit tarafından takdirle karşılanmış, madalya ve terfi ile ödüllendirme yapılmıştır.¹⁵

H.1327/M.1912'de Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye öğrencisi Halit Efendi'nin uygulanan huzur imtihanında Şehzade Gazi Süleyman Paşa ve gazilerinin Rumeli'ye geçişini resmettiği görülmektedir. Eser Mekteb-i Bahriye-i Şahane heyeti tarafından beğenilmiş ve bir levhası da V. Mehmet'e sunulmuştur. Tabloyu çok beğenen Padişah ressamın altın bir saat ile ödüllendirilmesini istemiştir.¹⁶

H.1326/M.1909 yılında Osmanlı Donanmasını güçlendirmek için Donanmayı Osman-ı Muavenet-i Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet Süleyman Paşa ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın türbelerine merasimle altından donanma madalyası asmak istemiş ve bu istekleri kabul edilmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında fetih hareketlerine yardımcı olan kimseleri maddi imkânlar sağlamıştır. Süleyman Paşa'da bu politikayı sürdürmüştür. Bu çerçevede Rumeli fetihlerinde yararlılık gösteren gayrimüslimlerin ve onların soyundan olanların haklarının da korunduğunu gösteren örnekler mevcuttur. Bu bağlamda Aremetioğlu/Aremioğlu isimli kişi Şehzade Gazi Süleyman Paşa'ya Rumeli'deki faaliyetlerinde yararlılık gösteren kişilerden birisi olarak geçmektedir. R.1316/M.1900 yılına ait belgede Gelibolu'da yaşayan ve Aremetioğlu/Aremioğlu soyundan olduğu anlaşılan Yanaki isimli gayrimüslime 400 kuruş maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Yanaki'nin yaşının ilerlediği ve günlük ihtiyaçlarını karşılamayacak durumda olduğu da belirtilmektedir.¹⁸

---

¹⁵ BOA, HH.İ., 64/23

¹⁶ A. Alev, Direr Akhan., "Gazi Süleyman Paşa Türbesi" Rodosto'dan Süleyman Paşa'ya Tekirdağ (Ed. Murat Yıldız), Kitabevi, İstanbul 2016, s.250. BOA., MB.A., 136/59.

¹⁷ BOA, DH.KMS., 4/29. BEO., 4236/317666.

¹⁸ Direr.2016., a.g.m., s.250., BOA, BEO. 1193/89417.

3. ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA TÜRBESİNİ ZİYARETLER VE ANMA PROGRAMLARI

Süleyman Paşa Osmanlı hanedanının en önemli üyelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda türbesi ecdadından pek çok kişi tarafından ziyaret edilmiş, yapıların korunması ve şehzadenin isminin yaşatılması adına pek çok defa maddi yardımlar yapılmıştır.

Orhan Gazi oğlunun vefat haberi üzerine Bolayır'a giderek kabrini ziyaret etmiş ve buraya türbe yapılmasını buyurmuştur. II. Mehmet'e kadar klasik dönem Osmanlı sultanlarının neredeyse tamamı şehzadenin türbesini ziyaret etmişlerdir.¹⁹ II. Mehmet'ten sonra Osmanlı Sultanları uzun süre türbeyi ziyaret edemedikleri anlaşılmaktadır.

Şehzadenin türbesini uzun zaman sonra ziyaret eden ilk padişah I. Ahmet'tir. (1603-1617). 1613'te ziyarette Sultan sanduka üzerindeki örtünün eskimiş olmasından ötürü değiştirilmesini buyurmuş, Kâbe'nin örtüsünden bir parçaya altın işlemeli yeni bir örtü hazırlanmıştır.²⁰

Osmanlı padişahları içerisinde yurt içi geziye çıkan ilk hükümdar II. Mahmut'tur. (1808-1839). 3 Haziran 1831 tarihinde yola çıkan Sultan ve maiyeti denizyolu ile Gelibolu'ya ulaşmış, seyahatin beşinci günü Bolayır'a geçerek Gazi Süleyman Paşa Türbesini ziyaret etmiştir.²¹

Sultan Abdülaziz'in ziyareti ise Mısır gezisi dönüşündedir. 30 Nisan 1863 tarihinde Gelibolu merkeze çıkan padişah, Bolayır'a giderek türbe ziyaretini gerçekleştirmiştir. Türbenin onarım görmesi gereken kısımların tamirinin yapılmasını buyurmuş ve bunun için gerekli tahsisatı sağlamıştır.²²

XX. yüzyılda ise V. Mehmet Reşat Gelibolu'ya gelmesine karşın ilerleyen yaşı ve sağlık sorunlarından ötürü türbeyi ziyaret edememiştir.²³

---

¹⁹ Veysi Akın. "Bolayır'da Medfun Gazi Süleyman Paşa'nın Ölümü, Defni ve Türbesinin Günümüze Kadarki Durumu". Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı (Ed. Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur). Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s.240-

²⁰ Şerif Korkmaz. "Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri" A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 47. Erzurum 2012,s.305

²¹ Korkmaz, 2012. a.g.m., s.309. Akın. 2012. a.g.m. s.246.

²² Korkmaz, 2012. a.g.m.,s.315. Akın. 2012. a.g.m.,s.246.

²³ Akın.2012. a.g.m.,s.246

Süleyman Paşa günümüzde de önemini korumaktadır. Onun somut ve soyut mirası hem fiziksel mekanlar hem de toplumsal hafızada yaşatılan ritüel ve etkinlikler şeklinde günümüze taşınmıştır.

Somut kültürel miras kapsamında, Gazi Süleyman Paşa'ya ait cami, türbe ve hazire gibi yapılar öne çıkmaktadır. Bu yapılar, Çanakkale Kültürel Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından “taşınmaz kültür varlığı” olarak tescil edilerek yasal koruma altına alınmıştır.²⁴

Öte yandan özellikle anma etkinlikleri, ziyaret gelenekleri ve halk tarafından devam ettirilen kolektif hatıralar üzerinden soyut olmayan mirasta korunmaktadır.

SONUÇ

Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi, Osmanlı Devleti için yalnızca bir askerî başarı değil, aynı zamanda kültürel hafızanın temel yapı taşlarından birisidir. Onun liderliğindeki ilk Rumeli fetihleri, Osmanlı'nın Avrupa'ya açılmasının başlangıcını oluşturmuş, sonraki yüzyıllarda hem tarih yazımında hem de kolektif hafızada sık sık hatırlatılarak idealize edilmiştir.

Bu bildiride tarihsel belgeler, edebi metinler ve vakıf kayıtları üzerinden Süleyman Paşa'nın çok boyutlu bir figür olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hem askerî hem kültürel bir öncülüğü temsil eden bu şahsiyet, bugün hâlâ anma törenleriyle yaşatılmaktadır. Aradan geçen asırlara karşın şehzadenin halen unutulmaması onun kültürel belleğimizde bıraktığı yerin önemi ile ilişkilidir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Mabeyn-i Hümayun İradeleri (MB.A.), 136/59.

---

²⁴<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/101996.canakkale-ili-gelibolu-ilcesi-bolayir-koyu-> (Erişim Tarihi: 06.06.2024)

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS)., 4/29.

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO)., 4236/317666

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO)., 1193/89417.

Hazine-i Hassa İradeler (HH.İ)., 64/23.

Kitaplar ve Makaleler

Akın, V. "*Bolayır'da Medfun Gazi Süleyman Paşa'nın Ölümü, Defni ve Türbesinin Günümüze Kadarki Durumu*". Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, (İbrahim Ethem Atnur), Berikan Yayınevi. Ankara 2012, s.233-254

Direr Akhan, A, "*Gazi Süleyman Paşa ve Türbesi*". M. Yıldız içinde, *Rodosto'dan Süleyman Paşa'ya Tekirdağ*, (Murat Yıldız), Kitabevi. İstanbul 2015.s.247-264.

Emecen, F. "*Süleyman Paşa*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.94-96

Emecen, F. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi 1300-1600*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2015.

İnalcık, H. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2022.

İnalcık, H. "*Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*". Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2023.

T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2009. s.346-349

Öztürk, N. "*Fatih Devri Kaynaklarından Dusturnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*".s. 23-27).Kitabevi. İstanbul 2003.

Yavuz, K. ve Sara, M.Y. *Âşık Paşazade Osmanoğulları'nın Tarihi Çeviri ve Günümüz Diline Aktarım*. MAS Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2003.

Korkmaz, Ş. "*Osmanlı Sultanlarının Gelibolu ve Çanakkale Gezileri*". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 47,2012, s.303-318.

Sarıdikmen, G. "*Türk Resminde Hamasî Konulu Resimler: Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçışı*", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 26, 2019, s.377-419.

Selçuk, M. "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin " Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri", Avrasya İncelemeleri Dergisi 1 (2),2012, s.195-242.

İnternet Kaynakları

<http://www.muteferriga.com>. (Erişim Tarihi 27.02.2024.)

<https://kygm.ktb.gov.tr/TR-700/iskendername39den-secmeler.html> (Erişim Tarihi 20.05.2025)

<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/101996,canakkale-ili-gelibolu-ilcesi-bolayir-koyu>
(Erişim Tarihi:06.06.2024)

KAZI ALANLARINDA AFET FARKINDALIĞI: ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASINA YÖNELİK BİR BAKIŞ¹

Lütfiye ALKAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Disiplinlerarası Kültürel Miras Yönetimi Bölümü,
ltfy_alkan@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-8078-687X>

ÖZET

Arkeolojik miras, geçmiş uygarlıkların izlerini günümüze taşıyan ve kültürel kimliğin inşasında temel rol oynayan önemli bir değerdir. Ancak bu miras, sadece zamanın değil, aynı zamanda doğal afetlerin de yıkıcı etkilerine karşı savunmasızdır. Küresel ölçekte artan iklim değişikliği ve doğal afet riskleri, kültürel varlıkları her zamankinden daha kırılgan hale getirmiştir. Bu durum, koruma stratejilerinin yalnızca fiziksel restorasyonla sınırlı kalmaması, aynı zamanda afet yönetimi ilkeleriyle entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır. Depremler, yangınlar, seller gibi afet türleri, özellikle açık alanlardaki kazı bölgelerinde bulunan tarihi eserlerin bütünlüğünü tehdit etmektedir. Bu nedenle, afet risklerinin analiz edilmesi ve arkeolojik alanların korunmasına yönelik stratejik önlemler alınması gerekmektedir. Bu bildiri, kazı alanlarında afet farkındalığının önemi üzerine kuramsal bir değerlendirme sunmaktadır. Arkeolojik mirasın sürdürülebilir korunması açısından afet yönetimi yaklaşımlarını incelemektedir. Konu, kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası mevzuat, risk değerlendirme modelleri ve koruma planları bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca, geçmişte yaşanan afetlerin kültürel varlıklar üzerindeki etkilerine ilişkin literatür taraması ve örnek olay analizleri ışığında, mevcut uygulamalardaki eksiklikler ve iyileştirme alanları tartışılmıştır.

Çalışma, afet farkındalığının yalnızca kriz anında değil, kazı süreci öncesi ve sonrası için de sistematik biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Arkeolojik alanların güvenliği, disiplinlerarası iş birliği ve sürdürülebilir koruma politikaları ile mümkündür. Kazı başkanlarının alan deneyimi ve bilgi birikimi, afet risklerine karşı arkeolojik mirasın korunmasında değerli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kültürel mirasın geleceğe aktarılması için afet yönetimi ve miras yönetimi süreçlerinin bütüncül bir yaklaşımla birleştirilmesi önerilmektedir.

---

¹ Bu makale, Doç. Dr. Mustafa Mesut Özekmekçi danışmanlığında hazırlanan “Çanakkale İlinde Görev Yapan Kazı Başkanlarının Tarihi Eser ve Alan Yönetimi Kapsamında Afet Risklerine Yönelik Bakış Açılarının Belirlenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Arkeolojik miras, afet farkındalığı, önleyici koruma, risk yönetimi, sürdürülebilir koruma.

DISASTER AWARENESS IN EXCAVATION SITES: A PERSPECTIVE ON THE PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

ABSTRACT

Archaeological heritage is a vital value that carries the traces of past civilizations to the present and plays a fundamental role in the construction of cultural identity. However, this heritage is vulnerable not only to the passage of time but also to the destructive effects of natural disasters. The increasing global risks of climate change and natural disasters have made cultural assets more fragile than ever. This situation necessitates that protection strategies are not limited to physical restoration but also integrated with disaster management principles. Disasters such as earthquakes, fires, and floods pose a threat to the integrity of historical artifacts, particularly those located in open excavation areas. Therefore, disaster risk analysis and the implementation of strategic measures for the protection of archaeological sites are essential.

This paper presents a theoretical evaluation of the importance of disaster awareness in excavation areas and examines disaster management approaches in terms of the sustainable preservation of archaeological heritage. The issue is addressed within the context of national and international legislation on cultural heritage protection, risk assessment models, and conservation plans. Furthermore, based on literature review and case analyses concerning the impacts of past disasters on cultural assets, shortcomings in current practices and areas for improvement are discussed.

The study emphasizes that disaster awareness should be addressed systematically not only during crises but also before and after excavation processes. The safety of archaeological sites is achievable through interdisciplinary collaboration and sustainable conservation policies. The field experience and knowledge of excavation directors constitute a valuable resource in the protection of archaeological heritage against disaster risks. In this context, it is recommended that disaster management and heritage management processes be integrated through a holistic approach to ensure the transmission of cultural heritage to future generations.

Keywords: Archaeological heritage, disaster awareness, preventive conservation, risk management, sustainable preservation.

GİRİŞ

Arkeolojik miras, yalnızca geçmiş uygarlıkların izlerini günümüze taşıyan kültürel bir zenginlik değil, aynı zamanda toplumların tarihsel kimliklerinin inşasında belirleyici bir unsurdur (ICOMOS, 1964). Bu miras binlerce yıllık birikimiyle, kültürel sürekliliğin taşıyıcı olmasına rağmen doğal ve beşeri tehditler karşısında son derece kırılgan bir yapıdadır. Özellikle doğal afetler, arkeolojik alanlarda geri dönüşü mümkün olmayan tahribatlara yol açabilmektedir. 2023 Kahramanmaraş depremi sonrasında yayınlanan raporda, deprem sonrası kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaların afet müdahale sürecinin bir parçası olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (TÜRKONFED, 2023).

Bu bağlamda, afet farkındalığının kazı süreçlerine dahil edilmesi; yalnızca kriz anlarında değil kazı öncesi hazırlık ve kazı sonrası koruma süreçlerine yönelik bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Kültürel mirasın sürdürülebilir biçimde geleceğe aktarılabilmesi için, yalnızca fiziksel müdahalelere değil, aynı zamanda kurumsal yapıların ve yönetim modellerinin de yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışma, kazı alanlarında afet farkındalığını kuramsal bir perspektiften ele almakta; arkeolojik mirasın korunmasında afet yönetimi ilkelerinin nasıl uyumlu hale getirilebileceğini sorgulamaktadır. Ayrıca mevcut mevzuatın, kurumsal yapıların ve çevresel risklerin kültürel miras üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

ICOMOS’un kültürel miras koruma ilkeleri incelendiğinde, özgünlük ve bütünlük kavramlarının sadece geleneksel koruma çalışmalarında değil, aynı zamanda afet risk yönetimi bağlamında da temel prensipler olarak öne çıktığı görülmektedir (Ahunbay, 2002). Bu belgede arkeolojik alanların korunmasının yalnızca “maddi varlığın sürdürülmesi” ile sınırlı olmadığı aynı zamanda “çevresel ve sosyal bağlamın da dikkate alınması” gerektiği ifade edilmektedir. Örneğin kazı alanlarının bulunduğu coğrafi konum (fay hatları, su baskın bölgeleri vb.) afet risklerinin değerlendirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu perspektif, çalışmamızın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Arkeolojik mirasın korunması ancak afet yönetimi ile bütünleşik bir planlama süreci ile mümkündür.

Bu çalışma, aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

Arkeolojik kazı alanları doğal afetler karşısında ne ölçüde korunabilmektedir?

Mevcut ulusal/uluslararası mevzuat, afet yönetimi ve kültürel miras korumayı ne ölçüde karşılamaktadır?

Kazı başkanlıklarının kurumsal yapısı, afetlere hazırlık sürecinde nasıl bir rol oynamaktadır?

Afet yönetimi ile kültürel miras yönetimi nasıl entegre edilebilir?

Araştırma nitel bir yaklaşımla hazırlanmış olup ilgili literatürün taranması ve ulusal/uluslararası mevzuat analizine dayanmaktadır. Çalışmanın kapsamı, özellikle Türkiye’de yürütülen arkeolojik kazılarda karşılaşılan afet risklerine ve bu alanların korunmasına yönelik yönetsel yapıların irdelenmesiyle sınırlıdır. Bu çerçevede, örnek olay bağlamında Çanakkale ilinde yürütülen kazı çalışmaları da genel değerlendirmeye dahil edilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kültürel miras, yalnızca fiziksel varlıklar olarak değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin şekillenmesinde kritik rol oynayan ve insanlığın ortak hafızasını temsil eden bir değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu mirasın korunmasının ötesinde sürdürülebilir bir yönetimin gerekliliğini vurgulamaktadır (Kuşçuoğlu & Taş, 2017). Bu bakış açısı, koruma çalışmalarında toplumsal katılımın ve ekonomik sürdürülebilirliğin önemini ortaya koymaktadır.

Kültürel mirası tehdit eden unsurlar; doğal, teknik, organizasyonel, yönetsel, insan ve sosyal faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle başta depremler olmak üzere pek çok afetle karşı karşıya kalmaktadır. Bu afetler, kültürel miras üzerinde ciddi tehdit oluşturmaktadır (Taş & Taş, 2020).

Afet riski, belirli bir tehlikenin bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi durumunda; insanlara, yerleşim alanlarına ve doğal çevreye verebileceği zararların ihtimalidir (AFAD, 2014, s. 30).

Afet yönetimi ise, afetlerin önlenmesi, etkilerinin azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemleri kapsayan çok disiplinli ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç; planlama, koordinasyon, yönlendirme ve destekleme gibi unsurları içermekte olup tüm kurum ve kuruluşların iş birliğini gerektirmektedir (AFAD, 2023).

Afet tehlikeleri, konuma bağlı olarak değişmekte ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bu tehlikelerin kapsamının, yoğunluğunun ve olası şiddetinin belirlenmesi, alınacak önlemler açısından önem taşımaktadır. Afetlere hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin organizasyonu, planlaması ve uygulanması ise “afet yönetimi” kapsamında değerlendirilmektedir (UNISDR, 2023).

Kültürel miras öğeleri için çok çeşitli risk faktörleri bulunmaktadır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), ülkeler bazında yaptığı risk altındaki kültürel miras araştırmalarına göre, miras öğelerine en çok zarar veren riskleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Doğal ve insan kaynaklı faktörler,
- Düzenli bakımların eksikliği,
- Sosyo-ekonomik değişimlerin etkileri,
- Yeterli, uygun olmayan koruma standartları, kontroller,
- Turizm kaynaklı hasarlar,
- İklim değişiklikleri.

(Busch, U.E., 2010, Bumbaru, 2000; Truscott, 2005; ICOMOS Risk Altındaki Kültür Mirası Raporları, 2003–2004).

3. KURUMSAL VE HUKUKİ YAPI

3.1. Kazı Başkanlığının Kurumsal Yapısı

Türkiye’de arkeolojik kazı çalışmaları, 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu* ile bu kanuna bağlı olarak hazırlanan ikincil mevzuat çerçevesinde yürütülmektedir. Kazı başkanlıkları genellikle üniversitelerin arkeoloji veya sanat tarihi bölümlerinde görev yapan akademisyenlerce yürütülmektedir. Kazı başkanları hem bilimsel kazı faaliyetlerinden hem de kazı alanının korunmasından doğrudan sorumludur. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, kazı izinlerini vermekte ve çalışmaları denetlemektedir.

Kazı başkanlarının görev ve yükümlülükleri, “2019 tarihli *Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge*” de kazı başkanları için; kazının planlanması, saha güvenliği, kazı ekibi yönetimi, müze ile entegrasyon, koruma gibi görevleri belirtilmektedir. Kazı alanındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve acil müdahaleye yönelik sorumluluk belirten maddelere rastlanırken doğal afetler karşısında risk yönetimi, afet öncesi hazırlık planları veya acil durum senaryoları gibi maddelere yer verilmemiştir.

2019 yönergesi, kazı başkanlarının geleneksel görevlerini tanımlarken, afet risk yönetimi gibi çağdaş ihtiyaçları kapsamamaktadır. Bu durum, özellikle deprem riski yüksek bölgelerdeki arkeolojik alanlar için önemli bir eksikliktir. Dolayısıyla mevcut mevzuat, kazı başkanlarını

idari ve teknik konularda yükümlü kılmış olsa da afete hazırlık ve risk yönetimi açısından boşluklar bulundurmaktadır. Bu durum, hem kültürel mirasın güvenliği hem de kazı ekibinin güvenliği açısından ciddi bir eksikliğe işaret etmektedir.

ICOMOS Türkiye Milli Komitesi tarafından, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından yayımlanan “Önerilen Yol-Yapılacaklar” belgesi, arkeolojik alanlar ve kültürel mirasın afetler karşısındaki kırılganlığına dikkat çekmiştir. Özellikle kazı başkanlığı ve ilgili uzman kadroların afet sonrası hızlı müdahale ve enkaz altında kalabilecek kültür katmanlarının korunması konusunda aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ICOMOS, 2023).

3.2. Kazı Alanının Statüsü

Arkeolojik kazı alanlarının yasal ve yönetsel statüsü, Türkiye’de 2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu* ile belirlenmektedir. Bu kanunun 6. ve 7. maddelerine göre, taşınmaz kültür varlıkları olan “höyükler, tümülüsler, antik kent kalıntıları, kale ve surlar, kutsal alanlar” uzman değerlendirmesi ve Koruma Bölge Kurulları kararıyla sit alanı olarak tescil edilmektedir. Sit alanları, 1. 2 . ve 3. derece arkeolojik sit olarak sınıflandırılmakta ve buna göre koruma, müdahale ve kullanım koşulları belirlenmektedir (2863 sayılı Kanun, Md. 7).

Sit alanı ilan süreci, genellikle üniversitelerden, müze müdürlüklerinden veya ilgili uzmanlardan gelen raporlar doğrultusunda başlamaktadır. Alanın arkeolojik potansiyeli, tarihsel değeri ve bütünlüğü, Koruma Kurulu uzmanlarınca değerlendirilmektedir. Örneğin, Troya Antik Kenti, 1998 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne alınmadan önce Türkiye’de birinci derece arkeolojik sit olarak tescil edilmiştir. Bu tescil, Kültür Varlıkları Koruma Kurulu’nun bilimsel incelemeleri ve Çanakkale Müzesi’nin raporları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Tescil işlemi tamamlandıktan sonra alanın imar ve altyapı çalışmalarıyla etkileşimi sınırlandırılmaktadır. Özellikle birinci derece sit alanlarında kazı izni dışında herhangi bir fiziki müdahaleye izin verilmez. Ancak bu koruma yaklaşımı, çoğu zaman yalnızca insan kaynaklı tehditlere (örneğin, yapılaşma, definecilik, tarım müdahaleleri) odaklanmaktadır. Doğal afet riskleri olan deprem, sel, orman yangını, heyelan vb. tescil sürecinde değerlendirme dışı bırakılmaktadır.

Bu bağlamda, UNESCO’nun “Managing Disaster Risk for World Heritage” (2010) adlı rehberinde vurgulandığı üzere, kültürel miras alanlarının korunması yalnızca statüsel tescille sınırlı kalmamalı; aynı zamanda alanın çevresel risklere karşı duyarlılığı, afet senaryoları ve müdahale planları ile birlikte ele alınmalıdır. ICOMOS Türkiye’nin (2023), deprem sonrası

hazırladığı yol haritasında, arkeolojik alanlarda enkaz altındaki kültürel katmanların tespit edilmesi ve güvence altına alınmasının önemine dikkat çekmiştir.

3.3. Kurumlar Arası Koordinasyon

Arkeolojik kazı alanlarında afet risklerinin yönetimi, yalnızca bilimsel kazı sürecini yürüten ekiplerin sorumluluğunda değildir. Aynı zamanda farklı kamu kurumları arasında sağlanacak etkili bir iş birliği ve eşgüdümle mümkün olmaktadır. Türkiye’de kültürel varlıkların korunması, afet yönetimi, çevresel izleme ve yerel idarelerin planlama yetkileri gibi alanlarda görevli birçok kurumun kazı süreçlerine doğrudan ya da dolaylı katkısı bulunmaktadır.

2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu* çerçevesinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı bu süreçte merkezi otorite olarak yer alırken, Kazı Başkanlıkları, Bakanlık izniyle sahadaki bilimsel ve teknik sorumluluğu üstlenmektedir. İlgili Müze Müdürlükleri, kazıların yürütülmesini denetlemekte ve çıkan kültür varlıklarının envantere alınmasında koordinasyon görevini üstlenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

Bununla birlikte, arkeolojik alanların büyük bir bölümü doğal afet riski taşıyan bölgelerde yer aldığından, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Valilikler, Kaymakamlıklar, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Muhtarlıklar ve Orman Genel Müdürlüğü gibi kurumlar da dolaylı olarak süreçte yer almaktadır. Örneğin, AFAD’ın Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında yerel düzeyde görev alan “Kültürel Miras Çalışma Grubu” aracılığıyla afet sonrası müdahalelerde müze ve kültür birimleriyle iş birliği sağlanması hedeflenmiştir (AFAD, 2022).

UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlar da afet risklerinin azaltılmasında kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesini öneren ilkelere yer vermektedir. UNESCO’nun (2010) çalışmasında, kültürel varlıkların korunmasının ancak kültür, afet, çevre, ve yerel yönetimle kurulacak olan sürekli diyalogla mümkün olabileceği belirtilmiştir (UNESCO, 2010).

3.4. Çevresel Riskler ve Alanın Konumu

Kültürel miras alanları, bulundukları coğrafi konum ve çevresel koşullar nedeniyle çeşitli risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu risklerin bilimsel analizi, alan yönetimi ve koruma stratejileri için kritik öneme sahiptir.

Kazı alanlarının çevresel risk profili, alanın jeomorfolojik özellikleri, iklimi, hidrografik yapısı ve bitki örtüsü gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Türkiye gibi aktif fay hatları üzerinde bulunan bir ülkede, birçok arkeolojik alan deprem tehlikesi altındadır. Batı Anadolu Fay sistemi üzerinde yer alan birçok tarihi ve kültürel miras alanına sahip olan Çanakkale ilinde

Troya, Assos, Parion ve Alexandria Troas gibi kazı alanları tarihte depremlerle karşı karşıya kalmıştır. Çanakkale’de ayrıca görülen afetleri; orman yangınları, fırtına, deprem, sel ve yıldırım düşmesi oluşturmaktadır (Bekler, Çifçi, Bekler & Demirci, 2022). Afetlerde görülen yangın oranı %29 olarak belirlenmiştir (AFAD, 2020).

Örneğin, 2020 yılı arasında Ezine ilçesi yakınlarında yer alan Alexandria Troas Antik kentinde çıkan orman yangını kazı alanına 500 metre mesafeye kadar yaklaşmıştır (Çanakkale Orman Bölge Müdürlüğü Raporu, 2021).

Görsel 1. Alexandria Troas Antik kenti yakınlarındaki orman yangını (Arkeolojik Haber, 2020)

Arkeolojik kazı alanlarında çevresel risklerin dikkate alınması, hem alanın korunması hem de uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından temel bir gerekliliği oluşturmaktadır.

4. AFET FARKINDALIĞI PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRME

Afet farkındalığı, bireylerin, kurumların ve toplumların olası afetleri önceden tanıma, etkilerini azaltma ve hazırlıklı olma düzeyini ifade eden stratejik bir kavramdır. Bu kavram, yalnızca afet anındaki müdahaleyi değil; öncesindeki koruma, planlama ve risk azaltma süreçlerini kapsamaktadır. Özellikle arkeolojik kazı alanlarında afet farkındalığı hem kazı ekiplerinin güvenliği hem de kültürel mirasın korunması açısından kritik bir bileşendir.

Türkiye’de yürütülen arkeolojik kazılarda bu farkındalık genellikle kazı başkanlarının bireysel deneyimleri ile şekillenmektedir. Sistemik eğitim, ortak müdahale protokolleri ve kurumlar arası bilgi paylaşımı konusunda ise henüz gelişmeye açık bir yapı mevcuttur.

2023 Kahramanmaraş depremlerinin Türkiye’deki arkeolojik miras üzerindeki yıkıcı etkilerini sistemik olarak analiz edilen çalışmada, özellikle Gaziantep Kalesi ve Hatay Arkeoloji Müzesi’nde meydana gelen hasarlar üzerinden, depremlerin kültürel mirasın taşıyıcı unsurlarını tahrip ettiği ortaya konmuştur (Topaloğlu Uzunel, 2023).

5. ÖNERİLER

Öneriler;

Risk Haritalandırma: Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak kültürel miras alanlarının maruz kaldığı risklerin belirlenmesi gerekmektedir.

Risk Analiz Raporları: Her kazı alanının çevresel etkileri göz önüne alınarak önlemler o yönde geliştirilmelidir.

Erken Uyarı Sistemleri: Deprem, heyelan ve iklim kaynaklı risklere karşı sensör tabanlı izleme sistemlerinin kurulması planlanmalıdır.

Dijital Belgeleme: Tarihi eser ve arkeolojik kalıntılar, dijital ortama aktarılmalıdır.

Bütünleyici Politikalar: Sürdürülebilirlik açısından ilgili kurumlar arasındaki iş birliğinin sağlanarak koordine edilmelidir.

Hizmet İçi Eğitimler: Kazı ekiplerine yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile AFAD işbirliğinde eğitimler düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Yerel Katılım: Kültürel mirasın korunmasında yerel toplulukların bilinçlendirilmesi ve sürece dahil edilmesi sağlanmalıdır.

Kazı Başkanı Deneyimleri: Kazı başkanının sahada uyguladıkları bilgi ve edindikleri tecrübeler ön plana çıkarılarak ortak protokoller ve toplantılar yapılmalıdır.

6. SONUÇ

Kültürel ve arkeolojik mirasın afetler karşısında korunması sistemli bir planlama ve toplumsal sahiplenmeyle mümkündür. Bu çalışmada önerilen model, hem mevcut mirasın korunmasını hem de gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Uygulamanın başarısı, ilgili tüm paydaşların (merkezi yönetim, yerel yönetimler, akademi, sivil toplum ve yerel halk) özellikle kazı başkanlarının aktif katılımına bağlıdır.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2023). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2022). *Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)*. <https://www.afad.gov.tr/tamp>

Arkeolojik Haber. (2020). Alexandria Troas Antik kentinde çıkan orman yangını [Fotoğraf]. <https://www.arkeolojikhaber.com/galeri-alexandria-troas-antik-kentide-cikan-orman-yangini-sonduruldu-792/sayfa-2/>

Bekler, T., Çifçi, S., Bekler, F. N., & Demirci, A. (2022). *Çanakkale şehir merkezi risk azaltma çalışmaları ve afet farkındalığının değerlendirilmesi*. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 4(1), 73-97. <https://doi.org/10.46464/tdad.1041575>

ICOMOS Türkiye. (2002). *Kültürel mirasın korunması ilkeleri* (Z. Ahunbay, Trans.). https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf

ICOMOS Türkiye Milli Komitesi. (2023). *Önerilen Yol Haritası – Yapılacaklar*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0515254001678046175.pdf

Kuşcuoğlu, G. Ö., & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 58-67.

Oktay, S., Taş, N., & Taş, M. (2020). Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Afet Yönetimi İlişkisi. *Dirençlilik Dergisi*, 4(2), 305-321. Erişim: 5 Nisan 2025 <https://doi.org/10.32569/resilience.710387>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1983). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Kanun No. 2863, Md. 6–7). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Yüzey araştırması, sondaj ve kazı çalışmalarının yürütülmesi hakkında yönerge. <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-251757>

Topaloğlu Uzunel, A. (2023). Depremler ve arkeolojik miras alanları: Türkiye'de 6 Şubat depremi örneği. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 57–77. <https://doi.org/10.47088/utad.1308570>

TÜRKONFED. (2023). TÜRKONFED 2023 Kahramanmaraş depremi afet durum raporu. <https://turkonfed.org/Files/ContentFile/turkonfed2023kahramanmarasdepremi afet durum raporu090623-9336.pdf>

UNESCO. (2010). Managing disaster risks for World Heritage.
<https://whc.unesco.org/en/managing-disaster-risks/>

United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2023). *Terminology: Disaster*.
Retrieved May 4, 2024, from <https://www.undrr.org/>

SÜREYYA AĞAOĞLU VE ÇOCUK DOSTLARI DERNEĞİ: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇOCUK HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN İNŞASI

Araştırma Görevlisi Dr. ELİF AŞCI
Süleyman Demirel Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü, elifasci@sdu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-2955-0447.

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin modernleşme süreci, yalnızca siyasal ve hukuksal alanlarda değil; aynı zamanda toplumsal sorumluluk ve sosyal haklar bağlamında da önemli dönüşümlere sahne olmuştur. Bu dönüşümde öncü bir rol oynayan Süreyya Ağaoğlu, Türkiye'nin ilk kadın avukatı olarak hukuk alanındaki öncülüğünün ötesinde, özellikle çocuk hakları konusundaki çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Ailesinden ve batılı eğitimden aldığı ilhamla şekillenen toplumsal sorumluluk anlayışı, onu yalnızca mesleki başarılarıyla değil, sosyal reformcu kimliğiyle de öne çıkarmıştır.

1949 yılında Süreyya Ağaoğlu tarafından kurulan Çocuk Dostları Derneği, onun sosyal adalet ve insan hakları konularındaki duyarlılığının kurumsal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dernek, savaş sonrası Türkiye'sinde artan yoksulluk ve sınırlı sosyal koruma mekanizmaları çerçevesinde, özellikle korunmasız çocuklara yönelik barınma, eğitim ve sağlık hizmetleri sunmayı hedeflemiştir. Millî Eğitim Bakanlığı ile geliştirilen iş birliği kapsamında yürütülen yurt faaliyetleri ve burs programları, pek çok çocuğun eğitim hayatına dâhil edilmesine ve sosyal hayata kazandırılmasına olanak tanımıştır. Ağaoğlu, yalnızca yardım temelli yaklaşımlarla sınırlı kalmayarak, çocuk mahkemeleri gibi yapısal reform önerileriyle çocukların adalet sistemindeki konumunun güçlendirilmesini de gündeme taşımıştır. Bu yönüyle, dernek faaliyetleri hem sosyal refah hem de hukuki reform bağlamında erken Cumhuriyet dönemi çocuk politikaları açısından dikkate değer bir örnek sunmaktadır.

Bu bildiri, Süreyya Ağaoğlu'nun yaşamı ve Çocuk Dostları Derneği'nin faaliyetleri üzerinden erken Cumhuriyet döneminde çocuk haklarının gelişimini ve sivil toplumun şekillenişini analiz etmektedir. Çalışma, Süreyya Ağaoğlu'nu yalnızca bir hukukçu olarak değil, modern Türkiye'nin sosyal vicdanını temsil eden etkili bir sivil toplum aktörü olarak yeniden konumlandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Süreyya Ağaoğlu, Çocuk Dostları Derneği, Çocuk Hakları.

SÜREYYA AĞAOĞLU AND THE CHILDREN'S FRIENDS ASSOCIATION: THE CONSTRUCTION OF CHILD RIGHTS AND CIVIL SOCIETY IN EARLY REPUBLICAN TURKEY

Research Assistant Dr. Elif Aşçı
Süleyman Demirel University,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of History, elifasci@sdu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-2955-0447

Abstract:

The modernization process of Early Republican Turkey brought about profound transformations not only in legal and political spheres but also in the realm of social responsibility and rights. Süreyya Ağaoğlu, as the first female lawyer in Turkey, played a pioneering role in this transformation. However, her significance extends far beyond her professional achievements; she also emerged as a social reformer deeply engaged with issues of child welfare and human rights. Influenced by her progressive family background and Western-style education, Ağaoğlu developed a strong sense of civic duty and social engagement.

Founded in 1949 by Süreyya Ağaoğlu, the Children's Friends Association (Çocuk Dostları Derneği) can be seen as an institutional reflection of her commitment to social justice and human rights. In the post-war context of increasing poverty and limited social protection in Turkey, the association aimed to provide sustainable support to vulnerable children in fundamental areas such as shelter, education, and healthcare. Through collaboration with the Ministry of National Education, the association implemented dormitory services and scholarship programs, enabling many children to access education and integrate into society. Ağaoğlu's efforts were not confined to charitable initiatives; she also brought attention to the legal status of children by advocating for structural reforms such as the establishment of juvenile courts. In this regard, the association's activities present a significant example of early Republican child welfare and legal reform initiatives.

This paper examines the foundation and activities of the Children's Friends Association as a lens through which to explore the development of child rights and the formation of civil society in Early Republican Turkey. It argues that Süreyya Ağaoğlu should be recognized not only as a trailblazing jurist but also as a key civic actor who helped shape the moral and institutional foundations of modern Turkey. Her life and work continue to offer an enduring model for social responsibility and child advocacy.

Keywords: Süreyya Ağaoğlu, Children's Friends Association, Children's Rights.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilanına, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan 20. yüzyılın ikinci yarısındaki askerî müdahalelere kadar uzanan çalkantılı bir tarihsel sürece tanıklık eden Süreyya Ağaoğlu, Türkiye'de hukuk, eğitim ve sosyal haklar alanında önemli izler bırakmış bir aydın ve öncüdür. Cumhuriyet'in modernleşme idealleri doğrultusunda şekillenen Erken

Cumhuriyet Dönemi'nin yetiştirdiği bir entelektüel olarak, yalnızca mesleki başarılarıyla değil; aynı zamanda toplumsal duyarlılığı, çocuk ve kadın haklarına yönelik çabalarıyla da dikkat çeken bir figürdür. Cumhuriyet tarihine “ilk kadın avukat” olarak geçen Ağaoğlu, bu unvanın ötesinde, hukuk yoluyla toplumsal dönüşümün mümkün olduğuna inanan bir sivil toplum aktörü olarak değerlendirilmelidir.

Ağaoğlu'nun aile çevresi ve aldığı Batılı tarzda eğitim, onun özgür düşüncüyü benimseyen, toplumsal sorunlara duyarlı ve kamusal alanda etkin bir birey olarak yetişmesini sağlamıştır. Bu entelektüel donanım, onu yalnızca bireysel başarılar peşinde koşan biri olmaktan çıkararak, içinde bulunduğu toplumun yapısal sorunlarına eğilen bir sosyal reformcunun kimliğiyle buluşturmuştur. Kadınların eğitimi, hukuki eşitliği ve sosyal yaşama katılımı gibi alanlarda yürüttüğü faaliyetlerin yanı sıra, çocukların korunması ve topluma kazandırılması da Süreyya Ağaoğlu'nun temel ilgi alanlarından biri olmuştur.

Bu doğrultuda 1949 yılında kurduğu Çocuk Dostları Derneği, onun çocuk haklarına verdiği önemin kurumsal bir yansımasıdır. Dernek, özellikle savaş sonrası dönemin yoksulluk, sağlık sorunları ve eğitim eksiklikleriyle boğuşan çocukları için çeşitli sosyal destek programları geliştirmiştir. Söz konusu dernek aracılığıyla hayata geçirilen faaliyetler, yalnızca yardım temelli değil; aynı zamanda çocukların anayasal ve evrensel haklarının savunulmasına dayalı bir anlayışı temsil etmektedir. Bu yönüyle Çocuk Dostları Derneği, dönemin sosyal politika anlayışı içinde özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, Süreyya Ağaoğlu'nun toplumsal sorumluluk anlayışı çerçevesinde kurduğu Çocuk Dostları Derneği'nin kuruluş süreci, faaliyet alanları ve Türkiye'de çocuk haklarının gelişimine sunduğu katkılar ele alınacaktır. Derneğin amacı ve faaliyetleri hem dönemin sosyal yapısı hem de Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisi bağlamında değerlendirilecektir. Böylece, Süreyya Ağaoğlu'nun yalnızca bir hukukçu değil; aynı zamanda modern Türkiye'nin şekillenmesinde rol oynamış etkin bir sivil toplum temsilcisi olarak konumlandırılması amaçlanmaktadır.

2.Süreyya Ağaoğlu'nun Hayatı ve Entelektüel Gelişimi

29 Temmuz 1903 tarihinde Azerbaycan'ın Şuşa kentinde dünyaya gelen Süreyya Ağaoğlu, düşünür, yazar, siyasetçi ve hukuk profesörü Ahmet Ağaoğlu ile Sitare Hanım'ın en büyük çocuğudur. Beş çocuklu ailenin diğer fertleri arasında eğitimci ve Milletvekili Tezer Taşkıran, mühendis ve iş insanı Abdurrahman Ağaoğlu, siyasetçi ve hukukçu Samet Ağaoğlu ile tıp doktoru Gültekin Ağaoğlu yer almaktadır.

Ağaoğlu Ahmed Bey, 1869 yılında Şuşa'da doğmuştur. Ailesi, 18. yüzyılda Erzurum'dan Karabağ'a göç etmiş, ilim ve kültürle öne çıkan, maddi durumu iyi bir aileydi. Aile büyükleri “Mirza” unvanını taşıyor; Türkçe ile birlikte Farsça, Arapça ve Rusça dillerini de bilirlerdi. Konakları, Şuşa'daki din ve fikir insanların bir araya gelip dini meseleleri tartıştığı yerlerdi. Ahmed Bey, çocukluğunu fikir tartışmaların yapıldığı bir ortamda geçirdi.

Eğitim hayatına Şuşa'da başlayan Ahmed Bey, öğrenimini Tiflis, Petersburg ve Paris'te sürdürmüştür. Paris'te hukuk ve tarih eğitimi aldığı sırada Ernest Renan, Barbier de Meynard, Schaffer ve James Darmesteter gibi önemli akademisyenlerden dersler almıştır. Bu süreçte dönemin önde gelen Jön Türklerinden Ahmed Rıza, Dr. Nazım ve Esat Paşa ile tanışmış; ayrıca Cemaleddin Efgani ile

görüşerek fikirlerinden etkilenmiştir. Bu etkilenme sonucunda Batıcılık, İşlamlıcılık ve Türkçülük ekseninde yazılar kaleme almaya başlamış, bu yazılarını çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamıştır.

Yayın faaliyetleri ve siyasi görüşleri nedeniyle Rus yetkililer tarafından “Pan-Türkist” olduğu gerekçesiyle takibe alınmıştır. Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet ilan edilmesiyle Ahmed Bey’in birçok arkadaşı siyasi iktidara gelmiştir. 1908 yılı sonlarında İstanbul’a gelen Ahmed Bey, ailesini de 1910 yılında İstanbul’a getirmiştir (Sakal,1999: 7-22).

Ahmet Ağaoğlu, Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluş sürecinde etkili olan Türk Ocağı aydınları ile Mustafa Kemal Paşa’nın yakın çevresinde yer almıştır. Ailenin çocukları, bu entelektüel ve siyasal çevrenin etkisi altında çocukluk ve gençlik yıllarını geçirmiştir (Büyükkal, 2024: 27). Ahmet Ağaoğlu’nun eğitime verdiği önem, çocuklarının da Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin öncü isimleri arasında yer almalarını sağlamıştır.

Süreyya Ağaoğlu, lise öğrenimini Bezm-i Âlem Sultanîsi’nde 9,5 not ortalamasıyla tamamladıktan sonra Mekteb-i Hukuk yöneticileriyle görüşerek hukuk eğitimi almak istediğini belirtmiştir. 1921 sonbaharında, dönemin Fakülte Reisi Ahmed Selahaddin Bey, bu isteğe olumlu yaklaşarak “Üç hanım arkadaş daha bul, hemen fakülteyi size açalım” yanıtını vermiştir (Ağaoğlu, 2023:26). O dönemde Darülfünun’da kadınlar erkeklerle birlikte aynı sınıflarda eğitim alamamaktaydı. Kadınların yükseköğretim kurumlarında eğitim görmesi, Osmanlı kamuoyunda tartışma konusuydu. Darülfünun’un bazı bölümlerinde erkekler sabah, kadınlar ise öğleden sonra ders görmektedir. Ancak tek bir kadın öğrenci için tüm hocaların öğleden sonra ders vermesi mümkün görülmemektedir.

Bu koşullar altında Süreyya Hanım, başka fakültelere kayıt yaptırmış olan üç arkadaşını ikna etmeyi başarmış ve Mekteb-i Hukuk’a kaydolmuştur. Süreyya Hanım ile birlikte Bedia (daha sonra Sıddık Sami Onar’ın eşi olmuştur), Melahat ve Saime Hanımlar da fakülteye kayıt yaptırmıştır. Başlangıçta kadın öğrenciler erkeklerden ayrı sınıflarda eğitim görmüş; zamanla ortak derslere katılmış ve mezun sayısı da artmıştır. 1924 yılında 18 olan kadın öğrenci sayısı, 1933’te 200’e ulaşmıştır. Bu gelişmeler, Süreyya Hanım’ın hukuk eğitimi alma konusundaki ısrarının kadınlar için öncü bir adım niteliği taşıdığını göstermektedir (Çelik, 2018: 116).

Süreyya Ağaoğlu 1927 yılında avukatlık ruhsatını alarak Ankara Barosu’na kaydolmuştur. Türkiye’nin ilk kadın avukatı Süreyya Hanım, hayatı boyunca Cumhuriyet devrimlerini savunmuş, kadın ve çocuk hakları alanında aktif bir mücadele yürütmüştür. Katıldığı ulusal ve uluslararası kongrelerde Türk kadınının elde ettiğı hakları temsil etmiş, bu hakların tanıtımını yapmıştır. Babası ve iki kardeşi mecliste görev almış olmasına karşın, Süreyya Hanım aktif siyasete girmemiş; enerjisini hukuk çalışmalarına ve özellikle kadın ile çocuk haklarının savunulmasına yönlendirmiştir (Büyükkal, 2024: 149).

Dağılan bir imparatorluğun ardından kurulan genç bir Cumhuriyet’in dönüşümüne tanıklık eden Süreyya Hanım, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması ve 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi gibi Türk demokrasisi açısından kritik gelişmelere aile bireyleriyle birlikte yakından tanıklık etmiştir. Yaşadığı bu deneyimler, onun kişiliğini ve düşünsel duruşunu derinden etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin sancılı modernleşme sürecinin genç tanıklarından biri olan Ağaoğlu, 1989 yılında hayatını kaybedene dek mesleğini aralıksız olarak sürdürmüştür. Katıldığı uluslararası toplantılarda Türkiye’yi temsil etmiş, Türk kadınının kazanımlarını ve haklarını tüm dünyaya anlatmayı kendine bir

görev bilmiştir (Büyükkal, 2024). Kendisini yazdığı kitabında “inançları uğruna çok sahada mücadele etmiş bir Türk kadını” olarak tanımlamıştır (Ağaoğlu, 2023: 13).

Süreyya Ağaoğlu’nun hukuk alanında kaleme aldığı çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Londra’ya dair izlenimlerini aktardığı “Londra’da Gördüklerim” kitabı bulunmaktadır (Uslu, 2012: 1080). Otobiyografisi Bir Ömür Böyle Geçti, hem kişisel deneyimlerini hem de döneme ilişkin gözlemlerini içermesi bakımından tarihsel bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu esere yaptığı eklerle yayımladığı ikinci otobiyografisi Bir Ömür Böyle Geçti – Sessiz Gemiye Beklerken kitabında ise daha geniş bir çerçevede düşünsel mirasını aktarmıştır. Bu eserin başında, yazma konusunda dostu Lord Kinross’un teşvik edici sözlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Yıllardan beri bana düşen bir vazife olduğunu düşünür, Osmanlı saltanatını, Kuvâ-yı Milliye’yi, Cumhuriyet’i yaşamış ve inançları uğruna çok sahada mücadele etmiş bir Türk kadını olarak yazmam gereken çok şey olduğuna inanır, fakat bir türlü bu düşüncemi gerçekleştiremezdim. Büyük dostum Lord Kinross bana ‘Bildikleriniz size kalmamalı, yazmalısınız, hem de bir an evvel; zira seneler geçtikçe insan unutkan oluyor’ diyerek beni bu eseri yazmaya teşvik etti. Ben de bu sene artık yaşımın çok ilerlediğini, hadiseleri unutma ihtimalinin belirdiğini görüp, benden sonra gelenlere faydalı olur düşüncesiyle hatırlayabildiklerimi yazmaya başladım”. (2012: 13)

Bu ifadeler, Süreyya Ağaoğlu’nun kendisini nasıl konumlandığını ve yazarlığını tarihsel bir sorumluluk olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

3. Süreyya Ağaoğlu’nun Meslekî ve Sivil Toplum Çalışmaları

Avukatlık mesleğine Ankara Barosu’nda başlayan Süreyya Ağaoğlu, 1936 yılından itibaren çalışmalarını İstanbul Barosu bünyesinde sürdürmüştür. Meslek hayatı boyunca Fransızca ve İngilizce bilgisiyle uluslararası kongre ve konferansta Türkiye’yi temsil etmiştir. İstanbul Barosu’nun 1946 yılında Uluslararası Barolar Birliği’ne üyeliğini sağlamış; 1960 yılına kadar da bu birliğin tek kadın yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmıştır. Ayrıca 1952 yılında Milletlerarası Kadın Hukukçular Birliği üyeliği ve Birleşmiş Milletler Cenevre Teşkilatı’nda Türkiye’yi temsilen görev alması yer almaktadır. 1960 Askerî Darbesi sonrasında ise kardeşi Samet Ağaoğlu’nun Yassıada Yargılamaları’ndaki savunmasını üstlenerek kamuoyunun dikkatini çekmiştir.

Süreyya Ağaoğlu’nun kurduğu vakıf ve dernekler, onun yalnızca hukukî birikimini değil, aynı zamanda özgürlükçü değerlerini ve toplumsal duyarlılığını da yansıtmaktadır. Gazeteci Ahmet Emin Yalman ve Prof. Ali Fuat Başgil ile birlikte 1947 yılında kurduğu Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, düşünce özgürlüğünü temel alan önemli bir sivil toplum girişimi olarak öne çıkar. Süreyya Hanım, Azerbaycan ve Türkiye gibi birbirine yakın iki coğrafyada yaşayan aynı milletin fertlerinin ortak kültürel değerlerle yetişmiş olmalarının da etkisiyle, fikir özgürlüğünün korunmasına özel bir önem vermiştir (Yel, 2023).

Çocuk adalet sistemi, Süreyya Ağaoğlu’nun uzun yıllar boyunca üzerinde durduğu temel konulardan biridir. Özellikle “çocuk mahkemeleri”nin kurulmasına yönelik girişimleri dikkat çekicidir. Bu doğrultuda dönemin Adliye Vekili Necati Bey’e bu konudaki arzusunu ilettiğinde, “Daha büyüklerinkini kuramadık ki, çocuklarınkine sıra gelsin” şeklinde bir yanıt almıştır (Ağaoğlu, 2023: 29). Süreyya Hanım, yurt dışına yaptığı ziyaretlerde karşılaştığı çocuk adalet sistemlerini yerinde incelemiş, bu konuyla ilgili çeşitli yazılar kaleme almış ve katıldığı ulusal ve uluslararası kongrelerde

meseleyi gündeme taşımıştır (Büyükkal, 2024: 72). Ancak tüm çabalarına rağmen, 1987 yılına gelindiğinde Türkiye’de hâlâ çocuk mahkemeleri kurulmamıştır.

Çocuk adaletine ilişkin duyarlılık yalnızca Süreyya Ağaoğlu’na özgü olmayıp, ailesinin diğer fertleri tarafından da paylaşılmıştır. 1940 yılında kardeşleri Samet Ağaoğlu ve Tezer Taşkiran ile birlikte Ankara Çocuk İslahevinde kalan 86 çocuk üzerinde özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmanın sonuçları, 1943 yılında Suçlu Çocuklarımız başlığıyla yayımlanmıştır (Kunter,1951: 100).

Süreyya Ağaoğlu’nun hukuk mesleği ile sınırlı kalmayan bu çok yönlü çalışmaları, onun aynı zamanda insan hakları, çocuk adaleti ve ifade özgürlüğü gibi temel konulara duyarlılığıyla öne çıkan bir sivil toplum öncüsü olarak değerlendirilmesini gerektirir.

4.Çocuk Dostları Derneği

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “çocuk” kelimesi, küçük yaştaki oğlan ya da kız olarak tanımlanırken; “çocukluk” ise, bebeklikten ergenliğin sonuna kadar süren gelişim dönemi olarak açıklanmaktadır (TDK Sözlük). Hukuk alanında ise “çocuk” kavramı iki farklı şekilde kullanılır. Birincisi, bireyi reşit olmayan bir “küçük” olarak yetiştikten ayırmak; ikincisi ise çocuk ile anne-baba arasındaki soy bağıını göstermek içindir. Ancak hukuki düzenlemelerde daha çok “küçük” kavramı tercih edilir; çünkü çocukların korunması, güvenliği ve hakları bu çerçevede ele alınır (Reçberoğulları, 2021: 2).

Osmanlı Devleti’nde çocukların korunmasına yönelik anlayış, İslam inancından beslenen sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Toplumun korumaya muhtaç çocuklarına destek sağlamak amacıyla, vakıflar üzerinden çeşitli yardım ve bakım kuruluşları hayata geçirilmiştir. Ayrıca çocuğun haklarını güvence altına almak üzere tereke (miras) kayıtlarının tutulması, evlat edinme uygulamaları ve ıslahhanelerin açılması gibi düzenlemelere gidilmiştir. 1908 yılında kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti ise, uzun süren savaşlar sonucu ortaya çıkan çocuklara yönelik mağduriyetleri gidermeyi amaçlamıştır (Karataşer, 2023: 430).

Erken Cumhuriyet döneminde yürütülen nüfus politikaları, çocuk doğumunu teşvik etmek ve doğan çocukların sağlıklı biçimde yaşamasını sağlamak üzerine odaklanmıştır. Nüfus artışı, hem Türkiye’nin kalkınmasının temeli olarak görülmüş hem de uluslararası alanda güç göstergesi sayılmıştır. Bu çerçevede, sadece nüfusun niceliksel olarak artırılması değil, mevcut çocuk nüfusunun korunması da temel bir hedef olarak benimsenmiştir. Öte yandan 1924’te Viyana ve Budapeşte’de düzenlenen Çocuk Kongrelerine Himaye-i Etfal Cemiyeti temsilcileriyle katılım sağlanması ile 1928 yılında Cumhurbaşkanı Atatürk’ün Cenevre Beyannamesi’ni imzalaması, çocuğa verilen önemin somut göstergeleridir (Rençberoğulları, 2021: 6)

Türkiye’de kimsesiz, terkedilmiş ve toplumsal uyum sorunu olan çocukların korunması meselesi mecliste sık sık gündeme gelmiştir. 26 Mayıs 1948’de o sırada Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olan Dr. Behçet Uz, “Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı”nın gerekçelerini açıklamış ve çocuk refahını artırmaya yönelik kapsamlı sosyal politikalar geliştirilmesini hedeflemiştir. 1948 yılında TBMM gündemine gelen tasarıda, doğumdan 18 yaşına kadar olan çocukların korunması hedeflenmiş; bu amaçla kreşler, yuvalar, pansiyonlar ve meslek atölyeleri kurulması, kız çocuklarının hemşirelik ve ebelik gibi alanlarda eğitilmesi planlanmıştır. Devletin yanı sıra özel idarelerin, belediyelerin, hayır kurumlarının ve toplumun da bu süreçte

sorumluluk üstlenmesi öngörülmüştür. Uygulama yetkisi başlangıçta Sağlık Bakanlığı'nda iken, eğitimle ilgili sorumluluklar Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Ancak tasarının kapsamı ve ivedilikle kabul edilme süreci, milletvekilleri arasında görüş ayrılıklarına yol açmış ve detaylı değerlendirme yapılmadan yasalaşmasına karşı eleştiriler getirilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1948: 517).

Süreyya Ağaoğlu'nun kardeşi olan Kars Milletvekili Tezer Taşkiran ise TBMM'de yaptığı konuşmada, bahsi geçen kanun tasarısının toplumsal bir zorunluluk olduğunu vurgulamış ve çocukların korunmasının yalnızca sosyal bir görev değil, aynı zamanda ulusal bir mesele olduğunu belirtmiştir. Mevzuatta çocukları korumaya yönelik maddelerin mevcut olmasına rağmen, uygulama eksikliği nedeniyle işlevsiz kaldığını ifade etmiş; özellikle sokakta çalışan çocukların sağlık, ahlâk ve eğitim açısından büyük risk altında olduğuna dikkat çekmiştir. Çocuk işçiliğinin düzenlenmesi, çocuk çalışma yurtlarının kurulması, küçük sanayide ve seyyar işlerde çalışan çocukların korunması, çocuk mahkemelerinin kurulması ve bakanlıklar arasında görev dağılımının netleştirilmesi gibi konularda somut öneriler sunan Taşkiran, ayrılan bütçenin yetersizliğini de eleştirerek, devletin bu konuda daha ciddi sorumluluk alması gerektiğini savunmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 1948: 523).

Geleceğin teminatı olarak görülen çocuk meselesinin toplumsal gündemde öne çıktığı bir dönemde, Süreyya Ağaoğlu'nun yaşamında özel bir yere sahip olan “Çocuk Dostları Derneği”, 3 Mart 1949 tarihinde resmî olarak kurulmuştur. Dernek, faaliyetlerine İstanbul Çiçek Pazarı'nda, Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait eski bir medrese binasında başlamıştır. Kurucuları arasında Süreyya Ağaoğlu'nun yanı sıra, kadın hakları savunuculuğuyla tanınan yazar İffet Halim Oruz ve gazeteci-yazar Şevket Rado da yer almaktadır (URL-1).

Süreyya Ağaoğlu'nun 1989 yılında verdiği bir röportajda anlattıklarına göre, Çocuk Dostları Derneği'ni kurma fikri, 1947 yılında Amerika'da gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında şekillenmiştir. Mesleği gereği çocuk mahkemelerini inceleyen Ağaoğlu, burada çocuklara gösterilen ilgi ve özeni yakından gözlemlemiştir. Türkiye'ye döndüğünde ise özellikle sokakta yaşayan çocukları görmesi, bu alanda bir sorumluluk hissetmesine ve çocukların korunmasına yönelik bir toplumsal bilinç geliştirmesine neden olmuştur. Bu deneyimin, onun çocuklara yönelik sosyal çalışmalar başlatmasında ve derneği kurmasında temel bir kırılma noktası oluşturduğu anlaşılmaktadır (Büyükkal, 2024: 125).

Derneğin ilk yıllarındaki çalışmaları büyük bir özveriye dayanmaktaydı. Kurucu üyeler, sokaklarda yaşayan evsiz ve korunmasız çocukları tespit edebilmek amacıyla geceleri yanlarında bir polis memuruyla birlikte İstanbul sokaklarında dolaşmışlardır. Ağaoğlu gördüğü manzarayı kitabında bahsetmektedir.

“Manzara korkunçtu. Küçük çocuklar her türlü sefalet ve ahlaksızlığa karşı korumasız, hamam taşlarına uzanmış esrarkeşlerin arasında yaşıyorlardı. Birkaç gazeteciyi konuyu kamuoyuna duyurarak bize yardımcı olmaları için davet ettik. Bir kısmının bize hakikaten yardımcı olmalarına mukabil diğerleri “kürkle hayır işine çıkmışlar” diye alay etti.” (2024: 92)

Dernek aracılığıyla bu çocuklar, uygun eğitim kurumlarına veya iş yerlerine yönlendirilmiş ve topluma kazandırılmaları hedeflenmiştir. Nitekim sonucunda Almanya'da otomobil fabrikalarında ustabaşı

olarak çalışan, elektrik servislerinde şeflik yapan ya da deniz yollarında görev alan nitelikli gençlerin yetişmesine bu çabalar doğrudan katkı sağlamıştır (Ağaoğlu, 2023).

Çocuk Dostları Derneği İçişleri Bakanlığı tarafından 1951 yılında, 3512 sayılı Kanun’la “Genel Menfaatlere Yarar Dernekler” arasında kabul edilmiştir (BCA, 1951). Derneğe ilişkin arşiv belgelerine göre, İstanbul’un Sarıyer–Şişli–Büyükdere asfaltı üzerindeki, Hazine’ye ait 12.992 metrekarelik bir arsanın—2 pafta, 10 ada, 1 parsel numarasıyla—Çocuk Dostları Cemiyeti’ne satışının onaylandığı anlaşılmaktadır (BCA, 1954).

1957 yılına ait Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü belgesinde, 19 Mayıs Stadyumu’nun açılışı vesilesiyle düzenlenecek Galatasaray–Fenerbahçe maçının gelirinin bir kısmının Ankara’daki Çocuk Dostları Derneği’ne bağışlanmasının talep edildiği kayıt altına alınmıştır. Arşiv kaydında yer alan ifadeler, dönemin çocuk politikalarına yaklaşımını ve derneğe atfedilen toplumsal önemi ortaya koymaktadır. Belgede, öksüz ve yetim çocuklara yönelik yaklaşım şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Güzel yurdumuzun anasız ve babasız kalan yavrularını sıcak bir yuvaya kavuşturmak, tahsil ve terbiyelerini sağlamak ve onları asil Türk milletine yaraşır şekilde cemiyete hadım birer insan olarak yetiştirmek amacıyla, yüksek himayelerinizden şevk alarak 1956 yılında Ankara Çocuk Dostları Derneği’ni kurmuş bulunuyoruz. Bu uğurda hemen hepimiz kendi çocuklarımızı dahi ihmal ederek bu öksüz ve yetim yavruların bütün ihtiyaçlarını karşılamak için büyük gayret sarf etmekte ve necip Türk milletinin sonsuz şefkatine sığınarak gelir kaynakları aramaktayız...” (BCA, 1957)

Derneğin finansman ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla çeşitli sosyal kampanyalar düzenlenmiştir. Bu kapsamda, 7 Haziran 1952 tarihli Akşam gazetesi haberinde “33 Kimsesiz Çocuk Ölümünden Kurtuldu” başlığı ile başlatılan yardım kampanyasına dikkat çekilmiştir. Haberde, “Çocuk Dostları Derneği yarından itibaren bir haftalık kimsesiz çocuklara yardım kampanyası açıyor. Bu iş sadaka ile halledilir mi? Kafasına dayısının baltasını yedikten sonra Giresun’dan İstanbul’a kaçan 11 yaşındaki bir kimsesiz...” ifadelerine yer verilmiş; hem kampanyanın duyurusu yapılmış hem de toplumun dikkatini çocukların yaşadığı dramatik koşullara çekmek amacıyla etkileyici bir dil kullanılmıştır.

Süreyya Ağaoğlu, derneğe yalnızca fikir önderliği yapmakla kalmayıp, kaynak bulma ve kamuoyu oluşturma gibi idari sorumlulukları da üstlenmiştir. Dönemin önemli gazetecilerinden Hıfzı Topuz ile gerçekleştirdiği röportajda, derneğin yıllık giderlerinin yaklaşık 17 bin lira olduğunu ancak bu tutarı karşılamakta önemli güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu nedenle, “Kimsesiz Çocuklar Haftası” düzenlenmesine karar verilmiş ve dernek, sahip olduğu tüm olanakları kullanarak geniş çaplı bir farkındalık kampanyası başlatmış, toplumun varlıklı kesimlerini yardıma davet etmiştir (Akşam, 1952).

Kadın hakları ile çocukların ve gençlerin eğitimi konularında yaşamı boyunca aktif biçimde çalışmalar yürüten Süreyya Ağaoğlu, İstanbul’da 29 Aralık 1989 tarihinde katılmış olduğu “Kadın Hakları ve Çağdaşlaşma” konulu panelin ardından salondan ayrılırken düşerek beyin kanaması geçirmiş ve hayatını kaybetmiştir. Cenaze namazı Teşvikiye Camii’nde kılınmış, ardından Feriköy Mezarlığı’nda defnedilmiştir (Cumhuriyet, 1989).

Süreyya Ağaoğlu’nun vefatının ardından derneğin adı “Süreyya Ağaoğlu Çocuk Dostları Derneği” olarak değiştirilmiştir. Dernek başkanlığı bir süreliğine kız kardeşi Gültekin Hanım tarafından yürütülmüştür. 1996 yılında ise, Gültekin Hanım’ın da kurucuları arasında yer aldığı “Süreyya

Ağaoğlu Eğitim ve Öğretim Vakfı” kurulmuştur. Bugün her iki kurum da Süreyya Ağaoğlu’nun değerlerini ve çalışmalarını yaşatmak amacıyla eşgüdümlü biçimde faaliyetlerine devam etmektedir (URL-2).

5.Çocuk Dostları Derneği’nin Faaliyetleri

Süreyya Ağaoğlu tarafından kurulan Çocuk Dostları Derneği, 1949 yılından itibaren çocukların temel hak ve ihtiyaçlarına yönelik yürüttüğü faaliyetlerle Türkiye’de sivil toplumun önemli örneklerinden biri hâline gelmiştir. Dernek, kuruluşundan itibaren yalnızca sokakta yaşayan ya da korunmasız durumda olan çocuklara barınma ve temel eğitim sağlamakla kalmamış; aynı zamanda sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında kamuoyunu bilinçlendirme misyonunu da üstlenmiştir. Süreyya Hanım’ın “Hayattaki en büyük uğraşım çocuklar” sözü, onun bu alandaki kararlılığını ve derneğin taşıdığı anlamı açıkça ifade etmektedir (URL-3)

1949’dan 2016 yılına kadar dernek bünyesinde faaliyet gösteren bir erkek öğrenci yurdu işletilmiştir. Bu yurt aracılığıyla, Türkiye’nin dört bir yanından gelen çok sayıda çocuğa barınma ve eğitim imkânı sunulmuştur. Dernek, yalnızca fiziksel ihtiyaçları karşılamakla kalmamış, aynı zamanda çocukların topluma kazandırılması ve gelecekte bağımsız bireyler olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan psikososyal desteği de sağlamıştır. Ayrıca 1951 yılında “kamu yararına çalışan dernek” statüsüne kavuşması, derneğin faaliyetlerinin kamu hizmeti niteliğinde kabul edilmesini sağlamış ve toplumda duyulan güveni pekiştirmiştir (URL-1).

1996 yılında Süreyya Ağaoğlu’nun vefatının ardından kız kardeşi Dr. Gültekin Ağaoğlu’nun öncülüğünde kurulan Süreyya Ağaoğlu Eğitim ve Öğretim Vakfı ile dernek arasında güçlü bir iş birliği tesis edilmiştir. Bu iki kurum, Süreyya Ağaoğlu’nun mirasını yaşatma ve genişletme amacıyla koordineli çalışmalar yürütmektedir. Dernek ile vakıf arasındaki bu birliktelik, eğitimi destekleyici faaliyetlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır (URL-4).

Bugün dernek, özellikle maddî olanakları sınırlı, ancak akademik başarısı ve potansiyeli yüksek öğrencilere yönelik burs programları ile öne çıkmaktadır. Lise düzeyinden başlayarak yükseköğretime kadar uzanan bu destekler, yurt içi ve yurt dışında verilmektedir. Böylece dernek, eğitimde fırsat eşitliğine katkı sunmayı ve başarılı öğrencilerin eğitim yaşamlarını sürdürebilmelerini amaçlamaktadır.

Ayrıca, dernek tüzüğü doğrultusunda çocuk ve gençlerin barınmasına, eğitilmesine ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayacak yurtlar kurma, bu kurumların gelişimini ve sürdürülebilirliğini sağlama amacı da taşımaktadır. Eğitim alanında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları ve vakıflarla kurduğu iş birlikleri, Çocuk Dostları Derneği’nin etkisini artırmakta ve daha fazla çocuğun eğitime erişimine olanak sunmaktadır.

1996 yılında kurulan Süreyya Ağaoğlu Eğitim ve Öğretim Vakfı ile dernek arasında tesis edilen iş birliği, eğitim alanındaki destek faaliyetlerinin yaygınlaşmasını sağlamış ve dernek ile vakfın koordineli çalışması sonucunda, başarılı ancak maddi imkânları yetersiz öğrenciler yurt içi ve yurt dışı burslarla desteklenmiştir.

Süreyya Ağaoğlu Eğitim ve Öğretim Vakfı, lise, üniversite ve lisansüstü düzeyde öğrenim gören öğrencilere karşılıksız burs desteği sağlayan bir kurum olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Kendi çocuğu olmayan Süreyya Ağaoğlu, bu yönüyle çok sayıda yardıma ihtiyaç duyan çocuğun ve gencin

manevi annesi olarak anılmıştır. Günümüzde de adını taşıyan bu vakıf aracılığıyla birçok öğrenciye eğitim bursu verilmeye devam edilmekte; burs imkânlarına ilişkin duyurular üniversitelere gönderilmektedir (Uslu, 2012: 1080).

Derneğin vizyonu, eğitim yoluyla fırsat eşitliğini sağlamak ve çağdaş nesiller yetiştirmek üzerine kuruludur. Misyonu ise, maddi durumu elverişli olmayan başarılı öğrencilere burs sağlamak, çocuk ve gençlerin barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yurtlar kurmak, bu kurumların sürekliliğini sağlamak ve eğitim alanında faaliyet gösteren diğer vakıf ve derneklerle iş birliği yaparak daha fazla öğrencinin eğitime erişmesini mümkün kılmaktır.

Derneğin yayın ve kültürel faaliyetleri de zamanla çeşitlenmiştir. Bu kapsamda, sanat alanında ödüller verilmekte, makale yarışmaları düzenlenmekte ve ilkökul ile liselerde “Süreyya Ağaoğlu Kütüphaneleri” kurulmaktadır. Hukuk alanında ise, Türkiye’nin ilk kadın avukatı olan Süreyya Ağaoğlu’na ithafen, hukuk öğrenimini en yüksek dereceyle tamamlayan kadın öğrencilere “Süreyya Ağaoğlu Hukuk Ödülleri” takdim edilmektedir. Ayrıca, kadın ve çocuk hakları alanındaki çalışmalara katkıda bulunmak ve hukuk alanında lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin akademik gelişimini desteklemek amacıyla, 2022 yılından itibaren dernek tarafından Süreyya Ağaoğlu anısına makale yarışmaları düzenlenmeye başlanmıştır. Tüm bu faaliyetlerin finansmanına katkı sağlamak amacıyla, yardımseverlik koşulları gibi bağış kampanyaları da organize edilmektedir (URL-1)

Süreyya Ağaoğlu Çocuk Dostları Derneği, yalnızca çocukların fiziksel ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmamış, onların eğitim yoluyla toplumun üretken bireyleri haline gelmelerine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda çocuk adalet sistemine duyulan ihtiyaç konusunda kamuoyunu bilgilendirmiş, çocuk mahkemelerinin kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Derneğin kurucusu Süreyya Ağaoğlu’nun hayatı boyunca sürdürdüğü bu sosyal sorumluluk anlayışı, Türkiye’de çocuk haklarının gelişiminde önemli bir mihenk taşı olmuştur.

Sonuç

Süreyya Ağaoğlu, Cumhuriyet’in erken döneminde kadınların toplumda üstlenebileceği rollere önemli bir örnek teşkil etmiş, hukuk alanındaki öncülüğünün yanı sıra çocuk hakları ve sosyal sorumluluk alanında da derin izler bırakmış nadir isimlerden biridir. Kurduğu Çocuk Dostları Derneği, onun insan sevgisi ve sosyal adalet arayışının somut bir yansıması olarak, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların hayatlarına dokunmayı başarmıştır. Süreyya Hanım’ın bu dernek aracılığıyla gerçekleştirdiği çalışmalar, bireysel bir hayalin ötesinde, Türkiye’de çocuk haklarının ve sosyal koruma anlayışının gelişmesinde öncü bir misyon üstlenmiştir.

Çocuk Dostları Derneği, kuruluşundan itibaren çocukların barınma, eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı sistematik ve sürdürülebilir çalışmalarla, Türkiye’de sivil toplumun çocuk alanındaki en köklü ve etkili örneklerinden biri haline gelmiştir. Derneğin Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde sürdürdüğü yurt hizmetleri ve burs programları, maddi imkânları kısıtlı ancak başarı potansiyeli yüksek çocukların hayatlarında dönüştürücü bir rol oynamış, toplumun geleceğine güçlü ve donanımlı bireylerin kazandırılmasını sağlamıştır. Ayrıca derneğin çocuk mahkemeleri gibi adalet

sistemindeki ihtiyaçlara dair kamuoyunu bilinçlendirmesi, Türkiye’de çocuk hakları alanında önemli farkındalıkların oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Süreyya Ağaoğlu ve Çocuk Dostları Derneği, yalnızca tarihsel bir kurum ve şahıs olarak değil, aynı zamanda çağdaş Türkiye’nin sosyal adalet ve eğitim alanındaki gelişim sürecinin sembolü olarak değerlendirilmektedir. Onların çalışmaları, çocukların korunması ve eğitimi konusunda bugün dahi güncel ve yol gösterici nitelik taşımakta, sivil toplumun güçlenmesi ve çocuk haklarının yaşatılması bakımından önemli bir miras bırakmaktadır. Bu bağlamda, Süreyya Ağaoğlu’nun yaşamı ve Çocuk Dostları Derneği’nin faaliyetleri hem geçmişe ışık tutmakta hem de geleceğe yönelik sosyal sorumluluk anlayışına örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (2023). *Bir ömür böyle geçti: Sessiz gemiyi beklerken*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akşam. (1952, 7 Haziran). <https://www.aksam.com.tr/>

Atatürk Araştırma Merkezi. (2023, 8 Ağustos). Süreyya Ağaoğlu (1903–1989). [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/9/S%C3%BCreyya-A%C4%9Fao%C4%9Flu-\(1903-1989\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/9/S%C3%BCreyya-A%C4%9Fao%C4%9Flu-(1903-1989)) (Erişim: 10.06.2025).

BCA [Devlet Arşivleri Başkanlığı]. (1951, 23 Mart). *Dosya no: 30-18-1-2/125-23-15*.

BCA [Devlet Arşivleri Başkanlığı]. (1954, 18 Ocak). *Dosya no: 30-18-1-2/136-74-19*.

BCA [Devlet Arşivleri Başkanlığı]. (1957, 9 Ekim). *Dosya no: 30-1-0-0/20-118-13*.

Büyükkal, I. (2024). *Süreyya Ağaoğlu ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nin modernleşme projesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cumhuriyet. (1989, 31 Aralık). <https://www.cumhuriyet.com.tr/>

Çelik, A. G. (2018). *Darülfünun Mekteb-i Hukuk’ta ilk çiçek: Süreyya Ağaoğlu*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Karataşer, B. (2023). Himaye-i Etfal Cemiyetinin hizmet kuruluşları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 427–442.

Kunter, N. (1951). Türkiye’de suçluluğun içtimai amilleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3), 98–121.

Reçberoğulları, A. N. (2021). *Atatürk dönemi çocuk politikası* (Yayınlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Sakal, F. (1999). *Ağaoğlu Ahmed Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1948). *TBMM Tutanak Dergisi* (26. cilt, 63. birleşim). Ankara: TBMM Basımevi.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 11.06.2025).

URL-1, <https://sacdd.org.tr/index.php/dernegimiz> (Erişim: 10.06.2025).

URL-2, <https://sacdd.org.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda/vakfimiz> (Erişim:10.06.2025).

URL-3,

<https://sacddsanalmuze.com/hakkimizda#:~:text=Ya%C5%9Fam%C4%B1%20boyunca%20%C3%A7ocuklara%20verdi%C4%9Fi%20%C3%B6nemi,%C3%87ocuk%20Dostlar%C4%B1%20Derne%C4%9Fi%20ad%C4%B1n%C4%B1%20alm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.>

(Erişim: 12.06.2025).

URL-4, <https://sacdd.org.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda/hayati-2> (Erişim: 12.06.2025).

Uslu, D. (2022). Türkiye’nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu’nun kadın ve çocuklarla ilgili faaliyetleri. *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 582–600.

SPOR ENDÜSTRİSİ, SPOR KÜLTÜRÜ VE KİŞİLİK: BANDIRMA PERSPEKTİFİNDEN BAKIŞ AÇISI

Doç. Dr., EMİNE KAMBUR

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, eminekambur_1005@hotmail.com-0000-0003-4946-6867

ÖZET

Sosyal ekonominin gelişimiyle birlikte spor endüstrisi ekonomik avantajlarını şekillendirmektedir. Spor endüstrisi bölge ekonomisini canlandırmakta, sosyal tüketimi biçimlendirmekte ve bölge yapısının pozitif dönüşümünde büyük potansiyel göstermektedir. Ancak spor endüstrisi bölgenin spor kültürünü etkilediğinden Bandırma’da var olan spor kültürünün nispeten geri kalmış olduğu düşünüldüğünden mevcut durumun sebepleriyle ortaya çıkarılması planlanmaktadır. Çünkü Bandırma, üniversitesi olan, gittikçe sanayileşen bir bölge olduğundan sanayileşmenin de gelişmişlik seviyesini etkilediği düşünüldüğünden bir ilişkisi olabileceği iddia edilmektedir. Yang (2020)’a göre spor kültürü endüstrileşmeyi, sanayileşmeyi ve bölgenin bakış açısını etkilemektedir. Bölgeyi var eden, oranın halkı olduğundan bölgenin bakış açısı da spor kültürünü etkilemekte ve canlandırmaktadır. Ward vd. (2004)’ne göre bireylerin kişilik özellikleri spor kültürünün şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Birey, ait olduğu spor kültürü sayesinde toplumsal bir kimlik geliştirir. Bu da bireyin sosyal ilişkilerini, dünya görüşünü ve davranışlarını etkiler. Yapılması planlanan araştırmanın amacı Bandırma’daki spor endüstrisinin durumunu ortaya çıkarmak, bireylerin kişilikleri ile spor kültürü arasındaki ilişkiyi kanıtlamak, spor işletmelerinin durumunu tespit etmek ve farkındalığı artırmak için yapılabilecekleri sıralamaktır. Veri toplama tekniği olarak anket, gözlem ve görüşme yapılması planlanmaktadır. Bandırma Belediyesi’nin resmî web sitesinden alınan rakama göre Bandırma nüfusu 161.894’tür. Verilerin halka açık bir yer olduğundan ve pek çok spor faaliyetini (yürüme, koşu, tenis, voleybol, basketbol, futbol, açık alan spor-fitness aletleri, yoga) bünyesinde barındırmasından ötürü Balıç Çamlığı Yürüyüş Parkurunda toplanması düşünülmektedir. 161.894 olan anakütleden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile gerekli olan örneklem sayısına ulaşılabilecektir. Yapılması planlanan araştırmaya ait bazı öngörüler şöyledir;

Bandırma’da spor kültürünün nispeten geri kalmış olduğu düşünülmekte fakat gelecek yıllarda bu durumun gelişmekte olduğu varsayılmaktadır. Çünkü sanayileşen, deniz kenti olan ve il olma yolunda olan kent yalnızca kendini geliştirmekle kalmaz, kattıklarıyla halkının vizyonunu da geliştirir.

Kişilik özellikleri ile spor kültürü arasında bir ilişki olduğu öngörülmektedir.

Bandırma’daki spor faaliyetlerinin gelişmekte olduğu düşünülmektedir. Özellikle 50 yaş üstü halkın feminen ve maskülen bakış açısına sahip oldukları düşünülmektedir.

Spor işletmelerinin durumunun ve bakış açılarının mahalleye göre değişkenlik göstereceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Spor Endüstrisi, Spor Kültürü, Kişilik, Farkındalık

SPORTS INDUSTRY, SPORTS CULTURE AND PERSONALITY: VIEW FROM BANDIRMA PERSPECTIVE

ABSTRACT

With the development of social economy, the sports industry is shaping its economic advantages. The sports industry shows great potential in revitalizing the regional economy, shaping social consumption and positively transforming the regional structure. Since the sports industry affects the sports culture of the region, it is thought that the sports culture in Bandırma is relatively underdeveloped, and it is planned to reveal the reasons for the current situation because Bandırma is a region with a university and is becoming increasingly industrialized, it is claimed that there may be a relationship between industrialization and the level of development, which is thought to affect it. According to Yang (2020), sports culture affects industrialization, industrialization and the perspective of the region. Since the people of a region are the ones who create it, the perspective of the region also affects and revitalizes the sports culture. According to Ward et al. (2004), the personality traits of individuals contribute to the shaping of sports culture. The individual develops a social identity through the sports culture to which he belongs. This affects the individual's social relationships, worldview and behavior. The aim of the planned research is to reveal the status of the sports industry in Bandırma, to prove the relationship between the personalities of individuals and sports culture, to determine the status of sports businesses and to list what can be done to increase awareness. Survey, observation and interview are planned as data collection techniques. According to the figures taken from the official website of Bandırma Municipality, the population of Bandırma is 161,894. It is planned to collect the data in Balci Camligi Hiking Trail because it is a public place and hosts many sports activities (walking, running, tennis, volleyball, basketball, football, outdoor sports-fitness equipment, yoga). The required sample size will be reached from the population of 161,894 using the simple random sampling method. Some predictions regarding the planned research are as follows;

Sports culture in Bandırma is thought to be relatively underdeveloped, but it is assumed that this situation will improve in the coming years because the city, which is industrialized, a maritime city and on the way to becoming a province, not only develops itself, but also develops the vision of its people with its contributions.

It is predicted that there is a relationship between personality traits and sports culture.

It is thought that sports activities in Bandırma are developing. It is thought that especially people over the age of 50 have feminine and masculine perspectives.

It is expected that the situation and perspectives of sports businesses vary depending on the neighborhood.

Keywords : Sports Industry, Sports Culture, Personality, Awareness

Yapay Zekâ Destekli Karar Sistemlerinin KOBİ'lerde Stratejik Yönetim Süreçlerine Etkisi

Dr. Öğrenci, NURCAN MEŞHURTÜRK

Uludağ Üniversitesi, dr.nurcan.meshurturk@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3704-1693

ÖZET

Günümüzde işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi, stratejik karar alma süreçlerinin etkinliğiyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler), sınırlı kaynaklarla yüksek çevresel belirsizlik altında faaliyet gösterdiklerinden, stratejik yönetim uygulamalarında daha dinamik ve teknolojik çözümlere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ (YZ) destekli karar sistemleri, stratejik kararların daha hızlı, doğru ve veri temelli biçimde alınmasını sağlayarak KOBİ'ler için önemli bir kaldıraç görevi üstlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, yapay zekâ uygulamalarının KOBİ'lerin stratejik yönetim süreçlerine olan etkisini kavramsal düzeyde incelemek, YZ tabanlı karar destek sistemlerinin potansiyel faydalarını ve sınırlılıklarını değerlendirmektir. Literatür taramasına dayalı olarak hazırlanan çalışmada; stratejik planlama, rekabet analizi, kaynak yönetimi ve çevresel uyum gibi yönetimsel süreçlerde YZ'nin sağladığı katkılar teorik çerçevede ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki KOBİ'lerin dijital dönüşüm düzeyi, YZ entegrasyonuna dair eğilimleri ve karşılaştıkları yapısal zorluklar da analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, yapay zekâ teknolojilerinin KOBİ'lerde stratejik karar alma süreçlerinde çeşitli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Bu avantajlar arasında daha hızlı karar verme, karmaşık verilerin analiz edilmesi, müşteri davranışlarının tahmin edilmesi, maliyetlerin düşürülmesi ve stratejik risklerin öngörülmesi gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, KOBİ'lerin çoğunda YZ'ye geçiş süreci; finansal yetersizlikler, teknik altyapı eksiklikleri, uzman insan kaynağına erişim sorunu ve dijital farkındalık eksikliği gibi nedenlerle sınırlı kalmaktadır. Bu durum, teknolojik adaptasyon sürecinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda yönetsel ve stratejik boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, yapay zekânın sadece büyük ölçekli işletmelerde değil, KOBİ ölçeğinde de stratejik değer yaratabileceğini vurgulamasıdır. Stratejik karar destek sistemlerinin yaygınlaştırılması ve KOBİ'lerin bu teknolojilere entegrasyonu için kamu teşvikleri, eğitim programları ve üniversite-sanayi iş birliklerinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda, gelecekte yapılacak ampirik çalışmalarla farklı sektörlerden KOBİ'lerin YZ adaptasyon düzeylerinin ölçülmesi ve somut çıktıların karşılaştırmalı analizlerle değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu çalışmanın, stratejik yönetim literatürüne katkı sunmasının yanı sıra, KOBİ yöneticileri ve politika yapıcılar için de yol gösterici bir kaynak olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Karar Destek Sistemleri, Stratejik Yönetim, KOBİ, Dijitalleşme, Teknolojik Adaptasyon.

The Effect of Artificial Intelligence Supported Decision Systems on Strategic Management Processes in SMEs

PhD. Student, NURCAN MEŞHURTÜRK

Uludağ University, dr.nurcan.meshurturk@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3704-1693

ABSTRACT

Today, the ability of businesses to achieve sustainable competitive advantage is directly related to the effectiveness of strategic decision-making processes. Especially Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) need more dynamic and technological solutions in strategic management practices, as they operate under high environmental uncertainty with limited resources. In this context, artificial intelligence (AI)-supported decision systems serve as an important lever for SMEs by enabling faster, more accurate and data-driven strategic decisions. The purpose of this study is to examine the impact of artificial intelligence applications on the strategic management processes of SMEs at a conceptual level and to evaluate the potential benefits and limitations of AI-based decision support systems. Based on a literature review, the study discusses the contributions of AI in managerial processes such as strategic planning, competitive analysis, resource management and environmental adaptation in a theoretical framework. In addition, the level of digital transformation, trends in AI integration and structural challenges faced by SMEs in Turkey were also analyzed. Research findings show that artificial intelligence technologies offer various advantages in strategic decision-making processes in SMEs. These advantages include faster decision-making, analyzing complex data, predicting customer behavior, reducing costs and anticipating strategic risks. However, for the majority of SMEs, the process of transition to AI remains limited due to financial inadequacies, lack of technical infrastructure, lack of access to specialized human resources and lack of digital awareness. This situation reveals that the technological adaptation process needs to be addressed not only in technical but also in managerial and strategic dimensions. The unique contribution of the study is that it emphasizes that artificial intelligence can create strategic value not only in large-scale enterprises but also in SMEs. It is concluded that public incentives, training programs and university-industry collaborations should be increased for the dissemination of strategic decision support systems and the integration of SMEs into these technologies. In this context, it is recommended that future empirical studies should measure the level of AI adaptation of SMEs from different sectors and evaluate the concrete outputs through comparative analysis. In addition to contributing to the strategic management literature, this study aims to be a guiding source for SME managers and policy makers.

Keywords: Artificial Intelligence, Decision Support Systems, Strategic Management, SME, Digitalization, Technological Adaptation.

FİJİTAL PAZARLAMA ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ÇELİK

Kafkas Üniveristesi, İ.İ.B.F., kubrapirim@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4419-8197

ÖZET

Bu çalışmada pazarlamada güncel konular arasında yer alan fijital pazarlama kavramı üzerine yapılan bilimsel çalışmalar özelinde ilgili kavramın evriminin ve yapılan çalışmaların haritasını çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada nicel veriler ışığında güncel pazarlama konuları arasında yer alan fijital pazarlamaya ilişkin mevcut yazının bibliyometrik analiz kullanılarak sistemli bir özet ile kavramla ilgili çalışma eğilimlerinin neler olduğunu araştırmacıların dikkatine sunulması hedeflenmiştir. Analiz birimi olarak Web of Science veri tabanında taranan ve 2021-2025 yılları arasında yayınlanmış eserlerin bibliyometrik verisi baz alınmıştır. Fijital pazarlama ilgili 11 eserin yıllara göre dağılımına bakıldığında, 2023-2024 yıllarında 3'er eser, 2021-2022 yıllarında 2'şer eser ve Mayıs 2025'e kadar da 1 eser yayınlanmıştır. En çok eser dergi makalesi (9) türünde yazılmıştır. Rob Barlow, Murat Koçyiğit ve Murat Çakırkaya 2'şer eser ile bu konuda en çok yayın yapan yazarlardır. 11 eserin tamamı İngilizce dilinde yayınlanmıştır. Eserlerin ülkelere dağılımı ise 4'ü ABD, 2'si Türkiye, 1'i Mısır ve 1'i Fransa şeklindedir. Yayınlanan eserlerin 8'i ESCI ve 4 tanesi ise SSCI endekslerde taranan dergilerde yayınlanmıştır. En çok kullanılan anahtar sözcük ise sırasıyla "phygital marketing", "phygital" ve "neuroscience kelimeleridir.

Anahtar kelimeler: Fijital pazarlama, bibliyometrik analiz, fijital deneyim

BIBLIOMETRICAL ANALYSIS OF STUDIES ON PHYGITAL MARKETING

ABSTRACT

In this study, it is aimed to map the evolution of the concept and the studies conducted on the concept of digital marketing, which is among the current issues in marketing. In the light of quantitative data in the study, it is aimed to present a systematic summary of the existing literature on digital marketing, which is among the current marketing topics in the light of quantitative data, using bibliometric analysis and to present to the attention of researchers what the study trends are related to the concept. The unit of analysis is based on the bibliometric data of the works scanned in the Web of Science database and published between 2021-2025. Looking at the distribution of 11 works on digital marketing by years, 3 works were published in 2023-2024, 2 works in 2021-2022 and 1 work until May 2025. The most works were written in the journal article type (9). Rob Barlow, Murat Koçyiğit and Murat Çakırkaya are the authors who published the most in this field with 2 works each. All 11 works were published in English. The distribution of the works by country is as follows: 4 in the USA, 2 in Turkey, 1 in Egypt

and 1 in France. 8 of the published works were published in journals indexed in ESCI and 4 in SSCI indexes. The most used keywords are “phygital marketing”, ‘phygital’ and “neuroscience” respectively.

Keywords: Phygital marketing, bibliometric analysis, phygital experience

sayarların hayatımıza hızlı girişı ve internet teknolojilerinin kullanımının hızla yaygınlaşması ile birlikte teknolojiye yaşanan gelişmeler dijital devrimin itici güçleri arasında yer almaktadır. Dijital devrim hayatım ve çalışma alanlarının pek çoğunda olduğu gibi pazarlama anlayışında da gelenekselden dijital bir kayış söz konusu olmuştur. Özellikle dijital pazarlamanın gelişimi ile birlikte pazarlama temelinde yer alan marka ve işletmelerin teknolojik araçları kullanım şeklini de değışmiştir. 2000’li yıllarda yaşanan dijital devrim ve Web 2.0’in hayatımıza girmesi ile birlikte fijital pazarlama kavramının temelleri atılmıştır. Fijital devrim zaman içinde dijital pazarlama anlayışı yerini fijital pazarlamaya bırakmıştır. Fijital pazarlama, Endüstri 4.0 çağında fiziksel ve dijital pazarlama dünyalarının birleştiğini ve bu çağdaki gelişmelerin pazarlama faaliyetlerinde kullanılmasının önemli olduğunu öne sürmektedir. Fijital pazarlamanın gelişimi ile markaların ve işletmelerin geleneksel pazarlama ile dijital pazarlama yöntemlerinin bir arada kullanmalarının gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fijital pazarlama sayesinde fiziksel pazar ortamının alışveriş boyutu ile müşterilerin bu ortam üzerindeki alışveriş yolcuklarının neredeyse tüm aşamaları gelişerek değışmiştir.

Bibliyometrik analiz bir konu ile ilgili sistematik literatür taramasından farklı olarak bir alanın güncel durumuna ilişkin biçimsel ve nicel veri elde etmek için kullanılan ve görselleştirme yazılımları yoluyla akademik eğilimleri izlemeyi kolaylaştıran analitik bir metottur. Araştırma performansı hakkında nicel veriler ve nümerik ölçüm göstergeleri elde etmek bibliyometrik yaklaşımın nihai amacıdır. Bibliyometrik sayesinde yazar, ülke, dergilerin üretkenliği, zayıf ve güçlü araştırma alanları, iş birliği ağları, bir alanda üretilen çıktıların yaygın etkileri gibi pek çok konuda nicel bulgular elde edilebilir.

Bu çalışmada pazarlama alanında son döneminde önemli bir boyut kazanan fijital pazarlama kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar VOSviewer programı ile bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Çalışmada teorik çerçeve, araştırmanın yöntemi ve bulgular kısımlarına yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Fijital kavramı temel olarak hem pazarlama hem de perakende bağlamında tüketicilere sunulan, çevrim içi ve çevrim dışı alışveriş kanallarının entegre edilmesidir. Aslında fijital kavramı dijital ile fiziksel kesişim noktasından doğmaktadır (Duhan ve Singh, 2019). Ayrıca bu kavram çevrim içi, dijital ve sosyal medya pazarlama kanallarının birlikte kullanımı ile çok kanallı müşteri deneyimi anlamını da taşımaktadır (Moravcikova ve Kliestikova, 2017). Fijital müşterilere ve kullanıcılara kusursuza yakın bir deneyim sunmak için tüm pazarlama kanallarının birlikte çalıştığı bütünsel kanallı pazarlamayı tanımlamak içinde kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Müşterilerde nihai olarak kalıcı bir izlenim bırakan ve eşsiz ve kişiselleştirilmiş deneyim sunmak bu kavramın amacıdır (Soresen,2020).

Fijital pazarlama, dijital dünyanın, müşterinin fiziksel (gerçek) dünyasıyla ilişkilendirerek tüketici deneyiminin karışımıdır. Bu kavram, müşterilerin dijital veya fiziksel dünya ile sınırlı olmamasından doğmuştur. Son dönemde müşterilerin satın alma alışkanlıkları dijital ve gerçek hayatın bir kombinasyonu şeklindedir. Mustaphi (2020), fijital pazarlamayı, tüketiciye fayda sağlamak için bir araya getirilen dijital ve gerçek yaşam deneyimlerinin birleşimi olarak tanımlamaktadır. Fijital pazarlama, pazarlama çabalarını fiziksel ve sanal alanlar arasında sorunsuz bir şekilde entegre etmekle doğrudan alakalıdır (Mustaphi, 2020).

Fijital pazarlamanın 3I olarak da ifade edilen üç temel özelliği vardır. Bu özellikler; kullanıcının deneyime dahil edilmesi (immersion), olayların gerçek zamanlı olarak gerçekleşmesi (immediacy) ve perakende satış sürecinin fiziksel kısmındaki iletişimidir (interaction) (Consulteer, 2021). Bu üç koşulun sağlanması müşteriyi markaya bağlı hissettirir, empatiyi güçlendirir, güven oluşturur ve kullanıcı deneyimini iyileştirir (De La Flor, 2020).

Oakes (2020)'e göre fijital pazarlamada asıl önemli olan dijital deneyimlere gerçek fiziksel bağlantılar getirmektir. Bu bakış açısına göre fijital pazarlama, dijital dünyadaki yenilikçi araçlara ve en son teknolojilere dayanmaktadır (Dinet, 2020). Fijital deneyimler için kullanılan başlıca teknolojiler aşağıdaki gibidir (Van Tichelen, 2019; Aiolfi ve Sabbadin, 2019):

Sanal Gerçeklik (VR) ve Arttırılmış Gerçeklik (AR)

Dokunma Teknolojisi

Radyo Frekans Tanımlama Sistemleri (RFID)

Etkileşimli Kiosk

Sanal Deneme Odaları (Virtual Fitting Rooms)

QR Kodu

Konum Tabanlı Servisler (LBS)

Mobil Ödeme Sistemleri

Yakın Alan İletişimi (NFC)

İşaret Teknolojileri

Yüz Tanıma Teknolojisi

Konuşma (Speech) ve Ses (Voice) Tanıma Teknolojisi

Fijital pazarlama özellikle teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte işletmelerin dijitalleşmesiyle son dönemlerin önemli pazarlama kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bibliyometrik analiz kısmında verilerin elde edildiği Web of Science'taki çalışmalar incelendiğinde bu konu ile ilgili yapılmış bilimsel çalışmalara ilişkin tablo aşağıdaki gibidir.

Çizelge 1. Fijital Pazarlamaya İlişkin Bilimsel Yayın Listesi

Çalışmanın adı	Çalışmanın yazarları	Çalışmanın yılı
Defining the Phygital Marketing Advantage	Matt Johnson ve Rob Barlow	2021

Phygitally Yours: Examination of Virtual Reality Experiences in Digital Sports and Recreational Games	Arif Yüce, Volkan Aydoğdu, Sevda Gökçe Yüce, Hakan Katırcı	2021
How Luxury Brands Build Customer-Based Brand Equity Through Phygital Experience	Hyowon Hyun, Jungkun Park, Matthew A. Hawkins, Dongyoun Kim	2022
Consumer Involvement in Augmented Reality Applications in the Context of Phygital Marketing Communications	Murat Çakırkaya ve Murat Koçyiğit	2023
Assessing the Impact of Omni-Channel Engagement Strategy on Physicians' Prescribing Behaviour in Specialty Pharmaceutical Industry in Emerging Market	Khaled Samy Soliman, Alaa Tarek Erakat	2023
Introduction: How Could Rural Tourism Provide Better Support for Wellbeing and Socio-Economic Development?	Ardhendu Shekhar Singh, Sanjai K. Parahoo, Madhavi Ayyagari, Thanika Devi Juwaheer	2023
Phygital Marketing through the Lens of Neuroscience and Phenomenology: An Interpretivist Account	Matt Johnson ve Rob Barlow	2024
Consumer Involvement for QR Code Applications, the Digital DNA of Brands	Murat Çakırkaya ve Murat Koçyiğit	2024
Understanding Consumer Behavior in Phygital Environments: An Interpretivist Methodological Framework	Alex Yao, Naythan Chan, Nansheng Yao	2024
AI-powered Smartphones and Phygital Tourism Experiences: Implications and Future Research Directions	Ugljesa Stankov, Ulrike Gretzel, Miroslav D. Vujicic	2025
Customer Engagement, Innovation, and Sustainable Consumption: Analyzing Personalized, Innovative, Sustainable Phygital Products	Rana Salman Anwar, Rizwan Raheem Ahmed, Dalia Streimikiene, Wadim Strielkowski, Justas Streimikis	2025

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere fijital pazarlama konusu oldukça güncel bir konudur ve her geçen gün konunun çeşitli farklı yönlerini ortaya koymak üzere çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada amaç bundan sonraki araştırmacılar için fijital pazarlamaya ilişki yayın verilerine dönük bilgiler sunmaktır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı nicel veriler ve nümerik ölçüm göstergeleri sonucunda fijital pazarlama kavramına ilişkin yapılan bibliyometrik analizler sonucunda kavrama yönelik çalışmaların bütüncül bir bakış açısı ile araştırmacıların dikkatine sunulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda işlevsellik açısından güçlü yanlarının olmasından dolayı VOSviewer bibliyometrik analiz programı tercih edilmiştir. Bu çalışmada Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. 20.05.2025 tarihinde “phygital marketing” anahtar sözcüğüyle Web of Science’da “tüm alanlar” seçilerek yapılan aramada 11 sonuca ulaşıldı. Yıllara göre en eski 2021 ve en yeni 2025 olmak üzere 9

dergi makalesi, 1 editoryal içerik ve 1 derleme makalesine ulaşılmıştır. Disiplinler açısından bakıldığında çalışmaların 5 tanesi işletme, 2 tanesi turizm ve birer tanesi iletişim, ekonomi, sağlık ve yönetim alanlarında yazılmıştır. Ulaşılan data, yazar-atıf-dergi-ülke-kurum ve anahtar sözcük analizleri üzerinden incelenmiştir.

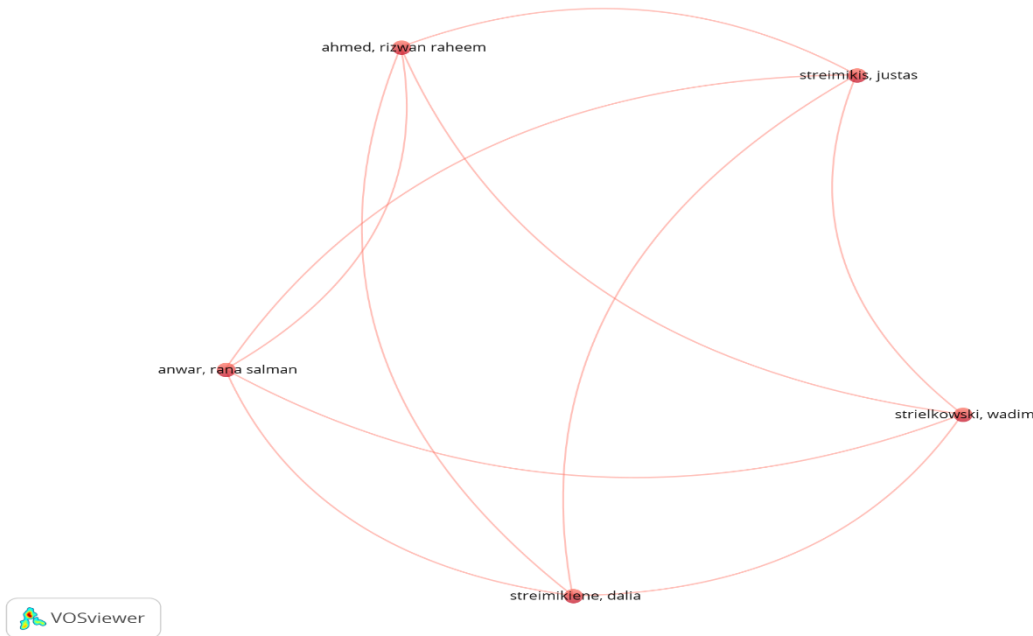
4. BULGULAR

Çalışmanın analizleri sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

4.1. Ortak Yazar Analizi

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, en fazla bağlantılı ve iş birliği yapan yazarları tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri belirlenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Aralarında en yüksek bağlantı bulunan isimler arasında yapılan analize göre tek bir kümede birleşen 5 isim ve toplam 9 bağlantı görülmektedir. En çok atıf alan yazarların (29 atıf ile Rob Barlow, yine 29 atıf ile Johnson Matt ve 26şar atıfları ile Matthew A. Hawkins, Hyun Hyowon, Kim Dongyoup ve Park Jungkun) en bağlantılı yazarlar olmadığı ayrıca görülmektedir. En çok eser üreten yazarlar da en bağlantılı yazarlar arasında görünmemektedir (sırasıyla ile Rob Barlow, Johnson Matt ve Matthew A. Hawkins).

Şekil 1. Yazarlar Arası İş Birliğini Gösteren Ortak Yazar Bağları

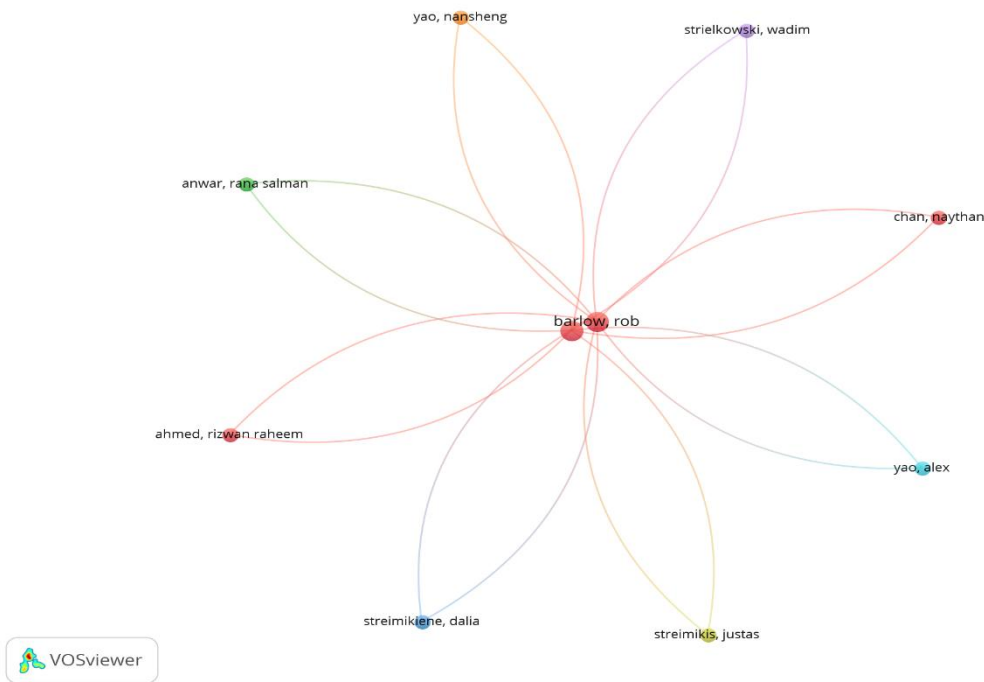

4.2. Yazar Atıf Analizi

Atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Bu analizde 7 küme üzerinden 10 bağlantı tespit edilmiştir. En çok atıf

alan yazarlar 29 atıf ile Rob Barlow, yine 29 atıf ile Johnson Matt ve 26şar atıfları ile Matthew A. Hawkins, Hyun Hyowon, Kim Dongyoup ve Park Jungkun olmuştur. Johnson Matt ile Rob Barlow bağlantı gücü bakımından ilk sıralarda yer almaktadır.

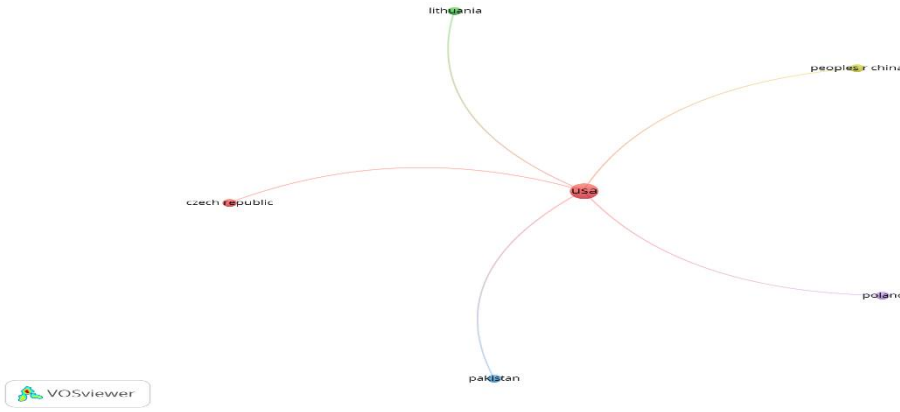
Şekil 2. Yazarların Atıf Bağları

4.3. Ülkelerin Atıf analizi

Yayınların menşei ülkelerine göre aldıkları atıflara dair ağ haritası oluşturmak üzere bir ülke tarafından en az 1 eser yayınlanması ve 1 atıf alınması kriteri kapsamında aralarında ilişki bulunan 15 gözlem birimi üzerinden analiz yapılmıştır. 5 küme, 6 bağlantı tespit edilmiştir. En fazla atıf alan ülkeler ABD (4 makale ile 32 atıf), Fransa (1 makale ile 26 atıf) ve Güney Kore (1 makale ile 26 atıf) olmuştur.

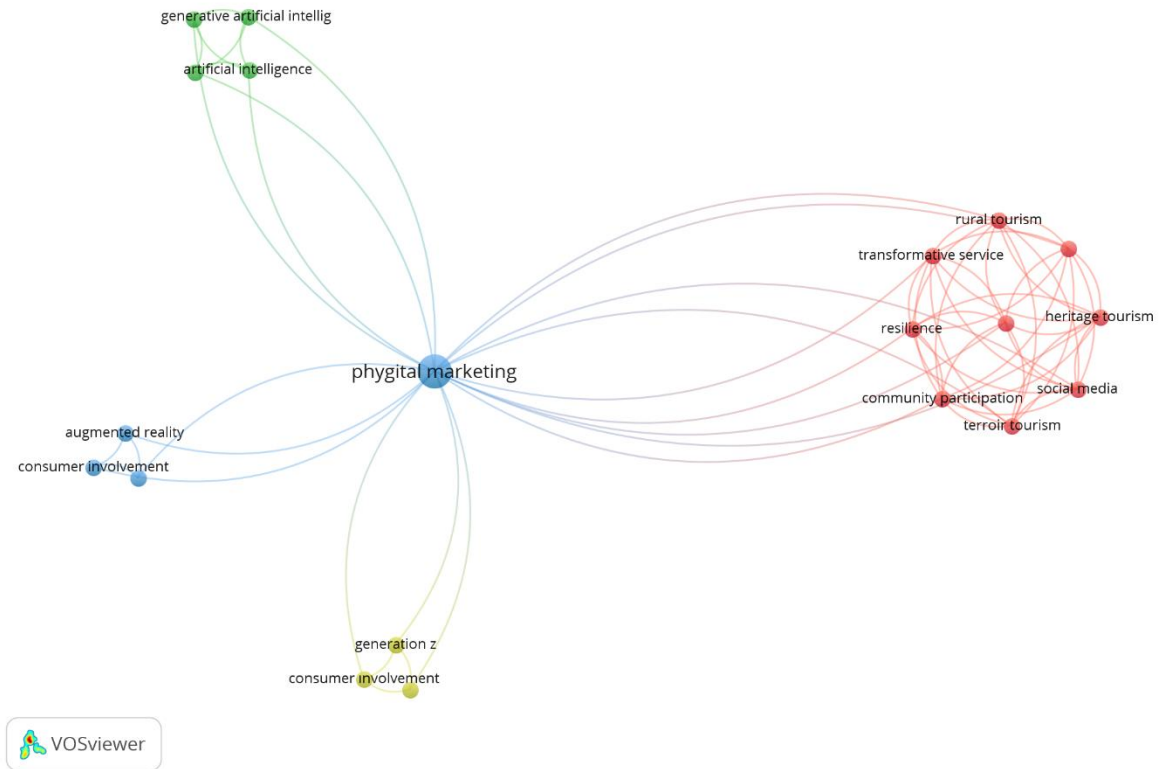
Şekil 3. Ülkelerin Atıf Bağları

4.4. Anahtar sözcük analizi

Fijital pazarlama ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 4 tekrar ile “phygital marketing”, yine 4 tekrar ile “phygital” ve 2 tekrar ile “neuroscience” kelimeleri ilk sırada yer almaktadır. Toplam bağlantı gücü bakımından en güçlü anahtar kelime ise yine “phygital marketing” tir. İlgili analiz neticesinde 4 küme ve 20 bağlantı elde edilmiştir.

Şekil 4. En Sık Kullanılan Anahtar Kelime Bağları

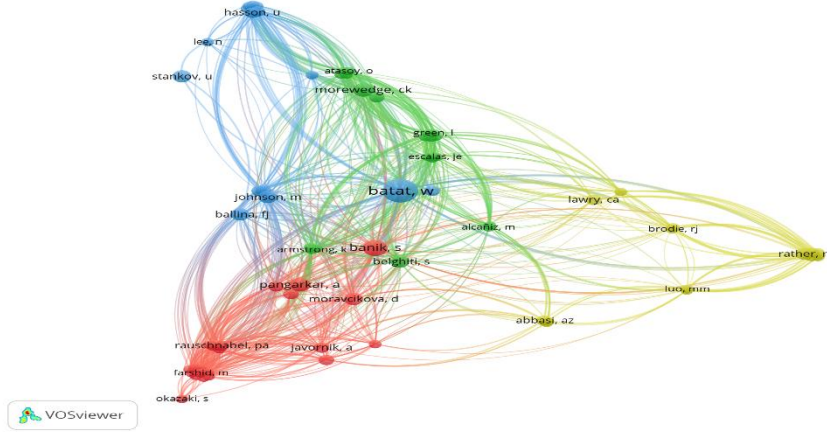

4.5. Yazarların ortak atıf analizi

Bir yayında atıf yapılan farklı kaynaklar co-citation (ortak atıf) olarak adlandırılır. Atıf sayısı minimum 2 seçilerek 11 birim üzerinden yapılan analizde 4 küme, 1076 bağlantı ve 2370

bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar Batat (14), Banik (7) ve Morewedge (5) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 5. Ortak atıf yapılan yazarlar arası bağlar

SONUÇ

Bu çalışmada dijital pazarlamaya ilişkin yapılan çalışmaların nicel bir sinopsisi çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu analizler sonucunda en çok atıf alan yazarların (29 atıf ile Rob Barlow, yine 29 atıf ile Johnson Matt ve 26şar atıfları ile Matthew A. Hawkins, Hyun Hyowon, Kim Dongyoup ve Park Jungkun) en bağlantılı yazarlar olmadığı ayrıca görülmektedir. En çok eser üreten yazarlar da en bağlantılı yazarlar arasında görünmemektedir (sırasıyla ile Rob Barlow, Johnson Matt ve Matthew A. Hawkins). En çok atıf alan yazarlar 29 atıf ile Rob Barlow, yine 29 atıf ile Johnson Matt ve 26şar atıfları ile Matthew A. Hawkins, Hyun Hyowon, Kim Dongyoup ve Park Jungkun olmuştur. Johnson Matt ile Rob Barlow bağlantı gücü bakımından ilk sıralarda yer almaktadır. En fazla atıf alan ülkeler ABD (4 makale ile 32 atıf), Fransa (1 makale ile 26 atıf) ve Güney Kore (1 makale ile 26 atıf) olmuştur. Dijital pazarlama ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında 4 tekrar ile “phygital marketing”, yine 4 tekrar ile “phygital” ve 2 tekrar ile “neuroscience” kelimeleri ilk sırada yer almaktadır. Toplam bağlantı gücü bakımından en güçlü anahtar kelime ise yine “phygital marketing” tir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar Batat (14), Banik (7) ve Morewedge (5) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma konusunun güncel olmasından dolayı bu çalışma bundan sonra çalışma yapacak araştırmacılara önemli bir yol haritası sunmaktadır. Çalışmanın en önemli kısıtı olarak da sadece Web of Science veri tabanının kullanılmasıdır. Türkiye’de yapılan çalışmalar veri tabanlarının desteklenmemesi nedeniyle değerlendirilememiştir. Ancak dijital pazarlama konusu ile Türkiye’deki araştırmacılarda önemli çalışmalar yapmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Aiolfi, S. ve Sabbadin, E. (2019). Fashion and new luxury digital disruption: The new challenges of fashion between omnichannel and traditional retailing, *International Journal of Business and Management*, 14 (8), 41-51.

Consulteer. (2021). Phygital, <https://www.consulteer.com/blog/2021/01/03/phygital-yourcomplete-guide-for-2021/> ,Erişim Tarihi: 04.06.2025.

De La Flor, C. (2020). What's Phygital in the Customer Experience?, https://www.wearemarketing.com/blog/whats-phygital-in-the-customer_experience.html , Erişim Tarihi: 05.06.2025

De Keyser, A., Lemon, K. N., Klaus, P., ve Keiningham, T. L. (2015). A framework for understanding and managing the customer experience. *Marketing Science Institute Working Paper Series*, 85(1), 15-121.

Dinet, C. (2020). Phygital Retail: The Contact Center Has Never Been More Important, <https://www.odigo.com/insights-news/blogs/phygital-retail-the-contact-center-has-neverbeen-more-important/>, Erişim Tarihi: 05.06.2025.

Duhan, P. ve Singh, A. (Eds.). (2019). M-Commerce: Experiencing the Phygital Retail. CRC Press

Moravcikova, D. ve Kliestikova, J. (2017). Brand building with using phygital marketing communication. *Journal of Economics, Business and Management*, 5(3), 148- 153.

Mustaphi, B. (2020). Digital marketing strategies for effective customer relationship management, *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 16(8), 376-384.

Oakes, A. (2020). In the Face of Digital Fatigue, Let's Get Phygital, <https://newdigitalage.co/2020/04/29/in-the-face-of-digital-fatigue-lets-get-phygital/>, Erişim Tarihi: 04.05.2025.

Sorensen, K. (2020). Phygital: The New Marketing Frontier, <https://www.konstruktdigital.com/marketing-strategy/phygital-marketing/> , Erişim Tarihi: 04.06.2025.

Van Tichelen, B. (2019). The Role and Opportunities of Phygital in the Digital Omni-Channel Strategy, Louvain School of Management, Université Catholique de Louvain, <http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:21074>, Master Thesis.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTAL PAZARLAMA: SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi, ZÜHAL KILIÇ

Tarsus Üniversitesi, 240927005@tarsus.edu.tr - ORCID ID: 0009-0004-6218-2353

Dr. Öğr. Üyesi, Sait SÖYLER

Tarsus Üniversitesi, saitsoyler@tarsus.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7915-0073

ÖZET

Bu çalışma dijital pazarlama uygulamalarının sağlık hizmetlerinde kullanımını ve önemini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ile internetin yaygın kullanımı, tüm sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe pazarlama strateji ve uygulamalarında dijital bir dönüşüme yol açmıştır. Sağlık kurumları hizmet sunumunu, hasta katılımını ve rekabet avantajını geliştirmeyi hedefledikçe, dijital pazarlama hayati bir stratejik araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma bir sistematik literatür taraması olarak tasarlanmıştır. PubMed ve DergiPark veri tabanları kullanılarak son on yıl içerisinde gerçekleştirilmiş olan İngilizce ve Türkçe araştırma makaleleri taranmıştır. Tarama sürecinde “dijital pazarlama”, “digital marketing”, “sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama” ve “Digital marketing in healthcare” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama süreci, dahil edilecek çalışmaların belirlenmesi ve raporlanması açısından PRISMA bildirimi kullanılmıştır. Tarama neticesinde 10 çalışma belirlenmiş ve analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre sağlık kurumlarında dijital pazarlama benimsenmiş olsa da, kurumlar arasında kullanım etkinliği ve içerik kalitesinde önemli farklılıklar mevcuttur. Sağlık kurumları kullanıcı dostu web sitelerinden, uygun sosyal medya ve diğer dijital uygulamaların kullanımından büyük ölçüde yoksun durumdadır. Sağlık profesyonelleri sosyal medyayı daha çok halkla ilişkiler ve eğitim için kullanmaktadır, ancak içerik güvenilirliği henüz tam olarak sağlanamamıştır. Sağlık profesyonellerinin farklı özellikleri, dijital pazarlamaya ilişkin tutumlar üzerinde etkilidir ve bu durum kurumsallaşmanın dijital pazarlama faaliyetlerine önemli ölçüde sirayet edemediğini göstermektedir. Sonuç olarak sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama strateji ve uygulamaların rekabet edebilirlik üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahip olduğu ve bir seçenekten ziyade zorunluluk olduğu göz önünde bulundurulduğunda sağlık kurumlarının bu uygulamaları önemle ele alması gerekmektedir. Bu noktada etik çerçeveler, veri gizliliği, kullanıcı katılımı ve teknik yeterlilik, uygulamaların merkezinde yer almalıdır. Çalışmada elde edilen bulgular sağlık yöneticileri, politika yapıcılar ve araştırmacılar için önemli kanıtlar sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede bir takım öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Sağlık Kurumları, Sağlık Hizmetleri, Hizmet Pazarlaması

DIGITAL MARKETING IN HEALTHCARE: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

This study was conducted to investigate the use and importance of digital marketing practices in healthcare services. Today's technological developments and the widespread use of the internet have led to a digital transformation in marketing strategies and practices in the healthcare sector, as in all sectors. As healthcare organizations aim to improve service delivery, patient engagement and competitive advantage, digital marketing has emerged as a vital strategic tool. This study was designed as a systematic literature review. PubMed and DergiPark databases were used to search for English and Turkish research articles conducted in the last ten years. The keywords “digital marketing”, and “digital marketing in healthcare” were used in the search process. PRISMA statement was used for the review process, determination and reporting of the studies to be included. As a result of the search, 10 studies were selected and analyzed. According to the findings, although digital marketing has been adopted in healthcare organizations, there are significant differences in usage effectiveness and content quality between organizations. Healthcare organizations lack user-friendly websites and appropriate use of social media and other digital applications. Health professionals use social media more for public relations and education, but content credibility is not yet fully established. Different characteristics of healthcare professionals have an impact on attitudes towards digital marketing, and this shows that institutionalization has not been able to penetrate into digital marketing activities to a significant extent. In conclusion, given that digital marketing strategies and practices in healthcare have an undeniable impact on competitiveness and are a necessity rather than an option, healthcare organizations should take these practices into consideration. At this point, ethical frameworks, data privacy, user participation and technical competence should be at the center of the practices. The findings of the study have the potential to provide important evidence for health managers, policy makers and researchers. In this framework, a number of recommendations have been developed.

Keywords: Digital Marketing, Health Institutions, Health Services, Service Marketing

1. GİRİŞ

Pazarlama; bireylerin, ailelerin, grupların ve diğer kuruluşların ihtiyaç ve isteklerini karşılamak amacıyla mal ve hizmetlerin sunulması ve değişim sürecine katılması olarak tanımlanan ekonomik ve sosyal bir süreçtir. Bu sürecin temelinde talep, ihtiyaç, istek, tüketiciler, mal ve hizmetler, değişim ve iletişim gibi kavramlar yer almaktadır (Tenekecioğlu, 2004:3).

Hizmetlerin eşzamanlı olarak üretilip tüketilmesi, pazarlama karmasında geleneksel dört unsurun (ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım) yetersiz kalmasına neden olmakta; bu durum üç ek unsurun –insan, süreç ve fiziksel kanıt– pazarlama stratejisine dahil edilmesini zorunlu kılmaktadır. Müşteriler, hizmet sunumu sırasında genellikle doğrudan sürecin içinde yer almakta, hizmet sağlayıcılarla ve diğer müşterilerle etkileşime girmektedir. Bu nedenle, personelin tutumu, davranışları ve hizmet ortamının fiziksel koşulları, hizmet kalitesinin algılanmasında belirleyici olmaktadır. Ayrıca, hizmetin nasıl sunulduğunu tanımlayan süreçler, deneyimi ve müşteri memnuniyetini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla, bu üç unsur, hizmet pazarlamasında stratejik bir öneme sahiptir (Zeithaml vd., 2010:1).

20.yüzyılın son çeyreğinde yaşanan teknolojik gelişmeler, pazarlama sektöründe köklü değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme, internetin yaygınlaşması ve artan eğitim seviyeleri, pazarlama anlayışının dijitalleşmesini sağlamıştır. Bu dönüşümle birlikte geleneksel pazarlama, dijital pazarlama stratejileriyle yer değiştirmiş ve müşteri odaklı bir iletişim süreci başlamıştır. İnternetin hızla gelişmesi, pazarlama süreçlerinin dijital ortama kaymasına neden olmuş ve tüketici alışkanlıkları doğrudan internet üzerinden ölçülmeye başlanmıştır (Mert, 2018:1300).

Dijital pazarlama, işletmelerin çevrimiçi varlık oluşturarak ürün ve hizmetlerini tanıttıkları, müşteri erişimi, marka bilinirliği, sadakat ve satış artışı gibi hedeflere ulaştıkları bir stratejidir. Ölçülebilir ve izlenebilir olması sayesinde, bütçe yönetimi ve stratejik iyileştirme süreçlerinde de etkin bir rol oynamaktadır (Çoban, 2023:84). Dijital pazarlama, pazarlama faaliyetlerinin dijital kanallar aracılığıyla yürütüldüğü bir yöntem olarak tanımlanmakta ve geleneksel yaklaşımlara kıyasla önemli avantajlar sunmaktadır. Özellikle düşük maliyet, hedef kitleyle anlık etkileşim, kolay güncellenebilirlik ve yeniliklere açıklık gibi özellikleri, dijital pazarlamayı rekabetçi bir strateji hâline getirmektedir (Bulunmaz, 2016:357)

Sağlık hizmetlerinin pazarlanması kavramı, 1970’li yılların ikinci yarısında literatüre girmiştir. Sağlık sektöründe pazarlama anlayışının gelişimi; toplum nezdinde tanınırlık ve güvenilirlik sağlama, benzer özelliklere sahip sağlık kuruluşları arasında rekabet edebilme, hastaların hizmete ilişkin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama ve hizmet kalitesinin artırılmasını hedefleme amacıyla ortaya çıkmıştır (Salman ve Uydacı, 2011:45). Sağlık sektörü, diğer birçok alandan farklı olarak birtakım özgün zorluklarla karşı karşıyadır. Bunlar arasında hasta gizliliği ve mahremiyetine yönelik hassasiyetler ile genellikle üçüncü taraf çözümlerle entegre olamayan karmaşık veri altyapıları yer almaktadır. Ayrıca, birçok sağlık pazarlamacısı, değişime direnç gösteren hastane pazarlama birimleriyle iş birliği yapmanın getirdiği ilave güçlüklerle de karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, mevcut koşullar sağlık hizmetleri pazarlamacılarına önemli fırsatlar da sunmaktadır. Dijital pazarlama stratejilerinin etkin bir biçimde kullanılması, kurumların pazar payını artırmalarını, şeffaflık ilkesini güçlendirmelerini, operasyonel performanslarını geliştirmelerini ve hastalarla daha derinlemesine bir etkileşim kurmalarını

mümkün kılmaktadır (Hambelton, 2016). Pazarlama araçları, sağlık hizmetlerinin işleyişi üzerinde belirleyici etkiler yaratabilecek stratejik unsurlar arasında yer almaktadır. Bir sağlık kuruluşunun belirli alanlarda uzmanlaşmış bir hizmet sağlayıcısı olarak konumlandırılması, yalnızca hasta ve hizmet kullanıcıları açısından algısal bir değişim yaratmakla kalmaz; aynı zamanda kurumun yöneticileri, hekimleri ve diğer çalışanları üzerinde de yapısal ve işlevsel etkiler doğurur. Bu tür bir markalaşma süreci, sağlık kuruluşunun toplum içerisindeki yerini ve sorumluluklarını da dönüştürebilmektedir. Tanıtım faaliyetleri ise sağlık sorunlarına ilişkin kamuoyu algısını ve öncelikleri şekillendirerek sağlık sisteminin yönünü dolaylı biçimde etkileyebilir. Genel olarak pazarlama, sağlık hizmet sunumu ile hizmeti kullananlar arasında bilgi akışını kolaylaştırarak sistemin daha etkili işlemesine katkı sağlayabilecek önemli bir aracı rolü üstlenmektedir (Kay, 2007:248). Sağlık sektöründe reklam yasakları, ahlaki tartışmalar, tıbbi hatalar ve bilgi asimetrisi gibi unsurlar, pazarlama faaliyetlerinin önünde önemli engeller oluşturmuştur. Ancak dijital çağın getirdiği dönüşüm sürecinde, sağlık işletmeleri, sağlığın doğası gereği taşıdığı sosyal sorumluluk bilinci ile ticari hedefleri arasında bir denge kurma gerekliliği duymuştur. Günümüz sağlık işletmeleri, tüketicinin kendi sürdürülebilirliklerini belirlemede temel bir unsur olduğunu kabul etmiş; karşılıklı faydayı artırmanın ve tüketici tatmin düzeyini yükseltmenin, müşteri sadakatinin temel göstergeleri olduğunun bilincine varmıştır (Çavmak, 2021:116)

Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama uygulamalarına ilişkin literatürde yer alan çalışmaların sistematik bir şekilde taranarak, dijital pazarlamanın sağlık sektöründe kullanım biçimleri, yaygınlığı, etkileri ve karşılaşılan zorluklar açısından kapsamlı bir değerlendirmesinin yapılmasıdır. Böylece, sağlık hizmetlerinde dijital pazarlamanın mevcut durumunu ortaya koymak ve gelecekteki araştırmalara yol gösterecek temel bulguları sunmak hedeflenmektedir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1 Araştırma Stratejisi

Literatür taramasında PubMed ve DergiPark veri tabanları kullanılmıştır. Arama stratejisi kapsamında, DergiPark veri tabanında “dijital pazarlama” ve “digital marketing” anahtar kelimeleri ayrı ayrı kullanılarak hem Türkçe hem de İngilizce literatür taranmıştır.

PubMed’de “digital marketing” şeklinde yapılan ilk aramada çok fazla sonuç elde edildiği için, konuyla daha uyumlu ve sağlık hizmetlerine odaklanan makaleleri tespit edebilmek amacıyla arama kriterleri “digital marketing in healthcare” şeklinde daraltılmıştır.

Dahil etme ve dışlama kriterleri çerçevesinde; yalnızca yazım dili Türkçe veya İngilizce olan, sağlık hizmetleri bağlamında örneklem içeren, nitel ya da nicel saha araştırmasına dayalı özgün araştırma makaleleri değerlendirmeye alınmıştır. Buna karşılık; derleme makaleleri, editöryel yazılar, kitap bölümleri, kongre bildirileri ile sağlık hizmetleri bağlamı bulunmayan çalışmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

2.2. Tarama ve Araştırmaların Seçimi

Araştırmaların öncelikle araştırmaların başlık ve özetleri taranmıştır. Ardından çalışmanın kriterlerine uygun görünen araştırmaların tam metinlerinin incelenmesi safhasına geçilmiştir.

2.3. Verilerin Elde Edilmesi

Verilerin elde edilmesinde Excel programı kullanılmıştır. Excel’de çalışmaların yazarları, dili, yayın türü, amacı, tasarımı, örneklem özellikleri, ölçüm araçları ve ana bulgularını içeren bir tablo oluşturularak veriler çekilmiştir (Tablo 1).

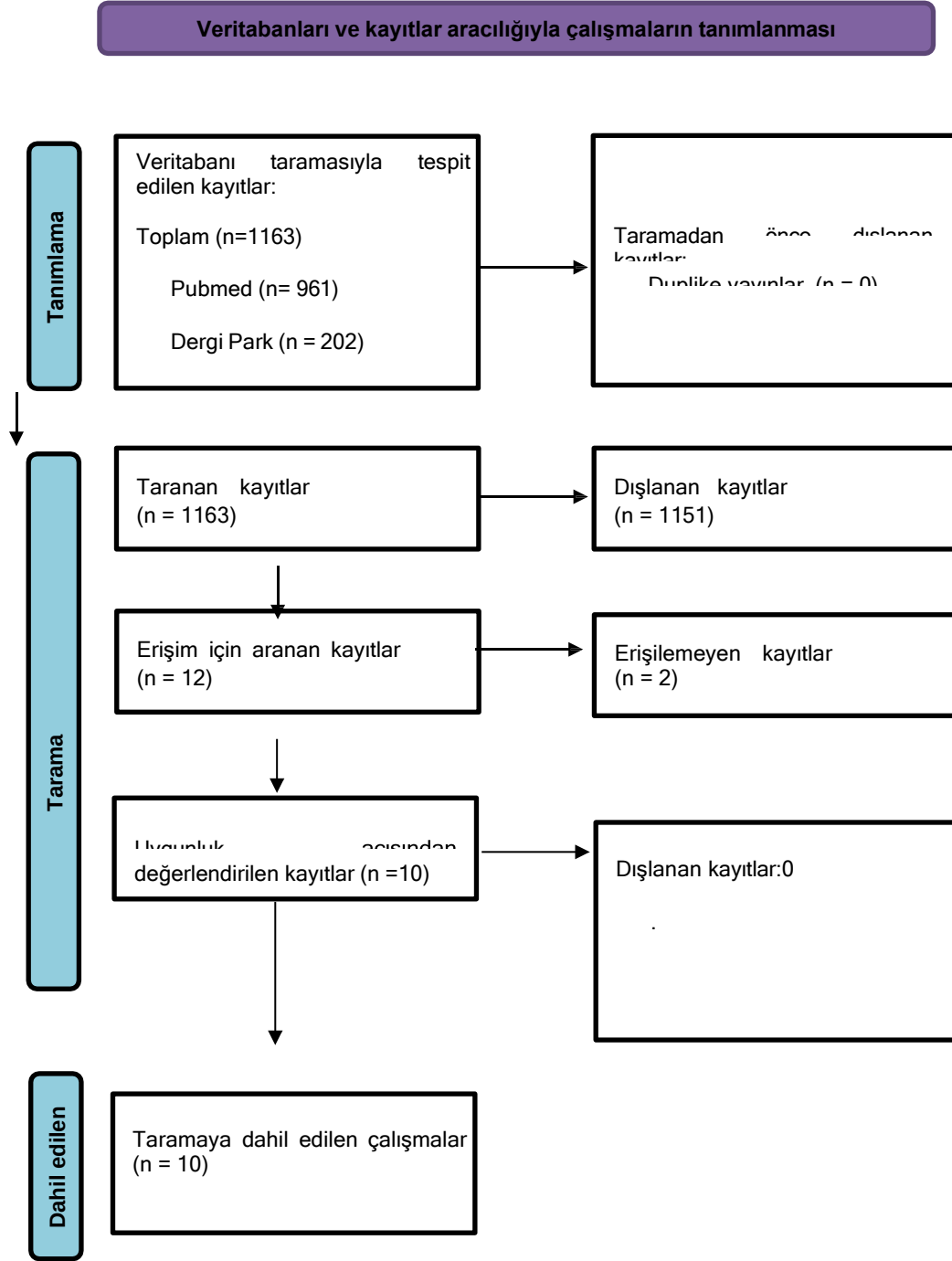
3. BULGULAR

Çalışma kapsamında, DergiPark veri tabanı üzerinden son on yıla ait literatür taraması gerçekleştirilmiştir. “Dijital pazarlama” şeklinde başlık alanında yapılan ilk taramada 85 sonuç elde edilmiştir. Aynı zamanda “digital marketing” şeklinde yapılan taramada ise 117 sonuç saptanmıştır. Çalışmaların başlık ve özet kısımları konu uygunluğu açısından incelenmiş, sağlık sektörüyle ilgisiz içerikler çalışmadan dışlanmıştır. Bu elemeler sonucunda toplam 9 çalışma belirlenmiştir. Kitap bölümleri ve derleme türündeki yayınlar da çalışma kapsamı dışında bırakıldığında, tam metin incelemesine tabi tutulan ve çalışmaya dahil edilen toplam yayın sayısı 6 olarak belirlenmiştir.

PubMed veri tabanında yapılan literatür taraması, son on yılı kapsayacak şekilde “**digital marketing**” şeklinde tüm alanlarda arama başlatılmış ve toplam **4431** sonuç elde edilmiştir. Ancak bu sonuç sayısının oldukça geniş bir kapsama işaret etmesi nedeniyle, arama “**digital marketing in healthcare**” şeklinde daraltılmış ve bu kapsamda **961** çalışmaya ulaşılmıştır. Başlık ve özet bölümleri incelenen bu yayınlardan **65** çalışma ön değerlendirmeye alınmıştır. Detaylı inceleme neticesinde, saha araştırması içermeyen ve konu dışı olarak değerlendirilen çalışmalar dışlanmış; böylece kriterleri karşılayan **6** çalışma belirlenmiştir. Bununla birlikte, tam metnine erişilemeyen çalışmalar da analiz dışı bırakıldığında, **nihai değerlendirmeye dahil edilen tam metinli çalışma sayısı 4** olarak belirlenmiştir.

Her iki veri tabanında yürütülen kapsamlı tarama ve eleme sürecinin ardından, nihai değerlendirme için toplam 10 çalışma sistematik incelemeye dahil edilmiştir (Görsel 1).

Görsel 1. PRISMA akış diyagramı

Araştırma seçim süreci PRISMA 2020 akış diyagramı kullanılarak tamamlanmıştır (Page vd., 2021).

Çizelge 1. Dahil edilen araştırmaların özellikleri ve bulguları

No	Yazarlar	Dil	Amaç	Tasarım	Örneklem	Ölçüm Aracı	Ana Bulgular
1	Demirci&Uğurluoğlu,2020	Türkçe	Özel sağlık kuruluşlarının dijital pazarlama kanalları kullanımının değerlendirilmesi amaçlanmıştır	Nitel, Betimleyici (Tanımlayıcı)	5 özel sağlık kuruluşu, Türkiye	İkincil veri analizi (doküman incelemesi)	İncelenen beş büyük sağlık grubunun dijital pazarlama uygulamalarında çeşitli eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Web sitelerinde olması gereken bazı temel özellikler bulunmazken, kuruluşların çoğunun blog sayfası yoktur ve bazıları mobil uygulama sunmamaktadır. Bloglar, hedef kitle oluşturma ve marka bilinirliği açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, arama motorlarının etkin kullanımıyla dijital görünürlük artırılabilir ve sağlık kuruluşları bu kanallar üzerinden rekabet avantajı elde edebilir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, dijital pazarlama eksikliklerinin giderilmesinin özel sağlık kuruluşları açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır.
2	Çinbulak,2018	Türkçe	Araştırma, özel hastane yöneticilerinin sağlık hizmetleri pazarlamasında dijital pazarlama yöntemlerinin kullanımına ilişkin bakış açılarının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir	Nitel	Sağlık kurumlarında yönetici olarak görev yapan 14 gönüllü katılımcı	Yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşme İçerik analizi	Hastane yöneticileri, kurumlarının pazarlama stratejilerinde dijital pazarlama tekniklerinin kullanımını zorunlu bir gereklilik olarak görmektedir. Yöneticiler, dijital pazarlamayı profesyonel ve etkin bir şekilde uygulayan sağlık kuruluşlarının, sektördeki diğer rakiplere kıyasla rekabet üstünlüğü sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca, dijital pazarlama yöntemlerinin geleneksel pazarlama araçlarıyla birlikte entegre bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulayan yöneticiler, dijital pazarlamanın tamamlayıcı bir rol üstlendiğine dikkat çekmişlerdir.
3	Açıkgöz & Biçer, 2022	Türkçe	Şehir hastanelerinin, dijital pazarlama kanallarının mevcut durumları incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır	Nitel	13 şehir hastanesinin dijital pazarlama kanalları	İçerik analizi	Bulgular, şehir hastanelerinin çoğunun temel bilgilere yer verdiğini ancak çevrimiçi destek, online sağlık personeline erişim ve medikal teknoloji tanıtımı gibi önemli dijital hizmetlerde eksiklikler bulunduğunu göstermektedir. Mobil uygulamaların yaklaşık %69 oranında mevcut olduğu, ancak içerik açısından yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. SEO açısından ise hastane isimleriyle yapılan aramalarda görünürlük yüksekken, genel anahtar kelimelerde bu durum sınırlıdır. Sosyal medya platformlarının tüm hastaneler tarafından kullanıldığı, ancak etkileşim ve takipçi sayılarının yetersiz olduğu belirlenmiştir.

4	Şimşek & Ayyıldız, 2023	Türkçe	Kuşadası'nda bulunan sağlık kuruluşlarının dijital pazarlama araç ve unsurlarını ne ölçüde verimli ve etkili kullandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.	Nitel	Uluslararası sağlık turizmi yetki belgesine sahip 13 sağlık kuruluşu	İçerik analizi	Dijital platformlarda sağlık kuruluşlarının neredeyse tamamının ulaşım, erişim verilerinden, yabancılara sağlanan imkânlarla ve sağlık kuruluşunun sahip olduğu belgelere kadar pek çok bilgiye hemen hemen hiç yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca, hastaların risk algılamalarını azaltacak uygulamaların olmaması, sosyal medya hesaplarında takipçi sayısı azlığı ve paylaşımların güncel olmamasının temel problemler arasında olduğu tespiti yapılmıştır.
5	İlhan & Ovey, 2024	Türkçe	Dijital pazarlama kanallarının sağlık turizmi üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.	Nitel	Sağlık turizmi yetki belgesi olan Antalya/ Muratpaşa' da (F'ener Mahallesi) bulunan 10 Özel Aööz ve Dis Dalıklılnaöi	İçerik analizi	Çögu klinik temel bilgilere ve iletişim unsurlarına yer verirken; blog yönetimi, sanal gerçeklik uygulamaları, fiyat bilgisi ve anlaşmalı kurumlar gibi başlıklarda eksiklikler tespit edilmiştir. Ayrıca, dijital pazarlamaya önem veren kuruluşların sağlık turistleri tarafından daha çok tercih edildiği, buna karşın dijital mecralarda zayıf olanların geleneksel tanıtım yöntemlerine yöneldiği gözlemlenmiştir.
6	Tengilimoğlu, Güzel, Aykan, Tengilimoğlu, Boduroğlu, 2021	İngilizce	Termal tesisler ile JCI (Joint Commission International) akreditasyonuna sahip hastanelerin dijital pazarlama faaliyetlerini değerlendirmek ve karşılaştırmak amaçlanmıştır	Nitel	73 termal tesis ve 30 JCI akreditasyonlu hastane	İçerik analizi	Termal tesislerin dijital pazarlama ve web sitesi içeriklerinde çok dillilik ve kalite belgeleri gibi temel unsurlar eksik kalırken, JCI akreditasyonlu hastaneler çok dilli, kapsamlı içeriklere sahip, uzman kadro tanıtımı, hasta güvenliği ve online hizmetler konusunda daha gelişmiş bir dijital varlık sergilemekte; ayrıca sosyal medyada da çok daha aktif ve etkili bir iletişim yürütmektedirler.
7	Maltz, Raşkovich, Sarid, Cohen, Landau, Saifer, Amorai Belkin, & Alcalay, 2024	İngilizce	Farklı mesaj çerçevelerinin sağlıkla ilgili tıbbi kontrol ve tarama randevularının alınma oranları üzerindeki etkinliğini dijital ortamda incelemek amaçlanmıştır.	Nitel	113.048 katılımcı	Sağlık kayıtları verileri Mesajların açılma oranları	Mesaj çerçevesinin katılım oranları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Ancak, e-posta ile gönderilen mesajların SMS'lere göre daha yüksek oranda açıldığı ve genel olarak daha etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, mesaj başlıklarının uzunluğu arttıkça açılma oranlarının azaldığı, sosyoekonomik düzeyin ise mesaj açılma oranlarını olumlu etkilediği saptanmıştır. Bulgular, mesaj içeriğinden çok mesajın iletim yolu ve biçiminin davranış değişikliğinde daha belirleyici olabileceğini göstermektedir.

8	Acosta, Deisombonrat, Pisarturakit & Urvannachotima, 2025	İngilizce	Sosyal medyanın Filipinler'deki diş hekimleri arasında diş bakımı ve uygulamalarını iyileştirmedeki etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır.	Nitel	265 diş hekimini	Anket	Bulgular, sosyal medyanın genç diş hekimleri arasında, öncelikle eğitim, iletişim ve pazarlama amaçlarıyla yaygın olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Sosyal medya kullanımı, uygulama kalitesinde ve hasta bakımında algılanan iyileştirmelerle ilişkilendirilirken, sosyal medyadaki bilgilere duyulan güven düşük kalmaya devam etmektedir ve hasta ilişkileri üzerindeki etkisiyle ilgili endişeler devam etmektedir.
9	Gleiss, Kohlhaagen & Poustchi, 2021	İngilizce	Google, Apple, Facebook, Amazon ve Microsoft (GAFAM) platformlarının sağlık hizmetleri pazarında değer yaratımını nasıl etkilediğini incelemek amaçlanmıştır	Nitel	Google, Apple, Facebook, Amazon ve Microsoft (GAFAM) sağlık sektörüne yönelik ürün ve hizmetleri	İkincil veri analizi	GAFAM'ın sağlık hizmetlerindeki etkisini anlamak için, platformlar bir dizi kolaylaştırıcı faktörle dijital dönüşümü hızlandırmaktadır. Bunlar arasında güçlü müşteri ilişkileri, küresel yaygınlık, gelişmiş veri toplama ve işleme yetenekleri yer alır. Bu platformlar, sağlık sektöründeki mevcut rekabeti daha verimli hâle getirebilir ve aynı zamanda dijitalleşmeyi teşvik eder. GAFAM platformları ayrıca, sağlık hizmetlerinde dijitalleşme, platformlaşma ve modülerleştirme süreçlerini destekleyerek, sağlık hizmetlerini daha erişilebilir ve verimli hâle getirmektedir. Ancak, bu gelişmeler, veri gizliliği ve pazardaki kontrol sorunlarını da beraberinde getirebilir. Sonuç olarak, GAFAM platformları sağlık pazarını dönüştürürken, hem fırsatlar hem de tehditler yaratmaktadır
10	Anshasi, Alstubahi, Alhusein, Khassawneh, Alrawad & Alsyounf, 2025	İngilizce	Diş hekimlerinin reklamcılıkla ilgili bakış açıları, diş hekimlerinin demografik özellikleri ile bakış açıları arasındaki ilişki, tercih ettikleri reklam kanalları, diş hekimliği reklamcılığının yaygınlığı ve diş hekimliği reklamcılığında ki belirli kısıtlamaların arkasındaki gerekçeyi ele almak amaçlanmıştır	Nitel	206 Ürdünlü diş hekimini	Anket	Bulgular, diş hekimliği hizmetleri reklamcılığına yönelik genel bir olumlu tutum olduğunu ve tutumlarda önemli bir değişimi vurguladığını göstermektedir. Diş hekimliği reklamcılığını çevreleyen etik tartışmalar, ticari pazarlama taktiklerine bağlandığında mesleğin bütünlüğü ve kamu imajı hakkındaki endişelerle birlikte önemli olmaya devam etmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu sistematik literatür taramasında, sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama konusunun akademik literatürde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu doğrultuda, dijital pazarlama uygulamalarının sağlık hizmetleri kapsamında kullanıldığı ve saha araştırmasına dayalı bulgular içeren çalışmalar sistematik eleme yöntemiyle belirlenerek analiz kapsamına alınmıştır. İnceleme sonucunda, dahil edilen 10 çalışmanın temel özellikleri ile bulguları özetlenmiştir.

Dijital pazarlama yaklaşımına yönelik çalışmaların özellikle son beş yıl içerisinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Ancak, sağlık sektörü özelinde gerçekleştirilen araştırma sayısının sınırlı olduğu ve dijital pazarlama konusunun alanyazında güncelliğini koruduğu anlaşılmaktadır. İncelemeye dahil edilen çalışmaların altısının nitel, dördünün ise nicel araştırma yöntemiyle yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Demirci & Uğurluoğlu (2020) çalışmalarında beş büyük özel sağlık kuruluşunun dijital pazarlama performansları değerlendirildiğinde; Medica web sitesi kriterlerini en yüksek oranda karşılayan kuruluş olmuştur. Acıbadem, mobil uygulama ve blog kullanımıyla dijital sağlık iletişimde öne çıkarken; Memorial, sosyal medya etkileşimi ve SEO görünürlüğüyle güçlü bir dijital varlık sergilemiştir. Genel olarak, web sitelerinde hasta odaklı içeriklerin (ücret bilgisi, hekime online erişim, sağlık etkinlikleri, hasta memnuniyeti gibi) eksik olduğu; mobil uygulama ve blog kullanımının sınırlı kaldığı; SEO çalışmalarının ise markaya özgü aramalarla sınırlı olduğu görülmüştür. Sosyal medya platformları, özellikle Memorial ve Acıbadem tarafından etkin şekilde kullanılmaktadır. Şimşek ve Ayyıldız (2023) çalışmasında, sağlık turizmi yetki belgesine sahip kuruluşların web siteleri görsel ve teknik açıdan yeterli bulunmuş; ancak içerik zenginliği, güncellik, çok dilli destek, çevrimiçi hizmetler ve kalite güvencesi gibi alanlarda eksiklikler tespit edilmiştir. Açıkgöz & Biçer (2022) in çalışmasında ise şehir hastanelerin temel dijital varlıklara (web sitesi, mobil site, sosyal medya hesapları) sahip olduğu, ancak bu araçların etkin kullanımında önemli gelişim alanları bulunduğu görülmektedir. Web siteleri temel işlevleri yerine getirirken, gelişmiş içerikler ve kullanıcı etkileşimini artıracak unsurlar sınırlıdır. Mobil uygulamalar ise yalnızca bazı hastanelerde mevcut olup içerik açısından yetersizdir. Her ne kadar bu üç çalışmanın sonuçları arasında farklılıklar mevcut olsa da, dijital pazarlama algısının Türkiye’de hem kamu hem de özel sağlık kuruluşlarının dijital pazarlama alanında temel altyapıya sahip olduklarını, ancak bu altyapının etkin, kullanıcı odaklı ve stratejik biçimde kullanılmasında önemli eksiklikler bulunduğu söylenebilir. Sağlık profesyonelleri açısından baktığımızda Acosta vd., 2025 çalışmalarında da sağlık profesyonellerinin dijital pazarlamada sosyal medyayı aktif olarak kullansa da, kendi web tabanlı platformlara sahip olmamalarının dijital altyapı eksikliğine işaret ettiğini göstermektedir.

İlhan & Ovey (2024) çalışmalarında sağlık turizmi yetkisine sahip 10 özel ağız ve diş polikliniğinin web siteleri ile Facebook, Instagram ve YouTube platformlarındaki sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, tüm polikliniklerin temel bilgilere, tedavi içeriklerine, iletişim bilgilerine ve dijital randevu sistemine yer verdiğini göstermekte olup; misyon-vizyon beyanı, blog içerikleri, sıkça sorulan sorular, fiyat bilgisi,

akreditasyon ve otopark bilgisi gibi kritik dijital pazarlama unsurlarında önemli eksiklikler tespit edilmiştir. Ayrıca, tedavi öncesi görselleştirme amacıyla sanal gerçeklik teknolojisi kullanımının bulunmadığı belirlenmiştir. Sosyal medya platformları arasında Instagram'ın öncelikli tercih edildiği, YouTube'un etkinlik açısından yetersiz kullanıldığı ve Facebook'un nispeten düşük aktivite sergilediği görülmüştür. Şimşek ve Ayyıldız (2023) çalışmasında da sağlık kuruluşların sosyal medya hesaplarının varlığına karşın paylaşımların ve etkileşimin düşük seviyede kaldığı gözlenmiştir. Her iki bölgede çok dilli içerik sunumu ve kültürel adaptasyonun profesyonel uzmanlarca gözden geçirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu durum, dijital pazarlama stratejilerinin iyileştirilmesi ve sosyal medya ile çevrimiçi platformların daha etkin kullanılması yoluyla sağlık kuruluşlarının uluslararası rekabet gücünün ve hasta güveninin artırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Dijital pazarlama faaliyetlerinin sınırlı ve strateji yapılmadan yürütülmesi, kurumsal imaj ve rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, sağlık turizmi alanındaki sağlık kuruluşların dijital pazarlama stratejilerini güçlendirmeleri ve profesyonel destek almaları rekabetçi avantaj elde etmeleri açısından önem arz etmektedir.

Acosta vd., 2025 çalışmalarında, görsel-işitsel içerik sunan sosyal medya mecralarının öne çıkması, etkileşimli içeriklerin dijital pazarlamadaki önemini ortaya koyarken, sosyal medyanın daha çok halkla ilişkiler ve eğitim amacıyla kullanılması değer odaklı bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Ancak tedavi sonuçlarının paylaşılmasındaki isteksizlik ve sosyal medya içeriklerinin güvenilirliğine duyulan düşük inanç, dijital pazarlama faaliyetlerinin yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik ve güven temelli unsurlarla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Anshasi vd., (2025) çalışmasındaki dış hekimler, reklamcılığın mesleki itibara zarar vermeden, dikkatli ve profesyonel bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, reklam faaliyetlerinin halkı bilgilendirme ve hizmetlere erişimi kolaylaştırma açısından olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Ancak bazı hekimler, reklamların etik sınırları aşabileceği ve halkın güvenini zedeleyebileceği yönünde çekinceler taşımaktadır. Görüldüğü gibi dijital pazarlamanın sağlık profesyonelleri açısından etik, güven ve mesleki itibar gibi unsurların önemli engeller oluşturduğu söylenebilir.

Çinibulak (2018) hastane yöneticilerinin, sağlık hizmetinde dijital pazarlamanın yalnızca tercih edilen bir yöntem değil, aynı zamanda sağlık kurumlarının sektörde sürdürülebilirliği açısından zorunlu bir araç haline geldiğini, görünürlük değil, aynı zamanda ölçülebilir performans ve maliyet etkinliği sağlayarak kurumsal rekabet gücünü artırdığını göstermektedir. Dijital ve geleneksel yöntemlerin birlikte planlanması ve uygulanması gerektiği, pazarlama stratejilerinin çok boyutlu ve bütüncül yaklaşımlarla yürütülmesinin önemi vurgulanmıştır. Gleiss, vd., (2021) çalışmalarında, GAFAM (Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft) platformlarının sağlık sektöründe yalnızca teknoloji sağlayıcısı olarak değil, aynı zamanda içerik üreticisi, veri analisti ve hasta ile sağlık hizmeti sunucuları arasında aracı bir aktör olarak konumlandığını ortaya koymuşlardır. Platformlar, sundukları ürün ve hizmetlerle hasta etkileşimini artırmakta; veri odaklı yapıları sayesinde kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri geliştirmekte ve yeni iş modellerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, hasta-doktor ilişkisinin yeniden şekillenmesine ve geleneksel sağlık aktörlerinin dijital platformlara bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Araştırma, GAFAM'ın lojistikten perakendeye kadar

farklı alanlardaki gücünü sağlık sektörüne taşıyarak dijital sağlık pazarına yaygın biçimde nüfuz ettiğini ve büyük veri analitiği sayesinde rekabet avantajı elde ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda dijital pazarlama stratejileri; veri toplama, hedefli reklamcılık, kullanıcı deneyimi odaklı içerik yönetimi ve platformlar arası entegrasyon üzerinden şekillenmektedir. GAFAM'ın bu etkisi, hasta kazanımı, marka sadakati ve hasta etkileşimini yeniden tanımlayan pazarlama yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Her iki çalışma, dijital pazarlamanın sağlık sektöründe artık isteğe bağlı bir yöntem değil, sürdürülebilirlik, rekabet avantajı ve hasta etkileşimi açısından stratejik bir zorunluluk haline geldiğini; bu sürecin çok boyutlu, veri odaklı ve entegre stratejilerle yürütülmesi gerektiğini ortak şekilde vurguladığı söylenebilir.

Anshasi vd., (2025) çalışmasında, demografik özelliklerin tutumlar üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Deneyim, cinsiyet ve yaş gibi faktörler, dijital pazarlamaya yönelik yaklaşımları farklılaştırmaktadır. Erkek diş hekimleri reklamcılığa daha olumlu yaklaşırken, kadın hekimler geleneksel yöntemleri daha güvenilir bulmaktadır. Genç hekimler dijital mecralara yatkın olmakla birlikte, etik endişeleri daha fazla dile getirmekte; deneyimli hekimler ise reklamcılığı daha profesyonelce değerlendirmektedir. Orta gelir grubundaki katılımcılar dijital reklamları daha çok desteklerken, yüksek gelir grubundakiler reklamların halkı yanıltabileceğini düşünmektedir. Ayrıca pratisyen hekimler mesleki imaj kaygısıyla daha temkinli davranırken, uzman hekimler dijital pazarlamayı daha stratejik bir iletişim aracı olarak görmektedir. Cinsiyet farklılıkları bağlamında, erkek hekimlerin dijital reklamcılığa daha olumlu yaklaşımları, buna karşılık kadın hekimlerin geleneksel tanıtım yöntemlerine daha fazla güven duymaları; toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin risk algısı, yeniliğe açıklık düzeyi ve mesleki iletişim tercihlerine etkide bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, erkek hekimlerin daha girişimci ve yenilik odaklı bir tutum sergileyerek dijital mecraları tanıtım aracı olarak benimsemeye daha yatkın olduklarını, kadın hekimlerin ise mesleki etik ve hasta-hekim ilişkisine duyulan hassasiyet nedeniyle daha temkinli ve geleneksel tanıtım yöntemlerine bağlı kaldıklarını ortaya koymaktadır. Genç hekimlerin teknolojiye yatkınlığı dijital pazarlama açısından bir avantaj sunarken, bu grubun etik hassasiyetleri daha fazla gündeme getirmesi, pazarlama stratejilerinde yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik kodlara da dikkat edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Maltz, vd., (2024) çalışmasında, dijital mesajların açılma oranlarını, medya kanalı, konu satırı uzunluğu ve sosyoekonomik özellikler açısından inceleyerek önemli bulgulara ulaşmıştır. Kısa mesaj alan katılımcıların genellikle daha yaşlı olduğu, erkeklerin ise kısa mesaj almayı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Sosyoekonomik düzeyin, özellikle yüksek sosyoekonomik statüye sahip bireylerin e-posta mesajlarını daha sık açtığını gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca, mesajların konu satırı uzunluğunun artmasına paralel olarak açılma oranlarının azaldığı tespit edilmiştir. E-postaların, özellikle yüksek sosyoekonomik statü grubundaki bireylerde, kısa mesajlardan daha fazla açıldığı ve mesajların etkinliğinde medya kanalının ve mesaj tasarımının önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, dijital iletişimde kanal seçimi, mesaj tasarımı ve hedef kitleye yönelik stratejilerin önemini vurgulamaktadır. Yaşlı bireylerin kısa mesajlara daha açık olması, bu grubun daha sade ve doğrudan iletişim yollarını tercih etmesiyle açıklanabilir; SMS genellikle daha az teknik bilgi gerektiren, kolay erişilebilen bir kanal olarak öne çıkar. Erkeklerin SMS'i tercih etmesi ise basitlik, hız ve işlevselliğe yönelik eğilimleriyle

bağlantılı olabilir. Yüksek sosyoekonomik düzeye sahip bireylerin e-posta mesajlarını daha sık açması, bu grubun dijital okuryazarlığının daha yüksek olması ve e-postaları profesyonel iletişimin bir parçası olarak görmesinden kaynaklanabilir. Konu satırı uzunluğunun açılma oranını düşürmesi ise dikkat süresinin kısalığı, yoğun bilgi bombardımanı ve zaman tasarrufu arayışıyla ilişkili olabilir. Bu sonuçlar, dijital iletişim stratejilerinin hedef kitlenin alışkanlıkları ve beklentilerine duyarlı şekilde tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Tengilimoğlu vd., (2018) çalışmasında JCI (Joint Commission International) akreditasyonuna sahip hastanelerin dijital pazarlama stratejilerini uluslararası hasta beklentilerine uygun şekilde profesyonelce yürüttüğünü, buna karşılık termal tesislerin bu alanda yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle dil desteği, uzman kadro bilgisi, hasta deneyimlerinin paylaşımı ve sosyal medya etkileşimi gibi unsurlar, sağlık turizminde güven oluşturma ve tercih edilme açısından kritik öneme sahiptir.

Özetle, sağlık sektöründe dijital pazarlama artık yalnızca teknik bir zorunluluk değil, sürdürülebilir rekabet ve hasta güveni için stratejik bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak mevcut çalışmalar, hem kamu hem de özel sağlık kuruluşlarının dijital altyapı ve içeriklerde ciddi eksiklikler yaşadığını, sosyal medya ve interaktif dijital kanalların yeterince etkin kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca, dijital pazarlamanın etik, kültürel uyum ve kullanıcı odaklılık gibi çok boyutlu yaklaşımlarla ele alınması, profesyonel destekle stratejik planlanması gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, sağlık kuruluşlarının uluslararası pazarda rekabet gücünü artırmak ve hastalarla güvene dayalı güçlü ilişkiler kurmak için kritik önemdedir.

Bu sistematik derleme çalışması, belirli ölçütler ve sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, yalnızca belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak erişilebilen ve seçilen veri tabanlarında yer alan yayınlarla sınırlandırılmıştır. Her ne kadar bu veri tabanları akademik alanda yaygın biçimde kullanılan güvenilir kaynaklar olsa da, kapsam dışında kalan farklı veri tabanlarında konuyla ilgili başka çalışmalara ulaşılması olasıdır. Ayrıca, incelemeye alınan çalışmaların değerlendirilmesi yalnızca Türkçe ve İngilizce dillerinde yapılabildiğinden, diğer dillerde yayımlanmış olası nitelikli çalışmalar analiz dışında kalmış olabilir.

Sağlık hizmetlerinde dijital pazarlamaya ilişkin yukarıdaki sistematik incelemeye ve bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Hedef kitleye özgü dijital stratejiler geliştirilmelidir.
2. Dijital altyapı güçlendirilmeli, etkin kullanım artırılmalıdır.
3. Etik kodlar ve güven unsurları pazarlama süreçlerine entegre edilmelidir.
4. Sosyal medya stratejik bir iletişim aracı olarak planlanmalıdır.
5. Veri odaklı ve kişiselleştirilmiş pazarlama yaklaşımları benimsenmelidir.
6. İçerik kalitesi ve güncelliği artırılmalıdır.
7. Dijital pazarlama, kurumsal rekabetin stratejik bir unsuru olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Acosta, J. M., Detsomboonrat, P., Pisarnturakit, P. P., & Urwannachotima, N. (2023). The use of social media on enhancing dental care and practice among dental professionals: Cross-sectional survey study. *International Journal of Dental Research*, 15(2), 123–134.
- Açıkgöz, O., & Biçer, D. F. (2022). Sağlık kuruluşları dijital pazarlama kanallarının incelenmesi: Şehir hastaneleri örneği. *Usaysad Dergisi*, 8(2), 224–238.
- Anshasi, R. J., Alsubahi, N., Alhusein, A. A., Khassawneh, A. A. L., Alrawad, M., & Alsyouf, A. (2024). Evolving perspectives in dental marketing: A study of Jordanian dentists' attitudes towards advertising and practice promotion. *Heliyon*, 10, e41143. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e41143>
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen teknolojiyle birlikte değişen pazarlama yöntemleri ve dijital pazarlama. *TRT Akademi*, 1(2), 348–365.
- Çavmak, D. (2021). Sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama uygulamaları. In *Dijital pazarlamada güncel araştırmalar* (pp. 103–120). Artikel Akademi.
- Çinibulak, M. (2018). Hastane yöneticilerinin sağlık hizmetleri pazarlamasında dijital pazarlama yaklaşımının kullanımına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi (TÜSBAD)*, 1(2), 21–29.
- Çoban, M. E. (2023). Dijital pazarlama ve sağlık sektörü uygulamaları. In *Hastane ve sağlık yönetimi: Güncel konular-I* (pp. 82–89). <https://doi.org/10.5281/zenodo.10050120>
- Demirci, Ş., & Uğurluoğlu, Ö. (2020). Dijital pazarlama kanalları: Özel sağlık kuruluşlarına yönelik bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 339–351. <https://doi.org/10.30794/pausbed.516810>
- Gleiss, A., Kohlhagen, M., & Pousttchi, K. (2021). An apple a day – how the platform economy impacts value creation in the healthcare market. *Electronic Markets*, 31, 817–836. <https://doi.org/10.1007/s12525-021-00467-2>
- Hambelton, K. (2016). Why is digital marketing critical in healthcare? <https://www.beckershospitalreview.com/hospital-management-administration/why-is-digitalmarketing-critical-in-healthcare.html> (Accessed April 9, 2025)
- İlhan, F. C., & Ovey, İ. S. (2024). Antalya’da sağlık turizmi yetki belgesi olan kurumlarda dijital pazarlamanın etkisi. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, 8(1), 13–24.
- Kay, M. J. (2007). Healthcare marketing: What is salient? *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*.
- Maltz, A., Rashkovich, S., Sarid, A., Cohen, Y., Landau, T., Saifer, E., Amorai Belkin, N., & Alcalay, T. (2024). The framing effect of digital textual messages on uptake rates of medical checkups: Field study. *JMIR Public Health and Surveillance*, 10(1), 1–12.
- Mert, Y. L. (2018). Dijital pazarlama ekseninde influencer marketing uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1299–1328.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *International Journal of Surgery*, 88, 105906.
- Salman, A. N., & Uydacı, M. (2011). Butik hastanelerde pazarlama stratejileri. *Öneri Dergisi*, 9(35), 45–50.

Şantaş, G., & Şantaş, F. (2020). Güncel pazarlama yaklaşımlarının sağlık hizmetlerinde uygulanabilirliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 432–443.

Şimşek, B., & Yazıcı Ayyıldız, A. (2023). Sağlık turizmi işletmelerinde dijital pazarlama uygulamalarının analizi: Kuşadası örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 10(1), 108–125. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1204536>

Tenekecioğlu, B. (2004). *Pazarlama yönetimi*. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Tengilimoğlu, D., Güzel, A., Aykan, C., Tengilimoğlu, E., & Boduroğlu, E. (2018). The evaluation of the digital marketing activities of thermal facilities and JCI accredited hospitals in terms of health tourism. *International Journal of Health Management and Tourism*, 3(2), 108–121.

von Elm, E., Altman, D. G., Egger, M., Pocock, S. J., Gøtzsche, P. C., & Vandenbroucke, J. P. (2007). The strengthening the reporting of observational studies in epidemiology (STROBE) statement: Guidelines for reporting observational studies. *The Lancet*, 370(9596), 1453–1457.

Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2010). Services marketing strategy. In *Wiley international encyclopedia of marketing*.

TARIMSAL FAALİYETLER MUHASEBESİ İÇERİKLİ MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: DERGİPARK ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr., İLKNUR ERGÜN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, iergun@nku.edu.tr - 0000-0002-4958-4815

ÖZET

Günümüzde yaşanan iklim krizi, hızla artan dünya nüfusu, doğal kaynakların azalmış olması, tarımsal üretimin önemini attırmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile tarımsal faaliyetler, nitelik ve nicelik olarak gelişirken, endüstriyel faaliyetlerle de iç içe geçmiştir. Bu gelişmenin sonucu olarak, tarımsal faaliyetlerin belgeye dayalı olarak kayıt altına alınması zorunlu olmuştur. Türkiye’de tarımsal muhasebe ile ilgili birden fazla raporlama çerçevesi mevcuttur. Vergisel düzenlemeler kapsamında bu faaliyetler kayıt altına alınırken, sektördeki gelişmeler nedeni ile uluslararası standartlara paralel olarak TMS 41 Tarımsal Faaliyetler standardı da 2005’te yürürlüğe girmiştir. TMS 41’de sonraki yıllarda bazı güncellemeler yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye’de akademik çalışmaların en fazla toplandığı DergiPark sisteminden elde edilen tarımsal muhasebe ile ilgili makalelerin bibliyometrik analizini yaparak, gelecekteki çalışmalar için öngörüler tespit etmek amaçlanmıştır. "TMS 41" "IAS 41" "UMS 41" "Tarımsal Faaliyetler Muhasebesi" "Tarımsal Ürün" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan aramada DergiPark sisteminde yayımlanan 56 makale tespit edilmiştir. Analiz sonucunda, en fazla 2014 ve 2020 yıllarında yayın yapıldığı, doktor öğretim üyesi unvanına sahip olan yazarların daha fazla yayın yaptığı, tek yazarlı çalışmaların daha çok olduğu, en fazla yayın yapan araştırmacının Abitter Özulucan olduğu tespit edilmiştir. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi’nin konu ile ilgili en çok yayın yapan dergi olduğu da bulgular arasındadır. Konu bakımından, küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgili çalışmaların, diğer konulara göre daha fazla çalışıldığı, en sık TMS 41, IAS 41, UMS 41 anahtar kelimelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmalarda yöntem bakımından en fazla örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaların sonuçlarında yıllar itibarı ile bazı değişimler olduğu da tespit edilmiştir. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) kapsamında kullanılan Tek Düzen Hesap Planının (TDHP) tarımsal faaliyetlerin raporlanması açısından yetersiz olduğu tüm çalışmalarda belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TMS 41, Tarımsal Faaliyetler Muhasebesi, Bibliyometrik Analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES ON AGRICULTURAL ACTIVITY ACCOUNTING: THE CASE OF DERGİPARK

ABSTRACT

The current climate crisis, the rapid growth of the world's population and the depletion of natural resources have made increasing agricultural production more important than ever. As technology has advanced, agricultural activities have developed in terms of both quality and quantity, becoming increasingly intertwined with industrial activities. As a result, it has become mandatory to document agricultural activities. In Turkey, there are multiple reporting frameworks related to agricultural accounting. While these activities are recorded under tax regulations, the TAS 41 'Agricultural Activities' standard was implemented in 2005 in line with international standards due to the evolving nature of the sector. Some updates have been made to TAS 41 in subsequent years. This study aims to make predictions about future research by conducting a bibliometric analysis of articles related to agricultural accounting obtained from DergiPark, the most comprehensive collection of academic studies in Turkey. Searching for the keywords 'TMS 41', 'IAS 41', 'UMS 41', 'Agricultural Activities Accounting' and 'Agricultural Product' identified 56 articles in the DergiPark system. The analysis revealed that the highest number of publications occurred in 2014 and 2020; that authors with the title of associate professor published more; that single-authored studies were more common; and that Abitter Özulucan was the researcher with the highest number of publications. The Journal of Accounting and Tax Applications was also found to be the journal with the highest number of publications on the subject. In terms of subject matter, studies related to the accounting of small and large livestock activities were found to be more numerous than other topics, with the keywords 'TAS 41' and 'IAS 41' being used most frequently. In terms of the methods used in the studies, the case study method was used most frequently. It was also determined that the results of the studies had changed over the years. All studies noted that the Uniform Chart of Accounts, used under the Accounting System Implementation General Circular, is insufficient for reporting agricultural activities.

Key Words: IAS 41, Agricultural Activity Accounting, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Dünyada iklim koşullarının değişmesi, nüfusun artması, doğal kaynakların azalması nedeni ile tarım sektörü önem kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile geleneksel tarım faaliyetlerinin

yerini modern tarımın uygulamaları almıştır. Tarımsal faaliyetler nitelik ve büyüklük olarak geliştikçe, belgeye dayalı olarak, güvenilir ve şeffaf kayıt altına alınma zorunluluğu doğmuştur (Beller Dikmen ve Köksal, 2019:1051).

Tarımsal faaliyetler kapsamında yer alan canlı varlıkların, hasat zamanındaki tarımsal ürünlerin ve verilen devlet teşviklerinin, özellikli durumları nedeni ile kayıt altına alınmaları ve raporlanmalarında, diğer sektörlerle kıyasla farklılıklar söz konusudur. Canlı varlıklar, doğum yoluyla çoğalabilir ya da yaşlılık ve hastalık gibi nedenlerle değer kaybına uğrayabilirler. Bu duruma bağlı olarak, canlı varlıkların değerlendirilmesi ve mali tablolarda raporlanmasında özellikli durumlar meydana gelmektedir (Tazegül ve Kahramani, 2018: 233). Ülkemizde vergi düzenlemeleri, TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı, BOBİ FRS ve KÜMİ FRS’de bu faaliyetler farklı şekillerde ele alınmıştır. Uluslararası standartlarda canlı varlıklar, finansal tablolarda ayrı bir grupta raporlanırken vergi düzenlemelerinde böyle bir ayırım yoktur. Canlı varlıkların ilk ve sonraki ölçümlerinde kullanılan değerlendirme yöntemleri, amortisman ayırma ilkeleri de TMS 41 ve VUK’da farklılıklar gösterdiğinden, bu muhasebe çerçevelerine göre yapılan raporlamada da farklılıklar meydana gelmektedir (Keleş, 2022: 637).

TMS 41 Tarımsal Faaliyetler standardı 31 Aralık 2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere Şubat 2006 tarihinde yayınlanmıştır. Yayınlandıktan sonra uluslararası standartlara paralel olarak 7 kez güncellenmiştir. 31 Aralık 2015 tarihinden sonra uygulanmak üzere 2014 yılında yapılan son güncelleme sonrasında Kurul kararı ile standart, 2019 yılında 30656 sayılı Resmî Gazete’de (Mükerrer) yeniden yayımlanmıştır. TMS 41’de standardın amacı, tarımsal faaliyetlere ilişkin muhasebeleştirme yöntemlerini ve açıklamaları belirlemek olarak belirtilmiştir. Standart, taşıyıcı bitkiler dışındaki canlı varlıkları, hasat zamanındaki tarımsal ürünleri ve standart kapsamında yer alan tarımsal devlet teşviklerini kapsamaktadır (TMS 41, p.1).

Bu çalışmada DergiPark’ta yer alan tarımsal faaliyetlerin raporlanması ile ilgili yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Literatürde, tarımsal faaliyetlerin muhasebesi ile ilgili yapılan sınırlı sayıda bibliyometrik analiz tespit edilmiştir. Kılılı ve Kefe (2024) çalışmalarında, tarım muhasebesi hakkında ISI veri tabanından elde edilen 190 çalışmanın bibliyometrik analizini yapmışlardır. Araştırmalarında, konu kapsamında yayın, atıf sayıları, araştırılan konular, anahtar kelimeler, kaynaklar arasındaki bibliyometrik ilişkileri, Woswiever aracılığı ile tespit etmişlerdir. Umar vd. (2023) ise 2020 yılından itibaren tarımsal faaliyetler muhasebesi ile ilgili Scopus veri tabanında yayımlanan 3.612 çalışmanın bibliyometrik analizini yaparak, araştırmacılara öngörü sağlayacak sonuçlar elde etmeyi amaçlamışlardır. Literatürde konu ile ilgili, son derece az sayıda çalışmanın olması nedeni ile, bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

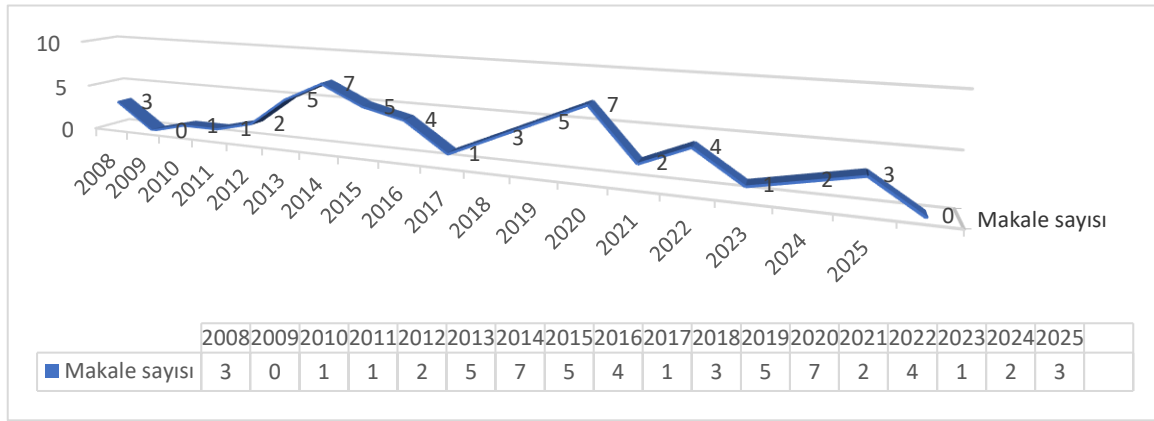
Çalışmada, Türkiye’de akademik çalışmaların en fazla toplandığı DergiPark sisteminden elde edilen tarımsal muhasebe ile ilgili makalelerin bibliyometrik analizini yaparak, gelecekteki çalışmalar için öngörüler tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında DergiPark’ta "TMS 41" "IAS 41" "UMS 41" "tarımsal faaliyetler muhasebesi" "tarımsal ürün" anahtar kelimeleri kullanılarak arama yapılmış ve 1 Mayıs 2025 tarihi itibarı ile 2008-2025 yılları

arasında yayımlanmış 56 makale tespit edilmiştir. Çalışmanın kapsamını tespit edilen bu 56 makale oluşturmaktadır.

Bibliyometri, kitap, dergi ve makale gibi bilimsel araştırmaların konu başlığı, yazar, kurum gibi verilerinin matematiksel ve istatistiksel tekniklerle nicel analizinde kullanılan ve tespit edilen bulgular ışığında araştırmacılara bazı ipuçları veren bir tekniktir (Osarah, 1996; Bellis, 2009; Doğan, 2021). Çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Makale sayısının yıllara göre dağılımı, kurum, yazar sayısı, unvanı, yayımlanan dergiler, araştırma konuları, kullanılan yöntemler, anahtar kelimeler ve ulaşılan sonuçlar bakımından değerlendirme yapılmıştır. Araştırma kapsamında sınırlı sayıda anahtar kelime kullanılması ve atıf ve kaynak bakımından inceleme yapılmamış olması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

3. BULGULAR

Yıllara göre yayımlanan makale sayıları Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Makale Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 1’de sunulduğu üzere, incelenen toplam 56 makale olup, TMS 41 ile ilgili en çok yayın 2014 ve 2020 yıllarında yapılmıştır. Bu yıllarda yayın sayıları 7 olarak tespit edilmiştir. Ardından 2013, 2015 ve 2019 yıllarında 5’er yayın, 2016 ve 2022’de ise 4 yayın yapıldığı görülmektedir. Bu sayılardaki değişimin Standartta yapılan güncellemeler ile paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Çalıştıkları Kurumlar ve en çok yayın yapan yazar dağılımı ise Çizelge 1’de sunulmuştur.

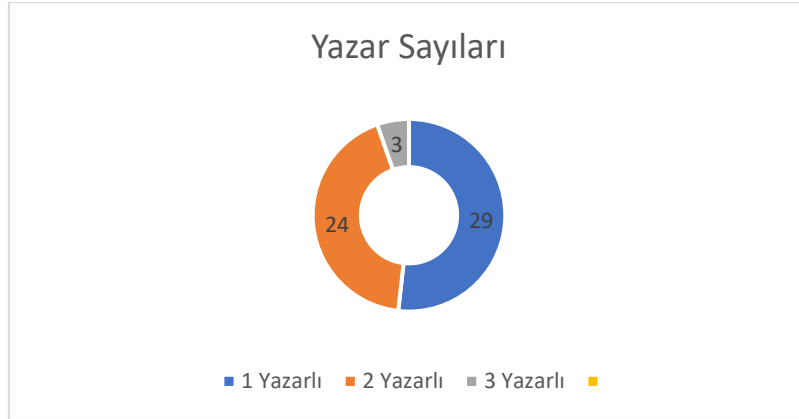
Çizelge 1. En Çok Yayın Yapan Yazarlar ve Çalıştıkları Kurumlar

Yazar Adı	Yayın Sayısı	Çalıştığı Kurum
Abitter Özulucan	5	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dursun Keleş	3	Iğdır Üniversitesi
Hakan Taştan	3	Okan Üniversitesi
Ömer Faruk Demirkol	3	Harran Üniversitesi
Ahmet Gökğöz	3	Yalova Üniversitesi

Ali Alagöz	2	Selçuk Üniversitesi
Ali Antepli	2	Selçuk Üniversitesi
Erdal Yılmaz	2	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Hilmi Kırlioğlu	2	Sakarya Üniversitesi
Hacı Arif Tunçez	2	Selçuk Üniversitesi
İbrahim Emre Göktürk	2	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mehmet Tursun	2	Adıyaman Üniversitesi
Mustafa Kılı	2	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Şaban Merdane	2	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Zeynep Hatunoğlu	2	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

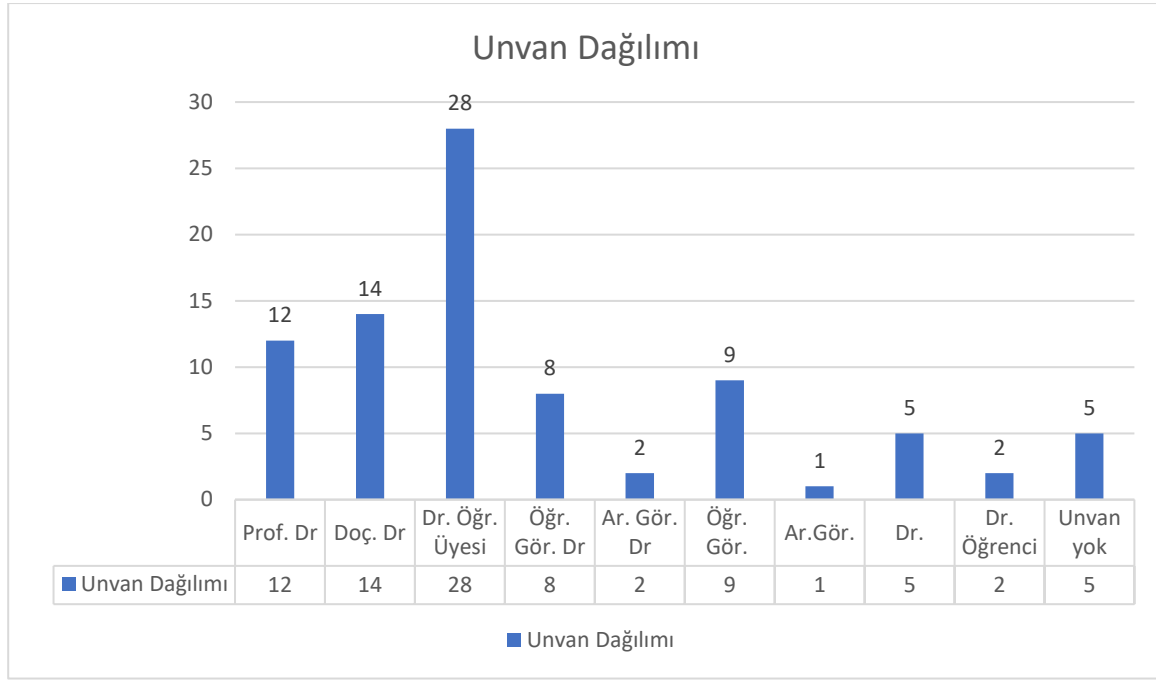
Çizelge 1’de sunulduğu üzere, çalışma kapsamında yer alan makaleler arasında Abitter Özulucan’ın 5, Dursun Keleş, Hakan Taştan, Ömer Faruk Demirkol ve Ahmet Gökgöz’ün 3’er yayınları yer almaktadır. 10 yazarın 2’şer yayınları olduğu tespit edilmiştir. Toplam 86 yazardan 39’nun ise 1’er yayını olduğunu söylemek mümkündür.

Makalelerde yazar sayılarına göre dağılım ise Görsel 2’de sunulmuştur. 29 makalenin tek yazarlı, 24 makalenin iki yazarlı ve 3 makalenin de 3 yazarlı olduğu belirlenmiştir.

Görsel 2. Makalelerdeki Ortak Yazarlık Durumu

Yazarların unvanlarına göre dağılımı ise Görsel 3’te yer almaktadır. Görsel 3’te sunulduğu üzere, araştırma kapsamında yer alan makalelerin toplam yazar sayısı 86 olup, unvanlarına göre en fazla yayını 28 ile Dr. Öğr. Üyelerinin yaptığı görülmektedir. Doç. Dr. unvanına sahip 14, Prof. Dr. unvanına sahip 12 yazar, toplam yazarların yaklaşık %63’nü oluşturmaktadır. En az yayın yapan ise araştırma görevlisi unvanına sahip yazarlar olup sadece 1 araştırma görevlisi yazar tespit edilmiştir.

Görsel 3: Unvanlarına Göre Yazar Dağılımı

Çalışmaların yayınlandığı dergiler ise Çizelge 2’ sunulmuştur. Çizelgede, yayın sayısı ve bu sayının toplam yayın sayısı içerisindeki frekansı yer almaktadır. 1’den fazla defa, konu ile ilgili yayın yapan dergilerin adları açıklanırken, sadece 1 kez yayın yapan dergilerin toplamı diğer olarak sunulmuştur.

Çizelge 2. Yayın Yapılan Dergilere Göre Dağılım

Dergi Adı	Yayın sayısı	Frekans (%)
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	6	10,71
Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	4	7,14
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	4	7,14
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	3	5,36
Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi	3	5,36
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	3	5,36
Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi	2	3,57
Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2	3,57
Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi	2	3,57
Muhasebe ve Finans Dergisi	2	3,57
Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi	2	3,57
Diğer dergiler	23	41,07
Toplam dergi sayısı	56	-

Çizelge 2’de sunulduğu üzere Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi toplam 6 makale yayımlamış olup, bu makaleler konu ile ilgili yayımlanan tüm makalelerin %10,71’ni oluşturmaktadır. Ardından 4’er yayın ve %7,14 oranı ile Muhasebe ve Denetime Bakış ve Muhasebe Bilim Dünyası dergileri tespit edilmiştir.

Çalışmalarda kullanılan yöntemler ise Çizelge 3’te sunulmuştur.

Çizelge 3. Makalelerde Kullanılan Yöntemler

Yöntem	Kullanılma sıklığı
Yazar tarafından hazırlanmış örnek olay	33
İşletmelerden elde edilen veriler ile uygulama örneği	11
Derleme makale	7
Dikey analiz	1
İçerik analizi	1
Anket/ Anova	1
Normatif Araştırma Yöntemi	1

Çizelge 3’te sunulduğu üzere araştırmacılar en fazla kendileri tarafından hazırlanan örnek olaylar ile çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Çalışma kapsamında yer alan 56 makalenin 33 tanesinde bu yöntem kullanılmıştır. 11 makalede ise işletmelerden gerçek veriler elde edilerek, muhasebe kayıtları ve raporlama yapılmıştır. 7 tanesi, derleme makale olup, tarımsal faaliyetler muhasebesi ile ilgili ilke ve kuralların açıklaması yapılmıştır. Bunun dışında 1’er tane, dikey analiz, içerik analizi, anket ve anova yöntemi ile normatif araştırma yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tarımsal Faaliyetlerin muhasebesi ile ilgili olarak yapılan çalışmaların konuları Çizelge 4’ te sunulmaktadır. En fazla küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi ile ilgili çalışma tespit edilmiştir. Bu konuda yapılmış olan 24 çalışma olup toplan çalışmaların %43’nü oluşturmaktadır. Ardından %27 oranında bitkisel üretim faaliyetleri ve taşıyıcı bitkilerin muhasebeleştirilmesi konusunda çalışma yer almaktadır. %16 oranındaki çalışmada tarımsal muhasebe ile ilgili yasal düzenlemelerin açıklanması ve %9 oranında tarımsal teşviklerin muhasebeleştirilmesi konularında çalışma yer almaktadır. Tarımsal muhasebe yazının tarihi, IPSAS 27’ye göre değerlendirme ve tarımsal işletmelerde karbon maliyetlerinin belirlenmesi konusunda ise birer çalışma yer almaktadır.

Çizelge 4. Yapılan Çalışmaların Konularına Göre Dağılımı

Konu	Konunun makalede kullanılma sıklığı	Frekans (%)
Küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi	24	43
Bitkisel üretim ve taşıyıcı bitkilerin muhasebeleştirilmesi	15	27
Tarımsal muhasebe ile ilgili yasal düzenlemelerin açıklanması	9	16
Tarımsal teşviklerin TMS 41 çerçevesinde muhasebeleştirilmesi	5	9
Tarımsal muhasebe yazının tarihsel incelemesi	1	2
Tarımsal faaliyetlerin IPSAS 27’ye göre değerlendirilmesi	1	2
Tarımsal üretim alanlarında karbon maliyetinin belirlenmesi ve muhasebeleştirilmesi	1	2

Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin oluşturduğu kelime bulutu Görsel 4’te sunulmaktadır

Görsel 4. Çalışmalarda Kullanılan Anahtar Kelimelerin Oluşturduğu Kelime Bulutu

Görsel 4’te sunulduğu üzere en fazla TMS 41, IAS 41, UMS 41, TAS 41 anahtar kelimeleri kullanılmış olup, tüm çalışmalarda 40 defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Tarımsal faaliyet veya faaliyetler, Tarım, Tarım Ürünleri, Tarımsal İşletme kelime grupları 28 kez ve muhasebeleştirme kavramlarının geçtiği anahtar kelimeler 20 kez kullanılmıştır. Canlı varlıklar ve biyolojik varlıkların 17 kez, değerlendirme ile ilgili kelimelerin 16 kez, tarım muhasebesi ile ilgili anahtar kelimelerin ise 10 kez tekrarlandığı bulgular arasındadır.

Çalışmalardan elde edilen ve yıllar itibarıyla sonuçlarda meydana gelen değişim, Çizelge 5’te sunulmaktadır.

Çizelge 5. Tarımsal Faaliyetler Muhasebesi Konusunda Yayımlanan Makalelerin Sonuçlarında Yıllar İtibarıyla Değişim

1)	2008’den 2025’e dek yapılan tüm çalışmalarda Tek Düzen Hesap Planının (TDHP), tarımsal muhasebe kayıtlarının yapılması ve raporlanması açısından uygun olmadığı ve TDHP’nin güncellenmesi gerekliliği belirtilmiştir. 2014’ten itibaren TDHP’ye alternatif olarak KGK tarafından hazırlanan Taslak Hesap Planı, tarımsal muhasebe için daha uygun olup, yürürlüğe konulması gerekliliği sonucuna varılmıştır (Göktürk, 2021; Doğan, 2022).
2)	2014 yılından itibaren günümüze kadar TMS 41 ve VUK karşılaştırılması yapılarak, TMS 41’e göre yapılan kayıtların daha gerçekçi, güvenilir ve şeffaf olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle TMS 41’in uygulanması önerilmiştir.
3)	2018’den itibaren BOBİ FRS’nin, 2023 yılından itibaren KÜMİ FRS’nin yürürlüğe girmesi ile bu raporlama çerçeveleri ile de karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmalarda BOBİ FRS ve TMS 41 standartlarının benzer uygulamalar sunmasına karşın VUK uygulamalarının çok farklı olduğu ve bu nedenle raporlanan sonuçlarda da farklılıklar olduğu belirtilmiştir (Sabuncu, 2019). KÜMİ FRS ve BOBİ FRS’nin ilk ölçümde benzerliği, sonraki ölçümlerde ise KÜMİ ve BOBİ FRS ile TMS 41’in benzerlik gösterdiği belirtilmiştir (Yalçın, 2022).
4)	TMS 41’de canlı varlıkların Gerçeğe Uygun Değer (GUD) yöntemi ile değerlendirilmesi gerekliliği belirtilmektedir. 2020 yılına kadar yapılan diğer yayınlarda GUD yönteminin,

VUK'da belirtilen maliyet bedeli yöntemine göre daha doğru, gerçeğe uygun sonuçlar verdiği ve sonraki dönemlerdeki ölçümün GUD ile yapılması gerektiği savunulmuştur. 2020 ve sonraki yıllarda ise manipülasyon, karaborsacılık gibi sebeplerle GUD'un her zaman doğru sonuç vermediği belirtilmiştir. Bir çalışmada GUD'un bağımsız bir kurul tarafından açıklanması önerilmiştir (Leskay ve Gönen, 2020; Karasioğlu vd., 2021).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışmada tarımsal faaliyetler muhasebesi ile ilgili olarak DergiPark sisteminde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi ile makale sayısının yıllara göre dağılımı, kurum, yazar sayısı, unvanı, yayımlanan dergiler, araştırma konuları, kullanılan yöntemler, anahtar kelimeler ve ulaşılan sonuçlar bakımından değerlendirme yapılmıştır.

Analiz sonucunda en fazla yayın yapılan yılların 2014 ve 2020 yılı olduğu tespit edilmiştir. TMS 41 standardında yapılan güncellemelere paralel olarak bu yıllarda yayın sayısının arttığı düşünülmektedir. En fazla yayın yapan yazarların doktor öğretim üyesi unvanına sahip olduğu, en fazla yayın yapan araştırmacının Abitter Özulucan olduğu, tek yazarlı çalışmaların sayısının daha fazla olduğu bulgular arasında yer almaktadır. Konu ile ilgili en fazla yayın yapan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisidir. En fazla yayın küçük ve büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda bitkisel üretimi kapsayan tarımsal faaliyetlerin muhasebesinden daha fazla yayın yapıldığı söylenebilir. Anahtar kelimeler bakımında TMS 41, IAS 41, UMS 41 kelimeleri 56 çalışmanın 40'inde kullanılmıştır.

Çalışmaların sonuçlarında yıllar itibarı ile bazı değişimler olduğu tespit edilmiştir. MSUGT kapsamında kullanılan TDHP'nin, tarımsal faaliyetlerin raporlanması açısından yetersiz olduğu tüm çalışmalarda belirtilmiştir. Yazarlar bu konuda kendi önerilerini sunarken, 2014 yılından itibaren KGK tarafından hazırlanmakta olan TDHP'nin kullanılması önerilmiştir. TMS 41 ve VUK karşılaştırılması yapılarak, TMS 41'e göre yapılan raporlamanın daha güvenilir ve şeffaf sunum sağladığı belirtilmiştir. Ancak 2019'da BOBİ FRS ve 2022 yılında KÜMİ FRS'nin yürürlüğe girmesi ile tüm raporlama çerçeveleri ile karşılaştırma yapılarak BOBİ FRS ve KÜMİ FRS'nin birbirine uyumlu olduğu, sonraki ölçümlerde TMS 41 ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. İşletme büyüklüklerine göre bu standartların kullanılması önerilmiştir. Tarımsal ürünlerin ölçümünde TMS 41'de önerilen GUD yönteminin güvenilir ve daha doğru sonuçlar sağladığı ifade edilirken, 2020 yılından itibaren manipülasyon, karaborsacılık gibi sebeplerle bu yöntemin her zaman gerçeği yansıtmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle tarımsal faaliyetler muhasebesinde ölçüm yöntemleri ile ilgili çalışmalar yapılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamındaki makaleler, "TMS 41" "IAS 41" "UMS 41" "Tarımsal Faaliyetler Muhasebesi" "Tarımsal Ürün" anahtar kelimeleri kullanılarak DergiPark sisteminden elde edilmiştir. Bu çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Sonraki çalışmalar için farklı anahtar kelimeler kullanılarak ve farklı veri tabanlarından tespit edilen makale ve diğer bilimsel yayınlarda da bu çalışmanın tekrarlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Beller Dikmen, B. ve Köksal, A.G. (2019). Tarımsal Ürünlerin Tekdüzen Muhasebe Sistemi, TMS 41 ve VUK'a Göre Muhasebeleştirilmesi: Şeker Pancarı Üretim İşletmesinde Bir Uygulama, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(68), 1050-1060. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3891>
- Bellis, De N. (2009). Bibliometrics and Citation Analysis: From The Science Citation Indeks To Cybermetrics, Scarecrow Press.
- Doğan, M. (2021). Ulusal Finans Sempozyumu'nun Bibliyometrik Analizi. Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 7(2), 419-440.
- Doğan, S. (2022). Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Devlet Teşviklerinin Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Muhasebeleştirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (72), 159-171. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1031749>
- Göktürk, İ. E. (2021). Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planına Geçiş Sürecinde Büyükbaş Hayvan Ticaret İşletmeleri İçin Muhasebe Kayıt Önerileri. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (25), 475-505
- Karasioglu, F., Göktürk, İ. E., ve Çetintaş, M. E. (2021). TMS 41 Çerçevesinde Yumurta Tavukçuluğu Yapan İşletmelerde Muhasebeleştirme İşlemleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20(78), 590-613. <https://doi.org/10.17755/esosder.724709>
- Keleş, D. (2022). Türkiye'deki Finansal Raporlama Çerçevesi Kapsamında Tarımsal Faaliyetlere Yönelik Düzenlemeler: TMS/TFRS, BOBİ FRS, KÜMİ FRS ve VUK Çerçevesinde Bir Karşılaştırma. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 24(3), 620-640. <https://doi.org/10.31460/mbdd.953500>
- Kıllı, M. ve Kefe, İ. (2024). Bibliometric Network Mapping of Farm Accounting Studies Using a Comprehensive Dataset. Data in Brief, Vol.54, DOI10.1016/j.dib.2024.110288
- Leskay, M. T., ve Gönen, S. (2020). Türk Vergi Mevzuatı ve Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Tarım Ürünlerinin Değerlemesinin Karşılaştırılması: Alabalık Yetiştiricilik Tesisinde Örnek Bir Uygulama. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(1), 40-66. <https://doi.org/10.15869/itobiad.647194>
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, Citation Analysis and Co-Citation Analysis: A Review of Literature, I. Libri, 46(3), 149-158.
- Sabuncu, B. (2019). Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Açısından Tarımsal Faaliyetler. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 431-444.
- TMS 41 Tarımsal Faaliyetler, <https://kgk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 1.5.2025).
- Umar, I. M., Mustafa, H., Lau, W. Y., & Sidek, S. (2022). Ninety-three Years of Agricultural Accounting Studies in Scopus Journals: A Bibliometric Analysis From 1923 to 2020. Journal of Accounting in Emerging Economies, 12(5), 741-760. DOI: 10.1108/JAEE-01-2021-0011

Tazegül, A., ve Kahramani, A. (2018). Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve TMS-41 Kapsamında Büyükbaş Hayvanların Muhasebe Kayıtlarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(17), 231-255.

Yalçın, S. (2022). Muhasebe Mevzuatı ve Standartlarında Tarımsal Faaliyetler: Muhasebeleştirme ve Ölçüm. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 71, 24-43, DOI : 10.51290/dpusbe.977972

KLASİK TÜRK EDEBİYATI ŞAİRLERİNİN CENNET VE CEHENNEM MEFHUMLARINA BAKIŞI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Rumeysa BAŞGÜLCÜ YETİŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi , Rbasgulcu@gmail.com - 0000-0003-2120-1613

Prof. Dr. Atilla BATUR

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, atilla.batur@dpu.edu.tr-0000-0002-4347-1537

ÖZET

Tarihin en eski inanç sistemlerinden itibaren ölüm sonrası hayatla ilgili olarak önemli bir yer işgal eden cennet ve cehennem kavramları, İslam dininde de temel inanç esasları arasında yer almıştır. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte bu kavramlar, yalnızca dinî metinlerde değil, aynı zamanda edebî eserlerde de kendini göstermeye başlamış; zamanla klasik Türk şiiri içerisinde anlam katmanları bakımından zenginleşerek estetik ve sembolik bir boyut kazanmıştır. Türk kültür ve inanç yapısında da derin bir karşılığı bulunan bu iki mefhum, İslam’ın etkisiyle dinî kurallar çerçevesinde yeniden yorumlanmış, şairlerin hayal gücüyle birleşerek sanatsal anlatım araçları hâline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, klasik Türk edebiyatı şairlerinin cennet ve cehennem kavramlarına yaklaşımlarını inceleyerek, bu mefhumların şiirsel bağlamda ne şekilde anlamlandırıldığını ortaya koymaktır. Cennet ve cehennem yalnızca uhrevî mekânlar olarak değil; aynı zamanda aşk, vuslat, ayrılık, azap ve tasavvufî arınma gibi temalarla iç içe geçmiş estetik ve mecazî yapılar olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, araştırma özellikle tasavvufî düşüncenin etkisiyle şekillenen anlam katmanlarını da göz önünde bulundurarak bu kavramların nasıl şiirsel imgeler hâline geldiğini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırma kapsamında nitel bir yaklaşım benimsenmiş, özellikle Osmanlı dönemine ait divanlar taranarak doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Şairlerin şiirlerinde geçen cennet ve cehennemle ilgili ifadeler, teşbih, mecaz, istiare ve sembol kullanımı bağlamında değerlendirilmiş; bu mefhumların hem İslamî anlam dünyası hem de tasavvufî perspektif doğrultusunda nasıl dönüştürüldüğü irdelenmiştir. Örnek beyitler bağlamında tematik çözümlemeler yapılmış, kavramların içerdiği duygu, anlam ve metafizik derinlik yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, klasik Türk edebiyatı şairlerinin cennet ve cehennem kavramlarını yalnızca ahirete dair birer yer olarak değil; aynı zamanda şiirsel düşüncenin taşıyıcı metaforları olarak kurguladıkları ortaya konulmuştur. Cennet, kimi zaman sevgilinin gülüşünde bir bahar bahçesi;

kimî zaman ise Allah’a kavuşmanın sembolü olarak resmedilirken, cehennem ise aşk acısının, ayrılığın ve manevî buhranın bir karşılığı şeklinde sunulmuştur. Özellikle tasavvufî söylemi güçlü olan şairlerde bu kavramlar, kulun Allah’a yakınlığı veya uzaklığını temsil eden manevî birer işaret hâlinde işlenmiştir. Böylece klasik Türk şiiri içinde cennet ve cehennem hem dinî inanışların hem de bireysel ruhsal deneyimlerin sanatsal bir form kazandığı, çok katmanlı semboller olarak edebiyata yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Cennet, Cehennem, Klasik Türk Edebiyatı, Tasavvuf.

CLASSICAL TURKISH LITERATURE POETS' VIEW OF THE CONCEPTS OF HEAVEN AND HELL

Abstract

Heaven and hell, which have held a significant place in conceptions of the afterlife since the earliest belief systems in human history, are also among the core tenets of Islamic faith. Following the Turks’ adoption of Islam, these concepts began to appear not only in religious texts but also in literary works; over time, they gained layers of meaning within classical Turkish poetry, evolving into rich aesthetic and symbolic dimensions. Deeply rooted in Turkish culture and belief structures, these two concepts were reinterpreted through the lens of Islamic principles and transformed into artistic tools of expression through the imagination of poets.

The primary aim of this study is to reveal how the concepts of heaven and hell were interpreted in a poetic context by examining the approaches of classical Turkish literature poets to these notions. Heaven and hell have been regarded not only as otherworldly realms, but also as aesthetic and metaphorical structures intertwined with themes such as love, reunion, separation, torment, and Sufi purification. In this context, the study aims to analyze how these concepts were transformed into poetic images, particularly by taking into account the layers of meaning shaped under the influence of Sufi thought.

A qualitative approach has been adopted within the scope of this study, and the method of document analysis has been employed through the examination of divans from the Ottoman period in particular. Expressions related to heaven and hell found in the poets’ works have been evaluated in the context of simile, metaphor, allegory, and symbolism; and how these notions were transformed in line with both the Islamic semantic world and the Sufi perspective has been explored. Thematic analyses have been conducted through some sample of couplets, and the emotions, meanings, and metaphysical depth embodied in these concepts have been interpreted.

As a result, it has been revealed that poets of classical Turkish literature conceptualized heaven and hell not merely as places related to the afterlife, but also as metaphorical vessels of poetic thought. Heaven is at times depicted as a spring garden found in the beloved’s smile, and at other times as a symbol of union with God; while hell is portrayed as the embodiment of love’s torment, separation, and spiritual crisis. Especially in the works of poets with a strong Sufi

discourse, these concepts are treated as spiritual signs representing the servant's closeness or distance to God. Thus, within classical Turkish poetry, heaven and hell emerge as multilayered symbols through which both religious beliefs and personal spiritual experiences are artistically reflected in literature.

Keywords: Heaven, Hell, Classical Turkish Literature, Sufism

GİRİŞ

Cennet ve cehennem kavramları, insanlık tarihinin en eski inanç sistemlerinden itibaren varlık bulmuş; özellikle ölüm sonrası hayat tasavvurunun şekillenmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu iki mefhum, İslam inancında ve iman esasları arasında da yer alarak hem teolojik hem de kültürel bakımdan derin bir anlam kazanmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte, cennet ve cehennem anlayışı yalnızca dinî kaynaklarla sınırlı kalmamış; edebî metinler aracılığıyla da geniş kitlelere aktarılmış, zamanla klasik Türk edebiyatında sanatkârane bir biçimde işlenmiştir.

Klasik Türk şiiri, yalnızca estetik ve söz oyunlarına dayalı bir anlatı değil, aynı zamanda dönemin kültürel, dinî ve düşünsel yapısını yansıtan çok katmanlı bir dünya görüşünün taşıyıcısıdır. Bu bağlamda, cennet ve cehennem mefhumları da divan şairlerinin zihninde aşk, vuslat, ayrılık, azap, vecd ve tasavvufî kemâl gibi temalarla yeniden anlamlandırılmış; uhrevî boyutlarının ötesinde, şiirin estetik kurgusu içerisinde işlevsel semboller hâline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, klasik Türk edebiyatı şairlerinin cennet ve cehennem kavramlarına nasıl yaklaştığını incelemek ve bu mefhumların şiirsel bağlamda ne tür anlam dönüşümlerine uğradığını ortaya koymaktır. Bu incelemede, özellikle Osmanlı dönemi klasik Türk edebiyatı merkez alınarak; teşbih, mecaz, istiare ve sembol kullanımı gibi edebî sanatlar çerçevesinde tematik bir çözümleme yapılacaktır. Böylece, cennet ve cehennem kavramlarının şairlerin dünyasında nasıl metafizik bir derinliğe ve bireysel bir anlam katmanına büründüğü gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve: Cennet ve Cehennemin İslamî ve Tasavvufî Anlam Dünyası

Cennet ve cehennem, İslam dininde iman esasları arasında yer almakla birlikte, bireyin uhrevî hayatla ilişkisini şekillendiren temel kavramlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de cennet genellikle Allah'ın rahmetinin bir tecellisi, ebedî saadetin mekânı olarak; cehennem ise inkârın, günahın ve ilâhî adaletin tecelligâhı olarak tanımlanır (el-Bakara, 2/25; el-A'râf, 7/179; el-Hicr, 15/43–44).

Tasavvufî gelenekte ise bu kavramlar yalnızca birer uhrevî mekân olmaktan çıkar; kulun Allah'a yakınlığı veya uzaklığını sembolize eden metafizik sembolere dönüşür. Tasavvufî yorumlarda cennet, Allah'a vasıl olmanın huzur ve neşesi; cehennem ise bu vuslattan mahrum kalmanın kalbî azabı olarak görülür. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Mesnevî'sinde bu durumu şu şekilde ifade eder:

Cennet nedir? Cennet, Allah ile birliktedir; cehennem nedir? O da Allah’tan uzak kalmaktır (Mesnevî, III. cilt, beyit: 3262).

Bu yaklaşım klasik Türk şiirinde derin yankılar bulmuş; şairler cennet ve cehennemi yalnızca ahiret hayatının tasviri değil, aynı zamanda aşkın metafizik düzeydeki tezahürleri olarak işlemişlerdir.

Ayrıca klasik şiirde sevgilinin dudağı kevser, yüzü cennet bahçesi, bakışı ise cehennem ateşi ile tasvir edilir. Bu tür benzetmelerde dini mecazlarla bezenmiş duygusal anlatım dikkat çeker.

Örneğin Fuzûlî, cehennem ateşini sevgilinin zulmüyle ilişkilendirir:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb

Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır (Fuzûlî, G:13/2)

Burada “zehri derman” olarak adlandırılan şey, ilâhî aşkın tecellisidir. Fuzûlî için aşkın verdiği azap, cehennemle özdeştir fakat bu azap aynı zamanda bir terbiye vasıtasıdır.

Bu perspektifle değerlendirildiğinde, klasik Türk edebiyatında cennet ve cehennem, yalnızca uhrevî gerçekliğe işaret eden kavramlar değil; aynı zamanda şairin iç dünyasında tecrübe ettiği aşk, vuslat, firak, vecd ve tecelli gibi manevi halleri ifade eden güçlü edebî semboller hâline gelmiştir.

2. Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem Kavramları

Klasik Türk şiirinde cennet ve cehennem kavramları, yalnızca dinî anlamlarıyla sınırlı kalmamış, şiirin estetik evreni içinde farklı işlevler yüklenmiştir. Bu kavramlar kimi zaman gerçek, kimi zaman ise mecazî ve sembolik düzlemde kullanılarak şiir dilinin zenginliğine katkı sağlamıştır. Şairin zihninde aşkın, vuslatın, ayrılığın, vecdin ve manevî arayışın merkezine yerleşen bu mefhumlar; dinî inançla bireysel duyguların birleştiği çok katmanlı anlam alanları oluşturur.

2.1. Cennet: Sevgiliye Kavuşmanın ve İlâhî Aşkın Bahçesi

Sözlük anlamı “bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer” şeklinde tanımlanan cennet, ıstılahî bağlamda ise çeşitli ilahî nimetlerle donatılmış, müminlerin içinde ebediyen kalacakları ahiret yurdu olarak tanımlanır (Kılavuz, 2004, s. 131).

Klasik şiirde cennet, en sık kullanılan ideal mekân sembollerinden biridir. Şairler, sevgilinin güzelliğini, vuslat anını ya da Allah’a yakınlık hâlini cennetle özdeşleştirerek anlatırlar. Özellikle tasavvufî şiirde cennet, “seyr-i sülûk” sürecinin nihai hedefi olan “Cemâlullah’a ulaşmanın sembolüdür.

Şeyh Gâlib, dünyevi güzellik ve coşkunun cennetle nasıl ilişkilendirildiğini ve adeta cenneti yeryüzüne taşıdığını ifade eder.

Nev bahâr eyledi gül bûseleri pertev-i mey

Açdı yol cennet-i firdevse sürâğ-ı yâkût (Şeyh Gâlib, G:30/8)

Bu beyitte cennet, sadece uhrevi bir mekân olarak değil, aynı zamanda dünyevi güzelliğin ve aşkın zirveye ulaştığı anlarda tecrübe edilebilen, adeta yeryüzünde yaşanan bir duygu ve hal olarak yorumlanmıştır.

Fuzûlî ise cenneti, dünyadaki zorluklara ve manevi ayrılık acısına sabretmenin bir karşılığı ve son hedefi olarak konumlandırır. Cennet, ayrılığın sona erdiği, ilahi vuslatın gerçekleştiği ve tüm sıkıntıların ardından gelecek olan sonsuz mutluluk ve kurtuluşun mekânıdır. “Tûbâ” kelimesinin doğrudan cennetle olan bağı, bu bağlantıyı daha da güçlendirir. Şair, cenneti, bu dünyada çekilen çilelere sabır gösterenlerin ulaşacağı nihai ödül ve sonsuz mutluluk olarak tasvir eder.

Hicrânına tahammül eden vaslını bulur

Tûbâ men erâde bihi’l-fevzi ve’n-necât (Fuzûlî, G: 39/2)

2.2. Cehennem: Ayrılığın, Aşk Acısının ve İlâhî Uzaklığın Ateşi

Sözlükte “derin kuyu” anlamına gelen cehennem, istilâhî olarak ise ahirette kâfirlerin ebedî olarak, günahı bağışlanmamış müminlerin ise günahları oranında cezalandırılmak üzere kalacakları azap yeri olarak tanımlanır (Kılavuz, 2004, s. 130). Tamu ve dûzah olarak da adlandırılan cehennem, ahirette günah işleyenlerin azap gördükleri yerdir (Sami, 2002, s. 489).

Klasik şiirde ise cehennem, çoğunlukla ızdırap, firak ve sevgilinin ilgisizliğiyle ilişkilendirilmiş bir semboldür. Aşkla yanmak, kelimenin hem mecazî hem de gerçek anlamıyla bir “yanış” hâlidir. Bu yanış, kimi zaman cezadır, kimi zaman ise arınmanın yoludur.

Fuzûlî, âteş-i dûzah ifadesiyle cehennem ateşini ifade eder. Şair, cehennem ateşinin bile aşk ateşi karşısında hafif kaldığını söyler. Burada cehennem, klasik anlamıyla günahkârların cezalandırıldığı bir yer değil, ilahi aşkla yanmanın ifadesi olarak kullanılmıştır.

Yanan aşk âteşine âteş-i dûzahtan iymindir

Ne kim bir kez yanar yandırmak anı gayr-i mümkündür (Fuzûlî, G:104/1)

Fuzûlî, bu beyitte cehennemi bir ceza yeri olmaktan çıkarıp, aşkın manevi yakıcılığına kıyasla daha zayıf bir unsura dönüştürür. Böylece klasik Türk şiirindeki cehennem tasvirine mistik ve edebî bir boyut kazandırmıştır.

Şeyh Gâlibe göre ise cehennem, maddî ve fiziksel bir mekân olmaktan çıkarak, şairin ruhsal ızdırabı ile özdeşleşir.

Şair, cehennemi yalnızca ilahi bir cezalandırma yeri olarak değil, aynı zamanda insanın kendi içinde taşıdığı acılar ve ızdıraplar üzerinden tanımlar.

Zann etme ki âteş ola pîrâye-i dûzah

Derd-i serimizdir yine sermâye-i dûzah (Şeyh Gâlib, G:51/1)

Bu anlamda beyit, cehennem kavramının içselleştirildiği, ruhsal bir hale dönüştüğü örneklerden biridir. Özellikle klasik Türk şiirinde sıkça rastlanan aşk, kader ve çileyle cehennem arasında kurulan metafizik ilişki bu beyitte güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır.

2.3. Kavramların Dönüşümü: Dünyevî–Uhrevî ve Mecazî–Gerçek Anlamlar

Klasik Türk şiirinde bu kavramlar sadece fiziksel mekânlar olarak değil, psikolojik ve ruhsal hâllerin dışavurumu olarak da yorumlanır. Cennet ve cehennem kimi zaman aynı beyitte birlikte yer alarak “zıtların birliği” estetiğini oluşturur.

Beyit, cennet ve cehennem kavramlarının iç içe geçtiği anlam katmanlarına güzel bir örnektir. Şair burada sevgilinin güzelliğini ve bakışlarını cehennem ve cennet sembolleriyle anlatır:

Tâb-ı hüsnî çeşmümüz âteş-feşân olsun da gör

Cennet-i ruhsarını düzeh-nişan olsun da gör (Şeyh Gâlib G: LXX/1)

Şair, sevgilinin güzelliğinin aslında cehennem azabına kapı araladığını ifade eder. Bu güzellik, zahiren “cennet” gibi görünse de âşık için yakan, kavuran bir ızdırıp kaynağıdır. Cehennem burada ceza mekânı olarak değil; aşkın dayanılmaz yakıcılığını, kavuşamamayı ve acı boyutlarını temsil eder.

3. Şairlerin Perspektifinden Cennet ve Cehennem Mefhumları

Fuzûlî:

Fuzûlînin şiirlerinde cennet, sadece uhrevî bir saadetin mekânı değil, aşkın kemale erdiği yerdir. Cehennem ise aşkıta yanan âşığın hâli, vuslata erememenin kalbî azabıdır.

Örneğin Fuzûlî’nin şu beyti, klasik Türk şiirinde cennet ve cehennem kavramlarının estetik ve manevi anlam örgüsü içinde nasıl işlendiğini ifade etmektedir.

Nûr-i ruhsârındır ol maksad ki îmân ehline

Kılsa Hak rûzî cehennem âteşi oldur sebeb (Fuzûlî, G:32/4)

Fuzûlî beyitte, klasik Türk şiirinin metafizik anlayışını, aşkın ilâhî ve mecazî boyutları arasında kurduğu geçişlerle ortaya koymaktadır. Cennet ve cehennem sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda hasret, arzu ve yanlış hâllerinin sembolleridir. Cehennem bile bazen vuslata giden bir vasıtaya dönüşebilir; çünkü nurdan gelen her şey, yaksa da aşkın bir parçasıdır.

Fuzûlî, aşkın insan üzerindeki etkisini cennet ve cehennem gibi iki zıt uhrevî kavramla ifade etmektedir. Şair, aşkın hem acı veren hem de zevk veren boyutlarını yan yana getirerek, bu duygunun insana yaşattığı duygu değişimlerini ifade etmektedir.

Âteş-i berk-i firâkın nâr-i dûzah tek elîm

Cür‘a-i câm-i visâlin âb-i kevser tek lezîz

(Fuzûlî, G:65/2)

Ayrılık bir cehennem azabı gibiyken, kavuşma bir cennettir. Bu kıyaslamalar, aşkın sadece insani bir duygu olmanın ötesine geçerek, dini ve metafizik boyutlara ulaştığını gösterir. Aşkın, kul ile Hak arasındaki ilişkiyi de sembolize ettiği düşünüldüğünde, bu beyit manevi yolculuktaki çile ve vuslatın da bir özeti niteliğindedir.

Şeref Hanım:

Şeref Hanım, klasik Türk şiirinde sıkça görülen cennet tasavvurunu dünyevî aşk ekseninde yeniden anlamlandırmaktadır. Şair, sevgilinin yüzünü görmeden dünyayıda, uhrevî nimetlerin en kıymetlileri olan cenneti ve hurileri de istemediğini ifade etmektedir. Burada cennet, geleneksel anlamının ötesinde, şairin aşk merkezli değerler sistemi içerisinde yorumlanmaktadır.

Görmeyince vech-i pâkin neyleyim dünyâyı ben

İstemem billâh sensiz cennet ü havrâyı ben

(Şeref Hanım, G:164/1)

Bu beyit, cennet kavramının sadece bir mükâfat mefhumu olarak değil, aynı zamanda şairin aşk anlayışına bağlı bir değere sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu açıdan beyit, klasik şiirde cennet temasının aşk, güzellik ve tasavvufî tefekkürle iç içe geçtiği çok anlamlı kullanımına bir örnektir.

Mihri Hâtun:

Mihri Hâtun, aşkı bir ihram gibi üzerine giydiğini ifade ederek aşkı hem bir manevî yolculuk hem de bir kimlik unsuru olarak konumlandırır. Şairin bu bağlamda aşkı ihrâm edinmesi, aşkı bir ibadet gibi gördüğünü ve dünyevî her şeyi aşk uğruna terk ettiğini vurgulamaktadır.

İhrâm itdüm eğnime ‘aşkı libâsını

Yeter cihânda cübbe de cennet de hülle de

(Mihri Hâtun, G:168/5)

Bu beyit, klasik Türk şiirinde cennet ve aşk kavramlarının karşılaştırmalı bir şekilde işlendiği örneklerden biridir. Şairin aşkı bir “ihram” olarak giymesi, aşkın hem dünyevî hem de uhrevî hazlardan üstün tutulduğunu ortaya koymaktadır. Cennet gibi kutsal bir mefhumun dahi göz ardı edilmesi, aşkın mutlak ve varoluşsal boyutunu vurgulamaktadır. Böylece beyit, tasavvufî düşünceyle örülmüş aşk merkezli bir değerler sistemini yansıtmaktadır.

Ahmed Paşa:

Ahmed Paşa, sevgilinin yüzünü görmeden cennetin bile kendisine diken gibi geleceğini ifade etmektedir. “Gül yüzü” tamlaması, klasik şiirde sevgilinin güzelliğinin en yaygın kullanılan ve

estetik tasvirlerinden biridir. “Gülşen” ise bu güzelliğin ortaya çıktığı, yayıldığı ve âşığın mest olduğu bir âlemdir.

Gül yüzü gülşenini görmeyicek

Bâg-ı cennet gözüme hâr gelir (Ahmed Paşa, G:63/2)

Ahmed Paşa beyitte cennet kavramını, klasik anlamının ötesine taşıyarak âşığın bakış açısıyla yeniden anlamlandırmıştır. Onun için cennetin değeri, orada sevgilinin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Bu da bize, klasik şiirde cennetin sadece dinî bir ideal değil, aynı zamanda duysal, estetik ve bireysel bir arzunun nesnesi olduğunu gösterir. Beyit, hem tasavvufî aşka hem de beşerî aşkın yüceliğine güçlü bir örnektir.

Bâkî:

Bâkî, klasik şiirin sembolik anlatım gücünden faydalanarak sevgilinin mekânını “cennet”le, rakibi ise “İblis”le özdeşleştirmektedir; böylece bir yandan kıskançlık duygusunu mecazî düzlemde işlerken, diğer yandan da aşkın metafizik boyutuna dair bir göndermede bulunmaktadır.

Kûyına varsa ‘aceb mi dil-berün gâhî rakîb

Cennet idi bir zamân İblis-i mel‘ûnun yiri (Bâkî, G:548/3)

Bu beyitte, cennet sadece uhrevî bir mekân değil; aynı zamanda sevgilinin bulunduğu yer olarak ifade edilir. Rakibin orada bulunması ise İblis’in cennetteki varlığına benzetilerek hem dinî kaynaklarla hem de duygu dünyasıyla bir ilişki kurulmuştur. Ayrıca klasik Türk şiirinin dinî sembollerle aşk duygularını harmanlayarak oluşturduğu çok katmanlı anlam dünyasına da güçlü bir örnek teşkil etmektedir.

Şeyh Gâlib:

Şeyh Gâlib, dünyevî olanla uhrevî olanı karşı karşıya getirmektedir. Cennet, İslamî gelenekte ilahî güzelliğin ve sonsuz huzurun yurdu iken; “gülistan-ı tabiat” ise dünya hayatının maddi güzelliklerini temsil etmektedir. Şairin bu ikilik karşısında duyduğu hayret, aslında dünyevî bir mekânda bile aşk, güzellik ya da sanat yoluyla cennetsel bir atmosferin yakalanabileceği düşüncesini metaforik biçimde yansıtır.

Cennet mi gülistan-ı tabiat mi nedür bu

Her güşesi bir genc-i hayalât-ı musavver (Şeyh Gâlib, T: XL1/5)

Beyitteki hayal gücü, sanat ve estetik aracılığıyla dünyevî olanın nasıl kutsallaştırılabildiğini gösterir ki bu, klasik Türk şiirinde cennet tasavvurunun sadece uhrevî değil, estetik bir ideal olarak da kullanıldığını ifade etmektedir.

Şeyh Gâlib beyitte “cennet” kavramını doğrudan kullanmasada, kullanılan imgeler; gülistan, nevbahar, renk, revnak klasik şiirde cenneti çağrıştıran unsurlardır. Sevgilinin güzelliği, cennet gibi bir düşsel mekânı meydana getirmektedir. Bu da şairin, dünyevî aşk üzerinden metafizik bir güzelliği tahayyül ettiğini göstermektedir.

Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür

Gülistân-ı hayâlîm nev-bahârım varsa sendendir (Şeyh Gâlib, G:86/3)

Mihri Hâtun:

Mihri Hâtun, klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan güzellik, aşk, cehennem ve feda kavramlarını bir arada kullanarak hem dünyevî hem de tasavvufî anlam katmanlarına ulaşan derinlikli bir anlam yapısı sunmaktadır. Şair, sevgiliye âşık olmayı âdeta imanın bir gereği, bir kurtuluş vesilesi olarak görmektedir. Bu bağlamda, aşkı tatmamış veya sevgilinin güzelliği karşısında kendini feda etmemiş bir ruhun cehennem azabına müstehak olduğunu ileri sürmekte; böylece, klasik şiirin aşk merkezli varlık anlayışını güçlü bir biçimde yansıtmaktadır.

Her cân şehâ ki olmaya kurbânı hüsnünün

Tahkîk belki âhir anun yeri nârdur (Mihri Hâtun, K:13/14)

Şeref Hanım:

Şeref Hanım cehennemi, yalnızca fiziki bir azap mekânı olarak değil, ilahi lütfâ mazhar olma imkânının kaybetme anlamında da ifade etmiştir. Şair, nefsin arzularına uymanın uhrevî saadeti yitirmeye sebep olacağını vurgulayarak, ahlakî bir farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Bu kullanımıyla beyit, klasik Türk şiirinde cehennem kavramının sadece korku değil, aynı zamanda kayıp ve pişmanlık duygusuyla da ilişkili olarak ifade edildiğini göstermektedir.

Nefs-i habîsine uyup itdin cehennem

A'lâ yerini câ vü mekân ağlamaz mısın (Şeref Hanım, K:12/14)

Fuzûlî:

Fuzûlî, cehenneme götüren şeyin sadece sevgiliden ayrılmak olmadığını, onun yerine başka bir sevgili koymanın da bir günah olduğunu ifade etmektedir.

Seni koyup büte eyler ‘ibâdetin kâfir

‘Azâb-i dûzaha ol vechden olur kâbil (Fuzûlî, G:176/5)

Beyitte, tasavvufî aşkın şiirin anlam dünyasında merkezî bir konuma sahip olduğu; aynı zamanda cehennem mefhumunun, ilahî aşktan (Allah'tan) uzaklaşmanın metaforik bir tezahürü olarak kullanıldığı görülmektedir. Klasik Türk şiirinde cehennem, yalnızca bir azap mekânı olmaktan öte, mânevî kopuşun, aşk ve hakikatten mahrum kalmanın sembolü olarak da anlam kazanmaktadır.

Nâbî:

Nâbî ise cehennemi, sadece ahiretteki gerçek azabın değil, aynı zamanda dünyada da yaşanan bir tür manevî azap ve çatışma ortamı olarak ifade etmiştir.

Nâdân ile mücâlesedür ehl-i dânişe

Dünyâda çâşnîsi cehennem ‘azâbının (Nâbî, G:461/7)

Bu bağlamda Nâbîye göre cehennem, klasik şiirde olduğu gibi bir ceza mekânı olmanın ötesinde, insan ruhunun içsel sancılarını, fikirler arasındaki çatışmaların doğurduğu psikolojik ve ruhî azabı simgelemektedir.

Bu bölümde, klasik Türk şiirinin önemli temsilcilerinin bakış açıları doğrultusunda cennet ve cehennem mefhumlarının anlam dünyası kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler, bu kavramların yalnızca İslamî teolojinin temel unsurları olarak kalmayıp, aynı zamanda şairlerin düşünce ve duygularını derinlemesine ifade etmek için başvurdukları güçlü metaforlar olduğunu göstermektedir.

Şairler, cennet ve cehennem kavramlarını, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ele almış; çoğu zaman bu kavramları maddî gerçekliğin ötesinde, aşk, vuslat, ayrılık, gibi soyut ve içsel hallerin simgesi olarak kullanmışlardır. Böylece, bu mefhumlar hem dünyevî hem de uhrevî anlam katmanlarıyla zenginleştirilerek, şiirin anlam dünyasında çok yönlü ve derin bir işlev kazanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Klasik Türk edebiyatı, yalnızca sanat kaygısıyla yazılmış metinlerden oluşan bir edebiyat değil; aynı zamanda dönemin dinî, kültürel ve tasavvufî anlayışlarını yansıtan derinlikli bir düşünce dünyasını barındırmaktadır. Bu bağlamda cennet ve cehennem kavramları, klasik şiirin hem dinî referans dünyasında hem de bireysel duyuş ve sezgi katmanlarında önemli bir yer tutar.

Yapılan inceleme göstermektedir ki cennet ve cehennem, klasik şairlerin düşünce dünyasında sadece uhrevî mekânlar olarak değil, aynı zamanda aşkın, vuslatın, firakın ve manevî arınmanın sembolleri olarak anlam kazanmıştır. Cennet; kimi zaman sevgilinin yüzü, sesi, gülüşü veya bir bakışıyla bütünleşmiş bir ideal olarak resmedilmiş; cehennem ise âşğın çektiği acıların, kavuşamamanın ve ilâhî uzaklığın şiirsel tezahürü hâline gelmiştir.

Tasavvufî düşüncenin etkisiyle bu kavramlar daha da derinleşmiş; şairler cenneti Allah’a yakınlıkla, cehennemi ise O’ndan uzaklıkla özdeşleştirmiştir. Özellikle Fuzûlî ve Şeyh Gâlib gibi şairlerde cennet ve cehennem imgeleri, aşk yolculuğunun uğrakları olarak karşımıza çıkmakta hem dünyevî hem uhrevî anlamlarıyla çok katmanlı bir anlatım zenginliği sunmaktadır.

Bu çalışmayla birlikte, klasik Türk şiirinde cennet ve cehennemin sadece teolojik kavramlar değil, aynı zamanda şiirin duygu coğrafyasını şekillendiren güçlü semboller olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şairlerin hayal gücüyle zenginleşen bu mefhumlar, edebiyat aracılığıyla estetik ve metafizik bir boyut kazanmış; klasik şiirin anlam evreninde hem sanatın hem inancın iç içe geçtiği bir yapı oluşturmuştur.

Kaynakça

- Ahmed Paşa, *Ahmet Paşa Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Asımgil, Sevim, *Cennet ve Cehennem*, İstanbul: İpek Yayın-Dağıtım 2008.
- Bâkî, *Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, TDK Yayınları, Ankara 2011.
- Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, *İlmihal I (İman ve İbadetler)*, Ankara: TDV Yayınları 2004.
- Mihri Hâtun, *Mihri Hâtun Divânı*, Haz. Mehmet Arslan, Amasya Valiliği Yayını, Ankara 2007.
- Nâbî, *Nâbî Dîvânı I-II*, Haz. Ali Fuat Bilkan, MEB Yayınları, İstanbul 1997.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları 2002.
- Şeref Hanım, *Şeref Hanım Dîvânı*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili*, Haz. Naci Okcu, TDV Yayınları, Ankara 2011.
- Türk Ansiklopedisi (1960), *Cennet* C. X, Ankara: MEB Yayınları, 181-185.
- Türk Ansiklopedisi (1960), *Cehennem* C. X, Ankara: MEB Yayınları, 95-98.

CHRISTOPH RANSMAYR'İN “DIE LETZTE WELT” (SON DÜNYA) ROMANINDA OVIDIUS'UN METAMORFOZLARININ YENİDEN YAZIMI

Dr. Öğr. Üyesi , FEHİME ŞEYMA KÖSE

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi - fstas@erzincan.edu.tr- 0000-0003-2840-4405

ÖZET

Romalı şair Ovidius tarafından MS 8 yılında tamamlanan ve 15 kitaptan oluşan öyküsel şiir türünde yazılan Metamorfozlar adlı klasik eserin Postmodern bir yaklaşımla Christoph Ransmayr tarafından 1988 yılında yeniden yazılan “Die Letzte Welt” (Son Dünya) adlı eser mitolojik yönüyle dikkat çekmektedir. Söz konusu eserler arasındaki farklılıklar ve benzerliklerin ele alındığı bu çalışmanın amacı eserlerin birbirleriyle olan bağına tema, karakterler, tür ve anlatının değişimi bağlamında ortaya koymaktır. Ovidius Metamorfozlar adlı eserini oluştururken amacı Roma toplumuna mitolojik geçmişi anlatmak ve kültürel belleği kurmaktır. Bunu yaparken eğlenceli, öğretici ve epik bir dilden faydalanmıştır. Ransmayr ise bu anlatıyı sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele almış ve gerçeklikten kaçışla örülü bir dünya kurmayı amaçlamıştır. Ransmayr'ın eserinde “unutma, sansür ve dilsel çöküş” gibi modern temalar ve postmodernist bir bakış açısı hâkimdir. Söz konusu eserler metinlerarasılık kuramı ile analiz edilmiş, mitolojik temel ve dönüşüm motifleri her iki eserin de “dönüşüm” temasını merkeze aldığı belirlenmiştir. Ovidius'un eserinde yer alan dönüşümler genellikle Tanrı'nın müdahalesiyle olurken, Ransmayr'ın eserinde dönüşüm daha çok ruhsal, algısal veya varoluşsal bir boyuttadır. Ransmayr'ın Ovidius'un yarattığı karakterleri çağdaşlaştırarak postmodern edebiyat doğrultusunda yeniden kurduğu saptanmıştır. Öyle ki Ovidius'un eserinde yer alan mitolojik karakterlerden çoğu “Son Dünya” adlı eserde artık birer kahraman değil, sıradan figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim doğrultusunda Ovidius'un mitlerini sistematik bir biçimde sıraladığı, karakterlerin kahramanlıklarını ve doğüstü olayları ön plana çıkararak metnini oluşturduğu görülebilir. Ransmayr ise bu mitleri yeniden yazmış ve onları parçalayarak bozmuştur. Ransmayr'ın “Die Letzte Welt” eserinde Ovidius'un kurduğu evrensel mitlerin bütünlüğünü bozarak bireyin parçalanmış dünyasına mit aracılığıyla anlam aradığı ve anlatıyı sorguladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metamorfozlar, Mitoloji, Postmodern Edebiyat, Yeniden Yazım

ÇERKEŞSEYHİZÂDE MEHMED TEVFIK EFENDİ’NİN SULTAN ABDÜLAZİZ’E TAKDİM ETTİĞİ RAHŞİYE: YAZMA VE BASMA NÜSHA MUKAYESESİ

Dr. Züleyha HAYAL

hayalzuleyha@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0101-1564

ÖZET

Bu çalışma, 19. Yüzyılda Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde yazılmış bir rahşiye kasidesini merkeze almaktadır. Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan ve Sultan Abdülaziz’e sunulan bu kaside, şairin Kahire kadılığına atanması üzerine yazılmıştır. Kaside hem İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 5462 ve 5463 numaralı yazma bir nüshada hem de şairin sağlığında yayımlanan *Kasâ'id-i Teyfik* adlı divançede yer almaktadır. Yazma ve basma nüshalar metin, içerik ve yapı açısından karşılaştırılmış, beyit sayısı ve metin tasarruflarında belirgin farklar olduğu gözlenmiştir. Bu karşılaştırma, geç dönem Osmanlı kasideciliği, yazma ve basma şiir kültürü ve metnin tarihî serüveni içinde yaşadığı gelişim ve inşa sürecini göstermesi bakımından dikkat çekici sonuçlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kaside, rahşiye, Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi, yazma ve basma eser.

THE RAKHSHIYA PRESENTED BY ÇERKEŞSEYHİZADE MEHMED TEVFIK EFENDİ TO SULTAN ABDÜLAZİZ: A COMPARATIVE STUDY OF THE MANUSCRIPT AND PRINTED COPIES

ABSTRACT

This study focuses on a *rakhshiya* within the 19th-century Classical Turkish literature poetic tradition. The *qasida* in question was composed by Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi and presented to Sultan Abdülaziz upon the poet’s appointment as judge in Cairo. The poem exists in both a manuscript version (Istanbul University Rare Books Library, No. 5462-5463) and a printed one published during the poet’s lifetime in his collection titled *Kasâ'id-i Teyfik*. A comparative analysis of these two versions reveals notable differences in content and structure, including a discrepancy in the number of couplets and textual alterations. This comparison offers important insights into the evolution of the poem within the context of late Ottoman *qasida* writing, manuscript and print poetry culture, and the textual history of the work.

Keywords: *Qasida*, *rakhshiya*, Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi, manuscript and printed texts.

1. Giriş

Türk kültür tarihinde at, sadece bir ulaşım veya savaş aracı değil, aynı zamanda asalet, kudret ve özgürlük sembolü olarak derin bir anlam taşımaktadır. Bu güçlü sembolik ve kültürel değer, edebiyatta da karşılık bulmuş, özellikle klasik Türk şiirinde "rahşiye" adı verilen ve atları konu alan özel bir tür doğmuştur. Farsça “rahş” (at) kelimesinden türemiş isim olan rahşiye,

genellikle bir padişaha veya devlet büyüğüne ait atın güzellik ve üstünlüklerini övmek amacıyla kaleme alınan şiirlerdir.

Çoğu kaynakta rahşiye, atın adlarını ve vasıflarını konu alan, at için yazılan kaside ve mersiye olarak tanımlanmıştır. Bu tanım rahşiyenin temel ve en önemli özelliklerini yansıtmakla birlikte at konusunu işleyen, farklı nazım şekilleriyle yazılmış müstakil manzumeler de bulunmaktadır (Kaya, 2008:7). Klasik Türk şiirinde rahşiyelerin meşhur örnekleri övgü konulu kasidelerin giriş kısmında (teşbib) yer alır (Akkuş, 2006: 207).

Rahşiyelerde atın dış görünüşü, yürüyüşü, çevikliği ve savaş kabiliyeti gibi nitelikleri sanatlı bir dille tasvir edilir. Bu yönüyle tür, yalnızca estetik bir betimleme alanı değil, aynı zamanda şairin gözlem, hayal ve sanat gücünü yansıttığı bir zemin olarak değerlendirilir.

Rahşiye üzerine yapılan bir tez çalışmasında verilen bilgilere göre 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar taranan divan ve mesnevilerde on sekiz şaire ait toplam yirmi üç rahşiye tespit edilmiştir (Kaya, 2008:10). Tespit edilen bu rahşiyelerin on biri kaside, beşi mesnevi, ikisi gazel, beşi kıta nazım şeklindedir (Kaya, 2008:11). En eski rahşiye örnekleri 15. yüzyıla aittir. 15-19. yüzyıllar arasında rahşiye yazmış olan şairler şunlardır: Ahmed Paşa (ö. 1496-97), Tacizade Cafer Çelebi (ö. 1515), Hassan (ö. ?), Lâmi'î Çelebi (ö. 1532), Kütahyalı Rahîmî (ö.?) (iki rahşiye), Şeyhî Seyyid Mehmed Allâme Efendi (ö. 1635), Sabrî Mehmed Şerif (ö. 1645), Nef'î (ö. 1635) (üç rahşiye), Şehrî Malatyalı Alî Çelebi (ö. 1660), Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1631), Bosnalı Alâeddin Sâbit (ö. 1712), Şeyh Gâlib (ö. 1799) (iki rahşiye), Şeyhülislâm İshâk Efendi (ö. 1734), Şehdî Mustafa Efendi (ö. 1727), İbrahim Nazîr Çelebi (ö. 1774-75), Tâlib Efendi (ö. 1706), İbrahim Hanîf Bey (ö. 1775) (iki rahşiye), Ârif Süleyman (ö. 1769) (Kaya, 2008:19-39). Türün en olgun örneklerini veren Nef'î, hem çağdaşları hem de sonraki şairler için bir örnek oluşturmuş ve onları etkilemiştir (Kaya, 2008: 12-13).

19. yüzyıla gelindiğinde Klasik Türk edebiyatının tarihî seyriyle ilgili bir durum olarak rahşiye sayısının yalnızca birkaç adedi bulacak kadar azaldığı görülmektedir. İsrail Babacan bu yüzyıla ait iki rahşiyeden bahseder (Babacan, 2001: 52). Ancak hem rahşiye hakkında hazırlanan tezde (Kaya, 2008: 10) hem de çalışmamızda bu metinlere ulaşılamamış, çalışma konusu rahşiyenin bunlardan biri mi yoksa üçüncü bir örnek mi olduğu anlaşılamamıştır.

Bu çalışma, 19. yüzyıl Osmanlı şiir geleneği içinde yer alan bir rahşiye kasidesini merkeze almaktadır. Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi tarafından kaleme alınan ve Sultan Abdülaziz'e sunulan bu kaside, şairin Kahire kadılığına atanması üzerine yazılmıştır. Kaside hem İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 5462 ve 5463 numaralı yazma nüshada hem de şairin sağlığında yayımlanan *Kasâ'id-i Tevfik* adlı divançede yer almaktadır. Yazma ve basma nüshalar metin, içerik ve yapı açısından karşılaştırılmış, beyit sayısı ve metin tasarruflarında belirgin farklar olduğu gözlenmiştir. Bu karşılaştırma, geç dönem Osmanlı kasideciliği, yazma ve basma eser kültürü ve metnin tarihî serüveni içinde yaşadığı gelişim ve inşa sürecini göstermesi bakımından dikkat çekici sonuçlar sunmaktadır.

Çalışmada önce Çerkeşseyhizâde Mehmed Tevfik Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından *Kasîde-i Rahşiyeye*'nin yazma ve basma nüshaları tanıtılmıştır. Bir sonraki bölümde bu nüshalar karşılaştırılmış ve karşılaştırma sonuçları hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde yazma nüsha esas alınarak hazırlanan ve iki nüsha arasındaki farkları gösteren tenkitli metin sunulmuştur. Çalışmanın ek kısmında da yazma ve basma nüshaların tıpkıbasımlarına yer verilmiştir.

1. Çerkeşşeyhizâde Mehmed Tevfik Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri¹

Çerkeşli Şeyh Mustafa Efendizâde Mehmed Efendi 19. yüzyıl Osmanlı ilmiye teşkilatında çeşitli görevlerde bulunmuş bir âlim ve aynı zamanda şâirdir. Çerkeşizâdeler adıyla bilinen bir ulema ailesine mensuptur. 1242 (1826) senesinde Ankara'da doğdu. Dedesi, Halvetiyye'nin Çerkeşkiye kolu kurucusu Çerkeşî Mustafa Efendi (ö. 1229/1814), babası Ankara ulemasından Osman Vehbi Efendi'dir (ö. 1277/1860). Şiirlerinde Tevfik mahlasını kullandı. Mehmed Tevfik Efendi ilk eğitimini babasından aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Vidinli Mustafa Efendi ve Hâfız Seyyid Efendi'den ders aldı. Sırasıyla Beşiktaş, Halep, Bursa, Kayseri, Balıkesir, Çankırı, Mısır-Kahire ve Medine'de kadılık görevinde bulundu. Ankara'ya dönerek on iki yıl müderrislik yaptı. Ardından Mahkeme-i Teftiş müsteşarlığı, İstanbul kadılığı, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'îyye üyeliği, Rumeli kazaskerliği muavinliği, Meclis-i Meşâyih Nezâreti başkanlığı, Tedkîk-i Müellefât encümeni başkanlığı, Anadolu kazaskerliği, Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu. Mehmed Tevfik Efendi 1319 (1901) yılında İstanbul'da vefat etti. Aksaray-Sofular'daki Şeyh Ekmel Dergâhı'na defnedildi.

Mehmed Tevfik Efendi'nin eserleri şunlardır: *Meziyyet-i İslâmiyye*, *Gayetü'l-Beyân fî-İlmi'l-Mizân*, *Behcetü't-Tarf fî-İlmi's-Sarf*, *İcmâl-i Nahv-i Arabî*, *Hediyyetü's-Sıbyân*, *Miftâhü'l-Akâid*, *Levâiyhü'l-Kudsiyye fî-Fezâili Şeyhu Ekber*, *Mecmû'a-i Fezâil*, *el-İtkân fî Tahkîki'l-Îmân*, *Tahkîk-i İdrâkât*, *Risâle fî-Kabûli't-Tevbe*, *Şerh-i Akâid-i Nefesî Tercümesi'ndeki hatâlara dâir risâle*, *Kasâ'id-i Tevfik*.

Kasâ'id-i Tevfik 1283 (1866) yılında Mısır'da, 1286 (1869) yılında Şam'da, *Dîvânçe* ismiyle basıldı. 1304 (1886) yılında İstanbul'da ilave şiirlerle *Kasâ'id-i Tevfik* adıyla basıldı. Eser üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Yeşil, 2013).

Mehmed Tevfik Efendi'nin şiirlerinden onun klasik edebiyatın son temsilcilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu şiirin bilgi ve kültürüne, şiire özgü duygu, düşünce gücüne ve ifade yeteneğine sahiptir. "Sözüm" redifli kasidesine nazire yazdığı Nef'i'den etkilendiği görülmektedir. Ancak Nef'i'nin şiirlerindeki sağlam cümle yapısına ve akıcılığa ulaştığını söylemek mümkün değildir. Fahriye, hicviye ve tasvirlerindeki aşırı mübalağalar Nef'i'yi bile geçmektedir. Öte yandan kapalı ve girift mazmunlar kullanmadan açık, düzgün ve uyumlu söyleyiş onun şiir üslûbunun belirgin özelliğidir. Mehmed Tevfik Efendi'nin etkilendiği bir diğer kişi Muhyiddin İbnü'l Arabî'dir. "Vücûd" redifli naatında bu etki görülür. Ayrıca *Levâiyhü'l-Kudsiyye fî-Fezâili Şeyhu Ekber* adlı eseri bir İbnü'l Arabî müdafaasıdır.

2. Çerkeşşeyhizâde Mehmed Tevfik Efendi'nin Yazdığı *Kasîde-i Rahşîyye*

Araştırma konusu olan bu manzume nesib bölümü rahşîye olan bir kasidedir. Çerkeşşeyhizâde Mehmed Tevfik Efendi'nin 1866 yılında Mısır-Kahire kadılığına tayin edilmesinden sonra teşekkür maksadıyla Sultan Abdülaziz'e sunduğu bir methiyedir.

Rahşîye geleneğinin 19. yüzyıl ait nadir bir örneği olan 69 beyitlik bu kaside Mehmed Tevfik Efendi'nin *Kasâ'id-i Tevfik* adıyla 1304 (1886) yılında İstanbul'da basılan divançesinde bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 5462 ve 5463 numaralı nüshada kasidenin 76 beyitlik, temmet kaydına göre 10 Zilkade 1283 (16 Mart 1867) tarihli ilk ve yazma versiyonu tespit edilmiştir.

¹ (Bkz. İnal, 1970: 1873-1875; Azamat, 1993; Eliaçık, 2004; Akyol, 2006; Yücer, 2008; Akyol, 2013; Yeşil, 2013)

Metin tarihi bağlamında *Kasîde-i Rahşîyye*, edebî eserin oluşum sürecinin gözlenebildiği istisna bir örnektir. Çalışmanın devamında yazmadan basmaya geçen 19 yıllık zamanda metnin uğradığı değişimler ve nüsha farkları ele alınacaktır.

3. *Kasîde-i Rahşîyye*’nin Yazma ve Basma Nüshaları

3.1. Yazma Nüsha

Kasîde-i Rahşîyye, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, 5462-5463 numaradaki yazmanın 1b-5b aralığında bulunmaktadır. Kütüphane koleksiyonuna “Abdülaziz Hakkında Kaside” başlığıyla ve müellif olarak yanlışlıkla Muhammed Rasim adıyla kaydedilmiştir. Cildin sol alt köşesinde T.5462 olan kütüphane numarasının, iç kapakta sol üst köşede İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi mührü içinde elle yazılmış olup 2 sayısının 3’e çevrildiği, numaranın T.5463 olarak değiştirildiği görülmektedir.

Yaldızlı koyu yeşil meşin cilt içinde, 295×200 mm. ebatında, 5 varak, tezyinatsız sayfalarda 10, tezyinatlı sayfalarda 9 satır olmak üzere 76 beyittir. Sütunların çevresine ve ortasına mavi ve yeşil, metnin en dış kısmına kırmızı cetvel çekilmiştir. Sayfa arasında reddade takibi vardır. Müstensih kaydı yoktur.

Fizikî yapısı ve sayfa düzeni bakımından oldukça özenli bir işçilik görülmektedir. Metin nohûdî kağıda talik hatla yazılmış olup satırlar düzenli ve okunaklı bir biçimde istinsah edilmiştir. Yazmanın başında yer alan ser-levha, kırmızı bordür ve lacivert zemin içinde yaldız ve çiçek tezyinatı ile süslenmiş, Sultan Abdülaziz’e ithaf bilgisi burada gösterişli bir şekilde işlenmiştir. 3b, 4a ve 5a’da sayfa ortasındaki beyitler, 5b’de son beyit farklı çiçek motifleri içine alınarak sunulmuş, böylelikle yazı metni sanatsal bir kompozisyonla bütünleşmiştir. Yazmanın genel tezyinatında yaldız, kırmızı, mavi ve yeşil renkler öne çıkmaktadır.

Yazmanın mürekkebi siyah tonlarında olup mürekkep dağılımında herhangi bir solma, yazı veya kağıt tahribatı gözlemlenmemiştir. Satır aralıkları ve kenar boşlukları düzenli tutulmuş, okuma ve estetik dengesi gözetilmiştir.

Nüshanın başında ser-levha, sonunda kasidenin tamamlandığı tarih ve temmet kaydı bulunmaktadır:

Baş: Huve’l-‘Azîz

Kaşîde-i rahşîyye der-sitâyiş-i qahramân-ı zamân hâzret-i sultân ‘Abdü’l-‘azîz hân
halledallâhu el-melikü’l mennân ilâ âhîrû’d-devrân (1b)

Son: Temmet bâ-hayr sene 1283

10 Zî’l-qa‘detü’l-harâm (16 Mart 1867) (5b)

3.2. Basma Nüsha

Rahşîyenin yer aldığı *Kasâ'id-i Teyfîk* 1304 (1886) yılında İstanbul’da, Mihran Matbaası’nda basılmıştır. Eserde 16 kaside, 1 terakib-bend, 1 mesnevî bulunmaktadır ve 48 sayfadır. Rahşîye, basmanın 9. manzumesi olup 27-30. sayfa aralığında 69 beyit olarak kayıtlıdır.

Basma nüshanın kapağındaki basım bilgileri şunlardır:

Kaşā'id-i Tefvîk
Tekrâr tab' etmek hakkı şâhibiniñdir
Ma'ârif Nezâret-i Celîlesiniñ ruşşatıyla tab' olunmuşdur
İstanbul
Mihrân Maţba'ası-Bâb-ı 'Âlî Caddesinde numero 7
1304

4. Yazma ve Basma Nüsha Mukayesesi

Çerkeşseyhizâde Mehmed Tefvîk Efendi'nin Sultan Abdülaziz'e sunduğu rahşiye kasidesinin, yazma ve basma nüshaları arasında dikkat çekici farklılıklar vardır. Yazma ve basma nüshalar arasındaki başlıca fark beyit sayısında görülmektedir. Yazma nüshada kaside 76 beyitten oluşurken, basma nüshada bu sayı 69'a düşmektedir. Bu azaltmanın dışında gözlenen diğer farklar, metne yapılan eklemeler, beyitlerde kelimedenden kelime grubuna varan ifade değişimleridir.

Şairin sağlığında yayımlanan *Kasâ'id-i Tefvîk*'te kasidenin daha kısa ve muhtelif farklarla yer alması, şairin şiir üzerindeki son tasarruflarının basılı nüshaya yansıdığını göstermektedir. Kaside metnindeki değişimler konunun devamında gruplandırılarak açıklanmıştır.

4.1. Yazma Nüshadan Çıkarılan Bölüm ve Beyitler

Karşılaştırmada kasidenin nesib, methiye ve fahriye bölümlerinden 12 beytin ve temmet kaydının çıkarıldığı ve bunların basma nüshada bulunmadığı görülmüştür. Yazma nüshadaki numaralarıyla çıkarılan beyitler şunlardır:

Gerdini kuhl-ı başa etmek için isterler
Zîr-i hâk içre neçe bay u gedâ pîr ü cevân (YN: 5)

Pertev-i cebhesini görse iki büklüm olur
Meyl-i tab'ında aña gurre-i mâh-ı Ken'ân (YN: 11)

Kalem-i müy-ı hayâl ile bu maţlabda meger
Kef-i üstâd-ı kazâ eyleye tahrik-i benân (YN: 13)

Bî-şu'ûr eyleyüp eflâki yolından alıkor
Şemmesi mağz-ı semâvâta ederse sereyân (YN: 15)

Cezb eder kendisine na'li o mismârları ki
Kadem-i gâv-ı zemîn içre olunmuş pinhân (YN: 18)

Hışm ile rākibi a'dāya hücum etse olur
Müje-i çeşmi anıñ dağı o tîr-i perrân (YN: 24)

Pey-i bî-cây-ı gâzâl-ı emele vâşıl olur
Zîr-i dūnbâl-i sūkūnında olan gâşiye-dân (YN: 26)

Tāc-ı kisrāyı siṭil eyler idi aña felek
Şīt-i peygamber aña vèrmemiş olsaydı ziyān (YN: 32)

Sāde bārān degil ṭā'ir-i ḳudsī de èder
Bu vesīle ile tartīb-i dimāğ-ı dil ü cān (YN: 44)

Nāmıñı naḳş-ı nigīn eyleyüp engüşt-i ḳadr
Vèrür anıñla berāt-ı emeliñ ḥükmüne şān (YN: 55)

Nèçe ebḳār-ı nikātı èdüp ol şayd u şikār
Pīş-i iclāl-i şehinşāhıña ètdi ityān (YN: 62)

Bunları ger begenürseñ èderem faḥr èdererek
Cümle āhū-yı mezāmīni yoluñda ḳurbān (YN: 63)

4.2. Basma Nüshaya Eklenen Beyitler

Karşılaştırmada kasidenin methiye ve fahriye bölümlerine 4 beytin eklendiği ve bunların yazma nüshada bulunmadığı görülmüştür. Basma nüshadaki numaralarıyla bu beyitler şunlardır:

Lezzet-i rāyihası olsa semāya sārī
Bī-şu'ūr eyleyüp eflāki èder bī-dermān (BN: 12)

Eridir şu gibi eflāki şerār-ı na'li
Ḳurudur bahri aña eylese ger 'atf-ı 'inān (BN: 20)

Cevher-i ferdi èder vāhimesi şad-pāre
Her ne dem eylese fikr ü nazarında im'ān (BN: 38)

Misk-i ezferle yazup nāmıñı zerrīn varaḳa
Eylesün hırz-ı sa'ādet anı Zāl-i devrān (BN: 49)

Saña teslīm-i meḳālīd-i umūr ètse felek
Şübhesiz her dem èder her işi ṭoğrı cereyān (BN: 51)

4.3. Kasidede Değiştirilen İfadeler

Bu bölümde şairin kaside metninde eksiltme ve eklemeler dışındaki tasarrufları değişimlerin ilk ve son haliyle ele alınmıştır. Bu grupta ilk fark ser-levhada görülmektedir. Yazma nüshanın tanıtımında belirtilen, Sultan Abdülaziz'e sunulan şekliyle oldukça şatafatlı olan ithafın basmada sadeleştirildiği görülmektedir:

Ḳaşıde-i rahşiiye der-medḥ-i sultān 'Abdü'l'aziz ḥān (BN: s. 27)

Beyitlerde ek, kelime, mısra ve beytin tamamına varan ifade değişimleri aşağıda karşılıklı olarak gösterilmiştir:

Bir dem-i germ ile seyr eyler iken āfākı
Nefesi dehre olup ḡāliye-sā-yı reyḥān
(YN: 14)

Bir dem-i germ ile seyr eyler iken āfākı
Cism-i nāzik-teri ol demde olup ḥoy-efşān
(BN: 11)

Bî-şu‘ür eyleyüp eflâki yolından alẖor
Şemmesi mağz-ı semāvāta  derse serey n
(YN: 15)

Ba sa kuvvet **ile h ke**  adem t-ı p yi
 arek ta getürüp cümle cih n  ol  n
(YN: 17)

T r gelür **c nbi    reft ra gelince ‘ lem**
L -mek na olur elbet bu gidi le p y n
(YN: 23)

H zret-i   h-ı cih n ‘Abdü’l-‘az z-i devr n
Dergehi d r-ı em n secde-geh-i ins   c n
(YN: 40)

H rem-i h s-ı Mı rı ba na  tdi n tevc h
Ser-fir z eyledi n ‘unv nımı beyne’l-akr n
(YN: 60)

Devleti nde benem ol R stem-i i l m-i **hay l**
Z r-i h km mde zeb n bütün n kte-ver n
(YN: 65)

Lezzet-i r yi has  olsa sem ya s r 
B - u‘ r eyleyüp efl ki  der b -derm n
(BN: 12)

Ba sa kuvvetle **zem ne**  adem t-ı p yi
 arek ta get r r cümle cih n  ol  n
(BN: 14)

T r gel p **c nbi e geldikde a na sa  -ı zem n**
M ver -y  felek-i a lasa eyler g zer n
(BN: 19)

H zret-i   h-ı cih n ‘Abdü’l-‘az z-i devr n
Südde-i sal anat  secde-geh-i ins   c n
(BN: 34)

Eyleyüp K h reyi ‘uhdeme teveccüh   ‘a  
Ser-fir z eyledi n ‘unv nımı beyne’l-akr n
(BN: 55) ( lk mısradaki vezin kusurludur)

Devleti nde benem ol Rüstem-i i l m-i **su an**
Z r-i h km mde zeb n bütün nükte-ver n
(BN: 58)

Kaside metni üzerinde yapılan bu karşılaştırmalı inceleme, şairin iki nüsha arasında yalnızca küçük redaksiyonlar yapmadığını, aynı zamanda şiirsel yapıda önemli tasarruflarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Yazma nüshadan çıkarılan beyitlerin b y  k ölçüde kasidenin nesib bölümünü olu tur n rah iyede edeb  tasvire yönelik olduğu, buna karşılık basma nüshaya eklenen beyitlerin daha doğrudan methiye unsurları taşıdığı görülmektedir. Ayrıca bazı beyitlerde mısra düzeyinde yapılan ifade değişimleri, şairin anlamı sadeleştirme ya da daha etkili imgelerle güçlendirme yönündeki tercihinin yansıtmasıdır. Bu değişimler şairin zamanla değişen estetik algısının bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Sonuc

Bu çalışmada  erke  eyhiz de Mehmed Tef ik Efendi’nin Sultan Abdülaziz’e sunduğu rah iye kasidesinin yazma ve basma nüshaları arasındaki farkları tespit edilmiş ve bu farklar üzerinden metnin şiirsel evrimi gözlemlenmiştir. Yazma ve basma nüshaların karşılaştırılması, metnin inşa sürecindeki dönüşümleri ortaya koymaktadır. Bu sebeple çalışmanın yalnızca bir metin farkı analizi değil, şairin şiir tasarruflarındaki y n de i ikli ini de belgelemeye çalışan bir inceleme olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan karşılaştırma sonucunda, kasidenin sadece beyit sayısında değil, içeriğinde ve ifade tarzında da dikkat çekici farklılıklar olduğu görülmüştür. Yazma nüshada bulunan ancak basma nüshada çıkarılan beyitlerin çoğunlukla edeb  sanat ve tasvire dayalı, nisbeten sanatlı ve ağır bir dile sahip; buna karşılık basma nüshaya eklenen beyitlerin daha doğrudan övgüye yönelik ifadeler olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bazı beyitlerdeki kelime ve mısra değişimleri, şiirin üslup bakımından sadele tirildi ini göstermektedir. Genel olarak kasidedeki ekleme, çıkarma ve de i tirmeye yönelik metin tasarruflarıyla dil ve ifade açısından daha sade ve açık bir  sl ba ulaşılmaya  alı ıldı ı söylenebilir.

Çerkeşşeyhizâde Mehmed Tefvîk Efendi'nin Sultan Abdülaziz'e sunduğu bu rahşiye, geç dönem Osmanlı kasidediliğinin içerik ve yapı açısından değerli bir örneğidir. Bu çalışma ayrıca, geç dönem Osmanlı şiirinde metin aktarımı, yazma-matbu ilişkisi ve kaside geleneğinin son izdüşümleri üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

[TENKİTLİ METİN]

1.

Huve'l-'Azîz

Kaşîde-i rahşîyye der-sitâyiş-i qahramân-ı zamân hâzret-i sultân 'Abdü'l-'azîz hân halledallâhu
el-melikü'l mennân ilâ âhirü'd-devrân

Remel + + – – / + + – – / + + – – / + + – (– –)

- [S 1b]
1. Şānekallāh zihī rahş-ı 'adīmü'l-aqrān
Maẓhar-ı sırr-ı Burāk-ı harem-i bāğ-ı cinān
  2. Öyle bir rūḥ-ı mesīre olunur mı teşbīh
Ol girān-ṭinet ü reftār olan bād-ı vezān
  3. Cilvede Aşkar-ı Behrāma anı beñzederek
Vèremem nām-ı cihān-gīrine kesr ü nokşān
  4. Çünkü bir āfet-i devrāna müşābihdir kim
Cevher-i şevķi anıñ cān-ı melā'ikde nihān
  5. Gerdini kuḥl-ı başar ètmek içün isterler
Zīr-i ḥāk içre nèçe bay u gedā pīr ü cevān
  6. Dökilen perçemini cem' èdüp eyler nessāc
Tār u pūd-ı tutuḳ-ı çehre-i gülfām-ı zenān
- [S 2a]
7. Belki ol kāle-yi ḥamrāya da şarf eyler kim
Ekşeri ḥullesini andan èderler ḥūbān
  8. Gāh olup ḥiddet-i şūḥāne ile ḥūy-gerde
Her ser-i mūyı olur çeşme-i āb-ı ḥayvān
  9. İstiḳāmet ile ya meyl èderек etrāfa
Seyr èderken şanur 'ālem anı bir āb-ı revān
  10. Çıkşa şahrāya eger meşreb-i rindāne ile
Bir ayağ ile èder kevn ü mekānı seyrān

---

1. Kaside-i Rahşiye
Basmada 27-30 sayfa aralığında olan kasidenin ser-levhası şöyledir: “Kaşîde-i rahşîyye der-medḥ-i sultân 'Abdü'l-'azîz hân”
5 Basmada bu beyit yoktur.
6 Basmada 5. beyit.
7 Basmada 6. beyit.
8 Basmada 7. beyit.
9 Basmada 8. beyit.
10 Basmada 9. beyit.

[S 2b]

11. Pertev-i cebhesini görse iki büklüm olur
Meyl-i tab‘ında aña gurre-i mäh-ı Ken‘ân
12. Feyz-i iksîr-i hayât içse dahı haşre kadar
Şüretin nakş edemez çatlara nakkâş-ı cihân
13. Qalem-i müy-ı hayâl ile bu maţlabda meger
Kef-i üstâd-ı kazâ eyleye tahrik-i benân
14. Bir dem-i germ ile seyr eyler iken âfâkı
Nefesi dehre olup ğâliye-sâ-yı reyhân
15. Bî-şu‘ûr eyleyüp eflâki yolından alıkor
Şemmesi mağz-ı semâvâta ederse sereyân
16. Böyle pür-şîve güzel turfe-edâdır ammâ
Şayhası dehre vèrür zelzele olsa ğazabân
17. Başsa kuvvet ile hâke şademât-ı pâyı
Harekâta getürüp cümle cihânı ol ân
18. Cezb eder kendisine na‘li o mismârları ki
Qadem-i gâv-ı zemîn içre olunmuş pinhân
19. Ser-zer-i mîlhi şitâbında tokunsa taşâ
Şereri sebze-i şahrâları eyler süzân
20. Her biri hoşka-i yâkûta döner gözleriniñ
Tünd-reftâr olup halka olursa nigerân
21. Murğ-ı ‘anķâ-yı ecel gerdine vâşıl olamaz
Ol kaçup bu eger ardınca ederse tayarân
22. Zîr-i pâyında kalur nokta-i mevhûme gibi
Dem-i seyrinde anıñ günbed-i bâlâ-yı cihân
23. Tar gelür cünbiş ü reftâra gelince ‘âlem
Lâ-mekâna olur elbet bu gidişle püyân

11 Basmada bu beyit yoktur.

12 Basmada 10. beyit.

13 Basmada bu beyit yoktur.

14 Basmada 11. sırada olan beytin b mısrası şöyle değiştirilmiştir:

Cism-i nâzik-teri ol demde olup hoy-efşân

15 Basmada bu beyit yoktur, 12. sırada bu beytin başka bir ifadesi olan şu beyit vardır:

Lezzet-i râyihası olsa semâya sârî

Bî-şu‘ûr eyleyüp eflâki eder bî-dermân

16 Basmada 13. beyit.

17 Basmada 14. beyit.

kuvvet ile hâke (YN): kuvvetle zemîne (BN); getürüp (YN): getürür (BN)

18 Basma nüshada bu beyit yoktur.

19 Basmada 15. beyit.

20 Basmada 16. beyit.

21 Basmada 17. beyit.

22 Basmada 18. beyit.

23 Basmada 19. sırada olan bu beyit şöyle değiştirilmiştir:

Tar gelüp cünbişe geldikde aña satı-ı zemîn

[S 3a]

24. Hışm ile rākibi a‘dāya hücūm  tse olur
M je-i çeşmi anıñ dahı o tür-i perr n
25. Devr-i hemv rını görse h kem   tmez idi
H rek t-ı felek-i kec-reve isn d-ı zam n
26. Pey-i b -c y-ı  az l-ı emele v şıl olur
Z r-i d nb l-i s k nında olan   şiy -d n
27. Merkezinden hareket  tdigi  n yine gelür
Eylese d yire-i burc-ı felekde dever n
28. D rdan c ş esi bir günbed-i b l  gibidir
R kibi zer-‘alemi p y  a a   r erk n
29. Yok mıdur bunda  ar bet ki bu hey’etle  der
 stese merd mek-i çeşm-i per de cevel n
30. Sa h-ı env r-ı nig h üzre mur d eylese ger
Anıñ üstinde dahı Şu gibi eyler cerey n
31. Göremez kimse anı seyr   Őit b eyler iken
Ya f s n eyler ola ‘ leme ya  ayy-ı mek n
32. T c-ı kistr y  Őit l eyler idi a a felek
  t-i peyg mber a a v rmemiş olsaydı ziy n
33. S ‘id-i s m ne p -bendlige l y k d r idim
Olsa mevz n eger n n-ı sipihr-i imk n
34. Yaraşur ba ına ger olsa zim m-ı devlet
Silk-i tesb h-ı mülk s b ha-i nev‘-i ins n
35. S ne-bend olmayı her Şeb a a ister amm 
H rde cevher ile p r-z ver olan k h eş n
36. Meşreb-i p k   b lendi anı eyler mi  ab l
Öyle bir k r-ı  ad mi  de  av -ı gerd n

-
- 24 M ver -y  felek-i atlasa eyler g zer n
Basmada bu beyit yoktur.
Basmada 20. sırada gelen aşağıdaki beyit yazmada yoktur:
Eridir Şu gibi efl ki Őer r-ı na‘li
 urudur bahri a a eylese ger ‘a f-ı ‘in n
- 25 Basmada 21. beyit.
26 Basmada bu beyit yoktur.
27 Basmada 22. beyit.
28 Basmada 23. beyit.
29 Basmada 24. beyit.
30 Basmada 25. beyit.
31 Basmada 26. beyit.
32 Basmada bu beyit yoktur.
33 Basmada 27. beyit.
34 Basmada 28. beyit.
35 Basmada 29. beyit.
36 Basmada 30. beyit.

- [S 3b]
37. Bā-ḥuşuş ola qarîn-i şeref-i iḳbālî
O şehinşâh-ı felek-câh u şeref-baḥş-ı cihân
38. O ḥudāvend-i mu‘azzam ki çekerse seyfin
Ḥavf-ı cânından olur Zöhre-i ‘âlem lerzân
39. Pertev-i kuvve-i kudsiyye-i şemşîri ile
Ḳalb-i düşmendeki esrârı èder keşf ü ‘ayân
40. Ḥazret-i şâh-ı cihân ‘Abdü’l-‘azîz-i devrân
Dergehi dâr-ı emân secde-geh-i ins ü cân
41. Muḳtedâ-yı ‘uzemâ rehber-i aşḫâb-ı hüdâ
Nûr-ı çeşm-i şürefâ ḥusrev-i ‘âlî-‘unvân
42. Biri meftûn aña dîgeri maḳhûrî anıñ
Şâhid-i ‘işmet ile fışḳ-ı mülevves-dâmân
43. Büy-ı aḥlâkıñı îşâl-i şehâb ètse nesîm
‘Anberîn ḥabbe olur her ḳatarât-ı bârân
44. Sâde bârân degil tâ’ir-i ḳudsî de èder
Bu vesîle ile tartîb-i dimâğ-ı dil ü cân
45. Cân atar deşt-i ‘adem cânibine ḥavfindan
Gûy-ı ḥorşîde eger ḳahr ile ursa çevgân
- [S 4a]
46. Düşdi başında olan köhne külâh-ı eflâk
Dehri bir sille-i ḡayretle èdüp ser-gerdân
47. Cünd-i ervâḥ u ‘uḳûl-i felege Rûḥü’l-ḳuds
Nâm u elḳâbını bu vech ile eyler i‘lân
48. Şeh-i evreng-i zafer pâdişeh-i dîn-perver
Şu‘le-i feyz-i şehir zübde-i âl-i ‘Osmân
49. Ey olan pûf-zen-i şem‘-i şeb-i küfr ü tuğyân
Desti şayḳal-zede-i cevher-i nûr-ı îmân

---

37 Basmada 31. beyit.
şeref-baḥş-ı cihân (BN): melâîk ḡilmân (YN)

38 Basmada 32. beyit.

39 Basmada 33. beyit.

40 Basmada 34. Beyit.
Dergehi dâr-ı emân (YN): Südde-i saltânatı (BN)

41 Basmada 35. beyit.

42 Basmada 36. beyit.

43 Basmada 37. beyit.

44 Basmada bu beyit yoktur.

Basmada 38. sırada gelen aşağıdaki beyit yazmada yoktur:
Cevher-i ferdi èder vâhimesi şad-pâre
Her ne dem eylese fîkr ü nazarında im‘ân

45 Basmada 39. beyit.

46 Basmada 40. beyit.

47 Basmada 41. beyit.

48 Basmada 42. beyit.

49 Basmada 43. beyit.

[S 4b]

50. Yedi iklîme seniñ şitiñi neşr etmek içün
Ëtmede seb‘a-i seyyâre cihânı deverân
51. Tünd-bâd-ı ğazabıñ cûşa getürse çarpar
Der-i bâm-ı felege başını mevc-i ‘ummân
52. Der-i dîvân-ı celâliñde kazâ vü taqđır
Biri düstür-ı mükerrem biri müftî-i zamân
53. İki cānibde iki yāver-i ħarbiñ gibidir
Rûz u şeb mihr-i zer-efşān ile mäh-ı tābān
54. Kilk-i eyvān-ı fenā ħāme-i keyvān-ı bekā
İki kâtib gibi tuğrā-keş-i emr ü fermān
55. Nāmıñı naķş-ı nigīn eyleyüp engüş-t-i kadr
Vêrür anıñla berāt-ı emeliñ ħükmine şān
56. Cüş-i mevc-i dürer-pāş-ı yem-i ‘ātıfetiñ
Ëtmede dāmen-i āmāli ğarīķ-i iĥsān
57. Bā-ĥuşuş eyledi iĥyā beni Nîl-i keremiñ
Mışr-ı dil olmuş iken ħahr-ı elemle vîrān
58. İltifātıñla olup Yūsuf-ı baĥtım mümtāz
Eylediñ bendeñi maĥsūd-ı kulüb-ı iĥvān
59. Nā’ıl-i vaşl-ı Züleyĥā-yı merām oldum ben
Çāh-ı miĥnet-geh-i ‘ālemde olurken nālān
60. Ĥarem-i ĥās-ı Mısrı baña ètdiñ tevcîh
Ser-firāz eylediñ ‘unvānımı beyne’l-aķrān
61. Deşt-i pehnā-ver-i vaşfıñda anıñçün ben de
Eyledim seyr-i semend-i dile irĥā-yı ‘inān

50 Basmada 44. beyit.

51 Basmada 45. beyit.

52 Basmada 46. beyit.

53 Basmada 47. beyit.

54 Basmada 48. beyit.

55 Basmada bu beyit yoktur.

Basmada 49. sırada gelen aşağıdaki beyit yazmada yoktur:

Misk-i ezferle yazup nāmıñı zerrīn varāķa

Eylesün ĥırz-ı sa‘ādet anı Zāl-i devrān

56 Basmada 50. beyit.

Basmada 51. sırada gelen aşağıdaki beyit yazmada yoktur:

Saña teslīm-i meķālīd-i umūr ètse felek

Şübhesiz her dem èder her işi toğrı cereyān

57 Basmada 52. beyit.

58 Basmada 53. beyit.

59 Basmada 54. beyit.

60 Basmada 55. sırada olan beytin a mısrası şöyledir:

Eyleyüp Kāhireyi ‘uĥdeme teveccüh ü ‘atā (vezin kusurludur)

61 Basmada 56. beyit.

62. Nèçe ebkâr-ı nikâtı èdüp ol şayd u şikâr
Pîş-i iclâl-i şehinşâhîña ètdi ityân
63. Bunları ger begenirseñ èderem fahr èderek
Cümle âhû-yı mezâmîni yoluñda kırbân
64. Söz karîb oldu hitâma èdeyim ben ğayrı
Kendi evşâfımı âvîze-i fitrâk-ı beyân
- [S 5a] 65. Devletiñde benem ol Rüstem-i iklim-i hayâl
Zîr-i hükümünde zebûn oldu bütün nükte-verân
66. Şarfla mâ-ħaşal-ı kudretini derrâke
Fark-ı mâhiyyet-i tab‘ımda kalur bî-dermân
67. Raķş èder keyfe gelüp muħteremân-ı kıdsî
Şehd-i şahbâ-yı kelâmımla olup hep sekrân
68. Fehm èdüp mülk-i ma‘ânide olan kuvvetimi
İlticâ ètdi o gün şâh-ı fenâyâ Selmân
69. Añlayup baña olan kırb-ı zamânın Nef‘î
Eceli gelmeden oldu ‘ademe râh-revân
70. Görse ger cerbeze-i nuķ u kemâl ü fazlım
Tıfl-ı nâ-güfte gibi ebkem olur Kâzîhân
71. Feylesof-i hûner-âmûz-ı reşâdem o kadar
‘Aķl-ı küll şa‘şa‘a-i fikrime olmuş hayrân
72. Bilür erbâbı seniñ kıadr ü bahânı **Tevfîķ**
Söyleyüp tırma bu maķlabda yeter yahş u yaman
- [S 5b] 73. Şıdķ ile başla du‘â vaķtı yetişdi geldi
Müstecâb eyleye ol Ĥazret-i Ĥayy u Ĥannân
74. Dâ‘imâ ye’s ü elem üzre görüp düşmenini
Ķalb-i pür-merħameti rûz u şeb olsun ĥandân

---

62 Basmada bu beyit yoktur.
63 Basmada bu beyit yoktur.
64 Basmada 57. beyit.
65 Basmada 58. beyit.
66 Basmada 59. beyit.
67 Basmada 60. beyit.
68 Basmada 61. beyit.
69 Basmada 62. beyit.
70 Basmada 63. beyit.
71 Basmada 64. beyit.
72 Basmada 65. beyit.
73 Basmada 66. beyit.
74 Basmada 67. beyit.

75. Mazhar-ı luṭfî olup ehl-i kemāl ü ‘irfân
Hasedinden yere geçsün o sipihr-i nādân
76. Mülkini zâtını evlād-ı ‘izāmın dā’im
Hıfz ède Hâzret-i Hallāk u Kerīm ü Mennân
- Temmet bā-ḥayr sene 1283
10 Zî’l-ka‘detü’l-ḥarām (16 Mart 1867)

Kısaltmalar

YN: Yazma Nüsha

BN: Basma Nüsha

Kaynakça

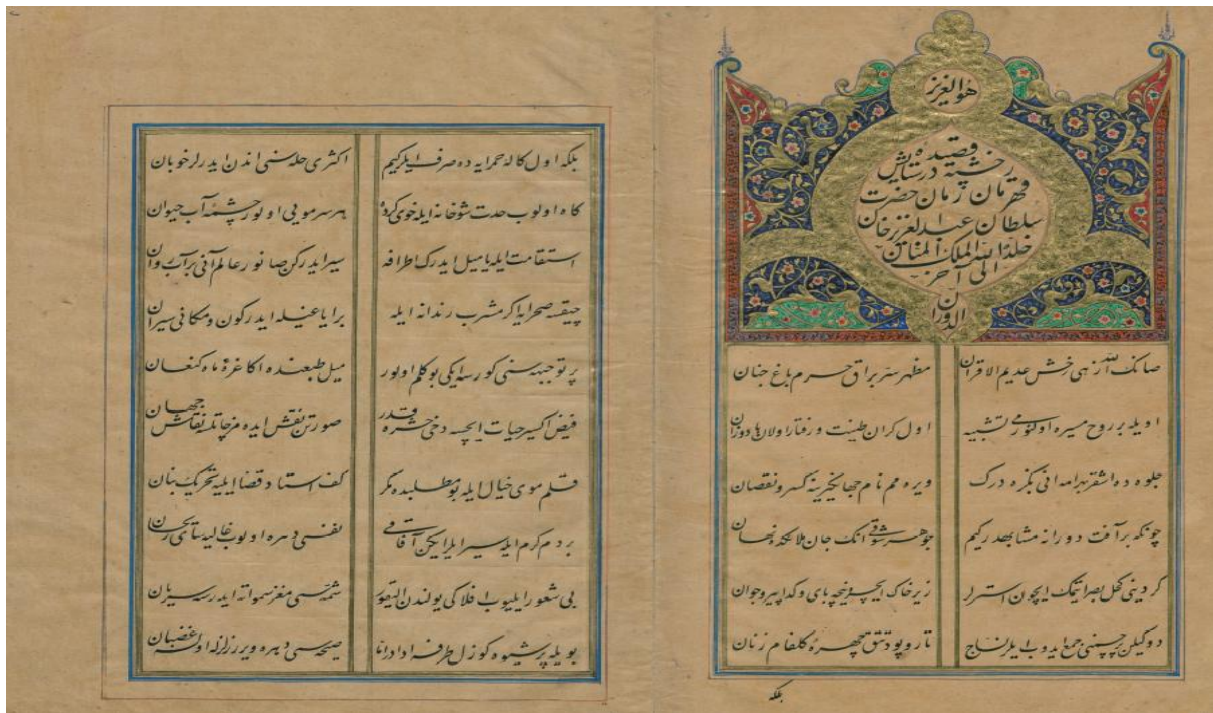
- Akkuş, M. (2006). *Klâsik Türk şiirinin anlam dünyası: Edebi türler ve tarzlar*. Fenomen Yayınları.
- Akyol, İ. (2006). Çerkeşşeyhizâde Mehmet Tevfik Efendi ve Nef’î’ye naziresi. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*. 1, ss. 177-190.
- Akyol, İ. (2013). Tevfik, Çerkeşli Şeyh Mustafâ Efendi-zâde. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
- Azamat, N. (1993). Çerkeşî Mustafa Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8, ss. 272-275.
- Babacan, İ. (2001). *XIX. yüzyıl Türk edebiyatında kaside nazım şekli; şekil ve içerik* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Çerkeşşeyhizâde Mehmed Tevfik Efendi (1304). *Kaşâ’id-i Tevfik*. Mihrân Matbaası.
- Eliaçık, M. (2004). Çerkeşîzâde Muhammed Tevfik Efendi ve şiirleri. *Doğumunun 100. Yılında Zeki Ömer Defne ve Çankırlı Şairler Sempozyum Bildirileri*. ss. 155-223.
- İnal, İ.M.K. (1970). *Son asır Türk şairleri*. Cüz: 10. Millî Eğitim Basımevi.
- Kaside*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. 5462 ve 5463, 1b-5b.
- Kaya, B. (2008). *Divan şiirinde at* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yeşil, Ş. (2013). *Çerkeşîzâde Mehmet Tevfik Efendi ve Kasâid-i Tevfik’i* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yücer, H.M. (2008). Bir İbn Arâbî müdafaası, Çerkeşîzâde Mehmed Tevfik Efendi ve Levâyihu’l-Kudsiyye Fî-Fedâilî’ş-Şeyhi’l-Ekber adlı eseri. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 21, ss. 331-351.

⁷⁵ Basmada 68. beyit.

⁷⁶ Basmada 69. beyit.

EKLER

1-*Kasîde-i Rahşîyye*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 5462 ve 5463, 1b-2a.

2- “*Kasîde-i Rahşîyye*”, *Kasâ'id-i Teyfîk*, s. 27-28, Mihrân Matbaası

(۲۷)

مجلس انس علاده هر کیم اولسه محترم
دهرک عنددنده اکا جور ایلمک کرچه اتم
لیک اولاد علی ایتمکن رکسه به
ایتمدی عمرتده اصلا اول سفیه بی کرم
سر برهنه اولدیلر اشتر سوار راه دل
دره ناسفته اقبال اولان خیر الام
چاغشیردی بو احوالی کوروپ مرغ هوا
بر اولوب صیباد ایله اغلردی آهوی حرم
بی کس و بی وایه کوردکده نیجه شیزاده بی
آه ایدوب اول کون صراردی روی دستارودرم
عالمه اعلام ایچون داغ دن کهنه زمین
یاقدی هر کون باشنه آتش اودم هر بر علم
تلخی غم لذت شه صفایی باصدیروب
جام لبریز الم دورا نیدر عالم بوم
ذکر ونیدیج ملائکدن بو نظم کوش ایدوب
نشتایب اولسون صفاسندن عدمده محتم
نایدید اولدی بنه ذوق و صفاسی عالمک
بو له کونده یا نصل (توفیق) اولمز پرالم
یالکر برسنمیین بو درد ایله نالان اولان
ساکه همدرد کوکل بو یولده مسلمان اولان

قصیده رخشیه در مدح سلطان عبدالعزیز خان

صانک الله زهی رخش عدم الاقران مظهر سر براق حرم باغ جنان
اولیه بر روح مسیره اولتور می تشیه اول کران طینت ورقار اولان بادوزان
جلوده اشقر بهرامه اتی بکزه درک و بر دم نام حها نکیرنه کسر و نقصان
چونکه بر آفت دوراهه مشاهد کیم حوهر شوقی انک جان ملائکده نهسان

(۲۸)

دوکیان بر چنی جم ایدوب ایلمک نساج
بلکه اول کاله حرایه ده صرف ایلمک کیم
کاه اولوب حدت شوخانه ایله خویکرده
استقامت ایله یا میل ایدرک اطرافه
چیکسه بهر ایله اگر مشرب رندانه ایله
فیض اکبر حیات ایچسه دخی حشره قدر
بر دم کرم ایله سیر ایلمک آفاق
لذت راحمی اولسه سیاه ساری
بو له برشیوه کوزل طرفه ادادر اما
باصسه قوتله زمینه صدمات یابی
سر زمینی شتابنده طوقسه طاشه
هر بری حق یاقوته دونه کوزلرینک
مرغ عقای اجل کردنه واصل اوله من
زیر پابنده قاور نقطه موهومه کی
طارکوب جنبه کلدکده اکا سطح زمین
اریدر صو کی افلاکی شرار نعل
دور هوارینی کورسه حکما ایتم ایدی
مرکزندن حرکت ایتمکی آن پنه کاور
دور دن جنمی برکنید بالا کیدر
یوقیدر بونده غرابکه بو هیثله ایدر
سطح انوارکاه اوزره مراد ایلمک کر
کوره من کسه آتی سیر و شتاب ایلمک
ساعد سینه پابندلکه لایق در ایدم
براشور باشنه کور اولسه زمام دولت
سینه بند اوله منی هر شب آه استر اما
مشرب پاک و بلندی آتی ایلمی قبول
باخصوص اوله قرین شرف اقبالی
او خداوند معظم که چکرسه سیفن

DİVAN EDEBİYATI VE HALK EDEBİYATINDA GEÇEN HAYVANLARIN MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İlknur VURAL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ilknurvural43@gmail.com - 0000-0002-3018-1100

Prof. Dr. Atilla BATUR

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, atilla.batur@dpu.edu.tr -0000-0002-4347-1537

ÖZET

İnsanoğlunun hayvanlarla kurduğu ilişki, tarih öncesi çağlara kadar uzanmakta olup, bu ilişkinin temelinde yaşamsal ihtiyaçlar kadar kültürel ve inançsal unsurlar da yer almaktadır. Türk toplumu da tarih boyunca hayvanlarla yoğun bir etkileşim içinde olmuş; bu etkileşim, sosyal yaşamın pek çok yönüne sirayet etmiştir. Göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçiş sürecinde hayvanlar, yalnızca ekonomik değerleri ile değil, aynı zamanda inanç sistemleri içerisindeki yerleri ile de önemli bir rol oynamıştır. Türkler, bazı hayvanlara kutsallık atfetmiş, bazılarını ise uğursuzlukla ilişkilendirmiştir. Böylece hayvanlar, sadece fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda simgesel anlamlar taşıyan kültürel figürler hâline gelmiştir.

Bu bildirinin amacı, Divan edebiyatı ile Halk edebiyatında yer alan hayvan sembollerini karşılaştırmalı olarak incelemek; bu hayvanların edebî metinlerde hangi özellikleriyle yer aldığını ve ne tür sembolik anlamlar taşıdığını ortaya koymaktır. Özellikle masallar, destanlar, halk hikâyeleri ve şiirlerde karşımıza çıkan hayvan figürlerinin, ait oldukları kültürel bağlam içerisinde ne şekilde anlam kazandığı değerlendirilecektir. Böylelikle hem edebiyat hem de kültürel antropoloji açısından yeni açılımlar sunmak hedeflenmektedir.

Araştırma, betimsel analiz ve karşılaştırmalı yöntem esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, hem sözlü kültür ürünlerinden hem de yazılı edebî metinlerden örnekler seçilerek bu örneklerdeki hayvan motifleri tematik olarak sınıflandırılmıştır. Belirli bir dönem ya da bölgeyle sınırlama yapılmaksızın, temsil niteliği taşıyan örnekler yer verilmiştir. Aynı inanç ya da uygulamadan yalnızca bir örnek alınarak tekrarın önüne geçilmiş ve çalışmanın hacmi dengelenmiştir.

Bu bildiride, Divan ve Halk edebiyatında hayvan sembollerinin karşılaştırmalı çözümlemesini yaparak, edebî metinlerin alt metinlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Türk kültüründe hayvanlara atfedilen sembolik anlamların, edebî temsiller üzerinden nasıl biçimlendiğini ve değiştiğini göstererek kültürel süreklilik ve dönüşümün izlerini sürmeyi hedeflemektedir. Hem edebiyat araştırmaları hem de kültürel çalışmalar açısından özgün ve bütünlüyci bir kaynak oluşturması bakımından önem taşımaktadır.

Yapılan incelemelerde, Divan edebiyatında hayvan sembollerinin daha çok estetik, mecazî ve soyut anlamlar çerçevesinde işlendiği; buna karşın Halk edebiyatında ise bu sembollerin daha somut, işlevsel ve öğretici yönleriyle ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Bu durum, her iki edebiyat geleneğinin beslendiği kaynakların ve hedef kitlenin farklılığıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle masallarda, destanlarda ve halk hikâyelerinde yer alan hayvanlar, kimi zaman

anlatının ana taşıyıcısı, kimi zaman ise karakterlerin iç dünyasını yansıtan simgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada ulaşılan veriler, Türk edebiyatında hayvan sembollerinin yalnızca bireysel anlamlar taşımadığını, aynı zamanda toplumun ortak hafızasında yer eden inançlar, mitler ve değerler doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Divan ve Halk edebiyatı arasında bu sembollerin kullanımı açısından önemli benzerlikler ve ayrımlar bulunduğu belirlenmiştir. Bu benzerlik ve farklar, Türk kültürünün zenginliğini ve hayvanlara atfedilen anlamların çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu bildiri ile, hayvan sembollerinin hem edebî hem kültürel bağlamda değerlendirilmesi yoluyla Türk edebiyatındaki sembol dünyasına yeni bir perspektif sunmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı dönemler, yöreler ve türler üzerinden daha detaylı ve derinlemesine incelemelerin yapılması, hayvan sembollerinin Türk kültürü ve edebiyatındaki yerini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Mitoloji, Hayvan Sembolizmi, Masal, Kültürel Unsurlar.

A COMPARATIVE STUDY OF ANIMAL MENTIONED IN DİVAN AND FOLK LİTERATÜRE

Abstract

The relationship that humankind has established with animals dates back to prehistoric times, and is grounded not only in vital necessities but also in cultural and religious elements. “Turkish society, too, has maintained an intense interaction with animals throughout history; this interaction has permeated numerous aspects of social life. During the transition from a nomadic lifestyle to a settled existence, animals played a significant role not only due to their economic value but also because of their place within belief systems. “The Turks attributed sanctity to certain animals, while associating others with misfortune. Thus, animals came to be seen not merely as physical beings, but as cultural figures imbued with symbolic meanings.

The aim of this notice is to conduct a comparative analysis of animal symbols found in Divan and Folk literature, examining the characteristics through which these animals are represented in literary texts and the symbolic meanings they convey. Particular evaluate will be given to the ways in which animal figures appearing in fairy tales, epics, folk stories, and poems acquire meaning within their respective cultural contexts. Therefore, the study aims to offer new perspectives for both literary analysis and cultural anthropology.

The research has been conducted based on descriptive analysis and comparative methodology. In the study, examples have been selected from both oral cultural products and written literary texts, and the animal motifs within these examples have been thematically classified. Without limiting the scope to a specific period or region, the study includes representative examples. To avoid redundancy and maintain a balanced scope, only one instance has been selected for each recurring belief or practice.

This paper aims to shed light on the underlying meanings of literary texts by conducting a comparative analysis of animal symbolism in Divan and Folk literature. It also aims to trace the continuity and transformation of culture by demonstrating how the symbolic meanings attributed to animals in Turkish culture are shaped and transformed through literary representations. It is significant in that it serves as an original and integrative resource for both literary studies and cultural research. The analysis reveals that in Divan literature, animal symbols are predominantly treated within an aesthetic, metaphorical, and abstract framework, whereas in Folk literature, these symbols are emphasized through their more concrete, functional, and didactic aspects. This case is directly related to the differing sources and target audiences of the two literary traditions. Especially in fairy tales, epics, and folk stories, animals sometimes serve as the main carriers of the narrative, while at other times they appear as symbols reflecting the inner worlds of the characters.

The findings of the study reveal that animal symbols in Turkish literature do not merely carry individual meanings, but are also shaped by beliefs, myths, and values embedded in the collective memory of society. Moreover, the study has identified significant similarities and differences in the use of these symbols between Divan and Folk literature. These similarities and differences highlight the richness of Turkish culture and the diversity of meanings attributed to animals.

In conclusion, this notice offers a new perspective on the symbolic universe of Turkish literature by evaluating animal symbols within both literary and cultural contexts. In future studies, conducting more detailed and in-depth analyses across different historical periods, regions, and genres will reveal the role of animal symbolism in Turkish culture and literature more comprehensively.

Keywords: Divan Literature, Folk Literature, Mythology, Animal Symbolism, Fairy Tale, Cultural Elements.

Giriş: Divan ve Halk Edebiyatında Hayvan Sembolizmi

Türk edebiyatında ve kültürel anlatılarında hayvan sembolleri, toplumsal değerlerin ve ideal insan tipinin yansıtıldığı güçlü semboller arasında yer almaktadır. İnsanoğlunun hayvanlarla kurduğu ilişki, tarih öncesi çağlara kadar uzanmakta olup, bu ilişkinin temelinde yaşamsal ihtiyaçlar kadar kültürel ve inançsal unsurlar da yer almaktadır. Türk toplumu da tarih boyunca hayvanlarla yoğun bir etkileşim içinde olmuş; bu etkileşim, sosyal yaşamın pek çok yönüne sirayet etmiştir. Göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçiş sürecinde hayvanlar, yalnızca ekonomik değerleri ile değil, aynı zamanda inanç sistemleri içerisindeki yerleri ile de önemli bir rol oynamıştır. Türkler, bazı hayvanlara kutsallık atfetmiş, bazılarını ise uğursuzlukla ilişkilendirmiştir. Böylece hayvanlar, sadece fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda simgesel anlamlar taşıyan kültürel figürler hâline gelmiştir. Sözlü dönem edebiyat ürünlerinde göçebe yaşamın da etkisiyle hayvan unsuruna daha fazla yer verildiği görülmektedir.

2. Divan ve Halk Edebiyatında Müşterek Unsurlar

Halk ve divan edebiyatı birbirinden farklı olarak görülsede ortak bir kültür birikimine bağlı olarak gelişmiş aynı kültürün inaç, yaşam, düşünce ve kültürünü ele almıştır. İçerik olarak benzer konular ve mazmunlara yer vermeleri, karşılıklı olarak birbirini etkilediğini gösterir. Türk edebiyatı kendi içerisinde farklı kollara ayrılrsa da aynı köke ve kültüre dayanması nedeniyle pek çok müşterekliği içerisinde barındırır. Her iki edebiyat türü de birbirini içerik ve muhteva yönüyle etkilemiştir. Özellikle saz şairleri tarafından, aşık edebiyatında hece vezninin yanında aruz vezni de kullanılmış, aruz vezniyle gazeller, murabba ve müseddesler yazmışlar ve bunlara da, divanî, kalenderî ve semâî gibi isimler vermişlerdir. Divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasındaki yakınlaşma, tekke ve tasavvuf şiiri ile sağlanmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Gevherî ve Aşık Ömer gibi şairlerin ününün tüm Anadolu'ya yayılması ile aralarındaki yakınlık daha da artmıştır.

C. Kurnaz'a (2011:53) göre, klasik şairlerimizin şiirlerinde kullanmış olduğu atasözü, deyimler ve halk söyleyişleri, divan şiirinin halk kültürü ile ilgisini göstermesi yönünden bir delil olarak kabul edilmektedir. Nitekim, 17. Yüzyıl şairlerinden Neşâti ve Nâ'îli Kâdim şiirlerinde sade bir dil kullanmaya başlamış ve şiirlerinde atasözleri ile deyimlere yer vermişlerdir. Aşık edebiyatı, halk edebiyatı türlerinden divan şiire en yakın olan türdür. Sanat ve estetik yönüyle divan şairlerinden etkilenmişlerdir.

3.Divan ve Halk Edebiyatındaki Hayvan Sembollerinin Mukayesesi

Halk edebiyatı ve divan edebiyatı metinleri incelendiğinde sürekli tekrar eden ve dikkat çeken hayvan unsurları karşımıza çıkmaktadır. Özellikle halk edebiyatı ürünlerinden olan masallarda en çok karşımıza çıkan hayvan sembolleri; aslan, eşek, kurt, tilki at ve balıktır. Hayvan konulu efsanelerde ise, daha çok kuşların kullanıldığı, kirpi, kedi, balık, geyik, koyun, kurt ve tavşan gibi hayvan mazmunlarının da kullanıldığı görülmüştür. (Alptekin 2012:117) Hayvanlarla ilgili efsanelerin birçoğu açıklayıcı özellikler göstermesi yönüyle önemlidir. Bütün bu unsurlar incelendiğinde yazılı ve sözlü kültürümüzde hikâye ve şiirlere konu olan hayvan unsurlarının genellikle yurdumuzda çok bulunan hayvanlar olması dikkat çekicidir. Divan edebiyatı ürünlerinde ise, daha çok bülbül, pervane, ahu, tilki,papağan (tutî,bedgâ), şahin (şehbaz, baz, laçın, balaban), at (rahş, semend, ethem, eshep), turna, arı, karınca, leylek, kuzgun, kumru, hüdhd, anka, akbaba, sinek, eşek (merkeb,har), köpek(kelb,seg), kuzu (berre), örümcek (ankebut), kaknus (musikâr) vb. hayvan sembollerine rastlanmaktadır.

Çalışmamızda bu unsurları, müştereklik açısından mukayeseli olarak incelemeye çalıştık. Gerek Halk edebiyatı gerek divan edebiyatı metinlerinde geçen pek çok hayvan sembolü bulunması ve hepsini incelemek bildirinin kapsam ve sınırlarını zorlayacağı için, çalışmamızda her iki edebiyat türünde kullanılan hayvan sembollerinin listesini vererek, örnek teşkil etmesi amacıyla en çok kullanılan, müşterek hayvan sembollerinden yedi taneyi incelemekle yetineceğiz

3.1. Bülbül

Bülbül divan edebiyatında aşığı temsil etmektedir. Genellikle gül ile birlikte kullanılmaktadır. Halk edebiyatında ise bazen aşığın kendisi, bazen sevgili bazen de aşığın dert

ortağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle divan edebiyatı ve halk edebiyatı metinlerinde çok işlenen bir motiftir. Halk edebiyatında genellikle serbest bir hayalle işlenmiştir. Divan şiirinde ise daha çok estetik, mecazî ve soyut anlamlar çerçevesinde işlenmiştir. Bu fark, söz konusu geleneklerin dil anlayışları, estetik yaklaşımları ve hedef kitleleriyle yakından ilişkilidir. Divan edebiyatında aşık, maşuk ve rakiple birlikte şiirlerde çok kullanılmaktadır. Bülbül, pervane gibi aşık timsali, gül ise maşuktur. Sabâ (rüzgar) ve hâr (diken) rakipleridir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, divan edebiyatında bülbül daima aşığı temsil ederken, halk edebiyatında genelde, teşbih unsuru olarak daha somut bir anlamda kullanılmaktadır. Bülbül mazmununun divan edebiyatı ve halk edebiyatında kullanıma dair birkaç örnek şu şekildedir:

Gülşen-i hüsnünde bülbül murg- hoş-elhân olur
Her seher gül defterinden nâme-i ‘unvân aña (Mihri Hatun)

Beyitte, bülbül sesinin güzelliği ile teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Bülbül tatlı dilli olması, kuşların aşığı ve sesinin güzelliği ile pek çok şiire konu olmuştur.

Ah kim ol gonca-leb gülmez açılmaz gonca gül gibi
Gülşen-i gamda aceb mi inlesem bülbül gibi (Zâtî)

Bu beyitte ise aşık, sevgilinin ilgisizliğinden şikayette bulunur.

Bülbül havalanmış yüksekten uçar
Has bahçe içinde gülüm var deyu
Seni seven yiğit serinden geçer
Güzeller içinde yârim var deyu (Karacaoğlan)

Dörtlükte aşığın hali bülbülün haline benzetilmiştir. Nasıl ki bülbül, gül uğruna acı çekmeyi göze alıyorsa, aşıkta sevgilisi için canından vazgeçmeye hazırdır.

Bugün ben bir güzel gördüm
Hilâl kaşı keman olmuş
Dili bülbül saçı sünbül
Yanağı erguvan olmuş (Gevherî)

Bu dörtlükte ise sevgilinin konuşması bülbülün şakımasına benzetilmiştir.

Bülbülünüm, feryadım var zârım var
İncü cevher madenidür şarım var
Lâle sünbül al çiçekli yârim var
Gül sevdiğim geldi ayrılık günleri (Kul Mehmet)

Dörtlükte aşık bülbüle, sevgili de güle benzetilmiştir.

3.2.Arslan

Divan şiirinde arslan güç, yiğitlik ve kutsallık simgesidir. Arslan, tarihsel ve kültürel bağlamda özel bir konuma sahiptir. Arslan mazmunu, divan şiirinden halk masallarına, destanlardan Dede Korkut anlatılarına kadar farklı anlatı türlerinde güç, yiğitlik, kutsallık ve koruyuculuk özellikleri ile öne çıkar. Bu bağlamda arslan, yalnızca fiziksel gücün değil, aynı zamanda ahlaki yüceliğin ve koruyuculuk özelliğinin de sembolüdür. Divan şiirinde arslan, özellikle kaside türünde önemli bir mecaz olarak karşımıza çıkar. Hükümdar, vezir ya da övülen diğer kişiler, arslanla özdeşleştirilerek onların cesareti, liderliği ve gücü ön plana çıkarılır. Aynı zamanda sevgilinin bakışları, etkileyici gücü ve ulaşılmazlığı, arslan pençesine benzetilerek tasvir edilir. Bu kullanım, arslanın yalnızca fiziki bir güç değil, aynı zamanda cezbedici ve yıpratıcı bir kudrete sahip olduğunu gösterir. Halk masallarında arslan, çoğu zaman konuşabilen, rehberlik edebilen ve kahramana zor zamanlarında yardım eden bir sembol olarak yer alır. Bu anlatılarda arslan yalnızca bir hayvan değil, aynı zamanda insanüstü bilgelik ve kudrete sahip yardımcı bir varlıktır. Ormanın kralı olarak tasvir edilen arslan, düzeni sağlayan, adaleti temsil eden bir sembol hâline gelir. Efsane, destan ve halk hikayelerinde ise övgüyle bahsedilir. Dede Korkut Kitabı'nda arslan motifi, önceki anlatılardan daha farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu anlatılarda arslan, düşmanın elinden kurtarttığı çocukları koruyan, onlara süt vererek besleyen ve büyüten bir semboldür. Bu kullanım, arslanın yalnızca gücün değil, aynı zamanda anaçlık ve kutsallığın da sembolü olduğunu ortaya koyar. Böylece, arslanın özelliklerinin insanlara aktarılması, onu mitolojik bağlamda aracı bir motif haline getirir. Bu konu ile ilgili örneklerin çok olması nedeniyle tipik olan üç örnek şu şekildedir:

Şîr-pençeyle ecel ol nâzenîni yıkdı âh
Hem-ser-i Şîr-i Hudâ ferdâ disin gel yanıma (Şeref Hanım)

Pençesinden virür âhû bereye şîr gıdâ
Beçsesin sîne-i şeh-bâzda besler usfûr (Cevrî)

Aslanın pençesiyle kuzuyu beslediği tahayyül edilmiştir. Av-avcı ilişkisinin dışında aslan ve kuzu aynı masada bulunmaktadır.

Hakikat bülbülü öter gül ister
Yavru şahin turna kovar tel ister
Kağanmış arslanlar şimdi çöl ister
Sultan Murad geldi açılın dağlar (Kul Mustafa)

Hikayede “ bir gece, üzerine düşman gelen Oğuz kavmi göç eder ve yolda Aruz Kocanın küçük çocuğunu düşürürler, bir aslan bulup götürür, besler.” (Özsoy 2006:18)

Basatın Tepegözü öldürdüğü bu hikayede, bir arslan tarafından büyütülmesi nedeniyle arslana ait özelliklerin kahramana geçtiğini görürüz.

3.3. Akrep

Kâdim kültürlerden beri akrep zehirli olması nedeniyle korkulması gereken bir hayvan olarak görülmüştür. Bu Türklerin inaç sistemlerine de yansımıştır. Türk inanç sisteminde yer altı kötü ruhların yaşadığı yer olarak kabul edilmektedir. Akrepte toprağın altında yaşaması nedeniyle kötü, uğursuz olarak kabul edilir. Kalafat'ın (1999 s.83) da dediği gibi “ akrep ve yılanlar toprağın altından aniden çıkıp kaçmaya başlarsa deprem olacak demektir.” Bu inanış hala günümüzde de devam etmektedir. Divan edebiyatında ise, geceleri dışarı çıkması ve kuyruğunun kıvrımlı olmasından dolayı sevgili olarak teşbih edilir. Divan şiirinde saç sevgilinin güzellik unsurlarından olup sevgilinin gönlünü yaralaması nedeniyle akrebin öldürücü zehrine, kuyruğunun kıvrımlı olması ile sevgilin saçının uçlarına benzetilir. Ayrıca gece, ay ışığında dışarı çıkması ile ay ışığı ve sevgilinin yüzü ile ilişkilendirilmektedir. Sevgilinin yüzünü gören aşık, akrebin zehri ile yaralanan kişi gibi deva bulmaz. Araştırmamızda, akrep mazmununun halk edebiyatı metinlerinde çok az kullanıldığını gördük. Bunun nedenini, sembolik bir anlam taşınamasına bağlayabiliriz. Günümüzde halk arasında kötü konuşan ve sürekli kötülük yapan kişiler için “akrep gibi insan” tabiri kullanılmaya devam etmektedir. Divan edebiyatı ve halk edebiyatında kullanımı ile ilgili örnekler şu şekildedir:

Tîhûları sûsmâr olur hep
Dürrâclar perende akrep (Şeyh Galip)

Beyitte, Tîhû, sûsmâr, Dürrâc ve akrep arasında tezat sanatı kullanılarak eleştiri yapılmaktadır.

Zülf-i yâre akrep öykünmüş meğer
Ejderun ağzından agular yağar (Zâtî)

Beyitte, sevgilinin saçı renk ve kıvrım bakımından akrebin şekline benzetilmiştir.

Örümcek tel çeker görünmez hayâl
Akrep kimi soksa olur bî-mecal
Çekirgede yağar ol baran misâl
Hikmetine akıl erişmez ammâ (Âşık Ömer)

3.4.Pervâne, Kelebek

Sözlük anlamı olarak ışığın çevresinde görülen küçük kelebektir. Divan şiirinde ise, aşığı temsil eder ve pervane mum'a aşık olarak kabul edilir (Pala 2012: 370). Divan edebiyatında teşbih unsuru olarak kullanılmakta ve sevgilinin vücudu mum, mumun alevi de sevgilinin yüzündeki ışık olarak tasvir edilir. Aşık ise, mum ışığının cazibesine kapılıp etrafında sürekli dönen pervaneye benzetilir. Yapmış olduğumuz literatür taramasında halk edebiyatı metinlerinde daha çok tekke ve tasavvufi edebiyatta, bazı koşma ve bilmecelerde karşımıza çıkmaktadır. Pervane mazmununun kullanımı ile ilgili örnekler şöyledir:

Nedendir itmez oldu âteşim te'sîr cânâna
Yanup yakıldığım gördükçe hayrân oldu pervâne (Leyla Hanım)

Şair, kendi aşk ateşinin kudretini, pervâneyi bile hayran bırakacak derecede idealize ederek mübalağa yapmaktadır.

Hayâl-i şem'i ruhsârun ko yansun hâne-i dilde
Yakup ol şem'a perrîn şevk ile pervâneler dönsün (Bâkî)

Nazlı nazlı uçarlar
İnce kanat açarlar ((Amasya)

Aşıklar neylesün şehriyârına
Tehammül idemez cefâkârına
Pervâneler gibi şem'in nârına
Söner çarh-ı felek senin elinden (Gevherî)

Aşık, çektiği aşk acısının dayanılmaz hale geldiğini ifade ediyor ve sevgiliye sitemi dile getiriyor. Bu dörtlük, pervane mazmununun halk ve divan edebiyatında müşterek kullanımının tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

Kaygusuz ışk pervânesi
Oldı Hakk'ın divânesi
Ehl-i ışkun sermâyesi
Işk odına yanmak imiş (Kaygusuz Vizeli Alâeddin)

Tasavvufta ışk ilahi aşkı, pervane ise tasavvuf ehlini temsil etmektedir. Kaygusuz'un, kendini ilahi aşk ateşi etrafında dönen pervaneye benzettiği dörtlük, tekke ve tasavvufi halk edebiyatının tipik bir örneği olması açısından önemlidir.

3.5.Geyik

Edebiyatımızda, ince zarif bir vücuda sahip olması, ürkekliği ve çevikliği ile benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Aniden ortaya çıkması ve kaybolması, bazen yol gösterici olması ve iyilik yapması bazen de avcıyı peşi sıra sürüklemesi ile insanları tuzağa düşüren gizemli bir av kimliği taşır. Efsaneler ve Türk mitolojisinde geyik motifinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Menkıbelerde genellikle geyiğin derviş olduğu düşünülmektedir. Masallarda ise geyik karşımıza, konuşabilen ve sihir özellikleri ile çıkar. Geyiğin dile gelmesi ile ilgili, kuyudaki yunus balığının karnındaki ablası ile konuşmasını örnek olarak verebiliriz. Geyik, gözlerinin güzelliği ve zor avlanan bir hayvan olması nedeniyle divan şiirinde genellikle sevgilinin güzelliği, aşığı peşinden sürüklemesi ve kaçışı ile ilişkilendirilir. Geyiğin boynuzları, güçlü ve zariftir. Yaş aldıkça çatallanarak uzar, bu yönüyle halk arasında üreme ve bereket olarak değerlendirilse de divan edebiyatında rakip olarak ifade edilir. Bu konu ile ilgili örneklerin fazla olması nedeniyle tipik olan örnekler şu şekildedir:

Geyicek Emriyâ oluram anı
Boynuzu eğri bir geyik boğası (Bâkî)

Gönlüm Harran ovası gibi eyledim geniş
Oldı o gözleri geyigün koşacak yeri (Ref'î)

Kaygusuz Abdal'ın, Abdal Musa'nın dergâhında mürid olması menkıbede geçen, Abdal Musa'nın geyik suretinde görünmesi olayına bağlanmaktadır. *“Kaygusuz Abdal bir gün ava çıkar; av sırasında bir geyik görür ve okunu fırlatır fakat geyik kaçar. Geyiği takip ettiğinde bir dergâha girdiğini görür, geyiğin nerede olduğunu sorar, Abdal Musa kolumun altındaki oku gösterir. Böylece Kaygusuz Abdal, Abdal Musa'nın müridi olur.”* (Güzel 2009:589)

3.6. Karga, gurâb, zağ

Karga, eski tarihlerden beri renginin siyah ve ötüşünün çirkin olması, leş ile beslenmesi nedeniyle uğursuz olarak görülmüş ve kara haber getireceğine inanılmaktadır. Divan edebiyatı şairleri tarafından genellikle rakip olarak kullanılmıştır. Renginin siyah olmasından dolayı geceye, sevgilin saçına ve yüzündeki bene benzetilmektedir. Eski Türk inaç sistemlerinde haberci bir kuş olması nedeniyle sevilen bir hayvan iken, sonraki zamanlarda korkulan ve uğursuz sayılan bir hayvan olmuştur. Çeşitli halk inanışlarında karganın ötmesi kötü haber olarak yorumlanmaktadır. Halk edebiyatı anlatılarında kimi zaman Azrail ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Atasözleri ve bilmeceelerde ya hiciv amaçlı ya da benzetilen olarak kullanılmıştır. Masallarda ise, klavuzluk yapması ve haber getirmesi ile karşımıza çıkar. Örneğin: Alabalık Masalında iki kardeş üvey annelerinin kendilerini öldürmek istediğini kargadan öğrenirler ve karganın klavuzluğu ile ölümden kurtulurlar. (Yıldız 2011) Konu ile ilgili tipik örnekler şu şekildedir:

Kahrına hümâ olursa mazhar
Zâg-ıla zagandan ola kemter (Nev'î)

Beyitte halk arasında devlet kuşu, talih kuşu olarak bilinen hüma ile karga arasında tezatlık yönüyle ilgi kurulmuştur.

Bir şeb ki misâl-i çihre-i zâg
Urunmuş-ıdı felek siyeh dâg (Nev'î)

Beyitte rengi sebebiyle geceye benzetilmiştir.

Zağ halin ben koyup zülf-i siyâhın kıldı ag
Kurdu bir beg gönlümün şehbâzına bir kıl düzâh (Hayretî)

Beyitte sembolik olarak ben, zülf ve tuzak kelimeleri ile birlikte kullanılmıştır.

“Besle kargayı oysun gözünü” (Atasözü)

Karga, nankörlüğü ile hiciv amaçlı kullanılmıştır.

3.7. Kurt, Gürk

Kurt, eski Türk inanış ve kültürlerinde kutsal olarak sayılmıştır. Kurdun kutsal sayılması tanrısal bir özellik taşıdığı inancından gelmektedir. Türk inanış sistemlerinde eski dönemlerden beri kurttan ürediğine inanmak onun bir ata gibi görülmesine neden olmuştur. Bu yönüyle halk hekimliğinde de kullanılmıştır. Kurdun yağı ve etinin, tırnağının pek çok hastalığa şifa olması, nazara iyi geldiği inancı ve bereket için kurda ait nesnelerin kullanılması ya da üzerlerinde taşınması nedeniyle totem hayvanı olarak görülmüş ve Tanrının yeryüzündeki tezahürü olduğuna inanılmıştır. Bu yönleriyle, Türk mitolojisi ve destanlarında, masallar gibi halk anlatılarında sıklıkla kullanılmış bir motiftir. Divan edebiyatında ise daha çok kuzu ile birlikte av-avcı ilişkisi ile kullanılmaktadır.

Nola ben kurdu seversem kanı anun gibi yâr
Seveni öldürür ol koyun ala gözlü nigar (Taşlıcalı Yahya)

Beyitte kurt, avcı ve acımasız olması ile sevgiliye teşbih unsuru olarak kullanılmıştır.

Kurt motifinin halk edebiyatı anlatılarında, kahramana yol gösteren ve yardım eden, ona bilinmeyenden haber veren bir motif olarak kullanıldığı tipik örneklerinden biri de şu şekildedir:

Oğuz Kağan Buz Dağı eteklerinde çadırını kurup uyur. Tan ağarınca çadıra bir ışık girer. Bu ışığın içinden bir kurt çıkar. Bu kurt Oğuz Kağan'a: “Ey Oğuz, sen urum üstüne yürümek istiyorsun; ey Oğuz ben senin önünde yürümek istiyorum.” der. (Güzel, Torun 2012:210)

3.8. Balık, Semek, Mâhi

Eski Türk kültüründe balık, su içerisinde yaşamasından dolayı kutsal olarak kabul edilmiş, bolluğun, bereketin ve özgürlüğün simgesi olmuştur. Masallarda ise balık, kahramanın yardımcısı olarak karşımıza çıkar ve kahramanla konuşur. Denizin içerisinde yaşamasına rağmen dışarıda olan pek çok şeyden haberdar olması yönüyle Tanrıya benzetilmektedir. 12 hayvanlı Türk takviminde kullanılmış ve balık yılı şans, talih yılı olarak nitelendirilmiştir. Divan şiirinde deniz ve su içerisinde yaşaması, ağ ile avlanabilmesi, uyku uyumamaları yönüyle aşkın gönlü, canı ve hayalleri ne benzetilmektedir. (Pala 2012: 294)

Kur'an'da geçen Hz. Yunus'un bir balık tarafından yutulması hikayesi halk anlatılarında sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Anuncun oldu kara zülfün ağına hevesüm
Ki ab-ı dîdede çoğaldı mâhiya-ı hayâl (Ahmet Paşa)

Sevgilin zülüfleri aşığa ağ gibi tuzak kurmaktadır. Sevgilinin gönlü ve kurduğu hayaller balığa, gözyaşı denize, sevgilinin saçları da ağa, benzetilmektedir. Konu ile ilgili diğer bir örnek şöyledir:

Bu çeşmüm kanlu yaşundan cihan deryaya dönmüştür
Yürü dil çıkmaz içinden sanasın anda mâhîdür (Muhibbî)

Halk anlatılarında ve masallarda karşımıza çıkan balık genellikle kahraman tarafından tesadüfen yakalanır ve tekrar denize bırakılır. Fakat balık yapılan iyiliği karşılıksız bırakmaz. Sırma Saç masalı bu kullanıma örnek olması açısından önemlidir. Örnek şöyledir:

“Padişah babasını bulmak üzere yola çıkan şehzadenin keloğlan ile yolda karşılaşması ve keloğlan tarafından kandırılarak yer değiştirmesi, keloğlanın canına karşılık şehzadeden sırma saç bulmasını istemesi ile olay örgüsü oluşan masalda, balıkların şahı hermes şehzadeye yardım etmek üzere denizden çıkar ve “ *Sen sırma saça gidiyorsun. Oradan dönmek zordur. Sana söyleyeceğim üç şeyi iyi dinle.* ” diyerek şehzadeye kılavuzluk eder.” (Seyidoğlu, 2016, s. 212-217 akt. Yavuz, 2020, s.50).

4. SONUÇ

Çalışmamızda ulaşılan veriler, Türk edebiyatında hayvan sembollerinin yalnızca bireysel anlamlar taşımadığını, aynı zamanda toplumun ortak hafızasında yer eden inançlar, mitler ve değerler doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Divan ve Halk edebiyatı arasında bu sembollerin kullanımı açısından önemli benzerlikler ve ayrımlar bulunduğu belirlenmiştir. Bu benzerlik ve farklar, Türk kültürünün zenginliğini ve hayvanlara atfedilen anlamların çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu bildiri ile, hayvan sembollerinin hem edebî hem kültürel bağlamda değerlendirilmesi yoluyla Türk edebiyatındaki sembol dünyasına yeni bir perspektif sunmaya çalıştık. Gelecek çalışmalarda farklı dönemler, yöreler ve türler üzerinden daha detaylı ve derinlemesine incelemelerin yapılması, hayvan sembollerinin Türk kültürü ve edebiyatındaki yerini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacaktır

KAYNAKÇA

- 1 Alptekin, Ali Berat , *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınları Ankara, 2012

- 2 Elçin, Şükrü , *Gevherî Divânı (inceleme-metin-dizin-bibliyografya)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Ankara, 1998
- 3 Güzel, Abdurrahman., *Dini- Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları Ankara, 2009.
- 4 Güzel, Abdurrahman-Torun, Ali, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları Ankara, 2012
- 5 Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadoluda Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara, 1999
- 6 Kurnaz, Cemal, *Halk Şiiri ve Divan Şiiri Müşterekleri*, Berikan Yayınevi Ankara, 2011
- 7 Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul, 2004
- 8 Özsoy, Bekir Sami , *Dede Korkut Kitabı*, Akçağ Yayınları Ankara, 2006
- 9 Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları İstanbul, 2012
- 10 Seyidoğlu, Bilge , *Erzurum masalları*, Dergâh Yayınları İstanbul, 2016
- 11 Yavuz, M., *Anadolu Masallarında Klavuz Hayvanlar*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2022
- 12 Yıldız, Ş.N., *Türk Halk Anlatılarında Hayvan Motifleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2011

Adil Erdem Bayazıt’ın Şiirlerinde Ölüm Teması

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fyanardag@hotmail.com, orcid:0000-0001-9903-542X

Melike Meryem BERKMAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi
berkmam.1907@gmail.com, orcid: 0000-0003-4307-8732.

Özet

Ölüm, insanoğlunun hayatındaki tek gerçektir. Yaşamın sona ermesinden sonra başka bir dünyanın varlığı ölüm kavramının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Türk edebiyatında birçok şair, şiirinde ölüm kavramını tema olarak kullanmıştır. Cumhuriyet Dönemi sonrası şiirlerde ölüm farklı bakış açılarıyla işlenmiştir. Bu dönemde ölüm kavramı şiirlerde buhranın dışa vurumu, hayatın gerçekliği ve korku şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Adil Erdem Bayazıt, Cumhuriyet Dönemi şairlerindendir. Şiirlerinde çarpık kentleşme, savaş karşıtlığı, İslam’ın direnişi gibi konuları işlemekle birlikte ölüm kavramı onun şiirlerinde önemli bir yere sahiptir. Onun için ölüm bir son değil yeniden doğuştur. Şair, ölümün hayatın tam ortasında duran bir gerçek olduğunu düşünür. Bundan dolayı ölüm, zamansız ve beklenmedik bir olaydır. Adil Erdem Bayazıt, ölüme karşı olan bu bakışını metafizik açıdan okuyucuya aktarır. Çalışmamızda Adil Erdem Bayazıt’ın şiirlerinde ölüm kavramının tema olarak nasıl işlendiği tespit edilecektir. Şiirde ölüm temasının tespitine geçmeden önce şairin dünyasındaki ölüm fikri izah edilecektir. Adil Erdem Bayazıt’ın “Ölünün Kıyıları, Ölüme Saygı, Boşluklu Yaşamak, Diriliş Saati ve Önden Gidenler İçin” adlı şiirlerinde, ölüm teması incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adil Erdem Bayazıt, Ölüm, Tema, Şiir, Türk Edebiyatı.

The Theme of Death in Adil Erdem Bayazıt's Poetry

Abstract

Death is the only absolute truth in human life. The notion of an afterlife following the end of earthly existence complicates the understanding of death. In Turkish literature, many poets have adopted death as a central theme in their poetry. Especially in the post-Republican era, the theme of death has been explored from various perspectives. In this period, death appears in poetry as an expression of existential crisis, a confrontation with the reality of life, and a source of fear. Adil Erdem Bayazıt is one of the poets of the Republican period. While his poems deal with themes such as distorted urbanization, anti-war sentiments, and Islamic resistance, the concept of death holds a significant place in his works. For Bayazıt, death is not an end but a rebirth. He considers death a real phenomenon that stands at the very center of life. Therefore, in his perspective, death is a timeless and unexpected event. Bayazıt conveys this view of death to his readers through a metaphysical lens. This study aims to examine how the theme of death is represented in Adil Erdem Bayazıt's poetry. Before delving into the treatment of death in his poems, the concept of death in the poet's worldview will be explained. The analysis will focus on the theme of death in the poems "The Shores of the Dead, Respect for Death, Living with Emptiness, The Hour of Resurrection, and For Those Who Went Before".

Keywords: Adil Erdem Bayazıt, Death, Theme, Poem, Turkish Literature.

Giriş

Ölüm, biyolojik anlamda vücut fonksiyonlarının son bulmasıdır. Vücut fonksiyonun son bulmasından sonra insan, başka bir dünyanın kapısını aralar. Bununla birlikte ölümün sosyolojik boyutu vardır. Ölümün sosyolojik boyutu, doğrudan insan ve insanın ilişkileriyle bağlantılıdır. Bir insanın ölümünden sonra yakınları için yoksunluk süreci başlar. Dolayısıyla bu aşamada ölümden sonra yapılan ritüel ile birlikte sosyolojik boyut devreye girer. Ölüm birçok alanın ilgilendiği bir konudur. "Ölüm hemen her bilim dalında ele alınmış, incelenmiş ve tanımlanmıştır. Ölüme ilişkin biyolojik, psikolojik, sosyolojik, hukuki, teolojik vb. açılardan çeşitli açıklamalar ve tartışmalar bulunmaktadır." (Aiken, 1991, 23).

Konunun daha iyi anlaşılması açısından bu aşamada "tema" hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz. "Bir yapıtın ana motifi ya da başlıca motifleri. Günümüzde tem kullanışı yaygındır. Tem, konu ve ana düşünce ile karıştırmamalıdır. Başka bir söyleyişle konu, üzerinde durulan, söz söylenen olay, durum, nesne, genellenirse herhangi bir şeydir. Tema ise konunun geliştirilmesinde başvurulmuş bir ayrıntıdır, bir buluş, bir görüş ya da düşünüşdür. Söz gelimi ölüm, fizyolojik tanımıyla yaşamın bitimidir ve bir konudur. Ölüm düşüncesi ise bir temadır." (Özkırımlı, 1984, 115).

Tema kavramı özünde evrenseldir. Fakat şair, onu kendi fikir dünyası ve mizacıyla birleştirmesinin neticesinde öznel bir alana dönüştürür. Şiir yapısı gereği bireysel duygulara ve fikirlere alan açar. Bundan dolayı şiirin tema açısından tek bir bakış açısı ile incelenmesi ve kesin bir sonuca ulaşılması zordur.

Edebiyat alanında ölüm kavramına tema olarak yer verilir. Sözlü edebiyat dönemine baktığımız zaman ozan ve şamanlar tarafından sagular söylenir. Sagu daha sonra karşımıza ağıt ve mersiye olarak çıkmaktadır. “*Yakınlarını kaybeden insanlar ölen kişiyi anmak, duygularını ifade etmek ve acılarını hafifletmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Bu yollardan biri, kişilerin ölüm karşısındaki tutumlarını gösteren sagu, mersiye, ağıt vb. türlerdir. Ölüm karşısında acizliğini kabul eden insan, acısını muhtelif edebî süreçte geçerli olan sagu, mersiye ve ağıtta ifade ederek yatıştırmaya çalışır. Böylece ölenin ardından yakılan ağıtla acı, dilden dile söylenerek hem pekiştirilmiş hem de paylaşılmış olur. Ölüm ile ilgili şiirlerin yazılmasında dinî, içtimâî ve psikolojik sebepler bulunabilir.*” (Sayım, 2020, 35). Alp Er Tunga sagusu, sagunun eski örneklerinden biridir:

“Alp Er Tonga öldi mü

Issız acun kaldı mu

Ödlek öçin aldı mu

İmdi yürek yırtılır” (Tekin, 1989, 8).

Ölüm yeni Türk edebiyatında şairler tarafından farklı açılardan işlenmiştir. Divan edebiyatı geleneği içerisinde yazılan mersiyeler, Tanzimat Dönemi’nde farklı bir şekil almıştır. “*Bu yüzyıldan itibaren ölüme bakış açısı farklılaşmış, ölüm felsefi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle bu değişimi Abdülhak Hâmit’in şiirlerinde görmekteyiz. Klasik mersiye şairinin ferdi duygularından ziyade kolektif ruhu yansıtmaya karşın yeni şiirin savunucuları daha ziyade ferdi duyguları çerçevesinde ölüm fikrini sorgulamaya ve tahlil etmeye başlamışlardır.*” (İsen, 1994, 11).

Tanzimat sonrasında değişen ölüm kavramı divan edebiyatındaki ebediyet anlayışı yerini ölüm korkusu, endişeye bırakır. Bir anlamda bu durum, şiirde buhran olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyet dönemi şiirlerinde ölüm teması genel anlamda kaygı verici, rahatsız edici bir durum olarak işlenmiş; hayattan kopma ve sonsuz karanlık biçiminde ele alınmıştır. Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Adil Erdem Bayazıt, ölümü, dönem anlayışından farklı olarak ele almıştır.

Adil Erdem Bayazıt’ın şiirlerinde gördüğümüz ana temalardan biri ölümdür. Şair için ölüm, hayatın tam merkezinde olup insan ile adım başı kol kola gezmektedir. Yeni edebiyat anlayışının aksine ölüm onun için korkuyu değil yeniden dirilişi temsil eder. Ölüm şairin fikir dünyasında tıpkı Yahya Kemal’in ifade ettiği gibi asude bir bahardır. Şiirde ölüm temasını tespit etmeden önce, şairin fikir dünyasında ölümün nasıl konumlandırıldığı izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Adil Erdem Bayazıt’ın Düşünce Dünyasında Ölüm

Ölüm insanoğlunun kaçınılmaz bir sonudur. İnsan her zaman ölümü ve sonrasını merak eder. “*Ölümün gücü karşısında kendisini âciz hisseden insan, kendini değişik vesilelerle avutma yolunu tercih etmiştir. Ölüm, bazı toplumların, felsefi anlayış ve inanışlarında bir bitişin veya yok oluşun ilk adımı olarak algılanırken; ilahî dinlerin anlayışına göre de ebedî âleme bir göçün ve yeniden doğuşun ilk adımı olarak kabul görmüştür. İnsanın yalnızca maddî tarafının, yani bedeninin ölümlü olduğuna, ruhunun kalıcı ve daimiliğine inanan toplumlar, ölüm*

karşısında korku duymaz, sessiz ve sakinidir. Kimileri için trajik bir yok oluş olan ölüm...” (Aydemir, 2013, 235). Tüm bu bilgilerden hareketle ölüm, bir bilinmezliktir. Bu bilinmezlik ölümü, ürpertici ve korkutucu bir hale büründürür. Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, Tanzimat sonrasında başlayan yeni hayat anlayışının değiştirdiği ölüm temasını, bazen geleneksel bazen de modern bir anlayışla ele alır. 1940 sonrasında bu anlayış, gelenek bağlamından giderek uzaklaşır ve evrim geçirir. Bu tema, yaşama isteği, ölümün yüceltilmesi, siyasal bir anlamla ölümün öne çıkarılışı, ironiyle ölüme bakış gibi yansımalarla büyük bir çeşitlilik kazanır. Ölümün yüceltildiği kültür zamanla modernist bir bakış açısıyla değişir. Dolayısıyla ölüm, hayatın anlamlarından biri olmaktan öteye geçer. Bu baskın anlayışın yanında eskiden gelen bakış yani kabullenme ve yüceltme az sayıda da olsa karşımıza çıkar. Bu eksende modern Türk şiiri, ölüm teması eşliğinde yeniden doğuşu değiştirir, var olma azabını artırır. Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Adil Erdem Bayazıt ölüme, dönemden farklı bir yaklaşım sergiler.

Onun fikir dünyasında ölüm kavramı ayrı bir yer edinmektedir. Ölüm şair için bir son değil yeniden diriliştir. İnançlı olan kimse ölümden korkmaz. Çünkü Allah yolunda belli ihšana ulaşan insan ölümden önce kendini öldürmüştür. Hakiki aşka ulaşmak için artık ölümü kendine yoldaş eder. Bu yolun sonu hakiki aşka ulaşmanın neticesinde sonsuzluğa çıkar. Bu ölüm sadece fiziki anlamda bir ölüm değildir. Yunus Emre bunu şu şekilde ifade eder.

“Ten fânîdir cân ölmez çün gitti geri gelmez

Ölür ise ten ölür cânlar ölesi değil” (Tatçıl, 2021, 174).

İnançlı olan kimseler için ölüm ile birlikte başka bir âlemde diriliş gerçekleşir. Adil Erdem Bayazıt başka âlemde dirilişe açılan bu kapıyı keşfetmiştir. Dolayısıyla ölümü fikir dünyasında bu doğrultuda şekillendirir.

Adil Erdem Bayazıt, Cumhuriyet Dönemi edebiyatının mutasavvıf şairlerindedir. İslami bir görüşe sahip olan şair, şiirde ölüm temasını metafor açısından bilinçli bir şekilde işler. Modern hayatın insanı, ölümden çekinir hatta bahsetmekten imtina eder. Bundan dolayı modern yaşam insanı bireysel yaşama sevk eder. Böylece bu yaşam tarzı, insana ölümü unutturarak ürkütücü bir hale büründürür. Modern dünyada din hayatın merkezinde olmayıp yaşamlar metalaştırılır. Bunun sonucunda insanlar hayatlarını fütursuz bir şekilde yaşayarak gerçeklik algılarını kaybederler.

Şair, tüm bunların aksine bir yaklaşımla ölümü fikir dünyasında yeni bir yaşamın başlangıcına ve gerçeğe teslimiyete büründürür. Onda ölüm, tıpkı Mevla'nın “şeb-i arus” anlayışıyla denktir. Dolayısıyla Erdem Bayazıt, bilinçli bir tavırla ölüme mertçe bakarak ölümün soğuk ve ürkütücü duvarını yıkar. Ölüm aynı zamanda onun dünyasında sonsuz bir diriliştir. *“Şairi farklı kılan söylem budur. Bir daha ölmeyecek olmak, sonsuz diriliş vurgusunu taşır. Bu diriliş, ebedî bir güzelliştir. Şiirinde ölüme geniş bir yer veren Erdem Bayazıt, ölüm temini ferdî bir his olarak ele almakla kalmamış, aynı zamanda sahabe-i kiramın ölüm konusundaki tavır ve tecrübelerine de atıfta bulunarak somut hayatın bir parçası biçiminde göstermiştir.”* (Akan, 2019, 201). Şair, yaşadığı her anın aslında ölmek demek olduğunu söyler. O, ölüm kavramına kendine has bir yaklaşım getirir. Gerçek anlamda bakıldığında insanın yaşadığı her an ölüm ile kardeştir. Bunun temel sebebi yaşanan her anın tüketilip tekrardan yerine konulamamasıdır. Dolayısıyla şair, fikir dünyasında ölümü her zaman yanı başında ve dirilişin muştusu olarak görür.

2. Adil Erdem Bayazıt'ın Şiirlerinde Ölüm Teması

Adil Erdem Bayazıt'ın şiirlerinde işlediği temel konuların başında ölüm gelmektedir. Şairin “Ölünün Kıyıları, Ölüme Saygı, Boşluklu Yaşamak, Diriliş Saati ve Önden Gidenler İçin” adlı şiirlerinde, şairin ölüm temasını nasıl işlediği ve sanatsal açıdan nasıl yaklaştığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Ölünün Kıyıları

*Gök boşanarak üstümüze
Bizi ıslak saçlarından geçirir karanlığın
Gece siyah bir at olur da uçar
Uykumuzun soluyan denizine.*

*Babalar ölümü dengede tutar
Seçerek en sağlam vakti arabasına.
Şimdi o araba uçuyorsa
Bir asya çölünü kanat yaparak
Ey üstümüze gelen
Ey çocukların gözlerinden dökülen
Ölümü konuşan damla damla
Ey beklediğimiz her an
Ey bize son sözü muştulayan
Bizi bulan şahdamarlarımızda
Ey sürücüleri babalarımız olan.*

*Bir an dudaklarıyla
Değen alnımıza masmavi
Bir güvercin kanadı gibi
Ey annelerin sesi
İçimizde sivrula sivrula
Yağan bir bahar yağmuru gibi
Çağırırdı oğullarını yola.*

*Ben işte o zaman
Saygı ile güvenerek
Selamlayacağım önden gideni
Yılanlar tüylerini dökerken
Eğerken dağlar başlarını önlerine
Birinin yeşil yaprağı kutsaması gerek
Birinin akan suyu tutması
Altında durarak gökten boşananın
Sonra yükselterek sesimi konuşacağım.
Sen dur burada ey insan
Duy içinde tutuşan ormanı
Ve yakıştırmasını bil üstüne ey âdemoğlu
Usta bir makasla biçilen toprağı. (Bayazıt, 2019, 21).*

Şiirin ilk kısmı giriş olması açısından şairin ifade ettikleri, onun ölüm kavramına şairane yaklaşımını gösterir. Bayazıt ölüm temasına zemin oluşturmak için gök, gece ve deniz imgelerini kullanarak bir anlam planı kurgular. “Gökten boşanan yağmurun insanları karanlığın ıslak saçlarından geçirir” ifadesi şairin metafizik anlayışını yansıtır. Yağmur imgesi, bereketi temsil eder. Yağmur kurumuş çiçeğin ve toprağın yeniden canlanmasını sağlar. Dolayısıyla Bayazıt’ın, yağmur imgesini bir umut ve dirilişi temsilen kullandığı söylenebilir. Buradan hareketle şair, yeniden doğuşun olabileceğini vurgular.

Şiirde dikkat çeken bir husus da biz yani birinci çoğul şahsın kullanılmasıdır. Bu şiir, Şair Akif İnan’a ithafen yazılmıştır. Aslında şair, kendisi ile ortak şiir anlayışında olan şairleri bir grup halinde bu şiir etrafında toplamayı amaçlar. Şair, şiirde benzetmelere yer verir. Bayazıt, geceyi siyah bir ata benzetir. At ve yağmur bir anlamda birbirlerine benzer. Yağmur nasıl ki verimsiz olan toprağa çare oluyorsa veya toprak sahibini emeline ulaştırıyorsa at da kişiyi menziline yani hedefine ulaştırır. Böylece şair yağmur ve kara atı aynı potaya koyarak şiirde anlam zenginliği sağladığını söylemek mümkündür. Şiirde geçen uyku kelimesi bizde farklı anlamlara gelmektedir. Uyku, ölümün küçük kardeşidir. Şair uyku ve ölüm arasında bir uyum sağlamıştır. “Ölüm ve uyku arasında şiirde mevcut olan mana itibarıyla yakınlık bulunması okuyucuyu düşündürür. Gece siyah bir at gibi uçarak insanları uykunun soluyan denizine götürür. Uyumayı soluyan deniz tabiriyle ifade eden şairin kullandığı kelimeleri özenle ve ilginç bir şekilde seçtiğini görmekteyiz. Deniz yekpareliği, bütünlüğü ve aynı zamanda ebediyeti de sembolize eder. Uyku sonsuz bir biçimde uçsuz bucaksız bir halde uzanan bir denizdir; deniz kelimesinin hareketi belirten soluma ifadesiyle telaffuzu şairin imgelerle orijinal bir kurgu yaptığını gösterir. Sudaki dalgalanmalar benimsenmeyen bir hayatın yorgunluğunu tedai ettiren yaralı bir tayın soluklarına benzetilmiştir. Deniz yorulmuştur; karanlıklardan bunalmış bu tabiat parçası her türlü menfi tesirlere açık bir hayatın simgesi haline gelmiştir.” (Turna, 2004, 243).

İlk bölümde gece, belli bir vakte işaret eder. Şair, ikinci bölümde ise gecenin sağlam bir vakit olmasıyla babaların geceyi seçtiğini düşünür. Babalar, en sağlam vakti seçerek ölümü dengede tutmaya çalışır. Şair o arabanın "bir asya çölünü" kanat yapıp uçarak üstlerine geldiğini ve çocukların gözlerinden dökülen damla damla yaşlar gibi ölümü konuştuğunu söyler.

“Ey çocukların gözlerinden dökülen
Ölümü konuşan damla damla
Ey beklediğimiz her an
Ey bize son sözü muştulayan
Bizi bulan şahdamarlarımızda
Ey sürücüleri babalarımız olan.” (Bayazıt, 2019, 21).

İfadelerinde ise araba ve ölümle yakın bir anlam bağı kurulmuştur. Buradan hareketle şiirin genel mana yapısına bakıldığında, araba sürenlerin babalar olması nedeniyle ölümün yaşça büyük kimselerin payına düştüğü anlamı çıkarılabilir. Bir anlamda şair ölümün her an olabileceğini vurgular. Şair annelerin sesiyle oğullarını yola çağırdığını, şiirde ifade eder. Şair şiirin bu bölümünde ölüm ve ötesine metafizik anlayışla yaklaşır. Bundan sonraki bölümde şair güvenle, mertçe ve korkusuzca bu davete gideceğini söyler. Üstelik bu davete icabet ederek önden gidenleri selamlayacağını şiirde belirtir. Buradan anlaşılabilir ki ölüm şair için korku teşkil etmemektedir. Çünkü şaire göre ölümden sonra bir dirilişin olacağı gibi önden giden sevdiklerimize kavuşma gerçekleşecektir. Böylece şair ölümün soğuk yüzünü yumuşatır. Şair, şiirin son mısraında herkesin ölümü kabullenmesi gereken bir gerçek olduğunu ayrıca vurgular.

2.2. Ölüme Saygı

*“Ölüm bir melek elinde gelir
Ve öper usulca çocuk yüzleri.*

*Belki bir gün kurtuluruz
Karıncaların yoluna şaşırın ince rüzgarlarla
Kaplumbağaların hasret kaldığı derin tepelerde
Çocuk gibi bakalım mavi sulara
Şehirlere bakalım insanlığımızı eskittiğimiz
Sislerden dumanlardan yollara atılan
mısır koçanlarından
Belki tutarız birgün belki kurtarır bizi*

*Simsiyah saralım bezlerle dağları rüzgarları
Gül bahçeleri ağlasın
Dallarda salınan çocuk salıncakları ağlasın
Kırmızı balonlar bizsiz kaybolsun gökyüzünde.
Haydi sığınan şehirlere
Kabuğunuza çekilin yorganınızı çekin üstünüze
Kalsın çıplak gözleriniz dışarıda
Kalsın titrek ve mavi elleriniz.*

*Bekleyin geliyor ölüm usulca
Usulca girer koynunuza.”(Bayazıt, 2019,57).*

Bu şiirde ölümün net bir şekilde ele alındığını görmekteyiz. Şair, şiirin ilk bölümünde ölümün bir meleğin elinden geldiğini vurgular. Şiirde her ne kadar Azrail zikredilmese de onun usulca çocuk yüzleri öptüğü ifade edilerek olumlu bir izlek sağlanmıştır. Şiirin ikinci kısmında ölümün, bir kurtuluş olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Bir anlamda şiirde ifade edildiği üzere şehir, insanlığın eskitildiği ve yollara mısır koçanının atıldığı bir mekândır. Böyle buhranlı ve kirli mekândan kurtuluşun tek çaresi olarak ölümdür. Şair, ölümün bir melek tarafından usulca gelmesini ve şehrin olumsuzluklarını şiirde bir araya getirir. Dolayısıyla şair bu zıtlıklardan hareketle ölümü olumlu göstererek bir çıkış yolu olarak gösterir.

Üçüncü bölüme baktığımız zaman şair, bir çaba içerisinde. Şair, her şeyden önce şiirin tamamına ölüm kavramını yerleştirmek ister. Daha sonra yapmak istediği ise şiirdeki her bir kavramı siyah örtüyle örtmek ister. Ona göre dağlar ve rüzgârlar siyah örtüyle kaplanmalıdır. Şiirde dikkat çeken bir diğer husus, masumlğu temsil eden çocuk ile ölüm aynı satırlarda zikredilmesidir. Ölüm masumca ve sessizce kırmızı balonlar gibi insanı tek başına siyah örtüyle kaplı gökyüzünde rüzgârla alıp gider. Giden insanın ardında kalanlar, nasıl ki bir çocuk uçup giden kırmızı balonunun ardından ağlıyorsa öyle ağlar. Şair imge ve metafizik boyutta masumlğu ve ölümü bir arada işler. Şair, şiirde masumlğu ve ölümü bir araya getirmekle birlikte bir bozuk dünya hayatına karşı bir direniş olarak karşımıza çıkarır. Ölüm bu bozuk dünyaya ve bu dünyaya gömülüp kalmış insanlara karşı bir tepki misyonu yüklenir. Şair şiirde

insanlara aslında ne kadar bu dünyaya uykuda yorgana sımsıkı sarılısalar da ölümün sığındıkları bu dünyadan onları ayıracağını ifade eder.

“Haydi sığının şehirlere

Kabuğunuza çekilin yorganınızı çekin üstünüze

Kalsın çıplak gözleriniz dışarıda

Kalsın titrek ve mavi elleriniz.” (Bayazıt, 2019,57).

Şiirin teması ya bütünüyle şiirin tamamına ya da sadece başlığa gizlenir. Bu şiirin başlığından hareketle şair, ölümün saygı duyulması gereken bir kavram olduğu mesajını verir. Şiirin içeriğine bakıldığında bu anlamı çıkarmak mümkündür. Ölüm insanları usulca alnından öper ve masumca karşılar. Bununla birlikte insanın bozuk dünyadan kurtulmasının çaresi ve aracıdır. Dolayısıyla ölüm, insanı böylesi mekândan kurtardığı için ona saygı duyulmalıdır. Şiirin son mısralarında şair, insanlara bir kez daha gerçeği haykırır. İnsanoğlu ister yorganına sığsın isterse dünyaya sığsın ölümün usulca insanın koynuna gireceğini vurgular.

2.3. Boşluk-lu Yaşamak

Şimdi bütün şehir bir adama yöneldi

Adam dedimse senin benim gibi bir adam

Ama kadın değil bura önemli.

*çünkü ben hiç görmedim bir kadının insanlar
tarafından asıldığını / kafasını ucu ilmekli ipe
uzattığını hiç duymadım / aslında görmekten öte
bu duymaktan öte.*

*Dedim ya şimdi bütün kent bir adama yöneldi
durmuşlar bir meydanda bekliyorlardı /
birşeyler anlatıyorlardı / biri vardı iyi ettim de
şemsiyemi aldım diyordu / besbelli yağmurdan
korkmuştu / öteki öğünüyordu yiyeceklerini
unutmadığından ötürü / hele biri vardı bayağı
kızıyordu karanlık adamların sarı idamlığı hâlâ
getirmediklerine.*

Sonra beklenen çağ geldi

Kalabalık uğuldadı büyüdü

Daha çok yöneldiler bir noktaya

Karanlık adamların yanında sarı idamlığa

iyi bakıyorlardı. (Bayazıt, 2019, 45).

[...]

Erdem Bayazıt’ın bu şiirini diğer şiirlerinden farklı kılan husus bir anlamda hikâyesi olmasıdır. Şiir baştan sona değerlendirildiğinde şairin bir olayı anlattığı anlaşılmaktadır. Bu şiirin arka planını Çoban Ali’nin idamı oluşturmaktadır. “ O gecenin sabahında biri idam edilecekti. Son birkaç yıldır Maraş’ın köylerinden birinde yaşayan biri birkaç kişiyi silahla öldürmüştü. Dava

uzun zamandır görüliüyordu. Davanın Yargıtay'a gittiği söylenmiş, fakat Yargıtay'ın kararı hakkında kimsenin bir şey bildiği yoktu. Kentte herkes bu olayı konuşuyordu. Sonunda beklenen haber kentin ortasına, Maraş kalesinde namlusu hala görülmekte olan, kurtuluş savaşından kalma ve şimdi de Ramazan günlerinde iftar ve sahur vakitlerinde atılan topun gümbürtüsü gibi düştü. Çoban Ali sabah idam edilecekti!" (Özdenören, 2009, 405).

Şiirin ilk kısmında insanların merakını çeken bir olayın olduğu görülmektedir. İnsanlar meraklı bir şekilde meydanda toplanıp yönünü bir adama çevirir. İkinci bölümde meydana yönelik yapılan tasvirlerle karşılaşmaktayız.

*"Dedim ya şimdi bütün kent bir adama yöneldi
durmuşlar bir meydanda bekliyorlardı /
birşeyler anlatıyorlardı / biri vardı iyi ettim de
şemsiyemi aldım diyordu / besbelli yağmurdan
korkmuştu / öteki öğünüyordu yiyeceklerini"* (Bayazıt, 2019, 45).

İdamı izlemeye gelenlerden bazıları zamanı geçirmek için sohbet halinde, bazıları şemsiyeyi yanına aldığı için memnun bazıları da yanında yiyecek getirdiği için adeta kendiyi övünür. Bunlar değerlendirildiğinde şiirde tahkiye unsurlarının varlığından söz edilebilir. Üçüncü bölüme baktığımız zaman idam edilecek mahkûmun getirildiğinde artık herkesin bir noktaya odaklandığını görmekteyiz. Artık meydanda ölümün soğuk sessizliği vardır. Dördüncü kısımda şairin en az diğer insanlar kadar meraklı olduğunu görmekteyiz. Şair üçüncü bölümdeki mekân tasvirinden mahkûma ait izlenimlerini aktarır. Şair, idamlığın gitmek ile gitmemek arasında olduğunu düşünmekle birlikte herhangi bir direniş göstermediğini gözlemler.

Şaire göre mahkûm bir yaşanmışlık taşır. Mahkûm belli bir müddet zarfında güneş görmeden hapis hayatı yaşar. İdam edileceği gün ise güneş onunla beraberdir. Şair mahkûmu masum olarak görür. Çünkü ona göre mahkûm zaten yaşamayı, güneşin ışığını ve gökyüzünü unutmış bir şekilde yaşar. Bundan dolayı umursamaz insan kitlesine karşın şair mahkûmun yanında olmayı tercih eder. Şair aynı zamanda mahkûmu, toplum ve insana nazaran aydın bir kimliğe sahip olduğunu düşünür. Hatta şiirde Dostoyevski'nin adına yer vermesini buna yorabiliriz. *"Bahsi geçen olay, 1958 yılı ilkyazında vuku bulmuştu. Bu olayın yalnızca duyguları üzerinde değil, fakat fikirleri üzerinde de etkisi olduğunu farz edebiliriz. Erdem, bu olayın şahsında ölüm üzerine düşüncelerini geliştirmiştir. Bu olay, daha sonraları dikkatle okuyacağı Dostoyevski üzerindeki düşüncelerinin olgunlaşmasında/geliştirilmesinde de rol oynayacaktır."* (Özdenören, 2009, 407).

Şiirin sonraki bölümlerinde ise şairin mahkûmun bu denli yaşamayı unutmışken ölüme gitmesine anlam veremediğini hatta bu düşünceden dolayı boğulduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda insanların mahkûma bağırmasını şair anlayamaz ve kabul edemez. İnsanlar olana bitene sağır ve kördür. Şiirin son bölümünde idamdan sonra kalabalığın dağılışını ve meydanda geriye sadece buz gibi ölüm sessizliğinin kaldığını vurgular.

*Meydan boşalıyor caddelerde kapkara kalabalık
Yüzlerinde sezginin bozgunluğu
Demirleri kemiren parmaklar yorgun başıboş
Gözlere mermer gibi oturmuş korku
Ayaklarda boğuk bir telaş
Kör umursamaz bir sağırlık taşlarda*

Üç ayaklı terazi sallanıyor boşlukta (Bayazıt, 2019, 45).

2.4. Diriliş Saati

*Ey bir emre hazırlanan simsiyah gecede
Karanlığı emip emip de gebe kalan
Ey her depremden sonra biraz daha doğrulan
Herkesin
Veba girmiş bir şehrin hem halkı
Hem seyircisi olduğu bir günde
Ey düştüğü yerden kalkmağa hazırlanan ülke*

*Her damlası bir zafer müjdecisi
Bir posta eri gibi
Yağmur yüzümüze değince çıkacağız yola.*

*Çıkacağız yola
Hesap günü gelince
Yağmur yüzümüze değince
Güneş bir mızrak boyu kadar yükselince.* (Bayazıt, 2019, 32).

Erdem Bayazıt'ın bu şiiri, edebiyat anlayışını ve fikir dünyasını yansıtan bir şiirdir. Bununla birlikte bu şiirin temel tezini diriliş kavramı oluşturmaktadır. Diriliş kavramı metafizik açıdan ele alınmıştır. Birinci bölümde her an daha da kararan bir gece bizi karşılar. Burada bahsedilen gece sıradan bir gece değildir. Bu gece içinde biriken karanlıkları taşır. Aslında bir anlamda şairin anlatmak istediği şehrin içinde biriken hastalıklı kötülüklerdir. Şaire göre bu şehir vebalıdır ve halkı ise hastalıklıdır. Bundan dolayı gece, şehrin ve insanların düştüğü yerden kalkmasına hazırlanmaktadır.

İkinci bölümde yağmur ön plana çıkar. Bu yağmur karanlıkta kalmış insanlara ve vebalı şehre müjde getirmektedir. Şair yağmuru bir posta eri olarak tasvir eder. Yağmur, şiirin bu bölümünde bir posta erine benzetilmekle birlikte şairin fikir dünyasının karşılığına denk gelmektedir. Yağmur rahmettir ve berekettir. Çorak toprakların azığı, açmaya hazır tomurcukların yardımcısıdır. Dolayısıyla yağmur bir anlamda dirilişi temsil eder.

Şiirin son bölümünde tüm bu hazırlıkların aslında bir dirilişin ve aklanışın hazırlığı olduğu anlaşılmaktadır. İslam'ın kılavuzu olan Kur'an-ı Kerim'de kıyamet günü geldiğinde hangi alametlerin belireceği anlatılır. Bu belirtilerin bazıları güneş ile ilgilidir. Şiirin son mısralarına baktığımız zaman şairin ahiret gününe işaret ettiği anlaşılmaktadır.

*“Çıkacağız yola
Hesap günü gelince
Yağmur yüzümüze değince
Güneş bir mızrak boyu kadar yükselince”* (Bayazıt, 2019, 32).

Kısacası "Diriliş Saati" adlı şiirde şairin ahiret ve ölüm inancını metafizik açıdan işlediğini söylemek mümkündür Şairin düşünce dünyasından hareketle dünyanın karanlığı ve veba hastalığı güneş bir mızrak boyu yükselince son bulacağı bu şiir özelinde vurgulanır.

2.5. Önden Gidenler İçin

Onlar gittiler

Yalnız bir yemin kaldı aramızda

Ben şimdi bu yanda

Kasılmış çıplak bir kurşun gibiyim Namluda.

Onlar gittiler

Topraktan bir işaret taşıyarak alınlarında

Ben şimdi bu yanda

Gerilmiş bir an gibiyim

Doğumla ölüm arasında.

Onlar gittiler

Gelen zamandan bir haber gibiydiler.

Ben şimdi bu yanda

İçilmiş bir and için bekleyenim

Kurulmuş saat gibi.

Onlar gittiler

Giderken bir muştı gibiydiler.

Şiir başlığından da anlaşılacağı üzere vefat edenler için yazılmıştır. Bayazıt'ın arkadaşları olan Sait Mutlu, Sabri Arslan, Mehmet Emin Balyan ve Ahmet Yücel'in hatıralarına ithaf edilmiştir. Şair özellikle de onlardan “önden gidenler” diye bahsetmesi bir anlamda övüncün ifadesidir. Şair ölümü mukadder akıbet olarak algılar. “Ölüm hayatı anlamlandıran, insanı düşünceye sevk eden ve mesuliyetini yerine getiren kimselerin huzurla karşılayacağı bir nihayettir. Bayazıt, ölümü korku ve ürperti verici bulmaz. Ölüme ve ötesine dair bir endişesi de yoktur. Şiirlerinde ölümü, dirilişin ilk merhalesi olarak anlatır. İnsanın ölüme yakın olduğu gerçeğini, ölümü teslimiyet içinde kabullenmek gerektiğini Kur'an ayetlerine yaptığı telmihlerle, Sokrates'in ölüme yürüyüşü gibi tarihi mizansenlerle, darb-ı mesellerle ve İslam tarihinden naklettiği kesitlerle dile getirir. Ölümü mümince yorumlarken ona o kadar aşına bir tavır takılır”(Turna, 2012, 3002).

Şair her ne kadar bu şiirde ölüme karşı mertçe bakış sergilese de dostlarının gidişiyle birlikte sarasında gerilmiş bir ana, kurulmuş bir saatle özdeşleştirir. Şair burada kendi ölümünün yaklaştığını imgeler ve benzetmelerle izah eder. Şiirde dikkat çeken bir diğer husus gidenlerin gelen zamandan bir haber gibi olmasıdır. Onların gidişi bir anlamda geleceği müjdelemektedir. Şair, her zaman umudunu korumaktadır. Şiirin son kısmında bunu anlamaktayız. Şairin ifade ettiği gibi onların gidişi bir muştudur. Ölüm bir diriliştir. Bunun için ölmek hatta ölmeden önce ölmek gerekir. “Dirilişten emin olan şair, o kutlu zafere hazırlanır gibidir. Gelen zaman, diriliş

zamanı olacaktır. Dirilişin muştucuları gizli değildir. Burada çocuk olan muştucu başka şiirinde “önden giden arkadaşlar” olacaktır. Bunların her biri “İslam medeniyeti”nin yapı taşı olan “İslam insanı” olma özellikleriyle tebarüz etmiştir” (Akan, 2019, 141).

Bu bilgilerden hareketle Erdem Bayazıt için ölüm bir korku değildir. Ölüm onun için bir diriliş ve sonsuz dünyaya açılan bir kapıdır.

Sonuç

Adil Erdem Bayazıt, yaşadığı dönemin merkezinde olup bir sosyolog gibi toplumu gözlemleyen bir şairdir. Şiirdeki temel temaların başında ölüm gelmektedir. 1940 sonrası dönemde ölüm teması korku, kaçış ve gerçeğin soğuk yüzü olarak şiirlerde işlenir. Erdem Bayazıt için ölüm bir diriliş mefkûresidir. Ölüm onun için bir son olmaktan ziyade sonsuz dünyanın kapısını aralayan bir muştudur.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Şehir, şaire göre karanlık ve hastalıktır. Bundan dolayı, ölümü bu hastalıklı şehrin insanları için çare olarak sunar. Bu açıdan ölüm saygı duyulması gereken bir olgudur. “Ölüme Saygı” şiirinde bu hususu net bir şekilde ifade etmiştir.
2. Adil Erdem Bayazıt’a göre ölüm tek kaçınılmaz gerçektir. İnsanı zamanı gelince bulacaktır.
3. Erdem Bayazıt şiirinde ölüm temasını imge metaforik açıdan işler. “Ölüme Saygı” şiirinde çocuk masumluluğu ile ölümü tek potada birleştirerek şiire anlamsal açıdan zenginlik kazandırır.
4. Ölüm, şair için korku teşkil etmez. Şiirlerinde ölümü korku ve ürkütücü bir olgu olarak işlemez. Ölüm onun şiirlerinde karşımıza teslimiyet ve yeniden diriliş olarak çıkar.
5. İnancı insanlar için ölüm ile birlikte başka bir âlemde diriliş gerçekleşir. Adil Erdem Bayazıt başka âlemde dirilişe açılan bu kapıyı keşfetmiştir. Dolayısıyla ölümü fikir dünyasında bu doğrultuda şekillendirir.
6. Onun açısından ölüm, tıpkı Mevla’nın “şeb-i arus” anlayışıyla denktir. Dolayısıyla şair, bilinçli bir tavırla ölüme mertçe bakarak ölümün soğuk ve ürkütücü duvarını yıkar.
7. Adil Erdem Bayazıt, Cumhuriyet Dönemi edebiyatının mutasavvıf şairlerindedir. İslami bir görüşe sahip olan şair, şiirde ölüm temasını bilinçli bir şekilde işler.
8. Şair, yaşadığı her anın aslında ölümle birlikte yol aldığını söyler. Bu açıdan şair, ölüm kavramına kendine has bir yaklaşım getirir. Gerçek anlamda bakıldığında insanın yaşadığı her an ölüm ile kardeştir. Bunun temel sebebi yaşanan her anın tüketilip tekrardan yerine konulamamasıdır.
9. Sonuç olarak Erdem Bayazıt, fikir dünyasında ölümü her zaman yanı başında ve kardeşi olarak görür.

Kaynakça

Aiken, Lewis R., *Dying, Death, And Bereavement*, Massachussets, Pepperdine University, 1991.

Akan, K., *Erdem Bayazıt Şiirinde Diriliş ve Direniş*, Yüksek Lisans Tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2019.

Aydemir, M., Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde Ölüm Algısı, *Turkish Studies*, Ocak, 8, 4, 2013.

Bayazıt, E., *Şiirler (Sebepe Ey, Risaleler, Gelecek Zaman Risalesi)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

İsen, M., *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.

Özdenören, R., Yazarların Şehri Kahramanmaraş, Duran Boz (Ed.), *Erdem Bayazıt: Sabaha Koşan Adam*, İstanbul: Öncü Basımevi, 2009.

Özkırımlı, A., *Yeni Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Cem Yayınları, 1984.

Sayım, B., Yeni Türk Edebiyatında Ölüm Acısını Yaşayanlar, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 3, 1, 2020.

Tatçı, M., *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Tekin, T., *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.

Turna, M., *Erdem Bayazıt'ın Şiir Dünyası*, *Turkish Studies*, Aralık, 7, 4, 2012.

Turna, M., *Erdem Bayazıt, Hayatı-Sanatı-Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Kürk Mantolu Madonna Romanlarında Devlet Kurumunda Memurluk ve Örgütlenme

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fyanardag@hotmail.com, orcid:0000-0001-9903-542X

Melike Meryem BERKMAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi,
berkmam.1907@gmail.com, orcid:0000-0003-4307-8732.

Özet

Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyat alanında adından sıkça söz ettirmiştir. Bununla beraber yazmış olduğu eserlerin klasik nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Bundan dolayı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserleri günümüzde ilgiyle okunmakta ve her okuyucuda yeni ufuklar açmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı okuyucunun merak ettiği alan ve konulara yönelik cevap bulabileceği bir romandır. Bu romanda sosyoloji, psikoloji, tarih ve yönetime dair izler bulmak mümkündür. Cumhuriyet sonrası romanlarda yazarların tema olarak devlet ve devlet kurumlarını işlemeyi tercih ettikleri görülür. Yönetim kavramı, kısaca yönetmek ve işi idare etmek şeklinde tanımlanır. Romana adını veren Saatleri Ayarlama Enstitüsü, resmî bir kurumdur. Enstitünün amacı bozulmuş saatleri düzeltmektir. Enstitünün hedefi bu olmakla birlikte tam anlamıyla ne iş yaptığı bilinmeyen bir kurumdur. Tanpınar, bu romandan hareketle politikacıları ve üst yapıda var olan köksüz yapıyı eleştirir. Romanda tüm bunlar, romanın başkahramanı Hayri İrdal'ın gözünden anlatılmaktadır. Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* romanının kahramanı Raif Efendi'dir. Raif Efendi bir devlet memurudur. *Kürk Mantolu Madonna* romanında devlet ve kurum ilişkisi Raif Efendi'nin memurluğu üzerinden işlenir. Bu romanda aynı zamanda kurumlardaki hiyerarşik yapı karşımıza çıkar. Çalışmamızda *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Kürk Mantolu Madonna* romanlarında devlet kurumunun nasıl ele alındığı aynı zamanda örgütlenmenin işlevi tespit edilecektir. Konunun daha iyi anlaşılması için ilk olarak devlet, kurum ve örgüt kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Kürk Mantolu Madonna* romanlarında devlet kurumu ve memurluğun nasıl yansıdığı izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Devlet Kurumu, Kürk Mantolu Madonna.

Clerkship and Organization in State Institutions in the Novels *The Time Regulation Institute* for the Adjustment of Clocks and *The Madonna in the Fur Coat*

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar has made a significant name for himself in the field of literature. It can be said that his works possess a classical quality. For this reason, Tanpınar's writings continue to be read with great interest today and open new horizons for each reader. His novel *The Time Regulation Institute* offers answers to the questions and topics that intrigue readers. In this novel, traces of sociology, psychology, history, and governance can be found. In novels written after the foundation of the Turkish Republic, it is observed that authors often prefer to address the state and its institutions as central themes. The concept of governance is generally defined as the act of managing or administrating affairs. The Time Regulation Institute, which gives the novel its name, is an official institution. Its declared purpose is to repair malfunctioning clocks. Although this is its stated aim, the exact nature of its function remains ambiguous. Through this institution, Tanpınar criticizes politicians and the rootless structure of the upper social strata. All of these aspects are presented from the perspective of the novel's main character, Hayri İrdal. The protagonist of Sabahattin Ali's *Madonna in a Fur Coat* is Raif Efendi, a civil servant. In this novel, the relationship between the state and its institutions is reflected through Raif Efendi's role as a government employee. The hierarchical structure within institutions is also evident throughout the narrative. In this study, the portrayal of state institutions and the function of organization in *The Time Regulation Institute* and *Madonna in a Fur Coat* will be examined. To provide a clearer understanding of the topic, the concepts of state, institution, and organization will first be defined. Subsequently, the representation of state institutions and civil service in both novels will be analyzed.

Keywords: The Time Regulation Institute, State, Institution Organization, The Madonna in the Fur Coat.

Giriş

Batı'nın birçok edebî türüyle karşılaşmamız, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla gerçekleşmiştir. Roman, tiyatro ve hikâye gibi edebî türler, bu dönemde edebiyatımıza girmiştir. Özellikle bu dönemde tercüme, taklit ve telif yoluyla roman türü edebiyatımıza kazandırılmaya çalışılmıştır. Roman türünün genel özelliklerine bakıldığında zaman insanı anlatmaya dayalı bir edebî tür olduğunu söylemek mümkündür. Roman; romancının duyu yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak hayatında yansımaları olan yaşantı ve duygu gibi olgular çerçevesinde yeniden ortaya koyduğu bir dünya olarak tanımlamak mümkündür. "Roman, hayatı yoğunlaştıran ve çarpıcı niteliklerle kodlayan atasözü, vecize, şiir, resim, müzik gibi sanat ve edebiyat türlerinin aksine hayatı açan, sergileyen, ayrıntıları kendi yerlerine iade eden, gerçekleri çoğu zaman soyutlayarak yeniden üreten edebî türdür." (Çetin, 2021, 67).

Roman, her anlamda insanı işlediği için insanın gelişimi noktasında tarihsel, sosyolojik, psikolojik ve yöntem açısından da ele alır. İnsan romanda bu açıdan kaynak olduğu için yazarın sanat açısından yüklediği anlam doğrultusunda var olur. Berna Moran, bu konuyu şu şekilde izah eder. “*Kimine göre sanatın işlevi zevk vermek ya da estetik yaşantı sağlamaktır; kimine göre estetik duygudan başka duygular da uyandırmaktır; bazı düşünürler birey veya toplum üzerinde eğitici (bilgisel, ahlaksal, politik, dinsel) etkisi olması üzerinde duruyorlardı.*” (Moran, 1999, 268).

Bu bilgiler doğrultusunda Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Cumhuriyet’in kuruluşuna tanıklık ettiğini söylemek mümkündür. Yazdığı romanlarda hem kendi çevresinden hem de o dönemin toplum yapısına ilişkin yansımalarını görmek mümkündür. Ahmet Hamdi Tanpınar, geleneksel anlayıştan soyutlanmadan yeni devlet ve toplum düzenine yaklaşmıştır.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında yazar Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte toplum yapısını işler. Bu konuyu romanda birçok noktada ele almakla birlikte özellikle de devlet ve kurum çerçevesinde ele almıştır. Sabahattin Ali’nin romanlarının topluma ayna tuttuğunu söylemek mümkündür. Romanlarında, yaşadığı dönemin toplum yapısında var olan olguları görmek mümkündür. *Kürk Mantolu Madonna* romanının merkezini aşk oluşturmaktadır; ancak romanda devlet ve kurum ilişkisini görmek de mümkündür. Bu çalışmada *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Kürk Mantolu Madonna* romanlarının örgütlenme ve devlet kurumu açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1. Devlet Olgusu

Devlet, genel anlamıyla toprak bütünlüğü bağlamında siyasal açıdan örgütlenmiş ve milletler topluluğunun oluşturduğu bir yapıdır. Bununla birlikte devlet kavramı sözlüklerde şu şekilde ifade edilmektedir “*Müstakilen idare olunan hükümet ve ülkesi.*” (Sami, 2015, 254). Devlet kavramının günümüzde genel kabul görmüş tanımını George Jellinek yapmıştır. “*Egemenlik gücüyle aslen donatılmış, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik bir millet birliği.*” (Gözler,2007,4). Devlet, geçmiş tarihlerden günümüze kadar ulaşmış bir olgudur. Bu olgu insanların bir arada olma çabası ve ihtiyacından doğmuştur. “*İnsanlık tarihine bakıldığında insanlar hep bir arada yasama arzusu içerisinde olmuşlardır. İnsanları bir arada yaşamaya zorlayan unsurlar bazen vahşi doğa bazen içgüdüsel sebepler bazen de başka faktörler olmuştur. Gerekçe ne olursa olsun insanlar bir toplum halinde yaşamışlardır.*” (Ay,2014,1). Devlet kavramı genel olarak kaynaklarda bu şekilde tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Bununla beraber devlet kavramı iktidar kavramıyla karıştırılmaktadır. Bu başlıkta bu konuya açıklık getirmek yararlı olacaktır. Devlet, iyiyi ve genel iradeyi temsil etmeye çalışırken iktidar belli bir ideolojiyi temsil eder. “*İktidar, tarihin birçok döneminde genellikle monarşik yönetimlere eğilimli olmuştur. Modern dönemde ise kavramın mutlakiyetçiliğe karşı verilen mücadeleler yoluyla daha naif bir çehreye kavuştuğu söylenebilir.*” (Somuncu, 2015, 32). Bu bilgilerden hareketle devlet ve iktidar kavramlarının farkını ortaya koymak mümkündür.

2. Kurum ve Örgütlenme

Kurum ve örgütlenme kavramlarının tanımları karşılaştırıldığında birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Kurum, örgütlenmeden tamamen farklı olarak, insanlar vasıtasıyla oluşmuş kurallar bütünüdür. Kurumun aynı zamanda toplumda var olan düzeni bir kalıba girdirmek ve şekillendirmek amacıyla devlet tarafından oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Örgütlenme, daha çok bir amaç doğrultusunda hareket eder. Bu anlamda belirlenen amaç çerçevesinde kişilerin çabaları eşgüdüm haline getirilen bir işlevi olduğu söylenebilir. Örgütlenme aynı zamanda şu şekilde tanımlanmaktadır. “*Planlanmış amaçlara ulaşmayı sağlayacak insanların, araç-gerecin ve diğer kaynakların düzenlenmesi, gruplandırılması, iş akışı ve faaliyet sınırlarının belirlenmesidir.*” (Eren, 1996, 144). Kurumlar, kurallarla birlikte hareket eder. Bu anlamda kurumlar ve kurallar bir araya gelerek toplumu belli bir düzende yaşamaya sevk ettiği için belirsizlik de ortadan kalkar. Kurumlardaki çalışanların kurallar dâhilinde hareket etmesi kolektif bir çalışmayı doğurur ve kargaşayı önler. “*Kurallara uymak, birlikte iş görmenin ve düzenli davranışlar ortaya koyabilmenin de ilk ve temel şartıdır. Toplumsal bir olay karşısında nasıl davranması gerektiğini önceden bilen birey, herhangi bir kargaşaya sebebiyet vermeden özgür ve istikrar içerisinde eylem ve davranışlarda bulunabilir. Kurallar bu noktada insanların karar vermelerinde ve ilişki kurmalarında yol gösterici olmaktadır.*” (Aktan & Aktan, 2019, 75). Sonuç olarak kurumu bir kurallar bütünü, örgütlenmeyi belli amaç doğrultusunda bir araya gelme şeklinde izah etmek mümkündür.

3. Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve Kürk Mantolu Madonna Romanında Kurum ve Örgütlenme Kavramlarının Yansıması

3.1. Saatleri Ayarlama Enstitüsü Romanında Örgütlenme

Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanının merkezini oluşturan enstitü bir amaç doğrultusunda Halit Ayarcı tarafından kurulmuştur. Romanın başkahramanı olan Hayri İrdal ile tanıştığında ortak ilgilerinin saat olduğunu keşfederler. Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün amacı bozulmuş saatleri tamir etmektir. Kurumun amacı saatleri tamir etmek olduğu için örgütlenmenin varlığından söz edilebilir. Kurumdaki çalışanlar ve çalışanların yaptıkları işler örgütlenmenin özelliklerini taşır. Berna Moran, Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nü ne yapacağı belli olmayan bir kurum olarak nitelendirmektedir. “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü ne iş göreceği belli olmadan kurulmuş, yeni yeni kadrolarla şubeler açıp gittikçe genişleyen öylesine saçma bir kurumdur ki, Tanpınar bu enstitüyü ele alarak birçok konuyla alay etme olanağı bulur.*” (Moran, 2021, 305).

Halit Ayarcı, Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün kurucusudur. Tanpınar, Halit Ayarcı vasıtasıyla okuyuculara karşı örgütlenme sürecine ve enstitünün bir örgütten ibaret olduğuna inandırır. Romanda Sabriye Hanım tarafından Halit Ayarcı için yapılan yorumda, okuyucunun kafasında oluşacak soru işaretinin önüne geçer. Hatta Tanpınar, okuyucuda oluşacak “yok artık” algısına karşı bir savunma mekanizması geliştirir. “*Bilir misiniz ki alelade işi sevmez. İş dediğin onun için evvela bir sergüzeşt olmalı. Kutup Seyahati, kaçakçılık, her şey elinden gelir. Yalnız lalettayinden hoşlanmaz. Sonra tuhaf olmalı, herkesi şaşırtmalı ve hatta korkutmalı! Sonra da iş olmalı. Devlet memuriyetlerinde bu yüzden kalmadı. Bütün büyükler dostudur. O da bir vakitler onların arasında idi. Fakat bir türlü sevmedi. Çünkü sergüzeşt değildi. Fakat aynı*

zamanda inanacağı bir tarafı da bulunmalı yaptığı işin... Mesela siz zannetmem ki bu işleri ciddi bulasınız. Hâlbuki Halit Ayaracı bu işe imanla girmiştir, buna eminim. Eminim ki Saatleri Ayarlama Enstitüsü de böyledir.” (Tanpınar, 2015, s. 261).

Halit Ayaracı’nın esas amacı duyan herkesi şaşırtacak bir enstitü kurmaktır. Halit Ayaracı, enstitüyü kurarken ne toplumun ne de bürokratik yapının etinden ve sütünden faydalanmak gibi bir plan yapmaz. Üstelik enstitü için bir plan da yapmaz. Enstitü ve yönetim fonksiyonu için kısa vadeli planlamalar yapar. Halit Ayaracı’nın bu kısa vadeli planlarının yanı sıra örgütlenme sürecinin ikinci aşamasında kurumdaki işler fiilen gruplandırılır. Roman kurgusu çerçevesinde Tanpınar, burada toplumun realitesinden yararlanır. Halit Ayaracı tarafından enstitünün yapacağı iş bölümleri, belediye başkanının ziyareti sırasında anlatılır. *“Halit Bey cebinden çıkardığı bir küçük defteri önüne açarak izahat veriyordu. Son derecede modern bir metotla içtimâî hayatın tetkikine başlayan enstitümüzün evvela bir müessese olmak haysiyetiyle mutlak kadro ve ihtiyaclarını anlattı. Bir müdürümüz, bir müdür yardımcımız var. Ayrıca bir neşriyat müdürüne, bir kalem şefine, bir muamelât ve daire müdürüne muhtacız. Şimdilik mutlak kadromuz bundan ibarettir. Bu mutlak kadrodan sonra ihtisas kadrosu geliyordu. Bu da saatin kendi bünyesinde ve içtimai hayattaki mevkiinden ve rolünden doğan bir kadro idi. Birinci kısmında, şimdilik yalnız yalnız Zemberek, Mil ve Yelkovan şubeleri vardı. İkinci kısmında ise İçtimai Koordinasyon, Çalışma İstatistiği şubeleri bulunacaktı. Bunların hepsi mütehassıs zatlar olacaklar.” (Tanpınar, 2015, s. 240).*

Kurumda, iş odaklı değil, insan odaklı organizasyonlar mevcuttur. Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ne iş planı yapılmadan çalışan alınmıştır. Bu durum insan kaynakları ve iş anlayışı açısından etik bir durum değildir. Romanda iş alımında da liyakat göz ardı edilmektedir. Bu durum yine modern iş dünyası açısından etik olmamakla birlikte Tanpınar toplumun sorunu olan bu konuyu etkin bir şekilde ele almıştır. *“Biz bu meseleyi hallettik. Müessesemize tam referansı olmayan, iyi tanımadığımız kimse giremez. Bunun için de prensibimiz gayet sağlam. Memurlarımızın yarısı, kendi akraba ve yakınlarımız olacak. Yarısı da dışardan güvendiğimiz yüksek insanların tavsiyelileri. Böylelikle her nevi dedikoduyu önlemiş olacağız... Her kefaleti umumiye altında çalışacak. (Tanpınar, 2015, s. 244).* Enstitü böylece hem kendi akrabalarına iş olanağı sunacak hem de bürokratik açıdan oluşabilecek engellerin önüne geçmiş olacaktır.

Halit Ayaracı enstitüyü kurarken hedeflediği konulardan biri de yoluna taş koymayan ve her dediğini yapan çalışanlardan oluşan örgüt kurmaktır. *“Yani bir nevi otomatizm... Asrımızın asıl büyük zaafı ve kudreti. İçten içe hazırlanan aydınlık ve düzenli yeni Orta Çağ’ın temeli ve belkemiği. Haklısınız. Hayri Bey... Hayri Bey siz bir dâhisiniz. Öyle bir şey buldunuz ki... Tam çalar saat gibi konuşup susacak insanlar, değil mi? Plak insan... Harika! (Tanpınar, 2015, s. 256-257).*

Her kurum ve örgütün mutlaka bir günah keçisi vardır. Halit Ayaracı, Hayri İrdal’a akraba ve dostun dışında enstitü için feda edilebilecek iki günah keçisi aradığını ifade eder. *“Siz de bilirsiniz ki dünyanın her tarafından resmî, yarı resmî müesseselere karşı bir kıskançlık vardır. Hemen her zaman iktisat, masrafi kısma gibi laflar çıkar; kararlar verilir. Böyle bir tedbiri almak mecburiyetinde kalsak ne yapacağız. Lüzumlu unsurlarımızı mı çıkaracağız? Yakın*

akrabalarımızı, dostlarımızı mı feda edeceğiz? Hayır. Ben bir iki günah keçisi almak niyetindeyim. Biliyorsunuz değil mi? Eski Yahudiler her sene çöle günahlarını yükledikleri bir keçi salarlarmış. Biz de icabında öyle yapacağız. Her şeyi evvelden düşünmek lazım. Kurulmamızdan iki sene sonra israf lafı çıkar. Bu demektir ki, umumî efkâra iyi niyetimizi göstermek için rahatça feda edebileceğimiz bir iki kişi lazımdır.” (Tanpınar, 2015, s.254).

Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde kurumsal düzen için çalışanlara forma giydirilir. “*Fakat tutması için böyle bir üniforma bana şart görünüyor. Erkeklerde vücudun bütün güzelliğini gösterecek, kadın veya kızlarda icap ederse yaşı örtmeğe ve bilhassa az çok cins dışına çıkarak güzelliği daha keskin, ısıracı daha sinema yapmağa yarayacak bir üniforma... Hiç olmazsa bir nevi kasketimsi bir şey! Daha ziyade genç erkek hâli verecek bir kıyafet.” (Tanpınar, 2015, s. 256).*

Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün kurulmasının bir amacı vardır. Romanda var olan bu unsurlar bize enstitünün örgütsel bir yapısı olduğunu ve amacına ulaştığını göstermektedir. Halit Ayaracı enstitünün örgütlenme aşamasını tamamladığını romanda şu şekilde ifade etmiştir. “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü şimdiye kadar vaat ettiği her şeyi yaptı, diyordu. Vâkıa, şehrin saatleri, ne de hususi saatler hâlâ gereği gibi muntazam işlemiyor. Fakat insanlarımız sık sık saatte bakmağa ve vakit ölçmeğe alıştılar... Hatta daha ileriye gidildi. Milletlerarası Saat Sevenler kongresinde bazı devlet nişanlarının saat olması bile benim teklifim üzerine kabul edildi. Bu hususta büyük bir propaganda başlıyor. Hatta bu yüzden ve sizin son kongrede verdiğiniz izahat üzerine sevdiklerine ve takdir ettiklerine altın saatler hediye eden ikinci Mahmut bütün dünyada alakayı celbetti...” (Tanpınar, 2015, s. 359).*

Enstitü her ne kadar amacına ulaşsa da toplum yararına bir şey yapmamıştır. Bilakis Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün toplumun var olan ayarıyla oynadığını söylemek mümkündür. Zaman gibi bir kavram dahi yabancı birinin kolundaki saate göre ayarlanmıştır. Hayri İrdal bunu şu şekilde ifade eder. “*...genç bir kız dünyanın en tatlı tebessümleriyle beni birdenbire yakaladı, bir örümcek gibi sardı. Bileğimden çıkartmama müsaade etmediği saatimi kurdu, tabii kendi saatiyle ayarladığı için ayarını bozdu. Ve bütün bunları yaparken de saat hakkında, insan hakkında benim bildiklerimden yüz defa daha ahmakça sözleri hep aynı şirin tebessümle tekrarlardı, hattâ suallerime cevap verdi, bana kozmik saat ayarından bile bahsetti. Bilhassa sözü saatten gayri bir şeye nakletmeme zerre kadar müsaade etmedi. Ve çıkarken de elime enstitüye ait yine az çok benim kalemimden çıkmış bir yığın prospektüs tutuşturdu. Ayrıca Hürriyet Tepesi’nde yapılmakta olan yeni enstitü binamızı behemehâl ziyaret etmemi tavsiye etti ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir yıllık ayar abonesi, yine enstitümüzün bastığı takvimden üç nüsha birden sattı.” (Tanpınar, 2015, s. 258-259)*

Romanın bu bölümünde Tanpınar, aslında Batı camiasının saatine bakarak kendine ayar vermeye çalışan toplumumuzu eleştirir. Tanpınar’a göre toplumumuzun bizi biz yapan değerlerden uzaklaşmaması gerekir. Yazar roman aracılığıyla kendi değerlerimize bağlı kalınması gerektiğine salık verir. Sonuç olarak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* kervan yolda düzülür sözünden hareketle iş, kadro, çalışan ve iş bölümlerini sonradan tasarlar ancak; bir amaç için toplanmasından dolayı örgütlemeyi tamamlar.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nde hiyerarşi söz konusudur. Tanpınar, bu hiyerarşiyi Halit Ayaracı ve Hayri İrdal arasında işler. Hayri İrdal ve Halit Ayaracı’nın arasındaki bu ilişkinin dışında Belediye reisinin ziyaretinde de görmekteyiz. Belediye reisi kurumu ziyaret ettiği bölümde hiyerarşik konumu yükseltilir ve davranışına aksettirilir.

Romanda enstitüye ilişkin mekânsal betimlemeler vardır. Hayri İrdal ve Nermin Hanım iç içe olan odada karşılıklı masalarda çalışmaktadır. Bulundukları odadan ise Halit Ayaracı’nın odasına geçiş söz konusudur. *“Daire iç içe iki odadan ibaretti. Birincisinde Nermin Hanım’la benim karşı karşıya masalarımız vardı. Bizim odadan Halit Ayaracı’nın bürosuna geçiliyordu.”* (Tanpınar, 2015, s. 230).

Saatleri Ayarlama Enstitüsü resmi bir kurum olmasından dolayı Tanpınar bunu tam anlamıyla aksettirmek için ofis eşyalarını kullanmıştır. *“Evvela muşambalarımız değişti, sonra on beş adım ötedeki telefon yetmezmiş gibi benim masama bir telefon kondu. Ertesi gün yarım düzine gece lambamız geldi. Daha sonra masalar değişti. Halit Ayaracı’ya birinci sınıftan bir Amerikan yazıhanesi verdiler. Bana bir parça daha az gösterişli verildi. Nermin Hanım’a üzerinde kayabileceğiniz kadar cilalı bir masa geldi. Halit Ayaracı bütün bu eşyanın geleceği saatleri biliyor, telefonda yerlerini tayin ediyordu. Benim masamın üstündeki gece lambasının, siyah, parlak yazı takımının, kurşun kaleminin nerede duracağını hep o tarif etti.”* (Tanpınar, s. 2015, 233).

Memurlara yemek genellikle kurum tarafından belirli bir ücret karşılığında verilir, ancak romanda yemeği çalışanlar yanında getirmektedir. Tanpınar burada kurumdaki bu eksikliği ele almıştır. Yemeği yanında getiren Nermin Hanım aynı tavsiyeyi Hayri İrdal’a verir. *“Biz Şişli’de oturduğumuz için yemeğimi de beraber getireceğim. Siz de getirirseniz öğleleri beyhude yere yorulmaktan kurtulursunuz.”* (Tanpınar, 2015, s. 229).

Bu bilgilerden hareketle *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nün yönetim ve kurumlardaki eksiklikleri işleyen bir roman olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Kürk Mantolu Madonna Romanında Devlet Kurumu ve Memur İlişkisi

Kürk Mantolu Madonna romanının temel yapı taşını “aşk” olgusu oluşturmakla birlikte romanın başkahramanı Rasim’in işi ve çevresindeki insanlar vesilesiyle devlet kurumu ve memurluğa ilişkin sahneler görürüz. *Kürk Mantolu Madonna* romanındaki tüm memurlar alelade çalışanlardır. Bu anlamda kendilerine verilen görevleri eksiksiz yapmakla yükümlüdürler. Çalışanlar sıradan olmakla birlikte Raif Efendi’nin müdürü Hamdi Bey’in otoritesi olmasına rağmen sıradan bir görevli konumundadır. Romanda Hamdi Bey, astı olan memurlarına adaletli davranmaz. Sahip olduğu unvanıyla istediğini işe alır veya dilediğini işten çıkarır. Romanda gerçekleşen bu olaylar Hamdi Bey’in otoritesiyle doğrudan bağlantılıdır. Otorite her kurumda vardır. Otoriteye bağlanan kişinin bir anlamda kurban konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu kurban konumundan kurtulmanın tek yolu ret bağına ortaya koymaktır. *“Modern toplumlarda otoritelerle kurulan ret bağı, aslında otoritelerin insanları kullanmasına yarar; ayaklanmayan fakat eleştiren bir toplum yaratılmış olur. Dünya ölçeğinde*

giderek güçlenen devlet, toplumu planlamaya ve örgütlemeye devam eder.” (Lefebvre, 2014, 53). Romanda Raif Bey ve Hamdi Bey arasında bir ret bağının olduğunu söylemek mümkündür. Raif Bey, Hamdi Bey’in kendisine karşı olan tavrından memnun değildir. Bundan dolayı onun pek de sevimli olmayan portresini bir karakaleme çizer. İç dünyasında onu ne kadar eleştirse de Hamdi Bey’e karşı tavır alamaz. “Avuç içi kadar kâğıdın üzerinde Hamdi’yi görüyordum. Beş on basit fakat fevkalade ustaca çizginin içerisinde bütün hüviyetiyle o vardı. Başkalarının aynı benzeşi bulacaklarını pek zannetmem, hatta teker teker araştırılınca belki hiçbir tarafı benzemiyordu, fakat onun biraz evvel odanın ortasında nasıl avaz avaz bağırdığını gören bir insan için yanılmaya imkân yoktu.” (Ali, 2019, s. 22).

Romanda ele alınan ve eleştirilen konulardan biri de liyakatin göz ardı edilmesidir. Romanda Hamdi Bey, tanıdığı olan Rasim’i işe alırken liyakati önemsemez. “Sana bir iş buldum!” dedi. Sonra, yüzüme o cesur ve manalı gözlerini dikerek ilave etti: “Yani bir iş icat ettim. Yorucu bir şey değil. Bazı bankalarda ve bilhassa kendi bankamızda işlerimizi takip edeceksin... Adeta şirketle bankalar arasında irtibat memuru gibi bir şey... Boş zamanlarında içeride oturur, kendi işlerine bakarsın... İstedğin kadar şiir yaz... Ben müdürle konuştum, tayinini yapacağız... Fakat sana şimdilik pek fazla veremeyeceğiz: Kırk elli lira... İleride tabii artar. Hadi bakalım!.. Muvaffakiyetler!” (Ali, 2019, s. 17).

Hamdi Bey, romanda okuyucuya olayları aktaran Rasim’e iş ayarlar, fakat roman kurgusu içerisinde Rasim’in bu memurluk işini zoraki yaptığını öğrendiğimiz ifadeleri vardır. “Niçin bırakıp gidemiyordum? Kırk lira aylığı mı feda edemiyordum? Yoksa Hamdi’ye karşı ayıp bir harekette bulunmuş olmaktan mı çekiniyordum? Hayır! Aylardan beri süren işsizlik, buradan çıkınca nereye gideceğimi, nerede iş arayacağımı bilmemek... Ve artık tamamıyla pençesine düşmüş olduğum bir cesaretsizlik...” (Ali, 2019, s.17). Rasim’in bu düşünceleri bizlere hayatı idame ettirmek için istense de istenmese de memurluk görevinin son çare olduğunu aktarmaktadır.

Raif Efendi memurluk görevi dolayısıyla kendisine verilen işleri sorgulamadan ve sürekli aynı ihtimamla yerine getirir. Memurlar devlet kurumlarında iş disiplini gereği bunları yapmakla mükelleftir. “Bir makine gibi buraya geliyor, işlerini görüyor, anla yamadığım bir alışkanlıkla birtakım kitaplar okuyor ve akşamları alışverişini yapıp evine dönüyordu. İhtimal, birbirine tıpkı tıpkısına benzeyen bu bir sürü günlerin ve hatta senelerin içinde, hastalık zamanları yegâne değişiklikti. Arkadaşların anlattığına göre, o oldum olası böyle yaşamaktaydı. Kendisinin herhangi bir şekilde heyecanlandığını şimdiye kadar gören yoktu. Amirlerinin en yersiz, en haksız ithamlarına hep aynı sakin ve ifadesiz bakışla mukabele ediyor, yaptığı tercümelere daktiloya verir ve alırken hep aynı manasız tebessümle rica ve teşekkürde bulunuyordu.” (Ali, 2019, s. 21). Devlet kurumunda memurlardan beklenen bu davranışın amacı aslında yönetimin önüne çıkabilecek engeli önlemektir.

Kürk Mantolu Madonna romanında devlet kurumunda; çevirmen, denetçi ve müdür görevinde kadrolu çalışanlardan bahsedilmektedir. Ayrıca düzenli ve işini ehemmiyetle yapan tek kişi de Raif Efendi’dir. Devlet kurumlarında çalışan memurların gelir düzeyine göre öğle yemeklerini yerler. Raif Bey gelir düzeyi ve geçindirdiği kalabalık nüfustan dolayı yemeğini yanında

getirmeyi tercih eder. “Öğle üzeri yemeğe giderken, onun yerinden kımıldanmadığını, masasının gözlerinden birini açarak önüne kâğıda sarılmış bir ekmek ve bir küçük sefertası gözü çıkardığını gördüm. “Afiyet olsun!” diyerek odayı terk ettim.” (Ali, 2019, s.18).

Devlet dairelerindeki mevcut odalar aslında bir anlamda yönetimin nasıl işlediğini yansıtmakla beraber ipucu niteliğinde olan eşyalar örneğin, tükenmez mavi kalem, kâğıt, kaşe vb. eşyaları devlet dairelerinde görürüz. Romanın anlatıcısı olan Rasim, işe alındıktan sonra kendine ait olan odaya yerleşir. Raif Bey ile aynı odayı paylaşan Rasim’e ait bir masa vardır. “*Raif Efendi sizsiniz, değil mi?*” diye sormuştum. Karşımdaki bir müddet beni süzdü. Sonra hafif ve adeta korkak bir sesle: “Evet, benim! Siz de galiba bize gelen memursunuz. Biraz evvel masanızı hazırladılar. Buyurunuz, hoş geldiniz!” dedi. İskemleye geçip oturdum. Masanın üzerindeki soluk mürekkep lekelerini, çizgileri seyretmeye başladım.” (Ali, 2019, s. 18). Raif Efendi, odasını benimsemiştir. Bundan dolayı masası ile bütünleşmiştir. Raif Efendi ile aynı odayı paylaşan Rasim, denetlemeden dolayı devamlı dışardadır. “*Şirkette pek fazla oturduğum yoktu. Elimde bir evrak çantasıyla bankaları ve siparişlerini kabul ettiğimiz devlet dairelerini dolaşılıyor; ara sıra bu evrakı tanzim edip müdüre veya müdür muavinine izahat vermek için masamın başına geçiyordum.*” (Ali, 2019, s. 20).

Kürk Mantolu Madonna romanında devlet kurumunun mekânsal anlamda tasvirleriyle karşılaşmaktayız. İnsanı bütünleyen ve onunla biçimlenen unsurların başında mekân ve eşyalar gelmektedir. “*Hayat, mekânla başlamış olsa da onun tek başına hiçbir anlamı yoktur. Çünkü mekâna anlam kazandıran, ona değerler yükleyen yegâne varlık insandır. Hayat macerasında insan, mekânı yalnız bırakmayarak onunla birlikte yol alır. Bu da mekânın bir suret kazanarak binlerce yılın izlerini taşımasına olanak sağlar. Bu kesintisiz akışın içinde insanın bizzat deneyimlediği yahut hayalini kurduğu bütün yaşantılar, mekânın gözeneklerine kazınarak zamanla kolektif bir hafıza inşa edilmiş olur.*” (Tekin& Bozkurt, 2023, 243).

Mekân kadar insanın giyinme tarzı, onun hakkında birçok ipucu verir. Nerede çalıştığı veya özenli olup olmadığı konusunda karşı tarafa ipuçları verir. Romanın anlatıcısı Rasim olmakla birlikte Raif Efendi ve diğer devlet memurları gömlek, pantolon, ceket gibi resmi nitelikleri olan kıyafetleri giyerler. Yazar, Raif Efendi’nin durumunu kıyafetlerine yansıtır. “*Ufak nezlede hemen evine kapınıyor, dışarı çıktığı zaman kat kat yün fanilalar giyiyor, dairede bulunduğu zamanlar asla pencere açtırmıyor ve akşamüzeri boynuna, kulaklarına atkılar dolayıp, kalın fakat biraz yıpranmış paltosunun yakasını iyice kaldırmadan gitmiyor.*” (Ali, 2019, s. 20). Yazar böylece okuyucuda Raif Bey için bir acındırma duygusu uyandırır.

Kürk Mantolu Madonna romanında Sabahattin Ali hem aşk hem toplumsal sorunlara hem de devlet kurumlarındaki eksikliklere değinmiştir. Bu konuları ironi yoluyla değil doğrudan açık bir şekilde işlemiştir.

Sonuç

Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı Cumhuriyet döneminde yazılmış bir romandır. Tanpınar’ın bu romanı yazıldığı dönemin toplum yapısını ve yönetim anlayışını detaylı bir şekilde

işlemesiyle önemlidir. Bu açıdan özellikle de kurumlarda var olan aksaklıklar, liyakat meselesinin göz ardı edilmesi ve yönetici-çalışan arasındaki hiyerarşik yapı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde işlenmiştir. Bu konular Halit Ayarcı ve Hayri İrdal çerçevesinde ele alınıp incelenir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* bozuk olan tüm saatleri tamir etmek amacıyla kurulmuştur. Bir amaç doğrultusunda kurulduğu için örgütlenme özelliği taşıdığını söylemek mümkündür. *Kürk Mantolu Madonna* romanının merkezini saf aşk oluşturmaktadır. Bununla birlikte roman, Türk edebiyatında modernizm ve bireysel psikoloji konularını işleyen önemli eserlerden biridir. Sabahattin Ali'nin bu romanı ilk olarak 1943 yılında yayınlanmıştır. *Kürk Mantolu Madonna* romanında bireyin iç çatışması, birey-toplum ilişkisi, toplumun beklentisi ve normları gibi konular ele alınmıştır. Raif Efendi'nin memurluk görevi sebebiyle devlet kurumu ve çalışanlara yönelik dönemin anlayışı romanda yansıtılmıştır. Her iki yazar farklı dönemlerde yaşamış ve ayrı düşüncelere sahiptir; fakat Cumhuriyet dönemi ve sonrasına tanıklık etmişlerdir. Çalışmada ele aldığımız kitaplar birbirinden farklı ve uç noktalarda görülse de devlet kurumu ve çalışan bağlamında ele alındığı zaman ortak noktalar bulmak mümkündür. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Sabahattin Ali, dönemde var olan eksiklikleri, yanlış tutumları, devlet kurumlarındaki etik olmayan davranışları romanlarında işleyerek yansıtmışlardır. Sonuç olarak her iki romanın işledikleri konu bağlamında döneme bir ayna niteliğinde ışık tuttuğunu söylemek mümkündür.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve *Kürk Mantolu Madonna* romanları devlet kurumu ve çalışan bağlamında değerlendirildiğinde ortak noktaları maddeler halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında hiyerarşi söz konusudur. Halit Ayarcı bir anlamıyla bunu kabul etmese de Hayri İrdal ile ilişkisinde görmek mümkündür. *Kürk Mantolu Madonna* romanında Hamdi Bey'in Raif Bey'e karşı baskıcı davranışında bunu anlamaktayız.
2. Saatleri Ayarlama Enstitüsü kurulurken Halit Ayarcı liyakat meselesini göz ardı eder ve kuruma akrabalarını çalışan olarak alır. Roman karakterlerinden Neriman Hanım, Halit Ayarcı'nın akrabasıdır. *Kürk Mantolu Madonna* romanında da aynı durumla karşılaşmak mümkündür. Romanın anlatıcısı Rasim, Hamdi Bey'in tanıdığıdır ve onun vasıtasıyla işe alınır. *Kürk Mantolu Madonna* romanında liyakat eleştirilir.
3. Her kurumda bir günah keçisi vardır. Tanpınar, romanda bu konuyu eleştirir. Halit Ayarcı, Hayri İrdal'a akraba ve dostun dışında enstitü için feda edilebilecek iki günah keçisi aradığını ifade eder. *Kürk Mantolu Madonna* romanında da günah keçisi konumunda olan isim Raif Efendi'dir.
4. Halit Ayarcı her dediğini yapan ve önüne taş koymayacak çalışanlar ister. Onun için çalışanlar alarmlı saat gibi olmalıdır. *Kürk Mantolu Madonna* romanında bu konu Raif Efendi üzerinden işlenir. Raif Efendi memurluk görevi dolayısıyla kendisine verilen görevleri sorgulamadan ve sürekli aynı ihtimamla yerine getirir.
5. Her kurumda olduğu gibi çalışanların belli görevleri vardır. Halit Ayarcı Belediye reisinin ziyaretinde bu konuya açıklık getirir. Kurumda müdür, müdür yardımcısı, kalem şefi ve daire müdürü olacağını ifade eder. *Kürk Mantolu Madonna* romanında da çevirmen denetçi ve müdür görevinde olan çalışanlardan bahsedilir.

6. Mekânsal açıdan değerlendirildiğinde Tanpınar, betimlemeler yapmıştır. Romanda Hayri İrdal ve Neriman Hanım iç içe olan bir odada karşılıklı masalarda çalışmaktadır. Sabahattin Ali bu betimlemeyi romanda Rasim ve Raif Efendiyi aynı odada bulundurarak işler.
7. Eşyalar bulunduğu mekân hakkında ipucu verir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında devlet kurumlarında bulunan masa, masa lambası kurşun kalem ve daktilo mevcuttur. *Kürk Mantolu Madonna* romanında da aynı şekilde masa ve evrak gibi eşyalar yerini almıştır.
8. Kurumlarda memurların belirlenmiş bir disiplin içinde olması için tek tip kıyafet giyinmeleri bir zorunluluktur. Halit Ayaracı kurumda bunu göz önünde bulundurur. Bundan dolayı kadın ve erkek çalışanlar için bir üniforma belirler. *Kürk Mantolu Madonna* romanında da memurlar pantolon, gömlek ve ceket gibi kıyafet giyerler.
9. Kurumda eksiklik olarak görülen bir diğer husus çalışanlara kurum tarafından yemek verilmemesi veya çalışanın yemek alacak parasının olmamasıdır. Bundan dolayı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanında Neriman Hanım yemeğini yanında getirir. Raif Efendi ise maddi durumundan dolayı dışardan yemek yiyememektedir. Bu konuda her iki romandaki ortak unsurun kurumlardaki bu eksiklik ve eşitsizliğe işaret edilmesi olduğu söylenebilir.
10. Sonuç olarak her iki romanın işledikleri konu bağlamında döneme bir ayna niteliğinde ışık tuttuğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aktan, C., Aktan, S. Organizasyonlar ve Kurumlar Kuralları ve Kurumların Rolü, Fonksiyonları ve Önemi, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Ocak, 11, 1, 2019.
- Ali, S. *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Ay, H. *Kamu Maliyesi*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2014.
- Bozkurt, K., Tekin, N., Mekân, İnsan ve Edebiyat, Batman Akademi Dergisi, Aralık, 7, 2, 2023.
- Çetin, N., *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2021.
- Eren, E. *Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- Gözler, K., *Devletin Genel Teorisi*. Ankara: Ekin Kitabevi Yayınlar, 2007.
- Lefebvre, H., *Mekânın Üretimi*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. Yayın Yeri: İletişim Yayınları.
- Moran, B., *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Sami, Ş., *Kamus-î Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Somuncu, S. *Romanda Bilgi, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.

Tanpınar, A. H., *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

ŞİİR VE İDEOLOJİ: AYDINLIK DERGİSİ'NDEKİ İDEOLOJİK ŞİİRLERİN ANALİZİ (1921-1925)

Dr., FATMA NESİBE ÇOLAK

Bağımsız Araştırmacı,

fnesibecolak@gmail.com - 0000-0003-0009-9832

ÖZET

Tarih boyunca siyaset ve sanat, birbirinden ayrılmaz iki alan olarak varlık göstermiştir. Sanat, toplumsal yaşamın hem yansıması hem de taşıyıcısı konumunda olduğu için, her dönemin ideolojik yönelimlerini ve toplumsal koşullarını içinde barındırmaktadır. Bu durum, sanatın çeşitli türlerinde olduğu gibi, özellikle şiirlerde daha da belirginleşir. Sanatın bir biçimi olan şiir ise yalnızca estetik bir ifade biçimi olmakla kalmamakta aynı zamanda ideolojik söylemlerin aktarımı için güçlü bir araç işlevi görmektedir. Modern ideolojilerin ortaya çıkışı ise 19. yüzyıla uzanmaktadır. Bu ideolojiler yalnızca siyasi ve ekonomik düşünceler olarak kalmamış, edebiyat başta olmak üzere sanatın birçok alanında da kendilerine ifade alanı bulmuşlardır. Bu bağlamda, ideolojilerle edebiyat arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur: Edebiyat ideolojik söylemleri yeniden üretirken, aynı zamanda dönemin egemen ideolojisi tarafından da şekillendirilir. Bu çalışma, Türkiye’de sosyalist düşüncenin taşıyıcılarından biri olan Aydınlık dergisinde yayımlanan şiirleri, Marksist ideoloji bağlamında çözümlemeyi amaçlamaktadır. 1920’li yıllarda yayımlanan Aydınlık, sosyalist düşüncenin yaygınlaştırılmasını amaçlayan Marksist ideolojiyi savunan bir yayın organı olarak işlev görmüştür. Araştırma kapsamında, dergide yer alan şiirlerden sadece ideolojik temsil gücü olanlar seçilmiş, ideolojik temsili içermeyen şiirler kapsam dışı bırakılmıştır. Buradan hareketle incelemenin kuramsal zeminini oluşturmak üzere öncelikle ideoloji ile şiir arasındaki teorik ilişki açıklanmaktadır. Bu teorik çerçeve doğrultusunda dergide yer alan şiirler, ideolojik bir okuma yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın temel bulgusu, Aydınlık dergisinde yayımlanan şiirlerin Marksist kuramın ana kavramlarını yansıttığı ve bu doğrultuda sınıfsal temelli bir toplumsal çözümleme sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla incelenen şiirlerde bir yandan kapitalist sistem eleştirisi, sınıf mücadelesi ve emek sömürüsü gibi Marksist kuramın temel unsurları öne çıkarken, diğer yandan Karl Marx, 1917 Ekim Devrimi ve 1 Mayıs gibi Marksist sembollere yönelik açık övgüler dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, İdeoloji, Marksizm, Aydınlık Dergisi

YANSITMA BECERİSİ: “ŞİMDİ BURADAYDI”

YL Öğr. Ebru YAZICI¹

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yazici.ebruu11@gmail.com,

0009-0000-3080-4673

Dr. Öğr. Üyesi Gül KARAHAN ÇOBAN²

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gul.karahan@bilecik.edu.tr,

0000-0002-0323-3876

ÖZET

Bu çalışmada, kritik öneme sahip bir görüşme tekniği olan *yansıtmanın* danışmanlık sürecindeki kullanımını incelemek amaçlanmış ve teknik, edebi bir kurgu metin üzerinden analiz edilmiştir. Araştırmanın verileri, *yansıtma* tekniği gibi terapötik süreçlerle ilişkili kavramların somut biçimde gözlemlenebileceği bir metin olması nedeniyle amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen, Irmak Zileli'nin *Şimdi Buradaydı* adlı romanından elde edilmiştir. Romanın ana karakteri olan psikiyrist Birkan'ın danışanı ile yürüttüğü seanslar, duygu yansıtma ve içerik yansıtma açısından nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu doğrultuda seçilen on örnek, yansıtma tekniğinin kullanım biçimlerine göre tematik olarak sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgulara, ana karakter tarafından danışmanlık sürecinde empatik tepkiler verme, duyguları fark etme ve uygun geri bildirim sağlama gibi tekniklerin etkin şekilde kullandığı, özellikle danışanın reddedilme, öfke ve yalnızlık gibi yoğun duygularını ifade ettiği anlarda danışana içgörü kazandırmak amacıyla yansıtıcı müdahalelere yer verildiği görülmüştür.

Psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet gibi çocuk gelişimi alanında da görüşme teknikleri yalnızca birer iletişim aracı değil, aynı zamanda profesyonel ilişkide güven inşa etmenin, duygusal destek sunmanın ve değişimi başlatmanın anahtarlarıdır. Bu bulgular çocuk gelişimi alanı açısından değerlendirildiğinde, hem çocuklarla hem de ebeveynlerle yürütülen danışmanlık süreçlerinde yansıtma tekniğinin son derece işlevsel bir araç olabileceğine işaret etmektedir. Gelişimsel sürecin sağlıklı izlenebilmesi, çocuğun ihtiyaçlarının doğru anlaşılması ve aileyle etkili iş birliğinin kurulabilmesi için uzmanların yalnızca gözlem yapabilen değil, aynı zamanda empatik ve yansıtıcı bir iletişim dili kullanan profesyoneller olması büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada, romanda yer alan kurmaca diyaloglar aracılığıyla yansıtma tekniğinin kullanımına ve etkilerine dair somut örnekler sunulmuştur. Çalışmanın yansıtma tekniğinin çok katmanlı yapısına dair analitik bir çerçeve sunması ve farklı görüşme tekniklerinin analizinde kurgu metinlerin kullanımını teşvik etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Danışmanlık, yansıtma tekniği, duygu yansıtma, içerik yansıtma

REFLECTİVE COMPETENCE: ŞİMDİ BURADAYDI (NOW SHE WAS HERE)

Graduate Student Ebru YAZICI₁

¹Bilecik Şeyh Edebali University, Graduate School of Education, yazici.ebruu@gmail.com,
0009-0000-3080-4673

PhD Gül KARAHAN ÇOBAN₂

²Bilecik Şeyh Edebali University, Department of Social Work, gul.karahan@bilecik.edu.tr,
0000-0002-0323-3876

ABSTRACT

This study aims to examine the use of reflection, a critical interview technique, within the counseling process by analyzing it through a literary fiction text. The research data were derived from Irmak Zileli's novel Şimdi Buradaydı (Now She Was Here), selected via purposeful sampling due to its potential to provide observable instances of therapeutic concepts such as reflective techniques. The sessions conducted by the novel's main character, psychiatrist Birkan, with his client were analyzed using qualitative content analysis, focusing specifically on emotional and content-based reflection. Ten excerpts were thematically categorized and interpreted based on the forms in which reflective techniques were employed.

Findings indicate that the protagonist effectively utilized techniques such as offering empathic responses, recognizing emotions, and providing appropriate feedback throughout the counseling process. Reflective interventions were particularly employed to support the client in gaining insight during moments of emotional intensity, such as expressions of rejection, anger, and loneliness.

Interview techniques within fields such as psychiatry, psychology, psychological counseling, social work, and child development function not only as communication tools but also as mechanisms for building trust in professional relationships, offering emotional support, and initiating transformative processes. When evaluated from the perspective of child development, the findings suggest that reflection may serve as a highly functional tool in counseling processes with both children and their caregivers. To effectively monitor the developmental process, accurately understand a child's needs, and establish strong collaboration with families, professionals must not only possess keen observational skills but also employ a communicative style that is empathetic and reflective.

In conclusion, this study provides concrete examples of the use and impact of the reflection technique through fictional dialogue in the novel. It is anticipated that the study will contribute an analytical framework to the multilayered nature of reflection and encourage the use of literary texts in analyzing various counseling techniques.

Keywords: Counseling, reflection technique, reflecting feelings, reflecting content

1. GİRİŞ

Danışma, yaşamın arzu ettiği şekilde gitmesini engelleyen bir çelişki, açmaz, veya çözümsüzlük sorununu araştırmak, anlamak veya çözmek için kurulan iletişimi içerir (McLeod, 2015). Danışma sürecinde, “danışman”, bu konuda uzman olarak yetişmiş bir kişi, görüşmeye taraf olan ve kaygı veya şikayeti olan “danışan” ile yüz yüze, profesyonel bir etkileşim içine girmektedir (Özgüven, 1999). Benimle hangi konuda konuşmak için buradasınız?, gibi açık uçlu bir soruyla başlayan iletişim süreci beraberinde danışmanlık becerilerinin etkin bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Danışman için danışana zaman ayırmak, onu empatiyle anlamak, süreci etkili biçimde yönetmek, danışanın kendi süreci hakkında farkındalığını artırıp sorununu başarılı bir şekilde çözme sürecinde profesyonel destek sağlamak hem bir gereklilik hem de bir sorumluluktur.

Danışmanlık farklı meslek gruplarında farklı yöntemler içerir ve genellikle mevcut sorunlara pratik çözümler sunar. Danışmanlıkla bazı ortak noktaları paylaşırsanız da ruh sağlığı alanında uzman olan meslek profesyonelleri tarafından sunulan psikoterapi, psikolojik danışma gibi kapsamlı müdahaleler ise daha derin ve kapsamlı süreçler olarak duyguların ve geçmiş deneyimlerin derinlemesine ele alınmasını gerektirir. Psikoterapinin temel ilkeleri arasında, danışanların duygusal sıkıntılarını gidermek, yaşamlarındaki psikolojik açmazlarına çözüm bulmalarına yardımcı olmak, optimal çalışma potansiyellerini gerçekleştirmelerini engelleyen kişilik özelliklerini ve davranış kalıplarını değiştirmelerini sağlamak ve uyumlu kişilerarası ilişkileri ödüllendirmek bulunmaktadır (Weiner ve Bornstein, 2009). Psikolojik danışma hizmetlerinin amacı, tüm psikolojik danışma ve rehberlik alanı için geçerli bir amaç olan bireyin bir bütün olarak gelişmesine ve böylece kendini gerçekleştirmesine yardım etmektir (Kepçeoğlu, 1999). Danışmanlık sürecinde önemli becerilerden biri olan yansıtma danışmanın danışanın duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaması ve bu anlayışı danışana geri iletmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu beceri, sadece danışanın söylediklerini tekrar etmek değildir, aynı zamanda onun duygusal durumunu, tutumlarını ve değerlerini doğru bir şekilde anlamaya yönelik bir çabadır. Yansıtma becerisi, danışmanlık sürecinde danışanın kendini daha açık bir şekilde ifade etmesine, daha derinlemesine düşünmesine ve çözüm arayışında ilerlemesine olanak tanımaktadır (Gibbs, 1988). Bir görüşme tekniği olarak yansıtma danışmanlık, psikoterapi, psikolojik danışma gibi tüm mesleki görüşmelerde kullanılmaktadır.

Alanyazında, yansıtmanın terapötik sürecin etkinliğini nasıl artırdığını inceleyen çalışmalarda, yansıtmanın danışanın duygusal deneyimlerini anlamalarına ve ifade etmelerine yardımcı olduğu gösterilmiştir. 2020 yılında yapılan bir çalışma, yansıtmanın etkin bir empati aracı olarak kullanıldığında, danışanların duygusal huzurlarını artırdığını ve terapötik ilişkiye duyulan güveni güçlendirdiğini ortaya koymuştur (Elliott & Freire, 2020).

Yansıtma, danışmanlık sürecinde terapötik etkileşimi derinleştiren temel bir tekniktir ve danışmanlık sürecindeki olumlu katkıları, tekniğin kullanımıyla doğrudan ilişkilidir. Yansıtma becerisinin etkili bir şekilde kullanılması için önemli stratejilerden birisi aktif dinleme, beden dili ve sözsüz iletişim ile açık uçlu sorular tekniklerinin kullanımıyla bağ kurmaktır.

Aktif Dinleme

Yansıtma, aktif dinlemenin temel bir bileşenidir. Danışman, danışanın söylediklerine dikkatlice odaklanmalı ve tüm dikkatiyle onu dinlemelidir. Bu, danışanın ihtiyaçlarını doğru bir şekilde anlamaya yardımcı olur. Aktif dinleme, danışmanlık yürüten, görüşme yapan tüm meslek profesyonelleri için ilk ve en temel beceridir. Aktif dinleme becerisi örneğin sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyla göz teması kurması, açık bir beden diline sahip olması, hafifçe müracaatçıya doğru eğik durması, müracaatçı konuşurken hafifçe başını sallaması gibi sözsüz iletişim unsurlarının yanı sıra “hı hııı...”, “sonra”, “anlıyorum...”, gibi kısa sözel mesajları da içermektedir (Karahana & Duyan, 2019). Psikolojik danışma hizmeti danışman ile yardım alan/danışan arasında terapötik bir sohbettir. Burada danışmanın dinleme pozisyonu danışanında kendi problemini aktarma pozisyonu daha baskındır (Nazlı, 2021). Aktif dinleme, anlatıdaki anlamları keşfetme, anlatıyı karşı tarafa doğru biçimde yansıtabilme, özgeci bir motivasyona sahip olma ve iletişimde olabildiğince hassas ve duyarlı bir tutum sergileme, profesyonelin empatik yeterliliğinin temel belirleyicileridir (Tuncay & İl, 2009).

Beden Dili ve Sözsüz İletişim

Yansıtma sadece kelimelerle sınırlı değildir. Sözel mesajların yanısıra beden dilini doğru kullanmak mesajın doğru bir şekilde iletilmesini sağlar. Beden hareketi, sesimizin tonlaması, yüz ifadeleri, beden duruşu, jestler ve göz teması yoluyla birbirimize mesajlar veririz (Milne, 2014). Danışman, beden dili ve sözsüz iletişim yoluyla da danışanın hissettiklerini anlamaya çalışmalıdır. Bu, danışanın kendisini güvende hissetmesine katkı sağlar.

Ferris ve Mahrebian, mesajın ulaşma kanallarına ilişkin yaptıkları araştırma ile mesajın %7'sinin sözlerle, %38'inin ses tonu ve vurgulama gibi söz ötesi kavramlarla iletildiğini, %55'inin yüz ifadeleri, jestler, duruşlar gibi sözel olmayan davranışlarla iletildiğini göstermişlerdir (Mehrabian & Ferris, 1967). Araştırma sonucunda, yüz ifadesinin tutumların iletilmesinde ses tonundan daha etkili olduğu bulunmuştur.

Psikolojik danışma sürecinde danışmanların kullandığı yardım becerileri, danışanın duygu ifadelerine doğrudan etki edebilmektedir. Ayrıca yüz ifadeleri, konuşma tonu ve sözel olmayan davranışlar, danışanın duygusal durumuna ilişkin anlamlı ipuçları vermektedir (Ambady & Weisbuch, 2010).

Açık Uçlu Sorular

Danışmanın yansıtma sırasında açık uçlu sorular sorması, danışanın daha derinlemesine düşünmesine ve kendisini ifade etmesine olanak tanımaktadır. Danışman ve danışan için problem hakkında farklı bakış açıları ve nasıl iletişim kurulacağını seçme özgürlüğü sunar (Kadushin & Kadushin, 2016). Açık uçlu sorular değerlidir, çünkü hisler ve kişisel anlamların ifade edilmesini mümkün kılar. Kişiyi konuşmaya, iletişim kurmaya ve kendini keşfetmeye davet eder (Milne, 2014).

Danışmanlık sürecinde açık uçlu sorular, danışanın düşünsel derinliğini ve duygusal farkındalığını artırmaya yönelik etkili bir iletişim stratejisidir. Danışanın deneyimlerini, algılarını ve ihtiyaçlarını daha kapsamlı bir şekilde ve kendi dünyasından ifade etmesine olanak tanır ve aynı zamanda danışanla kurulan ilişkinin güven temelli ve işbirlikçi olmasını sağlar.

Bu üç tekniğin her birisi kendi bilgi ve becerisine dayanıyor olmakla birlikte, doğru kullanımları

yansıtma tekniğinin etkin kullanımı için uygun zemini hazırlama önemine de sahiptir. Yansıtma becerisinin olumlu katkıları, bu tekniğin bağlamla uyumlu ve bilinçli bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Böylece yansıtma, danışanın içsel süreçlerini derinleştiren ve danışmanlık ilişkisinin güven temelli gelişimini destekleyen bir teknik haline gelir.

2. YANSITMA TEKNİĞİ

Yansıtma, danışanın ifade ettiği duygu, düşünce ve deneyimlerin danışman tarafından anlamlandırılarak geri sunulmasıdır, bu süreç danışanın kendini daha iyi tanımasına ve duygusal farkındalık geliştirmesine olanak tanır.

Milne'e (2014) göre yansıtma becerileri, danışanın duygu ve düşüncelerinin danışman tarafından yapılandırılmış biçimde yeniden ifade edilmesidir. Bu beceriler, yalnızca tekrar etmeye değil; aynı zamanda danışanın kendisini anlamasına katkı sunmaya yöneliktir. Danışan, söylenenleri bir başkasının ağzından duyduğunda, kendine dışarıdan bakabilme fırsatı yakalar. Bu da benlik algısının gelişmesine yardımcı olur. Yansıtma, sadece danışanı anlamak için değil, aynı zamanda onun kendi anlatısını gözden geçirmesine ve danışma sürecinde aktif bir rol üstlenmesine imkân tanır. Böylece danışman ile danışan arasında daha açık, güvenilir ve sürdürülebilir bir ilişki kurulur. Bu bağlamda, düşünsel akış daha kolay takip edilir ve anlam bütünlüğü sağlanır.

Yansıtma, başta Carl Rogers olmak üzere birçok psikolog tarafından tanımlanmış bir terapötik tekniktir. Danışman, danışanın hissettiği duygu ve düşünceleri geri ileterek onların duygu dünyalarını anlamaya çalışır (Rogers, 1980).

Danışmanlık sürecinde yansıtma becerisi, genellikle iki temel biçimde ele alınır: duygu yansıtma ve içerik yansıtma. Duygu yansıtma, danışanın ifade ettiği duygusal deneyimlerin danışman tarafından fark edilip, uygun bir şekilde geri sunulmasıdır; bu teknik, danışanın duygularını tanımasına, kabul etmesine ve duygusal farkındalık geliştirmesine katkı sağlar. İçerik yansıtma ise danışanın paylaştığı düşünceler, olaylar ve anlatılar üzerinden yapılan bir geri bildirimdir; bu biçim, danışanın anlatısını yapılandırmasına ve düşünsel netlik kazanmasına yardımcı olur. Her iki yansıtma türü de danışmanlık ilişkisinde empatik anlayışı güçlendirir, ancak farklı işlevlere sahiptir. Duygu yansıtma daha çok içsel süreçlere odaklanırken, içerik yansıtma bilişsel çözümlemeyi destekler. Etkili bir uzman, bu iki biçimi bağlamın gerekliliklerine göre dengeli ve duyarlı bir şekilde kullanarak danışanın hem duygusal hem de bilişsel gelişimini destekler.

Duygu Yansıtma

Danışanın dile getirdiği duyguları geri ifade etme sürecidir (Ivey & Ivey, 2013). Burada hedef, duyguların görünür kılınması ve danışanın kendisini duygusal olarak anlaşılmış hissetmesidir.

Danışanın “Bazen sabahları yataktan kalkmak bile istemiyorum. Her şey üstüme üstüme geliyor gibi. İnsanlarla konuşurken bile içimden gelmiyor ama yine de gülümsüyorum. Çünkü kimse gerçekten kötü hissettiğimi bilsin istemiyorum.” ifadesine karşılık olarak yansıtma tekniğinin kullanımı şöyle örneklendirilebilir; “Kendinizi çok yalnız ve yük altında hissediyor gibisiniz. Sanki çevrenizde kimse bunu fark etmiyor ve siz güçlü görünmek için bir maske takmak zorunda kalıyorsunuz.”

Bu yaklaşım, konuşanın hislerini dışa vurmasını teşvik eder, duygusal farkındalığı artırır ve empatik bir bağ kurar.

İçerik Yansıtma

Danışanın düşündüğü veya ifade ettiği içerikleri özetleyerek geri bildirimde bulunma şeklidir (Egan, 2013). Burada amaç, konuşanın ne dediğini tam olarak kavradığınızı göstermek ve farkındalık düzeyini pekiştirmektir. Bu yeniden yapılandırma, danışanın anlatısına netlik katar, yanlış anlamaları önler ve konuşanın kendi düşünce sürecini yeniden gözden geçirmesine imkân tanır.

Danışanın “Projede yetiştiremediğim teslim tarihlerinden çok bunaldım.” ifadesine karşılık olarak yansıtma tekniğinin kullanımı öyle örneklendirilebilir; “Projedeki teslim tarihlerini karşılamakta zorlandığınızı ve bu yüzden büyük bir baskı hissettiğinizi söylüyorsunuz.”

Bu yaklaşım, danışanın anlatısına netlik katar, yanlış anlamaları önler ve konuşanın kendi düşünce sürecini yeniden gözden geçirmesine imkân tanır. İçerik ve duygu yansıtma birlikte kullanıldığında, danışan hem ne yaşadığını hem de nasıl hissettiğini derinlemesine keşfeder; bu da danışmanlık sürecinin temel taşlarından biridir.

Yansıtıcı Düşünmenin ve Yansıtma Tekniğinin Danışmanlık Sürecindeki Önemi

Danışman, danışanın hem söylediklerine hem de beden diliyle ortaya koyduklarına özenle kulak vererek, onların duygu ve düşüncelerini daha net görmelerine yardımcı olur. Bu yaklaşım, kişinin kendi iç dünyasındaki çelişkileri fark etmesini, anlamlandırmasını ve çözüm yolları aramasını kolaylaştırır. Psikoterapi sürecinde danışanın düşünce, duygu ve davranışlarının yanlış olduğu gösterilebilir ancak bunu bir yargı kavramı içerisinde gerçekleştirmemek, terapistin yeteneğine ve bilgi birikimine bağlıdır (Kozacıoğlu, 1988).

Danışanla Güven İlişkisi Kurma

Güven, danışmanlık sürecinin temel yapı taşlarından birisidir. Danışanın kendini güvende hissettiği bir ortam, onun duygularını daha açık ve içten bir şekilde ifade etmesine imkân tanır. Yansıtma becerisi, danışanın anlaşıldığını hissetmesini sağlayarak bu güven duygusunu pekiştirir. Böyle bir bağ kurulduğunda, danışan içsel dünyasını daha rahat ortaya koyar ve danışma süreci derinleşir. Rogers (1980), etkili bir terapötik ilişkinin oluşmasında empati ve yansıtmanın temel bir rol oynadığını vurgular.

Duygusal Temas Sağlama

Yapılan araştırmalar, fiziksel temasın, özellikle sarılmanın, stres hormonu kortizol seviyelerini düşürerek stresi azalttığını ve oksitosin salgısını artırarak hem zihinsel hem de bedensel rahatlama sağladığını ortaya koymaktadır. Field (2010), sarılmanın kortizol düzeylerini anlamlı şekilde azalttığını raporlamıştır. Benzer şekilde, Light, Grewen ve Amico (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, dokunmanın oksitosin salgısını artırarak kalp sağlığını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca Coan, Schaefer ve Davidson (2006) dokunmanın ağrı algısını azaltmada önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, duygusal temasın da ruhsal özgürleşme ve bedensel rahatlama üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Örneğin, terapötik süreçlerde danışanların duygularına açıkça temas edilmesi ve bu duyguların kâbul

edilmesi, bireylerin içsel çatışmalarını çözmelerine ve kendilerini daha özgür hissetmelerine olanak tanır (Rogers, 1980). Böylece, sadece fiziksel değil, duygusal düzeyde kurulan bağlar da ruhsal iyileşme sürecinde kritik bir rol oynar. Gerçek anlamda ruhsal iyileşmenin ve huzurun sağlanması, bireyin duygularına temas etmesiyle mümkün olmaktadır. Danışanın içsel dünyasına yapılan bu tür geri dönüşler, duygusal teması güçlendirir. Danışman, danışanın yaşadığı karmaşık duygulara ışık tutarak, danışanın bu duyguları ile yüzleşmesine yardımcı olur. Bu süreç, danışanın kendisini anlama ve kâbul etme becerilerini geliştirmesine de katkı sağlar.

Anlama ve Farkındalık Geliştirme

Yansıtma, danışanın kendi düşüncelerini net bir şekilde ifade etmesine yardımcı olur. Danışmanın iletildiği yansıtma, danışanın kendine dair farkındalığını artırır. Danışan, düşündüklerini ve hissettiklerini yeniden değerlendirme fırsatı bulur.

İletişimi Güçlendirme

İletişim, düşüncelerin ve duyguların paylaşımında temel bir araçtır, çünkü insanlar arasındaki anlayışı ve etkileşimi geliştirir." (Adler & Rodman, 2006). "Etkili iletişim, sadece bilgi aktarmak değil, aynı zamanda dinleme ve anlamayı da içerir; bu da güçlü ilişkiler kurulmasının temelini oluşturur." (Whetten & Cameron, 2016). Yansıtma, danışman ile danışan arasındaki iletişimi daha etkili hale getirir. Danışman, danışanın söylediklerine odaklanarak, anlamlı bir geri bildirimde bulunur. Bu durum, danışanın kendisini daha değerli ve anlaşılmış hissetmesini sağlar.

Yansıtma Tekniğinin Zorlukları

Yansıtma tekniğinin kullanımı bazı zorluklar içerir. Bu zorluklar genel olarak tekniğin doğasından kaynaklıdır. *Yanılıcı yansıtma*, danışmanın yanlış bir şekilde danışanın duygularını yansıtmasıdır. Danışmanın yansıttığı duygu veya düşüncenin yanlış anlaşılması, iletişimin bozulmasına, güvenin zedelenmesine yol açabilir. Bu nedenle, danışman yansıtma yaparken dikkatli olmalı ve doğru anlamaya özen göstermelidir. Yansıtma, özellikle duygusal olarak zorlayıcı bir durumu olan danışanlarla yapılan görüşmelerde danışmanı duygusal olarak etkileyebilir. Danışman, kendi duygusal yanıtlarını yönetme konusunda dikkatli olmalıdır. Her durumda yansıtma yapma çabası, danışanın duygularını daha da karmaşık hale getirebilir. Bu nedenle, danışmanın yansıtmayı ne zaman ve nasıl yapacağını doğru bir şekilde değerlendirmesi önemlidir. Son zamanlarda pek çok eğitim programı, psikologların yansıtma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu programlar, terapistler için yansıtma tekniklerinin etkili bir şekilde nasıl uygulanacağını göstermekte ve danışanlarla daha derin bir bağlantı kurma becerilerini artırmaktadır. 2021'de yapılan bir çalışma, terapistlerin yansıtma becerilerini geliştirmek için yapılandırılmış eğitim programlarına katıldıklarında, danışanlarla olan etkileşim kalitelerinin arttığını göstermiştir. Araştırma bu tür eğitimlerin terapistlerin kendilerini daha güvende hissetmelerine ve danışanları daha iyi anlamalarına yardımcı olduğunu göstermektedir (Watson & Green, 2021).

3. YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, nitel desen ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Betimleyici ve yorumlayıcı nitelikteki bu tasarımda, öncelikle kuramsal kavramlar tanımlanmış; ardından Irmak Zileli'nin Şimdi Buradaydı romanındaki örnekler üzerinden kavramların somutlaştığı pasajlar incelenmiştir.

Örneklem

Çalışma amacına doğrudan hizmeteden, "yansıtma becerisi" gibi terapötik süreçlerle ilgili kavramların somut olarak gözlemlenebileceği bir metin olması nedeniyle, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, nitel araştırmalarda sıkça kullanılan ve araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin örneklerin bilinçli bir şekilde seçildiği bir örnekleme yöntemidir. Bu yöntemde evreni temsil etme amacı güdülmez; asıl hedef, çalışılan konuya dair derinlemesine bilgi edinmektir. Örneklem seçimi belirli özelliklere, deneyimlere ya da bilgi düzeyine bağlıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmada Irmak Zileli'nin Şimdi Buradaydı (2025) adlı romanı, çalışmanın amacına uygun etkileşim dinamikleri barındırması, duygu ve içerik yansıtmayı içeren diyaloglar ve betimleyici pasajlar içermesi nedeniyle seçilmiştir.

Veri Toplama Prosedürü

- Roman, baştan sona dikkatle okunarak sistematik biçimde incelenmiştir
- Özellikle “duygu yansıtma”, “içerik yansıtma”, “empatik tepki”, “yansıtıcı dinleme” ve “aktif dinleme” gibi temel görüşme tekniklerinin izleri aranmıştır
- Bu doğrultuda ilgili becerilerini yansıtan pasajlar ön kodlama notlarıyla birlikte kayıt altına alınmıştır
- Kodlanan ifadeler, öncelikle duygu yansıtma ve içerik yansıtma olarak iki ana tema altında gruplandırılmıştır
- Ön kodlama sonrasında, en anlamlı ve temsil gücü yüksek 10 pasaj seçilmiştir
- Her bir pasajın içeriği korunarak, bulunduğu sayfa numarası ve tematik ilişkisiyle birlikte not edilmiştir
- Verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla seçilen pasajlar çapraz okuma yöntemiyle (farklı zamanlarda veya farklı bağlamlarla yeniden okuma) tekrar gözden geçirilmiştir

Etik İlkeler

Roman alıntıları, telif haklarına saygı gösterilerek kısaltılmış ve sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir. İnsan katılımcı barındırmayan bu çalışma için etik onay gerekmemiş; ancak veri kaynağına saygı çerçevesinde tüm alıntılar kaynakçada eksiksiz gösterilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, belirlenen 10 pasajın her biri yansıtma tekniği açısından değerlendirilmiş, çalışmanın amacıyla bağlantılı olarak tekniğin benzer ya da farklı kullanımına ilişkin örnekler sunulmuştur.

Pasaj 1:

...Yine şu anne-baba muhabbetine geldik mi? Çok güzel. Ne anlatayım size daha? Evet, vermedi, beslemedi. Memeye biber sürmek nedir ya, bunu yapmış bir kadın, gaddarlık bence bu. Size zulmedildiğini hissettiniz. Neymiş, laf geçirememiş bana. Ulu orta her yerde tutturuyormuşum, feryat ediyormuşum, meme meme diye peşinde dolanıyormuşum. Karnım

burnumda zaten, seninle mi uğraşayım kendimle mi, diyor bir de, sürdürdüm biberi, bir daha ne meme kaldı ne anne. Bir süre onu görünce köşe bucak saklanmışım hatta, bir anne çocuğuna bunu yapar mı? Doktor olan sizsiniz, söyleyin, yapar mı? Haklısınız, kendinizi reddedilmiş hissetmiş olmalısınız... (Zileli, 2025, s. 18-19).

Pasaj incelendiğinde; danışanın “memeye biber sürmek”, “gaddarlık”, “beslemedi” gibi ifadeleri incinme, cezalandırılma, yoksun bırakılma, reddedilmişlik ve görülmeme gibi yoğun duygular içerdiği ve "Size zulmedildiğinizi hissettiniz." cümlesin duygu yansıtmanın etkili bir örneği olduğu ifade edilebilir. Danışanın anlatısında yer alan yoğun duyguların “zulüm” kavramıyla yansıtılmış olduğu, danışanın yaşadığı olayın etkisini duygusal bir etiketle görünür kıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu pasajda duygu yansıtma yerine içerik yansıtma yapılmak istenseydi örneğin “Annenizin memeye biber sürmesini gaddarca bulduğunuzu ifade ediyorsunuz.” ifadesi kullanılabilirdi.

Pasaj 2:

...Karışık dönemler malum merak etmediniz mi peki? Annemi üzmem istemedim Bilmemem gereken şeyler olabilirdi. Kadın zaten üst üste darbe almış. Ülkede darbe almış, annem de. Siz çocuktunuz ama. Bu darbeler kim bilir sizi nasıl etkiledi. Beni mi? Ne önemi var ki, dedi. Kimse beklemiyor artık kimseyi. Ben annemin ölmesini bekliyorum bir tek. Ölmesini istiyorsunuz. Yok olmasını istiyorum. Ölmeyecekse de buhar olsun bir anda, böyle sihirli bir değnek değsin, kötülüğünü istemem yani, ondan değil ama varlığını bu kadar kanıtlamış olmak sinirimi bozuyor bazen. Doğduğum andan beri o var. Hiç ayrılmadık bıktım. Kendi hayatım olsun istiyorum. Elliye merdiven dayadım, hâlâ annemle yaşıyorum. Evime gidip yalnız başıma kafa dinlemek mümkün değil. Bir dakika rahat vermez insana bildiğiniz gibi değil bütün gün ne yaptı ne etti, sanki çok ilgimi çekiyor. O yüzden geldim size. İlk gün söylemişim ya, boğuluyorum, katlanmakta çok zorlanıyorum artık (Zileli, 2025, s. 24-25).

Pasaj incelendiğinde "Ölmesini istiyorsunuz" ifadesi hem içerik hem duygu yansıtma örneği olarak değerlendirilebilir. Bu, danışanın duygularıyla yüzleşmesini sağlayabilir. Ancak bu ifadenin yeterli empatik hazırlık yapmadan ve danışanın duygusal güvenliğini sağlamadan söylenmesi, terapötik ilişkiye zarar verebilir. Yansıtma tekniği ile kullanılabilecek bir başka ifade “Annenizin hayatınızda bu kadar baskın bir şekilde yer alması artık sizi oldukça zorluyor gibi, belki onun tamamen uzaklaşmasını düşlemek bile rahatlamanızı sağlıyor” olabilir. Danışanın bağımsızlık arzusu ve bireysel sınır ihlallerine dair ifadelerinin ardından kullanılabilecek bir örnek ise “Annenizle olan bu uzun süreli yakınlık artık sizi oldukça bunaltıyor gibi sanki kendi kimliğinizi yaşamak ve biraz da yalnız kalabilmek istiyorsunuz ama buna bir türlü fırsat bulamıyorsunuz.” şeklinde ifade edilebilir. Pasajda kullanılan yansıtma tekniği oldukça açık olmakla birlikte, kullanımının terapötik ittifak gibi öncül gereklilikleri ve olası riskleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Pasaj 3:

...Neden mi bırakamadım annemi o evde? Kardeşimle yalnız kalırdı o zaman. Aradan çekilsem kendi evime taşınırsam, annemle büsbütün koparız gibi geldi hep. O hayaletleriyle

yaşar beni unuttur. Bu şekilde en azından hayatta bir bağ kurmasını sağlıyorum onun. Yani bir tür fedakârlıkta bulundunuz, öyle mi? Annenizin yaşayanlarla bağının sürmesi için... (Zileli, 2025, s. 26).

Pasaj incelendiğinde; danışan annesiyle olan bağını koparmamak adına kendi hayatından vazgeçtiğini belirtmektedir ve "Bir tür fedakârlıkta bulundunuz, öyle mi?" ifadesi, duygu yansıtma örneği olarak değerlendirilebilir. Bu, danışanın kendi davranışlarını fark etmesini ve seçimlerinin ardındaki motivasyonu anlamasını sağlayabilir. Yansıtma tekniği kullanılarak verilebilecek bir diğer yanıt örneğin "Annenizle olan bağınızın kopmasından çekiniyorsunuz gibi, onun kendini tamamen yalnız ve unutulmuş hissetmesini engellemek için kendi yaşamınızı erteliyorsunuz" olabilir.

Pasaj 4:

...Bakın dedi sonra, kim susuz bırakılsa aynı tepkiyi verir, işkence gibi bir şey bu. Yüzüme bakmıyor. Balkon tarafından çevirdi başını. Bacaklarını titretmesi devam ediyor. Susuz kalmak size işkence gibi geliyor... (Zileli, 2025, s. 27).

Pasaj incelendiğinde; "Susuz kalmak size işkence gibi geliyor" cümlesi açık bir duygu yansıtma ifadesi olarak değerlendirilebilir. Danışanın bedensel tepkileri (yüzünü çevirmesi, bacak titremesi) dikkatle izlenmiş ve bu durumun farkındalığı vurgulanmıştır. Diğer yandan bağlam oldukça önemlidir, bu diyalogun hemen öncesinde danışan su istemiş, terapist tarafından seans kuralları nedeniyle karşılanmamıştır. Bu durumda yansıtma, sadece "susuzluk" üzerinden değil, reddedilme, sınırlandırılma, görmezden gelinme gibi duyguları içerecek şekilde de yapılandırılabilir ve yansıtma tekniği kullanılarak verilebilecek bir diğer yanıt örneğin "Su isteğinizin karşılanmaması sizi hem fiziksel olarak rahatsız etti hem de duygusal olarak yalnız ve anlaşılmamış hissettirdi gibi" şeklinde olabilir.

Pasaj 5:

...Onlardan farksız. Annesi üzerinde atlet üstünde eşofmanı, çocuğun üzerine doğru eğilmiş, parmak sallıyor, sakın görmeyeyim bir daha. Annelere kızılmaz klasik lafıydı dedi Yankı. Pislik yuvasıydı o kafes. Nankörlük etme. Böyle söyledi. Bir kedi gibi nankör olmakla suçlanmışsınız dedim... (Zileli, 2025, s. 110-111).

Pasaj İncelendiğinde; "Bir kedi gibi nankör olmakla suçlanmışsınız" şeklindeki cümle, içerik yansıtma örneği olarak değerlendirilebilir çünkü ifade danışanın anlatısında geçen ifadeyi alıp anlamlı bir şekilde geri sunarak anlatının netleşmesine katkı sağlamaktadır. Burada içerik yansıtmayı, "Bu söz size ne hissettirdi?" gibi bir açık uçlu sorunun takip edebileceği belirtilmelidir. Diğer yandan içerik yansıtmanın yanı sıra duygu yansıtma da yapılmak istenseydi, bu cümlelerin hemen ardından örneğin "kendinizi haksızlığa uğramış ve değersiz hissetmiş olabilirsiniz." gibi bir ifade de kullanılabilirdi.

Pasaj 6:

...Aman ne zekiyim, şöyle akıllıyım, böyle yetenekliyim diye ortalıkta gezinmeye benzemez gazetecilik. Havasını söndürmek gerekiyordu, söndürdüm. Çimdiklediniz yani...

Evet, öyle de denebilir... Yayın yönetmeni öpüp başına koydu haberi. Herkese hatırlatmış oldum ben de Yankı kimmiş. Kim olduğunuzun unutulmuş olduğunu hissettiniz, dedim. Bana ait, benim hakkım olan bir şeyin elimden alındığını hissettim. Nedir o? Kimliğim. Varoluşum...(Zileli, 2025, s. 32).

Pasaj İncelendiğinde; yansıtma tekniğinin etkili biçimde kullanılmasının örneğini oluşturduğu şeklinde değerlendirilebilir çünkü ifadeler incelendiğinde; "Çimdiklediniz yani..." cümlesi, metaforik bir yansıtma olarak danışanın duygusunu tanımlamaktadır. "Kim olduğunuzun unutulmuş olduğunu hissettiniz" ifadesi açık bir duygu yansıtmadır. "Nedir o?" sorusuyla "Kimliğim. Varoluşum." gibi ifadeleri danışana söyletmesi, pasajda yansıtma ile başlayan sürecin içgörü kazandırmaya yönelik açık uçlu sorularla desteklenmesini örneklendirdiği ifade edilebilir.

Pasaj 7:

...Babam önce hep ona gidiyor. O yokken bana gelir miydi, bunu bilmiyorum, babam öncesinde hiç yok gibi. Babamın varlığı kardeşim geldikten sonra görünür olmuş sanki. Tam anlatamıyorum. Bir babam olduğunu o beni ihmal edince fark etmiş gibiyim. Kardeşinizi önceledi, ona sevgi ve ilgi gösterdi, dedim. O zaman babaya duyduğunuz ihtiyaç sizin için görünür oldu... (Zileli, 2025, s. 128).

Pasaj incelendiğinde; hem içerik hem de duygu yansıtma tekniğinin etkili bir şekilde kullanımına örnek olduğu ifa edilebilir. "Kardeşinizi önceledi, ona sevgi ve ilgi gösterdi" ifadesi, danışanın anlattığı olayın içeriğini yargılamadan yeniden yapılandırarak geri sunmaktadır bu içerik yansıtma örneğidir. Ardından gelen "O zaman babaya duyduğunuz ihtiyaç sizin için görünür oldu" cümlesi ise danışanın doğrudan dile getirmediği ancak satır aralarında hissedilen ihtiyaç duyulma ve değer görme arzusu gibi duyguları yansıtarak, danışanın içsel farkındalık geliştirmesine olanak tanımaktadır, bu ise duygu yansıtma örneğidir. Babanın varlığına dair belirsizlik ve ihmal algısı üzerinden danışanın ihtiyaç duyduğu duygusal teması fark etmesini kolaylaştıracak nitelikte olduğu ife edilebilir.

Pasaj 8:

...Ama sonra kardeşim gelince bebek gibi davranmak istedim herhalde. Gülüyor. Tuhaf diyor. Nedenini hiç anlamamışlar. Neyin nedenini? Bir anda yürümez olmuşum ben. Hatta kardeşimin emziklerini çalıyormuşum. Emekliyormuşum ama yürümüyormuşum. Emekleye emekleye eskiden benim olan, şimdi kardeşimin kullandığı beşiğe tırmanıyormuşum. İçine sığdırıp kendini, bebek gibi yatardın demişti Haminne, Annen görmesin diye sana ne diller döktüm. Çünkü görse çıldıracak, biliyor o da... Tahtınızı geri istiyordunuz dedim... Bilmem öyle hiç düşünmemiştim. Kıskanmışsınız çok doğal bir şey bu, her çocuk kıskanır...(Zileli, 2025, s. 86-87).

Pasaj incelendiğinde; "Tahtınızı geri istiyordunuz" ifadesi, klasik bir yansıtma cümlesi olmasa da metafor yoluyla danışanın bilinçdışındaki motivasyonu anlamasına yardımcı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Danışanın "Hiç öyle düşünmemiştim" yanıtı da yansıtmanın danışanda farkındalık oluşturduğunu göstermektedir. Ardından gelen "Kıskanmışsınız, çok

doğal...” cümlesi, duygunun normalleştirilmesi açısından kritik değerdedir, bu ifade danışanın kendini suçlamadan deneyimini kabullenmesini kolaylaştırabilir.

Pasaj 9:

...Sonrasında anneniz kızdı mı size? Yol boyu konuşmadı ki, dedi Yankı, kızsaydı keşke. Sessizliğiyle cezalandırdı her zaman. Cezalandırılmış hissettiniz yani. Evet, galiba... (Zileli, 2025, s. 90).

Pasaj incelendiğinde; “Cezalandırılmış hissettiniz yani.” ifadesi yansıtma tekniğinin etkili bir örneği olarak değerlendirilebilir. Duygu yansıtmanın doğrudan bir örneği olan ifade, danışanın dolaylı olarak ifade ettiği duygunun tanımlanmasını sağlamaktadır. Böylece teknik duygunun fark edilmesini, anlaşılmasını ve danışmanlık sürecinde ele alınmasını sağlayabilir.

Pasaj 10:

...Eziyet ediyor bana demişti, ilk seanslarımızdan biriydi. Annem bana eziyet ediyor. Ne yapıyor dedim, nasıl eziyet ediyor, biraz anlatabilir misiniz? Her şeyin hıncını benden aldığını düşünüyorum bazen, dedi. Tüm çocukluğunun, kocasının terk etmiş olmasının, kardeşimin ölümünün... Hepsinin suçlusu benim. Suçlandığınızı hissediyorsunuz dedim. Evet, dedi, durdu, düşündü. Zihninde bazı anların belirdiğini hissettim... (Zileli, 2025, s. 55-56).

Pasaj incelendiğinde; “Suçlandığınızı hissediyorsunuz dedim.” ifadesi duygu yansıtma tekniğinin etkili bir örneği olarak değerlendirilebilir. Bu örnekte danışanın duygusal deneyiminin sadeleştirilerek geri sunulduğu ifade edilebilir. Bu kullanımda teknik, içgörü geliştirmeye ve duygusal farkındalık oluşturmaya katkı sağlayabilir. Ayrıca bu pasajda duygu yansıtma yerine içerik yansıtma kullanılmak istenseydi örneğin “Annenizin yaşadığı tüm zorluklar için sizi suçladığını ifade ediyorsunuz.” şeklinde, danışanın söylemini geri sunan bir ifade de kullanılabilirdi.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Yansıtma becerisi, danışmanlık sürecinin temel taşlarından ve etkili bir danışmanlık ilişkisi kurmanın en güçlü araçlarından birisidir. Danışmanın, danışanın duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaması ve yansıtması, hem danışanın farkındalığını artırma hem de danışmanlık sürecini derinleştirme işlevine sahiptir. Yansıtma becerisinin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, danışmanın empatik dinleme becerilerini geliştirmesi ve doğru stratejileri uygulaması önemlidir ve etkili bir şekilde kullanılması için önemli stratejilerden birisi aktif dinleme, beden dili ve sözsüz iletişim ile açık uçlu sorular tekniklerinin kullanımıyla bağ kurmaktır. Yansıtma, danışanın kendi içsel dünyasına dair daha fazla farkındalık kazanmasını sağlar ve sonuçta daha sağlıklı bir kararalma sürecine girmesine olanak tanır.

Okul öncesi dönem, bireyin bilişsel, duygusal, sosyal ve psikomotor gelişiminde temel taşların atıldığı kritik bir evredir. Bu dönemde çocukların çok yönlü gelişimini desteklemek için sistematik ve profesyonel bir destek mekanizmasına ihtiyaç vardır. Danışmanlık hizmetleri, çocuğun yaşadığı gelişimsel güçlüklerin erkenden fark edilip müdahale edilmesini sağlayarak ilerleyen yaşlarda ortaya çıkabilecek akademik, sosyal ve duygusal sorunların önlenmesinde kilit rol oynar (Tuncay & İl, 2009; Karahan & Duyan, 2019). Çocuk gelişimi uzmanları,

yalnızca çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim süreçlerini desteklemez, aynı zamanda ailelerle etkili bir danışmanlık ilişkisi kurarak gelişimsel riskleri azaltma konusunda da önemli bir rol üstlenirler. Danışmanlık sürecinde empati, etkin dinleme, yansıtıcı tepki verme, çözüm odaklı yaklaşım geliştirme gibi temel beceriler kritik önem taşır (Kadushin & Kadushin, 2016). Çocuk gelişimcilerin bireysel farklılıklara duyarlı, esnek ve kültürel açıdan farkındalık sahibi olmaları önemlidir. Bu şekilde, hem çocuğun gelişimi desteklenir hem de aile kendini anlaşılmış ve güçlenmiş hisseder. Dolayısıyla, çocuk gelişimi alanında çalışan uzmanların görüşme teknikleri konusunda kuramsal bilgiye ve uygulama becerisine sahip olmaları, mesleki yeterliliklerinin ve hizmet kalitesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Başka bir ifadeyle çocuk gelişimi alanında görev yapan meslek profesyonelleri, çocuklarla ve aileleriyle yürüttükleri görüşmelerde etkili iletişim kurabilmek için gelişmiş görüşme tekniklerine sahip olmalıdırlar. Bu bağlamda, özellikle yansıtma becerisi, hem çocuğun duygusal deneyimlerinin anlaşılmasında hem de güven temelli bir ilişki kurulmasında kritik bir rol oynar. Yansıtma, çocuğun ifade ettiği duygu ve düşüncelerin profesyonel tarafından doğru biçimde geri bildirilmesini sağlayarak, çocuğun kendini anlaşılmış hissetmesini ve içsel farkındalığını artırmasını destekler. Bu becerinin bilinçli ve etik bir şekilde kullanılması, çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarının daha sağlıklı biçimde değerlendirilmesine olanak tanırken, aynı zamanda profesyonelin müdahale sürecinde daha duyarlı ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsemesine katkı sağlar.

Bu çalışmada, Irmak Zileli'nin Şimdi Buradaydı romanında yer alan kurmaca diyaloglar aracılığıyla yansıtma becerisinin kullanımına ve etkilerine dair somut örnekler sunulmuştur. Çalışmanın; yansıtma tekniğinin çok katmanlı yapısına dair analitik bir çerçeve sunması, danışmanlık becerisi gerektiren meslek profesyonelleri için becerinin kullanımını örnekledirerek içselleştirilmesine katkı sağlaması umulmaktadır. Ayrıca farklı görüşme tekniklerinin analizinde kurgu metinlerin kullanımını teşvik etmesi ve çocuk gelişimi alanı özelinde çocuklarla ve ebeveynlerle kurulabilecek diyalogları içeren kitaplar ve filmler üzerinden yeni analizler yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Adler, R. B., & Rodman, G. (2006). *Understanding human communication* (9th ed.). Oxford University Press.

Ambady, N., & Weisbuch, M. (2010). Nonverbal behavior. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed., Vol. 1, pp. 464–497). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy001013>

Coan, J. A., Schaefer, H. S., & Davidson, R. J. (2006). Lending a hand: Social regulation of the neural response to threat. *Psychological Science*, 17(12), 1032–1039. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01832.x>

Egan, G. (2013). *The skilled helper: A problem-management and opportunity-development approach to helping* (10th ed.). Cengage Learning.

- Elliott, R., & Freire, E. (2020). The role of reflection in empathy and therapeutic alliance. *British Journal of Guidance & Counselling*, 48(3), 295–309.
<https://doi.org/10.1080/03069885.2020.1736986>
- Ferris, S., & Mehrabian, A. (1967). Inference of attitudes from nonverbal communication in two channels. *The Journal of Counseling Psychology*, 31, 248–252.
- Field, T. (2010). Touch for socioemotional and physical well-being: A review. *Developmental Review*, 30(4), 367–383. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2011.01.001>
- Gibbs, G. (1988). *Learning by doing: A guide to teaching and learning methods*. Further Education Unit.
- Ivey, A. E., & Ivey, M. B. (2013). *Intentional interviewing and counseling: Facilitating client development in a multicultural society* (8th ed.). Brooks/Cole.
- Kadushin, A., & Kadushin, G. (2016). *Sosyal hizmet görüşme teknikleri* (5. baskı, G. Yüksel, Çev.). Nika Yayınları. (Orijinal eser 2013'te Columbia University Press tarafından yayımlanmıştır.)
- Karahan, G., & Duyan, V. (2019). Ailelerle sosyal hizmet: “İlk oturum”. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care*, 13(3), 379–395. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.399937>
- Kepçeoğlu, M. (1999). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Alkım Yayınevi.
- Kozacıoğlu, G. (1988). Psikoterapötik ortama giriş. *Psikoloji Çalışmaları*, 16, 125–140.
- Light, K. C., Grewen, K. M., & Amico, J. A. (2005). More frequent partner hugs and higher oxytocin levels are linked to lower blood pressure and heart rate in premenopausal women. *Biological Psychology*, 69(1), 5–21. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2004.10.003>
- McLeod, J. (2015). *Psikolojik danışmaya giriş* (S. Karakuş, Çev.). Nobel Yayıncılık. (Orijinal eser 2011 yılında yayımlanmıştır.)
- Meydan, B. (2015). Psikolojik danışman adaylarının içerik yansıtma ve duygu yansıtma becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(4), 1–15.
- Milne, A. (2014). *Danışmanlığı anlamak* (M. Dinçer, Yay. haz.). Optimist Yayınları. (Orijinal eser 2010'da yayımlanmıştır.)
- Miller, A. J., Martinez, S., & Rivas, C. (2022). Self-reflection in journaling: Enhancing emotional regulation. *Journal of Counseling Psychology*, 69(4), 482–493.
<https://doi.org/10.1037/cou0000512>
- Nazlı, S. (2021). *Aile danışmanlığı* (16. baskı). Anı Yayıncılık.
- Özgüven, İ. E. (1999). *Çağdaş eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik*. PDREM Yayınları.
- Öztürk, E., & Ayhan, H. (2021). Psikoterapinin temel ilkeleri ve temel bileşenleri. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 6(1), 136–158.
- Rogers, C. R. (1980). *A way of being*. Houghton Mifflin Harcourt.

Scholl, R. M., & Kauffman, B. (2022). Inner resources: The impact of reflective techniques in therapy. *Therapeutic Advances in Psychopharmacology*, 12, 20451253211029356.

<https://doi.org/10.1177/20451253211029356>

Tuncay, T., & İl, S. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2), 52–53.

Watson, J., & Green, D. (2021). Training therapists in reflection skills: Enhancing client engagement. *Counseling Psychology Quarterly*, 34(2), 234–248.

<https://doi.org/10.1080/09515070.2020.1767354>

Weiner, I. B., & Bornstein, R. F. (2009). *Principles of psychotherapy*. Cambridge University Press.

Whetten, D. A., & Cameron, K. S. (2016). *Developing management skills* (9th ed.). Pearson.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.

GENÇ KADINLARDA SOSYAL MEDYA KAYNAKLI AKRAN BASKISI

Sosyal Hizmet Uzmanı Çağla TÜRKMEN

Karabük Üniversitesi LÜEE, caglaturkmen2908@gmail.com-0009-0006-0064-7607

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Karabük Üniversitesi İİBF, alifuatersoy@karabuk.edu.tr-0000-0001-7665-6741

ÖZET

Aynı yaş grubundaki bireylerin istenilen bir davranışı sergilemesine razı etmek amacıyla ısrar edilmesi ve cesaretlendirilmeleri durumuna akran baskısı denmektedir. Günümüzde sosyal medya platformları gençlerin sosyalleşme amacıyla kullandıkları bir alan haline gelmiştir. Gençler kendilerini ve kimliklerini sosyal medya platformları aracılığıyla dünyaya yansıtmaktadır. Sosyal medya platformlarının gençler üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sosyal medya paylaşımlarının gençlerde bilgi edinmek, eğlenmek ve motivasyon kazanmak gibi olumlu etkileri bulunmaktadır. Olumlu etkiler kadar olumsuz etkilere neden olan sosyal medya platformları akademik başarının düşmesine, siber zorbalığa ve depresyon gibi mental sağlık problemlerine neden olabilmektedir. Sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar ideal ve mükemmel yaşantı kalıpları meydana getirmekte ve bu durum gençler arasında akran baskısına neden olabilmektedir. Bu nedenle genç kadınların sosyal medya kaynaklı karşılaştığı akran baskısı hakkında düşüncelerini öğrenmek amacıyla bu nitel araştırma yapılmıştır. Araştırmaya ölçüt örnekleme yöntemi ile 15- 24 yaş arası sekiz genç kadın alınmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 15 dakikalık yüz yüze görüşmeler ile toplanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda sosyal medyanın bireye ve yaşantısına olumlu ve olumsuz etkileri bulunduğu görülmüştür. Genç kadınların sosyal medya kaynaklı akran baskısı hakkındaki düşünceleri ve yaşantılarını sosyal medyanın nasıl etkilediğine bakıldığında bir takım olumsuz etkilerden bahsedilmektedir. Bu etkilerden birisi de akran baskısının sebepleri arasında farklı olmak amacıyla uygulanan akran baskısı ve farklı olana karşı uygulanan akran baskısı olarak ifade edilmektedir. Gençlerde yetersizlik duygusu ve mükemmel yaşam algılarının sosyal medya nedeniyle oluştuğu da söylenmiştir. Sosyal medya nedeniyle yaşanan akran baskısının üstesinden gelmek için farklı yöntemlerden yararlanılabilmektedir. Mükemmel yaşam algısını kırabilecek gerçek yaşamın zorluklarını ve gerçekliklerini de paylaşan hesaplar teşvik edilebilir ve bunların rol model alınması sağlanabilir. Sosyal hizmet uzmanları gençlere doğru sosyal medya kullanımı ve akran baskısı konusunda eğitimler verebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, akran baskısı, sosyal medya platformları, yetersizlik duygusu, genç kadın

ABSTRACT

The insistence and encouragement of individuals in the same age group in order to persuade them to exhibit a desired behavior is called peer pressure. Today, social media platforms have become an area used by young people for socializing. Young people reflect themselves and their identities to the world through social media platforms. Social media platforms have positive and negative effects on young people. Social media posts have positive effects on young people

such as gaining information, having fun and gaining motivation. Social media platforms that cause negative effects as well as positive effects can lead to lower academic achievement, cyberbullying and mental health problems such as depression. Posts on social media platforms create ideal and perfect life patterns, which can lead to peer pressure among young people. For this reason, this qualitative research was conducted to learn young women's thoughts about peer pressure they face due to social media. Eight young women between the ages of 15 and 24 were included in the study with the criterion sampling method. The research data were collected through 15-minute face-to-face interviews using a semi-structured interview form. As a result of the findings, it was seen that social media has positive and negative effects on individuals and their lives. When we look at young women's thoughts about peer pressure caused by social media and how social media affects their lives, some negative effects are mentioned. One of these effects is expressed as peer pressure applied in order to be different among the reasons for peer pressure and peer pressure applied against those who are different. It has also been stated that the sense of inadequacy and perceptions of perfect life in young people occur due to social media. Different methods can be used to overcome peer pressure due to social media. Accounts that share the difficulties and realities of real life that can break the perception of a perfect life can be encouraged and they can be taken as role models. Social workers can provide trainings to young people on proper social media use and peer pressure.

Keywords: Social media, peer pressure, social media platforms, sense of inadequacy, young women

1.GİRİŞ

Sosyal medya, internet ağı kullanan bireylerin birbirleri ile çevrimiçi iletişime geçmelerini sağlayan platformlar aracılığıyla içerik paylaşımı ve konuya ilişkin yorum yapma aktivitelerine dayalı sosyal ağ platformlarının bir bütünüdür (Özdemir vd., 2014). Günümüzde en hızlı gelişen iletişim teknolojilerinden biri sosyal medyadır. Sosyal medya forumları, blogları, kişilerin düşüncelerini paylaşabileceği platform ve siteleri içermektedir. Ayrıca bu platformlarda fotoğraf, görüntü, film, ses ve yazılar paylaşılabilmektedir (Erol ve Hassan, 2014).

Günümüzde sosyal medya ve yeni iletişim teknolojileri bireylerin günlük yaşantıları üzerinde değişikliklere sebep olmakla kalmayıp ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik değişimlere de neden olmaktadır. Sosyal medya ağları iletişimde mekân ve zaman kısıtlamasını ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda hızlı ve kolay olması sosyal medyanın iletişim noktasında olumlu yanlarıdır. Bütün bunların yanı sıra sosyal medyanın olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bireylerin mahremiyetlerinin azalması, mükemmel ve kusursuz yaşam algısı, sözlü şiddet ve akran baskısı bunlara örnek olarak verilebilir (Çömlekçi ve Başol, 2019).

Akran kelimesi aynı yaş grubundan arkadaşları veya çocuklar ve ergenlerde aynı yaştakileri tanımlarken kullanılır (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005). Bireyin mevcut akran grubunun bireyin belirli bir davranışı sergilemesi için ısrar etmesi ve cesaretlendirmesi durumuna akran baskısı denmektedir (Esen, 2003).

Akran baskısı doğrudan ve dolaylı olarak gerçekleştirilebilmektedir. Akran gruplarında akran baskısı “razı etmek” temelinde karşımıza çıkar. Gençler baskı uygularken genellikle fark

edilmesi zor olan dolaylı yöntemlere başvurma eğilimindedirler. Özellikle baskı esnasında bir şeye razı etmek amacıyla alay etme, dedikodusunu yapma ve bireyin istemediği davranışları gerçekleştirme sıklıkla karşılaşılan dolaylı baskı yöntemlerindendir. Gençler kendilerine dolaylı baskı uygulandığının farkında olmayabilir ama üzerinde etkisi gözlemlenebilmektedir (Karaaslan vd., 2024).

Gazete, televizyon ve radyo gibi iletişim araçlarının yerini günümüzde sosyal medya almıştır. Sosyal medya gençlerin sık kullandığı iletişim ve etkileşim aracıdır. Gençlerin sosyal medyayı sık kullanma nedenlerinden biri istedikleri gibi davranabilme özgürlüğüdür. Akranları ile kolayca iletişim kurabilmektedirler. Instagram, WhatsApp, Youtube ve Twitter gibi sosyal medya platformları gençler arasında tercih edilmektedir (Arısüt ve Öztürk, 2024).

Mükemmeliyetçilik, insanların yaşantılarında hem kendisi hem de çevresindeki bireyler için ulaşılması zor güç hedefler belirlemesi ve bunun için çaba harcaması olarak tanımlanmaktadır (Türk ve Kazan, 2020). Sosyal medya gençler için mükemmel ve kusursuz yaşantı algısı oluşturmaktadır. Gençlerin yaşantısını etkileyen en önemli unsurlardan biri mükemmel yaşantı ve mükemmel birey imajına uyulmasıdır. Çizilen mükemmel imaja uymayan gençler akranları tarafından baskıya uğramaktadırlar.

Dünya Sağlık Örgütüne göre gençlerin yaş aralığı 15-24'tür (Topan vd., 2021). Günümüzde gençler sosyal medyada oldukça fazla zaman geçirmektedirler. Gençlerin sosyal medyada geçirdiği zaman yaşantılarını olumlu ve olumsuz farklı yönlerde etkilemektedir. Sosyal medya kullanımı gençler için iletişim kurma imkanlarını arttırabilir, yeni sosyal ağlar oluşturmaya olanak sağlayabilir ve farklı kültürel bakış açıları geliştirmesine yardımcı olabilir. Sosyal medya platformları gençlerin kendilerini ve kimliklerini dünyaya yansıtmasına olanak sağlar, gençlerin empati duygusunun gelişmesini sağlayabilmektedir. Lakin sosyal medya gençlerin yaşantısını sadece iyi ve olumlu değil olumsuz yönlerde de etkilemektedir. Gençlerin akademik başarıları düşebilir, anksiyete ve depresyon gibi mental sorunlar yaşayabilir, siber zorbalık mağduru olabilir ve mahremiyet ihlaliyle karşılaşabilirler (Açar ve Demir, 2025). Sosyal medya gençler arasında akran baskısına neden olabilmektedir. Bu nedenle gençlerin üzerinde sosyal medyanın neden olduğu akran baskısı hakkında bilgi edinmek amacıyla nitel bir araştırma yürütülmüştür.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde sosyal medya kullanımı hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sosyal medya platformlarında kişiler kendi kimliklerini oluşturmakta ve dünyaya nasıl yaşadığını, neler sevdiğini ayrıca nasıl biri olduğunu yansıtmaktadır. Bireyler genelde yaşantılarının özel ve kusursuz anlarını paylaşıırken zor ve yorucu anları paylaşmama eğilimindedirler. Bu durum mükemmel insan, mükemmel yaşantı ve mükemmel kişilik gibi yeni imaj algısına neden olmaktadır. Özellikle kadınların mükemmel imaj algısı için kendilerini değiştirdikleri düşünülmektedir. Bu imaj algısına uyulması için akran baskısı gençler arasında karşılaşılan bir durumdur. Bu nedenle sosyal medyanın sebep olduğu akran baskısı hakkında gençlerin düşüncelerini öğrenmek amacıyla Karabük'teki genç kadınlarla bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın önemi genç kadınların sosyal medya nedeniyle akran

baskısı hakkındaki düşünceleri ve gençlerin yaşantılarını sosyal medyanın nasıl etkilediği hakkında bilgi edinmektir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar problemi doğal ortamında anlamak amacıyla sorgulayıcı ve yorumlayıcı bir biçimde öznel ve yorumlayıcı ifadeler kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırma türüdür (Baltacı, 2019). Bu araştırma sosyal yaşamdaki olguların katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığı gerçekliğini incelemek amacıyla yapıldığından nitel araştırma desenlerinden (Maxwell, 2008) olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırma, bir kavram veya benzer bir konuyla ilgili çeşitli insanlardan aynı tür bilgilerin alınması ve elde edilen deneyimlerden ortak olanların tema haline getirildiği bir araştırma desendir (Creswell, 2018, s. 77). Fenomonolojik yaklaşımın amacı, kişilerin bir olaya veya fenomene karşı deneyimlerinin anlamını araştırmaktır (Özdemir ve Tuti, 2023).

2.1 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, araştırılan konuyu derinlemesine incelemek ve olayları daha yakından kavrayabilmek amacıyla yapılan nitel araştırmanın amaçlı örnekleme türlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılarak seçilmiştir. Ölçüt örneklemede gerekli ölçütler için araştırmacı önceden hazırlanmış ölçüt listesinden faydalanabilmekte veya kendisi çalışmaya uygun şekilde hazırlayabilmektedir; ayrıca katılımcının vücut dili ve ses tonu gibi sözel olmayan ifadelerini de dikkate alabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 132).

Amaçlı örneklem, araştırmacının görüşmeler için gereken nitelikte bireyleri ve çalışmanın yapılacağı ortamı seçebilmesini sağlamaktadır (Creswell, 2018). Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacının Karabük il merkezinde ikamet eden, araştırmaya katılmaya gönüllü genç kadınlar olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmaya 12 genç kadın alınması planlanmış ancak yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin tekrar etmeye başlaması nedeniyle veri tatmini sağlandığı düşüncesiyle görüşmecisi sayısı 8'e ulaştığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Gizliliğin korunması ve çalışmaya katılan kişilerin kimlik bilgilerinin açığa çıkmaması esas olduğundan katılımcılar K1, K2... şeklinde kodlanarak isimleri yazılmayarak gizli tutulmuştur.

2.2 Verilerin Toplanması

Araştırma konusu hakkında literatür taraması gerçekleştirilmiş ve ardından yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel bir araştırmada görüşme formundaki soruların sınırlandırılıp görüşme esnasında ek açık uçlu soru ekleyerek araştırma konusu hakkında kapsamlı bilgi edinmeyi sağlayan veri toplama tekniğidir (Polat, 2022). Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ilk kısmında 4 kişisel ve demografik bilgi sorusu bulunmaktadır. Görüşmenin ikinci kısmında ise 5 açık uçlu soru sorulmuştur. Bu sorular:

- ✓ Kullandığınız sosyal medya platformlarının etkileri nelerdir?
- ✓ Sosyal medyada akran baskısı konusunda neler düşünüyorsunuz?

- ✓ Akranlarının paylaştığı sosyal medya içerikleri senin yaşantını nasıl etkiliyor?
- ✓ Sosyal medya paylaşımları yaparken çevrenden etkilendiğin durumlar neler oluyor? Paylaşacağın içerikler için günlük yaşantını hangi yönlerde değiştiriyorsun?
- ✓ Sosyal medyanın yol açtığı akran baskısını önlemek için neler yapıyorsunuz? Bu konuda yapılabilecek başka çözüm yöntemleri nelerdir?

Araştırma verileri 14.04.2025-19.04.2025 tarihleri arasında yüz yüze 10-15 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilerek ses kaydı alınarak toplanmıştır.

Görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın süresi, önemi ve amacı hakkında bilgilendirilmeler yapılmış ve rızaları alınarak başlanmıştır. Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı bir biçimde gerçekleştirilmiştir

2.3 Verilerin Analizi

Alınan ses kayıtları bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. Çalışma grubundaki kadınların açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar tekrar tekrar okunarak fenomenolojik veri analizi çerçevesinde temalar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma amacı kapsamında elde edilen kodlar ve analizler dikkate alınarak kategoriler ve kategoriler ışığında da temalar oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında görüşmelerde elde edilen bilgilerin ilgi çekmesi ve kategorilerle ilgili önemli ifadelerin aktarılması amacıyla doğrudan alıntılara yer verilerek yazımın güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan kadınların sosyal medya kaynaklı oluşan akran baskısı hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen verilere göre bu bölüm tanıtıcı bulgular ve konuya ilişkin bulgular ve yorumlar başlığı altında ele alınmıştır.

3.1 Tanıtıcı Bulgular

Görüşmeye katılan katılımcılar günlük yaşantılarında ortalama 4 saat sosyal medya platformlarında vakit geçirmektedirler. Katılımcılar Instagram, WhatsApp, Twitter, Telegram, Tik tok ve Youtube sosyal medya platformlarını kullanmayı tercih etmektedirler (Çizelge1).

Çizelge1: Tanıtıcı Bilgiler

	Yaş	Sosyal Medya Platformu	Ortalama Süre
K1	19	Instagram, WhatsApp, Twitter, Tik tok	6 saat
K2	24	Instagram, WhatsApp, YouTube	3-4 saat
K3	20	WhatsApp, Instagram, Tik tok	6 saat
K4	23	Instagram, WhatsApp Telegram x	4-5 saat
K5	24	Instagram	5 saat
K6	22	Instagram ve Telegram	3-5 saat
K7	15	Instagram ve Tik tok	3 saat
K8	18	Tik tok	1 saat

3.2 Konuya İlişkin Bulgular ve Yorum

Katılımcıların görüşme esnasında ifade ettiği düşünceleri bu bölümde paylaşılmıştır. Görüşmeler sonunda katılımcıların konuya ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Bu analizler sonucu sosyal medyanın günlük hayata etkisi, sosyal medya ve akran baskısı, sosyal medya paylaşımları ve akranlar, sosyal medyada akran baskısının önüne geçmek için yöntemler olmak üzere dört kategoriye ayrılmıştır.

3.2.1 Sosyal Medyanın Günlük Hayata Etkisi

Sosyal medya, kullanıcılarına iletişim kurma imkanları, kendi bağlantı listelerini oluşturma imkânı ve profil oluşturma gibi olanak sağlayan farklı bilgi, iletişim ve medya olanaklarını sahip web tabanlı platformlardır (Uluç ve Yarcı, 2017). Sosyal medya aktif olarak insanların yaşamının bir parçasıdır. Bunun sonucunda bireylerin yaşamını olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir.

K2 “Gündem hakkında bilgi veriyor. Haberleri öğrenebiliyorum. Popüler kültür hakkında fikir sahibi olmamı sağlıyor. Sosyal çevrem hayatında olan bitenden haberdar olabiliyorum.” K3 “Hem bilgi hem eğlence diye düşünüyorum.” ifadeleriyle sosyal medyanın yaşantıya olumlu etkilerinden söz etmektedirler. K2 ve K3’ün ifadelerinin aksine K4 “Odak süresinin azalması, dikkat eksikliği, fiziksel ağrılar.” düşüncesiyle olumsuz etkilerden söz etmiştir. Benzer bir şekilde K5 ve K6’da olumsuz etkilerden söz etmektedir. “Kullandığım sosyal medya etkilerinden bahsetmek gerekirse Instagram reelsleri ve insanların bu mecralarda bizlere yansıttığı özellikler çok göz boyama olduğunu varsayarsak oldukça can sıkıcı. Çünkü benim elde edemediğimi yaşayıp, isteyip yaşayamadığım, benim elde etmek için çaba sarf etmek için çabalarken onların bu hayatı dolu dolu bize yansıttığını düşündüğümüzde benim eksik ve geride kaldığımı düşündürüyor.” K5 ifadelerini kullanmıştır. K6 ise “Vaktimden çalarak yapmam gereken işleri erteleme sebebiyet vermektedir. Bazen de dünyada olup bitenden haberdar olmak için iyi bir kaynak olarak görüyorum.” ifade etmiştir. K7 diğer katılımcıların aksine herhangi bir faydasının bulunmadığını düşünmektedir. K7 “Sadece zaman harcamaya yarıyor hiçbir faydası yok.” İfadelerini kullanmıştır. Katılımcılar ifade ettiği düşüncelere bakıldığında sosyal medyanın günlük yaşantıya olumlu ve olumsuz yönde etkileyebileceği gözlemlenmiştir. Olumlu yönde etkilerinin güncel haberler ve bilgi edinme üzerinde durulurken aynı zamanda eğlence amaçlı kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Olumsuz yönde etkileri için ise mükemmel yaşantı algısı yarattığı için kendi yaşantısını yetersiz bulma, odak sorunlarına neden olma ve işleri sürekli erteleme isteğinin katılımcıların üzerinde durduğu görülmüştür

3.2.2 Sosyal Medya ve Akran Baskısı

Gençler arasındaki etkileme ve etkilenme düzeyi ilişki örüntülerini belirleyen unsurlardır. Akranları tarafından kabul görmek isteyen gençler akranlarıyla iletişime geçmeye yönelirler ve isteklerini kabul ederler. Akran baskısı gençler arasındaki etkilenme düzeyinde önemli bir etkidir. Akran baskısı, tek düze müzik zevkleri, benzer giyinme ve uyumsuz davranışa teşvik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Akran baskısı altındaki genç, istenilen davranış sergilenmediğinde dışlanacağını düşündüğünden ve sürekli devam eden grup baskısından

kaynaklı risk içeren olumsuz ve uyumsuz davranışlar sergileyebilir (Demir ve Çelikkaleli, 2019).

“Günümüz Z kuşağı maalesef beğenilme arzusu yaşadığı için böyle bir şey yapma gereği duyuyor akran olmamak için.” (K3), *“Herkesin aynı olması gerektiği düşüncesiyle birbirini baskılandıkları için.”* (K4), *“Günümüz genç neslinin birbirleri üzerine baskı kurmak için kullandıkları popüler bir yol. Sosyal medya üzerinden beğenilme ile veya yorumlarla sahte bir kişilik inşa edip, herkesi kendisini dahi buna inandırmaya çalışıyorlar ve bu da onları psikolojik olarak olumsuz etkiliyor.”* (K2) ve *“İnsanları mükemmeliyetçilik algısı yükünden öteki olanı dışlama arzusu sosyal medyada oldukça yaygındır.”* (K6) ifadelerini kullanarak düşüncelerini belirtmişlerdir. Katılımcılar akran baskısına farklı bakış açılarıyla yaklaştığı gözlemlenmiştir. K3 birbirlerinden farklı olmak ve denk olmamak için uygulanan akran baskısının üzerinde dururken K4 herkesin aynı olması gerektiği algısından farklı olanı dışlama davranışının üzerinde durduğu gözlemlenmiştir. K2 ve K6 ise diğer katılımcılarında üzerinde durduğu mükemmeliyetçilik bakış açısından söz ettiği gözlemlenmiştir.

K8 diğer katılımcıların aksine akran baskısını kendi yaşama olasılığı üzerinden değerlendirmiş ve *“Hiç yaşamadım bu konuda pek bir bilgim yaşayacağımı da pek sanmam.”* ifadelerini kullanmıştır.

3.2.3 Sosyal Medya Paylaşımları ve Akranlar

Günümüzde sosyal medya platformları dikkat çekme çabası içinde olan gençlerin ve kendisini günlük yaşantısında ifade etmekte zorluk yaşayan gençlerin paylaşımlarla kendini ifade ettiği bir alan durumuna gelmiştir. Gençler sosyal medya sayesinde istedikleri zaman, istedikleri yerde ve istedikleri biçimde kendilerini ifade edebileceklerini düşünmektedir. Takip edilen hesaplar gençlerin ideal yaşantı algılarını oluşturmada önemli bir etkiye sahiptir (Kıran vd.,2020). Gençler sosyal medya paylaşımları yaparken farklı etkenlerin etkisinde kalmaktadır.

“Güzel yerler bulup onlar hakkında paylaşım yapıyorum. Paylaşım yapacağım yere göre değişip, o yere gitmek istiyorum.” (K1), *“Popüler olana ayak uydurmak için paylaşımlara dikkat etmekteyim ya da çevremde paylaşımlardan dolayı tepki alacağımı düşündüğümünden içeriklerden uzak dururum.”* K6 düşüncelerini belirtmişlerdir. K4 *“İçeriklerimi paylaşırken özel hayatımı çok fazla yansıtmamaya özen gösteriyorum.”* düşüncelerini belirtmiştir. K5 *“Sosyal medya paylaşımı yaparken hayatımın güzel ve özel yanlarını çekmeye ve yansıtmaya çalışıyorum. Günlük yaşantımı şu an imkanlarımdan dolayı çok değiştiremiyorum.”* düşüncelerini belirtmiştir. Katılımcılar sosyal medya paylaşımlarını yaparken yaşantılarının güzel ve özel olduğunu düşündüğü anlarını paylaşmaya yöneldiği gözlemlenmiştir. K6 popüler olana uymaya çalıştığını belirtmiştir. K6 gibi K1’de benzer şekilde yapacağı paylaşımlar için güzel yerler bulmak gibi davranışlar sergilediğini belirtmektedir. Sosyal medya paylaşımları için yaşantılarını şekillendirdiği gözlemlenmiştir. Diğer katılımcıların aksine K4 özel yaşantısını sosyal medyaya yansıtmamaya çalıştığını belirtmiştir. Katılımcıların düşüncelerine bakıldığında sosyal medya paylaşımı yaparken kusursuz bir yaşantı içinde görünme gereksiniminin yaşandığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar sık sık ifade ettiği düşüncelerde mükemmel bir yaşamdan bahsedip kendi yaşantılarının geride kaldığı veya yetersiz hissettirdiği

gözlemlenmiştir. Katılımcıların mükemmel yaşam algısı için paylaşımlarını bu yönde yapmayı tercih ettikleri düşünülmektedir.

K1 “*Neler yaptıklarını, gün içinde nerde olduklarını görüp, onlarla konuşuyor; attıkları paylaşımlarda eğleniyorum.*” ifade etmiştir. “*Bu değişiyor tabi duygusal aşk gibi paylaşımlar çok dikkatimi çekmiyor ama YKS’ye hazırlanan bir öğrencinin kullandığı sosyal medya benim dikkatimi çeker sanat, kitap, spor, müzik gibi.*” K3 ifadelerini kullanmıştır. Akranlarının paylaşımlarından olumlu etkilenen K1 ve K3’ün aksine K4 ve K5 “*Herkesin çok mutlu hedeflerine ulaştığı gördüğümde kendimi bir şeylere geç kaldığımı düşünüyorum.*” (K4) “*Akranlarımın paylaştığı sosyal medya içerikleri ister istemez benim hayatımı etkiliyor. Benim eksik kalmışlık hissime ve onların şartları ile eşit şartlarda olamamak benim hayatımı akranlarım gibi yönetme çabamı etkiliyor.*” (K5) düşüncelerini ifade etmiştir. Sosyal medya paylaşımları yaparken gençlerin üzerinde akranlarının yapmış olduğu paylaşımların etkilerinin bulunduğu düşünülmektedir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda akranlarının paylaştığı sosyal medya gönderileri yaşantılarını farklı boyutlarda etkilediği gözlemlenmiştir. K1 paylaşımların kendisini eğlendirdiğini belirtirken K2 ve K3 bilgi almak ve ilgi alanlarına yönelik sosyal medyayı kullandığını belirtmişlerdir. K4 ve K5 ise sosyal medyada akranlarının paylaşımlarının kendi yaşantılarında yetersiz ve geride kalma hissiyatına neden olduğunu belirttiği gözlemlenmiştir. Akranların yapmış olduğu paylaşımlar gençlere hem motivasyon ve eğlence unsuru olarak olumlu yönde karşımıza çıkabilirken hem de yetersizlik duygusu yönüyle olumsuz etkileri görülebileceği düşünülmektedir.

3.2.4 Sosyal Medyada Akran Baskısının Önüne Geçmek İçin Yöntemler

Sosyal medyada farklı olma çabasına ya da farklı olana yönelik akran baskısı karşımıza çıkabilmektedir. “*Böyle kişilerin doğruyu göreceğini düşünmüyorum, yine de yaptığının yanlış olduğunu anlatıyorum. Böyle kişilerin sorunlarının aileden geldiğini düşünüyorum. Önce ailelere bilgi verilmeli, çocukları ile ilgilenmeleri gerekiyor. Daha sonrasında kişiye yanlış olduğunu gösterip, zorbalığa uğrayan kişiye ise susmaması gerektiğini, kendisinin yetersiz değil normal bir insan olduğunu söylememiz gerekiyor.*” (K1), “*Çevremdeki kişileri sözlü olarak konu hakkında uyararak bilgilendirmeye çalışıyorum ve aynı şeyleri onların da kendi çevrelerinden yapmalarını istiyorum. Başka bir çözüm önerisi olarak da bir kişinin birden fazla sosyal medya hesabı açamayacağı ve açtıkları hesabın kendi kimlikleri ile eşleşeceği, yaptıkları herhangi bir yanlışta para cezası ve ileri durumlarda ise hesabın kapatılıp tekrardan aktif olunmasına izin verilmeme ve hatta hapis cezası tarzında bir yaklaşım sürdürülebilir. Ehliyet sahibi olmak gibi yani. Bu kimliğe sahip olmak için önce kendini kanıtlaman lazım ve bu kimlik elinden her an alınabilir. Yanlış yapmamak için çabalaman lazım. Bu şekilde bir uygulamayı sosyal medya hesapları içinde uygulayabiliriz.*” (K2) ve “*Bazen kendime sosyal medya detoxu uyguluyorum. Bazen kendimi onların da zor hayatlar yaşadığını ancak bunu değil güzel yanlarını paylaştığını ikna edici konuşma seansları yapıyorum. Başka çözüm yolları neler olabilir bilmiyorum.*” (K5) ifadeleriyle düşüncelerini katılımcılar belirtmiştir. Bu yaşanan akran baskısının önüne geçebilmek için yöntemler ve stratejiler uygulanmalıdır. Katılımcıların düşünceleri doğrultusunda sosyal medya detoksu uygulamak, yaptırım yani ceza uygulamasının bulunması ve çevremizdeki bireyleri bilgilendirmek gibi fiziksel yöntemler K2 ve K5 tarafından önerilirken K5 aynı zamanda psikolojik olarak etkilerin üzerinde durarak

karşımızdaki kişilerinde her zaman mükemmel hayata sahip olmadığı ve zor zamanlar geçirebileceklerini bunu bizlere göstermediklerini fark etmeyi ve bilişsel olarak öğrenerek hayatımızı daha az etkilemesi üzerinde durmaktadır. K1’de K5’e benzer yetersizlik ve mükemmellik kavramlarının üzerinde durmuştur. Ayrıca akran baskısı yapan bireyler üzerinde de düşüncelerini paylaşmıştır. K2’in düşüncesine bakıldığında sosyal medya platformlarına erişim hakkında yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Sosyal medya için uygulanabilir olması durumunda sahte hesaplardan yapılan sadece akran baskısı değil sözlü taciz ve şiddet gibi birçok sosyal medya platformunda yaşanabilecek sorunun önüne geçilebileceği düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre gençlerin günlük yaşantıları sosyal medya nedeniyle olumlu ve olumsuz olarak etkilenmektedir.

Sosyal medyanın bilgi edinme ve güncel haberler sayesinde insanları olumlu yönde etkilediği fakat olumlu yönlerin dışında odak sorunları, yapılacak işlerin ertelenmesi ve yetersizlik duygusuna sebep olması olumsuz yönleri olarak belirtilmektedir.

Akran baskısı iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan birisi farklı olmak amacıyla akran baskısı uygulamak, diğeri ise başka birisine kendisinden farklı olduğu için akran baskısı uygulamak olarak ifade edilmektedir.

Gençler sosyal medya paylaşımları yapabilmek amacıyla yaşantılarını şekillendirmektedirler. Gençler mükemmel yaşantı imajı çizme eğiliminde oldukları paylaşım yaparken özel ve güzel anları odak noktası yapmaktadırlar.

Gençler için akranlarının sosyal medya paylaşımları bireyde yetersizlik duygusuna sebebiyet vermektedir. Paylaşımlar eğlence, bilgi edinme ve motivasyon bulma konusunda olumlu etkilere de sahiptir. Akran grubunun sosyal medya paylaşımlarının gençlerin üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Sosyal medya sebebiyle akran baskısının önüne geçmek için farklı yöntemler kullanılabilir. Bazı yöntemler:

- ✓ Gençler sosyal medya detoksu uygulayabilir.
- ✓ Gençleri bilinçlendirmek amaçlı eğitimler verilebilir.
- ✓ Yaptırım uygulanabilir.
- ✓ Sosyal medya platformlarında erişim sınırlandırmaları ve şartları getirilebilir.
- ✓ Gençlere dijital okuryazarlık eğitimi verilerek gerçek hayatın ve sosyal medya paylaşımlarının arasındaki farkın farkındalığına erişimleri sağlanabilir.
- ✓ Mükemmel yaşam, mükemmel görünüş ve mükemmel kişilik gibi oluşan mükemmeliyetçi algının üzerinde durularak gençlerin yaşam standartları hakkında bilinçlendirilebilir.
- ✓ Mükemmel yaşam algısını kırabilecek gerçek yaşamın zorluklarını ve gerçekliklerini de paylaşılan hesaplar teşvik edilebilir ve rol model almaları sağlanabilir.

- ✓ Gençlerin sosyalleşme ihtiyacının sosyal medya yerine yüz yüze karşılayabileceği etkinlik ve faaliyetler düzenlenebilir.
- ✓ Okullar aileleri gençlerin yaşayabileceği baskı hakkında bilgilendirilebilir.
- ✓ Okul sosyal hizmet uzmanı uygulaması ile sosyal hizmet uzmanları gençlerin doğru sosyal medya kullanımı hakkında ve akran baskısı üzerine eğitimler verebilir.
- ✓ Sosyal hizmet uzmanları gerçek yaşantı ve sosyal medya yaşantısı arasındaki farkları ele alan projeler uygulayabilir.
- ✓ Sosyal hizmet uzmanları okuldaki akran baskısı mağduru gençlerle birebir müdahale süreçleri yürütebilir.

Gençlerin sosyal medyanın kendileri için iyi ve kötü yanlarının farkında olarak yaşantısında sosyal medyanın ve akran gruplarının ne kadar etkileyebileceği hakkında sınırları çizmeyi ve kişilikleri, yaşantıları ve hayata bakış açılarını çevresel baskı nedeniyle değil bireysel tercihleri olması gerekmektedir.

.KAYNAKÇA

Açar, D., ve Demir, A. (2025). Sosyal Ağların Gölgesinde: Lise Öğrencileri Üzerindeki Sosyal Medya Etkilerinin Çok Yönlü Analizi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 29(1), 38-56.

Arısüt, H., ve Öztapak, M. Ü. (2024). Sosyal Medya Kullanan Ergenlerin Beden Algılarına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. The Journal of Academic Social Science, 12(156), 372-386.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388.

Creswell, J.W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (4. Baskı). M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çömlekçi, M. F., ve Başol, O. (2019). Gençlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları ile Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisinin İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(4), 173-188.

Demir, S., ve Çelikkaleli, Ö. (2019). Ergenlerde Öfkeyle Olumlu Baş Etme: Akran Baskısı, Arkadaş Bağlılığı, Algılanan Sosyal Destek Ve Cinsiyetin Rolü. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(3), 647-661.

Erol, G. ve Hassan, A. (2014). Gençlerin Sosyal Medya Kullanımı ve Sosyal Medya Kullanımının Tatil Tercihlerine Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(31), 804-812.

Esen, B. K. (2003). Akran baskısı, akademik başarı ve yaş değişkenlerine göre lise öğrencilerinin risk alma davranışının yordanması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(24). 79-85.

Kapıkıran, N. A., ve Fiyakalı, C. (2005). Lise Öğrencilerinde Akran Baskısı ve Problem Çözme. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(18), 11-17.

Karaaslan, N., Yel, B., Akın, E. N., ve Şentürk, T. E. (2024). Lise Öğrencilerinde Akran Baskısı, Sosyal Görünüş Kaygısı Ve Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Akdeniz Örneği. İçel Dergisi, 4(1), 11-19.

Kıran, S., Küçükboştancı, H., ve Emre, İ. E. (2020). Sosyal Medya Kullanımının Kişiler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(4), 435-441.

Maxwell, J. A. (2008). Designing a Qualitative Study. L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The SAGE Handbook Of Applied Social Research Methods* (pp. 214-253) in (2nd edition). London: Sage Publications.

Özdemir, M., ve Tuti, G. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 217-235. <https://doi.org/10.57115/karefad.1331759>

Özdemir, S. S., Özdemir, M., Polat, E., ve Aksoy, R. (2014). Sosyal Medya Kavramı ve Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Online Reklam Uygulamalarının İncelenmesi. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(4), 58-64.

Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>

Topan, A., Ayyıldız, T., Kurt, A., ve Seval, M. (2021). Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Menarş Yaşı Ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(3), 480-485.

Türk, T. & Kazan, H. (2020). Lise Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik Özellikleri ile Sosyal Medya Kullanım Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi; İstanbul İli Şişli İlçesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 8 (101), 503-535.

Uluç, G., ve Yarcı, A. (2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 88-102.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

GENÇLERDE GELECEK KAYGISININ NEDEN OLDUĞU PSİKOSOSYAL SORUNLAR

Sosyal Hizmet Uzmanı Çağla TÜRKMEN

Karabük Üniversitesi LÜEE, caglaturkmen2908@gmail.com-0009-0006-0064-7607

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Karabük Üniversitesi İİBF, alifuatersoy@karabuk.edu.tr-0000-0001-7665-6741

ÖZET

Kaygı bireyin yaşamakta olduğu duygu durum bozukluğudur. Bilişsel bir durum olan gelecek kaygısı, gelecekteki yaşanabilecek durumlara yönelik belirsizlik, endişe ve korku duygusudur. Gelecek kaygısı kaygı türlerinden nevrotik anksiyete türüne aittir. Gelecek kaygısı her yaşta karşılaşılabilen stres oluşturan durumların bir bütünüdür. Uzun süreli işsizlik, istenilen eğitim koşullarının sağlanamaması ve rekabet fazlalığı gibi birçok sebeple gençler gelecek kaygısı yaşayabilmektedir. Gençler gelecek kaygısını yoğun bir biçimde yaşadıklarında uyku sorunları, odaklanma sorunları, motivasyon kaybı, stres, depresyon ve anksiyete gibi psikososyal problemler yaşayabilmektedirler.

Bu araştırmanın amacı gençlerin yaşamakta oldukları gelecek kaygısı ve karşılaştıkları psikososyal sorunlar hakkındaki düşüncelerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda nitel bir araştırma gerçekleştirilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 15-24 yaş arası 10 gençle ortalama 15-20 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Elde edilen araştırma bulgularına göre, gelecek kaygısının gençler üzerinde fiziksel ve psikososyal etkileri bulunduğu görülmüştür. Bu etkiler gençlerin günlük yaşantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Gençler gelecek kaygısının etkilerini yaşamaktadırlar ancak bu etkileri yaşanan psikososyal sorunlardan depresyon, anksiyete ve stres belirtileri olmasına rağmen bu şekilde adlandırmadıkları tespit edilmiştir. Gençler bu olumsuz etkilerin önüne geçebilmek amacıyla bireysel baş etme stratejileri uygulayabilirler. Bireysel baş etme stratejileri yetersiz kaldığında profesyonel destek almaları gerekebilir. Bu durumda sosyal hizmet uzmanları gençleri farklı müdahale yöntemleri ile gelecek kaygısıyla başa çıkma sürecinde destekleyebilmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Gelecek kaygısı, kaygı, endişe, korku, belirsizlik, depresyon, stres, anksiyete, sosyal hizmet

ABSTRACT

Anxiety is a mood disorder experienced by an individual. Future anxiety, which is a cognitive state, is a feeling of uncertainty, worry and fear about possible future situations. Future anxiety belongs to the neurotic anxiety type of anxiety. Future anxiety is a set of stressful situations that can be encountered at any age. Young people may experience future anxiety for many reasons such as long-term unemployment, lack of desired educational conditions and excessive competition. When young people experience intense future anxiety, they may experience psychosocial problems such as sleep problems, focusing problems, loss of motivation, stress, depression and anxiety.

The aim of this study is to determine the thoughts of young people about the future anxiety they experience and the psychosocial problems they face. For this purpose, a qualitative research was conducted and interviews with 10 young people between the ages of 15-24 were conducted for an average of 15-20 minutes using a semi-structured interview form. The participants were determined by criterion sampling method. According to the research findings, it was observed that future anxiety has physical and psychosocial effects on young people. These effects negatively affect the daily lives of young people. Young people experience the effects of future anxiety, but it has been determined that they do not name these effects as such, although they are symptoms of depression, anxiety and stress among the psychosocial problems experienced. Young people can apply individual coping strategies to prevent these negative effects. When individual coping strategies are insufficient, they may need professional support. In this case, social workers can support young people in coping with future anxiety through different intervention methods.

Keywords: Future anxiety, anxiety, worry, fear, fear, uncertainty, depression, stress, anxiety, social work

1.GİRİŞ

Bilinmeyen ve tanımlanamayan nedenlerden yaşanan huzursuzluk, korku ve tedirginlik durumu kaygı olarak adlandırılmaktadır. Libert ve Morris bireyin hedefleri doğrultusunda sarf ettiği efor sürecinde gösterilen performansın, yetenek ve becerilerinin yetersiz hissedildiği olumsuz duygu durumu olarak kaygıyı tanımlamaktadır. Bireyin kaygı duyması için durumun birey için önemli ve anlamlı bir değere sahip olması gerekmektedir. Kaygı bireyin yaşamakta olduğu durum ve konuyla ilgili başarısızlık olunacağına veya yetersiz kalınacağına yönelik durum beklentisi sonucu oluşan duygu durum bozukluğudur. Aktif yaşanmış veya yaşanmakta olan başarısızlıklar ve engellerin hayatı boyunca tekrarlanacağına inanılarak hissedilen yersiz korku ve endişe duygusuyla birlikte tutarsız davranışların meydana gelmesine kaygı denmektedir (Geylani ve Yıldız, 2022; Oral Kara, Akın ve Alp, 2020).

Kaygı halinin olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Kaygı, bireyin iç ve dış dünyasında meydana gelen fiziksel, duygusal ve zihinsel tepkimeler bütünüdür. Kaygı durumunun sıklıkla yaşanması bireyin geçmiş yaşantısında önemli problemler olduğunu göstermektedir. Sigmund Freud kaygı kavramının üzerinde duran ilk kişilerdendir. Üç tür kaygı durumunun varlığından söz eden Freud bunların ilkinin gerçeklik anksiyetesi, ikincisinin nevrotik anksiyete ve sonuncunusa ahlaki anksiyete olduğunu belirtmiştir. Geleceğe yönelik olumsuz düşünceler bütünü, bireye yönelik doğrultulmuş beklentilerin ve sorumlulukların yüksekliği ayrıca mevcut yaşamındaki mesleki durumu bireyde gelecek kaygısı yaşanması için temel oluşturmaktadır. Gelecek kaygısı kavramı ise Sigmund Freud'un belirttiği anksiyete türlerinden nevrotik yani ikincil anksiyete türünde yer almaktadır (Geylani ve Yıldız, 2022).

Gençlerin yaş aralığını 15-24 olarak Dünya Sağlık Örgütü belirlemiştir (Topan vd., 2021). Gelecek kaygısı özellikle günümüz gençlerinde iş bulamama üzerine strese maruz kalma olarak karşımıza çıkar. Her dönemin kendine özel farklı kaygı durumları vardır. Lise çağlarında gençlerin gelecekteki mesleğinin ne olacağına, hangi üniversiteyi tercih etmesi gerektiğine ve

sınavlara hazırlanırken yaptıklarının yetersiz gelip düşük sıralamalara girebileceklerine yönelik kaygıları bulunmaktadır. Üniversite son sınıflara gelindiğinde ise iş bulma telaşına kapılıp strese maruz kalan bireylerin gençlik çağları stres, kaygı ve gelecek kaygısıyla baş etme çabalarıyla geçmektedir (Türköz, Bektaş ve Çiçek, 2021).

Bandura özyeterlilik teorisini ele alırken bilişsel düzeyde gelecek kaygısından da bahsetmektedir. Gelecek kaygısını önceden tahmin edilebilir endişe durumunun muhtemel zararlı durumlardan önce yaşandığını ifade etmiştir. Potansiyel tehdit oluşturacak durumlarda birey kontrol sahibi ise kaygı ve endişe durumunun yaşanmayacağını ifade etmektedir. Gençlerde eğitim hayatlarının sonlanma süreçlerinde daha sık karşılaşılan gelecek kaygısı bireylerin hayatının son yıllarında var olan kısıtlı kaynağın üzerine sürdürülen rekabet ve rakiplerin artışıyla son bulmaktadır. Gelecek kaygısı gençlerin üzerinde baskın bir etkiye sahip olsa da bireyler her yaşta gelecek kaygısı yaşayabilmektedir. Kısaca gelecek kaygısı her yaşta yaşanan stres oluşturan durumların bütünüdür. Gelecek kaygısının nedenleri (Türköz, Bektaş ve Çiçek, 2021):

- Bireylerin uzun süre iş bulamaması
- Rekabetin fazlalığı
- Birey üzerindeki sorumluluk duygusunun artması
- İsteddiği eğitim şartlarının karşılanamaması
- İstenilen meslek grubunda çalışamaması
- Bireylerin ergenlik çağındayken gelecek kaygısı hakkında artan sorgulamaları
- Yaşanılan geçim sıkıntısı
- Bireyin kişisel gelişiminin yeterli olduğunu düşünmemesi, olarak sıralanmaktadır.

Gelecek kaygısı yaşayan bireylerde farklı belirtiler gözlemlenir. Dikkat ve odaklanmada zorluklar, titreme, uyku problemleri, kalp atış hızında artış heyecanlı ruh hali, endişeli ruh hali, iç daralması ve aşırı düşünmek gibi belirtiler gözlemlenmektedir (Psikoloji Türkiye,2025).

Gelecek kaygısının yaşanma sıklığı yoğunluğu arttığında depresyon, stres, anksiyete bozuklukları, uyku sorunları, odaklanma sorunları ve motivasyon eksikliği gibi psikososyal sorunlarla karşılaşılabilir (Uz, 2025).

Günümüzde stres kaçınılmaz bir sorundur. Hayatımızın hızlı ve yoğun bir tempoda ilerlemesi sonucu meydana gelmektedir. Stres kavramı gerilim, kaygı ve huzursuzluk gibi olumsuz duyguların bireyin yaşamını etkilemesi sonucu ortaya çıkan olgu olarak nitelendirilir. Tehdit edici veya zorlayıcı durumlarla karşılaşıldığında stres yaşanmaktadır. Bireyin yaşamında karşılaştığı baskılar ve beklentiler doğrultusunda meydana gelir. Gelecek kaygısı yaşayan bireyler beklentileri karşılayamama korkusu altında ezilmektedir ve sonucunda stres meydana gelmektedir. Stres kendiliğinden ortaya çıkmaz bireyin etrafındaki duygu ve durum değişimleri sonucu meydana gelir (Oğuz ve Katıtaş, 2024).

Depresyon bir duygudurum bozukluğudur. Bireylerin günlerce aylarca yaşamış olduğu özgüvende azalma ve hayattan zevk alamama durumuna depresyon denir. Bireyler hayata karşı isteksiz ve umutsuzlardır melankolik bir havaya sahiptirler. Depresyon günümüzde yaygın bir hastalıktır lakin tanı koyma sürecinde yaşanan zorluklar nedeniyle hastalık ilerleyerek kronik depresyon olarak karşımıza çıkabilmektedir. Müdahale edilmediği takdirde intihar etme gibi

ciddi davranış sonuçlarıyla karşılaşılabilir. Bireyler farklı yaşam süreçlerinde depresyonla karşılaşabilirler, gelecek kaygısı yaşayan gençlerde depresyona karşı risk altındadır (Kafes, 2021).

Anksiyete korku ve endişe duygusu durumudur. Bu duygu sonucu birey terleme, kalp çarpıntısı, baş ağrısı ve mide ağrısı gibi durumlar yaşayabilmektedir. Huzursuzluk duygusu hakimdir yerinde duramama ve sürekli gezinme ihtiyacı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Anksiyetenin nedensiz ve sebebi belirsiz bir şekilde sıklıkla yaşanması ve bireyin hayatını olumsuz yönde etkilemesine anksiyete bozukluğu denmektedir. Kişilerin geleceğe yönelik yaşanacağı belirsiz ve olumsuz düşünceler nedeniyle yaşanan duygular endişe, korku ve kaygıdır. Kısacası gelecek kaygısı anksiyeteye neden olabilmektedir (Türkçapar, 2004).

Gelecek kaygısının neden olduğu psikososyal sorunlar stres, depresyon ve anksiyetedir. Gelecek kaygısı ve neden olduğu psikososyal sorunlar hakkında iki karşıt görüş bulunmaktadır. İlk görüşte insanlar zihinsel olarak sahip olduğu kapasite sayesinde geleceğe yönelik yaşanabilecek olumlu ve olumsuz ihtimallerin öngörülerinde bulunabilir. Bu öngörüler sayesinde tehditlerin ve fırsatların farkına vararak gelecek için planlar ve önlemler geliştirebilir. Lakin olumsuz öngörülerde kişi kendini yetersiz hissederek depresyon, stres ve anksiyete gibi mental rahatsızlıklar yaşayabilir. Bilişsel modelin üç temel unsuru bu görüşü desteklemektedir. İlki bireyin yetersiz ve kusurlu gördüğü benliğine karşı olumsuz bakış açısıdır. İkincisi bireyin yaşamış olduğu deneyimlere ve dış dünyaya yönelik hâkim olan olumsuz bakış açısı. Sonuncusu ise geleceğe yönelik oluşturulan olumsuz bakış açısıdır. Geleceğe yönelik bakış açısı özellikle önemlidir çünkü depresyona neden olabilmektedir. Diğer görüşte ise stres, depresyon ve anksiyetenin sonucu olarak gelecek kaygısının yaşandığı düşünülmektedir. Kaygı problemi yaşayan bireylerin elde etmiş olduğu yaşam tecrübelerinden olumsuz olanları hatırlamaya yöneldiği ve geleceğe yansıttığına inanılmaktadır. Bu nedenle kişilerin geleceğe karşı daha melankolik olduğu ve geleceğe yönelik motivasyon kaybı yaşadığı düşünülmektedir (Türk, Öztürk ve Gökkaya, 2022).

TÜİK (Gençlik, 2023) tarafından yayınlanan verilerine bakıldığında Türkiye'nin genç nüfusu yani 15-24 yaş arası Türk vatandaşı sayısı 12 milyon 872 bin 39 kişidir. Türkiye'de genç nüfus toplam nüfusun %15,1'ine tekabül etmektedir. Ülkemizin sahip olduğu genç nüfus aktif olarak gelecek kaygısı ile yüzleşmektedir. Bu süreçlerde stres, depresyon ve anksiyete gibi psikososyal sorunlar yaşama riski altındadırlar. Bu nedenle amacı gençlerimizin yaşamakta oldukları gelecek kaygısı ve karşılaştıkları psikososyal sorunlar hakkında bilgi edinmek olan bir nitel araştırma yürütülmüştür (TÜİK, 2023).

Türkiye genç nüfusa sahip gelişmekte olan bir ülkedir. Gelişmişlik düzeyinin artması için gelecek nesillere donanımlı, eğitilmiş ve nitelikli gençlerin yetiştirilmesi önemlidir. Nitelikli gençlerin yetiştirilmesinin verimli olması için karşılaşılan aktif problemlerin bilinmesi ve çözümler sunulması önemlidir. Türkiye'de 15-24 yaş arasındaki gençlerin eğitim dönemlerinin sonlarında artan gelecek kaygılarının olduğu ve bu kaygılar sonucu ortaya psikososyal sorunların ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu çalışmada gelecek kaygısının neden olduğu sorunlar ve etkileriyle birlikte gençlerin gelecek kaygısının üstesinden nasıl geldiklerini tespit etmek ve alternatif çözüm önerilerini araştırmak amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın önemi

gelecek kaygısının neden olduğu yıkıcı ve psikososyal etkileri önlemeye yönelik yöntemlerin tespit edilmesi ve gençlere geleceğe yönelik pozitif bir bakış açısı kazandırmanın yollarını bulmaktır. Geleceğe pozitif bakan gençlerin mental sağlığının daha dengeli olduğu ve verimliliğinin arttığı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar problemi doğal ortamında anlamak amacıyla sorgulayıcı ve yorumlayıcı bir biçimde öznel ve yorumlayıcı ifadeler kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırma türüdür (Baltacı, 2019). Bu araştırma sosyal yaşamdaki olguların katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığı gerçekliğini incelemek amacıyla yapıldığından nitel araştırma desenlerinden (Maxwell, 2008) olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırma, bir kavram veya benzer bir konuyla ilgili çeşitli insanlardan aynı tür bilgilerin alınması ve elde edilen deneyimlerden ortak olanların tema haline getirildiği bir araştırma desendir (Creswell, 2018). Fenomonolojik yaklaşımın amacı, kişilerin bir olaya veya fenomene karşı deneyimlerinin anlamını araştırmaktır (Özdemir ve Tuti, 2023).

2.1 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, araştırılan konuyu derinlemesine incelemek ve olayları daha yakından kavrayabilmek amacıyla yapılan nitel araştırmanın amaçlı örnekleme türlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılarak seçilmiştir. Ölçüt örneklemede gerekli ölçütler için araştırmacı önceden hazırlanmış ölçüt listesinden faydalanabilmekte veya kendisi çalışmaya uygun şekilde hazırlayabilmektedir; ayrıca katılımcının vücut dili ve ses tonu gibi sözel olmayan ifadelerini de dikkate alabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 132).

Amaçlı örneklem, araştırmacının görüşmeler için gereken nitelikte bireyleri ve çalışmanın yapılacağı ortamı seçebilmesini sağlamaktadır (Creswell, 2018). Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacının Karabük il merkezinde ikamet eden, araştırmaya katılmaya gönüllü gençler olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmaya 12 genç alınması planlanmış ancak yapılan görüşmelerde elde edilen verilerin tekrar etmeye başlaması nedeniyle veri tatmini sağlandığı düşüncesiyle görüşmecisi sayısı 10'a ulaştığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Gizliliğin korunması ve çalışmaya katılan kişilerin kimlik bilgilerinin açığa çıkmaması esas olduğundan katılımcılar K1, K2... şeklinde kodlanarak isimleri yazılmayarak gizli tutulmuştur. Katılımcılar ile ilgili diğer demografik bilgiler “Çizelge1”de yer almaktadır.

Çizelge1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Eko. Durum
K1	15	Erkek	Açık öğret. lise öğrencisi	Yok	Orta
K2	21	Erkek	Lise mezunu	Mermer sektörü	İyi
K3	20	Kadın	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Orta

K4	18	Kadın	Lise son sınıf öğrencisi	Öğrenci	Orta
K5	19	Kadın	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Orta
K6	20	Erkek	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Orta
K7	24	Kadın	Lisans mezunu	Sosyal hizmet uzmanı	Düşük
K8	18	Kadın	Lise mezunu	Öğrenci	Orta
K9	17	Erkek	Lise öğrencisi	Öğrenci	Orta
K10	24	Erkek	Lise terk	Yönetici	Orta

2.2 Verilerin Toplanması

Araştırma konusu hakkında literatür taraması gerçekleştirilmiş ve ardından yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel bir araştırmada görüşme formundaki soruların sınırlandırılıp görüşme esnasında ek açık uçlu soru ekleyerek araştırma konusu hakkında kapsamlı bilgi edinmeyi sağlayan veri toplama tekniğidir (Polat, 2022). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk kısmında 6 kişisel ve demografik bilgi sorusu bulunmaktadır. Görüşmenin ikinci kısmında ise 7 açık uçlu soru sorulmuştur. Bu sorular:

- ✓ Gelecek kaygısı nedir?
- ✓ Gelecek kaygısı yaşamının nedenleri nelerdir?
- ✓ Geleceğinize yönelik kaygılarınız nelerdir?
- ✓ Geleceğe yönelik kaygılarınızdan kaynaklı ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
- ✓ Yaşadığınız gelecek kaygısının günlük yaşantınıza etkileri nelerdir?
- ✓ Gelecek kaygısının sizde bıraktığı bireysel, fiziksel, psikososyal etkiler nelerdir?
- ✓ Gelecek kaygısı nedeniyle yaşadığınız sorunlarla başa çıkmak için neler yapıyorsunuz? Yapılabilecek başka çözüm yöntemleri nelerdir?

Araştırma verileri 08.04.2025-14.04.2025 tarihleri arasında yüz yüze 10-15 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilerek ses kaydı alınarak toplanmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara araştırmanın süresi, önemi ve amacı hakkında bilgilendirilmeler yapılmış ve rızaları alınarak başlanmıştır. Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

2.3 Verilerin Analizi

Alınan ses kayıtları bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. Çalışma grubundaki gençlerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar tekrar tekrar okunarak fenomenolojik veri analizi çerçevesinde temalar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma amacı kapsamında elde edilen kodlar ve analizler dikkate alınarak kategoriler ve kategoriler ışığında da temalar oluşturulmuştur. Bu sürece tematik analiz denilmektedir (Hınız ve Yavuz, 2023). Araştırma kapsamında görüşmelerde elde edilen bilgilerin ilgi çekmesi ve kategorilerle ilgili önemli ifadelerin aktarılması amacıyla doğrudan alıntılara yer verilerek yazımın güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya katılan gençlerin gelecek kaygısının neden olduğu psikososyal sorunların neler olduğunu öğrenmek ve gençlerin üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen verilere göre yapılabilecek analiz neticesinde elde edilen temalar; gelecek kaygısı, gelecek kaygısının nedenleri, gelecek kaygısının günlük yaşantıdaki sonuçları, gelecek kaygısının bireysel, fiziksel ve psikososyal sonuçları ve gelecek kaygısıyla başa çıkma şeklinde ele alınmış katılımcı ifadelerine yer verilerek yorumlanmıştır.

3.1 Gelecek Kaygısı

Gelecek kaygısı, uzak bir gelecekteki belirsizlik, korku ve endişe duygusudur. Gelecek kaygısı bilişsel bir durumdur (Oral Kara, Akın ve Alp, 2020). Katılımcılar gelecek kaygısını tanımlarken korku, endişe ve kaygı kavramlarını kullanmışlardır. Gelecek kaygısı hakkında K3 *“Gelecekte beni nelerin beklediğini bilememek ve belirsizlikten dolayı duyduğum endişedir. Özellikle iş, maddi durum ve yaşam koşullarıyla ilgili kaygılar.”* ifadelerini kullanmıştır. Benzer şekilde K4 *“Gelecekteki belirsizliğin verdiği oluşturduğu korku, endişe.”* ve K9 *“Geleceğin verdiği korku, endişe, şüphe.”* şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu görüşmelerden elde edilen tanımların sonucunda gençlerin gelecek kaygısını; kişinin yaşamının nasıl ilerleyeceğini bilemediği belirsizlik durumunda yaşanan korku ve endişe temelli duygu durumundan kaynaklı kaygı olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Aşantıoğlu (2024) üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısına yönelik yapmış olduğu çalışmada *“Gelecek kaygısı sizce nedir?”* sorusunu katılımcılara yöneltmiş ve elde ettiği cevaplar doğrultusunda stres, korku, endişe ve belirsizlik olarak gelecek kaygısını tanımlamışlardır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ve Aşantıoğlu’nun çalışmasındaki bulgular arasında benzerlik bulunmakta ve cevaplar birbiriyle örtüşmektedir (Aşantıoğlu, 2024).

3.2 Gelecek Kaygısının Nedenleri

Gelecek kaygısı farklı nedenler sonucu meydana gelen endişe ve korku duygusudur (Geylani ve Yıldız, 2022; Türköz, Bektaş ve Çiçek, 2021). Bu konuda K4 *“Başarısızlık, belirsizlik, toplumsal, bireysel, sosyal baskılar olabilir.”* düşüncelerini belirtmiştir. K9 konuya ilişkin *“başarısızlık”* ve *“toplumsal baskılar”* ifadelerini kullanmıştır. Katılımcıların düşünceleri doğrultusunda, gelecek kaygısının temel nedenleri *“belirsizlik”, “başarısızlık korkusu”, “özgüven eksikliği”* ve *“toplumsal baskı”* olarak tespit edilmiştir. K4 ve K9 konuya ilişkin düşünceleri başarısızlık ve baskılar üzerinde durmaktadır. İki katılımcı da lise öğrencisidir ve biri erkek biri kadın iki gencin gelecek kaygısı yaşamalarındaki nedenlerin ortak olduğu gözlemlenmektedir.

“En büyük nedeni insanın kendine olan güvenin kırılması olarak baz alınabilir acaba yapabilir miyim acaba başarabilecek miyim ya olmazsa gibi düşüncelere kapılarak gelecek hakkında kaygı yaşamasıdır.” kelimeleriyle K2 düşüncelerini belirtmiştir. K8 ise soru için *“Geleceğinin garanti olduğunu hissetmemek yani sürekli sorun olmayacakmış gibi gelmesi.”* cümlesini kurmuştur. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında gelecek kaygısının ana nedenlerinden biri de belirsizlik durumudur. Genç katılımcılar geleceklerin belirsiz ve garanti altında olmamasının endişe verici olduğunu ifade etmektedirler.

K3 “İşsizlik oranlarının yüksek olması, mezun olduktan sonra ne yapacağımı bilememem ve kendi ayaklarımın üzerinde durma zorunluluğu.” nedenlerini ifade etmiştir. K7’ de gelecek kaygısının nedenleri olarak “Yetersiz maddiyat, yetersiz manevi destek, yetersiz sosyal çevre, yetersiz donanım, geçim kaygısı.” olduğunu ifade etmiştir. Gelecek kaygısının nedenlerine diğer katılımcıların aksine K3 ve K7 “ekonomik” temelli etkenler üzerinde durmuştur. Bu etkenler işsizlik, yetersiz maddiyat ve geçim kaygısıdır

Gelecek kaygısının nedenlerine bakıldığında belirsizlik ve güven ortamının oluşmaması, başarısız olma korkusu, sosyal baskı, yeterli maddi gelirin olmamasının yarattığı güvensiz ortam, yeterli maddi ve manevi desteğin bulunmaması, iş hayatına atılma sürecinde karşılaşılabilecek istihdam sorunları olarak sıralanabilmektedir.

3.3 Gelecek Kaygısının Günlük Yaşantıdaki Sonuçları

Gelecek kaygısı gençlerin geleceğe yönelik endişelerin sıklaşmasıdır ve bu yaşanan endişe gençlerin günlük yaşantılarını olumsuz yönde etkiler. Gelecek kaygısı yaşayan bireylerde birtakım belirtiler gözlemlenir. Gençlerin yaşadığı uykusuzluk, stres ve endişe gibi belirtiler günlük yaşantıyı idame ettirmede zorluklara neden olur. Gelecek kaygısını dönem dönem herkes yaşayabilmektedir. Ancak yaşanan kaygı durumu yaşama sıklığı arttığında bireyin yaşantısında birtakım etkileri olabilmektedir (KARSEM, 2025).

K5 “Kariyer sahibi olamama, istediğim mevkiye gelememe, istediğim aile yaşantısına sahip olamama.” düşüncelerini ifade etmiştir. K10’un K5’e benzer şekilde olan “Kariyer sahibi olamama. Mutlu sağlıklı aile kuramamak. Umutsuzluğa kapılmak.” ifadelerinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların düşünceleri doğrultusunda gençlerde yaşanan gelecek kaygısının “maddi kaynakların yetersizliği”, “ekonomik güvencesizlik” ve “kariyer sahibi olma” konusunda dolaylı veya doğrudan maddi temelli endişe ve kaygılardır.

“Bölümümünden mezun olduğum zaman ne olacağım, ülkenin hali ne olacak” cümlesi K6 tarafından kurulmuştur. Başka bir görüşmeci (K7) “Maddi anlamda tatmin edici bir gelir olmayacağı, kira gibi zamların şuursuzca artmaya devam edebileceği, istediğim koşullarda hayatımı idame ettirmemin bu koşullar sebebiyle çok daha zor hale gelebileceği.” konusunda endişeleri olduğunu belirtmiştir. Kariyer hayatı için kaygıların ekonomik bağımsızlığın kazanılması için atılacak adımların sonucunun belirsizliğidir. İstihdam alanının yetersizliği gençlere kaygı olarak dönmektedir. Gelecek kaygısı nedeniyle günlük yaşantıda birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Katılımcılar sinir, stres, uykusuzluk gibi mevcut iş hayatında ve sosyal yaşantısında sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedirler.

“Gelecek kaygım olduğu için çok fazla sorun yaşamıyorum ama bu kaygıya sahip olmamak için kimi zaman çok fazla düşünerek beynimi ve vücudumu yoruyorum.” (K2) ifadesinde olduğu gibi gelecek kaygısı yaşayan her birey kaygı sonucu yaşanan durumları sorun olarak görmediği gözlemlenmiştir.

K3 “Uykusuzluk, stres, konsantrasyon kaybı ve motivasyon eksikliği yaşıyorum.” düşüncesini belirtmiştir. “Stres, baş ağrısı, zaman zaman nefes alamama, göğüs ağrısı, baş dönmesi, titreme.” K4 tarafından ifade edilmiştir. K10 “Ne olduğunu bilmediğim odaklanma sorunu. Sinir, stres, aile baskısı ve beraberinde gelen kariyer kuramama sıkıntısı.” şeklinde geri dönüt

yapmıştır. K6 ve K9'un düşünceleri diğer katılımcılar gibi stres bozukluğu, üzüntü, sinir, titreme, baş dönmesi ve göğüs ağrısı belirtilerinden söz edilmiştir. Bu yaşanan sorunların stres, depresyon ve anksiyetenin belirtileri olduğu gözlemlenmiştir.

K7'nin konuyla ilişkin cümlelerinin bir kısmına baktığımızda *"Alanımda atamanın zor olması kaynaklı özelde çalışıyorum ve burada yeterli sosyal haklarımı alamadığımı düşünüyorum. Memur olarak atanmaya çalışsam ve bu hakkı kazansan dahi usulsüz olarak yerime başkalarının gelebilecek olma ihtimali hem beni kaygılandırıyor hem de hevesimi kırıyor."* ifadeleri kullanmış bu ifadeler doğrultusunda katılımcının iş sahibi olması durumunun kaygısını azaltmak yerine yeni kaygılar oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Gelecek kaygısı karşısında gençler birçok sorunla karşılaşmaktadır. Gençlerin gelecek kaygısıyla yaşadıkları sorunlar günlük yaşantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. K3 *"Ders çalışmakta zorlanıyorum, bazen içime kapanıyorum."* cümlesiyle fikrini belirtmiştir. Benzer şekilde K5 *"İnsanlarla etkileşimlerin azalması, dersleri dinleyememe, herkesin hayatımız hakkında söz sahibi olması, sinir bozuklukları."* ifadelerini kullanmıştır. İki katılımcı da kadın ve üniversite öğrencisidir. *"Günlük yaşantımda etkisi sürekli bir korku içinde hareket etmek ve sürekli şüphe içerisinde olup mutlu olamayıp dışarıya yansıtımla etkileniyor."* (K4); K9 *"Bazen iyi bazen kötü etkiliyor çoğu zaman mutsuzluk, korku, endişe, şüphe içerisinde olurum."* ve K10 *"Ön planda iletişim sıkıntısı, sosyal yaşantı etkisi, odaklanma problemleri."* düşüncelerini belirtmişlerdir. K9 ve K10'un ifadelerine bakıldığında gelecek kaygısı yaşayan insanlarda gün içerisinde endişe, tedirginlik ve korku gibi duyguların aktif olduğu bazı durumlarda pozitif duyguları hissetmenin önüne geçildiği gözlemlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda gelecek kaygısının birçok etkisi bulunduğu ve sosyal yaşantıyı olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

3.4 Gelecek Kaygısının Bireysel, Fiziksel ve Psikososyal Sonuçları

Gelecek kaygısı bireylerin yaşamını fiziksel, psikolojik ve sosyal alanda etkilemektedir. K2 *"Bireysel olarak çok fazla sorun teşkil etmiyor ara sıra fazla düşüncelere dalıyorum ve uykusuz kalabiliyorum. Fiziksel olarak uykusuz kalmak yorgunluk ve sürekli uyuma isteği gibi durumlar ortaya çıkabiliyor. Psikososyal olarak ise arkadaşlar aile gibi ortamlardan uzaklaşma yalnız kalma isteği gibi durumlarda söz konusu oluyor."* cümlesini kurmuştur. *"Kaygı beni hem fiziksel hem ruhsal olarak yoruyor. Baş ağrısı, mide sıkıntıları yaşıyorum. Psikolojik olarak da zaman zaman umutsuzluk hissediyorum."* (K3). *"El titremeleri, mide bulantıları, kişinin kendinden sıkılması, kendini tanıyamaması, herkese karşı bir önyargı, kendini başkalarıyla kıyaslama."* (K5). *"Nefes kesilmesi, baş dönmesi, her şeye karşı isteksizlik."* (K9) ifadeleriyle konuyla ilişkin düşüncelerini katılımcılar paylaşmıştır. Katılımcıların düşüncelerine bakıldığında bireylerin özellikle mide sıkıntısı, baş dönmeleri, umutsuzluk, huzursuzluk hissi ve sinir atakları yaşadıklarını lakin bu durumu normal kabul ettikleri gözlemlenmiştir. Yaşanan bu etkiler psikososyal sorunlardan olan depresyon, stres ve anksiyetenin belirtileridir. Fiziksel olarak yorgunluk ve tükenmişlik yaşadıkları katılımcıların düşünceleri doğrultusunda gözlemlenmiştir. Katılımcıların fiziksel yorgunluktan çok zihinsel bir yorgunluk yaşadıkları ve yaşanan zihinsel yorgunluğun sosyal yaşantıyı olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

K7 “Bireysel olarak duygularımı etkilemesi kaynaklı her yönden hayat kalitemi olumsuz yönde etkiliyor. Fiziksel olarak mizacım pozitif ve enerjik olmasına rağmen kaygılarım yüzünden bunları kaybedip içime kapanma eğilimi oluyor ve enerji düşüklüğü yaşıyorum. Antisosyal eğilimler gösterebiliyorum. Psikososyal olarak kaygımdan kaynaklı sergilemekte olduğum tutum aynı ortamı paylaştığım insanlara da yansıyor, keza onların duyguları da bana yansıyor ve durum bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmaya devam etme eğilimi gösteriyor. Bu şekilde toplumun büyük bir kesimi anti sosyal eğilimler gösterebilir, dayanışma yeteneğimizi kaybederiz çünkü herkes bireyselci ve kendini düşünen bencil kişilere dönüşür. Kaçmak ve kafa dağıtmak amaçlı alkol, sigara ve madde kullanımında artış gözlemlenebilir, bu da bağımlılıkta büyük bir artışa neden olabilir.” cümleleriyle düşüncesini belirtmiştir. K7 süreç boyunca konuyla ilgilenmiş ve ayrıntılı düşüncelerinden bahsetme eğilimi olmuştur. K7 sayesinde sosyal hizmet alanında çalışan birinin gözünden kendi yaşamış olduğu gelecek kaygısı sürecini ve etkileri gözlemlenmiştir. Diğer katılımcıların aksine gelecek kaygısından kaçınmak amacıyla edinilen bağımlılık yapan maddelere yönelmekten söz etmiştir. Gençlerin gelecek kaygısı nedeniyle olumsuz alışkanlıklar ve zararlı bağımlılık yapan madde kullanımı gözlemlenebilir.

Diğer katılımcıların aksine gelecek kaygısının etkilerinin daha az olduğunu belirten K8 “Bana bıraktığı pek bir etki yok daha çok mantığım ağır bastığı için bu durumları o kadar da kale almıyorum.” ifadelerini kullanmıştır. K8 için kaygının hayatına etki etmemesinin geleceğe yönelik umursamazlık davranışından geldiği düşünülmektedir.

3.5 Gelecek Kaygısıyla Başa Çıkma

Gelecek kaygısı yaşantıyı etkisi altına alan ve yaşamı olumsuz yönde etkileyebilecek bir sorundur. Gelecek kaygısıyla başa çıkmada yetersiz olan gençler ilk başta gelecek kaygısı belirtileri olarak nükseden korku, endişe, uykusuzluk, titreme, mide ağrısı ve baş dönmesi durumlarının neden olacağı sağlık problemleri, sosyal anksiyete, depresyon, stres, panik bozukluk, yeme bozuklukları ve genel anksiyete gibi fiziksel ve psikososyal problemler yaşayabilmektedir ((Türköz, Bektaş ve Çiçek, 2021; Oğuz ve Katıtaş, 2024).

“Nefes egzersizleri olabilir egzersiz yapmak, sağlıklı beslenmek olabilir.” (K4) ve K1 “Geleceğe yönelik yaşadığım kaygılarla başa çıkmak için öncelikle günlük hayatıma düzen katmaya çalışıyorum. Plan yaparak, hedeflerimi küçük parçalara bölerek çalışmak beni daha az strese sokuyor. Kitap okuyarak ve sevdiğim şeylere zaman ayırarak zihnimi rahatlatıyorum. Ayrıca zaman zaman yazı yazarak veya düşüncelerimi bir deftere dökerek içimi boşaltıyorum. Başka ne yapabilirim aslında pek bilmiyorum.” gösterilebilir. Katılımcıların düşüncelerine bakıldığında yürüyüş yapmak, düzenli spor yapmak, nefes egzersizler, düzenli beslenmek, hobi edinmek ve sahip olunan hobilere düzenli zaman ayırmak şeklinde dönütler alınmıştır. Genel olarak hayatın düzenli olmasının kaygıyı azaltmakta etkili olduğu gözlemlenmiştir. Nefes egzersizleri stres ve kaygıyı azaltmak için kullanılan bireyin kendi kendine de uygulayabileceği bir aktivite olduğu gözlemlenmiştir. Gelecek kaygısının neden olacağı psikososyal sorunların önüne geçmek için gençlerin kendi kendilerine uyguladıkları baş etme stratejilerinin önemli olduğu tespit edilmiştir.

K6 “Herkesin böyle bir süreçten geçtiğini göz önünde bulundurup kendimizi kahretmemek.” ifadesini kullanmıştır. K7 “Ben maddi anlamdaki isteklerimi gerçekleştirebilmek için küçük

oranda dahi olsa birikim yapmaya gayret ediyorum. Sosyal desteğimi sağlam tutmaya çalışıyorum. Çalışma saatlerim dolayısıyla istediği her türlü tatil ve gezi planlarını gerçekleştirilmesem de küçük çaplı olanları icra ederek ruh halimi dinç tutmaya çalışıyorum. Mesleki anlamda yeterliliğimi kaybetmemek için ilgili yazı ve eğitimlerden faydalaniyorum. Stresimi atmak için hobi ediniyorum, kısa süreli spor, yürüyüş yapıyorum, kitap okuyorum, bakım yapıyorum ve kendimi çok sevip bunu sürekli kendime hatırlatıyorum.” cümlelerini kurmuştur. Katılımcıların ifade ettiği düşüncelere bakılarak gençlerin başkalarının düşünceleri yerine kendilerine inanmalarının önemli olduğu kendilerini zihinsel olarak güçlendirmenin etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir. K7’nin ve diğer katılımcıların cevabına bakılarak hobilerin ve egzersizlerin zihinsel yorgunluğu azalttığı ve yaşam motivasyonunu arttırdığı düşünülmektedir.

K2 *“Bu durum için her zaman bir sonraki adımı düşünüyorum ve bunu ya olmazsa diyerekten hareket ediyorum tabi ülkemizde yaşanan enflasyon ve fahiş fiyat artışlarından kaynaklı sorunlar çıkabiliyor ama bunu yüksek bazdan hesap alarak hareket ediyor be bu sayede sorun yaşamıyorum. Çözüm yöntemleri ise her şekilde plan proje ve güven inançla mücadele etmek olabilir.”* düşüncesini ifade etmiştir. K2’nin düşüncesine göre ekonomik kaynaklı endişe ve kaygı yaşayan bireylerin ekonomik önlemlerin kaygının azaltılmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

K3 *“Düzenli egzersiz yapmaya çalışıyorum, meditasyon yapıyorum ve hedeflerimi küçük adımlarla planlamaya çalışıyorum. Psikolojik destek almak, kariyer danışmanlığı gibi yöntemler de yardımcı olabilir.”* ifadelerini kullanmıştır. Diğer katılımcıların aksine psikolojik destek ve kariyer danışmanlığı gibi profesyonel yöntemlerden bahsetmiştir. Katılımcıların gelecek kaygısı ile baş etme stratejileri kendi kendine gerçekleştirilebilecek yöntemler olduğu gözlemlenmiştir. Genellikle profesyonel yöntemlerden destek almadıkları gözlemlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı gençlerde gelecek kaygısı sebebiyle oluşan psikososyal sorunlar hakkında katılımcıların düşüncelerini belirlemektir.

Gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda gençler gelecek kaygısını, yaşanan stres, geleceğin belirsizliği, endişe ve korku olarak tanımlamaktadır. Gençlerde yaşanan gelecek kaygısı belirsizlik ve güven ortamının oluşamaması, başarısız olma korkusu, sosyal baskı, yeterli maddi gelirin olmamasının yarattığı güvensiz ortam sebebiyle meydana gelmektedir.

Gençlerin geleceğe yönelik endişeleri günlük yaşantılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Gençler uykusuzluk, stres ve endişe gibi belirtiler yaşamaktadır. Bu belirtiler günlük yaşantıyı fiziksel, psikolojik ve sosyal alanda etkilemektedir. Gelecek kaygısının psikososyal etkileri yeme bozuklukları, stres, depresyon, anksiyete ve panik bozukluktur. Gelecek kaygısının etkileri olarak mide ağrıları, nefes darlığı, baş dönmeleri, titreme, sürekli duyulan kaygı, korku, endişe ve stres, aile ve sosyal çevreden uzaklaşma gibi etkiler gösterilmektedir. Ancak bu etkiler stres, anksiyete ve depresyon gibi psikososyal sorunların belirtileri olmasına rağmen farklı başlıklarla adlandırmaktadırlar. Yaşadıkları sorunların hayatlarını etkilemediğini söyleyen katılımcılar sorunları bilişsel olarak sorun haline getirmediklerinden bu durumla başa

çıkılmalarını kolaylaştırmaktadır. Gelecek kaygısıyla baş etmede yeni hobi edinmek, düzenli bir yaşam, nefes egzersizleri, yürüyüş yapmak, fiziksel aktiviteler ve kitap okumak gibi aktiviteler kişinin kendi kendine uygulayabileceği baş etme stratejileri olarak görülmektedir. Ayrıca psikolojik destek almak, kariyer planlaması danışmanlığından yararlanmak ve maddi yatırım stratejilerinden yararlanmakta gelecek kaygısının üstesinden gelmekte başarılı stratejiler olarak bilinmektedir.

Gelecek kaygısı yaşayan gençler sosyal hizmet uzmanlarına başvurdıklarında kaygı ve stresi azaltacak bazı müdahalelerle yardım alabilir. Gençlerin gelecek kaygısını azaltmaya yönelik sosyal hizmet uzmanlarından alabilecekleri bazı destekler:

- ✓ Gençler kaygı yönetimi tekniklerini öğrenebilirler.
- ✓ Stresi azaltacak nefes egzersizlerini öğretmekle stres ve kaygıyı azaltabilirler.
- ✓ Kariyer planlamasında yardımcı olarak kaygıyı azaltabilirler.
- ✓ Eğitim sürecinde yararlanılabilecek imkân ve fırsatları öğrenebilirler.
- ✓ Öz güven geliştirmeyi öğrenerek kaygının hayatında etkisi azaltılabilir.
- ✓ Gençlerin kaygı nedeniyle oluşan ihtiyaçlarına yönelik psikolojik danışmanlık ofisleri ve iş bulma kurumlarına yönlendirilerek stresi azaltabilirler.

Gençler yaşadıkları gelecek kaygısı sürecinde umutsuzluğa kapılmamalı ve profesyonel destek almaktan kaçınmamalıdır.

KAYNAKÇA

Aşantugrul, N. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygıları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı. *Ases Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 62-68.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Creswell, J.W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (4. Baskı). M. Bütün ve S. B. Demir (Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Geylani, M., ve Yıldız, C. Ç. (2022). “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği” nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 10 (1), 284-300.

Hınız, G., ve Yavuz, A. (2023). Yansıtıcı Tematik Analiz: Bir Doktora Tez Çalışması Örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(2), 388-408.

Kafes, A. (2021). Depresyon ve Anksiyete Bozuklukları Üzerine Bir Bakış. *Hümanist Perspektif*, 3(1), 186-194. <https://doi.org/10.47793/hp.867111>

KARSEM. Gelecek Kaygısı Nedir? Belirtileri ve Etkileri. Erişim Tarihi:17.04.2025. Erişim Adresi: <https://karsem.karatay.edu.tr/gelecek-kaygisi-nedir-belirtileri-ve-etkileri>

Maxwell, J. A. (2008). Designing a Qualitative Study. L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The SAGE Handbook Of Applied Social Research Methods* (pp. 214-253) in (2nd edition). London: Sage Publications.

Oğuz, Ş. Ş., ve Katıtaş, S. (2024). Okul Yöneticilerinin Örgütsel Stres Kaynaklarının ve Stresle Başa Çıkma Stratejilerinin Belirlenmesi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 7(2), 672-697.

Oral Kara, N., Akın, G., ve Alp, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Sınav Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Yönetimi Dergisi, 2(2), 150-169.

Özdemir, M., ve Tuti, G. (2023). Nitel Araştırma Desenleri: Metodolojik Bir Temellendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 217-235. <https://doi.org/10.57115/karefad.1331759>

Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>

Psikoloji Türkiye. Gelecek Kaygısı: Belirtileri Nedenleri Nasıl Yenilir. Erişim Tarihi:08.04.2025. Erişim Adresi: <https://psikolojiturkiye.com/gelecek-kaygisi-belirtileri/>

Topan, A., Ayyıldız, T., Kurt, A., ve Seval, M. (2021). Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Menarş Yaşı ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11(3), 480-485.

TÜİK. İstatistiklerle Gençlik, 2023. Erişim Tarihi:08.04.2025. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2023-53677#:~:text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,15%2C1'ini%20olu%C5%9Fturdu.>

Türk, A., Öztürk, M., ve Gökkaya, V. B. (2022). Depresyon, anksiyete, stres ve gelecek kaygısı arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi. Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 4(3), 262-270.

Türkçapar, H. (2004). Anksiyete Bozukluğu ve Depresyonun Tanısal İlişkileri. Klinik Psikiyatri, 4, 12-16.

Türköz, O., Bektaş, M., ve Çiçek, H. (2021). Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerde Gelecek Kaygısı. Bucak İşletme Fakültesi Dergisi, 4(2), 132-152. <https://doi.org/10.38057/bifd.936821>

Uz, A. C., (2025). Gelecek Kaygısı Bana Zarar Veremez. Erişim Tarihi:08.04.2025. Erişim Adresi: <https://www.draysacan.com/post/gelecek-kaygisi-bana-zarar-veremez>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

ENGELLİ AİLELER İÇİN YENİ BİR NEFES: GÜNDÜZ BAKIM REHABİLİTASYON VE AİLE DANIŞMA MERKEZLERİ

Prof.Dr.ESRA ÇALIK VAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ecalik.var@aybu.edu.tr- 0000-0002-6025-0576

Sosyal Hizmet Uzmanı, AYBEN BURAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ayben_bozer@hotmail.com- 0009-0006-5830-6477

ÖZET

Toplumun tamamına asgari düzeyde sosyal refah ve sosyal adalet sağlama amacıyla olan sosyal politikaların önemle üzerinde durduğu dezavantajlı gruplardan birisi de engelli bireylerdir. Engellilerin sosyal hayatta karşılaştığı sorun alanlarının belirlenmesi ve çözüm üretilmesi, sosyal politikaların ve alt dalı olan sosyal hizmetlerin sorumluluğundadır. Bu sorumluluk doğrultusunda; engellilere yönelik sorun alanlarından önemle üzerinde durulan bakım hizmetinin kapsamı tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Geleneksel kurum bakımı hizmeti yerine toplum temelli rehabilitasyon anlayışı çerçevesinde engellilerin izole edilmeden, toplumla iç içe ve bağımsız yaşamalarına olanak veren Gündüz Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri kurulmuştur. Bu araştırmanın amacını, Gündüz Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezlerinden hizmet alan zihinsel engelli bireye sahip ailelerin memnuniyet düzeyleri ve görüşlerinin, beklentileri ve ihtiyaçlarının hangi düzeyde karşılandığının belirlenmesi oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı olgu bilim deseni ile tasarlanan araştırmada, Gündüz Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi'nden hizmet alan 20 engelli ebeveyni ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre; en kritik ihtiyacın Merkezlerin sayıca artırılması, ihtisaslaştırılması ve fiziki kapasitelerinin genişletilmesi olmuştur. Merkezden hizmet alan katılımcı ailelerinin memnuniyeti, zihinsel engellilerde gözlemlenen olumlu etkiler, mezzo ve makro boyuttaki damgalamayla mücadelede ailelerin destek arayışı içerisinde olmaları gündüzlü hizmet merkezlerinin önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte; engellilik alanında makro boyutta toplumla yapılacak çalışmalarda zihinsel engelli ailelerinin profesyonel destek arayışında oldukları, toplum temelli bakış açısına sahip Gündüz Bakım Merkezinin multidisipliner bir bakış açısıyla gerekli çalışmaları ve müdahaleleri planlamasının engellilerin ve ailelerinin yüksek yararına olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli refahı, Engelli Gündüz Bakım Merkezi, Toplum Temelli Rehabilitasyon.

BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDE 1900 YILINDAN İTİBAREN MEYDANA GELEN AFETLER

Yüksek Lisans Öğrencisi Erhan UZUNOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., erhanuzunoglu17@gmail.com –

ORCID ID: 0009-0007-7449-7063

Dr. Öğr. Üyesi Erdem GÜNDOĞDU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., erdem@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6836-2951

ÖZET

Bu çalışmada, Batı Karadeniz Bölgesi'nde 20ci ve 21ci yüzyılda meydana gelmiş (1900 ve sonrası) afetlerin tarihsel süreci ve etkileri incelenmiştir. Batı Karadeniz Bölgesi, coğrafi yapısı ve meteorolojik özellikleri dolayısıyla sıklıkla sel, heyelan, deprem ve taşkın gibi afetlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bölgedeki dağlık ve engebeli arazi yapısı, yoğun yağış rejimi ve Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın bölgeden geçmesi, birçok afetin bölgede görülmesine sebep olmuştur. Bu afetlerden başlıcaları; 17 Ağustos 1999 Gölcük Depremi, 12 Kasım 1999 Düzce depremi, 1961 Düzce sel felaketi ve orman yangınlarıdır. Ayrıca bölgede, bu ana afetlerin tetiklediği ikincil afetlerde meydana gelmiştir. Bu çalışmada, Bartın, Zonguldak, Düzce, Karabük, Sinop ve Kastamonu illerinde yaşanan afetler ayrıntılı olarak ele alınmış, bu afetlerin ekonomik, sosyal ve ekolojik etkileri analiz edilmiştir. Literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen bu çalışma ile, bölgede meydana gelen ve afet türüne göre çeşitli kaynaklarda yer alan afetlerin, tek bir çalışma altına toplanması amaçlanmıştır. Böylece, bundan sonra Batı Karadeniz'in geneli ile ilgili yapılacak afet çalışmalarına, bir altlık ve veri tabanı oluşturulması sağlanacaktır.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Afet Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Erhan Uzunoğlu'nun, yüksek lisans tezi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmada aynı zamanda, bölgedeki doğal afetlerin sadece yerel değil ulusal düzeyde de afet yönetim stratejilerinin önemini vurgulamak adına öneriler geliştirilmiştir. Bölgenin afetlere karşı daha dirençli hale getirilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması, yapılaşmanın dikkatli bir şekilde planlanması ve erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki doğal afetlerin hem geçmişteki etkilerini hem de gelecekte alınması gereken önlemleri analiz eden bu çalışma, afet yönetimi politikalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Karadeniz, Afet, Literatür Taraması, Afet Yönetimi

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkının Uluslararası ve Ulusal Hukukta Konumuna Dair Genel Bir Değerlendirme

İlhan SÖZER

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,

ilhansozero@gmail.com

ÖZET

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, hem bireyin maddi ve manevi varlığını koruma altına alan temel bir insan hakkı hem de hukuk devleti ilkesinin yaşamsal bir yansımasıdır. Bu hak, yalnızca bireyin fiziksel olarak hür kalması anlamına gelmez; hukuka uygunluk, yargı denetimi ve keyfiliğe karşı güvencelerle desteklenen bir bütünsellik içinde ele alınır. Bu sebeple gerek uluslararası insan hakları belgelerinde gerekse Türk hukuk sisteminde özgürlüğün yalnız biçimsel değil, maddi güvencelerle donatılmış bir yapı olarak düzenlendiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının küresel bir düzlemde korunması amacıyla hazırlanan metinler, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını öncelikli koruma alanı olarak benimsemiştir. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 9. maddesinde bu hakkı keyfî tutuklama, gözetim ve sürgün yasağı ile tanımlamıştır. Ardından 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR) ile söz konusu hak, taraf devletlerin iç hukuk sistemlerinde bağlayıcı biçimde yer almıştır. Bu sözleşme, özellikle kişi özgürlüğünün ihlali hâlinde başvurulabilecek hukuki yolları ayrıntılandırarak bireyin hak arama özgürlüğünü güvence altına almıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ise 5. maddesiyle bu hakkı daha ayrıntılı ve istisnaları sınırlı bir biçimde düzenlemiştir. AİHM içtihatlarında bu maddenin yorumlanması, kişi özgürlüğünün ihlali hâllerinde denetimin sınırlarını somutlaştırmış ve iç hukuklara yön verici nitelikte bir içtihat hukuku oluşturmıştır. Böylece kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, yalnız sözleşme metninin bir unsuru olmaktan çıkmış; Avrupa kamu düzeninin temel taşı hâline gelmiştir. Türkiye açısından bu hak, hem 1982 Anayasası'nın 19. maddesiyle hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukukta doğrudan uygulanabilir hâle gelmesiyle çift katmanlı bir koruma rejimine sahiptir. Anayasa'nın ilgili hükmü, özgürlükten yoksun bırakma hâllerini sınırlı şekilde sayarak idarenin keyfiliğini önlemeye yöneliktir.

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları, bu hakkın ihlaline ilişkin denetim süreçlerinde belirleyici referans noktaları olarak işlev görmektedir. Türk hukukunda özgürlüğün sınırlandırılması ancak meşru, kanuni ve ölçülü sebeplerle mümkündür. Bunun dışına çıkan her türlü müdahale, anayasal güvence sisteminin dışına düşer. Hakkın kullanılabilirliğini güvence altına alan mekanizmalar arasında hukukî yardım hakkı, gecikmeksizin hâkim önüne çıkarılma, tutukluluğa itiraz yolları ve tazminat gibi düzenlemeler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük Hakkı, Güvenlik Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türk Ceza Muhakemesi Hukuku, Tutuklama, Gözetim.

İKLİM TAAHHÜTLERİNİN ULUSLARARASI YATIRIM HUKUKUYLA ÇATIŞMASI: ENERJİ ŞARTI ANLAŞMASI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

Dr. Öğr. Üyesi ÖZGE DEMİRDELEN¹

Çağ Üniversitesi, ozgedemirdelen@cag.edu.tr - 0000-0001-9046-5124

Av. ŞEVVAL CEYHAN²

Çağ Üniversitesi, avsevvalceyhan@gmail.com - 0000-0002-5608-4958

ÖZET

İklim değişikliği, başlangıçta bölgesel etkilerle sınırlı bir olgu iken zamanla çevresel, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki boyutları olan küresel bir kriz haline gelmiştir. Bu bağlamda devletler, yalnızca ulusal düzeyde politika geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası iş birliği mekanizmalarına da yönelmişlerdir. Paris Anlaşması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) gibi düzenlemeler, devletlere sera gazı emisyonlarını azaltma ve fosil yakıtlardan uzaklaşma yönünde önemli yükümlülükler getirmiştir. Ancak bu iklim taahhütleri, mevcut uluslararası yatırım hukukuyla, özellikle de Enerji Şartı Anlaşması (EŞA) çerçevesinde çatışma durumları yaratmaktadır. EŞA, enerji sektöründeki yabancı yatırımları korumayı amaçlamakta ve devletlere karşı yatırımcılara doğrudan uluslararası tahkim yoluna başvurma imkânı tanımaktadır. Bu durum, devletlerin çevresel sürdürülebilirlik, kamu sağlığı ve iklim politikaları gibi meşru amaçlarla aldığı düzenleyici tedbirlere karşı, yatırımcılar tarafından tahkim davaları açılmasına neden olmaktadır. Böylece devletlerin egemenlik alanında bulunan düzenleme yetkisi sınırlandırmakta ve iklim değişikliğiyle mücadelede hukuki engeller ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, Paris Anlaşması, AYM ve EŞA arasında ortaya çıkan normatif çatışmaları ve 2024 yılında başlayan EŞA modernizasyon sürecini genel olarak incelemektedir. Ayrıca EŞA kapsamında görülen önemli tahkim kararları (örneğin *Vattenfall v. Germany*, *Rockhopper v. Italy*, *Uniper & RWE v. Netherlands*) analiz edilerek, ISDS mekanizmasının devletlerin düzenleyici alanını nasıl sınırlandırdığı ortaya konmaktadır. Çalışmada ayrıca, Avrupa Birliği (AB) ile Almanya, Hollanda ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinin EŞA'dan çekilme eğilimleri değerlendirilerek, uluslararası yatırım hukuku ile iklim hukuku arasındaki uyumlaştırma gerekliliği tartışılmaktadır. Son olarak, Paris Anlaşması, AYM ve EŞA arasında

* Bu Çalışma, Çağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Tarafından Desteklenmiştir. Proje Numarası: 2024-2-24, Proje İsmi: İklim Değişikliği ile Mücadelede Enerji Şartı Anlaşması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Rolü.

¹ Çağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Proje Yürütücüsü.

² Adana Barosu, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Yüksek Lisans Öğrencisi (Tezli), Proje Araştırmacısı.

yaşanan normatif gerilim, 2024 modernizasyon süreci ve uluslararası hukukta doğurduğu sonuçlar ele alınmakta; mevcut tahkim örnekleri ışığında çevresel sürdürülebilirlik ile yatırım koruma rejimleri arasında denge kurma ihtiyacı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Yeşil Mutabakatı, Enerji Şartı Anlaşması, Paris Anlaşması, Uluslararası Yatırım Hukuku, Yeşil Dönüşüm.

CLIMATE COMMITMENTS IN CONFLICT WITH INVESTMENT LAW: A CASE STUDY OF THE ENERGY CHARTER TREATY

ABSTRACT

Climate change, initially perceived as a phenomenon with regional impacts, has progressively evolved into a global crisis with profound environmental, social, economic, political, and legal implications. In this context, states have not only developed national policies but have also engaged in international cooperation mechanisms. Instruments such as the Paris Agreement and the European Green Deal (EGD) impose significant obligations on states to reduce greenhouse gas emissions and transition away from fossil fuels. However, these climate commitments often conflict with existing international investment law, particularly with the Energy Charter Treaty (ECT). The ECT aims to protect foreign investments in the energy sector and grants investors direct access to international arbitration (ISDS) mechanisms against host states. This framework creates legal challenges when investors file arbitration claims against states for adopting legitimate regulatory measures intended to promote environmental sustainability, public health, or climate action. As a result, the regulatory autonomy of states is constrained, posing legal barriers to effective climate governance. This study examines the normative tensions between the Paris Agreement, the EGD, and the ECT, while focusing on the ECT modernization process initiated in 2024. Key arbitration cases under the ECT (such as *Vattenfall v. Germany*, *Rockhopper v. Italy*, and *Uniper & RWE v. Netherlands*) are analyzed to illustrate how ISDS mechanisms may limit states' regulatory space. Furthermore, the study considers the growing trend of withdrawal from the ECT by European Union (EU) Member States such as Germany, the Netherlands, and France, and discusses the pressing need to reconcile investment protection regimes with international climate law. Ultimately, the study underscores the importance of striking a balance between environmental sustainability and investment protection in light of current arbitral practices and legal reforms.

Keywords: Energy Charter Treaty, European Green Deal, Green Transition, International Investment Law, Paris Agreement.

1. GİRİŞ

İklim değişikliği, yalnızca çevresel bir sorun olmaktan öte, sosyal, ekonomik ve hukuki alanlarda da kapsamlı sonuçlar doğuran, çok boyutlu ve yapısal bir kriz niteliği taşımaktadır. Küresel ısınmanın etkileri, ekosistemlerin bütünlüğü, biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği açısından ciddi tehditler oluştururken, aynı zamanda devletlerin kamu politikalarında dönüşümü zorunlu kılan bir baskı unsuru hâline gelmiştir. Bu kapsamda, iklim

değişikliğiyle mücadeleye yönelik ulusal ve uluslararası politika ve taahhütler, özellikle enerji sektöründe fosil yakıt kullanımının sınırlandırılması ve düşük karbonlu dönüşüm hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmayı gerektirmektedir. Ne var ki bu dönüşüm süreci, mevcut yatırım düzeni ve uluslararası hukuk normlarıyla çeşitli düzeylerde çatışma potansiyeli taşımaktadır. Özellikle yatırımcı-devlet ilişkilerini düzenleyen uluslararası yatırım anlaşmaları çerçevesinde, çevresel düzenlemelerin yatırımcı haklarını ihlal ettiği iddiasıyla devletlere karşı uyuşmazlık süreçleri başlatılabilmektedir³. Bu durum, EŞA gibi yatırım korumasını önceleyen rejimlerin, devletlerin çevresel regülasyon yetkisini sınırlandırarak iklim taahhütlerini yerine getirme kapasitelerini zayıflattığı yönündeki eleştirileri gündeme getirmektedir. Dolayısıyla iklim değişikliğiyle etkin mücadelenin yalnızca çevresel ve teknik önlemlerle sınırlı kalmaması; aynı zamanda yatırım hukukunun çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesini sağlayacak normatif ve kurumsal düzenlemeleri de içermesi gerekmektedir⁴.

Devletlerin iklim değişikliğiyle mücadele yükümlülüğü yalnızca uluslararası taahhütler ve yatırım ilişkileriyle değil, aynı zamanda yargı organlarının müdahaleleriyle de şekillenmektedir. Bu bağlamda, Lahey *Gerechthof*'un 2018 tarihli kararıyla Hollanda devleti, sera gazı emisyonlarını 2020 yılı sonuna kadar %25 oranında azaltmak üzere somut önlemler almaya mahkûm edilmiştir. Mahkeme, ilk derece mahkemesinin *Urgenda* davasındaki⁵ kararını onaylayarak, iklim değişikliğiyle mücadelede devletin pozitif yükümlülüğünü yargı denetimi yoluyla pekiştiren sembolik ve işlevsel bir örnek ortaya koymuştur. Ancak bu karar, yargının iklim politikalarının belirlenmesinde ne ölçüde rol alabileceği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Yargı kararlarıyla iklim krizinin çözümünü sağlama beklentisi, yürütme organının takdir yetkisini daraltma riski taşımakta; hatta demokratik meşruiyet ve güçler ayrılığı ilkeleri açısından tartışmalı bir zemin yaratabilmektedir. Öte yandan, EŞA gibi uluslararası yatırım rejimlerinin, devletin çevresel regülasyon yapma yetkisini sınırlandırması da benzer şekilde kamu politikalarının yönünü tayin etme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu iki hukuki mekanizma, bir yandan mahkeme kararları, diğer yandan yatırımcı koruması, devletin çevresel sorumluluklarını yerine getirme alanını daraltma potansiyeline sahip olup, iklim kriziyle mücadelede hukuki düzenin sınırlarını yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Uluslararası düzeyde, özellikle Paris Anlaşması ve AYM gibi uluslararası belgeler, sera gazı emisyonlarının azaltılmasını ve karbon yoğun sektörlerde politika değişikliklerini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu politikaların uygulanması mevcut uluslararası yatırım hukuku rejimleriyle yapısal çatışmalara yol açmaktadır. Devletlerin fosil yakıt kullanımını sınırlandırması ve çevresel düzenlemeleri artırması, bu alanlara yatırım yapmış çok uluslu şirketlerin menfaatlerini etkileyebilmekte; bu da yatırımcıların devletlere karşı uluslararası tahkim mekanizmalarına başvurmaya sebep olmaktadır.

³ Wegener, B. W., *Urgenda-World Rescue by Court Order? The "Climate Justice"-Movement Tests the Limits of Legal Protection*, Journal for European Environmental & Planning Law, 16, 3, 2019, s. 140; May, J. R. ve Daly, E., *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2014, s. 269-271.

⁴ Bozkurt, K., *Küresel Isınma ve İklim Koruma Hukuku*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2024, s. 1.

⁵ 20 Aralık 2019 tarih ve 19/00135 karar sayılı kararı incelemek için bkz., <https://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/>, e.t.: 13.07.2025.

EŞA, bu çatışmanın en belirgin örneğini teşkil etmektedir. 1990’lı yıllarda enerji yatırımlarını teşvik etmek amacıyla oluşturulan bu anlaşma, yatırımcılara geniş kapsamlı koruma sağlamakta ve devletlerin düzenleyici takdir yetkisini sınırlayan hükümler içermektedir. Son yıllarda, iklim kriziyle mücadele kapsamında fosil yakıt kullanımını azaltmaya çalışan bazı devletler, EŞA kapsamındaki yatırımcı davalarıyla karşılaşmıştır. Bu durum, iklim taahhütlerinin hayata geçirilmesinde uluslararası yatırım hukukunun ne ölçüde engelleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Buna karşılık, devletlerin iklim yükümlülüklerine aykırı hareket etmeleri halinde yargı organlarının devreye girmesi de önemli bir hukuki boyutu temsil etmektedir. Hollanda’da görülen *Urgenda* davası örneğinde olduğu gibi, mahkemeler iklim koruma yükümlülüklerini anayasal veya insan hakları temelli yükümlülükler olarak tanımlayarak devletleri somut emisyon azaltım hedeflerine zorlayabilmektedir. Ancak bu tür yargı müdahaleleri, yürütme organının düzenleme yetkisini daraltması ve demokratik meşruiyet ile güçler ayrılığı ilkeleri açısından tartışmalı bir zemin yaratması sebebiyle eleştiriye açıktır.

Çalışma ayrıca, Paris Anlaşması, AYM ve EŞA arasındaki normatif çatışmalara özel bir vurgu yapmaktadır. 2024 yılında başlatılan EŞA modernizasyon süreci kapsamındaki gelişmeler ile önemli tahkim davalarının detaylı analizi yoluyla, uluslararası yatırım hukukunun iklim değişikliğiyle mücadele üzerindeki etkileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, AB’nin yanı sıra Almanya, Hollanda ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinin EŞA’dan çekilme eğilimleri ve bu eğilimlerin hukuki ve politik sonuçları da tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise iklim taahhütleri ile yatırım koruma rejimleri arasında giderek artan normatif gerilim ortaya konmakta ve bu iki alan arasında sürdürülebilir bir denge oluşturmanın önemi vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma iklim değişikliğiyle mücadelede devletlerin rolünü ve yükümlülüklerini, EŞA örneği üzerinden uluslararası yatırım hukuku bağlamında ele almaktadır. Yargı organlarının bu süreçteki işlevini ve sınırlarını hukuki meşruiyet çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle kuramsal çerçeve sunulacak, ardından EŞA kapsamındaki önemli uyuşmazlıklar analiz edilecek; son olarak yargının müdahalesi ve bu iki hukuki mekanizmanın iklim politikaları üzerindeki etkileri tartışılarak kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: İKLİM POLİTİKALARI İLE ULUSLARARASI YATIRIM HUKUKU ARASINDAKİ GERİLİM

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası iş birliğinin önemi giderek artmaktadır. Paris Anlaşması, 30 Kasım-11 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris’te düzenlenen 21. Taraflar Konferansı (COP-21) sonucunda kabul edilmiş ve 5 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶. Anlaşma, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda küresel ölçekte önemli bir dönüm noktası

⁶ Türkçe metni için bkz.,

<https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf>, e.t.: 13.07.2025.

olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, tüm taraf devletler tarafından sunulan NEUK doğrultusunda oluşturulmuş ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)’ye taraf 195 ülke tarafından kabul edilmiştir. Temel hedef, küresel sıcaklık artışının 2°C’nin altına çekilmesi ve mümkünse 1,5°C seviyelerinde tutulmasıdır⁷. Paris Anlaşması’nın temel amacı, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması bağlamında iklim değişikliği tehdidine karşı küresel tepkiyi güçlendirmektir (m. 2). Bu kapsamda üç ana hedef öne çıkmaktadır: İlk olarak, küresel ortalama sıcaklık artışının sanayi öncesi seviyelere göre 1,5°C ile sınırlandırılması hedeflenmektedir. İkinci olarak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesinin artırılması ve düşük emisyonlu ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü olarak ise, iklim değişikliğine dirençli kalkınma ile uyumlu finansal akışların yönlendirilmesi hedeflenmektedir (m. 3).

AB, BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması’nın tarafları arasında yer almaktadır. Paris Anlaşması kapsamında sunduğu NEUK doğrultusunda AB, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla en az %40 oranında azaltmayı taahhüt etmiştir. Uzun vadede ise, 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonlarını sıfırlayarak, Avrupa kıtasını dünyanın ilk karbon nötr bölgesi haline getirmeyi hedeflemektedir⁸. Kapsamlı dönüşüm sürecini yönlendirmek amacıyla Avrupa Komisyonu (AK), 11 Aralık 2019 tarihinde AYM başlıklı strateji belgesini yayımlamıştır⁹. Söz konusu belge, iklim değişikliği ile mücadelede AB’nin kararlılığını ortaya koyarken, aynı zamanda ekonomik büyümeyi sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırmayı hedeflemektedir. Yeşil Mutabakat, sadece çevresel değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal dönüşümü hedefleyen bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır.

AB ise bu hedefleri doğrultusunda 2019 yılında yayımladığı AYM ile karbon nötr bir kıta olma hedefini ortaya koymuştur. Ancak, bu hedeflerin gerçekleştirilmesi önünde önemli bir engel olarak gösterilen belgelerden biri de EŞA¹⁰’dır. 1994 yılında imzalanan ve enerji yatırımlarını koruma amacı güden bu çok taraflı anlaşma, fosil yakıt projelerini uzun vadeli yatırım güvenceleriyle desteklemektedir. Bu durum, iklim hedefleriyle çelişen bir yapı ortaya koymaktadır.

Enerji sektöründe uluslararası iş birliğini destekleyen çok taraflı ilk belge olarak uluslararası hukukta önemli bir yere sahip olan EŞA 17 Aralık 1994 tarihinde Lizbon’da imzalanmış ve 16 Nisan 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. EŞA, taraf devletler açısından enerji ticareti, yatırımcıların enerji alanındaki faaliyetleri, enerji nakli (transit) süreçleri, uyuşmazlıkların

⁷ İğci, T. ve Çobanoğlu, N., İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 7, 2, 2019, 130-146, s. 131, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucevrebilim/issue/51058/515454>, e.t.: 13.07.2025.

⁸ Avrupa Birliği’nin Çevre ve İklim Değişikliği Politikası, https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html, e.t.: 13.07.2025.

⁹ Orijinal metin için bkz.,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:52019DC0640>, e.t.: 13.07.2025; Türkçe metni için bkz., <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-6.pdf>, e.t.: 10.07.2025.

¹⁰ Türkçe metni için bkz., <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-6.pdf>, e.t.: 10.07.2025.

çözüm mekanizmaları ve enerji arz güvenliği gibi alanlarda uluslararası düzeyde normatif bir çerçeve oluşturarak kodifikasyon işlevi görmüştür.

EŞA taraf devletler açısından enerji ticareti, yatırımcıların enerji alanındaki faaliyetleri, enerji nakli (transit) süreçleri, uyuşmazlıkların çözüm mekanizmaları ve enerji arz güvenliği gibi alanlarda uluslararası düzeyde normatif bir çerçeve oluşturarak kodifikasyon işlevi görmektedir. Enerji sektöründeki yabancı yatırımlara hukuki koruma sağlayarak, yatırımcıların devletler aleyhine tahkim yoluyla tazminat talep etmelerine olanak tanımaktadır¹¹. Bu çerçevede, fosil yakıt yatırımlarını sınırlamaya veya aşamalı olarak kaldırmaya çalışan devletler, yatırımcılar tarafından ISDS riskiyle karşı karşıya kalmaktadır¹². Örneğin, Hollanda¹³, Almanya¹⁴ ve İtalya¹⁵ merkezli enerji şirketleri tarafından açılan davalar, EŞA'nın yeşil dönüşüm ve iklim değişikliği ile mücadele politikalarıyla olan çatışmasını açıkça göstermektedir.

Enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi, enerji üretimi, dönüştürülmesi, taşınması, depolanması ve dağıtımı gibi süreçlerde verimliliğin azami düzeye çıkarılması, çevresel sürdürülebilirliğin desteklenmesi, yatırımların teşvik edilip korunması ve enerji ticaretinin serbestleştirilmesi EŞA'nın temel amaçlarındandır. Ayrıca, taraf devletlerin ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarına erişimini kolaylaştırmak da EŞA'nın öncelikleri arasında değerlendirilmektedir. EŞA'nın ticarete ilişkin hükümleri; ayrımcılık yapılmaması, şeffaflık ve enerji ürünlerinin uluslararası ticaretinde kademeli serbestleşmeyi esas almaktadır¹⁶. EŞA, aynı zamanda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmayan devletler için de DTÖ normlarına yakınlaşma yönünde bir referans çerçevesi işlevi görmektedir. Bu bağlamda, Arnavutluk, Azerbaycan, Belarus, Bosna-Hersek, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna gibi ülkeler açısından anlaşma büyük önem arz etmektedir¹⁷.

EŞA'nın yürürlüğe girmesinden bu yana geçen süreçte hem enerji piyasalarında hem de uluslararası iklim politikalarında yaşanan köklü değişiklikler, EŞA'nın mevcut haliyle çağın gereklerine yeterince cevap veremediğine dair eleştirileri beraberinde getirmiştir¹⁸. Bu bağlamda, anlaşmanın yenilenmesi yönünde reform süreci 2020 yılında başlatılmıştır¹⁹. Reformun temel hedefi, özellikle fosil yakıt yatırımlarının korunmasına ilişkin hükümler başta

¹¹ Kılavuz, A. K., Enerji Şartı Anlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13, 1, 2009, 179-215, s. 191-192, https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_8.pdf, e.t.: 11.07.2025.

¹² Baklacı, P., Akıntürk, E. Enerji Şartı Antlaşması, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 7, 2, 2006, 97-113, s. 108-109, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/53183>, e.t.: 10.07.2025.

¹³ *Uniper & RWE v. Netherlands*, <https://climatecasechart.com/non-us-case/rwe-and-uniper-v-state-of-the-netherlands-ministry-of-climate-and-energy/>, e.t.: 10.07.2025.

¹⁴ *Vattenfall v. Germany*, detaylı bilgi için bkz., <https://www.italaw.com/cases/1654>, e.t.: 10.07.2025

¹⁵ *Rockhopper v. Italy*, detaylı bilgi için bkz., <https://www.italaw.com/cases/5788>, e.t.: 10.07.2025.

¹⁶ Kılavuz; s. 183-185.

¹⁷ Demir, E., Enerji Şartı Anlaşması, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 13, 1, 2009, 179-215, s. 183, <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>, e.t.: 06.07.2025.

¹⁸ Kaya Caner, B., Enerji Şartı Anlaşmasının Muvakkaten Uygulanması ve Anlaşmadan Çekilme Hakkında Bir Değerlendirme, Ankara Barosu Dergisi, 3, 2014, s. 313-332.

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz., https://energy.ec.europa.eu/news/european-commission-proposes-coordinated-eu-withdrawal-energy-charter-treaty-2023-07-07_en, e.t.: 11.07.2025.

olmak üzere, EŞA'nın hükümlerinin Paris Anlaşması ve AYM gibi çağdaş iklim hedefleriyle uyumlu hale getirilmesidir. Ancak söz konusu modernizasyon süreci gerek sürecin yavaş ilerlemesi gerekse de temel yapısal sorunlara çözüm üretmemesi nedeniyle birçok paydaş tarafından yetersiz bulunmuştur. Revizyon kapsamında önerilen değişiklikler, özellikle çevresel sürdürülebilirlik ve devletlerin iklim politikası uygulama serbestisi açısından beklenen dönüşümü sağlayamamıştır. Bu durum, başta AB üyesi ülkeler olmak üzere pek çok devletin EŞA'dan çekilme yönünde karar almasına yol açmıştır. Almanya, Fransa, Hollanda, İspanya ve Polonya gibi önemli AB üyesi ülkeler, EŞA'nın mevcut haliyle Avrupa'nın enerji dönüşümü ve karbon nötr hedefleriyle çeliştiği gerekçesiyle antlaşmadan çekileceklerini açıklamıştır. Söz konusu ülkeler, modernizasyon sürecinin Paris Anlaşması ve AB'nin 2050 net sıfır emisyon hedefleri doğrultusunda gerekli dönüşümü sağlamaktan uzak olduğunu değerlendirmiştir. Bu gelişmelerin ardından AK da 2023 yılında bir açıklama yaparak, EŞA'nın reform çabalarına rağmen AB'nin iklim politikalarıyla yapısal olarak bağdaşmadığını ifade etmiş ve AB'nin ortak bir tutumla anlaşmadan çekilmesini önermiştir²⁰.

İklim değişikliğiyle mücadele, yalnızca çevresel ve bilimsel bir sorun olarak değil, aynı zamanda hukuki ve ekonomik boyutları olan çok katmanlı bir dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle karbon yoğun sektörlerde köklü yapısal değişiklikleri ve fosil yakıt kullanımının sınırlandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Devletler, kamu sağlığı, çevre koruma ve sürdürülebilirlik gibi meşru amaçlarla çeşitli düzenleyici önlemler almaktadır. Bu husus ise doğrudan enerji sektöründeki özel yatırımcıların menfaatlerini etkileyebilmektedir.

Uluslararası yatırım hukuku, devletin düzenleyici faaliyetlerini sınırlandırabilecek bir normatif yapı sunmaktadır. Yatırımcıların korunması amacıyla hazırlanan ikili ve çok taraflı yatırım anlaşmaları, genellikle “adil ve hakkaniyete uygun muamele”, “dolaylı kamulaştırma yasağı” ve “meşru beklenti” gibi kavramlar üzerinden yatırımcılara geniş haklar tanımaktadır. Bu kapsamda, yatırımcılar, bir devletin iklim hedefleri doğrultusunda aldığı çevresel tedbirlerin kendilerine zarar verdiğini öne sürerek tahkime başvurabilmektedir. Özellikle, yatırımların değer kaybetmesi ya da faaliyetlerinin sınırlandırılması gibi durumlar, yatırım koruma hükümleriyle çatışma yaratabilmektedir.

Bu noktada, devletin “düzenleyici yetkisi-*right to regulate*” ile yatırımcının “meşru beklentisi-*legitimate expectations*” arasında hassas bir denge kurulması gerekmektedir. İklim değişikliği gibi küresel bir tehdit karşısında devletlerin hareketsiz kalmaları beklenemezken, yatırım anlaşmaları bu hareket alanını daraltma riski taşımaktadır. Bu nedenle, yatırım hukukunun çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesi gerekliliği, giderek daha fazla dile getirilen bir reform gündemini oluşturmuştur.

Öte yandan, iklim hukuku da kendi içinde bağlayıcılık ve uygulama açısından sınırlılıklar taşımaktadır. Paris Anlaşması, devletlerin kendi belirledikleri katkı beyanları (NDCs)

²⁰ Karacan, P., Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Uluslararası Yatırım Hukukuna Etkisi: Enerji Şartı Antlaşması ve Avrupa Birliği-Kanada Kapsamlı Ekonomik Ticaret Antlaşması Örnekleri, LexperaBlog, 9 Ocak 2024, <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-yesil-mutabakatinin-uluslararasi-yatirim-hukukuna-etkisi-enerji-sarti-antlasmasi-ve-avrupa-birligi-kanada-kapsamli-ekonomik-ticaret-antlasmasi-ornekleri/#fn7>, e.t.: 11.07.2025.

üzerinden ilerleyen gönüllülük esaslı bir rejimdir. Taraf devletlerin iklim hedeflerini belirleme ve uygulama konusunda geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu durum, iklim yükümlülüklerinin bağlayıcılığını sınırlamakta; yatırımcıların ise iklim gerekçesiyle yapılan düzenlemelere karşı hukuki üstünlük iddiasında bulunmalarını kolaylaştırmaktadır. Bahsedilen kuramsal çerçeve hem yatırım hukukunun hem de iklim hukukunun mevcut yapısal eksikliklerini ve çelişkili yönlerini ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde incelenecek uyuşmazlıklar için analitik bir temel sunmaktadır.

3. GENEL OLARAK ULUSLARARASI İKLİM HUKUKUNUN EVRİMİ

İklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik uluslararası çabalar, 1980’li yıllarda atmosferdeki dengesizliklere dair bilimsel bulguların artmasıyla küresel gündeme taşınmıştır. Bu bağlamda, 1988 yılında BM Çevre Programı (BMÇP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü (DMÖ) iş birliğinde kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (HİDP)²¹, iklim değişikliğine ilişkin bilimsel, teknik ve sosyo-ekonomik verileri değerlendirmek ve bu doğrultuda raporlar hazırlayarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, UNEP, WMO ve BM Genel Kurulu (BMGK), BMÇP, DMÖ ve BMİDÇS Sekreteryası’na sunmakla görevlendirilmiştir²².

HİDP’nin hazırladığı bilimsel temelli değerlendirme raporları, iklim sistemindeki değişikliklerin nedenleri, etkileri ve potansiyel çözüm yollarına ilişkin hükümetler arası müzakerelere zemin hazırlamış; uluslararası iklim rejiminin şekillenmesinde temel referans kaynağı işlevi görmüştür. Panelin sunduğu bilimsel veriler ışığında, 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda (Dünya Zirvesi) BMİDÇS²³ kabul edilmiştir. Böylece iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik ilk küresel hukuki çerçeve oluşturulmuştur. BMİDÇS, sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması ve taraf devletlerin “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesi çerçevesinde hareket etmeleri yönünde genel ilkeler ortaya koymuştur.

BMİDÇS’nin genel ilkelerini hukuki yükümlülüğe dönüştüren ilk metin, 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü²⁴ olmuştur. Gelişmiş ülkelere yasal bağlayıcılığı olan emisyon azaltım hedefleri getiren protokol, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca esneklik mekanizmaları (emisyon ticareti, temiz kalkınma mekanizması gibi) ile yükümlülüklerin daha etkin biçimde yerine getirilmesini amaçlamıştır. Ancak Kyoto Protokolü, gelişmekte olan ülkeleri yükümlülük kapsamı dışında tutması ve bazı büyük emisyon kaynaklarının süreçten çekilmesi nedeniyle etkinlik bakımından sınırlı kalmıştır.

Kyoto rejiminin sınırlılıklarını aşmak ve daha kapsayıcı bir sistem tesis etmek amacıyla yürütülen müzakereler sonucunda, 2015 yılında Paris Anlaşması kabul edilmiştir. 2016 yılında yürürlüğe giren anlaşma, tüm taraf devletlerin gönüllü olarak sunduğu Niyet Edilen Ulusal

²¹ Detaylı bilgi için bkz.; <https://www.ipcc.ch/>, e.t.: 09.07.2025.

²² Kayhan, A. K., *Uluslararası Hukukta Atmosferin Korunması ve Devletlerin Sorumluluğu*, Onikilevha Yayınları, İstanbul, Ekim 2017, s. 35.

²³ Bkz., https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf, e.t.: 13.07.2025.

²⁴ Protokol metni için bkz., <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>, e.t.: 13.07.2025.

Katkı Beyanı (NEUKB) temelinde sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle Paris Anlaşması, Kyoto Protokolü'nden farklı olarak gelişmekte olan ülkeleri de aktif biçimde sürece dâhil ederek, iklim değişikliğiyle mücadelede daha esnek fakat kapsayıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Anlaşma, ayrıca küresel sıcaklık artışını 2°C'nin altında tutma ve mümkünse 1,5°C ile sınırlandırma hedefini hukuki çerçeveye taşımıştır.

Paris Anlaşması, azaltım-*mitigation*, uyum-*adaptation* ve finansman-*finance* olmak üzere üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda, taraf devletlerin NEUKB hazırlamaları, beş yıllık periyotlarla güncellemeleri ve bu katkıları uygulamaya geçirmeleri öngörülmektedir. NEUKB'ler, sera gazı emisyonlarının azaltılması, uyum önlemleri, finansman, teknoloji transferi, kapasite geliştirme ve şeffaflık gibi alanlarda yapılması planlanan ulusal katkıları içermektedir (m. 3, 4, 7, 9, 10, 11, 13).

Paris Anlaşması, taraflar için hukuken bağlayıcı bazı yükümlülükler getirmekte; ancak ulusal katkıların içeriği konusunda geniş ölçüde esneklik tanımaktadır. Her ülke, sera gazı emisyonlarını azaltma hedeflerini ve bu hedeflere ulaşmak için uygulayacağı politikaları kendi koşullarına göre belirlemekte serbesttir. Bununla birlikte, Paris Anlaşması'nda belirlenen hedeflere ulaşma zorunluluğu açık bir biçimde düzenlenmemiştir. Taraf devletlerden yalnızca hedeflerine ulaşmak için iyi niyetle çaba göstermeleri beklenmektedir (m. 4).

Paris Anlaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesine dayanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin emisyonlarını mutlak olarak azaltmaları ve 2050 itibarıyla sıfırlamaları beklenirken; gelişmekte olan ülkelerin, ulusal kapasiteleri doğrultusunda katkı sağlamaları öngörülmektedir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere teknoloji, finansman ve kapasite geliştirme alanlarında destek sunmaları beklenmektedir. Tarafların her beş yılda bir katkılarını gözden geçirmeleri ve güncellemeleri gerekmektedir.

Uyum süreci, Paris Anlaşması m. 7 hükmünde düzenlenmiştir. Tüm tarafların, iklim değişikliğine uyum planlarını hazırlaması, uygulaması ve periyodik olarak güncellemesi beklenmektedir. Bu kapsamda hazırlanacak uyum bildirimleri, NEUKB'lerin bir bileşeni olarak değerlendirilmekte ve Küresel Envanter sürecinde analiz edilmektedir. Ancak bu alanda da bağlayıcı ya da sınırlayıcı hükümler bulunmamaktadır.

Paris Anlaşması, Kyoto Protokolü'nün sona ermesinden sonra onun yerini alarak, iklim değişikliği tehdidini küresel düzeyde tanımlamış ve devletler arasında ortak hareketin önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte, NEUKB'lerde belirtilen mevcut emisyon azaltım taahhütlerinin, sıcaklık artışını 2°C'nin altına indirmek için yeterli olmadığı ve uluslararası düzeyde bağlayıcılığı güçlendiren mekanizmaların eksik olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur.

AYM, enerji, ulaşım, sanayi, tarım ve biyolojik çeşitlilik gibi birçok sektörde köklü reformlar öngörmektedir. Bu reformlar ile, AB'nin iklim dostu teknolojilere yönelmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması, döngüsel ekonomi uygulamalarının teşvik edilmesi ve karbon yoğun sektörlerin dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir gıda sistemleri, biyoçeşitlilik stratejileri ve sıfır kirlilik eylem planları da bu kapsamda yer

almaktadır. Mutabakatta, iklim değışikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi çevresel sorunların sınır aşan nitelikte olduğu vurgulanmakta ve bu doğrultuda AB'nin tek başına küresel iklim hedeflerine ulaşamayacağı açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle, AB dışındaki ülkelerle iş birliği yapılması ve küresel düzeyde ortak hareket edilmesi gerektiği ifade edilmektedir²⁵.

2050 yılına kadar karbon nötrlüğe ulaşma hedefinin nasıl gerçekleştirileceği AYM'de ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Sürecin adil, kapsayıcı ve öngörülebilir olması gerektiği belirtilmiş; bu doğrultuda, yasal bağlayıcılığın sağlanması amacıyla AK'nın 2020 yılı içerisinde bir Avrupa İklim Yasası hazırlayacağı duyurulmuştur. Bu mutabakat ile iklim hedeflerinin hukuki güvence altına alınması ve tüm politika alanlarında iklim odaklı yaklaşımların benimsenmesi amaçlanmaktadır. Paris Anlaşması kapsamındaki taahhütlerini somut eylem planları ile desteklenmekte ve küresel iklim yönetişimi çerçevesinde öncü bir rol üstlenmektedir. AYM, bu sürecin temel yol haritası olup, iklim değışikliği ile mücadelede uzun vadeli stratejik bir vizyon sunmaktadır.

EŞA, taraf devletler ile yatırımcılar arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin ayrıntılı prosedürler içermektedir. Bu kapsamda, öncelikle dostane çözüm yollarının denenmesi esas alınmış; üç ay içinde çözüm sağlanamaması durumunda ise yatırımcıların çeşitli yollara başvurma hakkı tanınmıştır. Bunlar arasında; ev sahibi devlette dava açmak, tarafların üzerinde önceden mutabık kaldığı tahkim mekanizmalarını işletmek ya da doğrudan uluslararası tahkime gitmek gibi yollar yer almaktadır. Devletler arasındaki uyuşmazlıklarda ise diplomatik çözüm yolları tükenmeden tahkime başvurulamamaktadır. Taraflar arasındaki tahkim kararları hem yatırımcılar hem de devletler açısından nihai ve bağlayıcı nitelik taşımaktadır (EŞA m. 26-28).

Sonuç olarak, HİDP'nin bilimsel katkıları çerçevesinde şekillenen uluslararası iklim rejimi; BMİDÇS ile ilk çerçevesini çizmiş, Kyoto Protokolü ile hukuki bağlayıcılığa kavuşmuş ve Paris Anlaşması ile kapsayıcılık ve esneklik esaslarına dayanan daha katılımcı bir modele evrilmiştir. Bu süreç, küresel ölçekte iklim krizine karşı bilim temelli, iş birliğine dayalı ve uzun vadeli politika mekanizmalarının oluşturulmasına olanak tanımıştır. Ancak bu yapının gönüllülük esasına dayanması ve uygulama denetim araçlarının sınırlılığı, özellikle yatırım hukuku ile kesişim noktalarında normatif çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

Bu çerçevede, Paris Anlaşması'nın gönüllülük esasına dayalı yapısı, taraf devletlerin iklim hedeflerini uygulama konusundaki takdir yetkisini artırırken, aynı zamanda bu hedeflerin uluslararası hukukta bağlayıcılığı ve yaptırım gücü bakımından sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan, özellikle enerji sektöründe faaliyet gösteren özel yatırımcıların uluslararası hukuk düzleminde korunmasını amaçlayan yatırım anlaşmaları, başta EŞA olmak üzere, çok daha katı ve yatırımcı lehine hükümler içermektedir. Çevresel gerekçelerle yapılan kamu müdahalelerini, yatırımcıların ekonomik çıkarlarıyla çatışır hâle getirmektedir. Bu durum, Paris Anlaşması'nın öngördüğü sürdürülebilir dönüşüm hedefleriyle EŞA gibi yatırım

²⁵ Özgöker, C. U. ve Mendecli Sözbilir, A. H., *Avrupa Birliği Politikalarında İklim Değişikliği: Çevre, Enerji ve Sürdürülebilirlik*, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2023, s. 9, 27.

koruma rejimleri arasında artan bir normatif gerilim ortaya çıkarmaktadır. Devletlerin çevresel regülasyon yapma kapasitesini sınırlandıran yapısal bir soruna işaret etmektedir.

4. ENERJİ ŞARTI ANLAŞMASI BAĞLAMINDA NORMATİF ÇATIŞMALAR

1990'lı yılların başında enerji sektöründe sınır ötesi yatırımların teşvik edilmesi ve enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla imzalanan EŞA, yatırımcı-devlet ilişkilerine dair uluslararası yatırım hukuku rejiminin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. 1994 yılında kabul edilen ve 1998 yılında yürürlüğe giren EŞA, enerji sektöründeki yabancı yatırımları güçlü koruma hükümleriyle güvence altına alırken, yatırımcılara devletler aleyhine uluslararası tahkim yoluna başvurma hakkı tanımaktadır. Bu çerçevede anlaşma, yatırımcıların doğrudan uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına erişimini mümkün kılan ISDS hükümlerini içermektedir.

EŞA'nın yatırımcı lehine geniş yorumlanabilen hükümleri, özellikle “adil ve hakkaniyete uygun muamele”, “dolaylı kamulaştırma” ve “doğrudan zarar” gibi kavramlar, devletlerin kamu yararı doğrultusunda çevresel ve sosyal politika alanında yapacağı düzenlemeleri yatırım ihlali olarak yorumlama riskini doğurmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda birçok Avrupa devleti tarafından fosil yakıt kullanımını sınırlandırmak amacıyla çıkarılan çevresel düzenlemeler, EŞA kapsamındaki enerji yatırımcıları tarafından yatırım ihlali olarak değerlendirilmiş ve söz konusu devletler hakkında milyarlarca dolarlık tahkim davaları açılmıştır.

Bu gelişmeler, devletlerin iklim taahhütlerini yerine getirmek üzere gerçekleştirdiği politika değişikliklerinin, EŞA gibi katı yatırım koruma rejimleriyle yapısal olarak çelişki içinde olduğunu göstermektedir. Paris Anlaşması ve AYM gibi belgeler uyarınca karbon nötr hedeflere ulaşmak isteyen devletler; kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların aşamalı olarak terk edilmesini öngören düzenlemeler yapmak zorundadır. Ancak bu tür dönüşümler, geçmişte yapılmış olan enerji yatırımlarının ekonomik getirisini etkilemekte ve bu nedenle yatırımcılar tarafından “meşru beklenti” ilkesine aykırılık iddiasıyla tahkime konu edilebilmektedir.

Normatif gerilim, özellikle AB üyesi ülkeler arasında derinleşmiş ve 2020'li yıllarda Almanya, Fransa, Hollanda, İspanya ve Polonya gibi birçok ülke, EŞA'dan çekilme kararı almıştır. AK de EŞA'nın AB hukukuyla uyumsuz olduğu ve iklim hedeflerine ulaşmayı zorlaştırdığı yönünde resmi bir tutum benimsemiş; anlaşmanın reforme edilmesi amacıyla 2020 yılında bir modernizasyon süreci başlatılmıştır. Ancak EŞA modernizasyonuna dair müzakereler, sözleşmenin temel yatırım koruma hükümlerinde anlamlı bir değişiklik yapılmaksızın sonuçlanmıştır. Bu durum, reform çabalarının yetersiz kaldığı yönünde ciddi eleştirileri beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla, uluslararası yatırım hukukunun enerji dönüşümü ve iklim taahhütleriyle ne ölçüde uyumlu hâle getirilebileceği sorusu hem hukuki hem de siyasal düzlemde merkezi bir tartışma konusuna dönüşmüştür. EŞA, bu tartışmanın somutlaştığı ve yatırım koruması ile kamu

yararına dayalı çevresel regülasyon arasındaki denge sorununu görünür kıldığı en kritik örneklerden biridir.

5. GÜNCEL TAHKİM DAVALARI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

İklim değişikliğiyle mücadelede yalnızca yürütme ve yasama organlarının değil, yargı organlarının da belirleyici bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Özellikle devletlerin iklim taahhütlerini yerine getirmede yetersiz kaldığı durumlarda, yargının bu süreçlere müdahil olması, çevresel adalet ve kuşaklar arası sorumluluk ilkeleri çerçevesinde meşrulaştırılmaktadır. Bu kapsamda, mahkemeler hem anayasal çevre hakkına hem de insan hakları belgelerinde yer alan yaşam ve sağlık hakkına dayanarak, devletlere belirli iklim hedeflerini gerçekleştirme yükümlülüğü getirebilmektedir.

5.1. *Vattenfall v. Germany Davası*²⁶

Almanya'nın nükleer enerji politikasındaki dönüşüm, yatırımcı haklarıyla çevresel düzenlemeler arasındaki çatışmanın en dikkat çekici örneklerinden birine yol açmıştır. İsveç merkezli enerji şirketi *Vattenfall*, Almanya Federal Cumhuriyeti'ne karşı Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi (UYUÇM) nezdinde EŞA kapsamında tahkim süreci başlatmıştır. *Vattenfall v. Germany* davası, Almanya'nın 2011 yılında Japonya'daki *Fukushima* nükleer felaketi sonrasında aldığı nükleer enerjiden çıkış kararı (*Energiewende*) kapsamında *Brunsbüttel* ve *Krömmel* nükleer santrallerinin faaliyetlerinin erken sonlandırılmasına dayanmaktadır.

Vattenfall, Almanya'nın bu kararı ile meşru yatırım beklentilerini ihlal ettiğini ve yatırımlarının ciddi zarar gördüğünü öne sürerek milyarlarca Euro tutarında tazminat talebinde bulunmuştur. Şirket, alınan kararların yatırımcılara danışılmadan ve geçiş süreci tanınmaksızın uygulandığını, bunun da yatırım koruma standartlarıyla bağdaşmadığını savunmuştur. Uzun süren tahkim sürecinin ardından, 2021 yılında Almanya, *Vattenfall* dahil üç santral işletmecisine yaklaşık 2,4 milyar Euro tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu uzlaşma sonucunda *Vattenfall* tahkim talebini geri çekmiştir. Bu dava, çevresel gerekçelerle alınan kamusal kararların, uluslararası yatırım rejimi çerçevesinde yatırımcı haklarıyla çatışabileceğini açık biçimde göstermektedir. Aynı zamanda, EŞA'nın devletlerin iklim ve enerji politikalarına müdahale edici potansiyelini gözler önüne sermesi açısından uluslararası hukukta önemli bir örnek teşkil etmektedir.

5.2. *Rockhopper v. Italy Davası*²⁷

Rockhopper Exploration Plc., Birleşik Krallık merkezli bir petrol ve doğalgaz şirketi olarak, İtalya'nın Adriyatik Denizi kıyısındaki *Ombrina Mare* petrol sahasında yürüttüğü yatırımlar kapsamında EŞA korumasından yararlanmıştır. Şirket, gerekli ruhsatları aldıktan sonra projeye büyük yatırımlar yapmıştır. Ancak İtalyan hükümeti, 2015 yılında kabul edilen çevre koruma

²⁶ Detaylı bilgi için bkz., <https://www.italaw.com/cases/1654>, e.t.: 11.07.2025.

²⁷ Detaylı bilgi için bkz., <https://climatecasechart.com/non-us-case/rockhopper-v-italy/>, e.t.: 11.07.2025.

yasaları uyarınca kıyıya 12 deniz milinden yakın bölgelerde petrol arama ve çıkarma faaliyetlerini yasaklamıştır. Buna bağlı olarak *Rockhopper*’ın geliştirme ruhsat başvurusunu reddetmiştir.

Rockhopper, İtalya’nın bu kararıyla yatırımının zarar gördüğünü öne sürerek 2017 yılında EŞA kapsamında tahkime başvurmuştur. Şirketin iddiasına göre, İtalya yatırım faaliyetlerine izin vermiş, buna istinaden şirket projeye büyük yatırımlar yapmış, ancak daha sonra hukuki çerçeveyi değiştirerek projeyi durdurmuştur. Bu durum, yatırımcının meşru beklentilerini ihlal eden ani ve öngörülemez bir düzenleme olarak değerlendirilmiştir. İtalya ise söz konusu düzenlemenin kamu yararı ve çevresel koruma amacı taşıdığını savunarak, devletin düzenleme yapma hakkına vurgu yapmıştır.

2022 yılında İtalya’nın EŞA kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiğine karar vermiştir. Karar çerçevesinde, İtalya’nın *Rockhopper*’a yaklaşık 190 milyon ABD doları tutarında tazminat ödemesine hükmedilmiştir. *Rockhopper v. Italy* davası, devletlerin çevre koruma amaçlı düzenleme yapma hakkı ile yabancı yatırımcıların korunması arasındaki çatışmanın tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bu karar, özellikle EŞA kapsamında çevresel düzenlemelerin yatırımcı tarafından “dolaylı kamulaştırma” olarak nitelendirilebileceği yönündeki endişeleri artırmıştır. Çevre hukuku ile yatırım hukuku arasındaki denge arayışının daha da kritik hale geldiği bu süreçte, *Rockhopper* kararı emsal niteliği taşımaktadır.

5.3. *Uniper&RWE v. Netherlands Davası*²⁸

Uniper (Almanya merkezli enerji şirketi) ve *RWE* (Almanya’nın en büyük kamu hizmeti sağlayıcılarından biri), Hollanda’da kurulu kömürle çalışan elektrik santrallerine büyük yatırımlar yapmışlardır. Ancak Hollanda hükümeti, 2019 yılında yürürlüğe koyduğu Kömürle Elektrik Üretiminin Aşamalı Olarak Durdurulması Yasası-*Coal Ban Act* ile iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında 2030 itibarıyla ülkedeki tüm kömürle çalışan elektrik üretiminin durdurulacağını ilan etmiştir. Bu yasayla birlikte *Uniper* ve *RWE*’nin milyonlarca Euro’luk yatırımları ekonomik olarak olumsuz etkilenmiş, şirketler de bunun üzerine Hollanda’ya karşı uluslararası tahkim yoluna gitmiştir.

Her iki şirket de davalarını EŞA kapsamında açmıştır. Şirketler, Hollanda hükümeti tarafından yapılan düzenlemenin öngörülemez olduğunu, yatırım kararlarını teşvik eden kamu politikalarının aniden değiştirildiğini ve bu nedenle yatırımlarının büyük oranda zarar gördüklerini savunmuşlardır. Hollanda, iklim değişikliğiyle mücadele ve Paris Anlaşması’na uyum çerçevesinde kamu yararını gözeterek bir çevresel düzenleme yaptığını; devletin düzenleme hakkı kapsamında hareket ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, kömür yasağının yatırımcılara zarar verdiğini kabul etmekle birlikte bunun kamu sağlığı ve iklim hedefleri doğrultusunda gerekli ve orantılı olduğunu savunmuştur.

²⁸ Detaylı bilgi için bkz., <https://climatecasechart.com/non-us-case/rwe-and-uniper-v-state-of-the-netherlands-ministry-of-climate-and-energy/>, e.t.: 11.07.2025.

Dava halen çözüm aşamasında olup uluslararası tahkim süreci devam etmektedir. Nihai karar verilmemiş olmakla birlikte, dava özellikle Avrupa ülkelerinin fosil yakıtlardan çıkış stratejileri ile yatırım koruma hükümlerinin nasıl dengeleneceği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu dava, çevre hukuku ile uluslararası yatırım hukuku arasındaki yapısal gerilimleri net biçimde yansıtmaktadır. Devletlerin çevresel düzenleme yapma hakkı, yatırımcıların uluslararası antlaşmalarla korunmuş haklarıyla çatışma halindedir. *Uniper&RWE v. Netherlands* örneği, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında alınan kararların yatırımcılar açısından nasıl ciddi sonuçlar doğurabileceğini ve bu durumun uluslararası yatırım tahkimine nasıl yansıdığını göstermektedir.

Ayrıca dava, EŞA'nın günümüz iklim politikalarıyla ne ölçüde uyumlu olduğu tartışmalarını da derinleştirmiş; birçok Avrupa ülkesinin EŞA'dan çekilme kararlarını hızlandırmıştır. Bu bağlamda dava yalnızca hukuki değil, aynı zamanda iklim politikaları açısından da dönüştürücü bir örnek teşkil etmektedir.

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İklim değişikliği, yalnızca çevresel bir kriz değil; aynı zamanda ekonomik çıkarlar, enerji güvenliği, insan hakları ve yatırım ilişkileriyle doğrudan bağlantılı çok boyutlu bir sorun olarak uluslararası gündemin merkezinde yer almaktadır. Bu çerçevede, özellikle enerji sektöründe fosil yakıtlardan uzaklaşmayı hedefleyen iklim politikaları, mevcut uluslararası yatırım rejimleriyle (başta EŞA olmak üzere) çeşitli normatif ve yapısal gerilimler doğurmaktadır.

EŞA, ISDS yoluyla yatırımcılara geniş kapsamlı koruma sunarken, devletlerin çevreyi koruma ve karbon nötr hedeflere ulaşma yönündeki düzenleyici faaliyetlerini sınırlayabilmektedir. Bu durum, *Vattenfall v. Germany*, *Rockhopper v. Italy* ve *Uniper&RWE v. Netherlands* davalarında olduğu gibi, çevre koruma amacıyla alınan kamu politikalarının yatırımcılar tarafından dava konusu yapılmasına ve yüksek tazminat talepleriyle karşılaşılmasına neden olmaktadır. Böylece devletlerin Paris Anlaşması gibi küresel iklim taahhütlerini hayata geçirme kapasitesi ciddi biçimde baskı altına alınmaktadır. Öte yandan, devletlerin iklim yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumunda yargı organlarının devreye girerek belirli hedefleri zorunlu kılması (*Urgenda v. Netherlands* davasında olduğu gibi) yargı erkinin çevresel sorumlulukların teminatı olabileceğini göstermektedir. Ancak bu durumun meşruiyeti ve demokratik süreçlerle uyumu, hukuk devletinin sınırları içinde dikkatle tartışılması gereken bir meseledir.

AB ve üye bazı ülkelerin (Almanya, Fransa, Hollanda) EŞA'dan çekilme yönündeki eğilimleri, yatırım koruma rejimlerinin iklim hedefleriyle uyumlaştırılması yönündeki baskıyı daha da artırmaktadır. 2024 yılında başlatılan EŞA modernizasyon süreci, bu ikilemin çözümüne yönelik bir fırsat olarak değerlendirilse de sürecin kapsamı ve etkinliği belirsizliğini korumaktadır.

Sonuç olarak, iklim değişikliğiyle etkin mücadele, yalnızca teknik veya bilimsel çözümlerle değil; aynı zamanda uluslararası hukukta yatırım koruma ile çevresel sürdürülebilirlik arasında yeni bir denge kurulmasıyla mümkündür. Bu bağlamda çalışmada, Paris Anlaşması, AYM ve

EŞA arasındaki normatif gerilimleri incelenerek, uluslararası yatırım hukukunun iklim politikaları üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak değerlendirilmiş; sürdürülebilir, dengeli ve bütüncül bir yaklaşım ihtiyacını vurgulanmıştır.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İklim değişikliği, günümüzde çevresel bir sorun olmanın ötesinde, ekonomik çıkarlar, enerji güvenliği ve uluslararası yatırım ilişkileriyle iç içe geçmiş çok boyutlu bir meseledir. Bu bağlamda, fosil yakıtlardan uzaklaşmayı amaçlayan iklim politikaları ile mevcut uluslararası yatırım rejimleri arasında özellikle EŞA temelinde önemli normatif ve yapısal gerilimler ortaya çıkmaktadır.

EŞA, yatırımcı-devlet tahkim mekanizması aracılığıyla yatırımcıları geniş kapsamlı koruma altına almaktadır. Ancak bu durum, devletlerin çevresel düzenleme yapma ve karbon nötr hedeflerine ulaşma yönündeki çabalarını sınırlayabilmektedir. Bu çerçevede, *Vattenfall v. Germany* davasında, yatırımcılar Almanya'nın çevresel düzenlemelerini yatırımlarına zarar verdiği gerekçesiyle tahkim yoluyla dava etmiş; *Rockhopper v. Italy* davasında ise İtalya'nın yenilenebilir enerji politikalarındaki değişiklikler yatırımcılarca tazminat talebiyle karşılanmıştır. Benzer şekilde, *Uniper&RWE v. Netherlands* davasında Hollanda'nın fosil yakıt yatırımlarına ilişkin düzenlemeleri, yatırımcıların yatırım güvenliği talepleriyle çatışmıştır. Bu davalar, çevresel kamu politikalarının uluslararası yatırım hukukunda ne denli karmaşık ve tartışmalı bir zemin oluşturduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, *Urgenda* davası gibi örnekler, mahkemelerin devletlerin iklim yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda müdahalede bulunabileceğini ve bu yolla çevresel sorumlulukların güçlendirilmesini sağlayabileceğini göstermektedir. Ancak bu tür müdahalelerin demokratik süreçlerle ve hukuk devleti ilkeleriyle uyumlu olması gerekmektedir.

Mevcut normatif düzenlemeler ışığında, EŞA'nın fosil yakıt yatırımlarını koruyan hükümleri ve yatırımcı koruma rejiminin devletlerin iklim politikaları üzerindeki sınırlayıcı etkisi, uluslararası hukukta “iklim uyumsuzluğu” olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, yatırım koruma rejimlerinin iklim hedefleriyle uyumlu hale getirilmesinin önemini artırmaktadır. Söz konusu amaçla, EŞA reform süreci kapsamında düşük karbon teknolojilerini destekleyen esneklik mekanizmaları getirilmiş olsa da kapsam ve uygulama açısından belirsizlikler devam etmektedir.

Sonuç olarak, iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası yatırım hukukunun çevresel sürdürülebilirlik ile uyumlu bir biçimde yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda:

- Yatırım anlaşmalarının iklim taahhütleriyle çelişmeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi,
- Devletlerin çevresel düzenleme yapma hakkının açık ve bağlayıcı biçimde tanımlanması,

- Tahkim süreçlerinin şeffaflık ve kamu yararı ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması,
- Yargı organlarının çevre koruma kararlarında demokratik meşruiyet ve hukuk ilkelerine uygun hareket etmesi

öncelikli normatif hedefler olarak ortaya çıkmaktadır.

Gelecekteki araştırmalar, uluslararası yatırım hukukunda çevresel sürdürülebilirlik ve yatırım koruma arasında nasıl dengeler kurulabileceği, tahkim mekanizmalarının çevresel hassasiyetlerle nasıl uyumlaştırılabilceği, ayrıca devletlerin düzenleyici hakları ile yatırımcı koruma arasındaki sınırların nasıl daha net çizilebileceği üzerinde yoğunlaşmalıdır. Bu çalışmalar, uluslararası hukukun iklim krizine yanıt verme kapasitesini artırmak adına yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Baklacı, P., Akıntürk, E. Enerji Şartı Antlaşması, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 7, 2, 2006.
- [2] Bozkurt, K., Küresel Isınma ve İklim Koruma Hukuku, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2024.
- [3] Demir, E., Enerji Şartı Anlaşması, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 13, 1, 2009.
- [4] İğci, T. ve Çobanoğlu, N., İklim Değişikliğinin ve İklim Değişikliğiyle İlgili Küresel Anlaşmaların Çevre Etiği Bakımından Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 7, 2, 2019.
- [5] Karacan, P., Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Uluslararası Yatırım Hukukuna Etkisi: Enerji Şartı Antlaşması ve Avrupa Birliği-Kanada Kapsamlı Ekonomik Ticaret Antlaşması Örnekleri, LexperaBlog, 9 Ocak 2024.
- [6] Kaya Caner, B., Enerji Şartı Anlaşmasının Muvakkaten Uygulanması ve Anlaşmadan Çekilme Hakkında Bir Değerlendirme, Ankara Barosu Dergisi, 3, 2014.
- [7] Kayhan, A. K., Uluslararası Hukukta Atmosferin Korunması ve Devletlerin Sorumluluğu, Onikilevha Yayınları, İstanbul, Ekim 2017.
- [8] Kılavuz, A. K., Enerji Şartı Anlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13, 1, 2009.
- [9] May, J. R. ve Daly, E., *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2014.
- [10] Özgöker, C. U. ve Mendekli Sözbilir, A. H., Avrupa Birliği Politikalarında İklim Değişikliği: Çevre, Enerji ve Sürdürülebilirlik, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2023.

- [11] Wegener, B. W., Urgenda-World Rescue by Court Order? The “Climate Justice”-Movement Tests the Limits of Legal Protection, Journal for European Environmental & Planning Law, 16, 3, 2019.

İnternet Siteleri

- [12] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-6.pdf>
- [13] <https://climatecasechart.com/non-us-case/rwe-and-uniper-v-state-of-the-netherlands-ministry-of-climate-and-energy/>
- [14] <https://www.italaw.com/cases/1654>
- [15] <https://www.italaw.com/cases/5788>
- [16] https://energy.ec.europa.eu/news/european-commission-proposes-coordinated-eu-withdrawal-energy-charter-treaty-2023-07-07_en
- [17] <https://blog.lexpera.com.tr/avrupa-yesil-mutabakatinin-uluslararası-yatirim-hukukuna-etkisi-enerji-sarti-antlasmasi-ve-avrupa-birligi-kanada-kapsamli-ekonomik-ticaret-antlasmasi-ornekleri/#fn7>
- [18] <https://www.ipcc.ch/>
- [19] https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/webmenu/webmenu12421_1.pdf
- [20] <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>
- [21] <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf>
- [22] <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucevrebilim/issue/51058/515454>
- [23] https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html
- [24] <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:52019DC0640>
- [25] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2000/07/20000712M1-6.pdf>
- [26] https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_8.pdf
- [27] <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>
- [28] <https://www.italaw.com/cases/1654>
- [29] <https://climatecasechart.com/non-us-case/rockhopper-v-italy/>
- [30] <https://climatecasechart.com/non-us-case/rwe-and-uniper-v-state-of-the-netherlands-ministry-of-climate-and-energy/>
- [31] <https://epochtimestr.com/index.php/ab-enerji-sarti-anlasmasin-dan-cekiliyor>

**TÜRKİYE’DE AKARYAKIT VERGİLERİNİN KAYIP VE KAÇAKLARINI
ÖNLEMeye YÖNELİK GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI FAALİYETLERİ**
**ACTIVITIES OF THE REVENUE ADMINISTRATION TO PREVENT LOSSES AND
EVASIONS OF FUEL TAXES IN TURKIYE**

Prof. Dr. Fatih SARAÇOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, fatih.saracoglu @hbu.edu.tr - 0000-0002-5778-0488

Doç. Dr. Abdullah ÖMERÇİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi, a.omercioglu @kku.edu.tr - 0000-0002-7577-4356

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de akaryakıt sektöründe alınan vergilerin kayıp ve kaçığa uğramaması amacıyla yürütülen faaliyetler inceleme konusu yapılmıştır. Bu çerçevede öncelikle akaryakıt sektöründe düzenleyici ve denetleyici kurum olan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun, Ticaret Bakanlığı’nın, kolluk faaliyeti yürüten Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı’nın faaliyetleri ile mevzuatta yer alan diğer düzenleme ve yaptırımlar incelenmiştir. Daha sonra ise çalışmanın esas konusunu oluşturan Gelir İdaresi Başkanlığı’nın Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı ile birlikte yürüttüğü denetimler ortaya konmuştur.

Bahsedilen denetimler teknolojik gelişmeler neticesinde daha çok elektronik ortamda gerçekleştirilen ve akaryakıt bayileri açısından uyulması zorunlu olan otomatik sayaç okuma sistemleri ve tank otomasyon sistemleri; taşıt tanıma sistemleri ve otomatik plaka tanıma sistemleri; e-fatura, e-defter ve e-arşiv fatura uygulamaları; veri analizi ve risk değerlendirme yöntemlerinden oluşmaktadır. Bu çerçevede Gelir İdaresi Başkanlığı’nın 2024 yılı faaliyet raporları incelenerek vergi kayıp ve kaçığının önlenmesi, ÖTV iadesi risk analizi sistemi, akaryakıt sektörü teminat takip sistemi, akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele kapsamında yapılan denetimler ile gelir tahmin ve analizlerine yer verilmiştir.

Türkiye’de akaryakıt üzerinden alınan vergiler, akaryakıt sektörünün büyüklüğü ile orantılı olarak önemli bir gelir kaynağı sağlamaktadır. Dolayısıyla akaryakıt sektöründe alınan vergilerin kayıp ve kaçığa uğramaması amacıyla yoğun, etkin ve yaygın bir denetim mekanizması işletilmesi ihtiyacı mevcuttur. Bunu sağlamak üzere Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından teknolojik imkânlarla da desteklenen çeşitli faaliyetler yürütüldüğü tespit edilmiştir. Sonuç olarak, bu faaliyetlerin, özellikle denetim sayılarında ve ÖTV iade risk analiz sistemlerindeki başarılarıyla vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde önemli etkiler doğurduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akaryakıt, Vergi Kayıp ve Kaçakları, Gelir İdaresi, Denetim.

ABSTRACT

In this study, the activities carried out in order to prevent the taxes collected in the fuel sector in Türkiye from being lost or evaded were examined. In this context, first of all, the activities of the Energy Market Regulatory Authority, which is the regulatory and supervisory institution in the fuel sector, the Ministry of Trade, the General Directorate of Security and the General Command of Gendarmerie, which carry out law enforcement activities, and other regulations and sanctions in the legislation were examined. Then, the audits carried out by the Revenue Administration together with the Tax Inspection Board, which constitute the main subject of the study, were revealed.

The mentioned audits consist of automatic meter reading systems and tank automation systems, which are mostly carried out in an electronic environment as a result of technological developments and are mandatory for fuel dealers to comply with; vehicle recognition systems and automatic license plate recognition systems; e-invoice, e-ledger and e-archive invoice applications; data analysis and risk assessment methods. In this context, the 2024 activity reports of the Revenue Administration were examined and the audits carried out within the scope of preventing tax loss and evasion, the Special Consumption Tax refund risk analysis system, the fuel sector collateral tracking system, the combat against fuel smuggling, and income estimates and analyses were included.

Taxes collected on fuel in Türkiye provide an important source of income in proportion to the size of the fuel sector. Therefore, there is a need to operate an intensive, effective and widespread audit mechanism in order to prevent the taxes collected in the fuel sector from being lost or evaded. It has been determined that various activities supported by technological means are carried out by the Revenue Administration in order to ensure this. As a result, it has been observed that these activities have significant effects in preventing tax loss and evasion, especially with their success in the number of inspections and Special Consumption Tax refund risk analysis systems.

Keywords: Fuel, Tax Losses and Evasion, Revenue Administration, Audit.

1. GİRİŞ

Akaryakıt sektörünün ekonomik ve mali büyüklüğü, bu sektörde ortaya çıkabilecek kayıp ve kaçaklar ile kayıt dışılığı engelleme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede devletler hem vergi idaresi hem de diğer ilgili kurumları aracılığıyla oluşturduğu hukuki zeminde birtakım faaliyetler gerçekleştirmektedir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik faaliyetler genel olarak; marker sistemi, uydu destekli takip sistemleri ve GPS izleme, akaryakıt istasyonu otomasyon sistemleri, entegre denetim, bilgi sistemleri ve cezai yaptırımlar, uluslararası iş birlikleri ve veri paylaşımı, yasal ve kurumsal reformlar ile bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri biçiminde gerçekleştirilmektedir.

Çalışmanın ana konusu Türkiye’de akaryakıt sektöründe alınan vergilerin kayıp ve kaçığa uğramaması amacıyla yürütülen faaliyetlerin incelenmesidir. Bunun için öncelikle Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Ticaret Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve

Jandarma Genel Komutanlığı faaliyetleri ile mevzuatta yer alan diğer düzenleme ve yaptırımlar açıklanacaktır. Daha sonra ise Gelir İdaresi Başkanlığı'nın (GİB) Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDK) ile birlikte yürüttüğü denetim faaliyetleri ve sonuçları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2. TÜRKİYE'DE AKARYAKIT SEKTÖRÜNDE VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK FAALİYETLER

Türkiye'de kamu gelirlerinin önemli bir kısmını kara ulaşımı üzerinden alınan vergi ve benzeri diğer yükümlülükler oluşturmakta; akaryakıt tüketimi ve motorlu taşıt satışlarından alınan ÖTV ve KDV; motorlu taşıtlar vergisi ile trafik cezaları bu kamu gelirlerinin en büyük payını kapsamaktadır¹.

Akaryakıt sektörü, yüksek vergi oranları, geniş dağıtım ağı ve tüketim hacmi nedeniyle vergi kayıp ve kaçaklarına karşı oldukça hassas bir alandır. Vergi kayıp ve kaçakları da kamu gelirlerinin azalmasına ve mükellefler arasında haksız rekabete yol açmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda kurum koordineli olarak bu sorunla mücadele etmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

Ticari ürünler piyasasında denetimler, gümrük kapılarındaki kontroller ve sınır güvenliğinin sağlanması kaçakçılık suçunu engellemede son derece etkili olup kaçakçılıkla mücadele için ürünlerin zapt edilmesinden ziyade, ürünleri ülkeye sokan ya da ülke içinde üreterek depolayan ve satışa hazır duruma getiren oluşumları tespit etmek ve bu yasa dışı faaliyetleri devam ettirmelerine olanak tanıyan gelirlere el koymak temel amaç olmalıdır². Bu çerçevede GİB, EPDK, Ticaret Bakanlığı ile kolluk faaliyetlerinden söz edilebilir. Bu kısımda EPDK, Ticaret Bakanlığı ve kolluk faaliyetleri konusunda açıklamalar yapılacaktır; izleyen kısımda ise GİB faaliyetleri ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Faaliyetleri

EPDK, her türlü enerji kaynağının yeterli, kaliteli, sürekli, ekonomik ve çevreyle uyumlu şekilde tüketicilere sunulabilmesi maksadıyla düzenleme ve denetlemelerde bulunmaktadır. EPDK, akaryakıt piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu temel kurum olup vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda GİB ile koordineli olarak çalışmaktadır. Bu çerçevede piyasa denetimi ve lisanslama, ulusal marker uygulaması, akaryakıt kalite denetimi ile sektörel veri toplama ve analiz faaliyetlerini yürütmektedir.

Akaryakıt sektöründe faaliyet gösterecek tüm firmaların (üreticiler, dağıtıcılar, bayiler) EPDK'den ilgili lisansı alması zorunludur³. Bu zorunluluk petrol ile ilgili; rafinaj, işleme, madeni yağ üretimi, depolama, iletim, serbest kullanıcı ve ihrakiye faaliyetlerinin yapılması ve bu amaçla tesis kurulması ve/veya işletilmesi; akaryakıt dağıtımı, taşınması ve bayilik faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. EPDK, firmaların yasal düzenlemelere uygun faaliyet

¹ Hülya Kabakçı Karadeniz, Kara Ulaşımı ile İlgili Mevzuatın Denetlenmesi ve Kamu Gelirlerinde Etkinliğin Sağlanması: Bütünleşik Bir Bilgi İşlem Sistemi Önerisi, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4, 2, 2013, s. 89.

² Mutlu Yoruldu ve Gökhan Turan, Akaryakıtla Bağlı Vergi Kaçakçılığı Suçunun Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporları Kapsamında İncelenmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 17, 1, 2024, s. 29.

³ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Faaliyet Raporu, 2024. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-56/faaliyet-raporlari>, s. 80 (Erişim Tarihi: 30.06.2025).

gösterip göstermediğini denetlemekte ve lisans iptali gibi yaptırımlar uygulayabilmektedir. Lisanssız faaliyetler, yasa dışı akaryakıt ticaretinin ve vergi kaçakçılığının temelini oluşturmaktadır.

Petrol piyasasında 2024 yılı sonunda yürürlükteki lisans adedi toplam 13.331 olarak gerçekleşmiştir. 2024 yılı sonu itibarıyla lisanslı rafineri tesisi bilgileri incelendiğinde ise ham petrol işleme kapasitesinin 1.400.000 ton/yıl, depolama kapasitesinin de 280.156 m³ olduğu görülmektedir⁴.

Türkiye’de üretilen veya ithal edilen her litre akaryakıtta özel bir kimyasal işaretleyici olan “Ulusal Marker” eklenmesi zorunlu olup petrol piyasasında yer alan akaryakıtın, piyasaya kanuni olarak girip girmediği belirlenerek, standart dışı ve kaçak ürünlerin satışlarının önlenmesi amacıyla 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu’nun 18. maddesi ile Petrol Piyasasında Ulusal Marker Uygulamasına İlişkin Yönetmelik uyarınca 01.01.2007 tarihinde “Ulusal Marker” uygulaması başlamıştır⁵.

Marker; belirleyici, işaretleyici anlamına gelmekte olup ulusal marker ise, Türk petrol piyasasına yasal olarak getirilen ürünleri tespit etmek için kullanılan bir işarettir⁶. Petrol Piyasasında Ulusal Marker Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte ulusal marker; akaryakıtta, rafineri çıkışında, gümrük girişinde, sanayide yan ürün olarak veya diğer şekillerde üretilen veya tasfiye edilmiş kaçak akaryakıttan teknik düzenlemelere uygun olan akaryakıtta veya benzin türlerine harmanlanacak etanole ticari faaliyete konu edilmeden önce eklenecek ve akaryakıtın özelliklerini bozmayacak niteliği haiz kimyasal ürün olarak tanımlanmıştır.

Ulusal marker, akaryakıtın yasal yollardan piyasaya sürüldüğünün güvencesi olup kaçak veya karışıklı akaryakıtın piyasaya sunulmasını önlemek amaçlanmaktadır. EPDK, ulusal markerin doğru ve yeterli miktarda eklenip eklenmediğini denetlemekte; marker içermeyen veya oranı düşük çıkan akaryakıtlar kaçak veya hileli kabul edilerek ve yasal işlem başlatmaktadır. 2024 yılı itibarıyla kullanılan ulusal marker ve işaretlenen akaryakıt miktarları incelendiğinde rafineri ve dağıtıcı itibarıyla toplam teslim edilen ulusal marker miktarı 327.527,68 lt, kullanılan ulusal marker miktarı 304.896,34 lt, işaretlenen benzin miktarı 6.506.802,49 m³, işaretlenen motorin miktarı 31.393.281,18 m³, işaretlenen biyodizel/etanol-gazyağı miktarı 211.998,52 m³, toplam işaretlenen akaryakıt miktarı 38.112.082,19 m³’tür. 2007-2024 yılları arasında ise bu miktarlar sırasıyla 3.952.916,49 lt, 3.913.946,54 lt, 60.259.695,13 m³, 426.126.207,72 m³, 2.360.536,28 m³, 488.746.439,17 m³ olarak gerçekleşmiştir⁷.

EPDK akaryakıt kalite denetimleri de gerçekleştirmektedir. Akaryakıtın ulusal ve uluslararası standartlara uygun olup olmadığını denetlemekte; bu denetimlerle kalitesiz veya standart dışı akaryakıtın, kaçak yollarla veya hileli yöntemlerle piyasaya sürülmesi önlenmektedir.

⁴ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 81.

⁵ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 83.

⁶ Doğan Gedik, Akaryakıt Kaçakçılığıyla Mücadelede Teknik ve İdari Yöntem Olarak Ulusal Marker, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 43, Temmuz 2020, s. 286.

⁷ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 84.

EPDK tarafından sektörel veri toplama ve analiz faaliyetleriyle akaryakıt sektöründeki tüm aktörlerden satış, stok, ithalat, üretim gibi verileri toplamakta; bu veriler, piyasa dinamiklerini anlamak, olası manipülasyonları tespit etmek ve vergi kayıp ve kaçakçılığına yönelik risk alanlarını belirlemek için kullanılmaktadır.

EPDK tarafından gerçekleştirilen petrol piyasası denetimleri, piyasa aktörlerinin faaliyetleri ve hesaplarının ilgili mevzuat çerçevesinde uygunluk incelenmesine tabi tutulması ve bu aktörlerce piyasaya sokulan petrol ve madeni yağın teknik şartlara uygunluğunun araştırılması, hata, ihlal, usulsüzlük ve ihmallerin tespiti halinde de kanunlarda öngörülen yaptırımların uygulanmasını kapsamaktadır. Petrol piyasası faaliyetlerine yönelik yapılan inceleme ve denetimler neticesinde, idari para cezaları ile diğer yaptırımlar uygulanmaktadır⁸.

Petrol Piyasası ve LPG Piyasasında Yapılacak Denetimlere İlişkin İş Birliği Protokolleri çerçevesindeki denetimler EPDK öncülüğünde yerine getirilmektedir. Bu çerçevede, denetime tabi tutulacak piyasa faaliyetleri, denetim tarihleri ve denetimin yapılacağı bölgeler EPDK tarafından belirlenmekte; lisans sahipleri yılda en az bir kez denetime tabi tutulmaktadır⁹. Pompa otomasyon sistemleriyle anlık satış takibi yapılmakta; tüm akaryakıt bayileri, pompa satış bilgilerini anlık olarak bildirmekte, satılan ürün miktarı, fiyatı, istasyonun stoklarıyla karşılaştırılmakta; stok-satış uyumsuzluğu denetlenmektedir.

Dağıtıcı lisansı sahipleri, EPDK tarafından belirlenen esaslara uygun olarak bayilerinde kaçak petrol satışının yapılmasını önleyen teknolojik yöntemleri de içeren bir denetim sistemi kurar ve uygular. Dağıtıcı lisansı sahiplerinin, kurdukları denetim sistemi vasıtasıyla topladıkları verileri günlük ve aylık olarak EPDK'ye bildirme yükümlülükleri vardır. Bu çerçevede akaryakıt istasyonlarında akaryakıt hareketlerinin elektronik ortamda izlenebilmesine yönelik istasyon otomasyon sistemi kurulmakta, bayi denetim sistemi ile bayilerindeki akaryakıt hareketleri izlenmekte ve raporlanmaktadır.

Denetim amaçlı olarak petrol depo stok takip sisteminden de yararlanılmaktadır. Petrol piyasasında ulusal stok kapsamına giren depolama tesislerindeki tanklardaki petrol miktar ve seviyelerinin elektronik ortamda saatlik olarak izlenmesi ve elde edilen verilerin, EPDK tarafından doğrudan takibi için tank takip sisteminin kurulması çalışmaları bitirilmiştir. Petrol Depo Stok Takip Sistemine Kupon sistemi de eklenerek 01.01.2018 tarihi itibarıyla sistem hizmete sunulmuştur¹⁰.

2.2. Ticaret Bakanlığı Faaliyetleri

Ticaret Bakanlığı, özellikle gümrük kaçakçılığı ve gümrük kapılarından yasadışı akaryakıt girişinin önlenmesi konusunda görevler üstlenmektedir. Bu çerçevede ithalat denetimleri gerçekleştirilmekte; akaryakıt ithalatında beyan edilen miktar, analiz değerleri ve marker kontrolü yapılmakta; gümrük kapılarında kaçak veya düşük vergili ürün girişleri engellenmektedir.

⁸ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 114.

⁹ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 114-115.

¹⁰ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2024, s. 86.

Gümrük kontrolleriyle gümrük kapılarında akaryakıt ithalat ve ihracat işlemleri denetime tabi tutulmakta; kaçak akaryakıtın ülkeye sokulmasını engellemek amacıyla fiziki aramalar, x-ray taramaları ve belge kontrolleri yapılmaktadır. Özellikle sınır bölgelerinde akaryakıt kaçakçılığına yönelik riskler daha fazla olduğundan Ticaret Bakanlığı sınır ticaretini ve akaryakıt hareketlerini yakından denetlemektedir.

2.3. Kolluk Faaliyetleri

Ulusal marker uygulamasına tabi olup da EPDK'nin belirlediği seviyenin altında ulusal marker içeren veya hiç içermeyen akaryakıt, kaçak akaryakıt olarak tanımlanmaktadır. Kaçak akaryakıt; motorlu araçlarda ciddi ve yüksek maliyetli hasarlar meydana çıkarmakla birlikte aracın yanmasına da neden olabilmektedir. Ayrıca karbon salınımı ve çevre kirliliği artmakta, toplum sağlığı ve yaşam kalitesi düşmektedir¹¹.

Akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele edilerek, insan sağlığı ve çevre kirliliğini etkileyen faktörlerin en aza indirilme hedefinin yanında haksız kazancın da önüne geçilerek ülke ekonomisine katkı sağlanmaktadır¹². Kolluk kuvvetleri, akaryakıt kaçakçılığının önlenmesinde operasyonel düzeyde aktif rol almakta; operasyonlar ve aramalar, yol kontrolleri yapmakta, istihbarat faaliyetlerini yürütmektedir.

GİB, EPDK, Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK), Emniyet ve Jandarma gibi kurumlar iş birliği yaparak organize suç örgütlerine yönelik operasyonlar düzenlemektedir. Kaçak akaryakıt üretimi, depolaması ve dağıtımını yapan yasa dışı ağlara yönelik operasyonlar düzenlenmekte; gerekli durumlarda depolama alanları, taşıma araçları ve satış noktalarında aramalar yapılmaktadır. Yol kontrolleriyle akaryakıt taşıyan tankerler ve diğer araçlar üzerinde kontrolleri yapılarak taşıma belgeleri, akaryakıtın menşei ve miktarı kontrol edilmekte; kaçak akaryakıt taşıyan araçlara el konulmakta ve yasal işlem başlatılmaktadır. İstihbarat faaliyetleriyle de akaryakıt kaçakçılığı yapan şebekeler hakkında istihbarat toplanmakta ve bu bilgiler doğrultusunda operasyonlar planlanmaktadır.

2.4. Mevzuat Düzenlemeleri ve Cezai Yaptırımlar

Akaryakıt sektöründeki kayıp ve kaçakların önlenmesi faaliyetleri çeşitli kurumlar tarafından koordinasyon içinde yürütülmekte, bunun yanında akaryakıt sektöründeki kuruluşları bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapmakta, sektörün sorunlarını yetkili mercilere ileterek çözüm süreçlerine katkıda bulunmaktadır.

Ayrıca yasal çerçeve, değişen kaçakçılık yöntemlerine ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için düzenli olarak güncellenmekte, yeni kaçakçılık tekniklerinin önlenmesi ve caydırıcılığın artırılmasına çalışılmaktadır. Bu çerçevede Petrol Piyasası Kanunu, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ve Vergi Usul Kanunu (VUK) başta olmak üzere mevzuatta idari para cezaları ve hapis cezaları öngörülmektedir.

3. AKARYAKIT SEKTÖRÜNDE VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK GİB FAALİYETLERİ VE SONUÇLARI

¹¹ <https://www.egm.gov.tr/kom/kacakcilik-turleri-nelerdir> (Erişim Tarihi: 05.07.2025).

¹² <https://www.egm.gov.tr/kom/kacakcilik-turleri-nelerdir> (Erişim Tarihi: 05.07.2025).

Önceki bölümde Türkiye’de akaryakıtta vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadele açısından yürütülen faaliyetlerin genel çerçevesi açıklanmıştır. Bu kısımda ise akaryakıt sektöründeki vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek amacıyla GİB tarafından yürütülen çeşitli stratejiler ve denetim faaliyetleri incelenecektir.

3.1. GİB Faaliyetleri

Akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik GİB tarafından yürütülen faaliyetler; elektronik denetim sistemleri, denetim faaliyetleri ve diğer faaliyetler olarak sıralanabilir.

3.1.1. Elektronik Denetim Sistemleri

Elektronik denetim sistemleri; teknolojik altyapının güçlendirilmesiyle veri entegrasyonu faaliyetleri kapsamında yararlanılan otomatik sayaç okuma sistemleri (OSOS) ve tank otomasyon sistemleri (TOS), taşıt tanıma sistemleri (TTS) ve otomatik plaka tanıma sistemleri (PTS), e-fatura, e-defter ve e-arşiv fatura uygulamaları, veri analizi ve risk değerlendirme modellerinden oluşmaktadır.

OSOS ve TOS, akaryakıt istasyonlarında bulunan tank ve pompa sayaçlarının elektronik ortamda GİB’e anlık olarak ve kesintisiz veri aktarmasını sağlayan sistemlerdir. Bu sistemler sayesinde, istasyonlardaki akaryakıt giriş-çıkış miktarları, stok değişimleri ve satışlar gerçek zamanlı olarak takip edilebilmektedir. Bu, fiili durum ile beyan edilen satışlar arasındaki uyumsuzlukları anında tespit etme imkânı sunmaktadır.

TTS ve PTS, özellikle filolara ve kurumsal müşterilere yapılan satışlarda akaryakıt alımları plaka bazında kayıt altına alınmaktadır. Bazı akaryakıt istasyonlarında kullanılan PTS’ler ise giriş-çıkış yapan araçların plakalarını otomatik kaydederek denetimlere yardımcı olmaktadır. Bu sistemler, kayıt dışı satışları ve fatura hilelerini engelleme potansiyeli taşımaktadır.

GİB, akaryakıt alımlarında taşıtların plaka bilgilerinin otomatik olarak yeni nesil pompa ödeme kaydedici cihazlara iletilmesini sağlayacak Ulusal Taşıt Tanıma Sistemi’ni (UTTS) hayata geçirmiş olup bu sistem, akaryakıt alımında plaka bilgisinin manuel girilmesini ortadan kaldırarak, yakıt alan taşıttan başka bir taşıta fiş düzenlenmesini engellemektedir. UTTS akaryakıt piyasasında rekabet eşitliğinin sağlanması ve kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadele edilmesi amacıyla kurulmuştur. Akaryakıt istasyonlarında mevcut sistemde, akaryakıt satışı sırasında araç plakasının pompa görevlisi tarafından elle girilmesi, usulsüz fiş düzenlenmesine imkân vermekte olup bu fişlerdeki harcamalar gider gösterilerek vergiden düşülmekte ve büyük bir vergi kaybı oluşmaktadır. UTTS ile akaryakıt istasyonlarında plakaların sisteme otomatik olarak aktarılması sağlanarak ve usulsüz fatura oluşturulmasının önüne geçilerek her yıl oluşan vergi kaybının önlenmesi hedeflenmektedir¹³.

Kayıt dışı ekonomiyle etkin bir şekilde mücadele amacıyla, GİB tarafından UTTS Uygulama Genel Tebliği¹⁴ doğrultusunda, UTTS’nin kurulması ve işletilmesi görevi Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Sistem, özellikle işletmelerin kiralık veya şirket

¹³ <https://www.utts.gov.tr/utts-nedir> (Erişim Tarihi: 04.06.2025).

¹⁴ 05.10.2023 tarih ve 32330 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

araçlarını kullanırken yapılan akaryakıt alışverişlerini güvence altına almayı ve bu işlemleri kayıt altına almayı hedeflemektedir.

UTTS, vergi mükellefleri için zorunlu hale gelmiştir ve 01.07.2025'ten itibaren ilk defa tescil edilen sıfır taşıtlar da bu sisteme dâhil edilmiştir. 02.06.2025 tarihine kadar UTTS kaydını yaptıran mükellefler, 30.06.2025 tarihine kadar montaj işlemlerini tamamlamış ve bu süre boyunca akaryakıt harcamalarını vergi indirim kapsamında gider göstermeye devam etmişlerdir. 02.06.2025 tarihine kadar UTTS kaydını yaptırmayan mükellefler ise bu tarihten sonra UTTS kapsamında düzenlenmemiş akaryakıt satış fişlerini vergi indiriminde kullanamayacaktır¹⁵.

E-Fatura, e-Defter ve e-Arşiv uygulamalarıyla akaryakıt alım-satımı yapan firmaların her türlü hareketi dijital ortamda izlenmektedir¹⁶. Akaryakıt sektöründeki mükelleflerin büyük çoğunluğunun bu elektronik belgeleme sistemlerine geçişi zorunlu kılınmıştır. Bu sayede faturalar elektronik ortamda düzenlenmekte, iletilmekte ve muhafaza edilmektedir. Bu durum, sahte fatura düzenlenmesinin, fatura hilelerinin ve kayıt dışı işlemlerin önüne geçmede büyük rol oynamaktadır.

Veri analizi ve risk değerlendirme modelleri çerçevesinde GİB, akaryakıt sektöründen toplanan büyük veri setlerini (OSOS, TOS, e-fatura vb.) analiz etmek için yapay zekâ destekli gelişmiş yazılımlar ve algoritmalar kullanmaktadır. Bu analizler sonucunda, riskli görülen mükellefler, işlemler veya bölgeler tespit edilerek denetim faaliyetleri bu alanlara yoğunlaştırılmaktadır¹⁷. Risk analizleri sonucunda belirlenen akaryakıt istasyonları, depolama tesisleri ve dağıtım şirketlerinde VDK müfettişleri tarafından kapsamlı vergi incelemeleri yapılmaktadır. Bu incelemelerde defter ve belgeler, stok kayıtları, satış verileri ve finansal hareketler detaylı olarak incelenmektedir.

3.1.2. Denetim Faaliyetleri

Denetim faaliyetleri kapsamında VDK ile işbirliği; kapsamlı vergi incelemeleri, akaryakıt istasyonlarında ani ve sürekli denetimler, ihbar ve şikâyetlerin değerlendirilmesi, uyuşmazlık yönetimi ve hukuki süreçler yürütülmektedir. Teknolojik altyapının yanı sıra, sahada yapılan denetimler de vergi kayıp ve kaçaklarıyla mücadelede kritik bir role sahiptir. GİB, vergi kayıp ve kaçaklarının tespiti ve önlenmesi konusunda VDK ile yakın işbirliği içindedir. VDK müfettişleri, risk analizleri sonucunda belirlenen akaryakıt istasyonlarında, depolarda ve dağıtım şirketlerinde kapsamlı denetimler gerçekleştirmektedir.

¹⁵ <https://www.uttts.gov.tr/uttts-nedir> (Erişim Tarihi: 04.06.2025).

¹⁶ Bu uygulamalar için bkz. <https://ebelge.gib.gov.tr/efaturahakkinda.html>, <https://ebelge.gib.gov.tr/eirsaliyehakkinda.html>, <https://ebelge.gib.gov.tr/eirsivhakkinda.html> (Erişim Tarihi: 05.07.2025).

Türkiye’de 2010 yılından itibaren uygulamada olan e-Fatura, veri format ve standardı GİB tarafından belirlenen, VUK hükümleri gereği bir faturada yer alması gereken bilgileri içeren, satıcı ve alıcı arasındaki iletişimin merkezi bir platform (GİB) üzerinden gerçekleştirildiği elektronik bir belgedir. GİB tarafından yönetilen e-Fatura uygulamasında amaç tek format ve standarda göre satıcı ve alıcı arasında güvenli, zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan bir sistem oluşturmaktır.

E-İrsaliye uygulaması, kâğıt ortamda düzenlenmekte olan sevk irsaliyesinin elektronik ortamda düzenlenmesi, elektronik ortamda iletilmesi, muhafaza ve ibraz edilmesine ilişkin düzenlemeleri kapsayan uygulamadır.

¹⁷ Miraç Fatih İlğün, Vergi Denetim Sürecinde Büyük Veri Analitiği, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 8, 1, 2020, s. 7-11.

Kapsamlı vergi incelemeleriyle akaryakıt sektöründeki mükelleflerin defter ve belgeleri, satış kayıtları, stok durumları ve finansal hareketleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Özellikle satış ve stok uyumsuzlukları, düşük kâr marjları, yüksek iadeler gibi şüpheli durumlar titizlikle araştırılmaktadır.

Akaryakıt istasyonlarında yapılan ani ve habersiz denetimler, özellikle pompaların ayarları, sayaç okumaları, fatura düzenleme süreçleri ve yazar kasa kullanımı gibi konularda kontrol sağlamakta; ayrıca, belirli aralıklarla yapılan sürekli denetimlerle sektördeki genel uyum seviyesi izlenmektedir. Bu denetimler, pompa başına yapılan satışların doğruluğunu ve vergi uyumunu kontrol etmeyi amaçlamaktadır.

Akaryakıt sektöründeki lisans başvuruları için Sosyal Güvenlik Kurumu'na vadesi geçmiş prim ve idari para cezası borcu ile vergi dairelerine vadesi geçmiş borcu bulunmaması şartı, vergi borcu olan firmaların yeni lisans almasını engelleyerek, sektördeki vergi uyumunu artırmayı hedeflemektedir. Bunların yanında vergi kaçakçılığına ilişkin GİB'e ulaşan ihbar ve şikâyetler titizlikle değerlendirilmekte ve gerekli görülmesi halinde denetim başlatılmakta; tespit edilen vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin olarak vergi cezaları uygulanmakta ve gerekli durumlarda savcılığa suç duyurusunda bulunmaktadır.

Akaryakıt Kaçakçılığı ile Mücadeleye Yönelik Tedbirler ile Akaryakıt Kaçakçılığı ile Mücadele Eylem Planı konulu 2021/22 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi¹⁸ ile yürürlüğe girmiş olup bu çerçevede VDK tarafından akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele eylem planı dâhilinde gerçekleştirilen çalışmalar sürdürülmektedir. Bu genelgede; akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele hususunda ilgili bakanlıklar ve diğer kamu kurum/kuruluşlarınca alınması gereken önlemler belirlenmiş olup Ticaret Bakanlığı nezdinde "Akaryakıt Kaçakçılığı ile Mücadele Kurulu" kurulmuştur. VDK Başkanlığınca belirlenen strateji ve kararlar çerçevesinde akaryakıt kaçakçılığıyla meydana çıkan vergi kayıp ve kaçaklarını engellemek adına Başkanlık tarafından yürütülen araştırma görevleri ve bunların sonucunda düzenlenen Görüş ve Öneri Raporlarına göre incelemeye sevk işlemleri yapılabilmektedir. Yürütülen çalışmalar hakkında Ticaret Bakanlığı'na üç aylık dönemlerde bilgi verilmektedir¹⁹.

VDK tarafından akaryakıt sektöründe meydana gelmesi ihtimali olan vergi kayıp ve kaçaklarını en aza indirebilmek maksadıyla sistemler geliştirmek, belirlenmiş olan risk unsurları ve toplanan veriler dâhilinde analizlerde bulunarak riskli mükellefleri bulmak, bu mükelleflerin incelemeye sevkini gerçekleştirmek ve inceleme neticelerini takip etmek çalışmaları sürdürülmektedir. Denetim, kontrol ve düzenleme yapan diğer kamu kurum ve kuruluşları ile sektördeki vergi kayıp ve kaçaklarının engellenmesi için alınabilecek önlemler, veri paylaşımı ve koordinasyon faaliyetleri yerine getirilmekte olup yasal düzenlemelere ilişkin VDK Başkanlığı görüşünün Genelge ve Eylem Planına eklenmesi sağlanmıştır.

VDK tarafından akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi maksadıyla yürütülen faaliyetler aşağıda verilmiştir²⁰.

¹⁸ 06.11.2021 tarih ve 31651 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

¹⁹ Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, *Faaliyet Raporu 2024*, Strateji, Faaliyet İzleme ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü, Ankara, 2025, s. 20.

²⁰ Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025, s. 32.

- ❖ *EPDK tarafından dağıtıcı lisansı için EPDK mevzuatına göre ödenmiş sermayesi ve aktif büyüklüğünün gerçeği yansıtıp yansıtmadığı yönünde görüş istenilen mükelleflere ilişkin araştırma görevi tamamlanmış olup araştırma görevi sonucunda düzenlenen Görüş ve Öneri Raporları, EPDK'ye iletilmiştir.*
- ❖ *EPDK tarafından dağıtıcı lisansı için EPDK mevzuatına göre ödenmiş sermayesi ve aktif büyüklüğünün gerçeği yansıtıp yansıtmadığı yönünde görüş istenilen mükelleflere ilişkin araştırma görevi verilmiştir.*
- ❖ *Risk Analiz Genel Müdürlüğünün EPDK'nin akaryakıt bayilerinin 2024 yılında gerçekleştirdikleri satışlara uzaktan erişim verileri üzerinden yapılan analiz çalışması neticesinde riskli mükellefler incelemeye sevk edilmiştir.*
- ❖ *Risk Analizi Genel Müdürlüğünün Uluslararası Taşımacılık Sektöründe “Transit Taşımacılık” İstisnası Kapsamında Haksız KDV İadesi ve Vergi Kaçakçılığı çalışması kapsamında sahte belge düzenleme ihtimali yönünden riskli olabilecekleri değerlendirilen akaryakıt istasyonları incelemeye sevk edilmiştir.*
- ❖ *Ticaret Bakanlığı Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü Akaryakıt Özel Ekibince düzenlenen Çalışma Raporuna istinaden yapılan analiz çalışmaları sonucunda riskli olabilecekleri değerlendirilen mükellefler incelemeye sevk edilmiştir.*
- ❖ *VUK'un 359. maddesinin “ç” fıkrası uyarınca düzenlenen Vergi Suçu Raporları, 5015 sayılı Kanunun 20. maddesinin 2. fıkrasının “g” bendi hükmü gereğince EPDK'ye gönderilmiştir.*
- ❖ *Dış satış sahteciliği kapsamında incelenen mükellefler hakkında Vergi Suçu Raporları tanzim olunmuştur.*
- ❖ *Riskli mükelleflerin tespitine ilişkin Ticaret Bakanlığı, EPDK, GİB ve MASAK gibi paydaş kurum ve birimlerle ortak çalışmaların yürütülmesine devam edilmiştir.*

Ek olarak, risk analizinde uzmanlaşma çerçevesinde VDK Başkanlığı Sektör Analizleri ve Vergi Kaçakçılığı Analiz Şube Müdürlükleri'nin görev ve yetkileri dâhilinde; görülen iş ve işlemlerin sürdürülmesi, kurumsal kapasite artışı sağlanması, etkin ve verimli faaliyetler planlanması ve farklı konularda eş zamanlı çalışılması maksadıyla Daire Başkanlıklarında ihtisas/uzmanlık birimleri oluşturulmuş olup bunlardan biri de akaryakıt sektörüne yöneliktir²¹.

3.1.3. Diğer Faaliyetler

Yukarıda belirtilen ana faaliyetlere ek olarak, GİB akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi amacıyla çeşitli eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, paydaş işbirliği ve mevzuat düzenlemeleri konusunda da çalışmalar yürütmektedir.

Bu çerçevede mükelleflere yönelik vergi mevzuatı, yasal yükümlülükler ve teknolojik uygulamalar hakkında eğitimler düzenlenerek bilinç düzeyleri artırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca EPDK, Ticaret Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü gibi ilgili kurumlarla işbirliği yapılarak koordineli çalışmalar yürütülmekte; bu işbirliği, yasa dışı akaryakıt üretimi ve ticareti gibi konularla mücadelede etkinliği artırmaktadır. Ek olarak, vergi kayıp ve kaçaklarına karşı daha etkin mücadele edebilmek amacıyla mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılmakta; yeni teknolojilerin entegrasyonu veya cezai yaptırımların artırılması gibi konular mevzuat değişiklikleriyle desteklenmektedir.

²¹ Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2025, s. 34-35.

3.2. GİB Faaliyetlerinin Sonuçları

Akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik GİB tarafından yürütülen faaliyetlerin sonuçlarına GİB'in 2024 Yılı Faaliyet Raporu'ndan ulaşılabilmektedir. Bu çerçevede vergi kayıp ve kaçağının önlenmesi, ÖTV iadesi risk analizi sistemi (ÖTVİRA), akaryakıt sektörü teminat takip sistemi, akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele kapsamında yapılan denetimler ile gelir tahmin ve analizlerinden söz edilebilir.

3.2.1. Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi

Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi maksadıyla vatandaşlardan online veya telefonla VİMER üzerinden alınan ihbar bildirimleri GİB tarafından ilgili birimlere aktarılmaktadır. Yurt genelinde, aylık olarak yaygın ve yoğun şekilde gerçekleştirilen vergi denetimleriyle vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine çalışılmaktadır. GİB açısından "Akaryakıt ve LPG Ürünlerine Yönelik Gerçekleştirilen Denetimlerde Denetlenen Pompa Sayısı" göstergesi; bu cihaz ve ünitelerde kurulu sistemler aracılığıyla satışı yapılan ürünlere ait verilerin elektronik olarak alınması ve veri akışlarının kontrolü için önemli olup izleyen dönemlerde de takip edileceği bildirilmektedir²². Akaryakıt ve LPG ürünlerine yönelik gerçekleştirilen denetimlerde denetlenen pompa sayısına ilişkin veriler aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 1. Akaryakıt ve LPG Ürünlerine Yönelik Denetlenen Pompa Sayısı (Adet)²³

Hedeflenen Gösterge Değeri	Gerçekleşme						Gerçekleşme Durumu
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	Yıl Sonu	Gerçekleşme Oranı	
50.000	16.151	11.972	15.335	24.938	68.396	136,79	Hedeflenen Değer Aşıldı

2024 yılı için hedeflenen gösterge değeri 50.000 adet olarak belirlenmiş iken yılsonu gerçekleşmesi 68.396 adettir. Yılın son çeyreğinde yaklaşık olarak hedeflenen gösterge değerinin yarısı kadar denetim gerçekleştirilmiş olması, hedefin düşük belirlenmiş olabileceğini ya da iki katına kadar daha yüksek belirlenebileceğini göstermektedir.

Vergi denetiminde temel amaç; vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilmesini, kayıt dışı ekonominin azaltılmasını ve mükelleflerin vergi düzenlemelerine gönüllü uyumlarının kolaylaştırılmasını sağlamaktır²⁴. Bu amacın neticelendirilmesi, denetimlerin etkin, düzenli ve verimli bir biçimde planlanması, yürütülmesi ve sonuçlarının analize tabi tutularak iyileştirmelerin yapılması ile mümkün görünmektedir. Bu çerçevede ülke çapında sürekli; yaygın yoğun, sektörel ve veriye dayalı vergi denetimleri gerçekleştirilip neticeleri takip edilmiş, vergi kanunlarına ihlaller tespit edilerek ilgili müeyyideler uygulanmıştır. 2024 yılı

²² Gelir İdaresi Başkanlığı, 2024 Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 560, Şubat 2025, s. 43.

²³ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 52.

²⁴ Cansu Dağ Bereket, *Uluslararası Boyutuyla Vergi İncelemeler*, Adalet Yayınevi Ankara, 2022, s. 53.

içinde yürütülen denetim faaliyetleri neticesinde her iki performans göstergesinde de yılsonu hedef değerin üzerinde bir gerçekleşme sağlanmıştır²⁵.

GİB tarafından bütçe geliri tahminleri ve analizlerinin daha doğru gerçekleştirilmesi, iktisadi gelişmelerin takibi ve analizi amacına yönelik faaliyetler de gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede makroekonomik olaylar takip edilerek gerekli değerlendirme ve raporlamalar yapılmakta, meydana gelen gelişmelere ait düzenli bilgi notları hazırlanmaktadır. Ek olarak, gelir tahmini ve analiz kapasitesinin sektörel verilerle desteklenmesi amacıyla bütçe gelirlerinde genel trend raporu ile otomotiv, dayanıklı tüketim malları, akaryakıt, alkol ve tütün gibi sektörlerle yönelik tematik raporlar düzenlenmektedir²⁶. Yürütülen çalışmalar çerçevesinde 2024 yılında yılsonu için hedeflenen rapor sayısına ulaşılmıştır.

3.2.2. ÖTV İadesi Risk Analizi Sistemi (ÖTVİRA)

ÖTV iadesiyle ilgili olarak, iade talep eden veya edecek olan mükellefler hakkında GİB tarafından bilgilerin otomatik olarak sorgulayarak, elektronik belge olarak ortaya çıkarıldığı sisteme ÖTVİRA denir²⁷. ÖTVİRA ile sanayiye yönelik düşük ÖTV'li ürünlerin akaryakıt olarak kullanılmasının önüne geçilmesi amacıyla çapraz denetimler yapılmakta; katma değer vergisi (KDV) ve ÖTV uyumu incelenmektedir²⁸.

ÖTVİRA, ÖTV Kanununa ekli (I) Sayılı Liste uygulamaları kapsamındaki ÖTV iade taleplerinin risk analizi ve otomasyon yazılımları yoluyla elektronik ortamda analiz edilerek vergi dairelerine raporlanmasını sağlayan bir otomasyon uygulamasıdır. Sistem, 01.01.2019 tarihi itibarıyla vergi dairelerinin kullanımına açılmış olup hâlihazırda 8 farklı iade türü raporu bulunmaktadır²⁹.

ÖTVİRA ile ÖTV iadelerinin, KDV iadelerinde olduğu gibi risk analizi ve otomasyon yazılımları yoluyla, elektronik ortama kademeli olarak taşınması ve bu suretle ÖTV iadelerine ilişkin kontrol ve iade süreçlerinin daha kısa sürede ve daha etkin bir şekilde yerine getirilmesinin sağlanması ve ÖTV iade işlemlerine asgari bir standart getirilmesi amaçlanmaktadır³⁰. ÖTVİRA Kontrol Raporlarına ilişkin olarak 2024 yılına ilişkin elde edilen istatistiki veriler aşağıda yer almaktadır.

²⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 53.

²⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 70.

²⁷ <https://www.vergisozlugu.net/otvira/> (Erişim Tarihi: 10.07.2025).

²⁸ Mustafa Çolak, *Mali Hukuk ve Dijitalleşme*, Adalet Yayınevi Ankara, 2023, s. 105.

²⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 131.

³⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 131.

Çizelge 2. 2024 Yılı ÖTVİRA Kontrol Raporlarına İlişkin Veriler³¹

ÖTV İade Türü	Rapor Sayısı	İade Talep Tutarı
(B) Cetvelindeki Malların Bu Listeye Dâhil Olmayan Malların İmalinde Kullanılması	1.412	1.604.794.555
(B) Cetvelinde Yer Alan Malların Aynı Cetvelde Yer Alan Malların İmalinde Kullanılması	27	13.614.755
(B) Cetvelinde Yer Alan Baz Yağların İhracata Konu Edilecek Madeni Yağ veya Yağlama Müstahzarı İmalinde Kullanılması	64	51.527.555
Aerosol Üretiminde LPG Kullanımında İade	266	226.828.434
Oto Biodizelli Motorin Teslimi Kapsamında İade	84	914.205.702
İhracatta ÖTV İadesi	87	34.306.377
796 CK Kapsamında İhraç Edilen Kara Taşıtlarında Kullanılmış İlk Dolum Yağları ve Akaryakıtlarının Teslimlerine İlişkin İade	25	27.020.240
Elektrik Motorlu Araç Üretenler İçin Yatırıma Katkı Tutarının Kullanımı (KVK md. 32/A)	4	4.145.912.382
TOPLAM	1.969	7.018.210.003

ÖTVİRA Kontrol Raporlarına ilişkin olarak 1.1.2024-31.12.2024 tarihleri arasında elde edilen istatistiki veriler incelendiğinde, çizelgeden görüleceği üzere toplam 1.969 rapor düzenlenmiş olup iade tutarı 7.018.210.003 TL'dir.

3.2.3. Akaryakıt Sektörü Teminat Takip Sistemi

Akaryakıt ve LPG piyasasında rekabet eşitliğinin sağlanması ve kayıt dışı ekonomi ile etkin bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla 29.04.2021 tarihli ve 7318 Kanun³² ile düzenlemeler yapılmış olup söz konusu düzenlemenin uygulama usul ve esasları ise 531 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile belirlenmiştir³³.

Bu kapsamda, tebliğde belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yürütülmekte olan teminat uygulamasına ilişkin iş ve işlemlerin, vergi dairelerince elektronik ortamda doğru ve etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla mükelleflerden alınması gereken teminatın dayanağı, teminat tutarı, teminatın verilmesi gereken son tarih vb. bilgiler GİB tarafından elektronik ortamda belirlenmekte olup teminata tabi lisans sahibi mükellefin bağlı olduğu vergi dairesi müdürlüğüne GİBİNTRANET sistemi üzerinden gönderilmektedir³⁴.

³¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 131.

³² 30.04.2021 tarih ve 31470 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

³³ 02.09.2021 tarih ve 31586 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

³⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 132.

GİB-EPDK Teminat Takip Sistemi; 06.05.2022 tarihinde GİB merkez ve taşra birimlerinin, 15.09.2022 tarihinde ise EPDK'nin kullanımına açılmıştır. GİB-EPDK Teminat Takip Sistemi, GİBİNTRANET, EVDO, KEYS, İnteraktif VD, web servis uygulamaları ile entegre bir sistem olarak tasarlanmış olup teminatlara ait tüm işlem süreçlerinin elektronik ortamda uçtan uca takibi sağlanmıştır. Aşağıdaki çizelgede 2024 yılı akaryakıt sektörü teminat takip sistemi verileri görülmektedir.

Çizelge 3. 2024 Yılı Akaryakıt Sektörü Teminat Takip Sistemi Verileri³⁵

Uygulama Kapsamında Olan Toplam Mükellef Sayısı (Adet)	11.148
Alınan Banka Teminat Tutarı (TL)	12.968.864.330
Alınan Gayrimenkul Teminat Tutarı (TL)	12.111.567.871
Alınan Nakit Teminat Tutarı (TL)	247.427.698
Toplam Alınan Teminat Tutarı (TL)	25.327.359.901

Çizelgeden anlaşılacağı üzere toplam 25.327.359.901 TL teminat alınmış olup bunun % 51,2'si banka teminat tutarı, % 47,8'inin gayrimenkul teminat tutarı, % 1'inin nakit teminat tutarı olduğu görülmektedir.

3.2.4. Akaryakıt Kaçakçılığı ile Mücadele Kapsamında Yapılan Denetimler

527 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği³⁶ taşıtlara perakende olarak akaryakıt satışı yapan (akaryakıt istasyonu işletmeciliği faaliyetinde bulunan) birinci ve ikinci sınıf tacirlere Yeni Nesil Pompa Ödeme Kaydedici Cihaz Uygulaması (YN Pompa ÖKC) zorunluluğu getirilmiştir. GİB bilgi sistemleri YN Pompa ÖKC'lerden anlık ve günlük rapor alabilecek alt yapıya sahip olup bu şekilde denetim raporları ve saha denetiminde görevli personele veri sağlanmaktadır³⁷.

YN Pompa ÖKC Uygulaması kapsamında, 2024 yılında ynokc.gib.gov.tr internet sitesinde “Elektronik Kayıt Ünitesiz (EKÜ'süz) Eski Nesil Pompa Ödeme Kaydedici Cihazların Yeni Nesil Akaryakıt Pompa Ödeme Kaydedici Cihazlara Geçiş Zorunluluğuna Yönelik Süre Uzatımına İlişkin” duyurular yapılmıştır. YN ÖKC ve YN Pompa ÖKC uygulamaları kapsamında hazırlanan teknik kılavuz ve dokümanlar da bahse konu sitede yayımlanmaktadır.

“Türkiye Bilişim Ödülleri Yarışması”nda Kamudan İş Dünyasına Hizmetler kategorisinde YN Pompa ÖKC projesi ile birincilik ödülü alınmıştır. YN Pompa ÖKC Uygulamasının başlangıcı olan 25.07.2022 tarihinden itibaren Aktif YN Pompa ÖKC sayısı 52.061'e, Mühürlü YN Pompa ÖKC sayısı 10.528'e, YN Pompa ÖKC kullanan mükellef sayısı 10.509'a, YN Pompa ÖKC anlık fiş sayısı 2.163.839.950'ye, YN Pompa ÖKC Plaka Bazlı Günlük Satış Rapor sayısı 26.020.853'e ulaşmıştır³⁸.

³⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 132.

³⁶ 24.03.2021 tarih ve 31433 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

³⁷ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 144.

³⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 144.

Bu kapsamda, 2024 yılında ülke genelindeki akaryakıt istasyonlarında 68.396 denetim yapılmış ve 28.839.580 TL ceza kesilmiştir³⁹. Denetim sayısı günlük ortalama olarak incelendiğinde yaklaşık $(68.396/365=187)$ denetim olduğu görülmektedir. Türkiye’de akaryakıt istasyonlarının sayısı yaklaşık 12.500 adet olup günlük ortalama 1,5 akaryakıt istasyonun denetlendiği, yıllık olarak ise her istasyonun en az bir kez denetlendiği sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bu alanda son yapılan düzenleme ile akaryakıt alımı sırasında taşıtların plaka bilgisinin YN Pompa ÖKC’ye elle yazılmaksızın otomatik olarak iletilmesini sağlayacak olan UTTS hayata geçirilmiştir.

3.2.5. Gelir Tahmin ve Analizleri

Gelir tahmin ve analiz kapasitesinin sektörel verilerle desteklenmesi amacıyla otomotiv, dayanıklı tüketim malları, akaryakıt, alkol ve tütün gibi sektörlerle yönelik tematik raporlar GİB tarafından hazırlanmıştır⁴⁰.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Akaryakıt vergilerinde kayıp ve kaçaklarla mücadele açısından dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Çünkü Türkiye’de akaryakıt sektörü, yüksek vergi oranları, geniş dağıtım ağı ve tüketim hacmi nedeniyle vergi kayıp ve kaçaklarına karşı oldukça hassas bir alan olup vergi kayıp ve kaçakları sorunuyla mücadele etmek amacıyla GİB, EPDK, Ticaret Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı faaliyetlerde bulunmaktadır.

EPDK, enerjinin yeterli, kaliteli, sürekli, ekonomik ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketiciye sunulması için düzenleme ve denetlemeler yapmakta; Ticaret Bakanlığı, özellikle gümrük kaçakçılığı ve gümrük kapılarından yasa dışı akaryakıt girişinin önlenmesi konusunda görevler üstlenmekte; kolluk kuvvetleri operasyonlar ve aramalar, yol kontrolleri yapmakta, istihbarat faaliyetlerini yürütmektedir.

GİB tarafından elektronik denetim sistemleri kullanılmakta, denetim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu çerçevede UTTS hayata geçirilmiş olup akaryakıt alışverişlerini güvence ve kayıt altına almayı hedeflemektedir. Ayrıca e-Fatura, e-Defter ve e-Arşiv uygulamalarıyla akaryakıt alım-satımı yapan firmaların her türlü hareketi dijital ortamda izlenmekte; veri analizi ve risk değerlendirme modelleriyle riskli görülen mükellefler, işlemler veya bölgeler tespit edilerek denetim faaliyetleri bu alanlara yoğunlaştırılmaktadır.

GİB, VDK ile yakın işbirliği içinde olup VDK müfettişleri, risk analizleri sonucunda belirlenen akaryakıt istasyonlarında, depolarda ve dağıtım şirketlerinde kapsamlı denetimler gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda ülke çapında yaygın yoğun, sektörel ve veriye dayalı vergi denetimleri yapılarak sonuçları takip edilmekte; yasal düzenlemelere aykırı hareket ettiği tespit edilen mükelleflere müeyyideler uygulanmaktadır.

ÖTVİRA ile ÖTV iadelerine ilişkin kontrol ve iade süreçlerinin daha kısa sürede ve etkin şekilde yerine getirilmesinin sağlanması ve standart getirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca taşıtlara perakende olarak akaryakıt satışı yapan tacirlere YN Pompa ÖKC zorunluluğu

³⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 144.

⁴⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2025, s. 151.

getirilmiş olup GİB bilgi sistemleri buradan anlık ve günlük rapor alabilmekte, saha denetiminde görevli personele veri sağlanmaktadır.

Akaryakıt vergilerinde kayıp ve kaçakların önlenmesi bakımından çeşitli faaliyetler yürütülmekle birlikte; kamu kurum ve kuruluşlarının koordineli çalışmasının sağlanması, teknolojiye bağlı olarak değişim gösteren kaçakçılık fiillerine karşılık önlemlerin artırılması gerekmektedir. Bu açıdan gümrük kontrollerinin artırılması ve gümrük muhafaza memurlarının dikkat ve özenini artıracak teşvik edici uygulamalara gidilmesi, kaçak ürünleri gümrüklerde yakalayan personelin özlük haklarının iyileştirilmesi, gümrük kapılarındaki x-ray cihazlarının teknolojik gelişmeler dâhilinde güncellenmesi, akaryakıt ürünleri üzerinden alınan ÖTV ve KDV oranlarının tüketiciler açısından en uygun seviyeye indirilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Çolak, M., *Mali Hukuk ve Dijitalleşme*, Adalet Yayınevi Ankara, 2023.

Dağ Bereket, C., *Uluslararası Boyutuyla Vergi İncelemeler*, Adalet Yayınevi Ankara, 2022.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Faaliyet Raporu, 2024.
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-56/faaliyet-raporlari> (Erişim tarihi: 30.06.2025).

Gedik, D., Akaryakıt Kaçakçılığıyla Mücadelede Teknik ve İdari Yöntem Olarak Ulusal Marker, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 43, Temmuz 2020.

Gelir İdaresi Başkanlığı, *2024 Faaliyet Raporu*, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 560, Şubat 2025.

<https://ebelge.gib.gov.tr/earsivhakkinda.html> (Erişim tarihi: 05.07.2025).

<https://ebelge.gib.gov.tr/efaturahakkinda.html> (Erişim tarihi: 05.07.2025).

<https://ebelge.gib.gov.tr/eirsaliyehakkinda.html> (Erişim tarihi: 05.07.2025).

<https://www.egm.gov.tr/kom/kacakcilik-turleri-nelerdir> (Erişim tarihi: 05.07.2025).

<https://www.utts.gov.tr/utts-nedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

<https://www.vergisozlugu.net/otvira/> (Erişim tarihi: 10.07.2025).

İlgün, M. F., Vergi Denetim Sürecinde Büyük Veri Analitiği, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 8, 1, 2020.

Kabakçı Karadeniz, H., Kara Ulaşımı ile İlgili Mevzuatın Denetlenmesi ve Kamu Gelirlerinde Etkinliğin Sağlanması: Bütünleşik Bir Bilgi İşlem Sistemi Önerisi, *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 4, 2, 2013.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, *Faaliyet Raporu 2024*, Strateji, Faaliyet İzleme ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü, Ankara, 2025.

Yoruldu, M. ve Turan, G., Akaryakıtı Bağlı Vergi Kaçakçılığı Suçunun Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporları Kapsamında İncelenmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 17, 1, 2024.

AKARYAKIT SEKTÖRÜNDE VERGİLEME

TAXATION IN THE FUEL SECTOR

Prof. Dr. Fatih SARAÇOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, fatih.saracoglu@hbv.edu.tr - 0000-0002-5778-0488

Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi, a.omercioglu@kku.edu.tr - 0000-0002-7577-4356

ÖZET

Bu çalışmada, akaryakıttan vergi alınmasının ekonomik, çevresel ve sosyal gerekçeleri ile olumlu ve olumsuz etkileri ele alınmış; akaryakıt üzerinden alınan vergiler belirlenerek akaryakıtın fiyat oluşumu ve vergi yükü incelenmiştir. Daha sonra da akaryakıt üzerinden alınan vergilerde kayıp ve kaçakları önlemek amacıyla dünyada genel olarak uygulanan önlemler açıklanmıştır. Akaryakıt, önemli bir enerji ve ham madde kaynağıdır. Bu bakımdan ulaşımdan sağlık sektörüne, enerji üretiminden tarım sektörüne kadar çok çeşitli kullanım alanına sahiptir. Bu durum akaryakıt sektörünün büyük bir ekonomik ve mali kapasiteye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Akaryakıttan vergi alınmasının temel gerekçeleri; kamu geliri sağlamak, yararlanma ilkesine uygunluk, çevre koruma ve enerji verimliliği, sağlık ve sosyal refah amaçları ile ithal enerjiye bağıllığı azaltma olarak belirlenmiştir. Bu gerekçeler aynı zamanda akaryakıttan vergi alınmasının olumlu yönlerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelir dağılımını bozmasına, enflasyonist etki göstermesine, kayıt dışı ekonomiyi teşvik etmesine, rekabet gücünü azaltmasına, ulaşım maliyetlerini artırmasına ve olumsuz çevresel etkilerde bulunmasına da neden olabildiği belirlenmiştir. Akaryakıttan alınan vergiler genel olarak KDV ve ÖTV'dir. Akaryakıtın fiyat oluşumu, piyasa koşullarına göre şekillenen fiyatlamaya ek olarak uygulanan bu vergiler, kurum payları ve bayi maliyetlerinin toplamından meydana gelmektedir.

Ekonomik ve mali önemi karşısında akaryakıttan alınan vergilerin kayıp ve kaçığa uğramaması için uygulanan birtakım faaliyet ve önlemler öne çıkmıştır. Bunlar; marker sistemleri, uydu destekli takip ve GPS izleme sistemleri, istasyon otomasyon sistemleri, entegre denetim, bilgi sistemleri ve cezai yaptırımlar, uluslararası iş birlikleri ve veri paylaşımı ile yasal ve kurumsal reformlar ile bilinçlendirme ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak; akaryakıttan elde edilen vergi gelirlerinin kamu hizmetlerinin devamlılığı için çok önemli olduğu ve vergi güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirlerin artırılması gerektiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akaryakıt, Vergi Kayıp ve Kaçakları, Fiyat Oluşumu, Marker.

ABSTRACT

In this study, the economic, environmental and social reasons for taxation on fuel and its positive and negative effects are discussed; the taxes collected on fuel are determined and the price formation and tax burden of fuel are examined. Then, the measures generally applied in the world to prevent losses and evasions in taxes collected on fuel are explained. Fuel is an important source of energy and raw materials. In this respect, it has a wide range of uses from transportation to the health sector, from energy production to the agriculture sector. This situation reveals that the fuel sector has a large economic and financial capacity.

The basic reasons for taxation on fuel are determined as providing public revenue, compliance with the principle of utilization, environmental protection and energy efficiency, health and social welfare purposes and reducing dependence on imported energy. These reasons also constitute the positive aspects of taxation on fuel. However, it has been determined that it can also cause income distribution to deteriorate, have an inflationary effect, encourage informal economy, reduce competitiveness, increase transportation costs and have negative environmental effects. Taxes collected from fuel are generally VAT and SCT. In addition to pricing that is shaped according to market conditions, these taxes applied for fuel price formation consist of the sum of institution shares and dealer costs.

In the face of its economic and financial importance, a number of activities and measures have come to the forefront to prevent the taxes collected from fuel from being lost or evaded. These have been determined as marker systems, satellite-supported tracking and GPS monitoring systems, station automation systems, integrated auditing, information systems and penal sanctions, international cooperation and data sharing, legal and institutional reforms, and awareness-raising and training activities. As a result, it has been assessed that tax revenues obtained from fuel are very important for the continuity of public services and that measures to ensure tax security should be increased.

Keywords: Fuel, Tax Losses and Evasion, Price Formation, Marker.

1. GİRİŞ

Yüksek akaryakıt vergileri, bölgesel fiyat farklılıkları ve karmaşık tedarik zincirleri kaçakçılığa neden olabilmekte; ülkelerin vergi gelirini kaybetmesine ve mükellefler arasında haksız rekabete yol açabilmekte dolayısıyla ülkeler ve uluslararası kuruluşlar çeşitli stratejiler ve faaliyetler geliştirmektedir. Bu bakımdan akaryakıttan vergi alınmasına neden olan olguların ortaya konması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Akaryakıttan alınan vergilerin gerekçelerinin anlaşılması hem bu vergilerin meşruiyeti hem de vergileme ile elde edilmek istenen mali ve sosyal amaçların ortaya konması bakımından önemlidir. Akaryakıtın vergilendirilmesi başta kamu geliri sağlamak amacına yönelmekle birlikte yararlanma ilkesine uygunluk, çevre koruma ve enerji verimliliği, sağlık ve sosyal refah amaçları ile ithal enerjiye bağlılığı azaltmaya da yönelmektedir. Bahsedilen gerekçeler aynı zamanda akaryakıttan vergi alınmasının olumlu yönlerini de oluşturmaktadır.

Akaryakıttan gereğinden fazla vergi alınmasının ise bazı olumsuz etkileri olacaktır. Bunun en başında gelir dağılımını bozması beklenebilir. Gene enflasyonist etki göstermesi, kayıt dışı ekonomiyi teşvik etmesi, rekabet gücünü azaltması, ulaşım maliyetlerini artırması ve olumsuz çevresel etkilerde bulunması da beklenebilmektedir.

Akaryakıt vergileri genel olarak Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi'nden (ÖTV) oluşmaktadır. Bu vergilerde birtakım istisna ve teşvik uygulamalarına da rastlanmaktadır. Böylelikle akaryakıttan vergi alınmasının gerekçelerine uygun olarak faaliyetlerde bulunmaktadır.

Çalışmada öncelikle akaryakıttan vergi alınmasının gerekçeleri belirlenecektir. Daha sonra bu vergilerin olumlu ve olumsuz yönleri açıklanacaktır. Akabinde akaryakıtın vergilendirilmesine değinilecek ve akaryakıt fiyatlarının oluşumu incelenecektir. Nihayetinde ise dünyada akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik faaliyetlere değinilecektir.

2. AKARYAKITTAN VERGİ ALINMASININ GEREKÇELERİ

Akaryakıt ve türevi olan petrol, dünyada ticarete konu edilen en önemli mallar listesinde ilk sıralarda gelen, stratejik ve politik nitelikleri yanında piyasalarda siyah altın şeklinde ifade edilen yatırım aracı olup alım satıma konu bir emtiadır⁴¹. Piyasa koşullarında petrolün fiyat aralığı diğer emtialar gibi belirlenmemektedir. Petrol, dünya ekonomisine ciddi etkilerde bulunan stagflasyon sürecinin temel unsuru olup rezerv para olarak kabul edilen dolar ile işlem görmektedir; halen daha günümüzün temel enerji kaynaklarından biri olarak arzı sınırlı, ekonomisi ile diğerlerinden farklılaşan özel bir maldır⁴².

Petrol/akaryakıtın bu özellikleri vergileme açısından da önem taşımasının nedenlerindendir. Vergileme yoluyla kamu harcamalarının gerektirdiği gelir kaynaklarının sağlanmasının yanında başkaca amaçların gerçekleştirilmesi de hedeflenmektedir. Bu doğrultuda akaryakıt ürünlerinin de vergilendirilmesi yoluna gidilmektedir.

Akaryakıt vergileri, devletin mali ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, çevresel sürdürülebilirlik, sağlık ve altyapı gelişimi gibi geniş çaplı kamu yararı hedeflerine ulaşmak için de kullanılan çok yönlü bir maliye politikası aracıdır. Bu bakımdan akaryakıttan vergi alınması; kamu geliri sağlama, yararlanma ilkesine uygunluk, çevre koruma ve enerji verimliliği, sağlık ve sosyal refah amaçları (dışsal maliyetleri içselleştirme), ithal enerjiye bağımlılığı azaltma gibi gerekçelere dayandırılabilir.

2.1. Kamu Geliri Sağlama

Akaryakıt üzerinden alınan vergiler, devletin önemli bir gelir kaynağıdır. Bu vergiler, altyapı, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılmaktadır.

Devletler, kamu hizmetlerini finanse edebilmek için vergi toplamak zorundadır. Akaryakıt üzerinden alınan özellikle KDV ve ÖTV gibi vergiler devlet bütçesi için önemli bir gelir kaynağı olup ülkemizde de aynı durum geçerlidir. Akaryakıt tüketim vergilerinin de diğer

⁴¹ Rafet Ertekin, Akaryakıt Ekonomisi, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5, 14, Aralık 2018, s. 45.

⁴² Ertekin, 2018, s. 45.

dolaylı vergiler gibi matrahı geniş olup çok geniş halk kitlelerinin tüketimini ilgilendirdiğinden tabana yayılmakta ve yüksek getiri sağlamaktadır⁴³.

Türkiye’de akaryakıttan alınan KDV ve ÖTV bu malların fiyatlarına yansıtılarak daha kolay tahsil edilebilmekte; elde edilen vergi gelirleri kamu harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır. Devletin özellikle mali amaçlarını gerçekleştirmesi söz konusu olduğunda akaryakıt gibi talep esnekliği düşük olan mallar üzerine vergi konulmaktadır⁴⁴. Akaryakıt talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması, bu vergilerin devlet açısından istikrarlı bir gelir kaynağı olmasını sağlamaktadır. Akaryakıtın fiyatı artsa bile tüketim belirli bir seviyenin altına kolay kolay düşmemekte, devlet için istikrarlı bir vergi geliri anlamına gelmektedir.

Akaryakıt günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğu için talep düşmemekte ve dolayısıyla akaryakıt vergileri devletler için sabit ve öngörülebilir bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Akaryakıt talebinin düşük esnekliğe sahip olması, fiyat artışlarından çok fazla etkilenmemesi, devlet açısından istikrarlı bir vergi (gelir) akışı sağlamakta, kriz zamanlarında bile azalmamakta, dolayısıyla maliye politikalarının planlamasında istikrar sağlamaktadır.

2.2. Yararlanma İlkesine Uygunluk

Akaryakıttan vergi alınması yararlanma ilkesine (kullanan öder) uygun olup bu ilkeye göre, bir hizmetten daha çok yararlananlar daha fazla ödemeli; kişilerin kamu hizmetlerine katılmaları, kamu hizmetlerinden yararlanmaları ile orantılı olmalıdır⁴⁵. Farklı bir deyişle yararlanma ilkesi, bir hizmeti ya da altyapıyı kullananların onun maliyetine orantılı olarak ödeme yapmalarını gerektirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında akaryakıt tüketicileri yolları, köprüleri ve diğer ulaşım altyapılarını kullanmakta olup bunların yapım, bakım ve onarım maliyetleri oldukça yüksektir. Akaryakıttan alınan vergiler, bu maliyetlerin karşılanmasına önemli ölçüde katkı sağlamakta olup bu durum vergilendirmede yararlanma ilkesine uygundur.

Öte yandan akaryakıt tüketimi arttıkça yollar daha hızlı yıpranmakta, trafik yoğunluğu artmakta ve çevre kirliliği oluşmaktadır. Belirtilen maliyetlerin buna neden olan akaryakıt kullanıcılarına yansıtılması; böylece adil bir dağılım sağlanacağı ve kamu kaynaklarının daha etkin kullanımının mümkün olacağı düşüncesi, akaryakıt vergileriyle bu gibi maliyetlerin bir kısmının kullanıcıya yansıtılmasını gerektirmektedir.

2.3. Çevre Koruma ve Enerji Verimliliği

Fosil yakıtlar, karbon salımı ve hava kirliliği gibi ciddi çevresel sorunlara yol açmakta olup akaryakıt tüketimi, küresel ısınmaya neden olan sera gazı emisyonlarının önemli bir kaynağıdır. Akaryakıt vergileri, fiyatları yükselterek fosil yakıt tüketimini caydırabilecek, bireyleri elektrikli araçlara, toplu taşımayı tercih etmeye yönlendirebilecek ve bu şekilde çevre kirliliğinin azaltılmasında katkı sağlayabilecektir.

⁴³ Hasan Bülent Kantarcı, Türkiye’de Akaryakıt Üzerinden Alınan Vergilerin OECD ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması, *Sosyoekonomi Dergisi*, 26, 35, 2018, s. 240.

⁴⁴ Mehmet Cahit Güran, Avrupa Birliği’nde Özel Tüketim Vergilerinin Uyumlaştırılması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 1, 2005, s. 264.

⁴⁵ Kenan Bulutoğlu, *Kamu Ekonomisi*, Filiz Kitabevi İstanbul, 1988, s. 417.

Akaryakıt vergilerindeki artış veya azalışın etkilerinin incelendiği bir çalışmada da yakıt tasarrufunun araç satın alan kişilerin kararlarında doğrudan etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda yapılan anket araştırmasına katılanların; akaryakıt vergilerinin % 15 arttırılması halinde daha yavaş araç kullanacaklarını, daha uygun maliyetli bir araç tercih edeceklerini, motorlu araçların sebep olduğu çevre kirliliğinin de azalacağını beyan ettiği görülmüştür⁴⁶.

Akaryakıttan alınan vergiler çevre projelerine, yenilenebilir enerji yatırımlarına veya toplu taşıma gibi alternatif ulaşım sistemlerine yatırım yapmak için kullanılabilecektir. Yine akaryakıt vergilerinin üretici ya da tüketicileri karbon salınımı az veya hiç olmayan ürünleri tercih etmeye teşvik etmesi enerji harcamalarındaki yoğunluğu azaltabilecek ve araştırma-geliştirmeye endeksli teknolojik harcamaların artırılmasını özendirebilecektir⁴⁷.

2.4. Sağlık ve Sosyal Refah Amaçları (Dışsal Maliyetleri İçselleştirme)

Akaryakıt tüketimi hava kirliliği, çeşitli sağlık sorunları, trafik sıkışıklığı ve gürültü kirliliği gibi sorunlara neden olmaktadır. Akaryakıt vergileri, bu olumsuz dışsallıkları azaltmaya dolaylı olarak katkıda bulunabilir.

Akaryakıttan alınan vergilerden özellikle ÖTV dışsal maliyetlerin (negatif dışsallıkların) içselleştirilmesini de hedeflemektedir. Akaryakıt kullanımı trafik, hava kirliliği, sağlık sorunları gibi toplumsal maliyetleri de beraberinde getirmekte; vergilendirme yoluyla bu dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi amaçlanmakta, çevre kirliliğine yol açan akaryakıtın vergilendirilmesi dışsallıkların içselleştirilmesi amacına hizmet etmektedir⁴⁸. Farklı bir ifadeyle akaryakıt vergileriyle dışsal maliyetlerin kullanıcıya yansıtılarak piyasa dengesinin düzeltilmesi hedeflenmektedir.

Motorlu taşıtların neden olduğu hava kirliliği, gürültü, trafik kazaları gibi olumsuz dışsallıklar toplumun tamamını etkilemekte; ancak bu maliyet araç sahipleri tarafından doğrudan karşılanmamaktadır. Akaryakıt vergileriyle bu dışsal maliyetler fiyat mekanizmasına dahil edilerek araç kullanıcılarının topluma verdikleri zararın maliyetini üstlenmeleri sağlanmaktadır.

2.5. İthal Enerjiye Bağımlılığı Azaltma

Petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji rezervlerinin dünya genelinde eşit olarak bulunmaması sebebiyle Türkiye gibi bu enerji kaynakları sınırlı olan ülkeler, üretim için gereksinim duydukları enerjinin önemli bir kısmını ithal etmek zorunda kalmaktadır⁴⁹. Akaryakıt gibi ithal enerji kaynaklarının tüketiminin vergilendirilmesi dışa bağımlılığı azaltabilir, enerji güvenliğini artırma ve döviz tasarrufu sağlama açısından katkı sağlayabilir; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik edebilir.

Genellikle akaryakıtın ithal edilmesi dışa bağımlılığı artırmanın yanı sıra cari açığın yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla akaryakıt vergileriyle tüketiminin azaltılması,

⁴⁶ Hakan Yavuz ve Temel Gürdal, Türkiye’de Akaryakıt Fiyatlarındaki Vergi Değişikliğinin Muhtemel Etkileri, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 1, 2017, s. 11.

⁴⁷ Yavuz ve Gürdal, 2017, s. 4-5.

⁴⁸ İzzettin Ulusoy, Gelirler Politikası Aracı Olarak Türkiye’de Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirlerindeki Yeri, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24, 2, 2020, s. 275.

⁴⁹ Abdulsamet Damar ve Figen Yıldırım, Türkiye Enerji İthalatında Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Makro Ekonomik Değişkenler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 48, 2023, s. 1097.

enerji güvenliğinin sağlanması, enerji ithalatının azaltılması ve cari açığın düşürülmesi bakımından yardımcı olabilir.

Akaryakıt vergileriyle yükselen maliyetler, tüketicileri ve sanayiye enerji verimli teknolojilere teşvik ederek ülke ekonomisinin kırılganlığını azaltır ve sürdürülebilir bir enerji politikasına zemin hazırlar. Ayrıca araştırma-geliştirme yatırımlarının artması, elektrikli araçlar ve yenilenebilir enerjiye dayalı teknolojilerin gelişimi desteklenmiş olacaktır.

3. AKARYAKITTAN VERGİ ALINMASININ OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Akaryakıt vergilerinin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan olumlu ve olumsuz yönlerinden söz edilebilir.

3.1. Akaryakıttan Vergi Alınmasının Olumlu Yönleri

Akaryakıttan vergi alınmasının olumlu yönleri, bu vergilerin alınma gerekçeleriyle paralellik taşımaktadır. Dolayısıyla bu tür vergilerin alınma gerekçeleri yukarıda açıklandığından burada tekrardan kaçınılmıştır. Bu açıdan devletin önemli ve güvenilir bir gelir kaynağı olması, çevre kirliliğiyle mücadelede saydığı faydalar, trafik yoğunluğunu azaltma, şehir yaşam kalitesini artırma ve toplu taşımanın teşviki, enerji bağımlılığının azaltılması ve enerji verimliliğinin teşviki, altyapı gelişimi ve bakımının sağlanması ile dışsal maliyetlerin karşılanması akaryakıt vergilerinin olumlu yönleridir.

Akaryakıt vergilerinin olumlu yönleri, bu tür vergilerin sadece bir maliye politikası aracı olmanın ötesinde, çevresel, sosyal ve ekonomik faydalar sunan çok yönlü bir düzenleme aracı olduğunu göstermektedir.

3.2. Akaryakıttan Vergi Alınmasının Olumsuz Yönleri

Akaryakıttan vergi alınmasının bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu vergiler özellikle gelir düzeyi düşük kesimler ve bazı sektörler üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiler yaratabilir.

Akaryakıt vergileri devlet için önemli bir gelir kaynağı olsa da ekonomik büyüme, gelir dağılımı ve sosyal yaşam kalitesi üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabilir. Dolayısıyla vergi oranları belirlenirken, bu olumsuz etkilerin değerlendirilmesi ve potansiyel çözüm yollarının göz önünde bulundurulması büyük önem taşımaktadır.

3.2.1. Gelir Dağılımı Üzerindeki Olumsuz Etki

Akaryakıt vergileri ÖTV ve KDV tersine artan oranlı etki yaratan dolaylı vergilerdir. Bu tür vergiler gelir düzeyine bakılmaksızın herkesin aynı oranda ya da miktarda ödediği vergilerdir. Dolayısıyla düşük gelir düzeyindekiler yüksek gelir düzeyindekilere göre daha fazla vergi ödemek zorunda kalmaktadır. Tersine artan oranlı bu etki gelir dağılımında adaletsizliği artırabilir ve yoksulluk riskini yükseltebilir.

Bu tür vergilerden özellikle kırsal kesimde yaşayan, toplu taşıma alternatifini olmayan insanlar daha çok etkilendiğinden sosyal adalet duygusu zedelenebilir.

KDV ve ÖTV'nin tersine artan oranlı etkileri yanında aynı mallardan (akaryakıt gibi) iki verginin birlikte alınması da vergi yükünün yükselmesine ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaya neden olmaktadır⁵⁰.

Ayrıca ÖTV lüks mallar üzerine yoğunlaştırılarak gelir eşitsizlikleri azaltılacak şekilde uygulanabilecek olmakla birlikte⁵¹ akaryakıt gibi talep esnekliği düşük mallar üzerine uygulanması gelir dağılımında eşitsizlikleri artırabilmektedir.

3.2.2. Enflasyonist Etki

Akaryakıt, sadece bireysel ulaşımı değil, üretimden lojistiğe kadar birçok alanı etkilemekte; neredeyse tüm sektörlerde girdi maliyeti olduğundan, üzerindeki vergiler doğrudan veya dolaylı olarak enflasyonist etki yaratmaktadır. Türkiye'de petrol ürünleri üzerindeki yüksek vergi oranları enflasyonu "dolaylı" olarak etkilemektedir; ancak bu durum ham petrol fiyatına bağlı olarak gerçekleşen dışsal bir etki olmayıp hükümetin gelir sağlama politikasından kaynaklanan içsel bir faktördür⁵².

Türkiye'de de vergilerin etkisiyle yükselen akaryakıt fiyatları taşıma ve sınai üretim maliyetlerine eklenmekte ve enflasyonu artıran bir etki oluşturmaktadır⁵³. Yakıt fiyatlarındaki artış, üretim, taşımacılık, tarım ve perakende gibi sektörlerin maliyetlerini yükseltmekte; nihai ürün ve hizmet fiyatlarına yansiyarak genel fiyat seviyesinde artışa, enflasyona neden olmaktadır. Dolayısıyla tüketicilerin satın alma gücü düşmekte ve ekonomik istikrarsızlık riski artmaktadır.

Ayrıca yüksek akaryakıt vergileri, bir yandan işletmelerin maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır; diğer yandan akaryakıtın fiyatını genelde aynı oranda artırdıkları için bu ürünlerin taleplerini olumsuz yönde etkilemekte ve insanları tüketimden vazgeçirmektedir⁵⁴. Bu durum tüketicilerin harcama gücünü azaltarak genel ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına neden olabilir. Daha yüksek maliyetler, yatırımları ve istihdamı olumsuz etkileyebilir. Özellikle enerji yoğun sektörlerdeki yatırımlar ertelenebilir veya iptal edilebilir; bu da uzun vadede ekonomik büyümeyi sekteye uğratabilir.

3.2.3. Kayıt Dışı Ekonomiye Teşvik

Genel olarak dolaylı vergilerin ve bu bağlamda akaryakıttan alınan vergilerin fiyat içine gizlenmiş olduğundan bunu yüklenenler açısından mali anestezi etkisiyle daha uygun olduğu belirtilebilir. Ancak günümüzde okuryazarlık ve bilgili tüketici artışı ve gelişen medya nedeniyle tüketiciler vergi yükünü rahatlıkla analiz edebilmekte ve değerlendirebilmekte olduğundan belirtilen yaklaşım biçimi geçerliliğini kaybetmiştir⁵⁵. Dolayısıyla akaryakıt

⁵⁰ Fatih Saraçoğlu, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Hızır Kitap Kırtasiye Ankara, 2024, s. 335.

⁵¹ Bulutoğlu, 1988, s. 417.

⁵² Sultan Koçak, Feyza Balan ve Barış Albayrak, Türkiye Ekonomisinde Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Ampirik Analiz, *Journal of Life Economics*, 4, 4, 2017, s. 271.

⁵³ İlham Küsmenoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi*, Oluş Yayıncılık Ankara, 2010, s. 1049; Kantarcı, 2018, s. 243.

⁵⁴ Kantarcı, 2018, s. 241.

⁵⁵ Kantarcı, 2018, s. 240.

üzerindeki yüksek vergiler, vergi dışı yollarla yakıt teminini cazip hale getirebilir, kaçak akaryakıt kullanımı, kara borsa ve vergi kaçakçılığı girişimlerini artırabilir.

Yüksek kar marjı elde etme potansiyeli, yasa dışı yollarla akaryakıt temin etme veya vergisiz yakıt satışı yapma teşebbüslerine yol açabilir. Bu durum, bir taraftan devletin vergi kaybına neden olurken diğer yandan haksız rekabet oluşturarak mevzuata uygun faaliyet yürüten işletmeleri dezavantajlı duruma düşürebilir. Ayrıca kaçak akaryakıt ürünlerinin kullanımı çevreye daha zararlı olabilir.

3.2.4. Rekabet Gücünün Azalması

Sanayi ve tarım gibi enerji yoğun sektörlerde yüksek yakıt maliyetleri, üretim maliyetlerini artırmakta, bu da özellikle uluslararası rekabette firmaları zor duruma sokmaktadır.

Özellikle taşımacılık, lojistik ve üretim sektöründeki işletmeler için akaryakıt temel bir gider kalemidir. Dolayısıyla yüksek akaryakıt vergileri, bu işletmelerin operasyonel maliyetlerini artırmakta, karlılıklarını düşürmekte ve rekabet güçlerini zayıflatmaktadır.

Bu durum, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren firmalar açısından daha ucuz yakıt maliyetine sahip rakiplerine karşı dezavantaj oluşturabilir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler bu maliyet artışlarından daha fazla etkilenebilir ve ayakta kalmakta zorlanabilir.

3.2.5. Ulaşım Maliyetlerinin Artması

Akaryakıt vergileri, ulaşım maliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Vergiler nedeniyle artan ulaşım maliyetleri özellikle toplu taşıma seçeneklerinin sınırlı olduğu kırsal kesimde yaşayanlar veya özel araç kullanmak zorunda olanlar için önemli bir maliyet oluşturabilir.

Şehir merkezlerinde toplu taşıma genellikle daha gelişmişken, kırsal kesimlerde veya toplu taşımanın yetersiz olduğu bölgelerde özel araç kullanımı zorunlu hale gelebilmektedir. Bu durum, akaryakıt vergilerinin bu bölgelerdeki insanlar üzerinde daha ağır yük oluşturmaya neden olacak ve dolayısıyla bölgeler arası gelişmişlik farkı ve sosyal eşitsizlik derinleşebilecektir.

Ayrıca tatil, ziyaret gibi sosyal faaliyetler de maliyetler nedeniyle kısıtlanabilir. Bu durum yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir.

3.2.6. Çevresel Etki

Yüksek yakıt fiyatları ve vergileri, tüketicileri veya işletmeleri daha ucuz ama kalitesiz veya yüksek kükürtlü yakıtlara yönelmeye teşvik edebilir. Bu tür yakıtların kullanımı, taşıtlara zarar vermekle birlikte, çevreye daha fazla zarar veren emisyonlara neden olabilir.

4. AKARYAKITIN VERGİLENDİRİLMESİ VE FİYAT OLUŞUMU

Akaryakıtın vergilendirilmesi, vergilendirme gerekçeleri doğrultusunda belirli, ölçülü ve şeffaf olmalıdır. Akaryakıtın kullanımı dolayısıyla genel itibarıyla harcamalar üzerinden alınan vergiler söz konusu olmaktadır. Bu vergiler akaryakıtın fiyat oluşumunda önemli bir maliyet kalemi meydana getirmektedir.

4.1. Akaryakıttan Alınan Vergiler

Akaryakıttan alınan vergiler günümüzde genel olarak KDV ve ÖTV’den ibarettir. Ülkelere göre bu vergilerin oranları değişmekle birlikte bazı ülkelerde ayrıca enerji vergileri adı altında vergiler de alınmaktadır⁵⁶. Burada yaygın olarak alınan KDV ve ÖTV uygulamalarından Türk vergi hukuku özelinde bahsedilecektir.

4.1.1. Katma Değer Vergisi

KDV, harcamalar üzerinden alınan vergi türlerinden birisidir⁵⁷. KDV’nin konusu; tüm mal ve hizmetleri kapsar. Bu minvalde, mal veya hizmetin meydana çıkmasından tüketilmesine ya da ifasına kadar geçen iktisadi aşamaların her birinin vergilendirilmesi söz konusudur. Söz konusu aşamalarda ortaya çıkan değer, KDV’nin matrahını oluşturmaktadır⁵⁸. Bu aşamalar süresince girdiler için oluşan vergiler ise ödenecek olan vergilerden indirilmektedir.

Türk vergi sisteminde KDV, 3065 sayılı KDV Kanunu’nun kabulü üzerine 1985 yılında uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de akaryakıttan alınan KDV’nin konusu; akaryakıt çeşitlerinin yurt içinde teslim edilmesi, başka bir ülkeden ithal edilmesi, gümrük depolarında satışının gerçekleştirilmesi ve boru hatlarıyla taşınmasıdır⁵⁹. Bu şekilde akaryakıtta KDV’yi doğuran olay gerçekleşmiş olmaktadır⁶⁰.

KDV Kanunu madde 20’ye göre, teslim ve hizmet işlemlerinde bu işlemlerin karşılığı olan bedel matrahı oluşturmaktadır. Ek olarak Kanun’un 24/b. maddesinde de ambalaj giderleri, sigorta, komisyon ve benzeri gider karşılıkları ile vergi, resim, harç, pay, fon karşılığı gibi unsurların matraha dâhil olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla akaryakıt teslimlerinde satıcılar tarafından hesaplanan ÖTV de KDV matrahına dâhil edilmektedir⁶¹.

Bazı vergi konuları KDV’den istisna tutulmuştur. Bunlardan akaryakıt piyasasına ilişkin olanlar; ihracat istisnası, petrol arama faaliyetlerine ilişkin istisna, ihraç malı taşıyan araçlara yapılacak motorin teslimlerinde istisna, diplomatik istisna ve boru hattı ile yapılan yabancı ham petrol, gaz ve bunlardan üretilen ürünlerin taşınması hizmetleri istisnasıdır.

İhracat istisnası: KDV Kanunu’nun 11 ve 12. maddelerinde; akaryakıt ürünlerinin ihracat teslimleri KDV’den istisna tutulmuştur. İstisnadan faydalanılabilmesi için: 1) Akaryakıt ürünlerinin teslimi, yurt dışındaki bulunan bir kişiye, bir serbest bölgedeki alıcıya veya gümrüksüz satış mağazalarında satılmak amacıyla bu mağazalara veya bunların depolarına ya da yetkili gümrük antrepo işleticisine yapılmalı veya mallar yetkili gümrük antrepo işleticisine yapılmalıdır. 2) Akaryakıt ürünü, Türkiye Cumhuriyeti gümrük bölgesinden çıkarak yabancı bir ülkeye veya bir serbest bölgeye ulaşmış olmalı veya gümrüksüz satış mağazalarında satılmak amacıyla bu mağazalara veya bunların depolarına veya yetkili gümrük antrepo konulmalıdır.

⁵⁶ Emrah Ferhatoğlu, Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri, *E-Yaklaşım*, 130, Ekim 2003.

⁵⁷ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi Ankara, 2013, s. 419; Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce ve Adnan Gerçek, *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Yayınevi Bursa, 2023, s. 263.

⁵⁸ Fatih Saraçoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, Hızır Kitap Kırtasiye Ankara, 2024, s.438.

⁵⁹ Cem Barlas Arslan, *Akaryakıt Üzerindeki Vergi Yükü*, Ekin Yayınevi Ankara, 2015, s. 75.

⁶⁰ Şükrü Kızılot, *Açıklamalı ve İhtihatlı Katma Değer Vergisi Kanunu ve Uygulaması*, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2012, s. 561-627; Arslan, 2015, s. 76.

⁶¹ Arslan, 2015, s. 75.

Petrol arama faaliyetlerine ilişkin istisna: KDV Kanunu’nun 13/1-c maddesine göre; Türk Petrol Kanunu hükümlerine uygun olarak petrol arama çalışmaları yapanlara gerçekleştirilen teslim ve hizmetler ile boru hattıyla taşımacılık yapanlara bu hatların yapımı ve yenilenmesine ilişkin yapılan teslim ve hizmetler, KDV’den istisnadır.

İhraç malı taşıyan araçlara yapılacak motorin teslimlerinde istisna: KDV Kanunu’nun 14/3. maddesine göre; Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen sınır kapılarında ihraç edilecek ürünü taşıyan araçların depolarına sadece yurt dışına çıkışlarında gerçekleştirilecek motorin teslimi vergiden istisnadır.

Diplomatik istisna: KDV Kanunu madde 15’e göre iki çeşit diplomatik KDV istisnası mevcuttur. Bunlardan ilki mütekabiliyet esasına göre yabancı ülkelerin Türkiye’deki diplomatik misyonlarına ve misyon mensuplarına yönelik yapılan teslim ve hizmetler; diğeri ise uluslararası anlaşmalarla vergi muafiyeti tanınmış olan uluslararası kuruluşlara ve onların mensuplarına yönelik yapılan teslim ve hizmetlere ilişkindir.

Boru hattı ile yapılan yabancı ham petrol, gaz ve bunlardan üretilen ürünlerin taşınması hizmetleri istisnası: Akaryakıttan alınan KDV’ye ilişkin son istisna, KDV Kanunu 17/4-j maddesinde boru hattı aracılığıyla yabancı ham petrol, gaz ve bunlardan üretilen ürünlerin taşınması olarak belirlenmiştir.

4.1.2. Özel Tüketim Vergisi

Akaryakıt üzerindeki diğer önemli vergi yükünü ÖTV oluşturmaktadır. ÖTV, tek bir süreç üzerinden alınan bir tüketim vergisidir⁶². Türk vergi sistemine 2002 yılında; harcamalardan alınan vergi sisteminin basitleştirilmesi ve Avrupa Birliği’nin vergi mevzuatlarına uyum sağlanması amacıyla kabul edilmiştir⁶³.

Akaryakıttan alınan ÖTV, ÖTV Kanunu’na ekli (I) sayılı liste ile belirlenmiştir. Bu liste, A ve B cetvellerinden oluşmuştur. A cetvelinde akaryakıt olarak kullanılan benzin, motorin gibi ürünler ile LPG ve doğal gaz; B cetvelinde ise daha çok üretim aşamasında kullanılan solvent ve madeni yağlar gibi ürünler bulunmaktadır. Vergi, bu ürünlerin teslimi ile doğmaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerin ithalatçıları veya rafineriler dâhil imal edenler tarafından teslimi ile ÖTV doğmakta; salt ithalatın yapılması veya imalatın gerçekleştirilmesi halinde ÖTV ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca ÖTV Kanunu’nun 1/1-d maddesi gereğince kayıt ve tescile tâbi olmayan ürünlerin ÖTV uygulanmadan önce müzayede yoluyla satışında da bir kereye mahsus olmak üzere ÖTV doğmuş olmaktadır. Bu bakımdan akaryakıttan alınan ÖTV’nin mükellefi, bu ürünler imal edildiyse imal edenler, ithal edildiyse ithalatçılar ve bu malların müzayede yoluyla satışını gerçekleştirenlerdir.

ÖTV Kanunu’na ekli (I)’’ sayılı listede yer alan mallar için maktu vergi tutarları belirlenmiş ve çeşitli miktar veya ölçülere göre uygulanmaktadır. Cumhurbaşkanı bu tutarlarda değişiklik yapma yetkisine sahip olmakla birlikte Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki kez, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ilan edilen yurt içi üretici fiyat endeksinde son altı ayda meydana gelen değişim oranında yeniden belirlenmektedir.

⁶² Şenyüz vd., 2023, s. 333.

⁶³ Öncel vd., 2013, s. 432; Şenyüz vd., 2023, s. 333.

ÖTV Kanunu'nda da akaryakıt ürünleri için çeşitli istisnalara yer verilmiştir. Bunlar; ihracat istisnası, diplomatik istisna ve diğer istisnalar olarak sayılmaktadır.

İhracat istisnası: ÖTV Kanunu'nun 5/1 maddesine göre; Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi'nden çıkmış ve teslimi yurt dışındaki alıcılara gerçekleştirilen ekli listedeki mallar bu vergiden istisna tutulmuştur.

Diplomatik istisna: (I) sayılı listede belirtilen akaryakıt ürünleri ÖTV Kanunu'nun 6. maddesine göre; mütekabiliyet kaydıyla yabancı devletlerin Türkiye'deki diplomatik temsilcilikleri, konsoloslukları ve uluslararası anlaşmalarla vergi muafiyeti tanınan uluslararası kuruluşlar ve bunların diplomatik haklara sahip mensupları tarafından kendi ihtiyaçları için ilk iktisabı, ithali veya bunlara teslimi istisnadır. Yine aynı şekilde uluslararası anlaşmalar kapsamında Türkiye'de bulunan uluslararası kuruluşlar ve bunların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan yöneticileri tarafından Türkiye'de görev yaptıkları sürece bu ürünlerle sınırlı olmak üzere ihtiyaçları için ilk iktisabı, ithali veya bunlara teslimi vergiden istisnadır.

Diğer istisnalar: ÖTV Kanunu'nun 7. maddesinde çeşitli hükümlerle tanınmış olup akaryakıt ile ilgili bu maddenin 1. fıkrasında; askeri ve güvenlik amaçlı yapılan teslimler ile petrol arama ve çıkarma faaliyetlerini yürütenlere teslimler ÖTV'den istisna tutulmuştur. Tasfiyelik hale gelen petrol ürünlerinin doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar vb. olağanüstü hallerde genel ve özel bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyelere, köylere ve bunların teşkil ettikleri birliklere bedelsiz teslimi de ÖTV'den istisna tutulmuştur.

4.2. Akaryakıtın Fiyat Oluşumu

Akaryakıt fiyatları temel olarak üç unsur üzerinden belirlenmektedir. Bunlar; ham petrol fiyatı, rafineri-dağıtıcı-bayi maliyet ve karları ile vergilerdir. Türkiye'de de akaryakıt fiyatları, Petrol Piyasası Kanunu'nun 10/1 maddesi uyarınca; en yakın serbest piyasa koşullarına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla akaryakıtın gümrüksüz rafineri fiyatı, Akdeniz-İtalyan piyasasında yayınlanan CIF⁶⁴ Akdeniz ürün fiyatlandırmasına bağlı olarak ortaya çıkmakta; bu fiyata ÖTV ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu payı da eklenerek rafineri satış fiyatı belirlenmektedir⁶⁵. Rafineri satış fiyatına da KDV ve akaryakıt bayinin maliyetleri eklenerek pompa satış fiyatına ulaşılmaktadır.

Türkiye'de nihai tüketiciye sunulan akaryakıt fiyatlarının yaklaşık yarısını KDV ve ÖTV oluşturmaktadır⁶⁶. Akaryakıt üzerinden alınan bu dolaylı vergiler, Türkiye'nin bütçe geliri için oldukça önemli görülmektedir.

5. DÜNYADA AKARYAKIT SEKTÖRÜNDE VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK FAALİYETLER

Akaryakıt kaçakçılığı teknolojik ve bilimsel gelişmeler neticesinde farklı yöntemler kullanılarak belirli bir örgütlenme vasıtasıyla yapılmakta; gerek dünya gerekse de Türkiye

⁶⁴ CIF: Cost, Insurance & Freight (Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun İçeren Teslim)

⁶⁵ Cevat Tosun, Onur Uçar, Necmiddin Bağdadioğlu ve Ahmet Burçin Yereli, Türkiye, AB ve OECD Ülkelerindeki Akaryakıt Vergilerine Dair Mukayeseli Bir Değerlendirme, *Vergi Sorunları*, 351, Aralık 2017, s. 67.

⁶⁶ Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Petrol ve LPG Piyasası Fiyatlandırma Raporu, 2024, s. 4. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-143/fiyatlandirma-raporu> (Erişim tarihi: 07.06.2025).

ekonomisinde ortaya çıkardığı maliyetleri artarak devam etmektedir. Her ülkede o ülkenin özelliklerine göre akaryakıt kaçakçılığı sebepleri değişebilmekle birlikte evrensel birtakım sebeplerden de bahsedilebilmektedir. Bunlar; yüksek vergi yükü ve ülkeler arası fiyat farklılıkları, sınır güvenliğinin sağlanamaması ve coğrafi koşullar ile sosyo-ekonomik nedenler olarak sıralanabilir⁶⁷.

Yüksek akaryakıt vergileri, bölgesel fiyat farklılıkları ve karmaşık tedarik zincirleri kaçakçılığa neden olabilmekte; ülkelerin vergi gelirini kaybetmesine ve yasal mükellefler arasında haksız rekabete yol açabilmektedir.

Belirtilen sorunlarla mücadele etmek için ülkeler ve uluslararası kuruluşlar çeşitli stratejiler ve faaliyetler geliştirmektedir. Akaryakıt sektöründe vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik faaliyetler, ülkelerin ekonomik büyüklüğü, yasal altyapısı, teknolojik düzeyi ve kaçakçılık riski gibi faktörlere göre farklılık göstermekle birlikte; genel olarak benzer stratejik temellere dayanmaktadır.

5.1. Marker Sistemi (Fuel Marking / Fuel Tagging)

Ulusal marker, yurt içinde pazarlanacak akaryakıtta, rafineri çıkışında, gümrük girişinde, sanayide yan ürün olarak veya diğer şekillerde üretilen veya tasfiye edilmiş kaçak petrolden teknik düzenlemelere uygun olan akaryakıtta veya benzin türlerine harmanlanacak etanole ticari faaliyete konu edilmeden önce, ilgili lisans sahibi tüzel kişiler tarafından yetkili birimlerce belirlenen şart ve seviyede eklenen bir üründür⁶⁸. Dünyada birçok ülke, akaryakıtın yasal tedarik zincirinde olduğunu doğrulamak için ithalat veya üretim aşamasında görünmez özel kimyasal işaretleyiciler (marker) kullanmaktadır.

Bu işaretleyiciler, üretim veya ithalat aşamasında düşük konsantrasyonlarda karıştırılmakta, varlığı ve yoğunluğu laboratuvar testleriyle tespit edilerek ürünün yasal olup olmadığı anlaşılmakta marker sistemleri, vergilendirilmiş veya sübvansiyonlu yakıtın yasa dışı yollarla başka amaçlarla kullanılmasını veya kaçak yakıtın piyasaya sürülmesini engellemektedir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde “Euromarker” gibi standart işaretleyiciler kullanılmaktadır.

Özel kimyasal işaretleyiciler vergisiz veya düşük vergili yakıtın piyasaya karışmasının önlenmesi, yasa dışı üretim ve satışın tespiti amaçlarıyla kullanılmaktadır. Dünyada farklı amaçlarla belli ürünler düzeyinde marker uygulamalarına yer verilmekte; Avrupa’da hem vergisel farklılıklar hem de kalite konuları sebebiyle farklı marker uygulamaları bulunmaktadır. AB ülkelerinde zorunlu olarak uygulanan mali marker (Euromarker) mücadelede yeterli olmadığından farklı boya ve markerler da kullanılmakta olup uygulamalar arasındaki temel ayırım, aktif marker – pasif marker farklılığıdır⁶⁹.

⁶⁷ Mutlu Yoruldu ve Gökhan Turan, Akaryakıtı Bağlı Vergi Kaçakçılığı Suçunun Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporları Kapsamında İncelenmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 17, 1, 2024, s. 20.

⁶⁸ <https://www.ume.tubitak.gov.tr/tr/projeler/akaryakitlar-icin-ulusal-marker-sisteminin-gelistirilmesi-ve-surekli-guncellenmesi-epdk> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

⁶⁹ Doğan Gedik, Akaryakıt Kaçakçılığıyla Mücadelede Teknik ve İdari Yöntem Olarak Ulusal Marker, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 43, Temmuz 2020, s. 287-288.

5.2. Uydu Destekli Takip Sistemleri ve GPS İzleme

GPS (küresel konumlandırma sistemi), araçların nerede olduğunu ve neler yaptıklarını belirleyen bir sistem olup uzaktan izleme ve kontrol için uydu verilerini kullanmaktadır⁷⁰. GPS takip sistemi, otomobiller, kamyonlar, gemiler, uçaklar gibi çeşitli araç türlerinde kullanılabilir.

Uydu destekli takip sistemi olarak da bilinen GPS takip sistemi, uydu bağlantısı üzerinden gerçek zamanlı bilgi aktarımı yaparak araçların uzaktan takibi ve kontrolüne olanak tanımaktadır⁷¹; akaryakıt taşıyan tankerlerin rotaları GPS ile izlenerek şüpheli sapmalar, yasadışı boşaltmalar anında tespit edilmektedir. Şöyle ki, akaryakıt taşıyan tankerlerde ve filolarda GPS ve telematik sistemleri kullanılarak araçların güzergahı, duraklamaları ve yakıt tüketimleri anlık olarak izlenmekte; taşıma sırasında yapılan hırsızlık veya sapmalar tespit edilmektedir.

Ayrıca gelişmiş veri analizi ve yapay zekâ; satış verileri, ithalat kayıtları, gümrük beyannameleri, sensör verileri vb. gibi büyük veri setlerinin analiziyle, kaçakçılık modellerini, riskli bölgeleri ve şüpheli mükellefleri proaktif olarak belirlemeye yardımcı olmaktadır.

5.3. Akaryakıt İstasyonu Otomasyon Sistemleri

Akaryakıt depolama ve yönetimi, verimliliği artırmak, kayıp ve kazançları ölçümlemek, güvenliği sağlamak ve kaynakları etkin bir şekilde kullanmak amacıyla gelişmiş otomasyon sistemleri ile desteklenmektedir⁷². Akaryakıt istasyonu otomasyon sistemleri, akaryakıt pompalarını yöneten sistemler olup akaryakıt tanklarının depolama, izleme ve yönetim süreçlerini daha etkili bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla tasarlanmış bir teknolojik çözümdür⁷³.

Tank otomasyon sistemi, akaryakıt depolama tesislerindeki tanklardan alınan verileri toplamakta, izlemekte ve yönetmekte; stok ve tüketimin gerçek zamanlı olarak takip edilebilmesine yardımcı olmaktadır⁷⁴.

Akaryakıt istasyonlarındaki pompalar, tanklar ve satış noktası (POS) sistemleri arasında entegrasyon sağlayan otomasyon sistemlerle istasyonlardaki pompalar ve tanklar dijital olarak izlenmekte ve anlık satış, stok ve fatura bilgileri vergi dairesine otomatik olarak gönderilmektedir.

5.4. Entegre Denetim, Bilgi Sistemleri ve Cezai Yaptırımlar

Teknolojik çözümler, denetim mekanizmalarıyla desteklenmekte; risk odaklı denetimler, fiziki denetimler ve laboratuvar testleri, gümrük kontrolleri yapılmakta, özel denetim birimlerinden yararlanılmaktadır. Bu çerçevede vergi, enerji ve gümrük kurumlarının ortak bilgi sistemleriyle hareket etmesi sağlanmakta; çapraz veri analizleri ile fatura sahteciliği ve kayıt dışı işlemler ortaya çıkarılmaktadır.

⁷⁰ <https://n2mobil.com/gps-takip-sistemi-nedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

⁷¹ <https://n2mobil.com/gps-takip-sistemi-nedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

⁷² <https://www.asis.com.tr/tankotomasyonsisteminedir.html#:~:text=Bu%20sistem%2C%20akaryak%C4%B1t%20tanklar%C4%B1nC4%B1n%20depolama,verileri%20toplar%2C%20izler%20ve%20y%C3%B6netir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

⁷³ <https://www.asis.com.tr/tankotomasyonsisteminedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

⁷⁴ <https://www.asis.com.tr/tankotomasyonsisteminedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).

Akaryakıt alım-satım işlemleri e-fatura sistemleriyle kayıt altına alınmakta, vergi idareleri, gerçek zamanlı satışları denetleyebilmektedir. Elektronik vergi denetim sistemleri ya da elektronik belgeleme sistemleriyle akaryakıt sektöründe e-fatura, e-irsaliye gibi elektronik belge uygulamaları zorunlu hale getirilerek belge sahteciliğinin önlenmesi ve vergi idarelerinin işlemleri daha kolay takip etmesi sağlanmaktadır.

Ayrıca bu denetimler, başarılı olabilmesi bakımından cezai yaptırımlarla desteklenmekte; kaçakçılıkla mücadelede caydırıcılık sağlamak amacıyla vergi kaçakçılığı ve kaçak akaryakıt ticareti yapanlara yönelik ağır para cezaları, hapis cezaları ve ruhsat iptali gibi yaptırımlar uygulanmaktadır.

5.5. Uluslararası İş Birlikleri ve Veri Paylaşımı

Komşu ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında akaryakıt ticareti verileri, kaçakçılık yöntemleri ve şüpheli kişiler hakkında bilgi paylaşımı yapılmakta; bu, uluslararası kaçakçılık şebekelerinin takibini kolaylaştırmaktadır. Bazı durumlarda sınır ötesi kaçakçılıkla mücadele etmek için ortak operasyonlar düzenlenebilmektedir.

Uluslararası alanda gümrük ve vergi otoriteleri arasında bilgi paylaşımı ve ortak operasyonlar düzenlenmektedir. Bu çerçevede Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Dünya Gümrük Örgütü (WCO), Interpol, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) gibi kuruluşlar kaçakçılığın önlenmesi için bazı roller üstlenmekte ve bu alanda iş birliğini teşvik etmektedir.

5.6. Yasal ve Kurumsal Reformlar ile Bilinçlendirme ve Eğitim Faaliyetleri

Değişen kaçakçılık yöntemlerine ve teknolojik gelişmelere uyum amacıyla yasal çerçeve düzenli olarak güncellenmektedir. Vergi idaresi, gümrük, kolluk kuvvetleri, enerji düzenleme ve denetleme kurulları ile diğer ilgili paydaşlar arasında güçlü bir koordinasyon ve bilgi paylaşım mekanizması kurulması, mücadelenin etkinliğini artırmaktadır.

Akaryakıt kaçakçılığının zararları hakkında kamuoyunun bilinçlendirilmesi, vatandaşların duyarlılığını artırmakta ve ihbar mekanizmalarının kullanımını teşvik etmektedir. Akaryakıt sektöründeki firmalara ve çalışanlara yönelik vergi mevzuatı, uyum yükümlülükleri ve kaçakçılıkla mücadele yöntemleri hakkında eğitimler düzenlenerek yasalara uyumun artırılması hedeflenmektedir.

Dünya genelinde akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele, çok yönlü ve sürekli gelişen bir süreç olup ülkeler, kendi özel koşullarına uygun stratejiler geliştirirken, uluslararası işbirliği ve teknolojik yeniliklerden de faydalanarak bu küresel sorunla daha etkin bir şekilde mücadele etmeye çalışmaktadır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Akaryakıt vergileri, bir maliye politikası aracı olmanın ötesinde, çevresel, sosyal ve ekonomik faydalar sunan çok yönlü bir düzenleme aracıdır. Dolayısıyla bu tür vergilerin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan olumlu ve olumsuz yönlerinden söz edilebilir. Bu nedenle akaryakıt vergilerinde oranlar belirlenirken, olumlu ve olumsuz etkilerin birlikte dikkate alınması ortaya

çıkabilecek vergi kayıp ve kaçaklarına karşı çözüm yollarının göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

Akaryakıttan vergi alınmasının temel gerekçesi, vergilerin mali amacı ile orantılı olarak kamu geliri elde etmeye yönelmektedir. Bununla birlikte sosyal amaç çerçevesinde, yararlanma ilkesine uygunluk, çevre koruma ve enerji verimliliği, sağlık ve sosyal refah amaçları ile ithal enerjiye bağıllığı azaltmak hedeflerinden de bahsedilmektedir. Bu gerekçeler aynı zamanda akaryakıttan vergi alınmasının olumlu yönlerini de ifade etmektedir.

Akaryakıttan vergi alınması, genel itibariyle tüketim vergileri şeklinde belirlenmiş olması sebebiyle gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Benzer şekilde, maliyet unsuru olması sebebiyle enflasyonist etki göstermesine de sebep olabilmektedir. Yüksek akaryakıt vergileri kayıt dışı ekonomiyi teşvik edebilmekte, rekabet gücünü azaltmakta, ulaşım vb. maliyetleri artırması ve olumsuz çevresel etkilerde bulunması da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla akaryakıt sektöründe vergileme yapılırken gerekçe ve etkiler göz önüne alınarak bir vergi sistemi kurgulanması önemlidir.

Akaryakıttan alınan vergiler genel olarak KDV ve ÖTV'den ibarettir. Bununla birlikte bazı ülkelerde ayrıca enerji vergileri adı altında vergiler de alınmaktadır. Bu vergilerde maliye politikası aracı olarak birtakım teşvik ve istisna uygulamalarına gidilmekte ve bahsedilen gerekçeler dâhilinde olumsuz etkilerin azaltılması amaçlanmaktadır. Nihayetinde akaryakıt fiyatları, piyasa koşullarına göre belirlenen tutarlara eklenen bu vergiler, kurum payları ve bayi maliyetlerinin toplamından oluşmaktadır.

Akaryakıt sektöründe vergileme, ekonomik ve mali kapasitesi karşısında kayıp ve kaçakların en aza indirilmesini de içermektedir. Bu bakımdan genel itibariyle çeşitli ülkelerde marker sistemleri, uydu destekli takip ve GPS izleme sistemleri, istasyon otomasyon sistemleri, entegre denetim, bilgi sistemleri ve cezai yaptırımlar, uluslararası iş birlikleri ve veri paylaşımı ile yasal ve kurumsal reformlar ile bilinçlendirme ve eğitim verilmesi gibi çeşitli faaliyetlerin uygulandığı tespit edilmiştir. Netice olarak akaryakıttan alınacak vergilerin belirli, ölçülü ve şeffaf olması; bu vergi gelirlerinin güvenliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin etkin denetim mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Arslan, C. B., *Akaryakıt Üzerindeki Vergi Yüklü*, Ekin Yayınevi Ankara, 2015.

Bulutoğlu, K., *Kamu Ekonomisi*, Filiz Kitabevi İstanbul, 1988.

Damar, A. ve Yıldırım, F., Türkiye Enerji İthalatında Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Makro Ekonomik Değişkenler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 48, 2023.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Petrol ve LPG Piyasası Fiyatlandırma Raporu, 2024. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-143/fiyatlandirma-raporu> (Erişim tarihi: 07.06.2025).

Ertekin, R., Akaryakıt Ekonomisi, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 5, 14, Aralık 2018.

Ferhatoğlu, E., Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri, *E-Yaklaşım*, 130, Ekim 2003.

- Gedik, D., Akaryakıt Kaçakçılığıyla Mücadelede Teknik ve İdari Yöntem Olarak Ulusal Marker, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 43, Temmuz 2020.
- Güran, M. C., Avrupa Birliği'nde Özel Tüketim Vergilerinin Uyumlaştırılması ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 1, 2005.
- <https://n2mobil.com/gps-takip-sistemi-nedir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).
- <https://www.asis.com.tr/tankotomasyonsisteminedir.html#:~:text=Bu%20sistem%2C%20akar yak%C4%B1t%20tanklar%C4%B1n%C4%B1n%20depolama,verileri%20toplar%2C%20izler%20ve%20y%C3%B6netir> (Erişim tarihi: 04.06.2025).
- <https://www.ume.tubitak.gov.tr/tr/projeler/akaryakitlar-icin-ulusal-marker-sisteminin-gelistirilmesi-ve-surekli-guncellenmesi-epdk> (Erişim tarihi: 04.06.2025).
- Kantarcı, H. B., Türkiye'de Akaryakıt Üzerinden Alınan Vergilerin OECD ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması, *Sosyoekonomi Dergisi*, 26, 35, 2018.
- Kızılot, Ş., *Açıklamalı ve İçtihatlı Katma Değer Vergisi Kanunu ve Uygulaması*, Yaklaşım Yayıncılık Ankara, 2012.
- Koçak, S., Balan, F. ve Albayrak, B., Türkiye Ekonomisinde Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Ampirik Analiz, *Journal of Life Economics*, 4, 4, 2017.
- Küsmenoğlu, İ., *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi*, Oluş Yayıncılık Ankara, 2010.
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N., *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi Ankara, 2013.
- Saraçoğlu, F., *Türk Vergi Sistemi*, Hızır Kitap Kırtasiye Ankara, 2024.
- Saraçoğlu, F., *Vergi Teorisi ve Politikası*, Hızır Kitap Kırtasiye Ankara, 2024.
- Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A., *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Yayınevi Bursa, 2023.
- Tosun, C., Uçar, O., Bağdadioğlu, N. ve Yereli, A. B., Türkiye, AB ve OECD Ülkelerindeki Akaryakıt Vergilerine Dair Mukayeseli Bir Değerlendirme, *Vergi Sorunları*, 351, Aralık 2017.
- Ulusoy, İ., Gelirler Politikası Aracı Olarak Türkiye'de Özel Tüketim Vergisinin Vergi Gelirlerindeki Yeri, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24, 2, 2020.
- Yavuz, H. ve Gürdal, T., Türkiye'de Akaryakıt Fiyatlarındaki Vergi Değişikliğinin Muhtemel Etkileri, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 1, 2017.
- Yoruldu, M. ve Turan, G., Akaryakıtla Bağlı Vergi Kaçakçılığı Suçunun Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Raporları Kapsamında İncelenmesi, *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 17, 1, 2024.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK SÖZLEŞMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Selcen Nur KIŞLA

Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi

salcennur@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5659-0789

ÖZET

Uluslararası hukukta biyolojik çeşitliliğin korunması konusu ilk olarak 1980 yılında “*Dünya Koruma Stratejisi’nde*” gündeme gelmiştir. İlk defa bir hukuk ilkesi olarak uluslararası belgede yer alması ise 1987 tarihli “*Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu*” ile olmuştur. Uluslararası hukukta biyolojik çeşitlilik gerek özel gerekse genel nitelikli sözleşmelerle; bölgesel ve evrensel düzeyde korunmaktadır. Bu sözleşmeler içerisinde kapsamlı düzenleme getiren ve çok geniş bir katılıma sahip olan en önemli sözleşme ise Birleşmiş Milletler nezdinde hazırlanmış olan, “*Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’dir.*” Sözleşme, 5 Haziran 1992 tarihinde “*Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda*” imzaya açılmış, 1993 yılında ise yürürlüğe girmiştir. 42 madde ve iki ekten oluşmaktadır. Sözleşmenin amacı, biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından doğan yararların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımıdır. Sözleşme, tarafların ulusal yasalar ve politikalar aracılığıyla uygulayabilecekleri hedefler, genel ve esnek yükümlülükler çerçevesi oluşturması, uluslararası işbirliğini teşvik etmesi ve protokollerle desteklenmesi nedeni ile doktrinde çerçeve andlaşma olarak nitelendirilmektedir. Sözleşme, *in stu* ve *ex stu* olmak üzere iki tür koruma öngörmektedir. Sözleşme, 23. maddede bir Taraflar Konferansı kurulmasını öngörmüştür. Taraflar Konferansı, Sözleşmenin uygulanmasını incelemek üzere iki yılda bir düzenli olarak toplanmaktadır. Taraf devletlerin sözleşmenin uygulanmasına dair aldıkları tedbirleri Konferans’a sunmaları gerekmektedir. Günümüzde devletlerin hemen hemen hepsi sözleşmeye taraftır. Sözleşmenin üç tane protokolü bulunmaktadır. Taraf devletler ilk olarak, 2000 yılında 19. maddeye dayanarak, “*Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesine Ek Biyogüvenlik Hakkındaki Cartagena Protokolü’nü*” imzalamışlardır. Protokol, genetiği değiştirilmiş organizmaların sebep olabileceği potansiyel riskleri ele alır. 15 Ekim 2010 tarihinde ise Cartagena Protokolünü tamamlayan “*Biyogüvenlik Konusundaki Cartagena Protokolüne İlişkin Sorumluluk ve Tazminat hakkında Nagoya-Kuala Lumpur Ek Protokolü*” imzalanmıştır. 29 Ekim 2010 tarihinde ise “*Genetik Kaynaklara Erişim ve Bunların Kullanımından Doğan Faydaların Adil ve Hakkaniyetli Paylaşımı Hakkındaki Nagoya Protokolü*” imzalanmıştır. Bu tebliğde, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin amacı, kapsamı, devletlere getirdiği yükümlülükler, uygulanmasına dair sorunlar, etkililiği ve Protokolleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Biyolojik Çeşitlilik, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Cartagena Protokolü, Nagoya Protokolü, Nagoya-Kuala Lumpur Ek Protokolü

UNITED NATIONS CONVENTION ON BIOLOGICAL DIVERSITY

ABSTRACT

The issue of biodiversity protection in international law was first brought to the agenda in the “*World Conservation Strategy*” in 1980. The first time it was included in an international document as a legal principle was with the 1987 “*World Commission on Environment and Development Report*”. Biodiversity in international law is protected by both special and general treaties at regional and universal levels. The most important treaty that brings comprehensive regulations and has a very broad participation among these treaties is “*UN Convention on Biological Diversity*”. The Convention was opened for signature at “*UN Conference on Environment and Development*” on 5 June 1992, and entered into force in 1993. It consists of 42 articles and two annexes. The purpose of Convention is the conservation of biological diversity, its sustainable use, and the fair and equitable sharing of benefits arising from the use of genetic resources. Convention is described as a framework treaty in doctrine, because it establishes goals, general and flexible obligations that parties can implement through national laws and policies, encourages international cooperation, and is supported by protocols. It includes two types of protection: *in situ* and *ex situ*. The Convention established a Conference of the Parties. Conference meets regularly every two years to examine the implementation of the Convention. Parties are required to submit to the Conference measures they have taken to implement it. The convention has three protocols. Party states first signed “*Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity*” in 2000. Protocol addresses potential risks that genetically modified organisms may cause. Then, “*Nagoya-Kuala Lumpur Supplementary Protocol*”, which complements Cartagena Protocol and “*Nagoya Protocol*” was signed in 2010. In this presentation, the purpose of the Convention, its scope, obligations it imposes on states, problems related to its implementation, its effectiveness and its Protocols will be discussed.

Keywords: Biological Diversity, Convention on Biological Diversity, Cartagena Protocol, Nagoya Protocol, Nagoya-Kuala Lumpur Supplementary Protocol

MARKANIN HÜKÜMSÜZLÜĞÜ DAVALARINDA HUKUKİ SÜRECİN İŞLEYİŞİ VE UYGULAMA ESASLARI

Bilim Uzmanı, MEHMET YILDIZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, yldzml@gmail.com- 0000-0003-4472-7220

Prof. Dr. ERHAN GÜMÜŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, erhang@comu.edu.tr- 0000-0002-5113-1006

Prof. Dr. AHMET TUNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ahmet.tunc@comu.edu.tr- 0000-0003-0106-2599

ÖZET

Modern ticari yaşamda markalar, işletmelerin rekabet gücünü belirleyen en kritik ve kıymetli unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Bir markanın tescili, sahibine belirli haklar sağlarken, bu tescilin hukuka aykırı olduğu iddiası ciddi sonuçlar doğurabilir. Marka hükümsüzlüğü davaları, tescil edilmiş bir markanın yasal koşulları taşımadan tescil edildiği iddiasıyla açılır ve markanın sicilden silinmesini amaçlar bu nitelikteki davalar, bir yandan marka sahibinin haklarını kaybetmesine neden olabilirken, diğer yandan da rekabet ortamında ortaya çıkan haksız avantajların giderilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, marka hükümsüzlüğü davalarının hukuki altyapısını, yargılama süreçlerini ve uygulamadaki temel ilkeleri ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Konuyla ilgili akademik literatür, güncel makaleler ve hukuk doktrini taranarak, hukuki sürecin işleyişi ve uygulama esasları derinlemesine incelenmiştir. Markanın hükümsüzlüğü, tescil edilmiş bir markanın, Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) ve ilgili mevzuatta belirtilen yasal koşulları tescil anında taşımadığı tespit edildiğinde, mahkeme tarafından marka sicilinden terkin edilmesidir. Bu hukuki sonuç, markanın hiç tescil edilmemiş gibi kabul edilmesine ve tescilden doğan koruma hakkının başlangıçtan itibaren ortadan kalkmasına yol açar. Marka hükümsüzlüğü davası, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun özellikle 25. ve 26. maddeleri uyarınca, tescil edilmiş bir markanın geçersizliğinin tespiti amacıyla açılan özel nitelikte bir fikri mülkiyet davasıdır. Markanın hükümsüzlüğü davaları, genellikle SMK'nın 5. ve 6. maddelerinde belirtilen mutlak veya nispi ret nedenlerine dayanır. Bu davalar, marka sahibinin ticari faaliyetlerini doğrudan etkileyebilir ve uzun yargılama süreçleri gerektirebilir. Bu tür davalar, görevli Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemesinde açılır; davacı, dava dilekçesinde hükümsüzlük sebeplerini ve dayandığı delilleri açık bir şekilde ortaya koymakla yükümlüdür. Marka sahibi olan davalı, dava sürecinde savunmalarını ileri sürerek markasının hukuka uygun biçimde tescil edildiğini ve geçerliliğini koruduğunu ortaya koymaya çalışır. Mahkeme süreci, delillerin toplanması, bilirkişi incelemesi ve nihayetinde bir kararla sonuçlanır. Özellikle, markanın kötü niyetle tescili dışındaki durumlarda, tescilli markanın beş yıl süreyle kesintisiz kullanılmış olması, hükümsüzlük talebinin reddine yol açabilecek önemli bir hak düşürücü süredir. Bu durum, dava stratejisinin belirlenmesinde kritik bir rol oynar. Bu davalarda başarıya ulaşmak için, hükümsüzlük nedenlerinin doğru tespiti, güçlü hukuki argümanların sunulması ve güncel Yargıtay kararlarının takip edilmesi hayati öneme sahiptir. Özellikle hak düşürücü sürelerin ve markanın kullanımının dava üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, marka hükümsüzlüğü davalarında uzman bir avukatın hukuki desteği, sürecin doğru yönetilmesi ve olumlu bir sonuç elde edilmesi açısından vazgeçilmezdir.

Anahtar Kelimeler: Marka Hükümsüzlüğü, Sınai Mülkiyet Kanunu, Hukuki Süreç

FUNCTIONING OF THE LEGAL PROCESS AND IMPLEMENTATION PRINCIPLES IN TRADEMARK INVALIDITY CASES

ABSTRACT

In modern commercial life, brands are considered to be among the most critical and valuable elements that determine the competitive power of businesses. While the registration of a brand provides certain rights to its owner, the claim that this registration is against the law can have serious consequences. Brand invalidity lawsuits are filed on the grounds that a registered brand has been registered without meeting the legal requirements and aim to have the brand deleted from the registry. While these types of lawsuits may cause the brand owner to lose their rights on the one hand, they are also of great importance in terms of eliminating unfair advantages that arise in the competitive environment. This study examines the legal infrastructure, trial processes and basic principles of application of brand invalidity lawsuits in detail. By scanning the academic literature, current articles and legal doctrine on the subject, the functioning of the legal process and the principles of application have been examined in depth. Brand invalidity is the cancellation of a registered brand from the brand registry by the court when it is determined that it does not meet the legal requirements specified in the Industrial Property Law (IPL) and the relevant legislation at the time of registration. This legal consequence leads to the brand being considered as if it had never been registered and the right of protection arising from the registration being eliminated from the outset. A brand invalidity lawsuit is a special type of intellectual property lawsuit filed in accordance with Articles 25 and 26 of the Industrial Property Law No. 6769, in particular, to determine the invalidity of a registered brand. Brand invalidity lawsuits are generally based on the absolute or relative grounds for rejection specified in Articles 5 and 6 of the ICC. These lawsuits can directly affect the commercial activities of the brand owner and may require lengthy litigation processes. Such lawsuits are filed in the competent Intellectual and Industrial Property Civil Court; the plaintiff is obliged to clearly state the grounds for invalidity and the evidence on which it is based in the petition. The defendant, who is the brand owner, tries to demonstrate that his brand has been legally registered and retains its validity by putting forward his defenses during the lawsuit process. The court process ends with the collection of evidence, expert examination and ultimately a decision. In particular, in cases other than bad faith registration of the trademark, the uninterrupted use of the registered trademark for five years is a significant limitation period that may lead to the rejection of the invalidation request. This plays a critical role in determining the litigation strategy. In order to achieve success in these cases, it is vital to correctly identify the reasons for invalidation, present strong legal arguments and follow current Supreme Court decisions. In particular, the impact of limitation periods and the use of the trademark on the case should not be ignored. Therefore, the legal support of an expert lawyer in trademark invalidation cases is indispensable in terms of correctly managing the process and achieving a positive result.

Keywords: Trademark Invalidity, Industrial Property Law, Legal Process

1. GİRİŞ

Marka, bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini bir başka teşebbüsün mal veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlayan her türlü işaret olarak tanımlanmaktadır. Günümüz küresel ekonomisinde markalar, sadece bir ayırt edici işaret olmaktan öte, işletmelerin en değerli varlıklarından biri haline gelmiştir. Tüketiciler için bir ürünün veya hizmetin kaynağını, kalitesini, itibarını ve hatta belirli bir yaşam tarzını temsil eden markalar, işletmelerin pazardaki rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Marka hakkı, sahibine belirli bir coğrafi alanda ve belirli mal veya

hizmetler üzerinde münhasır kullanma yetkisi tanır. Marka üzerindeki bu münhasır hak, markanın Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) tarafından tescillenmesiyle birlikte doğar. Tescil işlemi, marka sahibine markasını izinsiz kullanımlara karşı koruma, taklit durumlarında yasal başvurularda bulunma ve marka aracılığıyla ekonomik fayda sağlama olanağı verir. Ancak, marka tescil süreci her zaman kusursuz işlemeyebilir veya tescil edildikten sonra markanın hukuki geçerliliğini etkileyen durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin, tescil başvurusu sırasında mutlak veya nispi ret nedenlerinin varlığına rağmen markanın sicile kaydedilmesi, tescil sonrası ortaya çıkan kötü niyetli kullanımlar veya markanın ayırt edicilik vasfını kaybetmesi gibi durumlar, markanın hukuki varlığını tehdit edebilir. Bu gibi durumlarda, markanın tescilinin baştan itibaren geçersiz sayılması veya sonradan geçersiz hale gelmesi için markanın hükümsüzlüğü davası açılması gerekmektedir. Markanın hükümsüzlüğüne ilişkin dava, marka hukukunun hem temel hem de karmaşık konularından biridir.

Bu dava türü, marka sicilinin doğruluğunu sağlamak ve kamu menfaatini korumak amacıyla açılmaktadır. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) kapsamında, bir markanın hükümsüz sayılmasına neden olabilecek gerekçeler, genel olarak mutlak ret nedenleri ile nispi ret nedenleri olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmektedir. Mutlak ret nedenleri, markanın kamu düzeni veya genel ahlaka aykırılığı, ayırt edicilik vasfının bulunmaması, tanımlayıcı veya teknik zorunluluktan kaynaklanan işaretler olması gibi objektif ve herkesin menfaatini ilgilendiren durumları kapsarken; nispi ret nedenleri, markanın daha önceki bir hak sahibinin hakkına tecavüz etmesi, kötü niyetle tescil edilmesi gibi sübjektif ve genellikle önceki hak sahibinin menfaatini ilgilendiren durumları içerir. Bu ayırım, davanın açılma şekli, dava açma hakkına sahip kişiler ve zaman aşımı süreleri açısından önemli farklılıklar yaratır.

Bu çalışmanın temel amacı, markanın hükümsüzlüğüne ilişkin davalarda hukuki sürecin işleyişini, uygulamada benimsenen yöntem ve esasları ile karşılaşılan yaygın sorunları, akademik kaynaklar ışığında ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Çalışma, teorik bilgileri güncel yargı kararları ve doktrindeki görüşlerle harmanlayarak, uygulayıcılara, hukuk öğrencilerine ve akademik camiaya kapsamlı bir rehber sunmayı hedeflemektedir. Marka hükümsüzlüğü davalarının taşıdığı karmaşık yapı dikkate alındığında, bu bildirinin amacı, konuyu derinlemesine ele alarak uygulamadaki süreçlere yönelik yol gösterici bir perspektif sunmaktır.

2.MARKA KAVRAMI

Marka; bir satıcıya veya satıcı grubuna ait mal ya da hizmetleri diğerlerinden ayırt etmeye yarayan, isim, terim, işaret, sembol, tasarım veya bunların bir araya gelmesiyle oluşan tanıtıcı bir unsurdur. (İnce, M.& Uygurtürk, H. 2019). Marka; isim, sembol, tasarım ve işletmenin sunduğu ürünleri rakiplerinden ayıran tüm unsurların bütünüdür. Rekabetçi piyasa koşullarında markalar, işletmeleri birbirinden ayıran temel etkenlerden biri olarak öne çıkar. Ayrıca, tüketicilerin satın alma tercihlerini etkileyen ve benzer ürünler arasında farklılık yaratarak seçim sürecini yönlendiren önemli bir faktördür. (Vuran ve Afşar,2016)

Günümüzde marka, sadece bir isim olmanın ötesinde, ürüne kimlik ve karakter kazandıran; tüketici algıları doğrultusunda şekillenen ve satın alma kararlarını etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Markalar, mevcut ya da potansiyel tüketicilere üretici veya satıcının kimliği hakkında bilgi sunarak, tüketici bilincinin oluşmasında etkili bir rol üstlenmektedir. (Can, 2007)

Markaların, dolayısıyla tanınmış markaların da temel işlevleri arasında; bir işletmenin ürünlerini tanımlamak ve diğer işletmelerin ürünlerinden ayırt edebilmek, markalı ürünlerin belirli bir kaynaktan geldiğini göstermek, bu ürünlerin belirli bir kalite standardını taşıdığını

ifade etmek ve ürünlerin tanıtımı ile pazarlanmasında temel araç olarak rol üstlenmek yer almaktadır.

- **Ayırt Etme İşlevi:** Ayırt Edicilik İşlevi: Markalar ile tescil edilecek işaretlerin en temel özelliklerinden birinin ayırt etme yeteneği olduğu, genel olarak kabul edilen bir görüştür. Buna göre; prensip olarak markanın üzerinde yer aldığı malları veya sunulan hizmetleri diğer işletmelere ait olan benzeri mallar ve hizmetlerden ayırt etmesi aranmaktadır.
- **Köken Belirtme İşlevi:** Marka ve tanınmış markalar, malların veya hizmetlerin hangi işletmeye ait olduğunu gösteren ve bu sayede üretici ya da hizmet sağlayıcıları birbirinden ayıran araçlardır. Bu işlev sayesinde, tüketicilerin ürünlerin kaynağı konusunda yanıltma ihtimali en aza indirgenir; daha önce memnun kaldıkları ürünlerin üreticisini marka aracılığıyla tekrar tanıyabilir ve benzer ürünleri tercih edebilirler.
- **Garanti İşlevi:** Garanti fonksiyonu, tanınmış markaların sahip olduğu köken belirtme işlevinden daha önemli bir husus olduğunu belirtmek gerekir. İsminden de anlaşılacağı üzere, garanti işlevi, markalı mal veya hizmetlerin belirli bir kalite standardını karşıladığını ve bu standartların tüketicilere güven verdiğini ifade eder. Bu görev, tüketicilere ürün kalitesi hakkında güven sağlamaktadır.
- **Reklam İşlevi:** Piyasaya sürülen ürünlerin tüketicilere tanıtılmasını sağlayan ve tüketiciler ile işletmeler arasında köprü vazifesi gören bir vasıta. Reklam faaliyetleri sayesinde, markalı ürünlerden memnun kalan sadık müşteriler aracılığıyla, hatta kimi zaman ağızdan ağıza yayılan olumlu geri bildirimlerle, markaya sahip olan işletme tüketiciler nezdinde bir itibar kazanmakta ve güven oluşturmaktadır.

3.MARKA TESCİL SÜRECİ

Marka tescili, bir teşebbüsün mal veya hizmetlerini diğer teşebbüslerin mal veya hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlayan işaretlerin yasal koruma altına alınması sürecidir. Türk hukukunda marka koruması, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu (SMK) hükümleri çerçevesinde tescil yoluyla elde edilir ve tescil, kurucu bir etkiye sahiptir (SMK m. 7/1)

Marka tescili, Türk Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT) aracılığıyla gerçekleştirilen bir başvuru süreciyle başlar.

Tescil süreci genel olarak şu aşamalardan oluşur:

1.Başvuru: marka tescil başvurusu TÜRKPATENT'e online olarak yapılır. Başvuru, marka sahibinin bilgilerini, markanın açık bir temsilini ve tescil istenen mal ve hizmetlerin sınıflandırmasını içermelidir. Mal ve hizmetlerin doğru sınıflandırılması, markanın korunma kapsamını doğrudan etkilediği için büyük önem taşır. Güncel gelişmeler, TÜRKPATENT'in mal ve hizmet sınıflandırma listesinde yaptığı güncellemeleri de takip etmeyi gerektirmektedir

2.Şekli İnceleme: TÜRKPATENT, başvurunun şekli şartlara uygun olup olmadığını inceler. Eksiklikler varsa başvuru sahibine tamamlama süresi verilir.

3.Mutlak Ret Nedenleri Açısından İnceleme: Şekli incelemesi tamamlanan başvuru, tescili istenen mal ve hizmetler de dikkate alınarak uzmanlar tarafından re'sen (kendiliğinden) mutlak ret nedenleri çerçevesinde incelenir. Bu inceleme, markanın ayırt edici niteliğe sahip olup olmadığı, ticaret alanında cins, çeşit, vasıf, kalite gibi tanımlayıcı işaretler içerip içermediği gibi hususları kapsar mutlak ret sebeplerinden birinin söz konusu olması halinde, başvuru tamamen veya kısmen reddedilir.

4.Yayımlanma: Mutlak ret nedenleri açısından herhangi bir engel bulunmayan veya engelleri giderilen marka başvurusu, Resmi Marka Bülteni'nde yayımlanır. Bu yayımlanma, üçüncü kişilerin markaya itiraz etme hakkını kullanabilmeleri için bir duyuru niteliğindedir.

5.İtiraz Süresi ve Nispi Ret Nedenleri Açısından İnceleme: Yayımlanma tarihinden itibaren iki ay içinde, ilgili üçüncü kişiler (önceki marka sahipleri, ticaret unvanı sahipleri vb.) SMK'nın 6. maddesinde belirtilen nispi ret nedenlerine dayanarak markaya itiraz edebilirler. TÜRK PATENT, yapılan itirazları ve başvuru sahibinin savunmasını değerlendirerek karar verir. Nispi ret nedenleri, resen incelenmez, ancak itiraz üzerine değerlendirilir

6. Tescil aşaması: İtiraz süresi içerisinde herhangi bir itiraz yapılmaması ya da yapılan itirazların kabul edilmemesi durumunda gerçekleşir. Bu durumda, marka sicile kaydedilerek marka sahibine tescil belgesi verilir. Tescil, başvuru tarihinden itibaren on yıl boyunca geçerlidir ve yenileme işlemleriyle süresiz olarak korunmaya devam edebilir. (Aras, 2025) Bu süreç, markanın hukuki koruma altına alınması için atılan adımları ifade eder. Ancak, tescil edilmiş bir markanın dahi, sonradan açılacak bir hükümsüzlük davası ile geçersiz kılınması mümkündür.

4. MARKANIN HÜKÜMSÜZLÜĞÜ NEDENLERİ

Marka hukukunda hükümsüzlük, tescilli bir markanın 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda öngörülen bazı şartları yerine getirmemesi sonucu, tescilin verdiği hakların geriye dönük olarak iptal edilmesi ve marka hakkının geçersiz sayılması durumunu ifade eder. Hükümsüzlük, SMK m.25'te düzenlenmiştir. SMK m.25/1'e göre markanın tescil edilmesini önleme vasfına sahip mutlak ret nedenleri (SMK m.5) veya nispi ret nedenlerinden (SMK m.6) birinin, marka tescili sırasında mevcut olması hâlinde Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemesinden markanın hükümsüzlüğüne karar verilmesi istenebilir. Hükümsüzlük talebinde bulunmaya yetkili kişiler arasında, menfaati bulunanlar, Cumhuriyet savcılar ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları yer almaktadır. (SMK m.25/2). Burada "menfaati olanlar" ifadesiyle, markanın tescil edilmesinden dolayı zarar gören veya geçersiz tescilden zarar görme ihtimali bulunan kişiler kastedilmektedir. Kanunumuzda çeşitli hükümsüzlük durumları düzenlenmiş olup, bunlar temel olarak mutlak ret ve nispi ret nedenleri olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. (Boyalı, M. B. 2024).

Türk hukukunda marka hükümsüzlüğü çeşitli sebeplerle düzenlenmiş olup, bu sebepler genel olarak mutlak ve nispi ret nedenleri şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Kamusal nitelik taşıyan mutlak ret nedenleri, marka tescil sürecinde Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından kendiliğinden incelenmektedir. Buna karşılık, bireysel menfaatleri korumaya yönelik olan nispi ret nedenleri ise, ancak ilgili gerçek veya tüzel kişilerin başvurusu halinde gündeme gelir; bu sebepler Kurum tarafından re'sen dikkate alınmaz. (Kırcı,2006)

Hükümsüzlük davası sürecinde, dava konusu markayla ilgili hukuki işlemleri sınırlamak amacıyla çeşitli ihtiyati tedbirler uygulanabilir. Bu çerçevede, dava devam ederken söz konusu markanın lisans sözleşmelerine konu edilmesi engellenebilir. (Boyalı, M. B. 2024).

Hükümsüzlüğe ilişkin verilen kesinleşmiş kararlar herkese karşı hüküm doğurur. (SMK m.27/5). Kararın kesinleşmesinden sonra mahkeme, bu kararı re 'sen Kuruma gönderir. (SMK m.27/6). Hükümsüzlük kararı kesinleştikten sonra, marka Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sicilden çıkarılır ve bu işlem Resmî Bülten'de ilan edilir. (SMK m.27/7). Hükümsüzlük kararı kesinleştikten sonra, ilgili marka Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sicilden çıkarılır ve bu durum Resmî Bülten'de yayımlanır (SMK m.27/7). Marka hukukunda hükümsüzlük, tescilli bir markanın 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda belirtilen bazı

şartları karşılamaması sebebiyle, tescilin sağladığı hakların geriye dönük olarak ortadan kaldırılması ve markanın geçersiz sayılması anlamına gelmektedir. Hükümsüzlük, SMK m.25'te düzenlenmiştir.

4.1. Mutlak Hükümsüzlük Nedenleri

Mutlak hükümsüzlük sebepleri, markanın tescil edilebilirlik koşullarını karşılamaması durumunu ifade eder ve tescil başvurusunun re'sen reddedilmesini gerektiren hallerdir. Bu sebepler; kamu düzeni, genel ahlak kuralları veya ayırt edicilik niteliği gibi nesnel ölçütlerle ilişkilidir ve toplumsal menfaati ilgilendirdiğinden, bu gerekçelere dayanılarak açılacak hükümsüzlük davaları için herhangi bir hak düşürücü süre belirlenmemiştir. (Yanarateş,2019). 6769 sayılı Kanunun 5. Madde kapsamında, mutlak hükümsüzlük nedenleri şunlardır.

- Ayırt Edicilik Vasfının Bulunmaması (SMK m. 5/1-a): Bir markanın, bir işletmenin sunduğu mal ya da hizmetleri diğer işletmelerinkinden ayırt edilebilir kılma özelliğine sahip olması gerekmektedir. Ayırt edicilik, markanın temel fonksiyonudur. Jenerik isimler (örneğin, "Telefon" kelimesinin telefonlar için tescili), tanımlayıcı işaretler (örneğin, "Hızlı" kelimesinin kargo hizmeti için tescili) veya sektörde yaygın olarak kullanılan ifadeler (örneğin, "En İyi" sloganı) ayırt edicilik vasfından yoksundur ancak, bu tür işaretler, kullanımla ayırt edicilik kazanabilirler. Örneğin, bir işaret başlangıçta ayırt edici nitelikte olmasa da zamanla yoğun ve sürekli kullanımla birlikte tüketiciler tarafından belirli bir işletmeyle ilişkilendirilirse, sonradan tescil edilebilir hale gelebilir.
- Tanımlayıcı İşaretler (SMK m. 5/1-b): Ticaret alanında herkes tarafından kullanılan veya belirli bir malın veya hizmetin cinsini, kalitesini, miktarını, kullanım amacını, değerini, coğrafi kaynağını, üretim zamanını veya diğer özelliklerini gösteren işaretler tescil edilemez. Bu tür işaretler, ilgili mal veya hizmetin özelliklerini doğrudan belirttiği için, diğer rakiplerin de serbestçe kullanabilmesi gerekir. Örneğin, "Pamuklu" kelimesinin tekstil ürünleri için, "Lezzetli" kelimesinin gıda ürünleri için tescili mümkün değildir. Ancak, bu tür işaretlerin de kullanımla ayırt edicilik kazanması mümkündür.
- Teknik Zorunluluktan Kaynaklanan İşaretler (SMK m. 5/1-c): Bir malın doğasından kaynaklanan şekli, teknik bir işlevi yerine getirmek için gerekli olan şekli ya da mala esas değerini kazandıran şekli içeren işaretler marka olarak tescil edilemez. Bu hüküm, özellikle üç boyutlu markalar için geçerlidir. Amaç, bir işletmenin, bir ürünün teknik veya estetik olarak zorunlu olan şeklini tekel altına almasını engellemektir. Örneğin, bir anahtarın anahtar deliğine girmesini sağlayan şekli veya bir mobilyanın temel taşıyıcı yapısı bu kapsamda değerlendirilebilir.
- Kamu Düzenine veya Genel Ahlaka Aykırılık (SMK m. 5/1-ç): Markalar, kamu düzenine ya da genel ahlak kurallarına ters düşmemelidir. Bu madde, toplumun genel kabul görmüş değerlerine, normlarına ve hukuki düzenine aykırı olan işaretlerin tescilini engeller. Örneğin, ırkçı, ayrımcı, şiddeti teşvik eden, pornografik veya terörü öven işaretler bu kapsamda değerlendirilir. Bu hükmün yorumu, toplumun değişen değer yargılarına göre farklılık gösterebilir.
- Yanıltıcı İşaretler (SMK m. 5/1-d): Halkı mal veya hizmetin niteliği, kalitesi, üretim yeri veya coğrafi kaynağı konusunda yanıltıcı nitelikte olan işaretler tescil edilemez. Bu hüküm, tüketicinin haklarının korunmasını sağlamak ve haksız rekabetin önüne geçmek amacıyla getirilmiştir. Örneğin, "İsviçre Saati" markasının Türkiye'de üretilen

saatler için tescil edilmesi veya "Organik" ibaresinin organik olmayan ürünler için kullanılması yanıltıcı nitelikte olacaktır.

- Dini Değerleri İçeren İşaretler (SMK m. 5/1-e): Dini değerleri veya sembolleri içeren işaretler tescil edilemez. Bu hüküm, dini inançlara saygıyı ve dini sembollerin ticari amaçlarla kötüye kullanılmasını engellemeyi hedefler. Örneğin, kutsal kitap isimleri, dini liderlerin adları veya dini semboller bu kapsamda değerlendirilir.
- Tescilli Coğrafi İşaretler (SMK m. 5/1-f): Tamamı tescilli bir coğrafi işaretten oluşan ya da böyle bir coğrafi işareti bünyesinde barındıran işaretlerin tescili mümkün değildir. Coğrafi işaretler, belirli bir yöreye ait ürünlerin kalitesi, itibarı veya diğer ayırt edici özelliklerini gösteren sembollerdir. Bu işaretlerin korunması, bölgesel ürünlerin özgünlüğünü ve itibarını sağlamak amacıyla önemlidir. Örneğin, “Antep Fıstığı” veya “Afyon Sucuğu” gibi tescilli coğrafi işaretler, marka olarak tescil edilemez.

4.2. Nispi Hükümsüzlük Nedenleri

Nispi ret nedenleri, bir işaretin marka olarak tescilinin, o işaret üzerinde başkasına ait bir hakkın bulunması nedeniyle mümkün olmaması durumlarını ifade eder. Bu tür ret gerekçeleri, mutlak ret nedenlerinden farklı olarak, işaretin kendisinden değil, üçüncü kişilerin o işaret üzerindeki önceden kazanılmış haklarından kaynaklanır. Başka bir ifadeyle, nispi ret söz konusu olduğunda, üçüncü kişilerin mevcut bir hakkı bulunmaktadır. Bu kişiler, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu’nun 6. maddesi kapsamında tescil başvurusuna karşı itirazda bulunabilir. Eğer başvuru yapılan marka, daha önce tescil edilmiş ya da tescil başvurusu yapılmış bir markayla belirli koşullar altında benzerlik taşıyorsa, yapılan itiraz üzerine marka tescili gerçekleşmeyebilir. (Değirmenci, 2011)

- Önceki Marka Hakkı (SMK m. 6/1): Tescil başvurusu yapılan bir marka, daha önce tescil edilmiş ya da tescil başvurusu yapılmış bir marka ile aynı ya da benzer nitelikteyse ve aynı ya da benzer mal veya hizmetleri kapsıyorsa, halk nezdinde karışıklığa yol açma ihtimali doğar. Bu durumda, önceki marka sahibinin itirazı üzerine, yeni markanın tescil işlemi durdurulabilir. Karıştırılma ihtimali, çağrışım ihtimalini de kapsar. Bu hüküm, marka hukukunun en sık uygulanan nispi ret nedenlerinden biridir. Karıştırılma ihtimalinin değerlendirilmesinde; markaların görsel, işitsel, anlamsal benzerlikleri, kapsadıkları mal ve hizmetlerin benzerliği, hedef kitlenin dikkat düzeyi, markanın tanınmışlık derecesi gibi faktörler birlikte değerlendirilir. Örneğin, “AYÇİÇEK” markasının ayçiçek yağı için tescilli olması durumunda, “AYÇİÇEK YAĞ” markasının da ayçiçek yağı için tescil edilmesi karıştırılma ihtimali yaratacaktır.
- Tanınmış Marka (SMK m. 6/2): Tescil başvurusu yapılan markanın, önceki bir markanın aynısı veya benzeri olması ve önceki markanın Türkiye’de tanınmış marka niteliğinde olması durumunda, markanın tescili engellenir. Tanınmış markalar için koruma, tescilli olduğu mal veya hizmetlerle sınırlı değildir. Bu hüküm, tanınmış markaların itibarının kötüye kullanılmasını engellemeyi ve bu markaların ayırt edici niteliklerinin zarar görmesini önlemeyi hedeflemektedir. Bir markanın tanınmış sayılabilmesi için, ilgili sektör içinde ya da genel kamuoyunda yüksek düzeyde tanınmışlığa sahip olması gerekir. Örneğin, “Coca-Cola” veya “Mercedes” gibi markalar, yalnızca tescilli oldukları mal ve hizmetler için değil, daha geniş bir koruma alanı kapsamında da korunurlar.

- **Kötü Niyet (SMK m. 6/9):** Bir markanın kötü niyetle tescil başvurusunun yapılmış olması, marka hakkının hükümsüz sayılması için geçerli bir nedendir. Kötü niyet, genellikle başvuru sahibinin, başkasının markasından haksız yararlanma, rakibini engelleme veya piyasadan dışlama amacı taşıması durumunda söz konusu olur. Kötü niyetin kanıtlanabilmesi için, ilgili somut durumdaki tüm şartların detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Örneğin, bir çalışanın işverenin markasını kendi adına tescil ettirmesi veya bir distribütörün temsil ettiği markayı kendi adına tescil ettirmesi kötü niyetli tescile örnek teşkil edebilir.
- **Tescilsiz Haklar (SMK m. 6/3):** Marka başvurusunda bulunan işaret, başvuru tarihinden önce tescil edilmemiş bir marka veya ticaret unvanının kullanımından kaynaklanan haklara zarar veriyorsa, bu durum hak ihlali olarak kabul edilir. Bu hüküm, tescilsiz de olsa fiilen kullanılan ve belirli bir tanınırlığa ulaşmış işaretlerin korunmasını sağlar. Tescilsiz markanın veya ticaret unvanının kullanımla kazanılmış hak niteliği taşıması için, ilgili işaretin ticari hayatta belirli bir yaygınlığa ve ayırt ediciliğe ulaşmış olması gerekir.
- **Vekil veya Temsilci Adına Tescil (SMK m. 6/4):** Marka sahibi izin vermeden, vekil ya da temsilci tarafından markanın kendi adı üzerine tescil ettirilmesi durumu söz konusudur. Bu madde, marka sahibinin vekil veya temsilcisinin güven ilişkisini kötüye kullanmasını engellemeyi amaçlar. Vekil veya temsilcinin bu şekilde tescil ettirdiği marka, marka sahibinin talebi üzerine hükümsüz kılınabilir.
- **Eser Hakkı, Ticaret Unvanı, Ad veya Soyadı Hakkı (SMK m. 6/5):** Markanın, başka bir kişiye ait eser hakkı, ticaret unvanı, ad veya soyadı hakkı ile görsel veya işitsel işaretler açısından karışıklığa yol açma olasılığı bulunmaktadır. Bu hüküm, marka hakkı dışındaki diğer fikri ve sınai hakların da marka tesciline karşı ileri sürülebileceğini gösterir. Örneğin, ünlü bir yazarın adının veya bir sanat eserinin adının izinsiz olarak marka olarak tescil edilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

5.MARKANIN HÜKÜMSÜZLÜĞÜ DAVASININ NİTELİĞİ

Markanın hükümsüzlüğü davasının hukuki niteliğinin belirlenmesi, özellikle bu davanın sonucunda verilen hükümsüzlük kararının doğuracağı etkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, öncelikle markanın hükümsüzlüğü davasının hangi dava türü kapsamında değerlendirilmesi gerektiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Marka Hukuku alanındaki literatürde, hükümsüzlük davasının niteliğine ilişkin açık ve ortak bir görüşe sıklıkla rastlanmamaktadır. Ancak bazı kaynaklarda, bu tür davaların sınıflandırılması yapılırken, markanın hükümsüzlüğü davasının bir eda davası niteliği taşıdığı yönünde değerlendirmelere yer verilmektedir. (Bahadır,2017)

Markanın hükümsüzlüğü davasında, davacı tarafından davalıya yönelik olarak bir şeyi yapma, yapmama ya da bir şeyi verme yükümlülüğünün mahkeme kararıyla sağlanması talep edilmemektedir. Davacının asıl talebi, yalnızca markalar sicilinde kayıtlı olan bir markanın geçersizliğinin tespit edilmesidir. Bu dava türüyle amaçlanan, tescil yoluyla kazanılan marka korumasının ortadan kaldırılmasıdır. (Bahadır,2017)

5.1.Markanın Hükümsüzlüğü Davasında Taraflar

Her davada, biri davacı diğeri ise davalı olmak üzere iki taraf bulunur. Davada ikiden fazla tarafın olması mümkün değildir. Bununla birlikte hem davacı hem de davalı tarafında birden fazla kişi olması mümkündür. Diğer bir deyişle, HMK. md. 382’de öngörülen çekişmesiz yargı işleri hariç, dava iki taraf sistemine göre kurulmuştur. Bir davada tarafların kimler olduğunun dava dilekçesinde belirtilmesi zorunludur. Dava tarafı olma yetkisi, yani taraf olabilme durumu,

hak ehliyeti ile ilişkilidir. (TMK md. 8 ve 48). Türk Medeni Kanunu'na göre, hak ehliyetine sahip olan herkes davada taraf olma yetkisine sahiptir.

Bu çerçevede, markanın hükümsüzlüğü davasında gerçek ve tüzel kişiler taraf olma yetkisine sahiptir. Konuyla bağlantılı olarak üzerinde durulması gereken diğer iki kavram ise dava ehliyeti ve taraf sıfatıdır. Dava ehliyeti, kişinin davayı bizzat ya da yetkili bir temsilci aracılığıyla yürütebilmesi ve usule ilişkin işlemleri gerçekleştirebilmesi anlamına gelir; bu yönüyle, medeni hukukta yer alan fiil ehliyetinin usul hukukundaki karşılığıdır. Taraf sıfatı ise, dava konusu olan sübjektif hak ile taraflar arasındaki hukuki ilişkiyi ifade eder. (Sekmen, 2013)

5.1.1 Davacı (Dava Açma Hakkına Sahip Kişiler)

Markanın hükümsüzlüğü davası açma hakkı, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun (SMK) 25. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu hükme dayanarak, hükümsüzlük davasını açma yetkisi olan kişiler şunlardır.

Zarar Gören İlgililer: Bu kategori, markanın hükümsüzlüğü davası açmak için en geniş ve en yaygın davacı grubunu oluşturur. Zarar gören ilgili, hükümsüzlüğü talep edilen markanın tescili nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak bir zarar gören veya zarar görme ihtimali olan gerçek veya tüzel kişilerdir. Bu kişilerin menfaati, davanın açılması için yeterlidir. Zarar gören ilgililere örnek olarak şunlar verilebilir. (SMK,25 md)

- **Önceki Marka Sahibi:** Nispi ret nedenlerine dayanarak, kendi tescilli veya başvurusu yapılmış markasıyla karıştırılma ihtimali bulunan veya tanınmış markasıyla bağlantılı olan sonraki markanın hükümsüzlüğünü talep edebilir.
- **Tescilsiz Marka veya Ticaret Unvanı Sahibi:** Başvuru tarihinden önce tescilsiz olarak kullandığı ve kullanımla hak kazandığı bir işaretin, tescilli markayla benzerliği nedeniyle hükümsüzlüğünü isteyebilir.
- **Eser Sahibi veya Fikri Mülkiyet Hakkı Sahibi:** Markanın, kendi eser hakkına, ticaret unvanına, ad veya soyadı hakkına, görsel veya işitsel işaretlerine tecavüz ettiğini iddia eden kişi.
- **Kötü Niyetle Tescil Edilen Markadan Etkilenen Kişi:** Başvuru sahibinin kötü niyetli olduğunu iddia eden ve bu durumdan menfaati etkilenen herkes. Örneğin, kötü niyetle tescil edilen markanın gerçek sahibi veya bu markayı kullanan bir rakip.
- **Lisans Alan veya Rehin Hakkı Sahibi:** Marka üzerinde lisans veya rehin hakkına sahip olan üçüncü kişiler, markanın hükümsüz kılınması halinde kendi haklarının da etkileneceği gerekçesiyle dava açma menfaatine sahip olabilirler. Ancak, bu durum tartışmalı olup, genellikle bu kişilerin davaya müdahil sıfatıyla katılması daha yaygındır.
- **Cumhuriyet Savcıları:** Kamu düzeniyle ilgili mutlak ret nedenlerinin varlığı halinde, Cumhuriyet savcıları da markanın hükümsüzlüğü davası açabilirler. Bu durum, özellikle markanın genel ahlaka veya kamu düzenine aykırı olması, yanıltıcı nitelikte olması veya dini değerleri içermesi gibi hallerde söz konusu olur. Cumhuriyet savcılarının dava açma yetkisi, kamu yararının korunması ilkesine dayanır.
- **İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları:** İlgili kamu kurum ve kuruluşları da kamu yararı açısından hükümsüzlük davası açma hakkına sahiptir. Bu yetki, özellikle tescilli coğrafi işaretlerin haksız yere marka olarak tescil edilmesi gibi durumlarda, coğrafi işaretin ait olduğu bölgedeki üreticilerin ve tüketicilerin menfaatlerini korumak

amacıyla kullanılır. Örneğin, bir coğrafi işaretin tescilini sağlayan kurum veya kuruluş, bu işareti içeren bir markanın hükümsüzlüğünü talep edebilir.

5.1.2. Davalı

Markanın hükümsüzlüğü davasında davalı, hükümsüzlüğü talep edilen markanın sicildeki sahibidir. Marka sicilinde kayıtlı olan kişi, dava sürecinde davalı konumundadır. Davalı, gerçek kişi olabileceği gibi, tüzel kişi de olabilir. Eğer markanın birden fazla sahibi varsa (ortak mülkiyet), davanın tüm marka sahiplerine karşı açılması gerekir.

Marka üzerinde lisans veya rehin hakkı gibi hakları bulunan üçüncü kişiler, genel olarak davada davalı konumunda değildir. Hükümsüzlük davası, markanın tescilinin hukuki geçerliliğini incelemekte olup, bu süreçte korunan haklar, tescil edilen markaya bağlı yan haklar olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu üçüncü kişiler davanın sonucundan doğrudan etkilenebileceği için, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) uyarınca fer'i müdahil olarak davaya katılabilirler. Müdahale ise, davanın taraflarından birinin yanında yer almak ve onun lehine savunma yapmak ya da delil sunmak şeklinde gerçekleşir. (Güneşli, 2006)

6. GÖREVLİ VE YETKİLİ MAHKEME

Markanın hükümsüzlüğü davalarında görevli ve yetkili mahkeme, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun (SMK 156) maddesinde özel olarak düzenlenmiştir. Bu düzenleme, sınai mülkiyet haklarına ilişkin davaların uzmanlık gerektirmesi nedeniyle getirilmiştir.

- **Görevli Mahkeme:** Sınai mülkiyet haklarına ilişkin davalarda görevli mahkeme, İhtisas Mahkemeleri olarak belirlenen Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemeleridir. Bu mahkemeler çoğunlukla büyük şehirlerde (örneğin İstanbul, Ankara, İzmir) yer almakta olup, sınai mülkiyet hukuku konusunda uzmanlaşmış hakimlerden oluşmaktadır. Bu mahkemelerin amacı, karmaşık ve teknik bilgi gerektiren sınai mülkiyet davalarında daha hızlı ve doğru karar verilmesini sağlamaktır. Bu mahkemelerin bulunmadığı yerlerde ise, Asliye Hukuk Mahkemeleri, Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemesi sıfatıyla davaya bakar. Bu durumda, Asliye Hukuk Mahkemesi'nin sınai mülkiyet hukuku alanında uzmanlaşmış bir heyetle veya hakimle çalışması beklenir.
- **Yetkili Mahkeme:** Yetkili mahkeme, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun genel yetki kurallarına göre belirlenir, ancak SMK'nın 156/2. maddesi bu konuda özel düzenlemeler getirmiştir:
  - **Davalının Yerleşim Yeri Mahkemesi:** Genel yetki kuralına göre, davalı tarafın (marka sahibinin) yerleşim yeri mahkemesi yetkilidir. Davalı gerçek kişi ise ikamet ettiği yer mahkemesi, tüzel kişi ise merkezi bulunan yer mahkemesi bu davaya bakmaya yetkilidir.
  - **Davalının Türkiye'de Yerleşim Yeri Bulunmaması Halinde Vekilin İş Yeri:** Davalının Türkiye'de yerleşim yeri bulunmaması halinde, davanın açıldığı tarihte sicilde kayıtlı vekilin iş yerinin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Bu durum, özellikle yabancı marka sahiplerinin Türkiye'de tescilli markalarının hükümsüzlüğü davalarında önem arz eder. Yabancı marka sahipleri genellikle bir marka vekili aracılığıyla işlemlerini yürütürler.
  - **Vekil Kaydının da Bulunmaması Halinde Ankara Mahkemeleri:** Davalının Türkiye'de yerleşim yeri bulunmaması ve sicilde kayıtlı bir vekilinin de olmaması halinde, Türk Patent ve Marka Kurumu'nun bulunduğu yer olan

Ankara Mahkemeleri yetkilidir [SMK m. 156/2]. Bu kural, yetkili mahkemenin belirlenemediği durumlarda başvurulacak son çare niteliğindedir ve yargılamanın yapılabilmesini sağlar.

Bu yetki kuralları, kamu düzenine ilişkin olup, taraflarca değiştirilemez. Mahkeme, yetki itirazını kendiliğinden inceleyebileceği gibi, davalı da cevap dilekçesiyle yetki itirazında bulunabilir. Yetkili mahkemenin doğru belirlenmesi, davanın hızlı ve etkin bir şekilde sonuçlanması açısından kritik öneme sahiptir.

7. HUKUKİ SÜRECİN İŞLEYİŞİ VE DAVANIN AŞAMALARI

Markanın hükümsüzlüğü davası, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) hükümlerine tabi olarak yürütülen bir medeni yargılama sürecidir. Bu süreç, belirli aşamalardan oluşur ve her aşamanın kendine özgü kuralları ve önemi vardır.

7.1. Dava Dilekçesi ve Başvuru

Dava, görevli ve yetkili mahkemeye sunulan bir dava dilekçesi ile açılır. Dava dilekçesi, davanın temelini oluşturur ve HMK m. 119'da belirtilen unsurları içermelidir. Bu unsurlar şunlardır:

- Mahkemenin Adı: Dava açılan Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemesi veya Asliye Hukuk Mahkemesi'nin adı.
- Davacı ve Davalının Adı, Soyadı/Unvanı, Adresleri ve Kimlik Bilgileri: Tarafların kimlik ve iletişim bilgileri eksiksiz olarak belirtilmelidir.
- Dava Konusu ve Değeri: Davanın konusu, markanın hükümsüzlüğü talebi olarak açıkça belirtilir. Dava değeri, genellikle maktu harca tabi olsa da, tazminat talebi varsa bu kısmın değeri belirtilmelidir.
- Hükümsüzlüğü Talep Edilen Markanın Tescil Bilgileri: Markanın tescil numarası, tescil tarihi, markanın adı ve kapsadığı mal ve hizmet sınıfları gibi bilgiler eksiksiz olarak belirtilmelidir.
- Hükümsüzlük Nedenleri ve Dayanakları: Hükümsüzlük Nedenleri ve Dayanakları: Davacı, başvurduğu hükümsüzlük sebebini (mutlak veya nispi ret gerekçeleri) açıkça ortaya koymalı ve bu sebeplerin hem hukuki hem de fiili temelini detaylı şekilde açıklamalıdır. Örneğin, nispi ret nedenlerine dayanılıyorsa, davacının önceki hakkı, bu hakkın tescil tarihi veya kazanılma şekli, markalar arasındaki benzerlik ve karıştırılma ihtimali gibi hususlar somutlaştırılmalıdır. Kötü niyet iddiası varsa, kötü niyeti gösteren somut olaylar ve deliller sunulmalıdır.
- Deliller: İddiaları destekleyen tüm deliller (marka sicil kayıtları, tescil belgeleri, ticari defterler, faturalar, reklam materyalleri, tanık listesi, bilirkişi incelemesi talebi vb.) dava dilekçesinde belirtilmeli ve ekinde sunulmalıdır.
- Talep Sonucu: Davacı, mahkemeden ne talep ettiğini açık ve net bir şekilde ifade etmelidir. Çoğunlukla, talep edilen husus, söz konusu markanın hükümsüzlüğüne hükmedilmesi ve sicilden çıkarılmasıdır. Varsa, tazminat gibi diğer talepler de belirtilmelidir.
- Davacı veya Vekilinin İmzası: Dava dilekçesi, davacı veya vekili tarafından imzalanmalıdır.

Dava dilekçesinin tam ve hukuki gerekçelerle donatılarak hazırlanması, davanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi açısından büyük önem taşır. Eksik veya hatalı bir dava dilekçesi, mahkeme tarafından tamamlanması istenebilir veya davanın reddine yol açabilir.

7.2. Ön İnceleme Aşaması

Dilekçeler teatisi tamamlandıktan sonra mahkeme, ön inceleme duruşması yapar. Ön inceleme aşaması, HMK m. 137-142 arasında düzenlenmiştir ve davanın esasına geçilmeden önce usuli eksikliklerin giderilmesini ve uyuşmazlık konularının netleştirilmesini amaçlar. Bu aşamada mahkeme:

- Dava Şartları ve İlk İtirazları İnceler: Görev, yetki, kesin hüküm, derdestlik gibi dava şartlarının ve ilk itirazların (yetkisizlik, görevsizlik gibi) varlığını resen veya tarafların itirazı üzerine inceler. Eğer bir dava şartı eksikse ve bu eksiklik giderilemezse, dava usulden reddedilir.
- Tarafların Dilekçelerindeki Eksik veya Yanlış Beyanları Tamamlamasını İster: Tarafların dilekçelerinde eksiklikler veya çelişkili beyanlar varsa, bunların giderilmesi için süre verir.
- Uyuşmazlık Konularını Belirler: Tarafların iddia ve savunmaları doğrultusunda, davanın esasını oluşturan çekişmeli hususları tespit eder. Bu, tahkikat aşamasında hangi konular üzerinde delil toplanacağını belirlemenin açısından önemlidir.
- Delillerin Sunulması İçin Süre Verir: Taraflara, iddia ve savunmalarını ispatlamak için gerekli olan delilleri sunmaları için kesin süre verir. Bu süre içinde delillerin sunulmaması, o delile dayanma hakkının kaybedilmesine yol açabilir.
- Sulh İmkânını Araştırır: Tarafları sulhe teşvik eder ve sulh olmaları halinde davanın sona ermesini sağlar.

Ön inceleme duruşması, davanın seyrini ve süresini önemli ölçüde etkileyen kritik bir aşamadır.

7.3. Tahkikat Aşaması ve Delillerin Toplanması

Tahkikat aşaması, davanın esasının incelendiği ve delillerin toplandığı süreçtir. Ön inceleme sırasında belirlenen uyuşmazlık konuları doğrultusunda mahkeme, tarafların sunduğu delilleri değerlendirir ve gerektiğinde re'sen delil toplama yetkisini kullanabilir. Delil tespitinin temel amacı, delillerin inceleme aşamasına kadar kaybolmasını, zarar görmesini veya ispat gücünü etkileyebilecek her türlü riski önlemektir. (Akil, 2009)

İtiraz edenin ispat yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için sunacağı delillerin özellikleri, SMKY'nın 30/1. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre, delillerin ek bilgi gerektirmeden değerlendirilebilecek, açık, anlaşılır ve güvenilir nitelikte olması gerekmektedir. Bu deliller, markanın tescil edildiği mal veya hizmetler açısından kullanımın niteliğini (ciddi, markasal, ticari alanda kamuya yönelik ve mal/hizmetlerle bağlantılı şekilde), kullanım yeri, zamanı, kapsamı ile markanın tescil edildiği biçim veya ayırt edici özelliğini değiştirmeden kullanım şekline dair gerekli bilgileri içermelidir. (Bayram, 2020)

Delillerin zamanında, sıralı ve düzenli bir şekilde sunulmasından taraflar sorumludur; bu sorumluluğun yerine getirilmemesi durumunda delillerin nasıl değerlendirileceği SMKY'nın 30/5. maddesinde hükme bağlanmıştır. Söz konusu maddeye göre, delillerin niteliği, içeriği ve itiraza konu marka ile bağlantısı açıkça anlaşılamayan, okunabilir olmayan, düzenli şekilde sınıflandırılmamış, liste halinde sunulmamış ve iddialarla ilişkilendirilmemiş deliller tespit edildiğinde; Kurum tarafından bu eksikliklerin giderilmesi için bir ay süre verilir. Süre sonunda

eksiklik tamamlanmazsa, söz konusu deliller itirazın değerlendirilmesi sırasında dikkate alınmayacaktır. (Bayram, 2020)

Markanın hükümsüzlüğü davalarında deliller aşağıdaki gibidir. (Akkaş Hukuk, 2025)

- Marka Sicil Kayıtları ve Tescil Belgeleri: Davacı, önceki marka hakkına dayanıyorsa, kendi markasının tescil belgesini, sicil kayıtlarını ve varsa yenileme belgelerini sunar. Bu belgeler, markanın tescil tarihi, kapsadığı mal ve hizmetler gibi temel bilgileri içerir.
- Ticari Defterler ve Belgeler: Markanın kullanıldığını veya tanınmış olduğunu ispatlamak amacıyla ticari defterler, faturalar, satış sözleşmeleri, lisans sözleşmeleri, reklam harcamaları, pazarlama raporları, ürün katalogları, ambalaj örnekleri gibi belgeler sunulabilir. Bu belgeler, markanın ticari hayattaki varlığını ve yaygınlığını gösterir.
- Tanık Beyanları: Özellikle kötü niyetin söz konusu olduğu ya da markanın kullanım sonucu ayırt edici özellik kazandığı durumlarda, tanık ifadelerine başvurulabilir. Tanıklar, markanın piyasadaki bilinirliği, davalının kötü niyetli davranışları veya markanın belirli bir işletmeyle özdeşleştiği konusundaki gözlemlerini aktarabilirler.
- Anketler ve Kamuoyu Araştırmaları: Tanınmışlık iddiasında, markanın hedef kitle nezdindeki bilinirliğini, çağrışım gücünü ve ayırt edicilik düzeyini gösteren anketler veya kamuoyu araştırmaları delil olarak sunulabilir. Bu tür araştırmaların bilimsel metodolojiye uygun olarak yapılması ve güvenilir olması önemlidir.
- İnternet ve Sosyal Medya Kayıtları: Markanın internet sitelerindeki kullanımı, sosyal medya paylaşımları, online satış platformlarındaki varlığı gibi dijital deliller de markanın kullanımını ve tanınmışlığını ispatlamak için kullanılabilir.
- Uzman Görüşü (Bilirkişi Raporu): Markanın hükümsüzlüğü davalarında en önemli delillerden biri bilirkişi raporudur. Özellikle markalar arasındaki benzerlik, karıştırılma ihtimali, tanınmışlık durumu, kötü niyetin varlığı gibi teknik ve uzmanlık gerektiren konularda mahkeme, bilirkişi incelemesine başvurur.

7.4. Sözlü Yargılama ve Hüküm

Tahkikat aşaması tamamlandıktan ve tüm deliller toplandıktan sonra mahkeme, sözlü yargılama (duruşma) yapar. Bu duruşmada taraflar, davanın esasına ilişkin son beyanlarını sunar, delilleri değerlendirir ve varsa son itirazlarını dile getirirler. Mahkeme, elde edilen deliller, bilirkişi raporları, tarafların açıklamaları ve yürürlükteki yasal düzenlemeler doğrultusunda kararını verir. Karar, markanın hükümsüzlüğüne veya davanın reddine ilişkin olabilir.

- Hükümsüzlük Kararı: Mahkeme, hükümsüzlük nedenlerinden birinin varlığına kanaat getirirse, ilgili markanın hükümsüzlüğüne karar verir. Bu karar, markanın tescilinin baştan itibaren geçersiz olduğu anlamına gelir.
- Davanın Reddi Kararı: Mahkeme, hükümsüzlük nedenlerinin bulunmadığına veya davacının iddialarını ispatlayamadığına kanaat getirirse, davanın reddine karar verir.

Mahkemenin kararı, gerekçeleriyle birlikte hazırlanır ve taraflara bildirilir. Taraflar, karara karşı kanun yollarına (istinaf ve temyiz) başvurma hakkına sahiptir.

8. HÜKÜMSÜZLÜK KARARININ ETKİLERİ

6769 sayılı Kanun'un 27/f.1 maddesinde, markanın hükümsüzlüğüne karar verilmesi durumunda bu kararın, koruma süresinin başlangıç tarihinden itibaren geçerli olacağı ve marka hakkının hiç doğmamış kabul edileceği ifade edilmektedir. Hükümsüzlük gerekçeleri yalnızca belirli mal veya hizmetlere yönelikse, verilen hükümsüzlük kararı da sadece söz konusu mal ve hizmetler için geçerli olacaktır. (Öztürk & Korkmaz, 2017).

SMK'nın 25/5 maddesinde, Kanun Hükmünde Kararname'de (KHK) olduğu gibi, markanın kısmen hükümsüz sayılabileceği ve hükümsüzlük kararının marka örneğini değiştirecek şekilde verilemeyeceği belirtilmiştir. Hükümsüzlük kararı sonrası daha önce alınmış ve uygulanmış bir ihtiyati tedbir kararı varsa, bu tedbir nedeniyle zarar uğradığını iddia eden kişi, şartlar oluştuğunda tazminat talebinde bulunabilir. Bu durumda kusursuz sorumluluk esas alınmakla birlikte, lehine ihtiyati tedbir kararı verilen kişinin, tedbir kararının alındığı dönemde haklı olması ve kötü niyet taşımaması gerekmekte olup, olayın somut koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmalıdır. (Küçükali, 2020)

Hükümsüzlük kararının başlıca etkileri şunlardır:

- Markanın Sicilden Çıkarılması: Hükümsüzlük kararı kesinleştiği takdirde, söz konusu marka Türk Patent ve Marka Kurumu sicilinden çıkarılır. Terkin, markanın sicilden tamamen silinmesi anlamına gelir. Bu, markanın hukuki varlığının sona ermesi demektir. Terkin işlemi, TÜRK PATENT tarafından resen yapılır.
- Lisans ve Rehin Haklarının Akıbeti: Hükümsüzlük kararı, marka üzerindeki lisans ve rehin haklarının da sona ermesine neden olur. Zira bu haklar, markanın varlığına bağlı fer'i haklardır. Marka hükümsüz hale getirildiğinde, bu markaya bağlı hakların da temel dayanağı sona erer. Ancak, iyi niyetli üçüncü kişilerin haklarının korunması amacıyla bazı istisnalar bulunabilir örneğin, lisans alanın veya rehin hakkı sahibinin, markanın hükümsüzlük nedenini bilmediği ve bilmesinin de gerekmediği durumlarda, bu kişilerin iyi niyetleri belirli ölçüde korunabilir. Ancak bu koruma, genellikle tazminat talepleriyle sınırlıdır ve markanın kendisi üzerindeki hakkı devam ettirmez.
- Tazminat Talepleri: Hükümsüzlük kararı, markanın tescilinin başından itibaren geçersiz olduğu anlamına geldiğinden, bu markaya dayanarak açılan tecavüzün tespiti, önlenmesi ve tazminat davaları da hukuki dayanaktan yoksun kalır. Başka bir deyişle, hükümsüzlük kararı verilen markaya dayanılarak açılmış olan ve devam eden tecavüz davaları ya düşürülür ya da reddedilir. Ancak, kötü niyetli tescil durumunda, haksız tescil nedeniyle uğranılan zararların tazmini talep edilebilir. Kötü niyetli tescil sahibi, markayı tescil ettirerek haksız rekabet yaratmış veya önceki hak sahibinin markasını kullanmasını engellemişse, bu nedenle doğan zararlardan sorumlu tutulabilir. Tazminat talepleri, ayrı bir dava konusu olabileceği gibi, hükümsüzlük davası ile birlikte de ileri sürülebilir.
- Yayımlanma: Hükümsüzlük kararı kesinleştiğinde, Resmi Marka Bülteni'nde yayımlanır. Bu yayımlanma, kamuoyunun ve özellikle ticari çevrenin ilgili markanın hükümsüz kılındığı hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Bu sayede, üçüncü kişilerin bu markaya dayanarak işlem yapmaları veya hak iddia etmeleri engellenir.

Hükümsüzlük kararının bu sonuçları, marka sicilinin güvenilirliğini korumak ve hukuki istikrarı temin etmek açısından son derece önemlidir.

9.SONUÇ

Markanın hükümsüzlüğü davaları, sınai mülkiyet hukukunun temel taşlarından biridir ve marka tescil sisteminin sağlıklı işlemesi açısından hayati öneme sahiptir. Bu davalar, hukuka aykırı bir şekilde tescil edildiği durumlarda, tescilin baştan itibaren geçersiz sayılmasını sağlayarak, marka sahibinin ve kamuoyunun haklarını korur. 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nda (SMK) düzenlenen mutlak ve nispi ret nedenleri, hükümsüzlük davasının dayanaklarını oluşturur. Mutlak nedenler kamu yararını, nispi nedenler ise önceki hak sahiplerinin menfaatlerini koruma amacını taşır. Bu ayırım, davanın açılma şekli, dava açma hakkına sahip kişiler ve zaman aşımı süreleri açısından önemli hukuki sonuçlar doğurur.

Dava sürecinde, görevli ve yetkili mahkemenin doğru belirlenmesi, dava dilekçesinin hukuki gerekçeleriyle ve eksiksiz hazırlanması, iddia ve savunmaların somut delillerle desteklenmesi, özellikle teknik konularda bilirkişi incelemesinin doğru yapılması ve bilirkişi raporlarının etkin bir şekilde değerlendirilmesi, davanın seyri ve sonucu üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Marka hükümsüzlüğü davaları, genellikle karmaşık ve uzun süren davalar olup, uzmanlık gerektirir. Bu nedenle, dava sürecinde deneyimli bir marka vekili veya avukatından hukuki destek almak, davanın başarıyla sonuçlanması için büyük önem taşır.

Hükümsüzlük kararının geçmişe etkili olması, markanın sicilden terkin edilmesi, marka üzerindeki lisans ve rehin haklarının akıbeti ve tazminat talepleri gibi önemli hukuki sonuçları bulunmaktadır. Özellikle kötü niyetle tescil edilen markaların hükümsüz kılınması, haksız rekabetin önlenmesi ve piyasadaki dürüst ticari ilişkilerin korunması açısından büyük önem taşır. Nispi ret nedenlerinde uygulanan "sessiz kalma" ilkesi ise, hukuki güvenliği sağlamakla birlikte, kötü niyetin istisna teşkil ettiği durumlarda hak kaybını önler.

Türk marka hukuku, dinamik bir alan olup, yargı kararları ve doktrindeki gelişmelerle sürekli olarak şekillenmektedir. Bu nedenle, marka hükümsüzlüğü davalarıyla ilgilenenlerin, güncel mevzuatı, yargı içtihatlarını ve akademik çalışmaları yakından takip etmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, konuya ilişkin temel bir rehber niteliğinde olup, daha derinlemesine araştırmalar ve somut olaylara özgü hukuki değerlendirmeler için bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Akil, C. (2009). *Medeni Yargılama Hukukunda Mahkemelerce Yapılan Delil Tespiti*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58(1), 1-62.
https://doi.org/10.1501/Hukfak_00000001563

Akkaş Hukuk. (n.d.). *Marka İptali ve Hükümsüzlük Davaları*. akkashukuk.com.
<https://akkashukuk.com/marka-iptali-ve-hukumsuzluk-davaları/> (Erişim tarihi: 05.07.2025)

Aras, F. (n.d.). *Marka Tescil Sürecinin Aşamaları*. fatiharas.com.
<https://www.fatiharas.com/marka-tescil-surecinin-asamaları/> (Erişim tarihi: 06.07.2025)

Bahadır, Z. *Markanın Hükümsüzlüğü ve İptali*, Doktora Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017

Bayram, M. E. *Marka Hukukunda Kullanılmama Savunması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020

Boyalı, M. B. (2024). *Marka Hakkının Hükümsüzlüğü ve İptalinin Marka Lisans Sözleşmelerine Etkisi*. TAM Akademi Dergisi, 3(1), 104-118.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2024.01.007.x>

Can, E. (2007). Marka ve Marka Yapılandırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 220-23.

Değirmenci, H. *Markaların Tescilinde Nispi Red Nedenleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011

Durmaz, Y., & Ertürk, S. (2016). *Marka Uygulamaları ve Önemi*. International Journal of Academic Value Studies, 2(1), 82-93.

Fikri ve Sınai Haklar Kanunu, Kanun No. 6769, Kabul Tarihi: 10/01/2017, Sayı: 29944.

Güneşli, M. A. *Markanın Hükümsüzlüğü ve Marka Hakkının Sona Ermesi* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Kanun No. 6100, Kabul Tarihi 4.2.2011, Sayı 27836.

İnce, M., & Uygurtürk, H. (2019). *Marka Kimliği, Marka Kişiliği, Marka İmajı ve Marka Konumlandırma Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme*. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 224-240.

Kırıcı, N. B. (2006). *Markanın Hükümsüzlüğü*. TBB Dergisi, (66).

Küçükali, C. (2020). *6769 Sayılı Kanun Kapsamında Markanın Hükümsüzlüğü*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı, 19(38), 120-141.

Öztürk Akkartal, H., & Taş Korkmaz, H. (2017). *Sinaî Mülkiyet Hakkının Hükümsüzlüğüne veya İptaline Karar Verilmesi Sebebiyle Haksız İhtiyati Tedbirden Dolayı Tazminat Davası ve Kusur Sorunu*. Prof. Dr. Merih Kemal Omağ'a ARMAĞAN, 16(2), 373-407.

Sekmen, O. *Markanın Hükümsüzlüğü ve Hukuki Sonuçları*, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013

Vuran, Y., & Afşar, A. (2016). *İşletmelerde Marka ve Marka Stratejileri*. International Journal of Academic Value Studies, 28-39.

Yanarates, Z. E. (n.d.). *Marka Tescilinde Mutlak Red Nedenleri*. erdem-erdem.av.tr. <https://www.erdem-erdem.av.tr/bilgi-bankasi/marka-tescilinde-mutlak-red-nedenleri>, (Erişim tarihi: 06.07.2025)

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN FİLİSTİN DEVLETİ SORUŞTURMASI: GÜNCEL SÜREÇ VE HUKUKİ TARTIŞMALAR

Dr. Öğretim Üyesi BURCU BAYTEMİR KONTACI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

burcu.baytemir@hbv.edu.tr - 0000-0002-9535-2652

ÖZET

İsrail ile Filistin arasında uzun yıllardır sürmekte olan çatışmalar, uluslararası örgütlerin çeşitli organları ve uluslararası yargı organları önünde çeşitli hukuki süreçlerin başlamasına neden olmuştur. Uluslararası yargı organları önünde bu süreçlerden öne çıkanları, devletlerin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu tespit eden Uluslararası Adalet Divanı (*International Court of Justice*, UAD) tarafından verilen tavsiye görüşü süreci ile bireylerin uluslararası hukuka göre ceza sorumluluğunu tespit eden Uluslararası Ceza Mahkemesi (*International Criminal Court*, UCM) önünde devam etmekte olan soruşturma sürecidir.

Bu tebliğin esas konusunu oluşturan Uluslararası Ceza Mahkemesi süreci, Filistin tarafından 22 Mayıs 2018 tarihinde yapılan başvuru üzerine başlamıştır. Bu süreçte; 13 Haziran 2014 sonrasını kapsayacak şekilde bir ön inceleme başlatılmış, bu inceleme sonucunda ise UCM Ön Dava Dairesi, 5 Şubat 2021 tarihinde Mahkemenin Filistin'deki Durum üzerinde ceza yargı yetkisini kullanabileceğine ve bu yetkinin kapsamının Gazze, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü kapsadığına karar vermiştir. Dairenin çoğunluk kararında, bu değerlendirmenin Filistin'in uluslararası kamu hukuku çerçevesinde devlet olma koşullarını karşılayıp karşılamadığına ilişkin bir tespit olmadığı, bir sınır anlaşmazlığını karara bağlamadığı ya da gelecekteki sınırlar hakkında ön yargılı bir değerlendirme içermediği özellikle vurgulanmıştır. Daire, yalnızca Roma Statüsü uyarınca, talep edildiği şekilde, Mahkemenin bölgesel yargı yetkisinin kapsamını belirlemiştir.

Dairenin bu tespiti üzerine 3 Mart 2021 tarihinde, UCM Savcısı Filistin'deki Durum hakkında bir soruşturma başlatıldığını duyurmuştur. *Filistin Devleti Soruşturması* şeklinde ifade edilen bu sürecin odak noktasını, Mahkemenin yargı yetkisine giren ve 13 Haziran 2014 tarihinden bu yana işlendiği iddia edilen suçlar oluşturmaktadır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin görevli ve yetkili olup olmadığı, yargı yetkisinin hangi tarihten itibaren işlendiği iddia edilen suçlara ilişkin olduğu, soruşturma konusunu hangi suçların oluşturduğu, bu süreçte Mahkeme'nin verdiği tutuklama emirlerinin uygulanabilirliği ve yargılamanın muhtemel sonuçları üzerinde hukuken değerlendirme gereken başlıca konular olarak öne çıkmaktadır.

Bu tebliğ ile disiplinler arası uluslararası bir sorun olan bu konunun hukuki bir bakış açısıyla ele alınması ve tebliğin farklı disiplinlerdeki tartışmalara altlık oluşturmaya hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Hukuku, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Filistin Devleti Soruşturması

THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT’S INVESTIGATION INTO THE STATE OF PALESTINE: CURRENT DEVELOPMENTS AND LEGAL DEBATES

Assistant Professor Dr. BURCU BAYTEMİR KONTACI

Ankara Hacı Bayram Veli University,

burcu.baytemir@hbv.edu.tr - 0000-0002-9535-2652

ABSTRACT

The long-standing conflict between Israel and Palestine has led to the initiation of various legal proceedings before international organisations and judicial bodies. Among these processes, the most prominent are the advisory opinion proceedings before the International Court of Justice (ICJ), which determine the responsibilities of states under international law, and the ongoing investigation before the International Criminal Court (ICC), which establishes individual criminal responsibility under international law.

The focus of this paper is the ICC process, which commenced upon the State of Palestine's request submitted on 22 May 2018. In this context, a preliminary examination was launched covering the period after 13 June 2014. As a result of this examination, the ICC Pre-Trial Chamber determined on 5 February 2021 that the Court has criminal jurisdiction over the Situation in Palestine, encompassing Gaza, the West Bank, and East Jerusalem. The Chamber's majority decision emphasised that this determination does not assess whether Palestine meets the criteria for statehood under public international law, resolve a border dispute, or make any prejudgment about future borders. The Chamber solely clarified the scope of the Court's territorial jurisdiction under the Rome Statute as requested.

Following this determination, on 3 March 2021, the ICC Prosecutor announced the initiation of an investigation into the Situation in Palestine. This process, referred to as the Investigation into the State of Palestine, focuses on crimes allegedly committed since 13 June 2014 that fall within the Court's jurisdiction.

Whether the ICC has jurisdiction and competence, from which date the jurisdiction applies to the alleged crimes, which crimes are subject to investigation, the enforceability of the arrest warrants issued by the Court, and the potential outcomes of the proceedings are key issues that require legal assessment.

This paper aims to address this interdisciplinary international issue from a legal perspective and to provide a foundation for discussions across various academic disciplines.

Keywords: International Criminal Law, International Criminal Court, Investigation into the State of Palestine

DANİEL BELL'İN BİLGİ TOPLUMU VE BİLGİ TEKNOLOJİLERİNE YAKLAŞIMI

Prof.Dr.YUSUF YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi, yusufyurdagul@hotmail.com, 0000-0002-9903-4176

NESRİN TOPAK

Atatürk Üniversitesi, nesrin.topakk@gmail.com- 0009-001-9534-1654

ABDULKADİR KÖK

Atatürk Üniversitesi, akadirkok@gmail.com -0009-0007-6867-3438

ÖZET

Amerikalı sosyolog Daniel Bell, 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olarak, bilgi toplumunu kavramsallaştıran ilk akademisyenlerden biridir. Bu çalışmada, Daniel Bell'in bilgi toplumu ve bilgi teknolojileri üzerinden yaklaşımı ele alınmıştır. Bell'in bilgi temelli toplum modelini derinlemesine incelemek ve bilgi teknolojilerinin bu dönüşümdeki rolünü analiz etmek. Daniel Bell, 1973 tarihli Sanayi Sonrası Toplum adlı eserinde, sanayi toplumunun yerini alacak yeni bir toplumsal yapıyı tanımlar. 1973 yılında yayımlanan Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi adlı çalışmasında, bilgiye dayalı yeni bir toplumsal yapının gelişmekte olduğunu ileri sürer. Bu yapının temelinde ise bilgi teknolojileri yer alır. Bell'e göre, bilgi toplumu; fiziksel üretimden çok bilgi ve hizmet üretiminin ön planda olduğu bir dönemdir. Daniel Bell, bilgi teknolojilerini sıradan araçlar olarak değil, toplumsal dönüşümün temel unsuru olarak görür. Daniel Bell'in yaklaşımına göre bilgi teknolojileri, yalnızca araçsal değil; toplumu dönüştüren temel güçlerden biridir. Bilgi temelli ekonomi, profesyonel sınıfın yükselişi, teorik bilginin önemi ve teknolojiye dayalı karar alma süreçleri, bilgi toplumunun temel yapı taşlarıdır. Bu yapı, bilgi ve hizmet üretiminin merkezde olduğu, bilimsel ve teknik bilginin toplumsal düzenin temel dinamiği haline geldiği bir toplumdur. Bell, bu dönüşümü "bilginin gücün yeni kaynağı" olarak tanımlar ve toplumsal yapının yeniden şekillendiğini vurgular. Özellikle teorik bilgi, teknolojik yeniliklerin ve ekonomik büyümenin temel taşı olarak öne çıkar.

Anahtar Kelimeler: Daniel Bell, bilgi toplumu, bilgi teknolojileri, toplumsal yapı

ABSTRACT

American sociologist Daniel Bell, one of the most influential thinkers of the 20th century, is one of the first academics to conceptualize the information society. In this study, Daniel Bell's approach to the information society and information technologies is discussed. To examine Bell's information-based society model in depth and to analyze the role of information technologies in this transformation. In his 1973 work titled *Post-Industrial Society*, Daniel Bell defines a new social structure that will replace the industrial society. In his work titled *The Coming of the Post-Industrial Society* published in 1973, he argues that a new social structure based on information is developing. Information technologies are at the core of this structure. According to Bell, the information society is a period in which information and service production are at the forefront rather than physical production. Daniel Bell sees information technologies not as ordinary tools but as the fundamental element of social transformation. According to Daniel Bell's approach, information technologies are not only instrumental; they are one of the fundamental forces that transform society. The information-based economy, the rise of the professional class, the importance of theoretical knowledge and technology-based decision-making processes are the fundamental building blocks of the information society. This structure is a society where information and service production are at the center, where scientific and technical knowledge has become the fundamental dynamic of the social order. Bell defines this transformation as "the new source of information power" and emphasizes that the social structure is being reshaped. Theoretical knowledge, in particular, stands out as the cornerstone of technological innovations and economic growth.

Keywords: Daniel Bell, information society, information technologies, social structure

GİRİŞ

Bilgi toplumu kavramı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlerin anlaşılmasında temel bir çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, özellikle sanayi toplumundan sonra gelen yeni toplumsal yapının karakteristiklerini tanımlamada büyük önem kazanmıştır. Amerikalı sosyolog Daniel Bell, 1973 yılında yayımladığı *The Coming of Post-Industrial Society* adlı eserinde, sanayi toplumunun yerini bilgiye dayalı yeni bir toplum yapısının alacağını ileri sürerek bilgi toplumunun teorik temelini atmıştır (Bell, 1973). Bell'in yaklaşımı, bilgi üretiminin ve dağıtımının ekonomik büyüme, toplumsal yapılar ve kültürel normlar üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır.

Bell'e göre, bilgi toplumu fiziksel üretimin yerini bilgi ve hizmet üretimine bırakmasıyla karakterize edilir. Bu yeni toplumsal düzenin merkezinde uzmanlaşmış bilgi işçileri ve profesyonel sınıf yer alır (Bell, 1973). Türkiye bağlamında, Aktaş (2007) enformasyon toplumunun gelişimini değerlendirirken, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ekonomik yapıyı dönüştürdüğünü belirtir ve ülkemizin bu sürece entegrasyonunu OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak analiz eder. Aktaş, "Enformasyon toplumuna geçiş, maddi üretime dayalı bir ekonomiden enformasyona dayalı bir ekonomik yapıya doğru değişimi ifade eder" (Aktaş, 2007, s.183) diyerek Bell'in kuramını yerel bağlama uyarlamaktadır.

Eğitim alanında ise Deveci (2019), yeni iletişim teknolojilerinin yükseköğretimde uzaktan eğitim biçimindeki uygulamalarını inceleyerek, bilgi toplumunun eğitim paradigmasındaki dönüşümünü somut bir örnekle ortaya koymaktadır. Ayrıca, Boschele (2014) bilgi ile enformasyon kavramları arasındaki farkları vurgulayarak, bilgi toplumunun kavramsal alt yapısının karmaşıklığını tartışır. Sarıca (2017) ise bilgi toplumunun ölçümüne yönelik yöntemsel tartışmalar yaparak kavramsal belirsizliklere dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Daniel Bell'in bilgi toplumu ve bilgi teknolojilerine ilişkin kuramsal yaklaşımını derinlemesine incelemek ve Türk akademik literatüründeki örneklerle bu yaklaşımı zenginleştirmektir. Böylece bilgi toplumunun hem teorik hem de uygulamalı boyutları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Araştırmada ayrıca, Bell'in yaklaşımının eleştirel bir perspektifle değerlendirilmesi ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır.

Sonuç olarak, bilgi toplumunun yapısal dönüşümünü anlamak, günümüz dijital çağında ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların belirlenmesinde önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu çalışma, hem uluslararası literatüre hem de Türkiye özelinde bilgi toplumunun gelişimine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Daniel Bell Kimdir?

1919 yılında New York'ta doğan Daniel Bell, Yahudi bir işçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. New York City College'da sosyoloji eğitimi aldıktan sonra Columbia Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını sürdürdü. Harvard ve Columbia gibi prestijli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. Sosyoloji, kültürel eleştiri, siyaset bilimi ve ekonomi gibi çok sayıda alanda eserler verdi. Hem akademik üretimi hem de kamu entelektüeli kimliği ile 20. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri haline geldi.

Bell'in 1960 tarihli "The End of Ideology" (İdeolojinin Sonu) adlı eseri, Soğuk Savaş'ın gölgesinde şekillenen siyasi tartışmalara damgasını vurdu. Bell'e göre 19. yüzyılın büyük ideolojik sistemleri (sosyalizm, liberalizm, faşizm vb.) artık çağın sorunlarına çözüm üretememekteydi. Modern toplum, artık bu tür "bütüncül" ideolojiler yerine teknik uzmanlık, rasyonel planlama ve pragmatizmle ilerlemek zorundaydı. Ona göre ideolojik çatışmaların yerini, refah devleti uygulamaları ve teknik rasyonaliteye dayalı politika biçimleri almalıydı.

Bell'in en etkili ve özgün katkılarında biri 1973'te yayımladığı "The Coming of Post-Industrial Society" (Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi) adlı eseridir. Bu kitapta Bell, sanayi toplumundan bilgiye dayalı yeni bir toplumsal yapıya geçildiğini savunur. Sanayi sonrası toplumun üç temel özelliği şu şekilde sıralanabilir:

1. **Ekonomik Dönüşüm:** Sanayi üretiminden hizmet sektörüne geçiş yaşanmaktadır. Fiziksel emek yerine zihinsel emek, yani bilgi üretimi ön plana çıkmıştır.
2. **Bilgi ve Teknoloji:** Bilgi, bu yeni toplumun temel üretim faktörüdür. Üniversiteler ve araştırma kurumları, toplumun merkezinde yer alır. Bilgi teknolojileri, karar verme süreçlerinde belirleyici hale gelir.
3. **Yeni Elitler:** Mavi yakalı işçiler yerine beyaz yakalı uzmanlar ve teknik elitler toplumun en etkili kesimini oluşturmaya başlar.

Bell bu geçişi, yalnızca ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda politik, kültürel ve sosyal alanlarda da köklü değişiklikler yaratan yapısal bir dönüşüm olarak görür

1. Post-Sanayi Toplumunda Bilginin Önemi

Daniel Bell (1973), post-sanayi toplumunun temel özelliğinin bilgi ve hizmet sektörlerinin ekonomi içindeki artan payı olduğunu belirtir. Bell'e göre, fiziksel üretim artık ekonominin ana itici gücü olmaktan çıkarak, uzmanlaşmış bilgi işçilerinin ve profesyonellerin öncülüğünde bilgi üretimi ve dağıtımı ekonomik ve toplumsal yapının temelini oluşturur. Bu süreçte teorik bilgi, teknolojik yeniliklerin ve ekonomik büyümenin temel kaynağıdır.

Türkiye özelinde, Aktaş (2007), ülkemizde de bu dönüşümün hızlandığını ve bilgi toplumuna geçişte bilgi teknolojilerinin kritik bir rol oynadığını vurgular. Ancak, Türkiye'nin hala gelişmekte olan bir ülke olarak dijital altyapı ve insan sermayesi alanında bazı eksikliklere sahip olduğunu belirtir. Bu durum, Bell'in post-sanayi toplum modelinin yerel uyarlamalarında göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Bilgi Teknolojilerinin Toplumsal Dönüşümdeki Rolü

Bell, bilgi teknolojilerini sadece üretim araçları olarak değil, toplumsal ve ekonomik yapıları dönüştüren temel güçler olarak görür (Bell, 1973). Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, örgütlenme biçimlerini, iletişim süreçlerini ve karar alma mekanizmalarını radikal biçimde değiştirir. Türkiye’de bu sürecin eğitim alanındaki yansıması, Deveci’nin (2019) Marmara Üniversitesi örneğinde net biçimde görülür. Uzaktan eğitim ve dijital öğrenme platformlarının yaygınlaşması, bilgi toplumunun eğitimdeki dönüşümünü gösterirken, bu teknolojilerin adaptasyonu sürecinde altyapı ve dijital okuryazarlık gibi zorlukların bulunduğunu ortaya koyar.

Ayrıca, Sarıca (2017) bilgi teknolojilerinin yönetim ve karar alma süreçlerindeki etkisini inceleyerek, bilgi toplumunun sadece teknik bir değişim değil, aynı zamanda örgütsel ve kültürel bir dönüşüm olduğunu belirtir. Bu bağlamda Bell’in yaklaşımı, Türkiye’deki kamu ve özel sektörde bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla paralellik göstermektedir.

3. Bilgi ve Enformasyon Ayrımı ile Eleştirel Yaklaşımlar

Bell’in bilgi toplumuna dair yaklaşımları geniş kabul görse de, bilgi ile enformasyonun ayrımı üzerine çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Boschele (2014), bilgi toplumunun kavramsal yapısında enformasyonun rolünü sorgulayarak, “enformasyonun artışı mutlaka bilginin artışı anlamına gelmez” ifadesini kullanır. Bu eleştiri, Bell’in bilgi toplumuna dair açıklamalarında kavramsal netlik ihtiyacını gündeme getirir.

Benzer şekilde, Sarıca (2017) bilgi toplumunun ölçümünde kullanılan yöntemlerin yetersiz olduğunu ve kavramsal belirsizliklerin sürdüğünü ifade eder. Bu durum, bilgi toplumunun teorik çerçevesinin geliştirilmesi ve farklı bağlamlarda yerel uyarlamalarının yapılmasının gerekliliğini ortaya koyar.

4. Dijital Bölünme ve Türkiye’de Bilgi Toplumuna Erişim Sorunları

Bilgi toplumunun önemli sorunlarından biri de dijital bölünmedir. Aytun (2007), Türkiye’de bilgiye erişimde yaşanan eşitsizliklerin bilgi toplumunun gelişimini sınırladığını vurgular. Dijital uçurum, coğrafi, ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak farklı bölgelerde bilgi teknolojilerinin erişilebilirliği ve kullanımında belirgin farklar yaratmaktadır. Bu durum, Bell’in bilgi toplumunun ideal modelinin sahada tam olarak hayata geçemediğini göstermektedir.

Dijital bölünme sorunu, yalnızca teknolojik altyapıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dijital okuryazarlık ve eğitim düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar, özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde ciddi açmazlar olduğunu ortaya koymaktadır (Aytun, 2007). Bu da bilgi toplumuna geçişin sürdürülebilirliği açısından önemli bir engeldir.

5. Küresel ve Kültürel Boyut: Türkiye’nin Bilgi Toplumu Sürecine Uyum

Çirasun (2011), Türkiye’nin bilgi toplumu sürecini küresel dinamikler ve yerel kültürel yapı ekseninde ele alır. Türkiye’nin ekonomik modernleşme sürecinde bilgi teknolojilerinin rolünü analiz ederken, bu dönüşümün yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal normlarda da köklü değişiklikler gerektirdiğine işaret eder.

Türkiye’nin bilgi toplumu olma yolunda attığı adımlar, küresel entegrasyon ile birlikte, toplumsal değerlerdeki değişimleri de tetiklemektedir. Ancak, bu sürecin başarılı olabilmesi için yerel dinamiklerin, eğitim politikalarının ve ekonomik stratejilerin Bell’in önerdiği bilgi toplumunun temel ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Daniel Bell’in bilgi toplumu yaklaşımı, 20. yüzyılın toplumsal ve ekonomik dönüşümlerini anlamak için temel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bell’in öngördüğü post-sanayi toplumunda bilginin merkezi üretim faktörü haline gelmesi, ekonomik yapının, toplumsal sınıfların ve kültürel normların yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir (Bell, 1973). Bu bağlamda, bilgi teknolojileri yalnızca üretim araçları değil, toplumsal dönüşümün ana dinamiklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Türkiye örneğinde, Aktaş (2007) ve Deveci’nin (2019) çalışmalarında görüldüğü üzere, bilgi toplumuna geçiş süreci belirgin fırsatlar ve önemli zorluklar barındırmaktadır. Dijital bölünme, altyapı eksiklikleri, eğitim ve dijital okuryazarlık alanındaki sorunlar, bilgi toplumunun ideal modelinin Türkiye’de tam anlamıyla hayata geçmesini zorlaştırmaktadır (Aytun, 2007). Bu durum, Bell’in modelinin yerel koşullara adapte edilmesi ve politika yapıcıların kapsamlı stratejiler geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kavramsal olarak, bilgi ile enformasyon arasındaki ayrımın netleştirilmesi ve bilgi toplumunun ölçümünde daha tutarlı yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir (Boschele, 2014; Sarıca, 2017). Türkiye’de bilgi toplumuna geçişte sadece teknolojik yeniliklerin değil, aynı zamanda eğitim, kültür ve sosyal yapının da dönüşümünün sağlanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Bell'in bilgi toplumu yaklaşımı, günümüz dijital çağının ekonomik ve sosyal yapısını kavramada hala güçlü bir araçtır. Ancak, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bilgi toplumuna geçişin sürdürülebilir olması için, dijital eşitsizliklerin giderilmesi, eğitim politikalarının güçlendirilmesi ve kültürel uyum süreçlerinin desteklenmesi kritik önemdedir. Bu bağlamda, bilgi toplumunun yerel dinamiklere uygun biçimde yeniden yorumlanması ve stratejilerin bu perspektifle geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Aktaş, C. (2007). Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim*, 4(4), 181-193.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books.
- Boschele, M. (2014). Enformasyon Toplumu ve Bilginin Toplumdaki Rolü. *AJIT-e*, 5(14), 7-13.
- Deveci, M. (2019). Türkiye’de Yeni İletişim Teknolojilerinin Yükseköğrenim Kurumlarında Uzaktan Eğitimde Kullanımı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.

Sarıca, S. Ö. (2017). Bilgi Toplumu Faktör Analizi. *Researcher*, 5(4), 699-713

- Aktaş, C. (2007). Enformasyon Toplumu Bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim*, 4(4), 181-193.
- Aytun, C. (2007). Enformasyon Toplumu Bağlamında Dijital Bölünme Kavramının Önemi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 49-61.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. Basic Books.
- Boschele, M. (2014). Enformasyon Toplumu ve Bilginin Toplumdaki Rolü. *AJIT-e*, 5(14), 7-13.
- Çırasun, S. (2011). Enformasyon Toplumu ve Bilgi Çağında Türkiye’nin Gelişim Süreci. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Deveci, M. (2019). Türkiye’de Yeni İletişim Teknolojilerinin Yükseköğrenim Kurumlarında Uzaktan Eğitimde Kullanımı. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıca, S. Ö. (2017). Bilgi Toplumu Faktör Analizi. *Researcher*, 5(4), 699-713.
- Yıldırım, Ömer. “Daniel Bell Kimdir?” *Felsefe.gen.tr*, 22 Kasım 2022.
- Anar, Erol. “Geleceğin Toplumu: Sanayi Sonrası Toplum.” *Aktiffelsefe.org*, 2016.
- Arthipo. “Sanayi Sonrası Toplum, Daniel Bell”, 16 Ekim 2016.

- Alkın, Ruhi Can. “Sanayi Sonrası Toplum ve Türkiye’de Bilgi Sınıfı.” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2016.
- İstanbul Marka Bilim Topluluğu. “Türkiye’de 1980 sonrası Sanayi Sonrası Toplum Modeli.”
- Soznotesi.com. “Daniel Bell’in Sosyolojisi.”

ALVİN TOFFLER VE ÇALIŞMALARIYLA BİRLİKTE BİLGİ TOPLUMU ANALİZİ

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi

yusufyurdagul@hotmail.com , 0000-0002-9903-4176

Abdulkadir KÖK

Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi R.T.S Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans

akadirkok2@gmail.com , 0009-0007-6867-3438

NESRİN TOPAK

Atatürk Üniversitesi, nesrin.topakk@gmail.com- 0009-001-9534-1654

ÖZET

Bilgi toplumu, sanayi toplumundan sonra teknolojinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan özellikle bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasıyla yeni bir toplum yapısının oluştuğunu bizlere gösteren bir yapıdır. Bu toplumda bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanımı ön plandadır. Alvin Toffler bu alanda çalışmalar yapan isimlerden birisidir ve 1980 yılında yayımladığı Üçüncü Dalga eseri olmak üzere bu alanda birçok eser bırakmıştır. Toffler’ın savunduğu dalga kuramı bu dönemleri anlatan en önemli kuramlardan birisidir. Eserlerinde bilgi toplumunun teknolojik, ekonomik ve kültürel yapılarının derinlemesine inceleyen Toffler görüşleriyle bilgi toplumunda önemli yere sahip isimlerden birisidir. Bu dönemle birlikte insanlar artık sadece tüketici sınıfında değil bunun yanında üretici sınıfına da dahil olmuş ve artık bilgi üreticisi haline gelmiştir. Bununla birlikte artık yeni iş alanları ortaya çıkmış ve bu dönemle birlikte fiziksel güç yerini akıl gücüne bırakarak bilgiyi kullanan kişilerin toplumun üst merkezlerinde yer almalarına yardımcı olmuştur. Bilgi artık toplumun merkezinde konumlanmış ve sanayi toplumundan kalan işçi sınıfının yerini şirketlerle birlikte beyaz yakalılara bırakmıştır.

Bu çalışmayla birlikte öncelikle bilgi toplumun özellikleri tartışılacak ve Alvin Toffler’ın bilgi toplumu analizlerinin günümüz dijital dünyasına olan yansımalarını ve onun geleceğe dair

uyarılarının geçerliliğini değerlendirerek, modern toplumların karşılaştığı zorluklar ve fırsatlar bağlamında bir araştırma yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Toplumu, Alvin Toffler, Üçüncü Dalga, Teknolojik Değişim, Dijital Çağ, Sosyo-Kültürel Dönüşüm

ALVIN TOFFLER AND HIS WORK ANALYSIS OF THE INFORMATION SOCIETY

ABSTRACT

The information society is a structure that emerged with the development of technology after the industrial society, especially with the widespread use of computers, showing us that a new social structure has emerged. In this society, the production, distribution and use of information is at the forefront. Alvin Toffler is one of the names working in this field and has left many works in this field, including his work *The Third Wave* published in 1980. the three-wave theory he came up with is one of the most important theories describing these periods. Toffler, who analyzes the technological, economic and cultural structures of the information society in depth in his works, is one of the names that have an important place in the information society with his views. With this period, people are no longer only in the consumer class but also in the producer class and have become information producers. In addition, new fields of work have emerged, and with this period, physical power has been replaced by mental power, helping people who use knowledge to take their place in the upper centers of society. Knowledge is now positioned at the center of society and the working class from the industrial society has been replaced by white-collar workers with companies.

In this study, the characteristics of the information society will be discussed and a research will be conducted in the context of the challenges and opportunities faced by modern societies by evaluating the reflections of Alvin Toffler's information society analysis on today's digital world and the validity of his warnings about the future.

Keywords: Information Society, Alvin Toffler, Third Wave, Technological Change, Digital Age, Socio-Cultural Transformation

1. Giriş

Sanayi sonrası gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan ve toplumun yapısını bütünüyle değiştiren asıl önemli gücün fiziksel gücün olmadığını bunun yerine insan aklının bilgiyi kullanmaya başlamasıyla zihinsel gücün bu değişen yapıyla birlikte ön planda olduğu anlaşılmıştır. Son yıllarda, yaşadığımız ve büyük bir olasılıkla belirli bir süre daha yaşayacağımız ön görülen dönem post-kapitalist, post-modern, post-endüstriyel (sanayi sonrası/ötesi), teknotronik, büyük yönelimler, küresel köy, bilişim çağı ve benzeri kavramlarla adlandırılmaya çalışılmaktadır (Yılmaz, 1998:15). Bilgi toplumu ile birlikte artık internet insanlık için bir hayati ihtiyaç haline gelmiştir ve bilgiye ulaşmak için kullanılan en önemli araç olan internete ulaşabilen insanlar toplumda üst rütbelere ulaşabilmiştir. Bu dönemden önceki sanayi toplumunda güç sahibi olan insanlar işçi gücünü elinde bulunduran onları yöneten insanlardı ancak değişen toplum dinamikleriyle güç artık bilgiyi elinde bulunduran insanlara geçmiştir. Bu çağın en tipik özelliği toplumların hızla değişmesidir. Toplumlardaki değişmeyi hızlandıran en belirgin etmenler, bilgi, teknoloji, iletişim ve ekonomi alanlarında görülmektedir. Bu çağa bilgi çağı adı verilerek bilgi toplumu kavramı ortaya çıkarılmıştır. Bilgi toplumu kavramı, bu değişim sürecinin yönünü ve içeriğini vurgulamaktadır (Ünal, 2009:5). Alvin Toffler “üçüncü dalga” yaklaşımıyla bilgi toplumunu tarihsel bir süreklilik içinde ele almış; tarım ve sanayi toplumlarının ardından gelen yeni dalganın bilgi temelli, esnek ve bireyselleşmiş bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Literatürde Toffler’ın yaklaşımı, özellikle teknolojik değişimin sosyal yapı üzerindeki etkilerini öngörmesi açısından öne çıkmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar, Toffler’ın öngörülerinin dijital çağın günümüzdeki dinamikleriyle büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir. Alvin Toffler, bilgi toplumu üzerine yaptığı çalışmalarla özellikle 1970’lerden itibaren hem akademide hem de popüler kültürde büyük etki yaratmıştır. Onun bilgi toplumu kavramına dair düşünceleri, teknolojik gelişmelerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve bireysel yaşam üzerindeki etkilerini de kapsayan bütüncül bir dönüşüm teorisi sunar. Bilgi toplumu kuramına ilk adımı attığı ilk büyük çalışma Gelecek Şoku adındaki 1970 yılında yazdığı eserdir. Daha sonra Üçüncü Dalga (1980), Güç Kayması (1990) ve Savaş ve Savaş Karşıtı (1993) adlı eserleri ile birlikte Alvin Toffler bilgi toplumuna önemli katkılarda bulunmuştur. Toffler, sanayi toplumunu takip eden bilgi toplumunu "Üçüncü Dalga" olarak tanımlamıştır. İnsanlık ileriye doğru dev bir sıçrama yapıyor. Toplumsal yaşam, tarihinde şimdiye dek görülmemiş ölçüde

altüst olacak ve yeniden düzenlenecek. Farkında bile olmadan, temelden başlayarak yepyeni bir uygarlık kurma yolundayız. İşte Üçüncü Dalga budur (Toffler, 1980:28)

Bu çalışmanın odak noktası Toffler’ın bu kurama kattığı özgün boyutları, özellikle teknolojik gelişmelerin toplum üzerindeki dönüştürücü etkisini nasıl ele aldığıdır. Toffler’ın “gelecek şoku” ve “bilgi gücü” gibi kavramları da bireylerin bu hızlı dönüşüme nasıl tepki verdiğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca kavramsal çerçevede, Toffler’ın bilgi toplumunu analiz ederken kullandığı üç temel yapı (ekonomik yapı, kültürel yapı, teknolojik yapı) ayrı başlıklar altında ele alınacaktır. Böylelikle bilgi toplumuna dair düşünsel altyapı hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde bütüncül biçimde ortaya konacaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde, bilgi toplumu kavramı ve bu kavram etrafında şekillenen kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Özellikle Alvin Toffler’ın bilgi toplumu anlayışı kuramsal bir çerçevede incelenmiş ve araştırmalar bu düzlemde yapılmıştır.

Bu çalışmada, veriler tezler ve makaleler, kitaplar ve akademik yayınlardan edinilen bilgiler kullanılmıştır. Literatür taraması yöntemiyle ulaşılan bilgilerden yola çıkılarak bir yorumlama yöntemi kullanılmış ve Toffler’ın bilgi toplumu hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

3. Literatür Taraması

Bilgi en basit ifadeyle “enformasyonun” düzenlenmesidir. Bilgiye, bir çeşit işlenmiş enformasyon da diyebiliriz (Atlı, 2004:633). Bilgi toplumu kavramı özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok düşünür ve akademisyen tarafından farklı boyutlarla ele alınmıştır. Fritz Machlup’un bilgi endüstrisi kavramı (1962), Daniel Bell’in sanayi sonrası toplum teorisi (1973), Manuel Castells’in ağ toplumu kavramı (1996) ve bu literatür içinde Alvin Toffler, bilgi toplumunun tarihsel gelişimini “Üçüncü Dalga” kuramı ile açıklayarak dikkat çekici bir özgürlük sunmuştur.

Bu çalışmayla Toffler’ın kuramları ele alınmış ve bilgi toplumuna olan yaklaşımları diğer yazarlardan farklı olarak nasıl yorumladığını karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu çalışmada, Toffler’ın görüşlerinin diğer kuramlardan hangi yönleriyle ayrıldığı ve bilgi toplumuna nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymayı amaçlanmıştır.

4. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, insanın kendi potansiyelini anlaması, sırlarını çözmesi ve çabasıyla inşa ettiği sosyal yapı ve sistemlerin derinliklerini keşfetmek için geliştirdiği bilgi üretme biçimlerindendir (Baltacı, 2019: 370). Araştırma, analiz ve kuramsal çözümleme yaklaşımlarına dayanmaktadır. Araştırma sürecinde, bilgi toplumu kavramına ilişkin akademik literatür, temel kuramlar, kitaplar ve bilimsel makaleler incelenmiş; betimsel analiz yöntemiyle veriler değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, yaklaşımında amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır (Karataş, 2015:73). Bu bağlamda çalışma, kuramsal ve yorumlayıcı bir perspektifle gerçekleştirilmiştir.

5. Bilgi Toplumu

Bilgi kavramı Latince “informato” kökünden gelmekte, “biçim verme”, “biçimlendirme” ve “haber verme” anlamlarında kullanılmaktadır. Bilgi genel anlamda düşünme, yargılama, akıl yürütme, okuma, gözlem ve deney yoluyla elde edilen “düşünsel ürün” ya da “öğrenilen şey” olarak tanımlanmaktadır (Balay, 2004:37). 20. Yüzyıldan sonra ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ile birlikte bilginin önemi kendini göstermeye başlamıştır. Çağdaş bir uygarlık olmanın yanı sıra bilgiye sahip olmaktan geçmeye başlamıştır. Bunların birlikte gelişmeye çalışan ülkeler bilginin önemini kavramış ve ona sahip olmak için atılımlarda bulunmaya başlamışlardır. Bilgi, kurum ve işletmelerin en az sermaye kadar önemli bir üretim faktörü, teknoloji ise onun vazgeçilmez ögesidir. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dönem bilgi çağı, toplumumuz, bilgi toplumu, insanlarımız ise bilgi çalışanları olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde bilgi servetin de kaynağı haline gelmiştir (Atlı, 2004:12). Bilgiye ulaşmak için kullanılan bir sıralama vardır. Bunun başında veri gelir. Veri, gerçek bilginin görünen yüzü olarak tanımlanabilir. Veriler, belli sayılar, semboller ve yazılar olabilir. Verilerin tek başlarına bir anlamları yoktur ancak işlendiklerinde enformasyon haline dönüşür. Enformasyon, işlenen verilen artık anlamları duruma geldiği halidir. Sorulan sorulara alınan yanıtlar enformasyondur. Topluma ve belli amaçlara sahip mesajlardır. Enformasyonu da kullanarak elde edilen verilen toplum yararına kullanılmasıyla da bilgi ortaya çıkmış olur (Aysecanblog, 2017).

Bilgi toplumu, bireylerin ve kurumların bilgiye dayalı üretimlerde bulunduğu iletişimin ve karar alma süreçlerinin etkilendiği, bilginin toplumun dinamiklerinde en üst düzeyde önemli olduğu toplum biçimidir. Bilginin üretimi ve üretilen bilgilerin farklı alanlarda kullanımı ayrıca

bilginin toplumdaki diğer insanlarla paylaşımı ön plandadır. Bu toplumda üreticiler araştırmacılar, yazılımcılar, akademisyenler vb. mesleklerdir. Yani insan aklının ön planda olduğu meslekler bu toplumun üreticileridir. Sanayi toplumunda yer alan sanayii mallarının yerini burada bilgi, hizmet ve internet almıştır. Teknoloji gelişimiyle internet artık toplumun en önemli aracı haline gelmiştir. Artık bilgiye ulaşmak internet ile birlikte eğitim alanında da dijital okuryazarlık ile daha kolay bir hâle gelmiştir.

6. Alvin Toffler’ın Bilgi Toplumu Adına Yaptığı Çalışmalar

Bu toplum yapısı için bazı kuramcılar yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu kuramcılar bilgi toplumunu ekonomik, teknolojik, sosyolojik ve kültürel açıdan ele almışlardır. Bu kuramcılarının en önemlilerinden biri Alvin Toffler’ dır. Toffler bazı çalışmalarda bulunmuştur. Bunlardan ilki;

6.1. Future Shock (1970)

Bu kitabının konusu değişim hızının toplumlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Toffler, teknoloji, bilgi ve iletişimin hızla gelişmesinden dolayı insanlar bu değişimlere artık ayak uydurmakta zorlanmaya başlamıştır. İşte bu ayak uydurmaları zorlanmaları Future Shock (gelecek şoku) kavramıyla açıklamıştır. Bu yaptığı çalışmayla birlikte bilgiye dayalı toplum yapısının bireyde yarattığı psikolojik ve sosyal gerilemelere dikkat çekmiştir.

6.2. The Third Wave (1980)

Bu kitabında insanlık tarihini üç büyük dalgayla açıklamıştır. Bunlardan ilki birinci dalga olan tarım toplumudur. Bu kitapta Birinci Dalga’nın M.Ö. 8000 yıllarında başlayıp 1650-1750 yıllarına kadar yeryüzüne tek başına egemen olduğunu kabul ediyoruz (Toffler, 1980:33). Tarım toplumundan sonra gelen dönem iste ikinci dalga olan sanayi toplumudur. Üç yüzyıl kadar önce, çıkardığı şok dalgalarıyla yeryüzündeki eski toplumları yıkan yepyeni uygarlıklar yaratan bir patlama duyuldu. Sözüünü ettiğimiz bu patlama sanayi devrimidir (Toffler, 1980:43). Son dalga olan üçüncü dalga ise bilgi toplumdur. Bilgi toplumuna geçişin temelinde; mekanik paradigmadan kuantum paradigmasına kayış yatar (Mercan, N., Demirci, K., & Oyur, E. 2013:116). Bu kitapta da anlattığı şekilde bilgi, üretim faktörü olarak emek ve sermayenin önüne geçmiştir. Bilgi toplumunun ekonomi, aile yapısı, eğitim ve medya üzerindeki etkilerini analiz eder.

6.3. Previews & Premises (1983)

Öngörüler ve Varsayımlar adlı bu kitabında fikirlerinin güncel yeniliklerle birlikte yeni gelişmelerle eski çalışmalarının bir karşılaşması sunulmaktadır. Bilgi toplumunun gelişimiyle birlikte kendi teorilerini pekiştirir ve kendisine gelen eleştirilere bir yanıt verir. Bilgi toplumu teorisini savunmuş ve geliştirmelerde bulunmuştur.

6.4. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century (1990)

Güç Kayması adlı bu kitabında gücün kaynağının bilgiye doğru kaymasını anlatmaktadır. Bu dönemle birlikte güçlü olanların ortak özelliği bilgiye ellerinde bulundurmalarıdır. Toffler, bu kitabıyla birlikte bilginin stratejik bir güç haline gelmesini savunmuş ve gücün temelini bilginin oluşturduğunu anlatmıştır. Bu değişimlerle birlikte siyaset, küresel ilişkiler ve ekonomi yeniden şekillenmiştir.

6.5. Revolutionary Wealth (2006)

Bu kitabında bilginin temelli ekonomilerin nasıl devrimsel bir zenginlik biçimi yarattığını anlatmıştır. Bir şeyler üretmek ve huzur içinde bir yaşam sürdürmek için bilginin kullanımı ön plana çıkmıştır. Bilgi toplumunun artık bir teori değil günlük yaşamın ekonomik olarak bir düzenleme olmasını anlatmıştır.

7. Alvin Toffler’ın Bilgi Toplumu Hakkında Görüşleri

Toffler, bilgi toplumunu sadece ekonomik olarak değil bütün bir toplum yapısını baştan sona değiştiren toplumun dinamikleriyle oynayan bir değişim olarak ele almıştır. Toffler, örneğin ABD toplumunun bilgi toplumu olma yolun da önemli bir mesafe aldığını, çünkü nüfusun büyük çoğunluğunun artık ne çiftçi ne de fabrika işçisi olduğunu, çoğunluğun bilgi sektöründe istihdam edildiğini belirtmektedir (Çelik, 1998:55). Alvin Toffler’ın en önemli görüşü daha öncede bahsettiğimiz “Üç Dalga” kuramıdır. Bu kuramda üç büyük dalga anlatılmaktadır. Her bir dalganın kendi dönemleri ve kendisinden sonraki dönemlerinin de içinde bulundurduğu özellikleri baştan sona değiştirdiğini anlatmaktadır. İşte Alvin Toffler’ın üçüncü dalga olarak adlandırdığı bilgi toplumu, bu evrimsel süreçlerin en sonuncusu ve en çok değişim geçiren dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

7.1. Bilgi Temelli Ekonomi

Bilgi ekonomisi kavramı, bilgi teorisinden (Machlup 1962) post-endüstriyalizm teorilerine (Bell 1973) ve "bilgi toplumu" (Drucker 1969) terimini ortaya atan Drucker'ın fikirlerine kadar uzanan teorilere dayanmaktadır (Kırıkçı, 2024:290). Bilgi toplumu, sanayi toplumunun maddi

üretim merkezli ekonomisinin bir değişim geçirerek artık üretim temelinin merkezinde bilgiye dayalı bir üretim yapısını temel alır. Üretimin artık bir değişim geçirerek ana kaynağının fiziksel güç ve makine gücü değil onların yerini bilgi ve iletişim süreçlerinin aldığı bir döneme geçiş yapılmıştır. Bilgi; üretimin süreçlerini, yönetimi, karar alma ve iletişim süreçlerinin en önemli aracı hâline gelmiştir.

7.2. Hız ve Değişim

Bilgi toplumu, değişimin sürekli olduğu ve yeni kuralların ortaya çıktığı bir dönemdir. Alvin Toffler bu durumu Future Shock (Gelecek Şoku) olarak adlandırmıştır. Toplum yapısında teknoloji ve bilgi üretimi çok fazla değişim geçirdiğinden dolayı bu duruma toplumdaki bireyler ayak uydurmakta zorlanmışlardır. Değişim, artık düz bir tabanda değil de sürekli yukarıya doğru büyük bir hızda yükselerek gerçekleşmektedir.

7.3. Zaman ve Mekânın Aşılması

Teknolojinin gelişimiyle bilgi, artık zamanın ve mekânın sınırlarını ortadan kaldırarak küresel bir güç hâline gelmiştir. Tabi her toplum bilgiden eşit şekilde etkilenmemiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin insanların bilgiye ulaşabilmesinin sınırlı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkeler, bilgi alanındaki hegemonyasını elinde tutarak, istediği bilgilerin serbest akışına hizmet vermekte; önemli saydığı bilgiler üzerinde sınırlamalar koymaktadır (Dağdaş, t.y.:272). İkinci dalga zamanında toplumlar şehirlerde yaşamak isteğiyle büyük kentleri doldurdular. Artık üretim ve dağıtım büyük şehirlerde yapılmaya başlandığından dolayı insanların köylerden şehirlere taşınma isteği arttı. Üçüncü dalga ise insanları bir araya getireceğine, dağıtarak mekân anlayışımızı değiştirmektedir. Dünyanın henüz sanayileşmekte olan yerlerinde hâlâ milyonlarca insan kentlere doğru akmaya devam ediyorsa da ileri teknoloji ülkelerinde eksi yönde bir akım da vardır (Toffler, 1980:370).

8. Bilgi Toplumundaki Kuramsal Yaklaşımlar ve Çalışma Yapan Kuramcılar

Bilgi toplumu hakkında 20. Yüzyılın ortalarından itibaren birçok kuramcı ve düşünür tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. Çalışmalar yapan düşünürler bilgi toplumu dönemini ekonomi, sosyoloji ve iletişim kavramları çerçevesinde analizler yapılmıştır.

8.1. Daniel Bell-Post Endüstriyel Toplum Teorisi

Endüstri toplumu mal üretimine, post-endüstriyel toplum ise hizmet üretimine dayalıdır. Endüstri toplumu hayat standardının işareti olarak malların kalitesiyle, post-endüstriyel toplum ise hizmet ve konforla (sanat, eğlence, eğitim ve sağlık) ölçülen hayat kalitesiyle tanımlanır (Kızılcı, t.y.:12). Bu yeni toplumda ekonomik güç, sanayi döneminde olan fiziksel emekten bilgi toplumunda var olan hizmet ve bilgi temelli üretim yapısına geçmiştir.

8.2. Manuel Castells – Ağ Toplumu Yaklaşımı

Günümüzde özellikle de enformasyon teknolojilerinin gelişme göstermesiyle birlikte yeni bir sosyal organizasyon türü ortaya çıkmıştır. Ağlarla örülü bu organizasyonun adı ‘Ağ Toplumu’dur (Özdemir, 2015:128). Bu toplum yapısında bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanımı dijital ağlar üzerinden ilerlemektedir. Bu yeni toplum düzeninde bireyler arasındaki bağlar ve ülkeler arasındaki ilişkiler bilgi temelli ağlar üzerinden kurulmaktadır. Bilgi, küreselleşerek ağlar üzerinden tüm dünyada anlık olarak dolaşılabilir bir hâle gelmiştir.

8.3. Peter Drucker – Bilgi İşçiliği ve Bilgi Ekonomisi

“Bilgi işçisi” terimi 1959 yılında Peter Drucker tarafından Yarının Simgesel Yapıları adlı kitabında beyaz yakalı çalışanın yeni bir yinelemesi olarak ortaya atılmıştır (Kırıkçı, 2024:296). Yönetimin ve organizasyonun değerlendirilmesi açısından bilgi, stratejik bir sermaye olarak değerlendirilebilir.

8.4. Yoneji Masuda – Bilgi Devrimi Yaklaşımı

Yoneji Masuda, “Sanayi Toplumunda temel dinamik maddi üretim iken Enformasyon Toplumu’nda temel dinamiğin enformatik üretim” olduğunu vurgulayarak Enformasyon Toplumu’nun Sanayi Toplumundan tamamen farklı, yeni bir toplumsal yapı olduğunu ileri sürer (Aktaş, 2007:182). Bilgi toplumunun, yapay zekâ ve iletişim teknolojileriyle beraber yeni bir şekil aldığını anlatmaktadır.

9. Bilgi Toplumu Tarihçesi

Bilgi toplumuna gelene kadar iletişim teknolojileri alanında birçok gelişim yaşanmıştır. Bu iletişim teknolojileri yeni buluşlarla birlikte yeni evremler geçirmiştir. İletişim teknolojilerinin evrimi, toplumların Sosyo-ekonomik yapısını ve bireylerin günlük yaşamını derinden etkileyen bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, 19. yüzyılda telgrafın icadıyla başlamış ve günümüzde yapay zekâ temelli dijital platformlara kadar ilerlemiştir.

İlk modern iletişim teknolojisi olarak kabul edilen telgraf, 1837 yılında Samuel Morse tarafından geliştirilmiştir. Telgraf, mektuplaşma gibi geleneksel haberleşme yöntemlerinin yerini alarak, bilgiyi uzun mesafelere çok daha hızlı iletme imkânı sunmuş ve postanın iletişimdeki etkisini kırmıştır.

1876 yılında Graham Bell'in telefonu icat etmesiyle birlikte, sözlü iletişimde büyük bir devrim yaşanmıştır. Telefon, yalnızca bireyler arası iletişimi kolaylaştırmakla kalmamış; ticari işlemlerin hızlanmasına, bankacılık sisteminin gelişmesine ve müşteri hizmetlerinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu dönemde santral sistemleri de kurulmaya başlanmış, çağrıların manuel olarak yönlendirildiği bir döneme girilmiştir.

1895 yılında Alexander Popov radyoyu icat etmiş, aynı yıllarda Guglielmo Marconi radyo dalgalarının iletimi üzerine yaptığı çalışmalarla kablosuz iletişimin temellerini atmıştır. Radyo, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında bir propaganda aracı olarak yoğun biçimde kullanılmış ve kitlesel iletişimin en etkili araçlarından biri haline gelmiştir.

1923 yılında John Logie Baird televizyonu icat ederek, görsel-işitsel iletişim çağını başlatmıştır. Televizyon, sinemaya kıyasla daha geniş kitlelere hitap edebilmesi ve evlere kadar girmesiyle medya alanında öncü bir rol üstlenmiştir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında ise bilgisayar teknolojileri gelişmiş, ardından World Wide Web (www) ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, bilgiye erişimi demokratikleştirerek, iletişim biçimlerini köklü biçimde değiştirmiştir.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçen ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. İlk kez 1956 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde teknik ve yönetim alanlarında çalışan ve beyaz yakalılar olarak adlandırılan görevliler, mavi yakalılar olarak adlandırılan işçilere göre sayısal üstünlüğe sahip olmuştur. Böylece yeni bir yapılanmaya doğru giden Amerika Birleşik Devletleri'nde sanayi dönemi geride bırakılarak, yeni bir toplum ortaya çıkmıştır (Ünal, 2009:131). Bilgi toplumunun ilk kavramlaşmasını sağlayan ise Fritz Machlup'dur. Yazdığı eserlerle birlikte bilgi toplumunun ekonomik yönüne dayalı ilk sistematik analizi yapan kuramcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra McLuhan iletişim çağı kavramını kullanarak bilginin toplumsal düzeyde yeni bir yapının ortaya çıktığını savunmuştur. McLuhan, insanların "Küresel Köy"e doğru bir yol izlediğini anlatmıştır. 1970'lerden itibaren bilgi toplumu araştırmaları derinleşmiş ve tartışmalar daha da artmıştır. Daniel Bell, bilginin stratejik üretim faktörü haline geldiğini anlatmıştır. Daha sonra Alvin Toffler Future Shock ve Thrid Wave adlı eserleriyle toplumsal değişimlerin hızlandığını anlatmıştır. Bu çalışmaların devamında 20.

Yüzyılın son döneminde internetin de yaygınlaşmasıyla birlikte bilgi, küresel bir hâle geldi ve eşzamanlı işlenebilir araç olarak kullanılmaya başlandı. 2000’li yıllardan itibaren mobil cihazların yaygınlaşmasıyla bilgi üretimi ve tüketimi anlık bir hâle geldi. Yapay zekâ, algoritmalar ve büyük verilerle birlikte bilgi toplumu artık tüm bireylerin katılımcı olduğunu ön plana çıkarmıştır. Bilgi toplumu artık sadece ekonomik ya da teknolojik bir yapı değil aynı zamanda bir yaşam tarzı olarak da tanımlanabilmektedir.

10. Bilgi Toplunun Özellikleri

Bilgi toplumu, ikinci dalga döneminden farklı olarak hem ekonomik hem de toplumsal yaşamda toplumun merkezinde bilginin olduğunu ifade etmektedir. Toplumun temel üretim ve güç kaynağında bilgi vardır. Bilgi toplumunda yaşayan insanların bilgiye daha fazla duyarlı olduğu, bilginin denetimi için gerekli teknolojik ortamın yaratıldığı, bilgi ekonomisinin bir sektör olarak ortaya çıktığı, insanların amaçları ve değer yargılarının bilgiye yönelik geliştiği görülmektedir (Ünal, 2009:137). Yapay zekâlar, algoritmalar ve big data (büyük veri) gibi yeni teknolojiler bilgi toplumunun temelini oluşturmaktadır. Bunlar sayesinde bilgi toplumu döneminde iletişimin anlık olarak kurulması sağlanmıştır. Büyük teknolojik gelişmelerin yaşanması ile birlikte artık insanlar sadece birer üretici değil aynı zamanda üretimin içinde olup gerek sosyal medya platformları gerekse dijital programlar aracılığıyla artık bilgiyi üretir hale gelmiştir. Kısacası Bilgi toplumunda bilginin temel özellikleri, sürekli üretilmesi ve artış göstermesi; iletişim ağları içinde taşınabilir, bölünebilir ve paylaşılabılır olması ile emek, sermaye ve toprağı ikame edebilmesi şeklinde özetlenebilir (Ünal, 2009:137).

11. Alvin Toffler Kimdir?

3 Ekim 1928 de doğan Amerikalı bir yazar ve sosyologdur. Yaşamı boyunca toplum üzerinden ekonominin ve teknolojinin gelişmelerinin tahminlerinde bulunan yazar bilgi toplumu, teknolojik dönüşüm ve gelecek şoku üzerine yaptığı öngörülerle dünya çapında bu alanın tanınır isimlerinden birisi olmuştur. *Fortune* dergisinin eski bir editörü olarak önceki çalışmaları teknoloji ve (bilgi bombardımanı gibi) onun etkileri üzerineydi. Sonra toplumdaki değişimleri ve tepkileri incelemeye başladı. Daha sonraki çalışmalarının odağını 21. yüzyılda askeri donanımın artan gücü, silah ve teknolojinin yayılımı ve kapitalizm oluşturdu (Çevik, 2021). Kendisi gibi yazar olan Heidi Toffler ile birlikte bu alanda birçok çalışmada bulunmuştur. Bu dönemde ikinci dalga olan sanayi toplumundan sonra meydana gelen değişimleri ve gelişmeleri gözlemleyip bu gelişimler hakkında kitaplar yazmıştır. *Future Shock*(1970), *The Third Wave*(1980), *Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the*

Edge of the 21st Century (1990), Creating a New Civilization (1995), Revolutionary Wealth (2006) bilgi toplumu hakkında yazdığı kitaplardır. Alvin Toffler teknoloji çağını büyük bir heyecan ve övgüyle yüceltse de beraberinde getirdiği tehlikenin farkındadır. Ona göre insanın kendi ürettiği teknolojiyi kontrol edecek bir mekanizmaya ihtiyaç vardır (Çevik, 2021).

12. Sonuç

Alvin Toffler'ın yaptığı çalışmalar bilgi toplumu hakkında çalışmalar yapan kişilerden farklı olarak sadece ekonomik yapıya, üretim tarzına ya da teknolojik gelişimlerle sınırlı kalmaz bunlara ek olarak toplumun psikolojisini, aile yapılarına, kültürel dönüşümlere ve eğitim öğretim alanları üzerinden de incelemelerde bulunmuştur. Toffler, dönemin getirdiği değişimlerle birlikte zorluklara ayak uydurarak gelecekte teknolojinin ve üretim tarzının nerelere gideceğine dair önemli öngörülerde bulunmuştur. Bilginin stratejik bir güç olacağını ve bilgiyi üretilen toplumların diğer toplumlara göre daha hızlı geliştiklerini anlatmıştır. Bir sosyolog olarak bu ikinci dalgadan üçüncü dalgaya geçişte toplumlarda yaşanan psikolojik tepkileri de inceleyen Toffler, toplumların bu değişimlere ayak uydurmak zorunda olduklarını anlatmış ve teknolojik gelişimlerin toplum üzerinde duygusal ve zihinsel etkilerine de çalışmalarında yer vermiştir. Bilgiyi elinde bulunduran toplumların gücü de elinde bulunduracaklarını anlatmış ve aynı zamanda bilginin politik ve ekonomik üstünlük kurmaya çalışan ülkelerin en büyük silahı olacağını anlatmıştır. Her dönemde toplumun merkezi dinamikleri de değiştirmekte olduğundan dolayı her farklı dalga başka birtakım zorluklar getirmiştir. İşte gerçek gücü elinde bulundurmak isteyen ülkelerin dönemlerin getirdiği zorluklara ayak uydurmak zorunda olduklarını anlatan Toffler, bilgi toplumun da yaptığı çalışmalarla bu alanın önemli yazarlarından birisidir.

13. Kaynakça

Aktaş, C. (2007). Enformasyon toplumu bağlamında Türkiye. *Selçuk İletişim*, 4(4), 182–193.

Atlı, D. (2004). Bilgi çağında işletmeler açısından bilgi yönetimi ve stratejik önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 631–637.

Aydın, S. (t.y.). *Sanayi toplumu üzerine*. <https://www.academia.edu/36766936/>

Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Ceylanoğlu A. (2017, Şubat 14). İlk blog gönderisi. Ayşe Ceylanoğlu Blog. <https://ayseceylanogtablog.wordpress.com/2017/02/14/ilk-blog-gonderisi/>

Çelik, A. (1998). Bilgi toplumu üzerine bazı notlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 53-59.

Çevik, E. (2021, Şubat 19). Alvin Toffler kimdir? Sosyologer. <https://www.sosyologer.com/alvin-toffler-kimdir/>

Dağdaş, E. (t.y.). Basında ortaya çıkan yeni iletişim teknolojilerinin okuyucu üzerindeki etkileri. *İletişim Fakültesi Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212536>

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.

Kırıkçı, S. (2024). Bilgi ekonomisi ve bilgi işçileri. *Emek ve Toplum*, 13(36), 288-304. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.1517243>

Kızılçelik, S. (t.y.). *Post-endüstriyel toplum kuramı* [Ders materyali]. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi <https://m.ataaof.edu.tr/pdf.aspx?du=tSucYceJIO07vbE9RIGp2Q==>

Mercan, N., Demirci, K., & Oyur, E. (2013). Alvin Toffler'a göre bilgi çağının yeni paradigması: Kaos teorisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 115-127.

Müderrisoğlu, B. (2018). Tarım toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm süreci ve kentsel organizasyonun Kondratieff dalga modeli üzerinden okunması. *Social Sciences Studies Journal*, 4(28), 6381-6394.

Toffler, A. (1981). *Üçüncü dalga* (A. Seden, Çev.). Altın Kitaplar.

Ünal, Y. (2009). Bilgi toplumunun tarihçesi. *Tarih Okulu*, 5, 123-144.

Yılmaz, B. (1998). “Bilgi toplumu”: Eleştirel bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 147–158.

MASUDA’NIN BİLGİ TOPLUMU ANLAYIŞI MASUDA'S UNDERSTANDING OF INFORMATION SOCIETY

Prof. Dr. YUSUF YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi, yusufyurdagul@hotmail.com, 0000-0002-9903-4176

MELTEM UĞUZ

Atatürk Üniversitesi, meltemuguzz@gmail.com, 0009-0003-2755-314X

ÖZET

Dijitalleşmenin, küreselleşmenin ve bilgiye erişimin hız kazandığı çağımızda, bilgi toplumuna yönelik teorik yaklaşımlar arasında mühim bir yere sahip olan Japon düşünür Yoneji Masuda bilgi toplumu anlayışını ele almaktadır. Masuda'nın bilgi temelli toplumsal dönüşüme dair yaklaşımını merkezine alarak, bilgi toplumuna ait kuramsal verimliliği derinlemesine incelemektedir. Söz konusu araştırmacı, bilgi çağını sadece teknolojik gelişmelerle sınırlı bir devir olarak değil; bireyin özgürleştiği, katılımcı demokrasinin ehemmiyet kazandığı ve yaşam kalitesinin bilgiyle şekillendiği yeni bir uygarlık aşaması olarak değerlendirmiştir. Bireyin refahını ve hürriyetini her şeyden önce insan merkezli bir transformasyon olarak tanımlayan bu yaklaşımda, bilginin planlanması toplumsal kalkınmanın temel aracı olarak konumlandırılmıştır. Araştırmada, Masuda'nın geliştirdiği model; tarihsel süreç, kuramsal arka plan ve diğer bilgi toplumu teorisyenleri ilişkisi bağlamında ele almaktadır. Özellikle Batı merkezli yaklaşımlarla karşılaştırıldığında, onun vizyonu daha çok insani değerleri önceleyen, kolektif refaha odaklanan bir anlatı perspektifi sunmaktadır. Bu bütüncül çalışmada, bilgi üretiminin ekonomik sistemdeki yeri, kültürel örgülerin ilişkisi, teknolojik gelişmelerle etkileşimi ve yönetim alanındaki etkileri irdelenecektir. Masuda'nın düşünsel mirası, muasır bilgi toplumlarının nasıl biçimlendiğini anlamak açısından önemli ipuçları sunmakta; sadece sistemsiz olmamakla birlikte aynı zamanda etik ve hümanist boyutlarıyla da bilgi odaklı yaşamın mümkünliğini sorgulamaktadır. Bu bağlamda bilgi toplumuna yönelik daha derinlikli bir anlayışa ulaşmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi toplumu, Yoneji Masuda, Computopia, dijitalleşme, toplumsal dönüşüm, katılımcı demokrasi, teknolojik gelişme, etik bilgi kullanımı, planlanabilir toplum, sanayi sonrası toplum.

ABSTRACT

In our era marked by digitalization, globalization, and accelerated access to information, Japanese thinker Yoneji Masuda holds a significant place among theoretical approaches to the

information society. This study delves deeply into the theoretical productivity of the information society by centering on Masuda's approach to information-based societal transformation. Masuda did not view the information age merely as a period defined by technological advancements; rather, he saw it as a new phase of civilization where individual freedom flourishes, participatory democracy gains importance, and quality of life is shaped by information. In this human-centered transformation, which prioritizes individual welfare and liberty, the planning of information is positioned as a fundamental tool for social development.

The research examines Masuda's model within the context of historical progression, theoretical background, and its relation to other theorists of the information society. When compared especially to Western-centric approaches, Masuda's vision offers a narrative perspective that emphasizes human values and focuses on collective welfare. This comprehensive study explores the role of information production in the economic system, its relation to cultural structures, its interaction with technological developments, and its effects on governance. Masuda's intellectual legacy provides important insights into understanding how contemporary information societies are shaped; it questions the feasibility of an information-centered life not only from a systemic standpoint but also through ethical and humanistic dimensions. In this context, the study aims to achieve a more profound understanding of the information society.

Keywords: Information society, Yoneji Masuda, Computopia, digitalization, social transformation, participatory democracy, technological development, ethical use of information, plannable society, post-industrial society.

GİRİŞ

Bilgi toplumunda literatüre bakıldığında Batı merkezli filozofların ideolojileri ve çalışmaları etrafında şekillenmiş bu alana sistemli ve akılcı yön veren Yoneji Masuda tarafından geliştirilmiştir. (Çelik, 1998) Masuda'nın anlayışı teknolojik gelişmeler dışında, insan özgürlüğü, toplumun bütüncül dönüşümüne odaklanan ve bu dönüşümü refah içerisinde olması gerektiğini bir çerçeve içinde sunar (Çelik, 1998). Bilgiyi yalnızca üretim aracı olarak görmez; Planlanabilir bir toplum ve bu toplumu güçlü kılan ideolojileri modelleme yönüyle değerlendirmesi dikkat çeker (Ural, 2011; Çelik, 2011). Onun bilgi toplumuna bakış açısı kuramlar arasında etik ve insancıl boyutuyla en belirgin şekilde öne çıkan yaklaşımlardan biridir (Tosun, 2014).

Yapılan akademik araştırmalarda Masuda'nın birçok düşüncesi Alvin Toffler, Daniel Bell gibi kuramcılarla karşılaştırılmış; fakat Masuda'nın bilgi toplumu anlayışı daha çok topluma yönelik fayda sağlayan, uzun vaatli planlama ve katılımcı demokrasi vizyonu etrafında oluşması gerektiğini vurgulamıştır (Ünür, 2013; Ünal, 2013).

Alan yazında, Masuda özellikle Japonya'nın kalkınma maddeleri üzerindeki etkileri ve planlı Ar-ge yönetimi anlayışını benimsemiştir (İlk adım, 2011). Onun sağgörülerimiz günümüz modern bilgi çağında yönetim, eğitim, ekonomi sosyal eşitsizlik, dijitalleşme gibi pek çok konuyla

ilişkilendirmiş; bireyle bilgi arasındaki etkileşimi dönüştürücü bir güç olarak ele almıştır (Sarigöz, 2014).

Bu bağlamda Masuda'nın yaklaşımı, sadece sistem düzeyinde değil; kültürel, ekonomik, teknolojik, sosyal, alanlarda bilgiye ve teknolojiye uyum sağlanmış düzenin kurulabileceğine dair geleceğe ışık tutan bir kuram olarak değerlendirilmiştir (Sarigöz, 2012). Bilginin yayılması ve ulaşılabilirliğinin artması, denetlenebilir bir toplumsal araç haline gelmesi, Masuda'ya göre daha adil daha eşitlikçi, özgür ve insana yakışır bir gelecek oluşturma temelidir (Tosun, 2014). Literatürdeki bu okumalar, onun bilgi toplumu vizyonunun yalnızca teorik değil, aynı zamanda etik ve içselleştirilmiş ideolojik bir duruş barındırdığını da göstermektedir (Geray, 2003).

MASUDA'NIN BİLİĞİ TOPLUMUNA YÖNELİK YAKLAŞIMININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

Enformasyon toplumu bilimsel gelişmeler sayesinde hayatımıza girmiş gibi gözükse de aslında toplumsal dönüşümle kesişmektedir. Tarihe baktığımızda bilgi her zaman ön planda tutulur ve sürekli gelişimi desteklenirdi. Özellikle 20.yüzyılın ortalarında sonra, bilgi sadece toplumsal güç değil yaşamın devamlılığını sağlayan temel kaynak haline geldi. Artık fiziksel güç hegemonyası, hammaddenin yerini bilgi, akıl ve zihin değer görmeye başladı (Çelik,1998).

Bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönem farklı düşünürle tarafından kuramsallaştırılmıştır. Dönemin ileri gelen isimlerinden Daniel Bell, bilgi toplumunu “sanayi sonrası toplum “olarak adlandırmış, burada sanayi toplumundan sonra gelen bir aşama olarak nitelendirirken, bu dönemde geleneksel fiziksel üretimin yerini bilgi teknolojileri ve bilgisayar üretiminin aldığını belirtmiştir. Masuda ise toplumların planlanması ve ahlaki bir çerçevede bilgiye dayalı olarak yeniden inşa edilebileceğini ileri sürmüştür; teknolojiyi araç, bilgiyi ise hedef olarak görmüştür (Çelik, 2011). Bir başka söylemle bilgi toplumunda bilgi sadece üretilen bir içerik değil, aynı zamanda toplumu dönüştüren bir değer olarak ele alınmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde 1960'lı yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte bilgi toplumu kavramı da daha çok gündeme gelmeye başladı. 1980'lerden sonra bilgisayarın,90'larla birlikte internetin yaygınlaşması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Veri artık uzmanların ulaşabileceği bir şey olmaktan çıkmış; toplumun her kesimi için ulaşılabilir bir kaynak haline gelmiştir (Sarigöz,2012).

Bilgi toplumunun en belirgin özellikleri arasında; dijitalleşmeleri ve ağ yapılarının hakimiyeti zaman ve mekândan bağımsız bilgi akışı, yaşam boyu öğrenme ve gelişme ve temelli karar alma süreçleri öne çıkar. Bu özellikler sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel değişimlerin de önünü açar. Eğitim, sağlık, yönetim, yönetişim ve medya gibi pek çok alanda bilgi odaklı yapılanmalar göze çarpar (Çelik 2011).

Veri toplumlarına katkı sağlayan düşünürler arasında Alvin Toffler, Daniel Bell, Yoneji Masuda ve Manuel Castells gibi isimler ver alır. Bu düşünürleri anlamlandırmak için kavramını merkez almamışlardır.

YONEJİ MASUDA, NE YAPMIŞTIR HANGİ ALANLARDA ÇALIŞMIŞTIR. KİTAPLARI NELERDİR?

Yoneji Masuda, bilgi toplumu kavramının gelişimine en fazla katkı sağlayan düşünürlerden biridir. Japonya’da mühendislik ve bilişim alanında eğitim almış olan Masuda, zamanla bu teknik birikimi sosyal bilimlerle birleştirerek bilgi toplumuna dair teorik bir çerçeve oluşturmuştur. Onu farklı kılan ise bilgiye yalnızca teknolojik bir gözle değil, aynı zamanda etik, kültürel ve sosyolojik boyutlarıyla yaklaşmasıdır (Geray, 2003).

Masuda’nın akademik kariyeri, Japonya’da 1960’lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini araştırmakla şekillenmiştir. Bu süreçte yalnızca akademik çalışmalarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda Japonya’nın kalkınma politikalarına da katkı sunmuştur. Özellikle uzun vadeli planlama ve bilgiye dayalı toplumsal modellemeler konusunda devlet düzeyinde danışmanlık görevleri üstlenmiştir (İlk adım, 2011). Masuda’nın en bilinen kavramlarından biri “Computopia”dır. Bu kavram, bilgi toplumunun sadece dijitalleşme değil; özgürlük, etik sorumluluk ve katılımcılık temelinde şekillenen bir gelecek tahayyülünü ifade eder. Computopia, teknolojinin insan onuruyla uyum içinde kullanıldığı ve toplumun kendi kaderini bilgiyle planladığı bir sistemdir (Çelik, 1998; Sarıgöz, 2014). Masuda’nın çalışmaları çok sayıda alanla kesişir. Bilişim, planlama, sosyoloji, ekonomi ve etik gibi farklı disiplinleri bir araya getirmiştir. Bilgi toplumunun yalnızca teknik bir değişim olmadığını; bireylerin yaşam tarzından demokrasi kültürüne kadar birçok boyutu etkilediğini savunmuştur (Çelik, 2011; Tosun, 2014).

Masuda’nın en çok bilinen eserleri arasında “The Information Society as Post-Industrial Society” (1980) yer alır. Bu kitapta Masuda, bilgi toplumunu sanayi sonrası bir yapı olarak ele alır ve üretim araçlarının bilgiye dönüşmesiyle birlikte toplumun hangi yönde değişeceğini kuramsal olarak açıklar. Aynı zamanda Japonya için hazırladığı stratejik kalkınma raporları ve Computopia vizyonu da bilimsel literatürde oldukça önemli kabul edilmektedir (Ünal, 2013; Ünür, 2013). Masuda’nın bu çok katmanlı yaklaşımı, günümüzde hem teknolojik gelişmelere eleştirel bakan araştırmacılar hem de etik merkezli kalkınma modelleriyle ilgilenenler için güçlü bir referans noktası oluşturur. Onun fikirleri yalnızca geçmişe ait bir bakış açısı değil, günümüzün bilgi toplumuna dair sorunlarına da ışık tutan çağdaş bir düşünce mirasıdır (Ural, 2011).

MASUDA’NIN BİLGİ TOPLUMU ANLAYIŞINA YÖNRLİK ELEŞTİRİLER

Yoneji Masuda’nın bilgi toplumu kuramı, birçok yönüyle dönemin önünde bir vizyon sunmuş olsa da zamanla çeşitli eleştirilere de konu olmuştur. Özellikle onun yaklaşımındaki idealist ton, bazı araştırmacılar tarafından gerçekçi bulunmamıştır. Computopia gibi kavramlar, her ne kadar teknolojinin etik kullanımı için önemli hedefler sungsada, günümüzün karmaşık toplumsal yapıları göz önünde bulundurulduğunda bu hedeflerin uygulanabilirliği zaman zaman sorgulanmaktadır (Çelik, 2011; Sarıgöz, 2014).

Bir başka eleştiri noktası ise Masuda'nın yaklaşımında teknolojiye atfedilen olumlu roldür. Masuda, teknolojiyi toplumun daha adil ve katılımcı bir yapıya dönüşmesi için bir araç olarak görmüştür. Ancak teknolojik araçların her zaman bu yönde işlemediği, zamanla toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebildiği de görülmektedir (Ural, 2011). Özellikle veri kontrolü, mahremiyet ihlalleri ve dijital uçurum gibi sorunlar, bilgi toplumunun herkes için eşit fayda sağlamadığına dair somut örnekler sunmaktadır

Ayrıca Masuda'nın modelinde bireyin bilgiye erişimi ve bu bilgiyi kullanma becerisi oldukça iyimser bir çerçevede değerlendirilir. Oysa günümüzde bilgiye erişim kadar, onu doğru anlama, eleştirel süzgeçten geçirme ve anlamlı bir şekilde kullanma kapasitesi de büyük farklılıklar göstermektedir. Bilgi toplumunun yalnızca teknik altyapıya değil, aynı zamanda eğitimsel ve kültürel eşitliğe de ihtiyaç duyduğu göz ardı edilemez (Ünal, 2013; Ünür, 2013).

Masuda'nın eleştirildiği bir diğer nokta ise modelin devlet odaklı yapısıdır. Bilgi toplumunun planlana bilirliliği konusunda devletin yönlendirici rolüne yaptığı vurgu, bazı çevreler tarafından merkezileşme ve kontrol riski taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Geray, 2003). Bu eleştiriler, özellikle günümüzde bireysel özgürlükler, dijital mahremiyet ve sivil toplumun özerkliği gibi kavramların ön plana çıkmasıyla daha da önem kazanmıştır.

Bununla birlikte, bu eleştiriler Masuda'nın yaklaşımını değersizleştirmekten çok, onu daha güncel bağlamlarda yeniden düşünmeye çağıran katkılar olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Masuda'nın vizyonu, her ne kadar idealist öğeler barındırsada, bilgiye etik yaklaşımı ve bireyin güçlendirilmesine verdiği önem ile bugün hâlâ ilham verici bir kaynak olmayı sürdürmektedir (Tosun, 2014; Sarıgöz, 2012).

SONUÇ

Yöneji Masuda'nın bilgi toplumu kuramı, yalnızca teknolojik gelişmelerle açıklanamayacak kadar derin ve çok boyutlu bir yaklaşım sunar. Masuda, bilgi toplumunu teknik araçların ötesinde, etik değerlerin, katılımcı demokrasinin ve insani planlamanın bulunduğu bir yapı olarak tanımlar. Onun "computopia" vizyonu, bilgiye dayalı bir gelecek için umut vadeden ama aynı zamanda sorumluluk gerektiren bir çerçeve sunar.

Masuda'nın görüşlerinin en önemli katkılarından biri, teknolojiyi bir amaç değil; toplumun daha adil, özgür ve bilinçli bir yapıya dönüşmesi için bir araç olarak konumlandırmasıdır. Bu yaklaşım, bireyin merkezde olduğu, katılımın teşvik edildiği ve bilginin herkese açık olduğu bir toplum hedefini temel alır. Bu nedenle Masuda'nın modelinde birey, sadece bilgi tüketicisi değil; aynı zamanda üretici ve karar vericidir. Bununla birlikte, Masuda'nın bilgi toplumu anlayışı zamanla farklı açılardan eleştirilmiştir. Özellikle teknolojinin her zaman eşitlikçi sonuçlar doğurmadığı, toplumsal farklılıkların dijital dünyada da sürdüğü ve bireylerin bilgiyle ilişkilerinin karmaşıklaştığı günümüzde, onun kuramı bazı açılardan eksik ya da fazla iyimser bulunabilir. Ancak tüm bu eleştiriler, Masuda'nın teorik çerçevesinin geçerliliğini değil; yeniden düşünülme ve güncellenme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Masuda, bilgi toplumuna yalnızca teknik gözle değil, insani ve etik bir perspektifle yaklaşan sayılı düşünürlerden biridir. Bugünün dünyasında hâlâ karşılık bulan görüşleri hem akademik çevrelerde hem de toplumsal politikalar düzeyinde yol gösterici olmaya devam etmektedir. Bilgiye dayalı bir toplum inşa etmenin, sadece teknolojik altyapı değil; değer temelli bir yaklaşım gerektirdiğini en açık biçimde ortaya koyan düşünürlerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Çelik, A. (1998). Bilgi toplumuna ilişkin bazı notlar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(1), 53–59.
- Çelik, A. (2011). Bilgi toplumunun teknolojik temelleri üzerine eleştirel bir analiz. Akademik İncelemeler, 2(2), 49–71.
- Geray, M. (2003). Yoneji Masuda ve enformasyon toplumu kuramı. Yapı ve Kurgu, (2), 120–138.
- İlkadım, H. (2011). Sanayi sonrası toplum ve Masuda'nın vizyonu. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17, 104–116.
- Sarıgöz, O. (2012). Bilgi toplumunun teknolojik temelleri. E -Avrupa+, Avrupa Bilgi Toplumu ve Türkiye, 1(1), 13–26.
- Sarıgöz, O. (2014). Bilgi toplumunun tanımı ve kuramsal temelleri. Near East University Journal of Social Sciences, 47, 81–98.
- Tosun, M. (2014). Bilgi toplumunun kuramsal çerçevesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 47–65.
- Ünal, Y. (2013). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve demokratik dönüşüm. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 1–12.
- Ünür, Y. (2013). Bilgi toplumunun tarihçesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 136(1), 25–37.
- Ural, Y. (2011). Bilgi toplumunun teknolojik temelleri üzerine eleştirel bir inceleme. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 89–105.

ÇİZGİ ROMANLARDA KÜYERELLEŞME; MANGALAR

NURSENA BESNİLİ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, nursena.besnili@std.hku.edu.tr - ORCID ID: 0009-0009-6175-4897

Doç. Dr. ATIYE GÜNER

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, atiyeguner@hku.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-4984-109X

ÖZET

Küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan yerelleşme olgusu, 1990'lı yıllardan itibaren “küresel” ve “yerel” kavramlarının bileşiminden türetilen “küyerelleşme” terimiyle tanımlanmaktadır. Küyerelleşme, küresel ölçekte üretilen ürünlerin, değerlerin ya da hizmetlerin, yerel kültürel bağlamlara uyarlanarak yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Roland Robertson'un da belirttiği gibi bu süreç, küresel ve yerel unsurların eş zamanlı olarak iç içe geçmesiyle kültürel ürünlerin hem evrensel düzeyde yayılmasına hem de yerel kültürlerle bütünleşmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Japonya'ya özgü bir anlatı türü olan manga hem biçimsel hem de içeriksel olarak farklı coğrafyalara adapte edilerek küresel bir medya formuna dönüşmüştür. Modern manga kültürünün temelleri, Tezuka Osamu'nun 1940'lı yıllarda ortaya koyduğu eserlerle atılmıştır. Günümüzde dijitalleşme ve çevrimiçi platformların etkisiyle manga, dünya genelinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmakta ve küyerelleşme sürecinin etkisiyle farklı kültürel yapılarla harmanlanmaktadır. Küyerelleşme sürecinde manga içerikleri yalnızca dilsel olarak çevrilmekle kalmamış; aynı zamanda kültürel kodlar, mizah anlayışı, karakter tasvirleri ve anlatı yapıları da hedef toplumların normlarına göre yeniden biçimlendirilmiştir. Örneğin, Japon kültüründe toplumsal hiyerarşi ve kolektivist yapıların ön planda olduğu temalar, Batı ülkelerinde bireycilik odaklı yorumlarla yeniden kurgulanmıştır. Bazı durumlarda ise şiddet, cinsellik veya dini semboller gibi kültürel olarak hassas unsurlar sansürlenmiş ya da değiştirilmiştir. Bu müdahaleler, manga anlatısının orijinal bağlamını dönüştürürken aynı zamanda küresel okurla daha kolay ilişki kurmasını sağlamıştır. Dolayısıyla manga, yalnızca ihraç edilen bir kültür ürünü değil, aynı zamanda yerel tüketiciyle yeniden şekillenen bir melez anlatı formuna dönüşmüştür. Özellikle ABD, Avrupa ve Türkiye gibi pazarlarda yapılan çeviriler, sağdan sola okuma yönünün değiştirilmesi veya korunması gibi uyarlama stratejileri bu dönüşümün somut göstergelerindendir. Bu çalışma, manga çizgi romanlarının küyerelleşme bağlamında nasıl yeniden üretildiğini; kültürel aktarım, biçimsel dönüşüm ve tüketim pratikleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, manga örneği üzerinden küresel kültürel ürünlerin yerel kodlarla nasıl bütünleştiğini analiz ederek görsel iletişim tasarımı, sosyoloji ve göstergebilim disiplinlerine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küyerelleşme, Çizgi Roman, Manga, Küresel, Yerel

1. GİRİŞ

Küyerelleşme kavramı, “küresel” ve “yerel” unsurların etkileşim içinde harmanlandığı bir süreci tanımlar (Robertson, 1995). Bu bağlamda “küyerelleştirme”, yalnızca küresel olanın yerel bağlamlara nüfuz etmesi değil, aynı zamanda yerelin küresel düzlemde yeniden şekillenmesi anlamına gelir. Kültürlerin etkileşiminde, tekil ve baskı bir küresel kültürün hakimiyetinden söz etmek yerine, farklılaşmayı ve çoğulluğu öne çıkaran bir anlayış hakimdir (Bulubay, 2018). Küreselleşme, tüm kültürel biçimleri homojenleştirmekten ziyade, melezleşmiş kültürel yapılar doğurarak yerel öğelerin yeniden görünürlük kazandığı dinamikler üretmektedir. Alan yazında bu kültürel çoğulluğun iki temel başlık altında ele alındığı görülür: melezleşme ve küyerelleşmedir. Melezleşme yaklaşımı, kültürel küreselleşmeyi belirli bir merkezin değil, tarihsel süreçte birçok farklı kültürel etkileşimin şekillendirdiği çok katmanlı bir yapı olarak görür. Küyerelleşme ise 1990’lı yıllarda Roland Robertson tarafından küreselleşme kavramının ötesine geçmek üzere önerilen bir kavramdır (Güner, 2024). Robertson, küresel ile yerel arasındaki ilişkiyi karşıtlık değil, tamamlayıcılık temelinde değerlendirmiş ve küreselleşmenin, yerel gerçeklikleri dönüştürürken aynı zamanda onların da küresel süreçleri biçimlendirdiğini vurgulamıştır.

Roland Robertson’a göre küreselleşmenin en önemli sonuçlarından biri, kültürel yapıların özgünlüğü ve otantikliği konusundaki sorgulamaları gündeme getirmesidir (Güner, 2024). Küreselleşme uzun erimli bir süreç olarak değerlendirildiğinde, yerelin kendisi de bu sürecin bir çıktısı olarak ortaya çıkar. Günümüzde, küresel etkileşimlerden tamamen bağımsız, dışa kapalı toplum ya da kültürlerin varlığı neredeyse imkansızdır (Khondker ve Tükel, 2013). Robertson’un yaklaşımında, (akt, Güner, 2024) küreselleşme iki yönlü bir süreçtir: bir yandan evrensel olan yerel bağlamlarda yeniden şekillenirken, diğer yandan yerel olan evrensel düzleme taşınarak yeni anlamlar kazanır. Bu çift yönlü etkileşim, Robertson’un “küyerelleşme” kavramıyla ifade ettiği sürecin temelini oluşturur. Kavram, hem “küresel” hem de “yerel” terimlerini kapsayarak, küresel ile yerelin iç içe geçtiği çok katmanlı bir kültürel dönüşüme işaret eder (Robertson, 1995).

Toplumların kültürel üretiminde önemli bir yere sahip olan çizgi romanlar, küyerelleşme olgusunun günümüzdeki somut ve dikkat çekici örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Görsel anlatım dili, popüler kültürle olan güçlü ilişkisi ve farklı kültürel zeminlere kolaylıkla uyarlanabilir yapısı sayesinde çizgi romanlar, çeşitli bağlamlara özgü melez anlatıların ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Duncan ve Smith, 2009). Bu çerçevede, manga çizgi romanları, Japonya’nın özgün anlatı geleneklerinden kaynaklanan ancak küresel pazarın beklenti ve kodlarına uyum sağlayarak uluslararası alanda yaygınlaşan bir tür olarak, küyerelleşmenin etkili bir örneğini teşkil etmektedir. Mangaların küresel ölçekte dolaşıma girmesine rağmen yerel kültürel öğeleri koruması, küresel içeriklerin yerel biçimlerde yeniden yorumlanması ve dönüştürülmesi sürecini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir (Allison, 2006). Bu çalışma manga çizgi romanlarını küyerelleşme perspektifinden ele alarak, kültürel bağlamda nasıl bir dönüşüm ve etkileşim modeli sunduğunu analiz etmeyi hedeflemektedir.

2. KÜYERELLEŞME BAĞLAMINDA ÇİZGİ ROMANIN DÖNÜŞÜMÜ

Çizgi roman, ardışık paneller aracılığıyla anlatı kuran ve görsel unsurlarla metni birleştiren özgün bir sanat formudur. Bu alandaki öncülerden Will Eisner, çizgi romanı “Ardışık Sanat” olarak tanımlamış ve onu, bir düşünceyi veya öyküyü ifade etmek üzere görsellerin ve kelimelerin düzenlenmesiyle oluşan sanatsal ve yazınsal bir anlatım biçimi olarak nitelendirmiştir (Eisner, 2000). Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık’ta üretilen bu tür yapıtlar genellikle “Anglofon çizgi roman” olarak adlandırılır. İkinci Dünya Savaşı öncesine dek çizgi romanlar çoğunlukla gazetelerin hafta sonu eklerinde karikatür şeritleri şeklinde yayımlanmış, bağımsız bir sanat formu olarak kabul görmemiştir. Ancak 1938’de Action Comics’in Süpermen karakterini yaratmasıyla birlikte çizgi romanlar “altın çağ” dönemini yaşamıştır. Ardından, 1940’ta Joe Simon ve Jack Kirby tarafından yaratılan “Captain America” karakteri, çizgi romanın propaganda aracı olarak kullanılabileceğini gösteren çarpıcı bir örnek sunmuştur. İlk sayısının kapağında Nazi lideri Adolf Hitler’e yumruk atan bu karakter, ilerleyen süreçte Amerikan ulusal kimliğinin simgelerinden biri haline gelmiş ve bu durum, çizgi romanın küyerelleşme sürecindeki erken temsillerinden biri olarak değerlendirilebilmiştir (Booker, 2010).

İkinci Dünya Savaşı’nın toplumsal ve kültürel etkileri, çizgi roman geleneğinin farklı coğrafyalarda eleştirel ve tematik içeriklerle gelişmesine zemin hazırlamıştır. Japonya, köklü bir görsel anlatım geçmişine sahip bir ülke olarak, kendi çizgi roman ekolünü oluştururken kültürel sembollerini manga aracılığıyla özgün biçimde işlemiştir. Her ne kadar Japonya’daki görsel anlatı geleneği tarihsel olarak çok daha eskiye dayansa da, manga esas atılımını İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan toplumsal buhran döneminde gerçekleştirmiştir (Petersen, 2010). Bu süreçten itibaren manga, yalnızca Japon toplumunun ruhsal atmosferini yansıtan bir ifade biçimi olmanın ötesine geçerek, evrensel temaları işleyen anlatılarla uluslararası düzeyde etkili olmaya başlamıştır. Özellikle 1980’li yıllardan sonra bilim kurgu, spor, romantizm gibi çeşitli tematik alanlarda üretilen mangalar, Batı’da da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış; kültürel farklılıklara rağmen evrensel duygulara hitap edebilme yeteneği sayesinde küresel ölçekte yaygınlık kazanmıştır (Puluç, 2022). Bu yayılım süreci, sadece bir kültürel taklit değil; yerel öğelerin korunarak evrensel düzeyde yeniden sunulmasıyla gerçekleşmiş ve manga, küyerelleşmenin önemli bir taşıyıcısı konumuna gelmiştir.

Manga çizgi romanlarının küresel ölçekte yaygınlaşması, iki temel yönelimi beraberinde getirmiştir. Bir yandan özgün kültürel kodlar korunarak uluslararası düzlemde sunulmuştur. Diğer yandan ise yerel pazarlara uygun biçimde yerel adaptasyonlara tabi tutulması, Japonya’da üretilen mangalarda sıklıkla karşılaşılan toplumsal normlar, mitolojik göndermeler, yemek alışkanlıkları ve eğitim sistemi gibi yerel öğeler, kimi okuyucular için yabancı gelebilecek nitelikte olsa da, orijinal bağlamlarıyla sunulduklarında kültürel çeşitliliğin anlaşılmasına katkıda bulunurlar. Ancak pek çok ülkede bu içerikler, doğrudan aktarılacak yerine yerel kültürel normlara uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı mangalar sansürlenmiş; şiddet, cinsellik ya da dinsel semboller içeren bölümler çıkarılmış ya da yumuşatılmıştır (Görgüler, 2016). Avrupa’da ise karakter adları veya mekansal referanslar, hedef kitlenin kültürel hafızasına daha yakın hale getirilerek

değiştirilmiştir. Bu tür müdahaleler kimi zaman kültürel özgünlüğü zedelemekle eleştirilse de, küyerelleşme perspektifinden bakıldığında manga içeriklerinin farklı kültürlerle daha kolay etkileşime girmesini ve yaygınlaşmasını mümkün kılmıştır (Bouissou vd., 2016). Böylece manga, hem özgün bir kültürel aktarım aracı hem de küyerelleşme bağlamında yeniden şekillenen bir anlatı formu olarak ikili bir rol üstlenmektedir.

Çizgi romanlar, yalnızca bireysel hikayelerin değil, aynı zamanda toplumsal olaylar ve küresel ölçekte yaşanan krizlerin anlatı aracı haline gelerek küyerelleşme sürecinin önemli bir bileşeni olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde saldırılarının ardından Amerikan çizgi roman endüstrisi, süper kahraman temalarını yeniden ele alarak Marvel ve DC gibi büyük yayınevleri aracılığıyla karakterlerini terör, ulusla travma ve kimlik sorgulamaları ekseninde yeniden kurgulamıştır. Bu anlatılar, hem Amerikan toplumun içsel kırılmalarını görünür kılmış hem de benzer toplumsal deneyimlere sahip farklı ülkelerdeki okuyucularla etkileşim kurabilmiştir. Benzer biçimde, Japon mangalarında da 2011 Tohoku depremi ve Fukushima nükleer felaketi sonrasında felaket temalarının öne çıktığı, bireysel ve toplumsal travmaların küresel kriz bağlamında yeniden anlamlandırıldığı görülmektedir (Smith ve Goodrum, 2011). Bu örnekler, çizgi romanın yalnızca kültürel bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda küresel olayları yerel kodlarla yeniden üreten, melez anlatı yapılarıyla evrensel duygulara hitap eden güçlü bir kültürel aktarım aracı olduğunu ortaya koymakta ve onu küyerelleşmenin etkili bir yansıması haline getirmektedir.

3. MANGA TEMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Mangalarda işlenen temalar, yalnızca görsel anlatım biçimleri ile değil, aynı zamanda yerel kültürel kodların küresel bir düzeyde okuyucularla nasıl buluştuğunu anlamak amaçlanmıştır. Bu bölümde, seçilen manga örnekleri üzerinden küyerelleşme sürecinin temalar üzerindeki yansımaları değerlendirilecektir. İncelenen eserlerle yerel semboller ile evrensel temaların nasıl iç içe geçtiği ve bu temaların farklı kültürlerde nasıl etki gösterdiği tartışılacaktır. Araştırma bağlamında Katsuhiro Otomo tarafından yazılan ve 1982’de yayınlanan “Akira”, Yoichi Takahashi tarafından yazılan ve 1981’de yayınlanan “Kaptan Tsubasa” ve Hidenori Kusaka tarafından yazılan, 1997’de yayınlanan “Pokemon” mangaları incelenmiştir.

Çizelge 1. Manga Temalarının Küyerelleşme Bağlamında Değerlendirilmesi

Manga Adı	Ana Temalar	Yerel Öğeler	Küresel Mesaj/İçerikler
Akira	Felaket, distopya, toplumsal kaos	Tokyo’nun yeniden inşası, atom sonrası bilinç	Korku, yabancılaşma, kontrol ve isyan
Kaptan Tsubasa	Spor, azim, toplumcu ruh	Japon disiplini, eğitim sistemi, takım ruhu	Mücadele, hayat dersi, dostluk
Pokemon	Macera, keşif, tüketim kültürü, dostluk	Japon folklorundaki yaratık mitolojileri	Merak, aidiyet, arkadaşlık, rekabet

Her bir mangada öne çıkan temaların hem Japon kültürüne özgü öğelerle şekillendiği hem de evrensel değer ve duygularla örtüştüğü düşünülmektedir. Bu durum, küyerelleşme bağlamında

mangaların yalnızca yerel anlatılarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda küresel düzeyde de toplumların bağ kurabildiği sonucuna ulaştırmaktadır. Bu bağlamda her bir eserin küresel düzeyde nasıl yer aldığı, temalarının nasıl dönüştüğü ve yerel-küresel etkileşimin ne ölçüde gerçekleştiği ayrıntılı olarak incelenecektir.

Görsel 1. Kanye West ve Kaneda, Kıyafet Sembolü

Küyerelleşme sürecinde mangaların yerel-küresel bağlamının yanında, sembolik düzeyde de toplum aktörleri tarafından sahiplendiği ve yeniden üretildiği görülmektedir. Bu durumu betimleyen örneklerden biri, Akira mangasının başkarakteri “Kaneda” karakterine ait ikonik kırmızı kostümün, ünlü müzisyen Kanye West tarafından sahne performanslarından birebir referans alınarak kullanılmasıdır. Kanye West’in 2021’deki sahne kostümü, Japon manga kültürünün Batı popüler kültürüyle nasıl bütünleştiğinin bir göstergesidir. Kaneda’nın kırmızı motosiklet montu, 1980’ler Japon gençlik kültürünün bir sembolü olarak doğmuşken, Kanye West’in bu sembolü yeniden üretmesi, kültürel sınırların nasıl aşıldığını ve yerel bir karakterin küresel bir ikona nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir. Bu tür görsel ve sembolik etkileşimler, mangaların yalnızca okunmakla kalmayıp, moda, müzik ve sahne sanatları gibi alanlarda da küresel kültürel etkileşimin bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Böylece manga, küresel düzlemde bir kimlik ve stil taşıyıcısı olarak görülmektedir.

Akira'nın hikayesi, bilim kurgu türü içinde kurgulanmış bir distopya olarak görülmektedir. Ancak bununla beraber içeriğinde, Japonya'nın savaş sonrası kararlarını yansıtan bir sosyo-politik eleştiri olarak karşımıza çıkar. 1988 yılında nükleer bir patlamayla yıkıma uğramış Neo-Tokyo olarak adlandırılan şehirde geçen hikaye, otoriter devlet kontrolü, gençlik isyanı, teknolojik dönüşüm ve bireysel gücün yıkıcılığı gibi temaları işlemektedir. Ana karakterler arasındaki dönüşen güç ilişkisi, Japon toplumunun atom bombası sonrası değişen toplumsal yapısını vurgulamaktadır. Akira'nın ele aldığı konular, kültürel düzlemde birçok ülkenin toplumsal sorunlarıyla özdeşlik kurmuş; eleştirel bir bakış açısı sunması ise eserin halk nezdinde sahiplenilerek benimsendiği ve ona toplumsal bir anlam yüklendiğini düşündürmüştür. Bu nedenle, eserin küyerelleşme sürecinde kültürler arası kabulünün daha kolay gerçekleştiği düşünülmektedir.

Toplumların yaşadığı olaylarla benzerlik gösteren anlatılar, popüler konularla birleştiğinde eserlerin ulusal sınırları aşarak küresel ölçekte yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında, küresel ölçekte zaten yaygınlaşmış ve kültürel temsili güçlü olan olguların kurgu içinde işlenmesi, eserlerin kültürel düzeyde bir hikaye kazanmasında ve küreselleşmesinde kolaylık sağlamaktadır. Bu noktada, küreselleşmenin yalnızca savaş, felaket ya da politik eleştiriler üzerinden geliştiği yönündeki yaklaşım sınırlıdır. Örnek olarak futbol gibi küresel ölçekte kabul görmüş temalar da benzer biçimde sembolik etkiler yaratabilmektedir. Bu durumda, Kaptan Tsubasa, küyerelleşmenin farklı bir yüzünü yansıtan, sporu merkeze alan ve kültürel sınırları aşan anlatısıyla öne çıkan önemli bir manga örneği olarak değerlendirilebilir.

Görsel 2. Genzo Wakabayashi ve Oliver Kahn, Şapka Sembolü

Oliver Kahn, futbol kültüründe hırslı, agresif ve karizmatik lider kimliğiyle öne çıkan bir figür olarak, Genzo Wakabayashi ile benzer karakter özellikleri sergilemektedir. Özellikle sahaya şapkasıyla çıkması ve iki karakterin de hırslı liderler olması, Kaptan Tsubasa mangasındaki Wakabayashi karakterine doğrudan bir gönderme olarak yorumlanmış; bu görsel benzerlik, manganın sembolik gücünün spor dünyasında da karşılık bulduğunu göstermiştir. Kahn'ın bu şapkeyi kullanması stilistik bir tercihten ziyade, manga karakterinin küresel düzeyde tanınırlığını ve etkisini pekiştiren bir unsur haline gelmiştir. Bu tür sembolik geçişler, manga anlatılarının farklı kültürel bağlamlarda yeniden anlamlandırıldığını ve benimsendiğini ortaya koymaktadır. Genzo Wakabayashi'nin karakterine ait görsel ve kişilik kodlarının, Oliver Kahn

gibi uluslararası spor figürleriyle özdeşleşmesi, Kaptan Tsubasa'nın küyerelleşme sürecinde kültürel sınırları aşarak geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır. Bu durum, manganın küresel bir spor kültürünün parçası haline geldiğini göstermektedir.

Çizgi romanlar modern tarihsel süreçte animasyon uyarlamalarını oluştururken, çoğunlukla çocuklara yönelik, çocuk gelişimini destekleyen ve bu düzeyde anlatılarını şekillendiren eserler olarak görülmektedir. Her ne kadar anlatı yapılarında “Akira” ve “Kaptan Tsubasa” örneğinde gördüğümüz gibi, derin eleştirel veya toplumsal olaylara değinseler de, birey gelişimini destekler nitelikte ve bu yönde bir anlatım benimsemişlerdir. “Pokemon” mangası da bahse konu çizgi romanlara örnek niteliği teşkil etmektedir. Pokemon'un küyerelleşmesi, yerel sembolik bağlamlar ile yola çıkmış ve çocuk gelişimini, çocukların benliklerinin karakterlere atfetmelerini bu düzlemde de eğlence temalı öğrenmelerine nitelik oluşturmuştur.

Çizgi romanlar, modern tarihsel süreç içerisinde animasyon uyarlamalarıyla birlikte çoğunlukla çocuklara yönelik içeriklerle özdeşleşmiş; çocuk gelişimini destekleyen, eğitsel ve eğlendirici anlatı yapılarıyla şekillenmiştir. Her ne kadar “Akira” ve “Kaptan Tsubasa” örneklerinde olduğu gibi kimi eserler toplumsal eleştiri veya derin tematik katmanlar içerse de, bu anlatılar aynı zamanda bireysel gelişimi ve değer aktarımını da önceleyen bir yapıya sahiptir. Bu düzlemde, “Pokemon” mangası da söz konusu çizgi romanlar arasında önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. “Pokemon'un” küyerelleşme süreci, yerel Japon kültürel sembollerinden hareketle evrensel değerler üzerine inşa edilmiş; özellikle çocukların kimlik ve değer gelişimine katkı sunan karakterler aracılığıyla, eğlence temelli öğrenme biçimlerini küresel ölçekte yaygınlaştırmıştır. Böylece hem içerik düzeyinde hem de pazarlama stratejileri açısından “Pokemon”, küyerelleşmenin çocuk kültürü üzerindeki etkisini gösteren güçlü bir örnek haline gelmiştir.

Görsel 2. Katy Perry ve Pikachu, Gelişim Sembolü

Pokemon mangasının hikayesinde karakterler, Japon folklorundaki yaratık mitolojilerinden esinlenilerek oluşturulmuş; kültürel bir temsiliyeti taşıyan semboller olarak yapılandırılmıştır. Karakterlerin zamanla evrimleşerek gelişmeleri, farklı evrelerden geçmeleri, çocuk anlatısı açısından yalnızca kurgu içinde değil, aynı zamanda duygusal gelişim ve benlik inşası süreçlerine de gönderme yapmaktadır. Bu anlatı yapısı, küresel popüler kültürün üreticileri tarafından da benimsenmiş ve yeniden yorumlanmıştır. Katy Perry'nin Pokemon evreninin 25.yılına özel Pikachu ile yer aldığı "Electric" adlı müzik klibi bu duruma örnektir. Klipte Katy Perry'nin çocukluk haline ve Pikachu'nun ilk evresine yapılan göndermeler, Pokemon'daki evrimsel anlatıya sanatsal bir gönderme niteliği taşımaktadır. Bu anlatım biçimi, bireyin duygusal yolculuğu ile karakterlerin evrim sürecini paralel bir yapı içinde sunarak, okurlarla güçlü bir özdeşlik kurulmasına imkan tanımaktadır. Söz konusu iş birliği, Pokemon evreninin sadece çocuklara hitap eden bir kurgu olmadığını; geçmişten günümüze taşıdığı nostalji, karakter gelişimi ve kültürel bağlamlar sayesinde küyerelleşme sürecinde küresel ölçekte benimsenen bir medya ürünü haline geldiğini göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmada küyerelleşme kavramı çerçevesinde manga çizgi romanlarının yerel ve küresel kültürel kodları nasıl harmanladığını, üç farklı manga örneği üzerinden vurgulanmıştır. "Akira", "Kaptan Tsubasa" ve "Pokemon" gibi farklı tematik yapılar taşıyan bu eserler, yalnızca Japon kültürünün özgün birer anlatı formu olmakla kalmamış; aynı zamanda küresel ölçekte farklı toplumlarda karşılık bulan, anlam kazanan ve yeniden yorumlanan yapılar haline gelmiştir. Analizler ışığında, bu eserlerin küresel kabulü semboller, evrensel temalar, karakterler ve görsel kimlikler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kanye West'in Akira'ya, Oliver Kahn'ın Kaptan Tsubasa karakterine, Katy Perry'nin ise Pokemon evrenine yaptığı göndermeler, manga anlatılarının popüler kültür figürleriyle nasıl bütünleştiğini ve yeniden üretildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, manga çizgi romanları yalnızca bir anlatı türü değil; küresel medya, moda, spor ve müzik alanlarında etkisini sürdüren kültürel araçlar haline gelmiştir. Manga çizgi romanlarının küyerelleşme sürecindeki etkisi, yerel anlatıların evrensel değerlerle bütünleşerek kültürel sınırları aşmalarına olanak sağlamış ve küresel düzeyde yeni kimlikler kazanmasına neden olmuştur. Bu durum, çizgi romanın günümüzde kültürler arası etkileşimin taşıyıcısı olan bir anlatı sanatı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Allison, A. (2006). *Millennial Monsters: Japanese Toys and the Global Imagination* (1. Baskı). University of California Press.
- Booker, K. (2010). *Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels* (1. baskı, C. 1). Greenwood Press.
- Bouissou, J., Pellitteri, M., Dolle-Weinkauff, B., & Beldi, A. (2016). *Manga Goes Global. St Romain en Jarez, Fransa, Mutual Images Research Association.*
- Bulubay. (2018). *Rock kültürünün İstanbul'daki yansımaları üzerinden küreselleşmenin kültürel boyutunun incelenmesi: Kemancı Rock Bar örneği* (Marmara Üniv. Ulusal Tez Merkezi) [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duncan, R., & Smith, M. (2009). *The Power of Comics: History, Form and Culture*. Continuum International Publishing Group.
- Eisner, W. (2000). *Comics & Sequential Art*. Poorhouse Press.
- Görgüler, Z. (2016). *Yeni toplumsallıklar etrafında yükselen çeviri pratikleri: Türkiye'de tara-çeviri (manga) içeriklerinin dolaşımı ve netnografik çözümlemeler*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güner, A. (2024). Dijital Sanatta Küyerel Dokunuşlar. *Sanat ve Yorum Dergisi*, 13-21.
- Khondker, H. H., & Tükel, İ. (2013). Küreselleşme yerine küyerelleşme: Sosyolojik bir kavramın değerlendirilmesi. *Sosyoloji Dergisi*, 28, 177-189.
- Petersen, R. (2010). *Comics, manga, and graphic novels*.
- Puluç, Ö. (2022). *Bir Görsel Anlatı Yöntemi Olarak Çizgi Romanda Tasarım Sorunları ve Bir Çizgi Roman Uygulaması*. Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-space and Homogeneity-heterogeneity. İçinde *Global Modernities* (ss. 25-44). Ed. M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson, Sage.

Smith, P., & Goodrum, M. (2011). ‘We have experienced a tragedy which words cannot properly describe’: Representations of Trauma in Post-9/11 Superhero Comics. *Literature Compass*, 8(8), 487-498. <https://doi.org/10.1111/j.1741-4113.2011.00829.x>

DISNEY’S GOLDEN AGE: REBIRTH WITH PIXAR

Suida Dursun

Istanbul Arel University, Institute of Graduate Studies

suidadursun@gmail.com – 0009-008-8023-0039

ABSTRACT

This study examines the collaboration between Disney Animation Studios and Pixar Animation Studios during what is known as Disney’s “golden age.” It focuses on Pixar’s role within Disney, its creative and technological contributions, and its impact on the history of animation. Additionally, the study discusses how changes in communication methods over time have influenced animation, as well as the medium’s historical development. Pixar has become a pioneer in the animation industry through innovative storytelling, character design, and visual aesthetics. Thanks to its partnership with Disney, Pixar produced projects that achieved both critical acclaim and commercial success while strengthening its brand identity. Throughout this process, Pixar preserved its creative independence, developed a unique style, and brought fresh perspectives to Disney’s traditional approach. The study explores Pixar’s contributions in detail, analyzing how the collaboration was formed and the influence of their joint productions on the industry. In conclusion, Pixar’s creative autonomy and its strategic partnership with Disney led to a significant transformation in the animation sector. This analysis offers valuable insights into the evolution of animation from both academic and industry perspectives and is intended to form a basis for researchers' work/practice.

Keywords : Disney Animation Studios, Pixar, Walt Disney, Animation Industry.

DISNEY'İN ALTIN ÇAĞI: PİXAR'LA YENİDEN DOĞUŞ

Suida Dursun

İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
suidadursun@gmail.com – 0009-008-8023-0039

ÖZET

Bu çalışma, Disney Animasyon Stüdyoları'nın "altın çağı" olarak anılan dönemde Pixar Animasyon Stüdyoları ile kurduğu iş birliğini incelemektedir. Odak noktası, Pixar'ın Disney içindeki konumu, yaratıcı ve teknolojik katkıları ile animasyon tarihindeki etkisidir. Çalışmada ayrıca, iletişim yöntemlerindeki değişimlerin animasyon üzerindeki yansımalarına ve animasyonun tarihsel gelişimine de yer verilmiştir. Pixar, yenilikçi anlatım tarzı, karakter tasarımı ve görsel estetik anlayışıyla animasyon sektöründe öncü bir konuma ulaşmıştır. Disney ile iş birliği sayesinde, hem eleştirel hem de ticari başarılar elde edilen projeler üretmiş, kendi markasını güçlendirmiştir. Bu süreçte Pixar, hem yaratıcılığını koruyarak özgün bir çizgi oluşturmuş hem de Disney'in geleneksel yapısına yeni bir soluk getirmiştir. Çalışma, Pixar'ın bu dönemdeki katkılarını, iş birliğinin nasıl şekillendiğini ve ortak yapımların sektöre etkilerini detaylı şekilde ele alır. Sonuç olarak, Pixar'ın yaratıcı bağımsızlığı ve Disney ile kurduğu stratejik ortaklık, animasyon endüstrisinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bu analiz, hem akademik hem sektörel açıdan animasyonun evrimini anlamaya katkı sağlamakta ve ileride yapılacak çalışmalara ışık tutabilecek niteliktedir.

Keywords : Disney Animasyon Stüdyoları, Pixar, Walt Disney, Animasyon Sektörü.

MEVDUDÎ'YE GÖRE NÜBÜVVET VE VAHİY

Doç. Dr. Mehmet Cüneyt GÖKÇE

Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

cuneytgokce@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8382-3787

ÖZET

Bu tebliğ, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin Tefhîmu'l-Kur'ân adlı tefsiri çerçevesinde nübüvvet ve vahiy kavramlarını ele almaktadır. Mevdûdî'ye göre nübüvvet, yalnızca bir bilgi iletimi değil, insanlara hayat tarzı sunan ilahî bir kurumdur. O, peygamberlerin yeryüzündeki varlıklarını tevhid mücadelesinin taşıyıcıları olarak görür. Vahiy ise insanlığın doğru yola sevk edilmesi için Allah'ın doğrudan müdahalesidir. Mevdûdî, peygamberlik kurumunu itikadî bir temele oturtturarak, vahyin insanlık tarihindeki dönüştürücü rolüne vurgu yapar. Ayrıca Kur'ân'ın mucize oluşu, onun hem lafız hem de mana yönünden eşsizliğine bağlanır. Nebî ve Resûl ayrımını da işleyen müellif, peygamberlerin yalnızca tebliğci değil, aynı zamanda örnek şahsiyetler olduğunu vurgular. Bu bağlamda hadis inkârcılığına da cevap verir. Kur'an'ın çağları aşan mesajı, Mevdûdî'ye göre hem bireysel hem toplumsal dönüşümün yegâne kaynağıdır.

Anahtar Kelimeler: Mevdûdî, nübüvvet, vahiy, Kur'an'ın mucizesi, tefsir, peygamberlik, Tefhîmu'l-Kur'ân.

Abstract

This paper examines the concepts of prophethood (nubuwwah) and revelation (wahy) within the framework of Abul A'la Maududi's renowned exegesis, Tafhîm al-Qur'ân. According to Maududi, prophethood is not merely a transmission of information but a divine institution offering a comprehensive way of life. He perceives prophets as the bearers of the monotheistic struggle on earth. Revelation, in his view, is a direct intervention of God to guide humanity to the truth. Maududi places great emphasis on the theological foundation of prophethood and the transformative role of divine revelation throughout human history. The miraculous nature of the Qur'an is attributed to its inimitable linguistic and semantic qualities. He also discusses the distinction between nabî and rasûl, underlining that prophets are not only messengers but also

exemplary role models. Furthermore, Maududi counters hadith denialism by emphasizing the necessity of prophetic explanation of the Qur’anic message. For him, the Qur’an is the ultimate source of both individual and collective transformation across ages.

Keywords: Maududi, prophethood, revelation, miracle of the Qur’an, tafsir, nubuwwah, Tafhim al-Qur’an.

GİRİŞ

Bu tebliğde, Mevdûdî’nin Tefhîmu’l-Kur’ân adlı tefsiri çerçevesinde nübüvvet ve vahiy anlayışı ele alınmıştır. Nübüvvetin mahiyeti, peygamberliğin işlevi, vahyin fonksiyonu ve Kur’an’ın mucize oluşu gibi temel başlıklar, Mevdûdî’nin düşünce sistematigi ve ayet yorumları ışığında değerlendirilmiştir. İslam inanç sisteminin merkezinde yer alan bu kavramlar, hem teorik hem de pratik yönleriyle detaylandırılmıştır.

1. Mevdûdî’ye Göre Nübüvvet ve Vahiy

Mevdûdî’ye göre nübüvvet bahsi itikadi konuların başında gelir. Çünkü peygamberler dinin insan yaşamında vucût bulmuş halidir. İnsanların nübüvvetin ehemmiyetini anlamaları için bu konuda daha duyarlı olmalarını ister. İnsanlar dinin pratiğe dönüşmesi için peygamberlerin yaşamlarını ve tevhid mücadelelerini doğru anlayıp daha sonra uygulamaya geçirmelidir. Ona göre uluhiyyetin iyi anlaşılmasının yolu nübüvveti iyi anlamaktan geçer. Nübüvvet bahsi müellif tarafından uluhiyyet bahsiyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Kur’an-ı Kerim indirildikten sonra yeryüzünde yaşayan ve inanmak isteyen kişiler Allah’a, meleklerle, Kur’an-ı Kerime ve ondan önce indirilen kitaplara, son peygamber Muhammed Mustafa’ya ve ondan önce gönderilen elçilere ve âhiret gününe inanmak durumunda olacakları belirtilmektedir. Bu konuda yeterli bilgi sahibi olduktan sonra iman esaslarından herhangi birine iman etmeyen kişinin imanının geçerli olunmayacağı ifade edilip, bu esasların birini dahi reddederse bu kimseler “doğru hak, geçerli” imana erişememiş, hak dinden sapmış olduklarını belirtmektedir. Bu ayette, iman edenlere kişilere “Ey inananlar! İman ediniz denildiğinde bu ilk bakışta bazı kişilere garip gelmektedir. Ama hakikatte “iman kelimesi burada iki manada zikredilmiştir. İlk olarak bir kişinin küfürden vazgeçmesi ve inanıp Müslüman olması kastedilmiştir.

İkinci olarak da bir kişinin tüm kalbiyle iman edip ve ciddi bir şekilde samimi olarak düşüncelerini, zevklerini sevgilerini, yaşam tarzını, dostluk ve düşmanlarını, münasebetlerini düzenlemesi gerekir. Bu ayetin birinci manada Müslüman olanlara ikinci manada hakiki bir müslüman olmalarını buyurup bütün iman esalarına ilâhi kitaplara imanın gerekliliğini de ifade eder. Tüm ilâhi kitaplara tahrif olmadan önceki haktan gönderildiği şekliyle iman etmenin gereklidir. Ayrıca Mevdûdî tüm peygamberlere imanın önemine değinip şu ayeti kerime ile izah eder. “Ben size kitap ve hikmet verdim, sonra nezdinizdeki doğrulayıcı bir peygamber size geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz” diyerek söz almış, “bunu kabul ettiniz mi? ‘kabul ettik cevabını vermişler, o zaman Allah da: O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim” buyurmuştur. Bu ayetten yola çıkarak “Ey kitap ehli, siz kendi elçinize verdiğiniz misak yani sözle Hz. Muhammed’e inanarak ve ona yardım etmekte sorumlusunuz. Çünkü biz her peygamberlerden, yeryüzünde bizim öngördüğümüz hayat kuralını kurmak ve tebliğ etmek için tarafımızdan gönderilen her peygambere yardım etmeleri hususunda söz almıştır. Bu sebeple siz peygambere karşı önyargıda bulunmamalısınız, dini de kendi nezdinizde zannetmemelisiniz: Hakka karşı durmak yerine, hakkı yaymak için ortaya çıkan bayrakların sancağı altında bir araya gelmelisiniz.

Bu minvalde bu sözün Hz. Peygamberden önce gelen tüm peygamberlerden alındığı açıkça ifade edilmiştir. Böylelikle her peygamber kendinden sonra gönderilecek olan elçiye halkına bildirip ve onlardan, gelecek elçiye tabi olmalarını istemiştir. Ancak Hz. Peygamberden böyle bir söz alındığını bildiren bir kanıt rastlanmayıp, Kur’an-ı Kerimde veya hadislerde de böyle bir söz bulunmamıştır.

Müellif Ehl-i kitabın Hz. Peygamber’e inanmayıp onun davetini kabul etmeyerek Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları manasına geldiğini belirtmektedir. Ehl-i kitabın kendi elçilerinin Allah ile yaptığı ahidnameyi önemsediklerini fakat Hz. Muhammed’e karşı çıktıkları için bu sebeple onlar Allah’ın çizdiği sınırları aşp azgın sapık kimseler olmuştur.

Bir insanın cezalandırılması için lazım olan şartları, bir tebliğden haberi olup olmadığını yalnız Allah bilebilir. Mevdûdî peygamberlerden hiçbirine farklı davranılmamasını, hepsinin peygamberliği kabul edilip iman etmek gereklidir. İnkârcıların ithamda bulunduğu gibi hiçbir elçiye yalancı denilmeyeceğini, hepsinin hak peygamber olduğuna inanmanın gerekli olduğunu söyler. Önyargı ve cahillikten uzak olup, yeryüzünün neresinde olunursa olsun gerçeği getiren her peygamberin hak olduğuna şahadet etmek gerekir.

“Resûlullah’a itaat eden Allah’ a itaat etmiş olur. Yüz çevirenlere gelince amellerinden hesaba çekilecektir... Zaten biz seni onlara bekçi olarak göndermedik”. Allah’ın elçisinin vazifesi yetkisinin vahiy tebliğ etmekten ibaret değildir. İnsanlara örnek olmaları da gerekir. Yaptıkları işlerden insanların kendilerinin sorumlu olduğunu, Allah Resûlünün onların amellerinden sorumlu olmadığını ifade eder. Ayeti Kerimede ifade edildiği üzere Allah Resûlüne vazifesinin Allah’ın emir ve direktifini onlara bildirilmesi gerektiğidir. Ve Allah Resûlüne sen de bu görevini yapıyorsun o yüzden onları hak yola gelmeleri için zorlamak senin vazifen değildir. Senin vasıtanla onlara bildirilen Hakk’a uymazlarsa, sen onların isyanından mesul değilsin.

Müellif Allah’ın Hz. Muhammedin kendisi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuna söylediği her şeyin de Allah’tan olduğuna şahit olduğunu ifade eder.

“Söylediklerinin seni üzmemekte olduğunu biliyoruz hâlbuki onlar seni yalanlamıyorlar, hakikatte onlar bile bile Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorlar. ” Allah’ın vahyettikleri karşılarında okumaya başlanmadan önce bütün toplumun Hz. Muhammed’in doğru ve dürüst bir kimse olarak gördükleri gerçek olduğunu ifade eder. Ne vakit Hz. Muhammed’e peygamberlik gelince, tebliğe başlayınca onu reddetmeye başladıklarını belirtir. Ama o zaman dahi kimse Hz. Peygamberi yakından, sahtekârlık ile suçlamaya cüret etmediğini, düşmanları dahi hiçbir zaman dünyevi bir hususta dürüst olmamakla töhmet altına almadıklarını izah etmektedir. Tekzib edilen peygamber Hz. Muhammed; öyle ki, Hz. Peygamberin düşmanların en azılısı olan Ebû Cehl dâhil, Resûlullahla bir konuşmasında: “Biz sana yalancı demiyoruz ama öne sürdüğün şeye yalan diyoruz” diye itiraf etmiştir.

1.1.Vahiy

Mevdûdî’ye göre vahiy kavramı lügatte: (1)işaret etmek, (2)ima ile iletişime geçmek, (3) gizli bir biçimde ifade etmek (4) bir ileti göndermek manalarına geldiğini beyan eder.

Mevdûdî tüm peygamberlerin tek bir vazifesi olduğunu; peygamberler ilâhi mesaja inanan ve ona uygun bir biçimde durumlarını değiştirenleri müjdelemiş ve yanlış fikir ve davranışları benimseyenleri de kötü bir sonla uyarıp bildirdiklerini ifade etmiştir. Allah, yeryüzünün çeşitli mekânlarına farklı peygamberler ve kutsal kitaplar gönderilmiştir. Bu gönderilen peygamberler, hak bilgisini büyük bir oranda bir insan topluluğuna ulaştırıp ve arkalarında insanlara doğru yol gösteren rehber olarak ilâhi kitaplar bırakmışlardır. Nitekim buna karşı doğru yoldan ayrılan kişi, suçu Allah’a ve elçisine atamaz bundan kendisi mükelleftir çünkü Hakk kendisine

geldiğinde onu bildiği halde kabul etmemiştir. Nübüvvet yolculuğunun tamamlanması Hz. Muhammed ile olmuştur.

“...Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve din olarak sizin İslâm’dan razı oldum...”

“Bugün” belli bir gün ya da tarih değil, ayetin indiği gün olduğunu ifade eder. “Kâfirler dininizden ümidi kesti” söyleminin manası şöyledir: “Uzun zaman alan sistemli bir direniş ve karşı koymadan sonra, dininizi başarısızlığa uğratma umudunun kaybettiler. İslâmi dininin kalıcı bir hayat nizamı olduğunu, sağlam bir zemine oturduğundan artık eski “Cahiliyye dönemine geri dönemeyeceklerini biliyorlar”. Bu sebeble “onlardan değil, Ben’den korkun. Nitekim inkârcıların İslâmi dini vazifeyi yapmaya engel olacak bir müdahale tehlikesi olmadığını ifade eder. Allah’tan korkulması gerektiğini ve Allah’ın emir ve nehiyelerinin yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. “Dininizi kemale erdirdim” ifadesi, dininizi bütün bir düşünce, hayat nizamı ve medeniyet inşa eden kalıcı bir yaşam tarzının gerekli bütün öğeleriyle donattım ve ilkelerini belirledim. Tüm insani problemlerin çözümü için detaylı tâlimatları belirledim. Ayrıca bundan sonra bir başka kaynaktan kılavuz ve tâlimat bulmanıza gerek kalmadığını söyleyerek izah etmiştir.

“Nimetinin tamamlanmasının”hidayet nimetinin tamamlanması anlamındadır. Allah’ın buyurduğu üzere “Sizin için yaşam tarzı olarak İslâm’dan hoşnut oldum; çünkü itaat etmenizle ve ona olan bağlılığınızla, kabul ettiğiniz İslâmi dine samimi olarak inandığınızı pratikte de gösterdiniz. Gizli olan mananın da; “Bütün bu nimetlerime teşekkür olarak belirlenmiş olan sınırları gözetmeyi katiiyen ihmal etmemiz gerektiğini belirtir.

2. Nebî ve Resûl

Müellif Nebi ile Resûl arasındaki farkı önce onların lügatte ne anlama geldiğini açıklamıştır. Resûl sözcüğü sözlükte “gönderilen kişi” manasına gelir. Bu durumda elçi, sefir, temsilci, ulak için kullanılabileceğini ifade eder. Kur’an-ı Kerim bu kelimeyi Allah Teâla’nın özel bir vazife ile gönderdiği melekler ve Allah’ın bildirdiğini insanlara ulaştıran kimseler için kullanır.

Nebi sözcüğü ise lügatte haber getiren, kademesi yüksek ya da yol rehberliğini yapan kişi anlamına gelir. Bu ad her üç manasıyla da tüm peygamberler için kullanılmıştır.

Her Resûl’un bir nebi olduğu söylenebilir fakat her nebi bir Resûl değildir.

3. Kur'an'ın Mucize Oluşu

Müellifin mucize ile alakalı açıklamaları çoğunlukla Hz. Muhammed'in nübüvvetinden örneklerle izah edilmektedir. “Ayetler” Peygamberliğin kanıtları olarak verilen mucizelerdir. Zikredilen ayetlerde inkârcılar şöyle ikaz edilmiştir: “Size doğru yolu göstermek için mucizeler vermemesi Allah'ın rahmetindendir. Hâlbuki siz bu gibi mucizelerin gelmeyeceğini zannediyorsunuz. Bilinmeli ki, size bir mucize verilmiyor, çünkü onun inkârı kaçınılmaz olarak azaba duçar olup ve o kavmin helak edildiği zikredilir. Açık seçik mucizeleri kabul etmeyen Semud gibi kavimlerin tamamen helak edildiğini tarihi kaynaklardan haberdar olunmuştur. Mucizeler sırf iş olsun diye vuku bulmadığını, bunların insanları Peygamber'in Allah'tan maunet gördüğü ve isyanları sonucu karşı karşıya gelecekleri azabın ciddiyetinde olmaları hususunda ikaz etmek için vuku bulmuştur.

Müellife göre kastedilen “Peygamberliğin başında, Kureyşli putperestler senin çağrını reddetmeye başladıkları anda sana; kuşkusuz biz onları çepeçevre kuşatmışızdır diye ifade edilmiştir. Müşrikler senin çağrına mani olmak için, ellerinden geleni yaparlar, ancak bu hususta başarısız olacaklar ve senin çağrın tüm adavete karşı zafere eriştirecektir. Bu çağrının bir mucize biçiminde vuku bulduğunun farkında değiller mi? Müşriklerin tüm hakaret ve işkencelerine engellemelerine rağmen çabaları geçersiz olmuş ve sana küçük bir zarar vermeyi bile başaramamışlardır. Tüm bunlar Hz. Muhammed'in davetinin herşeye kadir olan Allah tarafından sağlandığının apaçık bir kanıtıdır.

“O” Peygamberi açık delillerle ve kitapla gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizden kendilerine izah etmen için düşünüp öğüt alsınlar diye kitabı indirdik” Müellif bu minvalde, “Kendilerine indirileni insanlara açıklama...” vazifesinin peygamber tarafından yalnızca dil ile değil, aynı zamanda pratikte yerine getirilmesi gerektiğini belirtmekte fayda var. Hz. Peygamber'in öncülüğünde bir İslâmi toplum inşa etmesi ve onun Kur'an'ın ilkeleri ışığında yönetmesi icab etmektedir. Hz. Muhammed'in bu vazifesi, bu açıdan bilhassa bir insan göndermenin altındaki hikmeti açığa çıkarmak için yapılmıştır. Aksi durumda kitap bir melek aracılığıyla gönderilebilir ya da yazılıp ayrı ayrı her insanın eline verilebileceğini ifade eder. Çünkü Yüce Allah bir kitap göndermeden maksadı; onun bir insan tarafından parça parça topluma sunulması, manalarının izah edilmesidir.

Kuşku ve karışıkların o insan tarafından giderilmesi, yapılan itirazlara cevap verilmesi gibi her şeyin ardında o insanın kendisini inkâr eden ve kendisine karşı duranlara, yalnız kitab'ı getiren

birine yakışır bir tutum takınması gerekir. Nebi, yalnız Kitab’a iman edenlere, yaşamın her alanında öncülük etmesi ve kendi mükemmel yaşam tarzını gözler önüne sermesi gerekir. Daha sonra da onları tüm insanlığa rol-model olarak örnek bir toplum durumuna getirmek için, gerek fert fert gerekse toplum olarak Kur’an’ın ilke ve prensipleri hususunda eğitilmesi gerekir.

İslâm dini diğer toplumlarda hayal dahi edilmeyecek ilim ve tetkik yolunun aşmış toplumların ahlaki olarak düzelmeleri için onlardaki hastalığa şifa getirmiştir. İslâm dininin öğretisinde bi haber olan toplumlarda bu tür yöntemler düşünülmüşse dahi aciz duruma düşmüştür. Yani renk, ırk, toprak ve dili farklılıklarına takılıp insanlar parçalanmış bu sınıflaşma ile yapay ayırım, medeni ve hukuki kanunların insanlara pratik yapıldığında farklılaşma ortaya çıkmıştır. Kadınların istismarı, hatta onları hukuki kanunlardan mahrum bırakmak suçların, içki ve esrarın kullanımının yaygınlaşması, insanın temel haklarından mahrumiyeti, uluslararası münasebette güvensizlik, savaş sırasında insani olmayan ve vahşice eylemler vs. gibi tüm ahlaki zaafların, Hz. Muhammed’den önceki Arap toplumunda olmasına karşın, kısa bir süre zarfında ortadan kaldırıldığını ifade eder. Allah Resûlünün karşısında olan insanlar, bütün bunları kendi gözleriyle şahit olmuşlardır. Kur’an’ı Kerim’in insanlar üzerindeki o mükemmel tesiri hala sürer.

SONUÇ

Mevdûdî’nin nübüvvet ve vahiy konusundaki yaklaşımı, onun tefsir metodolojisinin ve Kur’ân merkezli dünya görüşünün doğal bir yansımasıdır. Nübüvvetin yalnızca bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bir hayat inşası olduğunu savunur. Vahyin fonksiyonu yalnızca geçmişti bildirmek değil, toplumu dönüştürmek ve ilahi mesajı en güzel şekilde temsil etmektir. Kur’an’ın mucize oluşu da onun hem lafız hem mana bakımından erişilmezliğine işaret eder. Bu bağlamda Mevdûdî, nübüvvet ve vahiy kavramlarını hem akli hem de nakli delillerle temellendirmiştir.

Kaynakça

- Ahmed b. H. (2000) Müsned, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- Atay, H. (1994). Dua. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), 10, 358-359. İstanbul: TDV Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1958). el-Câmi‘u’s-Sahîh. Kahire: Dârü’t-Ta‘lîm.
- Demir, R. (2015). Kur’an’da dua ve tevhid bilinci. İstanbul: Rağbet Yayınları.

İbn Mâce, M. b. Y. (1994). Sünen. Beyrut: Dârü'l-Fikr.

Karaman, H. (2000). İbadetler Fıkhi. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kandemir, S. Y., vd. (2006). Kuran Yolu: Türkçe meal ve tefsir. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mevdûdî, E. A. (1986). *Tefhîmu'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Çev. M. H. Kayani, İnsan Yayınları.

MUTASAVVIF MÜELLİFLERDEN ŞEHÂBEDDİN ES-SÜHREVERDÎ'YE GÖRE TASAVVUF YAŞAMINDA RÜYANIN ROLÜ

Dr. Öğretim Üyesi Derviş Dokgöz

Çukurova Üniversitesi, ddokgoz@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0891-0696

ÖZET

Rüyalar ve rüyaların tabiri meselesi tarihten günümüze insanlar için ilgi çeken bir konu olmaya devam etmektedir. Rüya insanla birlikte var olan ve onun fizyolojisinin doğal bir özelliği konumunda bulunan bir olgudur. Modern dönemde özellikle psikoloji alanının araştırma konularından biri olmakla birlikte, bunun yanında farklı disiplinlerin de ilgi alanında yer almaktadır. İçerisinde simgesel (şifreli) bir dil barındırdığı ve bunun da gelecekle ilgili bir takım şeylere işaret ettiği düşüncesi, insanların rüyalara olan ilgisini ve merakını daha da artırmaktadır. İslami ilimler içerisinde de Tasavvuf ilminin rüyalar üzerine daha çok eğildiği görülmektedir. Zira marifet adı verilen ve manevi yollarla elde edilen bilgi türünün elde edilme vasıtalarından birisi de rüyalardır. Ancak rüyalar sufiler nazarında yalnız bir kısım gaybi bilgilerin elde edilme vasıtası olarak kalmaz. Bunun yanında tasavvuf yaşamının sürdürülmesinde de önemli işlevlere sahiptir. Özellikle rüyaya fazlaca önem veren tasavvuf kurumlarında (tarikatlarda) müridin manevi merhaleleri aşması konusunda rüyalar temel gösterge konumundadır. Çünkü rüyalar sayesinde müridin bulunduğu manevi merteye tespit edilir, aynı zamanda bu mertebelerde yükselme geçişleri de yine görülen rüyalara dayalı olarak yapılır. Bunlar yanında bazı mutasavvıfların günlük yaşayışlarını rüyalardan elde ettikleri işaretlere göre şekillendirmeleri de tasavvuf yaşamında rüyanın ayrı bir fonksiyonudur. Tüm bunlar rüyanın mutasavvıflar nazarında önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu bildiride de önde gelen mutasavvıf müelliflerden Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-Meârif* adlı eserinde rüyaya dair yaptığı açıklamalar ve sufi yaşamında rüyaya verdiği rol ele alınıp incelenmiştir. Çalışma sonunda görülmektedir ki, tasavvuf yaşamının şekillenmesinde rüyalara önemli fonksiyonlar yüklenmektedir. Zira görülen rüyalarda ilahi bir mesaj ve yönlendirmenin olduğu kabul edilir ve bunların sufi için uyulması gereken şeyler olduğu belirtilir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Rüya, Sühreverdî.

THE ROLE OF DREAMS IN TASAWWUF PRACTICE ACCORDING TO ONE OF THE SUFI AUTHORS, SHAHĀBEDDİN AS-SUHRAWARDĪ

Assist. Prof., Derviş Dokgöz

Cukurova University, ddokgoz@cu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0891-0696

ABSTRACT

The issue of dreams and their interpretation continues to be a subject of interest for people from history to the present day. The dream is a phenomenon that exists with humans and is a natural feature of their physiology. In the modern era, dreams have become a subject of research particularly in the field of psychology, while also attracting interest from various other disciplines. The belief that dreams contain a symbolic (encoded) language and may hint at certain things about the future further increases people's curiosity and fascination with them. Within Islamic sciences, it is observed that the discipline of Sufism (Tasawwuf) focuses more extensively on dreams. Because dreams are one of the means of obtaining the type of knowledge called marifet, which is obtained through spiritual means. However, in the eyes of Sufis, dreams are not only a means of obtaining some unseen information. Besides, they also have important functions in the continuation of Sufi life. Especially in Sufi institutions (tariqas) that attach great importance to dreams, dreams are the main indicator for the disciple to overcome spiritual stages. Because through dreams, the spiritual level (maqam) of the disciple (mureed) is determined, and progress through these stages is also guided by the dreams they experience. In addition to these, the fact that some Sufis shape their daily lives according to the signs they obtain from dreams is another function of dreams in Sufi life. All these show that dream is an important phenomenon in the eyes of Sufis. In this paper, the explanations made by Shahābeddīn as-Suhrawardī (d. 632/1234), one of the leading Sufi authors, in his work *Avārif al-Maārif* about dreams and the role he gave to dreams in Sufi life are discussed and analysed. At the end of the study, it is seen that dreams have important functions in the shaping of Sufi life. This is because it is accepted that there is a divine message and guidance in the dreams seen, and it is stated that these are things that should be followed for the Sufi.

Key Words: Sufism, Dream, Suhrawardi.

1. GİRİŞ

Rüyalar başta psikoloji bilimi olmak üzere birçok bilim dalının uğraş alanı durumundadır. Psikanaliz kuramı gibi alanında yaygınlık kazanmış bazı kuramların da rüyalara birçok fonksiyon yüklediği bilinen bir durumdur. İslami ilimler içerisinde ise özellikle Tasavvuf ilminde rüyaların oldukça fazla gündem olduğu görülmektedir. Rüyaların epistemolojik açıdan bir bilgi kaynağı mertebesinde görülmesinin, bu durumun temel sebebi olduğu söylenebilir. Zira rüya türlerinden bir kısmının doğrudan ilahî bir hitap ve mesaj niteliği taşıdığı kabul edilmektedir.

Dini literatürde rüyaların genelde; rahmanî, şeytanî ve nefsanî olmak üzere üç türde olduğu belirtilir. Bunlardan rahmanî olarak nitelenenler sadık rüyalar olarak adlandırılırken, diğer iki türdeki rüyalar ise “kâzib/yalancı” rüyalar olarak isimlendirilir. Sadık rüyaların da salih mü'minlerce görülen ve genellikle müjdeleyici nitelikteki rüyalar, hata üzere olanları ikaz amaçlı rüyalar ve ilham niteliği taşıyan rüyalar şeklinde türlere sahip olduğu belirtilir (Uludağ, 2008). Nefsanî ve şeytanî türdeki rüyaların ise nefis ve şeytanın telkinleri, vesveseleri ve kuruntularından kaynaklandığı kabul edilir. Bu nedenle de bunlar karmaşık ve herhangi bir anlam taşımayan rüyalar konumundadır.

Tasavvuf yaşamında rüyaların birçok alanda farklı şekillerde kullanıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin birçok sufi gördüğü rüya üzerine irşat ve vaaz çalışmalarına başlamış, yine rüyalarındaki işaretlere göre irşat faaliyeti yürüteceği şehri belirlemiştir. Bunun yanında kendilerine mürid olmak isteyenleri rüyalarındaki işaretlere göre değerlendirmişler, buna dayalı olarak kabul veya reddetmişlerdir. Ayrıca tasavvufta Hakk’a doğru manevi yolculuğu ifade eden seyr-u sülûk mertebelerinde ilerleme konusunda da rüyalara çok önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. Müridin bu manevi yolculuğunda görmüş olduğu rüyalar, mürşidi tarafından yorumlanarak onun mertebesi tespit edilmekte ve bu şekilde mertebelerdeki geçişler de yine rüyalara dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Tüm bunlar tasavvuf yaşamında rüyanın önemini ve yerini ortaya koymaktadır (Dokgöz, 2021).

Bu bildiride ise Şehâbeddîn Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) tasavvuf klasikleri arasında yer alan *Avârifü'l-Maârif* adlı eserinde rüyalara dair dile getirdiği görüşlerini ortaya koymak istedik. Onun ilgili eserinde rüya ile ilgili dile getirdiği hususların dikkat çekici olduğu kanaatindeyiz. Çalışmamızda öncelikle Sühreverdî ve eseri hakkında kısa bir bilgi vereceğiz. Sonrasında ise rüyaya dair görüşlerini ortaya koyup değerlendirmede bulunacağız.

2. ŞEHÂBEDDÎN ÖMER ES-SÜHREVERDÎ VE AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF ADLI ESERİ

Sühreverdî'nin künyesi “Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî” olup 539/1145 tarihinde İran'ın Zencan kentine bağlı Sühreverd kasabasında dünyaya gelmiştir. Burada ilköğrenimini tamamlayıp amcası gözetiminde Bağdat'a gitmiştir. İlim tahsilini orada yapmış, birçok seyahatte bulunmuş, İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Necmeddin Dâye (ö. 654/1256), Bahaeddin Veled (ö. 628/1231) ve Mevlanâ Celaleddin (ö. 672/1273) gibi döneminin önde gelen mutasavvıflarıyla görüşmüş, 632/1234 yılında da Bağdat'ta vefat etmiştir. Onun *Avârifü'l-Maârif* adlı eseri de tasavvuf tarihinde tarikatlar döneminde yazılmış bir eser olup, tasavvuf çevrelerinde büyük itibar görmüş ve hemen hemen tüm tarikatlarda tarikat ilmihali şeklinde okutulmuştur. Tasavvufun ameli yönünün ağırlıklı olarak ele alındığı eser, dergâhlarda temel başvuru kitabı rolünü kazanmış hatta bazı tarikatlarda “Âvârif dersleri” şeklinde onun adına dersler tedris edilmiştir. Eser

muhtemelen Hz. Peygamberin yaşam süresine nispetle 63 bölüm halinde düzenlenmiş olup, gerçek tasavvufun aslında şer'î esaslara uygunluğunu ortaya koymak, sufi geçinen ancak gerçekte sûfilîğin adını ve yolunu kirletenlere karşı gerçek tasavvufu savunmak, onun adab ve erkanını doğru şekilde ortaya koymak amacıyla yazıldığı müellif tarafından dile getirilmiştir (Yılmaz, 2010; Aşkar, 2015).

3. SÜHREVERDÎ'NİN AVÂRİFÜ'L-MAÂRİF ADLI ESERİNDE RÜYAYA DAİR DİLE GETİRDİĞİ GÖRÜŞLER

Rüya hakkında mutasavvıflarca yapılan açıklamalarda öne çıkan hususun sadık rüyaların genellikle "Levh-i Mahfûz" ile ilişkilendirilmesi olduğu görülür. Levh-i mahfûz, kıyamete kadar olacak her şeyin bilgisinin ezelde takdir edilip kaydedildiği ana kitap olduğundan, sadık rüyalar yoluyla insanlara gelecekte olacak şeyler hakkındaki bilgilerin çeşitli vasıtalarla buradan bildirildiği düşünülür. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) levh-i mahfûzdaki bilgilerin, nefsin kötülüklerinden arınmış ve safiyetini elde etmiş kalplere temsîlî şekilde yansıyacağını ve insanın da bunu rüya olarak göreceğini dile getirmektedir (Gazzâlî, 2005). Benzer şekilde İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) de levh-i mahfûzdaki insanlar için takdir olunmuş bilgilerin, Allah'ın görevlendirdiği bir melek vasıtasıyla insanlara rüyasında temsîlî olarak gösterildiği, sadık rüyanın bu şekilde meydana geldiği ve bu rüyaların da müjdeleme, korkutma, ikâb türleri olduğunu belirtmektedir (Bursevî, 1908).

Görüşlerini incelediğimiz Şehâbeddîn Ömer es-Sühreverdî de nefsin kötü huy ve alışkanlıklarından arınması durumunda kalp aynasının berraklaşacağını/parlayacağını ve uykuda iken levh-i mahfûz ile karşı karşıya duracağını, böylece ona gayb âleminin sırlarının ve normalde bilinmesi mümkün olmayan bir takım olağanüstü haberlerin nakşolunacağını/aksedeceğini belirtmektedir (Sühreverdî, 2006). Görüldüğü üzere Sühreverdî'nin sadık rüyanın meydana geliş şekline dair açıklamaları, İmam Gazzâlî'nin açıklamaları ile benzerlik göstermektedir.

Sühreverdî'ye göre sadık rüya görebilmenin ilk şartı abdestli olarak uyumaktır. Bu noktada ihtiyatlı olup vitir namazının da uyumadan önce kılınması gerektiğini belirtir. Ayrıca nefsin kötü isteklerinden (hevâya uymaktan) ve dünyalık şeylere muhabbetten temizlenilmeli, bunun yanında kin, hased ve nefret gibi manevi tüm kirlilerden de arınmalıdır. İşte bu vasıfları kendisinde bulunduran seçkin kişilere rüyalarında bir takım ilahi hitaplar vuku bulur. Bazı emir ve nehiyler onlara Allah tarafından bildirilir, rüya yoluyla bunları anlaması ve öğrenmesi sağlanır. Bu gibi kimselere uyku halinde (rüyalarında) verilen bu türdeki emir ve nehiyler, tıpkı zahiri (şer'î) emir ve nehiyler gibidirler. Bundan dolayı bunlara aykırı davranışlarda da kişi Allah'a isyan etmiş olur. Hatta bu emirlerin zahiri emirlere göre ilgili kişi açısından daha kuvvetli ve önemli bir durumu vardır. Zira zahiri emirlere muhalif davranıldığında tövbe ile bu günahattan kurtulmak mümkündür. Buna karşın bu şekilde doğrudan alınan emirler ise Allah ile kendi arasında ve manevi haline binaen ona has olarak verilen hususi emirlerdir. Bu durumdan dolayı bunlara karşı bir ihlal durumu olduğunda müritlik (tarikât) yolunun inkıtaya uğramasından korkulur. Böylesi bir durumda Allah'ın emirlerinden rücu (dönüş/uzaklaşma) söz konusu olduğundan, bu durum gazaba uğramayı da gerekli kılar (Sühreverdî, 2006).

Görüldüğü üzere Sühreverdî, sadık rüyalar vasıtasıyla kişiye bir takım ilahî emir ve nehiylerde bulunulabileceğini dile getirmekte, bunun da rüya sahibi için zahiri şer'î emirler gibi bağlayıcı olduğunu açıkça belirtmektedir. Hatta rüyada verilen bu tür emir ve nehiylerin sufinin bulunduğu hal ve makama binaen Allah tarafından ona hususî şekilde verilmiş emirler olarak nitelenmekte, bunlara aykırı hareketin ise zahiri emirleri ihlalden daha ağır sonuçları olabileceği dile getirilmektedir. Bu durum rüyaya yüklenen anlam açısından gerçekten dikkat çekici bir durumdur. Zira rüyanın bu derece bağlayıcı bir bilgi kaynağı olarak ifade edilmesi tasavvufi gelenekte rüyanın konumunun belirlenmesi konusunda önemli göstergeler/deliller olarak öne çıkmaktadır.

Sühreverdî, rüya ile amel etmeye dair Hz. Peygamberin sahabîlerinden de şöyle bir örnek nakletmektedir: Hz. Peygamberin şair sahabîlerinden Sâbit b. Kays (ö. 12/633) Yemâme Savaşı'nda Müslüman askerlerinin bir ara dağıldığını görmüş; “Biz Rasûlullah ile birlikte iken böyle savaştık” demiş, kalkıp cesaretle ileri atılmış ve şehit düşene kadar da savaştı. Şehit olduğunda üstünde değerli bir zırhı vardı. Kendisi şehit düştükten sonra Müslüman askerlerden birisi o zırhı almıştı. Bunun üzerine Sabit, sahabeden birisinin rüyasına girip, Müslümanlardan falan kişinin kendisinin zırhını aldığını ve üzerine bir toprak kap (çömlek) koyduğunu söyleyip, bu durumu ordu komutanı Halid b. Velid'e (ö. 21/642) haber vermesini istemişti. Ayrıca o dönem halife (devlet başkanı) olan Hz. Ebu Bekir'e de gidip borcu olduğunu, o zırhı ile onu ödemesini söylemelerini talep etmişti. Bunun üzerine o sahabe bunu ordu komutanı Halid'e haber vermiş, o da gerçekten söylenildiği gibi zırhı rüyada tarif edilen kişinin yanında bulmuştu. Onu geri isteyip almış, durumu da Hz. Ebu Bekir'e bildirmişti. Hz. Ebu Bekir de Sabit'in vasiyetini yerine getirmişti. Sahabeden Enes b. Malik'in bu olay hakkında, “öldükten sonra (rüya yoluyla yapılp) yerine getirilen başka bir vasiyet bilmiyorum” dediği nakledilmiş, bunun da Hz. Peygambere karşı gösterdiği güzel edepten dolayı Sabit'ten zuhûr eden bir keramet olduğu bilgisi aktarılmıştır (Sühreverdî, 2006).

Rüyaların tasavvuf ehline kullanıldığı bir diğer alan ise Hz. Peygamber'den rüyalar aracılığıyla söz aktarımında bulunulmasıdır. Birçok sufinin rüyasında Hz. Peygamberi gördükleri ve onun kendilerine rüyalarında söylediği sözleri aktardıkları tasavvuf kaynaklarında rastlanan bir durumdur. Sühreverdî de bu konuya örnek olacak bir rivayet aktarmaktadır. Onun aktarımına göre Ebu'l-Hayr el-Akta (ö. 340/952), Hz. Peygamberi rüyasında görmüş ve ondan kendisine bir tavsiyede bulunmasını istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamberin ona; “*Ya Ebe'l-Hayr! Namaza dikkat etmeni tavsiye ederim. Ben de Rabbinden bana bir tavsiyede bulunmasını istedim, O da namazı tavsiye ederek; “Sana en yakın olduğum an; senin namazda olduğun andır.”* buyurduğunu söylemiştir (Sühreverdî, 2006).

Hz. Peygamberi rüyada görerek ondan bir söz/hadis aktarımı yanında bazı sufilerde de kendi dönemlerinde gündem olan bazı tartışmalı konuları rüyada Hz. Peygamberi görerek ona arz edip ondan ilgili konuya dair fetva isteme şeklinde bilgi aktarımına da rastlanmaktadır. Sühreverdî'nin eserinde de tasavvuf yaşamında zaman zaman tartışma konusu olan “semâ (musiki dinleme)” konusunda rüyada Hz. Peygamberden fetva sorulduğuna dair nakillere rastlanmaktadır. Örnek olarak Mimşâd ed-Dineverî (ö. 299/911) rüyasında Hz. Peygamberi görmüş ve ona semâ konusunda onaylamadığı (uygun görmediği) bir şey olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber de ona; “*Onu reddetmiyorum. Ancak onu dinleyenlere söyle, semâ*

Kur'an tilaveti ile başlatsınlar, yine Kur'an tilâvetiyle kapatsınlar.” şeklinde cevap vermiştir (Sühreverdî, 2006). Yine benzer şekilde salihlerden birisinden de şöyle bir aktarımda bulunmaktadır: “Cidde camisinde itikaf halinde iken caminin bir köşesinde şiir okuyan ve dinleyen bir grup insan görüp onlar hakkında “Allah’ın evlerinden bir evde şiir okuyorlar” diye bu davranışları hakkında kötü düşünmüştüm (uygun görmemişim). Sonra o gece rüyamda Hz. Peygamberi gördüm. Caminin aynı köşesinde oturmuştu ve yanında da Hz. Ebu Bekir vardı. Hz. Ebu Bekir söz (şiir) söylüyor, Hz. Peygamber de onu dinliyor ve ondan etkilenmiş gibi elini göğsüne koyuyordu. Burada kendi kendime, “şiir dinleyenleri hatalı saymam gerekmezmiş. İşte Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir’in okuduğunu dinliyor” dedim. Sonrasında Hz. Peygamber bana doğru yönelerek bunun hak ile hak olduğunu yahut Hakk’tan bir hak olduğunu söyledi.” (Sühreverdî, 2006).

Sühreverdî’nin yine semâ konusunda bir sufînin gördüğü rüyadan hareketle insanlara ders verme ve ibret almalarını sağlama amaçlı başka bir rüya aktarımında bulunduğu da görülmektedir. Buna göre meşhur sufîlerden Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) rüyasında şeytanı görmüş ve ona; “Bizim ashabımızdan (sufîlerden) birilerine karşı zafer elde ettiğin oluyor mu veya onlardan bir şey koparabildiğin oluyor mu?” şeklinde sormuştur. Şeytan da ona, onların işlerinin kendisi için çok zorlu olduğunu, iki vakit hariç onlara musallat olup baskın gelmesinin çok güç olduğunu söylemiştir. Cüneyd’in bu iki vaktin hangi vakitler olduğunu sorması karşısında şeytan; “Birisi semâ zamanı, diğeri ise harama baktığı andır. Onların bu zamanlarını gözetlerim ve bu anlarındaki gaflet hallerinde kalplerine girerim (onlar üzerinde etkin olurum)” demiştir (Sühreverdî, 2006).

Sühreverdî’nin rüya konusuyla ilişkilendirdiği bir diğer konu ise evlilik konusudur. Tasavvuf yaşamında evliliğe ve çocuk sahibi olmaya mesafeli duran sufîlere de rastlanmaktadır (Ateş, 2004). Bu anlayışa göre evlilik ve çocuk sahibi olmak gönüllerin masivaya bağlanmasına ve Hak’tan kopmasına sebep olabilir. Sühreverdî’nin eserinde de bu konuya önemle temas etmesi ve meselenin çözümünü de rüya ve keşfe havale etmiş olması yine dikkat çekici bir durumdur. O bu konuda (evlilik konusunda) çok dikkatli olunması gerektiğini, üzerine iyice düşünülmeden ani kararlarla evlenilmesinin sufî için büyük bir fitne kapısına dönüşebileceğini, büyük tehlikeler içereceğini belirtmektedir. İşte bunlardan kurtulmak için kişi dua yoluyla Allah’a sığınmalı, bunun yanında mürşidi ve ihvanı ile de görüşerek onlardan da kendisi için dua etmelerini istemelidir. Bu dua ve yalvarışları sonucunda Allahü Teâlâ ona, uykusunda (rüyasında) veya uyanık iken (keşf yoluyla) evlenmesi yönünde bir işaretle bulunursa bu durumda onun evliliğinin ilahi bir karar ve destekle meydana gelmiş olacağını belirtmektedir. Bu şekilde rüyada verilen emir doğrultusunda hareket etmenin de ruhsat değil azimet olduğunu dile getirmektedir. Zira bu zahiri bir hükümden değil manevi mertebeye bağlı halin sağladığı ilme dayalı olarak elde edilmiştir (Sühreverdî, 2006). Azimetin dinimizde belli bir duruma has olmayan, herkes için bağlayıcı genel geçer hükümler olduğu düşünüldüğünde, rüya veya keşf yoluyla elde edilen bilgi ile hareket etmenin Sühreverdî tarafından azimet sayılması önemli bir durumdur. Zira bu şekilde rüya veya keşf yoluyla elde edilen bilgiye dayalı hareket etmek, zorluk ve meşakkat durumlarına bağlı kolaylaştırılmış hüküm olan ruhsat olarak değil de genel olarak herkes ve her zaman için geçerli aslî hüküm olan azimet şeklinde nitelenmektedir. Bu

durumu da Sühreverdî'nin rüya ve keşfe verdiği önemi göstermesi bakımından dikkat çekici buluyoruz.

Sühreverdî bazı hallerde de rüyaya benzer bir durum olarak nitelediği gaybet halinde de insana bir takım batınî bilgilerin gösterilebileceğini belirtir. Örneğin halvete girmiş bir kişinin kalp ve dil uyumu ile kelime-i tevhid zikrine devam etmesi durumunda zikrin etkisinin kalbinde ortaya çıkacağı ve nefsanî düşünceleri ondan söküp atacağını belirtir. Böylece kalbin cevherleşeceğini ve ona yakîn nurunun yerleşeceğini söyler. Bunun, zikir yanında Kur'an tilaveti ile gerçekleşeceğini de dile getirmektedir. Ona göre bunlarla yani Kur'an tilaveti ve kelime-i tevhid zikriyle Allah'a ünsiyet ve yakınlık sağlanınca kişide gaybet hali meydana gelir. Bu hal de uykudaki kişinin durumuna benzer ve uykuda nasıl rüya yoluyla bazı hakikatler tecelli ederse, bu gaybet halinde iken de aynı şekilde bazı hakikatler tecelli eder. Bu durumun meydana gelmesi de sadık müridin kendini zikrullah içinde kaybedip, artık yanına gelenleri dahi fark edemeyecek ve tanıyamayacak derece vecd hali yaşaması ile mümkündür. Gaybet hali kaybolup ayıldığında ise o haldeyken gördüklerinin açıklaması Allah tarafından kalbine ilka edilir yahut mürşidi tarafından kendisine açıklanır. Tıpkı rüyada görülenin sonradan tabir edilmesi gibi. Böyle bir keşf de ancak zikrinde tam ihlaslı olmak ve zikir içinde kendisini bütünüyle kaybetmekle mümkündür. Böylece sufi bir takım hakikatlere bu şekildeki keşf veya rüya yoluyla vakıf olmuş olur. Bu şekildeki ilahî ihsanlar olmadan da ledünnî ilimlerin kapısı açılması mümkün değildir (Sühreverdî, 2006).

4. SONUÇ

Çalışmamız sonucunda Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Meârif* adlı eserinde rüyaya dair dile getirdiği görüşlerin tasavvuf literatüründe önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Tasavvuf eserlerinde rüyalar genelde menkıbe şeklinde anlatılar olarak yer alırken, Sühreverdî ise rüyaların geçerliliği konusunda açıklama yaparak, sufinin gördüğü sadık rüya ile amel etmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre sadık rüya görülebilmesi için öncelikle nefsin isteklerinden kurtulma, dünyalık şeylere bağlılığı kalpten söküp atma ve kin, haset, kıskançlık gibi manevî tüm kirlerden arınma gereklidir. İşte bu yönüyle safiyetini elde etmiş bir kalbe uykusunda Allahü Teâlâ tarafından bir takım gaybi bilgiler ilka olunur. Böyle ilahî bir hitap ve mesaja sahip sadık rüyalar da sahibi için bağlayıcı konumdadır. Bu rüyalar, sufinin içinde bulunduğu manevî hale göre kendisine iletilmiş olan hususî emir ve yasakları içerir. İşte bu noktada Sühreverdî bu hususî emir ve yasaklara aynı zahiri emir ve yasaklar gibi uyulması gerektiğini, aksi halde Allah'ın ikâbına uğranacağını ve seyr-u sülûk yolculuğunun inkıtaa uğrayacağını belirtir. Sühreverdî'nin eserinde sufilerin gördükleri rüyalarda Hz. Peygamberin söylediği belirtilen sözlerin aktarımına rastlandığı gibi, o günkü tasavvuf yaşamında tartışmalı konular arasında yer alan “semâ” konusunda da Hz. Peygamberden rüyaya dayalı fetva aktarımına da rastlanmaktadır. Hz. Peygamberin rüyada görülerek “semâ” konusunda herhangi bir sakınca görmediği şeklindeki görüşünün nakledilmesi ve bunun semân cevazına işaret ettiği şeklindeki düşünce dikkat çekicidir. Evlilik ve çocuk sahibi olmanın tasavvuf yaşamındaki etkisinin olumlu mu olumsuz mu olduğu sufiler arasında da tartışmalı bir konu iken, Sühreverdî'nin bu konuda yine Allah tarafından rüyada kalbe ilka edilecek bilgiye göre karar verilmesi gerektiğini ifade etmesi de üzerinde durulması gereken bir konudur. Buna

göre o, bir insanın ihtiyaç duyması halinde evlenmesi konusunda kendisinin, mürşidinin ve tarikat ihvanının duaları sonucu kendisine rüya yoluyla bu konuda nasıl hareket edeceğinin bildirileceğini, o kişinin de bu şekilde bir işaretle evlenmesinde tasavvuf yaşamı açısından hiçbir sakınca olmayacağını belirtmektedir. Sühreverdî'nin, bir tasavvuf erbabına rüyada verilen emrin, bir ruhsat olarak değil o kişi için azimet olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemesi de rüyaya verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. *Avârifü'l-Meârif* 'den aktardığımız tüm bu örneklerin rüyanın tasavvuf yaşamında önemli bir manevi bilgi kaynağı olarak görüldüğünün göstergesi olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Sühreverdî'nin rüya hakkındaki bu görüşlerinin kendinden sonra gelen mutasavvıfları da etkilediği rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aşkar, M., *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Ateş, S., *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Bursevî, İ. H., *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Matbaat-ü Osmaniyye, İstanbul, 1908.
- Dokgöz, D., Tasavvufta Rüya ile Amel ve Fıkıh Usulü Açısından Değerlendirilmesi, Tarr: Turkish Academic Research Review, 6 (2), ss.523-543, 2021.
- Gazzâlî, E. M., *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005.
- Sühreverdî, Ş., *Avârifü'l-Meârif*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 2006.
- Uludağ, S., "Rüya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (35) ss.309-310, TDV Yayınları, İstanbul, 2008.
- Yılmaz, H.K., "Sühreverdî Şehâbeddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (38) ss.40-42, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

KUR'AN-I KERÎM ÜSLUBUNDA KÖTÜLÜKLERDEN SAKINDIRMADA ETKİLİ OLAN UNSURLAR

Öğretmen, Basri Çetin

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, basricetin1453@gmail.com - 0009-0001-8773-5653

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'de inzar üslubunun kullanılmasını gerektiren en önemli husus kötülüklerin ve kötülüğe giden yolların engellenmesidir. Bu sebeple Kur'an'ın inzar üslubunu kapsayan bu sunuma bazı hatırlatmaları yaparak konumuza başlamak istiyoruz. Zira bu sunumda özellikle şu üç hususu merkeze aldığımızın bilinmesini isteriz. Bunlardan ilki hiç şüphesiz Kur'an'da inzar üslubunun esasları ve inzar üslubunun Kur'an'ın üslubuyla alakasının tesbitidir. İkincisi de inzar üslubunun sahiplerini ifade eden münzir veya nezirdir. Bununla beraber münzir ya da nezirlerin inzar üslubuyla irtibatı ve bu üslubu belirlemedeki etkileridir. İşte bu noktada konumuzun aydınlatılması gereken ve mutlaka cevaplanması gereken bir vechesi daha bulunmaktadır. Peki Kur'an-ı Kerim'deki inzar eden failerin muhatapları yok mudur? Şayet varsa Kur'an-ı Kerim'deki inzarın muhatapları yani inzar edilenler kimlerdir? İkaz edilme sebepleri nelerdir ve bu ikazlar karşısındaki tutumları nasıl olmuştur? Nihayet bu uyarılar nasıl neticelendirilmiştir? Bu gibi sorulara da bu sunumda cevap aranacaktır. Çünkü inzar bir eylemdir ve varlık aleminde değişmez kaide olarak, gerçekleştirilen her eylemin mutlaka gizli ya da açık bir faili bir de mefulünün bulunması kaçınılmazdır. İşte Kur'an-ı Kerim'deki inzarın üslubunu belirleyen ve etkileyen amillerden bir diğeri olan inzarın muhatapları yani uyarılanlar da aydınlatacağımız konular arasındadır. Yine inzâr eyleminin gerçekleşmesi sürecinde gerek üslubuna gerekse üslubu belirleyici konumda bulunan nezir veya münzirlere etki eden şartlar ve durumlar başta olmak üzere, diğer etkileyici unsurlar da etraflıca tahlil edilecektir. Zira Kur'an'daki inzâr üslubunu doğru ve net bir şekilde anlayabilmemiz için, bir yandan bu üslubu belirleyen failer olan münzir ve nezîrleri yakından tanımamız, diğer yandan da muhataplar başta olmak üzere inzâr üslubunu etkileyen tüm amilleri kapsamlı biçimde tespit etmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla söz konusu tüm başlıklar, bir yandan inzâr üslubu açısından, diğer yandan üslubun belirlenmesinde etkili olan nezîr ve münzirlerin tavır ve yöntemleriyle yukarıda belirtilen üslubu etkileyen faktörler bakımından açıklığa kavuşturulacaktır.

İnzar öncelikle ve bilhassa Zatıma yazdım buyurduğu Allah Teâlâ'nın merhametinin gereğidir. İşte engin ve sonsuz merhametinin gereği olarak Yüce Allah herhangi bir kötülüğün ya da bir zararın gelmesini engellemek maksadıyla kullarını inzar buyurmuştur. Dolayısıyla ilk insandan itibaren kıyamete kadar istisnasız “bütün âlemler” ve “Kuran'ın ulaştığı her insan” Yüce Allah'ın inzarının muhatabıdır. Zira “Ey cin ve ins topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” âyetince Yüce Allah; kötülükleri engellemek maksadıyla bütün insan ve cinlere mutlaka bir uyarıcı göndermiştir. Bu durum bize inzâr olmadan tebliğin tamamlanmadığını ve kullara iyilik ya da kötülük sorumluluğun yüklenemeyeceğini açıkça göstermektedir. Çünkü Kur'an'ın aynı

zamanda inzar üslubunu da kapsayan uyarıcı nehiyleri, kişiyi kötülüklerden engelleyen güçlerin hepsinden daha üstündür.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, İnzar üslubu, Kötülüklerden Sakındırma

KUR'AN-I KERİM'DE İNZAR

Öğretmen, Basri Çetin

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, basricetin1453@gmail.com - 0009-0001-8773-5653

ÖZET

Konumuz, farklı kalıplarıyla kur'an'ın seksen âyetinde yüz otuz defa geçen “İnzar” eyleminin, Kur'an-ı Kerim'deki esaslarını ve üslûbunu etraflıca inceleyerek çağımıza uygulanışını ele almaktadır. Zira tehlikeli durumlara karşı kulların “ikaz edilmesi” anlamındaki “inzar”, Kur'an'ın ana konuları arasında yer alması ve ubûdiyetin sırrını bildirmesi yönüyle İslam dinini tebliğ eyleminin merkezindeki iki temel unsurundan birisidir. Aslı itibarıyla söz konusu İnzar bizatihi Kur'an ve şeriatın hükümlerinin tebliği demektir. Bu sebeple islam alimleri tarafından başlı başına İnzar bizzat Rahmân'ın Nezîr'i sıfatıyla Hz. Muhammed'in ilk vahiyden sonra Yüce Allah tarafından verilen risaleti ile başlayan nübüvvetinin hem ilk şartı hem belgesi hem de delili kabul edilmiştir. Nitekim ilk karşılaştıkları arap kabilelerinden, Yüce Allah'ın hükümlerini kullarına haber verip tebliğ eden Nebi yani Peygamber kelimesini, İnzar eden manasına alan İbraniler de enbiyâları uyarıcı diye isimlendirmişlerdir. Diğer taraftan yüce Allah, hükümlerini ihtiva eden kitaplarını, kullarından seçtiği peygamberlerine vahiy getiren meleklerini, vahyi insanlara tebliğ etmekle vazifeli elçilerini ve bizzat kendisini nezîr (uyarıcı) olarak isimlendirmiştir. Böylece yüce Allah elçileri ve kitapları vasıtasıyla kullarına, iyi ya da kötü, faydalı ya da zararlı, doğru ya da yanlış olan her şeyi bildirmiş olmaktadır. Özellikle de ihtiyaç duyduğu ve faydasına olacak iyiliklerin en güzeline en doğrusuna kavuşabilecekleri bütün ilimleri insanlığa bildiren yüce Allah yine zararına ya da kötülüğüne olacak her türlü tehlikelere karşı da kullarını uyarmıştır. Yani inzar, dünya hayatında çıktığı ahiret yolculuğunda insanoğlunun, şimdiye kadar ne yaptığını bundan sonra ne yapacağını ve hangi din hangi mezheb hangi amelde bulunup hangi yolda ne şekilde hareket etmeleri gerektiğini gösterip anlatan yol haritasındaki yegane ikaz levhalarıdır. Bu yönüyle de inzar, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Muhammed'in risaletinin özüdür. Dolayısıyla yaratılışından itibaren kıyamete kadar istisnasız her insan yüce Allah'ın inzarının muhatabıdır ve yüce Allah her millet için mutlaka bir uyarıcı göndereceğini vurgulamıştır. Öyleyse İslam'ı tebliğin ana unsuru olarak, yaratılışından itibaren kıyamete kadar istisnasız her insanın muhatap olduğu İnzar, asla vazgeçmeksizin yaşadığı çağda her müslümanın kendi nisbetince, yerine getirmesi gereken bir vecibedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Peygamber, İnzar

AKLIN IŞIĞINDA İNANÇ: LOCKE'UN DİNDE RASYONALİTE ARAYIŞI

Doktora Öğrencisi, Rojan Çiltepe

İnönü Üniversitesi, r.ciltepe13@gmail.com - 0000-0003-4676-7082

Özet

John Locke (1632-1704) modern dünyanın oluşumuna önemli katkılar sağlamış bir düşünürdür. Locke empirist geleneğin entelektüel temellerini atan bir filozof olarak kabul edilir. Onun empirist olarak kabul edilmesinin temel nedeni, akıllı epistemolojiden kovmasından ziyade bilginin kaynağının deneyim olduğunu iddia etmesidir. Locke inanç ve akıl arasına geçilmez engeller koyup birbirinden ayrı düşünmek yerine akıl ile desteklenen bir inanç sistemini tartışmaya açmak istemektedir. Çünkü Locke bağnazlığın asıl nedeninin, dinin tümüyle akıl alanından çıkarılması ya da dindeki tüm emir ve yasakların muhakeme edilmeden kabul edilmesi olduğunu vurgular. Dinin emir ve yasaklarının hiçbir şekilde muhakeme edilmemesini eleştirir. İnanç noktasında, aklın tamamen devre dışı bırakılması kötü sonuçlar doğurmaktadır. Locke akıllı ve inancı, insanı hayvandan ayıran ve insanı hayvandan üstün kılan unsurlar olarak kabul eder. Ancak ona göre tersi durumunda, insan, hayvandan daha aşağı konuma gelir. Bu nedenle dinin aklın desteğini alması önemli bir husustur. O eserlerinin hiçbir yerinde inanç bilgilerinin muhakeme edilmesi ve akla uymayan şeylerin atılmasını salık vermez. Fakat Locke vahyin gerçekten tanrıdan geldiğini anlayabilmek adına akla başvurmak gerektiğini de vurgular. Akıl, inanç noktasında ikna edilmelidir. İnanç noktasında akla karşıt, akıl üstü ve akla uygun dediği üç farklı durum tarif eder. 'Akıl üstü' durumlar, inanç gibi meselelerde aklın ulaşamayacağı kesitlere işaret eder. Örnek verecek olursak meleklerin tanrıya başkaldırdığı bilgisi akıl üstüdür. Bu bilgiler kutsal kitaplar aracılığıyla iletilir ve buna ancak inanabiliriz, bu bilgi aklımızın sınırlarını aşar. Akla uygunluk, basit idesine sahip olabileceğimiz ve ideleri arasındaki bağlantıları algılayabileceğimiz bilgilerdir. Locke'a göre tanrı bilgisi böylesi bir bilgidir ve dolayısıyla da akla uygundur. Locke Adem'in günahının tüm insanlığa sirayet etmesinin imkanını tartışmıştır. Bu günahın Adem'den tüm insanlığa geçmiş olmasını akla karşı olarak değerlendirmiştir. Bunu yaparak Locke aklın yetki alanını genişletmiş ve inancı dogmatik alandan sorgulanabilir bir alana çekmiştir. Bu çalışmada Locke'un bu tarz iddialarını empirizmine uygun şekilde nasıl temellendirdiği üzerinde durulacak ve o dönemin etkin gücü olan kilisenin bu meseleden nasıl etkilendiği çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeleri: Akıl, Empirizm, Locke, İnanç.

METODOLOJİK ARAYIŞLAR: LAKATOS'UN BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMLARI

Doç. Dr., Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

serdarsaygili@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

Hatice AYDIN YENİCE

Doktora Öğrencisi

haticeaydinn-@hotmail.com

ORCID ID: 0000 0002 9600 3542

ÖZET

Imre Lakatos, 20. yüzyıl bilim felsefesinin etkili filozoflarından biridir. Imre Lakatos, bilim ile sözde bilim arasındaki sınırları belirleme yöntemlerini eleştirirken, kendi özgün bilimsel metodolojisini inşa etmiştir. Bilimselliğin ölçütünü belirleme konusunda Karl Popper'in yanlışlamacı yaklaşımı, Lakatos'un düşünsel çerçevesinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Ancak Lakatos, Popper'in yanlışlamacılık anlayışını eleştirel bir bakışla değerlendirir. Ona göre, yanlışlamacılığın sınır çizme ölçütü bilimsel araştırma süreçlerinde yetersiz kalmaktadır. Bilimsel araştırmalar için daha kapsamlı bir yöntem ihtiyacı duyulmaktadır. Bu bağlamda Lakatos, Popper'in yöntemi üzerinde düşünerek, yanlışlamacılığı dogmatik, sofistike ve metodolojik olmak üzere üç farklı biçimde sınıflandırır. Bu üç tür arasında, sofistike yanlışlamacılığı benimser, fakat bilimsel metodolojisini bu anlayışla sınırlandırmaz. Lakatos'a göre bilimsel araştırma süreci -katı çekirdek, koruyucu kuşak, olumlu buldurucu ve olumsuz buldurucu- olmak üzere dört temel unsurdan oluşur. Böylece, bilimsel metodolojiyi tekil bir kurama indirgemek yerine, onu tarihsel ve gelişimsel bir süreç olarak tasavvur eder. Bu çalışma, Lakatos'un bilimsel metodolojisini inceleyerek bilimsel bilginin doğasını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Imre Lakatos, Bilim, Metodolojik Yanlışlamacılık, Dogmatik Yanlışlamacılık, Sofistike Yanlışlamacılık.

METHODOLOGICAL INQUIRIES: LAKATOS' SCIENTIFIC RESEARCH PROGRAMS

ABSTRACT

Imre Lakatos is one of the most influential philosophers of 20th-century philosophy of science. Imre Lakatos built his original scientific methodology while criticizing the methods of determining the boundaries between science and pseudoscience. In determining the criteria of scientificity, Karl Popper's falsificationist approach has been decisive in forming Lakatos's intellectual framework. However, Lakatos evaluates Popper's falsificationism with a critical perspective. According to him, the demarcation criterion of falsificationism is inadequate in scientific research processes. A more comprehensive method is needed for scientific research. In this context, Lakatos, by reflecting on Popper's method, classifies falsification into three different forms: dogmatic, sophisticated, and methodological. Among these three types, he adopts sophisticated falsificationism but does not limit his scientific methodology to this understanding. According to Lakatos, the scientific research process consists of four fundamental elements: the hard core, the protective belt, the positive heuristics, and the negative heuristics. Thus, instead of reducing scientific methodology to a singular theory, he envisions it as a historical and developmental process. This study aims to analyze the nature of scientific knowledge by examining Lakatos's scientific methodology.

Keywords: Imre Lakatos, Science, Methodological Falsificationism, Dogmatic Falsificationism, Sophisticated Falsificationism.

Giriş

İnsanlığın gerçeği anlama ve arzulama isteği bilimselliği getirmiştir. Fakat bilimsel yöntemlerin bizi gerçekliğe ulaştırabilmesi ve bizi yanıltmaması için bir ölçütü olmalıdır. Bu ölçüt, bilimsel olan ile bilimsel olmayan (sözde bilim) arasındaki ayrımı ifade etmektedir. Bilimselliğin ölçütü, bilim felsefesi tarihinin evrimle süreci ile bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte, bilimsel olan ile bilimsel olmayan arasındaki ilk ayrımın ölçütü olarak dogmatiklik ilkesi, Viyana Çevresi ile karşımıza çıkmaktadır, daha sonra Popper tarafından yanlışlamacı ölçütü, karşımıza çıkmaktadır. Imre Lakatos'ta ise Popper'in yanlışlamacı ölçütünün daha kapsamlı hali olarak, kendi metodolojisi ile ifade ettiği yeni sınır koyma ölçütünü bizlere sunmaktadır.¹Lakatos, bilgiyi ideolojiden, hurafeden ve gerçek olmayan bilimden ayıran

---

¹ Neşem Erkoç, Ali Rıza Erdem, "Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarına İlişki Metodolojisi", *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi* sayı:2 (2023): s. 63.

ölçütün ne olduğunu sorgular. Bu noktada daha önceki sınır koyma ölçütlerini inceler. Bir teori yeterince kabul görürse o teori bilim olarak kabul edilirdi. Fakat Lakatos'a göre bir teoriyi bilimsel olarak kabul eden toplum, kendisini körü körüne bir teoriye adar. Öyle ki bir teori ona inanan olmasa bile bilimsel olabilir.² Bu duruma istinaden çalışmadaki amacımız, Imre Lakatos'un bilimselliğin ölçütü hakkındaki düşüncelerini ifade edip, bu düşünceler bağlamında bilimsel bilginin içeriğini belirlemektir.

Lakatos, Popper'ın yanlışlamacı bilim tasarımı düzeltmek ister. Ona göre Popper'ın yanlışlanabilirlik yöntemi, bilimsellik ölçütünü tam olarak bize vermez. Çünkü bir bilim insanı, bir argümanı sırf olgularla çeliştiği için tamamen reddetmemelidir.³ Lakatos'a göre bir bilim, birbirinden izole teorilerin yanlışlanmasından ibaret değildir. Bilimsel bilgi araştırma programları çerçevesinde gelişim gösterir. Aksi halde var olan argümanın sürekli yıkımı, bilimin gelişimsel sürecine engel olmaktadır. Lakatos bu sebeple Popper'ın yanlışlanabilirlik ölçütünü daha detaylı biçimde ele alıp, bu ölçütün eksikliklerini vurgulamak ister.

Imre Lakatos için bilim, tek bir kurama bağlı, sınırlı bir yapı değildir. Onun için bilim, bir izleni süreci olarak, farklı aşamalardan oluşan bir dizgedir. Bu dizge tarihsel süreçte kendini göstermektedir. Dolayısıyla bilim insanların bireysel, rasyonel ve irrasyonel adımlarıyla ilerleyen rasyonel bir süreç, aynı zamanda tarihsel anlamda toplumdan etkilenecek biçimlendiğini gören tespitleri içeren bir metodoloji geliştirmeyi amaçlamak istemiştir.⁴ O halde bu çalışmada cevap verilmesi gereken sorular şunlardır: 'Lakatos için bilim ile sözde bilim arasındaki ölçüt nedir?', 'Lakatos, Popper'ın yanlışlanabilirliğini neden eleştirir?', 'Lakatos'un yöntem kuramı ve araştırma izlencesi nedir?'

1. Bilim ve Sözde Bilim Ayrımı Tartışmaları

Bilim kavramı, Latince bilgi ve bilmek kökünden oluşturulmuştur.⁵ Genel olarak günümüzde bilim, metafiziği görmezden geldiği oranda ve fayda sağladığı oranda gerçek bilim olarak kabul görmüştür. Bilim tarihi boyunca bilginin güvenilir ve doğru olduğu fikri vardır. Dolayısıyla bilim ile bilim olmayan arasındaki ölçüt konusunda ilk fikir, bilgi doğru ise bilim, bilgi yanlış

² Cemal Güzel, Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend'de Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu, (Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi, 1994): ss. 54-55.

³ Talip Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011), s. 103.

⁴ Mehmet Ali Opak, "Eleştirel Bir Lakatos Okumasına Nereden Başlamalı?", *Madde, Diyalektik Ve Toplum 2* Sayı:3 (2018): s. 199.

⁵ Ferit Uslu, "Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi - Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte bilim-", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı:19 (2011): s. 7.

ise bilim olmayan şekilde bir ayrıma gitmekten doğmuştur. O halde bilim olmayan ve bilim arasında ki çizgi, doğruluktur.⁶ Belirli bir kabule uyan teoriler doğru, uyanmanlar yanlış olarak kabul edilir. Tek tek bütün yargılar, bir kabule uymak zorundadırlar. Doğrulamacı ölçütte, tek tek durumlardan genel bir yargıya ulaşma fikri vardır. Fakat Popper, bu anlayışı kabul etmez.

Bilimselliğin ölçütünü belirlemede yanlışlamacı bilim tasarımı ile düşüncelerini ifade eden Popper, Lakatos'un kendi düşüncelerini belirlemesinde ışık olmuştur. Dolayısıyla Imre Lakatos'un bilimsel metodolojisine açıklık getirebilmek için Popper'ın yanlışlamacı bilim tasarımı kısaca değinmek yerinde olacaktır. Popper'ın düşüncesine göre bilim, çürütülebilen gözlemlerdir. Popper bilimin temelinde eleştiri olduğunu ifade eder. Ona göre bilimin temelinde eleştiri vardır.⁷ Çünkü ona göre bilimin ölçütü, onaylamadan değil, eleştiriden geçmektedir. Dolayısıyla Popper'ın sınır koyma ölçütü yanlışlanabilirliktir.

Popper için yanlışlanabilirlik, bir anlam ölçütünü değil bir sınırlandırma ölçütünü ifade eder. Ona göre doğrulanabilirlik, bilimin ölçütü değildir. Bilimin ölçütü yanlışlanabilirliktir. Çünkü türetilen önermeler çelişkilere dayalıdır.⁸ Bu bağlamda Popper'a göre gerçeğe tam olarak ulaşmak mümkün değildir. Ona göre bilim eleştirel bir bulmaca olarak, varsayımların toplamı ve onayı değildir. Popper için bilim yanlışlamacılık temeline göre oluşturulmadır.⁹ Bu sebeple Popper açısından doğrulama sınır çizme açısından yetersizdir. Tümevarım yöntemini de bu bağlamda gerçek ve sözde bilimi ayırt etmede doğru bir yöntem olmadığını ifade eder.¹⁰ Tek tek olgulardan yola çıkarak bir gerçeğe ulaşmanın mümkün olmadığını söyleyen Popper'a göre, tümevarım geçerli bir yöntem değildir.

Popper'a göre belirlenen kuram ve olgu ilişkisinde; kuramın, olguya göre ve yanlışlamaya dayalı olması gerekmektedir. Çünkü "Tüm kuğular beyazdır." Önermesindeki kuğulardan birinin siyah olması ile yanlışlanabilmektedir. Bu sebeple bazı olgular, kuram tarafından açıklanmakta ve diğerleri ise yasaklanmaktadır. Ona göre bir teoride tek tek tüm olaylar tutarlı bir şekilde gözlemlenebilirse doğruluğu onaylanabilir. Fakat Popper gerçek hayatta bunun mümkün olmadığını altını çizerek.¹¹ Sınırlı gözlem verilerine dayanarak, gerçek olanı bulmak

⁶ Uslu, "Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi - Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte bilim-", s. 8.

⁷ Neşem Erkoç: "Popper'ın Bilim Felsefesi", *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* sayı:10 (2023): s. 616.

⁸ Neşem, "Popper'ın Bilim felsefesi", s. 623.

⁹ Seda Özsoy, "Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri" *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* sayı:30 (2018): s. 213.

¹⁰ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 90.

¹¹ Özsoy, "Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri", s. 213.

mümkün değildir. Popper için gerçek bilim, kesin doğrular ile değil, yanlışlanmış teoriler ile mümkündür.

Lakatos, Popper'ın ifade ettiği yanlışlanabilirlik bilimsel ölçütünün, bilim ile sözde bilim arasındaki ölçütü vermediğini ifade eder. Çünkü bilim insanları, kuramlarını olgularla çelişti diye bırakmazlar. Kuramları belirli olgularla çelişen bilim insanları, çelişen olguları görmezden gelirler veya dikkatlerini başka yere çevirirler.¹² Söz konusu olan kuramlar, olgular ile çürütüldü diye terk edilmiş olsalardı, günümüze kadar ulaşmış birikimsel bilimlerin ışığından yararlanmamış olurduk. Bu sebeple Lakatos, Popper'ın sınır çizme ölçütünün başarısız olduğunu ve yeni bir bilimsel araştırma izlencesine ihtiyaç olduğunu vurgular. “Kuğuların hepsi beyazdır” önermesi siyah bir kuğu görüldüğünde çürütmesi, basit bir deneme yanılma olarak bilim olarak kabul edilemez.¹³ Bu basit deneme yanılma, teoriyi hemen çürüttüğü için bilimsel bir ilerleme sağlamaz. Lakatos açısından herhangi bir teorinin gerçek bilim olması için en azından teorik olarak ileriye götürmesi gerekmektedir.¹⁴ Bu sebeple Popper'ın yöntemi basit deneme yanılma yolu olarak bilimi ileriye götürmekte yetersiz kalmıştır. Lakatos, bilimi ileriye götürecek bir dizgede ilerleyen, tek bir olguya sığınmayan, yeni bir bilimsel araştırma izlencesine ihtiyaç olduğunu vurgular. Dolayısıyla kendi bilimsel metodolojisini sunmaktadır.

2. Lakatos'un Yöntem Kuramı

Lakatos, bilim metodolojisinde hipotezleri ve kuramları tek tek ele almak yerine, bir dizge olarak, bütüncül bir şekilde ilerleyen dizge olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bilimin özünü belirleyende doğru ve yanlış, bilimsel ve bilim dışı şeklinde olmamalı ilerleyici ve gerileyici olarak belirlenmelidir.¹⁵ Lakatos için hangi teorilerin bilimsel olduğunu, hangilerinin olmadığını inceletmedir. Tekil teoriler bir tür bilimsellik atfetmeye çalışmaktan ziyade kuramların bir arada çalıştığı programları ifade etmektedir. Bu programların bilimsellik bağlamında detaylıca analiz edilebileceğini söylemektedir.¹⁶ Bu noktada Lakatos, Popper'ın yanlışlanabilirlik bilimsel ölçütünü, detaylı bir şekilde analiz edip, eksik yönlerini vurgulayıp, kendi metodolojisine ifade etmektedir. Dolayısıyla Lakatos, Popper'ın ifade ettiği yanlışlamacılık fikrini, üç farklı aşamada incelemektedir: metodolojik yanlışlamacılık, dogmatik yanlışlamacılık ve sofistike (inceltilmiş) yanlışlamacılık.

¹² Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 106.

¹³ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 106

¹⁴ Leslie Allan, “Imre Lakatos: A Critical Appraisal”, *Rational Realm* (2016): s.3.

¹⁵ Opak, “Eleştirel Bir Lakatos Okumasına Nereden Başlamalı?”, s. 200.

¹⁶ Opak, “Eleştirel Bir Lakatos Okumasına Nereden Başlamalı?”, s. 199.

Lakatos için bütün kuramların yanlışlığını ifade eden kuram türü dogmatik yanlışlamacılıktır. Dogmatik yanlışlamacılık tümevarımcı değildir; katı bir biçimde deneyci olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, deneysellikte elde edilen kesin sonuçların kuramlara taşınabileceğini kabul etmez. Lakatos’a göre yanlışlamacılığın en zayıf hali dogmatik yanlışlamacılık.¹⁷ Dogmatik yanlışlamacılığa göre bilim, hiçbir kuramı kanıtlayamaz ama olanı reddeder. Bu sebeple bilimsel olan, sonucu kuramla çelişirse kuramın reddedileceği gerçektir.¹⁸ Kuramların eşit derecede tahmin edilebilir olması, dogmatik yanlışlamacılığın temel özelliğidir. Bu sebeple dogmatik yanlışlamacılık, bütün bilimsel kuramlar yanlışlanabileceğini söylemektedir.¹⁹ Dogmatik yanlışlamacılığa göre bilim, köklü olguların sayesinde kuramların sürekli olarak yıkılması ile dönüşüme uğrarlar ve bu sayede ilerleyebilirler. O halde sınır çizme ölçütü, olgusal olarak çürütülemeyen bilimsel kuramlarla ilişkilidir. Örneğin Descartes’in girdap kuramında sunduğu kütle çekimi çürütülmüştür. Daha sonra Newton kuramı, hem Descartes’in ifade ettiği kuramı açıklamıştır hem de bu kuramı çürüten olguları da kolaylıkla açıklamıştır.²⁰ Bu sebeple Newton kuramı, Descartes’in kuramının yerine geçmiştir. Bu yanlışlamacılık türü, var olan kuramların kolayca reddedilmesi sebebiyle ilerleyici ve bütüncül bilim anlayışına uymaması bakımından eleştirilere maruz kalmıştır.

Lakatos, bu yanlışlamacılık türünü, kuramları deneysel açıdan sınaması ve reddetmesi bakımından eleştirir. Lakatos için dogmatik yanlışlamacıların “olgusal önermeler olgularla ispatlanıyor” düşüncesi yanlıştır. Çünkü önermeler olgulardan değil, diğer önermelerden çıkarılmaktadır.²¹ Bir önerme, ortaklaşa oluşan ön kabullerle kurulmuş başka bir önerme ile test edilir. Lakatos’a göre doğrulama ve yanlışlama yöntemleri, olgulara bakarak bir temellendirme yapamazlar, kuramları temellendirmek bu kadar basit değildir. Bu sebeple daha detayı bir incelemeye giden, farklı problemleri olgularla uyuşmadı diye reddetmeyen, bir sınır ölçütüne ihtiyaç vardır.

Imre Lakatos’un ifade ettiği diğer bir yanlışlamacılık türü ise metodolojik yanlışlamacılık türüdür. Metodolojik yanlışlama bir temellendirmecilik değildir.²² Burada sınır çizme ölçütü

¹⁷ Imre Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, çev. Duygu Uygun, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), s. 30.

¹⁸ Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, s. 36.

¹⁹ Muhammed Avcı, Imre Lakatos’un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, (Yüksek Lisans Tezi: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi 2021): s. 80.

²⁰ Avcı, Imre Lakatos’un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 71.

²¹ Hayyan Celilzade, “Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programları”, *Genç Mütefekkirliler Dergisi* sayı:3 (2023): s. 671.

²² Kabadayı, *Duhem’den Laudan’a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 110.

deneyselliktir. Dolayısıyla deneysellik temelini sağlayan kuramlar bilimseldir. Bu sayede deneysel olarak belirlenen ölçüt, dogmatik yanlışlama ile arasındaki sınırı belirlemektedir.²³ Bu yanlışlamacılık türü, yatsıma ve çürütmeyi birbirinden ayırarak, dogmatik yanlışlama türüne göre daha kapsamlı bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Çünkü bu yanlışlamacılık türüne göre kuramın ve deneyin uyuşmaması durumunda kuramın yanlışlanacağı belirtilir. Fakat bu o kuramın çürütüldüğünün göstergesi değildir. Bu sebeple kuramın doğrudan reddedilmesi yerine, yeni düzenleme ve eklemeler ile çelişkinin ortadan kaldırılması sağlanır.

Lakatos'a göre metodolojik yanlışlamacılık uzlaşmacılığın ileri boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yanlışlamacılığı anlayabilmek için uzlaşmacılığın iki türü olarak karşımıza çıkan o pasifist ve aktivist bilgi kuramları arasındaki fark iyi bilinmelidir. Bu iki tutumu incelediğimizde; pasifistler, klasik deneyciler olarak ifade edilirler. Onlara göre bilgi, edilgen zihinde, sadece bırakılan iz olarak vardır. Aktivistler ise zihinsel etkinliklerden bağımsız şekilde, sadece deneysel verilere dayalı bilginin varlığını kabul etmezler.²⁵ Dolayısıyla gerçek bilim için sadece deneysel veriler yeterli değildir, bilimsellik için zihinsel etkinliklere de ihtiyaç vardır. Metodolojik yanlışlama türü bu iki farklı etkinliğin ortasında yer almaktadır. Lakatos'a göre metodolojik yanlışlama, pasifist ve aktivist arasında bir etkinlik olarak, uzlaşmacılığa daha derinlikli bir içerik sunmuş olur.

Lakatos açısından Popper'in hem uzlaşmacı hem de metodolojik unsurları bir arada tutan yanlışlamacılığı önemlidir. Çünkü Popper, bazı kabullerin tümel olmadığını, aksine tekil olduğunu söyler.²⁶ Dolayısıyla metodolojik yanlışlamacılık için bilim insanları yorumladıkları olguların, yanlışlanabilir olduğunun farkındadırlar. Bilim insanları kuramları belli bağlamlarda kullansalar bile bu karamlar sınanan kuramlar olarak değil, "arka-plan bilgisi" olarak ifade ederler.²⁷ Yani bazı kuramlar, deneysel olarak sınanmak yerine, diğer kuramlar için gerekli zemini oluştururlar. Bu durumda metodolojik yanlışlamacılık, dogmatik yanlışlamacılığa göre daha esnek ve özgür bir alan oluşturur.

Lakatos, metodolojik yanlışlamacılığı bilim tarihi ile uyuşmayan özellikler sergilemesi bakımından eleştirmektedir. İlk olarak bir kuram ile ölçüt arasında ikili bir ilişki söz konusudur. Fakat en az iki farklı rakip kuram ve ölçüt olarak en üç taraflı ilişki olmalıdır. Ayrıca ifade

²³ Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 78.

²⁴ Erkoç, Erdem, "Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarına İlişkin Metodolojisi", s. 65.

²⁵ Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu", s. 76.

²⁶ Özsoy, "Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri", s. 219.

²⁷ Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, s. 49.

edilen bu ilişkide tek odak nokta yanlışlamadır. Fakat geleneksel bilim tarihine bakıldığında bu ilişkinin vurgusu, sonucunun yanlışlama olmadığını aksine ilk adımda onay ve kabule dayandığıdır.²⁸ Bilim tarihine bakıldığında birçok kuram hemen çürütülmez, ilk olarak kabul görür ve onaylanır. Çünkü bilim tarihi belirli ön kabullerle işlemektedir. Bu ön kabuller, türetilen teorinin onayına sebep olmaktadır.

Lakatos’a göre bilim tarihinin, rasyonellik kuramını kanıtlayamaması halinde ya bilimin başarısının rasyonel olduğu düşüncesi bırakılmalıdır ya da metodolojik yanlışlamacılığın yerine, bilimsel ilerlemeyi sağlayan sofistike yanlışlamacılık geçmelidir. Imre Lakatos sofistike yanlışlamacılığı tercih etmiştir.²⁹ Lakatos için metodolojik yanlışlamacılık fazlasıyla katıdır. Lakatos’un öne süreceği sofistike yanlışlamacılık ile aynı değildir. Çünkü sofistike yanlışlamacılık, diğer iki metodolojik yanlışlamacılığın eksik yönlerini görüp, bu yanlışlamacılıkları kapsar. Bu sebeple sofistike yanlışlamacılık, Lakatos’un bilimsel gelişme teorisinin alt yapısını ifade eder.³⁰ Bu yanlışlamacılık türü sayesinde kendi metodolojisinin ilk adımlarını atan Lakatos, sofistike yanlışlamacılık bağlamında kendi bilimsel dizgesini oluşturur.

Diğer bir yanlışlamacılık türü olan sofistike yanlışlamacılık, her bir kuramın yeni ve farklı kuram türetmesiyle bilimselliğin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Yeni olgulara olanak tanıyorsa bir kuram bilimsel bir kuram olarak kabul edilir.³¹ Yani bir kuram, birden fazla deneysel içeriği ile başka kuramlara olanak sağlamalıdır. Bir a kuramı, farklı problemlere olanak sağlamalı ve başka bir b kuramına olanak sağlamalıdır. Bir kuram, ifade edildiği gibi yeni problemlere kapı aralıyorsa ilerletici bir kuramdır. Dolayısıyla bu kuram da bilimsel olarak kabul edilebilir. Fakat problem kayması, ifade edilen özellikleri oluşturmuyorsa o kuram yozlaştırıcı olarak kabul edilir.³² Bu sebeple sofistike yanlışlamacılığa göre hareket eden bilim insanları, deneysel durumların yanlışlanmasıyla tümünden kuramı terk etmezler. Çünkü onlar için herhangi bir teorinin terk edilmesi böyle kolay bir sebepten kaynaklanamaz.³³ Aksi halde bilimsel ilerleme mümkün değildir. O halde bu yanlışlamacılık türünde, bilimselliğin ilerletici ve yozlaştırıcı olması, ölçüt olarak kabul edilmektedir.

²⁸ Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, s. 64.

²⁹ Avşar, Imre Lakatos’un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 77.

³⁰ Gökhan Gürdal, “Bilimsel Gelişme Teorileri Açısından I. Lakatos ve L. Laudan’ın Düşüncelerinin Karşılaştırılması”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* sayı:27 (2016): s. 33.

³¹ Özsoy, “Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri”, s. 219.

³² Özsoy, “Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri”, s. 219.

³³ Celilzade, “Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programları”, s. 674.

Lakatos'un düşünceleriyle sofistike yanlışlamacılık, tek bir teoriyi değil birçok sorunu içine alan dizi kuramları bütünüdür. Dolayısıyla ona göre yanlışlama, sadece deneysel temelin ve kuramın bağlı kaldığı tekli bir bağ değildir. Çünkü çoklu bir ilişki vardır.³⁴ Sofistike yanlışlamacılıkta hiçbir deney ve gözlem tek başına yanlışlamaya sebep olmaz. Yanlışlama, çoklu bir ilişki olarak, tarihsel bir özelliğe sahiptir.³⁵ Dolayısıyla bilimsel yanlışlama, zaman içinde gerçekleşir. Karşımıza çıkan kuramlar zaman içinde değişir, gerekli olmayan hipotezler zaman içinde çıkarılıp, yenisi eklenir. Tarihsel süreçte yeni bilimsel bilgiler oluşur.

O halde sofistike yanlışlamacılık, yeni sorunlara kapı aralaması bağlamında, araştırma sürecinde temel kavram olarak sadece kuramı vurgulamaz. Aksine bütün olarak kuram dizisini kullanmaktadır. Bu sebeple belirli bir kuram bilimsel veya sahte bilimsel olarak değerlendirilmez. Birbirini takip eden kuram dizileri, araştırma süreci içinde sürekli olarak birbirilerini etkilerler.³⁶ Bu etki tarihsel bir süreçte kendini göstermeye devam etmektedir. Dolayısıyla Lakatos kendi yöntemi olan araştırma izleni sürecinde birbirine bağlı olarak gelişen bilimsel aşamalardan bahsetmektedir.

3.Lakatos'un Araştırma İzlenisinin Yöntem Kuramları

Imre Lakatos, araştırma izleni yönteminde bazı kuramlardan bahsetmektedir. Lakatos'un ifade ettiği bu kuramlardan bazıları hangi araştırma yollarından kaçınacağımızı, bazıları da hangi araştırma yöntemlerini takip etmemiz gerektiğini ifade etmektedir.³⁷ Lakatos, koruyucu kuşak, katı çekirdek, negatif keşif ve pozitif keşif kavramlarını kullanarak araştırma yöntem izlenisini açıklar. Ona göre karşımıza çıkan tüm bilimsel süreçler, bir katı çekirdek onu da destekleyen bir koruyucu kuşaktan oluşmaktadır.³⁸ Temel teori çekirdek olurken, diğer kavramlar çekirdeğin varlığını koruması ve gelişimi için vardır. Lakatos, ifade edilen aşamalar ile oluşan bilimsel bilginin evrimle sürecini sunmaktadır.

Katı çekirdek, araştırma izlenisinin kendi etrafında şekillendiği çekirdek teoridir. Lakatos düşüncesine göre, araştırma izlenisi ilk olarak temelde var olan sert çekirdekten ve ifade edilen çekirdeğin çevresini kuşatan yardımcı hipotezlerden oluşan bir koruyucu kemer vardır. İfade edilen yardımcı hipotezler aslında kuramın çekirdeğine, ulaştırmaz. Dolayısıyla

³⁴ Özsoy, "Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri", s. 220.

³⁵ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 114.

³⁶ Lakatos, *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*, s. 88.

³⁷ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, s. 115.

³⁸ Seda Özsoy, "Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi", *Mavi Atlas* sayı:5 (2017): s. 273.

yanlışlandığı düşünülen bazı kuramlar bir süre daha kendilerini koruyup, var olurlar.³⁹ Bu nedenle bir kuramın olgularla çelişmesi, o kuramın tamamen yok sayılması anlamına gelmez. Bilim insanları olgularla çelişen kuramı kurtarmak için yeni hipotezler geliştirip, var sayılan kuramın varlığını devam ettirirler. Örneğin Merkür gezegenin yörüngesi, Newton yasalarıyla tam olarak açıklanamamaktadır. Bilim insanları Newton yasasını yok saymamışlardır. Aksine yardımcı hipotezler ile geliştirip, varlığını korumuşlardır.

Koruyucu kuşak, katı çekirdeğin değişim ve gelişimini sağlayan yardımcı hipotezlerden oluşmaktadır. Gelişim ve değişim sürecinde çekirdek etkilenmez. Çünkü araştırma izlencesi, yardımcı hipotezler, koyucu kuşak ve çevreledikleri katı çekirdekten teoriden meydana gelmektedir. Sözü edilen koruyucu kuşak, olumlu ve olumsuz kuramları çekirdeğe uyum sağlaması adına dönüştürmektedir.⁴⁰ Bu kuşakların görevi çekirdeği korumaktır. Yani bu kuşaklar sayesinde bilimsel teorilerin temelinde bulunan teori değişmez. Sadece kuramı destekleyen farklı fikirler değişime uğrar. Koruyucu kuşaklar sayesinde temel teoriyi koruyup, güncelleştirir. Temel teorinin üzerindeki yok sayılma tehdidi kalkmış olur.

Negatif keşif, araştırma izlence sürecinde katı çekirdeğin değişikliğe uğramadan ve bozulmadan kalması fikriden doğan bir kavramdır.⁴¹ Karşımıza çıkan teorilerin uyum sağlaması için sürekli bir değişim yaşar ve bazı durumlarda tam anlamıyla değiştirilmek durumunda kalınır. Bu görevi yerine getirmesi için koruyucu kuşaklar olmalıdır. Araştırma izlencesinde koruyucu kuşağın deneysel durumlara olanak sağlaması, temel argümanın reddini güçleştirir.⁴² Dolayısıyla temel argümanı çürütmek veya değiştirmek yerine sadece yardımcı düşünceleri değiştirme aşamasıdır. Fakat Lakatos için, bir teori yeni olgulara karşılık gelmiyorsa ve yeni teorilerin öngörülmesi durumunda temel argüman geçersiz olabilir. Dolayısıyla çekirdeğin mantıksal ve deneysel olarak parçalanması gerçekleşir. Bu sebeple araştırma programından vazgeçilmeye başlanır.⁴³ Lakatos'a göre bilimsel ilerleme mevcut teorinin yerine daha uygun teorinin gelmesiyle mümkündür. Örneğin Newton fiziği teorisi uzunca yıllar kabul görmüştür. Fakat kuantum fiziği olguları daha iyi açıklamaya başlayınca, Newton fiziği geçerliliğini kaybetmeye başladı.

³⁹ Gürdal, "Bilimsel Gelişme Teorileri Açısından I. Lakatos ve L. Laudan'ın Düşüncelerinin Karşılaştırılması", s. 35.

⁴⁰ Erkoç, Erdem, "Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarına İlişkin Metodolojisi", s. 66.

⁴¹ Özsoy, "Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri", s. 274.

⁴² Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 85.

⁴³ Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 85.

Olumlu buldurucu, teorilerin değişkenliğinin yanlışlanabilirliğinin hangi koşullarda mümkün olduğunu dolayısıyla koruyucu kuşağın değiştirilebileceğine dair varsayımsal bir yöntemdir. Araştırma dizgesinde ortaya çıkabilecek bazı çelişkilerle mücadele etmek için oluşturulan kurallar silsilesidir. ⁴⁴ Bilim insanları, bir teori üzerinde yardımcı hipotezler ile birlikte değişiklikler yapabilirler. Olumlu buldurucu sürecinde pozitif bir dönüş vardır.

Olumlu buldurucu, başlangıç koşulları dizgesi bağlamında bir programı detaylı şekilde ifade eder. Daha sonra bilim insanı da birbirini izleyen modellemeler sunar. Bilim insanı ulaşılabilir verileri görmezden gelir, kendisini gözlemle sadece gözleme adamaz. Bilim insanı doğaya sorduğu sorular bağlamında aldığı cevap evet ise cesaretlenir. Bilim insanı aynı soruya hayır cevabı aldığı anda ise cesareti kırılmaz ve umutsuzluğa düşmez. ⁴⁵ Bilim insanı sürekli değişen modellemeler ile doğayı anlamaya çalışırken, yanlışlanmaktan korkmaz. Çünkü bilim insanı yanlışlanmanın bilimsel ilerleme için gerekli olduğunun farkındadır. Bu noktada bilim insanı, temel değer yargılarının çoğunu rasyonel olarak yeniden yapılandırır; daha önce benimsenen temel değer yargılarının deneysel olarak ilerici bir şekilde gözden geçirilmesini sağlar; yeni tarihsel gerçekleri öngörür ve daha ileri temel yargılar oluşturmaya başlar. ⁴⁶ Bilim tarihi rakip kuramların, dostluğuna dayanmaktadır. Tarihte karşımıza çıkan birçok kuram diğer bir kuramı olumsuzlarken, o kuramı ileri boyuta taşımış olur. Dolayısıyla birbiriyle rekabet halindeki araştırma izlencesinin tarihi, bilim tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. İlerleme bilim dönemlerinin birbirini izlemesi ile oluşmaz. Önemli olan rekabetçi çoklu kuramlardır. ⁴⁷ Bilim kapsamlı bir birlikle gelişmektedir. Lakatos bu noktada bilim tarihine vurgu yaparak, bilim tarihinin ilerletici özelliğini vurgular.

Imre Lakatos bilim tasarımı ifade ederken, bilim tarihinden istifade etmiştir. Lakatos için bilimsellik giderek artan değerlerle dolu tarihle var olacaktır. Bu sebeple bilimsel ilerleme, sorun değişiklikleri, rakip kuramların eleştirileri ve bir araştırma programının yerini başkasına bırakması olarak mümkündür. Dolayısıyla bilimde ilerleme, tarihsel gelişmelerin getirdiği yeniliklerle yeniden inşa edilecektir. ⁴⁸ Bilimin doğası dinamiktir ve tarihsel süreçte sürekli ilerleme halindedir.

⁴⁴ Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 86.

⁴⁵ Naile Özdemir, Imre Lakatos'a Göre Bilimde Nesnellik Sorunu ve Nesnellik Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi: Hitit Üniversitesi, 2019), s. 57.

⁴⁶ Allan, "Imre Lakatos: A Critical Appraisal", s.7.

⁴⁷ Özsoy, "Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi", s. 274.

⁴⁸ Avşar, Imre Lakatos'un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu, s. 99.

Lakatos, bilimi tarihsel bir süreç olarak ele alırken, bilimin rasyonelliğini ihmal etmez. Bilim, tarihsel süreç içerisinde, akılsal verilerin dışında, tesadüfen oluşmaz. Lakatos’a göre bilim, akıl verilerinin ölçütüne göre işler ve mantıksal ölçütlerle de gelişim gösterir. Bu sebeple bilimin akılsal ölçütlere ihtiyacı vardır. Bu ölçütler, teori yeni bilgilere olanak sağlayıp sağlamaması, yeni öngörülerde bulunup bulunmadığı, deneysel başarı sağlayıp sağlamaması şeklinde sıralanabilir. Bu rasyonel ilkeleri sağlayan bilim, tarihsel ve dinamikse ilerleyicidir. Lakatos, bilimsel araştırma sürecinde bilim insanlarının irrasyonel bir tutum sergileyebileceklerini kabul eder. Fakat genel olarak bilimsel çevre rasyonel tutum sergilemelidir. O halde tarihsel çerçevede bilim, rasyonel düzlemde denge kurmaya çalışan bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakatos’a bilimselliğin ölçütü göre yapılması gereken rasyonellik ve tarihsellik arasındaki dengeyi kurabilmektir.

Sonuç

Lakatos, bilimsellik ölçütünü açıklarken, tek bir cevaba sığınmaz. Çünkü o, bilimi belirli bir kalıba göre biçimlendirmeyerek, dinamik bir süreç olarak ele almaktadır. Bu sebeple Lakatos, bilim ile sözde bilim arasındaki sınırı belirlemede tek bir kalıba sığınan yöntemleri eleştirmektedir. Özellikle Popper’ın yanlışlamacı bilim tasarımı eleştiren Lakatos, bir teoremin olgularla çelişti diye terk edilmesi fikrine karşı çıkmaktadır. Lakatos, Popper’ı eleştirse de kendi bilim metodolojisini, Popper’ın yanlışlamacı fikrinden yola çıkarak geliştirmek ister. Bu sebeple Lakatos, Popper’ın yöntemini daha kapsamlı şekilde ele alıp; onun yanlışlamacılık anlayışını dogmatik, sofistike ve metodolojik olarak üç farklı yöntem olarak inceler. Bu yöntemler arasında sofistike yaklaşım, rakip kuramları tanınması ve yeni olguları mümkün kılması bakımından Lakatos tarafın olumlanmaktadır. Ama Lakatos, bilimsel metodolojisini oluşturmak için sofistike yaklaşımı kabul etmekle yetinmez. Kendi metodolojisini oluşturmak ister.

Lakatos tek bir kurama değil, kuram dizgesine bağlıdır. Bu kuram dizgesi ile kendi araştırma izleni sürecini oluşturmak isteyen Lakatos, araştırma izleni sürecindeki aşamaları; katı çekirdek, koruyucu kuşak, olumlu buldurucu ve olumsuz buldurucu olarak isimlendirir. Araştırma izleni sürecini kapsamlı bir süreç olarak ifade eden Lakatos, katı çekirdek diye ifade ettiği temel argümanı, koruyucu kuşak diye ifade ettiği yardımcı hipotezler ile koruyup, geliştirmeyi hedefler. Lakatos’un bahsettiği ölçüt, bilimselliğin tanımını vermek yerine bilimsel ilerlemeyi verir. Bu sebeple Lakatos’un ilerlemeci araştırma izlenisi, bilim tarihinin ilerlemesi için önemli bir konuma sahiptir. Lakatos, bilimi sadece mantıksal bir örgü olarak görmez. O

süreklilik gerektiren tarihin önemini de vurgular. Bu sebeple Lakatos bilimde hayatın gerçeklerini görmezden gelmeyerek, bilimi bütün tarihsel aşamaları ele alıp, kapsamlı bir süreç oluşturur. Bu sayede Popper’ın yanlışlamacı fikrini daha esnek bir süreç olarak ele almış olur. Bilimi tek bir kalıba sığdırmayan Lakatos, insanlığı da parçalamamış olur. Çünkü bilimi olgulara dayandıran fikirler, olgulara dayanmayan insani değerleri görmezden gelip, insanlığı da yarım bırakmış olurlar. Fakat Lakatos, bilimin tarihsel boyutu ile her şeyin olgularla sınanmaması gerektiğini ifade eder. Bu sayede Lakatos, geçmişte yapılan bilimsellik ölçütlerinden farklı olarak, daha dengeli, kapsamlı ve dinamik bir ölçüt sunar.

KAYNAKÇA

- Allan, Leslie. “Imre Lakatos: A Critical Appraisal.” *RationalRealm* (2016): s.1–18.
- Avşar, Muhammed. “Imre Lakatos’un Bilim Felsefesi ve Yöntem Sorunu.” Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2021.
- Celilzade, Hayyan. “Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programları.” *Genç Mütefekkirler Dergisi* sayı: 3 (2023): s.667–681.
- Erkoç, Neşem. “Popper’ın Bilim felsefesi.” *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* sayı:10 (2023): s.614–633.
- Erkoç, Neşem, ve Ali Rıza Erdem. “Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarına İlişkin Metodolojisi.” *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi* sayı:2 (2023): s.62–70.
- Gürdal, Gökhan. “Bilimsel Gelişme Teorileri Açısından I. Lakatos ve L. Laudan’ın Düşüncelerinin Karşılaştırılması.” *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* sayı:27 (2016): s.29–41.
- Güzel, Cemal. “Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend’de Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu.” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1994.
- Kabadayı, Talip. *Duhem’den Laudan’a Çağdaş Bilim Felsefecileri*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011.
- Lakatos, Imre. *Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi*. Çeviren: Duygu Uygun, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Opak, Mehmet Ali. “Eleştirel Bir Lakatos Okumasına Nereden Başlamalı?.” *Madde Diyalektik ve Toplum* sayı: 3 (2018): s.198–206.
- Özdemir, Naile. “Imre Lakatos’a Göre Bilimde Nesnellik Sorunu ve Nesnellik Anlayışı.” Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019.

Özsoy, Seda. “Imre Lakatos ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi.” *Mavi Atlas* sayı:5 (2017): s.269–276.

Özsoy, Seda. “Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri.” *Kaygı: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* sayı:30 (2018): s.209–223.

Uslu, Ferit. “Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi - Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim.” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı:19 (2011): s.5–35.

EPİSTEMİK KOPUŞ: KUHN’LA BİLİMSEL DEVRİMLERİN ANATOMİSİ

Doç. Dr., Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

serdarsaygili@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

Merve Karadağ

Doktora Öğrencisi

mrskaradag6@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-3680-3366

ÖZET

Thomas Kuhn, 20. yüzyıl bilim felsefesinin etkili filozoflarından biridir. Kuhn, bilimsel ilerlemenin geleneksel olarak kabul edildiği gibi doğrusal ve sürekli birikimden oluşmadığını ileri sürer. Ona göre bilimsel ilerleme, kesintiler ve köklü dönüşümlerle karakterize edilen dinamik bir süreçtir. Bu süreçte bilim, belirli dönemlerde bilim insanlarının ortaklaşa benimsediği ve temel kavramsal çerçeve işlevi gören paradigma etrafında şekillenir. Ancak zaman içinde paradigma, açıklanamayan anomalilerle karşılaştıkça sorgulanmaya başlar. Bu durum bilim topluluğunda güven kaybına ve kriz ortamına yol açar. Krizin derinleşmesiyle mevcut paradigma geçerliliğini yitirir. Bu durum, daha kapsamlı açıklamalar sunabilen yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasına yol açar. Bu değişim sadece teorik bir dönüşüm değil, aynı zamanda bilim insanlarının dünyayı anlama biçimlerinde radikal bir değişikliği de beraberinde getirir. Kuhn’un bilimsel gelişim sürecini -Olağan Bilim Öncesi Dönem, Olağan Bilim Dönemi, Paradigmanın Oluşumu, Paradigmanın İflası ve Bilimsel Devrim- beş aşamada inceler. Bu aşamalar çerçevesinde, bilimsel devrimlerin işleyişini ve bilimsel düşüncenin evrimini tarihsel ve kuramsal açıdan değerlendirir. Bu çalışma, Kuhn’un bilim anlayışını temel alarak bilimsel devrimlerin ortaya çıkış sürecini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Thomas Kuhn, Bilim, Paradigma, Kriz, Bilimsel Devrim.

EPISTEMIC BREAK: THE ANATOMY OF SCIENTIFIC REVOLUTIONS WITH KUHN

ABSTRACT

Thomas Kuhn is one of the most influential philosophers of 20th-century philosophy of science. Kuhn argues that scientific progress does not consist of linear and continuous accumulation as traditionally accepted. According to him, scientific progress is a dynamic process characterized by disruptions and radical transformations. In this process, science is shaped around a paradigm that scientists collectively adopt during certain periods and serves as a fundamental conceptual framework. However, over time, as the paradigm encounters unexplained anomalies, it begins to be questioned. This situation leads to a loss of trust and a crisis environment within the scientific community. As the crisis deepens, the current paradigm loses its validity. This situation leads to the emergence of a new paradigm that can offer more comprehensive explanations. This change is not just a theoretical transformation; it also brings about a radical shift in the way scientists understand the world. Kuhn examines the scientific development process in five stages: the pre-scientific period, the normal science period, the formation of the paradigm, the crisis of the paradigm, and the scientific revolution. Within the framework of these stages, it evaluates the functioning of scientific revolutions and the evolution of scientific thought from both historical and theoretical perspectives. This study aims to examine the emergence process of scientific revolutions based on Kuhn's understanding of science.

Keywords: Thomas Kuhn, Science, Paradigm, Crisis, Scientific Revolution.

Giriş

Bilim, modern yaşamda belirle yici bir rol oynamakta ve günümüzde toplumun temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak bilimsel gelişmeler takip edilirken, bu gelişmelerin arkasındaki süreçler ve dönüşümler çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysa bilimsel ilerleme, yalnızca doğrusal bir birikim sürecinden ibaret değildir; aksine, belirli aşamalardan oluşan karmaşık ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, Thomas S. Kuhn'un bilim felsefesi, bilimsel sürecin görünmeyen yönlerini ve devrimsel niteliğini anlamaya yönelik özgün ve etkili bir çerçeve sunmaktadır.

Kuhn, bilimsel devrimlerin doğasını açıklarken bilimsel ilerlemenin süreklilik ve birikimle değil, kesintiler ve kırılmalarla karakterize olduğunu savunur. Yaygın kabullerin aksine, yeni bilimsel kuramların mevcut kuramların üzerine eklenerek değil, onları yerinden ederek ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşımı temellendirirken, Batlamyusçu astronomiden Kopernikçi astronomiye geçiş gibi tarihsel örnekler üzerinden, bilimsel dönüşümün yalnızca mevcut verilerin değişimiyle değil, düşünsel çerçevenin köklü biçimde dönüşmesiyle gerçekleştiğini vurgular.¹ Kuhn, bilimsel değişimi olağan bilim öncesi dönem, olağan bilim

---

¹ Pakize Arıkan Sandıkçıoğlu, "Bilimsel Kuramların Eş-ölçülemezliğine Bir Meydan Okuma: Kavramsal Şema-İçerik İkiliğinin Reddi," *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar* sayı: 9 (Mayıs 2019), s. 77.

dönemi, paradigmanın oluşumu, paradigmanın iflası ve bilimsel devrim olarak dönemlere ayırdığı beş temel aşama üzerinden açıklamaktadır.

Bu aşamalar, bilimsel gelişmenin evrelerini sistematik biçimde ortaya koyar. Kuramsal çoklukla başlayan süreçte, belirli bir kuram mevcut sorunlara diğerlerinden daha başarılı çözümler sunduğu ölçüde öne çıkar ve bilim topluluğu tarafından paradigma olarak benimsenir. Bu yeni paradigma, olağan bilim döneminde derinleştirilerek, mevcut çerçeve içerisinde yeni sorunlara çözümler üretilir. Ancak zamanla ortaya çıkan çelişkiler, açıklanamayan fenomenler ve beklenmedik keşifler, paradigmanın temel dayanaklarını sarsarak krizlere yol açar. Paradigmanın mevcut sorunlara yanıt verememesi, onun iflasına neden olur ve yerini, daha fazla açıklama gücüne sahip yeni bir paradigmaya bırakır. Bu geçiş, yalnızca bilimsel bilginin değil, aynı zamanda bilim insanlarının dünyaya bakışlarının da dönüşümünü ifade eden bilimsel devrimdir. Bu makalede, Thomas S. Kuhn'un bilimsel devrim kuramı ve paradigma kavramı ayrıntılı biçimde incelenecektir. Paradigmaların ortaya çıkışından çöküşüne, devrimlerin nasıl başladığından bilim topluluklarının kuramsal dönüşümüne kadar uzanan süreç Kuhn'un düşünsel çerçevesi doğrultusunda ele alınacaktır.

1. Olağan Bilim Öncesi Dönem

Kuhn'un bilim felsefesi alanındaki önemi, yalnızca bilimsel etkinliğin doğasına ilişkin açıklamalar sunmasından değil, aynı zamanda bir bilimsel çalışmanın ne türden bir yapı arz etmesi gerektiğine dair betimleyici bir yönelim geliştirmesinden kaynaklanır. Bu yönelim, onu bilim tarihini bilim felsefesiyle doğrudan karşı karşıya getiren bir düşünsel konuma taşımıştır. Söz konusu yüzleşmenin somutlaştığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eser, yalnızca bilim felsefesi literatüründe değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin pek çok alanında da geniş yankı uyandırarak klasikleşmiş bir nitelik kazanmıştır. Kuhn'a göre, bilime tarihsel bir perspektiften yaklaşıldığında, mevcut bilim tasarımlarına kıyasla çok daha kapsamlı ve açıklayıcı bir bakış açısı elde etmek mümkündür. Bu yaklaşım, bilimin tarihini yalnızca ardışık bir olaylar dizisi ya da zamandizimsel bir anlatı olarak değil, bilimsel düşüncenin evrimini anlamaya imkân veren kuramsal bir zemin olarak konumlandırır. Nitekim Kuhn'un ifadesiyle: “Bilim felsefesi olmadan yapılan bilim tarihi kör, bilim tarihi olmadan yapılan bilim felsefesi ise boş bir girişimdir.”² Kuhn'un esas amacı, araştırma faaliyetleri söz konusu olduğunda doğrudan tarih kaynaklarına başvurarak, farklı bir bilim kavramının ana hatlarını çizebilmektir. Ona göre temel mesele tarihin nasıl okunacağı hususunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Aristotelesçi fizik veya Kopernikçi evren tasarımı, günümüzde geçerliliğini yitirmiş olsa da bu kuramların geçmişe dönük bir anlayışla, bugünün ölçütlerine göre boş inanç ya da efsane olarak değerlendirilmesi yanlıştır. Aksine, söz konusu kuramlar kendi tarihsel bağlamları içerisinde değerlendirildiğinde, çağdaş bilimsel yaklaşımlardan ne daha az anlamlıdır ne de daha az bilimsel niteliktedir. Dolayısıyla bir bilimsel kuramı güncelliğini yitirdiği için önemsizleştirmek ve bilimsel olmadıklarını iddia etmek yanlış bir tutumdur. Kuhn'un benimsemiş olduğu yaklaşım, bilimsel görüşün kendi zamanı içerisindeki tarihsel bütünlüğüne odaklanmaktadır.³

² Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş. (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2017), s. 13.

³ Talip Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, (Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011), s. 139.

Kuhn'un bilim felsefesi bağlamında ele almış olduğu paradigma kavramı, zamanla farklı disiplinlerde de yaygın bir biçimde kullanılan bir terim haline gelmiştir. "Paradigma bir tür dünya görüşü, kavramsal, teorik çerçevedir. Bilimin her alanında hiçbir paradigmanın olmadığı dönemler vardır. Bu dönemde, herhangi bir bilimsel çalışmayla ilgili tahmin ve açıklamalar yer almaz. Bu dönem kaos halinde olan bir dönemdir. Kaosun sebebi ise kararsızlık ve belirsizliktir."⁴ Kuhn paradigma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: "Paradigma, bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılarıdır."⁵ Bu tanım, paradigmanın yalnızca kuramsal bir yapı değil, aynı zamanda bilim insanlarının aynı noktada uzlaştığı örnek problemler ve çözüm yolları aracılığıyla bilimsel etkinliği yönlendiren bir işleyiş modeli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla paradigma kavramı, bilimsel ilerlemenin doğasını, bilimsel dönüşümlerin yapısını ve bilgi üretiminin hangi normatif çerçeveler içinde gerçekleştiğini kavrayabilmek açısından vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Bilim felsefesinde geniş bir etki uyandıran bu kavram, bilimsel etkinliğin durağan değil, dönemsel kırılmalarla şekillendiği yönündeki Kuhn'cu yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır.

Bu noktada paradigmanın henüz oluşmadığı, bilim insanlarının ortak bir çerçeveye sahip olmadan çalıştıkları dönem, Kuhn'un olağan bilim öncesi dönem olarak adlandırdığı evre ile karakterizedir. Bu dönemde, doğayı anlama çabası birçok farklı kuramın geliştirilmesine yol açmaktadır ve bu kuramlar arasında belirgin bir şekilde gözlemlenen rekabet ortamı dikkat çekmektedir. Kuhn "birçok bilimin gelişiminin ilk aşamalarını rekabet eden çok sayıda okulun varlığı karakterize eder. Daha sonra genellikle hatırı sayılır bir bilimsel başarının etkisiyle bu okulların hepsi veya birçoğu yok olur; bu ayakta kalan cemaatin üyelerinin çok daha güçlü bir mesleki tutum kazanmalarına yol açan bir değişimdir"⁶ der. Bu açıdan doğaya farklı açılardan yaklaşan bilim insanlarının ortak bilimsel bir bakış açısı yoktur. Bu anlamda bu dönem, birikimin gerçekleştiği bir çokluk dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır ve farklı şekillerde ortaya koyulan bilim anlayışlarının hepsi aynı ölçüde bilimsel kabul edilmektedir. Zamanla bu çeşitli kuram ve yöntemler arasından biri diğerlerine kıyasla sorunlara daha tatmin edici yanıtlar sunması sayesinde öne çıkar ve daha fazla kabul görmeye başlar. Bir kuramın değer kazanmasını sağlayan temel etken, mevcut problemleri diğer alternatif kuramlardan daha etkili biçimde açıklayabilmesidir. Bu noktada baskın hale gelen kuram, rakipleri üzerinde belirgin bir üstünlük kurmaktadır. Bu üstünlük, en az bir temel soruna çözüm getirme kapasitesinden kaynaklanır. Kuhn, bilimsel etkinliği şekillendiren bu baskın kuramsal çerçeveyi paradigma olarak adlandırmaktadır. "Paradigma seçimleri, "mantık ve tarafsız gözlemin" doğrultusunda değil çeşitli ikna yöntemleri ile yapılır. Yeni kuramın, bilim topluluğu için paradigma olarak kabul edilmesiyle beraber, bilimsel devrim dönemi tamamlanır ve yeni bir bilim geleneği başlar."⁷ Paradigma belli bir bilim insanı topluluğu tarafından kabul gören bilimsel bir bakış

⁴ Hülya Yaldır ve Aslı Üner, "Bilimsel İlerleme ve Metot Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn," *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* sayı: 4 (Temmuz 2009), s.66.

⁵ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, 139.

⁶ Ömerustaoğlu, "Thomas S. Kuhn'un Bilim Felsefesi," 86.

⁷ Erkan Bozkurt, "Thomas Kuhn'un Bilimsel İlerleme Kavrayışının Değerlendirilmesi," (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2016), s. 50.

açısını belirtmektedir. Bilim adamları herhangi bir paradigmayı kabul ettikten sonra, onun daha geniş bir problem alanına uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla çeşitli araştırmalar yürütürler. Genellikle paradigmayı kabul eden bilim insanı paradigmasına bağlı kalarak çalışmalarını sürdürmektedir. Paradigmanın çok sayıda bilim insanı tarafından kabul görmesi sonucunda ise bilim topluluğu oluşmaktadır. Bu noktada artık farklı bireysel yaklaşımlar, belirli bir paradigma çerçevesinde bütünleşmiş olur ve bu paradigmanın geliştirilmesi yönünde sistematik araştırmalar yapılmaya başlanır.⁸ Sonuç olarak, olağan bilim öncesi dönemde çok sayıda alternatif kuram arasında öne çıkan bir kuramın belirginleştiği bir geçiş gözlemlenirken, olağan bilim döneminde bu baskın kuram etrafında yoğunlaşan araştırmalar etkin hale gelmektedir.

2. Olağan Bilim Dönemi

“Bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak adına bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemeleri kapsayan olağan bilim dönemi, Kuhn’un ifadesiyle ‘bulmaca çözme işi’, kendisiyle bağlantılı olarak kullanılan paradigma kavramıyla birlikte anlaşılabilir.”⁹ Olağan bilim dönemine geçiş, sorunları tanımlayabilen ve bunlara etkili çözümler sunabilen bir paradigmanın benimsenmesiyle mümkün hale gelmektedir. Bu aşamada bilim insanları, zamanlarının büyük bir kısmını başarı sağlamış bu paradigmanın geliştirilmesine ve uygulanmasına adanmışlardır. Artık bilim camiası tarafından kabul edilen ortak bir bilimsel anlayış söz konusudur. Bilim insanları, paradigmanın başarısını sürdürmek ve kapsamını genişletmek amacıyla araştırmalar yürütür. Kuhn, bu süreci bulmaca çözme olarak tanımlar. Paradigmanın kabul edilmesinden sonra bilim insanları, çözülmeyi bekleyen sorunlar üzerinde yoğun bir rekabet içerisine girerler. Paradigma, farklı alanlardaki sorunların çözümüne zemin hazırlar ve bu süreçte daha ayrıntılı açıklamalar yapılabilir hale gelir. Bu dönemde bilim insanlarının temel amacı, daha önce yeterince çözülememiş ya da açıklığa kavuşturulamamış bir problemi çözebilmektir. Bu hedef doğrultusunda mevcut paradigmayı sıkı biçimde benimserler. Kuhn, bir paradigmaya sahip olan bilim alanlarının zamanla dogmatik bir perspektif benimsediğini, kendi yöntem ve kuramlarının dışında kalan bilgi ve yaklaşımlara karşı kapalı hale geldiklerini ileri sürmektedir.¹⁰ Esasen bilim insanlarının amacı, topluma fayda sağlamak, yeni araştırma alanları açmak ve yerleşik kabulleri sorgulayıp yeniden değerlendirmek gibi önemli bilimsel hedefler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmek olmalıdır. Ancak araştırma süreci ilerledikçe bu tür düşünceler değişime uğrayabilir ve bu durum, bilim insanının başlangıçtaki inanç ve iddialarında bazı dönüşümlere yol açabilmektedir.¹¹

Kuhn’un olağan bilim döneminde sınırlar paradigma tarafından belirlenir ve bu durumda herhangi bir problemin çözümünün de mevcut paradigma içerisinde çözümlenmesi beklenir.¹² Kuhn’a göre herhangi bir teorinin paradigma olarak kabul görmesi için, diğerlerinden daha iyi olması yeterlidir. O halde paradigma bir çevre tarafından kabul görmüş model ya da bir örnektir.

⁸ Kadir Çüçen, *Bilim Felsefesine Giriş*, (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020), s.192.

⁹ Seda Özsoy, “Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri,” *Kaygı* (30/2018): s.214.

¹⁰ Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s. 16.

¹¹ Çüçen, *Bilim Felsefesine Giriş*, s. 195.

¹² Serdar Saygılı, *Paul K. Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, (Ankara: Çizgi Kitabevi, 2019), s. 292.

Çünkü bir kuramın karşılaştığı tüm olguları açıklaması pek mümkün değildir. Dolayısıyla her kuramın açıklama gücünün belirli sınırlar içerisinde kaldığı ifade edilebilir. Özellikle bir paradigma ilk ortaya çıktığında hem kapsadığı alan hem de sunduğu kesinlik açısından önemli ölçüde sınırlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Paradigma, ilk etapta diğer kuramlara karşı sağlamış olduğu üstünlük neticesinde bir başarı vaadi sunmaktadır. Bu vaadin gerçekleşmesine olanak sağlayan ise olağan bilimdir. Paradigma çerçevesinde ortaya çıkan olguların genişletilmesi ve öngörüler arasındaki artan tutarlılık, paradigmanın daha gelişmiş bir biçimde ayrıştırılmasını sağlayan olağan bilimin sonucudur. Bu açıdan bilim insanları olağan bilim döneminde adeta bir temizlik işi yapmaktadırlar. Bilim insanlarının yapmış oldukları şey, paradigma ile doğanın, önceden hazırlanmış ve hiç de esnek olmayan bir kutunun içerisine zorla yerleştirilmesidir. Dolayısıyla Kuhn'a göre olağan bilim yeni olgular aramaz ve kutuya uymayanları dikkate almaz. Bilim insanlarının ise yeni kuramlar oluşturmak gibi bir amacı yoktur. Onlar mevcut kuramlar ile yeni çözümler bulmaya çalışırlar ve diğer bilim adamlarının oluşturmuş olduğu kuramlara da itibar etmezler.¹³ Dolayısıyla olağan bilim öncesi dönemde diğer kuramlardan sıyrılarak öne çıkan ve paradigma olarak kabul edilen kurama karşı bilim insanları olağan bilim döneminde oldukça sadık bir tutum sergilemektedirler.

3. Paradigmanın Oluşumu

Yeni paradigmanın oluşum sürecinde diğer kuramlar yavaş yavaş ortadan kalkar ve tek bir paradigma merkezdedir. Bu durum ise bilimin daha katı bir tanımını beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda yeni paradigma ile birlikte, bilimsel yayıncılık, dernekleşme ve bilim eğitimi gibi alanlarda da yeni bilim anlayışına uygun uzmanlaşmalar ve değişimler gözlemlenmektedir. Artık bilimle uğraşan bireyin çalışmalarını gerçekleştirirken alanı yeniden kurmak gibi veya her kavramının kullanılmasını haklı göstermeye çalışmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Belirlenen sorunlar çerçevesinde doğanın derinlemesine ve ayrıntılı incelemesine olanak tanınmaktadır.¹⁴

Olağan bilim dönemi kısmında da bahsedildiği üzere, yeni seçilmiş olan paradigma için bir umut vardır ve bu paradigma geleceği umulan bir başarının habercisi niteliğindedir. Bunun gerçeğe dönüştürülmesine olanak tanıyacak olan her ne kadar olağan bilim dönemi olsa da bunun başarılabilmesi için paradigma hakkındaki bilginin genişletilmesi, bir yandan öngörüler arasındaki uyumun artırılması, diğer yandan da paradigmanın daha gelişmiş düzeyde çözümlenmesi gerekmektedir. Kuhn, bu süreci 'ayrıştırma' olarak adlandırır. Ona göre ayrıştırma, olgusal ve kuramsal olmak üzere iki temel boyutta gerçekleşir. Olgu boyutu, öncelikle nesnelerin doğasına ilişkin olarak paradigmanın öğretici yapısı aracılığıyla ortaya konmuş olguların incelenmesini, ardından paradigmanın öngörülerıyla doğrudan karşılaştırılabilir olgulara odaklanılmasını ve nihayetinde paradigmanın çözümlenmesine odaklanan daha ayrıntılı ampirik araştırmaların gerçekleştirilmesini içermektedir. Bu noktada temel olan, geçmişte yalnızca dikkat çekilen sorunların çözümüne yönelik somut adımların atılmaya başlanmasıdır.

Kuramsal boyut ise olgu boyutu ile benzer sınıflara ayrılabilir. Fakat Kuhn'a göre bilim insanları paradigmanın ayrıştırılması görüşüne sıcak bakmamaktadır. Bilim insanları,

¹³ Kabadayı, *Duhem'den Laudan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, ss.140-142.

¹⁴ Hüseyin Gazi Topdemir, *Felsefe*, (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008). s. 233.

beklenen sonuca ters düşmek istememekte ve durumu bir başarısızlık olarak görmektedirler. Şu halde olağan bilim aşamasında bilim adamı bulmaca çözmekte ve beklenen sonuca göre hareket etmektedir. Kuhn’a göre, bilimde zaman zaman karşılaşılan yeniliklerin sebebi ise, “belli bir dizi kural içinde oynanan oyun esnasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek ve bunun için de başka bir dizi kural geliştirmektir.”¹⁵ Bunun için olgu yeniliklerine keşif, kuramsal yeniliklere de icat adını vermiştir. Keşif, doğanın paradigmanın beklentilerine aykırı düşmesinin bilincine varılmasıdır. O halde keşif süreci şu şekilde işler: “Aykırılığın algılanması, aykırılığın hem kavram hem de gözlem düzeyin belirginleşmesi ve paradigma uygulamalarında çoğunlukla direnişle karşılaşılan değişikliklerin meydana gelmesi.”¹⁶ Keşif sürecinde aykırılığın uzun süre devam etmesi sonucunda ortaya çıkacak olan şey ise bunalımdır. “Karşılaşılan bu tip engeller zaman zaman, içerisinde bilim yapılan paradigmanın sınırlarını zorlar, paradigmanın sınırlarını zorlayan bu tip engeller anomaliler olarak adlandırılır. Anomalilerin paradigmaya olan güveni sarsacak derecede birikmeleri durumu krize işaret etmektedir.”¹⁷ Kriz yeni kuram arayışına ve paradigma değişikliğine açılan kapıdır. Dolayısıyla aykırılıklar ve karşılaşılan ve çözümü bulunamayan zorlu engeller temelde paradigmanın iflasına yol açmaktadır.

4. Paradigmanın İflası

Mevcut kuram olağan problemlere çözüm üretememeye başladıktan sonra ortaya çıkan belirgin başarısızlık yerini yeni kuramın filizlenmesine bırakır. Aykırılığın sezilmesi ile başlayan süreç bunalıma sebep olmuş ve bunalım ise yeni kuramların ortaya çıkabilmesi için gerekli önkoşulu sağlamıştır. Yeni kuram mevcut kuramın başarısızlığına karşı bir tepki olarak açığa çıkmıştır. Mevcut kuramın artık problemlere çözüm üretememesi ya da yetersiz kalması ise zorunlu olarak yenilenmeyi beraberinde getirmiştir. Bunalımlar, yenilenmenin en büyük habercisidirler. Fakat bilim adamları, her ne kadar paradigmaları kendilerini bunalıma sürüklemiş olsa da paradigmalarını hiçbir zaman terk etmezler. Zira bir paradigmayı terk etmek, kaçınılmaz olarak onun yerine başka bir paradigmayı kabul etmekle sonuçlanır. Aynı zamanda ufak zorluklarda paradigmasını reddeden bilim adamının, bilim adamı olmaya devam etmesi oldukça güçtür. Çünkü bir bilim adamının doğaya bakışını belirleyen şey benimsemiş olduğu paradigmasıdır. O halde paradigmasız araştırma yapmak olanaksızdır. Bu açıdan bir paradigmanın reddi ile diğer paradigmanın kabulü eş zamanlı gerçekleşmez. Aksi taktirde reddedilen paradigma değil, bilim olur. Paradigmanın çözüm üretememesi paradigmaya değil, bilim adamına gölge düşürmektedir. Böyle bir bilim adamı becerisizlik ile suçlanır. Kuhn bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Böyle bir bilim adamı sonunda meslektaşları tarafından kendi beceriksizliğinin suçunu aletlerinde arayan bir marangoza benzetilebilir.”¹⁸ Bu açıdan bilim adamı çözümsüz örneklerle rağmen kuramının geçerliliğinde ısrarcı olur ve kuramını savunur.¹⁹

¹⁵ Topdemir, *Felsefe*, s.234.

¹⁶ Topdemir, *Felsefe*, s.234.

¹⁷ Umut Markoç, “Bilim Felsefesi Olarak Bilim Tarihi: Kuhn ve Koyré,” *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi* 3, (Aralık 2016): s. 33.

¹⁸ Topdemir, *Felsefe*, s.236.

¹⁹ Topdemir, *Felsefe*, s. 235.

Fakat aykırılığın sezinlenmesinin uzun süre devam etmesi sonucunda yeni paradigma arayışı kendisini açığa çıkarmaktadır.

Bilimsel devrimler çoğunlukla mevcut kuramların karşılaştığı açıklama güçlüklerinden doğar. Yermerkezli evren modelinin yerini Kopernik modeli almış, Aristotelesçi hareket anlayışının çözümleyemediği problemler Galileo'nun katkılarına zemin hazırlamıştır. Newton'un ışık kuramı, önceki teorilerin spektrumu açıklamada yetersiz kalmasından kaynaklanmış, fakat kendi içinde ortaya çıkan çelişkiler dalga kuramının gelişimine yol açmıştır. Termodinamik, 19. yüzyıldaki kuramsal çatışmalardan, kuantum mekaniği ise klasik fizik ile açıklanamayan olgulara verilen tepkilerden doğmuştur. Bu örnekler, bilimde köklü değişimlerin genellikle kuramsal bunalımların ardından geldiğini gösterir. Kuramların açıklama gücünü yitirmesi, bilim insanlarını yeni arayışlara yöneltir. Bu tür kriz anları, yalnızca yetersizliklerin fark edilmesini değil, aynı zamanda yeni kuramların doğabilmesi için gerekli zihinsel dönüşümü de beraberinde getirmektedir.²⁰

Paradigma ile doğa arasında zaman zaman uyumsuzluklar ortaya çıkabilir. Bu tür aykırılıklar, olağan bilimin sıradan bulmaca çözme faaliyetlerinin ötesine geçip daha ciddi bir boyut kazandığında, bilimsel bir bunalım süreci başlar ve olağanüstü bilime geçişin koşulları oluşur. Aykırılık artık yalnızca teknik bir sorun olmaktan çıkar; bilim camiası içinde de giderek daha görünür ve tartışılır hale gelir. Bu durumda bilim insanlarının tepkileri genellikle belirli bir doğrultuda şekillenmektedir. Öncelikle paradigma kurallarına sıkı bir bağlılık sürdürülmeye çalışılır. Ancak sorun devam ettikçe, mevcut kuramda bazı küçük çaplı değişiklikler yapılması gündeme gelir. Zamanla bu değişikliklerin sayısı ve kapsamı arttıkça, olağan bilimin temel kuralları belirginliğini yitirir. Her ne kadar hala geçerli bir paradigma varlığını sürdürüyorsa da artık bu paradigmanın tam olarak neyi ifade ettiği konusunda bilim topluluğu içinde ortak bir uzlaşıya varmak mümkün olmamaktadır. Bu durum, paradigmanın belirsizleştiği ve olağan bilimin kurallarının gevşemeye başladığı bir süreci işaret eder. Tüm bu süreçlerin sonunda, ya artık sona erdiği düşünülen paradigma, krize yol açan sorunu çözmek için gerekli esnekliği gösterebilir; ya da söz konusu sorun, radikal yaklaşımlara rağmen çözülmeden varlığını sürdürür. Üçüncü olasılık ise, bir paradigma adayının ortaya çıkması ve bu adayın kabul edilmesiyle bunalımın son bulmasıdır.²¹ Dolayısıyla mevcut paradigma ile yaşanan çatışmaların ardından üstünlük kazanan yeni paradigma, bilimsel etkinlikte köklü bir dönüşüme neden olur. Bu süreç ise bir bilimsel devrim olarak nitelendirilmektedir.

5. Bilimsel Devrim

Bilimsel devrim sürecinde olağan bilimin işleyişi kesintiye uğrar ve mevcut düzen sarsılır. Bu durumda olağan bilim kendisini yıkacak olan aykırılıklardan kaçamaz hale gelir ve olağanüstü arayışlar başlar. Mevcut paradigma bir doğa parçasını inceleyebilmek için gerekli işlevi gösteremez. Zamanla ise daha çok insanın var olan paradigmaya olan güveni sarsılacak ve bu modelin işe yaramadığı düşünülecektir. Paradigmaya duyulan inancın sarsılması ve bilim toplulukların paradigmanın yetersiz kaldığına olan inancı neticesinde ise mevcut paradigma devreden çıkartılacaktır. Artık eski paradigma atılacak ve yerini yeni bir paradigma alacaktır.

²⁰ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), s. 285.

²¹ Topdemir, *Felsefe*, s. 236.

Eski paradigmanın yerini artık onunla bağdaşmayan yeni paradigma devralır. Eski paradigma ile yeni paradigma dayandıkları ilkesel temeller birbirinden farklı olduğundan, bu devralma işlemi, bir evrim değil tam olarak devrimdir. Kuhn için paradigma değişimi istençli bir eylem değildir. O, paradigma değişiminin yoğun baskıların sonucunda istemsizce gelişen bir süreç olduğunu vurgular. Dolayısıyla bilimde tam olarak bir özgürlük bulunmamaktadır.²² İçinde bulunulan bunalım sürecinde paradigma değişikliği yapmamak ve mevcut paradigmayı savunmak oldukça güçtür. Çünkü paradigma bir noktadan sonra sorunlara çözüm önerisi getirememektedir.

Kuhn'a göre, bilimsel ilerleme her zaman birikerek gerçekleşen doğrusal bir süreç değildir. Birikimsel ilerleme rastlantısal bir anlamı barındırmaktadır. Birikimsellik, bilimsel gelişmenin bir istisnasıdır. Kuhn'a göre, olağan bilim sürecinde belirli bir düzeyde birikimsellik görülür; ancak bu birikim, esasen mevcut paradigmanın sınırları içinde gerçekleştirilen bulmaca çözme etkinlikleriyle sınırlıdır. Bu dönemde bilim insanları, kabul gören paradigma doğrultusunda çalışarak onun öngörülerıyla tutarlı veriler üretirler; dolayısıyla köklü teorik yeniliklere pek rastlanmamaktadır. Ancak bu tür bir düzenlilik sürekli olarak sürdürülemez. Zira eğer paradigma ile mutlak bir uyum söz konusu olsaydı, onun değiştirilmesine gerek duyulmazdı. Fakat bir paradigmanın reddi sonucunda eski paradigmadan tamamen farklılaşan yeni bir paradigmanın kabulü gerçekleşmektedir. O halde bilimsel devrimle birlikte eski kuramın ortaya çıkarmış olduğu aykırılıklar, yeni kuram ile giderilmeye çalışılmaz. Bu açıdan eski kuram ve yeni kuram birbirleri ile bağdaşmaz ve farklılıkların ortaya çıkabilmesi için de kuramların birbirleri ile bağdaşmaması gerekmektedir. Bilimsel gelişmeler, bir paradigmanın yıkımı ve diğer paradigmanın doğuşu ile mümkün olur. Yeni paradigma ile eskiden anormal kabul edilen durumlar normalleşir, yeni paradigma demek yeni çözüm önerileri demektir. Bilimsel devrimin gerçekleşmesi ile eski paradigma, bilimsel araştırmalarda artık bir referans noktası olarak kullanılmaz. Çünkü yeni paradigma ile dünya görüşü, dünyaya bakış açısı değişikliğe uğramıştır. Dolayısıyla paradigma değişikliği ile bilim adamlarının dünyaya bakış açıları da değişir ve dünyayı farklı bir şekilde görmeye başlarlar.²³

Kuhn'a göre bilim tarihinde devrimlerin sürekli olmaması ve bilimin birikimsel bir süreç olarak adlandırılmasının sebebi, devrimlerin bir tür görünmezlik taşımasıdır. Çünkü bazı yetkili kaynaklar bu süreci örtmeye çalışır ve hem bilim insanlarının hem de bilim dışı kamuoyunun paradigma değişimini fark etmesini engellemeye çalışırlar. Söz konusu güvenilir kaynaklar; ders kitapları, popüler bilim eserleri ve felsefe kitaplarıdır. Bu yetkili kaynaklar devrim sonrasında yeniden kurgulanır ve paradigma değişikliği gizlenir. Yetkili kaynaklar, mevcut paradigma ile bütünleşmiş durumdadır. Kuhn, ders kitaplarından edinilen bilimi, bir ulusun kültürünü tanıtan turist broşürlerine benzetir. Çünkü turist broşürleri, bir ulusun kültürünü doğru ve kapsamlı biçimde yansıtamayacak kadar yüzeysel, sınırlı ve öznel olur.²⁴ Paradigma değişimiyle birlikte, bilimsel topluluk yeni paradigma ile bütünleşir ve her devrim sonrasında bilimsel literatür, bu yeni kuramsal çerçevede doğrultusunda yeniden yapılandırılır. Bu yeniden

²² Topdemir, *Felsefe*, s. 237.

²³ Topdemir, *Felsefe*, s. 239.

²⁴ Abdurrahman Denktaş, "Thomas Kuhn'un Bilim Anlayışı Üzerine," *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, sayı: 1 (Haziran 2015): s. 28.

kurgulama süreci, bilimsel gelişmenin kesintisiz ve birikimsel bir çizgide ilerliyormuş gibi görünmesine neden olur. Oysa Kuhn'un bilim felsefesinde esas olan, süreklilikten ziyade devrimsel dönüşümler ve bu dönüşümlerin yarattığı ilerlemedir.²⁵

Kuhn, ortaya koymuş olduğu bilim felsefesiyle kuramsal çokluktan hareketle bilimsel devrim sürecini ortaya koyar. Yeniliği getiren ve eldeki malzemelerin yenilenmesine olanak sağlayan paradigmanın iflası sürecidir. Bu bağlamda Kuhn'un asıl önemi farklılıklara olanak tanıyan bir bilim felsefesi geliştirmesidir. Ona göre bilim adamı paradigmasını sınamalıdır. Olağan bilim döneminde bilim adamı her ne kadar bu sınamayı belirli bir aşamaya kadar gerçekleştirirse de bilim insanının sınamasını asıl uygulayabileceği süreç bulmacanın çözülmemesi durumunda açığa çıkan bunalım sürecidir. Bu nedenle, Kuhn'un bilim felsefesinde bilimsel devrim süreci, yeniliğin ortaya çıktığı ve büyük öneme sahip olan bir evreyi temsil eder.

Sonuç

Thomas Kuhn'un bilim felsefesi, bilimsel ilerlemenin doğasına ilişkin yerleşik anlayışlara karşı radikal bir alternatif sunarak, özellikle paradigma ve bilimsel devrim kavramlarıyla düşünsel bir dönüşüm yaratmıştır. Kuhn, bilimsel gelişmeyi doğrusal ve birikimsel bir süreç olarak görmek yerine, devrimsel sıçramalarla ilerleyen, dönemsel bir yapı içerisinde değerlendirmiştir. Bu yaklaşımıyla yalnızca bilim tarihine değil, aynı zamanda felsefeye, sosyolojiye ve bilgi kuramına da yeni bakış açıları kazandırmıştır.

Kuhn'un ortaya koymuş olduğu beş aşamalı bilimsel gelişim süreci, bilimsel bilginin sabit ve nesnel bir doğrular kümesi olmadığını, aksine tarihsel koşullara, topluluk yapısına ve kuramsal çerçevelere bağlı olarak şekillendiğini ortaya koyar. Özellikle olağan bilim öncesi dönemde görülen kuramsal çeşitlilik, yerini olağan bilim döneminde istikrar ve normlara bırakırken; bulmaca çözme süreci, bilim insanlarının sorgulayıcı tavrından uzaklaşıp paradigmayı sürdürmeye yönelik bir işleyişe dönüşür. Bu noktada Kuhn, bilim insanlarının bu edilgen tutumunu eleştirilebilir bir zayıflık olarak sunar; zira bilimsel sorgulamanın doğası gereği her paradigma, sınıandıkça güçlenmeli ya da zaafı açığa çıkmalıdır.

Kuhn'un bilim felsefesi alanına özgün katkılarından biri de paradigma değişimlerinin yalnızca kuramsal düzeyde değil, bilim insanlarının düşünsel alışkanlıkları ve kurumsal yapılarla da yakından ilişkili olduğunu vurgulamasıdır. Yeni paradigmalar, çoğu zaman eski nesil bilim insanları tarafından dirençle karşılanır; ancak mevcut paradigmanın çözüm üretememesi ve alternatif bir paradigmanın bu boşluğu doldurması halinde bilimsel topluluk, zamanla yeni kuramsal çerçeveyi benimser. Bu dönüşüm, bilim tarihinde bir devrim olarak gerçekleşir ve böylece bilim, Kuhn'un çizdiği döngüsel süreç içerisinde yeniden başa döner.

Sonuç olarak, Kuhn'un bilim felsefesi yalnızca bilimsel değişimi açıklamakla kalmaz; aynı zamanda bilimin toplumsal, tarihsel ve bilişsel boyutlarını da dikkate alarak, bilimsel bilginin nasıl üretildiğine ve meşrulaştırıldığına dair derinlikli bir çerçeve sunar. Paradigma kavramı, bilimsel araştırmanın doğasına ilişkin tüm alanlarda yankı bulmuş, Kuhn'un yaklaşımı da çağdaş bilim felsefesinin temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Bu yönüyle Kuhn, bilimsel bilginin durağan değil, dönüştürücü bir süreçle şekillendiğini güçlü biçimde ortaya koymuştur.

---

²⁵ Topdemir, *Felsefe*, s. 242.

KAYNAKÇA

- Arıkan Sandıkçıoğlu, Pakize. “Bilimsel Kuramların Eş-ölçülemezliğine Bir Meydan Okuma: Kavramsal Şema-İçerik İkiliğinin Reddi.” ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar 9 (Mayıs 2019): 74–89.
- Bozkurt, Erkan. “Thomas Kuhn’un Bilimsel İlerleme Kavrayışının Değerlendirilmesi.” Yayınlanmış doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2016.
- Çüçen, A. Kadir. Bilim Felsefesine Giriş. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020.
- Denktaş, Abdurrahman. “Thomas Kuhn’un Bilim Anlayışı Üzerine.” Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 3, no. 1 (Haziran 2015): 25–32.
- Kabadayı, Talip. Duhem’den Laudan’a Çağdaş Bilim Felsefecileri. Ankara: BilgeSu Yayınları, 2011.
- Kuhn, Thomas S. Bilimsel Devrimlerin Yapısı. Çeviren Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2017.
- Markoç, Umut. “Bilim Felsefesi Olarak Bilim Tarihi: Kuhn ve Koyré.” MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi 3, No. SI (Aralık 2016): 28–35.
- Ömerustaoğlu, Adnan. “Thomas S. Kuhn’un Bilim Felsefesi.” Yayınlanmış doktora tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Özsoy, Seda. “Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri.” Kaygı 30 (2018): 209–223.
- Saygılı, Serdar. Paul K. Feyerabend’in Bilim Anlayışı. Ankara: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. Felsefe. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008.
- Yaldır, Hülya, ve Aslı Üner. “Bilimsel İlerleme ve Metot Kavramı Üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn.” Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 4 (Temmuz 2009): 56–71.
- Yıldırım, Cemal. Bilim Felsefesi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

GÜNDELİK YAŞAMDA DEVLETİN VATANDAŞLAR ÜZERİNDEKİ OTORİTE İNŞASININ İNCELENMESİ

Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ

Kurum yok, mervecetinkilic@outlook.com- 0000-0002-1935-260X

ÖZET

Bu çalışmada devlet, toplumsal yaşamda bireylerin “üstünde” görülen bir yapı olarak değil, gündelik yaşamda devletin rutinlerle yeniden nasıl kurulduğuyla açıklanmıştır. Gündelik yaşam sosyolojisinde devlet, klasik siyasal teorilerde ele alınan yasa koyucu, güvenlik sağlayıcı, iktidar uygulayıcı bir üst yapı olarak değil, devletin bireylerin günlük yaşam deneyimleri ve anlam dünyalarına nasıl yansıdığıyla incelenmektedir. Bu yaklaşıma göre devlet, uzakta ve soyut bir güç olarak kabul edilmemiş, gündelik yaşam da bireylerin algıları, ilişkileri ve davranışlarına göre şekillenen somut bir kavram olarak değerlendirilmiştir. O halde araştırmamızda devlet, vatandaşların gündelik yaşamında nasıl hissedilir ve otorite sağlar? Vatandaşlar devlet otoritesini nerede ve nasıl algılayarak sosyal ilişkileri ve hiyerarşilerini düzenler? İnsanların tepkisel duyguları devletin ideolojik aygıtları karşısında nasıl şekillendirilmektedir? Gibi sorulara karşılık cevaplar anlamlandırılmaya çalışılmıştır. M. Weber’in devletin meşrutiyyetinin zor kullanma tekeli, M. Foucault’nun yönetsellik, mikro iktidar mekanizmaları, disiplin toplumu yaklaşımı, P. Bourdieu’nun habitus, sembolik iktidar, toplumsal pratiklerin iktidar ile ilişkisi, J. C Scott’un devlete karşı gündelik direniş kavramlarıyla literatür kuramsal anlamda derinlemesine analiz edilerek devletin gündelik yaşamda bireyler üzerindeki otorite inşasının nasıl kurulduğu açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Gündelik hayat sosyolojisi, devlet, otoritenin mikro inşası, eylemsel iktidar

AN EXAMINATION OF THE CONSTRUCTION OF STATE AUTHORITY OVER CITIZENS IN EVERYDAY LIFE

Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ

Institutionally unaffiliated, mervecetinkilic@outlook.com- 0000-0002-1935-260X

ABSTRACT

In this study, the state is not conceptualized as a structure that stands "above" individuals in social life, but rather is examined through how it is continuously (re)constructed in everyday routines. Within the framework of the sociology of everyday life, the state is not approached as a superstructure concerned with law-making, providing security, or exerting power as in classical political theories; instead, it is analyzed in terms of how it is reflected in individuals' daily experiences and meaning-making processes. According to this perspective, the state is not perceived as a distant and abstract force but as a concrete concept shaped by individuals' perceptions, interactions, and behaviors in daily life. Therefore, this research seeks to make sense of questions such as: How is the state felt and how does it exert authority in the everyday lives of citizens? Where and how do citizens perceive state authority, and how does this perception shape their social relations and hierarchies? How are people's emotional reactions formed in the face of the ideological apparatuses of the state? To address these questions, the study engages in a theoretical analysis of key concepts: Max Weber's notion of the state's legitimacy based on the monopoly of the use of force; Michel Foucault's theories of governmentality, micro-power mechanisms, and disciplinary society; Pierre Bourdieu's ideas of habitus, symbolic power, and the relation between social practices and power; and James C. Scott's notion of everyday resistance to the state. Through this framework, the study aims to explain how state authority is constructed over individuals in the context of everyday life.

Keyword: Sociology of everyday life, the state, micro-construction of authority, performative power

1. GİRİŞ

Devletin gündelik yaşamda otoritesini nasıl kurduğunu araştırmak, yalnızca makro ölçekte işleyen bir aygıt değil, mikro ölçekte ilişkiler, pratikler, alışkanlıklar ve rutinler içinde yeniden üretilen bir yapı olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Devletin otoritesini anlamak için gündelik yaşam sosyolojisine değinmek, otoritenin yukarıdan aşağıya işleyen bir kontrol mekanizması olmanın ötesinde; bireylerin anlam dünyaları, davranış kalıpları, duygu, düşünce ve toplumsal ilişkileri aracılığıyla aşağıdan da inşa edilen çok boyutlu bir süreç olarak kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Devlet, geleneksel anlamda yasa koyucu, iktidar sahibinin merkezi oluşu ve güvenlik sağlayıcı bir yapı olarak ele alınsa da, bireylerin devleti gündelik yaşamda nasıl somutlaştığı ve deneyimlediği sorgulamaktadır. Bu araştırmada, devleti yalnızca kurumsal yapılanmalar, hukuki düzenlemeler ya da ideolojik aygıtlar üzerinden değil; bireylerin gündelik yaşam karşılaşmalarından yaşadıkları duygusal, anlamsal ve simgesel ilişkiler üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede araştırmanın temel sorusu, gündelik yaşamda devletin vatandaşları üzerinde otoritesi nasıl hissedilir, normalleştirilir ve sürdürülür? Olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın kuramsal boyutu ise gündelik yaşam sosyolojisi ile iktidar kuramları arasındaki ilişki yer alır. Max Weber'in devletin meşru fiziksel şiddet tekeline yaptığı vurgu, Erving Goffman'ın gündelik karşılaşmalar, yüz yüze etkileşim ve kuralların ihlali bağlamındaki analizleri, Michel Foucault'nun mikro iktidar mekanizmaları ve yönetsellik kavramı, Pierre Bourdieu'nun habitus ve sembolik iktidar anlayışı ile James C. Scott'un devlete karşı gündelik direniş pratikleri bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Devletin otoritesi genellikle okul, hastane, belediye ya da emniyet gibi resmi kurumlar aracılığıyla değil; bürokratik işlemler, kimlik belgeleri, resmi formlar, ya da devlet memurlarıyla yaşanan gündelik etkileşimler üzerinden hissedilmektedir. Bu tür sıradan karşılaşmalar, vatandaşların devlete ilişkin bilgi, algı ve duygularını biçimlendirmekte; devleti hem görünür kılar hem de onun içselleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, devletin bireyler üzerindeki otoritesinin gündelik yaşamda nasıl kurulduğunu kuramsal boyutta analiz etmektir. Böylece otorite, yalnızca kurumsal ya da yasal bir yapı olarak değil, devletin bireyler üzerindeki etkisini daha karmaşık, katmanlı ve içkin biçimleriyle anlaşılmasını sağlamaktadır.

2. MAX WEBER'İN DEVLETİN MEŞRUTİYETİNİN ZOR KULLANMA TEKELİ

Weber (2019)'e göre devlet, sınırlı belli bir toprak parçası üzerinde meşru güç uygulama tekeline sahip olan bir örgütlenme olarak tanımlanmıştır. Bu örgütlenmenin meşru gücü, hukuk sistemi aracılığıyla toplumsal hayata yansıtılmaktadır. Devletin şiddet ya da zor kullanmadan meşru gücünün bulunması onun temel işlevi olarak toplumsal düzenin sağlanmasında temel bir görev olarak kabul edilmiştir. Weber devlet iktidarını meşrulaştırma biçimine göre geleneksel egemenlik, karizmatik egemenlik ve yasal rasyonel egemenlik olmak üzere üç temel egemenlik türü tanımlamaktadır (Weber, 2012, s. 335). Modern devlet özellikle ve esas olarak yasal rasyonel egemenlik biçimini benimseyerek; bürokrasi, hukuk sistemi ve resmi prosedürlerle örgütlenmiş, rasyonel ve hesap verebilir bir yönetim şekline sahiptir. Dolayısıyla devletin

iktidarını, meşru şiddet kullanma gücüyle tanımlayarak toplumsal düzen sağlamadaki rolün meşrutiyet türleri ve bürokratik yapı üzerinden açıklamaktadır.

Weber'e göre siyasetin amacı, devletin gücü elinde tutması ve sürdürmek için mücadele etmesi olarak ifade edilmiştir. Devlet, meşru şiddeti kullanma tekeline sahip tek otorite olarak zor kullanma gücünü meşrutiyet ile sürdürmektedir. *Meslek Olarak Siyaset (2017)* adlı çalışmada Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmasına karşılık; siyasi ve sosyal kargaşada siyasetçilerin ve devletin elindeki güçle ne yapacağı, nasıl davranacağı konusunda kritik uygulamalardan bahsetmiştir. Siyasetçinin elindeki güç kaynağı olan meşrutiyetin, keyfi veya aşırı güç kullanımına dönüşmemesi gerektiğini vurgulayarak, aksi halde devletin otoritesinin sarsılacağından da bahsetmektedir. Weber ayrıca, siyasetçinin gücünü sürdürebilmesi için sadece şiddete değil, aynı zamanda meşru liderlik biçimlerine de dayanması gerektiğini söylemektedir. Bunun, ya yasalara dayalı sistem ve bürokrasiyle ya da liderin kişisel cazibesi ve halkla kurduğu bağ ile olacağını; siyasetçilerin uzun vadede, bürokratik ve yasal yapıları güçlendirmeye çalışması gerektiğine değinmektedir.

Weber (1995)'in devletin sosyal ve ekonomik ilişkiler üzerindeki etkisi ve bunları düzenleme biçimine yönelik görüşleri biraz genişletilecek olursa; devlet toplumsal yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde de merkezi bir aktör olarak farklı gruplar ve çıkarlar arasındaki ilişkileri şekillendirir; böylece sosyal ve ekonomik alanlarda istikrar ve düzen sağlamaktadır. Düzenleme işlevi ise devletin yasa çıkarması, kurallar koyması ve bunları uygulayan kurumlar oluşturmaları gibi hukuki ve bürokratik yapıları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Örneğin, iş yasaları, ticaret düzenlemeleri, mülkiyet hakları ve vergi politikaları ekonomik ilişkilerin temelini oluşturur ve bu alanlarda devletin düzenleyici rolünü gösterirken, işçiler, işverenler, tüccarlar veya çiftçiler arasında çıkan çıkar çatışmalarını yasalar ve politikalar aracılığıyla dengelemesi de sosyal barışa katkı sağlayarak toplumsal örgütlenmedeki merkezi görevini göstermektedir. Kısaca Weber'e devlet, sosyal ve ekonomik ilişkileri doğrudan şekillendiren ve düzenleyen bir güç merkezidir. Devlet elinde bulunan bu gücü zorlayıcı bir şekilde değil, hukuki ve rasyonel normlarla çerçevelenmiş meşru bir düzenleyici güç şeklinde kullanmaktadır.

3. MICHEL FOUCAULT'NUN YÖNETİMSELLİK, MİKRO İKTİDAR MEKANİZMALARI, DİSİPLİN TOPLUMU YAKLAŞIMI

Foucault'ya göre devlet, toplumsal yaşamı ve kurumları söylem dediği bilgi sistemleri vasıtasıyla inşa ederek meşrulaştırmaktadır. *Bilginin Arkeolojisi (2020)* çalışmada bu söylem sistemlerinin nasıl ortaya çıktığını ve bilgiyle iktidarın nasıl iç içe geçtiğini açıklamaktadır. Devlet, hukuk, tarih, ekonomi, sosyoloji gibi farklı bilim dallarının kendi egemenliğini koruması ve sürdürmesi için ürettiği bilgiyi kullanarak toplumsal düzeni sağlarken farklı bilgi şekilleri ve farklı disiplinleri iç içe geçirmiştir. Devlet iktidarı, bilgiyi toplar, sınıflandırır, denetler ve dağıtır böylece fiziksel zorlama veya baskıyla değil bilgi-güç ilişkisi şeklinde üretilerek toplum yönetilir. Bilgi ve iktidar arasındaki kopmaz bir bağ ulunmasının sebebi, devletin uygulamaları ve politikaları belirli bilgi biçimleri ve söylem rejimleriyle şekillendirmesine bağlanmıştır. Bu sebeple devlet, hangi bilgilerin konuşulacağı ve hangi

normların geçerli olacağını belirlemede aktif bir role sahiptir. Devletin bilgi üretimi ve bu süreçlerin nasıl toplumsal gerçekliği şekillendirdiği, söylemlerle sağlanmaktadır.

Foucault İktidarın Gözü (2012) çalışmasında, modern toplumları anlamamız için devletin modern toplumdaki iktidar yapıları ve gözetim teknikleri üzerine derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Devlet, geleneksel kaba güç ve şiddet uygulamalarından uzaklaşarak, daha yaygın ve sürekli bir şekilde bireylerin davranışlarını gözetim ve disiplin yoluyla şekillendirdiği bir denetim biçimi geliştirir. Böylece toplumu kontrol etme ve düzenleme araçlarıyla donatılmış, gözetim ve disiplin mekanizmalarını aktif bir şekilde kullanan bir güç odağı olarak ele alınmaktadır. Devletin iktidarı sadece yasalar ve cezalarla değil, “panoptikon” adı verilen gözetim mekanizması gibi araçlarla işleyen sürekli bir izleme ve kendini denetleme haline dönüşmüştür. Foucault panoptikon metaforunu, Jeremy Bentham’ın tasarladığı Panoptikon cezaevi modelinden almıştır. Bu modelde devlet, modern toplumlarda hapishaneler, okullar, hastaneler ve fabrikalar gibi kurumlar aracılığıyla iktidarın mikro düzeyde uygulanmasını sağlayarak, bireylerin davranışlarını sürekli izlemekte ve disipline etmektedir. Ayrıca devletin iktidarı, sadece merkezi resmi kurumlar veya yönetim sınırlı kalmaz; toplumsal yaşamın her alanına yayılarak, iktidar ağları, devletin gücünü görünmez ama etkili kılmaktadır. Örneğin nüfusun sağlığını, üretkenliğini ve yaşam koşulları da yönetilmektedir. Böylece devlet, biyopolitika yönetim biçimiyle modern devlet iktidarının temel biçimini sergilemiş olmaktadır. Genel bir özet yapılacak olursa Foucault, devletin iktidarını sert bir güçten, disiplin ve gözetim yoluyla işleyen, bireylerin davranışlarını ve toplumsal düzeni şekillendiren karmaşık bir sistem olarak tanımlamaktadır. Devlet, görünmez ama sürekli çalışan bir göz gibi, toplumu izleyip kontrol etmekte, modern iktidarın nasıl işlediğini göstermektedir.

Foucault (1992)’nin devletin iktidar pratiğini anlamamız içinse “*iktidarın mikro fizikleri*” kavramı yardımcı olmaktadır. Devlet geleneksel bakışa göre toplumu tek merkezden yöneterek tüm iktidarı tekelinde topladığı sabit ve büyük bir güç olarak tanımlanırken, Foucault bu yaklaşımı sorgulayarak iktidarın sadece devlete ait olmadığını aksine toplumsal hayatın her alanına sızmış, parçalı, çoklu ve dağınık bir ağ olduğunu öne sürmüştür. Buna göre devlet, toplumdaki farklı güçleri organize eden, yeniden üreten ve bu ilişkiler aracılığıyla kontrol sağlayan bir yapı olarak; mikro iktidar ağlarının merkezinde yer alan ama onlarla sınırlı olmayan bir aktör olarak değerlendirilebilir. İktidar yalnızca devlet kurumlarında değil, aile okul hastane ve iş yeri olmak üzere pek çok kurumda ve hatta insan ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devlet, bir bütün anlamında tek bir güç kaynağı olarak değil, birçok iktidar pratiğinin ve kuralların birleştiği noktada bulunmaktadır. Bu mikro iktidarlara yöneten devlet onları yönlendirdiği gibi bu mekanizmalar aracılığıyla toplumu da şekillendirmektedir. Foucault’nun devlete ilişkin bu görüşleri, devletin kontrolünün daha ince ve sinsi biçimlerde, görünmez ama etkili yöntemlerle gerçekleştirdiğini ortaya koyduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Böylece devlet, sürekli değişen, yeniden üretilen ve farklı toplumsal bağlamlarda farklı biçimler alan dinamik bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

4. PIERRE BOURDIEU’NUN HABİTUS, SEMBOLİK İKTİDAR, TOPLUMSAL PRATİKLERİN İKTİDAR İLE İLİŞKİSİ

Pierre Bourdieu *Devlet Üzerine (2015a)* isimli çalışmasında, devletin toplumsal yapılar içindeki rolü, iktidarı ve işleyiş biçiminin nasıl olduğunun anlaşılması için derinlemesine analizler yapmıştır. Öncelikle devletin yalnızca yasal ve siyasi bir kurum değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir güç olarak nasıl yürütüldüğüne odaklanmaktadır. Toplumsal düzenin ve egemenliğin merkezi aktörü olan devlet, iktidarın sert ve zor kullanımıyla değil, iki tarafında birbirine ihtiyaç duyduğu, güç ilişkilerinin karşılıklı olduğu, tam hiyerarşi içermeyen simbiyotik güç kavramı ve açıkça zorlama olmadan, anlamlar ve meşruiyet üzerinden bireylerin yönlendirildiği, bireylerin doğal olarak kabul ettiği sembolik güç aracılığıyla işlemektedir. Buna göre devlet, toplumu kontrol eden, düzenleyen ve yeniden üreten bir olan olarak değerlendirilir; toplumsal yaşamın ekonomi, eğitim hukuk gibi farklı alanlarını düzenleyerek ve kurumsal yapılar bütünü olarak işlev görmektedir.

Kültürel sermaye Bourdieu için önemli bir kavram olup, devletin ve devlet kurumlarının kültürel sermayenin dağılımında ve meşruiyetinde dolaylı ama çok önemli bir rolünün bulunduğunu vurgulamaktadır (Bourdieu, 2015b). Devlet, eğitim sistemi ve kültürel kurumlar aracılığıyla belirli kültürel sermaye biçimlerini meşrulaştırarak yaygın hale getirmektedir. Bu durumda toplumun egemen sınıflarının olduğunu ve kültürel alanlarda sürdürüldüğünün kabul edilmesine neden olmaktadır. Eğitim politikaları, sınıfsal farklılıkların yeniden üretiminde temel araç olarak değerlendirilmiştir. Çünkü farklı sosyal grupların, farklı kültürel sermayelere kolaylıkla ulaşması toplumsal hiyerarşiyi pekiştirmektedir. Ekonomi, kültür ve siyaset gibi toplumun farklı alanlarında oynanan mücadelelere devlet zemin hazırlayarak, bu alanlarda güçlü olan kültürel, normlar ve değerler; devlet aracılığıyla yaygınlaştırılmaktadır. Sonuç olarak devlet yalnızca fiziksel bir güç değil, sembolik güç aracılığıyla da toplumsal düzenin korunmasında rol oynayan bir yapı olarak tanımlanmıştır. Kültürel ayrımlar ve zevkler üzerinden işleyen bu sembolik egemenlik, devletin iktidar pratiğinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Devlet, sosyal alanların işleyişi ve iktidarın dağılımında kritik bir rol oynamasının yanında bireylerin eylemlerinin ve sosyal pratiklerinin çerçevesini belirleyen, toplumsal düzenin yeniden üretildiği karmaşık ve çok boyutlu bir yapı olarak görülmektedir (Bourdieu, 1995). Bireylerin davranışları, içinde bulunduğu sosyal alanın koşullarına ve habituslarına göre şekillenmektedir. Devlet kurumları ise bireylerin yaşadığı eylem alanlarının sınırlarını belirleyerek, eylemlerin ve pratiklerin belirli bir düzen içinde sürmesini sağlamaktadır. Son olarak toplumsal düzenin yeniden üretilmesi devletin toplumsal pratiklerin ve habitusun şekillendirildiği iktidarla somut bir şekilde bütünleşmektedir. Bireylerin devlet normlarını ve kurallarını içselleştirmesi devletin toplumsal kontrolünü kolaylaştırmaktadır.

5. JAMES CAMPBELL SCOTT'UN DEVLETE KARŞI GÜNDELİK DİRENİŞ KAVRAMLARI

James C. Scott, *Tahıl Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi (2019)* adlı kitabında devletin ortaya çıkışını klasik evrimci görüşlerden farklı ele almaktadır. O'na göre devletin ortaya çıkışı, insanlığın doğal bir evrimi veya medeniyetin ulaşacağı son nokta değil; tahıl tarımının kontrolüne bağlı olarak bir zorunluluk sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü tahıl, belirli bir zamanda hasat edilip, depolanan ve vergilenen bir ürün olduğu için, devletler nüfusu izleyip

denetleyebilmek için bu ürünü temel araç olarak kullanmışlardır. Sonuçta da bireylerin ve toplulukların gönüllülükten çok zorunlu itaat ve ekonomik bağımlılık esaslı bir sosyal düzen oluşması ortaya çıkmıştır. Scott, ilk devletlerin genellikle zorunlu çalışma, askerî baskı ve borçlandırma gibi yöntemlerle halkı kontrol ettiğini ve bu yapının aslında baskı ve sömürü üzerine kurulduğunu öne sürmüştür. Devletin “medeniyet” olarak yüceltilmesini eleştirerek, devletlerin ortaya çıkışının beraberinde sınıflaşma, eşitsizlik ve cinsiyetçi emek yapıları gibi sorunları getirdiğini söylemektedir. Buna göre devlet, ilk olarak insanlık için kaçınılmaz bir ilerleme değil, sosyoekonomik koşulların yarattığı baskıcı ve sömürücü bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanmalıdır.

Devlet, yalnızca bir yönetim aygıtı değil; aynı zamanda toplumun belirli biçimlerde örgütlenmesini dayatan, bireyleri belirli normlara göre disipline eden bir iktidar mekanizması olarakta görülebilir (Scott, 2014). Yapay bir şekilde inşa edilmiş, belli iktidar ilişkileri doğrultusunda yürütülen ve gündelik yaşamın içinden süzülen devlet, pratik ve mikro ölçekli bir yaklaşıma dayanmaktadır. Scott, devleti yalnızca merkezi bir yönetim biçimi olarak değil, toplumsal kontrolü, itaat kültürünü ve standardizasyonu zorlayan bir tahakküm aracı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımıyla, modern devletin bireylerin özerkliğini sınırlayan yapısını eleştirirken, yerel, kendiliğinden ve yatay örgütlenme biçimlerine ise olumlu yaklaştığı anlaşılmıştır.

Scott’un devlet anlayışı, merkezileşme ve denetim, gündelik direniş pratikleri ve alternatif toplumsal düzen olasılığı olmak üzere sosyolojik açıdan üç temel başlık altında değerlendirilebilir (Scott, 2014). İlk olarak Scott’a göre devlet, haritalar, kimlik belgeleri, adres sistemleri ve nüfus sayımları gibi araçlarla toplumu sadeleştirerek karmaşık yerel bilgi biçimlerini yok saymakta böylece toplumsal gerçekliği basitleştirerek merkezileştirilmiş iktidarın çıkarlarına göre yeniden düzenlenmektedir (Scott, 2014, s. 163-165).

İkinci olarak, Scott devlete karşı geliştirilen açık isyanlardan çok, küçük çaplı sabotajları, kuralları esnetmeleri, bürokratik yapılarla alay etmeleri ya da vergi kaçırmaları gibi görünmez ve gündelik direniş biçimlerine odaklanmaktadır. Bu davranışlar, bireylerin devlet otoritesine gözü kapalı bir şekilde boyun eğmediğini; aksine kendi yaşam alanlarında özerklik yaratma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Scott’a göre bu tür gündelik direnişler, anarşizmin en somut ve etkili biçimleridir (Scott, 2014, s. 38). Son olarak Scott’un anarşist yaklaşımı ise, devletsiz bir toplum hayalini tam anlamıyla methetmese de, mevcut devlet yapılarının mutlaklığını sorgulamaktadır. Ona göre toplumsal düzen, devlet zoruyla değil; karşılıklı rıza, yerel bilgi, dayanışma ve gönüllü işbirliği yoluyla da sürdürülebilir. Dolayısıyla devletin yokluğu kargaşa değil, yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi olabilir şeklinde değerlendirmektedir (Scott, 2014, s. 79-81).

Scott’un *Devlet Gibi Görmek* (2008) adlı eserinde ortaya koyduğu temel görüşlerden biri ise, modern devletin büyük ölçekli müdahaleci projelerinin, bireyler ve topluluklar üzerinde yoğun bir kontrol mekanizması kurarak otoriter eğilimleri beslediği ve toplumsal yapının doğal işleyişini bozduğu yönündedir. Scott’a göre bu tür planlar, genellikle “insanlık yararına” ya da “ilerleme” adına gerçekleştirilse de, çoğu zaman yerel bilgiye ve toplulukların kendi kendini

düzenleyen yapısına sırt çevirdiği için sosyo-kültürel yıkıma yol açmaktadır. James C. Scott’a göre modern devletler, toplumu daha yönetilebilir ve denetlenebilir hale getirmek için kendi bakış açılarıyla, yani soyut, sadeleştirilmiş, ölçülebilir ve standartlaştırılmış biçimlerde karmaşık sosyal gerçeklikleri sadeleştirmektedir. Bu sadeleştirme süreci; haritalar, nüfus sayımları, standart ölçümler, tapu sistemleri ve planlı şehirleşme gibi araçlarla gerçekleştirilir (Scott, 2008, s. 314)

Scott (1995) ’un devletin doğası, iktidar ilişkileri ve baskı mekanizmaları hakkında oldukça güçlü sosyolojik fikirler sunduğu görülmüştür. Scott’a göre otoriter rejimlerde, halk açık direnişten kaçınmaktadır (Scott, 1995, s. 129). Bu tür ortamlarda kamuya açık alanda dile getirilen resmi senaryo, çoğunlukla iktidarın ideolojisini ve otoritesini meşrulaştıran sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu sessizlik, rıza göstergesi değil; insanlar, cezadan korunmak için susmasıyla ilişkilidir. Bu durum, devletin otoritesinin ne denli baskıcı, cezalandırıcı ve gözetleyici olduğuna işaret etmektedir. Scott (1995, s. 179) ’un en önemli katkılarından biri olan “gizli senaryo” kavramı, ezilenlerin kapalı alanlarda otoriteye karşı geliştirdikleri söylem, alay, söylenti, sabotaj gibi eylemleri ifade etmektedir. Bu tür direniş biçimleri, doğrudan devlet otoritesine saldırmak yerine, gizli ama etkili bir karşı söylem ve eylem alanı yaratmaktadır. Bu durumda devletin mutlak güç sahibi olmadığını, alt sınıfların her zaman karşı stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Scott (1995, s. 152)’a göre devletin tahakkümünü sürdürebilmesinin bir yolu da iktidarı sürekli sahnelemesi, yani gösterilerle, söylemlerle ve sembollerle gücünü göz önünde tutmasıdır. Devletin bu gösterisi, rızaya değil, genellikle korkuya ve itaate dayandırılmıştır.

SONUÇ

Devletin otoritesi, klasik anlamda yalnızca yasal düzenlemeler ve zorlayıcı güç aracılığıyla tesis edilen bir egemenlik biçimi olarak anlaşılmamalıdır. Modern toplumsal teoriler, devletin otoritesinin gündelik yaşam pratikleri, bireysel alışkanlıklar, bilişsel yapılar ve görünmez normatif düzenlemeler aracılığıyla çok katmanlı ve yaygın bir biçimde inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, farklı kuramcılar devletin gündelik yaşam üzerindeki etkisini çeşitli yönlerden ele almış ve bu etkiyi açıklamak üzere özgün kavramsal çerçeveler geliştirmiştir.

Max Weber’e göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel şiddet kullanma tekeline sahip olan kurumsal bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Weber’in tanımı, otoritenin merkezî ve rasyonel-legal bürokratik aygıtlar aracılığıyla işletildiğini vurgulamakla birlikte, bu anlayış daha çok devletin formel ve yapısal yönlerine odaklanmıştır.

Michel Foucault, modern devletin otoritesini, disiplinci iktidar ve biyopolitika kavramları çerçevesinde ele almıştır. Foucault’ya göre iktidar, yalnızca yasaklayan ve cezalandıran bir güç değil; aynı zamanda bireyleri denetleyen, normlara uyumlu kılan ve özneyi biçimlendiren bir üretici mekanizma olarak tanımlanmıştır. Hapishane, okul, hastane gibi kurumlar aracılığıyla bireylerin bedenleri ve davranışları disipline edilir; böylece iktidar gündelik yaşamın içine sinmiş bir denetim ağına dönüşür. Bu durum, yönetimsellik kavramıyla

ifade edilen, bireylerin kendi kendilerini yönetmeleri için içselleştirdikleri bir otorite biçimini de içerir.

Pierre Bourdieu'nun yaklaşımında ise devlet, yalnızca hukuki ve idari bir yapı değil; aynı zamanda sembolik şiddetin başat üreticisi olarak toplumsal alanı biçimlendiren bir aktör olarak değerlendirilmiştir. Bourdieu'nun habitus kavramı, bireylerin toplumsal konumları doğrultusunda içselleştirdikleri düşünme, hissetme ve davranma kalıplarını ifade ederek devletin, eğitim sistemi, resmi dil, kültürel kodlar ve günlük pratikler aracılığıyla bu habitusu şekillendirmektedir. Bu süreç, otoritenin zor kullanmadan, sembolik düzenlemeler yoluyla işler hâle gelmesini sağlamaktadır.

Son olarak James C. Scott ise devletin gündelik yaşamdaki otoritesine karşı geliştirilen sessiz, örtük ve çoğu zaman görünmez direniş biçimlerine odaklanmaktadır. Scott'a göre özellikle baskı altındaki gruplar, doğrudan çatışma yerine dolaylı yollarla devlete karşı direnç gösterirler. Zayıfların silahları olarak adlandırdığı bu direniş biçimleri; söylentiler, dedikodular, resmi kuralların çarpıtılması, geciktirme ve yüzeysel uyum gibi eylemler aracılığıyla otoriteye karşı gündelik düzeyde bir karşı duruş oluşturmaktadır. Bu pratikler, iktidarın mutlak ve kesintisiz olmadığını; aksine, sürekli olarak müzakere edildiğini ve bazen boşa çıkarıldığını bile göstermektedir.

Tüm bu kuramsal yaklaşımlar ışığında değerlendirildiğinde, devletin otoritesinin yalnızca yukarıdan dayatılan yasal ve fiziksel mekanizmalarla değil, aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam pratikleri, düşünsel şemaları ve kültürel alışkanlıkları içerisinde dolaylı ama etkili biçimde inşa edildiği görülmektedir. Devlet, sadece kurumsal yapılar aracılığıyla değil; aynı zamanda normlar, semboller, eğitim süreçleri ve bireyler arası ilişkiler yoluyla da otoritesini pekiştirir. Bu çok katmanlı süreç, bireylerin devletle olan ilişkisini görünmez ama derin bir şekilde şekillendirmekte ve yeniden üretmektedir.

KAYNAKÇA

Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler: eylem kuramı üzerine* (Çev. H. Tufan), İstanbul: Kesit Yayıncılık

Bourdieu, P. (2015a). *Devlet üzerine: Collège de France dersleri (1989-1992)*, (Çev. A. Sümer), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2015b). *Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*, (Çev: D. F. Şannan ve A. G. Berkkurt) Ankara: Heretik Yay

Foucault, M. (1992). *Hapishanelerin doğuşu*. (Çev. M. A. Kılıçbay) Ankara: İmge Yay

Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2020). *Bilginin arkeolojisi*, (Çev. V. Urhan). İstanbul: Birey Yayınları

Scott, C. J. (2014.). *Anarşizm*, (Çev: B. Taneri), İstanbul: Altıkırkbeş Yayın

Scott, J. C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*, (Çev. Alev Türker), İstanbul: Ayrıntı.

Scott, J. C. (2008). *Devlet gibi görmek: insanlık durumunu geliştirmeye yönelik projeler nasıl başarısız oldu*, (Çev. N. Erdoğan) İstanbul:Versus Kitap.

Scott, J. C. (2019). *Tahıla karşı: İlk devletlerin derin tarihi*, (Çev: A. E. Pilgir) Koç Üniversitesi Yayınları.

Weber, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*, (Çev. Ö. Ozankaya,) İstanbul, İmge Yayınevi

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*, (Çev. L Boyacı), İstanbul: Yarın Yay

Weber, M. (2017). *Meslek olarak siyaset*, (Çev. L. Özşar), İstanbul: Biblos Yay

Weber, M. (2019). *Hukuk sosyolojisi*, (Çev. L. Boyacı). Yarın Yayınları, İstanbul

ZYGMUNT BAUMAN VE MICHEL FOUCAULT'NUN GÖRÜŞLERİYLE İKTİDAR KAVRAMININ İNCELENMESİ

Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ

Kurum yok, mervecetinkilic@outlook.com-0000-0002-1935-260X

ÖZET

İktidar, toplumsal yaşamın her alanına nüfuz eden çok yönlü ve dinamik bir olgu olup, sosyal bilimlerin temel araştırma konularından biridir. Sadece siyasal kurumlarla sınırlı kalmayıp, aileden ekonomiye, kültürden eğitime tüm toplumsal yaşamı şekillendiren, karmaşık ve çok katmanlı bir yapıdır. Tarih boyunca iktidarın tanımı, işleyişi ve sürdürülme biçimleri dönemsel koşullara göre değişmiştir. Kimi zaman bir egemenlik ilişkisi olarak görülürken, kimi zaman da gündelik yaşamı biçimlendiren yaygın ve gizli bir mekanizma olarak tanımlanmıştır. Michel Foucault ve Zygmunt Bauman gibi düşünürler, iktidara farklı perspektiflerden yaklaşarak onu daha derinlemesine analiz etmişlerdir. Foucault, iktidarı yalnızca merkezi bir otorite ya da baskı aracı olmaktan çıkararak; söylemler, bilgi üretimi ve normallik kavramlarıyla iç içe geçmiş, her yerde işleyen bir güç ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Hastanelerden okullara, bireyin bedeninden zihnine kadar her alanda işleyen bu iktidar, bastırmaktan çok biçimlendirir ve neyi bilip neyi bilmeyeceğimizi belirleyen bir üretim gücü olarak ifade edilir. Bauman ise Foucault'nun yaklaşımlarına benzerlikler taşısa da, iktidarın akışkan modernlik çağında geçirdiği dönüşüme odaklanır. Ona göre iktidar, artık sabit ve görünür yapılarla değil; belirsizlik, esneklik ve hareket kabiliyeti üzerinden işlemektedir. Bireylerin kendi kendini denetlemesi, doğrudan zorlama yerine belirsizlik ve özgürlük yanılsaması yoluyla kurulan bir iktidar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, Foucault'nun yapısal ve mikro düzeydeki iktidar çözümlemeleri ile Bauman'ın akışkan ve soyut iktidar anlayışını karşılaştırmalı olarak inceleyerek, iktidar olgusunun geç modern dönemde nasıl dönüştüğünü ve toplumsal yapılarla nasıl ilişkilendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kavramlar: İktidar, Michel Foucault, Zygmunt Bauman, soyut iktidar

AN ANALYSIS OF THE CONCEPT OF POWER THROUGH THE PERSPECTIVES OF ZYGMUNT BAUMAN AND MICHEL FOUCAULT

Dr. MERVE ÇETİN KILIÇ

Institutionally unaffiliated, mervecetinkilic@outlook.com-0000-0002-1935-260X

ABSTRACT

Power is a multidimensional and dynamic phenomenon that permeates all aspects of social life and remains a central topic in the social sciences. It is not limited to political institutions but extends to all spheres of society, including family, economy, education, and culture. Throughout history, the definition, functioning, and maintenance of power have varied according to historical and social contexts. Sometimes it is seen as a relationship of domination, while at other times it is understood as a widespread and hidden mechanism shaping everyday life. Thinkers like Michel Foucault and Zygmunt Bauman have provided different yet complementary perspectives for a deeper understanding of power. Foucault conceptualizes power not merely as a centralized authority or coercive force but as a network of power relations intertwined with discourse, knowledge production, and norms. For him, power operates in hospitals, schools, prisons, and even within the human body and mind. It is not solely repressive but productive, shaping what we know and how we behave. Bauman, while sharing some parallels with Foucault, focuses on the transformation of power in the era of liquid modernity. In this context, power no longer operates through fixed and visible structures but through flexibility, uncertainty, and the capacity to move. Individuals increasingly govern themselves, and control is exercised not through direct coercion, but through the illusion of freedom and internalized self-regulation. This study aims to compare Foucault's structural and micro-level analysis of power with Bauman's fluid and abstract understanding, revealing how the concept of power has evolved in late modern societies and how it relates to contemporary social structures.

Keywords: Power, Michel Foucault, Zygmunt Bauman, abstract power

1. GİRİŞ

İktidar kavramı, birey ve kurumlar arasındaki ilişkileri belirleyen önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin ve hukuk sisteminin nasıl işlediğini anlamak başta olmak üzere, eğitimden sağlığa tüm kurumsal yapıların iktidar kavramıyla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Toplumsal düzenin ve yapının anlaşılması için ön kabul görülen iktidar kavramı, M. Foucault ve Z. Bauman'ın yaklaşımlarıyla açıklamaya çalışılarak her iki düşünürün iktidarı sadece siyasal kurumlara sınırlamadığı, iktidarın gündelik yaşam içine nasıl sızmış olduğu gibi konular detaylandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre iktidar kavramı incelenirken klasik tanımların aksine iktidarın görünmeyen yüzünü anlamak, iktidar biçimlerini

modernlik bağlamında değerlendirmek ve birey, toplum, direniş ilişkisinin yeniden nasıl yorumlandığını anlamak üzere daha derinlikli analiz yapma imkânı olduğu düşünülmüştür.

M. Foucault (1926-1984)' ya göre iktidar, klasik yaklaşımların aksine bilgi, söylem ve kurumlar aracılığıyla toplumsal yaşama sızmıştır. Modern iktidar, insanları gözetim, kural koyma, zaman ve mekân denetimi gibi yollarla disiplin altına sokarak bedenlerini ve davranışlarını şekillendiren bir mekanizma olarak işlemektedir. Foucault'nun bu yaklaşımıyla iktidarın sadece baskı aracılığıyla değil, bireylerin kendi rıza üretimi ve özneleştirme süreçleriyle nasıl işlediği anlaşılmaktadır. Bu da bireylerin kendi kararlarında özgür olduklarını düşünürken aslında iktidarın nasıl etkisi altında olduklarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Z. Bauman (1925-2017) ise iktidar kavramını modern toplumun kontrol etme ve düzenleme konusunda nasıl şekillendirici olduğuyla ilişkilendirmiştir. Bireyler modern toplumda belirsizlikle korkutularak ve endişelendirilerek düzen kurmaya, sınıflandırılmaya ve kontrol edilme arzusuna göre hareket etmektedirler. Bununla birlikte iktidar tüm bu süreçleri rasyonel ve bürokratik bir sistem içinde gerçekleştirmektedir.

Bu açıklamalardan yola çıkılarak iktidar analizlerine ilişkin klasik dönemden farklı olduğu anlaşılmasının yanı sıra bireylerin iktidar karşısında pasif nesneler olmadığı, iktidar ilişkilerinin içinde şekillenen ama aynı zamanda bu ilişkilere direnebilen özneler olduğu sonucu da çıkarılmıştır. Foucault'ya göre iktidar ın olduğu her yer direniş yapma eğilimine müsaitken; Bauman bireylerin modern düzenlemelerin yarattığı etik sorunları irdeleyerek tepkiler ortaya koyabilmektedir. Bu bağlamda iktidar kavramı üzerine düşünmek, bireyin kendisini, ilişkilerini ve dünyayı nasıl anlamlandırdığını da sorgulamak anlamına gelmektedir.

2. ZYGMUNT BAUMAN'A GÖRE İKTİDAR KAVRAMI

Bauman'a (1999) göre iktidar, sadece siyasi ya da yasal bir güç ilişkisi değildir. Aynı zamanda günlük yaşamda bireylerin farkında olmadan benimsediği normlar ve değerler aracılığıyla davranışlarını yönlendiren çok katmanlı bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısı, bireyin toplumsal bağlam içinde anlaşılmasına dayanan sosyolojik düşünceyle örtüşmektedir. İktidar, yalnızca devlet kurumları veya üst düzey yöneticilerin elinde bulunan bir güç olarak kalmaz; aynı zamanda günlük hayatın içinde, bireylerin sosyal ilişkilerinde ve alışkanlıklarında kendini göstermektedir. Örneğin, aile içinde çocukların nasıl davranmaları gerektiği, okulda öğrencilere yüklenen roller veya iş yerinde çalışanların uyması beklenen normlar, iktidarın farklı yüzleridir. Bu bağlamda, iktidar sadece zorla uygulanan bir güç değil, insanların neyi doğru, neyi yanlış gördüğünü, nasıl hareket edeceğini şekillendiren bir etkileşim alanıdır.

Toplumsal düzenin sağlanmasında güç kullanımının ötesinde, meşruiyet ve bireylerin rızasının da önemli olduğunu belirtmiştir. Örneğin, bir okulda öğrenciler öğretmenin kurallarına sadece zorlandıkları için değil, kuralların anlamlı ve kabul edilebilir olduğunu düşündükleri için uyarlar. Bu durum, Michel Foucault'nun (1992) “disiplinci iktidar” anlayışıyla benzerdir; çünkü gerçek iktidar, bireylerin kendilerini denetlemesi ve toplumsal normları içselleştirmesiyle işler hale gelmektedir. Böylece iktidar görünmez bir biçimde, bireyin içinde çalışır. Toplumun birey üzerindeki baskısı çoğunlukla fark edilmeden işlediği

için, insanlar toplumun onlardan beklentilerini doğal kabul eder ve bu beklentilere göre davranmaktadır. Örneğin, bir çalışan iş yerinde sürekli performansını artırmaya yönelik beklentileri benimser, çünkü bunu norm olarak görür. Bu durum, iktidarın normlar ve değerler yoluyla nasıl işlediğini göstermektedir. Bireyler özgür olduklarını düşünseler de, aslında toplumsal normlar tarafından sınırlandırılırlar.

Bauman ve Obirek (2018)'a göre modern dünyada bireylerin maruz kaldığı belirsizlik ve güvensizlik duygusu, iktidarın yeniden yapılandırılması ve meşrulaştırılması için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Geç modernliğe özgü toplumsal çözülme, ekonomik güvencesizlik ve hızlı değişim ortamı, bireylerde sürekli bir tehdit algısı yaratır. Siyasal iktidar ise bu korku atmosferini araçsallaştırarak, güvenlik temelli söylemler üzerinden meşruiyetini pekiştirme stratejileri geliştirir. Özellikle göç, terör ve suç gibi konular, siyasal aktörler tarafından toplumsal korkuları yönlendirmek ve kamuoyunun desteğini kazanmak amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Bu bağlamda devlet, neoliberal piyasa koşullarının yarattığı yapısal güvensizliği doğrudan çözmek yerine, kişisel güvenlik vurgusunu öne çıkararak bireylerin endişelerini kültürel ve kriminal tehditlere yönlendirir. Böylece siyasal iktidar, toplumsal korkuları yönetme kapasitesi üzerinden güç kazanır ve vatandaşların güvenlik taleplerini karşılamaya aday bir otorite olarak konumlanır.

Bauman (2017), modernitenin dönüşümüyle birlikte iktidarın yapısı, işleyiş biçimi ve etkisi üzerine önemli çözümlemeler üzerinde durmaktadır. Klasik modernite döneminde iktidar, devlet, ordu, bürokrasi gibi kurumsal yapılarda yerleşik ve merkezi bir biçimde tezahür etmekteydi. Ancak akışkan moderniteyle birlikte bu sabit yapılar çözülmüş; iktidar daha esnek, hareketli ve belirsiz bir hâle gelmiştir. Bu dönüşüm, iktidarın yerelleşmiş yapısından ayrılarak küresel ölçekte dağınık ve kontrol edilmesi güç bir forma bürünmesine neden olmuştur. Çağdaş iktidarın geleneksel, merkezi yapısından uzaklaşıp 'akan bir güç' haline geldiğini belirtir. Bu iktidar artık belirli kurumlarla sınırlı değil; ulus ötesi şirketler, dijital platformlar ve küresel ağlar aracılığıyla dağılmış ve görünmez bir biçimde işlemektedir. Bu dönüşüm, iktidar ile sorumluluk arasındaki bağın kopmasına yol açmıştır. Eskiden devlet gibi kurumlar hem güç sahibi hem de hesap verebilir konumdayken, günümüzde büyük güç sahibi yapılar sorumluluktan muaf hâle gelmiştir. Böylece iktidar, etkisini sürdürürken denetimden kaçabilen anonim bir şekle dönüşmüştür..

Bu yeni dönemde bireyler, iktidarın baskıcı uygulamalarıyla değil, arzularını hedef alan baştan çıkarıcı mekanizmalarla yönlendirilir. Bauman'ın ifadesiyle, artık "baskılama" değil, "baştan çıkarma" toplumsal kontrolün temel aracıdır (Bauman, 2015, s. 72). Bu değişim, bireyin sisteme uyumunu kolaylaştırır. Çünkü birey, bir zorlama ya da baskı hissetmeden, kendi özgür iradesiyle sistemin sunduğu tüketim olanaklarına yönelir. Tüketim, hem bireyin özgürlük alanı olarak sunulur hem de bireyin sistem tarafından kontrol edilmesinin başlıca yollarından biri hâline gelir. Birey, özgür olduğunu düşünerek tercihlerde bulunur; fakat bu tercihler, aslında sistemin dayattığı arzular ve normlar çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla Bauman'a göre modern iktidar, bireyin özgürlük arzusunu manipüle ederek onu kontrol altına almaktadır. Bu durum, bireyin hem özgür hem de denetim altında olduğu paradoksal bir

toplumsal yapı yaratır. Böylece iktidar, daha az görünür ama daha etkili bir biçimde işlemektedir.

Bauman ve Lyon (2013)'a göre modern dünyada gözetim artık katı ve merkezi otoritelerin gözetimi değil, dijital ağlardaki akışkan güç haline gelmiştir. Bireyin içselleştirdiği, görünmez ve düşük maliyetli bir kontrol aracıdır. Mercii olarak sabit kurumlar yerine siber ağlar, küresel sermaye ve veri sistemleri ön plandadır. Bu sistem birey için fark edilmeme korkusundan ziyade fark edilme arzusu üzerinden işleyerek; bireyin beyan ettiği veriler ile sürekli kontrol edilir hale gelmektedir. Bu anlamda Bauman, Foucault'nun klasik panoptikon modelini "katı modernitenin bir iktidar aracı olarak tanımlarken, bu sistemin günümüzde işlevsiz kaldığını savunmaktadır. Artık gözetim, sabit duvarlar ve görünür gözlemciler aracılığıyla değil; dijital ağlar, internet ve sosyal medya üzerinden sürekli ve görünmez biçimde işlemektedir.

3. MİCHEL FOUCAULT'YA GÖRE İKTİDAR KAVRAMI

M. Foucault ise siyasetle ilgilenmenin öncelikle toplumsal, ahlaksal ve düşüncel bir sorumluluk barındırdığı, dolayısıyla siyasetle ilgilenmemenin ise bireyin kendi yaşam koşulları ve dünyadaki yerini sorgulamamasıyla ilişkilendirmiştir. Siyaseti yalnızca devletle ilgili değil; hayatın her alanını kapsayan bir mesele olarak değerlendirmiştir (Doğan, 2005 s. 40-41). Buna göre Foucault, iktidar kavramına yalnızca devlet veya hükümet aracılığıyla ele almayarak gündelik yaşam içindeki kurumlar üzerinden yaygın ve derin bir görünüme sahip olduğunu kabul ederek açıklamalarda bulunmaktadır. Foucault'ya (2000) göre iktidar, soyut, yalnızca devlet ya da hukuki yapılarla sınırlı bir kavram olmayarak; gündelik yaşamın içinde, bireyler arası ilişkilerde açıklanmaktadır. Bu bağlamda iktidar gücünü baskıdan değil; bilgi, normlar ve disiplin yoluyla, bireylerin kendilerini ve başkalarını yönetme biçimlerinde görülen çok yönlü bir ilişkiler ağından kurula güçle beslenmektedir. O halde Foucault'nun iktidar yaklaşımının merkezi değil, topluma dağılmış ve çoğul bir şekilde işlediği anlaşılmaktadır.

Batı kültüründe bireyler, belirli kimlikleri nasıl benimsemiş, roller ve davranışları neye göre şekillendirmiş, özne haline nasıl gelmiş gibi soruların cevaplarını iktidar kavramıyla açıklayarak insanların kendilerini neye göre tanımladığı, okul, hastane ve hapisane gibi toplumsal kurumların bu süreci nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Yani Foucault'ya göre iktidar, bireyleri baskı yoluyla değil, onları belli biçimlerde özne haline getirerek işlemektedir. Bu durumda iktidarın mikro düzeyde, yaygın ve üretken bir süreç olduğunu göstermektedir.

Foucault, iktidar ve bilgi kavramlarını birbirlerine çok yakın kullanmaktadır. *Bilginin Arkeolojisi* (2022) çalışmasında arkeoloji adını verdiği yöntemle, geçmişteki söylemleri bir arkeolog gibi araştırarak, söylemin neye izin verdiği, neyi bastırdığı ve kimlere söz hakkı tanıdığı gibi soruların peşine düşerek bireylerin dile getirdiği fikirlerden ibaret olmadığını kabul etmiş, bilgiyi iktidar meselesiyle ilişkilendirmiştir. Bilginin tarihsel ve ideolojik olduğu, bilgi sistemlerini oluşturan söylemler, belirli dönemlerde neyin düşünülebileceğini ve söylenebileceğini belirlerken, aynı zamanda bireyleri şekillendirdiği ve iktidarı yeniden ürettiğini savunmaktadır. Bu nedenle bilgi üretimi ve iktidar pratiği arasında ilişki kurmak mümkündür. Her bilgi sisteminin bir otoriteye hizmet ettiği ve toplumsal düzenin buna göre

biçimlendirildiğini düşünmektedir. Böylece bilgi iktidarın en önemli kavramı olarak hem bir kontrol hem de yönlendirme mekanizması haline gelmektedir. Sonuç olarak Foucault'nun bilgiye yaklaşımı, aslında iktidarın nasıl işlediğini anlamaya yönelik bir çaba olduğunu anlamamızı sağlamıştır. Bilgi, iktidarın kurulduğu ve yeniden üretildiği en güçlü zeminlerden biri olarak iktidardan ayrılmaz olarak kabul edilmiştir.

Foucault, iktidarın sadece devlette toplanan, yukarıdan aşağıya emir veren, baskı kuran merkezî, tekelci bir mekanizması olmadığını; aksine sosyal ilişkiler içinde yayılmış, mikro düzeyde yürütülen stratejik bir ağ olduğunu öne sürmektedir. Ona göre iktidar, yalnızca bireylere hâkimiyet kurmakla kalmaz; onları dönüştürür, özne kılar ve yeni iktidar biçimleri üretir. *Marx'tan Sonra* (Foucault, 2004) çalışmasında, özellikle entelektüelin ve devrimci öncü partinin rolünü sorgulayarak, Marxçılığın egemen olan temsil modeliyle çelişir. Çünkü bu merkezî yaklaşımların iktidarı azaltmak yerine güç ilişkilerini yeniden meşrulaştırma tehdidine dikkat çekmektedir. Foucault'ya göre gerçek direnme, iktidarın içinden, onun stratejik yapılarının iradesi kırarak gerçekleştirilmelidir.

Foucault (2015) iktidarın, bireylerin iç dünyasına kadar nasıl uzanmakta, onları nasıl şekillendiren bir güç olmakta gibi sorular üzerinde durarak; bilgi, kurumlar ve söylemler aracılığıyla iktidarın bireyleri özne haline getirdiği sonucuna ulaşmaktadır. Öznelleşme dediği bu süreç; tıp, psikiyatri, sosyoloji, kriminoloji gibi bilgi sistemleriyle gözlemleyerek, sınıflayarak, denetleyerek veya cezalandırarak; insanların akıl hastası, suçlu veya normal gibi kimlikler edindirilmesi sonucunda iktidarın bireyin içine kadar işlediği dönüşüm süreci olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık bireylerin mikro ölçekte nasıl direnecekleri, kimlik dayatmalarına karşı nasıl farklılaşma kurabileceklerini de anlatmaktadır. Bireylerin, modern dünyada öz kimlik peşinde koşmalarının da iktidarın bireylere dayatmış olduğu bir normalleştirme sürecinin sonucu olarak ifade edilmiştir. Buna göre Foucault, bu normalleşmeler karşısında farklılık, yaratıcılık ve özgünlük temelli bir etik anlayışı önermektedir.

Akay (2000) *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları* çalışmasında, Foucault'nun bilgi (gerçek), iktidar (siyaset) ve özne (zevk) üçlemesini temel alarak bu üç kavram hem bireysel hem toplumsal düzlemde yeniden yapılandırılarak analiz edilmektedir. Akay, Foucault'nun modernlik hakkındaki görüşlerini post modernlik söylemlerinden ayırarak modernite eleştirmeni olarak görülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Foucault'nun modern toplumlarda iktidar ilişkilerinin değişim sürecini itiraf mekanizmalarından başlayarak incelemekte ve Hıristiyanlık inancıyla bireylerin günahlarını itiraf etme pratiğiyle başlayan bu sürecin; anket, halk şikâyetleri gibi laik ama benzer kontrol etme sistemlerine dönüştüğü savunulmaktadır. Bu sistemler sayesinde modern toplumlarda disiplin ve denetim biçimi yeniden üretilmiştir (Akay, 2000, s. 168). Akay, Foucault'nun iktidar görüşlerinde ele aldığı bir diğer önemli kavram direnme odaları ise, yalnızca yapısal bir reddetme sürecini değil, güç ilişkilerinin içinde yürütülmesi gereken direniş pratiği olarak sunulmaktadır. Yani direnme odakları kavramıyla iktidarın merkezinden çıkıp, günlük pratiğe yayılan direnme örüntüleri analiz edilmektedir (Akay, 2000, s. 131). Direnme odaları, iktidarın güç ilişkilerinin gündelik yaşamda esnetilip, dönüştürüldüğü; küçük ama etkili direniş pratiklerini açıklamak için

yorumsal anlamda kullanılabilir. Yani Foucault'nun iktidar eleştirisi sadece yapısal bir reddetme olarak değil, güç ilişkilerinde yürütülmesi gereken direniş pratiği sunduğu da anlaşılmaktadır.

4. İKTİDAR KONUSUNDA BENZEDİKLERİ VE AYRILDIKLARI YÖNLER

Zygmunt Bauman ve Michel Foucault, modern iktidarın merkezi bir yapısının olmadığını, bireyleri kendi içlerinde disipline ederek ve düzenleyerek işlediğini öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda baskı ve yasaklar olmadan; gözetim, bilgi üretimi, normlaştırma ve gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla çok daha derin ve yaygın biçimlerde yürütüldüğünü savunmuşlardır. Foucault, *Panoptikon* metaforunu kullanarak modern gözetim toplumunda bireylerin sürekli gözetlenme ihtimallerinden dolayı kendilerini denetlediğini, gözetimin dışsal değil, bireyin içine yerleşmiş bir kontrol mekanizmasına dönüştüğünü böylece iktidarın bireyleri kendi bedenleri ve davranışlarındaki içsel denetimlerinde sürdürdüğünü ifade etmektedir (Foucault, 2007). Bauman' da (2000) benzer şekilde gözetimin artık sadece cezai gibi kurumsal alanlarla sınırlı kalmadığını, dijitalleşme ve tüketim kültürüyle birlikte her yere yayıldığını savunmaktadır. İkisi içinde modern toplumda gözetim, iktidarın içselleştirilmiş halini almıştır.

Foucault (2022)'nin birbirinden pek ayırmadığı güç-bilgi kavramları, bilginin iktidardan bağımsız olmadığını; bilginin aynı zamanda bir iktidar aracı olduğunu göstermektedir. Bauman (2007)' da modernliğin bilgiye dayalı sınıflandırma ve düzenleme düşkünlüğüne dikkat çekmektedir. Bilgiye bağlı bürokratik düzenleme mekanizmalarının, bireyleri kimliklerine göre kategorize edip nasıl dışlayıcı ve yıkıcı sonuçlar doğurabildiğini göstererek, bilgi ve uzmanlığın bireyler üzerindeki denetimi artıran bir araca dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bilginin iktidardan bağımsız olmadığını düşündükleri gibi bireyleri biçimlendiren, sınıflandıran ve kontrol eden bir iktidar aracı olduğunu savunmuşlardır.

Foucault'ya (2007) göre modern iktidar, bireyleri doğrudan baskı altına almak yerine, onları normalleştirerek, belirli kimliklere sokarak özneleştirir, bu durumdan bireyler pekte haberdar değildir çünkü kendilerini özgürce şekillendirdiğini düşünürken aslında belirli bilgi ve iktidar rejimlerinin etkisiyle hareket etmektedirler. Bauman ise (2000) modern toplumda bireylerin uygun kimliklere büründürülmesini ve normlara uyan şekli almalarını, bireylerin sabit değil, değişken, akışkan ve yeniden yapılandırılabilen kimliklere sahip olduklarına ikna edildikleri dolayısıyla bireylerin buna uyum sağlamaya zorlandığını ifade etmektedir. Sonuç olarak yine bireylerin iktidar tarafından normalleştirilerek yönlendirildikleri konusunda hemfikir oldukları anlaşılmıştır.

M. Foucault ve Z. Bauman, iktidar kavramını benzer açılardan ele almalarına karşılık, iktidar kavramını farklı çerçevelerle, farklı tarihsel bağlamlarla ve farklı kuramsal sorular bağlamında inceledikleri görülmüştür. Bauman iktidar kavramını daha çok modernliğin bir ürünü olarak ve yapısal düzen kurma çabası üzerinden açıklamıştır. O'na göre modern iktidar, özellikle bürokrasi, devlet şiddeti, sosyal mühendislik yoluyla işletilerek; sınıflama, dışlama ve kontrol üzerine inşa edilmiştir (Bauman, 2007). Böylece toplumda düzen yaratılmaya çalışılırken aynı zamanda düzenin dışında kalan bireyler tehlikeli olarak etiketlenir veya

gereksiz olarak dışlanmaktadır. Foucault (2007) ise iktidarın toplumun her alanına yayıldığı, bireyler arası ilişkilerde ve gündelik yaşamın her alanında olduğunu savunmaktadır. Yani Foucault, iktidarı her yerde görürken, Bauman daha çok devlet odaklı, yapısal ve modernlik süreçlerinde açıklamaktadır.

Foucault'ya göre bilgi iktidarın temeliyken, Bauman bürokrasi ve teknik aklın iktidarın temeli olduğunu öne sürmüştür. Tıp, sosyoloji ve psikoloji gibi bilgi türleri; bireyleri sınıflandırmak, normalleştirmek ve gözetim altına almak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bilgi üretmek, aslında bireyleri yönetilebilir, ölçülebilir ve denetlenebilir hale getirmek için etkili bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bauman ise bürokratik akıl ve teknik rasyonaliteyle, Nazi Almanyası döneminde olduğu gibi vicdanı dışlayan bir araç hâline getirilerek büyük çaplı katliamlar bile düzenli işler gibi değerlendirilebilir. Foucault'nu modernliği, bir gözetim ve disiplin mekanizması olarak değerlendirmesine karşılık Bauman modernliği dışlayıcı, ortadan kaldırııcı bir düzen fetişi olarak ele almaktadır. O'na göre düzen kurma isteği dışlama, ayrıştırma ve hatta tok etme arzusunun bile dönüşebilir. Zaten Holocaust, modernliğin düzen ve tasfiye mantığının doruk noktası olarak bu konudaki önemli çalışmalarından biri olarak görülmüştür.

Foucault, bireyleri hem iktidarın ürünü hem de ona direnebilen bir güç olarak görürken, Bauman bireyi modern iktidar karşısında daha kırılgan ve savunmasız bir konumda olarak değerlendirmektedir. Foucault her iktidar ilişkisinde direniş imkânı olduğunu iddia ederek bireyin iktidara karşı tamamen edilgen bir konumda olmadığını savunur. Bu direniş ise, büyük toplumsal hareketlerden ziyade, daha mikro düzeyde ve gündelik yaşam içinde örneğin bir öğrencinin kurallara karşı davranışı, hastaların tanılara itirazı gibi direnişlerle ortaya çıkmaktadır. Bauman ise özellikle tüketim toplumunda konumlanan bireyin, sürekli biçim değiştiren kimlikler arasında sıkıştığı, kullan-at toplumunun nesnesine dönüşmesine bağlı olarak direnişten çok, belirsizlik ve güvencesizlik içinde kaybolmuş bir konuma yerleştirmektedir.

SONUÇ

İktidar kavramını çalışmak, sadece siyasal kurumları anlamamanın ötesinde, gündelik yaşamın görünmez değişkenleri, toplumsal yapıları ve bireylerin kendilerini nasıl inşa ettiklerini anlamak açısından önemli bir kavram olarak değerlendirilmiştir. İktidar, bireylerin nasıl hissettiğini, nasıl davrandığını ve kendilerini nasıl ifade ettiklerini belirleyen, toplumsal yaşamın içine girmiş çok boyutlu bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi anlamak, bireylerin özgürlük ve özerklik alanlarını genişletirken, aynı zamanda onları daha bilinçli kılmaktadır. İktidarın meşrulaşma biçimlerine karşı eleştirel bir tavır takınmak ve bu süreçleri sorgulayıcı bakışla değerlendirmek, bireyleri pasif birer vatandaş olmaktan çıkarıp, toplumsal yapıları dönüştürme potansiyeline sahip aktif yurttaşlar haline getirmektedir. Ayrıca, iktidarın kimleri dışladığı, kimlere söz hakkı tanıdığı gibi sorular üzerinden hak, adalet ve eşitlik gibi temel konuları tartışmakta mümkün hale gelmektedir.

Son olarak iktidar ilişkilerini anlamak, geçmişten günümüze kadar savaşlar, devrimler ve siyasal çatışmaların, günümüzün karmaşık politik ve toplumsal süreçlerini anlamak için

önemli bir anahtar olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle iktidarı yalnızca bir yönetme biçimi değil, toplumun her alanına sızan bir ilişki ağı olarak ele almak, sosyal bilimlerde eleştirel düşünmenin temel koşullarından biridir. Buna göre Foucault ile iktidarın görünmeyen yüzünü ortaya çıkarmak ve Bauman'ın görüşleriyle modernliğin iktidar biçimlerini anlamak iktidarın hem sınırlayıcı hem de üretici gücünü anlamak açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akay, A. (2000). *Michael Foucault'da iktidar ve direnme odakları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik düşünmek*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset arayışı* (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları
- Bauman, Z. (2007). *Modernite ve holocaust*. (Çev. S. Sertabiboğlu), İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Bauman, Z. (2015). *Özgürlük*, (Çev. K. Eren), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite*. (Çev. S. O. Çavuş), İstanbul: Can Yay
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Akışkan gözetim*, (Çev. E. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bauman, Z., ve Obirek, S. (2018). *Dünyaya ve kendimize dair*, (Çev. B. Halaç) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Doğan, T. (2005). *İnsan doğası iktidara karşı adalet-Noam Chomsky İle Michel Foucault tartışıyor*, İstanbul: BGST Yayınları
- Foucault, M. (1992). *Hapishanelerin doğuşu*. (Çev. M. A. Kılıçbay) İmge Yay, Ankara.
- Foucault, M. (2000) *Özne ve iktidar*, (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2004). *Marx'tan sonra*, (Çev. G. Aksay). İstanbul, Nemesis Kitaplığı Yayınları
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi*, (Çev. H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2015). *İktidarın gözü*. (Çev: I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M. (2022). *Bilginin arkeolojisi*, (Çev. V. Urhan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

ALBERT CAMUS VE SİYASİ DÜŞÜNCE: BİLİNÇLİ BİR BAŞKALDIRI ETİĞİ, ADALET VE ÖLÇÜ ARASINDA

Doç.Dr.Ahmet YILMAZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ahmetyilmaz@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-7106-2343

ÖZET

Albert Camus, ideolojik aşırılıkları ve totaliter sistemleri açık biçimde reddeden, insan onuruna dayalı bir hümanizm anlayışını siyasal düşüncesinin merkezine yerleştiren bir düşünürdür. Onun siyasal felsefesi, adaletsizlikle mücadele ederken insanlık onurunu korumaya yönelik çift yönlü bir ahlaki zorunluluğa dayanır. Camus'nün başkaldırı kavramı, nihilizmin mutlak reddiyle birleşen ve etik temelli bir adalet arayışıyla şekillenen özgün bir düşünsel zemine sahiptir. Radikal devrimci ütopyalara karşı mesafeli duruşu, onu tarihsel süreç içinde barışçıl, ölçülü ve özgürlükçü yaklaşımları savunan bir entelektüel figür haline getirir. Camus, özellikle bireyin ahlaki sorumluluğunu ve eylemde bulunma özgürlüğünü vurgulayarak, bireyin hem kendine hem de topluma karşı taşıdığı etik yükümlülükleri ön plana çıkarır. Bu çalışma, Camus'nün siyasal düşüncesini onun denemeleri, tiyatro metinleri ve gazetecilik yazıları üzerinden incelemeyi; düşünsel tutarlılığını, tarihsel bağlamını ve çağdaş etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başkaldırı, Hümanizm, Etik Sorumluluk, Totalitarizm Eleştirisi, Siyasal Ölçülülük

ABSTRACT

Albert Camus is a thinker who explicitly rejects ideological extremisms and totalitarian systems, placing a humanism grounded in human dignity at the center of his political thought. His political philosophy rests on a dual moral imperative: to combat injustice while preserving human dignity. Camus's concept of revolt is based on an original intellectual framework shaped by the absolute rejection of nihilism and an ethical pursuit of justice. His cautious stance toward radical revolutionary utopias positions him as an intellectual figure advocating for a peaceful, moderate, and freedom-oriented approach throughout historical processes. Camus especially emphasizes the individual's moral responsibility and freedom to act, foregrounding the ethical obligations individuals bear both toward themselves and society. This study aims to examine Camus's political thought through his essays, theatrical works, and journalistic writings, revealing its intellectual coherence, historical context, and contemporary significance.

Keywords: Revolt, Humanism, Ethical Responsibility, Critique of Totalitarianism, Political Moderation Giriş

1. GİRİŞ

Yazar, düşünür ve gazeteci Albert Camus (1913–1960), ideolojik sistemlerden her zaman mesafeli duruşu ile bilinir. Politik görüşleri genellikle özgürlükçü, anarşist ve anti-otoriter çerçeveye oturan Camus devletin bireyin yaşamına müdahale etmesini, özgürlük alanını daraltmasını insan doğasına aykırı bulur, insana yapılan en büyük haksızlıklardan biri olarak görür. Adaletin sağlanması adına bireyler arasındaki eşitlik ilkesine vurgu yapar. Politik mücadelede şiddetten kaçınılması gerektiğini savunur. Zamanının politik tartışmalarının dışında kalmayıp gündemi oluşturan politik konulara derinlemesine katılır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Direniş üyeliğinde, hareketin en önemli yayın organlarından olan Combat gazetesinde başyazarlık sürecinde, iki önemli deneme olarak Sisifos Söyleni'nde ve özellikle Başkaldıran İnsan'da ideolojilere, totaliter anlayışları karşı duruşu son derece açıktır. Dönemin en önemli politik sorunu olan Cezayir konusunda her şeyden önce insan haklarının savunucusu olan Camus, ılımlılık, şiddeti reddetme ve başkaldırı temellinde etik bir politik düşünceyi temsil eder. Tiyatrosu bakımından da Camus derin siyasal ve toplumsal sorgulamalar ortaya koyar. İnsanın yaşamına anlam arayışını ve bu anlamın eksikliğini ele alırken, bireyin toplum karşısındaki duruşunu, özgürlük arayışını ve başkaldırısını da işleyerek, tiyatrosunda derin bir siyasal katman oluşturur.

Camus üzerine siyaset bağlamında yapılacak her tartışmada ideolojik dogmaların reddi ile adalet talebi arasındaki ilişkiyi ve yazarın politik bağlılıklarını doğru anlamak esastır. Camus için siyaset her şeyden önce gücü ele geçirme veya yeni topraklar fethetme projesi değil adaletsizliğe karşı ahlaki bir tepkidir. Bu düşünce, tümünden trajik ama sorumlu bir insan eylemi anlayışını yansıtan gazetecilik, felsefi ve yazınsal metin ve konuşmalarında açıkça ortadadır. Camus'ü ideolojilere sığınmadan kendini insanlığa adanmış bir yazar olarak tanımlamak doğru bir tanımlamadır.

Bir kere Camus, Marksist, faşist veya dindar olsun, her türlü kapalı ideolojiyi reddeder. Bunu, tarihin adına cinayetin meşrulaştırılmasını şiddetle eleştirdiği *Başkaldıran İnsan* (1951) adlı eserinde etraflıca açıklar. Bazen devrimci şiddeti kabul eden Sartre'ın aksine, Camus şunu iddia eder: "Herhangi bir küçümseme biçimi, eğer siyasete müdahale ederse, iç savaş hazırlar veya başlatır" (Camus, 1953). Hem aşırı sağa hem de Sovyet komünizmine karşı çıkar ve teröre dayalı rejimlerin totaliter aşırılıklarını kınar. Jean-Yves Guérin'e göre, Camus "dogmaya değil, insan onuruna dayalı bir siyaseti" savunur (Guérin, 2013 : 86). Direniş sırasında sergilemiş olduğu mücadeleye bağlılığı, Fransa'nın Nazi İşgalinden sonraki dönemdeki politik yanlışlarının eleştirisini, işbirlikçilerin yargılanması sürecinde adalet talebi onun hümanizmasının yanı sıra siyaset algısını da özetler. Kaleminden bir doktrin dayatmak için değil, tarihin aciliyetinde özgürlüğü ve adaleti savunmak için eline alır.

2. ETİK VE SİYASAL BİR TEMEL OLARAK BAŞKALDIRI

Camus'nun politik düşüncesi 'absürtün deneyimi' olarak özetlediği varoluşsal bir deneyime dayanır. *Başkaldıran İnsan*'da (1951) başkaldırının absürde karşı insan tepkisi olduğunu ileri sürerken Camus "isyan ediyorum, bu nedenle varız" (Camus, 1951 : 39) ile başkaldırıcıyı her şeyin olumsuzlanması değil, bir onaylama eylemi olarak gördüğünü belirtir. Bunun nedeni olarak da başkaldırının sınırları tanımasını, insanlar arasında dayanışma kurmasını gösterir. Başkaldırı, şiddet içeren devrimden farklı olarak, gelecekteki bir ütopya adına insanlığı feda etmez. Bu bakışla Camus, özellikle Marksizm-Leninizm olmak üzere terörü meşrulaştıran ideolojik sistemlere karşı duruşunu ifade eder. "Herhangi bir küçümseme biçimi, eğer siyasete müdahale ederse, faşizmi hazırlar veya kurar" » (Camus, 1953 : 243) bu durumu anlatır.

Başkaldıran İnsan'da Camus, asi insanı absürt insanla karşılaştırır. Başkaldırı, adaletsizlik karşısında duyulan öfkeden doğar, ancak yıkıma yol açmaz: herkesin onurunu tanır. "Başkaldırı, tüm insanlara özgü bir doğanın onaylanmasıdır" (Camus, 1951:38) der. Teröre düşerek başlangıçtaki ideallerine ihanet eden modern devrimleri (Fransız, Sovyet) eleştirir. Camus'ye göre devrimler sonuçta ideallerine ihanet ederler. Bu reddetme onu Michel Onfray'ın (2012) gözünde bir anti-devrimci yapar, ancak muhafazakâr yapmaz. Ölçülü bir isyan çağrısında bulunurken insan hayatı gibi yüce bir değeri onaylar. "Cinayete dönüşen her isyan bir yalana dönüşür" (Camus, 1951 : 287) demektedir. Jean-Yves Guérin, bu isyanın siyasal olmadan önce etik olduğunu vurgular, çünkü ideolojik bir projeye değil, adalet talebine dayanmaktadır (Guérin, 2013 : 117).

Camus, özellikle komünist rejimlerin başvurduğu cinayete ideolojik gerekçelere şiddetle karşı çıkar. Hegelci (tarihsel sentez) ve Marksist düşünceye yönelik eleştirisi, sınırları kabul etmeyi reddetmelerine dayanır: "Devlet terörizmi, ister Nazi ister Sovyet olsun, suçlarını tarih adına meşrulaştırır" (Camus, 1951 : 176) diyerek sol görüşlü entelektüelleri (özellikle Sartre'ı) devrimci şiddeti kabul ederek adalet davasına ihanet etmekle suçlar. "Özgürlük olmadan sosyalizm bir hapisanedir" (Camus, 1953 : 89) notunu düşer. *Başkaldıran İnsan*'ın yayımlanmasından sonra Sartre ile bağlarının kopmasına yol açan ayrışma tam da buradadır. Böylece Camus kendisini, gelecekteki herhangi bir ütopyadan ziyade somut özgürlüğü önceliklendiren liberal, hatta liberteryen bir geleneğin içine yerleştirir. Ona göre, hiçbir dava, hiçbir devrim ne kadar "ilerici" olursa olsun, masum bir kişinin öldürülmesini haklı çıkaramaz.

Başkaldırıya eşlik eden kavram olarak ılımlılık kavramı Camus'nün siyaset düşüncesinin merkezine koyar. İlimlilik, sınırların tanınmasına dayalı, güç, şiddet ve akıl üçgeninde bir etik anlayışı belirler. "Avrupa aşırılığın kızıdır. Artık ılımlılığı öğrenmesinin zamanı geldi." (Camus, 1951 : 303) diyerek ılımlılığın, modern kibre karşı bir Yunan mirası olduğunu söyler. Şiddeti temelden reddeden Camus, çekimserliğe sığınmaktan çok, Yunan ılımlılığına ve insan dayanışmasına dayanan, cinayetsiz bir siyasal düşünce olarak üçüncü bir yol arar. *Başkaldıran İnsan*'da başkaldırıcıyı, bir yandan insan onurunun onaylanması olarak görürken soyut bir gelecek adına öldüren ideolojik devrimle karşılaştırırken "başkaldırı, insanda, bir şey gibi muamele görmeyi ve katil bir mantığa boyun eğmeyi reddetmektir" notunu düşer.

Gücü elinde bulunduran insanın bu gücü reddetmesi, yani insanın sınırlarının farkında olması Camus'de trajik bir bağlılığa dönüşür. Bu nedenle, *Doğrular*'da Camus, Rus devrimci teröristleri tasvir ederken, hiçbir davanın, hatta insanlık uğruna adil bir davanın bile bir çocuğun öldürülmesini meşrulaştıramayacağını, "devrimciler için bile sınırlar vardır" diyerek gösterir. Bu replik, Raymond Aron'un (Aron, 1978) Camus'nün etiğini açıklarken kullandığı "devlet aklına etik bir karşı çıkış ortaya koymuş olan son siyasi düşündürdür" görüşünü doğrular.

Veba'da (1947) inançtan değil, görevi ve direniş ruhu gereği hastalıkla savaşan Doktor Rieux bu farkındalıkla konuşurken ve işini yaparken alçakgönüllülük ekseninde biçimlenen aynı eylem ahlakını somutlaştırır. Onun bu duruşu, her şeyi mutlak olana feda eden trajik kahramanlarla ayrışmasını, hatta çelişmesini getirir: "Veba ile savaşmalıyız. Hepsi bu." (Veba, 1947 : 194) ile kısaca anlatmak istediği şeyde temel mesele siyasi bağlılık, saf fikirler değil, eylemlerdir. Camus kötülüğe karşı küçük, somut direnişlerin tümünü mikropolitika olarak tanımlanabilecek bir etik anlayış içinde değerlendirmekten yanadır.

3. CAMUS TİYATROSUNUN SİYASAL BAĞLAMI

Albert Camus'nün tiyatro anlayışını doğru bir biçimde değerlendirebilmek için, öncelikle onun felsefi düşünce yapısını ve yazınsal üretiminde öne çıkan tematik yönelimleri göz önünde bulundurmak gerekir. Camus'nün eserlerinin merkezinde, insanın evrendeki konumunu sorgulayan, anlam arayışına yönelen ve bu arayış sırasında karşılaştığı saçma ile yüzleşen bir birey yer alır. Onun tiyatrosu da bu felsefi zemine dayanır; bireyin içsel çatışmalarının, ahlaki ikilemlerinin ve özgürlük arzusunun dramatik bir dile büründüğü sahnelerdir bunlar.

Camus, tiyatro aracılığıyla yalnızca bireyin trajedisini değil, aynı zamanda toplumsal yapılarla ve siyasal iktidar mekanizmalarıyla olan ilişkisini de sorgular. *Caligula* gibi oyunlarında totaliter iktidarın birey üzerindeki yıkıcı etkilerini işlerken, *Doğrular*'da devrimci şiddetin etik sınırlarını sorgular. Yanlılık'ta ise insanın sevgi, iletişim ve anlam eksenli yalnızlığını dramatize eder. Bu bağlamda Camus'nün tiyatrosu, hem varoluşsal hem de toplumsal düzeyde bir yüzleşmeyi hedefler.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Camus'nün oyunlarında politik ve etik duyarlılık belirginleşir. Tarihsel şiddet, adalet ve bireysel sorumluluk gibi temalar, onun dramatik yapıtlarında merkeze yerleşir. Tiyatroyu bir eğlence ya da salt estetik bir araç olarak değil, düşünsel bir yüzleşme ve etik bir sorgulama alanı olarak konumlandırır. Bu nedenle Camus'nün tiyatrosu, dönemin siyasal ve toplumsal gerçekliklerine karşı eleştirel bir duruş sergileyen felsefi bir sahne olarak okunabilir.

Camus'nün oyunlarında insanın varoluşsal yalnızlığı ve evrensel adalet arayışı temel temalar arasında yer alır. Bu evrensel meseleleri işlerken, politik, ideolojik ve toplumsal baskıların bireysel özgürlükle nasıl çatıştığını göstermeye özen gösterir. Ele aldığı temalar, yalnızca soyut felsefi düzlemde kalmaz; aksine, dönemin somut tarihsel olayları ve krizleriyle derin bir bağ

içindedir. Camus, bireyin anlam arayışını ve bu arayış sırasında karşılaştığı etik ikilemleri, çoğu zaman savaş, adaletsizlik ve otoriter rejimler bağlamında sahneye taşır.

Camus'nün felsefi düşüncesinin kurucu metinlerinden biri olan *Sisifos Söyleni* (1942), saçma karşısında anlam üretme çabasındaki bireyin trajedisini anlatır. Ancak bu düşünsel çerçeve, tiyatro yapıtlarında daha somut ve dramatik bir düzlemde hayat bulur. Özellikle *Doğrular*, *Caligula* ve *Yanlışlık* gibi oyunlarında, bireyin hem ahlaki hem de politik düzlemde verdiği kararlar, Camus'nün siyasal görüşlerinin sahnedeki yansımalarıdır. Bu eserlerde karakterlerin özgürlük ile zorunluluk, etik sorumluluk ile politik şiddet, bireysel hakikat ile kolektif çıkarlar arasında sıkışmaları, Camus'nün insan doğasına ve siyaset felsefesine dair özgün bakışını ortaya koyar.

Camus'nün tiyatrosu, özellikle totalitarizme ve savaşa karşı geliştirdiği güçlü eleştirel tutumla dikkat çeker. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselen faşist ve komünist diktatörlüklere karşı duyduğu entelektüel tepki, tiyatro metinlerinde simgesel düzeyde dile gelir. *Caligula* oyununda Roma İmparatoru'nun mutlak iktidarı, bireyleri baskı altına alan, onları anlamdan ve özgürlükten mahrum bırakan bir tiranlık biçimi olarak tasvir edilir. Bu eser, yalnızca tarihsel bir figürün portresi değil; aynı zamanda Camus'nün Nazi Almanyası ve Stalinist Sovyetler Birliği'ne yönelttiği eleştirilerin alegorik bir ifadesidir. Caligula karakteri, sınırsız gücün yozlaştırıcı etkisini, aklın yerini zorbalığın aldığı bir düzenin insani değerleri nasıl aşındırdığını gözler önüne serer.

Caligula, politik gücün ahlaki çöküşünü, siyasetteki çürümeyi ve insanlık dışı eğilim ve uygulamaları ele alır. Oyun mutlak gücün insanın ahlaki yapısını nasıl bozduğunu ve toplumun içindeki adaletsizlikleri nasıl derinleştirdiğini göstermenin aracıdır. Camus totaliterlik eleştirisini egosunu ve güç arzusunu kontrol edemeyen bir kahraman üzerinden yapar. Caligula'nın uyguladığı yönetim biçimini, yalnızca bireysel bir çöküşü değil, aynı zamanda tüm toplumun çözüme ulaşamayan bir adaletsizlik döngüsüne girmesinin temel nedeni olarak gösterir. Caligula'nın varoluşsal yalnızlığı, onun güçle ilişkisini anlamaya çalışan, güç ve adalet arasındaki ilişkinin bozulması üzerinde yeni bir bakış açısı sunar. Caligula, politik gücün yalnızca kişisel bir çıkar ve tatmin amacı taşıdığını gösterirken, aynı zamanda toplumun içindeki ahlaki çöküşü de gözler önüne serer.

Bu bakımdan Camus'nün siyasal eleştirisi, yalnızca bireysel çürümeyi değil, aynı zamanda bir toplumun adaletin yokluğunda ve şiddetle yönetilen bir rejimde alabileceği görünümlere odaklanır. Caligula'nın zalim yönetimini ve bu yönetimin ardında yatan bireysel çelişkileri irdeleyen oyun kişisel bir trajedi sonucu, insanların yaşamını anlamsız ve boş görmeye başlamasını ve mutlak güç ile insanları kendi iradesi doğrultusunda ezmesini anlatırken siyasal tema olarak mutlak gücün bireyi yozlaştırması ve insanın bu yozlaşma ortamında varoluşsal çelişkilerle başa çıkmasıdır. Burada, Camus'nün siyasal bir bakış açısıyla, Caligula'nın tiranlığı, bireysel özgürlük ve toplumsal adaletin sağlanmasındaki engeller olarak karşımıza çıkar.

Doğrular oyununda ise Camus, devrimci şiddetin meşruiyeti sorununu merkeze alır. Politik hedef uğruna bir can almanın, ahlaki olarak haklılaştırılıp haklılaştırılmayacağı sorusu

etrafında şekillenen oyun, terörizme karşı eleştirel ve ölçülü bir tavır geliştiren Camus'nün siyasi düşüncesinin sahnelenmiş bir biçimidir. Camus'nün tiyatrosu, bu yönüyle hem varoluşsal hem de politik düzlemde sorumluluk taşıyan bir sanatsal alana dönüşür. Onun eserlerinde birey, yalnızca kendi iç dünyasıyla değil, aynı zamanda içinde yaşadığı dünyanın adaletsizlikleriyle de hesaplaşmak zorundadır.

Camus'nun siyasi bağlılığı son derece anti-totaliterdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, *Bir Alman Dosta Mektuplar*'ında (1944), Nazi ideolojisine özgürlük ve adalete olan sarsılmaz inancıyla karşı çıkar: "Adaletle inanıyorum, ancak adaletten önce annemi savunacağım." (Camus, 1958 : 145). Çoğu kez yanlış anlaşılan bu ünlü ifade, adaletin reddini değil, insan hayatını feda edecek bir soyutlamanın reddini ifade eder. Camus, dogmatik devrimlerin kurban mantığını reddeder: "Bir adamı öldürmeye değecek hiçbir adalet yoktur" (Camus, 1951 : 288). Camus, totaliter rejimlerin ideolojik aşırılıklarıyla karşılaştırdığı bir kavram olan ılımlılık etiğini savunur: "İnsanın yaptığı kötülük sınırsızdır, ancak iyilik de öyledir. Kötülüğü iyilikle haklı çıkarmamak yeterlidir." (Camus, 1951 : 273). Bu ilke, amacı aracı haklı çıkarmak için kullanan rejimlere yönelik eleştirisine rehberlik eder. Ona göre, gerçek siyaset somut insana sadık kalmalı, soyutlamalara değil. Doktor Rieux ve arkadaşlarının kötülük karşısında hiçbir yanılzamaya düşmeden cesaretle, mütevazı ama insanı araç ve duygularla direnişleri bunun en iyi örneğidir. Bu anlayışı özetleyen ifadelerden biri başkahraman Rieux'nün 'insanlarda hor görülecek şeylerden çok hayranlık duyulacak şeyler vardır'2 olarak özetlediği (Camus, 1947 : 275) ifadedir.

4. BAĞLILIK, DİRENİŞ VE UYUŞMAZLIK ALANI OLARAK CEZAYİR

Cezayir'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Albert Camus'nün Cezayir'e olan bağlılığı, yaşamı boyunca hem kişisel hem entelektüel düzeyde derin bir iz bırakır. Yazarlık ve gazetecilik kariyerinin başlangıcında, özellikle *L'Alger républicain* gazetesinde 1939 yılında yayımlanan yazılarında, Fransız sömürge yönetiminin uyguladığı ırkçı politikaları, Müslüman halkın maruz kaldığı sistematik ayrımcılığı ve toplumsal eşitsizlikleri sert bir dille eleştirir. Bu yazılar, onun yalnızca bir gözlemci değil, aynı zamanda adalet duygusuyla hareket eden bir tanık olduğunu da gösterir.

Ancak Camus'nün Cezayir meselesine yaklaşımı, 1954'te başlayan Bağımsızlık Savaşı sırasında karmaşık ve çoğu zaman tartışmalı bir hâl alır. Fransız yönetiminin uyguladığı baskı ve şiddeti açıkça kınarken, Cezayir'in bağımsızlığı için silahlı mücadele yürüten Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (FLN) destek vermeyi reddeder. 1956 yılında, savaşın sivillere verdiği zararı önlemek amacıyla bir iç ateşkes çağrısında bulunur ve iki halkın barış içinde birlikte yaşayabileceği federal bir yapı önerir. Bu öneri, hem Fransız yönetimi tarafından hem de Parisli entelektüel sol çevrelerce yoğun eleştiriye maruz kalır. Yine de Camus için etik ilkeler, siyasi angajmanlardan daha önceliklidir. Amacın hiçbir zaman aracı meşrulaştıramayacağını savunur. Bu ikilemini, 1957 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra dile getirdiği ve sıkça alıntılanan şu cümleyle özetler: "Adaletle inanıyorum, ancak adaletten önce annemi

savunacağım.” Yüzeyde bencilce görülebilecek bu ifade, aslında bir hümanistin ahlaki trajedisini, adalet ideali ile kişisel sadakat arasında kalmış bir vicdanın çatışmasını anlatır.

Camus, Cezayir’e olan aidiyetini yalnızca politik düzlemde değil, aynı zamanda varoluşsal ve estetik bir biçimde de ifade eder. *Düğünler* (1938) adlı erken dönem denemelerinde, Avrupa’nın metafiziksel kaygılarına ve dinsel içe kapanıklığına karşılık Cezayir’in güneşi, denizi ve doğasını bir tür yaşam felsefesi olarak yüceltir. Tipasa kıyılarında duyduğu varoluşsal sevinci şu cümleyle dile getirir: “Gözlerimi bu dünyaya açıyorum ve kendimi onu tüm tanrılara karşı savunmaya adıyorum.” (*Tipasa’da Düğün*, 1938, s. 27). Bu bağlılık, ilk aşamada duyusal ve varoluşsaldır; ancak zamanla toplumsal farkındalıkla birleşir ve sömürgeci yapıların eleştirisine dönüşür.

Camus, Cezayir’i romantize etmez; aksine, sömürge yönetiminin çarpıklıklarını ve yerlilerin yoksulluğunu açıkça dile getirir. 1930’lu yıllarda *Alger Républicain* adına Kabylie bölgesinde yaptığı saha araştırmaları, onun bu gerçekliklerle yüzleşmesine neden olur. Bölgedeki açlık, eğitim eksikliği ve ayrımcılık üzerine yazdığı yazılar, dönemin Fransız kamuoyunda büyük yankı uyandırır. Bu yazılardan birinde, Camus’nün insanî duyarlılığı ve sarsıcı gerçeklik algısı şu cümlede somutlaşır: “Kabylie köylerinde insanlar 20. yüzyılda hâlâ açlıktan ölüyor.” (*Kabyli’de Açlık*, 1939, s. 45).

Albert Camus, düşünsel yaşamı boyunca her türlü dogmatizme ve fanatizme karşı mesafesini korumuş, ahlaki netliğe dayanan berrak bir bağlılık anlayışını savunmuştur. Fransız Direnişi sırasında *Combat* gazetesinde kaleme aldığı yazılarda, gerçekliğe sadakat ilkesini etik bir zorunluluk olarak ortaya koyar. Şöyle yazar: “Bir nesneye yanlış isim vermek, bu dünyanın mutsuzluğuna mutsuzluk eklemektir.” Bu cümle, onun siyasal dilin sorumluluğuna ve gerçeklik ile kurulan ilişkinin doğruluğuna verdiği önemin özlü bir ifadesidir. Camus için yazarın temel rolü, hakikate tanıklık etmek ve insan deneyiminin acı ve güzellik arasında salınan boyutlarını sanatsal yollarla görünür kılmaktır: “Sanat, kendi başına bir başkaldırı değildir; ama insan acısıyla güzelliğin bulunduğu bir yerdir.” (Camus, 1957).

Cezayir Savaşı bağlamında ise Camus’nün tavrı, politik cepheleşmelerin çok ötesinde, evrensel bir etik perspektiften şekillenir. Ne Fransız sömürge yönetiminin baskılarını ne de FLN’nin şiddet dolu yöntemlerini onaylar; her iki tarafın da adaletsizliklerini kararlılıkla eleştirir. *Cezayir Günlükleri* ve *Combat*’taki yazılarında bu tutarlılık net bir şekilde izlenebilir. Anlaşılmamayı göze alarak sürdürdüğü bu tutum, onu “insan karmaşıklığına sadık kalan berrak ve trajik bir entelektüel” figürüne dönüştürür. Jean Daniel’in 1961 yılında belirttiği gibi, “Camus, Akdeniz’in her iki kıyısına da seslenebilen tek kişiydi.”

Camus, Fransız sömürgeciliğini hiçbir zaman bir ‘medenileştirme misyonu’ olarak meşrulaştırmaz. Kuzey Afrika’daki Fransız hâkimiyetine yönelik eleştirileri, onun Cezayir’e duyduğu derin bağlılıkla birlikte gelişir. Ancak bu eleştiriler, onu doğrudan Cezayir’in bağımsızlığını savunan FLN çizgisine yaklaştırmaz. Camus, şiddet ve karşılıklı misilleme döngüsünün yol açacağı yıkımdan endişe duyar ve bunun yerine özgürlük, eşit yurttaşlık hakları ve yerel özerklik temelinde iki halkın bir arada yaşayabileceği federal bir yapı önerir. Bu

önerisini *Günlükler III*'te (1958, s. 67) "Arapların ve Fransızların birlikte yaşayabileceği, özgür ve adil, ikili bir Cezayir" şeklinde ifade eder. Camus için adalet, yalnızca tek bir halkın lehine değil, her iki halkın eşitliğine dayalı bir ortak zeminde anlamlıdır.

Bu pozisyon, onu hem sömürgeci statükoyu savunanlar hem de devrimci şiddeti çözüm olarak görenler karşısında yalnız bırakır. Benjamin Stora, Camus'nün bu yalnızlığını "hem devrimci savaşın mantığını hem de sömürgeci baskının mantığını reddetmesinden" kaynaklı olarak açıklar. (Stora, 1999 : 122).

1954'te savaşın başlamasıyla birlikte Camus, FLN'nin ve Fransız paramiliter OAS'nin sivillere yönelik şiddetini eşit kararlılıkla kınar. 1955'te *Le Figaro* gazetesine verdiği demeçte, bu ilkesel tutumunu şöyle dile getirir: "Ölüm cezasına karşıyım. Terörizme karşıyım. İşkenceye karşıyım." 1957 yılında Stockholm'de Nobel Ödülü'nü aldıktan sonra, bir Cezayirli öğrencinin sorusuna verdiği şu yanıt, onun etik duruşunun doruk noktası sayılabilecek bir ifadedir: "Adaletle inanıyorum ama adaletin önünde annemi savunacağım." (*Actuelles III*, s. 145). Yüzeyde bireyci veya duygusal görünen bu yanıt, aslında Camus'nün "yakınlık etiği" olarak nitelendirilen ahlaki düşüncesini yansıtır. Todd Shepard, bu cevabın ideolojik dogmalardan değil, gerçek ve somut insan yaşamına duyulan sadakatten kaynaklandığını belirtir (Shepard, 2006 :. 203). Camus'nün tavrı, radikal sol çevrelerce "ihamet" olarak değerlendirilse de, onun duruşu, soyut adalet ideallerine feda edilmemesi gereken insan onuruna dayalı evrensel bir etik anlayışın savunusudur.

Albert Camus, savaşın sonuçlarını görmeye fırsat bulamadan, 1960 yılında geçirdiği trajik bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Onunla birlikte, çoğulcu, birleşik ve barışçıl bir Cezayir hayali de son bulmuştur. Tarih, Camus'nün hayal ettiği yönün tersine ilerlemiş; bağımsızlık savaşını takiben iç çatışmalar, sürgünler ve toplumsal parçalanmalar yaşanmıştır. Bu tarihsel sapma, Camus'nün siyasal hayal gücünün ne denli ahlaki bir temele oturduğunu ve zamana direnen bir çağrışı içinde barındırdığını açıkça göstermektedir.

Günümüzde bazı düşünürler ve akademisyenler, Camus'yü ideolojik olmayan postkolonyal bir düşüncenin öncüsü olarak yorumlama eğilimindedir. Ona göre bir çözümün meşruluğu, yalnızca ulaşmak istediği hedefle değil, kullandığı yöntemlerle de ölçülmelidir. İnsan onurunu zedeleyen hiçbir araç, en yüce dava uğruna dahi meşrulaştırılamaz. Bu yaklaşımıyla Camus, etik sınırları ihlal etmeyen, evrensel değerleri temel alan bir siyasal tahayyülün sözcüsüdür. En mütevazı ve görünmez olanlara duyduğu içten bağlılık, her türlü şiddet biçimini ve dogmatik düşünceyi reddedişi, onu yalnızca felsefi bir yazar değil, aynı zamanda derin bir siyasal düşünür haline getirir.

Sonuç olarak, Camus'nün siyasal düşüncesi, klasik ideolojik çerçevelere indirgenemeyecek kadar özgün ve çok katmanlıdır. Onun politik tavrı, ahlaki zorunluluklar ile ideolojik şiddet arasında kurduğu üretken ve trajik gerilimle belirlenir. Camus'nün hiçbir siyasal programı yoktur; o, iktidar tasavvuru gütmez, bir parti ya da doktrin adına konuşmaz. Onun düşüncesi yalnızca bir etik zorunluluğa dayanır: adaletsizliği reddetmek. Fakat bu ret pasif bir tavır değil, adaletsiz olmamayı ısrarlı bir şekilde seçen aktif bir sorumluluktur.

Camus'nün önerdiği siyasal etik, ılımlılık, farkındalık, ortak başkaldırı ve insani dayanışma ilkeleri üzerine kuruludur. Fanatizmin, ideolojik radikalliğin ve totaliter tahayyüllerin egemen olduğu bir yüzyılda Camus, insanı merkeze alan bir siyaset anlayışıyla gerçek bağlılığın, bir fikir uğruna insan hayatını feda etmeyi reddettiğimizde başladığını hatırlatır. Bu bakımdan Camus'nün politik düşüncesi, yalnızca kendi dönemine değil, bugün de yankı bulan bir çağrıdır: Siyasi şiddetin ve kutuplaştırıcı söylemlerin yaşam alanlarını tehdit ettiği her yerde, ılımlılığın ve adaletin sesi olarak yeniden okunması gereken bir mirastır.

Camus, insan onurunun düşünürü olarak, bizi her koşulda insanlığa sadık bir siyaset inşa etmeye çağırır. Onun politik düşüncesi, ne devrimci dogmalara ne de muhafazakâr statükoya hizmet eder; o, her şeyden önce insanın acısına kulak veren, ama bu acıyı bahane ederek başkasına acı çektirmeyi reddeden bir vicdanın sesidir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (1972). *Toplumsal duruş ve gücün ahlaki boyutları*.
- Aron, R. (1978). *Les dernières années de Camus*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1942). *Le Mythe de Sisyphe (Sisifos Söyleni)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1942). *L'Étranger (Yabancı)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1944). *Lettres à un ami allemand (Bir Alman Arkadaşa Mektuplar)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1944). *Caligula*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1947). *La Peste (Veba)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1949). *Le Malentendu (Yanılğı)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1951). *L'Homme révolté (İsyankar)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1953). *Actuelles II: Chroniques 1948-1953 (Günlükler II)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1957). *Discours de Suède (İsveççe Konuşma)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1958). *Actuelles III: Chroniques algériennes 1939-1958 (Cezayir Günlükleri)*. Paris: Gallimard.
- Camus, A. (1994). *Essais (Denemeler, R. Quilliot'nun önsözüyle)*. Paris: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade).
- Esslin, M. (1961). *The Theatre of the Absurd*. London: Penguin Books.

- Guérin, J.-Y. (2013). *Albert Camus: Littérature et politique*. Paris: Honoré Champion.
- Judt, T. (2011). *Le poids du monde: Chroniques 1995–2010*. Paris: Hachette.
- Lévi-Valensi, J. (1985). Camus en politique. In *Camus et la politique: Actes du colloque de Nanterre* (pp. xx–xx). Paris: L'Harmattan.
- Onfray, M. (2012). *L'ordre libertaire: La vie philosophique d'Albert Camus*. Paris: Flammarion.
- Rioux, J.-P. (1985). Camus et la Résistance. In *Camus et la politique: Actes du colloque de Nanterre* (pp. xx–xx). Paris: L'Harmattan.
- Shepard, T. (2006). *The Invention of Decolonization: The Algerian War and the Remaking of France*. Ithaca: Cornell University Press.
- Zaretsky, R. (2010). *Albert Camus: Elements of a Life*. Ithaca: Cornell University Press.

ÇAĞIN SORUNLARI KARŞISINDA ALBERT CAMUS VE JEAN-PAUL SARTRE: VAROLUŞÇULUK, İDEOLOJİ VE GÜNCEL SİYASET BAĞLAMINDA BİR DOSTLUĞU ÖYKÜSÜ

Doç.Dr.Ahmet YILMAZ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ahmetyilmaz@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-7106-2343

ÖZET

20.yüzyıl Fransız düşün dünyasının iki önemli figürü olan Albert Camus ile Jean-Paul Sartre arasındaki dostluk, yalnızca kişisel değil, aynı zamanda derin felsefi ve ideolojik ayrışmalarla şekillenmiş tarihsel bir ilişkidir. Her iki düşünür, varoluşçuluk ekseninde yer alsalar da özgürlük, sorumluluk ve siyasal eylem konularında farklı yönelimler geliştirmişlerdir. Sartre, Marksist çizgide ilerleyerek doktriner bir özgürlük anlayışını savunurken; Camus, bireysel etik ve eylem sorumluluğuna dayalı bir özgürlük anlayışını benimsemiştir. Bu temel ayrım, onların yalnızlık, sosyallik ve insan doğasına dair düşüncelerinde de kendini gösterir. Ayrıca farklı sosyal kökenleri (Camus'nün Cezayirli, yoksul bir geçmişi; Sartre'ın ise Fransız burjuvazisine mensup olması) düşünsel yaklaşımlarını belirleyen diğer etmenler arasındadır. Bu çalışma, iki düşünür arasındaki ilişkinin evrimini düşünsel ve tarihsel bağlamda değerlendirerek, entelektüel dostlukların sadece fikir birliğiyle değil, esasen ayrışmalar üzerinden de şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Camus, Sartre, Varoluşçuluk, İdeoloji, Siyaset

Abstract

The relationship between Albert Camus and Jean-Paul Sartre—two prominent figures of 20th-century French intellectual life—was not merely a personal friendship but also a historically significant interaction shaped by deep philosophical and ideological divergences. Although both thinkers are situated within the framework of existentialism, they developed markedly different perspectives on freedom, ethical responsibility, and political action. Sartre, influenced by Marxist theory, advocated a doctrinaire conception of freedom grounded in collective struggle, whereas Camus emphasized an ethics-based understanding of freedom rooted in individual responsibility and human dignity. This fundamental divergence is also reflected in their approaches to themes such as human nature, solitude, and sociality. Moreover, the contrasting social backgrounds of the two thinkers—Camus's impoverished, colonial Algerian origins and Sartre's French bourgeois upbringing—played a significant role in shaping their intellectual orientations. This study aims to examine the evolution of their relationship in both historical and philosophical contexts, arguing that intellectual friendships are often shaped not solely through consensus, but more profoundly through moments of disagreement and divergence.

Keywords: Camus, Sartre, Existentialism, Ideology, Politics

1. GİRİŞ

İki önemli çağdaş yazar olarak Camus ile Sartre arasındaki dostluk Fransız yazın dünyasında sayıca çok olan çalkantılı dostluklardan belki de en çarpıcı olanıdır. Varoluşçuluğun farklı yöne kayan isimleri olarak her ikisi, çağdaş olmanın ötesinde bazı dönemsel ortak sorunlar karşısında aslında son derece yakın duruşlarıyla aydın ve yazar çevrelerin dikkatini üzerlerine çekmiş sembol iki kalemdi. İki büyük isim arasındaki ilişkinin başlangıcı, seyri ve kopması üzerine çok sayıda yazı, yorum, tartışma ve hatta bağımsız kitap söz konusudur. Bu yazı boyunca, özel hayata ilişkin birkaç olayı dışarıda tutarak, üzerinde durmaya çalışacağımız bu dostluk, iki yazarın bazı temel yaklaşım ve duruş farklılıklarından öte, tarihselliği içinde özel bir anlam taşır.

Her ne kadar ayrışma öncelikle düşünsel bir zemine oturuyor gibi görünüyorsa da, sorunun kaynağında iki ismin karakteristik nitelikleri, düşünsel temelleri ve olaylar karşısındaki duruşları yatar. Ayrışmanın çerçevesini Sartre'ın düşünce yanlısı doktriner özgürlük ilkesi ile Camus'nün eylem yanlısı özgürlük davası tutkusu belirler. Sartre'ın yapay sosyallik ve elitist yaşam ideali ile Camus'nün sahici sosyallik ve gerçek yalnızlık durumu bir diğer ayrışma noktasıdır.

Sartre'ın “insanlığın cehennemi” ile Camus'nün “insanın cehennemi” izlekleri diğer bir önemli ayrışma noktasıdır. Sartre dostlukta tutarsızlığını Simon de Beauvoir ile yaşadığı özel hayatındaki tutarlılığı ile dengelerken Camus özel hayatındaki dalgalanmaları dostlukta tutarlılığı ile kapatır. Camus'nün Cezayirli fakir bir aileden, Sartre ise Fransız burjuvazisi kökeninden gelmesi bu ayrışmayı anlamayı kolaylaştıracak başka bir boyut sunar bize.

2. UYUMSUZLUK VE VAROLUŞÇULUK

Varoluşçuluk 20. Yüzyıl'ın içinde bulunduğu karışık durumda, kendine, dünyaya ve ötekine yabancılaşmış bireyin, dünyanın saçma halinden kurtulma isteğinden doğmuştur. Bu ise Camus'nün uyumsuzluk anlayışıyla paralellik arz etmektedir. Dünyanın anlamsızlığı karşısında yabancılaşmış birey bir çıkış yolu bulamaz ve böylelikle uyumsuzdan kurtulamaz. Bu anlamda uyumsuz, bireye bir çıkış yolu bırakmaz. Varoluşçu felsefe ise bireyi bu uyumsuz ve içinden çıkılmaz durumdan kurtarmaya çalışır.

Varoluşçuluğa göre bireyin uyumsuz, yabancı olmaktan kaçınabilmesinin yolu direnmek, dolayısıyla kendini gerçekleştirmeye çalışmaktır. Kendini gerçekleştiren bireyin uyumsuzdan kurtulması birinci anlamda mümkünse de Camus'nün uyumsuz felsefesine göre birey tüm çabasına rağmen uyumsuzdan kurtulamaz. Tek çare uyumsuzla uyum içerisinde yaşamaktır. Uyumsuzu aşmanın tek formülü, hayata anlam katmanın tek yolu ise başkaldırıdır. Camus ile diğer varoluşçu felsefeciler arasındaki fark burada gizlidir. Camus'nün asıl amacı bu dünyadaki yalnızlığı ve dünyanın aslında ne kadar anlamsız olduğunu ortaya koymaktır (Özdemir, 2012: 6).

Her ne kadar Camus bizzat bu nedenlerle varoluşçu olmadığını söylese de eserlerinde varoluşçuluğu betimleyen birçok kavramla karşılaşmaktadır. Camus bir deneme, roman ve oyun yazarı olarak eserleri içinde her yerde görülebilen akıldışılık ile çağdışı insanın, en derinlerinde, çatışmasını sahnelediği ölçüde bir varoluş düşünürüdür. Bunu Yabancı, Veba, Sisifos Efsanesi ve Başkaldıran İnsan adlı çalışmalarında görebilmek mümkündür (Colette, 2006:25).

Camus, başkaldırının kesinlikle bencil bir istek olmaması, genel olarak insanlığın özünden bahsetmesi konusunda varoluşçuluktan ve dolayısıyla Sartre'dan ayrılır. Camus eserlerinde bireyin bu dünyadaki önemini vurgulamaya çalışmakta; insan sorunlarıyla yaşamın sorunlarını bir arada tutup, eserlerinde bu sorunlara çözümler getirmeye çalışmaktadır. Camus'ye göre ilk olarak çözülmesi gereken sorun yaşamın yaşanılmaya değer olup olmadığıdır. O'na göre yaşamın içerisinde var olan insan sorunlarından daha önemli bir sorun yoktur. Buradan hareketle bireyin anlama çabası içerisinde yaşama yönelik tutumunu ortaya koyduğu, yaşam içerisinde duruşunu belirleyen bir başlangıç noktası belirler. Bu başlangıç noktasıysa uyumsuzdur (Akış,2007: 34).

3. SAVAŞ, DİRENİŞ VE BAŞKALDIRMA

Her ikisinin Nazi işgaline ve savaşın yarattığı küresel iklime karşı Direniş saflarında yer tutmalarını, belki de savaşın yarattığı korkunun etkisiyle Komünizm ile umutlu bağlar kurmalarını kendi tarihselliği içinde ele almak gerekir. Düşünce ve yapıt bağlamında varoluşçu olmaları ancak akımı açıkça benimsememelerinin nedeni bellidir. Bu mesafeli duruş, temelinde saçma olduğunu düşündükleri tanrısız bir dünyadan anlam çıkartma konusundaki duydukları endişe ile ilişkilidir. Çağın düşünce dünyasının içine düştüğü bunalımı açıklamak adına aynı şeyi söylercesine Sartre “ben olduğum kişi değilim”, Camus ise “ben kendimin yabancıyım” notunu düşer. Sartre “hepimiz özgür olmaya mahkûm edildik” derken Camus “başkaldırma insanın doğası gereğidir” çıkışıyla başkaldırmayı bir zorunluluk olarak tanımlar.

Bireyselliği çok da önemsemeyen Sartre insan doğası hakkında pek kafa yormayıp “cehennem diğer insanlardır” diyerek işin içinden sıyrılırken Camus daha iyimser bir duruşla yaşamın anlamsızlığı ve yazgının tutarsızlığı karşısında çaresiz kalmış insanı kurtarmak ekseninde özgün bir hümanizma geliştirir. Sartre ortak kurtuluş umuduyla bireyi silme pahasına komünizme dört elle sarılıp Sovyet modeline övgüler düzerken Camus bireye olan bağlılığının ifadesi olarak komünizm ile arasına mesafe koyarak Sovyetlerde işlenen insanlık suçlarını açığa vurmaktan çekinmez. Camus, çok yüce bir davaya hizmet etse de birtakım ilkeler uğruna insanları kurban etmenin temelden yanlış, Komünizmin ise önerileri nedeniyle çelişkili olduğunu açıkça söylerken Sartre insan hayatının, ideoloji uğruna her türden ölümleri meşru görece kadar değerli olduğunu savunur.

4. DOSTLUĞUN DOĞUŞU

Tanışmaları 1943 yılında işgal altındaki Paris'te, Sartre'in ünlü oyunu *Sinekler*'in ilk sahnelerinde olur. Bu heyecan dolu tanışma sonrasında iki yazar ortak bir oyun fikri sayesinde daha da yakınlaşır. Sartre *Gizli Oturum* oyunundaki Garcin rolünün Camus tarafından oynanmasını ısrarla ister. Bir çeşit öngörü ile Sartre, ilk günlerde, ilişki için “hakiki ama yüzeysel” nitelemesini yapar.

Camus dönemin en önemli yayın organlarından biri olan ve özellikle direnişin sembolü özelliğiyle öne çıkan *Combat* gazetesinin genel yayın yönetmenidir. Sartre ise 1945'ten itibaren yönettiği *Les temps modernes* dergisi ile edebiyat ve düşünce çevrelerinin çok iyi bildiği ikonik bir isimdir.

Çağın büyük sorunları karşısında iki ismi yakınlaştıran ilk şey özgürlük ve sorumluluk düşüncesidir. Buna adalet arayışını veya savaşını da eklemek olasıdır. Her ikisi yazınsal ve düşünsel çalışmalarında tüm bu kavramları farklı eylemsel ilkeler ve pratikler üzerinden geliştirir. Her ikisi de dünyanın adaletsiz bir yer olduğu, bu nedenle karşı çıkmanın ve direnmenin gerekliliği, bu adaletsiz dünyada en ağır bedeli alt ve orta sınıfın ödediği, proleteryanın ise tam anlamıyla kurban edildiği konusunda hemfikirdirler. Dostluğun doğuşunun aranması gereken ilk yer bize göre burasıdır.

Dostluğun doğuşunda bazı paradoksal duruşlar da yok değildir. Tarihin akışının zorbalıkla değiştirilmesi fikrine karşı olan Camus devrimlerden yana olduğunu saklamaz ancak devrimlerin kendi dinamikleri gereği önünde sonunda getirdiği şiddeti, başvurmak zorunda kaldığı kıyıcılığı, ayakta kalmak adına takındığı acımasız duruşu korkusuzca kınar. Mevcut düzenin her ne pahasına olursa olsun mutlaka aşılması gerektiği fikrinde inatçı bir duruşta olan Sartre ise acımasız yöntemlere de başvurursa adaletle ulaşmanın yolunun özgürlükten ve kanlı da olsa devrimlerden geçtiğine inanır ve savunur.

Bu bağlamda, Nazi işgali süreci her ikisi için son derece kritik önem taşır. Direniş ruhu, özgürleşme güdüsü, toplumsal örgütlenme bağlamında ortaya attıkları görüş ve öneriler kökten farklıdır. Camus'ye gönderme yaparcasına “ben direnen bir yazardım, yazan direnişçi değil” diyen Sartre, direniş süreci boyunca Camus'nün “direnişten devrime” olarak özetlediği anlayışına karşı çıkar. Camus'nün direnişin sembolü sayılan *Combat* gazetesinde yazı işleri müdürlüğü görevine gelmesi üzerine Sartre ‘ayaklanan Paris’te bir aylak’ başlıklı, Camus'yü hedefleyen bir yazı kaleme alır. Buna rağmen ilişkileri devam eder. Hatta Camus Sartre'in muhabir olarak ABD'ye gitmesine öncülük eder. Her konuda hararetli tartışmalarla dolu buluşmaları genelde Paris'in ünlü mekanı Café de Flore'de gerçekleşir.

5. AYRIŞMANIN BAŞLANGICI

Jean-Paul Sartre ve Albert Camus arasındaki dostluk, “1951 yılı sonunda yayımlanan *Başkaldıran İnsan* adlı eserdeki görüşler nedeniyle iyiden iyiye bozulur. Dostluğun

bozulmasının nedeni, felsefi olmaktan ziyade politiktir” (Gündoğan, 2009:3). Ayrıca, isyan anlayışlarının farklı olmasının etkisiyle *Başkaldıran İnsan* ile başlayan tartışma Camus'nün ölümüne kadar taşıyacağı çok derin bir yaradır. Oysaki *Başkaldıran İnsan* adlı denemenin yayımlanmasına kadar birbirlerini fazlaca takdir etmişler, sık sık birbirlerinin işlerini eleştirmişler ve yorumlamışlardı. Denemenin yayımlanmasından yaklaşık bir yıl sonra Francis Jeanson, Sartre'in dergisi *Les Temps modernes*'de o ünlü incelemesini yayımlar. Jeanson'ı görmezden geliyormuş gibi yapan Camus sessiz kalmaz ve Sartre'a doğrudan "Bay Yönetmen" diyerek başlayan ağır bir karşılık verir. Sartre'in, her şeyi bitiren karşılığı vermesi gecikmez.

İşgalin hemen sonrasında, 1945'te çıkmaya başlayan *Les Temps modernes*'de Camus'ye yer açılmayışı dostluğun kırılma noktasının ilk işareti olarak değerlendirilir. Yazın ve düşünce çevrelerince Sartre'in Camus'ye dergide yer açmayışında onu başından beri filozof olarak görmeyişinin, varoluşçu anlayışın bayrağı olan dergide yer almasını doğru bulmadığının esas neden olduğu bilinmektedir.

Sartre kökten varoluşçudur, insan doğası fikrine temelden karşıdır. 'l'existence précède l'essence' yani varoluş özden önce gelir demektir. İnsanların kendi gerçekliklerinden bağımsız olarak kendilerini seçimleri ve eylemleri aracılığıyla yaratmakta özgür olduklarını düşünmektedir. Camus ise değerlerin birey tarafından oluşturulmuş rastlantısal veya sıradan şeyler olmadığını, tersine insanlığın tümünün konusu olduğunu, bu nedenle ortak bir ruhun ancak dayanışma temelinde davaya, yani insanlık ülküsüne hizmet edebileceğini ileri sürmektedir.

Bir dönem Camus'nün de başını döndürmüş olan komünizme Sartre oldum olası son derece sıcaktır. Camus'nün her türden ideolojiye ve totaliter anlayışa mesafeli, hatta dirençlidir duruşu ise başından beri ortadadır. Camus Cezayir'deyken yakınlığı, bürokratik dogmatizmi ile olumsuz işaretler vermiş olan partiyi iyi tanımaktadır. İnsanı tüm siyasal anlayış ve uygulamaların üstünde gören, her türden totaliter anlayışı reddeden Camus bu bağlamda partinin Stalinseviciliğine, ilkelere sorgusuz bağlılık yeminine kökten karşıdır. Partinin dogmatik başta olmak üzere kitleleri sürüleştiren anlayışını korkusuzca eleştirir. Partinin Rusya başta olmak üzere dünya ölçeğinde öngördüğü ve kısmen hayata geçirmiş olduğu 'yüce' davayı küçümser, her ne amaçla olursa olsun insanı ezen uygulamalarla arasına mesafe koyar, güvensizliğini ve kuşkusunu gizlemeden konuşur.

Camus'nün *Veba* adlı romanının yayınlandığı yıl olan 1947'de Sartre 'Stalinist komünizm politikası dürüst yazın adamlığıyla bağdaşmaz' diyerek yeni bir tartışma başlatır. Bu tartışma aslında Sartre'in yakın dostu Paul Nizan'a yöneltilen hainlik suçlaması üzerine bir tartışmadır ama safların netleşmesinin önünü açacak kadar siyasal bir boyuta ulaşması çok zaman almaz. Bu tartışmada Sartre'in hedeflediği şey komünistler ile sosyalistler arasında devrimci bir birlik oluşturma fikridir. Camus bu birliğe katılmayıp, daha insani amaçlarla kurulmuş barış yanlısı bir örgüt olan 'citoyens du monde' safında yer tutar. Amaç her durumda savaş karşıtı kararlı ve caydırıcı bir duruştur. Buna rağmen, uluslararası kamuoyuna yönelik kaleme alınan barış çağrısına birlikte imza koyarlar.

Camus bir kere dönemin yaygın komünist anlayış ve uygulamalarına insani nedenlerle temelden karşıdır. Moskova yargılamalarını meşrulaştırmaya çalıştığı bir yazısı nedeniyle *Temps Modernes*'nin politika editörü Merlau-Ponty ile büyük bir kavgaya girer. *Başkaldıran İnsan* denemesi yayınlandığında aldığı ağır eleştiriler Camus'nün üstü kapalı olarak komünistleri doğrudan hedef alması nedenlidir. Camus bir kez daha güncel siyasetin içine çekilir. Nazi sonrası dönemin siyasal ve toplumsal koşulları ile biçimlenmiş olan ve bir çıkış yolu olarak görülen diktatoryal bir rejimi eleştirmek, öyle olunca da davaya ve devrime ihanet etmekle suçlanır.

Camus ısrarla '*ben bir felsefeci değilim, roman yazarıyım, benim işim kelimelerle*' diyerek her şeye rağmen Sartre'a olan saygısını ifade etmekten çekinmez. Bununla birlikte, Sartre'ın *Bulantı*'sını okurken tam yedi kere baştan alarak ve içi sıkıntıyla dolarak tekrar okumak zorunda kaldığını da itiraf eder. Asıl işi edebiyat olan Camus *Bulantı*'daki o derin varoluş sancılarını kendi ölçeğinde düşünür, romanı çok saygı duyduğu Sartre'ın düşüncesinin ve sanatının çıktısı olarak gördüğünü belirtir.

6. İDEOLOJİ VE DEVRİM

Sartre'ın devrim düşüncesi, özgürlük ve bireysel sorumluluğun vurgulandığı varoluşçuluk felsefesiyle sıkı bir bağ içindedir. Sartre her düzlemde bireyin özgürlüğünü ve sorumluluğunu ön planda tutar. Ona göre, insan özgürdür ve kendi varoluşunu kendi seçimleriyle belirler. Ancak bu özgürlük, aynı zamanda diğer insanlarla olan ilişkiler ve toplumsal yapılar içinde gerçekleşir. Sartre'a göre, her birey kendi varoluşunu anlamlandırmak ve ifade etmek için sürekli olarak seçimler yapar ve bu seçimler onun dünya görüşünü, ahlaki duruşunu ve toplumsal eylemlerini şekillendirir.

Öne sürmüş olduğu devrim düşüncesi Sartre'ın toplumsal değişim ve adalet arayışındaki yaklaşımını da yansıtır. Sartre, bireylerin kolektif olarak toplumsal yapıları ve koşulları değiştirebileceğine içtenlikle inanır. Ona göre, toplumsal devrimler, bireylerin özgürlüklerini daha fazla genişletebilecekleri ve adaletsizliklere karşı durabilecekleri uygun bir ortam yaratır. Bu bağlamda Sartre'ın devrim anlayışı sadece fiziksel veya politik bir değişimden ibaret olmayıp aynı zamanda bireylerin bilinç düzeyinde de gerçekleşir. Ona göre, devrim bireylerin düşünsel ve ahlaki dönüşümüyle başlar ve bu dönüşüm, toplumsal yapıların dönüşümüne yol açabilir. Sonuç olarak, Sartre'ın devrim düşüncesi, bireyin özgürlüğü ve sorumluluğuyla bağlantılı olarak toplumsal değişim ve adalet arayışını vurgulayan bir perspektif sunar.

Albert Camus'nün devrim düşüncesi ise daha çok etik, bireysel sorumluluk ve insanlık onuru gibi kavramlarla ilişkilidir. Camus, Sartre'dan çok farklı olarak devrimlere ve şiddete daha temkinli yaklaşır. Camus, devrimlerin insanlık için olumlu sonuçlar doğurabileceğini kabul etmekle birlikte, aynı zamanda yeni türden bir baskı ve adaletsizlik yaratma potansiyeline de sahip olduğunu belirtir.

Camus'nün devrim anlayışının esas aldığı bir diğer şey ise şiddet karşıtlığıdır. Camus, devrimci hareketlerde şiddetin kullanılması durumunda, devrimin amacına ulaşamayacağını, sadece yeni bir baskı düzeni yaratacağını düşünür. Bu yüzden, devrimlerin insanın özgürlüğünü daha fazla kısıtlamasını engellemek amacıyla şiddete karşı durur. Camus'nün bu karşı duruşunda insanlık durumundaki uyumsuzluğun payı fazladır. Camus, bir yandan insanın varoluşsal saçmalığına karşı sürekli bir direniş içinde olması gerektiğini savunurken diğer yandan devrimi, bu saçmalığa karşı bir anlam arayışı olarak görür. Ancak bu anlam arayışı, şiddetle değil, etik değerlerle şekillendirilmelidir.

Bu yaklaşımı ile Camus Sartre'dan ciddi şekilde ayırır. Camus, etik bir çerçeve içinde ele aldığı bireysel özgürlüğü, insan onuru ve adalet kavramları ile ilişkilendirir. Camus, devrimi insanın varoluşsal durumuyla bağlantılı olarak dünyanın anlamsızlığı (absürd) ile anlam arayışı arasındaki çelişki üzerinden ele alır. Ancak, Camus devrime dair tartışmalarında şiddet, otorite ve insan hakları gibi meseleleri özellikle öne çıkarır ve devrimcilik anlayışını Sartre'dan çok farklı bir anlayışla bu bağlamda sınırlar. Bunu yaparken devrim (révolution) yerine "isyan" (révolte) kavramını merkeze alır ve bu kavramı daha çok toplumsal ve varoluşsal bağlamda temellendirir. Camus'ye göre isyan, bireyin hem kendi varlığını hem de başkalarının onurunu savunma eylemidir. İnsan, saçma bir dünyada anlam arayışını sürdürürken isyan ederek bir anlam yaratabilir. Ancak bu isyanın temel amacı, insanlık değerlerini korumak ve zulme karşı durmaktır.

Camus'nün devrime yaklaşımında şiddetsizliğin esas olduğunu yukarıda söylemiştik. Camus dünyayı değiştirmek isteğinin yıkımla ve şiddetle hayata geçirilmesine kesinlikle karşıdır. *Başkaldıran İnsan*'da şiddet dolu zamanlarda, nefretin bir isyan silahı değil, korkaklık silahı olduğunu; yıkım ve nihilizmle hiçbir gerçek devrimin başarılamayacağını; dünyayı değiştirmenin tek yolunun yapıcı ve yaşamı onaylayan eylemlerden geçtiğini söyler. Aynı denemede Camus konuyu bir sorudan hareketle ele alır: , “kimdir başkaldıran insan? Hayır diyen biri. Ama yadsırsa da vazgeçmez; evet diyen bir insandır da, hem de daha ilk devriminde. Tüm yaşamı boyunca buyruk almış bir köle, birdenbire, yeni bir buyruğu kabul edilmez bulur. [...] İsyan, bir yerde ve bir biçimde kişinin haklı olduğu duygusu olmadan var olamaz... İsyan... aynı anda hem evet hem de hayır der... Her isyan eyleminde, isyankâr aynı anda hem haklarının ihlal edilmesinden duyduğu tiksintiyi hem de kendisinin belirli yönlerine karşı tam ve kendiliğinden bir sadakati hissederek” (Camus, 2000:21).

Başkaldıran İnsan'da Camus isyanın, yaşamın tam da hareketi olduğunu ve yaşamdan vazgeçmeden inkâr edilemeyeceğini kanıtlar. İsyanın, her fırsatta, varoluşu doğurduğunu, bu yüzden de ya sevgi ya da hiç olduğunu vurgular. İsyanı karanlık bir tünele benzetir ve sonunda, kaçınılmaz olarak, çoktan sezdiğimiz ve onun için sadece gelmesini sağlamak için savaşmamız gereken bir ışığın var olduğunu öne sürer. Bu ışıkta, dünyanın insanın ilk ve son aşkı olarak kaldığını, adaletin yaşayan bir şey olduğunun altını çizer

Albert Camus böylece devrim düşüncesini, özgürlük ve adalet arayışını insanlık onuru ve etik sorumluluklarla birleştirir. Camus, bireylerin isyan yoluyla adaletsizliklere karşı durmasını

savunurken, devrimlerin ideolojik ve şiddet temelli doğasına eleştirel yaklaşır. Bu nedenle, Camus'nün devrim anlayışı, insani değerlerin korunmasına ve otoriterliğin her türüne karşı durmaya dayanan bir etik temel sunar.

7. SON DÖNEM

Albert Camus ile Jean-Paul Sartre arasındaki entelektüel bağ, zamanla kişisel yakınlıktan düşünsel çatışmaya evrilen dramatik bir yol izlemiştir. Sartre, bir söyleşide bu süreci şöyle özetler: “Son yıllarda birbirimizi daha az görüyorduk, karşılaştığımızda da beni sürekli azarlıyordu... henüz bozuşmamıştık ama ilişkimiz giderek sevimsizleşiyordu.” Bu ifadeler, yalnızca kişisel bir kırılganlığa değil, aynı zamanda iki farklı dünya görüşünün giderek çatallaşmasına da işaret eder. Sartre, Camus’nün zaman içinde değiştiğini, başlangıçta eğlenceli ve kendine mesafeli biri olduğunu; ancak büyük bir yazar haline geldikçe daha gergin, daha ciddi ve daha mesafeli bir figüre dönüştüğünü vurgular. Ona göre Camus, entelektüel tartışmalarda kolaylıkla panikleyen, derinlikli teorik tartışmalardan çok sezgiye dayalı etik yaklaşımları tercih eden bir figürdür. Yine de, “muhtemelen çok iyi dost olabilecek son insandı” diyerek ona duyduğu saygı ve özlemi dile getirir.

Camus ile Sartre arasındaki ayrılığın en bilinen yüzü, *Başkaldıran İnsan* çevresinde gelişen fikir çatışmasıdır. Ancak Camus’nün 1960’taki ani ölümü, bu çatışmanın duygusal boyutunu da gün yüzüne çıkarır. Sartre, ölüm üzerine kaleme aldığı makalede, Camus’ye duyduğu saygıyı ve aralarındaki kırılmayı aşamamış olmanın yarattığı hüznü açıkça hissettirir. Makale, sadece bireysel bir kaybın ifadesi değil, aynı zamanda siyasal düşünce ile siyasal eylem arasındaki ilişkinin Sartre’ın gözünden yeniden kurulduğu bir metindir. Sartre, tarihsel materyalizmle şekillenen Marksist duruşuna sadık kalarak bireysel özgürlüğü yalnızca kolektif tarihsel süreçler içinde anlamlı bulur. Bu çerçevede Sovyetler Birliği’ne ve hatta Stalin’e duyduğu eleştirel hayranlık, tarihin akışı karşısında bireyin konumunu göreceleştirir. Camus ise bireyin etik eylemi ve kişisel sorumluluğunu merkeze alarak, tarihin “büyük anlatıları”na mesafeli durmuştur.

Sonuç olarak, Albert Camus ile Jean-Paul Sartre arasındaki entelektüel dostluk, 20. yüzyıl düşünce tarihinin hem teorik hem de kişisel boyutlarıyla en dikkat çekici karşılaşmalarından birini temsil eder. Her iki düşünür de insan özgürlüğü, sorumluluk ve adalet gibi ortak meselelerle ilgilenmiş; ancak bu meseleleri yorumlayış biçimleri, özellikle tarihsel koşullar ve ideolojik tercihler nedeniyle farklı yönlerde evrilmiştir. Camus’nün bireysel etik ve ölçülülük vurgusu ile Sartre’ın kolektif mücadeleye dayalı devrimci yaklaşımı arasındaki gerilim, yalnızca iki düşünürün çatışmasını değil, aynı zamanda modern düşüncenin içindeki daha geniş bir etik-politik tartışmayı da yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Camus-Sartre ilişkisi, fikir ayrılıklarının düşünsel üretkenliği nasıl besleyebileceğine dair çarpıcı bir örnek sunar. Entelektüel dostlukların sürdürülebilirliği yalnızca fikir birliğine değil, aynı zamanda farklılıkların açık ve dürüst bir biçimde tartışılabilmesine de bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Akış, E. (2007). *Albert Camus ve Jean-Paul Sartre'da saçmanın karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı). Muğla.
- Blackham, H. J. (2005). *Altı varoluşçu düşünür* (Çev. bilinmiyor). Ankara: Dost Yayınları.
- Camus, A. (2000). *Başkaldıran insan* (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Camus, A. (2004). *Sisifos Söyleni* (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Camus, A. (2011). *Yabancı* (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Colette, J. (2006). *Varoluşçuluk* (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Foulquié, P. (1998). *Varoluşçunun varoluşu* (Y. Şahan, Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (1995). *Albert Camus ve başkaldırma felsefesi*. Erzurum: Birey Yayıncılık.
- İşler, E. (2001). Yirminci yüzyıl Fransız romancılığında usçuluğa tepkiler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), 59–64.
- Kaufmann, W. (1997). *Dostoyevski'den Sartre'a varoluşçuluk* (A. Göktürk, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Magill, F. (1992). *Egzistansiyalist felsefenin beş klasiği* (V. Mutal, Çev.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2012). *Albert Camus'nün başkaldırı felsefesinde yabancılaşma sorunu* (Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi). Denizli.
- Sartre, J.-P. (1968). *Sanat, felsefe ve politika üzerine konuşmalar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J.-P. (1998a). *Özgür olmak: Antisemitin portresi* (E. T. Eliçin, Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Sartre, J.-P. (1998b). *Yöntem araştırmaları* (S. Kırkoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sartre, J.-P. (1999). *Varoluşçuluk (Existentialisme)* (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre, J.-P. (2003). *Ego'nun aşkınlığı: Fenomenolojik bir betimlemenin taslağı* (S. Kırkoğlu, Çev.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Sartre, J.-P. (2014). *Varlık ve hiçlik* (T. Ilgaz & G. Ç. Eksen, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

4. ENDÜSTRİ DEVRİMİ VE İLİŞKİSEL SOSYOLOJİ

Doç. Dr., Mustafa SOLMAZ

İnönü Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Yapı ve Değişme ABD,

mustafa.solmaz@inonu.edu.tr; amustimi@gmail.com, ORCID: 0009-0008-8481-8577

Özet

4. Endüstri Devrimi'ni sosyal teori ile bir araya getirmek, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bunun için öncelikle 4. Endüstri Devrimi'nin ne anlama geldiği, onun temel özelliklerinin neler olduğu açıklanmıştır. 4. Endüstri Devrimi'nin anlaşılır kılınması için de daha önceki endüstri devrimlerinin bu anlamda da 1., 2., 3. Endüstri devrimlerinin temel niteliklerine değinilmiştir. Onlardan hangi açılardan 4. Endüstri Devrimi'nin farklılaştığı ve karakteristik özelliklerinin neler olduğu gösterilmiştir. Daha sonra da temel nitelikleri verilmiş olan 4. Endüstri Devrimi ile sosyolojik teoriler özellikle de ilişkisel kuramlar arasında bağlantı kurulmuştur. Bahsedilen amaçların gerçekleştirilmesi için doküman incelemesi yöntemine müracaat edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ilişkisel terilerden insan merkezli ilişkisel sosyolojinin ve bu anlamda da Donati'nin kuramının 4. Endüstri Devrimi'ni toplumsal değişimin önemli bir nedeni olarak görmediği anlaşılmıştır. Ancak radikal ilişkisel sosyolojinin, derin ilişkisel sosyolojinin ve Crossley'in insan-dışı aktörler kuramının 4. Endüstri Devrimi'nin anlaşılması açısından önemli potansiyeller taşıdıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 4. Endüstri Devrimi, sosyolojik teori, ilişkisel sosyoloji, Donati, Powell.

4. INDUSTRIAL REVOLUTION AND RELATIONAL SOCIOLOGY

Abstract

Bringing the 4th Industrial Revolution together with social theory constitutes the aim of this study. For this purpose, first of all, what the 4th Industrial Revolution means and what its main characteristics are are explained. In order to make the 4th Industrial Revolution comprehensible, the basic characteristics of the previous industrial revolutions, namely the 1st, 2nd and 3rd Industrial Revolutions, are mentioned. It is shown in which ways the 4th Industrial Revolution differs from them and what its characteristic features are. Then, a connection was established between the 4th Industrial Revolution and sociological theories, especially relational theories. In order to realize the aforementioned objectives, document analysis method was applied. As a result of the study, it was understood that human-centered relational

sociology, and in this sense Donati's theory, does not see the 4th Industrial Revolution as an important cause of social change. However, radical relational sociology, deep relational sociology and Crossley's theory of non-human actors are seen to have significant potentials for understanding the 4th Industrial Revolution.

Keywords: 4th Industrial Revolution, sociological theory, relational sociology, Donati, Powell.

Giriş

Çalışmamız 4. Endüstri Devrimi ile sosyal teoriyi özellikle de sosyoloji teorilerini bir araya getirmeye çalışmaktadır. Bunun için de ilişkisel kuramcılar seçilmiştir. Başka sosyologlara veya görüşlere de yer verilebilir. Fakat hepsine bir ve aynı anda yer vermek mümkün olmadığından ilişkisel sosyologlara ve onların görüşlerine değinilmiştir.

Çalışmanın anlaşılması açısından öncelikle 4. Endüstri Devrimi ile neyin kastedildiği açık kılınmalıdır. 1. Endüstri Devrimi, sanayileşmenin ilk yıllarını ifade eder. Çıkrığın ve buharın üretim sisteminde kullanıldığı dönemdir. Temel çıktı ise tekstil ürünleri veya pamuklu dokumalardır (Aksoy vd., 2024: 201). 2. Endüstri Devrimi ise 19. yüzyılın daha geç dönemlerini ve 20. yüzyılın ilk dönemlerini kapsar. Fosil yakıtların (kömür ve petrol) kullanılmaya başlandığı, elektriğin icat edildiği, içten yanmalı motorun üretildiği ve kullanılmaya başlandığı dönemleri ifade eder. Bu dönem yine Fordizmin ve Taylorizmin egemen olduğu yıllardır (Fuente vd., 2021: vii).

3. Endüstri Devrimi II. Dünya Savaşı sonrası dönemi kapsar. Daha çok bilgisayarın ve internetin kullanıldığı süreci içerir. Ta ki akıllı telefonlara veya 2010'lara kadar ki süreci nitele (Lim, 2019: 11). 4. Endüstri Devrimi ise ilk defa 2011 yılında Hanover Fuarı'nda dile getirilmiştir. Bu endüstri devriminin temel nitelikleri yapay zekâ, otomasyon, robotikleşme, kodlama, yazılım, 3 D yazıcılar, Big Data, akıllı kentler, akıllı evler vb. süreçlerdir (Salkin vd., 2018: 5; Onar vd., 2018: 138-139; Johnson-Markey-Towler, 2021: 25).

4. Endüstri Devrimi'nin en temel boyutlarından birisi de “nesnelerin interneti”dir. Nesnelerin interneti, nesnelerin veya şeylerin sensörler, çipler, RFID, internet vb. teknolojiler yoluyla bir araya gelmesi, etkileşime geçmesi, birbirlerine bağlanması ve bir ağ oluşturmasıdır (Gilchrist, 2016: 39, 48; Altınpulluk, 2018: 96). İşte bu ağa da Big Data denilir. Bütün nesnelerden elde edilen verilerin toplamına Big Data denilir (Priyadarshini vd., 2019: 14).

4. Endüstri Devrimi'nin en temel özelliği nesnelerin ve insanların, bütün herşeyin bahsedilen teknolojik araçlar vasıtasıyla bir araya gelmesi ve bağlanmasıdır. Burada gerçekleşen şeylerden ilki, insan ve insan-dışı varlıkların, nesnelerin de bir araya gelmesidir. İkincisi ise artık failik kavramının dönüşmesidir. Ağ içerisinde dönüşüme neden olan şey, fail olarak tanımlanabilir. Fail artık insanla özdeşleştirilmez.

İşte biz de bahsedilen ve temel görüngüleri ortaya konulmaya çalışılan 4. Endüstri Devrimi'ni sosyolojik teoriler ile bir araya getirmeye çalışıyoruz. Bunu da ilişkisel sosyoloji yoluyla gerçekleştirmek için çabalayacağız.

I) Genel Olarak İlişkisel Sosyoloji

Giddens, yapısalcılığın birey ve onun yaratıcılığını görmezden geldiğini; bireyselci teorilerin ise kurumları, iktidarı ve yapıyı ihmal ettiğini savunur. Bunun için de ilişkisel bir bakış açısı geliştirmeye çalışır. Onu da yeniden üretilmiş pratikler vasıtasıyla temellendirmeye çalışır (Giddens, 2003: 5-7).

Benzer bir eğilimi Bourdieu'da da görmek mümkündür. Bir tarafta yapısalcılığın diğer tarafta da failci yaklaşımların eksikliklerini gören Bourdieu, ikisi arasında yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışır ki buna da “yapısal inşacılık” der (Bourdieu, Seçilmiş Metinler, s: 189-190). Hem yapıyı hem de bireyi önplana geçirecek alan, habitus, sermaye gibi kavramlar vasıtasıyla sosyolojik teorisini geliştirmeye çalışır (Bourdieu, 2007: 48; Wacquant, 2007: 61-62).

İlişkisel teorinin başka önde gelen isimleri de vardır, biz de onların teorilerini günümüzle buluşturmaya çalışacağız. Teori ile gerçekliği bir araya getirmek için uğraşacağız. Ama bundan önce ilişkisel sosyolojinin temel görüşlerini ele alacağız.

İlişkisel sosyolojinin nasıl geliştiği sorunu uluslararası ve açık bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. İtalya'da Pierpaolo Donati'nin çevresinde; ABD'de 1997 yılında Mustafa Emirbayer'in yayınlamış olduğu “ilişkisel manifesto”dan ve Charles Tilly, Harrison White, Ann Mische ve ağ analistlerinin eserlerinden sonra; Avustralya'da Scott Eacott ve I. Darnhofer'in yakın dönemli çalışmalarıyla; İskandinav devletlerinde Olli Pyyhtinen, Chares Demetriou, O. Kivinen ve T. Piironen sayesinde (Dépelteau, 2018a: xi); Almanya'da Jan Fuhse ve daha yakın dönemlerde Christian Papilloud'la birlikte; Büyük Britanya'da eleştirel realizm (bknz. M. Archer ve Douglas Porpora'nın çalışmaları) ile ilişkisi ve Nick Crossley, Ian Burkitt, Paul Widdop, Sarah Hillcoat-Nallétamby'in eserleri sayesinde; Arjantin'de Sergio Tonkonoff'un yayınlarıyla; Estonya'da Peeter Selg ve onun lisansüstü öğrencileri sayesinde;

Kanada’da Andrea Doucet, G. Veenstra, Jean-Sébastien Guy, C. Powell, Depelteau and başka kimselerle birlikte ortaya çıkmıştır (Dépelteau, 2018a: xi).

İlişkisel sosyoloji, ontolojik seviyede, toplumu meydana getiren şeyin ilişkiler olduğunu kabul eder. Holistik ve bireyselci yaklaşımlara karşı, ilişkilerin üstünlüğünü teyit eder. Epistemolojik seviyede tözselci, öznelci ve özselci yaklaşımların kategorik düşünme biçimini, sürece önem veren ve etkileşimci olan yaklaşımların düşünme tarzıyla zıtlılaştırır. Metodolojik seviyede ise değişken analizinin doğrusal tekniklerini kompleks, insanlar, gruplar ve kurumlar arasındaki çoklu ilişkileri yakalayacak ve sunacak olan amaca dayalı tekniklerle yer değiştirir. Değişkenlerin çoklu bağımlılıklarını vurgular ve bütünlükleri süreçlerde çözer (Vandenbergh, 2018: 39-40).

II) İnsan Merkezli İlişkisel Sosyoloji

Donati’nin İlişkisel realizminin esas argümanı, şudur: Toplum ilişkilere sahip değildir, ilişkilerdir. Bu da şu anlamlara gelir. 1) Sosyolojik araştırma nesnesini örneğin politik katılım, sağlık, aile, işsizlik, savaş, ekonomik girişim vb.’lerini meydana getiren bu sosyal ilişkiselliktir. 2) Her sosyal fenomen, ilişkisel bir bağlamdan ortaya çıkar ve başka bir ilişkisel bağlam üretir (Donati, 2018: 433).

İnsan varlıklarının alacağı biçim Donati’ye göre sosyal ilişkilerin geleceğine bağlıdır ve bu açıdan insansaldır. İnsanın gelişimi bireysel rasyonel seçimlere, teknolojik ilerlemelere, 4. Endüstri Devrimi’ne veya materyalistik bir ekolojiye bağlı değildir. Daha çok toplumun sosyal ilişkileri nasıl onaylayacağına bağlıdır (Donati, 2018: 450).

Donati, Latour ve Crossley gibi isimlere karşı çıkar. Çünkü insansal olan ile diğer varlıklar arasında ayırım yapamayan yaklaşımların temsilcileridir bunlar. Oysa onların yaklaşımları merkeze alınırsa, herşey herşeyle ilişkilendirilebilir ve bir sınır kalmaz. Bir sınırın, ayırımın olmaması ise yalnızca ilişkilerin sınırlarını değil aynı zamanda bağımsız gerçeklikleri de ortadan kaldırır (Donati, 2018: 446).

Donati her ne kadar böyle söylese de onun iddiası Mcfarlane’ye göre yeni bilimsel bulgularla birlikte çelişir. Bilişsel etiyologlar, insan-dışı yeni etik davranış örnekleri keşfetmişlerdir. Buna göre hayvanlar birbirlerine empati duymaktadırlar, ortak amaçlar için işbirliği yapmaktadırlar dahası acıdan kurtulmak için birbirlerine yardımcı olmaktadır (Mcfarlane, 2013: 51).

III) Radikal İlişkisel Sosyoloji

Donati ilişkisel realizmin temsilcisidir, Powell ise radikal ilişkilencililiği savunur. Radikal ilişkilencilik, derinden bir anti-özcü yaklaşımdır ve insanla sınırlı değildir. İnsan varlıkları ve onların eylemleri, ilişkilerin onaylanmaları olarak görünür. Powell, fail noktasında da kendisine özgü ve bilinçli bir fail kavramının zorunlu olmadığını göstermeye çalışır. Radikal ilişkisel sosyolojide, fail önceden olduğu özgür ve bağımsız seçimler yapan bir özne değildir. Faillik, bir aktörün dünyayı inşa etme faaliyetine katılmasına ve bu dünyayı dönüşüme uğratma kapasitesine bağlıdır. Başka deyişle, failin iş yapma kapasitesiyle ilişkilidir (Powell, 2013: 190, 198).

Powell'ın bu yaklaşımı, 4. Endüstri devrimi için elverişli olduğunu gösterir. Çünkü insan ile insan-dışı varlıklar arasında derin bir ayrım yapmamaktadır. İnsan-dışı varlıkları da sosyal ilişkilerin içerisine dahil etmektedir. Köpeklerin, deniz kabuklularının; ormanların ve virüslerin; kasırgaların ve depremlerin de fail olabileceklerini savunur. Çünkü bunların hepsi de dünyayı dönüştürme kapasitesine sahiptirler (Powell, 2013: 199). Sosyal ilişkiler içine dahil edilen insan-dışı varlıklar anlayışı, tam da 4. Endüstri Devrimi ve nesnelerin interneti için uygun bir zemin sağlamaktadır.

IV) Derin İlişkisel Sosyoloji

Dépelteau gibi sosyologlar, sosyolojinin sosyal belirlenimcilik ve birlikte-belirlenimcilik (co-determinism) ile iradecilik arasında iki seçeneğe indirgemesinin bir zayıflık olduğunu düşünürler (Dépelteau, 2018b: 515). Başka seçenekler de vardır.

Durkheim ve Parsons'ın sosyal belirlenimciliği dışsal normların ile değerlerin benimsenmesine başka deyişle içselleştirilmesine dayanır. Birlikte-belirlenimci (co-deterministic) ilişkisel sosyoloji de bireyselliği ve iradeciliği reddetmesi nedeniyle belirlenimci ilişkisel sosyolojiyle yaklaşır. Fakat diğer yandan birlikte-belirlenimci sosyologlar da sosyal belirlenimi ve her tür bütüncülüğü reddederler. Sosyal bütünler onlara göre basit biçimde bu parçaları belirlemezler; onların üzerinde aktörler tarafından seçilmemiş olan daha önceden varolan güçler olarak etki ederler (Dépelteau, 2013: 171). Dépelteau, diğer yandan bireysencilığe, iradeciliğe de karşı çıkar. Çünkü etkileşimde bulunanlar özgür değildirler, asla bir boşlukta eylemezler çünkü geçmiş deneyimleri şimdiki eylemlerini etkiler.

Derin ilişkisel sosyologlar analizlerinde “fail” kavramını da kullanmazlar. Çünkü onlara göre insan varlıkları sosyal yapılarla etkileşime girmezler, bu, imkânsız bir şeydir. Bireyler ancak öteki bireylerle ve insandışı varlıklarla etkileşime girebilirler (Dépelteau, 2013: 179).

V) İnsan-Dışı Aktörler

Sosyal teorisinde insan-dışı varlıklara önem veren bir diğer isim olan Crossley'dir. O, ilkin, insan-dışı varlıkların kendi deneyimleri açısından değerlendirilmeleri gerektiğini ve ağ toplumu sosyologlarının bile, ele aldıkları insan-dışı aktörlerin bakış açılarıyla ilgilenmediklerini belirtir. Ona göre bir şeyi aktör olarak adlandırmak onun bir bakış açısına sahip olduğunu ve bu bakış açısının önemli olduğunu, dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Ağ toplumu sosyologları insan aktörleri değerlendirirken tamamen bu anlayıştan kopmazlar ancak insan-dışı aktörleri ele alırken bunu unuturlar. Bundan dolayı da onların kuramları insan merkezlidir (Crossley, 2011: 44-45).

Crossley, insan-dışı varlıkların analizlerimizden dışlanmaması gerektiğini savunur. Çünkü teknolojiler, virüsler, çevre, hava vb. insan-dışı varlıkların üzerimizde etkileri vardır. Onlar yaşamlarımızı ve eylemlerimizi belirler ve başka alanlardaki uzmanlarla çalışmadığımız müddetçe yalnızca onların insan aktörleri üzerindeki etkilerine ve insan aktörlerinin de onlara ilıştirdikleri öneme değinebiliriz (Crossley, 2011: 45).

Crossley, aktör tartışmasına “kurumsal aktörleri” (corporate actors) de dahil eder. Ona göre insan aktörlerinin kolektiviteleri, sosyal aktörler olarak deneyimlenebilirler. İngiliz hükümeti, kendisini meydana getiren ve temsil ettiği insan aktörlere indirgenemeyen bir aktör sayılabilir. Bunun nedeni uluslararası alanda yurttaşları için bir dizi eylemde bulunması, onlar adına karar alması fakat onların toplamının iradesinin basit bir dışavurumu olmamasıdır. Bahsedilen türdeki kurumsal aktörler çeşitli birliktelik oluştururlar, rekabet ederler ve müzakereler yürütürler. Yine büyük şirketler, ticari birlikler, politik partiler ve bazı toplumsal hareket organizasyonları da bu tür aktörleri meydana getirirler (Crossley, 2011: 183).

Sonuç

Sosyoloji teorileri içerisinde 4. Endüstri Devrimi'ni diğer bakış açılarından görelî olarak daha çok açıklama imkânına sahip olan kuramlar ilişkisel sosyoloji ve ağ yaklaşımı'dır. Bu kuramların ikisi bazen iç içe geçseler de (örneğin Latour) yine iki teori de kendilerine özgü bakış açılarına sahiptir. Bunların ikisine de yer vermek mümkün olmadığından, yalnızca birisi üzerine, ilişkisel sosyoloji üzerine yoğunlaşmıştır.

İlişkisel sosyoloji anlayışının birçok önemli temsilcisi vardır. Bunların hepsine yer verilmemiştir. Buna ne zaman ne de imkân vardır. Bazı önde gelen isimlere (Donat, Powell, Dépelteau, Crossley vb.) ve onların görüşlerine yer verilmiştir.

Donati'nin 4. Endüstri Devrimi'ne ve benzeri birçok teknolojik değişime karşı çıktığı görülmüştür. Daha doğru bir deyişle, Donati, insanın gelişiminin 4. Endüstri Devrimi'ne, teknolojik gelişmelere veya rasyonel seçimlere bağlı olmadığını savunmuştur. Ona göre gelişiminin nedeni, toplumun sosyal ilişkileri onaylamasına bağlıdır.

Radikal ilişkinin temsilcilerinden olan Powell'ın köpekler, kediler, deniz kabukluları; muzlar, ormanlar ve virüsler; kayalar, kasırgalar, depremler vb. şeylerin de faillik uygulayabileceklerini söylemesi 4. Endüstri Devrimi açısından olumlu bir görüştür. Çünkü ilkin Powell, Donati gibi insansal olan ve olmayan arasında keskin bir ayrım yapmaz. İkinci olarak insan dışı varlıkları da faillik düzeyine yükseltir. Bu da herşeyin ağ içerisine alındığı ve ağdaki değişiklik olarak failliğin temellendirildiği 4. Endüstri Devrimi döneminde önemli bir görüş olarak kendisini gösterir.

Dépelteau gibi derin ilişkisel sosyologlar analizlerinde “fail” kavramını dahi kullanmazlar. Çünkü onlara göre insan varlıkları sosyal yapılarla etkileşime girmezler. Böyle bir şey mantıksal ve ampirik olarak imkânsızdır. Bireyler öteki bireylerle ve insandışı varlıklarla etkileşime girebilirler.

Bireylerin yine insan bireylerden oluşması, Dépelteau gibi derin sosyologları başka bir açıdan Donati gibi bilim insanlarına yaklaştıır. İnsan merkezli bir bakış açısının savunuculuğuna yol açar. Diğer yandan bu bireylerin yalnızca insan bireylerden oluşmaması hali ise ilgili kuramı 4. Endüstri Devrimi'ne daha çok yaklaştıır. Bunlardan hangisinin daha belirleyici olduğunun belirlenmesi için çalışılmalıdır.

İnsan-dışı aktörleri kuramına dahil eden Crossley'in de düşünceleri önemlidir. İnsan-dışı varlıkların analizlerimizden dışlanmaması gerektiğini ifade eder. Çünkü teknolojiler, virüsler, çevre, hava vb. insan-dışı varlıkların da üzerimizde etkileri vardır. Onlar yaşamlarımızı ve eylemlerimizi belirler.

Bizde sonraki çalışmacılara tavsiyemiz, çağdaş sosyal kuramlardan biri olan ilişkisel sosyoloji ile güncel gerçeklik olmaya başlayan 4. Endüstri Devrimi'ni bir araya getirecek daha ayrıntılı çalışmalar yapmalarıdır. Benzer biçimde başka sosyal teoriler ile de benzer biçimde çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Aksoy, S., Demircioğlu, P., Boğrekci, İ., & Durakbasa, M. N. (2024). Enhancing human safety in production environments within the scope of Industry 5.0. In N. M. Durakbasa & M. G. Gençyılmaz (Eds.), *Industrial engineering in the Industry 4.0 era* (pp. 200–212). Springer.

Altınpulluk, H. (2018). Nesnelerin interneti teknolojisinin eğitim ortamlarında kullanımı. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 4(1), 94–111.

Bourdieu, P. (2007). Vive la crise!: Sosyal bilimde heterodoksi için. In G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Eds.), *Ocak ve zanaat* (pp. 33–49). İstanbul: İletişim Yayınları.

Crossley, N. (2011). *Towards relational sociology*. Routledge.

Dépelteau, F. (2013). What is the direction of the ‘relational turn’? In C. Powell & F. Dépelteau (Eds.), *Conceptualizing relational sociology: Ontological and theoretical issues* (pp. 163–185). Palgrave Macmillan.

Dépelteau, F. (2018a). *The Palgrave handbook of relational sociology*. Palgrave Macmillan.

Dépelteau, F. (2018b). From the concept of ‘trans-action’ to a process-relational sociology. In F. Dépelteau (Ed.), *The Palgrave handbook of relational sociology* (pp. 499–519). Palgrave Macmillan.

Donati, P. (2018). An original relational sociology grounded in critical realism. In F. Dépelteau (Ed.), *The Palgrave handbook of relational sociology* (pp. 431–456). Palgrave Macmillan.

Fuente, D. D. la, Pino, R., Ponte, B., & Rosillo, R. (2021). *Organizational engineering in Industry 4.0*. Springer.

Giddens, A. (2003). *Sosyolojik yöntemin kuralları: Yorumcu sosyolojilerin pozitif eleştirisi* (Ü. Tatlıcan & B. Balkız, Çev.). İstanbul: Paradigma.

Gilchrist, A. (2016). *Industry 4.0: The industrial internet of things*. Apress.

Johnson, N., & Markey-Towler, B. (2021). *Economics of the fourth industrial revolution: Internet, artificial intelligence and blockchain*. Routledge.

Lim, T. W. (2019). *Smart factory: Industrial revolution 4.0, tech giants, and digitized societies*. Palgrave Macmillan.

McFarlane, C. (2013). Relational sociology, theoretical inhumanism, and the problem of the nonhuman. In C. Powell & F. Dépelteau (Eds.), *Conceptualizing relational sociology: Ontological and theoretical issues* (pp. 45–66). Palgrave Macmillan.

Onar, S. C., Üstündağ, A., Kadaifci, Ç., & Öztayşı, B. (2018). The changing role of engineering education in Industry 4.0 era. In A. Üstündağ & E. Cevikcan (Eds.), *Industry 4.0: Managing the digital transformation* (pp. 137–153). Springer.

Öztayşı, B. (2018). The changing role of engineering education in Industry 4.0 era. In A. Üstündağ & E. Cevikcan (Eds.), *Industry 4.0: Managing the digital transformation* (pp. 137–153). Springer.

Powell, C. (2013). Radical relationism: A proposal. In C. Powell & F. Dépelteau (Eds.), *Conceptualizing relational sociology: Ontological and theoretical issues* (pp. 187–207). Palgrave Macmillan.

Priyadarshini, S. B. B., Bhusanbagjadab, A., & Mishra, B. K. (2019). The role of IoT and big data in modern technological arena: A comprehensive study. In V. E. Balas, V. K. Solanki, R. Kumar, & M. Khari (Eds.), *Internet of things and big data analytics for smart generation* (pp. 13–25). Springer.

Salkın, C., Öner, M., Üstündağ, A., & Cevikcan, E. (2018). A conceptual framework for Industry 4.0. In A. Üstündağ & E. Cevikcan (Eds.), *Industry 4.0: Managing the digital transformation* (pp. 3–23). Springer.

Vandenbergh, F. (2018). The relation as magical operator: Overcoming the divide between relational and processual sociology. In F. Dépelteau (Ed.), *The Palgrave handbook of relational sociology* (pp. 35–57). Palgrave Macmillan.

Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, eserleri ve entelektüel gelişimi. In G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Eds.), *Ocak ve zanaat* (pp. 53–76). İstanbul: İletişim Yayınları.

MODERN VE POSTMODERN SANATIN ÖZELLİKLERİ

Dr. Fatih Furkan ALPDOĞAN¹, Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ²

Öz

Modernlikten postmodernizme geçiş süreci, sanat ve düşüncede derin bir dönüşümü ifade eder. Modernlik, nesnel bilgi, evrensel etik ve bağımsız sanat anlayışına dayanırken; postmodernizm ise bütünlük iddialarını sorgulayarak, farklılıkları ve çoğulluğu ön plana çıkarır. Popüler kültürle etkileşim içinde olan postmodern sanat, yüksek ve kitlesel kültür arasındaki sınırları bulanıklaştırmış, sanatın toplumsal eleştiri ve dönüşüm işlevini güçlendirmiştir. Bu süreç, sadece estetik değil aynı zamanda kültürel ve sosyal yapıların da yeniden şekillenmesini simgeler. Çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Konuyla ilişkili kitaplara, makalelere vb. müracaat edilmiş, onlardan elde edilen bilgilere bağlı olarak bu çalışma hazırlanmıştır. Sonuç olarak modern sanatın genel olarak toplumdan ve gündelik yaşamdan ayrı, bağımsız bir etkinlik olarak kendisini gösterdiği; postmodernizmle birlikte ise sanat ve gerçeklik, sanat ile gündelik yaşam arasındaki uçurumun ortadan kalktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, sanat, değişim, kültür.

CHARACTERISTICS OF MODERN AND POSTMODERN ART

Abstract

The transition from modernity to postmodernism represents a profound transformation in art and thought. While modernity was based on objective knowledge, universal ethics and an independent understanding of art, postmodernism questions the claims of integrity and emphasizes differences and plurality. Postmodern art, which interacts with popular culture, has blurred the boundaries between high and mass culture and strengthened the function of art in social criticism and transformation. This process symbolizes the reshaping of not only aesthetic but also cultural and social structures. Document analysis method was utilized in the study. Books, articles, etc. related to the subject were consulted and this study was prepared based on

¹ Dr. Fatih Furkan ALPDOĞAN, ffalpdogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2383-269X

² Doç. Dr., Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Yapı ve Değişme ABD, mustafa.solmaz@inonu.edu.tr; amustimi@gmail.com, ORCID: 0009-0008-8481-8577

the information obtained from them. As a result, it has been observed that modern art generally manifests itself as an independent activity, separate from society and everyday life; with postmodernism, the gap between art and reality, art and everyday life has disappeared.

Keywords: Modernism, postmodernism, art, change, culture.

Giriş

Modern dönemin sanat ve estetik anlayışı özellikle Rönesans'tan itibaren kilise ve sarayın denetiminden uzaklaşarak, özgün ve bağımsız kurumsal yapılar içinde gelişmiştir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ise sanat artık salt fayda gözetmeyen, kendi içinde anlam taşıyan bir mikrokozmos olarak görülmeye başlanmıştır. 19. yüzyıl ortalarında yaşanan ekonomik, politik ve kültürel krizler, mekân ve zaman algısında köklü bir değişimi tetiklemiş; bu değişimler modernist sanat ve edebiyatın biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise postmodernizm, modernliğe karşı eleştirel bir perspektif geliştirmiş ve sanatın işlevi, biçimi ve anlamına dair çok yönlü bir çeşitlilik ortaya çıkarmıştır.

Postmodern yaklaşım, yüksek kültür ile popüler kültür arasındaki sınırları sorgulayarak, farklı toplumsal grupların temsiline, medya ve teknoloji ile etkileşime önem vermiştir. Bu bağlamda, modernden postmoderne geçiş süreci sadece sanatın değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal yapının da dönüşümünü yansıtan çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma modern sanatın postmoderninden ne tür yönleriyle ayrıldığını ve postmodern sanatın hangi niteliklere haiz olduğunu irdelemektedir.

Modern Sanat ve Temel Nitelikleri

Modern estetiğin veya sanatın kökenleri, sanatsal üretimin gerektirdiği özgül kurumların tarihi, aynı zamanda tüketicilerin ve özellikle estetik beğenilerinin üretimi için gerekli olan kurumların ortaya çıkışıyla ilişkilidir (Bourdieu, 2006: 445-446). "Güzellik" kavramı tarihsel süreçte farklı anlamlar taşısa da güzel nesneler dünyası ve güzellik algısı, ilk kez Rönesans'la beraber şekillenmiştir. Rönesans'tan itibaren edebiyat, güzel sanatlar ve müzik, kilise ve saraydan bağımsız bir yapıya bürünmüştür. Böylelikle ayrı kurumsal yapılar içinde varlık kazanmıştır (Habermas, 1980: 38). Rönesans'tan itibaren güzelliğin ve sanatın kilise, saray ve otoriteden uzaklaşması; denetimden daha uzak ve estetik yönün ağır bastığı bir sanat anlayışı ortaya çıkarmıştır.

1735 tarihli *Reflexions philosophiques sur la poésie* adlı eserinde Alexandre Baumgarten, Leibnizci evrendoğum (kozmozgoni) teorisini sanat alanına uyarlamıştır. Modern

sanatın ortaya çıkışı açısından dönüm noktası olarak kabul edilebilecek bu kurama göre Tanrı, en iyi dünyayı yaratırken, her şey uyumlu ve özgül iç yasalarla düzenlenmiş olup, Tanrı, kendi yasalarına uyan sayısız dünyadan bir seçim yapmıştır. Karl Philipp Moritz ise sanat yapıtının, "var oluş nedenini kendi içinde" taşıdığını ifade etmiştir. O, sanatın "yararlı olmayı gerektirmeyen" bir mikrokozmos olduğunu belirtmiştir. Karl Philipp Moritz'in yanında çeşitli yazarlarda özellikle Shaftesbury, Kant, Schiller, Schlegel, Schopenhauer ve daha pek çok düşünürde, Platoncu olduğu kadar Leibnizci temellere sahip olan yüksek erdemin, güzel olanın gözlemlenmesinden geçtiği düşüncesi hakim olmuştur. Özellikle Alman kökenli bu düşünsel gelenek, Victor Cousin aracılığıyla Baudelaire ve özellikle Flaubert gibi sanat için sanat anlayışını benimsemiş yazarlara perspektif kazandırmıştır (Bourdieu, 2006: 445,446).

On sekizinci yüzyıla paralel olarak on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren sanatçıyı, eserlerini sanat için yaratmaya teşvik eden estetist bir paradigma doğmuştur (Habermars, 1980: 38). 1847-1848 krizinin, bir gösterim krizi yarattığı söylenebilir. Bu kriz, ekonomik, politik ve kültürel yaşamın zaman ve mekân algılarında köklü bir yeniden biçimlenmenin ortaya çıkmasından kaynaklanmıştır. Avrupa'da binlerce insan, barikatlarda çatışmış, hem umudun hem de korkunun girdabına kapılmış, "patlamalı zaman"ın içinde eyleme katılmanın uyarıcılığını yaşamıştır. Baudelaire, bu deneyimi asla unutamayacak ve modernist bir dil arayışı içinde tekrar tekrar bu deneyime dönecektir. Geriye dönüp bakıldığında ise zamanın çevrimsel bir biçimde anlaşılması kolaylaşmıştır (Harvey, 2012: 292). Ancak 1848 sonrasında, "Biz hangi zamandayız?" sorusu, Aydınlanma düşüncesinin basit matematiksel varsayımlarına meydan okuyarak gündeme gelmiştir. Aydınlanma düşüncesiyle yakın geçmişte birleştirilmiş olan fiziksel ve toplumsal zaman duyguları, artık yeniden ayrılmaya başlamıştır. Bu nedenle, zamanın doğasının ve anlamının yeni biçimlerde araştırılması, sanatçıları ve düşünürleri için artık mümkün hale gelmiştir (Harvey, 2012: 292). 1847-1848 olayları, aynı zamanda mekânın doğası ve paranın anlamı konusundaki yerleşik fikirleri de sarsmıştır. Bu olaylar, Avrupa'nın ekonomik ve mali yaşamında, tüm kıtayı eşzamanlı bir krize sürükleyebilecek bir mekânsal bütünleşme düzeyine ulaşmış olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum, mutlak mekân ve mahal hakkındaki kesinlik duygusunu, bir mahaldeki olayların hızla diğer mahallelere de yayılmasını mümkün kılan, değişken ve görelî bir mekân anlayışına bırakmıştır (Harvey, 2012: 203-293). Bütün bu değişimler, bir gösterim krizi yaratmıştır. Eşzamanlılık, güvensiz bir zamansallık ve hâkim değer ölçüsüne dayalı finansal sistem ile bunun para ya da meta tabanı arasındaki gerilim gibi sorunlar, ne edebiyat ne de sanat tarafından kaçınılabilir olmuştur (Harvey, 2012: 296).

Barthes'e göre 1850'lerde klasik yazma tarzı çökmüş ve edebiyat, Flaubert'ten günümüze bir dil sorunu hâline gelmiştir. İlk büyük modernist kültürel atılımın 1848 sonrasında ortaya çıkması, tesadüf değildir. Manet'in, resmin geleneksel mekânını parçalayarak, çevresini dönüştüren, ışık ve rengin parçalanmış yapısını sorgulayan fırça darbeleri; Baudelaire'in gelip geçiciliği ve sınırlı bir mahaldeki dar politikayı aşarak sonsuz anlam arayışına giren şiirleri ve düşünceleri; Flaubert'in, mekân ve zaman bakımından kendine özgü, buz gibi mesafeli bir dil kullanarak yazdığı romanları; bütün bunlar, kültürel duyarlılığın bir yansıması olarak güvensizlikle dolu ve mekânsal sınırları hızla genişleyen bir dünyada mekân, zaman, geçmiş ve geleceğin anlamını sorgulayan derin bir kopuşun işaretleridir (Harvey, 2012: 296). Bu kopuşun yanı sıra doğalcılığın ve gerçekçiliğin yetersizliği ortaya çıktıkça, sanatçılar, mimarlar ve yazarlar bu sonsuz gerçeği temsil edebilmek için yeni bir yol bulmak gerekliliği hissetmişlerdir. Bu nedenle modernizm, başından itibaren dil ile ilgilenmeye, sonsuz gerçeklerin gösterimini mümkün kılacak bir tarz bulmaya ve yeni oluşumlara göz açmaya yönelmiştir. Eğer Jameson'ın (1988: 349) belirttiği gibi deneyimin hakikati artık içinde ortaya çıktığı yer ile örtüşmüyorsa ve dünya tüm mekânları kapsıyorsa, o zaman şu sonuç ortaya çıkar: Bireysel deneyimin sahici olduğunu söyleyebildiğimizde, bu deneyim gerçek olamaz; aynı içeriğin bilimsel veya anlamaya dayalı bir biçimi gerçekse, o zaman bu içerik bireysel deneyimle yakalanamaz. Bireysel deneyim her zaman sanat yapıtlarının hammaddesini oluşturduğundan, bu durum sanatsal üretim açısından derin sorunlar yaratmaktadır. Ancak kafa karışıklığının hüküm sürdüğü tek alan bu değildir (Harvey, 2012: 292-203).

Baudelaire, sanatçıyı, kent yaşamının sıradan konularına odaklanabilen, bu konuların gelip geçici doğasını kavrayabilen ancak bu kısa anlardan sonsuzluğa dair tüm işaretleri çıkarıp alabilen biri olarak tanımlamıştır. Modern sanatçı, "günümüzün anlık, gelip geçici güzellik biçimlerinden" evrensel ve sonsuz olanı keşfeden, "hayat şarabının acı ya da baş döndürücü kokusunu imbikten geçirerek damıtan" kişi olarak tarif etmiştir (Baudelaire, 2001: 67). Modern sanatçı zaman içerisinde, piyasada kendine özgü bir konum elde edebilecek bir eser yaratıldığında, artık o haliyle kalıcı bir ürün olarak varlığını sürdürecektir. Böylece, sanat yapısı üretme çabası, rekabetin gölgesinde yürütülen bireysel bir mücadeleye dönüşmek zorundadır. Bu nedenle modernist sanat, Benjamin (2015: 6)'in deyimiyle "gizemli sanat" (aucratic art) olarak tanımlanmıştır. Sanatçı, özgün ve eşsiz bir eser ortaya koyarak bunu ticari alana sunabilecektir. Sanat için sanata adanmışlığını temsil eden gizemli bir atmosferi eserine işlemek zorundadır. Sonuç olarak, bu tutum genellikle aristokratik kesimden kültür üreticileri arasında ve popüler kültürü küçümseyenler için ciddi bir akım haline gelmiştir. En başarılı örneklerinde

ise bu sanat, hedeflediği kitle üzerinde derin etkiler bırakan, sarsıcı, yıkıcı ve uyarıcı bir silah halini almıştır. Bu durumu fark eden bazı avangard sanatçılar (Dadaistler, erken dönem gerçeküstücüler) sanatlarını popüler kültürle harmanlayarak, estetik yeteneklerini ortaya koymuşlardır. Buna karşılık, Walter Gropius ve Le Corbusier gibi isimler, benzer hedefler için yukarıdan aşağıya doğru bir dönüşüm yaratmayı amaç haline getirdiler (Harvey, 2012: 36).

Lunn'un (1985: 41) belirttiği gibi modernist yapıtlar, "kendi gerçekliğini kasıtlı olarak yapay bir ürün ya da oyun gibi göstermeyi" şiar edinmiştir. Böylece sanatın büyük bölümü, "toplumun aynası olmaktan çok, kendine dönük bir ürün" haline gelmiştir. James Joyce ve Proust gibi yazarlar, Mallarmé ve Aragon gibi şairler, Manet, Pissarro, Jackson Pollock gibi ressamalar; inşa ettikleri dilde yeni kodlar, anlamlandırmalar ve mecazi göndermeler yaratmak için çaba sarf etmişlerdir. Fakat kelimeler gelip geçici, anlık ve kaotik olduğunda, sanatçılar tam da bu yüzden sonsuz olanı anlık bir etkiyle göstermek, iletmeyi amaçladıkları mesajı doğru şekilde iletmek için "şok taktiği"ne ve "süreklilik beklentilerinin ihlaline" yaslanmak zorunda kalmışlardır (Harvey, 2012: 34). Güzel sanatlarda Petrie, Crawford, Ligeti, Woelfflin, Mentré, Petersen, Wechsler, Pinder gibi isimler önemli çalışmalara imza atmışlardır. Ekonomide ise M. Tugan-Baranovski, Wesley Mitchell ve Joseph Schumpeter gibi düşünürlerin fikirleri modernizme uygun fikirler olmuştur (Sorokin, 1972: 333).

Postmodern Sanat ve Temel Nitelikleri

1960'lardan başlayarak 1970'ler ve 1980'ler boyunca tanımlamak için kullanılan yeni bir kavram ortaya atılmıştır (Trodd, 2001: 89). Postmodern terimine bakıldığında Wolfgang Iser, kavramın tarihçesinin 1870'lere kadar götürülebileceğini ifade eder ancak postmodernizm ilk kez 1926'da bir kitapta başlık düzeyinde kendisine yer bulmuştur. "Postmodern" terimi 1934, 1939 ve 1940'larda yeniden kullanılmaya başlanmış ve 1960'larda başlayan postmodernizm tartışmaları yoğunluk kazanmıştır (Bertens, 1995: 19). Postmodernizm, en temelde, modern döneme olan çeşitli itirazları içerisinde barındırmaktadır. Temel felsefesi gereği postmodernizm daha eklektik bir algıyı içerisinde barındırır. Bu durum postmodern sanatın ortaya çıkışına ve gelişimine de etki etmiştir.

Postmodernizm kavramı ve postmodern sanat, en az altı farklı biçimde somutlaşmıştır. Bu çeşitlilik, hem eleştirel sanat pratiklerinin hem de estetik yaklaşımların çoğulluğunu yansıtmıştır: Anselm Kiefer'in tarihsel ve mitolojik referanslarla yüklü resimlerinde olduğu gibi yüksek sanatın eleştirel gücü üzerinden, kitle medyasının her yere sirayet eden etkisine karşı bir direnç biçimi olarak kendisini göstermiştir. David Salle'nin kolajla üretilmiş

çalışmaları aracılığıyla, elitist yüksek kültürden kaçınmayı amaçlayarak farklı bir boyuta geçmiştir. Teknik araçlar ve medya estetiği üzerinden popüler kültürle etkileşime giren bir pratik olarak; Mary Kelly'nin teorik yönü ağır basan feminist sanatı örneğinde görüldüğü üzere, anaakım kültürün dışında bırakılmış ya da bastırılmış toplumsal grupların özlemlerini sanatın içine taşıyan bir yaklaşım olarak (Trodd, 2001: 89); Peter Halley'nin ironik ve alaycı resimlerinde gözlemlendiği gibi, simülasyonlar çağında gerçekliğin sürekli yeniden üretildiğini ifşa etmeyi amaçlayan deneysel estetik bir söylem olarak; Barbara Kruger'in fotomontajlarında görüldüğü gibi, tüketim kültürünü hem eleştiren hem de onun biçimsel araçlarını kullanan, gündelik hayatın yapısını sorgulayan bir müdahale biçimi olarak; ve sonuncusu Gilbert & George'un modern anaakım temsillerine karşı geliştirilen çalışmaları gibi anti-modernist duyarlılıkla biçimlenen, kamusal alanda konumlanan temsil pratikleri olarak kendisini göstermiştir. Bu çok yönlü yaklaşımlar, postmodernizmin sanatsal alanda ne denli esnek ve çeşitli formlarda ortaya çıktığını gösterirken, kültürel üretim ile eleştirel kuram arasındaki ilişkilerin de ne kadar dinamik olduğunu ortaya koyar (Trodd, 2001: 89).

Postmodern sanatın, modernist yücelti anlayışına karşı geliştirdiği “yeni duyarlılık” yaklaşımı, popüler kültürün yeniden değerlendirilmesiyle kendini göstermiştir (Storey, 2001: 147-148). Iain Chambers, bu yeni duyarlılığı, *Popular Culture* (1988) adlı çalışmasında kısmen popüler kültürün estetik anlayışı ve geniş imkânlarıyla daha önce elit olarak tanımlanmış kültürel alanlara rahatsız edici biçimde sızmasının bir sonucu olarak görür. Ona göre bu durum, teorik ve akademik söylemleri daha geniş kapsamlı ama sistematik olmayan, popüler kültüre ait bilgi ve üretim ağlarıyla yüzleşmeye zorlamaktadır (Storey, 2001: 148-149).

Pop kültür özelde de pop müzik türü 1960'larda ilk işaretlerini göstermiş, 1970'lerde kültürel düzlemde yer edinmiş ve 1980'lere gelindiğinde baskın (dominant) bir konuma ulaşmıştır. Bu bakış açısı, pop müziği bütünüyle postmodern olarak tanımlayan ya da tam tersi bir şekilde postmodernlikten tamamen azade gören indirgemeci ikilikleri aşmayı sağlar. Bu çerçevede, tüm pop müziğin belli açılardan postmodern özellikler taşıdığı fakat onun doğası gereği zorunlu olarak postmodern sayılmaması gerektiği kabul edilir (Storey, 2001: 153). Ancak bazıları ise pop müziğin postmodern gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini ifade eder. Havaalanlarında, kafelerde, alışveriş merkezlerinde, sokaklarda ve spor salonlarında adeta hayatın arka plan müziği olarak yer alır. Steven Connor ise pop müziği, postmodern kültürel biçimlerin en karakteristik örneklerinden biri olarak değerlendirir (Storey, 2001: 152).

Bir süre sonra yukarıda söz edilen sanatçıların kendilerini yerleştirdikleri dönemden daha ileri bir postmodernist gelişim ortaya çıkmıştır. Her alanda çalışan bireyler, son derece eleştirel bir kendilik bilinci geliştirirler. Postmodernistler, sanat eserlerinin her koşulda tüm insanlığa ulaşması gerektiğini savunurlar (Butler, 2002: 5-6). Postmodernizm, “sanat için sanat”, evrensellik ve uluslararasılık gibi kavramlara karşı çıkar; bunların yerine farklı, özel kültürleri ve onların çeşitliliklerini ön plana çıkarır. Endüstrileşmenin yol açtığı memnuniyetsizlikten doğan, on dokuzuncu yüzyıla ait “sanat için sanat” anlayışı ise toplumsal ihtiyaçları karşılayan üretimin önünde aşılmaz bir engel oluşturduğu (Scott, 2001: 135; Storey, 2001: 148) için önemini yitirmeye başlar.

Sonuç

Modernlikten postmodernizme uzanan süreç, sanat ve düşüncede sınırların yeniden çizilmesine yol açmıştır. Modern sanatın nesnellığe, evrenselliğe ve özerkliğe olan inancı, vurgulamıştır. Postmodernizm ise bu modernist bütünlük iddialarını sorgulayarak, farklılıkları, çoğulluğu ve heterojenliği ön plana çıkarmıştır.

Modern sanat, sanatın üstün yönlerini ortaya çıkartmak için ortaya konulan eserlerle simgeleşmiştir. Postmodern sanat ise sanatın yüceltilmesinden karşılık bulması taraftarlığı yapmıştır. Herhangi bir soruna değinmek, herhangi bir alanda ya da konuda sanatın taraftar bulması ve bu taraftarlığın belirli bir dayanağa sahip olmasını temele almıştır.

Popüler kültürün yükselişi, medya estetiği ve yeni iletişim teknolojileriyle birleşen postmodern sanat, yüksek kültür ile kitlesel kültür arasındaki geleneksel ayrımları belirsizleştirmiştir. Böylece sanat, toplumsal yapıların eleştirisi ve dönüştürülmesinde daha dinamik, esnek ve kapsayıcı bir araç haline gelmiştir. Modern ile postmodern arasındaki bu geçiş yalnızca tarihsel bir dönemin değişimi ile sınırlı kalmamıştır. Diğer taraftan bilimsel alanın, kültürel kimliklerin, zaman ve mekân algılarının başkalaşmasına da yol açmıştır. Bu bağlamda, sanat ve kültür çalışmalarında modernlik ve postmodernlik arasındaki çeşitli değişim süreçleri gerçekleşmiştir. Bu değişim sürecinin yansımalarını sanat üzerinde görmek de mümkündür.

Kaynakça

- Baudelaire, C. (2001). *Kötülük çiçekleri* (A. Necdet, Çev.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Benjamin, W. (2015). *Teknik olarak yeniden-üretilebilirlik çağında sanat yapıtı*, (çev:G. Sarı), İstanbul: Zeplin Kitap.

- Bertens, H. (1995). *The idea of the postmodern: A history*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (2006). *Sanatın kuralları* (N. K. Sevil, Çev., 2. basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, C. (2002). *Postmodernism: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Chambers I. (1988), *Popular Culture*. London and New York: Taylor and Francis Group.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* (S. Savran, Çev., 6. basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jameson, F. (1988). *The political unconscious: Narrative as a socially symbolic act*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Lunn, L. (1985). *Marxism and modernism*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Scott, D. (2001). *Postmodernism and music*. In S. Sim (Ed.), *The Routledge companion to postmodernism* (2. ed., pp. 134–146). London & New York: Routledge.
- Sorokin, P. A. (1972). *Bir bunalım çağında: Toplum felsefeleri* (M. Tunçay, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Storey, J. (2001). *Postmodernism and popular culture*. In S. Sim (Ed.), *The Routledge companion to postmodernism* (2. ed., pp. 147–157). London & New York: Routledge.
- Trodd, C. (2001). *Postmodernism and art*. In S. Sim (Ed.), *The Routledge companion to postmodernism* (2. ed., pp. 89–100). London & New York: Routledge.

BİR DİJİTAL ÜRÜNÜN E-TİCARET PLATFORMUNDAKİ YOLCULUĞU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mesut OĞUZ

Batman Üniversitesi, mesut.oguz@hepsiburada.com - 0009-0002-9776-1246

Doç. Dr., Kazım KILINÇ

Batman Üniversitesi, kazim.kilinc@batman.edu.tr - 0000-0003-4154-5245

ÖZET

Son yıllarda, teknolojik ilerlemeler, kullanıcı beklentilerindeki değişim, ödeme sistemlerindeki gelişmeler ve küresel salgın gibi faktörlerin etkisiyle e-ticaret alanında hızlı bir büyüme gözlemlenmektedir. Bu büyüme sürecinde dijital ürünlerin sunduğu esneklik ve kullanıcı odaklı çözümlerle yarattığı etki dikkat çekici boyuttadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, bir dijital ürünün e-ticaret platformundaki yolculuğu olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışma, dijital bir ürünün e-ticaret platformlarındaki serüvenini; fikir oluşumundan başlayarak lansman sonrası iyileştirme ve sürekli geliştirme adımlarına kadar kapsamlı bir biçimde ele almaktadır.

Çalışmada, dijital ürünlerin sadece teknolojik olarak değil; kişiselleştirilmiş deneyimler sunma, kullanıcı ihtiyaçlarına yanıt verme ve dijital dönüşüm süreçlerine entegre olma yönleriyle de önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır. Ürün geliştirme süreci, kapsamlı bir pazar analizine dayalı fikir üretimiyle başlamakta; ardından bu fikirlerin stratejik bir planlama süreciyle bir ürüne dönüştürülmesi sağlanmaktadır. Geliştirme aşamasında çevik (agile) ekip yapısının benimsenmesi ve minimum uygulanabilir ürün (MVP) yaklaşımıyla veri odaklı bir sürecin yürütülmesi, ürünün etkinliğini ve başarısını artıran temel unsurlardandır. Ayrıca, dijital ürünlerin kullanıcı arayüzü (UI) tasarımı ve kullanıcı deneyimi (UX) prensipleri doğrultusunda şekillendirilmesi, ürünün pazarda kabul görmesini doğrudan etkilemektedir. Lansman sonrası dönemde toplanan kullanıcı geri bildirimleri ise hem teknik hem de stratejik düzeyde sürekli iyileştirme sürecine katkı sağlamakta; bu da ürünün pazardaki konumunu güçlendirmektedir. Bu yapı, dijital ürünün pazarda hızlı ve etkili biçimde konumlanmasına olanak tanımakta, aynı zamanda kalıcı bir rekabet avantajı elde edilmesini sağlamaktadır. Belirtilenler unsurlar çerçevesinde çalışma, e-ticaret sektöründe faaliyet gösteren profesyonellere, dijital ürünleri etkin bir şekilde kullanarak sektördeki başarılarını artırmalarına ve bunu sürdürülebilir hale getirmelerine yönelik bütüncül bir bakış açısı ve uygulanabilir yöntemler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Ürün, E-Ticaret, Çevik (Agile), Minimum Uygulanabilir Ürün (MVP)

Çalışmaya katkılarından dolayı Hepsiburada'ya teşekkür ederim.

ABSTRACT

In recent years, rapid growth has been observed in the field of e-commerce due to technological advancements, changing user expectations, developments in payment systems, and global events such as pandemics. Within this growth process, the impact created by the flexibility and user-centered solutions offered by digital products is particularly noteworthy. In this context, the aim of this study is defined as the journey of a digital product on an e-commerce platform. Therefore, the study comprehensively examines the adventure of a digital product on e-commerce platforms—from the initial idea formation to post-launch improvements and continuous development phases.

The study emphasizes that digital products play a significant role not only technologically but also in offering personalized experiences, responding to user needs, and integrating with digital transformation processes. The product development process begins with idea generation based on comprehensive market analysis, followed by transforming these ideas into a product through strategic planning. Adopting an agile team structure during the development phase and conducting a data-driven process through the minimum viable product (MVP) approach are fundamental elements that enhance the product's effectiveness and success. Moreover, shaping digital products in accordance with user interface (UI) design and user experience (UX) principles directly influences market acceptance. The user feedback collected in the post-launch period contributes to the ongoing improvement process at both technical and strategic levels, thereby strengthening the product's market position. This structure enables the digital product to be positioned quickly and effectively in the market, while also providing a lasting competitive advantage.

Within this framework, the study offers a holistic perspective and practical methods for professionals operating in the e-commerce sector to effectively utilize digital products, increase their success in the industry, and make it sustainable.

Keywords: Digital Product, E-Commerce, Agile, Minimum Viable Product (MVP)

1. GİRİŞ

E-ticaret (elektronik ticaret) siteleri, sundukları mal, hizmet ve finansal çözümlerle son yıllarda önemli bir büyüme trendi yakalamıştır. Küresel e-ticaret satışları 2023 yılında 5.8 trilyon dolara ulaşmış, 2027 yılında ise kadar bu rakamın 8.1 trilyon dolara yükselmesi beklenmektedir (Statista, 2024). E-ticaretin hızlı değişim ve yükselişinin arkasında birçok neden bulunmakla birlikte, teknolojik ilerlemeler, değişen tüketici alışkanlıkları, pandeminin etkisi ve finansal çözümlerdeki gelişmeler başlıca faktörler olarak öne çıkmaktadır. İnternetin gelişimiyle birlikte e-ticaret, kıtalar arası mesafeleri yakınlaştırarak tüketicilere arzu ettikleri ürünlere daha hızlı ve kolay erişim imkânı sağlamıştır (Addy, Ofodile, Oke, Olodo, Oyewole ve Raji, 2024). Günümüzde tüketiciler her ne kadar söz konusu değişimleri farkında olmadan içselleştirse de, tüketicilerin fiziksel mağazaları ziyaret etmeye gerek duymadan evlerinden istedikleri

ürünleri sipariş edebilmeleri, devrim niteliğinde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Her geçen gün gelişmekte olan teknolojilerle birlikte tüketicilerin ihtiyaç ve beklentileri de değişim göstermektedir. Değişimlere bağlı olarak e-ticaret sitelerinde kullanılabilirlik ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunan yeni özelliklere olan talep de artış göstermektedir (Rosário ve Raimundo, 2021). Bu durum, e-ticaret platformlarını kullanıcılarını analiz ederek tanımaya ve dijital ürünlerle ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik sistematik bir yaklaşım benimsemeye zorlamaktadır.

Dijital ürünler, e-ticaret platformlarının müşterilerinin ihtiyaçlarına hızlı, verimli ve etkili bir şekilde cevap verebilmelerini sağlayan önemli araçlar olarak kabul edilmektedir. Dijital ürünlerin başarısı, işlevsel olmalarının yanında, aynı zamanda kullanıcı deneyimi açısından kaliteli ve hızlı çıktılar sağlamasından kaynaklanmaktadır. Karar verme sürecinde, çevrimiçi alışveriş sitelerinin kullanıcı dostu tasarımı, güvenilirliği ve genel kullanıcı deneyiminin önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Neufeld ve Roghanizad, 2018). Bir kullanıcı, alışveriş yaparken yalnızca fiyat ve ürün yelpazesi değil, aynı zamanda site navigasyon kolaylığı, ödeme süreci güvenliği ve genel estetiği gibi unsurları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu doğrultuda, kullanıcı beklentileri ile dijital ürünlerin sunduğu kolaylıklar büyük ölçüde örtüşmekte ve bu durum, dijital ürünlerin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak dijital ürünlerin başarıyla geliştirilmesi, çok katmanlı ve iş birliğine dayalı bir çalışma sürecini gerektirmektedir. Bir fikrin olgunlaşmasıyla başlayıp, belirli bir plan doğrultusunda ürüne dönüştürülmesi ve lansman sonrasında sürekli iyileştirme ve geliştirme adımlarıyla devam eden kapsamlı bir süreçten söz etmek mümkündür. Bu süreçte, fikrin ortaya çıkmasına katkı sağlayan pazar araştırmaları ve kullanıcı içgörülerini; sistematik şekilde yürütülen ürün geliştirme aşamaları; çevik ekip yapıları, minimum uygulanabilir ürün yaklaşımı ve sürekli geri bildirimlerle beslenen inovasyon döngüleri gibi pek çok unsurun bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

Teorik bir çerçeveden hareketle hazırlanan bu çalışmanın, e-ticaret alanında çalışan profesyonellere, bir dijital ürünün e-ticaret platformundaki yolculuğunu kapsamlı biçimde analiz etme imkânı sunacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında:

- Dijital ürünlerin e-ticaret platformlarında oluşum aşamaları,
- MVP (Minimum Viable Product) yaklaşımının ürün geliştirme sürecine katkısı,
- Çevik (Agile) metodolojinin süreçteki rolü,

- Kullanıcı geri bildirimlerinin ürün stratejisine etkisi,
- Lansman sonrası iyileştirme döngüsünün başarıya katkısı gibi konular açıklanmaya çalışılacaktır.

2. KAVRAMLAR ÇERÇEVESİ

2.1. E-Ticaret Kavramı

E-ticaret, yalnızca yirmi beş yıllık geçmişine rağmen, 20. yüzyılın en önemli bilimsel başarılarından biri olarak kabul edilebilir. Dağıtım sisteminde devrim yaratmış, zaman ve mekan sınırlarını aşarak ticaret modellerini değiştirmiş, mal, sermaye ve bilgi dolaşımını iyileştirmiş ve üretim maliyetlerini düşürerek işletmeleri daha rekabetçi hale getirmiştir (Chang, Li, Li, ve Qin, 2014). E-ticaretin kabul gören belirli bir tanımı bulunmamakla birlikte, literatürde çeşitli tanımlara yer verilmektedir. Genel olarak, mal ve hizmetlerin alım-satım işlemlerinin elektronik ortamlar üzerinden gerçekleştirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Turban, King, Lee, Liang, ve Turban, 2015, s. 7). International Standard of Organization (ISO) (2023) ise e-ticareti, şirketler ve müşteriler arasında bilgi ve gereksinimlerin değiş tokuşu olarak tanımlamaktadır. Chang ve diğerleri (2014) e-ticaretin, elektronik veri değişimi (EDI), dijital iletişim araçları ve internet gibi teknolojilerle geleneksel ticaretten farklılaştığını vurgulamışlardır.

E-ticaret, çevrimiçi perakendecilik, elektronik bankacılık, dijital pazar yerleri ve mobil ticaret gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Semerádová ve Weinlich, 2022). E-ticaretin kapsamı genellikle iş modellerine “işletmeden tüketiciye (B2C), işletmeden işletmeye (B2B), tüketiciden tüketiciye (C2C) ve tüketiciden işletmeye (C2B)” göre kategorize edilmektedir (Turban vd., 2015, s. 8). Bu modeller gün geçtikçe artmakta ve yeni kavramlar hayatımıza dahil olmaktadır. Her bir model, işletmeler ve tüketiciler arasındaki farklı etkileşim biçimlerini temsil etmektedir. Örneğin, B2C modeli işletmelerin ürünlerini çevrimiçi platformlar aracılığıyla doğrudan tüketicilere satmasını, C2C modeli ise genellikle çevrimiçi açık artırma siteleri aracılığıyla tüketiciler arasındaki işlemleri kapsamaktadır (Fanelli, 2024). Bu modeller, modern dijital ekonomide e-ticaretin çeşitli uygulama alanlarını ortaya koymaktadır.

E-ticaretin gelişimi, bilgi teknolojisindeki ilerlemeler ve internet erişiminin yaygınlaşmasıyla önemli ölçüde şekillenmiştir. Güvenli ödeme sistemlerinin entegrasyonu, kullanıcı dostu arayüzler ve etkili lojistik süreçlerin hayata geçirilmesi, tüketici deneyimini iyileştirmiş ve

çevrimiçi alışverişin benimsenmesini artırmıştır (Qin, Wang, Deng ve Hao, 2025). Ayrıca, mobil ticaretin (m-ticaret) ortaya çıkışı, tüketicilerin akıllı telefonlar ve tabletler aracılığıyla işlem yapmalarını mümkün kılarak e-ticaretin yeni bir boyut kazanmasına olanak sağlamıştır. Avantajlarının önemine rağmen, e-ticaret özellikle güvenlik ve gizlilik konularda bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Çevrimiçi faaliyet gösteren işletmeler için tüketici verilerinin korunması ve güvenli işlemlerin sağlanması büyük bir önem taşımaktadır. E-ticaretin ölçülmesi ve ulusal hesaplara etkisinin istatistiksel olarak belirlenmesi, önemli bir zorluk olarak tanımlanmaktadır (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE, 2015).

Sunulan veriler ve görüşler dikkate alındığında, e-ticaret, teknolojik ilerlemeler ve değişen tüketici davranışlarıyla sürekli olarak evrimleşen (değişen), küresel ekonominin dinamik ve ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Çok yönlü doğası gereği, çeşitli iş modellerini kapsamakta ve bununla beraber güvenlik ve gizlilik gibi konulara sürekli bir odaklanmayı gerektirmektedir.

2.2. E-Ticaretin Dönüşümü

Son yıllarda e-ticaret, teknolojik gelişmeler, tüketici davranışlarındaki değişiklikler ve küresel olaylardan etkilenerek önemli değişimler geçirmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi, tüketicilerin karantina ve sosyal mesafe önlemleri nedeniyle fiziksel mağazacılığa alternatif olarak çevrimiçi alışverişe yönelmelerini sağlamış, bu da e-ticaretin hızla benimsenmesine neden olmuştur. Pandeminin etkisiyle e-ticaretin perakende ticaret içindeki payı, 2019’da %14’ten 2020’de yaklaşık %17’ye yükselmiştir (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı [UNCTAD], 2021). 2023 yılı itibarıyla da e-ticaretin perakende satışlar içindeki payı %19,4’e yükselmiş, 2024 yılı için yapılan projeksiyonlarda ise bu oranın %20,1’e çıkacağı öngörülmüştür (Oberlo, 2024). Türkiye’de ise, e-ticaretin genel ticaret hacmine oranı 2019’da %10,1 iken, yıllar içinde büyük bir artış kaydederek 2023 yılında %20,3’e ulaşmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 27 Mayıs 2024).

Değişen tüketici alışkanlıkları ve sosyolojik etkenlere yanıt olarak, işletmeler giderek çok kanallı perakende stratejileri benimsemek zorunda kalmışlardır. Benimsenen ve uygulanmaya çalışılan bu stratejiler, çevrimiçi ve çevrimdışı kanalları entegre ederek müşterilere kesintisiz bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır. Söz konusu yaklaşım, tüketicilerin markalarla birden fazla temas noktasında etkileşime geçmesine olanak tanımakta, kolaylık ve memnuniyeti

artırmaktadır (Total Retail, 2025). Ayrıca süreç içerisinde sosyal ticaret (social commerce) de dikkat çekici bir şekilde ivme kazanmıştır. Instagram, Facebook, TikTok ve benzeri platformlar, kullanıcıların sosyal medya ortamı aracılığı ile ürün satın almalarına olanak tanıyan doğrudan alışveriş özelliklerini sistemlerine entegre etmişlerdir. Bu entegrasyon, satın alma sürecini kolaylaştırırken, sosyal ağların tüketici kararları üzerindeki etkisinden yararlanmasına olanak sağlamaktadır (Global Banking ve Finance Review, 2025).

E-ticaretin gelişimi sadece teknolojiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda çevresel sorumluluk ve sürdürülebilirlik gibi sosyal eğilimlerle de şekillenmiştir. Tüketiciler, gün geçtikçe daha fazla çevre dostu uygulamalara hizmet eden platformlar veya kurumlar üzerinden taleplerini karşılamaya özen göstermektedir. Buna yanıt olarak, işletmeler ambalaj atıklarını azaltmak ve ürünleri sorumlu bir şekilde tedarik etmek gibi sürdürülebilir girişimleri benimseyerek bu beklentileri karşılamaya ve çevresel sorumluluğu teşvik etmeye çalışmaktadırlar (The Guardian, 2025). Bu bağlamda, söz konusu trendler, e-ticaretin sürekli gelişen ve değişen yapısını ortaya koymakta ve işletmelerin rekabetçi kalabilmek için teknolojik gelişmelere ve aynı zamanda tüketici tercihlerine uyum sağlamalarının önemini vurgulamaktadır.

2.3. Dijital Ürün ve Dijital Ürün Yönetimi

E-ticaret sektörünün, değişen kullanıcı talepleri ve gelişen teknolojik unsurlardan etkilenecek sürekli olarak yeniden şekillendiğinden çalışmada sıkça bahsedilmiştir. Buna ek olarak, dijital ürünlerin çeşitlenmesi de bu hızlı evrim sürecine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Dijital ürünler, elektronik ortamda oluşturulabilen, dağıtılabilen ve tüketilebilen soyut ürünlerdir (ExpandCart, 2020). Fiziksel ürünlerden farklı olarak üretim, depolama veya nakliye gerektirmezler. Dijital ürünler, e-ticaret sitelerinin pazar ihtiyaçlarına cevap vermesine ve müşteri beklentilerini aşmasına olanak tanımaktadır (Shopify, 2023). Söz konusu dijital ürünler, müşteri deneyimini iyileştirmek ve operasyonel verimliliği artırmak gibi temel hedeflerin yanı sıra, beklentileri aşmayı ve yeni deneyimler sunmayı amaçlayan stratejik unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Dijital ürünlere örnek olarak e-kitaplar, çevrimiçi kurslar, mobil uygulamalar, bulut depolama ve dijital abonelik servisleri verilebilir.

Dijital ürünlerin ve dolayısıyla e-ticaret sitelerinin başarısına hizmet eden bir önemli unsur da dijital ürünün yönetim süreçleridir. Dijital ürünlerin etkili bir şekilde yönetilmesi, yalnızca müşteri ihtiyaçlarına karşılık vermekle kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir iş başarısını da

doğrudan etkilemektedir. Dijital ürün yönetimi, dijital tekliflerin stratejik planlaması, geliştirilmesi ve sürekli iyileştirilmesi süreçlerini kapsamaktadır (DigitalOcean, 2023). Bu süreç, pazar trendleri, kullanıcı davranışları, data analizi ve teknolojik gelişmeler hakkında kapsamlı bir anlayış gerektirmektedir. Etkili dijital ürün yönetiminde, ürün özelliklerinin tam değer önerisi geliştirilmeden önce test edilmesi ve veri odaklı karar verme süreçlerinin kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (McKinsey & Company, 2023). Bu, yalnızca ürünün kullanıcı ihtiyaçlarıyla uyumlu olmasını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli başarı için de önemli bir temel oluşturmaktadır.

Dijital ürünlerin yönetiminde kullanılan en etkili metodolojilerden biri, Çevik (Agile) yaklaşımıdır. Çevik, esnek planlamaya odaklanmakta olup, değişime hızlı yanıtları teşvik ederek dijital ürünlerin hızlı ve verimli bir şekilde geliştirilmesini sağlamaktadır (The Product Folks, t.y.). Çevik metodolojisi, yinelemeli bir süreç benimseyerek, ürünlerin kademeli olarak geliştirilmesine olanak tanımakta ve her yinelemede kullanıcı geri bildirimleri ile beslenerek en iyi sonuçların oluşumunu sağlamaktadır. Çevik, farklı metodolojileri içinde barındıran bir çatı yaklaşımıdır. En yaygın metodolojiler Scrum ve Kanban olmakla birlikte, ayrıca Extreme Programming (XP), Lean, Crystal, Feature-Driven Development (FDD), Dynamic Systems Development Method (DSDM), Agile Unified Process (AUP) ve Scaled Agile Framework (SAFe) gibi yöntemler de bulunmaktadır. Ürün yöneticileri, çevik metodolojinin en önemli araçlarından biri olan Minimum Viable Product (MVP) stratejisini çalışma yöntemlerine entegre ederek sürecin hem iş birimleri hem de dijital ürün açısından fayda sağlamasına olanak sağlarlar. MVP, ürünün yalnızca temel işlevlerini içeren, erken kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak basitleştirilmiş bir versiyonudur. Bu strateji, riskleri minimize etmeye ve ürünün pazara hızlı bir şekilde sunulmasına olanak sağlamaktadır (Hoffmann, 2024, s. 203-209). MVP piyasaya sürüldükten sonra, A/B testleri gibi veri odaklı yaklaşımlar kullanılarak, ürün özelliklerinin performansı test edilmektedir. A/B testleri, kullanıcıları farklı ürün versiyonları ile test etmekte olup, hangi versiyonun daha iyi performans gösterdiğini belirleyerek, ürün geliştirme sürecine yön vermektedir (GeeksforGeeks, 2024). Ayrıca, ürün geliştirme ekipleri, stratejik vizyonu belirlemek ve verimli iş akışları sağlamak için ürün roadmap (yol haritaları) ve sprintleri (çalışma döngüsü) kullanmaktadır (ProdSquads, 2025). Yıl, eşit dört çeyreğe bölünerek, her çeyrekte yapılacak işler roadmap maddeleri olarak sprintlere yansıtılır. Roadmap'ler; müşteri içgörüler, pazar analizleri, paydaş talepleri ve uygulanan teknolojiye

ilişkin boşlukların giderilmesi gibi konu başlıklarını kapsamaktadır. Roadmap maddeleri oluşturulduktan sonra, bu önceliklerin kullanıcılarla en uygun koşullarda buluşturulması süreci başlar. Bu aşamada, UX (Kullanıcı Deneyimi) ve UI (Kullanıcı Arayüzü) odaklı yaklaşımlar devreye girer; amaç, kullanıcıların karşısına çıkarılacak özelliklerin en iyi deneyimle sunulmasını sağlamaktır. Belirtildiği gibi dijital ürün yönetimi, sürekli iyileştirme ve müşteri geri bildirimlerinin çalışma sistemlerine entegrasyonunu da kapsamaktadır. Lansman sonrası, kullanıcı geri bildirimlerinin ve performans verilerinin analiz edilmesi, dijital ürünlerin gelişen pazar koşullarına uyum sağlamasını ve kullanıcı beklentilerini karşılamaya devam etmesini sağlamaktadır (Bloomreach, 2023).

Ele alınan veriler ışığında, dijital ürün yönetimi, dijital ürünlerin tasarımından geliştirilmesine kadar olan süreçte stratejik öngörü, çevik uygulama ve sürekli optimizasyon gerektiren bir alandır. Çevik metodolojileri kullanılarak, veri odaklı kararlar alınarak ve müşteri geri bildirimleri entegrasyonu sağlanarak, işletmeler yalnızca kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda iş büyümesini de teşvik eden dijital ürünler geliştirmektedirler.

3. BİR DİJİTAL ÜRÜNÜN E-TİCARET PLATFORMUNDAKİ YOLCULUĞU

Dijital bir ürünün e-ticaret platformunda başarılı bir şekilde konumlandırılabilmesi, yalnızca teknolojik geliştirmelerle değil, aynı zamanda stratejik bir planlama ve kullanıcı odaklı bir yaklaşımla mümkündür. Bu süreç; öncelikle fikir ve planlama aşamasıyla başlamakta, hedef pazar ve kullanıcı ihtiyaçlarının belirlenmesi ile şekillenmektedir. Ardından ürün tanımı yapılmakta, strateji geliştirme süreciyle ürünün değer önerisi ve konumlandırma planı oluşturulmaktadır. Ürün geliştirme aşamasında, MVP bakış açısıyla ve çevik metodolojiler kullanılarak fonksiyonel bir yapı inşa edilirken, kullanıcı geri bildirimleri sürece entegre edilmektedir. Lansman aşamasında, pazarlama iletişimi, dağıtım ve kullanıcı etkileşimleri devreye girerek ürünün hedef kitleyle buluşması sağlanır. Sürecin son aşaması olan lansman sonrası iyileştirme ve geliştirme ise, kullanıcı verilerinin analiz edilmesi ve elde edilen içgörülerle ürünün sürekli optimize edilmesini kapsar. Bu çok katmanlı süreç, dijital ürünlerin sadece işlevsel değil, aynı zamanda sürdürülebilir ve kullanıcı odaklı olmasını sağlamaktadır.

3.1. Fikir ve Planlama Aşaması

Dijital ürünün oluşum süreci, fikir ve planlama aşamasıyla başlamaktadır. Bu aşama, pazardaki potansiyel ihtiyaçların ve fırsatların belirlenmesi, ürün vizyonunun oluşturulması ve stratejik hedeflerle uyumlu bir planın hazırlanması gibi kritik aşamaları kapsamaktadır. Etkili bir planlama süreci, kapsamlı pazar araştırmalarına ve iş hedefleriyle uyumlu stratejilerin geliştirilmesine dayanmaktadır (Kotler ve Keller, 2016, s. 78). Ürünün temelini oluşturan fikir, hedef kitlenin hangi ihtiyacını karşılayacağı, şirket stratejilerine uyumu, teknik altyapı uygunluğu, rakiplerin sundukları ve pazardaki boşlukların tespiti ile ürünün yatırıma uygun olup olmadığı tespit edilir.

Pazar araştırması, dijital ürünün potansiyel başarısının belirlenmesinde vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Veri odaklı içgörülerin, ürünün uygulanabilirliğinin değerlendirilmesinde kritik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (McKinsey & Company, 2023). Bu nedenle, pazar araştırması sürecinde hem nitel hem de nicel veri toplama yöntemlerinin kullanılması suretiyle kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Hedef kitle tanımlaması da bu aşamanın önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Ürünün kimler için tasarlandığı, hangi demografik, psikografik ve davranışsal özelliklere sahip olduklarının detaylı bir şekilde belirlenmesi sağlanmakta; hedef kitlenin ihtiyaçları, beklentileri ve tercihleri analiz edilerek ürünün bu beklentileri nasıl karşılayacağı planlanmaktadır.

Son olarak, ürünün başarısının ölçülebilmesi için KPI'lar (Key Performance Indicator) ve başarı kriterlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu kriterler, ürünün performansının izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla kullanılacak metrikleri tanımlamaktadır. Ürünün performansının nasıl ölçüleceği ve hangi KPI'lara hizmet edeceği gibi sorular, bu süreçte yol gösterici rol oynamaktadır. Belirlenen KPI'lar ve başarı kriterleri, ürün geliştirme süreci ile lansman sonrasında performansın sürekli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi için olanak tanımaktadır.

3.2. Ürün Tanımlama ve Strateji Oluşturma Aşaması

Dijital ürün geliştirme sürecinin ikinci aşaması, ürün vizyonunun netleştirilmesi ve stratejik bir yol haritasının oluşturulması ile şekillenmektedir. Bu aşamada, ürünün temel özellikleri, değer önerisi ve pazar konumlandırması belirlenmekte; pazara giriş stratejileri detaylandırılmaktadır. Ürünün pazarda doğrulanması ve müşteri taleplerine cevap verebilmesi amacıyla, MVP stratejisinin etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. MVP, ürünün temel işlevlerini içeren

ve erken kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayacak basitleştirilmiş bir versiyon olarak tanımlanmaktadır (Ries, 2011, s. 44). MVP'nin tanımlanması sürecinde, ürünün ilk sürümünde yer alacak temel özellikler belirlenmekte ve bu özellikler önceliklendirilerek sıralanmaktadır. Dijital ürünlerin %60'ından fazlası, yetersiz MVP doğrulaması ve yetersiz pazar uyumu analizi nedeniyle başarısız olmaktadır (Statista, 2023). Bu nedenle, MVP'nin dikkatli bir şekilde tanımlanması ve kullanıcı testleri ile doğrulanması büyük önem taşımaktadır.

Ürünün rekabet avantajının optimize edilebilmesi için, etkili pazar giriş stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, fiyatlandırma stratejisi belirlenirken e-ticaret platformundaki benzer ürünlerle fiyat dengesinin gözetilmesi ve farklı fiyatlandırma modellerinin (abonelik, tek seferlik ödeme vb.) değerlendirilmesi önem taşımaktadır (Kotler, 2021, s. 134). Ancak piyasada benzeri bulunmayan bir ürün söz konusuysa, ürünün maliyeti temel alınarak, benzer kategorideki uygulamaların kar marjları referans alınmak suretiyle uygun bir fiyatlandırma yöntemi geliştirilebilir. Bu süreç; abonelik modelleri, freemium (free of charge) yaklaşımları veya tek seferlik satın alımlar gibi farklı seçeneklerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. E-ticaret platformları ürünün tanıtılması amacıyla; özel teklifler, indirimler veya sadakat programları gibi kampanya stratejileri geliştirmektedir. Ürünün para kazandırma stratejisi fiyatlandırma aşaması ile doğrudan ilişkilidir (Osterwalder & Pigneur, 2010, s. 178).

Ürünün pazarlama stratejisi kadar, teknik yol haritasının (roadmap) oluşturulması da planlama sürecinde büyük önem taşır. Hangi işlerin yapılacağı, bu işler için hangi ekiplerin birlikte çalışacağı ve gerekli yetkinliklere sahip kişilerin nasıl görevlendirileceği stratejik olarak belirlenmelidir. Sürecin bir zaman planına oturtulması, önemli dönüm noktalarının tanımlanması ve paydaşlar arası etkin iletişimin sağlanması da bu aşamanın kritik unsurlarındandır. Ayrıca, ekiplerin süreci şeffaf ve verimli bir şekilde takip edebilmesi adına uygun dijital araçlarla işlerin kayıt altına alınması ve izlenebilirliğin sağlanması gerekir. Planlama ve strateji süreci tamamlandıktan sonra, belirlenen bu çerçeve doğrultusunda ürün geliştirme aşamasına geçilir; bir anlamda operasyonel uygulama bu noktada başlar.

3.3. Ürün Geliştirme Aşaması

Dijital ürün geliştirme süreci, ürünün teknik olarak geliştirildiği ve tasarım boyutlarının somutlaştırıldığı kritik bir aşamadır. Bu aşama, MVP yaklaşımının benimsendiği ve çevik

metodolojilerle desteklenen işbirliğine dayalı bir süreçtir. Çevik yöntemler, yazılım geliştirme süreçlerinde esneklik sağlamak ve değişen ihtiyaçlara hızlı yanıt verebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, minimum çaba ile maksimum düzeyde işlevsellik sunan ve hızlı bir şekilde geliştirilebilen ürünlere odaklanır; aynı zamanda, sürekli iyileştirme ilkesi ile desteklenir. Çevik ekiplerle yapılan doğru planlamalar sayesinde süreçler daha verimli yönetilir. Çevik metodolojiler arasında en yaygın kullanılanlar arasında Scrum ve Kanban yer almaktadır. Scrum, genellikle 2 ila 4 haftalık zaman dilimlerinde ürünün işlevsel bir bölümünü geliştirmeye odaklanan bir yönetim yaklaşımıdır. Süreç boyunca ekipler yapılacak işleri önce analiz eder ve ardından çalışma döngüsü programına (sprint) dahil eder, günlük kısa toplantılarla ilerlemeyi değerlendirir ve ortak hedeflere ulaşmak için yakın işbirliği içinde çalışırlar. Kanban ise iş süreçlerini görselleştirmeye olanak tanır; işleri “yapılacak”, “yapılıyor” ve “tamamlandı” gibi kategorilere ayırarak ilerleyişin şeffaf biçimde takip edilmesini sağlamaktadır. Fonksiyonel ekiplerin (tasarımcılar, mühendisler, veri analistleri) işbirliği, ürünün kullanılabilirliğinin ve işlevselliğinin optimize edilmesine katkı sunmaktadır (McGrath, 2013, s. 67).

Geliştirme sürecinde, planlama ve strateji aşamasında belirlenen kilometre taşları, sorumluluklar ve zamanlamalar doğrultusunda hazırlanan ürün roadmap uygulamaya konur. Geliştirme süreci boyunca belirlenen dönüm noktalarında, yapılan iyileştirmeler son kullanıcı testlerine tabi tutulur ve bu testlerin çoğunlukla dijital ürün yöneticileri tarafından gerçekleştirilmesi beklenir. Planlanan ve tasarlanan özelliklerin hayata geçirilmiş olan versiyonla uyumlu olması kritiktir. Ayrıca, geliştirmeler belirli bir olgunluk aşamasına ulaştığında, iç kullanıcılar veya seçilmiş kullanıcı grupları aracılığıyla kullanıcı testleri ile ürün son kullanıcıyla buluşturulur. Bu testler, kullanıcı geri bildirimlerine dayanarak ürünün son kullanıcı üzerindeki etkisini değerlendirmeye ve gelişim için atılacak adımların belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

Bu bağlamda, ürün geliştirme sürecinde, sprint tabanlı geliştirme ve kullanıcı testleri kritik rol oynamaktadır. Bu yöntemler, ürünün işlevselliğini sürekli olarak test etmeye ve kullanıcı geri bildirimlerine hızlı yanıt vererek verimliliği artırmaya olanak tanır. Sprint tabanlı geliştirme, Scrum metodolojisinde kullanılan bir terimdir ve kısa süreli, yoğun geliştirme döngülerini ifade etmektedir. Bu döngülerde belirli hedeflere ulaşmak için yoğun çalışma yapılmakta ve her sprint sonunda ürünün kullanılabilirliği test edilmektedir (Pichler, 2010, s. 89). Sorunsuz bir

kullanıcı deneyiminin sağlanabilmesi için sürekli geri bildirim ve kullanılabilirlik testleri uygulanmaktadır (Norman, 2013, s. 143). Güvenlik, ölçeklenebilirlik ve endüstri düzenlemelerine uyum gibi zorunlu gereksinimler de bu aşamada ele alınmaktadır (Chesbrough, 2003, s. 77). Çevik metodolojiler ürünün başarısını %30 artırdığı gözlemlenmiştir (Forbes, 2023). Çevik yaklaşımlar, MVP bakış açısıyla ve kullanıcı odaklı yaklaşımla birlikte değerlendirildiğinde, ürün geliştirme sürecindeki önemleri daha da belirginleşmektedir. Bu durum, çevik metodolojilerin ve kullanıcı odaklı yaklaşımların ürün geliştirmede kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

3.4. Lansman (Yayına Alma) Aşaması

Lansman aşaması, dijital ürünün pazara sunulduğu ve gerçek kullanıcılarla buluştuğu kritik bir evre olarak bilinmektedir. Bu süreçte, şirketler performansın değerlendirilmesi ve iyileştirme alanlarının belirlenmesi amacıyla, genellikle sınırlı bir kullanıcı grubuyla pilot lansmanlar (beta testleri) gerçekleştirmektedir (Cooper ve Vlaskovits, 2016, s. 103). Beta test sürecinde elde edilen veriler ışığında, ürün özelinde son düzenlemeler yapılmaktadır. Bu aşamada A/B testlerinin devreye alınmasıyla birlikte, kullanıcı davranışları sistematik olarak analiz edilmekte; en etkili ürün özellikleri ve pazarlama stratejileri, önceden tanımlanmış KPI'lar doğrultusunda belirlenmektedir. Nitekim başarılı ürün lansmanlarının %75'inde A/B testlerinin kullanıldığı görülmektedir (HubSpot, 2023). A/B testi her ne kadar temel olarak ürünün iki farklı versiyonunun karşılaştırılması anlamına gelse de, pratikte bu testler A/B/C veya A/B/C/D gibi birden fazla varyasyonun karşılaştırılması şeklinde de uygulanabilmektedir. Bu testlerin temel amacı, performans verileri ve kullanıcı geri bildirimlerine dayanarak en iyi sonuç veren ürün versiyonunu tespit etmek ve sonraki adımları bu doğrultuda şekillendirmektir.

Lansmanın başarısı için pazara giriş stratejisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu süreçte, pazarlama ve sosyal medya uzmanları ile iş birliği içinde lansman kampanyaları, sosyal medya duyuruları ve e-posta pazarlama stratejileri planlanmaktadır. Dijital reklamcılık, influencer pazarlaması ve promosyonlar ise kullanıcı benimsemesini artırmada etkili yöntemler olarak değerlendirilmektedir (Lemon ve Verhoef, 2016, s. 190). Bu sürecin bir diğer önemli bileşeni, müşteri hizmetleri ve satış uzmanlarının kullanıcılara rehberlik edebilmeleri amacıyla eğitilmesidir. Tüm bu çalışmalar, ürünün performansını artırmak ve kullanıcıların tepkisini en üst düzeye çıkarmak amacıyla bütüncül bir şekilde planlanmaktadır. Bu süreçte, dönüşüm

oranları ve kullanıcı etkileşimi gibi metrikler yakından izlenmekte; elde edilen verilere göre lansmanın etkinliği değerlendirilmekte ve gerekli iyileştirmeler yapılmaktadır (Gupta ve Zeithaml, 2006, s. 65).

3.5. Lansman Sonrası İyileştirme ve Geliştirme Aşaması

Lansman sonrası süreç, dijital ürünün sürekli izlenmesi, veriye dayalı kararlarla optimize edilmesi ve kullanıcı deneyiminin geliştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Westerman, Bonnet ve McAfee, 2014, s. 91). Bu aşamada, şirketler ürün performansını değerlendirmek amacıyla genellikle satış verileri, KPI'lar ve kullanıcı davranışlarını analiz etmektedir. Müşteri memnuniyeti anketleri, Net Promoter Score (NPS) ve kullanıcı incelemeleri, iyileştirme süreçlerinde yol gösterici metrikler olarak değerlendirilmektedir. Kullanıcı geri bildirimlerine dayalı olarak yapılan güncellemeler, ürünün pazardaki rekabet gücünün artırılmasına ve müşteri beklentilerine daha iyi yanıt verilmesine olanak tanımaktadır. Ürünün pazarla olan ilişki düzeyinin korunabilmesi amacıyla, yenilikçi özellikler, hata düzeltmeleri ve işlevsel güncellemeler uygulanmaktadır. Rakip analizleri ve sektör trendleri doğrultusunda, yeni özelliklerin geliştirilmesi ile kullanıcı deneyimi sürekli olarak geliştirilmektedir. Başarılı dijital ürünlerin %80'inin, kullanıcı geri bildirimleri ve pazar trendlerine dayalı olarak düzenli güncellemeler aldığı belirtilmektedir (TechCrunch, 2023). Rekabet avantajının sürdürülebilmesi için, işletmelerin pazar dinamiklerine hızlı yanıt veren, çevik ve proaktif bir strateji izlemesi gerekmektedir (Christensen, 1997, s. 57). Rekabet analizi ve endüstri trendlerinin takibi, ürün geliştirme sürecine yön vermekte ve müşteri bağlılığının artırılmasına katkı sunmaktadır. Dijital ortamın hızla değişen dinamiklerine uyum sağlayan şirketler, ya kullanıcı beklentilerini önceden öngörerek ya da yenilikçi keşiflerle bu beklentileri şekillendirerek pazardaki güçlü konumlarını korumaktadır.

4. SONUÇ

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, e-ticaret platformlarının rekabet gücünü artırmak ve kullanıcı beklentilerine yanıt verebilmek için dijital ürünleri stratejik şekilde konumlandırması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Çalışmanın genel çıktıları değerlendirildiğinde, bir dijital ürünün e-ticaret platformundaki yolculuğunun fikir aşamasından lansman sonrası iyileştirmelere kadar olan süreçler toplamı bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. İncelenen literatür ve tecrübe

edilen uygulamalı örnekler, dijital ürünlerin başarısının yalnızca teknolojik altyapıya veya işlevselliğe bağlı olmadığını; aynı zamanda kullanıcı dostu deneyiminin ve sürekli yenilikçi yaklaşımın sağlanmasının kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Dijital ürünlerin oluşum süreçlerinde, çevik metodolojilerle çalışan kolektif ekip yapıları, MVP stratejileri ve veri odaklı karar alma yaklaşımları; ürünün pazarda etkili bir şekilde konumlandırılmasını ve kullanıcı ihtiyaçlarına hızlı, esnek yanıtlar verilmesini mümkün kılan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu unsurlara ek olarak, süreç boyunca kullanıcı geri bildirimlerinin ve pazar trendlerinin ürün stratejilerine sistematik biçimde entegre edilmesi, sürdürülebilir ürün başarısının sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, dijital ürünler, yalnızca teknolojik bir çıktı değil; kullanıcı ihtiyaçlarını merkeze alan, veri temelli kararlarla şekillenen ve çevik metodolojilerle sürekli geliştirilen dinamik yapılardır. Bu ürünlerin e-ticaret platformlarındaki başarısı, inovasyon, kullanıcı deneyimi ve organizasyonel çevikliğin kesişim noktasında yer alan bütüncül bir yönetim anlayışının benimsenmesiyle mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar, platformların rekabet gücünü artırmakla kalmayıp; aynı zamanda sürdürülebilir büyüme, kullanıcı bağlılığı ve uzun vadeli değer yaratımı açısından da kritik öneme sahiptir. Yapay zeka ve makine öğreniminin araştırma ve geliştirme süreçlerine entegrasyonu, inovasyonu ve ürün geliştirmeyi hızlandırarak şirketlerin değişen tüketici taleplerine daha etkili bir şekilde yanıt vermesine imkan tanıdığı öngörülmektedir (Financial Times, 2024). Bu teknolojilerin sunduğu potansiyel dikkate alındığında, gelecekteki çalışmalarda yapay zekanın dijital ürünlerin fikir aşamasından pazara sunulmasına kadar uzanan süreçteki olası rolü ve çok yönlü etkileri derinlemesine analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Addy, W. A., Ofodile, O. C., Oke, T. T., Olodo, H. B., Oyewole, A. T. ve Raji, M. A. (2024). *E-commerce and consumer behavior: A review of AI-powered personalization and market trends*. GSC Advanced Research and Reviews, 18(3), 66–77.
- [2] Bloomreach. (2024, Ocak 4). The Ultimate Ecommerce A/B Testing Guide. <https://www.bloomreach.com/en/blog/ultimate-ecommerce-ab-testing-guide> (Erişim tarihi: 10.02.2025)
- [3] Chang, Y., Li, F., Li, S. ve Qin, Z. (2014). *E-Commerce Strategy*. Springer, 1–8.
- [4] Chesbrough, H. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business School Publishing, 77.
- [5] Christensen, C. M. (1997). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*. Harvard Business Review Press, 57.
- [6] Cooper, B. ve Vlaskovits, P. (2016). *The Lean Entrepreneur: How Visionaries Create Products, Innovate with New Ventures, and Disrupt Markets*. Wiley, 103.
- [7] DigitalOcean. (2023, Ağustos 8). The Best Product Management Methodologies (from Agile to Scrum). <https://www.digitalocean.com/resources/articles/product-management-methodologies> (Erişim tarihi: 03.07.2025)
- [8] ExpandCart. (2020). Digital Products in Ecommerce (A Complete Guide). <https://expandcart.com/en/35560-digital-products-in-ecommerce-complete-guide/> (Erişim tarihi: 03.07.2025)
- [9] Fanelli, T. (2024, Temmuz 23). Exploring the Different Types of E-commerce: B2B, B2C, C2C and C2B. <https://www.tomfanelli.com/types-of-e-commerce/> (Erişim tarihi: 09.03.2025)
- [10] Financial Times. (2024, Kasım 7). AI and the R&D revolution. <https://www.ft.com/content/648046c1-7fcd-43fb-819b-841f104396d9> (Erişim tarihi: 03.07.2025)
- [11] Forbes. (2023, Mart 15). The Agile Mindset: Revolutionizing Software Development Teams. <https://www.forbes.com/councils/forbestechcouncil/2023/03/15/the-agile-mindset-revolutionizing-software-development-team/> (Erişim tarihi: 11.02.2025)
- [12] Global Banking ve Finance Review. (2025, Ocak 15). Comprehensive Report on Omnichannel Retail Strategies. <https://www.globalbankingandfinance.com/comprehensive-report-on-omnichannel-retail-strategies-2025-> (Erişim tarihi: 01.07.2025)
- [13] GeeksforGeeks. (2024, Şubat 6). A/B Testing in Product Management. <https://www.geeksforgeeks.org/software-engineering/a-b-testing-in-product-management/> (Erişim tarihi: 02.07.2025)

- [14] Gupta, S. ve Zeithaml, V. A. (2006). *Customer metrics: Measuring success in digital marketplaces*. Journal of Marketing, 70(1), 65–81.
- [15] Hoffmann, S. (2024). *Digital Product Management: Frameworks – Tools*. Springer, 203–209.
- [16] HubSpot. (2023). The Ultimate List of Marketing Statistics for 2024. <https://www.hubspot.com/marketing-statistics> (Erişim tarihi: 19.01.2025)
- [17] ISO. (2023). Transaction assurance in E-commerce — Vocabulary, 3.1.1. <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:iso:32110:ed-1:v1:en> (Erişim tarihi: 18.03.2025)
- [18] Kotler, P. (1999). *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control*. 9. Baskı, Prentice Hall College Inc, 120-134.
- [19] Kotler, P. ve Keller, K. L. (2016). *Marketing Management*. Pearson, 15. Baskı, 70-78.
- [20] Lemon, K. N. ve Verhoef, P. C. (2016). *The role of customer experience in the digital economy*. Journal of Marketing, 80(6), 190–214.
- [21] McGrath, R. G. (2013). *The End of Competitive Advantage: How to Keep Your Strategy Moving as Fast as Your Business*. Harvard Business Review Press, 61-67.
- [22] McKinsey ve Company. (2023, Ocak 20). What separates top product managers from the rest of the pack. <https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications/our-insights/what-separates-top-product-managers-from-the-rest-of-the-pack> (Erişim tarihi: 11.03.2025)
- [23] McKinsey ve Company. (2024, Temmuz 18). From Raw Data to Real Profits: A Primer for Building a Thriving Data Business <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/from-raw-data-to-real-profits-a-primer-for-building-a-thriving-data-business> (Erişim tarihi: 18.02.2025)
- [24] Neufeld, D. ve Roghanizad, M. (2018, Ocak 23). How Customers Decide Whether to Buy from Your Website. Harvard Business Review. <https://hbr.org/2018/01/research-how-customers-decide-whether-to-buy-from-your-website> (Erişim tarihi: 10.03.2025)
- [25] Norman, D. A. (2013). *The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition*, 143.
- [26] Oberlo. (t.y.). E-commerce Share of Retail Sales (2019–2024). <https://www.oberlo.com/statistics/ecommerce-share-of-retail-sales> (Erişim tarihi: 10.01.2025)
- [27] Osterwalder, A. ve Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook for Visionaries, Game Changers, and Challengers*, 178.
- [28] Pichler, R. (2010). *Agile Product Management with Scrum: Creating Products That Customers Love*, 89.

- [29] ProdSquads. (2025). The Role of Agile Methodologies in eCommerce Product Management. <https://www.prodsquads.com/post/the-role-of-agile-methodologies-in-ecommerce-product-management> (Erişim tarihi: 22.02.2025)
- [30] Qin, Z., Wang, G., Deng, W. ve Hao, Y. (2025). *Introduction to E-commerce*. In *E-Commerce in Theory and Practice*. Springer, 389–424.
- [31] Ries, E. (2011). *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. Crown Business, 44.
- [32] Rosário, A. ve Raimundo, R. (2021). *Consumer marketing strategy and e-commerce in the last decade: A literature review*. Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research, 16(7), 3003–3024.
- [33] Semerádová, T., ve Weinlich, P. (2022). *The Broad and Narrow Definition of E-Commerce*. In *Achieving Business Competitiveness in a Digital Environment*. Springer, 1–26.
- [34] Shopify. (2023). Essential Elements of Ecommerce Product Management. <https://www.shopify.com/blog/ecommerce-product-management> (Erişim tarihi: 16.03.2025)
- [35] Statista. (2023). Digital Product Failure Rates. <https://www.statista.com/studies-and-reports/companies-and-products> (Erişim tarihi: 12.02.2025)
- [36] Statista. (2024). Global Retail E-Commerce Sales from 2014 to 2027. <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/> (Erişim tarihi: 14.02.2025)
- [37] TechCrunch. (2023). How Frequent Updates Drive Digital Product Success. <https://techcrunch.com/newsletters/techcrunch-daily-news/> (Erişim tarihi: 13.02.2025)
- [38] The Guardian. (2025, Ocak 31). A Vinnies That Never Sleeps and an Online Thrift Store to Rival Asos. <https://www.theguardian.com/society/2025/feb/01/a-vinnies-that-never-sleeps-and-an-online-thrift-store-to-rival-asos-op-shops-log-on-to-meet-new-demand> (Erişim tarihi: 13.02.2025)
- [39] The Product Folks. (2024, Ağustos 2). Introduction to Digital Product Management: Digital Product Management 101. <https://www.theproductfolks.com/product-management-blog/digital-product-management-101> (Erişim tarihi: 14.02.2025)
- [40] Total Retail. (2025). How Technology, Omnichannel Strategies, and Social Media Are Transforming Retail <https://www.mytotalretail.com/article/how-technology-omnichannel-strategies-and-social-media-are-transforming-retail/> (Erişim tarihi: 18.02.2025)
- [41] Turban, E., King, D., Lee, J. K., Liang, T. P. ve Turban, D. C. (2015). *Electronic Commerce: A Managerial and Social Networks Perspective*. Springer, 7-8.
- [42] TÜİK. (2021, Eylül 14). Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=girisimlerde-bilisim-teknolojileri-kullanim-arastirmasi-2021-37435> (Erişim tarihi: 21.03.2025)

[43] Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2024, 27 Mayıs). Türkiye'de E-Ticaretin Görünümü Raporu. <https://ticaret.gov.tr/duyurular/turkiyede-e-ticaretin-gorunumu-raporu-yayimlandi> (Erişim tarihi: 17.04.2025)

[44] UNCTAD. (2021, Mar 15). *How COVID-19 Triggered the Digital and E-Commerce Turning Point*. <https://unctad.org/news/how-covid-19-triggered-digital-and-e-commerce-turning-point> (Erişim tarihi: 14.04.2025)

[45] United Nations Economic Commission for Europe UNECE. (2015, Aralık). Guide to Measuring Global Production. <https://unece.org/statistics/publications/guide-measuring-global-production-2015> (Erişim tarihi: 02.03.2025)

[46] Westerman, G., Bonnet, D. ve McAfee, A. (2014). *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation*. Harvard Business Review Press, 91.

KALİTE 4.0'A İLİŞKİN AKADEMİK YAYINLARIN BİBLİYOMETRİK VE TEMATİK ANALİZİ

Funda YİĞİT POLAT

Düzce Üniversitesi, fundayigitpolat@gmail.com - 0009-0006-8303-2682

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ

Düzce Üniversitesi, mehmet selami yildiz@duzce.edu.tr - 0000-0002-6557-6372

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Web of Science (WoS) veri tabanında “Quality 4.0” anahtar terimi kullanılarak yayımlanan bilimsel makaleleri bibliyometrik yöntemle incelemek ve bu alandaki akademik eğilimleri, araştırma odaklarını ve yayın dinamiklerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, 1993–2025 yılları arasında Web of Science Core Collection kapsamında yayımlanan toplam 135 akademik çalışma, R-Studio programı kullanılarak bibliyometrik analiz teknikleriyle incelenmiştir. Analiz kapsamında yayınların yıllara göre dağılımı, yıllık ortalama atıf oranları, en fazla yayın yapan dergi ve yazarlar, yazarların atıf performansları, ülkeler arası iş birliği düzeyleri, en çok atıf alan çalışmalar, anahtar kelime bulutları, kelime ağı yapıları ve kavramsal temsiller gibi çeşitli alt başlıklar değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, “Quality 4.0” kavramıyla ilgili yayınlar 1993–2019 yılları arasında oldukça sınırlı iken, 2019 yılından itibaren bu alanda dikkate değer bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2024 yılında 37 yayımla en yüksek üretkenliğe ulaşılmıştır. Atıf analizlerine göre, en yüksek etki değerine sahip dergi "The TQM Journal" olup toplam 388 atıf almıştır. Bu dergiyi 323 atıfla "Total Quality Management & Business Excellence" dergisi izlemektedir. En üretken yazarlar arasında ilk üç sırada Antony J. (13 yayın), Sony M. (9 yayın) ve McDermott O. (8 yayın) yer almaktadır. Atıf performansına göre ise Antony J. ve Sony M. 83'er atıfla ilk sırada yer almakta, onları 72 atıfla Kenett R.S. takip etmektedir. Bu çalışma, “Quality 4.0” temalı yayınların özellikle son beş yılda belirgin bir ivme kazandığını ve alanın giderek daha fazla disiplinler arası bir yapı kazandığını göstermektedir. Yıllara göre yayın sayısındaki istikrarlı artış, bu alana yönelik akademik ilginin sürdürülebilir şekilde devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalite 4.0, Bibliyometrik Analiz, Kavramsal Haritalama.

BIBLIOMETRIC AND THEMATIC ANALYSIS OF ACADEMIC PUBLICATIONS RELATED TO QUALITY 4.0

Funda YİĞİT POLAT

Düzce University, fundayigitpolat@gmail.com - 0009-0006-8303-2682

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ

Düzce University, mehmet selami yildiz@duzce.edu.tr - 0000-0002-6557-6372

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine scientific articles published using the keyword “Quality 4.0” in the Web of Science (WoS) database using the bibliometric method and to reveal academic trends, research focuses and publication dynamics in this field. In this context, a total of 135 academic studies published within the scope of the Web of Science Core Collection between 1993 and 2025 were examined using bibliometric analysis techniques using the R-Studio program. Within the scope of the analysis, various subheadings such as the distribution of publications by year, annual average citation rates, the journals and authors with the most publications, the citation performances of the authors, the levels of cooperation between countries, the most cited studies, keyword clouds, word network structures and conceptual representations were evaluated. According to the analysis results, while the publications related to the concept of “Quality 4.0” were quite limited between 1993 and 2019, there has been a significant increase in this field since 2019. In particular, the highest productivity was reached in 2024 with 37 publications. According to citation analysis, the journal with the highest impact value is "The TQM Journal" and has received a total of 388 citations. This journal is followed by "Total Quality Management & Business Excellence" with 323 citations. The top three most productive authors are Antony J. (13 publications), Sony M. (9 publications) and Mcdermott O. (8 publications). In terms of citation performance, Antony J. and Sony M. are in the first place with 83 citations each, followed by Kenett R.S. with 72 citations. This study shows that publications with the theme of "Quality 4.0" have gained significant momentum, especially in the last five years, and the field has become increasingly interdisciplinary. The steady increase in the number of publications over the years reveals that academic interest in this field continues sustainably.

Keywords: Quality 4.0, Bibliometric Analysis, Conceptual Mapping.

1. GİRİŞ

Kalite 4.0, Endüstri 4.0 prensiplerinden kalite yönetimi alanına uzanan bir kavramdır. Endüstri 4.0, dijital teknolojilerin, Nesnelerin İnterneti'nin (IoT), büyük verinin, yapay zekanın ve diğer ileri teknolojilerin üretim ve endüstriyel süreçlere entegrasyonu ile karakterize edilen dördüncü sanayi devrimini ifade etmektedir. Bu konseptin bir uzantısı olarak Kalite 4.0, kalite yönetimi

uygulamalarını geliştirmek ve optimize etmek için yukarıda belirtilen dijital teknolojilerin uygulanmasını içermektedir (Wawak vd., 2023; Alzahrani vd., 2021; Bakama vd., 2023). Bu yönüyle yalnızca endüstriyel uygulamalarda değil, aynı zamanda akademik çalışmalarda da giderek artan bir ilgi görmektedir. Kalite 4.0, bu avantajlarla birlikte işletmelerin sürdürülebilirliklerini artırmalarına ve geleceğe daha hazırlıklı olmalarına yardımcı olabileceği potansiyelini barındırmaktadır.

Kalite 4.0, klasik kalite yönetimi yaklaşımlarını, dijital teknolojilerle bütünleştirerek kalite süreçlerinin daha esnek, hızlı, veri temelli ve proaktif şekilde yönetilmesini amaçlayan çağdaş bir kavramdır. Bu yeni yaklaşım, kaliteyi yalnızca bir kontrol aracı olmaktan çıkararak; organizasyon genelinde stratejik bir rekabet avantajına dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, Kalite 4.0'ın temel bileşenleri arasında dijital denetim sistemleri, gerçek zamanlı veri izleme, öngörücü analizler, yapay zekâ destekli karar mekanizmaları ve insan-merkezli dijital entegrasyon uygulamaları yer almaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalite 4.0, Endüstri 4.0 devriminin bir uzantısı olarak, dijital teknolojilerin kalite yönetimi süreçlerine entegrasyonunu ifade eden yeni nesil bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Kalite 4.0; müşteri memnuniyetini artırma, süreç verimliliğini geliştirme, hata oranlarını düşürme ve sürekli iyileştirme kültürünü destekleme gibi amaçlarla teknolojiyi etkin şekilde kullanmayı hedefler. Kalite 4.0'ın literatürdeki yeri hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarla giderek daha görünür hale gelmektedir. Bu bağlamda literatürde yapılan çalışmaları özetlemek gerekirse;

Bilgin ve Yılmaz tarafından yapılan bir çalışmada Endüstri 4.0'ın ana odak noktalar ile birlikte, Kalite 4.0 kavramı, boyutları, araçları ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin kalite yönetimi uygulamaları üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, Endüstri 4.0 ve Kalite 4.0 ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelenerek güncel düşünceler özetlenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Kalite 4.0 araçlarının etkin kullanımı için çalışanların teknoloji becerilerini geliştirmeleri ve işletmeler, çalışanların teknik ve dönüşümsel becerilerini güçlendirmek amacıyla, teknolojiye yapılan yatırımlarla birlikte insana da yatırım yapma konusunda stratejik bir şekilde odaklanması gerektiğini ve bu noktada, çalışanların nasıl eğitileceği konusundaki stratejik yaklaşımları belirlemek adına daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulması gerekliliğini belirtmiştir (Bilgin ve Yılmaz, 2023).

Bir diğer çalışmada, dijital dönüşüm ve Sanayi 4.0'ın sosyal ve eğitsel süreçlere olan etkileri göz önüne alınarak, Üniversite 4.0'a geçiş için döngüsel bir kavramsal harita oluşturulmuştur. İlgili kavramsal harita Yenilikçi Yönetim ve Liderlik, Hayat Boyu Öğrenme ve Destek Hizmetleri bileşenlerinin; Yatırım Getirisi (ROI), Kalite Güvence ve Akreditasyon ile Fonlama süreçlerini barındırmaktadır. Sonuç olarak, dijital çağın hızlı değişimine adapte olma sorumluluğuyla karşı karşıya olan üniversitelerin, bu dönüşüm sürecinde konumlarını nasıl değerlendirmeli ve nereye yönelmelidir? soruları yöneltilecek üniversitelerin, bu değişim

sürecini şekillendirmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde inovasyon yaratması; bu bağlamda dijital çağa liderlik etmesi gerekliliğini belirtmiştir (Aybek,2017).

Swarnakar ve arkadaşları yaptıkları çalışmada ise kuruluşların kalite yönetimi yaklaşımı olarak Kalite 4.0'ı uygulamada karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlar ile Kalite 4.0 uygulamasının mevcut durumu nitel bir çalışma olarak araştırılmıştır. Bu bağlamda, küresel tabanlı imalat ve hizmet sektörlerindeki üst düzey yöneticilerle röportaj yapılarak nitel bir araştırma metodolojisi kullanılmıştır. Çalışma, çoğu kuruluşun hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini artırmaya, maliyetleri ise düşürmeye odaklanırken, esneklik, verimlilik, şeffaflık ve üretkenliğini artırmak için Kalite 4.0'ı uyguladığını ortaya koymaktadır. Kalite 4.0'ın sürdürülebilirliği açısından bulunan temel faktörler, üst yönetimin tutarlı çabası, çalışanların sürekli eğitimi, liderlik kalitesinin oluşturulması ve Kalite 4.0'ı kullanma alışkanlığının oluşturulması olarak belirtilmiştir (Swarnakar vd., 2023).

Lodi ve ekibinin gerçekleştirdiği çalışma, yükseköğretim kurumlarında Kalite 4.0'ın hayata geçirilmesine yönelik kapsamlı bir model sunmaktadır. Kalite 4.0, Endüstri 4.0 devriminin temel bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Sadece sanayi alanında değil, eğitim sektöründe de bu teknoloji odaklı yaklaşım hem sistemsel dönüşümleri beraberinde getirmekte hem de kurumsal performans etkilemektedir. Araştırmada, Kalite 4.0'ın uygulanabilirliğine dair detaylı bir yapı önerilmekte ve bu yapının temel bileşenleri ile etkinleştirici unsurları ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında büyük veri analitiği, kurumun güçlü ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi (SWOT), belgelerin dijital ortamda yönetilmesi, dijitalleşme süreçleri, ERP sistemlerinin kullanımı ve temel performans göstergelerine dayalı uygulamalar değerlendirilmiştir. Geliştirilen bu yapı, dijitalleşme ve ileri teknoloji yoluyla tutarlılığı ve standartlaşmayı sağlamayı hedefleyen, yükseköğretim kurumlarına özel bir çözüm olarak tasarlanmıştır (Lodi vd., 2022).

Ayrıca literatürde Kalite 4.0'ın yalnızca kalite yönetimiyle sınırlı kalmayıp, inovasyon yönetimi, dijital dönüşüm, veri tabanlı karar verme ve stratejik liderlik gibi alanlarla da ilişkili çok disiplinli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kalite 4.0 aynı zamanda sürdürülebilirlik, şeffaflık ve kurumsal esneklik gibi çağdaş yönetim değerlerini destekleyerek organizasyonlara rekabet avantajı sağlamaktadır (Popkova vd., 2023; Pakdil vd., 2025;).

Literatürde yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere, son yıllarda Kalite 4.0'a ilişkin akademik üretkenliğin dikkat çekici biçimde artış göstermiştir. Bu artış, kavramın teorik çerçevesinin olgunlaşmaya başlaması ve uygulamaya yönelik araştırmaların çeşitlenmesiyle açıklanabilir. Ancak alandaki bu gelişmelerin bilimsel yayınlar düzeyinde sistematik olarak analiz edilmesi, literatürün yapısal özelliklerinin, eğilimlerinin ve araştırma boşluklarının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bibliyometrik analiz, literatürdeki yayın yoğunluğu, atıf dinamikleri, yazar üretkenliği, dergi etkisi ve kavramsal ilişkileri ortaya koymak açısından etkili bir yöntem sunmaktadır. Bu çalışma, Web of Science veri tabanında yer alan "Quality 4.0" temalı yayınları bibliyometrik yöntemlerle inceleyerek, alanın gelişim sürecini, temel araştırma eğilimlerini ve bilimsel iş birliği yapısını ortaya koymayı

amaçlamaktadır. Böylece Kalite 4.0 alanında gelecekte yapılacak çalışmalar için yol gösterici bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada “Quality 4.0” temalı bilimsel çalışmaların mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri, Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında “Quality 4.0” anahtar kelimesi kullanılarak gerçekleştirilen tarama sonucunda elde edilmiş ve R-Studio programı ile analizleri yapılmıştır.

Bibliyometrik analiz sürecinde yayınların yıllara göre dağılımı, atıf sayıları, yazar üretkenliği, dergi etkisi, ülke ve kurum temelli iş birliği yapıları gibi değişkenler, alt başlıklar altında ele alınmış ve analizler bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Elde edilen bulgular doğrultusunda, “Quality 4.0” kavramına yönelik bilimsel yayınların 1993 ile 2019 yılları arasında oldukça sınırlı sayıda olduğu (6 Yayın) tespit edilmiştir. Bilindiği üzere **Kalite 4.0** kavramı, Endüstri 4.0 devriminin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ve bu kavram, dijital dönüşümün kalite yönetimi süreçlerine etkisini açıklamak amacıyla geliştirilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarından da görüleceği üzere, özellikle 2019 yılından sonra, bu kavrama yönelik akademik çalışmalar hız kazanmış; Kalite 4.0’ın yalnızca üretimde değil, eğitim, sağlık, hizmet sektörü ve kamu yönetimi gibi farklı alanlarda da uygulama potansiyeline sahip olduğu anlaşılmıştır. 2019 ile 2024 yılları arasındaki dönemde yıllık yayın sayısında düzenli bir artış yaşanmış, bu artış 2024 yılında zirveye ulaşmış ve toplam 37 yayın ile en yüksek seviyesine çıkmıştır.

Atıf analizi sonuçları değerlendirildiğinde ise, “Quality 4.0” temalı yayınlar içerisinde en yüksek etki değerine sahip derginin toplam 388 atıf alan The TQM Journal olduğu belirlenmiştir. Bu dergiyi 323 atıfı ile Total Quality Management & Business Excellence isimli dergi takip etmektedir. Ayrıca, yazar üretkenliği açısından yapılan incelemelerde alana en fazla katkı sağlayan ilk üç araştırmacı; 13 yayını ile Antony J., 9 yayını ile Sony M. ve 8 yayını ile McDermott O. olarak öne çıkmaktadır. Atıf sayıları açısından yapılan sıralamada ise Antony J. ve Sony M. 83’er atıfı ile ilk sırayı paylaşmakta, bu iki yazarı 72 atıfı ile Kenett R.S. takip etmektedir. Veri tabanında yapılan tarama sonucunda elde edilen veriler Çizelge 1’de görülmektedir. İncelenen Yayınlarla İlişkin Çeşitli Göstergeler ise Görsel 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Verilere Yönelik Genel Görünüm

VERİLERE DAİR TEMEL BİLGİLER	
Zaman aralığı	1993-2025
Kaynak sayısı (makale, kitap, dergi vb.)	62

Belge sayısı	135
Yıllık büyüme oranı %	8,6
Belgelerin ortalama yaşı	2,76
Belge başına ortalama atıf	16,17
Toplam kaynakça sayısı	6270
YAZARLAR VE İŞBİRLİKLERİ	
Toplam yazar sayısı	440
Tek yazarlı yayın sayısı	12
Tek yazarlı yayınların yazar sayısı	10
Yayın başına ortalama yazar sayısı	4,07
Uluslararası işbirliği oranı %	35,56
BELGE TÜRLERİ	
Makale	125
Makale; erken erişim	7
Makale; konferans bildirisi	3

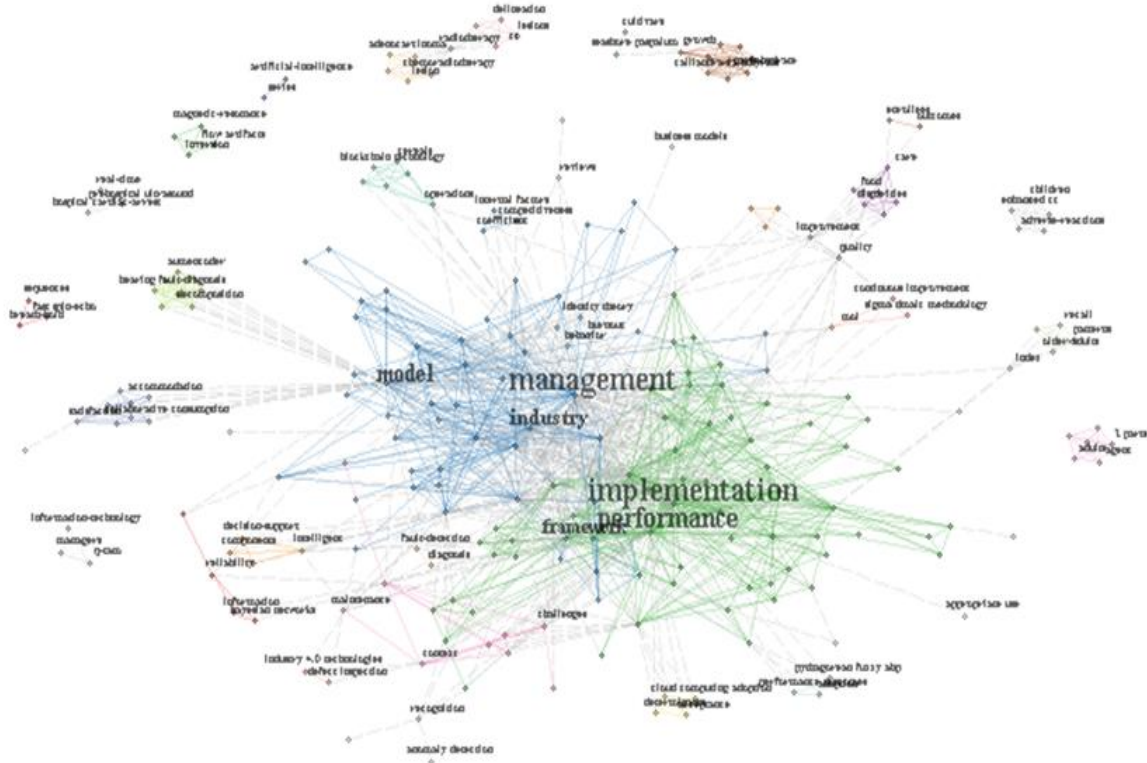
Görsel 1. İncelenen Yayınlarla İlişkin Çeşitli Göstergeler

Görsel 2’de ise “Quality 4.0” terimi ile yapılan çalışmaların ağaç haritası görülmektedir. Görsel 3’te Anahtar Kelime Eşgörünüm Ağı ve Görsel 4’te ise ilgili alanda çalışma yapılan ülkelerin yayın dağılımları görülmektedir.

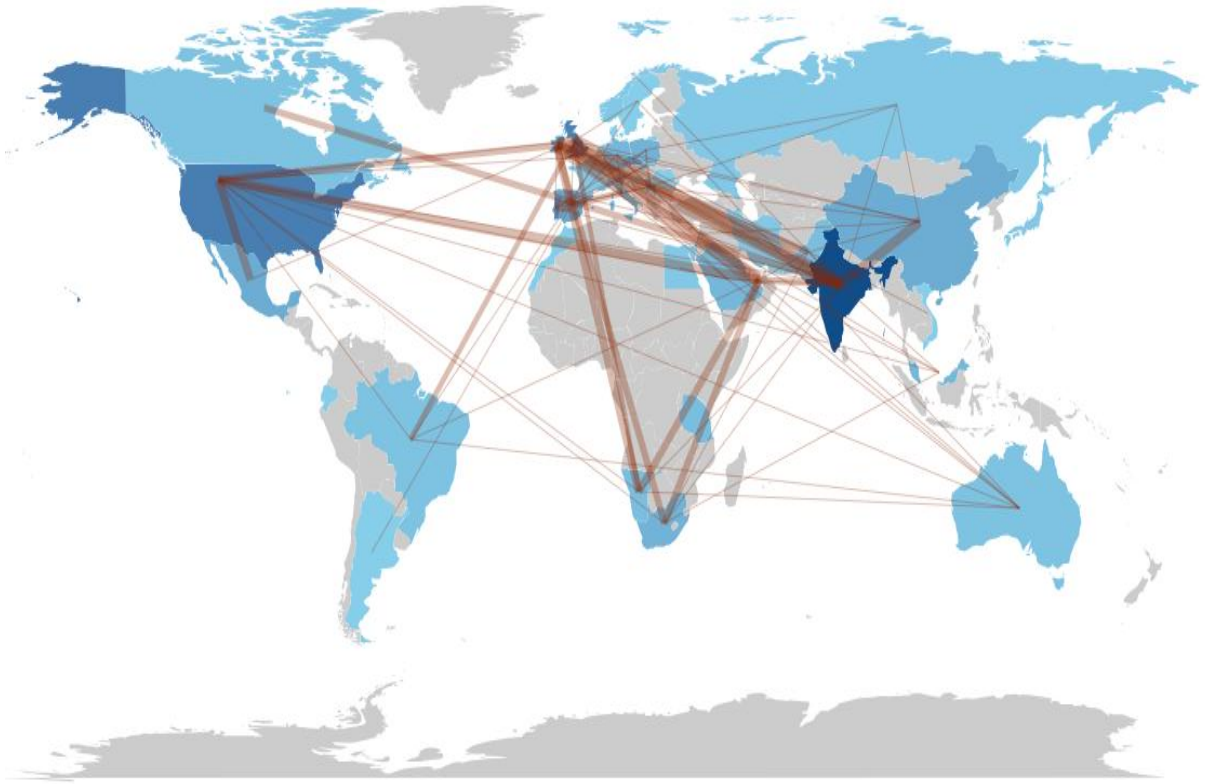
Tree

Görsel 2. İlgili alanda yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeler

Görsel 3. Anahtar Kelime Eşgörünüm Ağı

Görsel 4. Ülkelere göre yayın dağılımı

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Kalite 4.0 kapsamında WoS'ta taranan yayınlar bibliometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırma neticesinde 1993 ile 2025 yılları arasında ilgili konuda toplamda 135 yayın yapıldığı görülmüştür.

1993-2019 arasındaki yayınların(6 Yayın) Kalite 4.0 ile doğrudan bağlantılı olmadığı sadece “Kalite” kavramını barındırdığı görülmüştür. Bahse konu bu yayınlar, bağlamı bozmamak adına, analiz verisinden çıkartılmamıştır.

Bulgular özellikle 2019 yılından sonra ilgili alanda çalışmaların dünya çapında yapılmaya başlandığını ortaya koymuştur. Yine yapılan araştırma sonucunda Görsel 4'te de görüldüğü üzere ilgili alanda (Quality 4.0) Türkiye adresli herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelime analizleri ise, Kalite 4.0 kavramının “management”, “implementation” ve “model” gibi kavramlarla birlikte kullanıldığını göstermiştir. Bu durum Kalite 4.0'ın Endüstri 4.0 devriminin bir uzantısı olarak ortaya çıktığını ve dijital dönüşümün kalite yönetimi süreçlerine etkisini açıklamak amacıyla geliştirildiği gerçeğini ispat etmiştir.

Aynı zamanda Kalite 4.0'ın yalnızca kalite yönetimiyle sınırlı kalmayıp, çok disiplinli bir yaklaşımı gerektirdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Alzahrani, B., Bahaitham, H., Andejany, M., & Elshennawy, A. (2021). How ready is higher education for quality 4.0 transformation according to the LNS research framework?. *Sustainability*, 13(9), 5169.

Aybek, H. S. Y. (2017). Üniversite 4.0'a geçiş süreci: kavramsal bir yaklaşım. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 164-176.

Bakama, E. M., Sukdeo, N. I., Ramdass, K. R., & Fotso, G. B. (2023) An Assessment of The Use of Quality 4.0 Trends in Higher Education Institutions in South Africa.

Bilgin, Ö. Ü. E., & Yılmaz, Ö. Ü. E. (2023). Kalitenin Evrimi ve Kalite 4.0.

Lodi, S., Shaikh, A., Wasif, M., Tufail, M., & Butt, F. (2022, May). A quality 4.0 assurance framework for the higher education institutes. In 8th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'22) (pp. 725-732). Editorial Universitat Politècnica de València.

Pakdil, F., Muchiri, S., & Azadeh-Fard, N. (2025). The digital voice of patients and Big Data in the age of Quality 4.0. *International Journal of Quality & Reliability Management*.

Popkova, E. G., Chililov, A. M., Makarova, E. V., & Ryabyshev, D. E. (2023). Climate innovation in the practice of quality management of enterprises in industry 4.0. *Proceedings on Engineering*, 5(S2), 249-264.

Swarnakar, V., McDermott, O., Sony, M., Bhat, S., & Antony, J. (2023). Unveiling the path to sustainable quality 4.0 implementation in organisations: insights from an exploratory qualitative study. *The TQM Journal*.

Wawak, S., Teixeira Domingues, J. P., & Sampaio, P. (2023). Quality 4.0 in higher education: reinventing academic-industry-government collaboration during disruptive times. *The TQM Journal*.

A LITERATURE REVIEW ON DIGITAL WELLBEING AND DIGITAL BURNOUT IN THE TOURISM SECTOR

Asst. Prof. Dr., Begüm İLBAY VATAN

Kahramanmaraş İstiklal University, begumilbay@hotmail.com - 0000-0003-1270-6660

ABSTRACT

In today's world, where technology permeates all aspects of life, issues such as digital burnout—which negatively affects individuals' psychological and physical wellbeing—have emerged alongside the positive impacts of digitalization. In this context, the concept of digital wellbeing refers to the ethical, conscious, and balanced use of technology to maintain quality of life, while digital burnout describes the stress, fatigue, and decreased performance resulting from excessive digital exposure. Due to the widespread use of digital technologies, the tourism sector is significantly affected by both phenomena. Especially in the post-pandemic period, digital detox practices have gained importance and have emerged as a new trend within the tourism industry. This study is based on a review of relevant academic literature published in national and international indexes such as Web of Science, Scopus, and TR Index. The literature review was conducted using keywords including “digital wellbeing,” “digital burnout,” “digital detox,” “tourism sector,” “service industry,” and their Turkish equivalents. The aim of this review is to comprehensively reveal the theoretical foundations of digital wellbeing and digital burnout, their interrelation, and their implications in the tourism sector. It was found that enhancing digital wellbeing is not only dependent on individual awareness and usage habits but also on the ethical design of digital tools and institutional policies. In the tourism sector, digital detox practices have been supported in the literature as effective methods to protect both employees and tourists from digital burnout. These practices enhance individual and societal wellbeing, while also creating new opportunities in the fields of sustainable tourism and health tourism. The effective management of the digital wellbeing–burnout dichotomy is of critical importance for delivering a sustainable and high-quality tourism experience. In conclusion, this study conceptually evaluates the effects of digital technologies in the tourism field and aims to provide a solid foundation for future empirical research and sectoral practices.

Keywords: Digital wellbeing, digital burnout, digital detox, tourism sector, literature review.

TURİZM SEKTÖRÜNDE DİJİTAL REFAH VE DİJİTAL TÜKENMİŞLİK ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Begüm İLBAY VATAN

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, begumilbay@hotmail.com - 0000-0003-1270-6660

ÖZET

Teknolojinin hayatın her alanına nüfuz ettiği günümüzde, dijitalleşmenin olumlu etkilerinin yanı sıra bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığını olumsuz etkileyen dijital tükenmişlik gibi sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Dijital refah kavramı, bireylerin teknolojiyi etik, bilinçli ve dengeli kullanımıyla yaşam kalitelerinin korunmasını ifade ederken, dijital tükenmişlik dijital araçlara fazla maruz kalma sonucu oluşan stres, yorgunluk ve performans düşüşünü tanımlamaktadır. Turizm sektörü, dijital teknolojilerin yaygın kullanımı nedeniyle bu iki olgunun etkilerini yoğun biçimde hissetmektedir. Özellikle pandemi sonrası dönemde, dijital arınma uygulamalarının önemi artmış ve turizm sektöründe yeni bir eğilim olarak öne çıkmıştır. Bu çalışma, Web of Science, Scopus ve TR Dizin gibi ulusal ve uluslararası indekslerde yayımlanan ilgili akademik çalışmalar incelenerek hazırlanmıştır. Literatür incelemesi, “dijital refah”, “dijital tükenmişlik”, “dijital arınma”, “turizm sektörü”, “hizmet sektörü”, “digital wellbeing”, “digital burnout”, “digital detox”, “tourism sector”, “service industry” anahtar kelimeleri ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan inceleme dijital refah ve dijital tükenmişlik kavramlarının teorik temellerini, birbiriyle ilişkisini ve turizm sektöründeki yansımalarını kapsamlı şekilde ortaya koymayı amaçlamıştır. Dijital refahın artırılmasında, sadece bireysel farkındalık ve kullanım alışkanlıklarının değil, aynı zamanda dijital araçların etik tasarımının ve kurumsal politikaların da belirleyici olduğu görülmüştür. Turizm sektöründe dijital arınma uygulamalarının, çalışanların ve turistlerin dijital tükenmişlikten korunmasında etkili bir yöntem olduğu literatürde desteklenmektedir. Bu uygulamalar, hem bireysel hem toplumsal refahı artırmakta, ayrıca sürdürülebilir turizm ve sağlık turizmi alanlarında yeni fırsatlar yaratmaktadır. Dijital refah ve tükenmişlik arasındaki ikilemin etkin yönetilmesi, sürdürülebilir ve kaliteli bir turizm deneyimi için kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, bu çalışma turizm alanında dijital teknolojilerin etkilerini kavramsal açıdan değerlendirerek, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalara ve sektörel uygulamalara sağlam bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital refah, dijital tükenmişlik, dijital arınma, turizm sektörü, literatür incelemesi.

1. INTRODUCTION

Today, digital technologies have become deeply embedded in all aspects of life—from work and social relationships to the service industry and personal routines. The digitalization process, which accelerated particularly during the COVID-19 pandemic, has provided individuals with unprecedented access independent of time and place, while simultaneously introducing new psychological and physical risks. In this context, individuals’ relationship with technology must be evaluated not only in terms of productivity and accessibility but also through the lens of health, balance, and sustainability. Accordingly, the concepts of digital wellbeing and digital burnout have gained increasing attention in academic literature.

Digital wellbeing refers to the state in which individuals use digital tools and platforms ethically, consciously, and purposefully to preserve their physical, mental, and social well-being. In contrast, digital burnout encompasses the adverse outcomes of constant digital exposure, such as stress, mental fatigue, decreased attention, and a drop in performance. The tourism industry, as a major branch of the service sector, experiences the impact of these phenomena more intensely due to its high dependency on digital technologies. A wide range of actors, from hotel employees to tourists, interact with digital systems as both producers and consumers, leading either to increased burnout or a growing demand for digital detox experiences.

This study aims to examine the concepts of digital wellbeing, digital burnout, and digital detox from a theoretical perspective and to explore their reflections within the tourism industry. Based on a comprehensive review of current academic literature indexed in databases such as Web of Science, Scopus, and TR Index, the paper outlines the conceptual framework of these phenomena and analyzes their implications at the individual, organizational, and sectoral levels. The findings indicate that not only personal habits and awareness but also institutional digital policies, technological design choices, and modes of service delivery play a decisive role in shaping digital wellbeing. In this context, the development of strategies to mitigate digital burnout and the promotion of practices that enhance digital wellbeing in the tourism industry are of critical importance for delivering a sustainable and high-quality tourism experience.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

The rapid integration of digital technologies into daily life has brought both opportunities and challenges for individuals and organizations. In this context, understanding the psychological and behavioral impacts of digital engagement has become critical for maintaining well-being, especially in service-oriented sectors such as tourism. This section defines and discusses the concepts of digital wellbeing, digital burnout, and impact of digital technologies on wellbeing.

2.1. Definition of Digital Wellbeing

The concept of digital wellbeing has become particularly salient in the realm of tourism, an area deeply intertwined with the advancements of technology. Digital wellbeing refers to an overall state of personal wellbeing that is significantly and directly influenced by the digital technologies and mediated services that we interact with daily (Vanden Abeele, 2020; Büchi, 2024). The overall degree of digital wellbeing is determined not just by external factors but also by the emotional, physical, and psychological impacts stemming from various behavioural, content-related, or meaningful influences. These factors are shaped and influenced extensively by the technologies and services we use in our lives (Smits et al., 2022; Chen et al., 2025).

As individuals venture into the digital landscapes, particularly in the tourism sector, they seek to maintain optimal balances of these diverse factors across various contexts. This quest for balance motivates people to consciously adopt behaviours and habits that are related to digital wellbeing (Stankov & Gretzel, 2021; Hassan et al., 2022). Therefore, it is essential to recognize that digital wellbeing does not simply describe a fixed end state that can be achieved easily; instead, it remains a continuous and evolving process. This ongoing process demands a sustained effort to maintain a state of optimum balance and influence amidst the ever-changing

digital environment we navigate. As we engage with technology, our awareness of its impact and our responses to it play critical roles in our overall experience of wellbeing in the digital age (Stankov & Gretzel, 2021).

2.2. Definition of Digital Burnout

Digital burnout can be understood as a specific and troubling state in which individuals find themselves both physically and mentally unable to effectively perform their work duties and responsibilities due to the excessive, relentless, and continual use of various digital devices, such as smartphones, tablets, laptops, and desktop computers (Hori & Chao, 2022; Xu et al., 2024). This overwhelming condition is fueled by the constant connectivity and incessant demands of technology in today's fast-paced world. At its most severe, this phenomenon often leads to a digital detox—a deliberate disconnection from all digital devices for a defined period, intended to restore mental clarity, energy, and overall wellbeing (de la Fuente, 2023). Participants in such detoxes often report regaining a sense of balance, improved productivity, enhanced face-to-face interactions, and better mental health through a return to more analog experiences (Stankov & Gretzel, 2021).

In the tourism context, digital burnout manifests through three primary symptom clusters: a reduced sense of accomplishment, increased mental distance, and emotional exhaustion—often arising when individuals are consumed by digital communications centered around work, even during travel (Abubakar et al., 2021; Hassan et al., 2022). Additionally, the fear of missing out (FoMO) during leisure time distracts tourists from their surroundings, increases mental health concerns, and diminishes satisfaction with the travel experience (Argan et al., 2024; Djafarova & Kim, 2025). Constant connectivity and information overload contribute to these negative feelings, reducing travelers' openness to new experiences and motivation to engage meaningfully with their environments (Hassan et al., 2022; Arenas-Escaso et al., 2024). In some cases, tourists may seek escapism, yet the inability to fully disconnect from digital obligations can deepen their dissatisfaction.

Critical consequences of digital burnout in tourism include anxiety, fatigue, and discontent, particularly tied to overuse of social networks. When digital content fails or communication is limited, tourists may struggle to manage issues independently, leading to further stress and unmet responsibilities (Abubakar et al., 2021; Dong et al., 2025). Studies in smart tourism have identified digital overload as a key factor diminishing tourist wellbeing, with dissatisfaction emerging as a primary outcome.

On a macro level, digital burnout poses systemic risks to tourism. If not addressed, digital stress may hinder the effectiveness of destination management organizations and negatively impact destination performance. In severe cases, violations of digital wellbeing may trigger a snowball effect—degrading tourists' mental and physical health, reducing consumption, and eventually threatening the economic sustainability of destinations (Stankov & Gretzel, 2021; Hassan et al., 2022). Moreover, increasing dependence on digital tools in tourism could exacerbate inequalities, where only individuals with sufficient time, resources, and cognitive capacity can participate fully. This risks excluding vulnerable groups from accessing tourism's wellbeing

benefits—transforming digital burnout from an individual issue into a broader issue of digital and social exclusion (Stankov & Gretzel, 2021).

2.3. Impact of Digital Technologies on Wellbeing

Information and communication technologies, often referred to as ICT, are already incredibly widespread and influential within the tourism sector. These highly customised and advanced technologies have been skillfully employed to significantly alter and enhance travel experiences in remarkable ways, allowing for a more tailored and personalized approach to individual preferences, desires, and needs (Li et al., 2023). For a considerable period now, destination governments, along with various intermediaries in the travel industry, have strategically geared their entire communication efforts around these effective digital channels. This substantial shift has led to the emergence of a more interconnected and dynamic travel environment where valuable information is readily available, easily accessible, and can be shared among travelers and service providers alike (Kontis & Skoultzos, 2022). In addition to their vital role within the complex supply chain, ICT-enabled services have been extensively studied and analyzed from the enlightening perspective of de-commodification and co-creation, showcasing the evolving dynamics of consumer engagement, interaction, and participation in tourism (Ali et al., 2024).

The considerable academic and industry attention dedicated to understanding the impact of ICT in the tourism sector is quite evident. The topic has not only gained significant traction but has truly become a dominant and prominent stream of discussion in major conferences and prestigious academic journals, rigorously covering a myriad of pressing issues and intriguing topics. These issues include how various digital technologies effectively enable innovative marketing strategies, create significant value for businesses and travelers, enhance convenience for travelers across multiple platforms, and facilitate the collaborative co-creation of enriching travel experiences that resonate with modern consumers (Gössling, 2021; Stankov & Gretzel, 2021).

As digital technologies, which encompass smartphones and various mobile applications, increasingly become integrated into the daily lives of countless travellers and the extensive range of services they utilize, it is essential that the tourism industry adopts a proactive and forward-thinking stance regarding the digital well-being of both its esteemed clientele and its dedicated workforce (Van Nuenen & Scarles, 2021; Bilan et al., 2024). This particular sector cannot afford to overlook the escalating concern of digital burnout, a condition that is characterized by pervasive and relentless technology use that ultimately leads to significantly heightened levels of both physical and emotional fatigue. Employees who are directly involved in customer interactions, providing vital support across a diverse array of activities such as accommodations, dining, transportation, entertainment, and shopping, are especially vulnerable to experiencing the draining effects of digital burnout (Supriyadi et al., 2025). Their demanding roles necessitate constant engagement with technology, which may significantly contribute to their overall exhaustion and stress levels. Consequently, it is of paramount importance for the tourism industry to comprehensively implement effective strategies and initiatives aimed at alleviating and mitigating these pressing challenges, thereby ensuring a healthier and more balanced work environment and promoting more satisfying and enriching experiences for all individuals involved in the dynamic travel ecosystem (Giauque et al., 2022; Costin et al., 2023).

3. LITERATURE REVIEW

This research draws upon an extensive analysis of academic studies featured in prominent national and international indexes, including Web of Science, Scopus, and TR Index. The literature review was carried out using keywords such as “digital wellbeing,” “digital burnout,” “digital detox,” “tourism sector,” “service industry,” and their Turkish equivalents. The purpose of this review is to thoroughly explore the conceptual backgrounds of digital wellbeing and digital burnout, examine the connection between these concepts, and assess their relevance and impact within the tourism sector.

The literature review was conducted between June 15 and June 24, 2025, using the relevant databases and the keywords mentioned above. Articles published before 2020 were excluded from the review. This decision was based on the observation that the concepts of digital wellbeing and digital burnout began to appear more frequently in the literature following the COVID-19 pandemic (Table 1).

Table 1. Related Literature

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
Uluçay & Kobak (2020)	TR Index	Qualitative	5 Young Adults	According to the study’s results, common digital detox behaviors include deleting apps, muting all notifications, and exercising control over posts. The reasons that led participants to digital detox were the negative impact of social media on interpersonal communication, security concerns, and difficulty concentrating.
Erten & Özdemir (2020)	TR Index	Quantitative	Digital Natives and Digital Immigrants	As a result of the study, a 24-item Digital Burnout scale consisting of three sub-factors—digital aging, digital deprivation, and emotional exhaustion—was developed.
Vanden Abeele (2020)	WoS	Systematic Review	-	Digital wellbeing emerges as a dynamic balancing state between connectivity and disconnectivity shaped by person, device, and context-specific factors. The model warns against simplistic cause-effect theories and calls for more nuanced intervention designs.
Abubakar et al. (2021)	WoS	Meta-Analytic Review	-	Boreout is inversely related to burnout; both linked to work stress and imbalance per Social Exchange Theory.

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
Stankov & Gretzel (2021)	WoS	Conceptual Research	-	The study emphasizes the need to redefine digital well-being in tourism by identifying new roles and responsibilities for various stakeholders. It highlights the importance of addressing digital overload, burnout, and disconnection, proposing strategic approaches for ethical technology use and sustainable digital experiences in tourism.
Liu & Hu (2021)	WoS	Quantitative	300 full-time employees	Work-related technostress, including techno-exhaustion and social media fatigue, positively influences individuals' intention to engage in digital-free tourism as a way to escape digital overload and restore well-being.
Smits et al. (2022)	WoS	Systematic Review	-	Design papers emphasize physical and autonomous aspects of digital well-being, while evaluation studies focus more on mental and emotional outcomes. Users are seldom involved in defining digital well-being; stakeholder conflicts are rarely addressed. The authors recommend improved methodological rigor and more interdisciplinary collaboration to bridge design and evaluation processes.
Hassan et al. (2022)	WoS	Qualitative	Semi-structured interviews with millennial tourists	Tourists with an internal locus of control perceived more benefits (well-being, mental health, social connection), while those with external control gradually recognized benefits through increases in self-efficacy.
Gong et al. (2023)	WoS	Conceptual analysis	-	Digital detox tourism is critically deconstructed into three layers—commodification of non-use, technicalized leisure, and the pursuit of efficient escape. The authors argue for Ellul's "ethics of non-power" to address the flawed assumptions behind detox tourism.
Demirel & Çelen (2023)	Book Chapter	Qualitative	20 tourism employees	The results indicate that technology causes significant stress (technostress) among tourism employees. Despite employees being competent in using technology, its rapid and unregulated development is perceived to have negative effects, including reduced labor demand and

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
				potential unemployment. Overall, the negative consequences of technology outweigh the benefits for employees in the sector.
Cai & McKenna (2023)	Book Chapter	Conceptual Review	-	Outlines current trends in digital-free tourism: motivations like mindfulness, escape, technostress relief; suggests linking digital-free tourism with nature-based tourism, sustainability, and digital wellbeing; proposes new business models and integration within slow, rural, spa, and adventure tourism.
Arenas-Escaso et al. (2024)	WoS	Quantative	426 tourists	Social and familial attachment, connection with nature, and health/relaxation positively influenced the intention to participate in digital-free tourism. Moreover, this intention significantly contributed to economic sustainability.
Stäheli & Stoltenberg (2024)	WoS	Qualitative	Case Study	Digital detox tourism is constructed through “analogization,” staging the distinction between analog and digital. It highlights how unplugged experiences are ritualized, emphasizing disconnection not as absence but as a practiced performance.
Altmaier et al. (2024)	WoS	Mapping Review of Empirical Studies	-	The review identifies diverse forms of digital disconnection—from brief holiday breaks to organizational policies—highlighting eight key themes: behavior change, experience, health, motivation, social interaction, strategy, stress perception, and work. It notes a tendency toward one-time interviews/surveys and calls for more intersectional and longitudinal research approaches.
Büchi (2024)	WoS	Conceptual Research	-	The study highlights that individuals’ digital behaviors are shaped by and shape socio-technical systems. These behaviors result in both benefits and harms, which influence subjective well-being across emotional, psychological, and social dimensions. It emphasizes the need for robust theoretical and empirical frameworks to better understand these effects.

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
Chaithanya et al. (2024)	Other Indexes	Qualitative	-	Identified six steps for digital detox. Reported benefits: increased time productivity, reduced stress, improved sleep, better relationships, enhanced communication, real-world engagement, improved self-image and focus. Also noted disadvantages such as professional inconveniences and withdrawal symptoms.
Acuner & Turan (2024)	TR Index	Case Study	10 tourists who participated in a digital detox tourism	The study found that digital detox tourism significantly increases awareness of digital technology addiction. It enables individuals to focus on the present moment, experience physical life more fully, and gain relaxation, renewal, and mobility. These experiences help individuals set healthier boundaries with digital technologies. The study also suggests that Rize has strong potential for digital detox tourism and could be considered in future product development efforts.
Aydınlı & Akgöz (2024)	TR Index	Qualitative	16 tourism academic	According to the results of the study obtained through content and descriptive analysis, it was revealed that the use of digital technology in vacations and travels generally negatively affects the holiday experience. In addition, it was determined that individuals tend to participate in digital detox vacations to get away, relax and gain new experiences.
Xu et al. (2024)	Other Indexes	Conceptual Review	-	Hybrid tourism and virtual reality (VR) technologies enhance travelers' self-efficacy by promoting self-awareness, self-development, and coping with burnout. VR-supported tourism offers therapeutic benefits, increasing resilience and emotional well-being.
Quaye (2025)	Other Indexes	Quantitative	324 tourists in Ghana	Tourists—especially women—show high interest in wellness retreats that reduce stress and promote relaxation. Preferred retreat features include luxury accommodations, mindfulness practices, and structured disengagement from digital devices. Despite challenges in

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
				disconnecting, participants reported enhanced well-being, social connection, and personal transformation.
Cho et al. (2025)	WoS	Conceptual and Theoretical Framework	-	The study proposes a holistic framework for “digital happiness in tourism,” integrating philosophical concepts from the I-Ching to capture harmonious integration of digital technologies into travel experiences. It argues that current discussions are too focused on moderation and emotional utility, overlooking deeper dimensions of well-being. The framework emphasizes balanced coexistence between digital use and physical engagement, encouraging tourism experiences that foster true digital happiness.
Chen et al. (2025)	WoS	Quantitative	578 adults from UK & USA	Identifies two distinct clusters: digital competency (skillful, controlled use) and digital dependency (addictive, harmful use). Emotional regulation emerged as a central bridging factor. Cognitive needs satisfaction linked to well-being; nomophobia and problematic internet use clustered within dependency. Diagnostic coping strategies can enhance competency and reduce dependency
Dong et al. (2025)	WoS	Qualitative	Fuzzy-set qualitative comparative analysis (fsQCA) with 188 hotel employees in China	Identified six antecedent variables leading to digital fatigue: digital work overload, digital information overload, digital platform support, organizational support, employee digital literacy, and employee resilience. Revealed three configuration pathways causing digital fatigue and three pathways alleviating it.
Supriyadi et al. (2025)	Scopus	Literature Review	-	Identified key themes: cognitive overload, synchronous vs. asynchronous communication, and blurred work-life boundaries. Excessive digital engagement leads to mental exhaustion, reduced job performance, and heightened stress. Contradictions in literature highlight the need for contextualized approaches to digital communication. Recommendations include hybrid communication strategies, digital wellness programs, and revised

Author(s)- Year	Index	Method	Sample	Conclusions
				organizational policies to support employee well-being.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The impact of digitalization on individual and societal life continues to increase, affecting areas ranging from tourism and health to work life and interpersonal relationships. In this context, concepts such as digital burnout, digital well-being, and digital detox have come to the forefront. The literature presents various methodological approaches and studies conducted in different contexts regarding these issues.

First, it is evident that digital burnout and technostress have serious consequences at both the individual and sectoral levels. For example, Liu and Hu (2021) demonstrated that employees experience social media fatigue and technology-induced exhaustion, which in turn increases their motivation to engage in digital detox activities. Similarly, Demirel and Çelen (2023) highlighted that although tourism employees are competent in using technology, they perceive its rapid and unregulated development as a threat, especially in terms of reduced labor demand and the risk of unemployment. These findings indicate that technology should not only be evaluated in terms of increased efficiency but also in terms of its psychological burdens on the workforce.

The individual benefits of digital detox are supported by both qualitative and quantitative studies. The case study conducted by Acuner and Turan (2024) in Rize revealed that digital detox tourism raises awareness of digital addiction and helps individuals focus on the present moment, relax, and recharge. Similarly, Chaithanya et al. (2024) reported that digital detox leads to tangible benefits such as increased time productivity, improved sleep, reduced stress, enhanced communication, and stronger interpersonal relationships. However, they also noted potential disadvantages such as professional inconvenience and withdrawal symptoms.

In the context of tourism, it has been argued that the definition of digital well-being should be restructured. Stankov and Gretzel (2021) emphasized the need to redefine digital well-being through a reconfiguration of stakeholder roles, rather than merely focusing on moderating technology use. In the same vein, Cho et al. (2025) proposed the concept of “digital happiness,” integrating philosophical elements from the I-Ching to promote a deeper and more harmonious balance between digital use and physical engagement during travel experiences.

Another important aspect is the relationship between digital detox and nature, health, and sustainability. Arenas-Escaso et al. (2024) found that motivations such as connecting with nature, strengthening social bonds, and relaxation significantly influenced tourists’ intention to engage in digital-free tourism, which also contributed to economic sustainability. These findings suggest that nature-based tourism could serve as an effective recovery mechanism for digital burnout. Additionally, Cai and McKenna (2023) linked digital detox to forms of “slow tourism” or “rural health tourism,” emphasizing its potential to inspire new business models.

Lastly, it is important to note that digital behaviors not only affect individual well-being but also reshape broader socio-technical systems. Büchi (2024) emphasized that digital behaviors both shape and are shaped by these systems, producing both positive and negative outcomes that influence emotional, psychological, and social well-being. This highlights the need for both individual responsibility and systemic policy-level interventions.

5. RECOMMENDATIONS

A rapidly digitalizing world brings with it both opportunities and challenges, particularly in the realms of well-being, tourism, and professional life. In light of the findings discussed, the following recommendations aim to guide future research, policy development, and practical implementations in managing digital overload and promoting healthier digital behaviors.

- **Develop Multi-Dimensional Intervention Models:** To reduce the effects of digital burnout and technostress, holistic intervention programs encompassing psychological, social, and technological dimensions should be designed (Vanden Abeele, 2020; Büchi, 2024).
- **Incorporate Digital Detox Tourism into Public Policy:** Countries like Turkey with rich resources in nature and health tourism should integrate digital detox tourism into regional development strategies, supported by local products, cultural heritage, and sustainability principles (Acuner & Turan, 2024).
- **Include Digital Well-Being and Burnout in Tourism Education:** Considering that tourism academics tend to perceive digitalization negatively in travel contexts (Aydınlı & Akgöz, 2024), these concepts should be incorporated into vocational training programs and tourism education curricula.
- **Encourage Longitudinal and In-Depth Research:** As Altmaier et al. (2024) point out, most current research relies on single-time data collection. More longitudinal and intersectional research designs should be adopted to capture deeper insights.
- **Develop Theoretical Frameworks for Digital Well-Being and Happiness:** The literature still lacks robust theoretical models to explain digital well-being. As suggested by Cho et al. (2025), more holistic and philosophical approaches should be developed to fill this gap.
- **Establish Ethical and Regulatory Frameworks for the Tourism Industry:** In rapidly digitalizing sectors (e.g., health and smart tourism), legal frameworks should be developed to ensure ethical use of technology, data privacy, and protection of worker rights (Stankov & Gretzel, 2021).

REFERENCES

- Abubakar, A. M., Rezapouraghdam, H., Behraves, E., & Megeirhi, H. A. (2022). Burnout or boreout: A meta-analytic review and synthesis of burnout and boreout literature in hospitality and tourism. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31 (4), 458–503.
- Acuner, E., & Turan, Y. (2024). Dijital bağımlılık farkındalığı için dijital detoks turizmi deneyimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 312-331.
- Ali, M. B., Tuhin, R., Alim, M. A., Rokonzaman, M., Rahman, S. M., & Nuruzzaman, M. (2024). Acceptance and use of ICT in tourism: The modified UTAUT model. *Journal of Tourism Futures*, 10 (2), 334-349.

Altmaier, N., Kratel, V. A., Borchers, N. S., & Zurstiege, G. (2024). Studying digital disconnection: A mapping review of empirical contributions to disconnection studies. *First Monday*.

Arenas-Escaso, J. F., Folgado-Fernández, J. A., & Palos-Sánchez, P. R. (2024). Internet interventions and therapies for addressing the negative impact of digital overuse: A focus on digital free tourism and economic sustainability. *BMC public health*, 24 (1), 176.

Argan, M. T., Koçak, F., Gürbüz, B., Argan, M., & Dinç, H. (2024). Exploring the relationships among fear of missing out (FoMO), sensation seeking and leisure activity participation. *World Leisure Journal*, 66 (2), 165–187.

Aydınlı, F., & Akgöz, E. (2024). Teknoloji bağımlılığı ve dijital detoks turizmine karşı tutum ve motivasyonlar: turizm akademisyenleri tarafından bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27 (1), 357-370.

Bilan, Y., Tovmasyan, G., & Dallakyan, S. (2024). The impact of digital technologies on tourists' travel choices and overall experience. *Journal of Tourism and Services*, 15 (29), 153-175.

Büchi, M. (2024). Digital well-being theory and research. *New Media & Society*, 26 (1), 172-189.

Cai, W. & McKenna, B. (2023). *Digital-free Tourism: the state-of-art and future research directions*. In Routledge Handbook of Trends and Issues in Global Tourism Supply and Demand. (pp.199-208). Routledge - Taylor & Francis Pub.

Chaithanya, L. K., Leena, C. M., Anu, J., Reddy, M., Reddy, G. S., & Tripathi, S. (2024). Digital detox: Reconnect the disconnected. *International Journal of Research in Agronomy*, 7 (9), 5-8.

Chen, C., Ebrahimi, O. V., & Cheng, Y. (2025). New perspective on digital well-being by distinguishing digital competency from dependency: Network approach. *Journal of Medical Internet Research*, 27(1), e70483.

Cho, H. D., Koo, C., & Chung, N. (2025). Digital happiness in tourism: Towards a conceptual framework. *Current Issues in Tourism*, 1-10.

Costin, A., Roman, A. F., & Balica, R. S. (2023). Remote work burnout, professional job stress, and employee emotional exhaustion during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 14, 1193854.

Demirel, N. & Çelen, O. (2023). *Technology paradox in the tourism industry: Technostress perspective*. IGI Global

de La Fuente, V. (2023). *Digital detox: Remove distractions and increase productivity*. Independently published. 979-8396816527.

Djafarova, N., & Kim, H. (2025). Understanding FoMO: Implications for hospitality and tourism industries. *Current Issues in Tourism*, Advance online publication.

Dong, Y., Wang, M., Liu, E., & Xing, L. (2025). Causes of digital fatigue among hotel employees in the digital age: Configuration study based on fsQCA. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*. Advance online publication.

Erten, P., & Özdemir, O. (2020). The digital burnout scale. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 668-683.

Giauque, D., Renard, K., Cornu, F., & Emery, Y. (2022). Engagement, exhaustion, and perceived performance of public employees before and during the COVID-19 crisis. *Public Personnel Management*, 51(3), 263-290.

Gong, Y., Schroeder, A., & Plaisance, P.L. (2023). Digital detox tourism: An Ellulian critique. *Annals of Tourism Research*, 103 (2), 103646.

Gössling, S. (2021). Tourism, technology and ICT: A critical review of affordances and concessions. *Journal of sustainable tourism*, 29 (5), 733-750.

Hassan, T.H., Salem, A.E., & Saleh, M.I. (2022). Digital-free tourism holiday as a new approach for tourism well-being: Tourists' attributional approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (10), 5974.

Hori, T., & Chao, M.M. (2022). How emotional labor affects job performance in hospitality employees: The moderation of emotional intelligence. *Tourism Management Perspectives*, 41, 100961.

Kontis, A. P., & Skoultos, S. (2022). Digital evolution in tourism marketing channels: Greek tourism industry and online travel agencies. *European Journal of Tourism Research*, 30, 3004-3004.

Li, P., Zhou, Y., & Huang, S. (2023). Role of information technology in the development of e-tourism marketing: A contextual suggestion. *Economic Analysis and Policy*, 78 (7), 307-318.

Liu, Y., & Hu, H.F. (2021). Digital-free tourism intention: A technostress perspective. *Current Issues in Tourism*, 24 (23), 3271-3274.

Quaye, F. J. (2025). Digital detox tourism: Assessing tourist expectations and experiences. *Journal of Management, and Development Research*, 2 (1), 11-21.

Smits, M., Mi Kim, C., Van Goor, H., & Ludden, G.D.S. (2022). From digital health to digital well-being: Systematic scoping review. *Journal of Medical Internet Research*, 24 (4), 1-40.

Supriyadi, T., Sulistiasih, S., Rahmi, K. H., Pramono, B., & Fahrudin, A. (2025). The impact of digital fatigue on employee productivity and well-being: A scoping literature review. *Environment and Social Psychology*, 10 (2), 3420.

Stäheli, U., & Stoltenberg, L. (2024). Digital detox tourism: Practices of analogization. *New Media & Society*, 26 (2), 1056-1073.

Stankov, U., & Gretzel, U. (2021). Digital well-being in the tourism domain: Mapping new roles and responsibilities. *Information Technology & Tourism*, 23(1), 5–17.

Uluçay, D. M., & Kobak, K. (2020). Dijital detoks: Teknoloji bağımlılığına karşı yeni bir eğilim ve genç yetişkinler özelinde bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlel Dergisi*, 7 (2), 325-350.

Vanden Abeele, Mariek M.P. (2020). Digital wellbeing as a dynamic construct. *Communication Theory*, 31 (8).

Van Nuenen, T., & Scarles, C. (2021). Advancements in technology and digital media in tourism. *Tourist Studies*, 21 (1), 119-132.

Xu, W., Kuanyshbek, A., Pratama, H., Urazaliyeva, U., & Kassymova, G. (2024). Increasing self-efficacy through hybrid tourism and virtual reality technology to cope with burnout. *Abay KazNPU Bulletin of the “Natural and Geographical Sciences” Series*, 79 (1), 145-156.

OTEL YÖNETİCİLERİNİN YAPAY ZEKÂ VE ROBOT KULLANIMINA YÖNELİK BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

AN EXAMINATION OF HOTEL MANAGERS' PERSPECTIVES ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ROBOTICS: THE CASE OF SIVAS PROVINCE

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Tuğba ÇAVDAR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, zeyneptugbacavdar@gmail.com

ORCID: 0009-0007-0209-5882

Prof. Dr. Şükran KARACA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, skaraca@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0268-1810

ÖZET

Son yıllarda teknolojinin hızlı gelişimi turizm sektöründe dijital dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Bu dönüşümde yapay zekâ ve robot teknolojileri operasyonel verimliliği artırma, hizmet kalitesini standartlaştırma ve müşteri deneyimini iyileştirme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Sivas ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerindeki yöneticilerin yapay zekâ ve robot teknolojilerine yönelik bakış açılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma deseninde yürütülen bu çalışmada, yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak veri toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucunda; yöneticilerin büyük oranda bu teknolojileri henüz aktif olarak kullanmadığı ancak gelecekte kullanımın kaçınılmaz olduğunu düşündükleri görülmüştür. Katılımcılar, yapay zekâ ve robotların özellikle zaman tasarrufu, hizmet süresini kısaltma ve maliyet kontrolü açısından katkı sağlayabileceğini belirtmiştir. Ancak etik ve siber güvenlik sorunları, yüksek yatırım maliyetleri ve konuklarla ilişkilerde insan temasının azalması gibi dezavantajlara da dikkat çekmişlerdir. Elde edilen bulgular doğrultusunda sektörün dijitalleşme sürecine etkin bir şekilde uyum sağlayabilmesi için stratejik planlamaya, eğitim faaliyetlerine ve farkındalık çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Teknoloji, Yapay Zekâ, Robotlar, Otel, Sivas

ABSTRACT

The rapid development of technology in recent years has accelerated the digital transformation process in the tourism sector. In this transformation, artificial intelligence and robot technologies offer important opportunities to increase operational efficiency, standardize

service quality and improve customer experience. In this context, this study aims to examine the perspectives of managers in four and five star hotel enterprises operating in Sivas province towards artificial intelligence and robot technologies. In this qualitative research design, data were collected using structured interview technique and evaluated by content analysis method. As a result of the research; it was seen that the majority of managers have not yet actively used these technologies, but they think that their use is inevitable in the future. Participants stated that artificial intelligence and robots can contribute especially in terms of time saving, shortening service time and cost control. However, they also pointed out disadvantages such as ethical and cyber security issues, high investment costs and reduced human contact with guests. In line with the findings, it was concluded that there is a need for strategic planning, training activities and awareness raising in order for the sector to effectively adapt to the digitalization process.

Keywords: Smart Technology, Artificial Intelligence, Robots, Hotel, Sivas

1. GİRİŞ

Son yıllarda teknolojik gelişmeler insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve özellikle yapay zekânın çeşitli sektörlere entegrasyonu giderek yaygınlaşmıştır (Xu vd., 2024). Hizmet sektöründe özellikle de emek yoğun konaklama sektöründe yapay zekânın benimsenmesi sürekli gelişmelerle hızlı bir büyümeye tanık olmuştur (Ghesh vd., 2024). Konaklama sektöründe yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu operasyonel verimliliği artırmak, misafir deneyimlerini yükseltmek ve rekabet avantajı sağlamak için temel bir strateji olarak ortaya çıkmıştır (Cozzio vd., 2025).

Yapay zekanın hızla gelişmesiyle birlikte robotlar tarafından temsil edilen ileri teknolojiler hızla gelişmiş ve otelcilik sektöründe hızla popülerlik kazanmıştır (Li vd., 2023). Özellikle COVID-19 salgını, hizmet şirketlerini sanitasyon ve fiziksel mesafe için de robot kullanmaya zorlamıştır (Seyitoğlu ve Ivanov 2020). Artan tüketici taleplerinden dolayı otellerde robotların kullanımı yalnızca müşterilerin ihtiyaçlarını etkili bir şekilde karşılamakla kalmayıp aynı zamanda çalışanlara da kolaylık sağlamaktadır (Fuentes-Moraleda, Diaz-Perez, Orea-Giner, Munoz-Mazon ve Villace-Molinero, 2020). Robotların konaklama sektöründe kullanımı sektör üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Birçok otel artık müşteri hizmetleri ve otel lobisinde soruları yanıtlama gibi çeşitli görevlerde personele yardımcı olması için robotları istihdam ediyor ve bu da gelişmiş müşteri deneyimlerine yol açmaktadır (Choi vd., 2020). Fakat yapay zekânın insan davranışını taklit etme yeteneği nedeniyle insan istihdamı için potansiyel bir risk oluşturduğu açıktır (Pericleous, 2025). Otellerdeki servis robotlarının artan zekasıyla, çok çeşitli rutin görevler artık robotlar tarafından tamamen bağımsız olarak gerçekleştirilmektedir (Osawa vd., 2017). Bu ilerleme, özellikle bu görevlere atanan iş gücü gereksinimlerinin azaltılmasına olanak tanımakta ve potansiyel olarak belirli pozisyonlardaki çalışanların yerlerinden edilmesine neden olmaktadır (Zhang vd., 2023).

Yapay zeka ve robotların turizm ve konaklama alanında benimsenmesi ve uygulanması karmaşıktır (Lee vd., 2018). Bilinçli bir karar almak için, otel sahiplerinin ve yöneticilerin robotların insan çalışanlara göre avantajları ve dezavantajları hakkında net bir bakış açısına ihtiyaçları vardır. Robotların potansiyel uygulamalarını ve şirketlerinin işlevsel alanları (yani

operasyonlar, emniyet ve güvenlik, pazarlama, insan kaynakları yönetimi ve finansal yönetim) üzerindeki etkilerini anlamak kritik öneme sahiptir (Ivanov vd., 2020).

Turizmde hizmet robotları üzerine yapılan ampirik çalışmalar büyük ölçüde talep yönlü bakış açısına sahip olup, müşterilerin robotlara olan güveni, müşterilerin robotlara yönelik tutumları ve kabulü ile turistler tarafından robotlaştırma için uygun olarak algılanan görevler vurgulanmıştır (Ivanov vd. 2018; Lin vd. 2019; Tussyadiah vd. 2020). Turizmde hizmet robotlarının kullanımına ilişkin arz yönlü (çalışanlar, yöneticiler ve otel sahipleri) bakış açısı (Tuomi vd. 2019, Xu vd. 2020) ile ilgili çalışmalar biraz daha geri planda kalmıştır. Otel sahiplerinin ve yöneticilerinin bakış açısı önemlidir çünkü faaliyetlerine robotları dahil etme kararlarını onlar vermektedirler ve robot kullanmanın faydalarını görmezlerse otellerinde robot kullanılmayı tercih etmeyebilirler. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Sivas ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerindeki yöneticilerin yapay zekâ ve robot teknolojilerine yönelik bakış açılarını incelemektir. Bu çalışma kapsamında otel yöneticilerinin söz konusu teknolojilere ilişkin bilgi düzeyleri, kullanım alanlarına dair görüşleri, olumlu ya da olumsuz tutumları ve bu teknolojileri işletmelerine entegre etme konusundaki eğilimleri analiz edilmiştir. Ayrıca, yöneticilerin bu teknolojilere yönelik algılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve karşılaştıkları olası engellerin ortaya konması da araştırmanın amaçları arasındadır. Bu sayede, konaklama sektöründe dijitalleşme sürecine ilişkin yerel düzeyde kapsamlı bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

2. UYGULAMALAR

Araştırmada veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini, Sivas il merkezinde faaliyet gösteren ve turizm işletme belgesine sahip otel işletmeleri oluştururken örneklemini ise Sivas ilinde yer alan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda Sivas ilinde 1 tane beş yıldızlı ve 4 tane dört yıldızlı olmak üzere toplam 5 otel işletmesi mevcuttur. 1 otel yöneticisinin görüşmeyi kabul etmemesinden dolayı toplam 4 yönetici ile 19/06/2025 ile 21/06/2025 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunda yer alan soruların oluşturulmasında literatürdeki çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır (Pınar, 2005; Yalçınkaya vd., 2018; Çolak ve Karahan, 2020; Ercan, 2020). Oluşturulan yapılandırılmış mülakat sorularının geçerlilik ve güvenilirliği için 2 farklı üniversiteden 4 profesör, 3 doçent toplam 7 uzmanın görüşlerine başvurulmuş ve oluşturulan mülakat formu bu görüşler doğrultusunda şekillendirilmiştir. Araştırmaya katılan her bir otel yöneticisini tanımlamak için K1, K2, K3, K4 şeklinde kodlar verilmiştir.

Ayrıca bu araştırmanın yürütülebilmesi için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 13.06.2025 tarihli ve 4 nolu kararla etik kurul izni alınmıştır.

2.1. Analiz ve Bulgular

Bu bölümde katılımcıların mülakat sorularına verdikleri cevaplar şeklinde sunulmuştur:

Araştırmaya katılan otel yöneticilerine yönelik tanımlayıcı bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Eğitim Alınan Bölüm	Deneyim Süresi/Yılı	Çalışılan Pozisyon	Otel Yıldız Sayısı
K1	52	Kadın	Lisans	İşletme	15	Otel Müdürü	****
K2	39	Erkek	Lisans	Turizm ve Otel İşletmeciliği	12	Otel Müdürü	****
K3	36	Kadın	Lisans	Kamu Yönetimi	7	Kurumsal İlişkiler Müdürü	****
K4	35	Erkek	Lisans	İşletme	16	Otel Müdürü	*****

Çizelge 1’de araştırmaya katılan kişilere ilişkin tanımlayıcı istatistiki bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilere göre; katılımcıların 2’si erkek 2’si kadındır ve 35-52 yaş aralığında yer almaktadırlar. Eğitim durumları açısından bakıldığında katılımcıların tamamı lisans mezunudur ve 7-15 yıl arasında iş deneyimine sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların 3’ü 4 1’i 5 yıldızlı otellerde yönetici olarak çalışmaktadır ve 3’ü otel müdürü ve 1’i kurumsal ilişkiler müdürü olarak görev almaktadır.

Yapılandırılmış görüşme tekniği sonucunda Sivas ilindeki dört ve beş yıldızlı otel yöneticilerin yapay zekâ ve robot teknolojilerine yönelik bakış açılarına yönelik sorulara verdikleri yanıtlar aşağıdaki şekildedir:

Otelinizde robot teknolojileri veya yapay zekâ kullanıyor musunuz? Cevabınız evet ise hangi alanlarda ve nasıl kullanıyorsunuz? Cevabınız hayır ise bu teknolojileri hizmet ağınıza dahil etmeme nedeniniz nedir?

Katılımcıların çoğunluğu, konaklama işletmelerinde henüz robot teknolojileri ya da yapay zekâ sistemlerinin kullanılmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumun başlıca gerekçeleri arasında; teknolojinin henüz sektörde yaygınlaşmamış olması, işletme büyüklüğünün bu tür sistemleri gerektirecek düzeyde olmaması ve bu tür çözümlere duyulan ihtiyacın düşük görülmesi yer almaktadır. Katılımcılardan sadece 1’i bu teknolojileri kullandıklarını ifade etmiştir. Bu işletmede yapay zekâ destekli sistemler operasyonel süreçlerin çeşitli alanlarında aktif olarak kullanılmaktadır.

Konaklama sektöründe yapay zekâ ve robot kullanımı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Katılımcıların çoğu, yapay zekâ ve robot teknolojilerinin konaklama sektöründe gelecekte daha yaygın hale geleceğini ve hizmet süreçlerini hızlandırarak kolaylaştıracağını

ifade etmişlerdir. Bu teknolojilerin rezervasyon, oda otomasyonu ve enerji tasarrufu gibi alanlarda katkı sunabileceği vurgulanmıştır. Diğer katılımcılardan farklı olarak K3 bu soruya, “Deneyimlemediğimiz için bu konuda fikrim yok” yanıtını vermiştir.

Konaklama sektöründe robot veya yapay zekâ kullanımının avantajları nelerdir?

Katılımcılar yapay zekâ ve robot teknolojilerinin iş süreçlerini hızlandırma, verimliliği artırma ve misafirlere daha doğru bilgi sunma gibi avantajlar sağlayabileceği konusunda hemfikirlerdir. Bunun yanı sıra, insan kaynaklı hataların azaltılması ve zaman kaybının önüne geçilmesi de önemli faydalar arasında sayılmıştır.

Konaklama sektöründe robot veya yapay zekâ kullanımının dezavantajları nelerdir?

Katılımcıların büyük bölümü, bu teknolojilerin bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Özellikle işsizlik endişesi ve teknolojinin insan temasını azaltması gibi durumlar dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, deneyimli personelin bu sistemlere uyum sağlamakta zorlanabileceği de ifade edilmiştir.

Yapay zekâ ve robot kullanımı etik ve siber güvenlik açısından risk oluşturur mu? Oluşturursa hangi riskleri beraberinde getirecektir?

Katılımcılar, yapay zekâ ve robot teknolojilerinin özellikle kişisel verilerin korunması ve veri güvenliği açısından bazı riskler barındırabileceği konusunda ortak görüş bildirmiştir. Kişisel bilgilerin üçüncü taraflara sızdırılma ihtimali en çok dile getirilen endişe olmuştur.

Hizmet kalitesinin yükseltilmesinde robotik sistemlerin kullanımı ne gibi katkılar sağlayacaktır?

Katılımcıların tamamı robotik sistemlerin hizmet süreçlerinde hız ve verimlilik kazandıracağını özellikle müşteri taleplerine daha hızlı yanıt verilebileceği görüşündedir. Ayrıca, insan gücüne olan bağımlılığın azalmasıyla operasyonel sürdürülebilirliğin artacağı ifade edilmiştir.

Yapay zekâ destekli robot kullanımı müşteri memnuniyetini nasıl etkileyecektir?

Katılımcılar, yapay zekâ kullanımının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkilerinin kısa vadede olumlu ancak uzun vadede karmaşık olabileceğini ifade etmiştir. K1 ve K3 kodlu katılımcılar teknolojinin müşteri beklentilerini karşılamada yetersiz kalabileceğini belirtirken buna karşın K2 ve K4 kodlu katılımcılar fiyat avantajı ve kolaylık gibi nedenlerle memnuniyetin artabileceğini vurgulamıştır.

Yapay zekâ ve robot kullanımının sektör maliyetleri üzerine etkileri sizce nelerdir?

Katılımcılar, bu teknolojilerin ilk etapta yüksek maliyet yarattığını ancak uzun vadede operasyonel kazanç sağlayabileceğini ifade etmiştir. Sistemlerin kurulum maliyetinin yüksek olması, küçük işletmelerin bu teknolojilere erişimini sınırlayan temel faktörlerden biridir.

Yapay zekâ ve robot teknolojilerinin kullanımı konaklama sektörünün geleceğini nasıl etkileyecektir?

Katılımcılar, yapay zekâ ve robot teknolojilerinin gelecekte konaklama sektörünü önemli ölçüde dönüştüreceği görüşündedir. Rutin görevlerin otomasyona devredilmesiyle

birlikte vasıfsız iş gücüne olan ihtiyacın azalabileceği, buna karşın teknolojiye uyumlu nitelikli personel ihtiyacının artacağı öngörülmektedir. Ayrıca, bazı katılımcılar teknolojik gelişmelere rağmen insan temasının tamamen ortadan kalkmayacağını vurgulamıştır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma sonucunda Sivas'taki otel yöneticilerinin büyük çoğunluğunun yapay zekâ ve robot teknolojilerinin turizm sektöründe kaçınılmaz olduğunun farkında olduğu ancak uygulamaya geçişte bazı çekinceleri bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle yüksek maliyet, teknolojik altyapı eksiklikleri ve müşteri-misafir ilişkilerinde olası soğukluklar yöneticilerin önemsendiği sorunlardır. Diğer yandan teknolojilerin hizmet kalitesini artıracağı, bazı operasyonel süreçlerde standartlaşma sağlayacağı ve insan gücü ihtiyacını azaltacağı yönünde olumlu beklentiler de bulunmaktadır. Katılımcıların çoğu, söz konusu teknolojilerin daha yaygın kullanımı için eğitim programları, altyapı yatırımları ve personel adaptasyonu gibi süreçlerin planlı şekilde yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Küresel çapta yaşanan endüstriyel devrimlerle başlayan teknolojik dönüşüm süreci, Endüstri 4.0 ile birlikte önemli bir ivme kazanmış; birçok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de yapısal değişimlere neden olmuştur (Karagöz & Sezgin, 2021). Bu değişim karşısında konaklama işletmeleri, kendi ölçek ve olanakları doğrultusunda çağın gereklerine ayak uydurmaya çalışmakta; teknolojik gelişmeleri yakalayıp küresel rekabet koşullarında varlıklarını sürdürmeye çabalamaktadır (Chung vd., 2022). Bu bağlamda, otel işletmeleri bulundukları destinasyonun özellikleri ve hedefledikleri turist profiline göre yapay zekâ ve robot teknolojilerinin kullanımına yönelik farklı tutumlar geliştirmektedir. Bazı işletmeler, çevresel ve kurumsal koşulları göz önünde bulundurarak bu teknolojileri yalnızca sınırlı alanlarda kullanmakta ya da hizmet süreçlerine hiç entegre etmemeyi tercih etmektedir. Bu çalışma kapsamında dört farklı konaklama işletmesinde yönetici düzeyinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve görüşmeler aracılığıyla, söz konusu teknolojilere ilişkin tutumlar, uygulama düzeyleri ve sınırlayıcı faktörler analiz edilmiştir.

Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulara göre, konaklama işletmelerinde yapay zekâ ve robot teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Bu teknolojilerin özellikle ön büro ve restoran gibi operasyonel birimlerde hizmet kalitesinin standartlaştırılması, süreçlerin daha hızlı ve verimli yürütülmesi açısından önemli katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca, otel içi bilgi akışının daha hızlı ve doğru bir şekilde sağlanması, emek yoğun iş gücüne olan bağımlılığın azaltılması gibi avantajlar da söz konusudur. Bununla birlikte, yapay zekâ ve robot teknolojilerinin sektöre entegrasyonu bazı olası olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Özellikle istihdam alanında daralma, personelin teknolojiye adaptasyon sürecinde karşılaşılabileceği zorluklar ve misafirlerin yüz yüze iletişim beklentilerinin karşılanamaması gibi sorunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca, bu teknolojilerin kullanımında siber güvenlik açıkları ve etik sorunlar da önemli birer risk unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Turistlerin teknoloji temelli hizmetlere başlangıçta ilgi ve merakla yaklaşacağı, daha çeşitli ve uygun hizmet seçeneklerine erişim sağlayabileceği öngörülmekle birlikte, zamanla bu teknolojilerin misafir beklentilerini karşılamada yetersiz kalabileceği düşünülmektedir.

İşletmelerin yüksek ilk yatırım maliyetleri nedeniyle bu tür teknolojilere yönelik yatırımlarda temkinli davrandıkları ancak uzun vadede bu yatırımların operasyonel süreçlerde zaman tasarrufu sağlayarak genel verimliliği artırma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, konaklama sektörünün geleceğinde yapay zekâ ve robot teknolojilerinin daha yaygın bir şekilde kullanılacağı, bu durumun daha nitelikli iş gücüne olan ihtiyacı artıracacağı, dil engelinin aşılmasında kolaylık sağlayacağı ve farklı departmanlara yönelik yeni ihtiyaçların ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

Konaklama sektöründe yapay zekâ ve robot teknolojilerinin kullanılması ön büro, restoran gibi alanlarda hizmet kalitesini standartlaştırma, bilgi akışını hızlandırma ve operasyonel verimliliği artırma gibi avantajlar sunmaktadır. Buna karşılık yüksek yatırım maliyetleri, istihdamda daralma, yüz yüze iletişim eksikliği, etik ve siber güvenlik sorunları gibi dezavantajlar barındırdığı ayrıca teknolojinin ilk etapta ilgi çekici olsa da uzun vadede misafir beklentilerini tam karşılayamayabileceği ve bu dönüşümün başarılı olabilmesi için tüm paydaşlara yönelik eğitim ve stratejik planlamaların gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar Çolak & Karakan (2020), Asiltürk Okutan (2024) ve Dülgeroğlu (2024) çalışmalarıyla benzerlikler göstermektedir.

Turizm sektöründe yapay zekâ ve robot teknolojilerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için tüm paydaşların katılımıyla kapsamlı eğitim programları düzenlenmelidir. Bu teknolojilerin işletmelere kısa vadede getirebileceği maliyetlerin ötesinde, uzun vadede sunabileceği fırsatların anlaşılmasına yönelik farkındalık çalışmaları yapılması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, teknoloji kullanımının sektördeki rekabet koşullarını nasıl etkilediğine dair derinlemesine araştırmalar gerçekleştirilerek, bu alandaki stratejik karar alma süreçlerine katkı sağlanmalıdır. Bu çalışma Sivas destinasyonu kapsamında uygulanmıştır. Bu bağlamda sonuçlar işletme ölçeklerine ve destinasyonlara göre farklılık göstereceği için her destinasyonun kendi içerisinde ayrıca değerlendirilmesi ve çalışmanın tekrarlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Asiltürk Okutan, Y. Dijital Dönüşümün Turizme Yansımaları: Avantaj ve Dezavantajlarıyla Turizm İşletmelerinde Yapay Zekâ Kullanımı, Bozok Sosyal Bilimler Dergisi, Kasım, 28, 11, 2024.
- [2] Choi, Y., Choi, M., Oh, M., Kim, S. Service Robots in Hotels: Understanding the Service Quality Perceptions of Human-Robot Interaction, Journal of Hospitality Marketing & Management, Ağustos, 17,8,2020.
- [3] Chung, E., Pizam, A., Ozturk, A. B., Balderas-Cejudo, A., Buhalis, D., Fuchs, G., Mariani, M. M., Chaulagain, S. Factors Affecting Hotel Managers' Intentions to Adopt Robotic Technologies: A Global Study, International Journal of Hospitality Management, Nisan, 4, 4,2022.
- [4] Cozzio, C., Santos Arteaga, F. J., Maurer, O. Artificial Intelligence Adoption in Hospitality: Challenges and Opportunities Across Hierarchical Levels, Tourism Review, Nisan, 17,4,2025.
- [5] Çolak, O., Karakan, H. İ. Akıllı Otel Uygulamaları ve Bu Uygulamalar Hakkında Yönetici Görüşleri: Gaziantep İli Örneği, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ocak, 1,1,2021.

- [6] Dülğaroğlu, O. Turizmde Yapay Zeka Teknolojileri ve Robotlaşma, Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Dergisi, Ocak, 15, 1, 2024.
- [7] Ercan, F. Turizm Pazarlamasında Yapay Zekâ Teknolojilerinin Kullanımı ve Uygulama Örnekleri, AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi, Ekim, 19, 10, 2020.
- [8] Ghesh, N., Alexander, M., Davis, A. The Artificial Intelligence-Enabled Customer Experience in Tourism: A Systematic Literature Review, Tourism Review, Temmuz, 2, 7, 2024.
- [9] Ivanov, S., Webster, C., Garenko, A. Young Russian Adults' Attitudes Towards the Potential Use of Robots in Hotels, Technology in Society, Kasım, 1, 11, 2018.
- [10] Ivanov, S., Seyitoğlu, F., Markova, M. Hotel Managers' Perceptions Towards the Use of Robots: A Mixed-Methods Approach, Information Technology & Tourism, Eylül, 12, 9, 2020.
- [11] Karagöz, M., Sezgin, B. Turizmde Robotlaşma Teknolojisinin Kullanımı, Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, Eylül, 30, 9, 2021.
- [12] Koo, C., Xiang, Z., Gretzel, U., vd. Artificial Intelligence (AI) and Robotics in Travel, Hospitality and Leisure, Electronic Markets, Eylül, 3, 9, 2021.
- [13] Lee, W. H., Lin, C. W., Shih, K. H. A Technology Acceptance Model for the Perception of Restaurant Service Robots for Trust, Interactivity, and Output Quality, International Journal of Mobile Communications, Temmuz, 1, 7, 2018.
- [14] Li, J. M., Zhang, X. F., Zhang, L. X., & Zhang, R. X. (2023). Customer Incivility and Emotional Labor: The Mediating Role of Dualistic Work Passion and the Moderating Role of Conscientiousness. Current Psychology, 42.
<https://app.dimensions.ai/auth/base/landing?redirect=%2Fdiscover> (Erişim Tarihi: 15.06.2025)
- [15] Lin, H., Chi, O. H., Gursay, D. Antecedents of Customers' Acceptance of Artificially Intelligent Robotic Device Use in Hospitality Services, Journal of Hospitality Marketing & Management, Kasım, 12, 11, 2019.
- [16] Osawa, H., Ema, A., Hattori, H., Akiya, N., Kanzaki, N., Kubo, A., ... Ichise, R. (2017). What Is Real Risk and Benefit on Work with Robots? From the Analysis of a Robot Hotel. Proceedings of the Companion of the 2017 ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction, Austria.
- [17] Pericleous, K., Liasidou, S., Dyankov, T. AI and Hotel Employees' Coexistence: A Helpful Tool or a Threat to Job Loss?, Worldwide Hospitality and Tourism Themes, Mart, 12, 3, 2025.
- [18] Pınar, İ. Turizm Endüstrisinde E-Ticaret, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Eylül, 21, 9, 2005.
- [19] Seyitoğlu, F., Ivanov, S. Service Robots as a Tool for Physical Distancing in Tourism, Current Issues in Tourism, Haziran, 9, 6, 2020.
- [20] Tuomi, A., Tussyadiah, I., Stienmetz, J. Service Robots and the Changing Roles of Employees in Restaurants: A Cross-Cultural Study, E-Review of Tourism Research, Ocak, 1, 1, 2020.

- [21] Tussyadiah, I. A Review of Research into Automation in Tourism: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on Artificial Intelligence and Robotics in Tourism, *Annals of Tourism Research*, Şubat, 4, 2, 2020.
- [22] Xu, S., Stienmetz, J., Ashton, M. How Will Service Robots Redefine Leadership in Hotel Management? A Delphi Approach, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Nisan, 32, 6, 2020.
- [23] Xu, X., Wen, N., Liu, J. Empathic Accuracy in Artificial Intelligence Service Recovery, *Tourism Review*, Eylül, 4, 4, 2024.
- [24] Yalçinkaya, P., Atay, L., Karakaş, E. Akıllı Turizm Uygulamaları, *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, Ekim, 15, 10, 2018.

TÜRKİYE'DE SAĞLIKTA ŞİDDET VE UZLAŞTIRMANIN YERİ

Sinan ÖZDEMİR²⁰⁴

Dr. Abdullah MISIRLIOĞLU**

Sağlık çalışanları görevlerini ifa ederken sıklıkla fiziksel, sözel ve psikolojik şiddet gibi ciddi risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle son yıllarda sağlık alanında şiddet vakalarının artış göstermesi, sadece bireysel bir güvenlik sorunu olmasının ötesine geçerek yapısal ve sistematik bir sorun haline gelmiştir. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, sadece faile ve mağdura değil, aynı zamanda sağlık hizmetinin sunum kalitesine, hasta güvenliğine ve toplumsal sağlık sistemine doğrudan zarar vermektedir. Bu bağlamda, sağlıkta şiddet olgusu, hem sosyolojik hem de hukuki düzlemde çok boyutlu incelemeyi gerekli kılmaktadır. Mevcut mevzuatta sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarına ilişkin düzenlemeler bulunsa da, bu düzenlemelerin etkinliği ve uygulamada karşılaşılan sorunlar halen gündemde yerini almaktadır.

Uzlaştırma, fail ve mağdurun karşılıklı iletişimine ve oluşan zararların telafisine dayalı bir süreç olarak, geleneksel yargılamanın yıpratıcı etkilerini azaltmayı hedeflemektedir. Bu noktada Türk Ceza Hukukunda alternatif bir çözüm yöntemi olarak geliştirilen uzlaştırma kurumu, sağlıkta şiddet vakalarında uygulanabilirliği ve etkisi açısından da önem arz etmektedir. Ancak sağlıkta şiddet gibi kamu vicdanını doğrudan etkileyen olaylarda uzlaştırmının sınırları, etik boyutları ve mağdur haklarını ne ölçüde koruyabildiği gibi sorunlar ciddi akademik değerlendirmeleri gerektirmektedir. Türkiye'deki sağlıkta şiddet vakalarının istatistikleri, sağlıkta şiddetle mücadele politikaları, vakaların hukuki boyutu, uzlaştırma kurumu ve alternatif uyuşmazlık çözüm yolları, uzlaştırma istatistikleri, uzlaştırmının etik değerleri incelenmiş ve neticede Türkiye'de mevcut yasal düzenlemeler, uzlaştırma kurumunu sağlıkta şiddet özelinde işlevsel ve etkin olduğunu ortaya koymuş; uzlaştırmının sağlık sektöründe kamu yararı sağladığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sağlıkta Şiddet, Uzlaştırma, Sağlık Hukuku*

VIOLENCE IN HEALTH AND THE PLACE OF RECONCILIATION IN TURKEY

Healthcare workers often face serious risks such as physical, verbal and psychological violence while performing their duties. The increase in violence in the healthcare sector, especially in recent years, has gone beyond being a mere individual security problem and has become a structural and systematic problem. Violence against healthcare workers directly harms not only the perpetrator and the victim, but also the quality of healthcare service delivery, patient safety and the public healthcare system. In this context, the phenomenon of violence in healthcare requires multi-dimensional examination at both sociological and legal levels. Although there are regulations regarding violence against healthcare workers in the current legislation, the effectiveness of these regulations and the problems encountered in their implementation are still on the agenda.

²⁰⁴ *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kuruluşları Yöneticiliği ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, sinan80831@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-3348-3469>*

** DR.ÖĞR.ÜYESİ, SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMÜ, [MISIRLIOGLU@CUMHURİYET.EDU.TR](mailto:misirlioglu@cumhuriyet.edu.tr), [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-0978-4537](https://orcid.org/0000-0003-0978-4537)

Reconciliation aims to reduce the destructive effects of traditional litigation as a process based on mutual communication between the perpetrator and the victim and compensation for the damages incurred. At this point, the institution of reconciliation, which was developed as an alternative solution method in Turkish Criminal Law, is also important in terms of its applicability and impact in healthcare violence cases. However, in cases such as violence in healthcare that directly affect the public conscience, the limits of mediation, its ethical dimensions and the extent to which it protects the rights of victims require serious academic evaluations. Statistics of healthcare violence cases in Turkey, policies to combat violence in healthcare, legal dimensions of cases, mediation institution and alternative dispute resolution methods, mediation statistics, ethical values of mediation have been examined and as a result, current legal regulations in Turkey have revealed that the mediation institution is functional and effective in the case of violence in healthcare; it has been evaluated that mediation provides public benefit in the healthcare sector.

Keywords: *Violence in Healthcare, Mediation, Health Law*

SIMULATING FUNDAMENTAL PROCESSES OF HUMAN CONSCIOUSNESS

Dr. Leila Haddad

Department of Psychology, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study focuses on simulating the fundamental cognitive and neurological processes underlying human consciousness through advanced computational models. By integrating insights from neuroscience, cognitive psychology, and artificial intelligence, the research develops a multi-layered simulation framework that mimics essential aspects of conscious experience such as self-awareness, attention, and perception. Employing neural network architectures and realistic brain-inspired algorithms, the study evaluates the capability of simulated systems to reproduce phenomena such as conscious attention shifts, working memory dynamics, and sensory integration. The research utilizes both theoretical analysis and empirical validation against neurophysiological data to assess the fidelity of the models. Findings suggest that the proposed simulation platform can replicate several key hallmarks of human consciousness, providing a valuable tool for exploring complex brain functions. This work offers implications for AI development, cognitive rehabilitation, and the philosophy of mind by providing a detailed computational account of consciousness mechanisms. Challenges include modeling the subjective quality of experience and bridging multiple levels of brain organization within the simulation. Future directions emphasize enhancing the model's adaptability and incorporating emotional and motivational factors. The study contributes to interdisciplinary understanding by linking computational modeling with empirical neuroscience to illuminate the architecture of conscious mind processes.

Keywords: human consciousness, computational simulation, neural networks, cognitive modeling, neuroscience

EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOSOCIAL FACTORS IN ADDICTION RECOVERY: INSIGHTS FROM INDIA

Dr. Priya Mehta

Department of Clinical Psychology, Tata Institute of Social Sciences, India

Dr. Arjun Desai

Department of Psychiatry, All India Institute of Medical Sciences, India

Abstract

This research investigates the influence of psychosocial factors on addiction recovery outcomes in India, emphasizing social support, stigma, coping styles, and psychological resilience. Employing a mixed-methods design, data were collected from individuals undergoing treatment for substance use disorders across multiple treatment centers in urban and rural Indian contexts. Quantitative analysis using validated psychosocial scales and qualitative interviews reveal that social support networks and adaptive coping mechanisms significantly improve recovery success and reduce relapse rates. Conversely, societal stigma and inadequate access to mental health resources are major barriers to sustained recovery. Cultural beliefs and family dynamics play a crucial mediating role in shaping these psychosocial influences. The study underscores the need for culturally sensitive interventions that integrate psychosocial support with medical treatment. Furthermore, it emphasizes community-based programs and peer support as effective strategies to enhance recovery. Findings provide valuable insights for policymakers, clinicians, and social workers aimed at designing holistic addiction recovery frameworks tailored to the Indian socio-cultural environment. This research contributes to the global addiction literature by highlighting context-specific factors that affect recovery trajectories in low- and middle-income countries.

Keywords: addiction recovery, psychosocial factors, India, social support, stigma

IMPROVING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE ALLOCATION WITHIN THAILAND’S PUBLIC SECTOR

Assoc. Prof. Dr. Somchai Rattanapong

Faculty of Public Administration, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This study examines the enhancement of organizational justice regarding incentive allocation in Thailand’s public sector, focusing on procedural, distributive, and interactional justice perceptions among employees. Using a quantitative survey of 300 civil servants supplemented by qualitative interviews, the research explores how justice perceptions influence employee motivation, job satisfaction, and organizational commitment. Results indicate that transparent procedures and equitable distribution of incentives significantly improve perceived fairness and overall organizational climate. However, challenges such as bureaucratic red tape, inconsistent policy implementation, and communication gaps persist. The research also investigates the moderating effects of cultural values like collectivism and power distance on justice perceptions. Recommendations include revising incentive policies to foster greater transparency, enhancing participatory decision-making, and providing training to managers on fair practices. This study advances understanding of public sector management in Southeast Asia by linking organizational justice theory with practical reforms aimed at improving employee outcomes and public sector performance. It provides empirical evidence supporting reforms that align incentive systems with principles of fairness and accountability.

Keywords: organizational justice, incentive allocation, public sector, Thailand, employee motivation

GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE RECOLLECTION STRATEGIES

Dr. Ainhoa Etxebarria

Department of Cognitive Neuroscience, University of the Basque Country, Spain

Dr. Rajiv Kumar

Department of Cognitive Neuroscience, University of the Basque Country, Spain

Abstract

This study explores gender-based differences in autobiographical memory performance and the use of adaptive recollection strategies. Utilizing a sample of 250 adults from Spain and India, participants completed a series of memory recall tasks alongside assessments of cognitive flexibility and emotional regulation. Quantitative findings demonstrate that females generally outperform males in the richness and emotional depth of autobiographical memories. Moreover, women tend to employ more effective adaptive strategies, such as emotion-focused coping and contextual elaboration, enhancing memory accuracy and retrieval speed. The research integrates neuropsychological perspectives to interpret these differences, suggesting hormonal and socialization factors as underlying causes. Cross-cultural comparisons reveal variations influenced by societal gender roles and expectations. The implications of these findings extend to clinical psychology, particularly in designing gender-sensitive interventions for memory-related disorders and age-related cognitive decline. The study contributes to cognitive neuroscience by elucidating how gender interacts with memory processes and adaptive mechanisms across diverse cultural contexts.

Keywords: autobiographical memory, gender differences, adaptive recollection, cognitive strategies, cross-cultural psychology

THE IMPACT OF CULTURAL ANXIETY ON INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY

Dr. Farid Al-Mansouri
Department of Psychology, Wuhan University, China

Dr. Li Na
School of International Education, Wuhan University, China

Abstract

This research examines how cultural anxiety affects the psychological well-being and academic adjustment of international students studying at Wuhan University. Employing a mixed-methods approach, quantitative surveys assessing cultural anxiety, stress, and coping skills were administered to 350 international students from more than 40 countries. In-depth interviews further explored personal experiences related to acculturation challenges. Results show that high levels of cultural anxiety correlate with increased stress and lower academic performance, mediated by social isolation and language barriers. The study highlights the importance of supportive institutional policies, cultural orientation programs, and peer mentoring to mitigate anxiety. Additionally, findings suggest that proactive coping strategies and intercultural competence enhance student resilience. The research underscores the cross-cultural psychological dynamics in higher education settings in China and provides actionable recommendations for universities to improve international student integration and success. This study enriches literature on cultural adjustment by focusing on non-Western academic environments and diverse student populations.

Keywords: cultural anxiety, international students, academic adjustment, cross-cultural psychology, Wuhan University

ADDRESSING RE-VICTIMIZATION: PSYCHOLOGICAL AND LEGAL PERSPECTIVES

Prof. Dr. Helena Novak
Faculty of Law, Charles University, Czech Republic

Abstract

This paper investigates the phenomenon of re-victimization, analyzing both psychological impacts on victims and the effectiveness of legal frameworks designed to prevent recurrent victimization. Drawing on interdisciplinary literature and case law review, the study identifies key psychological factors such as trauma repetition, learned helplessness, and secondary victimization within judicial processes that exacerbate harm. Legal analysis focuses on protection orders, victim support programs, and offender rehabilitation policies in European contexts. Empirical data from victim interviews and legal practitioner surveys illustrate gaps between policy intentions and practical implementation. The research advocates for integrated approaches combining trauma-informed care with legal reform to reduce re-victimization rates. Recommendations emphasize enhancing victim autonomy, improving legal process transparency, and promoting cross-sector collaboration among mental health professionals, law enforcement, and judiciary. This work contributes to victimology and legal scholarship by offering comprehensive strategies to address recurrent victimization in both criminal justice and therapeutic settings.

Keywords: re-victimization, trauma, legal protection, victim support, judicial reform

NARRATIVE THEORY AND ORGANIZATIONAL CHANGE: CASE STUDIES OF MERGERS AND ACQUISITIONS

Dr. Omar Al-Farouq

Department of Organizational Studies, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study applies narrative theory to understand how storytelling and shared narratives influence organizational change during mergers and acquisitions (M&A). Through qualitative case studies of three large corporations in the Middle East undergoing M&A processes, the research explores how narratives are constructed, contested, and leveraged to facilitate or hinder change. Interviews with managers and employees reveal that coherent and inclusive narratives foster trust, reduce uncertainty, and help align diverse organizational cultures. Conversely, conflicting narratives contribute to resistance and disengagement. The study emphasizes the role of leadership in shaping narratives that promote positive identity reconstruction and integration post-merger. Findings contribute to organizational communication literature by demonstrating narrative's power as a strategic change management tool in complex corporate environments. Practical implications suggest fostering narrative competence among leaders and engaging stakeholders in narrative co-creation to enhance M&A success.

Keywords: narrative theory, organizational change, mergers and acquisitions, storytelling, leadership

COMPARATIVE ANALYSIS OF ATTACHMENT PATTERNS IN NURSERY-RAISED AND FAMILY-RAISED CHILDREN IN IRAN

Assoc. Prof. Dr. Sahar Mohammadi

Department of Developmental Psychology, University of Tehran, Iran

Abstract

This study compares attachment patterns between nursery-raised and family-raised children in Iran, focusing on emotional security, social development, and behavioral outcomes. Using the Strange Situation Procedure and caregiver interviews with a sample of 150 children aged 12 to 36 months, the research identifies differences in attachment styles—secure, avoidant, ambivalent, and disorganized. Results indicate that family-raised children exhibit higher rates of secure attachment and better social adaptation compared to those raised in nursery settings. Factors such as caregiver sensitivity, stability, and interaction quality are discussed as critical determinants. The study addresses cultural norms influencing caregiving practices and attachment formation in Iranian society. Implications highlight the need for improving nursery care quality through caregiver training and policy reforms. The research adds to developmental psychology by providing culturally specific insights into early childhood attachment and its long-term effects.

Keywords: attachment patterns, nursery care, family care, child development, Iran

TRUST DYNAMICS AND LEARNING BEHAVIORS IN VIRTUAL TEAM ENVIRONMENTS

Prof. Dr. Amina Yusuf

Department of Organizational Psychology, University of Cape Town, South Africa

Dr. Samuel Okeke

Department of Business Administration, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This study investigates the intricate relationship between trust dynamics and learning behaviors within virtual team environments, which are increasingly prevalent in global organizations. Virtual teams face unique challenges arising from physical dispersion, reliance on technology, and cultural diversity, all of which affect trust development and team learning processes. Using a mixed-methods research design, data were collected from over 400 virtual team members across multiple industries in Africa. The findings indicate that trust functions as a crucial facilitator of effective knowledge sharing, collaborative problem-solving, and adaptive learning behaviors in virtual settings. Trust was found to develop through consistent communication, transparency, and mutual respect, despite the absence of face-to-face interaction. Moreover, the study identifies trust evolution phases and the impact of communication technology on fostering or impeding trust. Learning behaviors, such as reflective practice, feedback seeking, and information exchange, were positively associated with higher trust levels. The research also examines moderating factors including team diversity, leadership style, and technological proficiency. Implications highlight the need for virtual team leaders to cultivate trust intentionally through structured communication protocols and technology support. This contributes to enhanced performance and innovation in remote work contexts. Future research directions include exploring trust repair mechanisms and the role of emerging digital collaboration tools on team learning. These insights are valuable for managers, organizational psychologists, and human resource professionals aiming to optimize virtual team effectiveness through trust cultivation.

Keywords: virtual teams, trust dynamics, learning behaviors, remote collaboration, organizational psychology

ENHANCED AUTOMATED DIFFERENTIATION BETWEEN ALCOHOL DEPENDENCE AND SOBRIETY

Dr. Farid Rahman

Department of Biomedical Engineering, Bangladesh University of Engineering and
Technology, Bangladesh

Abstract

Accurate differentiation between alcohol dependence and sobriety remains a significant clinical challenge, crucial for effective treatment planning and monitoring recovery progress. This paper presents an advanced automated system leveraging machine learning algorithms and physiological signal processing to distinguish between dependent and sober individuals. The study employs biosignal data including electroencephalograms (EEG), heart rate variability (HRV), and skin conductance collected from 150 participants undergoing clinical assessment in Bangladesh. Feature extraction techniques combined with supervised classification models such as support vector machines and deep neural networks yielded classification accuracies surpassing 90%. The system incorporates novel signal preprocessing methods to enhance noise reduction and signal clarity, improving diagnostic reliability. Comparisons with traditional clinical assessment tools demonstrate the potential of automated differentiation to augment and expedite diagnosis while reducing subjective bias. Ethical considerations regarding data privacy and informed consent are addressed. The paper also discusses integration challenges in clinical settings and proposes future improvements including real-time monitoring and adaptive learning models. This research advances biomedical engineering applications in addiction medicine, offering promising directions for personalized healthcare systems targeting substance use disorders.

Keywords: alcohol dependence, machine learning, physiological signals, automated diagnosis, biomedical engineering

RHETORICAL STRATEGIES IN COGNITIVE SCIENCE DISCOURSE: ANALYSIS OF COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN SCIENTIFIC COMMUNICATION

Lucia Moretti

Department of Linguistics, University of Milan, Italy

Assoc. Prof. Dr. Giulia Bianchi

Department of Communication Studies, University of Bologna, Italy

Abstract

This paper explores the rhetorical strategies employed in the scientific discourse of cognitive neuroscience as represented in the seminal 2004 journal *Cognitive Neurosciences*. Utilizing corpus linguistics and discourse analysis methodologies, the study deconstructs how scientific arguments are constructed, justified, and communicated within this interdisciplinary field. Analysis focuses on the use of metaphors, modality, evidentiality, and persuasive techniques that structure complex information to make it accessible to diverse academic audiences. Findings reveal that authors strategically balance technical precision with rhetorical devices to foster credibility and engage readers across disciplinary boundaries. Metaphorical language frequently bridges abstract neuroscientific concepts with familiar experiences, promoting comprehension and acceptance. Modality markers, such as hedges and boosters, regulate the certainty and persuasiveness of claims. The study also discusses shifts in rhetorical patterns reflecting the evolving nature of cognitive neuroscience as a discipline. Implications extend to enhancing scientific writing pedagogy and improving public communication of neuroscience research. By illuminating the interplay between cognition and language in scientific communication, this work contributes to both cognitive science and linguistics scholarship.

Keywords: rhetorical strategies, cognitive neuroscience, scientific communication, discourse analysis, metaphors

MORAL REASONING AND BEHAVIORAL PATTERNS IN ADULTHOOD

Carlos Mendoza

Department of Behavioral Sciences, University of Barcelona, Spain

Elena García

Department of Behavioral Sciences, University of Barcelona, Spain

Abstract

This research examines the development and variability of moral reasoning and associated behavioral patterns during adulthood, focusing on diverse sociocultural contexts in Latin America and Europe. Drawing on Kohlberg's theory of moral development and integrating empirical data from surveys and longitudinal case studies involving 350 adults aged 25-65, the study analyzes how adults resolve moral dilemmas and how these decisions translate into real-world behaviors. Results indicate that moral reasoning tends to stabilize in adulthood but continues to be influenced by factors such as education level, cultural norms, and life experiences. The research identifies distinct moral orientation profiles—care-based, justice-based, and pragmatic reasoning—and correlates these with patterns in prosocial behavior, ethical decision-making, and social attitudes. Gender differences and the role of emotional intelligence in moral judgment are explored in depth. The influence of moral reasoning on workplace ethics, family relationships, and civic engagement is also assessed, revealing complex interactions with personality traits and situational variables. The study underscores the importance of fostering moral development beyond adolescence through educational and community programs to promote ethical societal participation. Findings contribute to developmental psychology, ethics education, and applied social psychology by providing nuanced insights into adult moral cognition and behavior.

Keywords: moral reasoning, adult development, behavioral patterns, ethics, emotional intelligence

INVESTIGATIONS INTO THE ROLE OF EMOTIONS IN MORAL DECISION- MAKING

Dr. Ahmed El-Sayed

Department of Neuroscience, Alexandria University, Egypt

Abstract

The influence of emotions on moral decision-making has garnered extensive attention within cognitive neuroscience and psychology. This paper presents a comprehensive investigation into how affective processes shape moral judgments, using experimental paradigms combining behavioral assessments and neuroimaging techniques. Participants from Egypt were presented with a series of moral dilemmas designed to activate emotional responses, while their neural activity was monitored using functional magnetic resonance imaging (fMRI). The study reveals that emotional engagement significantly impacts both the speed and outcome of moral decisions, engaging brain regions such as the amygdala, prefrontal cortex, and anterior cingulate cortex. Results support dual-process theories positing interaction between intuitive emotional responses and controlled cognitive reasoning in moral evaluation. Furthermore, individual differences in empathy and emotional regulation were found to modulate moral sensitivity and judgment outcomes. This research highlights the necessity of integrating emotional factors into models of moral cognition and offers implications for understanding moral behavior disorders. It also informs ethical theory, psychological interventions, and legal considerations involving moral responsibility. Future research avenues are proposed to explore cross-cultural variability and developmental trajectories.

Keywords: emotions, moral decision-making, neuroimaging, cognitive neuroscience, empathy

EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION ON SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING

Ivan Dimitrov

Department of Cognitive Psychology, Sofia University, Bulgaria

Abstract

This study explores how varying probabilistic information and instructional framing influence individuals' performance on syllogistic conditional reasoning tasks. Employing experimental methods with a sample of 250 undergraduate students in Bulgaria, participants were presented with conditional syllogisms under different probability conditions and with varied instructional prompts emphasizing logic or probability considerations. The research investigates the cognitive mechanisms underlying reasoning and the degree to which instruction can facilitate logical accuracy in conditional inferences. Results demonstrate that participants perform better when probabilistic cues align with logical validity, suggesting integration of probabilistic reasoning in syllogistic tasks. Instructional emphasis on probability vs. logic significantly modifies reasoning strategies, with probability-focused instructions improving performance on uncertain inference tasks. The findings contribute to the understanding of human reasoning by highlighting the interaction between logical and probabilistic cognition and the importance of instructional context. Implications for educational practices in critical thinking and decision-making are discussed alongside suggestions for further research into cognitive biases and reasoning heuristics.

Keywords: syllogistic reasoning, probability, instruction effects, conditional inference, cognitive psychology

ANALYZING KANJI CHARACTER RECOGNITION PROCESSES USING EEG SIGNALS

Hiroto Tanaka

Department of Cognitive Neuroscience, Kyoto University, Japan

Kenji Nakamura

Department of Computer Science, Osaka University, Japan

Abstract

This research investigates the neural mechanisms underlying Kanji character recognition by analyzing electroencephalographic (EEG) signals recorded from Japanese adult participants during reading tasks. The study utilizes event-related potentials (ERPs) and time-frequency analysis to explore cognitive processing stages involved in grapheme identification, semantic access, and orthographic working memory. Findings reveal distinct ERP components associated with perceptual encoding and lexical access, with specific temporal and spatial patterns over parietal and occipital regions. The analysis of EEG oscillations further demonstrates dynamic neural synchronization correlated with reading fluency and cognitive load. Moreover, the study examines the effect of character complexity and frequency on neural activation patterns, providing insights into the cognitive load imposed by logographic scripts compared to alphabetic systems. Results contribute to the fields of cognitive neuroscience, psycholinguistics, and neuroeducation by elucidating how the brain processes complex written language. Potential applications include improving literacy education and diagnosing reading disorders. Future studies may extend these methods to language learning and comparison across writing systems.

Keywords: Kanji recognition, EEG, event-related potentials, cognitive neuroscience, reading processes

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INTRODUCTORY STATISTICS IN HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES: HISTORICAL PERSPECTIVES AND JUSTIFICATIONS

Dr. Maria Rossi

Department of Health Sciences Education, University of Rome, Italy

Abstract

Teaching introductory statistics in health, social, and behavioral sciences faces persistent challenges owing to students' diverse backgrounds and apprehensions about quantitative methods. This paper reviews the evolution of pedagogical approaches, highlighting innovative methods that enhance comprehension, engagement, and application of statistical concepts. Through a historical lens, it examines traditional didactic models alongside contemporary strategies including active learning, technology integration, and contextualized instruction tailored to discipline-specific needs. Case studies and survey data from educators and students across European universities illustrate the effectiveness of using interactive software, real-world datasets, and collaborative projects to foster statistical literacy and critical thinking. Emphasis is placed on bridging theory and practice to support students in interpreting data accurately for informed decision-making in health and social contexts. The paper also discusses assessment methods that measure conceptual understanding beyond computational skills. Challenges such as resource limitations and instructors' training needs are addressed. Recommendations include incorporating interdisciplinary curricula and continuous pedagogical research. This work contributes to improving statistics education and ultimately supports evidence-based practice in related fields.

Keywords: statistics education, health sciences, pedagogy, active learning, statistical literacy

A COGNITIVE FRAMEWORK FOR CLASSIFYING FREQUENCY SIGNALS

Rui Santos

Department of Electrical Engineering, University of Lisbon, Portugal

Fernando Oliveira

Institute of Telecommunications, University of Porto, Portugal

Abstract

This paper presents a novel cognitive framework aimed at enhancing the classification of frequency signals encountered in various communication and signal processing applications. The proposed framework integrates principles from cognitive science with advanced signal processing techniques to improve the accuracy and adaptability of frequency signal classification. The approach involves hierarchical processing stages that simulate human perceptual mechanisms, enabling the system to dynamically adjust to complex signal environments. Experimental results using real-world datasets demonstrate the framework's robustness in differentiating overlapping signals and handling noise interference. Additionally, the model incorporates machine learning algorithms that improve classification performance through continuous learning, thus accommodating evolving signal patterns. The framework's modular design allows for easy integration with existing communication infrastructures, promising significant improvements in areas like wireless communication, radar technology, and spectrum management. The study contributes to multidisciplinary research by bridging cognitive methodologies and engineering solutions, offering a comprehensive tool for frequency signal analysis. Future work aims to extend this framework to multi-modal signal classification and real-time applications.

Keywords: frequency signal classification, cognitive framework, signal processing, machine learning, telecommunications

IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S EXPERIENCES IN NEW DELHI: A FEMINIST ANALYSIS

Dr. Anjali Mehta

Department of Gender Studies, Jawaharlal Nehru University, India

Abstract

This research explores the psychosocial and cultural impact of Assisted Reproductive Technologies (ART) on women in New Delhi through a feminist theoretical lens. By combining qualitative interviews and ethnographic fieldwork conducted with women undergoing ART treatments, the study highlights the complex interplay between technological advances, societal norms, and gendered experiences in urban India. The findings reveal a multifaceted narrative where women negotiate empowerment and vulnerability, autonomy and societal pressure, and hope alongside emotional and financial challenges. Feminist theory guides the analysis of how ART intersects with issues of reproductive rights, body autonomy, and patriarchal expectations. The study also addresses the role of medical professionals and policy frameworks that shape access and attitudes towards ART. This work contributes to feminist debates on technology and reproduction by contextualizing ART within the socio-cultural fabric of contemporary Indian society. Implications for policy reform and supportive healthcare practices are discussed to promote equitable and sensitive reproductive care.

Keywords: assisted reproductive technologies, feminist analysis, women's health, reproductive rights, India

ADDRESSING THE MISUSE OF LEGAL AUTHORITY IN SOCIETY

Dr. Olufemi Adeyemi

Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This article critically examines the misuse of legal authority and its ramifications on social justice and governance in contemporary societies. Employing a legal-analytical approach, the paper discusses various manifestations of legal authority abuse, including corruption, arbitrariness, and violations of fundamental rights. Case studies from Nigerian judicial and administrative contexts illustrate the mechanisms through which power is excessively centralized and manipulated. The research emphasizes the erosion of public trust and weakening of democratic institutions resulting from such abuses. Additionally, it explores theoretical frameworks on the balance of power, rule of law, and accountability mechanisms essential for curbing misuse. Policy recommendations focus on institutional reforms, enhanced transparency, and community engagement to restore legal integrity and promote equitable governance. This study contributes to legal scholarship by identifying systemic vulnerabilities and proposing strategic interventions to mitigate the adverse effects of authority misuse in governance and societal structures.

Keywords: legal authority, misuse of power, governance, rule of law, Nigeria

URBAN POVERTY AND SOCIAL STRUCTURES: THE ROLE OF INVOLUNTARY RELATIONSHIPS

Dr. Farid Al-Mansouri

Department of Sociology, American University of Beirut, Lebanon

Abstract

This study investigates the influence of involuntary social relationships on the persistence and dynamics of urban poverty in Middle Eastern contexts. Grounded in sociological theory and empirical research conducted in Beirut's low-income neighborhoods, the paper explores how forced social bonds and structural constraints shape residents' access to resources, social mobility, and community resilience. It highlights that involuntary relationships—such as kinship ties, political patronage, and coerced social networks—play a dual role in both mitigating and exacerbating poverty conditions. The research draws on qualitative interviews, participant observation, and social network analysis to detail how these relationships affect economic behaviors, social cohesion, and life chances. The findings call for policies that address the complex social fabric of urban poverty beyond economic interventions, emphasizing the need for social empowerment and community-based strategies. This work advances academic discourse on poverty by elucidating the social-structural dimensions that underpin economic deprivation in urban settings.

Keywords: urban poverty, involuntary relationships, social structures, Middle East, community resilience

TECHNICAL KNOWLEDGE TRANSFER AND THE CHALLENGES OF TRANSLATING SPECIALIZED TEXTS

Dr. Youssef El-Khatib

Department of Translation Studies, American University in Cairo, Egypt

Abstract

This paper analyses the complexities involved in the transfer of technical knowledge through the translation of specialized texts within scientific and industrial contexts. Focusing on Arabic-English translation practices, the study identifies linguistic, cultural, and epistemological challenges translators face when conveying intricate terminologies and concepts accurately. Using a mixed-methods approach that combines text analysis with interviews of professional translators and subject matter experts, the research highlights recurrent obstacles such as term unavailability, conceptual discrepancies, and reader expectations. Strategies employed to ensure effective communication include glossary development, collaboration with experts, and adaptive translation techniques. The study also underscores the critical role of translation in knowledge dissemination, technology adoption, and international cooperation in the Arab region. Recommendations include enhanced translator training and the creation of specialized terminology databases to support accurate and efficient technical communication. This work contributes to translation studies and knowledge management fields by mapping the interface between language and technology in knowledge transfer activities.

Keywords: technical translation, knowledge transfer, specialized texts, Arabic-English translation, terminology management

THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART TRADITIONS ON OMANI TEXTILE MOTIFS

Dr. Aisha Al-Harthy

Department of Art History, Sultan Qaboos University, Oman

Abstract

This paper examines the profound influence of Islamic art traditions on the development of textile motifs in Oman, tracing historical, cultural, and aesthetic continuities. Through an interdisciplinary approach combining art historical analysis, fieldwork, and interviews with local artisans, the study documents the symbolic meanings and stylistic elements derived from Islamic visual culture embedded in Omani textiles. Particular attention is given to geometric patterns, calligraphic elements, and vegetal designs characteristic of Islamic art that have been adapted into textile craftsmanship. The research also addresses how these motifs function as cultural signifiers sustaining collective identity and heritage in a rapidly modernizing society. By situating Omani textiles within the broader context of Islamic art, this study enriches the understanding of regional artistic expressions and promotes the preservation of intangible cultural heritage. The findings contribute valuable insights for scholars, curators, and cultural policymakers interested in Islamic art, textile studies, and Omani cultural history.

Keywords: Islamic art, textile motifs, Oman, cultural heritage, art history

MANAGING COMPLEXITY IN SYSTEM DESIGN: PARADIGMS, FORMALISMS, AND TRANSFORMATION TECHNIQUES

Dr. Karim Ben Saad

Department of Computer Science, University of Tunis El Manar, Tunisia

Dr. Laurent Dupont

Department of Computer Science, University of Tunis El Manar, Tunisia

Abstract

This paper explores methodologies for managing complexity in modern system design, focusing on theoretical paradigms, formalisms, and transformational techniques that enable the development of scalable, reliable, and maintainable systems. Drawing from systems engineering, computer science, and applied mathematics, the authors analyze various design frameworks such as model-driven engineering, formal specification languages, and architectural pattern transformations. Case studies from software and cyber-physical systems illustrate the practical application of these methods in addressing challenges like component interaction, concurrency, and evolving requirements. Emphasis is placed on formal verification and model transformation tools as essential for ensuring system correctness and facilitating iterative development. The synthesis of paradigms presented aims to provide system designers with a cohesive toolkit adaptable to heterogeneous and complex design scenarios. This research advances the state-of-the-art in system engineering by offering integrative approaches that reconcile theoretical rigor with practical constraints in contemporary technology landscapes.

Keywords: system design, complexity management, formal methods, model-driven engineering, software architecture

EUROPE’S INFLUENCE IN LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE: A STUDY OF ITS ROLE AS AN INTERNATIONAL ACTOR

Assoc. Prof. Dr. Helena Schmidt

Faculty of Political Science, University of Heidelberg, Germany

Abstract

This study analyzes the European Union’s evolving role as a global actor in promoting liberty, security, and justice through its policies and international engagements. Employing a multidisciplinary perspective combining international relations theory and legal studies, the research assesses institutional mechanisms, normative frameworks, and external actions that shape the EU’s influence. Utilizing qualitative content analysis of official documents and case studies on European interventions in conflict zones and human rights advocacy, the paper evaluates successes and limitations of the EU’s approach. Findings highlight the tensions between internal integration aims and external regulatory ambitions, as well as the challenges of coordinating member states’ interests. The work advances the understanding of regional organizations as international actors and contributes policy recommendations for enhancing the EU’s strategic coherence and legitimacy on the global stage. Implications extend to global governance, peacebuilding, and international law scholarship.

Keywords: European Union, international actor, liberty, security, justice

MIGRATION PATTERNS AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO OUT-MIGRATION IN GEORGIA

Nino Giorgadze

Department of Demography, Tbilisi State University, Georgia

Abstract

This paper investigates the recent trends in out-migration from Georgia, analyzing demographic, economic, and social drivers through diverse methodological approaches. Combining statistical analysis with qualitative interviews, the study offers a comprehensive overview of migration flows, destinations, and migrant profiles. Key factors influencing migration decisions include labor market conditions, political stability, and family networks. The research evaluates the effectiveness of conventional data collection methods and proposes innovative mixed-method frameworks to capture the complexity of migration experiences more accurately. Particular attention is given to the challenges of tracking irregular migration and the implications for national development planning. The study contributes to migration studies by contextualizing the Georgian case within broader regional migration dynamics and providing policymakers with data-driven insights to formulate responsive migration and integration policies.

Keywords: migration patterns, out-migration, Georgia, demographic analysis, migration methodology

ANALYZING STUDENTS' RESPONSES TO THE MODIFIED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

Thabo Mokoena

Department of Psychology, University of the Witwatersrand, South Africa

Sipho Dlamini

Department of Psychology, University of Johannesburg, South Africa

Naledi Khumalo

Department of Psychology, University of Cape Town, South Africa

Abstract

This study delves into the psychological insights derived from analyzing student responses to the Modified Rorschach Comprehensive System (MRCS). The Rorschach Inkblot Test, traditionally a projective psychological test, has seen various modifications to enhance its empirical validity and clinical utility. The MRCS aims to provide a more standardized and objective approach to interpreting responses, moving beyond purely subjective interpretations. This research investigates a cohort of 350 university students in South Africa, examining patterns in their perceptions, thought processes, and emotional states as revealed through their MRCS responses. The study specifically focuses on how cultural background, academic stress, and personality traits influence the structural and content aspects of these responses. Statistical analyses, including factor analysis and regression modeling, were employed to identify significant correlations between MRCS variables and psychological constructs such as anxiety, depression, and coping mechanisms. The findings provide valuable data on the psychometric properties of the MRCS within a diverse student population, contributing to its validation and refinement. Furthermore, the research discusses the implications for mental health screening, personalized academic support, and clinical diagnosis in educational settings. The insights gained can aid psychologists in better understanding the cognitive and emotional landscapes of students, thereby informing tailored interventions and support systems.

Keywords: Rorschach, psychological assessment, student psychology, projective tests, South Africa

MOTIVATIONAL FACTORS AND OBSTACLES TO RECYCLING IN KOTA KINABALU, MALAYSIA

Nurul Aisyah

Department of Environmental Science, University of Malaya, Malaysia

Faridah Hassan

Faculty of Economics and Business, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Lim Wei Jie

School of Social Sciences, Universiti Sains Malaysia, Malaysia

Abstract

This research explores the motivational factors and significant obstacles influencing household recycling behaviors in Kota Kinabalu, Malaysia. Despite growing environmental awareness, recycling rates in many Malaysian cities remain suboptimal, necessitating a deeper understanding of underlying socioeconomic and psychological determinants. A mixed-methods approach was adopted, combining quantitative surveys administered to 500 households and qualitative focus group discussions with community leaders and residents. Key motivational factors identified include environmental consciousness, perceived personal responsibility, and social norms, particularly the influence of family and community expectations. Economic incentives, such as financial rewards for recycled materials, were also found to play a role, albeit secondary to intrinsic motivations. Conversely, major obstacles include inconvenience of recycling facilities, lack of clear guidelines on waste segregation, limited collection services, and insufficient public awareness campaigns. The study also highlights the impact of infrastructure limitations and the absence of a comprehensive national recycling policy. Findings suggest that effective strategies to boost recycling rates in Kota Kinabalu require a multi-pronged approach: enhancing accessibility to recycling points, simplifying segregation rules, implementing targeted educational programs to foster environmental stewardship, and exploring incentive-based schemes tailored to local contexts. This research offers practical recommendations for policymakers and waste management authorities in Malaysia and similar developing economies.

Keywords: recycling behavior, motivational factors, environmental awareness, waste management, Malaysia

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS

Dr. Fatemeh Hosseini
Department of Clinical Psychology, University of Tehran, Iran

Abstract

This study investigates the effectiveness of metaphor therapy as a psychotherapeutic intervention for reducing depressive symptoms in female university students. Depression among university students is a growing global concern, often exacerbated by academic pressures, social adjustments, and personal challenges. Metaphor therapy, a technique rooted in cognitive-behavioral and narrative approaches, utilizes symbolic representations to help individuals reframe their experiences, gain new perspectives, and develop coping strategies. A quasi-experimental design was employed, involving 80 female students diagnosed with mild to moderate depression. Participants were randomly assigned to either a metaphor therapy group or a waitlist control group. The intervention group received eight weekly sessions of metaphor therapy. Depressive symptoms were assessed using standardized scales (e.g., Beck Depression Inventory) at pre-treatment, post-treatment, and at a three-month follow-up. Results indicated a statistically significant reduction in depressive symptoms in the metaphor therapy group compared to the control group post-treatment, with these improvements maintained at follow-up. Qualitative data from participant feedback further supported the perceived benefits of the therapy, highlighting enhanced self-awareness, emotional regulation, and problem-solving skills. The findings suggest that metaphor therapy offers a promising, non-pharmacological approach to mental health support for university students, providing a creative and engaging modality to address psychological distress. This research contributes to the growing body of evidence for the efficacy of creative psychotherapies in clinical settings.

Keywords: metaphor therapy, depression, female students, psychotherapy, mental health

INVESTIGATING SECOND LANGUAGE WRITING AND SENSITIVITY IN NON-ENGLISH LANGUAGE TASKS: PROFICIENCY ANALYSIS

Dr. João Pereira

Department of Linguistics, University of Lisbon, Portugal

Dr. Mariana Costa

Centre for English Language Studies, University of Coimbra, Portugal

Abstract

This research examines the complexities of second language (L2) writing proficiency, with a particular focus on non-English languages, and explores the sensitivity of assessment tasks to nuanced aspects of L2 writing development. While much L2 writing research centers on English, this study shifts its attention to Portuguese and Spanish L2 learners, investigating how proficiency is manifested and assessed in these less commonly studied contexts. The study involved 200 university students learning Portuguese and Spanish as L2s, engaging in various writing tasks designed to elicit different linguistic and discourse competencies. Task sensitivity was analyzed by evaluating how effectively specific prompts distinguished between varying levels of L2 writing proficiency, including grammatical accuracy, lexical richness, rhetorical organization, and cultural appropriateness. Quantitative analysis of written corpora revealed distinct developmental trajectories across proficiency levels, while qualitative interviews with learners and instructors provided insights into their perceptions of writing challenges and successes. The findings highlight the importance of task design that elicits a wide range of linguistic features and rhetorical strategies, arguing for assessment methods that capture the multifaceted nature of L2 writing. This research contributes significantly to L2 pedagogy and assessment theory, providing practical implications for curriculum development and testing practices in non-English language education.

Keywords: second language writing, proficiency assessment, non-English languages, task design, linguistics

HIERARCHICAL MODELING OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL DIFFICULTIES IN UNDERREPRESENTED POPULATIONS

Li Wei

Department of Social Work, Peking University, China

Chen Ming

Department of Public Health, Fudan University, China

Abstract

This study proposes and applies a hierarchical modeling approach to analyze the prevalence and contributing factors of cognitive and behavioral difficulties within underrepresented populations in China. Traditional diagnostic models often fail to capture the complex interplay of socioeconomic, cultural, and environmental factors that disproportionately affect these groups, leading to misdiagnosis or inadequate support. Utilizing a large-scale dataset compiled from community-based health surveys and educational assessments, the research focuses on rural migrant children and ethnic minority groups, who often face unique challenges in accessing mental health and educational resources. The hierarchical model accounts for nested data structures (e.g., individuals within families, families within communities) to better identify individual-level predictors (e.g., parental education, nutritional status) and community-level factors (e.g., access to healthcare, social support networks) that influence cognitive development and behavioral outcomes. Findings reveal significant disparities in the prevalence of difficulties across different subgroups, highlighting the critical role of contextual factors. The study provides a nuanced understanding of the etiology of these challenges, moving beyond individual pathology to address systemic inequalities. The implications are crucial for developing culturally sensitive and contextually appropriate interventions, informing public health policies, and guiding resource allocation to support the well-being of vulnerable populations.

Keywords: hierarchical modeling, cognitive difficulties, behavioral difficulties, underrepresented populations, public health

COMPARING MUSICAL NOTATION AND ALPHABET READING: TEACHING IMPLICATIONS FOR DYSLEXIC LEARNERS

Assoc. Prof. Dr. Rachel Stein

Department of Music Education, Tel Aviv University, Israel

Abstract

This research draws a comparative analysis between the cognitive processes involved in reading musical notation and alphabet-based text, with a specific focus on their teaching implications for individuals with dyslexia. Dyslexia, primarily associated with reading difficulties, can also impact other symbol processing domains, including music. This study hypothesizes that understanding the similarities and differences in how the brain processes these two symbolic systems can inform more effective pedagogical strategies for dyslexic learners. The research reviews existing literature on reading acquisition, dyslexia, and music cognition, integrating findings from neuropsychology and educational psychology. It examines shared cognitive components such as pattern recognition, sequential processing, and working memory, as well as distinct features like spatial organization in music and phonological processing in language. Empirical data from case studies of dyslexic individuals learning both reading and music are analyzed to identify common challenges and compensatory strategies. The findings suggest that multisensory approaches, explicit instruction, and individualized pacing, commonly used in dyslexia interventions, can be effectively adapted for music education. Conversely, certain aspects of music reading, like its non-phonetic nature, might offer unique advantages or alternative pathways for learning that circumvent phonological decoding difficulties. This research provides valuable insights for educators in both literacy and music, aiming to develop inclusive teaching methodologies that leverage strengths and mitigate challenges for dyslexic learners.

Keywords: dyslexia, musical notation, alphabet reading, special education, cognitive psychology

ANALYSIS OF FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME PASSENGER TRANSPORT WORKERS IN JAPAN

Kenji Nakamura

Department of Occupational Health, University of Tokyo, Japan

Abstract

This study conducts a comprehensive analysis of fatigue and drowsiness prevalence, causes, and consequences among night-time passenger transport workers in Japan, including bus drivers, train operators, and taxi drivers. These professionals operate in safety-critical environments, where impaired alertness due to fatigue poses significant risks to public safety. The research employed a multi-faceted approach, combining self-reported questionnaires (e.g., Karolinska Sleepiness Scale, Fatigue Severity Scale), objective sleep data collected via actigraphy, and performance measures (e.g., reaction time tests) from 400 night-shift workers across major Japanese cities. Key findings indicate a high prevalence of chronic fatigue and excessive daytime sleepiness, directly correlated with irregular work schedules, insufficient recovery sleep, and disruptions to circadian rhythms. Contributing factors include long working hours, lack of consistent rest breaks, and the inherent demands of navigating urban traffic or complex railway systems during nocturnal hours. The study also explores the impact of fatigue on cognitive functions such as attention, decision-making, and risk perception, linking these impairments to increased error rates and near-miss incidents. Recommendations include implementing stricter regulations on working hours, optimizing shift schedules to promote better sleep hygiene, providing accessible rest facilities, and developing advanced fatigue detection and management systems. This research contributes significantly to occupational health and safety literature, offering actionable insights for improving working conditions and reducing accident risks in the transport sector.

Keywords: fatigue, drowsiness, night-shift workers, public transport, occupational health, Japan

UTILIZING DIGITAL GAMING FOR EDUCATIONAL SUPPORT: STRATEGIES TO ADDRESS LEARNING CHALLENGES

Dr. Eleni Papadopoulou

Department of Educational Technology, National and Kapodistrian University of Athens,
Greece

Abstract

This paper explores the strategic utilization of digital gaming as an innovative approach to educational support, specifically focusing on its potential to address various learning challenges in K-12 and higher education settings. With the increasing integration of technology into modern pedagogy, digital games offer unique interactive and immersive environments that can captivate learners and facilitate skill acquisition. The research synthesizes findings from a comprehensive review of existing literature and case studies from educational institutions in Europe, examining how game-based learning can enhance cognitive engagement, foster problem-solving skills, improve motivation, and provide personalized learning pathways. Specific strategies discussed include the integration of educational games into curriculum design, the use of serious games for skill development (e.g., critical thinking, collaboration), gamification techniques to boost student participation, and adaptive game designs that cater to individual learning styles and paces. The paper also addresses the challenges associated with implementing digital gaming in education, such as ensuring pedagogical alignment, managing screen time, and assessing learning outcomes effectively. Moreover, it provides practical recommendations for educators and developers on designing and integrating educational games that are not only engaging but also academically rigorous. This work contributes to the field of educational technology by offering a framework for leveraging the inherent power of digital games to transform learning experiences and overcome traditional educational hurdles.

Keywords: digital gaming, educational technology, learning challenges, game-based learning, pedagogy

THE INTERPLAY BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

Dr. Faisal Ahmed

Department of Management Sciences, Lahore University of Management Sciences, Pakistan

Abstract

This study investigates the complex interplay among job satisfaction, motivation, and organizational citizenship behavior (OCB) within diverse organizational contexts in Pakistan. OCB, defined as discretionary individual behaviors that are not directly recognized by the formal reward system but promote the effective functioning of the organization, is crucial for organizational success. Utilizing a quantitative research design, data were collected from 600 employees across various sectors, including manufacturing, services, and public administration. Structural equation modeling was employed to analyze the relationships between these constructs. Findings reveal a significant positive correlation between job satisfaction and both intrinsic and extrinsic motivation. Furthermore, both job satisfaction and motivation were found to be strong predictors of OCB. The research differentiates between various dimensions of OCB, such as altruism, conscientiousness, sportsmanship, courtesy, and civic virtue, examining how each is influenced by the antecedent variables. The study also considers the moderating role of organizational culture and leadership styles, suggesting that supportive environments and transformational leadership enhance the positive effects of satisfaction and motivation on OCB. Implications for human resource management are discussed, emphasizing the importance of fostering a positive work environment, implementing effective motivational strategies, and recognizing discretionary efforts to cultivate a highly engaged and productive workforce. This research contributes to organizational psychology and human resource development, particularly within the context of South Asian economies.

Keywords: job satisfaction, motivation, organizational citizenship behavior, OCB, human resource management, Pakistan

CHALLENGES IN LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: AN INSTITUTIONAL APPROACH IN RUSSIA

Wei Zhang

Faculty of Law, Lomonosov Moscow State University, Russia

Abstract

This study explores the multifaceted challenges faced in regulating intellectual property rights (IPR) within the context of innovation activities in Russia, using an institutional approach. Intellectual property protection is critical for fostering innovation; yet, the Russian legal framework struggles with enforcement inefficiencies, ambiguous regulations, and the rapid evolution of technology sectors. Through qualitative analysis of legislative documents, case law, and interviews with policymakers and innovators, this research examines institutional barriers and regulatory gaps that constrain the effective protection of IPR. Key issues identified include the slow adaptation of laws to emerging technologies, inconsistent judicial interpretations, and weak incentives for compliance. The study emphasizes the need for more robust institutional coordination and capacity-building measures to enhance the responsiveness of legal structures. Additionally, it investigates how informal institutions and cultural factors influence the perception and enforcement of IPR among stakeholders. The findings suggest recommendations for policy reform focusing on harmonization with international standards, enhanced transparency, and support for legal education in the innovation ecosystem. The research contributes to the broader understanding of how institutional dynamics shape legal regulation of intellectual property in transitional economies and offers practical insights for improving innovation policy frameworks.

Keywords: intellectual property rights, innovation, legal regulation, institutional approach, Russia

EXPLORING LEADERSHIP BEHAVIOR, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN THE HEALTHCARE INDUSTRY: A COMPREHENSIVE STUDY

Liang Chen

School of Public Health, Fudan University, China

Mei Lin

Department of Healthcare Management, Shanghai Jiao Tong University, China

Abstract

This comprehensive study investigates the interplay between leadership behavior, safety culture, and organizational performance within the healthcare industry. Recognizing the critical importance of patient safety and staff well-being, the research evaluates how leadership styles impact the development and maintenance of a robust safety culture and, consequently, healthcare delivery outcomes. Using a mixed-methods approach, data were collected from frontline healthcare workers, managers, and administrators across multiple hospitals in China. Quantitative surveys assessed leadership dimensions (transformational, transactional), perceptions of safety culture, and performance indicators including patient satisfaction and incident rates. Qualitative interviews provided in-depth insights into leadership practices fostering safety awareness and employee engagement. Findings indicate transformational leadership correlates positively with enhanced safety culture and improved performance metrics, while transactional leadership demonstrates mixed effects. The study highlights organizational commitment, communication quality, and continuous training as mediating factors. It offers practical recommendations for healthcare institutions to cultivate effective leadership strategies that prioritize safety culture enhancement, thus promoting sustainable performance improvements. The paper contributes to leadership and healthcare management literature by providing empirical evidence on the mechanisms linking leadership behavior and safety outcomes.

Keywords: leadership behavior, safety culture, healthcare performance, transformational leadership, patient safety

COMPARATIVE ANALYSIS: ASSESSING TRAINED INSPECTORS' PERFORMANCE ACROSS VARIED WORKLOADS VIA FEEDFORWARD VS. FEEDBACK TRAINING APPROACHES

Assoc. Prof. Dr. Anan Phongchai

Faculty of Engineering, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This research presents a comparative analysis of trained inspectors' performance under different workload conditions, contrasting feedforward and feedback training approaches. Performance quality by inspectors is critical for maintaining standards in various industries, yet the effectiveness of training models under workload pressure remains underexamined. A controlled experimental design was conducted involving 120 inspectors undergoing either predictive (feedforward) or corrective (feedback) training regimes. The study systematically manipulated workload intensity to appraise its impact on inspection accuracy, decision-making speed, and cognitive load. Results reveal that feedforward training substantially mitigates performance deterioration under high workloads compared to feedback training, which, while effective in low-load scenarios, showed susceptibility to overload effects. The findings underline the importance of proactive guidance in inspector training to enhance adaptive capacities in dynamic operational environments. This research contributes to occupational training methodologies and provides actionable insights for industries reliant on high-quality inspection processes. Future directions include exploring hybrid training models and incorporating technological aids to optimize inspector performance.

Keywords: inspector training, feedforward, feedback, workload effects, performance evaluation

ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS

Assoc. Prof. Dr. Ahmad Zulkifli

Department of Civil Engineering, University of Malaya, Malaysia

Dr. Nurul Huda

School of Engineering, Universiti Teknologi Malaysia, Malaysia

Abstract

Operational risks represent a significant challenge in the successful execution and sustainability of highway infrastructure projects. This study evaluates the scope and magnitude of operational risks encountered in Malaysian highway projects through a combination of literature review, expert surveys, and case study analysis. Emphasis is placed on identifying risk categories such as financial uncertainty, contractor performance, environmental impacts, and regulatory compliance. Data collected from project managers, engineers, and stakeholders highlight the prevalence of delays, cost overruns, and quality control failures linked to operational vulnerabilities. The research applies quantitative risk assessment techniques, including probability-impact matrices and failure mode effects analysis, to prioritize risk mitigation efforts. Findings stress the importance of comprehensive risk management frameworks incorporating early warning systems, stakeholder collaboration, and adaptive project planning to enhance resilience. Furthermore, the study advocates for policy enhancements to support risk allocation and accountability mechanisms in public-private partnership contexts. The insights contribute to improving the reliability and efficiency of infrastructure development in Malaysia and developing countries with similar operational challenges.

Keywords: operational risks, highway projects, risk assessment, Malaysia, infrastructure management

BEST PRACTICES FOR CRAFTING TENDERS IN MALAYSIA'S BUILDING CONSERVATION PROJECTS

Dr. Siti Aishah

Department of Architecture, Universiti Teknologi MARA, Malaysia

Abstract

This paper investigates best practices for formulating tenders in building conservation projects within Malaysia, focusing on promoting transparency, cost-effectiveness, and technical quality. Preservation of heritage buildings poses unique challenges due to their historical significance and regulatory constraints, making tender processes critical for project success. The study reviews existing tender frameworks, regulatory guidelines, and case studies from various Malaysian conservation projects. Data were gathered from interviews with architects, contractors, and officials involved in tender preparation and evaluation. Key findings identify the need for clear specification of conservation objectives, balanced risk allocation, and incorporation of specialized expertise criteria in tender documents. Emphasis is placed on enhancing competitiveness while safeguarding conservation standards. The paper proposes a refined tendering checklist and procedural recommendations to mitigate ambiguities and disputes. These insights aim to support practitioners and policymakers in improving procurement strategies that uphold heritage integrity while ensuring efficient resource utilization. The research provides practical guidelines to navigate the complex tendering landscape in Malaysia's conservation sector.

Keywords: tender processes, building conservation, procurement, Malaysia, heritage management

THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY: A TOOL FOR ASSESSING SUSTAINABILITY

Assoc. Prof. Dr. Tao Guang

School of Environmental Science, Tsinghua University, China

Dr. Lucia Cirelli

Department of Environmental Engineering, Politecnico di Milano, Italy

Abstract

Sustainability assessment requires robust and multidimensional tools to evaluate the functional performance of systems across environmental, social, and economic domains. This paper introduces the Index of Sustainable Functionality (ISF), a novel integrative metric designed to quantitatively assess sustainability in complex systems. Developed through an interdisciplinary approach combining systems engineering, environmental science, and economics, the ISF aggregates indicators related to resource efficiency, ecological impact, social equity, and economic viability. The index is validated through application to urban infrastructure case studies in China and Italy, demonstrating its ability to identify functional trade-offs and opportunities for optimization. Sensitivity analyses confirm the robustness of the ISF in reflecting real-world sustainability dynamics. The index facilitates decision-making for policymakers, planners, and engineers by providing a standardized framework to benchmark progress and prioritize interventions. The paper discusses the theoretical foundation, computational methodology, and practical implications of adopting ISF in sustainability evaluations. This innovative tool advances sustainability science by bridging the gap between abstract concepts and actionable assessment metrics.

Keywords: sustainability assessment, index development, functional performance, environmental science, interdisciplinary approach

EXAMINING KNOWLEDGE SHARING BEHAVIOR IN E-COMMUNITIES THROUGH THE LENS OF TRANSACTION COST THEORY

Teresa Ju

Department of Information Systems, National Taiwan University, Taiwan

Chang Wu

School of Management, Tsinghua University, China

Abstract

This empirical study investigates knowledge sharing behaviors within electronic communities (e-communities) by applying transaction cost theory as a theoretical framework. Knowledge sharing is a critical factor for the success and sustainability of online collaborative environments, yet participants' willingness to share is often influenced by perceived costs and benefits. Using survey data from over 300 active members across multiple e-community platforms in East Asia, the research tests hypotheses related to the impact of transaction costs—such as search, negotiation, and enforcement costs—on knowledge exchange frequency and quality. Structural equation modeling reveals that lower perceived transaction costs correlate with increased knowledge sharing intentions and behaviors. Trust and social norms are found to mediate this relationship significantly. The study highlights the importance of designing e-community infrastructures that minimize transaction costs through user-friendly interfaces, clear governance, and incentive mechanisms. These findings contribute to the theoretical understanding of online collaboration and offer practical guidance for platform developers seeking to enhance knowledge flows in virtual communities.

Keywords: knowledge sharing, transaction cost theory, e-communities, online collaboration, trust

ADVANCING AN EFFICIENT FRAMEWORK FOR SECURE MOBILE APPLICATION DESIGN, DEVELOPMENT, AND UTILIZATION

Mohamed Serhan

Department of Computer Science, Qatar University, Qatar

Rachida Abdelghani

Faculty of Information Technology, University of Algiers, Algeria

Rabeb Benharref

School of Computing, University of Marrakech, Morocco

Abstract

The proliferation of mobile applications necessitates robust security frameworks to protect user data and privacy amidst increasing cyber threats. This paper proposes an efficient, comprehensive framework that integrates security principles throughout the design, development, and utilization phases of mobile applications. Grounded in secure software engineering methodologies and threat modeling, the framework emphasizes proactive vulnerability identification, encryption protocols, authentication mechanisms, and continuous monitoring. The proposed framework is validated through implementation in several real-world mobile applications developed across varied sectors including finance and healthcare. Results demonstrate significant improvements in mitigating common security breaches, system resilience, and user trust. The research further discusses challenges in balancing usability and security, compliance with international standards, and adaptability to emerging technologies such as 5G and IoT. This work provides valuable contributions to mobile security best practices, offering actionable insights for developers, security analysts, and policy makers aiming to fortify mobile ecosystems.

Keywords: mobile application security, secure software engineering, cybersecurity, threat modeling, mobile development

EXAMINING THE IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY ON WOMEN'S WELL-BEING IN LAGOS

Assis. Prof. Fatima Adebayo

Department of Public Health, University of Lagos, Nigeria

Abstract

This study investigates the psychological, social, and physical well-being of women undergoing assisted reproductive technology (ART) treatments in Lagos, Nigeria. With the increasing use of ART as a solution for infertility, it is crucial to understand its multifaceted impact on patients. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative surveys with in-depth interviews to capture the experiences of 300 women receiving ART services. Findings reveal that while ART offers hope and improved chances of conception, it also introduces significant emotional stress, societal stigma, and financial burdens. Many participants reported feelings of anxiety and depression related to treatment outcomes and societal pressures. The study highlights the importance of comprehensive counseling and support systems integrated into ART clinics to address these challenges. Additionally, cultural factors influencing perceptions of infertility and ART use are explored, emphasizing the need for culturally sensitive healthcare practices. The research contributes to the growing body of knowledge on reproductive health in sub-Saharan Africa and provides practical recommendations for healthcare providers and policymakers to enhance women's well-being during ART treatments.

Keywords: assisted reproductive technology, women's well-being, infertility, Lagos, psychological impact

ANALYZING THE ABUSE OF LEGAL AUTHORITY WITHIN LOCAL COMMUNITIES

Kwame Mensah

Department of Law, University of Ghana, Ghana

Abstract

This paper explores the patterns and consequences of legal authority abuse in local communities, focusing on cases from Ghana. It examines how individuals or groups in positions of power misuse their legal mandates to exploit or oppress community members. Using qualitative case studies and legal document analysis, the research identifies common forms of abuse, including corruption, arbitrary decision-making, and denial of justice. The study also investigates the socio-economic and political factors that enable such abuses, such as weak institutional checks and limited community awareness of legal rights. The consequences of authority abuse are far-reaching, undermining trust in legal systems and exacerbating social inequalities. The paper advocates for stronger legal frameworks, enhanced transparency, and community empowerment initiatives to combat these issues. It also discusses the role of civil society organizations and international bodies in promoting accountability at the grassroots level. This research offers valuable insights for legal scholars, policymakers, and human rights advocates working to strengthen justice systems in developing contexts.

Keywords: legal authority abuse, local communities, corruption, justice, Ghana

THE INTERPLAY BETWEEN SOCIAL STRUCTURES, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN MARGINALIZATION

Ali Rezaei

Department of Sociology, University of Tehran, Iran

Abstract

This study investigates how social structures and involuntary social connections contribute to urban marginalization in rapidly growing cities. Drawing on ethnographic research and social network analysis conducted in Tehran, the research highlights the complex relationships between economic inequality, social exclusion, and spatial segregation. Involuntary connections—such as forced neighborhood ties and limited social mobility—are shown to reinforce marginalization by restricting access to resources and opportunities. The paper argues that urban marginalization is not only a product of economic factors but also deeply rooted in social dynamics that perpetuate disadvantage. Policy implications include the need for inclusive urban planning and social interventions that address both structural inequalities and social network constraints. This research advances the understanding of urban marginalization by integrating sociological theory with empirical data from a Middle Eastern context.

Keywords: urban marginalization, social structures, involuntary connections, social exclusion, Tehran

KNOWLEDGE TRANSFER AND TRANSLATION OF TECHNICAL DOCUMENTATION ACROSS BORDERS

Dr. Leila Hassan

Department of Translation Studies, American University in Cairo, Egypt

Abstract

This paper examines the challenges and best practices involved in the transfer and translation of technical documentation in multinational corporations. Focusing on case studies from the engineering and pharmaceutical sectors, the research explores how linguistic, cultural, and technical barriers affect the accuracy and usability of translated materials. The study emphasizes the importance of specialized knowledge and collaboration between translators and subject matter experts to ensure effective communication across borders. It also highlights the role of technology, such as translation memory tools and machine translation, in improving efficiency without compromising quality. The findings suggest that successful knowledge transfer depends on a combination of linguistic competence, cultural awareness, and technical expertise. Recommendations include enhanced training programs for translators and the development of standardized protocols for technical documentation translation. This research contributes to the fields of translation studies and international business communication by providing practical insights into cross-border knowledge management.

Keywords: knowledge transfer, technical translation, multinational corporations, cross-cultural communication, documentation

THE INFLUENCE OF ISLAMIC ART ON TEXTILE DESIGN IN MOROCCO

Amina Benali

Department of Art History, University of Rabat, Morocco

Abstract

This study explores the profound influence of Islamic art on contemporary textile design in Morocco. By analyzing patterns, motifs, and techniques, the research traces the historical continuity and modern adaptations of Islamic artistic traditions within Moroccan textiles. Fieldwork involving interviews with artisans and designers, alongside visual analysis of textile samples, reveals how Islamic geometric patterns, calligraphy, and arabesques are integrated into fabric design. The study also discusses the socio-cultural significance of these designs and their role in preserving cultural identity amid globalization. Furthermore, it examines the commercial impact of Islamic-inspired textiles in local and international markets. The findings demonstrate that Islamic art remains a vital source of inspiration, contributing to both aesthetic innovation and cultural heritage preservation in Morocco's textile industry. This research adds to the understanding of art history, cultural studies, and design innovation in North Africa.

Keywords: Islamic art, textile design, Morocco, cultural heritage, geometric patterns

NAVIGATING COMPLEX SYSTEM ARCHITECTURES: MODELS, STRUCTURES, AND DYNAMIC ADAPTATIONS

Jean-Pierre Dubois

Department of Systems Engineering, École Polytechnique, France

Sophie Leclerc

Department of Computer Science, University of Grenoble, France

Abstract

This paper presents a comprehensive examination of complex system architectures, focusing on their modeling, structural characteristics, and capacity for dynamic adaptation. Drawing from systems engineering and computer science, the research reviews theoretical frameworks and practical methodologies for designing resilient and flexible systems. Case studies from aerospace, telecommunications, and software development illustrate how modular architectures and adaptive mechanisms enable systems to respond effectively to environmental changes and operational uncertainties. The paper also discusses challenges in scalability, interoperability, and real-time decision-making within complex systems. Proposed solutions include the integration of model-based design, artificial intelligence, and feedback control loops. The study contributes to advancing knowledge in systems engineering by offering a multidisciplinary approach that bridges theory and application. Recommendations are provided for practitioners aiming to develop robust and adaptive system architectures in various industrial domains.

Keywords: complex systems, system architecture, dynamic adaptation, modular design, systems engineering

ASSESSING THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN PROMOTING LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE GLOBALLY

Dr. Isabelle Moreau

Department of International Relations, Sciences Po, France

Abstract

This paper evaluates the European Union's (EU) contributions to global governance in the areas of liberty, security, and justice. It analyzes the EU's policies, initiatives, and partnerships aimed at promoting human rights, combating terrorism, and strengthening rule of law beyond its borders. Using a combination of policy analysis and case studies from Africa, the Middle East, and Eastern Europe, the research assesses the effectiveness and limitations of the EU's external actions. The study highlights the EU's role as a normative power, emphasizing its commitment to multilateralism and international cooperation. Challenges such as geopolitical tensions, resource constraints, and divergent member state interests are discussed. The paper argues that while the EU has made significant strides in advancing global liberty and security, ongoing efforts are needed to enhance coherence and impact. This research contributes to the understanding of regional organizations' roles in global governance and international security.

Keywords: European Union, global governance, liberty, security, justice

PATTERNS AND DRIVERS OF EMIGRATION FROM UKRAINE

Assoc. Prof. Dr. Olena Shevchenko

Department of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Abstract

This study investigates the socio-economic and political factors driving emigration from Ukraine over the past two decades. Utilizing quantitative migration data and qualitative interviews with emigrants, the research identifies key patterns including destination countries, demographic profiles, and motivations for leaving. Economic instability, political unrest, and limited employment opportunities emerge as primary drivers. The study also explores the impact of emigration on Ukraine's labor market, demographic trends, and social fabric. Policy responses aimed at mitigating brain drain and encouraging return migration are critically examined. The findings contribute to migration studies by providing an in-depth analysis of a significant Eastern European migratory phenomenon and offer recommendations for policymakers to address the challenges and opportunities associated with emigration.

Keywords: emigration, Ukraine, migration drivers, labor market, brain drain

A COMPREHENSIVE EVALUATION OF OPEN DATA PORTALS AS EMERGING PUBLIC E-SERVICES

Jan Novák

Department of Information Systems, Charles University, Czech Republic

Abstract

This paper provides a detailed evaluation of open data portals as emerging platforms for public e-services. It examines their design, functionality, user engagement, and impact on transparency and civic participation. Using a comparative analysis of portals from European countries, the research assesses how open data initiatives facilitate access to government information and support innovation. Challenges such as data quality, privacy concerns, and digital divide issues are discussed. The study also explores strategies for improving portal usability and fostering collaboration between government, private sector, and civil society. The findings highlight the transformative potential of open data portals in enhancing governance and public service delivery. Recommendations are offered for policymakers and developers to maximize the benefits of open data ecosystems.

Keywords: open data, e-services, transparency, civic engagement, public administration

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE QUIZ PLATFORMS IN ENHANCING STUDENT ENGAGEMENT

Lina Ahmed

Department of Educational Technology, American University in Cairo, Egypt

Abstract

This study assesses the impact of interactive quiz platforms on student engagement within higher education settings. With the increasing integration of technology in classrooms, interactive quizzes have emerged as a promising tool to promote active learning and increase motivation among students. The research involved a mixed-methods approach, combining quantitative metrics such as quiz participation rates, quiz scores, and time spent on tasks, with qualitative feedback collected through student surveys. Over a semester, 250 undergraduate students used an interactive quiz platform integrated into their courses. Results demonstrated a statistically significant improvement in student engagement indicators compared to traditional assessment methods. Students reported feeling more motivated, attentive, and confident in mastering course content. Furthermore, the study identified key features of quiz platforms, such as immediate feedback, gamification elements, and mobile accessibility, as critical to their effectiveness. Challenges identified included potential technological barriers and the need for instructor training for optimal platform use. The paper concludes with recommendations for educators and institutions aiming to leverage interactive quizzes for enhanced learning experiences and suggests avenues for future research on long-term impacts and subject-specific adaptations.

Keywords: interactive quizzes, student engagement, active learning, educational technology, higher education

ANALYSIS OF LEARNING OUTCOMES IN ELECTRICAL ENGINEERING CURRICULA: A STUDY FOCUSING ON CIRCUIT THEORY

Dr. Samuel Ochieng

Department of Electrical Engineering, University of Nairobi, Kenya

Abstract

This research examines the effectiveness of electrical engineering curricula in achieving intended learning outcomes, with a particular focus on circuit theory courses. Utilizing a comprehensive evaluation framework, data were gathered from 150 undergraduate students and faculty through surveys, interviews, and academic performance assessments. The study analyzed how curriculum content, teaching methodologies, and assessment strategies align with desired competencies in circuit theory. Findings indicate that while technical knowledge acquisition is generally strong, there are varying levels of proficiency in applying theoretical concepts to practical problems. The research highlights gaps in interactive learning opportunities and recommends integrating simulation tools and project-based learning to enhance comprehension. Faculty emphasized the importance of continuous curriculum review and adopting innovative pedagogies to keep pace with evolving industry demands. The paper contributes to ongoing discourse on engineering education reform and provides a model for evaluating curricular effectiveness that can be adapted in similar academic contexts.

Keywords: electrical engineering education, learning outcomes, curriculum analysis, circuit theory, pedagogical strategies

DISTANCE EDUCATION AND CONTINUOUS PROFESSIONAL DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM A GREEK UNIVERSITY CASE STUDY

Prof. Dr. Eleni Papadopoulos

Department of Educational Sciences, National and Kapodistrian University of Athens, Greece

Abstract

This case study explores the role of distance education programs in supporting continuous professional development (CPD) among adult learners at a Greek university. Through qualitative interviews with 30 educators and CPD participants, complemented by institutional document analysis, the research investigates the perceived benefits, challenges, and outcomes of distance learning modalities. Findings reveal that distance education facilitates flexible access to professional training, promotes lifelong learning, and enhances participants' skills in alignment with career advancement goals. However, technological infrastructure constraints and varying levels of digital literacy were noted as barriers. The study also emphasizes the importance of interactive content, peer collaboration, and effective instructor support in sustaining learner motivation. The paper provides evidence-based recommendations for policymakers and academic institutions seeking to optimize distance education frameworks for professional development, underscoring the potential of digital learning environments to broaden educational reach in the Greek context and beyond.

Keywords: distance education, professional development, lifelong learning, adult education, Greece

IDENTIFYING STRATEGIES TO IMPROVE STUDENT EMOTIONAL WELL-BEING THROUGH FEEDBACK ANALYSIS

Maria Petrova

Department of Psychology, Sofia University, Bulgaria

Anjali Singh

Department of Educational Psychology, University of Delhi, India

Abstract

This study investigates how feedback mechanisms within academic settings can be adapted to support students' emotional well-being and academic success. By analyzing qualitative and quantitative feedback data from 300 university students across Bulgaria and India, the research identifies common emotional challenges faced by learners, including stress, anxiety, and motivation fluctuations. The project explores correlations between the tone, timing, and content of academic feedback and students' reported emotional responses. Results suggest that constructive, timely, and personalized feedback positively influences emotional resilience and learning engagement. The study proposes strategic interventions for educators, such as empathetic communication training and incorporating emotional support within feedback practices. These insights contribute to the growing body of knowledge on emotionally intelligent pedagogy and foster inclusive, supportive learning environments that attend to psychological as well as cognitive student needs.

Keywords: emotional well-being, student feedback, academic motivation, educational psychology, learner support

TEACHERS' ATTITUDES TOWARD INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS

PhD Candidate Kiran Sharma

Department of Special Education, National Institute of Education, Pakistan

Abstract

This research explores educators' attitudes and perceptions regarding the inclusion of students with hearing impairments in mainstream classrooms. Employing a survey and semi-structured interviews with 100 teachers from inclusive schools across Pakistan, the study assesses factors influencing teachers' willingness and preparedness to support hearing-impaired learners. Findings indicate generally positive attitudes towards inclusion, tempered by concerns about insufficient training, resource availability, and classroom management challenges. The study highlights the need for comprehensive professional development programs, enhanced support systems, and adaptive teaching materials tailored to hearing-impaired students' needs. Recommendations emphasize collaborative efforts among educators, families, and policymakers to foster effective inclusive education practices. The paper contributes critical data informing national strategies aimed at equitable education access for students with disabilities.

Keywords: inclusive education, hearing impairment, teachers' attitudes, special education, Pakistan

ADVANCING INTERNATIONAL SERVICE LEARNING THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS FOR SUSTAINABILITY

Dr. Michael Johnson

Center for Global Education, University of British Columbia, Canada

Abstract

This paper examines the role of emerging technologies in enhancing international service-learning programs dedicated to sustainability education. Through case studies involving three multi-national projects, the study assesses how digital tools facilitate collaborative learning, cultural exchange, and community engagement across geographic boundaries. Findings indicate that technologies such as virtual reality, online collaboration platforms, and mobile apps enrich experiential learning and empower participants to address sustainability challenges innovatively. Challenges include balancing technological access disparities and maintaining authentic intercultural interaction. The research advocates for intentional design of technology-mediated service-learning curricula that align educational objectives with sustainable development goals. Recommendations call for continuous evaluation of technological impacts on learning outcomes and the development of inclusive digital infrastructures to democratize access. This work advances the discourse on integrating technology in global education for sustainable futures.

Keywords: service learning, technological innovation, sustainability education, global collaboration, experiential learning

IMPLEMENTING FLIPPED CLASSROOM MODELS TO ENHANCE FRENCH LANGUAGE LITERACY IN HIGHER EDUCATION

Dr. Sofia Larsson

Department of French Studies, Lund University, Sweden

Abstract

This study investigates the effectiveness of flipped classroom models in improving French language literacy among university students. A mixed-methods approach was used, involving 180 students enrolled in intermediate French courses. Pre- and post-intervention assessments measured language proficiency, while surveys and focus groups explored learner perceptions and engagement. Results demonstrated significant gains in reading, writing, and listening skills, as well as increased student motivation and autonomy. Flipped classrooms enabled students to prepare at their own pace and engage more deeply during in-class activities. Challenges included initial adaptation difficulties and faculty workload implications. The study discusses pedagogical strategies for successful implementation and suggests integrating digital resources tailored to language acquisition. Findings support the flipped classroom as a viable approach to enhance foreign language literacy in higher education contexts.

Keywords: flipped classroom, French language learning, higher education, language literacy, active learning

THE IMPACT OF FLIPPED CLASSROOMS ON ATTENTIVE READING SKILLS IN FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE

Faridah Ahmad

Faculty of Languages and Linguistics, University of Malaya, Malaysia

Dr. Amir Hosseini

Department of Applied Linguistics, University of Tehran, Iran

Abstract

This research explores how the flipped classroom instructional model affects attentive reading skills among learners of French as a foreign language. A quasi-experimental design compared two groups of undergraduate students over a 12-week course. Data collected through reading comprehension tests and learner diaries indicated that students exposed to flipped instruction showed greater improvements in focused reading strategies and text comprehension than those in traditional lecture settings. The active in-class sessions facilitated by flipped models encouraged critical thinking and peer collaboration. Additionally, learner feedback highlighted increased engagement and confidence in handling complex French texts. The study recommends broader adoption of flipped classrooms in language education to address challenges associated with limited classroom time and diverse learner needs.

Keywords: flipped classroom, attentive reading, French as a foreign language, language acquisition, instructional design

MOTION GRAPHICS AS A TOOL FOR ENHANCED TRAINING OF PRESCHOOL CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

Assoc. Prof. Dr. Amir Hosseini

Department of Special Education, University of Tehran, Iran

Abstract

This study evaluates the use of motion graphics as an educational tool to improve language and cognitive skills in preschool children with hearing impairments. Employing an experimental design, 60 children participated in a training program incorporating animated visual content designed to reinforce vocabulary, sentence structure, and attention skills. Pre- and post-intervention assessments demonstrated significant gains in communicative abilities and engagement levels. The program addressed the sensory and learning needs of hearing-impaired children by providing multisensory input and interactive content. Educators reported improved classroom participation and learning motivation. The paper discusses the design principles of effective motion graphics and their potential for broader application in special education curricula. Recommendations include integrating such digital tools within inclusive pedagogical frameworks to support early childhood development among disabled learners.

Keywords: motion graphics, hearing impairment, preschool education, special education technology, language development

EVALUATING THE EFFECT OF CLASS PARTICIPATION ON ACADEMIC PERFORMANCE: A CASE STUDY OF MECHANICAL ENGINEERING STUDENTS IN SOUTH AFRICA

Dr. Thandiwe Mokoena

Department of Mechanical Engineering, University of Pretoria, South Africa

Abstract

This study investigates the relationship between class participation and academic performance among mechanical engineering students at a leading South African university. Class participation is increasingly recognized as a vital component of active learning, potentially influencing students' motivation, understanding, and overall success. Using a mixed-methods approach, the research analyzes quantitative data collected from course grades and attendance records alongside qualitative feedback from student interviews and focus groups. The findings reveal a positive correlation between active engagement in class discussions, group activities, and higher academic achievement. Furthermore, the study identifies barriers to participation, including cultural dynamics, language proficiency, and confidence levels, which vary among students from diverse backgrounds. Recommendations include implementing structured participation strategies and supportive teaching practices to enhance inclusivity and encourage all students to contribute meaningfully. This study contributes valuable insights for educators aiming to improve educational outcomes in STEM fields within multicultural settings.

Keywords: class participation, academic performance, mechanical engineering education, active learning, South Africa

ENHANCING CIVIL ENGINEERING LABORATORY LEARNING THROUGH INTERACTIVE DIGITAL TOOLS

Assoc. Prof. Dr. Miguel Fernandez

Faculty of Civil Engineering, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico

Dr. Lucia Alvarez

Department of Educational Technology, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico

Abstract

In response to evolving educational technologies, this paper explores the integration of interactive digital tools to improve learning experiences in civil engineering laboratories. Traditional lab teaching methods often face challenges related to limited equipment, safety concerns, and student engagement. The study evaluates the effectiveness of simulation software, virtual reality, and interactive modules implemented over two academic years with undergraduate students. Data gathered through pre- and post-assessment tests, student surveys, and observation indicate significant improvements in conceptual understanding, practical skills, and motivation. Interactive tools allow for repeated experimentation in a virtual environment, enabling risk-free learning and instant feedback. Additionally, the research discusses pedagogical frameworks supporting digital integration and emphasizes collaboration between educators and software developers to tailor resources to specific laboratory goals. The results advocate for broader adoption of digital innovations to enhance engineering education quality and accessibility.

Keywords: digital tools, civil engineering education, interactive learning, laboratory simulations, educational technology

DEVELOPING AUTONOMOUS LEARNING AGENTS USING SEQUENTIAL CONSTRUCTIVIST MODELS

Jean-Luc Moreau

Institute of Artificial Intelligence, Sorbonne University, France

Sophie Dubois

Laboratory of Computer Science and Robotics, University of Grenoble, France

Abstract

This research presents a novel framework for developing autonomous learning agents based on sequential constructivist principles, emphasizing incremental knowledge acquisition and adaptation. Constructivist learning theory, which posits that knowledge is actively constructed by learners through experience, serves as the foundation for designing agents capable of self-directed learning in complex environments. The proposed model integrates bottom-up sequential learning strategies that enable agents to build increasingly sophisticated representations of their environment and tasks. Experimental implementation in simulated robotics and virtual training scenarios demonstrates the agents' ability to improve performance over time through interaction and feedback. The study also addresses challenges faced in balancing exploration and exploitation, managing cognitive load, and ensuring scalability. Implications extend to autonomous systems in education, robotics, and human-computer interaction, where adaptive and flexible learning behaviors are essential. Future work includes expanding the framework for multi-agent collaboration and real-world applications.

Keywords: autonomous learning agents, constructivist models, sequential learning, artificial intelligence, adaptive systems

ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES EDUCATION IN PUBLIC UNIVERSITIES IN GHANA

Dr. Kwame Mensah
Department of Economics, University of Ghana, Ghana

Abstract

This paper evaluates the economic returns and broader societal impacts of humanities education offered at public universities in Ghana. Despite a prevailing emphasis on STEM disciplines, humanities fields contribute significantly to critical thinking, cultural understanding, and civic engagement. The study employs quantitative methods, analyzing graduate employment rates, income trajectories, and contributions to economic development alongside qualitative assessments from employers and alumni. Results indicate that humanities graduates face varied labor market outcomes but often excel in roles requiring communication, ethical reasoning, and creativity. The research highlights challenges such as underfunding and societal undervaluation of humanities programs but also underscores their role in fostering soft skills vital for diversified economies. Policy recommendations advocate for enhanced support, interdisciplinary integration, and public awareness campaigns. These findings contribute to debates on higher education funding and curriculum priorities in emerging economies.

Keywords: humanities education, economic impact, higher education, Ghana, labor market outcomes

MODELING TECHNOLOGICAL ADOPTION IN BUSINESS STUDENTS: A STUDY FROM COLOMBIA

Carlos Ramirez

Department of Management Sciences, Universidad de los Andes, Colombia

Maria Gomez

Faculty of Business Administration, Universidad Nacional de Colombia, Colombia

Abstract

This study explores the factors influencing technological adoption among business students in Colombia, focusing on readiness, attitudes, and perceived usefulness. With rapid digital transformation reshaping business practices, understanding how future professionals embrace technology is critical. Utilizing the Technology Acceptance Model (TAM) as a theoretical framework, surveys were administered to over 300 undergraduate students across multiple universities. Statistical analyses reveal that perceived ease of use, social influence, and self-efficacy significantly predict students' intention to adopt emerging business technologies. Differences emerged based on academic level and prior experience with digital tools. The paper also discusses implications for curriculum design, highlighting the importance of integrating technology training to enhance employability competencies. Results offer valuable guidance for educators and policymakers aiming to foster digital literacy and innovation mindset in Latin American business education contexts.

Keywords: technological adoption, business education, technology acceptance model, digital literacy, Colombia

INTERCULTURAL STRATEGIES FOR SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN HIGHER EDUCATION: A PILOT STUDY IN PERU

Ana Lucia Torres

Department of Applied Linguistics, Pontificia Universidad Católica del Perú, Peru

Jorge Castillo

Faculty of Education, Universidad Nacional Mayor de San Marcos, Peru

Abstract

This pilot study investigates the effectiveness of intercultural strategies integrated within second language acquisition (SLA) curricula at Peruvian universities. Recognizing the cultural dimensions of language learning, the research examines how culturally responsive teaching methods impact learners' motivation, communication skills, and cross-cultural competence. The mixed-methods approach involves classroom observations, learner interviews, and proficiency assessments with bilingual undergraduate students. Findings suggest that incorporating intercultural dialogue, authentic cultural materials, and collaborative projects fosters deeper engagement and accelerates language proficiency. The study highlights challenges in adapting institutional frameworks and training educators to delivery intercultural pedagogy effectively. Outcomes provide foundational evidence supporting curriculum reforms aimed at preparing globally competent graduates capable of navigating diverse cultural settings. This work contributes to SLA research and practical applications in Latin American higher education.

Keywords: second language acquisition, intercultural strategies, higher education, language pedagogy, Peru

DESIGNING ITERATIVE SELF-CORRECTION FRAMEWORKS FOR EDITORIAL WORKFLOWS

Ivan Kuznetsov

Department of Computer Science, Saint Petersburg State University, Russia

Olga Smirnova

Faculty of Information Technology, Moscow State University, Russia

Abstract

The study proposes an innovative iterative self-correction framework designed to optimize editorial workflows in scholarly publishing. Editorial processes demand high accuracy and consistency, yet human error and time constraints often hinder efficiency. The framework incorporates machine learning algorithms and natural language processing (NLP) tools to assist editors in detecting, suggesting, and implementing corrections throughout manuscript revision stages. A pilot implementation using a corpus of academic articles demonstrated significant reductions in editorial turnaround time and error rates. User feedback revealed improved satisfaction among editors due to enhanced collaboration and real-time error tracking. The research discusses integration challenges, system adaptability to multiple disciplines, and opportunities for future advancements including automated style compliance and plagiarism detection. The framework represents a promising direction for enhancing quality assurance in academic publishing and can be extended to other document-centric industries.

Keywords: editorial workflows, self-correction, machine learning, natural language processing, academic publishing

IMPLEMENTING REALISTIC SIMULATION METHODS IN BRAZILIAN MEDICAL EDUCATION CURRICULA

Prof. Dr. Ricardo Silva

Department of Medical Education, University of São Paulo, Brazil

Abstract

This paper analyzes the implementation of realistic simulation methods within Brazilian medical education curricula aimed at improving clinical skills and patient safety. Simulation-based education offers experiential learning opportunities while mitigating risks associated with direct patient care. The study assesses adoption levels, pedagogical integration, and outcomes of simulation centers across multiple Brazilian medical schools. Data collection involved surveys from faculty and students, performance evaluations, and curriculum reviews. Results indicate enhanced learner confidence, decision-making abilities, and procedural competence. However, challenges such as high costs, resource disparities, and faculty training needs persist. The paper advocates for standardization of simulation practices and enhanced government support to expand access. Contributions include best practices for curriculum designers and evidence supporting the expansion of simulation in medical education to foster competent healthcare professionals aligned with global standards.

Keywords: medical education, simulation methods, clinical skills, curriculum development, Brazil

THE EVOLUTION OF JUDICIAL PRINCIPLES IN SOUTHEAST ASIAN LEGAL SYSTEMS

Assoc. Prof. Dr. Ananda Suphakit

Faculty of Law, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This study explores the evolution of judicial principles across Southeast Asian legal systems, highlighting the integration of customary, colonial, and modern influences. Through a comparative historical analysis of Indonesia, Malaysia, Thailand, and the Philippines, the research uncovers how judicial reasoning and principles have adapted to political transitions, social changes, and globalization. Emphasis is placed on the role of constitutionalism, rule of law, and judicial independence as foundational pillars undergoing gradual transformation. The paper also examines the challenges faced by courts in harmonizing traditional practices with international human rights frameworks. Findings indicate that while there is notable convergence towards universal legal standards, local legal cultures and political contexts strongly shape judicial behaviors. The study contributes to understanding the dynamic and pluralistic nature of judiciary development in the region, offering insights for policymakers, legal scholars, and international organizations engaged in legal reform and cooperation.

Keywords: judicial principles, Southeast Asia, legal evolution, constitutionalism, comparative law

RELIGIOUS FREEDOM AND EMPLOYEE RIGHTS: A CRITICAL ANALYSIS OF PORTUGUESE CONSTITUTIONAL LAW

Maria Fernandes

Department of Constitutional Law, University of Lisbon, Portugal

Abstract

This paper critically examines the interplay between religious freedom and employee rights within the framework of Portuguese constitutional law. Through doctrinal analysis and case law review, the study assesses how the Portuguese legal system balances individual religious expression with the obligations and policies of employers, particularly in the public sector. The research addresses emerging controversies surrounding religious symbols, workplace accommodations, and anti-discrimination mandates. It highlights the constitutional guarantees protecting both religious liberty and labor rights, while identifying tensions and ambiguities in their application. Comparative insights with EU directives and other member states further contextualize the Portuguese approach. The study advocates for clearer guidelines and judicial interpretations to ensure harmonious coexistence of religious freedoms and workplace equality, advancing both human rights and organizational efficiency.

Keywords: religious freedom, employee rights, constitutional law, Portugal, workplace discrimination

CERTIFICATION PROCEDURES AND GOVERNMENT ACCOUNTABILITY IN ARMENIA

Aram Petrosyan

School of Public Administration, Yerevan State University, Armenia

Abstract

This research investigates the certification procedures governing public officials in Armenia and their impact on enhancing government accountability. The study evaluates legislative frameworks, administrative practices, and oversight mechanisms designed to certify qualifications, ethics, and performance of civil servants. Drawing upon interviews with policymakers and case studies of recent reforms, the paper identifies strengths and weaknesses in the certification system, focusing on transparency, fairness, and anti-corruption measures. The findings reveal gaps in implementation and enforcement, underscoring the need for institutional strengthening and capacity building. By linking certification to accountability, the research offers practical recommendations for improving public sector integrity and responsiveness, with implications for broader governance reforms in post-Soviet contexts.

Keywords: certification procedures, government accountability, Armenia, public administration, anti-corruption

EFFECTIVE GOVERNANCE MODELS WITHIN THE EUROPEAN UNION: PRINCIPLES AND PRACTICES

Dr. Magdalena Kowalczyk

Institute of Political Science, University of Warsaw, Poland

Abstract

This paper analyzes effective governance models operating within the European Union, focusing on institutional design, decision-making processes, and accountability mechanisms. It explores principles such as subsidiarity, transparency, and multi-level governance that underpin EU administration. Through case studies on policy coordination and regulatory frameworks, especially in environmental and economic governance, the research highlights best practices and challenges in achieving efficiency and legitimacy. The study pays special attention to the role of supranational institutions and member states in collaborative governance, assessing reforms aimed at enhancing responsiveness to citizens and stakeholders. Results contribute to debates on the EU's democratic deficit and institutional adaptability in a complex political landscape. Policy recommendations emphasize strengthening participatory mechanisms and streamlining procedures for more coherent governance outcomes.

Keywords: European Union, governance models, subsidiarity, institutional design, policy coordination

THE ROLE OF CONSERVATIVE WOMEN’S GROUPS IN SHAPING U.S. FOREIGN POLICY

Assoc. Prof. Dr. Emily Carter

Department of Political Science, University of Chicago, USA

Abstract

This study examines the influence of conservative women’s groups on the formulation and advocacy of United States foreign policy across the late 20th and early 21st centuries. Utilizing archival research, interviews, and policy analysis, it tracks the mobilization strategies, ideological frameworks, and political networks employed by these groups to impact diplomatic agendas, defense spending, and human rights discourse. The paper situates these activities within broader gender and political dynamics, highlighting how conservative women navigate domestic politics to shape international relations. Findings reveal significant but nuanced contributions that challenge stereotypical assumptions about women’s political engagement. The research enriches understanding of civil society’s role in policy-making and offers implications for gender studies, political activism, and foreign policy analysis.

Keywords: conservative women, U.S. foreign policy, political activism, gender and politics, advocacy groups

AUTOPSY STUDY ON ABDOMINAL TRAUMA IN ROAD ACCIDENT VICTIMS: MORPHOLOGICAL AND RISK ANALYSIS

Marko Jovanović

Department of Forensic Medicine, University of Belgrade, Serbia

Abstract

This forensic pathology study investigates morphological characteristics and risk factors associated with abdominal trauma in victims of road traffic accidents. Through detailed autopsy examinations of 120 cases in Serbia, the research classifies injury patterns, identifies common mechanisms of trauma, and explores correlations with demographic and vehicular variables. The analysis focuses on the prevalence of internal organ damage, hemorrhages, and associated skeletal injuries. Findings provide critical insights for medico-legal assessments, traffic safety improvements, and trauma management protocols. The study emphasizes the importance of multidisciplinary approaches in understanding fatal injuries and informs future preventive strategies aimed at reducing mortality and morbidity from road accidents.

Keywords: abdominal trauma, autopsy study, road accidents, forensic pathology, injury patterns

IMPLEMENTING THE EUROPEAN FORENSIC SCIENCE VISION 2020: STRATEGIC APPROACHES IN LITHUANIA

Eglė Petrauskaitė

Faculty of Law, Vilnius University, Lithuania

Vidmantas Šimkus

Department of Criminal Justice, Mykolas Romeris University, Lithuania

Snieguolė Vaitkevičiūtė

Lithuanian Forensic Science Centre, Ministry of Justice, Lithuania

Abstract

This article examines the strategic implementation of the European Forensic Science Vision 2020 within Lithuania's forensic sector. It evaluates national frameworks aligning with EU recommendations on standardization, accreditation, and quality assurance in forensic services. Based on policy analysis, expert interviews, and institutional reports, the study identifies successes and challenges in enhancing forensic capabilities, inter-agency cooperation, and research integration. The work highlights technological advancements and training programs contributing to more reliable evidence handling and judicial support. Recommendations focus on sustained investments and harmonization with EU forensic policy to strengthen justice administration. This study contributes to cross-national insights on forensic modernization and integration in Europe.

Keywords: forensic science, Lithuania, EU Vision 2020, policy implementation, quality assurance

MODERNIZING THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK: STRATEGIC FRAMEWORKS AND FUTURE DIRECTIONS

Sigutė Žukauskaitė

Faculty of Law, Vytautas Magnus University, Lithuania

Abstract

This paper provides an in-depth analysis of ongoing strategies to modernize the European Competition Network (ECN), focusing on regulatory frameworks, enforcement coordination, and technological innovations. It outlines the historical development of the ECN and evaluates recent reforms aimed at improving transparency, consistency, and efficiency in antitrust and merger control practices across member states. The research discusses challenges posed by digital markets, cross-border cooperation, and emerging competition concerns related to platform economies. Based on policy evaluations and expert consultations, the study offers forward-looking recommendations to ensure the ECN's adaptability and effectiveness within evolving market environments. The analysis supports stakeholders involved in European competition law and governance.

Keywords: European Competition Network, antitrust, regulatory reform, digital markets, market governance

STRATEGIES FOR THE REVITALIZATION OF THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK

Dr. Nadia Al-Farouq

School of Law and Governance, Maastricht University, Netherlands

Abstract

Focusing on the revitalization efforts within the European Competition Network, this study explores recent strategic initiatives designed to enhance organizational coherence, information sharing, and enforcement innovation. By analyzing policy documents, interviews with competition authorities, and case law trends, the paper identifies key factors driving the need for revitalization such as globalization, technological advancement, and increased market complexity. Proposed strategies include improving digital infrastructure, fostering capacity building, and enhancing coordination mechanisms among national authorities. The research assesses the impact of these strategies on competition outcomes and consumer welfare, providing actionable insights for policymakers and practitioners dedicated to preserving fair competition and market integrity within the EU framework.

Keywords: European Competition Network, competition policy, strategic planning, enforcement innovation, EU market

EXAMINING ADDITIONAL PREDICTORS OF DIETARY INTENTIONS IN TYPE 2 DIABETES PATIENTS

James Mwangi

Department of Public Health, University of Nairobi, Kenya

Abstract

This study investigates supplementary factors influencing dietary intentions among patients diagnosed with Type 2 diabetes. While existing literature extensively covers common predictors such as knowledge and attitude, this research explores less examined psychosocial variables including perceived behavioral control, social support, and cultural influences. Utilizing a quantitative survey design, data were collected from 350 patients across multiple diabetes clinics in Kenya. Analysis indicates that beyond traditional predictors, variables like family support and cultural food practices significantly affect intentions toward adhering to recommended diets. Notably, perceived behavioral control emerged as a key determinant, mediating the relationship between knowledge and intention. The findings suggest that effective dietary interventions for Type 2 diabetes should be culturally sensitive and incorporate strategies to enhance patients' confidence in managing dietary restrictions. The study also discusses implications for healthcare providers in designing personalized dietary counseling that values social contexts. Future research directions involve longitudinal studies assessing these predictors over time and their impact on actual dietary behaviors and health outcomes. This work contributes to diabetes self-management literature by expanding understanding of motivational factors that drive dietary choices among diverse populations.

Keywords: Type 2 diabetes, dietary intentions, psychosocial predictors, perceived behavioral control, cultural influence

THE INFLUENCE OF LEARNING PREFERENCES ON CREATIVE IDEA GENERATION IN EDUCATIONAL SETTINGS

Nurul Huda

Faculty of Education, Universiti Malaya, Malaysia

Abstract

This research examines how individual learning preferences impact the capacity for creative idea generation within educational environments. The study employs a mixed-methods approach involving 200 undergraduate students from various disciplines, assessing their preferred learning styles using standardized instruments and measuring creative output through structured brainstorming tasks. Results reveal that certain learning preferences, particularly multimodal and kinesthetic styles, positively correlate with higher levels of originality and flexibility in idea generation. Additionally, the research highlights differences in creative performance based on gender and academic major. The findings underscore the importance of adaptable instructional strategies that accommodate diverse learning preferences to foster creativity in classrooms. Implications for educators include integrating technology and active learning pedagogies that engage learners in multiple modalities. The study further suggests that understanding students' learning inclinations can help design educational interventions that not only enhance creativity but also improve motivation and engagement. Limitations are discussed along with suggestions for expanded research incorporating cross-cultural comparisons and longitudinal design to track changes in creativity over academic progression.

Keywords: learning preferences, creativity, idea generation, educational strategies, multimodal learning

EFFECTS OF COGNITIVE-BEHAVIORAL THERAPY AND SELF-CONCEPT INTERVENTIONS ON RESILIENCE AND AGGRESSION IN MALAYSIAN AT-RISK YOUTH

Mohammed Al-Farouq

Department of Clinical Psychology, University of Malaya, Malaysia

Abstract

This experimental study evaluates the efficacy of cognitive-behavioral therapy (CBT) combined with self-concept enhancement interventions in improving resilience and reducing aggression among Malaysian at-risk youth. Utilizing a randomized controlled trial with 120 participants aged 13-18, subjects were assigned to intervention or control groups. Pre- and post-intervention assessments included validated scales measuring resilience, aggression, self-esteem, and psychological well-being. Findings demonstrate significant increases in resilience and self-concept scores accompanied by decreases in aggressive behaviors among the intervention group compared to controls. Intervention components focused on cognitive restructuring, emotional regulation, and positive self-identity development. The study provides evidence supporting integrated psychological approaches in juvenile rehabilitation and youth mental health programming. Recommendations emphasize culturally tailored adaptations and wider implementation of such therapies in Malaysian social services. Limitations include the relatively short follow-up period and sample size. Future research should explore long-term outcomes and mechanistic pathways linking self-concept change to behavioral improvements. These results have important implications for policy makers, clinicians, and educators working to support vulnerable youth populations through evidence-based practices.

Keywords: cognitive-behavioral therapy, self-concept, resilience, aggression, at-risk youth

LIFESTYLE ANALYSIS OF GOVERNMENT EMPLOYEES IN THE ROYAL HOUSEHOLD DEPARTMENT: A BANGKOK CASE STUDY

Dr. Supaporn Chaiyasit

Faculty of Social Sciences, Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

This case study assesses lifestyle patterns, health behaviors, and social determinants affecting government employees within the Royal Household Department in Bangkok. Through mixed methods combining surveys and in-depth interviews with 250 employees, the research explores work-life balance, dietary habits, physical activity levels, and stress management practices. Results reveal high job-related stress and sedentary behaviors, compounded by cultural norms and workplace expectations, which negatively impact overall health and productivity. The study further identifies disparities linked to job roles and seniority. Insights gained highlight the need for targeted wellness programs that address both organizational and individual factors to improve employee quality of life. Recommendations include introducing flexible work arrangements, promoting physical activity through workplace initiatives, and enhancing mental health support services. This study contributes valuable contextual knowledge on public sector occupational health within Southeast Asia and informs policy development aimed at sustainable workforce well-being.

Keywords: lifestyle analysis, government employees, occupational health, Bangkok, workplace wellness

THE IMPACT OF MEDITATIVE TRATAKA PRACTICE ON ANXIETY REDUCTION AMONG ADOLESCENTS

Anjali Desai

Department of Psychology, Tata Institute of Social Sciences, India

Abstract

This investigation explores the efficacy of Trataka, a meditative yogic practice involving focused gazing, in reducing anxiety symptoms among adolescent students. A sample of 100 high school adolescents participated in an 8-week intervention, practicing Trataka techniques daily. Anxiety levels were measured before and after the intervention using standardized scales such as the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). The findings indicate a statistically significant reduction in both state and trait anxiety post-intervention, with participants reporting enhanced concentration and emotional regulation. The study suggests that Trataka can serve as a low-cost, accessible complementary therapy for adolescent anxiety management. Additionally, qualitative feedback points to increased self-awareness and stress coping skills among participants. Limitations include the absence of a randomized control group and reliance on self-report measures. Future research should incorporate randomized controlled trials and physiological measures to further validate findings. The results have practical implications for incorporating traditional meditative practices into school mental health programs, particularly in culturally relevant contexts.

Keywords: Trataka, meditation, anxiety reduction, adolescents, mental health

IMPLEMENTATION OF SUFFICIENCY ECONOMY PRINCIPLES BY URBAN LEADERS IN BANGKOK: PERFORMANCE AND STRATEGIC ACTIVITIES

Assoc. Prof. Dr. Somchai Niran

Faculty of Political Science, Thammasat University, Thailand

Abstract

This study explores how urban leaders in Bangkok apply Sufficiency Economy Philosophy (SEP) principles within governance and strategic planning processes. Drawing from semi-structured interviews and policy document analysis involving 25 municipal leaders, the research identifies key performance indicators linked to moderation, knowledge, and prudence—the core SEP elements. Results highlight innovative policies promoting sustainable urban development, resource efficiency, and community participation. Leaders emphasize balancing economic growth with social equity and environmental conservation as strategic priorities. The paper discusses challenges faced including budgetary constraints and political dynamics. The findings offer insights on translating philosophical sustainability principles into practical urban governance frameworks applicable in similar metropolitan contexts. Recommendations stress capacity building, inter-agency coordination, and citizen engagement to enhance SEP implementation impact. This research contributes to the discourse on sustainable urban governance and highlights the operationalization of culturally anchored development philosophies in Southeast Asia.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, urban leadership, sustainable governance, Bangkok, strategic management

NEUROPLASTICITY AND ITS ROLE IN LIFE REHABILITATION AND RENEWAL

Leila Farahani

Department of Neuroscience, Tehran University of Medical Sciences, Iran

Abstract

This comprehensive review synthesizes current knowledge about neuroplasticity—the brain’s ability to reorganize and adapt—and its vital role in life rehabilitation and renewal following injury or psychological trauma. The paper examines molecular, cellular, and systemic mechanisms underpinning neuroplastic processes, emphasizing their implications for recovery in neurological disorders such as stroke, traumatic brain injury, and neurodegenerative diseases. Interventions including physical therapy, cognitive training, and pharmacological treatments are discussed in relation to their ability to harness neuroplasticity for functional restoration. Additionally, the role of environmental enrichment and lifestyle factors such as exercise and nutrition is analyzed. The review also highlights recent advances in neuroimaging techniques facilitating dynamic monitoring of plastic changes. Challenges in translating neuroplasticity research into clinical practice, including variability in patient outcomes and timing of interventions, are addressed. The paper concludes with future directions aimed at optimizing rehabilitation strategies through personalized medicine approaches and integration of emerging technologies such as brain-computer interfaces. This work is relevant for neuroscientists, clinicians, and rehabilitation specialists committed to enhancing quality of life through brain adaptability.

Keywords: neuroplasticity, rehabilitation, brain recovery, neural adaptation, cognitive renewal

PEER-BASED INTERVENTIONS TO ADDRESS SOCIAL COMMUNICATION CHALLENGES IN ADOLESCENTS WITH AUTISM: A LITERATURE REVIEW AND FUTURE DIRECTIONS

Christine Cole

Department of Psychology, University of British Columbia, Canada

Abstract

This literature review evaluates peer-based intervention programs aimed at improving social communication skills among adolescents with Autism Spectrum Disorder (ASD). Reviewing over 50 empirical studies published within the last decade, the analysis highlights diverse methodologies including peer-mediated modeling, cooperative learning, and social skills groups. Evidence suggests peer-based approaches promote meaningful social interaction, increase social initiations, and reduce social isolation in ASD populations. The review identifies critical factors influencing intervention success such as peer training quality, intervention duration, and context. Gaps in knowledge are discussed, particularly regarding long-term efficacy and generalization across settings. The paper proposes future research priorities including integrating technology-assisted supports, culturally responsive adaptations, and involvement of family systems. Additional emphasis is placed on developing standardized outcome measures to enhance comparability of studies. The findings offer valuable guidance for clinicians, educators, and policymakers designing and implementing social communication supports for adolescents with ASD, aiming to foster inclusion and social competence.

Keywords: peer-based intervention, autism spectrum disorder, social communication, adolescents, social skills

CROSS-CULTURAL ANALYSIS OF ALCOHOL CONSUMPTION PATTERNS AMONG ETHNIC GROUPS IN RURAL BANGLADESH

Dr. Farhana Akter

Department of Public Health, Bangladesh University of Health Sciences, Dhaka, Bangladesh

Abstract

This study provides a comprehensive cross-cultural analysis of alcohol consumption patterns among diverse ethnic groups living in rural Bangladesh. Although alcohol consumption is generally low in Bangladesh due to cultural and religious influences, varying ethnic communities exhibit different behaviors, beliefs, and practices regarding alcohol use that have been largely understudied. Using mixed methods, including surveys, ethnographic interviews, and participant observation conducted with over 600 participants across three major ethnic communities, this research unpacks the sociocultural determinants influencing alcohol consumption. Factors such as traditional rituals, social norms, gender roles, and economic conditions are examined for their impact on drinking behaviors. Findings reveal significant intra- and inter-group variation, with some groups incorporating alcohol in ceremonial contexts while others strictly avoid it due to religious prescriptions. The study also explores the implications of these patterns for public health strategies, emphasizing culturally sensitive interventions aimed at reducing alcohol-related harm. The research further addresses the role of modernization and increased connectivity on shifting alcohol consumption trends among younger generations. Ultimately, this work contributes to a nuanced understanding of alcohol-related behavior in a predominantly Muslim rural setting and highlights the importance of culturally tailored health policies.

Keywords: alcohol consumption, ethnic groups, rural Bangladesh, cross-cultural analysis, public health

STAKEHOLDER MAPPING IN THE FORMATION AND GROWTH OF INDEPENDENT CONSUMER GROUPS IN THAILAND

Dr. Kanya Chaiyaporn

Faculty of Social Sciences, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand

Abstract

This research investigates the role of multiple stakeholders in the emergence and development of independent consumer groups in Thailand. These groups represent alternative consumption networks that prioritize ethical sourcing, sustainability, and community empowerment. Using stakeholder mapping techniques combined with qualitative interviews and document analysis, the study identifies key actors including producers, consumers, non-governmental organizations, and government agencies, analyzing their interactions and influence in shaping consumer group dynamics. The research highlights how these stakeholder relationships facilitate trust building, resource sharing, and collective decision-making essential for the groups' sustainability and expansion. Challenges such as conflicting interests, regulatory barriers, and market pressures are also examined. Empirical findings from fieldwork in Bangkok and Chiang Mai underscore the varying capacities of stakeholders to contribute to independent consumer movements and the strategic alliances that enable these groups to thrive. This study offers valuable insights for policymakers, social entrepreneurs, and scholars interested in alternative consumer practices and sustainable economic development in Southeast Asia.

Keywords: stakeholder mapping, consumer groups, Thailand, sustainability, social entrepreneurship

THE IMPACT OF SOCIAL INTEGRATION ON PERFORMANCE IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A MULTI-COUNTRY STUDY

Carlos Mendes

Department of Industrial Engineering, University of São Paulo, Brazil

Abstract

This study explores the influence of social integration on organizational and employee performance within the automotive industry across multiple countries, including Brazil, Mexico, and South Africa. Social integration, defined as the extent of interpersonal cohesion, cooperation, and communication among employees, is posited as a critical driver of productivity, innovation, and workplace satisfaction. Employing a mixed-methods approach involving surveys with over 1,200 workers and in-depth case studies from automotive manufacturing plants, the research assesses how social integration varies across cultural and institutional contexts and its subsequent effect on key performance indicators. Results indicate that higher levels of social integration correlate with improved operational efficiency, reduced turnover, and enhanced adaptability to market changes. The study also discusses mediating factors such as leadership style, organizational culture, and national labor regulations. Recommendations include fostering inclusive management practices and designing team-building initiatives tailored to culturally diverse workforces. This research advances understanding of the social dimensions of industrial performance and offers practical implications for global automotive firms seeking competitive advantage through workforce optimization.

Keywords: social integration, automotive industry, organizational performance, cross-country study, workforce management

FRAMEWORK FOR DEVELOPING EDUCATIONAL GAMES BASED ON OUTCOME-ORIENTED LEARNING MODELS

Ratih Wulandari

Department of Educational Technology, Universitas Pendidikan Indonesia, Bandung,
Indonesia

Dewi Kartika

Faculty of Computer Science, Gadjah Mada University, Yogyakarta, Indonesia

Sari Putri

Department of Curriculum and Educational Technology, Universitas Negeri Malang, Malang,
Indonesia

Abstract

This paper develops a structured framework for designing educational games grounded in outcome-oriented learning models, aiming to enhance student engagement and learning effectiveness. The framework integrates instructional design principles, game mechanics, and learning outcomes to create digital learning environments that are both pedagogically sound and motivating. Through literature review, expert consultations, and pilot testing with Indonesian secondary schools, the study identifies core components including alignment with curriculum objectives, adaptive difficulty, feedback systems, and assessment integration. The authors demonstrate the application of the framework in producing prototype games for science and mathematics education, reporting positive feedback from teachers and students regarding usability and learning impact. Challenges related to technological infrastructure, teacher training, and cultural adaptation are also addressed. The proposed framework contributes to bridging the gap between educational theory and game development practice and serves as a guide for developers, educators, and policymakers seeking to harness gamification in education effectively.

Keywords: educational games, outcome-oriented learning, instructional design, gamification, Indonesia

EVALUATING PEDAGOGICAL QUALITY IN DIGITAL LIBRARY RESOURCES: A CASE STUDY OF SOLARSPELL

Assoc. Prof. Dr. Marcela López

Department of Library and Information Science, University of Buenos Aires, Argentina

Abstract

This case study evaluates the pedagogical quality of digital library resources within SolarSpell, an initiative aimed at providing solar-powered digital libraries to underserved communities globally. The study employs qualitative content analysis and usability testing with educators and students to assess how well the digital materials support learning objectives, promote critical thinking, and accommodate diverse literacy levels. Findings reveal strengths in accessibility and adaptability of content, but also identify gaps in interactive elements and contextual relevance in certain regions. The research provides recommendations for enhancing resource design, including increased localization, incorporation of multimedia features, and alignment with formal curriculum standards. This work underscores the potential for digital libraries to serve as effective educational platforms while highlighting the ongoing need for pedagogical rigor in digital content development. The insights can inform developers, librarians, and educational planners engaged in digital resource provision for global learning equity.

Keywords: digital libraries, pedagogical quality, SolarSpell, educational resources, content evaluation

EXPLORING ALTERNATE REALITY GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES: A STUDY AT UNIVERSITY OF CAPE TOWN

Thandiwe Ndlovu

Department of Education Innovation, University of Cape Town, South Africa

Abstract

This exploratory study investigates the potential of alternate reality games (ARGs) as tools for enhancing experiential learning in higher education. Conducted at the University of Cape Town, the research employs action research methodologies involving the design, implementation, and evaluation of ARGs within undergraduate courses in social sciences. Data collected through participant observation, surveys, and focus groups assesses student engagement, collaboration, and knowledge retention. The study finds that ARGs foster immersive learning experiences, promote problem-solving skills, and encourage peer interaction beyond traditional classroom settings. Challenges identified include technological limitations, varying levels of digital literacy, and curriculum integration constraints. The paper discusses strategic recommendations for educators and institutions interested in adopting ARGs, emphasizing the need for interdisciplinary collaboration between educators, game designers, and technologists. This work contributes to the growing body of literature on gamified learning and highlights the transformative potential of ARGs in campus-based education.

Keywords: alternate reality games, experiential learning, higher education, gamification, University of Cape Town

INNOVATIVE APPROACHES TO ENGINEERING EDUCATION REFORM IN URBAN PLANNING AT TSINGHUA UNIVERSITY, CHINA

Li Wei

School of Urban Planning and Design, Tsinghua University, Beijing, China

Zhang Feng

Department of Civil Engineering, Tsinghua University, Beijing, China

Abstract

This paper presents innovative strategies implemented in the reform of engineering education programs focused on urban planning at Tsinghua University. Responding to rapid urbanization and complex sustainability challenges in China, the university has introduced interdisciplinary curricula, project-based learning, and international collaboration to enhance students' practical skills and critical thinking. The study analyzes program design, pedagogical methods, and collaboration with industry partners through surveys and interviews with faculty, students, and urban planners. Results illustrate improvements in student competencies, increased engagement, and alignment with contemporary urban development needs. Challenges such as balancing theoretical foundations with practical application and integrating digital technologies are discussed. The research provides a model for engineering education reform adaptable to other institutions facing similar urban challenges, emphasizing the role of continuous curriculum innovation and stakeholder engagement in preparing future urban planners and engineers.

Keywords: engineering education, urban planning, curriculum reform, Tsinghua University, sustainability

INTELLIGENT ENERGY CONSUMERS: EXPLORING THE INTENTIONS BEHIND EMBRACING INNOVATIVE CONSUMPTION PATTERNS

Dr. Cecilia Kamila

Department of Environmental Psychology, University of Amsterdam, Netherlands

Dr. Vincenzo Perri Corvello

Department of Sustainable Energy, University of Palermo, Italy

Abstract

This study investigates the psychological and behavioral intentions of individuals adopting innovative energy consumption patterns, focusing on the emergence of "intelligent energy consumers" who actively engage in sustainable energy practices. With growing concerns about environmental sustainability and climate change, fostering responsible energy use at the consumer level becomes essential. Utilizing the Theory of Planned Behavior as a framework, the research surveys 600 participants across Europe to identify factors influencing the intention to adopt energy-efficient technologies and smart consumption habits. The findings highlight the role of environmental awareness, perceived behavioral control, social norms, and personal innovation orientation as significant predictors of intention. The study further explores barriers such as cost concerns, technological complexity, and lack of information, which may impede behavior change. Practical implications suggest that policy-makers and energy providers should enhance communication strategies, incentivize smart technology adoption, and cultivate supportive social environments. The research contributes to bridging the gap between energy technology advancements and consumer engagement, driving progress toward more sustainable energy futures. Future work is encouraged to examine longitudinal behavior changes and cross-cultural variations in energy consumption intentions.

Keywords: intelligent energy consumers, sustainable behavior, energy efficiency, behavioral intention, environmental psychology

GENDER DISPARITIES IN MATHEMATICS ANXIETY AMONG STUDENTS

Wern Lin Yeo

Department of Educational Psychology, National University of Singapore, Singapore

Choo Kim Tan

Faculty of Education, University of Malaya, Malaysia

Sook Ling Lew

Department of Psychology, Universiti Putra Malaysia, Malaysia

Abstract

This research addresses gender differences in mathematics anxiety among secondary and tertiary level students in Southeast Asia, a region with complex educational dynamics. Mathematics anxiety, defined as feelings of tension and fear that interfere with math performance, is explored through quantitative surveys and qualitative interviews involving over 800 students. The study reveals that female students report significantly higher levels of anxiety compared to male peers, a disparity influenced by socio-cultural expectations, teaching styles, and parental attitudes. Factors such as stereotype threat, self-efficacy beliefs, and classroom environments are examined to understand their contribution to this gender gap. Intervention strategies suggested include gender-sensitive pedagogical approaches, mentorship programs, and creating supportive learning atmospheres. The study underscores the importance of addressing psychological barriers to STEM education equity, which is crucial for achieving balanced participation in science and technology fields. The findings have implications for educators, policymakers, and curriculum designers aiming to reduce gender-based disparities in mathematics learning and promote inclusive education. Future research is recommended to explore longitudinal impacts and intervention efficacy.

Keywords: mathematics anxiety, gender disparities, STEM education, educational psychology, stereotype threat

UTILIZING THE MMSE-2:EV FOR DIAGNOSTIC INSIGHTS IN COGNITIVE IMPAIRMENT: CASE STUDIES AND MONITORING

Cornelia Munteanu Eugenia

Department of Neurology, Carol Davila University of Medicine and Pharmacy, Romania

Abstract

This paper presents an applied examination of the Mini-Mental State Examination, second edition, expanded version (MMSE-2:EV) as a diagnostic and monitoring tool for cognitive impairment across varied clinical cases. Utilizing a sample of 50 patients with mild cognitive impairment and early-stage dementia, the study assesses the sensitivity, reliability, and practicality of MMSE-2:EV across longitudinal follow-ups in Romanian clinical settings. The research highlights the enhanced scoring system and additional diagnostic domains covered by the MMSE-2:EV, allowing better differentiation between normal aging and pathological cognitive decline. Case studies demonstrate how the tool facilitates early diagnosis, guides therapeutic interventions, and tracks progression or stabilization of cognitive functions. The paper discusses challenges including cultural adaptations, scoring interpretation, and clinical training requirements. Findings support MMSE-2:EV as a cost-effective, accessible instrument complementing neuropsychological batteries and imaging techniques in routine neurocognitive assessment. Recommendations emphasize integrating MMSE-2:EV into standard diagnostic protocols and encouraging further validation studies in diverse populations.

Keywords: MMSE-2:EV, cognitive impairment, dementia diagnosis, neuropsychological assessment, longitudinal monitoring

EXAMINING STUDENTS' BRAIN ELECTRICAL RESPONSES TO TEACHER'S EMOTIONAL CUES

Dr. Hye Rim Lee

Department of Educational Neuroscience, Seoul National University, South Korea

Abstract

This experimental study explores how students' neural activity responds to emotional cues expressed by teachers during instructional sessions. Employing electroencephalography (EEG) technology to record brain electrical patterns of 60 middle-school students, the research investigates correlations between teacher affective signals—such as facial expressions and tone of voice—and changes in students' attention, engagement, and emotional processing. Events related potentials (ERPs) and spectral power analyses reveal significant modulation in frontal and temporal brain regions linked to empathetic and social cognition processes when students perceive positive versus negative emotional cues. Findings suggest that teachers' affective communication not only influences classroom atmosphere but also directly impacts neural processing relevant for learning and memory encoding. The study proposes implications for teacher training programs emphasizing emotional intelligence and for developing pedagogical approaches that integrate socio-emotional factors to optimize educational outcomes. Further research may expand to different age groups and diverse cultural contexts to verify the generalizability of these neural-behavioral associations.

Keywords: educational neuroscience, EEG, teacher emotions, student engagement, brain responses

PERSONALITY TRAITS AND COMPULSIVE GAMING: EXPLORING THE INFLUENCE OF THE BIG FIVE

Assoc. Prof. Dr. Eui Jun Jeong

Department of Clinical Psychology, Korea University, South Korea

Abstract

This study assesses how the Big Five personality traits—openness, conscientiousness, extraversion, agreeableness, and neuroticism—influence compulsive gaming behaviors in a sample of 450 young adult gamers in South Korea. Using standardized psychometric inventories alongside gaming behavior questionnaires, the research identifies significant correlations between high neuroticism and low conscientiousness with increased compulsivity and gaming addiction risk. The paper discusses psychological mechanisms such as impulsivity, emotional regulation difficulties, and reward sensitivity that underlie these relationships. Further, gender differences and the moderating role of social support are examined in predicting compulsive gaming tendencies. Findings contribute to the understanding of personality-based vulnerabilities to problematic gaming and have clinical implications for developing targeted prevention and intervention programs. The research underscores the need for integrating personality assessment in mental health evaluations related to gaming disorders. Recommendations include longitudinal studies to track personality changes over time in relation to gaming behaviors.

Keywords: Big Five personality, compulsive gaming, behavioral addiction, personality psychology, mental health

PARENTING APPROACHES AND HOUSEHOLD COMMUNICATION DYNAMICS AMONG COLLEGE STUDENTS

Lecture Pegah Farokhzad

Department of Family Studies, University of Tehran, Iran

Abstract

This qualitative study explores how different parenting styles influence household communication patterns and relational dynamics among college students in Iran. Through semi-structured interviews with 40 families, the research categorizes parenting approaches (authoritative, authoritarian, permissive, and neglectful) and examines their effects on openness, conflict resolution, and emotional support within the family unit. Results reveal that authoritative parenting correlates with healthier communication characterized by mutual respect and emotional expressiveness, whereas authoritarian and neglectful styles tend to foster communication barriers and relational tensions. The study highlights the role of cultural values and societal expectations in shaping parenting behaviors and family discourse. Implications involve counseling practices emphasizing adaptive communication skills and parenting interventions to improve familial relationships and support young adults' psychosocial development. Suggestions for future research include comparative studies across different cultural contexts and the inclusion of fathers' perspectives.

Keywords: parenting styles, family communication, college students, relational dynamics, cultural influences

UTILIZING EMOTICONS IN COURTEOUS EXPRESSIONS OF GREETINGS AND APPRECIATION

Dr. Zuzana Komrsková

Department of Pragmatics and Sociolinguistics, Charles University, Czech Republic

Abstract

This pragmalinguistic study investigates the use and functions of emoticons in digital communication, particularly focusing on their role in expressing politeness, greetings, and appreciation in online conversations. Analyzing a corpus of over 1,000 text messages and social media interactions in Czech and English, the research explores how emoticons compensate for the lack of nonverbal cues, soften requests, and enhance interpersonal rapport. Findings reveal that emoticons such as smiles, winks, and clapping hands serve as paralinguistic markers that mitigate face-threatening acts and reinforce positive social impressions. Cross-linguistic comparison uncovers subtle variations in frequency and type of emoticon use linked to cultural norms about politeness and formality. The paper discusses implications for digital communication training, customer service interactions, and intercultural dialogue. It argues for deeper integration of emoticon literacy in contemporary language education and expands theoretical frameworks on politeness to include digital paralinguistic strategies.

Keywords: emoticons, politeness, digital communication, pragmatics, sociolinguistics

COMPETENCY-BASED EDUCATION FOR PROCUREMENT SPECIALISTS IN CANADA

Dr. Samuel Dubois

School of Business, University of Toronto, Canada

Abstract

This study explores the implementation and effectiveness of competency-based education (CBE) programs tailored for procurement specialists in Canada. The research addresses the growing need for skilled professionals in procurement who can adapt to evolving market demands and regulatory environments. Using a mixed-methods approach, data were collected through surveys and interviews with procurement practitioners and educators across various Canadian institutions. The findings reveal that CBE enhances practical skills, improves decision-making capabilities, and aligns training with industry requirements. Challenges such as curriculum standardization and assessment methods are also discussed. The study concludes that competency-based frameworks provide a robust foundation for professional development in procurement, fostering both individual growth and organizational efficiency. Recommendations include integrating real-world case studies and continuous feedback mechanisms to optimize learning outcomes. This research contributes valuable insights for policymakers, educators, and industry stakeholders aiming to strengthen procurement education in Canada.

Keywords: competency-based education, procurement, professional development, Canada

DEVELOPING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR AN EMERGING MARKET: A CASE STUDY OF BRAZIL

Dr. Isabella Oliveira

Dr. Rafael Costa

Department of Accounting, University of São Paulo, Brazil

Abstract

This paper proposes a comprehensive audit quality framework tailored to the unique challenges and opportunities present in Brazil's emerging market. The study examines regulatory environments, auditor independence, and client relationships through qualitative analysis of interviews with audit professionals and regulators. Key factors influencing audit quality include adherence to international standards, ethical practices, and technological adoption. The framework emphasizes risk assessment, transparency, and continuous professional education as pillars for enhancing audit reliability. Findings suggest that while Brazil has made significant progress, persistent issues such as corruption and market volatility require targeted interventions. The proposed framework aims to guide regulators and firms in improving audit practices, thereby strengthening investor confidence and market stability. This research fills a gap in the literature by contextualizing audit quality within emerging economies and offers practical tools for implementation.

Keywords: audit quality, emerging markets, Brazil, regulatory framework

IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS ON PROFITABILITY OF BRAZILIAN PHARMACEUTICAL FIRMS

Assis. Prof. Dr. Carolina Alves

Department of Business Administration, Federal University of Rio de Janeiro, Brazil

Abstract

This study investigates the relationship between intellectual property rights (IPR) protection and the profitability of pharmaceutical firms in Brazil. Utilizing financial data and patent records from leading companies, the research employs econometric models to analyze how IPR enforcement influences firm performance. Results indicate a positive correlation between strong IPR regimes and increased profitability, driven by enhanced innovation incentives and market exclusivity. However, challenges such as regulatory delays and high litigation costs are identified as barriers. The paper discusses policy implications for balancing public health interests with industry growth. It recommends strengthening IPR enforcement mechanisms and fostering collaborative innovation to sustain competitiveness. This study provides empirical evidence supporting the strategic importance of intellectual property in emerging pharmaceutical markets.

Keywords: intellectual property rights, pharmaceutical industry, profitability, Brazil

THE EFFECT OF MOTIVATION, TRUST, AND CULTURAL DIVERSITY ON KNOWLEDGE SHARING VIA EMAIL IN ARGENTINA

Dr. Ricardo Gomez

Department of Organizational Behavior, University of Buenos Aires, Argentina

Abstract

This research examines how motivation, trust, and cultural diversity influence knowledge sharing through email communication within Argentine organizations. Drawing on survey data from employees across multiple sectors, the study applies structural equation modeling to assess the relationships among these variables. Findings reveal that intrinsic motivation and interpersonal trust significantly enhance knowledge sharing, while cultural diversity presents both challenges and opportunities by fostering varied perspectives but also potential misunderstandings. The study highlights the importance of organizational support and communication training to mitigate cultural barriers. Practical implications suggest that fostering a trustful and inclusive environment can optimize digital knowledge exchange. This research contributes to understanding virtual collaboration dynamics in culturally diverse workplaces.

Keywords: knowledge sharing, motivation, trust, cultural diversity, email communication

FACTORS INFLUENCING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN A DEVELOPING ECONOMY: EVIDENCE FROM CHILE

Dr. Valentina Morales

Department of Finance, Pontifical Catholic University of Chile, Chile

Abstract

This paper analyzes the determinants of the earnings response coefficient (ERC) in the Chilean stock market, focusing on how economic, regulatory, and firm-specific factors affect investors' reactions to earnings announcements. Using panel data regression models on publicly listed firms, the study identifies that market liquidity, financial transparency, and macroeconomic stability positively influence ERC, while political uncertainty and firm size have mixed effects. The research underscores the evolving nature of financial markets in developing economies and the importance of regulatory reforms to enhance information efficiency. The findings offer insights for investors, regulators, and corporate managers aiming to understand market behavior in Chile and similar contexts.

Keywords: earnings response coefficient, stock market, Chile, financial transparency

CHALLENGES IN IMPLEMENTING ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS IN MEXICAN CORPORATIONS

Elena Rodriguez

Department of Accounting Information Systems, National Autonomous University of Mexico,
Mexico

Abstract

This study explores the barriers faced by Mexican corporations in implementing accounting information systems (AIS). Through case studies and interviews with finance professionals, the research identifies key challenges including technological infrastructure limitations, resistance to change, lack of skilled personnel, and data security concerns. The paper discusses strategies to overcome these obstacles, such as comprehensive training programs, management support, and phased implementation approaches. The findings emphasize the critical role of organizational culture and strategic alignment in successful AIS adoption. This research provides practical recommendations for firms seeking to enhance financial reporting accuracy and operational efficiency through technology.

Keywords: accounting information systems, implementation challenges, Mexico, organizational culture

STRATEGIC PLANNING OF SUSTAINABLE SUPPLY CHAINS WITH RISK MITIGATION IN COLOMBIA

Catalina Vargas

Andrés Herrera

Department of Industrial Engineering, University of Antioquia, Colombia

Abstract

This paper presents a strategic planning framework for developing sustainable supply chains in Colombia, integrating risk mitigation techniques to address environmental, social, and economic challenges. Using mixed methods, including surveys and simulation models, the study assesses supply chain vulnerabilities and proposes adaptive strategies to enhance resilience. Key findings highlight the importance of stakeholder collaboration, green procurement, and risk assessment tools in achieving sustainability goals. The framework supports decision-makers in balancing cost efficiency with environmental stewardship. This research contributes to sustainable supply chain management literature by providing a context-specific model applicable to emerging economies.

Keywords: sustainable supply chain, risk mitigation, Colombia, strategic planning

ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY INFLUENCING CORPORATE GOVERNANCE IN MULTI-LEVEL MARKETING COMPANIES: A CROSS-SECTIONAL STUDY IN PERU

Sofia Guzmán

Department of Business Ethics, Pontifical Catholic University of Peru, Peru

Abstract

This study investigates the impact of ethics and corporate social responsibility (CSR) on corporate governance practices within multi-level marketing (MLM) companies in Peru. Employing a cross-sectional survey design, data were collected from MLM employees and management. Results indicate that strong ethical frameworks and CSR initiatives positively influence governance transparency, accountability, and stakeholder trust. The research identifies challenges such as regulatory gaps and public skepticism toward MLM firms. Recommendations include enhancing ethical training and CSR reporting to improve governance standards. This study offers valuable insights for policymakers and business leaders aiming to foster responsible MLM practices in emerging markets.

Keywords: ethics, corporate social responsibility, corporate governance, multi-level marketing, Peru

FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM VENEZUELA

Javier Castillo

Department of Finance, Central University of Venezuela, Venezuela

Abstract

This paper examines the relationship between financial reporting transparency and investment efficiency in Venezuelan firms. Utilizing empirical data from publicly traded companies, the study applies econometric techniques to assess how disclosure quality affects capital allocation decisions. Findings suggest that higher transparency correlates with improved investment efficiency, reducing information asymmetry and enhancing investor confidence. However, economic instability and regulatory challenges in Venezuela moderate these effects. The research underscores the need for strengthened disclosure regulations to support market development. The study contributes to understanding financial transparency's role in emerging economies facing political and economic volatility.

Keywords: financial reporting, transparency, investment efficiency, Venezuela

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MERHAMET DÜZEYLERİ İLE ÇOCUKLAR İÇİN KULLANDIKLARI MUTLULUK ARTIRICI STRATEJİLERİN İNCELENMESİ¹

Öğretmen, Ceylan GÜNGÖR

ÇocukVan Anaokulu ve Kreş, ceylang0207@gmail.com - 0009-0005-4095-046X

Prof. Dr., İkbâl Tuba ŞAHİN SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ikbalsak@yyu.edu.tr - 0000-0002-9054-6212

ÖZET

Merhamet, kişinin acıyı hafifletmek için empati kurmasını, bunun sonucunda da harekete geçmesini sağlar. Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf içerisinde çocuklarla kurdukları ilişkinin, öğrenme sürecinde belirleyici bir rolü olduğu ve kişinin merhamet düzeyinin bir yansıtıcısı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle çocuğun kişiliğinin temelini oluşturan okul öncesi dönemde, çocukların ilk fark ettiği duygulardan birinin mutluluk olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öğretmenin çocukların mutlu olmalarına ve kendilerini iyi hissetmelerine yönelik uygulamalarının merhametin başkalarına merhamet boyutuyla yakından ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin incelenmesidir. Tarama modelinde yürütülen bu çalışmanın örneklemini, Van ilinde görev yapmakta olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 264 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri, Yetişkin Merhamet Ölçeği ile Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejiler Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Veri analizi sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri arttıkça çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin de arttığı söylenebilir. Ayrıca, öğretmenlerin merhamet düzeyleri eğitim düzeylerine göre lisansüstü mezunu öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir. Öğretmenlerin kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler ise çalışma şekillerine göre anlamlı bir farklılık göstermiş; sözleşmeli ve ücretli olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler, kadrolu olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerden anlamlı şekilde daha

¹ Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

yüksek bulunmuştur. Ayrıca, özel sektörde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin sıra ortalamalarının devlet okullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları stratejilerin sıra ortalamalarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi öğretmenleri, merhamet, mutluluk artırıcı stratejiler.

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönemdeki çocukların merak ve keşfetme hevesleri, onları doğal öğrenme deneyimlerine sürükler. Çocuğun ne ölçüde keşfedebileceği ve neleri hangi hızla öğrenebileceği, sunulan desteklerin niteliği ile ilişkilidir. Bu bağlamda çevrenin sunduğu olanakların çocuğu hem iyi hem de kötü etkilemesi söz konusu olabilmektedir. Zenginleştirilmiş çevre olanaklarının sunulması, çocuklar için istenen olumlu etkiyi sağlayabilir (MEB, 2013). Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta, eğitim kurumları ne kadar donanımlı ve öğretim programları ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun nitelikli eğitimin temel belirleyicisi olarak okul öncesi öğretmenleri ön plana çıkmakta, öğretmenin mesleki bilgisi, becerisi ve kişilik özellikleri belirleyici olmaktadır (Ağgöl vd., 2017). İlk defa ailelerinden ayrılan çocukların karşılaştıkları ve günün büyük bölümünü birlikte geçirdikleri okul öncesi öğretmenlerinin kolaylaştırıcı, rol model ve rehber rollerini üstlenmeleri, dürüst, objektif, sevecen, hoşgörülü ve merhametli kişiler olmaları beklenmektedir (akt. Ağgöl vd., 2017; Yağan ve Sak, 2023).

Merhamet, başka bir bireyin acısını fark edip azaltma, acıyı hissedebilme, anlamlandırma ve harekete geçmeyi kapsayan kişilerarası bir süreç (Dutton vd., 2014); başka birinin maruz kaldığı sorunu fark edip çözerek bireye yardımcı olmak amacıyla bazı olumlu davranışların sergilenmesi olarak tanımlanmıştır (Kızılkaya ve Sak, 2023). Ayrıca merhamet, bütün insanların mutlu olmak amacıyla acıyla baş etmek için doğuştan gelen bir isteği olduğu ve bu temel isteği gerçekleştirmenin doğal hakları olduğu esasına dayanır. Yani merhametli bir kişi, acıyı hafifletmek için kurulan empati üzerine harekete geçer. Eylemsiz merhamet merhamet değil, yalnızca empatidir (Chang vd., 2014).

Merhametin fiziksel ve bilişsel sağlık ile sosyal ilişkiler üzerindeki olumlu etkileri çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir (Gilbert vd., 2017). Bununla birlikte merhamet, başkalarına odaklanan ve doğal olarak daha fazla sosyal bağlılıkla sonuçlanan güçlü bir motivasyona sebep olur (Jazaieri vd., 2012) ve egoizmin ve kötülüğün ortadan kalkması için gereklidir. Ayrıca merhamet, bireyi gerçek adalete ve insan sevgisine yönelten bir duygudur (Akin, 2018).

Özellikle merhametin eylemle desteklenmesi gerektiği dikkate alındığında, öğretmenlerin sınıf içerisinde çocuklarla kurdukları ilişkinin, öğrenme sürecinde belirleyici bir rolü olduğu (Brekelmans vd., 2002) ve kişinin merhamet düzeyinin bir yansıtıcısı olabileceği düşünülmektedir. Çocuğun kişiliğinin temelini oluşturan ilk ruhsal yapı 0-6 yaşlarında oluşur (Bilgin-Aydın, 2003) ve çocukların ilk fark ettiği temel duygulardan biri mutluluktur (Demiriz ve Ulutaş, 2016). Bu durumda öğretmenin çocukların mutlu olmalarına ve kendilerini iyi hissetmelerine yönelik uygulamaları, merhametin özellikle başkalarına merhamet boyutuyla yakından ilişkili olabilir.

Çocukların mutluluk düzeylerinin artması, çevrelerindeki insanlarla olumlu etkileşim kurmalarını sağlar. Yaşamın ilk yıllarında hayata olumlu bakabilmek ve umudu besleyebilmek açısından mutluluk

duygusunun güçlü olması gerekmektedir (Demiriz ve Ulutaş, 2016). Okul öncesi dönemde çocuk ilk kurumsal deneyimi yaşar ve ailesinin ve yakın çevresinin yanı sıra ilk kez bir yetişkinle (öğretmen) birlikte tüm gününü ara vermeden geçirir (Akgün vd., 2011). Dolayısıyla öğretmenler de 2-6 yaş arasındaki ilk çocukluk döneminde çocukların mutluluğundan sorumlu kişiler arasında yer almaktadırlar (Eryılmaz, 2016). Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlerin okul öncesi dönemde sınıflarındaki çocukları mutlu etmek için kullandıkları stratejilerin belirlenmesi de önemli olmaktadır.

Okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ve çocukları mutlu etmek için kullandıkları stratejiler çocuklar ve öğretmenin kendisi açısından oldukça önemli olmasına rağmen alanyazında iki değişkenin birlikte incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri nasıldır?
2. Okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri;
  - a. Yaşlarına,
  - b. Cinsiyetlerine,
  - c. Mesleki kıdemlerine,
  - d. Eğitim düzeylerine,
  - e. Çalışma şekillerine,
  - f. Eğitim vermekte oldukları yaş grubuna,
  - g. Çalıştıkları okul değişkenine,
  - h. Çalıştıkları sektör değişkenine,
  - i. Sınıflarında bulunan çocukların sayısına,
  - j. Çalıştıkları statü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler nasıldır?
4. Okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler;
  - a. Yaşlarına,
  - b. Cinsiyetlerine,
  - c. Mesleki kıdemlerine,
  - d. Eğitim düzeylerine,
  - e. Çalışma şekillerine,
  - f. Eğitim vermekte oldukları yaş grubuna,
  - g. Çalıştıkları okul değişkenine,
  - h. Çalıştıkları sektör değişkenine,
  - i. Sınıflarında bulunan çocukların sayısına,
  - j. Çalıştıkları statü değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

5. Okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

Okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin incelendiği bu çalışmada, tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları, verilerin bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için toplanmasını amaçlayan araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2014).

2.1. Çalışmanın Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Van ilinde görev yapan okul öncesi öğretmenleri oluştururken, örneklem bu evrenden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilmiş olan 264 okul öncesi öğretmeninden oluşmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde her bir birim eşit ve birbirinden bağımsız bir seçilme şansına sahiptir ve bu yöntem, evreni temsil edecek en iyi örneklemin seçilmesinde en geçerli yoldur (Büyüköztürk vd., 2014). Bu araştırmanın örneklemini 2023-2024 eğitim öğretim yılında Van ilinde görev yapmakta olan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 264 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Aşağıda çalışmaya katılan öğretmenlere ilişkin demografik bilgilere yer verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcı Öğretmenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	251	95,1
	Erkek	13	4,9
	Toplam	264	100,0
Yaşınız	25 ve altı	23	8,7
	26-30	72	27,3
	31-35	45	17,0
	36-40	47	17,8
	41-45	53	20,1
	46 ve yukarısı	24	9,1
	Total	264	100,0
Eğitim durumunuz	Lisans	217	82,2
	Lisans üstü	47	17,8
	Toplam	264	100,0
Mesleki Kıdeminiz	0-5 yıl	104	39,4
	6-10 yıl	51	19,3
	11-15 yıl	48	18,2
	16-20 yıl	35	13,3
	21 yıl ve üstü	26	9,8
	Toplam	264	100,0
Çalışma Şekli	Kadroolu	215	81,4
	Sözleşmeli	28	10,6
	Ücretli	21	8,0
	Total	264	100,0
Eğitim Verilen Yaş Grubu	5 yaş grubu	145	54,9
	6 yaş grubu	28	10,6
	5-6 karma yaş grubu	91	34,5
	Total	264	100,0

Çalışılan Okul Türü	Anasınıfı	116	43,9
	Bağımsız Anaokulu	148	56,1
	Total	264	100,0
Çalışılan Sektör	Devlet	242	91,7
	Özel sektör	22	8,3
	Total	264	100,0
Sınıftaki Çocuk Sayısı	5-10	45	17,0
	11-15	69	26,1
	16-20	82	31,1
	21-25	68	25,8
	Total	264	100,0
Çalışılan Statü	Öğretmen	161	61,0
	Uzman Öğretmen	103	39,0
	Total	264	100,0

Çizelge 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan öğretmenlerden 251'inin (%95,1) kadın, 13'ünün ise (%4,9) erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin yaşları incelendiğinde 26-30 yaş aralığında olan katılımcıların en fazla olduğu (n=72, %27,3), 25 ve altı yaş aralığında olan öğretmenlerin ise en az olduğu söylenebilir (n=23, %8,7). Okul öncesi öğretmenlerin büyük çoğunluğunun (n=217, %82,2) lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki kıdemleri incelendiğinde katılımcıların yarısına yakınının (%39,4) 0-5 yıl arası mesleki kıdeme sahip olduğu; mesleki kıdemi 21 yıl ve üzeri olan katılımcıların ise sayı olarak en az (%9,8) olan grup olduğu söylenebilir. Katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğu (n=215, %81,4) kadrolu olarak çalışmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin yarısından fazlası (n=145, %54,9) 5 yaş grubuna eğitim vermektedir. Katılımcı öğretmenlerin yarısından fazlası (n=148, %56,1) bağımsız anaokullarında görev yapmaktadır. Katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğu (n=242, %91,7) devlet okullarında görev yapmaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarındaki çocuk sayısı incelendiğinde, sınıflarında 16-20 aralığında çocuk bulunan öğretmenlerin en fazla olan grubu oluşturduğu, sınıflarında 5-10 aralığında çocuk bulunan öğretmenlerin ise en az olan grubu oluşturduğu söylenebilir. Katılımcı öğretmenlerin yarısından fazlası (n= 161, %61) öğretmen statüsünde çalışmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından özel olarak hazırlanan Kişisel Bilgi Formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, mesleki deneyim, çalışma şekli, eğitim verilen çocukların yaş grubu, görev yapılan okul türü, görev yapılan sektör ve sınıftaki çocuk sayısı gibi birtakım özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Yetişkinler İçin Merhamet Ölçeği: Nas ve Sak (2021) tarafından geliştirilen bu 20 maddelik, 5'li likert tipi ölçek, yetişkinlerin merhamet düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır: Davranışsal Merhamet, Duygusal Merhamet, Bilişsel Merhamet ve Motivasyonel Merhamet. Açıklayıcı faktör analizi, bu dört alt boyutun toplam varyansın %64,95'ini açıkladığını göstermiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları ise ölçeğin iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Ölçekte ters madde bulunmamakta olup, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) 0,92 olarak hesaplanmıştır.

Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejiler Ölçeği: Bakkaloğlu, Eryılmaz ve Sapsağlam (2019) tarafından geliştirilen bu ölçek, 12 maddeden ve üç boyuttan oluşmaktadır: Çocuklarla Pozitif İlişki, Çocukların İsteklerini Doyurmak ve Çocuklarla Oyun Oynamak. Ölçeğin alt boyutları için Cronbach alfa değerleri sırasıyla 0,92, 0,91 ve 0,80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamı için ise bu değer 0,93'tür (Sapsağlam vd., s. 217).).

2.3. Veri Analizi

Öncelikle, toplanan veriler eksik veya hatalı girişler açısından kontrol edilmiş; 11 ölçek uygun doldurulmadığı için analiz dışı bırakılmıştır. Kalan 264 ölçek üzerinden analizler yapılmıştır. Veri analizinde hangi istatistiksel testlerin (parametrik veya non-parametrik) kullanılacağına karar vermek için verilerin normal dağılımın sağlanıp sağlanmadığı; Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları ve Skewness-Kurtosis değerleri kullanılarak test edilmiştir. Çizelge 2'deki verilere göre her iki ölçek için Skewness ve Kurtosis değerleri -1 ile +1 arasında çıkmıştır.

Çizelge 2. Verinin Normalliğine İlişkin Değerler

	Skewness	Kurtosis	Kolmogorow-Smirnov
Yetişkinler İçin Merhamet Ölçeği	-,639	-,218	,000
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejiler Ölçeği	-,112	-,669	,000

Kolmogorov-Smirnov testi ($p < .050$) ile Skewness ve Kurtosis değerlerinin birlikte değerlendirilmesiyle verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiş; bu nedenle de analizlerde non-parametrik testler kullanılmasına karar verilmiştir. Öncelikle, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ve mutluluk artırıcı stratejilerine yönelik betimsel analizler yapılmış; ardından, iki gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında Kruskal Wallis-H Testi, öğretmenlerin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman's Rho Analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ilişkin betimsel ve çıkarımsal istatistiksel analiz sonuçlarının raporlanmasında araştırma soruları dikkate alınmıştır.

Çizelge 3'te, çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin yetişkinler için merhamet ölçeğinin genel toplamından aldıkları ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Çizelge 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeyleri

	Minimum	Maximum	$\bar{X}$	Ss
Yetişkinler İçin Merhamet Ölçeği	64,00	100,00	89,90	8,52

Çizelge 3 incelendiğinde çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin yetişkinler için merhamet ölçeğinin genel toplamında ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Yaşlarına Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Yaş	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
25 ve altı	23	120,61	5	7,955	,159
26-30	72	114,27			
31-35	45	137,72			
36-40	47	145,48			
41-45	53	145,98			
46 ve yukarısı	24	133,60			

Çizelge 4 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>.05$).

Çizelge 5. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Kadın	Kadın	251	134,46	1139,500	,066
Erkek	Erkek	13	94,65		

Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($U=1139,500$, $p>.05$) ($p>.05$). Başka bir ifadeyle kadın öğretmenlerle erkek öğretmenlerin merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Çizelge 6. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Mesleki Kıdemlerine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Mesleki Kıdem	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
0-5 yıl	104	119,76	4	7,960	,093
6-10 yıl	51	132,59			
11-15 yıl	48	155,83			
16-20 yıl	35	141,13			
21 yıl ve üstü	26	128,60			

Çizelge 6 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 7. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Eğitim Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Lisans	217	128,15	27809,00	4156,000	,046
Lisansüstü	47	152,57	7171,00		

Çizelge 7 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($U=4156,000$, $p<.05$). Başka bir ifadeyle lisansüstü mezunu okul öncesi öğretmenlerin sıra ortalaması lisans mezunu okul öncesi öğretmenlerin sıra ortalamalarından anlamlı şekilde daha yüksek olup, lisansüstü mezunu öğretmenlerin merhamet düzeylerinin lisans mezunu öğretmenlerin merhamet düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 8. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Çalışma Şekillerine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Çalışma Şekli	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
Kadrolu	215	132,34	2	,586	,746
Sözleşmeli	28	140,38			
Ücretli	21	123,64			

Çizelge 8 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin çalışma şekillerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 9. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Eğitim Vermekte Oldukları Yaş Grubuna Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Yaş Grubu	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
5 yaş grubu	145	133,99	2	4,907	,086
6 yaş grubu	28	158,16			
5-6 karma yaş grubu	91	122,23			

Çizelge 9 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin eğitim vermekte oldukları yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 10. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Çalıştıkları Okul Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Çalışılan Okul	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Anasınıfı	116	136,35	15816,50	8137,500	,466
Bağımsız Anaokulu	148	129,48	19163,50		

Çizelge 10 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin çalıştıkları okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 11. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Çalıştıkları Sektör Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Çalışılan Sektör	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Devlet	242	132,00	31943,00	2540,000	,721
Özel sektör	22	138,05	3037,00		

Çizelge 11 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin çalıştıkları sektör türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 12. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Sınıflarında Bulunan Çocukların Sayısına Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Çocuk Sayısı	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
5-10	45	121,96	3	5,330	,149
11-15	69	120,18			
16-20	82	136,84			
21-25	68	146,74			

Çizelge 12 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin sınıflarında bulunan çocukların sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 13. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Çalıştıkları Statüye Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Statü	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Öğretmen	161	125,28	20169,50	7128,500	,054
Uzman Öğretmen	103	143,79	14810,50		

Çizelge 13 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin çalıştıkları statüye göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>.05$).

Aşağıda Çizelge 14'te çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler ölçeğinin genel toplamından aldıkları ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Çizelge 14. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejiler

	Minimum	Maximum	$\bar{X}$	Ss
Mutluluk Artırıcı Stratejiler Ölçeği	37,00	60,00	51,31	5,40

Çizelge 14 incelendiğinde çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler ölçeğinin genel toplamında ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle okul öncesi öğretmenlerinin mutluluk artırıcı strateji kullanımlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 15. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Yaşlarına Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Yaş	n	Sıra Ort.	Sd	X^2	P
25 ve altı	23	174,22	5	8,928	,112
26-30	72	131,34			
31-35	45	131,48			
36-40	47	124,94			
41-45	53	132,30			
46 ve yukarısı	24	113,17			

Çizelge 15 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>.05$).

Çizelge 16. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Grup	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Kadın	251	131,67	33050,00	1424,000	,439
Erkek	13	148,46	1930,00		

Çizelge 16 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>.05$). Başka bir ifadeyle kadın öğretmenlerle erkek öğretmenlerin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Çizelge 17. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Kıdemlerine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Mesleki Kıdem	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
0-5 yıl	104	138,21	4	2,466	,651
6-10 yıl	51	133,64			
11-15 yıl	48	132,10			
16-20 yıl	35	129,34			
21 yıl ve üstü	26	112,40			

Çizelge 17 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 18. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Eğitim Düzeylerine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Eğitim Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Lisans	217	130,69	28359,00	4706,000	,406
Lisansüstü	47	140,87	6621,00		

Çizelge 18 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 19. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Çalışma Şekillerine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Çalışma Şekli	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P	Anlamlı Fark
Kadrolu (A)	215	126,05	2	8,351	,015	A-B A-C
Sözleşmeli (B)	28	158,50				
Ücretli (C)	21	163,83				

Çizelge 19 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin çalışma şekillerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$). Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesine yönelik yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; sözleşmeli ve ücretli olarak çalışan okul öncesi öğretmenleriyle kadrolu olarak çalışan okul öncesi öğretmenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle sözleşmeli ve ücretli olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler kadrolu olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerden anlamlı şekilde daha yüksektir.

Çizelge 20. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Eğitim Vermekte Oldukları Yaş Grubuna Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Yaş Grubu	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
5 yaş grubu	145	135,49	2	,655	,721
6 yaş grubu	28	123,80			
5-6 karma yaş grubu	91	130,42			

Çizelge 20 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin eğitim verilen yaş grubuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 21. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Çalıştıkları Okul Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Çalışılan Okul	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Anasınıfı	116	132,24	15340,00	8554,000	,961
Bağımsız Anaokulu	148	132,70	19640,00		

Çizelge 21 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin çalıştıkları okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 22. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Çalıştıkları Sektör Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Çalışılan Sektör	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Devlet	242	129,08	31238,50	1835,500	,016
Özel sektör	22	170,07	3741,50		

Çizelge 22 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin çalıştıkları sektör türüne göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$). Özel sektörde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin sıra ortalamaları devlet okullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin sıra ortalamalarından anlamlı şekilde daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle özel sektörde çalışan okul öncesi öğretmenleri çocuklar için devlet okullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinden daha fazla mutluluk artırıcı stratejiler kullanmaktadırlar.

Çizelge 23. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Sınıflarında Bulunan Çocukların Sayısına Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testine İlişkin Bulgular

Çocuk Sayısı	n	Sıra Ort.	Sd	X ²	P
5-10	45	140,79	3	,675	,879
11-15	69	130,14			
16-20	82	132,01			
21-25	68	130,00			

Çizelge 23 incelendiğinde; okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin sınıflarında bulunan çocukların sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Çizelge 24. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejilerin Çalıştıkları Statüye Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testine İlişkin Bulgular

Statü	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
Öğretmen	161	136,61	21993,50	7630,500	,274
Uzman Öğretmen	103	126,08	12986,50		

Çizelge 24 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin çalıştıkları statüye göre anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir ($p>.05$).

Çizelge 25. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Merhamet Düzeyleri ile Çocuklar İçin Kullandıkları Mutluluk Artırıcı Stratejiler Arasındaki İlişkiye Ait Spearman's Rho Analizi Sonuçları

	1	2
1-Merhamet Ölçeği	1	,410**
2-Çocuklar İçin Kullanılan Mutluluk Artırıcı Stratejiler Ölçeği		1

* $p<.05$, ** $p<.01$

Çizelge 25 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri arttıkça çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin de arttığı söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın sonunda, okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ile çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin merhamet düzeyleri eğitim düzeylerine göre lisansüstü mezunu öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir. Öğretmenlerin kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler ise çalışma şekillerine göre anlamlı bir farklılık göstermiş; sözleşmeli ve ücretli olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejiler, kadrolu olarak çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerden anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, özel sektörde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin çocuklar için kullandıkları mutluluk artırıcı stratejilerin sıra ortalamalarının devlet okullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları stratejilerin sıra ortalamalarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Öncelikle, merhamet düzeyi ile mutluluk artırıcı stratejiler arasındaki pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki dikkat çekicidir. Bu bulgu, öğretmenlerin çocuklara karşı duydukları merhamet ve anlayışın, onların mutluluklarını destekleyici faaliyetlerde bulunma eğilimlerini artırdığını düşündürmektedir. Merhametli öğretmenler, çocukların duygusal ihtiyaçlarına daha duyarlı olabilir ve bu da onları çocukların neşesini ve genel iyi oluşunu artıracak yöntemlere başvurmaya teşvik edebilir. Bu durum, öğretmen eğitim programlarında merhamet ve empati gibi duygusal yetkinliklerin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Öğretmenlerin merhamet düzeylerinin eğitim düzeylerine göre lisansüstü mezunu öğretmenler lehine anlamlı farklılık göstermesi, yükseköğrenimin öğretmenlerin insani değerlerini ve anlayışlarını derinleştirebileceğine işaret etmektedir. Lisansüstü eğitim, öğretmenlere sadece pedagojik bilgi değil, aynı zamanda eleştirel düşünme, empati ve sosyal sorumluluk gibi konularda da daha geniş bir perspektif sunabilir. Bu da onların merhamet düzeylerinin artmasına katkıda bulunabilir.

Elde edilen bulgular, okul öncesi öğretmenlerinin sahip oldukları belirli nitelikler ve çalışma koşullarının, çocuklara yönelik uyguladıkları mutluluk artırıcı stratejiler üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, erken çocukluk eğitiminde öğretmen niteliklerinin ve çalışma ortamının çocukların iyi oluş halleri üzerindeki potansiyel etkileri hakkında değerli içgörüler sunmaktadır.

Çalışma şekline göre mutluluk artırıcı stratejilerdeki anlamlı farklılık, özellikle sözleşmeli ve ücretli öğretmenlerin kadrolu öğretmenlerden daha fazla mutluluk artırıcı strateji kullanması, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Bu durum, kadro güvencesi olmayan öğretmenlerin kendilerini daha fazla ispatlama ve mesleki yeterliliklerini ortaya koyma motivasyonu ile hareket edebileceklerini akla getirebilir. Belki de bu öğretmenler, pozisyonlarını güvence altına almak veya kendilerini göstermek adına çocukların mutluluğuna daha fazla odaklanıyor olabilirler. Diğer bir yandan, kadrolu öğretmenlerin belirli bir mesleki konfora sahip olmaları, yeni veya farklı stratejiler deneme konusundaki motivasyonlarını azaltabilir.

Özel sektörde çalışan okul öncesi öğretmenlerinin devlet okullarına kıyasla daha fazla mutluluk artırıcı strateji kullanması, özel okulların eğitim felsefeleri ve veli beklentileriyle ilişkili olabilir. Özel okullar, genellikle öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimine daha fazla odaklanan programlar sunmakta ve bu da öğretmenleri çocukların mutluluğunu artırıcı stratejiler kullanmaya teşvik edebilir. Ayrıca, özel sektördeki okulların fiziki imkanları ve materyal çeşitliliği de öğretmenlerin bu tür stratejileri uygulamalarını kolaylaştırabilir. Devlet okullarında ise öğretmenler, daha kalabalık sınıflar, kısıtlı kaynaklar ve idari yükler nedeniyle bu tür stratejilere daha az odaklanmak zorunda kalabilirler.

Sonuç olarak bu bulgular, öğretmen eğitiminde merhamet ve duygusal zeka gelişimine daha fazla yer verilmesi, öğretmenlerin çalışma koşullarının ve statülerinin mutluluk artırıcı stratejiler üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine incelenmesi ve özel sektör ile devlet okulları arasındaki uygulamaların karşılaştırılması için önemli bir başlangıç noktası sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Ağgöl Yalçın, F., Yalçın, M. ve Macun, B. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde öğretmen cinsiyeti ile ilgili görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 693-710.
- [2] Akgün, E., Yazar, M. ve Dinçer. Ç. (2011). Okul öncesi öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerde kullandıkları sınıf yönetimi stratejilerinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 2-9.
- [3] Akın, Ş. H. (2018). Merhamet kavramı ve Schopenhauer'ın merhamet yaklaşımının değerlendirilerek farklı düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırılması. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 5(3), 126-131.
- [4] Bakkaloğlu, A.B., Eryılmaz, A. ve Sapsağlam, Ö. (2019). The scale of happiness strategies for children's used by preschool teachers. *Journal of Computer and Education Research*, 7(13), 171-182. <https://www.doi.org/10.18009/jcer.535593>
- [5] Bilgin-Aydın H. (2003). *Çocuk ruh sağlığı*. Morpa Kültür Yayınları
- [6] Brekelmans, M., Wubbels, T. ve Den Brok, P. (2002). Teacher experience and the teacher-student relationship. S. C. Goh ve M. S. Khine (Ed.), *Studies in educational learning environments: An international perspective* içinde (s. 73-99). World Scientific
- [7] Chang, J., Fresco, J. ve Green, B. (2014). The development and validation of the compassion of others' lives scale. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 4(5), 33-42.
- [8] Demiriz, S. ve Ulutaş, İ. (2016). Çocuklar ne kadar mutlu? Bazı değişkenlere göre çocuklarda mutluluğun belirlenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 16-24.
- [9] Dutton, J. E., Workman, K. M. ve Hardin, A. E. (2014). Compassion at work. *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 277-304. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091221>
- [10] Eryılmaz, A. (2016). *Herkes için mutluluğun başucu kitabı: Teoriden uygulamaya pozitif psikoloji*. Pegem Akademi
- [11] Gilbert, P., Catarino, F., Duarte, C., Matos, M., Kolts, R., Stubbs, J., Ceresatto, L., Duarte, J., Pinto-Gouveia, J. ve Basran, J. (2017). The development of compassionate engagement and action scales for self and others. *Journal of Compassionate Health Care*, 4(4), 1-24. <https://doi.org/10.1186/s40639-017-0033-3>
- [12] Jazaieri, H., Jinpa, G. T., McGonigal, K., Rosenberg, E. L., Finkelstein, J., Simon-Thomas, E., ..., ve Goldin, P. R. (2012). Enhancing compassion: A randomized controlled trial of a compassion cultivation training program. *Journal of Happiness Studies*, 14, 1113-1126. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9373-z>
- [13] Kızılkaya, G. ve Sak, R. (2023). *Farklı kademelerde görev yapan öğretmenler ile okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin karşılaştırılması*. Çukurova 10. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Konferansı, 2-4 Nisan 2023, Adana, Türkiye

- [14] MEB. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*.
<https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf>
- [15] Nas, E. ve Sak, R. (2022). Yetişkin Merhamet Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 535-548.
- [16] Yağan, E. ve Sak, R. (2023). *Okul öncesi öğretmenleri ile farklı kademelerde çalışan öğretmenlerin merhamet korkularının karşılaştırılması*. 10. Uluslararası Zeugma Bilimsel Araştırmalar Kongresi. https://ade5c1ec-11c6-4961-9cc9-94f73a1acdd5.filesusr.com/ugd/614b1f_8c4aada803ae4706a52911ac1d5a64ff.pdf